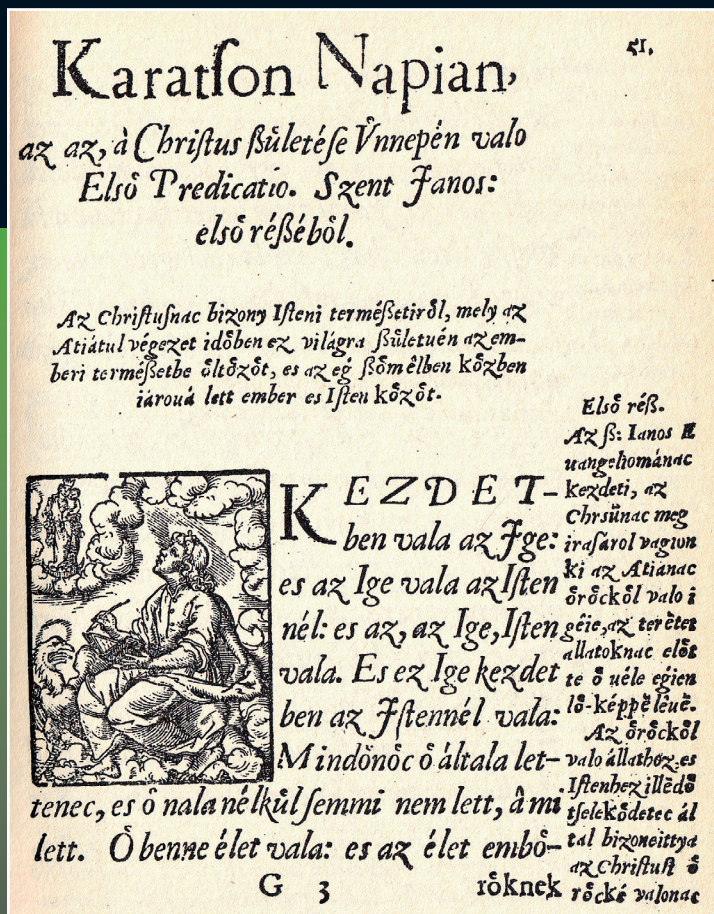

Az egyházi év

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Az egyházi év

The Liturgical Year

Pap Ferenc

<https://orcid.org/0000-0003-0040-1827>

Teológia / Theology (13036)

egyházi év, liturgiátörténet, református

church year, history of the liturgy, Reformed

ISBN 978-963-646-255-0 (pdf)

DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-259-1>

<https://openaccess.hu/>

PAP FERENC

AZ EGYHÁZI ÉV

Károli Könyvek

monográfia

Sorozatszerkesztő:
Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Balla Péter, Bozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabiny Tibor,
Homicskó Árpád, Kendeffy Gábor,
Sepsi Enikő, Szenczi Árpád, Törő Csaba, Zsengellér József

PAP FERENC

AZ EGYHÁZI ÉV

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2016

A könyv kiadását a Reformáció Emlékbizottság támogatta.
REB-15-KONYV-0012

Lektorálta:
Szetey Szabolcs

A borítón Kulcsár György postillájának (1574) részlete látható.

Felelős kiadó: dr. Szenczi Árpád, a KRE TFK dékánja.
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060
Fax: 455-9062

© Pap Ferenc, 2016
© Károli Gáspár Református Egyetem, 2016
© L'Harmattan Kiadó, 2016

ISBN 978 963 414 259 1
ISSN 2063-3297

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

TARTALOM

Ajánlás (Dr. Fekete Károly)	7
Előszó	9
I. Bevezetés az egyházi év történetébe	21
1. Bevezetés	23
2. Ágendareform és egyházi év	36
3. Az egyházi év fogalma és értelmezése	58
4. Vasárnap, Úrnapja; a hét napjai	87
5. Karácsonyi ünnepkör.	114
Az évkezdet kérdése	116
Advent	118
Karácsony	132
Kiskarácsony, Újév	162
Vízkereszt és a vízkereshti idő vasárnapjai	169
6. Húsvéti ünnepkör.	187
Böjtelő	187
Nagyböjt	193
Virágvasárnap	208
Nagyhét.	211
Nagycsütörtök	215
Nagypéntek	219
Nagyszombat.	225
Húsvét	227
Húsvéti idő.	242
Fehérvasárnap	242
Áldozócsütörtök	252
Pünkösd	259
Szentháromság ünnepe	265

7. A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok	270
István király napja (augusztus 20.)	275
Reformáció ünnepe	288
Az egyházi év vége.	302
8. Az úrvacsora kiszolgáltatásának ideje	310
II. Az egyházi év vasár- és ünnepnapjainak elnevezése a magyar forrásokban . . .	319
Összefoglalás	361
Felhasznált irodalom	
Levéltári források	373
Könyvek, cikkek	373
Internetes források, adatbázisok.	405
Melléklet.	407

AJÁNLÁS

Pap Ferenc *Az egyházi év* című monográfiája a Debreceni Református Hittudományi Egyetemre benyújtott és elfogadott habilitációs értekezésének átdolgozott változata. A munka, annak felépítése, kidolgozása, célkitűzése, eredményeinek megfogalmazása, kritikai szemlélete magyar református–protestáns kontextusban kétségtől hiánypótló, előremutató, eszméletető és nélkülözhetetlen, egyúttal ökumenikus és interdiszciplináris szempontból is számottevő. Nem túlzás azt állítani, hogy a jelen könyv valójában több monográfia anyagát tartalmazza, valamint egy igen alapos, eddig a szakirodalomban ismeretlen, az egyházi év magyar(országi) és református adaptációját adató szöveggyűjteményt kínál az olvasónak.

Az egyházi év fogalmának értelmezéséből kiindulva páratlan részletességgel, hitelesen és körültekintően tárja fel a szerző az egyházi év ünnepeinek, ünnepi ciklusainak eredőit, gyökereit, összefüggéseit, valamint különös hangsúllyal annak protestáns–református adaptációját európai és magyar kontextusban. Rendkívül izgalmas az egyházi év vasár- és ünnepnapjainak elnevezését ezer esztendő történeti távlatban áttekinteni a felhasznált és bemutatott források tekintetében. Mindeközben a szerző szüntelenül figyelemmel kíséri nem csupán a testvéregyházak gyakorlatát és dokumentumait, hanem a magyar és magyarországi reformátusságban elkezdődött liturgiai munkálatokat és folyamatokat. A kezünkben tartott kiadvány egyszerre kézikönyv, adatbázis és tankönyv, megannyi képzési szinten, formában alapműként használható. Jelen van benne az ismeretek összefoglaló–szintetizáló–tanító szándékú összefoglalása, de a tényeken és történeti összefüggéseken túl adottságainkat és a történeti utat előremutatóan elemzi. Célkitűzése, hogy az olvasókkal közösen az együttgondolkozáson keresztül eljusson a közös cselekvésig, az előrelépésig, a paradigmaváltásig és az önkritikus reflexió megszületéséig.

A monográfia logikus felépítésű, kiforrott stílusú, választékos, szakmailag adekvát, egyúttal jól érthető. A felhasznált irodalom sokrétű, mennyiségét,

minőségét, nemzetközi beágyazottságát tekintve imponáló. Csak azt kívánhatom, hogy Pap Ferenc könyve töltse be magyar nyelvterületen azt a sokrétű küldetést, amit a német nyelvterületen Karl–Heinz Bieritz *Das Kirchenjahr* című könyve jelent és fémjelez.

Kelt Debrecenben, az Úr 2016. esztendejében, a reformáció hónapjában

Dr. Fekete Károly
a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke,
egyetemi tanár (Debreceni Református Hittudományi Egyetem)

ELŐSZÓ

Istentiszteletről beszélni annyi, mint az egyház hivatásának és a hívő ember életének legfontosabb történéséről nyilatkozni.¹ Az istentiszteletben Isten és ember összetalálkozásának legmélyebb titkát tapasztalhatjuk meg. Megképzik bennünk a vágyakozás, hátha mi is *látnánk az Urat*, mint Ézsaiás a templomban (Ézs 6,1), a tanítványok a Feltámadottat a Tibériás-tengernél („*Az Úr az!*” Jn 21,7) vagy János a keserű száműzetésben (Jel 1,9-17). Legnagyobb kiváltságunk Isten földi szolgálatának végzése – azonban nem közömbös, hogy ez hogyan történik.

Szükséges tudatosítanunk, hogy nem új, eddig a mi teológiánkban és egyházunkban nem létező dolgok és szertartások kitalálása a feladatunk, hanem újból meg kell vizsgálnunk keresztyén és református istentiszteleti gyakorlatunkat ahhoz, hogy a mai világban az egyház közössége újból megfogalmazza örök válaszait és újból tudatosítsuk, hogy az istentiszteletben az Úr „*nagy tetteit*” hirdetjük (Zsolt 71,16.18). A hívő ember és közösség elsősorban az istentisztelet keretében keresi és találja meg helyét az örökkévalóság szemszögéből, e földön már nem csupán a láthatókra és ideig valókra tekinthetünk, hanem előre a láthatatlanokra és örökkévalókra (2Kor 4,18). Itt van bűneinkre bocsánat, elveszettségben hazatalálás, éhínségben megelégedés, örömben megerősítés, a mindenkori kiismerhetetlen jelen és kiszámíthatatlan jövő feszültségeiben bátorítás, azaz „valami több”. A földi istentiszteletben fejeződhét ki valami a változhatatlan Isten örökkévaló és „mennyszilárdságú” igéjének (Jak 1,17; Zsolt 119,89) tisztaságából és igazságából.

Az istentisztelet „hatását” nem lehet a marketing, az adás-vétel piaci szabályainak mércéivel megállapítani, ahol az az érték, amire vevőt lehet találni, és az a „művészet”, ami az SMS-ben vagy applikációkon keresztül arctalanul szavazóknak tetszik. A liturgia soha nem válhat szolgálat helyett kiszolgálássá vagy

¹ Vö. PAP 2011m, 180-181.

öncélú haszonleséssé, azaz teurgiává. A körülmények és emberileg teremtett adottságok nem képesek elfedezni hitetlenségünket és tartalmatlanságunkat. Az istentisztelet formája és tartalma szétválaszthatatlanul összetartozik.² A bölcelet, a művészetek, a teológia és a liturgia területén a „modernitás” nem azonosítható a technológiai fejlődés által teremtett világrenddel, ahol időről időre a technikai precizírozás miatt kénytelenek vagyunk kidobni a gépeinket. Szüntelenül szemünk előtt kell tartani, hogy nem minden változtatás valóságos megújulás.

A keresztség és az úrvacsora a történelmi korszakok és ízlések változásától, utólagosan felülbírált hangsúlyeltolódásoktól függetlenül ugyanazt jelentette. A prédikációban Isten örökkévaló beszéde szólal meg ma, az imádságban átöröklött formai és nyelvi gazdagságban szólítja meg az ember az Örökkévalót, énekeinkben a megelőző korok hitvallóinak és bizonyságainak „nagy fellege” (Zsid 12,1) által körülölelve valljuk Isten dicsőségét, hatalmát, nagyságát, az áldásban Isten irgalmáért esdeklünk. Átérezhetjük és megtapasztalhatjuk, hogy nem egyedül járjuk a hit útját, hanem Isten hordoz bennünket szüntelen. Adjuk vissza az istentisztelet elemeinek valóságos és eredeti funkcióját a harangok hangjára történő összegyülekezéstől az elbocsátásig!

Az istentiszteleti ének és zene legyen újból a szent szolgálat szerves része, ne csupán kiegészítése, betéte. Az istentiszteleti zene nem aláfestő zajzuhatag, nem a szórakoztatóipar része, mint a bevásárlóközpontokban vagy a minden napokban, ahol értelmetlenül és céltalanul szállnak a hangok.³ A legnemesebb értelemben vett liturgikus zene bármely formájában prédikáció, azaz Isten tetteinek hirdetése és kifejeződése, másrészt pedig önbecsülésünk kifejeződése is. Az igénytelenséget és a készületlenséget nem lehet felmenteni ember-voltunk törekénységével. Isten a prófétai kultuszkritikák szerint mindenk előtt az ürességet, a lelketlenséget, az emberi szívtelenséget és elsilányulást, valamint a haszonelvű szinkretizmust utasította el, amikor az istentisztelet többé már nem az ember Isten előtti önátadó szolgálata (*liturgia*), hanem a szent szolgálat látszata alatt Isten kényszerítése saját céljaink teljesítése végett (*teurgia*; Ám 5,21-23). Önkritikusan szembe kell néznünk azzal is, vajon nem általános liturgiaellenességünk és tartalmatlanságunk, a végtelenül szubjektív érzéseknek és mondanivalóknak kiszolgáltatott istentisztelet-e az oka annak, hogy ellencsapásként a kiskorú naivitás szinte eksztázisba hajló formákat és kifejeződéseket keres, talán éppen egyházunkon kívül.

² Vö. BÉKÉSI 2013, 75-78.

³ Vö. GÁRDONYI 2013, 23-29.

Természetesen valljuk, hogy az egyház, az újjászületés és a megújulás végső értelemben a Szentlélek műve, ez azonban nem jelenti azt, hogy nyilvánvaló csorbulásainkat és gyengeségeinket nem kötelességünk kijavítani és orvosolni (pl. az úrvacsora szertartásának rendtartása és annak felülvizsgálata⁴). Ma elsősorban új érvekre és alapos, őszinte önvizsgálatra van szükség ahhoz, hogy előrelépjünk. Az istentisztelet lényegénél fogva nem lehet a kísérletezgetés helye, a liturgia elemeit nem szabad tetszőlegesen, alkalomszerűen változtatgatni. A rítus alapvető jellemvonása az állandóság. Különösen igaz ez ünnepeink, ünnepi időszakaink újbóli felfedezésének folyamataiban, aminek együtt kell járnia az Úrnapja, a vasárnap megszentelésének komolyan vételével. Együttal meggyőződésünk szerint szükség van szolgálatunk lényegének újbóli tudatosítására, hiszen az istentisztelet soha nem egyéni érdekek és ízlések megjelenésének a helye, hanem Isten kiválasztott népének öröme, ahol valljuk: „Az Úr az Isten, az Úr az Isten!” (1Kor 18,39), és mi pedig „az Ő alkotása vagyunk” (Ef 2,10) és „kezében levő nyáj” (Zsolt 95,7).⁵

Egyre sürgetőbb az önvizsgálat mellett az önkritikus és kínos, eddig talán tudatosan került kérdések megfogalmazása. Az egyik ilyen lényegi kérdés az, hogy hogyan történhet meg a „prédikáló egyházban”, hogy az egyház népe valójában haldoklik vagy már éhen halt Isten ígéje közelében? Sajnos istentiszteletünk a történeti út utóbbi szakaszán nem csupán egyre csonkábbá, hanem hangsúlyait tekintve egyre inkább torzzá vált. Fel sem tűnik már mindennapi szóhasználatunk öncélú, az elméleti tudományok szintjén is megjelenő torzulása, miszerint a *református istentisztelet középpontja a prédikáció*, ami

⁴ A magyar evangélikus teológiai-liturgiai gondolkozásban az úrvacsora és gyónás szétválasztásának igénye már a XX. század első évtizedeiben jelentkezett. „Az igétől természetesen elválaszthatatlanok a szentségek is. Ezeket is vissza kellene illeszteni a kultuszba, mint annak szerves részeit. Mindenek előtt az úrvacsorát, a hol legközvetlenebb a Krisztussal való érintkezés, de a keresztséget is. S ha a restauratio többé-kevésbé utópia marad is e téren, igyekezzünk az igehirdetés által tudatába vésni a gyülekezetnek az ige és a szentségek egységének elvét s keressük az alkalmakat, a mikor ezt az elvet, ha esetlegesen is, érvényesíthetjük és szemlélhetjük.”

A főszöveghez kapcsolódik két lábjegyet is, ekként: „² Válasszuk el a gyónást az úrvacsorától s az úrvacsorának így lényegesen megrövidített actusát illesszük be a főistentiszteletbe, mint annak csúcspontját s legyen elv, hogy minden istentisztelet alkalmával terítve az Úr asztala. Így van ez pl. Mecklenburgban. Ilyen módon a legtöbb istentisztelet alkalmával lesznek néhányan, a kik élni óhajtanak a szentséggel. A gyülekezet számára a passiv részvétel is épületes lesz. [...] A keresztséget beleilleszthetjük legalább úgy az istentiszteletbe, hogy vasárnap délutánonként az istentisztelet keretében végezzük a kereszteleseket. A dán és norvég liturgia a főistentiszteletbe kapcsolja be a keresztséget. [...]” ³ Tegyük meg legalább azt, hogy úrvacsora alkalmával hagyjuk csonkán a főistentiszteletet, annak jeléül, hogy nincs befejezve (az istentiszteletet bezáró oltári szolgálatot kössük össze az úrvacsorával) s adjuk tudtára legalább a gyülekezetnek a főistentisztelet alkalmával a hét közben történt kereszteleseket.” PODMANICZKY 1917, 34.

⁵ Vö. PAP 2010d, 8.

a gyakorlatban úgy csapódik le, hogy az igehirdetés teszi, alkotja az istentiszteletet és nem az ige. Ebből következik, hogy *igehirdetés nélkül nincs ige*, pedig valójában ige⁶ nélkül nincs igehirdetés.⁷ Sőt még továbbmenve: praktikusán maga a *prédikáció az istentisztelet*.⁸

A református igehirdető vélt vagy valós szakmai tudása és képességei következtében szeret elmerülni bizonyos részletkérdésekben, szereti gondosan témáit megválasztani, témájához megfelelő aláfestő zenét (= egyházi ének) választani, de ezzel együtt és ennek ellenére megannyiszor megtörtént már az, hogy az ünnepnek látszó forгатókönyv mégsem lett pünkösdi vagy karácsonyi, adventi vagy nagybőjti istentiszteletté. A csak részletkérdéseket fejtegető és egyéb kortörténeti ismereteket közlő, ill. a mindig egyéni üzenetsomagokká lebontott, feltálat Kijelentés (*ezt üzeni ma neked az Úr stb.*) nem csupán istentiszteleti életünkben, hanem Istenről alkotott képünkben is, Isten-értelmezésünkben is káros torzulásokhoz és hangsúlyeltolódásokhoz vezet. Küldetésünk félreértése, valójában hiányos feladatjelzésítés és öncél pl. Nagypénteken csak Pilátus politikai karrierjéről és jövőjéről, csak Pilátusné álmáról, Nagycsütörtökön csak a „Júdás jelenségről” és Péter személyiségrajzáról, Pünkösdkor csak az emberi élet pszichológiájáról, 2009 Nagybőjtje harmadik vasárnapján (március 15.) csupán a sajtószabadságról és a szabadságharcról, Karácsonykor csak Heródes viselt dolgairól és hírhedt kegyetlenségéről, a Bálám történet datálási kérdéseiről, általában pedig a lekipásztör személyes világértelmezéseiről beszélni anélkül, hogy megértenénk küldetésünk valódi célját – még akkor is, ha e beszédek akár teológiailag, akár szellemtörténetileg helyes információkat tartalmaznak.

Sajnos – bármennyire sértőnek találják némelyek – újból el kell mondani azt, amit már előttünk is elmondtak többen: lelkészeink – pontosan a teológiai képzés következtében – javarészt liturgiai analfabéták, amire még talán büszkéek is, mivel mi nem „római áldozárok” vagyunk, a liturgika pedig egyszerűen „római tudomány”.⁹ Vajon ez a tény részben nem szolgáltat magyarázatot arra, hogy

⁶ Történeti értelemben az *ige hirdetése* értelemszerűen és elsőrendűen maga az *ige felolvasása*, proklamációja volt, amit megfelelő rítusok és liturgikus elemek készítettek elő és vettek körül. Minden mai gyakorlattal és elmélettel szemben azt kell hangsúlyoznunk és mintegy tételként megfogalmaznunk: *keresztyén istentisztelet* a maga formai gazdagságában *létezik prédikáció nélkül, de nem létezhet ige nélkül*. A református istentisztelet sincs ige nélkül. A keresztyén istentisztelet gazdag formai hagyománya és öröksége azt mutatja, hogy a fő- és mellékistentiszteleten a liturgikus elemként megszólaltatott bibliai szakaszok és bibliai zsoltárszövegek énekelt imádsága mellett akár egyetlen versnyi *capitulum* formájában az *igét hirdették*, azaz bibliai szakaszt olvastak. Minden elem az ige magyarázatának hermeneutikai valóságát jelenítette meg.

⁷ Vö. Szűcs 2010, 19.; Szűcs 2012, 111.

⁸ Vö. Szűcs 2012, 109-112.; PAP 2011m, 183.

⁹ Vö. PAP 2012/2013, 354-355.

istentiszteletünk miért a lelkeszi szubjektivizmus áldozata? Rendkívüli veszély a relativizált, azaz az egyéni érdek(lődés)ig lealacsonyított és lecsupaszított hit, amelynek nincs és nem lehet sem tartalmi, sem formai kerete.¹⁰ A fentiekből következik az Európa-szerte terjedő „jó szándékú liturgikus barkácsolás” vagy az ún. „kreativitás”, ami – a jelenség lényegéből fakadóan – soha nem juthat nyugvóponttra.¹¹

Összességében hiányzik mai tevékenységünkől, misszióinkból az egyházba való integrálás megfogalmazott és egyértelmű szándéka. A „siker-teológia”¹² missziói hozadéka pedig biztosíték vagy ellenállás nélküli áramkörhöz hasonlítható, amit az a veszélyes tágkeblűség jellemez a szeretet és az elfogadás jegyében, hogy az „egyház”, amellyel a megszólított ember találkozik, túlságosan későn kezd el – ha egyáltalán elkezd –, saját, kvázi valódi, azaz a mindennapokban megélt és megkövetelt kegyességét megmutatni. Talán más hangsúlyokkal ugyan, de az egyház által végzett hittanoktatásban is jelentkezik hasonló módon ez a probléma.

Általában öncél, ha a prédikációnk és a belőle áradó lelkipásztori attitűd nem tud mást üzeni, mintsem azt, hogy teljesen felesleges az, amiért a gyülekezet

¹⁰ „Az istentisztelet tehát közösségi cselekmény, ahol a Fő-nek és a testnek minősített találkozása úgy megy végbe, hogy a tagok egymással is találkozhatnak. Nincs privát *unio mystica* Krisztussal. [...] Az istentiszteletnek kell annak a közös pontnak lenni, ahol az életkor, érdeklődés vagy szolgálat szerinti kis csoportok találkozhatnak. Ebből következik a keresztyén istentisztelet nyilvánossági igénye is. [...] Végzetesen individualizálódó világunkban az istentiszteletnek a közösségi identitás nyilvános vállalásaként is megvan a jelentősége.” SZÜCS 2010, 23.

„Évezredek során az egyház mindig *a tradíció és a forma egységében* nyilvánult meg a világ és önmaga számára egyaránt. Azonban a szekularizáció során sokszor adódik félreértés abból az összecsúsztatásból, amikor a tradíciót formaként értelmezik, s ennek következményeként vagy a tradíciót követve a régebbi formához ragaszkodnak, vagy teljesen elvetik magát a formai megvalósításnak értelmezett tradíciónak jelentőségét. Az előbbi esetben formálissá merevedik, az utóbbi esetében pedig formátlan és kifejezéstelen mozgalommá folyik szét az egyházi élet. Az összecsúsztatásra okot adó félreértés abból származik, hogy a tradíció és a forma fogalmai idők során elvesztették alapvető jelentésüket.” BÉKÉSI 2013, 75.

PODMANICZKY 1916, 236. ekként summázza a pietizmus kapcsán a protestáns keresztyéniséget: „elhatalmasodik rajta a subjectivismus, az igétől és a szentségektől magát függetlenítő spiritualismus, a magahitt, törvényeskedő synergismus, istentiszteleti élete is hanyatlani kezd s az Írást hirdető ige elé a lélekvezette egyéniség vallástétele, a Krisztus mellé a megigazításában közremunkáló ember s így az egész kultuszban Istennel szemben az ember kerül prioritásba.”

¹¹ Vö. PAP 2011m, 186-187.; FEKETE 1999/2000, 487.; RATZINGER 2002, 151-153.

E ponton jelzem röviden, hogy Joseph RATZINGER (XVI. Benedek pápa) műveire elsősorban a fellelhető magyar fordítások szerint hivatkozom a jobb visszakereshetőség miatt, azonban szüntelenül figyelemmel voltam az eredeti német szövegre is. Tapasztalataim szerint a felhasznált fordítások általánosságban sok kívánnivalót hagynak maguk után.

¹² KOVÁCS 2012, 43.

Isten tiszteletének végzésére összegyűlt, mivel az csak kiskorú képzelgés vagy csökönyös farizeusi képmutatás lehet.

Általános torzulás az egyházi ének és tágabb értelemben az egyházi zene mai feladat- és helykijelölése, amely a liturgikus vagy liturgiában történő éneklést és liturgikus zenét csak mint mellékfunkciót, kísérőjelenséget, mellőzhető vagy lecserélhető használati tárgyat¹³ tudja értelmezni és kezelni, ebből következően az így vagy úgy „kijelölt” „énekrendek” olykor semmit sem tükröznek. A történeti tapasztalat és a tudományos kutatás nem képes eléggé hangsúlyozni, hogy az énekeskönyvek – beleértve a „gyülekezeti énekeskönyv” őseit, a *cantionalét* is – évszázadokon keresztül őrizték az egyházi év hagyományát és mondanivalóját.¹⁴ A megállapítás különböző fajsúllyal ugyan, de (hivatalos) énekeskönyv-történetünk legutoljára megnyitott fejezetéig, 1948-ig mindenképpen igaz. Egyúttal félve kell arra gondolnunk, hogy lehetséges: az utolsó tördőfés órájában vagyunk, ha nem érvényesülnek *egyszerre* (egyház)zenei, teológiai, irodalmi, esztétikai stb. szempontok egy vagy bármely „új” énekeskönyvben. Az énekeskönyvön keresztül tanulta, őrizte, adta tovább nemzedék nemzedéknek keresztyén és református hitünket, hitvallásunkat, Isten-tapasztalásunkat.¹⁵

BÁLINT Sándor sommás megállapítása szerint a XVIII. század után magyar népünket „nagyszabású, stílusformáló egyházi” hatás nem vagy alig érte.¹⁶ Értelemszerűen a vallási néprajz nagy kutatója és alapos ismerője elsősorban a római katolikus egyház magyarországi helyzetére gondol, de beleérthetjük e megállapításba az európai keresztyénséget és a magyar protestantizmust is. Még mielőtt cáfolni igyekeznénk a BÁLINT Sándor-i megállapítást, folytatnunk kell gondolatmenetének idézését, miszerint az ezután kezdődő évszázadokban a „hívó nép elsősorban a mult hatalmas vallási tradícióiból táplálkozik”.¹⁷

Az egyházi évről való gondolkodás, annak történetéről és gyakorlatáról szóló könyv önmagában nem oldja meg jelenkori gondjainkat és nem pótolja ki nyilvánvaló deficitünket. Az egyházi év kérdésének újragondolása és újraértelmezése azonban azon túl, hogy számos ponton rámutat istentiszteleti életünk és hitgyakorlatunk kiüresedésére, az istentiszteleti elemek tartalmatlanságára, nagyobb kontextusban mégis a gyökerekhez és az egyház hitvallásához való újbóli visszatérést segítheti elő. Az egyházi év kérdésének tisztázása egyrésztől

¹³ Nyilvánvaló, hogy művészeti értékeket, alkotásokat, de magát a Bibliát és az egyház tanítását sem lehet az ún. „technikai fejlődés” mértékegységével mérni és annak megfelelően „használatónak” vagy „használatnak”, „modernnek” vagy „elavultnak” nevezni. Ide tartozik még az ún. „értékváltás” és „értékváltás” jelenlegi vitája is. Vö. PAP 2012a, 266-267.

¹⁴ Vö. KARASSZON 2000, 178-186.; FEKETE 2000c, 211.

¹⁵ Vö. PAP 2011m, 181-182.

¹⁶ BÁLINT 1938, 27.

¹⁷ BÁLINT 1938, 27.

megteremthet olyan keretet és kereteket, amelyek meggazdagítják istentiszteletünket és hitéletünket, megszilárdíthatják hitvallásunkat és Isten-ismeretünk mélyüléséhez vezethetnek, de jótékony hatást fejthet ki az *igehirdetés liturgikus aktusként* való újbóli felfedezésében, az imádságok tartalmának és mondani-valójának meggazdagításában.

A jelen munkában az egyházi év lehetséges református felfogásáról szólunk, amely meggazdagíthat mindannyiunkat, hiszen az egyházi év „Krisztus prédikáció”,¹⁸ másrésről a Szentháromság Isten művéről vall e világ kontextusában. Képes hordozni és kifejezni rítusaink és ünnepeink által öntudatunkat. Szüntelenül figyelembe kell vennünk, hogy nem tehetünk úgy, mintha mindig most alapulna az egyház. A *semper reformanda* elve¹⁹ a múltba nézés kijózanító eszmélődése nélkül nem alkalmazható, annak hiányában az említett tézis csak arra használható, hogy személyes és közösségi felelősségünket a történelem-nélküliség és történetietlenség könnyed felelőtlenységével váltsuk fel, miközben a bibliai hittudat történelmi távlatokból fakad. Liturgi(k)ai és egyházzenei kérésekben ma számos ponton ennek tanúi vagyunk.

Össztársadalmi és összegyházi probléma, ill. jelenség, hogy a tradicionális közösségek szétesésével az egyházi év, az ünnepek és a népi kultúra „alapvetően egészséges szimbiózisa is megbomlott”.²⁰ A mai egyházi, gyülekezeti, liturgikus ünnepszentelést – sajnos – alapvetően meghatározza és befolyásolja az ünnep „eladhatóságának” marketinges-üzleti gyakorlata, ami együtt jár az egyre inkább korábban kezdődő ünnepi előkészülettel, szezonnyitással, reklámhadjáratokkal, majd az ünnep „eladása” után következő hirtelen lecsengéssel, ill. kipukkanással. Ezen a szinten, ill. érdekeltségi nívón a konkrét tartalomnál sokkal fontosabb a körítés, ahogyan látjuk ezt az elmúlt években saját magunk köreiben is. Az üzleti motivációjú „ünneplés” akarva-akaratlanul átrendezte és megbontotta a nagyünnepeket megelőző és követő, azaz teljesen körülölelő naptári egyensúlyt: a hosszú, programokkal és tevékenységekkel teletűzdelt adventi és talán nagyböjti időszak után a „semmi” következik. Mindez az átlagos

¹⁸ Vö. RATZINGER 2002, 99-100.

¹⁹ Az *ecclesia semper reformari debet* – ahogyan CSEPREGI Zoltán figyelmeztet – „pseudo-lutheri szállóige köztudottan modern eredetű, és eszmeileg is az ún. második reformáció gondolatvilágában gyökerezik.” CSEPREGI 2013, 280.

A *reformare, reformatio* szavak a „reformáció korában”, azaz a XVI. században jogi *terminus technicus*ként éltek, elsősorban jogi értelemmel bírtak. A szócsalád „eredeti normákhoz való visszatérést vagy egyszerűen a kodifikált érvényes előírásokat” jelentette, az egyházi nyelvben az elért eredményeket fejezte ki és „nem a változtatás szándékát”. A német humanisták számára a *reformare* és a *renasci*, megújítás és újjászületés szinonimákká váltak. CSEPREGI 2013, 280. A reformáció szó értelmének és használatának vonatkozásában lásd részletesen: CSEPREGI 2013, 279-286.

²⁰ ZALATNAY 2012, 46.

gyülekezet életébe is beszívárgott: sorozatban lehet hallani az adventi idő *előtti* karácsonyváró rendezvényekről, a mennyiségileg megnyújtott előkészületi időről, majd utána a keserű tapasztalásról, miszerint minden sikerült, csak éppen az ünnep maradt el.²¹

Másrésről megállapíthatjuk azt is, hogy vízvázasztón vagyunk, ha még nem léptünk túl azon a jól körvonalazható határvonalon, ami az egyház és az egyénieskedő, szubjektív, beszűkült szellemi értékrendet követő szektásodás között húzódik meg.²² Kérdés, hogy egy „új egyház” vagy egy új vallási közösség születésének óráit éljük-e át mostanság. Egyháztörténeti tény, hogy a *lex credendi* és a *lex orandi* kényes egymásrautaltságát és összefüggését nem lehet „büntetlenül” megbontani,²³ ugyanis a forma nem a tartalom szabadon lecserélhető kerete vagy kísérőeleme.

[...] a formát nem lehet a tradíció tartalmához megválasztani, ugyanis *a forma magából a tradícióból ered*. Ráadásul a tradíció és a forma nem egyirányú kapcsolat, melyben a forma pusztán közvetítő szerepet játszik a tartalom átadásában, nem ruha, nem karneváli kosztüm, amelyet divatok és korok szerint válogatunk, és válogatás után ráöltünk a tradicionális tartalmakra. [...] *A tradícióban már benne foglaltatik a forma is.* [...] A forma nem külsősége a tradíciónak, hanem belső fogantatása.²⁴

Úgy tűnik, hogy a római katolikus egyházban évtizedek óta nyilvánvaló folyamatok félreérthetetlen párhuzama valósul meg egyházunkban is: az egyházvezetés – ki tudja, hogy pontosan milyen szándékból – egyre nyíltabban a formátlanság önkénye felé nyitott²⁵ és a hitvallástalanság irányában elkötelezett

²¹ MIHÁLYI Gilbert már a '70-es évek végén az alábbi figyelmeztető sorokat fogalmazta meg, amit azóta már Magyarországon is ekként élünk át és tapasztalunk meg. „Valóban hármias advent van: a történelmi, a jelenben itt és most történő és az eszkatologikus Úrjövet. A híveket továbbá kellően elő kell készíteni arra, hogy ebben a szekularizált világban bensőségesen megélhessék az adventi időszak hármias vonatkozásának szellemét. Az üzleti, kereskedői világ ugyanis – legalábbis itt az Egyesült Államokban – már annyira korán kezdi a karácsonyi vásárt és ezzel összefüggően a karácsonyi hangulatkeltést, de maguk a plébániák egyletei is annyira túl korán rendezik karácsonyi ünnepeiket, hogy megzavarják az advent liturgikus szellemét, és mire megérkezik karácsony, már szinte túl vagyunk töltökezzve az ünnep (nem vallásos, hanem teljesen evilági) hangulatával.” MIHÁLYI 1980, 195.

²² Vö. SZÜCS 2012, 110.

²³ Vö. McGRATH 1995, 184.; GEFFROY 2011, 177.; HAFENSCHER 2012/2013, 227.; BÉKÉSI 2013, 77.; KELLER 2016, 24.

²⁴ BÉKÉSI 2013, 77.

²⁵ BÉKÉSI Sándor szerint „felelőtlen az az álláspont, amelyik ugyan megtartja a hitvallás tartalmi részét, de a formának nem tulajdonít jelentőséget, sőt elhanyagolható függeléknek tartja azt, vagy szembehelyezi a kultúrát az egyházzal, a tradíciót a hittel.” BÉKÉSI 2013, 76.

„karizmatikus” „megújulás” látványossága mellett teszi le a voksát.²⁶ Egyúttal olyan privát vagy magánéleti keresztyénség (*religio privata*) eszménye lebeg a szemek előtt, amely létrejött és létezése ellen – ha jól értem – a „hivatalos” egyház minden erejével és jelszavaival küzd.²⁷ Elgondolkodtató, hogy sem a karizmatikus dicsőítőknak, sem a neoreformátusoknak, sem a sok kérdésben, így egyházzenei és liturgiai ügyekben is opportunistá kvázi fundamentalista vagy a történeti analógiákban gondolkodást elvető kvázi radikális „biblikus” irányzatoknak nem kell magyarázkodni istentiszteleti és egyházzenei egyénieskedésük miatt.²⁸

Én a magam részéről egy olyan magyar református egyházban szeretnék élni, amely őszinte nyitottsággal veszi komolyan keresztyénységét, és amelynek nem csupán múltja, hanem jövője is van.

Röviden szükséges jeleznünk, hogy a keresztyén egyház(ak)ban a keresztyén ünnepekkel mint identitásuk sajátjával való elmélyült foglalkozás eredményezheti csak azt, hogy a „világ” elé erős hitvallással álljanak, álljunk ki. Azért elengedhetetlen mindez, mert sokféle megfontolásból, civilizációs ideológiáktól átfűtve lényegüktől fosztják meg ünnepeinket, amikor pl. a *karácsonyfa* az Amerikai Egyesült Államok Fehér Házában évek óta csak vallási szimbólumoktól megtisztított, átértelmezett kb. ünnepfa (*holiday tree*), Brüsszelben pedig *télfa* lett,²⁹ Ausztráliában *karácsonyi és húsvéti szünet* helyett csak *téli és tavaszi szünet*ről lehet beszélni, a Kr.e. és Kr.u. is száműzött megjelöléssé vált.³⁰

Legalább három nagy, kapcsolódó, de kvázi önálló témakörrel nem foglalkozom kimerítően e helyen, mivel ezek kifejtése jócskán meghaladná e munka

²⁶ Vö. GEFFROY 2011, 230.

²⁷ A kérdés problémáját és kritikáját a *confessio publica* és *religio publica* összefüggésében lásd: Szűcs 2010, 23–24.; Szűcs 2004a, 41–44.; Szűcs 2008, 40–51.

²⁸ A kérdéssel részletesebben foglalkoztam a kántorképzés jövőjéről tartott 2012. októberi nagykörösi konferencia gyűjteményes kötetébe készített „Az Kántorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenni.” A továbblépés szükségessége és útjai a kántori szolgálat jövőjéért című korreferátumomban. PAP 2013, 93–100.

Nem szükséges magyarázkodni az anyanyelviséget és anyanyelvűséget úton-útfélen hangoztató egyházban az értelmetlen blablákat tartalmazó, sokszor silány magyar, angol, héber, egzotikus nyelvű (ének)szövegek éneklése közben. Csak emellett meg ne jelenjen egy veretes magyarságú gregorián-graudál tétel vagy reformáció korabeli népének, ahol a *Kyrie eleison* is „csak” *Uram, irgalmazz* vagy *Irgalmazz nékiünk* formában hangzik fel! Az alapelvek ütköztetése közben külön „érdekességként” jelentkeznek az *imanapok*, *imahetek* központi liturgiai ajánlásai, amelyek alapján távoli kultúrák gyakorlatait mímelik a résztvevők, vagy pl. számukra értelmezhetetlen nyelveken mantráznak énekeket és imádságokat.

²⁹ Vö. <http://www.magyarurir.hu/hirek/muszlim-erzekenység-brüsszelben-telfara-cserelik-foteri-karacsonyfat>

³⁰ Az ausztráliai kormányzat szándéka szerint a *BC* (*Before Christ*) és *AD* (*Anno Domini*) helyett *BCE* (*Before Common Era*) és *BP* (*Before Present*), valamint *CE* (*Common Era*) lép. Valójában mindhárom „újdomság” szellemtörténetileg értelmezhetetlen.

kereteit és célkitűzéseit. Ezek közül az első az ünnep teológiai, vallástörténeti, egyháztörténeti, (hatályos) alkotmányjogi, közjogi, munkajogi értelmezése, ezek összefüggései, ellentmondásai és anomáliái.³¹

A másik nagy témakör az ünnepnevek *etimológiája és helyesírása*, amit szintén nem fejthetnek ki részletesen. Csupán jelzem, hogy a hatályos helyesírási szabályzat szerint az ünnepek, nevezetes napok stb. megnevezéseit kis kezdőbetűvel kell írni. „Akkor is kisbetűs a szókezdet, ha az ünnepnek vagy az eseménynek nagyon erős a pozitív érzelmi töltése: például *karácsony* vagy *anyák napja*.” A helyesírási szabályzat kommentátorai mégis megjegyzik, hogy pontosan ez az erős pozitív töltés befolyásolja az informális írásgyakorlatot „az akadémiai szabályozás ellenében”. A magyarázat szerint ez különösen az „egyházi eredetű ünnepek rögzítésekor gyakori: *Karácsony, Húsvét, Mindenszentek, Pünkösöd, Virágvasárnap, Ramadán, Pészah* stb.” A jelenség ortográfiai szempontok szerinti definíciója a következő: „érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítés”.³² E téren (is) különösen furcsa az egyházi, ill. az egyházi kiadású sajtó bevett, tudatos gyakorlata, miszerint a kiemelt jelentőség és a helyesírási praxis nyitva hagyott lehetősége ellenére az ünnepek jelölése és írásmódja tekintetében abszolút értelemben véve a jelentéstudatból kivetkőztetett vulgáris purizmus uralkodik. Pedig sajtónkban még magyarázatra sem szorulna az ún. „érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítés” alkalmazása,³³ éppen ezért szembetűnő – helyesírási szempontból is – pl. a „Facebook-bőjt” (*sic!*) propagálása.³⁴

A harmadik nagy összefüggés az egyházi év és a komplex értelemben vett egyházzene egymásrautaltsága. Olykor érintek egyházzenei és himnológiai

³¹ A fennálló anomáliákat részletesen ismertette: DÉRI 2009/2010, 131–138.

³² LACZKÓ–MÁRTONFI 2006, 139. „[...] ma már a hónapneveket kis kezdőbetűvel írjuk; ugyanez áll az ünnepekre is (húsvét, pünkösöd, karácson stb.), kivéve azokat, amelyek más szempont alá esnek (pl. Úrnapja, Kisasszonynapja stb.).” BABIK 1891, 272.

³³ Éppen ezért rendkívüli módon elgondolkoztató és megdöbbentő a Reformátusok Lapja 2012. évi utolsó, összevont számában olvasható *Anyanyelvi kapuőr* rovat írásának tendenciája és konzekvenciája, ahol a következőket olvashatjuk: „[...] semmivel sem csökkenti az ünnep emelkedettségét, fennkölt, magasztos hangulatát, nem esik sérelem szentségén, ha – a helyesírás szabályait betartva – kis kezdőbetűvel írjuk a nevét. Tehát például advent időszakában áldott *karácsonyt* kívánunk rokonainknak, barátainknak, ismerőseinknek. A magyarban csak a tulajdonnév nagy kezdőbetűs, az ünnepek – tekintve, hogy köznévként mindannyi – kisbetűvel íródnak, például: *újév, vízkereszt, március tizenötödike, virágvasárnap, húsvét, áldozócsütörtök, pünkösöd, augusztus huszadika, október huszonharmadika*. [...] Tehát – az erős pozitív érzelmi töltésüktől függetlenül – az ünnepek kis kezdőbetűsek. Ám épp az emocionális tartalom magyarázza a nagybetűs írásmód terjedését, főleg a szakrális tartalmú, az egyházi, az egyházi eredetű ünnepek írásában. Az Osiris-féle Helyesírás állásfoglalása szerint e nyelvi jelenséget, az »érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítést« az informális (vagyis a nem hivatalos, magánjellegű) írásgyakorlat szempontjából – nem hibáztathatjuk.” ARANY 2012, 8. Már csak annyit kívánhatunk, hogy bárcsak mindenben ennyire konzekvensek lennének!

³⁴ BAGDÁN 2011, 12.

kérdéseket és tényeket, de munkám terjedelme nem engedi meg ennek kívánatos részletességgel történő kifejtését.

Néhány további technikai megjegyzést szeretnék előrebocsátani. A kiterjedt szakirodalmi bázisra az egyszerűség és az egyértelmű beazonosítás miatt rövidítve hivatkozom a lábjegyzetekben. A teljes feloldás az irodalomjegyzékben található meg.³⁵ A bibliai könyvek rövidítése és a bibliai helyek jelölése új protestáns bibliafordítások ajánlását követi. A betűhív idézetekben természetesen minden rövidítést, ünnepnevet, egyháztörténeti személyiség nevét érintetlenül hagytam. Az óegyház, ill. korai egyház atyáinak nevét – az idézetek kivételével – igyekeztem VANYÓ László az Ókeresztény írók lexikona című művének írásmódja szerint egységesíteni, amennyiben lehetséges volt.³⁶ Ugyanígy problémás a latin kifejezések, fordulatok kis- és nagybetűs írása, mivel a rendelkezésre álló források is jelentős eltéréseket tartalmaznak, ami e munkában is megjelenik.

A jelen könyv célkitűzése és a kifejtett téma komplexitása miatt bizonyos tartalmi ismétlődések, ill. párhuzamosságok szükségszerűen megjelennek az egyes alegységekben, amelyek a fejezetek önálló és összefüggő olvasását és megértését segítik elő.

E helyre kívánczik néhány köszönő sor is. A jelen munkában feldolgozott források kutatásában különösen nagy segítséget nyújtott a *Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára*, valamint a *Ráday Levéltár*, a *Tiszántúli Református Egyházkerületi és Református Nagykönyvtár*.

Köszönet illesse a *Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori és Habilitációs Tanácsát*, hogy a jelen könyv alapját képző kéziratot 2014 őszén habilitációs értekezésésként elfogadta.

Köszönöm a *Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara és Tanítóképző Főiskolai Kara*, valamint az Egyetem és a Karok vezetői – név szerint különösen: *Dr. Balla Péter rektor*, *Dr. Zsengellér József és Dr. Szenczi Árpád dékán*, *Dr. Méhes Balázs dékánhelyettes*, *Dr. Békési Sándor prodékán urak* – személyes támogatását. Köszönettel tartozom *Dr. Dávid Istvánnak*, *Dr. Fekete Csabának*, *Dr. Fekete Károlynak*, valamint *Dr. Hafenschner Károlynak* a szakmai párbeszédért, motivációért és mindennemű támogatásért.

Hálás szívvel köszönöm *Dr. Szetey Szabolcs* kollégám szakmai és emberi támogatását, számos segítségét, amit az elmúlt években e munka létrejöttéhez is önzetlenül nyújtott. Egyúttal szintén neki köszönöm a kézirat lektorálását.

A kézirat lezárásának időpontja: 2016. november 15.

³⁵ A szöveggyűjteményben (*Melléklet*) szereplő források, könyvek csak abban az esetben jelennek meg az irodalomjegyzékben külön tételként, amennyiben a szöveggyűjteményen kívül a munka más részében hivatkoztam rájuk.

³⁶ Vö. VANYÓ 2004.

I. BEVEZETÉS
AZ EGYHÁZI ÉV TÖRTÉNETÉBE

1. BEVEZETÉS

Az egyházi év keresztyén és református keresztyén egyházban elfoglalt helyének csupán két aspektusát vizsgálom a jelen munkában. A téma pontos meghatározásában, ill. két aspektusra való „szűkítésében” egyrésről a rendelkezésünkre álló szakirodalom hiánya, másrésről pedig a feldolgozandó anyag mennyisége vezetett.

Tisztában vagyok azzal, hogy az egyházi év gyökereit és (magyar) református-protestáns adaptálásának kérdését nem lehet a perikóparendtől, ill. a perikópa kérdésétől, a prédikációs praxis történetétől függetleníteni.¹ Azonban minden ma divatos általánosítással szemben meggyőződéseim, hogy az egyházi év egészének jelenségét nem lehet a perikóparendre és a postillázásra² leszűkítve, kihegyezve és azzal azonosítva kezelni, ugyanis a „perikópa” mint az adott vásár- és ünnepnapra rendelt *evangéliumi* szakasz – beleértve a további ó- és újszövetségi olvasmányokat is – csupán egy, habár alapvetően meghatározó összetevője a jelen kérdésnek.³

¹ A perikópák és az egyházi év összefüggéseit hangsúlyozza szintén: CSIKY 1914, 122.

² A *postilla* kifejezést ma már írják *posztilla* formában is. Vö. MKL XI., 176. A jelen munkában az eredeti, latinos írásmódot követem.

³ A nyugati egyházban a VI-IX. század folyamán véglegesen rögzülő vásár- és ünnepnap olvasmányrendek változataikkal együtt, legfőképpen pedig az evangéliumi szakaszok olyan mértékig beágyazódtak a kultúrába, a népi kegyességbe, a mindennapi életbe, hogy pl. egy-egy vasárnapot – ahogyan a bizánci gyakorlatban a mai napig látjuk – az adott nap evangéliumi szakasza után neveztek el. Vö. BENKŐ 2010, 163-165.; HANULA 1998/1999, 181-190.; FEKETE 2012b, 155-157.

Értelemszerűen az evangélium, amely proklamálása, azaz hirdetése – ez az *ünnepélyes felolvasással* kezdődik – a keresztyén istentisztelet egyik központi eleme, ahogyan a zsinagógai istentisztelet a Tóra felolvasása köré szerveződik. A perikópás könyvek túlnyomórészt a vásár- és ünnepnap evangéliumi szakaszok magyarázatát tartalmazzák, azonban nem feltétlenül kizárólagosan. Az epistola vagy ószövetségi szakaszok magyarázata is előkerülhet ezekben, ahogyan erre példákat is találunk.

Habár nehéz az olvasmányrendek keletkezésének történeti összefüggéseit pontosan megállapítani, beazonosítani, annyi bizonyos, hogy az utókor számára csupán „csonkított” vagy kiragadott és rögzült rendként (*perikópa*⁴) észlelhető rendszer mögött a keresztyén egyház folyamatos bibliaolvasási és bibliamagyarázási rendszerét kell látnunk és feltételeznünk. A későbbi egységesítések, változtatások, ill. bővítési szándékok általában az egyházi év szakaszainak adott gondolatiságából táplálkoztak, ill. arra kívántak reflektálni, az olvasmányrendek elválaszthatatlanok az ünneptörténettől, a liturgiától, a prédikációs gyakorlattól.

A kötött istentiszteleti olvasmányrendek alapvető átrendezése, változtatása, ill. a meglévő olvasmányrendek átvétele vagy újak alkotása szükségszerűen pozitív vagy negatív irányban befolyásolhatja az adott közösség, egyház liturgikus évvel kapcsolatos álláspontját, felfogását és gyakorlatát.⁵ Ha a lutheránus egyházak átvonnák az 1969-1970-ben bevezetett új római olvasmányrendet, akkor ez egyértelműen együtt járna az egyházi év római mintára való átrendezésének és átértelmezésének kényszerével is.⁶ A jelen munka további részeiben az ilyen jellegű oda-visszazozgásokra több példát találhatunk, kiemelném ezek közül a kortárs magyar metodista ajánlást, ami saját korábbi gyakorlatuktól való elmozdulásként értékelhető, még akkor is, ha a II. Vatikáni Zsinat utáni naptárrendezés nem teljesen következetes és sokszor kritikátlan átvételéről van szó.⁷ Az új római naptárhoz való kapcsolódás áttételes, egyúttal kétségtől az angol-amerikai testvéregyházak anglikán tendenciákból táplálkozó liturgikus könyveinek és gyakorlatának többé-kevésbé sikeres átvételeként értelmezendő.⁸

A három németországi református egyház által kiadott legújabb jelentős istentiszteleti rendtartás (*Reformierte Liturgie*,⁹ 1999)¹⁰ tekintélyes és

⁴ *Perikópák*, azaz körülvagott, körülfaragott szentírási szakaszok. Habár a kifejezést szentírási részletek/szakaszok jelzésére már a korai századokban használták, az istentiszteleti olvasmányokra csupán a XVI. századtól alkalmazzák. Vö. MKL X., 838-840.; BERGER 2008, 393.; CSIKY 1914, 122-127.

⁵ Vö. BENKŐ 2010, 161-162.

⁶ Az egyházi év történeti rendszerét leginkább a lutheránus közösségek őrzik manapság, azt reméljük, hogy emellett ki is fognak tartani a jövőben is. Az anglikán egyházak sokrétű gyakorlatában is felfedezhető ez a közös örökség, de az anglikánoknál erőteljesebben érvényesül a II. Vatikáni Zsinat hatása liturgikus téren is, mint az evangélikus egyházakban. Vö. HAFENSCHER 2010, 307.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 121.

⁷ Minden esetben kérdéses, hogy az ilyen és hasonló központi dokumentumok, ajánlások mennyire érvényesülnek egy-egy adott, konkrét gyülekezeti és/vagy lelkeszi szituációban.

⁸ Vö. pl. BCW 1993, 1035-1048.

⁹ Az elmúlt néhány évszázad fényében feltűnő és református kontextusban mindenképpen figyelemreméltó, hogy az új istentiszteleti rendtartás címében megtalálható a *liturgia* kifejezés. Vö. MEYER-BLANCK 2011, 405.

¹⁰ Ismertetését lásd: MEYER-BLANCK 2011, 404-407.

figyelemfelhívó „ráadásként” (*Beigabe*) közli a liturgikus könyv függelékében (*Liturgischer Kalender*) az egyházi év klasszikus felosztását, vásár- és ünnepnapjait, ezek elnevezését,¹¹ a több évre elosztott, bevett perikópákat, az egyes napokhoz kapcsolódó egyéb bibliai szövegeket (*verba sollemniaként* felfogható bevezető igeverset is), énekjavaslatokat, egy-egy rövid kollektát, a Heidelbergi Kátéból az adott napra kiválasztott és ajánlott egy vagy több kérdés-feleletet.¹²

Hasonló példát találunk Hollandiában is, ahol szintén nagyon komoly teológiai, liturgiai és a református hagyományban eddig kevésbé jellemző, elmélyült liturgiátörténeti kutatások és szakkönyvek mellett az elmúlt évtizedekben egy új, kétkötetes ágendát adtak ki. Ennek egyik kötete szintén a teljes egyházi év vásár- és ünnepnapjának fent említett propriumát tartalmazza¹³ további lehetséges bibliaolvasási és igehirdetési rendekkel. Meg kell még említenünk a mindehhez társuló komoly egyházzenei és himnológiai munkát is: a kántor- és egyházzenesz-képzés is irigylendő szintemelkedésen ment keresztül az elmúlt több évtizedben. Az újonnan és magas szinten kiképzett munkatársak tudásukat állásba kerülve kamatoztathatják, ami az egyház és a gyülekezet istentiszteleti életére jótékony hatást fejt ki.¹⁴ Svájci testvéregházainkban is töretlenül folyik a liturgiai és liturgiátörténeti kutatás, itt is hasonló fejleményekre figyelhetünk fel, mint német és hollandiai testvérközösségeinkben (himenológiai és egyházzenei téren is).

Összességében annyit még meg kell állapítanunk, hogy nyugati testvéregházainknak sokkal nagyobb lépést kell(ett) tenniük az önvizsgálat és öneszmélődés útján, mint nekünk (kellene). Az a fajta liturgiai egysíkúvá válás és beszűkülés, valamint az egyházzenei örökségtől való leválás, ami hozzánk egy évszázaddal később, a késő XVIII. század táján – ért el és némileg lassabban folyt le, náluk hamarabb, gyorsabban és átfogóbban ment végbe. Mégis (vagy ennek ellenére?) az egyetemes keresztyén örökséggel való szembesülés és annak felvállalása sokkal könnyebben történt és történik nyugati testvéreinknél. Talán sokan úgy érzik soraink között, hogy a magyar és nemzetmegtartó, nemzetmegmentő egyház – valljuk be, a maga nemében romanticizált – eszménye sérül, ha erre az útra lépünk. Számomra és sokak számára pedig éppen az a kérdés, hogy ez a fent nevezett egyház, azaz a mi egyházunk mennyiben és hogyan tudja egyúttal és egyenértékűen vállalni, hordozni és kifejezni keresztyénységét és egyetemességét.

¹¹ Értelemszerűen és kézenfekvő módon a lutheránus mintát követik.

¹² RL 2010, 561-609. Vö. MEYER-BLANCK 2011, 406.

¹³ A PKN mint viszonylag fiatal egyházszervezeti forma a két klasszikus történelmi református egyház mellett magába foglalja a kis létszámú lutheránus egyházat is.

¹⁴ Vö. részletesebben: PAP 2012a.

A perikópa-vita történeti és jelenkori értelmében és önmagában véve – álláspontom szerint – alkalmatlan az istentiszteleti élet egészének kérdéseit átfogni és kifejezni – főleg akkor, ha történetietlen kérdésfelvetések és általánosítások tömkelegével kell naponként szembesülnünk. A (kapcsolódó) istentiszteleti gyakorlat ugyanis az evangéliumi szakaszok mellett az évszázadok hitének kikristályosodásaként¹⁵ más, az adott vásár- és ünnepnaphoz rendelt bibliai szövegeket (pl. zsoltárok, introitus, lekcio stb.), sőt énekeket, énekrendeket, imádságokat is szült és rögzített,¹⁶ amelyek elválaszthatatlanok az egyházi év ciklusaitól,¹⁷ valamint konkrét vásár- és ünnepnapjaitól.¹⁸

Röviden rá kell mutatnom arra is, hogy habár az őszinte szembenézés mind-ehedig elmaradt, de magyar református egyházunkat az elmúlt több, mint két évtizedben összességében az istentiszteleti élet általános és nagyfokú beszűkülése jellemezte az infrastrukturális fejlődés és az intézményhálózat bővülése ellenére, ami valójában az egyház(i élet) kimondatlan, példátlan és elgondolkodtató leépülését jelenti. Az egyház egyéb tevékenységeinek megszaporodása nem helyettesítette és helyettesíti, nem váltja ki a konkrét kultuszközösséget. Az egyház ugyanis elsősorban és mindenek előtt kultuszközösség.¹⁹ Ebből

¹⁵ Vö. JÁNOSSY 2008, 7.

¹⁶ Érdeemes figyelnünk Bornemisza Péterre, aki 1582-es énekeskönyve és 1584-ben kiadott *Folipostillája*, prédikációs kötete között tudatos kapcsolatot teremtett. Vö. részletesen: OLÁH 2000. A téma vonatkozásában lásd még: FEKETE 1998/1999, 239-250.

¹⁷ Nem feledhetjük azonban, hogy az egyházi év *ciklusai* végső soron *egy ciklust* alkotnak.

¹⁸ E szoros liturgiátörténeti összefüggések nélkül számos történeti vagy kortárs zenei életmű egésze vagy bizonyos szelete értelmezhetetlen és valójában alkalmazhatatlan lenne. Nem csupán J. S. Bachról van szó, hanem megannyi más alkotóról, akik a pl. a zene és a liturgia/hit találkozási pontján alkottak maradandót zenetörténeti és teológiai szempontból egyaránt. Ha nem értjük őket, érdemes lenne önvizsgálatot tartanunk.

A kántorok/egyházzenészek, lelkipásztorok, hittanoktatók képzése még alaposabb liturgia(történet)i és egyházzene(történet)i bázist igényelne. Továbbmutató gondolatokat és a mai közegyházi helyzetben alapvető elvi és gyakorlati iránymutatást fogalmaz meg az itt felvetettekkel kapcsolatban: KARASSZON 2008, 126-139.

¹⁹ „Minket reformátusokat mindig fenyeget az a veszedelem, hogy feledésbe megy az a döntő jelentőségű tény, hogy a lelkipásztor elsősorban Isten szolgája és csak mint ilyen a gyülekezet szolgája. [...] *a lelkipásztor mindenekelőtt liturgus* [...]. Mert az egyháznak legfontosabb, mondhatnám egyetlen feladata az istentisztelet. [...] lényegében nincs, nem lehet az egyháznak egyetlen olyan tevékenysége sem, amely közvetve, vagy közvetlenül nem áll az istentisztelet szolgálatában, azaz nem arra való, hogy Istennek tisztelete helyreállíttassék ebben a világban, hogy Isten tiszteletévé változzék az egész emberi élet minden vonatkozásban. Az anyaszentegyház egész élete az a nagy liturgia, amellyel templomban és templomon kívül szüntelenül magasztalja az Istent, hirdeti Isten mindenekfölött való dicsőségét. A szó szoros értelmében vett istentisztelet ennek az egész munkának a fókusza, ahonnan kiáradnak és ahová visszarádznak az életerők. Ami nem áll az istentisztelet szolgálatában, az vagy idegen, az egyházhoz nem tartozó, vagy pedig értelmét veszített munka, amely mint a vérkeringésből kikapcsolt testrész, előbb-utóbb el fog sorvadni. Ennélfogva a lelkipásztorok legfontosabb munkája a

következik, hogy problémáink e beszűkült keretek és lehetőségek között jelentkeznek, sőt kulminálnak. Álláspontom szerint mára nyilvánvalóan kiderült, hogy a rendszerváltás előtti évtizedek vonatkozásában 1989 után hamisan használták, ill. használtuk és alkalmaztuk a *negyven éves pusztai vándorlás* képét és analógiáját. A *pusztai vándorlás* mint olyan 1990 után kezdődött el, azaz *most van*. A kép szerint annak éppen a közepén tartunk. A bibliai elbeszélés szinte minden szimptomáját fokozottan tapasztaljuk magunkon és közösségeinken. Ki és milyen honfoglalást fog levezenyelni?

Szimptomatikus jelenség, hogy míg egy-egy istentiszteleten átlagosan az egész egyházzenei tevékenység *legfeljebb* 7-10%,²⁰ aközben általában és kizárólagosan az egyházzene megváltoztatását, ún. „megújulását” sürgetik, mintha a definíció nélküli és megfelelő szakértelmet nem feltételező reformálgatás²¹ minden meglévő vagy ki nem mondott problémánkra egyszeriben megoldást kínálna. Le kell szögeznünk, hogy a központi vagy regionális *egyházzenei látványrendezvények* nem helyettesítik, nem oldják meg és csak áttételesen inspirálják gyülekezeteink istentiszteleti éneklését és egyházzenei tevékenységét.

A hitvallási iratok, az elméleti teológia tanításai önmagukban nem fogják sem megerősíteni, sem megvédeni az egyház közösségét, ha az egyház élete nem csúcsosodik ki a gyülekezet tiszta és mély értelmű istentiszteletében, amely elsősorban nem a szubjektív hitélmények és a tartalmatlanság kommunikálásának helye és formája. Félelmetes, hogy mennyire természetessé vált az elmúlt években az a gyakorlat, hogy pl. nagyünnepi istentiszteleten olyan igeszakaszokat vesznek elő a lelkészek, amelyekről igen nehéz belátni, hogy milyen konkrét összefüggés van a textus és az ünnep között. Ennél talán még nagyobb probléma, hogy az ünnepek és ünnepi időszakok klasszikus és veretes tartalmú énekei²² sem kerülnek elő az istentiszteleten. Az énekeskönyv kincsei,

liturgusi munka: a gyülekezeti istentisztelet vezetése és irányítása.” GÖNCZY 1937, 145. Vö. Szűcs 2012, 111.

²⁰ Ennek visszacsapása az ún. „dicsőítés” legújabb jelensége, amely teológiai intencióit és extázisba hajló megvalósulását tekintve nehezen egyeztethető össze a protestáns keresztyénség és általában a keresztyénség magasztalásáról és Isten-dicséretéről alkotott felfogásával, valamint többek között mély ekkleziológiai kérdéseket is felvet. Vö. PAP 2010d, 8.

²¹ *Változtatási* kényszer van egyházunkban a *változás* igénye nélkül, eközben gyakran keverik össze vagy azonosítják a dolgok megváltoztatását megújulásunkkal.

²² Az „énekválasztás” legújabb kori gyakorlatának vizsgálata sem képezi jelenlegi munkánk tárgyát, habár nagyon tanulságos lenne az alapos elemzés. A saját tapasztalatokon alapuló megfigyelésekből csupán azt emelném ki, hogy nagyon sok esetben – tudva vagy tudatlanul – dominanciát élvez az 1806-os énekeskönyvből átemelt modoros és teológiailag is általában eléggé felületes, zenei, verstani és hittani szempontokból összességében nem a legkiválóbb énekanyag, egyúttal *szemlélet*, ami e hagyományanyag mély beágyazottságát is mutatja. Vö. PAP 2011h, 293-336. Az értékesebb énekrétegek sok esetben figyelmen kívül maradnak, miközben egyfolytában megújulást sürgetnek.

valamint a zsidó és keresztyén liturgikus hagyományból táplálkozó ünnepértelmező zsolnárok teljesen elhallgatnak a sablonos, teológiai összefüggéseket felismerni képtelen, szavak és nem kontextusok keresésén alapuló „énekválasztás” következtében²³ – az ún. „Ige egyházában”.²⁴

Térjünk azonban vissza a korábban felvetettekhez, és vizsgáljuk meg röviden Luther gyakorlatát! Wittenbergben minden vásár- és ünnepnap, valamint minden hétköznapi több istentisztelet volt,²⁵ ahol – a résztvevők számától és összetételétől függetlenül – lehetőség és kötelesség volt az igehirdetés.²⁶ A hétköznapi reggeli (hajnali) és esti istentiszteleteken egyfajta folytatólagos, a hét napjaira elosztott rendszer szerint bibliaolvasás (*lectio continua*) és magyarázat²⁷ folyt, ami a gyülekezet egészének hitbeli oktatását is szolgálta. A vásár- és ünnepnap-i istentiszteleteken pedig felváltva prédikált az adott alkalomhoz kötődő bibliai szakaszokról: a kora reggeli istentiszteleten az epistoláról, a főistentiszteleten az evangéliumról, a délutáni istentiszteleten (vespera) folytatólagosan ószövetségi szakasról.²⁸ Semmiféle egyoldalúsággal nem lehet vádolni.

²³ Vö. FEKETE 1997a, 15-17.; FEKETE 2000b, 140-145.

²⁴ A fenti két fejezetben tárgyalt problémákhoz lásd Karasszon Dezső továbbvivő gondolatait, vö. in: KIS 2012, 113-121.

²⁵ Reggeli imaóra 4 vagy 5 órakor, esti 5 vagy 6 órakor, valamint déli igény szerint ebéd után. BIERITZ 2004, 618-619.

²⁶ „És ha aztán az ilyen naponkénti istentiszteleteken nem is jelenhetnék meg az egész gyülekezet, a papok és növendékek, s főképp ez utóbbiak, mégis tartsák meg azokat, mivel csak így lehet belőlük jó prédikátorokat és lelkipásztorokat reményleni. S arra kell őket inteni, hogy ezt önként, nem kényszerítésből s kelletlenül, sem ideig vagy örökkévaló jutalom reményében tegyék, hanem egyedül az Isten dicsőségére s felebarátjaik javára.” LUTHER 1523, 62. Joggal várja el és reméli Luther, hogy ezek később az imádsággal, a liturgiával való szoros kapcsolat következtében jó prédikátorok és lelkipásztorok lesznek. Vö. BIERITZ 2004, 619.

²⁷ Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a *lectio continua* a szó eredeti értelmében *folytatólagos* (istentiszteleti) *felolvasást* jelent. A *lectio continua* önmagában véve még nem textusválasztási vagy prédikációs módszer, hanem a *lectio continua* alapján is *lehet prédikálni*. Ez a fogalmi tisztázás különösen fontos jelenlegi egyházi párbeszédeink és vitáink vonatkozásában, valamint arra tekintettel, hogy a Biblia *felolvasása* mai egyházi és istentiszteleti gyakorlatunkban valójában teljesen marginalizálódott jelenség. Pedig: „Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallgatják ezeket a prófétai ígéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.” (Jel 1,3)

²⁸ Vö. LUTHER 1523, 55-64.; LUTHER 1526, 433-488.; BIERITZ 2004, 622.; BIERITZ 2005, 66-67.; HAFENSCHER 2010/2011, 146-147.; BENKŐ 2010, 164.; HAFENSCHER 2012, 172-176., 181-182.

Reggel az evangéliumról, délután pedig az epistoláról prédikálhat a lelkész, de választhat egy vagy két (bibliai) könyvet is, amit hasznosnak vél. Másutt azt írja Luther, hogy minden nap tartsanak tanítást (*lectzen*): reggel az Ó- vagy Újtestamentumból, este is ugyanígy. A hétköznapi kora reggeli istentiszteleten ajánlja az Ószövetség folyamatos és folytatólagos olvasását: a lelkész vegyen egy vagy két fejezetet vagy akár egy felet, amíg végére nem ér az olvasásnak, majd a felolvasott szakaszt magyarázni is szükséges. Miután befejezte az egyiket, folytassa egy másik könyvvel. Esténként hasonló módon az Újszövetség olvasását és magyarázását ajánlja Luther (vasárnaponként a mise epistoláját). Megfigyelhető, hogy több írásában foglalkozik a

Zürichben a hétköznapi (kora) reggeli istentiszteleten a mise elhagyása után a teológiai iskolában korábban feldolgozott bibliai szöveg magyarázata hangzott el a nép számára.²⁹ Megállapítható, hogy itt alapvetően, de nem feltétlenül kizárólagosan a *lectio continua* érvényesült. Egyházi ünnepeken, különleges alkalmakkor, rendkívüli helyzetekben ettől el is térhettek. A pénteki piaci napon a prédikációt nem a Grossmünsterben, hanem a Fraumünsterben tartották, ekkor Zwingli kvázi önálló sorozatként a Zsoltárok könyvéről prédikált, amit kétszer vett végig a fennmaradt adatok szerint.³⁰ A vasárnapi főistentiszteletet nyáron reggel nyolc, télen kilenc órakor kezdték, délután három órakor délutáni istentiszteletet tartottak, ami 1532-től katekizmusi prédikáció lett. A gyermekek számára tartott prédikációt (*Kinderpredigt*) Bullinger vezette be 1532-ben.³¹

A szakirodalom és legújabb kutatások eredményeinek fényében mutattuk be néhány évvel ezelőtt Kálvin prédikálási gyakorlatát és annak értelmezéshagyományát. Nyilvánvaló, hogy Kálvin, valamint Zwingli és a térség korabeli prédikálási gyakorlata sokkal bonyolultabb, összetettebb és sokrétűbb volt, mint azt a leegyszerűsítő tudományosság az utóbbi időkben gondolta és gondolni vélte.³² Fontos megállapítani, hogy

(1) az ünnepek számának radikális csökkentése³³ és az Úrnap (vasárnap) méltóságának, valóságának és jelentőségének emelése³⁴ (az eredeti szándék

kérdéssel, olykor eltérő adatokat közöl, de mindig ajánlást fogalmaz meg és kellő szabadságot hagy a kérdésben. Ajánlja a legfontosabb bibliai szövegek és tanítások (pl. Miatyánk, Tízparancsolat, keresztség és úrvacsora, Magnificat) magyarázatát is, diákok esetében a latin és német felolvasást. Vö. részletesebben: BIERITZ 2004, 619-622.

²⁹ Vö. FEKETE 2012b, 152.

³⁰ PFISTER 1974, 28.; 38.

³¹ PFISTER 1974, 38.

³² Vö. részletesebben: JENNY 1968, 135.; PFISTER 1974, 224-225.; CZEGLÉDY 1996, 43.; KUNZ 2001, 33-48.; PAP 2007, 35-37.; FEKETE 2008/2009, 349-358.; PAP 2008/2009, 337-348.

³³ Forrásaink azt is leírják, hogy a nép öntudatában és gyakorlatában mélyen gyökerező ünnepek (elsősorban a szentek és Mária ünnepei) visszaszorítása nem ment egyik napról a másikra. PFISTER 1974, 521.

³⁴ „[...] Kálvin függetlenítette az istentiszteletet az általa emberi kitalálásnak tartott egyházi évtől. Soha semmiféle beszédet nem mondott egyházi ünnepek, még az ú. n. főünnepek alkalmából sem.” CSIKESZ 1936, 254. A kijelentés a legújabb kutatási eredmények alapján némi felülvizsgálatra szorul. Vö. előző lábjegyzet, valamint: JENNY 1968, 132-136.; CZEGLÉDY 1996, 43.

szerint minden Úrnapiján úrvacsorával!³⁵⁾ pontosan olyan fontos és egyöntetű célkitűzése volt helvét őseinknek, mint magyar atyáinknak;³⁶⁾

(2) a *lectio continua* mint általános elv és gyakorlat a keresztyén egyház örökségéből merített saját hagyományunk;³⁷⁾

(3) Kálvin és a helvét egyházak/reformátorok prédikációs és istentiszteleti gyakorlatát sem lehet csupán egy vasárnap délelőtti istentiszteletre szűkíteni;

(4) a térségben és Kálvinnál elsősorban, de nem kizárólagosan a *lectio continua* érvényesült, azonban nem abban az értelemben, ahogyan a legutóbbi korokban ezt magyarázzák; a fennmaradt adatok szerint³⁸⁾ Kálvin hetenkénti prédikációs gyakorlatát *többszörös és párhuzamos lectio continuának* nevezhetjük;³⁹⁾

³⁵⁾ Vö. KÁLVIN 1543, 46-48.; CZEGLÉDY 1967, 391.; JENNY 1968, 110-111., 132-136.; PFISTER 1974, 204-205.; ZOVÁNYI 1977a, 329.; MCGRATH 1996, 112-113.; BIERITZ 2005, 66-67.; PÁSZTOR 2006, 151-155.; PAP 2007, 37-38.; FEKETE 2009, 138.; PAP 2009a, 68-87.

„Igen tisztelt Urak! Bizonyos dolog, hogy az egyházat sem helyesen rendeztnek, sem jól vezetettnek nem lehet nevezni, ha benne a mi Urunk szent vacsoráját nem ünneplik gyakran, és nem vesznek részt azon, mégpedig akként, hogy ott csak szentül és különleges tiszteletadás mellett merészelnek megjelenni. Ez okból tehát, hogy az egyház sértetlenül őriztessék meg, szükséges a kiközösítés [exkommunikáció], mely által helyreigazíthatnak mindazok, akik nem jóságosan és teljes engedelmességgel vetik alá magukat Isten Igéjének. [...] Rendkívül kíváncsatos lenne, ha Jézus Krisztus szent vacsorájának ünnepsére minden vasárnap sor kerülne, amikor a gyülekezet mint egész összegyülekezik. Mivel ezáltal kapnak a hívek bizonyos vigaszt, és minden vonatkozásban sok gyümölcsöt terem.” OPITZ 1994, 114-117. (Saját fordítás a francia szöveg kritikai közlése és német fordítása alapján.) A genfi döntéshozók még a havonkénti úrvacsorázást sem tudták elfogadni. MCGRATH 1995, 113.

E helyen nem térhetünk ki Kálvin felfogásának részletes bemutatására. Az *Institutió*ban is kitér az úrvacsorázás gyakoriságára (vö. KÁLVIN 1624, 1446-1452.; RMK I 540; RMNy 1308; vö. HELTAI 2008, 118-119., 137., 180.). Csupán egyetlen mondatot idézek, amelyben az úrvacsora évenkénti egyszeri vételének történelmi kialakulásával kapcsolatban megállapítja: „Ennek pedig nem kellett volna így lenni, hanem legkevésbéis minden héten egy-egy ki kellene bógaltatni az Őt vaczorát az Kereŕtyeni gyülekezetben és az ígéretek meg kellene magyarázni, az mellyec abban minket lélek ŕerint étetnec.” KÁLVIN 1624, 1448.

A reformáció és Kálvin esetén szándékával még a XX. század elején is tisztában voltak őseink: „A vasárnaponkénti kiosztásra ez idő szerint már vissza nem térhetünk; az elfogadott alkalmakat pedig, még ha nem találók is, gyökeresen meg nem változtathatjuk.” DPL 1905, 623.

³⁶⁾ A vasárnapért és annak komolyan vételéért való küzdés meghatározta teológiai-egyházi irányzataink mindegyikét, ahogyan ez a mellékletből világosan kitűnik. Tágabb összefüggésben vö. ZALATNAY 2012, 46.

³⁷⁾ Az egymás mellett élő istentiszteleti formák történetéből, valamint az egyetemes keresztyén homiletikatörténetből is van adatunk a folytatólagos bibliaolvasásra és magyarázatra (vö. pl. G. Savonarola magyarul is megjelent prédikációsorozatát Haggeus próféta könyvéről, SAVONAROLA 2002). Vö. CSIKESZ 1936, 256.; PFISTER 1974, 26.; GÄBLER 2008, 44-45.

³⁸⁾ Módszertani nehézség, hogy Kálvin prédikációs gyakorlatát és prédikációit *valójában* töredékesen ismerjük. A rendelkezésre álló adatokból főként a prédikátori életmű utolsó szakaszáról alkothatunk képet. Vö. CSIKESZ 1936, 236-239.; FEKETE 2012b, 157-158.

³⁹⁾ Vö. továbbá: CSIKESZ 1936, 252-253. Az egyéni folytatólagos bibliaolvasás (vö. Bibliaolvasó

(5) a keresztyén egyház történeti mintái Kálvin felfogásában és a kálvini egyházak gyakorlatában sem állíthatók szembe egymással, hanem egymásmellettiségükben értelmezendők;

(6) a helvét reformáció (genfi, zürichi, a délnémet liturgikus táj) liturgikus, prédikációs és éneklési-egyházzenei gyakorlatát saját *elsődleges* összefüggéseiben kell értelmezni.⁴⁰

Saját magyar protestáns, református liturgiátörténetünk és prédikációs gyakorlatunk mutatja, hogy prédikátoraink éltek a postillázás, perikópák szerinti prédikálás lehetőségével a XVIII. századig,⁴¹ a nagyobb ünnepek, ill. ünnepkörorok vonatkozásában a gyakorlat maradványaival még tovább számolhatunk.⁴² Éppen ezért érdekes pl., hogy a debreceni református egyházmegye lelkészei 1883. május 17-én Derecskén értekezletet tartottak. A tanácskozás fő témája volt „Csiky Lajos debreceni theol. tanárnak következő tárgyu értekezése: »Az egyházi év menete szerinti prédikálás.« Az értekezlet legközelebbi összejövetelén fogja megvitatni e fontos tárgyat, mely a szép feldolgozás és előadás következtében annyira érdekelte a hallgatókat.”⁴³

Egyház- és liturgiátörténetünk adatai azt mutatják, hogy évszázadokon keresztül a vásár- és ünnepnapai főistentisztelet mellett a gyülekezeti életben az adott és konkrét szituáció függvényében mindenképpen számolnunk kell az úrnapi katechizációval, a hétközi prédikáció nélküli könyörgésekkel (folytatólagos bibliaolvasással),⁴⁴ a hétközi prédikációs istentiszteletekkel (esetlegesen

Kalauz) alapján vagy ahhoz kapcsolódó prédikálási gyakorlat nem szószéki *lectio continua*, hanem legfeljebb *lectio continua selecta*. Vö. PÁSZTOR 1986, 40-45.; FEKETE 1998/1999, 240-241.; FEKETE 2012b, 157-161.

⁴⁰ Vö. PAP 2009a, 68-87.

⁴¹ Vö. részletesebben: ZOVÁNYI 1977a, 326.; CZEGLÉDY 1990, 142-145.; FEKETE 1998/1999, 239-250.; PAP 2005b, 31-37., valamint MACZÁK 2003, 261-276.

⁴² Kérdés, hogy ez mennyire tudatos vagy mennyire kézenfekvő textusválasztási eljárás volt. Vö. részletesebben: SZETÉY 2011, 460-472.

⁴³ PEIL 1883, 719.

⁴⁴ F. VARGA Lajos a szokásos reggeli könyörgés részévé tette újból „régibabeceni mintára” a bibliaolvasást, amiben hallgatói élethelyzete, valamint a korszak nyomorúsága vezette. Megemlíti, hogy nagyon nagy történelmi hagyománya volt egyházunkban az istentisztelethez kapcsolódó (folytatólagos) bibliaolvasásnak, amit időközben elhanyagoltak. Két kötetes, az év ötvenkét hetének hétköznapijaira (hétfőtől szombatig) összeállított imádságaihoz (F. VARGA 1916; F. VARGA 1918) válogatott, bibliai szakaszokat rendelt. Az első kötet előszava részletesen leírja a szertartást, ami rendkívül fontos forrás. F. VARGA 1916, 5-10.

Két kötetes imádságos könyve és gyűjteményes prédikációs kötete (F. VARGA 1899) a polgári évszámítást követi (Újévtől Óévig), de figyelembe veszi a bibliai szakasz kiválasztásakor, valamint imádságaiban a hétköznapiakat megelőző vásár- és ünnepnapokat, valamint az aktuális ünnepi időket (pl. Nagyhét). Az általa említett ünnepek a korszak általános ünneptartó gyakorlatának felelnek meg. Az *Áldozcsütörtök utáni* pénteken a bibliai szakasz – mintegy

lectio continua alapján),⁴⁵ valamint az istentisztelet előtt vagy után folytatólagos bibliaolvasással is.⁴⁶

A perikópa, ill. postillázás kérdése összefügg és kölcsönhatásban létezik az egyházi évvel, valamint az egyházzenei gyakorlattal. Az egyházi év gyakorlata, valamint az egyházzenei örökség elhalványulása, a lelkeszi identitás átformálódása és a kántori tisztség lecsúszása párhuzamosan, egymást feltételezve ment végbe.⁴⁷ Megújulásunk e folyamatok újbóli megfordításától és a kölcsönös, együttes felelősségvállalástól is függ.⁴⁸

Értelemszerűen a hosszú hithagyományozódás kihatással volt a prédikációs irodalomra, de ugyanígy az énekköltészetre, sőt a gazdag egyházzenei hagyományokkal rendelkező egyházakban és országokban az egyházzeneire is, amely adaptálása akkor töltheti be igazán eredeti célját, mármint a bizonyágtétel-tanúságtétel feladatát, ha egyazon valódi forráshoz kapcsolódhat (vissza). Az egyházzene szerepének értékelése és értelmezése is csak ebben a keretben történhet, ugyanis az egyházzene pontosan úgy, mint a prédikáció nem kontextus-talan.⁴⁹ Széteső vagy már éppenséggel szétesett, mindent szétziláló világunkban mindennél nagyobb szükség van arra a szilárd alapra és örökségre, amit az előttünk járó nemzedékek hite és hitvallása hagyott ránk.

HÖRK József mind a református viszonylagos, az „illető liturgus önkényére” bízott istentiszteleti bibliaolvasást és textusfelvételt, valamint az évszázadokon keresztül változatlan, „nem mindig alkalmas, válogatott szakaszok, az úgynevezett perikópák” evangélikus egyházban bevett uralmát egyaránt hibásnak tartja.⁵⁰

[A perikópák] megmentik őt [értsd: a lelkeszt] a textusválasztás kínjaitól és azon megkisértetéstől, hogy bizonyos kedves gondolatokat s kedvencz szentírásbeli he-

a Mennybemenetel folytatásaként – pl. az ApCsel 1,12-26. F. VARGA 1916, 232-234. A *Pünkösöd utáni* kedden az ApCsel 2,22-47. F. VARGA 1916, 248-250.

⁴⁵ Vö. ZOVÁNYI 1977a, 326-327.; CZEGLÉDY 1990, 143-145.

⁴⁶ Vö. LÁSZLÓ 1993, 48.; KÖNYVES TÓTH 1855, 88-90.; 216-218. KÖNYVES TÓTH Mihály itt hivatkozott feljegyzései is azt mutatják, hogy az ő korában Debrecenben a hét adott napjain felváltva magyarázták az Ó- és Újszövetséget, miközben a prédikátorok is váltották egymást: ott folytatták, ahol az előző abbahagyta. Az egész Biblia magyarázata hat esztendeig tartott. Révész Imre is megemlíti ezt a debreceni gyakorlatot, egyúttal hozzáfűzi, hogy az Ószövetség egyszeri végigmagyarázása alatt az újszövetségi könyvek magyarázatával körülbelül háromszor végeznek. Révész 1859, 356.

⁴⁷ Vö. PAP 2005a, 3-24.; PAP 2006b, 75-85.; PAP 2006/2007, 57-74.; PAP 2008a, 354-371.; PAP 2008/2009a, 441-460.; PAP 2011h, 293-336.; PAP 2014, 190-197.

⁴⁸ Vö. KARASSZON 2008,121-139.; PAP 2001/2002, 501-507.; PAP 2006a, 315-327.

⁴⁹ Vö. PÁSZTOR 2006, 160.

⁵⁰ HÖRK 1882, 122-123.

lyeket túl a rendén gyakran válaszszon, s megvédik őt, ha szigorúbban szól, azon gyanútól, hogy szándékosan kereste azon témát s textust, a mi visszatetszést szül az egyháznál.⁵¹

A perikópa és perikóparendek történeti alakulásával és kérdésével kapcsolatban több magyar és idegen nyelvű irodalom áll rendelkezésünkre, valamint a téma összetettsége is szinte külön monografikus feldolgozást igényel(ne). Annyi azonban bizonyos a történeti kutatásból, hogy az egyházi év ünnepei, ünnepkörei valamennyivel korábban megszilárdultak, mint pl. az, amit leegyszerűsítve „perikóparendnek” neveznek. Éppen ezért indokoltabb először az egyházi év gyökereinek és adaptációtörténetének vizsgálata, amit az első nagy fejezet mutat be, még ha tisztában vagyok is azzal, hogy könyvünk összességében a bonyolult ünneptörténet szeleteit tudja és fogja érinteni. Nyilvánvaló, hogy akár egy-egy ünnepről vagy ünnepkörről is külön monográfiát lehetne írni. Célkitűzésem mindvégig az volt, hogy a gyökerekig, az eredőig vezessem vissza ünnepeinket, hogy az eredeti szándék, üzenet megértése és mai továbbadása könnyebb legyen. Az ünnepek őszösvetségi előzményeit, bibliai alapjait, teológiáját, dogmatikumát, spirituális összetevőjét alapvetően nem tárgyaljuk.

A második nagy témafelvetés az első fejezethez kapcsolódik és a maga nemében – tudomásom szerint – szinte kutatatlan terület. Látva a vásár- és ünnepnapok elnevezésének sokrétűségét, gazdagságát, de óriási egyenetlenségeit, problémáit is, szükségesnek és izgalmasnak tartottam a magyarországi és magyar nyelvű források vizsgálatát, ami – többek között – összefügg az egyházi év magyar adaptációjának konkrét történetével. Olyan gyűjtemény, adatbázis, történeti bizonyíték a második fejezethez kapcsolódó, a legkülönbözőbb forrásokból merítő melléklet, amely ökumenikus érdeklődésre tarthat számot, de istentiszteletünkről és istentiszteleti életünkről való gondolkodásunk szempontjából is nélkülözhetetlen.

A téma kutatásának legfőbb problémája és legnemesebb kihívása, hogy azt kizárólagosan (lelkészi) szertartási könyvek vizsgálata alapján nem lehet

⁵¹ HÖRK 1882, 124. A XIX. században a PEIL lapjain hosszú vita folyt a perikóparend alkalmazásáról és az ún. szabad textusválasztásról, vö. PAP 2008/2009.

összefoglalni és megírni,⁵² ugyanis egyházi éves örökségünk túlnyomórészt a graduálokban, énekes- és prédikációs könyvekben⁵³ maradt ránk.⁵⁴

Korunk vonatkozásában nem csupán a fennálló állapotok leírását tekintettem céloknak, hanem munkámmal szeretnék előremutató gondolatokat megfogalmazni jelenleg folyó teológiai-liturgiai párbeszédünk folyamataiban. Nyugati testvéregyházaink vonatkozó gyakorlatát és fejleményeit – a téma komplexitása miatt – a kutatás jelen állása szerint csak érintőlegesen tudom megemlíteni, a részletes elemzés egy másik munka tárgya lehet.

Az előttünk lévő kutatási eredmények kétségtelenül újból figyelmeztetnek arra a beszűkülésre, ami magyar református kegyességünk legújabb kori problémája: az egyéni képességeknek vagy alkalmatlanságnak, diszponáltságnak vagy indiszponáltságnak, a lelkeszi szubjektivizmusnak kiszolgáltatott gyülekezeti istentisztelet *mint egész* (amely több, mint a prédikáció⁵⁵) nem meggazdagító, hanem lassan kiégő hitélethez vezet. Lassanként a *megszűretlen* tartalmak és szándékok miatt egész életünk és keresztyénségünk ünneptelen félévvé lesz. Érthetetlen, hogy az előttünk járók kiérlelt, tiszta és valóságos hitének bizonyosságait miért hagyjuk veszni és feledni, és miért kapdosunk múlandó divat-módszerek után – legyen szó akár prédikálásról, akár bármi másról. Ezzel csak gyökértelenségünket bizonyítjuk, hiszen sem számunkra, sem e világ előtt nem lesz nyilvánvaló, hogy hogyan akarunk mi Krisztusban gyökerezni és Benne felépülni, valamint a hitben megerősödni (vö. Kol 2,6-7).

MÁRAI Sándor *Füves könyve* (1943) nem teológiai, liturgiai vagy dogmatikai szempontból, még talán nem is vallási motivációból, de mégis mély,

⁵² A szertartás- és énekeskönyvek, ill. graduálok esetén problémáját vázoltam: PAP 2011n.

⁵³ A prédikációs könyvek adatait nem minden esetben lehet abszolút értelemben és teljes értékű forrásnak tekinteni, főleg akkor, ha gyűjteményes kötetekről van szó. Több ilyen kiadvány inkább az egyházi év tartóoszlopaihoz – beleértve az ünnepi ciklust is – kínál mintákat és példákat, különösen így van ez már a XVIII-XIX. századi kötetek esetében. Ugyanezt figyelhetjük meg a *cantionale* típusú énekeskönyvek esetében is, míg a postillák és graduálok szoros és konkrét liturgiai kapcsolódásuk miatt az egyházi év egészére nézve teljesebb és részletesebbek.

A XVIII-XIX. században már igen nagy számban adtak ki prédikációs köteteket, gyűjteményeket, így nem is volt szükség arra, hogy minden egyes kötet pontosan lefedjen akár egy részt is az egyházi évből, hiszen gazdagon lehetett válogatni a hazai és külföldi példákból – nem így a XVI-XVII. században. A későbbi korok gyakorlata azt mutatja, hogy szabadon használták fel a prédikációkat, így egy-egy ünnephez kapcsolódó prédikációt az ünnepi időszakban is elmondhattak, az adventi és nagybőjti stb. prédikációkat megfelelő átdolgozás után vagy nélkül, egyszerű textuscserével vagy anélkül szabadon felcserélve használták. Vö. SZETEY 2012, 241-264.

⁵⁴ Vö. KARASSZON 2000, 139-148.

⁵⁵ A formai egyszerűsége való állandó protestáns, főként református felfogás és gyakorlat „az istentiszteletben a prédikációt úgy kiemeli a többi alkotó részek közül, hogy mindig fenyeget az a veszedelem, hogy a többi alkotó részek elsorvadnak [...]” GÖNCZY 1937, 145.

a mindenkori *homo festivus*⁵⁶ és a *homo festivus christianus* számára is elfogadható értelemben fogalmazza meg az ünnep, *innep, id nap*, azaz a szent nap⁵⁷ vagy jeles idő értelmét, amikor így fogalmaz: „Az ünnep a különbözés. [...] Az ünnep az élet rangja, felsőbb értelme. [...] figyelj az ünnepre.”⁵⁸

⁵⁶ Vö. NYÍRI 1975, 138-152.; HAFENSCHER 1999, 123.; VÁRNAGY 1999, 367-368.; HAFENSCHER 2010, 299-303.

⁵⁷ BABIK 1891, 524-525.; KÁDÁR 2013, 51.

⁵⁸ Az egész szövegösszefüggésből általam kiragadott mondatok. MÁRAI 1999, 52.

2. ÁGENDAREFORM ÉS EGYHÁZI ÉV

A Magyarországi Református Egyházban és a Magyar Református Egyházban újból elméleti-gyakorlati liturgiai munkálatok folynak, amely munka célkitűzése – az új énekeskönyv előkészítő munkálataival karöltve – a magyar református egyház istentiszteleti életének *megújítása*, felfrissítése.¹ Ennek fontos szelete az egyházi évvel való foglalkozás, amit elvileg semmilyen „ágendareform” nem kerülhet el, habár az elmúlt száz esztendő történelmi tapasztalatai és ismereteink ennek pontosan ellentmondanak. A legújabb korok ágendája – mint komplex jelenség – az egyház egész életének normatív szabályozója (vagy annak kellene lennie), a benne foglaltak az egyház legtagabb értelmében vett életére kihatnak.²

Az egyház kultikus életének elméleti és történeti reflexiója az egyház egésze megújulásának fontos és hathatós eszköze, sőt kiindulója lehet,³ ahogyan erre vallástörténeti, bibliai teológiai példák mutatnak, és ahogyan a reformáció maga az egyház széles értelemben vett istentiszteleti életének megújítására, előtérbe helyezésére törekedett.⁴ Elkötelező tény, hogy minden korban kötelességünk a felismert kicsorbulások, elferdülések, hiányok kiigazítása, orvoslása legjobb (szak)tudásunk alapján. Az erre való készség és szándék kifejezi azt is, hogy

¹ 2016 februárjára a korábban jogilag különálló két bizottság, a liturgiai és az énekeskönyvi egyesült, és az addig is szorosan összefüggő munka egy szervezeti keretben folytatódik.

² A jelen fejezet átdolgozott, rövidített változatát lásd: PAP 2014a, 86–106.

³ Az Egyházi Jövőkép Bizottság munkájáról szóló hírek és tudósítások szerint a munkaközösség számára delegált és saját maga által megfogalmazott feladatok közé kevésbé tartozik az egyház kultikus aspektusának, ill. az egyházi jövőkép ezzel összefüggő kérdéseinek vizsgálata, pedig a felhozott szociológiai és társadalmi tények ezt joggal indokolnák. Összességében megállapítható, hogy az ún. „historizáló teológiai aspektus” nélkül nem lehet helyes normatív teológiai döntéseket hozni. Vö. FAZAKAS 2012, 742–751.

⁴ Hafenscher Károly leszögezi, hogy „a reformáció nem volt liturgikus reformmozgalom!” Természetesen a terminológiai tisztázás a reformmozgalmak legújabb kori értelmezésére és jelenségére vonatkozik, hiszen rögvest leszögezi a szerző, hogy a reformáció „[m]égis minden mozzanatában és minden mozzulatában valami módon kapcsolatban állt az istentisztelettel is.” HAFENSCHER 2012, 171.

készek vagyunk Isten megújító kegyelmének, Szentlelke áldásának elfogadására. Együttal és ezzel együtt valljuk azt is, hogy végső értelemben hiábavaló minden fáradozás, vigyázás, sürgölődés-forgolódás, ha *mindezen az emberi munkán*: az építésen, az őrzésen stb. nincs Isten áldása (vö. Zsolt 127). Pál apostol tanítását is idézhetjük: az egyik ültet, a másik öntöz, *de a növekedést az Isten adta* és adja. A végső értelem szerint és Isten előtt természetesen nem számít sem az ültető, sem az öntöző személye – helytállásukra szükség van –, hanem egyedül a növekedést adó Isten (vö. 1Kor 3,6kk.).

A 2012. esztendőben hosszás előkészítő munka után megjelent a Magyarországi Református Egyház új hit- és erkölcstan kerettanterve, ennek koncepciója a tananyagot és az ismereteket egyszerre „lineáris és koncentrikus körök” segítségével adja elő, építi fel és mélyíti el az egyes évfolyamokban. A hat koncentrikus kör egyike az Ünnepeink együtt! témakör,⁵ amely közös ünneplésre hív és nevel.⁶ A koncepció e fontos eleme a kerettantern végén teljesen elsikkad, ill. eltűnik.⁷ A 9-12/13. évfolyamokra kidolgozott kerettantern az első nyolc osztály koncepcióját nem folytatja, de pl. érettségi témakörként megjelenik a református identitás részeként – feltételezeten a korábbi ismeretekre alapozva – az „egyházi év: ünnepek, ünnepkörök”.⁸ Mindezek összefüggésében csupán annyi a kérdés, hogy pontosan mit és hogyan tanítanak hittanoktatóink az *egyházi év* témakörében. Kik és milyen ismeretek alapján fogják a hittanoktatási segédanyagokat megírni? Mindez szakmai vagy érzelmi ügy lesz? Számos tisztázandó, történeti összefüggéseiben kifejtendő nyitott kérdés vetődik fel e nagy témakör kapcsán. Az év körforgásában elhelyezett egyházi ünnepek és egyéb emléknapiak önmagukban még nem azonosíthatók az egyházi esztendővel és annak rendszerével, ahogyan az általános, eléggé divergens, sokszor koncepciótlanság hatását tükröző egyházi-gyülekezeti gyakorlatot – ha ilyenről egyáltalán lehet beszélni – sem lehet abszolút értelemben alapul venni vagy kiindulópontként kezelni.

Magyar református istentisztelet-történetünk legújabb szakaszának nyitányaként 2004 májusát nevezhetjük meg. Ekkor SZŰCS Ferenc és FEKETE Károly professzorok felvetették a Kárpát-medencei Magyar Református Generális Konvent előtt, hogy a közelmúlt és liturgiátörténetünk egészének, valamint a magyar reformátusság jelenlegi életének ismeretében és érdekében szükséges istentiszteleti életünk kérdéseit, istentiszteletünk, liturgiánk megújítását újból

⁵ MREHEKT 2012, 8-9.

⁶ „Közös ünneplésre hív a témakör, melynek része az egyházi év ünnepeinek, kapcsolódó bibliai történetek bemutatása, valamint az ünnep szent időként való megélésére nevelés is.” MREHEKT 2012, 9.

⁷ MREHEKT 2012, 87-93.

⁸ MREHEKT 2012a, 112-113., 115., 118.

napirendre tűzni, hogy „[v]ége ne az egyházkormányzói hiúság, hanem a teológiai felismerések alakítsák az istentisztelet rendjét.”⁹

A felvetés a konkrét, mintegy 200 éves történettel rendelkező és összességében negatív kihatású, felülről kényszerített liturgia uniformizálási folyamatok¹⁰ ismeretében inkább az istentisztelet teológiájának, történeti folyamatainak és mai gyakorlatának reflexiójából kívánt kiindulni, amit a megalapított Liturgiai Bizottság azóta töretlenül képvisel.¹¹ A formai uniformizálás helyett – hitvallási felfogásunk szerint – sokkal fontosabb az elvi-teológiai egység(esség).¹²

Furcsa XX. századi tapasztalat, hogy a keresztyvitt liturgiai reformokba mindig keveredett valamilyen egyházkormányzói érdek, amely felülírta az elvi-teológiai-közösségi szempontokat. El kellene jönnie annak a kegyelmi állapotnak, amely a teológiai felismerések megvalósulását, kibontakozását segíti a megújuló istentiszteletért.¹³

Szükséges a formai gazdagság felfedezése a végzetesen beszűkült istentiszteleti gyakorlatunk ellensúlyozásaként, másrésztől nyilvánvalóvá lett, hogy egyházi életünk számos betegsége és hiánya természetesen az egyház kultuszi életében *csúcsosodik* és *csapódik ki*.¹⁴ Mindemellett a folyamatok hangsúlya a kezdeti időktől fogva mostanáig a teológiai párbeszéden nyugszik, ugyanis a református istentiszteletről alkotott mai, a késő XVIII. és XIX. században gyökerező, de valójában az akkori teológiai célkitűzésekkel teljességgel nem azonosítható átlagos és általános felfogásunk és nézetrendszerünk az elmúlt évtizedekben olyan hangsúlyeltolódásokat szült, amelyek nyilvánvalóan egyházi életünk erőtlenségeinek velejárói és kiváltói, valamint mai vitáink legneuralgikusabb pontjai közé tartoznak. A kérdés az, hogy liturgiai szabadságunk „nem vált-e az igénytelenség és spontaneitás szabadosságává.”¹⁵

Megfelelő történeti kutatás, valamint a bibliai és reformáció korabeli jelenségek *átfordításának* helyes hermeneutikája hiányában sok esetben akként képviseljük és képviselik a biblicitás és történetiség kérdését, hogy az valójában bibliaátlan és történetietlen.¹⁶ E tekintetben – ha vitapartnereink komolyan veszik, ill.

⁹ RKT 2010, 9.

¹⁰ Vö. részletesebben: PAP 2012f, 45-56.

¹¹ Vö. FEKETE 2008, 23-25.; RKT 2010, 39-41.

¹² Vö. FEKETE 2008a, 79-80.; SZÜCS 2010, 25-27.; RKT 2010, 9-10.

¹³ FEKETE 2008a, 80.; RKT 2010, 9.

¹⁴ Vö. PAP 2013, 97-100.

¹⁵ RKT 2010, 33.

¹⁶ A történeti és liturgiátörténeti, bibliai és hitvallási kutatásokat és érdeklődést hiányolja: BENEDIK 1937, 269.

vennék magukat, valamint saját, a reformáció korába és törekvéseibe belelátott premisszáiktól eltekintén és a tudományos kutatás modern eredményeit megfontolás tárgyává tennék – valójában a reformációt magát is történeti-ten, bibliátlan folyamatnak kellene tartaniuk.¹⁷ A történeti kutatások és kritikai szövegkiadások, valamint a liturgia(történet)i folyamatok összefüggésben való értelmezése hangsúlyjaiban más képet fest pl. az úrvacsora és az igehirdetés vonatkozásában, mint azt a teológiai köztudat általánosan képviseli.

Meglátásom szerint ma a legkritikusabb pont és legdrasztikusabb kérdés a liturgia és az egyház mint elsősorban kultuszi közösség istentiszteleti életében¹⁸ a keresztyénség és a református hagyományok közötti viszonyrendszer újbóli megfogalmazása és tisztázása. Erőteljes a törekvés arra nézve, hogy a református identitást a keresztyénséggel szemben fogalmazzuk meg, definiáljuk. Mind-eközben elvész, elsikkad az a szükségszerű kontinuitás, ami a keresztyénséggel kapcsol össze bennünket, és amit a reformátorok gondosan helyreállítani igyekeztek. Kérdés tehát, hogy az egyház hitvallásos *katolicitása* miként valósul meg liturgikus – beleértve egyházzenei – kérdésekben,¹⁹ hiszen „a szentek egységének van időbeli kontinuitása is.”²⁰ A keresztyén hagyomány „béklyójából” való szabadulás a XVI. században az ún. radikális, szektába hajló reformáció (pl. anabaptizmus) sajátja volt – ahogyan az elmúlt évtizedekben tankönyvként

¹⁷ A református egyház gyakorlatának, istentiszteletének *kvázi* azonosítását az „ösgyülekezettel” vagy az „ősegyházzal”, ahogyan számos esetben olvashatjuk és hallhatjuk, tulajdonképpen csak naiv képzelgésnek tarthatjuk. A liturgiai értelemben vett *antiquarianizmus* speciális esetével állunk szemben, ugyanis ez a nézet, felfogás nem csupán kb. a Kr.u. IV. század előtti formákat és liturgiai fejlődést tartja elfogadhatónak és forrásértékűnek, hanem csak kb. a Kr.u. II. század előttit. A jelenséggel kapcsolatban vö.: Reid 2005, 48-49., valamint tágabb összefüggésben: BÉKÉSI 2013, 76-77.

¹⁸ „[...] az istentisztelet nem egy az egyház élettevékenységei közül, hanem az egyház felismerhetőségének a legsajátosabb helye. A reformátori felfogás szerint ugyanis az egyház láthatósága – másszóval a *notae* vagy *signa ecclesiae* – egyértelműen az istentisztelethez kötődik: az Ige tiszta hirdetéséhez és a sákramentumok helyes kiszolgáltatásához. Az a tény, hogy pl. Kálvin maga is megelégedett e kettős ismertetőjeggyel, azt mutatja, hogy az egyház esemény jellege elsősorban az istentisztelet gyakorlatában fejeződik ki, minden más csak ehhez kapcsolódó, ill. ebből következő esemény lehet.” Szűcs 2012, 111. Vö. KELLER 2016, 22.

„[...] az egyház igazi egységéhez elegendő, de elengedhetetlen is az, hogy az evangéliumot tisztán prédikálják, s a szentségeket Isten igéjének megfelelően szolgáltatassák ki. Ezt a cikkelyt [*értsd: az ágostai hitvallás cikkelyét – kiegészítés tőlem*] ugyanis túl gyakran használták fel az egyház fogalmának hamis leegyszerűsítésére, és teológiailag is gyakorta túlterhelték.” KELLER 2016, 18.

¹⁹ Vö. részletebben: KARASSZON 1994, 12-13.; Szűcs 2004, 63-73.; Szűcs 2008; Szűcs 2008, 110.; Szűcs 2012, 110.

²⁰ Szűcs 2012, 110. Vö. RATZINGER 2002, 44-45., 147-148. „Az Egyház nem egy mitikus mindenkoriságba imádkozik bele. Nem hagyhatja el gyökereit, és éppen történetének konkrét mivoltában ismeri fel Isten tényleges mondanivalóját, adott helyen és időben, melyekhez bennünket kapcsol, és amelyek mindannyiunkat egymáshoz kapcsolnak.” RATZINGER 2002, 147.

használt mértékadó monográfia is megállapítja –, ennek későbbi követői állították, hogy az „ész nem igényel kiegészítést a múltból.”²¹

Saját hagyományainkból táplálkozva azonban soha nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az egyház *katolicitása* mellett az istentisztelet *kozmikus dimenzióját* is tudatosítsuk magunkban: az istentisztelet soha nem az ember által teremtet, „csinált” térben, egy saját maga által létrehozott világban vagy saját maga által megteremtett és biztosított időben megy végbe. A tér és az idő mint életünk és istentiszteletünk kerete, helye Isten teremtménye és adománya, éppen ezért nem korlátozódik és korlátozható csupán a konkrétan tapasztalt térre és időre, hanem annál több: „kozmikus realitás”.²² Az istentisztelet nem az önmagába bezárkózó immanencia világa, hanem a transzcendenciára kinyíló és az előtt, tehát önmagát nem saját erőből meghaladni képes feltárulkozó valóság, *menyeeiek, földiek és földalattiak* együttes hódolata (vö. Fil 2,10). A mennyei és földi istentisztelet nem csupán a Jelenések könyvében, hanem mindig összekapcsolódik.²³ A keresztyénség teljességének, távlatainak megértéséhez elengedhetetlen az itt tárgyalt két dimenzió újbóli felfedezése és komolyan vétele.²⁴

A Generális Konvent Liturgiai Bizottságának feladatai és célkitűzései között szerepel 2004-től folyamatosan – számos más témakör mellett – az *egyházi év* hangsúlyossá tétele elméleti és gyakorlati szinten. A bizottsági munka egyik tételmondata szerint: „Az egyházi évkörnek jobban kell érvényesülnie a liturgiai szemléletünkben, mint eddig.”²⁵

A megfogalmazás az egyházi év kérdéséhez és az ehhez a keresztyén idő- és ünnepértelmezési hagyományhoz való viszonyulásunk újbóli keresztyén-reformatori tisztázását foglalja magában, ahogyan ez a folyamat nyugat-európai református testvéregyházainkban a maga természetességével már korábban végbement.²⁶

Mindennek háttérében az egyházat körbevevő világ változásaival is számolnunk kell: az idő egybefolyó strukturátlanságával, a klasszikus értékek és tartalmak kiüresedésével, valamint azzal az élethelyzettel, amelyben az

²¹ A hagyomány és liturgia kapcsolatával kapcsolatban lásd részletesebben: McGRATH 1995, 181-184. „A radikális tradíció szakadás mindig a szentek egységéből való kiszakadás is, amely a szekta legbiztosabb ismérve. Övnám református egyházunkat, hogy jól érezze magát egy viszonylag népes szekta pozíciójában. Ennek csak egy gyakorlati ellenszere van, ha a liturgiában és a teológiában a komplementáris szemléletre törekszünk.” Szűcs 2012, 110.

²² RATZINGER 2002, 84., 136.

²³ Vö. RATZINGER 2002, 63-64., 83-85.; Szűcs 2012, 110.

²⁴ Vö. RATZINGER 2002, 91.

²⁵ FEKETE 2008, 24.; RKT 2010, 40.

²⁶ Vö. pl. a hollandiai református-protestáns hagyomány vonatkozásában: OSKAMP–SCHUMAN 2001, 99-123.; BERNARD–OSKAMP 2002, 115-129.

egyház, a gyülekezet és a keresztyén ember ünnepeit és hétköznapijait megéli. Ebben a situációban kell felerősíteni, öntudatossá tenni ünnepeinkhez, szent időinkhez, szent tereinkhez és szent cselekményeinkhez való viszonyulásunkat. A *szent* nem valamilyen naiv jelző, hanem valódi *helymeghatározás* ebben a világban.²⁷ Egyúttal ugyanúgy tekintettel kell lennünk arra a *kiaknázatlan történeti örökségre mint bizonyágtételre*, amit az egyházi év egésze és a hozzá kapcsolódó tartalmak és formák képesek közvetíteni és megjeleníteni megfelelő és továbbvivő módon mind a mai napig.

[...] egy olyan korban, amikor összekeverednek a munkanapok és az ünnepek, amikor szétszilálódnak az ünnepi tartalmak, amikor strukturálatlan az idő, akkor még fontosabb kötelessége az istentiszteleti életnek, hogy őrizze és jelezze az idő struktúráltságát. Az egyházi év nem csak az üdvtörténeti ünnepekkel, hanem a vasárnapok rendjével is mederbe tereli az életünket, igehirdetésünket, szolgálatunkat.²⁸

A Liturgiai Bizottság harmadik ülésén (2007. április 26.) az egyes kidolgozandó témakörök között szerepelt *Az egyházi év, mint a református istentisztelet medre* című témakör kifejtése. A harmadik ülésen (2008. március 27-28.) a betervezett 14 előterjesztés közül kilencet fogadtak el konszenzussal, amelyek között nem szerepel az egyházi évről készített összefoglalás, ill. problematika.²⁹ Ugyanezen az ülésen újból felvetődtek további témakörök, amelyek között újból megjelent *Az egyházi év jelentősége* című témakör kidolgozásának szükségessége.³⁰ A Debrecenben tartott magyar református Alkotmányozó Zsinat 2009. május 22-i határozata értelmében³¹ készült el a *Reformátusok a kegyelem trónusánál* című kiadvány, amely a magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelveit a párbeszéd reményében foglalja össze és tárja a reformátusok széles közössége elé.

²⁷ „Nyitott és mindeddig őszintén meg nem vitatott kérdés, hogy teológiai motivációink gyakorlati megvalósításai, a »világhoz« és egyéb mindennapi elvárásokhoz való alkalmazása hogyan mozdtják elő az egyháziasság további erőtlenedését. A szekularizmust szekularizmussal meggyőzni nem lehet, a missziói stratégiák és módszerek megfogalmazásánál erre szüntelenül figyelniünk kellene. Az istentisztelet megújuló értelmezésének és gyakorlatának döntő kérdése az, hogy a szekularizmus és a deszakralizáció világában sem lehet az istentisztelet és az egyház definíciójának kiindulásaként a környezeti adottságokat kizárólagosan figyelembe venni.” PAP 2011m, 181. Vö. részletesebben: PAP 2012, 105-149.

²⁸ FEKETE 2008a, 81.; vö. FEKETE 2011, 43-44.

²⁹ Nincs információm arra nézve, hogy a 2007-ben meghatározott témakör kidolgozása elkészült-e.

³⁰ FEKETE 2008, 25-26.

³¹ RKT 2010, 12.

A koncepció külön, hosszúságával is figyelemfelhívó fejezetet szentel az egyházi évnek,³² de természetsszerűleg az egyházi év és a hozzá kapcsolódó tartalom több ponton megjelenik a teológiai alapelvek között. A szinte evidenciaszerű megfogalmazások és alaptételek között – amelyek mégis mai gyakorlatunk és felfogásunk leggyengébb, legelhanyagoltabb, legelnagyoltabb részei közé tartoznak – megtaláljuk, hogy pl. az istentiszteleti bibliaolvasás kapcsolódjon az ünnepkörhöz;³³ az éneklés mint liturgikus funkció szorosan kötődik az egyházi évhez;³⁴ az énekrend az „egyház időrendi egyetemességét” hordozza;³⁵ az új református énekeskönyv a történelmi hagyományoknak megfelelően szorosan kapcsolódjon az egyházi évhez.³⁶

Az üdvtörténeti ünnepek megtartása tagolja az időt és meghatározza a kalendáriumot, hiszen az idő és a naptár – vallástörténeti gyökereinél fogva és minden esetben – a (hitvalló) nép, közösség egész világértelmezését hordozta és hordozza még a mai „világnézetiileg semleges” korszakban is. Mai világunkban és korunkban is, ahol és amikor a keresztyén üdvtörténeti ünnepek szekuláris maradványai határozzák meg a „polgári időszámítást”, az „időszámításunk szerinti időt”, amely eredetileg Krisztushoz kötött idő volt és a mi számunkra a mai napig az.³⁷ Az egyházi év „nem Jézus életének a polg[ári] évbe komponált lelki imitációja”,³⁸ hanem az ún. polgári év és naptár, annak tagolása és eredete a keresztyén naptár és éwertelmezés imitációja.³⁹

Habár az istentisztelet és az egyházi-liturgikus év kérdései⁴⁰ a református egyházban és a protestantizmusban *kvázi adiaforon*ként szerepelnek, amelyekről nem függ az egyház egysége (II. Helvét Hitvallás XVII. fejezet) vagy az üdvösség.⁴¹ Mindehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy a reformáció előtti nyugati keresztyén egyház is nagyobb szabadságot, ill. regionális sajátosságokat

³² RKT 2010, 31-33.

³³ RKT 2010, 20.

³⁴ RKT 2010, 27-28.

³⁵ „Az istentiszteleti énekválasztás fejezze ki az egyház időbeli egyetemességét is. Az új liturgiához készülő új énekeskönyv a keresztyén egyháztörténet lelki gazdagságából merít.” RKT 2010, 28.

³⁶ „Az egyházi év időszakainak és üzeneteinek tudatos erősítését várjuk.” RKT 2010, 36.

³⁷ A keresztyén időszámítás és naptár eredőivel kapcsolatban vö. részletesebben: PAP–SZETEY 2011, 6-7. Az európai és magyar kalendárium és kalendáriumkiadás vonatkozásában lásd: DUKKON 2003.

³⁸ MKL II., 883.

³⁹ Vö. HAFENSCHER 2010, 303-304.

⁴⁰ „Az egyházi év ünnepeinek meghatározása a keresztyén szabadságból fakadó közösségi döntésre épül. Az egyházi év rendje olyan üdvösségbe nem vágó dolog (*adiaforon*), amely a hitvallás tartalmát ugyan nem érinti, de az egyház közösségének konszenzusát igényelve gátat szab az egyéni önkényeskedésnek.” RKT 2010, 32.

⁴¹ Szűcs 2008, 50-51.; Szűcs 2012, 112.

mutatott fel, mint a XVI. század második felében elindult liturgiaegységesítés a római katolikus egyházban; és ahogyan látjuk ezt Pázmány Péter bíboros, prímás, esztergomi érsek törekvéseiben, aki a magyar egyházra érvényes, teoretikus mentesség ellenére az 1630-as *nagyszombati* nemzeti zsinaton elérte, hogy a magyar helyi liturgiák helyett a Tridenti Zsinat után megreformált római (kuriális) misekönyvet és breviáriumot vezessék be.⁴² Esztergom 1632 Húsvétján át is tért az ún. tridenti mise- és zsolozsma használatára, a többi püspökség a XVIII. század végéig fokozatosan hagyta el saját(os) liturgikus hagyományát.⁴³ A református egyházak mintegy a korábbi hagyományok folytatói voltak, saját kontextusukban értelmezték az igaz istentiszteleti gyakorlatot, a liturgikus kérdések megtárgyalása és eldöntése a területi, nemzeti zsinatok hatáskörébe tartozott.⁴⁴ Liturgiai alapelvünk így folytatja:

Az ünnepek felsorolásának különböző zsinati listái azt mutatják, hogy nincs az egyházi évre vonatkozó véglegesnek nevezhető rend, így mind az egyházi év bővülésének, mind egyszerűsödésének tendenciái kimutathatók. A felsorolásokat ezért inkább liturgiai minimumnak és nem szigorú korlátozásnak kell tekintenünk.⁴⁵

Az egyházi év kérdéseinek tisztázásához elengedhetetlen a történeti kutatás, az elsődleges források elemzése, újbóli, kontextusba helyezett értelmezése, ami – ismereteim szerint – az elmúlt évtizedek és évszázadok liturgiai folyamataiban egyáltalán nem kapott helyet. Az 1977-ben kiadott tanulmányi anyagban például csak általános, elnagyolt, kontextustalan és rövid megjegyzéseket találunk, amelyek tudományos értéke igen csekély.⁴⁶ Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás közvetlen előmunkálataihoz tartozó összefoglaló jelentés is csak például egyetlen ponton érinti az egyházi év, ill. ünnepnapok kérdését, miszerint a *halottak napjáról való megemlékezés mint az egyházi év ünnepnapja* dolgában „az eszmecsere nem vezetett megfogható eredményekre”.⁴⁷ A megállapítás kontextusából az is kitűnik, ill. kitűnhet, hogy a magyar református istentiszteleti rendtartás

⁴² Ezt nevezik általában tridenti rítusnak, ami a liturgiátörténészek megítélése szerint helytelen. Vö. DOBSZAY 2004, 23.; TÖRÖK 2000, 127.; BÁRTH 2005, 20-32.; FÜZES 2010/2011, 225-237.

⁴³ VÁRNAGY 1999, 464.

⁴⁴ SZŰCS 2008, 50.

⁴⁵ RKT 2010, 32.

⁴⁶ Vö. pl. BARTHA 1977, 188., 197. A MRETZs alapítását megelőző tanulmányi anyagban sem játszik lényeges szerepet az egyházi év, vö. ZST 1993. Pedig ebből a kezdeményezésből született tulajdonképpen egy énekeskönyv (1996) és egy istentiszteleti rendtartás (1998).

⁴⁷ BARTHA 1984, 4. Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás a fenti megállapítás ellenére mégis bevezette – hivatkozással egy korábbi zsinati tanításra vagy állásfoglalásra – a *Halottak napját*, amit „november 2-án vagy ahhoz a legközelebb eső vasárnapon tartunk a templomban vagy a temetőben.” IR 1985, 38-39., 258-264. Időközben konszenzus született? Vö. SZÉNÁSI 1999, 82.

revíziójának alapvető elvi kérdéseiben „teljes egyetértés” volt, beleértve az egyházi év vasár- és ünnepnapjainak rendjét és megtartását is,⁴⁸ habár erre konkrét utalás nem is történt, és a kutatásban – tudomásom szerint – nem játszott döntő szerepet ez a fontos liturgikus téma.

Egy-két szórványos XX. századi írástól eltekintve a közkézen forgó, széles körben elérhető magyar református ünneptörténeti (heortológiai⁴⁹) munkák korábbi és külföldi források feldolgozásainak minősülnek, kevés bennük az önálló és a magyar reformátusság liturgiátörténetét autentikus módon előadó tudományos eredmény. A méltán híres K.-H. BIERITZ ünneptörténeti kutatásainak és a keresztyén gyökerek ismertetésén túl vajmi kevés a „magyar hang” az egyházi évről szóló református szakirodalomban. BOD Péter *Szent Heortokrátiát* többten feldolgozták és adaptálták, XX. századi két művünk abszolút értelemben, kritikai vizsgálat nélkül erőteljesen épít erre a műre,⁵⁰ amely azonban nagyon kevés konkrét magyar liturgiátörténeti ténnyel foglalkozik, saját egyháza kortárs, XVIII. századi gyakorlatát sem írja le.⁵¹ Az elmúlt évtizedek monografikus jellegű és igényű, említett református szakirodalmi szabadon és sajátos szempontból beépítik munkáikba az egyébként hasznos néprajzi kutatások eredményeit (pl. BÁLINT Sándor⁵²). Mindehhez járul még az a tény is, hogy XX. századi liturgiátörténeti

⁴⁸ Vö. BARTHA 1984, 4.

⁴⁹ Vö. VÁRNAGY 1999, 365.; KÁDÁR 2013, 51.

⁵⁰ TÖKÉS 1991; SZÉNÁSI 1999. GAÁL Anikó ismeretterjesztő gyűjteményes kötete az egyházi élet öleli fel, az alapvető szakirodalom alapján. Az ünneptörténeti bemutatás rövid, az ünnepi szokások, járulékos elemek irodalmi idézetekkel gazdagított leírására nagy hangsúlyt fektet, valamint a szentek emlékeztetése is. Protestáns ünnep- és liturgiátörténeti vonatkozása gyakorlatilag nincs a kiadványnak, a római katolikus gyakorlatot tartja szem előtt. A Nagyhet ismertetése elmaradt. GAÁL 1994.

A TAKÁCH Ágnes és VERBÉNYI István neve alatt megjelent kötet a liturgikus gyakorlatot jobban szem előtt tartja, abból indul ki, de az ünnepekhez kapcsolódó szokásokat is ismerteti. A képekkel gazdagon ellátott gyűjtemény az 1969 utáni egyházi év szerkezete mentén halad, liturgikus alapvetésként, jól érthető bevezetésként fogandó fel, amely a szentmise felépítése után a szentségeket és a szentelményeket is összefoglalja, ismerteti. Katechetikai és népszerűsítő könyvként jellemezhetjük, nem szakkönyv. TAKÁCH–VERBÉNYI 1997.

Marius van LEEUWEN magyar fordításban megjelent művét (Kolozsvár, 2009.) is meg kell még említenünk. Ez a könyv nagyon érdekes, előremutató, ünneptörténeti szempontból a kurrens kutatás eredményeire épít, azonban a magyar történeti hagyományokat és a magyar református egyház hagyományát értelemszerűen nem vizsgálja. Vö. LEEUWEN 2009. LEEUWEN erőteljesen reflektál a hollandiai helyzetre, az egyházi év történeti előzményeire és jelenkori állapotára, változásaira, valamint megjelenik saját remonstráns közösségének hagyománya és gyakorlata is. Vö. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 474.

⁵¹ Vö. PAP 2012b, 8.

⁵² Pl. BÁLINT 1976.

munkáink javarészt kevés és/vagy elavult adatokat, sajátos és/vagy tudományosan tarthatatlan következtetéseket tartalmaztak és tartalmaznak.⁵³

Mindez összességében elgondolkoztató, amikor azt látjuk pl., hogy nemzedékről nemzedékre mind a mai napig milyen gondossággal és szeretettel gondozzák, jobbítják, hagyományozzák pl. a Heidelbergi Káté⁵⁴ és az *Institutio* szövegét, hiszen ezek tartalmát felismert és vallott igazságunknak tartják és tartjuk. Vajon nem érdemelne a megváltás titkáról az egymásba fűződő nemzedékek

⁵³ Meg kell említenünk, hogy a lelkésképzés és tágabb értelemben az egyházi gondolkodás vonatkozásában jelentőséggel bíró liturgikák a XX. században kissé profiltalanul és valójában marginális kérdésként kezelték az egyházi életet.

⁵⁴ A kérdés különösen aktuális manapság. A Magyarországi Református Egyház Zsinata 2012. május 24-én állást foglalt a Heidelbergi Káté új, ill. megújított fordításáról és a Káté 80. kérdés-feleletének ügyében (vö. HK 2013, 8-9.), amit nem tekinthetünk csupán egyszerű szöveg-hitelesítésnek vagy szöveghagyományozási történeti kérdésnek. Nyilvánvaló, hogy egy tudományos-kritikai kiadás és egy zsinati határozat jelentősége között hatalmas üzenetbeli különbség húzódik meg. A zsinati határozat vagy állásfoglalás keveredett és keveredik egyházunk, valamint a kérdésben érintett (testvér)egyház mintegy 450 évvel későbbi állapotával. A kettő közötti áthidalás és a reformátori szellemből, alapelvekből kiinduló magyarázat ma már nélkülözhetetlen és elengedhetetlen. A szóban forgó állásfoglalásnak és érvrendszernek elvileg kihatással kellene lennie akár énekeskönyvi-egyházzenéi, akár liturgiai ügyeinkre is, ami azonban – úgy tűnik – nem feltételezhető.

„A hagyományok tisztelete az első” – kezdődött a zsinati vitáról és döntésről való beszámoló (vö. <http://reformatus.hu/mutat/6787/>). Érdemes úgy megközelítenünk a kérdéskört, hogy együtt lássuk a 80. kérdés-felelet körüli vitát és érvrendszert, valamint az egyház egyre nyilvánvalóbb neoprotestáns törekvéseit, ill. a liturgiai és egyházzenéi kérdéseket illető ez irányú elmozdulásait. Míg az egyik oldalon a Szentíráásra alapított és a Szentírásból igazolt érintetlenség, a másik oldalon pedig a Szentíráásra alapított és a Szentírásból igazolt változtatási kényszer a főérv, akár egyazon ülés keretein belül. Óriási diszkrépancia húzódik meg a mélyen. „A hagyományok tisztelete az első.” Mely hagyományoké, és ki állapítja meg ezeket?

A 2012. májusi döntés után megjelent a Heidelbergi Káté magyarázata, amelyben a szerző, FEKETE Károly törekszik a XVI. századi szöveg összefüggéseinek és mai értelmezési lehetőségeinek minél alaposabb, teológiaiilag helytálló megközelítésére, valamint a 80. kérdés-felelet vitatott szövegrészlete keletkezés- és hagyományozódástörténetének a témával foglalkozó szakirodalmak ismertetése által is egzakt vázolására. Vö. FEKETE 2013, 348-367.

A Káté „új” fordításának Bölskei Gusztáv által írt előszava nem hallgatja el a problémát, amikor így fogalmaz: „Felvetődött a kérdés, hogy több más európai református egyház gyakorlatát követve ezt a kitétele [értsd: a 80. kérdés-felelet végén lévő fordulatot] elhagyjuk, vagy azzal a megjegyzéssel látjuk el, hogy ma már nem így tanítjuk. A Magyarországi Református Egyház Zsinata az elé került utóbbi javaslatot nem támogatta, arra hivatkozva, hogy a történelmi szöveget nincs joga megváltoztatni.” HK 2013, 8-9.

A szöveghagyományozás, a „történeti hitelesség” értelmezésének, az „új” fordítás és kiadás elvi-gyakorlati kérdéseinek, az új kiadvány (HK 2013) létrejöttének, a teológiai érvrendszerek nyilvánvaló ellentmondásaival foglalkozik FEKETE Csaba *Betoldás vagy nem? – Káténk marandó megoldatlansága* című, megjelenés alatt lévő (2013) tanulmányában. A legújabb bibliafordítás-revizíót sem mondatról mondatra megtárgyalva „fogadta el” a Zsinat. Kérdés, hogy ebben az esetben mit jelent a „történeti hűség”.

hitvallásával tanúvallomást tevő egyházi év és általában véve az egyház istentisztelete hasonló figyelmet és gondosságot?

Az 1977-es liturgikai és liturgiátörténeti tanulmányi anyag nagy problémája egyrészt az, hogy izoláltan kezeli az egyes témákat, másrészt a magyar református liturgiátörténetet valójában csak az ágendák vázlatos ismertetésének segítségével próbálja felvázolni és bemutatni.⁵⁵ Az agenda a konkrét lelkészi teendőket foglalta össze, éppen ezért az ágendákban és az agenda típusú kiadványokban egészen a XVIII. század végén történő szórványos jelentkezéstől eltekintve a XIX. század második feléig pl. éneklésre utaló bejegyzések nincsenek vagy alig vannak.⁵⁶ Ugyanígy nem lehet az egyházi év magyar református történetét a lelkészi teendők összefoglalásaként értendő ágendák vagy kiságendák,⁵⁷ ill. zsinatok alapján megírni és behatárolni.

A zsinatok végzései inkább csak az egyházi év sarokpontjait, tartóoszlopait jelölték ki, amelyekhez az evangéliumi hitű és szellemű kultusz is ragaszkodni kívánt. Az általában úrvacsorával tartott nagyobb ünnepek listája mellett a zsinati határozatokban nem találunk részletezést az egyházi év ünnepekörére, egyes vasár- és ünnepnapjaira vonatkoztatva.

Ugyanez igaz homiletika tankönyveinkre is, amelyek az egyes nagyobb ünnepi időszakok, ill. az egyházi év sarokpontjainak homiletikumát, üzenetét fogalmazzák meg. Ezek sem tekinthetők abszolút értelemben vett, részletezett ünneplistáknak, éppen ezért csak meghatározott következtetések levonására alkalmasak. TÓTH Ferenc tankönyve (1814) szerint: *Ádvent Innepe; Karátsonyi Predikátziók; Újj Efstendői Predikátzió; Nagy Pénteki Predikátzió; Husvét' Innepe; Kristus' Mennybemenetele Innepe; Pünkösti Predikátziók*.⁵⁸ KUN Bertalan (23. §. II. Az innepi beszédek egyenként, vagy különösen.⁵⁹) szerint (1855): *Adventi beszéd; Karácsonyi beszéd; Új évi beszéd; Böjti, s nagy-pénteki beszéd; Húsvéti beszéd;*

⁵⁵ Az ünnepek kérdését a XVII. században Martonfalvi György prédikációjának ismertetésével rendezte el. BARTHA 1977, 188. A még élő kortársak, akik többé-kevésbé részt vettek az 1968-1985 közötti munkálatokban, arról számolnak be, hogy a megírt és leadott tanulmányok és ezek tudományos eredményei teljesen elsikkadtak a végeredményekben, és az 1977-es kiadvány tulajdonképpen torzó.

⁵⁶ Az ágendák – mint a lelkészi teendők szabályozói vagy normái – akkor utalnak vagy utalhatnak az éneklésre, amikor ez valamilyen lelkészi teendővel vagy mozgással (pl. a szószékből, katedrálból az úrasztalához vonulás) érintkezett, de ez az utalás sem feltétlenül konzekvens. Régi, több évszázados panasz, hogy a lelkészek csak a már elkezdődött *szertartás alatt, a tanítás, prédikáció előtt* közvetlenül érkeznek meg a templomba, tehát nem vesznek részt az *istentisztelet egészén*. Vö. CZEGLÉDY 1967, 376.; FEKETE 2009, 138.; FEKETE 2011b, 71-75.; PAP 2011n, 450-453.; PAP 2015, 122-169.

⁵⁷ A kérdéshez lásd: CZEGLÉDY 1967, 355-357., 376-389.; FEKETE 2009, 131-140.; FEKETE 2009a, 7-9., 20-27.; FEKETE 2011c, 153-179.; PAP 2011n, 450-453.; PAP 2012f, 13-16.

⁵⁸ TÓTH 1814, 118-126. Vö. FEKETE 1999/2000, 461-462.

⁵⁹ KUN 1855, 53-69.

Áldozó csütörtöki beszéd; *Pünkösti beszéd; Bűnbánati beszéd; Aratási beszéd; A reformatio emlék-beszéde*. ZSARNAY Lajos *Paptanijának* (1857) vonatkozó részére is érdemes figyelniünk, nála is meghatározó jelentőségű része az ünneplis-tának a „textusválasztás” és a „Hogyan, miről prédikáljunk?” kérdése.

142. §.

A témák valamint a textusok választására határozólag folynak be az ünnepek. A helvét vallástételi evangélikusok Magyarországon (lásd a budai 34 kánont) az új éven kívül, (melynek evangéliumi alapja nincs, de az idő és élet változóságára emlékeztetvén, Isten iránti hálára, bizodalomra, az idő okos használatára, erkölcsi újjászületésre sat. buzdít), karácson, Jézus születésének, nagypénteket, halálának, húsvétet, feltámadásának, áldozó csütörtököt, menybemenetelének, pünkösdt, a szentlélek alászállásának emlékére szentelik; ezen történetek az isteni kijelentés főrészei, a keresztyén vallás egyház és üdv alapjai. Ezen ünnepi predikációk tehát az ünnep egyházi célját előmozdítani tartoznak. Nagy homilétikai büüt [*sic!*] követne el a lelkész, ha p. o. húsvétban Jézus feltámadását, vagy pünkösdben a szentlélek kitöltését mellőzné. [...]

Jegyz. 1. Az adventre, mely Jézus születésének méltó megünnepléséhez készít, e mellett az első advent az egyházi év első napja, a farsangi, böjti napokra, virág – szentháromság vasárnapjára is lehet figyelemmel a lelkész. Az év szakaszai, az úr vacsorája, s az ahozi készület szinte határozzák a textus és téma választását.⁶⁰

TÓTH Mihály *Egyházszónoklattana* (1878) a következő felsorolást tartalmazza (I. Ünnepi Predikációk⁶¹): *Adventi, Karácsonyi, Ujesztendei, Virágvasárnapi, Nagypénteki, Húsvéti, Áldozó csütörtöki, Pünkösti, Bűnbánó, Aratási beszéd* főtételei vagy főtárgyai.

Az említett források alapján csak egyoldalú liturgia- és ünneptörténetet írhatunk. Ezért helyes a fentebb idézett alapvetés: ezek *liturgiai minimumok*,⁶² amiket

⁶⁰ ZSARNAY 1857, 178-179.

⁶¹ TÓTH 1878, 76-89.

⁶² A *liturgiai minimum* kategóriájába tartozik az is, hogy a korai „ágendákban” javarészt eltörpülnek a liturgikus cselekmények/szertartáselemek, amelyek leírása és/vagy említése is sok esetben viszonylagos, esetlegesen el is marad. Néhol az az érzésünk, hogy csak azon szertartási elemeket és cselekményeket szabályozták pontosan és körültekintően, amelyek különleges jelentőséggel bírtak a liturgikus cselekmény és/vagy sákramentum evangéliumi/református helyes értelmezésére és végrehajtására nézve. Melius úrvacsorai „rendjének” hiányzó részeivel és az úrvacsora konkrét megvalósulásával kapcsolatban vö. különösen: CZEGLÉDY 1967, 381-382.

Nyilvánvaló, hogy általában kidomborodik, sőt eluralkodik a cselekményhez, sákramentumhoz kapcsolódó szertartási beszéd („prédikáció”), amely sokszor polemikus élű, részletes teológiai értekezésként jelentkezik. A Melius Juhász Péter által kiadott „első református agenda” is csak legfeljebb ágendaszerű kiadvány, amely címe nagyon pontosan kifejezi annak célkitűzését:

ma nagyon sokan *liturgiai maximumoknak* vélnek. Az egyházi év, de általában az elhanyagolt magyar liturgiátörténeti kutatása közben tekintettel kell lenni a zsinati határozatok, ágendák mellett a különféle típusú énekeskönyvekre, valamint prédikációs kötetekre és prédikációkra is, ugyanis az istentisztelet e *teljes keretben* valósult meg.⁶³

A teológiai koncepció helyesen mutat rá, hogy mindennek együtt kell járnia azzal, hogy az Úr napjának (*Dies Dominica*) *megünneplését* mint Húsvét örökké visszatérő és jelenlévő relevanciáját is komolyan vesszük. A liturgiai megújulás alapja az egyház- és liturgiátörténet számos „csomópontjában” az volt, hogy felismerték és sürgették a vasárnap önmagában való ünneplésének evidenciáját. A IV. századi keresztyénség alapélménye így lett az Úr napja, aztán a reformátorok, így Kálvin drasztikus ünnepsökkéntetésének motívuma⁶⁴ mögött a vasárnap megszentelésének alapkövetelményét ismerhetjük fel,⁶⁵ sőt abban is, hogy

egyházi rendtartás ... prédikációk szerint. Vö. CZEGLÉDY 1967, 376-391.; FEKETE 2011b, 55-56. Milotai Nyilas István *Ágendájának* vonatkozásában lásd részletesen: FEKETE 2009, 131-140.

CZEGLÉDY Sándor megállapítása jól fogja meg a lényegét: Melius „mindent a tanítás szolgálatába akart állítani”, valamint részben innen eredeztethető a tanító funkció túlhangsúlyozása is, ami olyannyira meghatározta múltunkat és meghatározza jelenünket is. CZEGLÉDY 1967, 390-391. Vö. FEKETE 2011b, 55.

Az itt ismertetett folyamatok részeként tekinthetjük azt is, hogy az *ágenda* mint *cselekedet* értelme egyre inkább elhalványult, a XIX. századra az *ágenda* terminológiailag már általános értelemben és gyakorlatilag kizárólagosan egyenlővé vált a *szertartási beszéddel*. Vö. részletebben: PAP 2012f, 14-16., valamint FEKETE 2009, 138. FEKETE Csaba megfogalmazásában: „Sorrendek összeállításában gyakori gond, hogy egyes magától értetődő elemeket nem írnak le, meg sem említene. Mégsem mondhatjuk ki kategorikusan, hogy nincs, nem hangzik el valami, vagy legalább alternatív lehetőségként nem kell vele számolnunk.” FEKETE 2009, 136.

A kutatásban a *liturgiai minimumok* módszertanilag nem megfelelő értelmezése és figyelembe vétele számos téves következtetésre ad(ott) okot. Liturgiátörténetünk egésze és liturgiátörténeti gondolkodásunk e tekintetben alapos revízióra szorul.

⁶³ A fenti két bekezdésben megemlített problémákat néhány pontban vázoltam: PAP 2011n, 450-453. A homiletikai és homiletikátörténeti kutatómódszertan vonatkozó kérdéseit és problémáit vizsgálta legutóbb: SZETEY 2012a, 151-167. Vö. továbbá: KARASSZON 1994, 9-13.; FEKETE 2009, 138-139.; FEKETE 2011b, 71-75.

⁶⁴ A megszorított ünnepnapok ellen már a XV. századtól kezdve belső kritikaként felemelték hangjukat zsinatokon és írott formában egyesek. Vö. BOGÁR 1932, 72.; MIHÁLYFI 1933, 100.; PAPP 2012, 63. A XVI. században tovább szaporodott az ünnepek száma, ezzel kapcsolatban közöl adatot: BARSÍ 1999, 124.; UNGHVÁRY 1934, 79-81.

⁶⁵ A reformáció előtti időben pl. a berni többség 1504-es, majd 1526-os rendeleteiben kiemelte és előtérbe helyezte a vasárnap megünneplését, miközben egyidejűleg csökkentette az ünnepek számát. A korabeli dokumentumokból az is nyilvánvalóvá válik, hogy Bernben éppúgy, mint más meghatározó városokban (pl. Bazel, Zürich, Genf, St. Gallen) a reformáció előtt és után egyaránt arra törekedtek, hogy az ünnepnapok számát a lehető legnagyobb mértékben csökkentsék és egyúttal a vasárnapot mint az Úrnapiát állítsák előtérbe. A vasárnap felértékelésének számos jele és járulékos eleme volt. Vö. EHRENSPERGER 2011, 83-84.; PFISTER 1974, 521.

Zürichben a városi hatóság 1530-ban elrendelte az ünnepnapok jelentős csökkentését, de még 1539-ben is a rendelet végrehajtásának követeléséről értesülünk. 1543-ban kimondták,

a karácsonyi úrvacsorát „a mi Urunk Jézus Krisztus születéséhez legközelebb eső vasárnapon” ülték meg, ami így erőteljes húsvéti karaktert kapott.⁶⁶ Ehhez képest MITROVICS Gyula (1841-1903) sárospataki teológiai tanár XIX. század végén keletkezett *Liturgikájában* arról értekezik, hogy a félböjti (értsd: böjtfői, böjti) úrvacsorázásnak nincs jelentősége és értelme a fokozatosan „osztályteremmé változott”⁶⁷ templomi közösség számára, ugyanígy a karácsonyinak, de húsvétinak sem.

Már pl. minő visszaesés az, hogy karácsonyi alkalommal osztva úrvacsorát, a karácsonyi egyházi beszédben szólunk Jézus születéséről és nyomban rá beszélünk Jézusnak megtörtént haláláról. Vagy mennyire ellentmondó dolog az, hogy a húsvét ünnepén nagy örömmel beszélünk Jézus feltámadásáról és ugyancsak kevés idő múlva szólunk Jézus haláláról [...].⁶⁸

Mint látni fogjuk, a vasárnap mint az Úr napja megünneplése *egyaránt* fontos és hangsúlyos volt a XVII. század két markáns, sok egyházi és liturgiai kérdésben

hogy csak Karácsonyt, Krisztus körülmetélését (Újév), Húsvétot, Mennybemenetelt és Pünkösödöt kell különös egyházi ünnepként megtartani. Waadt/Vaud kantonban továbbra is fennmaradt az *Annuntiatio Mariae* (március 25.) ünnepnap *Jour de la Dame* néven. PFISTER 1974, 521.

⁶⁶ Az ünnepszentelés svájci gyökereiről elsődleges források alapján adatokat közöltem: PAP 2008/2009, 344-348. Vö. CZEGLÉDY 1996, 43.

⁶⁷ FEKETE Károly kifejezése: FEKETE 2011, 43.

⁶⁸ MITROVICS 1913, 194-195. MITROVICS Gyula szerint elég lenne három, alkalmas(abb) úrvacsorázási alkalom egy esztendőben, méghozzá: Nagypénteken, Pünkösdkor és az aratási ünnep alkalmával. MITROVICS 1913, 195.

Ugyanezen gondolatok jelennek meg a Novák Lajos által készített *Istentiszteleti Rendtartás* javaslatának (1905) indoklásában is: „Jézus születése és feltámadása ünnepének természetével merev ellentétben áll a Jézus halálának hirdetése s az azt szimbolizáló úrvacsora.” DPL 1905, 623-624. Az újkönyéri és újbori úrvacsorát – mint ószövetségi hagyományon alapuló alkalmat – „új-szövetségellenes, tehát nem jézusi alapon” nyugvónak tartja az előterjesztés. DPL 1905, 624. „Az u. n. félböjti vagy böjtfői úrvacsorát viszont úgy tekintjük, mint a farsangi lakmározásokért, talán kihágásokért szóló köteles bünbánati alkalmat, mintha a jegyek vétele által szabadulhatnánk meg esetleges vétkeink súlyától.” DPL 1905, 624. Az indoklás összegzése szerint a szokott hat úrvacsorai alkalom közül „öt nem állhatja meg a helyét!” DPL 1905, 624. Ennek megfelelően a böjtfői úrvacsorázást el kellene hagyni, a húsvétit át kellene helyezni Nagypéntekre; Pünkösdkor, „az egyház megalakulásának emlékünnepén, egészen helyén van az úrvacsora”. Az ún. ünneptelen félévben nincs üdvtörténeti ünnepnap, ezért – tekintettel a magyar nép életmódjára – mégis maradjon meg az újkönyéri úrvacsora szeptember első, az újbori november első vasárnapján. Az október 31-nek nincs üdvtörténeti alapja, ezért sem azon, sem a Karácsonyhoz közel eső Advent I. vasárnapján sem legyen úrvacsora. „Ötödiknek megmaradna a karácsony, nem azért, mert oda kifogástalanul illik, hanem azért, mert mégis az urvaszóra szerzőjére emlékeztető ünnep s mert az alkalmak számát mégse apaszthatjuk meg nagyon s jobb hiányában a kevésbbé jót is el kell fogadnunk és meg kell tartanunk.” DPL 1905, 624-625.

egyértelműen különböző irányzata számára.⁶⁹ De ugyanígy figyelünk kell a II. Vatikáni Zsinat *Liturgikus Konstitúciójára*, valamint az azt követő liturgikus fejleményekre is, hiszen a húsvéti titok genuin keresztyén valóságának, valamint a mennyei és a földi istentisztelet összetartozásának erőteljes és nyomatékos hangsúlyozásából indul ki a liturgiáról való gondolkodás. A liturgikus év megtartásának, valamint Krisztus ünneplésének alapja az Úrnapja. Csak a vasárnap mint húsvéti misztérium megünneplésének valóságából indulhat ki, abból táplálkozhat a liturgikus év egésze.⁷⁰ A vasárnap elsőbbségének újbóli érvényre juttatásáért küzdött már X. Piusz is.⁷¹

Ezt az ősi keresztyén felismerést és hitvallást hangsúlyozzuk mi is, hiszen a hét első napjának minden időszakban, élethelyzetben, politikai miliőben méltó megünneplése a keresztyének húsvéti hitének félreismerhetetlen jelzője e világban.⁷² Történeti előzményekre hivatkozva és az ellenhatások, túlzott viszsza- és elmozdulások következményeit szemlélítve rendkívül találóan és képszerűen jellemzi ZALATNAY István saját korunkat, ill. legutóbbi korszakunkat, amikor nemrégiben a következőket fogalmazta meg az egyházi év (magyar) református adaptációjának történetével kapcsolatban:

A kóros túltápláltság helyett most a beteges alultápláltság veszélye fenyeget. Istentiszteleteink hagyomány-, szokás-, érzés, képszegénnyé váltak: az egész istentiszteleti élet és maguk az ünnepek is. Ez tette indokoltá az elmúlt évtizedekben az egyházi év és az ünnepek újragondolását. Nem véletlen, hogy az 1985-ös új ágendában számos új – és régi új – gondolat mellett új(ra felfedezett) ünnepek is megjelentek.⁷³

Az egyházi év olyan *meder*,⁷⁴ amely nem tetszőleges, hanem egészen konkrét tartalmakat hordoz, ill. azokat kellene hordoznia. Álláspontom szerint ma égető

⁶⁹ A liturgikus naptár korai fejlődésével kapcsolatban Th. KLAUSER szintén azt állapítja meg, hogy Kr.u. 800 előtt a Húsvét és az Úrnapja határozta meg és járta át a keresztyén kalendáriumot, istentiszteletet, gondolkodást. A nevezett időpontra a keresztyén ünnepkánon elsődleges rétegeinek kialakulása és megszilárdulása végbement, az idővel egyre szaporodó ünnepek ellensúlyozták és tompították a korábbi egyensúlyt. Vö. KLAUSER 1965, 92-93. A reformáció szintén a keresztyén ünnepkánon elsődleges rétegeihez kívánt visszatérni, hogy megteremtse, helyreállítsa a megbomlott egyensúlyt. J. H. A. Ebrard XIX. századi liturgus gondolkodása számára a vasárnap szintén elsőbbséggel bír. BASCHERA 2013, 59.

⁷⁰ SS 2000, 47-49., 78-81.; Vö. BODA 1975, 213-223.; VÁRNAGY 1999, 375.; KLAUSER 1965, 92-93.

⁷¹ MIHÁLYFI 1933, 80-81.; MIHÁLYI 1980, 143-144.

⁷² A vasárnap megszentelésével foglalkozik pl. egyházunk hivatalos lapjában: FEKETE 2011a, 1. Fontos az egyház minél szélesebb közösségének megszólítása és tanítása a lehető legtöbb fórumon. Én magam 2010-2011-ben ezért írtam rövid ünneptörténeti írásokat. Talán érdemes lenne állandó rovatot indítani a liturgikus élet kérdéseinek feldolgozása és bemutatása céljából.

⁷³ ZALATNAY 2012, 46.

⁷⁴ FEKETE 2011, 43-44.

és kiemelkedően sürgető kérdés a keresztyén egyház, annak nyugati része által évszázadokon keresztül kielélt és finomított egyházi év valóságával való szembe-sülés.⁷⁵ Értelemszerűen ide tartozik a teológiai alapelv által is hangsúlyozott igény, hogy szükség van az ünnepeink *liturgikumával* való beható foglalkozásra is.⁷⁶

Az *egyházi év* kapcsán többről van szó, mint a három „nagyünnepe” további kontextustalan ünnepléséről, vagy arról, hogy bizonyos okoknál fogva egyes „kedvenc”, alapvetően a szentimentalizmusra okot adó időszakokat (pl. Advent és Karácsony) a gyakorlat szintjén továbbra is előnyben részesítsünk és megkülönböztessünk, ahogyan eddig tettük. A köztes, mintegy lógó időket pedig szabad tetszésünk szerint töltsük meg a saját magunk által fontosnak tartott társadalmi, politikai, szubjektív hitvilágból fakadó témákkal és mondanivalókkal.⁷⁷ RAVASZ László régóta figyelmezteti a kötött textusokat, a perikópákat elvető, a szabad textusválasztás gyakorlatát valló református egyház lelkészeit, hogy az istentiszteleten jöjjön létre egyfajta *szellemi egység*, az üdvtörténet és az üdvrend idői vetülete a prédikátor kötelességévé teszi az egész évre szóló „igehirdetői terv”⁷⁸ készítését,⁷⁹ ahogyan *Homiletikájában* részletesen foglalkozott az egyházi év egyes időszakaival.⁸⁰

Sajnos nem egy példa van arra, amikor az igehirdetői terv nem több, mint valamilyen teológiai prekoncepció, amely szinte semmilyen kapcsolatban nincs az egyházi év szakaszaival és örökérvényű mondanivalóival.⁸¹ Az egyházi év által kifejezett összefüggésrendszer több, mint az egyre szaporodó tematikus vagy témavasárnapok sorozata vagy jelensége, amely az istentisztelet alkotórészeit csak a saját, kiválasztott téma vonatkozásában tudja értelmezni és a témának alárendelni (sok esetben még a bibliai textust is!). E ponton is nyilvánvalóvá válik, hogy református tradíciónk szellemi, hitbeli és spirituális deficitje szorosan összefügg.⁸²

Kérdés, hogy lelkészeink és teológusaink miért nem akarnak vagy miért nem képesek tudomásul venni, hogy az ismétlés és a visszatérés fontos lélektani tényező, biztonságot és otthonérzést teremt, és nem csupán a pedagógiában,

⁷⁵ Vö. RKT 2010, 32-33.

⁷⁶ JÁNOSSY Lajos munkásságából kiviláglik, hogy „[a] liturgiára és az igehirdetésre egyaránt készülnie kell a szolgálattevőnek, hogy személye ne legyen akadálya az ünnepet szerző Úr munkásságának.” (Ifj. Hafenscher Károly előszava) JÁNOSSY 2008, 4.

⁷⁷ Vö. RKT 2010, 33. „[...] a kultusz nem lehet tetszés szerinti [...]” RATZINGER 2002, 19.

⁷⁸ Vö. BOGÁR 1932, 139-161.

⁷⁹ IR 1950, 14.

⁸⁰ RAVASZ 1915, 353-367.

⁸¹ Vö. FEKETE 2012b, 160-161.

⁸² A tradíció értelmezéséhez lásd: BÉKÉSI 2013, 75-78. A liturgikus teológia vagy a liturgia teológiája hiányáról részletesebben értekeztem, vö. PAP 2012/2013, 353-364.

a pásztorálpszichológia vonatkozásában, az emberi élet rítusai közepette, hanem a keresztyén rítusban is. Örökervényű igazság és felismerés, hogy „minden kultusz ismétlés”,⁸³ a keresztyén kultusz is.⁸⁴ Fontos, hogy nem önmagát ismétli, ismételteti, hanem Isten tetteit, ami a kultuszi közösségben lesz jelenvalóvá.⁸⁵

Nyilvánvaló, hogy az egyházi év kérdésköre egészen szorosan összefügg a perikópák, postillázás, textusválasztás történeti, elvi és gyakorlati kérdéseivel és problémáival, az egyház egyházzenei gyakorlatával, azonban e munkában mindezeket csak érintőlegesen tárgyalhatjuk.

Az ünnepek tehát át kell hogy hassák az azokhoz vezető és azokra következő napok, hetek egészét.

Ennek értelmében magyar református egyházi esztendőnk karácsonyi (*advent, karácsony, epifánia*), húsvéti (*nagyböjt, nagyhét, húsvét*), pünködsdi (*mennybemenetel, pünkösd, Szentháromság ünnepe*), új kenyéri, új bori és reformációi ünnepkörből áll.⁸⁶

Meggyőződésem szerint szükséges foglalkoznunk részletesebben az egyházi év jelenségével, értelmezésével, felosztásával, valamint az egyházi év szakaszainak rövid történeti bemutatásával, hogy pl. tisztábban lássunk a fenti, számos történeti és gyakorlati kérdést felvető megállapításokat illetően. A magyar liturgiátörténet vonatkozásában elengedhetetlen az elsődleges források kritikai vizsgálata, adatbázisszerű összegyűjtése, amivel adósok vagyunk. A jelen munka egyrészről a Liturgiai Bizottság munkájához kíván hozzájárulni, másrészről ugyanúgy szeretné az érdeklődők, a református istentisztelet jelenéről és jövőjéről együttgondolkodók szélesebb körét is megszólítani. Tapasztalataim szerint a legtöbb vita onnan ered, hogy nem eléggé alaposan ismerjük forrásainkat.

Az egyházi év vásár- és ünnepnapjainak *magyar*, ill. *magyarországi nevei*-nek hagyományát is elengedhetetlen áttekinteni. Egy ilyen, alapvetően nem

⁸³ LEEUW 2001, 299.

⁸⁴ „[...] a tizenhatodik században, a reformáció idején sok szó esett a keresztyén ünnepek és szertartások ismétlődő, felidéző jellegéről. Kálvin, Genf reformátora, határozottan kitarzott amellett, hogy Isten egyszer küldte el Fiát, és egyszer s mindenkorra megbékéltette magát az emberrel. Ő egyszer halt meg és egyszer támadt fel, s nincs más esemény ezen az egyen kívül, mely a történelmet megváltoztatná. Ez az, amit hirdetni kell. De ezt megismételni? Kálvin hallani sem akart olyan visszatérő ünnepekről, amelyek során a hívők az üdvényeket »megismételnék.« Még a gondolatát is elvetette az olyan egyházi szertartásnak, mely a hívő ember számára megismételné azt a tettet, amelyet egykor Krisztus már elvégzett.” LEEUWEN 2009, 22. Álláspontom szerint ez az idézet elsősorban a *transsubstantiatio* tanáról szól, ennek kitágítása a keresztyén kultuszra, ünnepekre és az egyházi évre több szempontból kérdéses.

⁸⁵ „A liturgikus jelen [...] egyben mindig az eszkatologikus reménységet is magában hordozza.” RATZINGER 2002, 105.

⁸⁶ RKT 2010, 33.

nyelvtörténeti, hanem liturgiátörténeti adatbázis összeállítását már jóval korábban el kellett volna kezdeni, hiszen azt tapasztaljuk, hogy számos kiadványban nem kellő tudáson alapuló, sokszor tetszőleges megnevezésekkel, ünnepek önkényes áthelyezésével és átértelmezésével találkozunk, vagy a szerzők a külföldi források nem szakszerű, nehézkes, nem a magyar hagyományt figyelembe vevő fordítását készítik el. A hivatalos, szakszerű elnevezések mellett a szórványos, sajátosságos, egyszeri megoldásokat is figyelembe kell vennünk, azonban az elnevezések tekintetében a néprajzi kutatások jól dokumentált eredményeire kevesebb figyelmet fordítunk.

Ez a munka tehát két nagy történeti egységre oszlik: az első részben a liturgikus év történetét vázolom különös tekintettel a reformáció, ill. a magyar református egyház gyakorlatára; a második részben az egyházi év vásár- és ünnepnapjai elnevezésének történetét vizsgálom magyarországi kontextusban. Nyilvánvaló, hogy a célkitűzések számos tudományos, kutatási, módszertani kérdést vetnek fel, ráadásul bizonyos szegmensek a tervezett megvalósítás tekintetében – tudomásom szerint – analógiátlanok a szakirodalomban.

Az egyházi év gyökereinek feltárását módszertanilag két lehetséges, a szakirodalomban ismert módszerrel lehet elvégezni:

1. A liturgiátörténeti, számottevő szakkönyvek az egyházi év, az ünnepek és ünnepkörök kialakulásának a tudományos kutatásban jól körvonalazódó és elhatárolható történeti fejlődésére fűzik fel az egyházi év egészének bemutatását. Ez a metódus és rekonstrukció számos fontos, izgalmas, hasznos és elengedhetetlen teológiatörténeti tanulssággal szolgál, és félreérthetetlenül fontos kérdések és következtetések megfogalmazására sarkallja mind a szerzőt, mind az olvasót az egyházi év, ünnepszentelés jelenkori gyakorlatával kapcsolatban.
2. Lehetséges és bevett, általában az összegző tankönyvek, egyetemi jegyzetek és a népszerűsítő (szak)irodalmak az egyházi-liturgikus év hagyományos sorrendjét veszik alapul, így mutatják be és ismerteti az ünnepeket, ünnepköröket, időszakokat. Természetesen ez a módszer is történeti összefüggésekre épít, ill. azokból indul ki.

A felvetett problémát a magyar református és összességében magyar nyelvű liturgiátörténeti (szak)irodalom fundamentális hiányaira tekintettel és a témaválasztás belső összefüggéseiből kifolyólag mégis a második megközelítés alapján dolgozzuk ki és mutatjuk be. A jelen könyv egy nagy szakirodalmi hiányt szeretne pótolni azáltal, hogy – építészeti példával élve – egyszerre alapoz és egyszerre falakat húz, részleteket dolgoz ki, és mindkettőt tudományos igényvel

kívánja elvégezni. Az összetett célkitűzésből fakadó esetleges módszertani nehézségek vagy hiányosságok miatt az Olvasó megértését kérjük, de egyértelmű és egyöntetű mintát nem láttunk magunk előtt. A „járatlan” (vö. ApCsel 8,26) és ismeretlen út erőfeszítésekkel teli teljesítése után másként tekint az ember a már mögötte lévő szakaszra, mint amikor még csak indulni készült.

Reméljük, hogy összességében a teológiai alapvetés megfogalmazott célkitűzéseinek értelmében az egyházi év nem marad az elmélet szintjén, a tankönyvek lapjain, és eljuthatunk az ún. témavasárnapok és szabadon választott tematikák túlsúlyától az egyházi év áldásainak és kincseinek felfedezéséig.

Nyilvánvaló, hogy aki az ünneppel és ünnepeinkkel akar foglalkozni, létezésünk és öntudatunk egyik legmélyebb valóságához érkezik el. Az ünnep jelenségének és kutatásának számos, kimeríthetetlen aspektusa van: szociológiai, gazdasági, kulturális, társadalmi stb. Egyházi év alatt nem csupán azt a szűk és identitászarvos megközelítést értem, amit mai magyar református valóságként kell értelmeznünk a történelmi (vissza)fejlődés eredményeként, hanem mindig tekintettel vagyok – mintegy előremutatásként – arra az *eszményi* felfogásra és gyakorlatra, ami felé tartanunk kellene. Feltehetőleg minden liturgiai-istentiszteleti megújulás, vele együtt az egész egyház megújításának egyik alapelve és gyújtópontja az *ünnep* és az *ünneplés* újraértékelése és újbóli felfedezése.

Az egyházi élet és az egyház istentiszteleti gyakorlatának egyik legkaotikusabb része az egyházi év vasárnapjainak elnevezése és ennek egész rendszere. Egyrészt az istentiszteleti gyakorlat, a liturgia nagyon szenved attól, hogy az egyházjog és az egyházi jogalkotó nem vagy alig él normatív, szabályozó jogával.⁸⁷ Ez az egyházi-gyülekezeti élet minden pontján érezteti a hatását, hogy a zsinati jogalkotás hangsúlyai eltolódtak mintegy az „egyházi közigazgatás” jogtechnikai megoldásai felé (intézmények, jogállások, választási törvények stb.), de nem lehet pontosan megmondani, hogy pl. milyen feltételek mellett lehet esketni, keresztelni.

A Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló többször módosított 1994. évi II. törvény⁸⁸ 133. §-a a Zsinat kizárólagos hatáskörébe utalja – többek között – az ünnepek és az istentisztelet rendjéről, az istentiszteleti rendtartásról és az énekeskönyv ügyéről való határozást, azaz ezek meghatározását, bevezetését és módosítását. Az ún. „alkotmánytörvény” érdekessége, hogy nem tartalmaz semmilyen más rendelkezést az egyház ünnepeiről.

⁸⁷ A gyakorlati teológia tudományágának normatív és deskriptív szerepével, lehetőségeivel, valamint a tudományág sztereotip értelmezésének problémáival foglalkozik részletesen KELEMEN 2010, 125-147. Vö. HAFENSCHER 2012/2013, 227-228.

⁸⁸ A törvénytár internetes elérhetősége: <http://www.reformatus.hu/letoltesek/8/>

A hivatalos „ünnepkánon” hiánya egyrésztől használatban lévő istentiszteleti rendtartásaink, valamint az érvényben lévő hivatalos énekeskönyvünk hiányosságai miatt, de készülő normatív könyveink és a hittanoktatási koncepció vonatkozásában is nagy problémát és súlyos dilemmát jelent. Másrésztől pedig – tekintettel a realitásokra – talán szerencsés is, hogy nem fog(ott) bele a Zsinat ilyen ünneplista megalkotásába, hiszen nagy kérdés, hogy milyen ismeretek, preferenciák és érdekek alapján, ill. kereszttüzében hozná meg döntését. Értelmezésem szerint sokkal járhatóbb út az, ha a történeti hitvallások és források alapján a Liturgiai és Énekeskönyvi Bizottság bölcs mérlegeléssel, előremutató módon alkotja meg egyházunk két új könyvének egységes és összefüggő struktúráját, amihez igazodhat az egyházi élet minden szegmense.

Több mint érdekes, hogy a hatályos joganyag szerint Egyházunk tulajdonképpen egyetlen ünneplistája a Magyarországi Református Egyház felsőoktatásáról szóló 2014. évi V. törvény alább idézett szakaszában található.⁸⁹

AZ ÜNNEPEK ÉS MEGEMLÉKEZÉSEK RENDJE

9. § (1) A református felsőoktatási intézményekben a szorgalmi időszakokra és a vizsgaidőszakokra eső nemzeti és az egyházi ünnepeket méltóképpen meg kell tartani. Az ünnepek megszervezésében illetékes testülete(ke)t, hivatal(oka)t vagy személy(e)ket az intézményi SzMSz-ben kell nevesíteni.

(2) A megtartandó egyházi ünnepek:

- a) Karácsony,
- b) Virágvasárnap, Nagypéntek, Húsvét (ünneplésük összevonható),
- c) Mennybemenetel Ünnepe, Pünkösöd (ünneplésük összevonható),
- d) Reformáció Ünnepe.

(3) Az egyházi ünnepek az egyházi intézményekben – az egyházi alkalmazott képzések keretében teljesítendő szakmai gyakorlatoktól eltekintve – tanítási szünnapok és munkaszüneti napok.

(4) Az egyházi felsőoktatási intézmények képzéseiket hétfőtől szombatig szervezik.

⁸⁹ Az ezt megelőző, a Magyarországi Református Egyház felsőoktatási intézményeiről szóló 2007. évi III. törvény XVII. fejezete szabályozta az ünnepek és megemlékezések rendjét, ekként: „23. § (1) A református felsőoktatási intézményekben a nemzeti és az egyházi ünnepet méltóképpen kell megtartani. (2) Az egyházi ünnepek: Karácsony, Virágvasárnap, Nagypéntek, Húsvét, a Mennybemenetel Ünnepe (Áldozócsütörtök), Pünkösöd, a Reformáció Ünnepe. Ezek az ünnepek az egyházi intézményekben tanítási szünnapok.”

Azokról az „egyházi ünnepekről” olvashatunk a szabályozásban, amelyeken tanítási szünnapot kell elrendelni. A felsorolt ünnepek egy része állami munkaszüneti nap. Nyilvánvaló, hogy az idézett törvényi fejezet alapján az egyházi és a liturgikus ünnep között is különbséget kell tenni, hiszen az ünnepnapokon túl vannak további egyházi-liturgikus ünnepi időszakaink is.

Intézményi rendezvények (évnyitók, évzárók stb.), valamint az egyházi alkalmazott képzésekhez kapcsolódó tanulmányi kötelezettségek vasárnap és egyéb munkaszüneti napokon is szervezhetők.

Az egyházi ünnepek és az egyházi év vasárnapjainak elnevezései bonyolult és hosszú nyelvi fejlődésen mentek keresztül, egyúttal számolnunk kell a hivatalos, teológiaiilag, liturgiailag korrekt megnevezések mellett a népies, paraliturgikus, egyéb motivációkból táplálkozó, általában népszerű elnevezésekkel is, amelyek a legtermészetesebb módon íródtak be az egyházi köznyelvbe. Mindkét elnevezéstípust párhuzamosan használjuk akár prédikációinkban, akár az „egyházi kommunikáció” számos fórumán.⁹⁰

Nagy szükség van magyar nyelven átfogó ünneptörténeti munká(k)ra, különösen nagy a hiányérzésünk, ha a magyar református teológiai szakirodalmat megnézzük. Jelen munka tagadhatatlanul tankönyv-jelleggel bír: egyszerre van benne jelen az ismeretek összefoglaló-szintetizáló-tanító szándéka, de a tények megállapításán túl adottságainkat és történeti utunkat előremutató módon akarja elemezni. Azaz a jelen munka nem csupán történelmi tényeket akar megállapítani és a jelen állapotot leírni, hanem olvasói körében az együttgondolkodás, a közös cselekvés, az előrelépés, akár a paradigmaváltás és az önkritikus reflexió megszületésének egyik eszköze is szeretne lenni.

A tudományos kutatás egyik ismérve, hogy a forrásokat körültekintően és nem kiragadva, általánosítások közepette kezeli. Nem lehet elutasítani liturgiátörténetünk egyes tényeit és alkotóelemeit csupán olyan indokkal, hogy az a késői utókor értékítélete és ízlése szerint „nem református” vagy „nem eléggé református”. Új érvekre és szemléletre van szükség abban a tekintetben, hogy a XVII. század utáni nagy liturgiaegységesítési, ill. liturgiauniformizálási mozzanatok ellenére mégis léteznek *liturgikus tájegységek*, a dunántúli és felső-magyarországi, erdélyi, alföldi és tiszántúli tájegységek egymás mellett léteztek és léteznek.

Mai teológiai közéletünk és közgondolkodásunk – ha ilyen egyáltalán létezik – a BENEDEK Sándor-i úton jár,⁹¹ hiszen általánosságban ez a liturgia- és ünneptörténeti „forrás” forog közkézen. BENEDEK a közízlés szerint, forrásai sajátosan történetietlen értelmezésével írta át kultusztörténetünket,⁹² az elmúlt mintegy százharminc év általános gyakorlata szerint a történeti elemzés látszata alatt

⁹⁰ Vö. DOBSZAY 2001, 140-141.

⁹¹ Vö. BENEDEK 1971.; FEKETE 1999/2000, 480-481.

⁹² FEKETE Csaba megfogalmazása szerint Benedek Sándor liturgiátörténeti könyvében „a lelkész és közegyházi meggyőződést tükrözi, mintsem forráskutatások összegzését.” FEKETE 2009, 139. A könyv kritikai megállapításokat nélkülöző bemutatását lásd: NAGY 1973, 50-53.

saját korának eszményítését, történetietlen és ellentmondásokba torkolló igazolását hajtja végre. A „jelen” idealizált és privilegizált-pozitivistá olvasata minden más korszak és jelenség kizárólagos kritikájának, valamint az önvizsgálaton alapuló önkritika alóli felmentés alapját is képezi. Ez az eljárás, ill. tendencia mind a mai napig felbukkan az egyháztörténet-írásban és a homiletikatörténeti (gyakorlati teológiai) kutatás-értékelés eszköztárában is,⁹³ amely a „mai” elvárások, összefüggések, sőt ízlések abszolút mértéke alatt szinte minden egyház- és homiletikatörténeti korszakról, továbbá az egyetemes és magyar református liturgiátörténet szinte valamennyi korszakáról saját mércéje szerint túlnyomórészt csak elmarasztaló kritikát képes megfogalmazni. E ponton is módszertani és mentális újragondolásra van szükség, amely azzal kezdődik, hogy a jelen gondolkodás és gyakorlat elvtelen idealizálásával és felsőbbrendűségének meghirdetésével is le kell számolni.⁹⁴

Még a BENEDEK Sándor-i értelemben és megközelítés szerint sem lehet Alvincit, Samarjait, Geleji Katona Istvánt kevésbé reformátusnak tartani, mint pl. Medgyesi Pált vagy a puritánokat. „Valódi” református egyház- és kultusz-történetünk nem a puritánokkal kezdődött – annak ellenére, hogy a puritanizmushoz a „valódi” reformáció megvalósításának és keresztülvitelének gondolata társul –,⁹⁵ azonban az sem állítható, hogy az igaz „református hangot” kizárólag a puritánok, ill. az újkori puritánok, azaz inkább puristák vagy álpuritánok képviselik.⁹⁶

⁹³ Vö. részletesebben: SZETEY 2012a, 151-167.

⁹⁴ Református istentisztelet-történetünk monografikus, egyúttal tudományos igényű és módszertanában nem elavult áttekintése teljességgel hiányzik. Ugyanerről számol be evangélikus oldalon: HAFENSCHER 2009, [21-22.]

⁹⁵ „A magyar reformátusok istentiszteleti élete a XVII. század folyamán átalakuláson ment át, és ebben az átalakulásban nem csekély szerepe volt a puritánusok követeléseinek. De túlságosan leegyszerűsítőnek a dolgokat, ha liturgiánk XVII. századbeli átalakulásában egyszerűen a reformáció eredeti célkitűzéseinek érvényesülését látnók. A puritanizmust liturgiai téren sem tekinthetjük egyszerűen a reformáció igazi végrehajtásának.” CZEGLÉDY 1964, 62. Vö. KARASSZON 1994, 11.

⁹⁶ PODMANICZKY Pál evangélikus teológus egy nagyon érdekes, figyelemfelhívó gondolatmenet sodrában felhívja a figyelmet, hogy a „végletekig való puritanizmus” mint a „kálvinizmus” egyik formája „egyáltalában nem közönyös a kultusz külsőségeivel szemben” – még ha azt is állítja magáról. PODMANICZKY 1916, 234-235. Az érvelés egészével kapcsolatban ugyan fenntartásokat fogalmazhatunk meg, de álláspontom és a tapasztalat szerint a szerző mégis nagy igazságot fogalmazott meg. Összességében megállapítható, hogy a „rítustalanság” is megszüli a saját rítusait, kötött formáit, amelyek ugyanazt funkciót töltik be, mint amitől – akár tagadóan – eltérnek.

3. AZ EGYHÁZI ÉV FOGALMA ÉS ÉRTELMEZÉSE

Az idő fogalmát,¹ az idő egységekre bontását, de még a jelenleg használt és általánosan bevett kalendáriumot,² annak lecsupaszított formájában sem lehet érteni és értelmezni a zsidó-keresztény teológia és istentiszteleti gyakorlat nélkül. A hét napból álló hét, az esztendő gerincét képező ünnepek és ünnepkörök félreérthetetlenül kultúránk és civilizációnk gyökereire mutatnak rá.³ A keresztény-liturgikus év, ill. kalendárium többféle naptári előzményt, hagyományt egyesít magában, egyszerre találunk érintkezést ősi kozmikus-vegetatív időciklusokkal, a lunáris és szoláris naptárkialakítással, a zsidó és a görög-római idő-, ünnep- és évertelmezésekkel.⁴

A vallások, kultúrák és a létformát adó államok kalendáriuma mindig ősi kultuszi gyökerekből táplálkoztak és elválaszthatatlanok a nevezett tényezőktől, valamint a világmindenség, a teremtés, a létezés transzcendens eredetétől és irányultságától. Mondhatnánk így is: az esztendő a létértelmezés kifejeződése.

Az egyházi esztendő, azaz az Úr éve mint a kegyelem kedves esztendeje (vö. Lk 4,19) tagolja, értelmezhetővé, tagolttá, átláthatóvá teszi az időt, az évet, amely a keresztény gyülekezet számára „Krisztus prédikáció”, a Krisztusban adott új teremtés, új ember, új szív, új szövetség teológiai maximájának kifejeződése.⁵ Az egyházi év fontos strukturális és teológiai rendezőelve, tartóoszlopa

¹ A jelen fejezet átdolgozott, rövidített változatát lásd: PAP 2014b, 37-50. Vö. PAP 2016, 117-124.

² A kalendáriumtörténet és kalendáriumkiadás önálló kutatási területek, ezek részletező bemutatásától e helyütt el kell tekintenem.

³ Vö. részletesebben: BIERITZ 2005, 23-55.; HAFENSCHER 2010, 303-304. „Az Isten tisztelete, a reá való emlékezés, *a kultusz tehát kultúrát teremt a tradíció mentén*, ezért a tradíció feltétlenül kultúra-építő, sajátos megformáltságával sajátos kultúrát jelent. A teológus Paul Tillich nyomán tehát ennél a pontnál szükséges kihangsúlyozni, hogy az egyház kultúra, vagy ha nem az, akkor nem egyház.” BÉKÉSI 2013, 76.

⁴ Vö. részletesebben: MACLEOD 1966, 102-103.; HAHN 1983, 9-59.; VÁRNAGY 1999, 365-373.; RATZINGER 2002, 91-92.; BIERITZ 2004, 58-70.; MKL II., 883.; LTHK VI., 15-16.; LEEUWEN 2009, 21-28.; HAFENSCHER 2010, 300-301.

⁵ „Az egyházi év: *Krisztus-év*, az Úr kegyelmének kedves esztendeje (Lk 4,19), amelyben a

Húsvét és a húsvéti titok (*paschale mysterium*),⁶ hiszen Húsvét időpontjától függ a Vízkereszt utáni vasárnapok száma, a vízkeresztli idő hossza, valamint túlnyomórészt a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok száma és időszak hossza is. Habár a Húsvéttól függő rendezőelv némi nehézséget von maga után, de látnunk kell, hogy (1) nem az emberi kényelem vagy gondolkozás van a naptárrendezés háttérében, hanem Krisztus és a húsvéti titok teológiája és releváns üzenete; (2) semmilyen átrendezés – ahogyan lentebb látni fogjuk – nem tudja végső értelemben megszüntetni vagy eltörölni a változó időszakok „problémáját”.⁷

Az egyházi esztendő kifejezi, hogy az idő ura nem az ember, hanem az idő és így a létezés Ura a Szentháromság Isten. A liturgikus év egyik legfontosabb tanúságtételünk és tanítónk Isten teremtő, megváltó és megszentelő művéről. A nap, a hét, a hónap, az esztendő mint a liturgikus ünneplés kerete megtestesíti és „prédikálja” Isten művét. *Az Úr bír ez egész földdel*, az Úré minden, a teremtés 6+1 napja, valamint a liturgikus év csúcspontja, a *Nagyhét* teológiai távlat a *Húsvét hete* is erről beszél.⁸ Isten az Általa keretként adott és teremtetett időben, a történelmi időben cselekedett, az *idő teljességében* küldte el az Atya az Ő Fiát, Krisztust (vö. Gal 4,4-5). Ebben a történelmi időben vitte végbe Izráel kiválasztását, megszabadítását, megszentelését, ahogyan Krisztusban, a testté lett Ige által (vö. Jn 1,14) ekként cselekedtetett velünk. Az ünnep mint – eredeti értelme szerint – ’szent nap’⁹ Istennek fenntartott, Istennek szentelt, Isten valóságos, történelmi tetteire való időben és az istentisztelet idejében való emlékezés, ami jelenvalóvá teszi Isten tetteit és akarátát.¹⁰

váltságmű isteni drámája – a kegyelmi eszközökből élő, imádkozó egyház személyes átélésére – jelenvalóvá lesz.” JÁNOSSY 2008, 7. Vö. HAFENSCHER 2010, 308.

⁶ Vö. BARSÍ 1999, 10-17.

„A liturgikus év, ez a folyamatos ünneplés nem mesterséges tákolmány, nem előre meghatározott tervek szerint bontakozott ki, hanem természetes fejlődés eredménye. A húsvéti esemény heti ünnepléséből alakult ki az idők folyamán.

Következőleg a liturgikus évnek szíve-lelke Krisztusnak, az emberiség főpapjának húsvétja. Ez ott lüktet az Egyház liturgikus életében. Ez ad értelmet és istentiszteleti, valamint megszentelő értéket az ünneplésnek. Egyben ez egybefogó eredje is. Vagyis a liturgikus év nem összefüggéstelen egyvelege az ünnepeknek, hanem a húsvét a rendező elve.” MIHÁLYI 1980, 184.

⁷ Vö. HAFENSCHER 2010, 308-309.

⁸ Vö. HAFENSCHER 2010, 305.

⁹ ZÁICZ 2006, 888-889.

¹⁰ Vö. HAFENSCHER 2010, 302-303.

A *liturgikus év* (*annus liturgicus*)¹¹ mellett az *egyházi év* (*annus ecclesiasticus*) kifejezés a kutatás jelen állása szerint Johannes POMARIUS (Baumgart)¹² német evangélikus lelkész prédikációs kötetében (postillájában) *Kirchenjahr* formában jelent meg legkorábban. A kiadvány megjelenési évével kapcsolatban a szakirodalomban több dátum ismert az egymás adataiból dolgozó, egymásra épülő kutatásban.¹³ Könyvtári katalógusoknak és a legújabb digitalizálási eredményeknek köszönhetően tisztázható, hogy POMARIUS (Baumgart) postillája 1585-ben és 1587-ben jelent meg, ezek közül – jelenleg – az 1587-es kiadás teljes szövege érhető el az interneten.¹⁴

Az ifjabb J. Baumgart, avagy POMARIUS életéről és működéséről igen keveset tudunk a rendelkezésre álló szakirodalom alapján. Azonos nevű apja (1514–1578) szintén lutheránus lelkész volt, aki 1540-től a magdeburgi Szentlélek-templom prédikátoraként működött, a fiú pedig 1573-tól a Magdeburg óvárosában található *St. Petri*-templom lekipásztoraként szolgált.¹⁵

A J. POMARIUS által használt megkülönböztetést és meghatározást egyrészről az adott korszak sokféle átalakulásának, valamint a korabeli többfajta évkezdet, ill. évertelmezés összefüggésében érthetjük igazán, másrészről a XIII. Gergely pápa által 1582-ben elrendelt római naptárreform (Gergely-naptár) bevezetésének fényében,¹⁶ amit a protestáns egyházak és országok – feltehetően a pápa regnálása alatti események (pl. Szent Bertalan-éj) és törekvések miatt – ellenkezéssel fogadtak és az arra való átállást akár évszázadokon keresztül nem hajtották végre.¹⁷ Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ún. tridenti, azaz

¹¹ Korábbi elnevezések: *anni circulus*, *corona anni* (vagy *corona* az ünnepek évenkénti *koszorújának*, *füzérének* értelmében), *officium orbiculare*. Vö. LTHK VI., 15.; VÁRNAGY 1999, 373. A *liturgikus év* megnevezéssel párhuzamosan és egyenértékűen használjuk a magyar és más nyelvekben is az *egyházi év* kifejezést. ZIMMERMANN 1847, 97.

¹² Az apa és fiú neve a szakirodalomban olykor előfordul *Johann Baumgarten* formában is, ami feltehetően hibás. A kor szokása szerint a német név latinizált alakja a *Pomarius* (~ gyümölcsös, gyümölcsáros). A postilla előszavát ekként írta alá: „M. Johannes Pomarius / fonften Baumgarte / zu S. Peter in der Altenftadt Magdeburg Pfarrer”. POMARIUS 1587 (oldalszám nélkül)

¹³ Az évszámmal kapcsolatban nagy bizonytalanság uralkodik a szakirodalomban. Két uralkodó évszámot találunk az egymástól is függő forrásokban: 1585 és 1589. GALAMBOS 1953, 34.; MKL II., 883–884.; VÁRNAGY 1999, 373.; LTHK VI., 15.; CZEGLÉDY 1996, 40.; SZÉNÁSI 1999, 34.; BIERITZ 2005, 28.; BERGER 2008, 90–91.; KÁDÁR 2013, 51. Vö. PAP 2010c, 1., 9. A legújabb kutatási eredmény fényében szükséges az adatot helyesbíteni.

¹⁴ Vö. PAP 2016, 119–120.

¹⁵ NDB I., 658. Életéről jelenleg nem tudunk semmi többet.

¹⁶ Vö. BABIK 1891, 268–269.; MIHÁLYFI 1933, 76.; MACLEOD 1966, 103.; LEEUWEN 2009, 207–208.

¹⁷ Az itt említett témakörnek, a nevezett naptárreformok történetének önálló szakirodalma van, amely ismertetésétől szintén el kell tekintenünk. Vö. röviden: BIERITZ 2004, 66.; CZEGLÉDY 1996, 43–44.; MNL V., 406.; BOGÁR 1932, 16–19. Magyarországon 1583-ban királyi rendelettel, Erdélyben 1590-ben országgyűlési határozattal rendelték el az új naptárra való átállást, amely

megreformált római „új” misekönyvet és breviáriumot V. Pius 1570 Advent I. vasárnapjától fogva vezette be.¹⁸

POMARIUS az Adventtel kezdődő „egyházi év” üdvtörténeti jellegét és üzenetét,¹⁹ valamint az újból kezdődő evangéliumi olvasmányosorozat jelentőségét is hangsúlyozza.²⁰ Azért is beszélhetünk egyházi új évről,²¹ mivel az énekes- és szertartáskönyvek javarésze a X-XI. század óta²² egyre egységesebben adventi

főként a protestáns területeken nehézkesen ment végbe éppúgy a magyar területeken, mint Európában. A régi naptár (*vetus stylus*) alkalmazása mellett a párhuzamos naptárhasználat hosszú ideig jellemző volt (pl. naplókban). Vö. részletesebben, további adatok vonatkozásában is: CSORBA 2011, 143-148. Szenci Molnár Albert naplójának datálásaihoz lásd: SZABÓ 2003, 60., 117.; NAGY 2008a, 133.; SZABÓ 2011, 35.

Az „ó naptár eltörléséről” szóló 1588. évi XXVIII. törvénycikk a következőket rendelte el: „A naptárra nézve, ámbár az ország karai és rendei inkább akarnák, hogy az ó naptár, a melyet annyi éven át használtak, és a melyhez úgy a szegények, mint a gazdagok magukat hosszú gyakorlattal alkalmazták, az előbbi állapotában maradjon; mindazonáltal Ő felsége kegyes és kegyelmes intelméhez is alkalmazkodni kívánván: nem ellenzik ugyan, hogy ezutánra az új és megjavított naptárt vegyék használatba.

1. § De azt nyíltan kifejezésre juttatni kívánják, hogy ezt semmi más, mint egyedül a királyi fenség hatalmánál fogva engedik életbe léptetni.

2. § És hogy akár az új, akár a régi naptár szerint történt eddigi kiadványok és ítéletek, erejükben maradjanak.” Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=2658>. Az idézett törvénycikk ellenére a keleti területeken csak a XVII. század végére mondható el, hogy az új naptárra való átállás végbe ment. NAGY 2008, 278.

A Gergely-naptár és ünnepei ellen fellépett a *nagykárolyi zsinat* (1591. február 10.). A zsinat szerint a naptárat nem lehet az egyházban elfogadni, tiltakoztak az ellen az „apostoli teljhatalom” ellen, amellyel a pápa megparancsolja az egyháznak, „hogy ezen ő naptárát minden nép vegye be.” Vö. Kiss 1881, 698-706.

Az 1599. évben tartott marosvásárhelyi zsinat sürgette, hogy a naptárkérdésben Ungvári János püspök tegyen rendet, mivel „ki a régít, ki az újat tartja”. Idézi: NAGY 2008, 278. A XVII. században is többször előkerül a kérdés, és területenként – akár azonos egyházkerületen belüli területeken, egyházmegyékbén is – eltérő a gyakorlat. Dunamelléken az 1635-i dunavecsei zsinat használja az új naptár („új ünnepek”) szerinti (*juxta novos festos*) datálást, de még az elkövetkező évtizedekben sem egységes a gyakorlat minden területen. Vö. részletesebben: NAGY 2008, 278.

Jó néhány erős protestáns gyökerű és többségű országban csak a XVIII. században tértek át rá, de még XIX. századi bevezetésről is tudunk. Vö. BABIK 1891, 269.; SZÉKELY 1922, 232-234.; NAGY 2008a, 133.

¹⁸ Vö. RADÓ 1957, 22.; DOBSZAY 2004, 17-18.

¹⁹ „Az adventi napok, előkészítik a keresztyén híveket Jézus születésének innepéhez; és így az adventi napokkal kezdődik meg az egyházi új év.” KUN 1855, 53.

²⁰ „Mit diefem Aduent ift nun der anfang der Kirchenjare / fo viel die ordenung der gewöhnlichen Jar Euangelien belangt / gemacht / vnd folchs zweifels ohn / aus folgenden vrfachen. [...]” POMARIUS 1587, 1v. Korábbi hagyományokra hivatkozva Pomarius az adventi időszakot *tempus renovationis*nak, azaz a megújulás idejének is nevezi. Vö. POMARIUS 1587, 1v-2r.

²¹ A keleti egyházban az új liturgikus év szeptember 1-jén kezdődik, ami egykor a bizánci császárkorszak évkezdeté volt. BERGER 2008, 90.; MIHÁLYFI 1933, 169.; HAHN 1983, 63.

²² „Nyugaton a tizenharmadik századtól vált szokássá, hogy advent első vasárnapját az egyházi

tételekkel és szövegekkel kezdődtek,²³ ahogyan ezt a (magyar) protestáns szer-
tartási és egyéb énekeskönyvek mint liturgikus, ill. liturgiában használt köny-
vek is átvették.²⁴ Az Advent idejével kezdődő egységes liturgikus évszemlélet
gyökerei a kutatás szerint a XIII. századból eredeztethetők.²⁵

Az egyházi esztendő ünnepei (*feriae; temporale*) és ünnepkörei bonyolult,
egymásra épülő folyamatok, történelmi és teológiai reflexiók következtében
évszázadok alatt fixálódtak és alakultak ki. Összefoglalva és nagy vonalakban
megállapíthatjuk, hogy a vasárnap (Ürnapja),²⁶ valamint a nagyünnepek mint
az Úr ünnepei – az egyházi esztendő „tartóoszlopaiként” és hierarchikus cso-
mópontjaiként – a Kr.u. I-V. században nyerték el végleges helyüket, az V-VIII.
század pedig gyakorlatilag az ünnepkörök egész rendszerének kialakulását
hozta el.²⁷

év kezdetének tekintsék. Létrejött tehát egy választóvonal: ezzel a vasárnappal új egyházi év
kezdődött, a megelőző pedig bezárta a régít.” LEEUWEN 2009, 137.

²³ A VII. századi római lektionáriumok még Karácsonyt tekintik a „liturgikus év” (avagy az év)
kezdetének, az adventi olvasmányokat a listák végén találhatjuk. NWDLW, 2. Vö. MIHÁLYFI
1933, 76.; GALAMBOS 1953, 33-34.; VÁRNAGY 1999, 373.; OSKAMP–SCHUMAN 2001, 121.

²⁴ Magyar református kontextusban 1806-ban igazították az énekeskönyvet a polgári év idő-
rendjéhez (Újévtől, Óévig). Vö. részletesen: PAP 2011h. A történeti rendet tulajdonképpen az
1948-as énekeskönyv sem állította helyre. Remélhetően a készülő új református énekeskönyv
visszatér a történelmi hagyományokhoz.

²⁵ Vö. GALAMBOS 1953, 33. „[...] csak a középkor végétől vált általános szokássá az egyházi évet
mai módján, Advent első vasárnapjától számítani.” BOGÁR 1932, 70.

²⁶ „A heti ciklikus ünnepgondolkodás vasárnapban, a feltámadás napjában éri el a csúcst. Az
éves ciklikus program, amely az üdvörtörténet eseményeit dolgozza fel és jeleníti meg, a húsvét-
ban ér célhoz és nyeri el értelmét. Az egyházi év feladata, hogy minden eszközzel – a többi
ünnepkel, az ünnepeket előkészítő és lezáró folyamatokkal – erről a húsvéti valóságról tanús-
kodjék.” HAFENSCHER 2010, 306.

²⁷ Vö. BIERITZ 2004, 73-77.; BIERITZ 2005, 52-55.; HAFENSCHER 2010, 308.; BARSÍ 1999, 15-17.;
RADÓ 1957, 9-13.; KLAUSER 1965, 14. Meglátásom szerint alapvetően két század kontextusát
tekinthetjük a reformáció előtti egyház- és liturgiátörténet fordulópontjának. Ezek: kb. a VIII.
és a XIII. század. A liturgikus szokások, az istentiszteleti rendek, elemek különféleképpen
terjedtek el, honosodtak meg, így az összetevők vizsgálata természetesen csak konkrétan
és egyedileg lehetséges. Azonban annyi megállapítható, hogy a korai protestáns, így az első
századok magyar reformációjának gyakorlata – tudva vagy tudatlanul – a VIII-X. század ál-
talunk ismert keresztyén istentiszteleti gyakorlatához, állapotához hasonlítható leginkább
a megfelelő korrektúrák figyelembevételével. A reformáció a legtöbb vitát a megelőző évszá-
zadok tanfejlődésével és istentiszteleti gyakorlatával folytatta.

„Az Eucharisztia százada a XIII. század, a mindent felforgató és a Jézus történeti létezését
és a szentmisét is tagadó eretnokségek ellen magánkinyilatkoztatás alapján IV. Orbán pápa
rendeletével a legnagyobb Oltáriszentség-ünnep, az *Ürnap* születését érte meg”. RADÓ 1957,
13. Az ünnep bevezetésére tudvalevőleg 1264-ben került sor. LONOVICS 1857, 262-270.; BOGÁR
1932, 62-63.; RADÓ 1957, 136.; KLAUSER 1965, 136-137.; MIHÁLYI 1980, 196.; BARSÍ 1999,
118-119.; TÖRÖK 2000, 75-76.; BIERITZ 2005, 163-166.

Habár a nyugati és keleti egyházban, ill. liturgiacsaládokban a keresztyén ünneptörténet folyamatai párhuzamosan, ill. egymásra reflektálva történtek a kezdeti évszázadokban, a nyugati egyházban további új rétegek és ünnepek keletkeztek a további évszázadokban is (pl. Szentháromság ünnepe mint dogmatikai ünnep²⁸ a XIV. században), ahogyan – habár nem klasszikus értelemben – az „ünnepkánon” alakulásának tanúi vagyunk mind a mai napig.

A reformáció az azt megelőző törekvéseknek megfelelően e tekintetben új helyzetet teremtett, csökkentette az ünnepek számát, újabban pedig sajátos, új ünnepkánonját alakítja ki. Mindeközben szükséges megállapítanunk, hogy a reformáció egyházai a nyugati saját és sajátos ünneptörténet örökösei, folytatói és továbbéltetői. Az is tény, hogy a liturgikus év alapvető és teljes szerkezete mintegy 1500 éves múltra tekint vissza.²⁹ A kiváló svájci teológus és egyházzenész, Markus JENNY rámutatott, hogy a kötött liturgikus szövegek (*ordinarium* és *proprium*) elhagyása a klasszikus értelemben vett egyházi év jelentőségének teljes elvesztésével járt együtt.³⁰

A középkori értelmezés, ill. felismerés szerint az egyházi esztendő visszatükrözi az emberiség történetét az üdvtörténet szempontjából. Ez a felfogás a következőképpen osztja szakaszokra, periódusokra az emberiség történetét, amely a liturgikus év gyakorlatában tükröződik:

1. a Hetvened vasárnaptól Húsvétig terjedő böjtelői és böjti időszak az Ádám-tól Mózesig terjedő időnek felel meg a tél és a sötétség gondolatával társítva, ami jelképezte az emberiség bukásának idejét (*tempus deviationis*);³¹
2. az Advent időszaka a prófétizmus korát szimbolizálja Mózesről Jézus Krisztusig, amely az emberiség hajnala és tavasza (*tempus revocationis*);
3. a Húsvét ideje Krisztus földi idejét és működését öleli körül, ez a kiengesztelődés kairosga, az emberiség nyara vagy nappala (*tempus reconciliationis*);
4. a Pünkösöd korszaka, az Úr mennybemenetele utáni időszak tulajdonképpen a mi időnk, a földön, az örök haza felé zárandókló egyházé, amely az ősz és az alkonyat hangulatát hordozza magán (*tempus peregrinationis*).³²

²⁸ RADÓ 1957, 12-13.; BARSÍ 1999, 117.

²⁹ Vö. HAFENSCHER 2010, 297.

³⁰ JENNY 1968, 14.

³¹ A bibliaolvasás újrakezdésének ténye alapján egyesek feltételezik, hogy Hetvened vasárnapot az egyházi év kezdeteként is felfogták. Az időszak kezdete nagyjából egybeesik a Julius Caesar előtti naptár évkezdetével (március 1.). Kérdés, hogy a nagy idői intervallum ellenére hogyan igazolható e két tény összefüggése. Vö. GALAMBOS 1953, 85.

³² BÁLINT 1938, 89.; VÁRNAGY 1999, 375. A jelen munka *Mellékletében* található szöveggyűjteményben pl. Káldi Györgynél találunk hasonló gondolatokat.

Az egyházi év és a keresztyén naptár illetén utólagos (át)értelmezése és egy prekoncepcióhoz való igazítása, évszakokkal való allegorikus megfeleltetése – forrásaink alapján megállapítható – népszerű gondolat volt, és változataiban ma is sokak számára elfogadható, azonban egészen nyilvánvaló annak erőltetett volta, hiszen az emberiség történetének folytonosságát a keresztyén naptár, a liturgikus év folytonosságának megtörésével éri el.³³ A szándék és annak szimbolikus értéke észlelhető, azonban akárhogy is nézzük is ezt a felosztást, meg kell állapítanunk, hogy az nem felel meg a keresztyén egyház egyetlen naptárhagyományának sem. A legnagyobb gond természetesen az első és a második történelmi korszak egyházi évben való elhelyezésével van, hiszen a liturgikus év gyakorlatában megszilárdult lineáris üdvtörténeti vonal, azaz a Krisztus földi létezésének állomásai szerinti sorrendiség szűnik meg az egyházi év világtörténelemmel való párhuzamba állítása és összeegyeztetése kedvéért, ill. egy prekoncepció miatt.

A (liturgikus) új év kezdete hosszú évszázadokon keresztül – miután a húsvéti kezdetről fokozatosan áttértek a megtestesüléstől való számításra – hagyományosan inkább a Karácsony volt, mintsem az adventi idő. Advent több esetben – ahogyan lentebb is látni fogjuk – az ünnepi listák vagy beosztások végére került (ezáltal is érthető, hogy az egyházi év utolsó vasárnapjainak mondanivalóit, utolsó időkre utaló várakozásának intencióit az adventi gondolatok között is megtaláljuk).³⁴

A szakirodalom ugyan nem hangsúlyozza, de rá kell mutatnunk, hogy a fenti felosztás a római rítus zsoltosmarendjének olvasmányaiával (*lectionarium*) hozható némi összefüggésbe. A folytatatólagos bibliaolvasás (*scriptura occurrens*, vagy mondhatnánk *lectio continuának* is) a misében, azaz a főistentiszteleten gyakorolt *perikóparend* mellett a zsoltosmában, egész pontosan a *matutinumban* (*vigília*, virrasztás vagy olvasmányos imaóra), annak is a nem ünnepes időszakban gyakorolt formájában volt jellemző és általánosan bevett. Ebben az „évközi időben” a római rítusban, így a magyar hagyományok szerint is a bibliai könyveket meghatározott rendben olvasták (fel).³⁵

A Karácsony utáni első hétköznapon Pál apostol leveleinek olvasását kezdték el, ez egészen Hetvened vasárnapig tartott. *Hetvened vasárnap*tól kezdve hét

³³ Vö. VÁRNAGY 1999, 375.

³⁴ Vö. NWDLW, 2. Mai gyakorlatunkban természetes kapcsolópontokat fedezhetünk fel az egyházi év vége és eleje között, ami abból a történelmi tényből ered tehát, hogy az *új esztendő* igazából Karácsonykor kezdődött. Az Advent a nyugati egyházban a VI-VII. századtól kezd kialakulni és meggyökerezni, és az egyéb éves ciklusok, a „civil” évertelmezés meghonosodására felelt az egyházi vagy liturgikus év, ill. ciklus adventi kezdetének fokozatos megszilárdulása. Vö. továbbá: MIHÁLYFI 1933, 76.; BOGÁR 1932, 70.

³⁵ Vö. GÄBLER 2008, 45.

héten keresztül az 1-2Móz került sorra,³⁶ az olvasmányok hetenként egy-egy pátriárka személye köré csoportosultak, így mindegy a hetek „karakterét” ezen ősatyák adták meg (Hetvened vasárnap: Ádám, Hatvanad vasárnap: Nőé, Ötvened vasárnap: Ábrahám, Nagyböjt 1. hete: Izsák, 2. hét: Jákób, 3. hét: József, 4. hét: Mózes). Nagyböjt 5-6. hetében Jeremiás próféta könyvét, a Nagyhét utolsó három szent napján (*triduum sacrum*) pedig a Siralmak könyvét olvasták.³⁷ A húsvéti időben először az ApCsel, majd a Jel, azután pedig a katolikus levelek (1-2Pt 1-3Jn, Jak) olvasása következett. Szentháromság vasárnap után az 1-2Sám, 1-2Kir könyvei kerültek sorra, az augusztus hónap első napjához közelebb eső vasárnapon a Bölcsesség könyvét, szeptember első felében Jóbot, majd Tóbiás és Judit, valamint elegendő idő esetén Eszter könyvét olvasták. Októberben a Makkabeusok könyvét vették végig, majd novemberben Ezékielt, Dánielt és az ún. kisprófétákat. Adventben Ézsaiás könyve következett.³⁸

A részletezésből látható, hogy Hetvened vasárnaptól kezdve a nagyböjti idő közepéig egyfajta lineáris történeti vonulat érvényesült az olvasmányokban, amit azonban a Mózes korára következő Jeremiás rögvést meg is tört. Az Advent körüli időszakot valóban a prófétai olvasmányok határozták meg, azonban ennél többet nem lehet megállapítani, és olyan koncepciót sem lehet az egyházi esztendő „épületében” megfigyelni, mint amit a későbbi magyarázatok látni és láttatni szerettek volna. Másrésztől – ahogyan *fentebb* már röviden rámutattam – az olvasmányrend felvetette és felveti a kérdést, vajon nem az egyházi év felépítésének ősi, eredetibb koncepcióját rejtí vagy mutatja-e ez az olvasmányrend. A Húsvétot közvetlenül megelőző böjtelői és nagyböjti idő, valamint több Húsvétal kezdődő ünneplista, szertartáskönyv stb. is erre mutathat.³⁹

Az egyházi-liturgikus esztendő korai századokból eredeztetett vagy sejtett tudatos „kétosztatúsága” sem bizonyos. Egyes feltételezések szerint a római liturgia fejlődésének VI-VII. századi stádiumában a Karácsonytól Pünkösdig terjedő és nagy vonalakban az újszövetségi üdvtörténetet lineárisan bemutató liturgikus „első félév” mellé szerették volna megteremteni, megkoncipiálni annak ellentételezését, párját, azaz az ószövetségi üdvtörténet főbb eseményeire emlékeztető „második félévet”. Ebbe a koncepcióba illeszkedik vagy illeszkedett volna tagoló elemként az eredetileg négy-hat vasárnapból, hétből álló Advent.

³⁶ Vö. RIPPEL 1754, 49.

³⁷ A *lamentációk* e három nap liturgikus gyakorlatában nagyon fontos helyet és szerepet töltenek be. Így volt ez a magyar református liturgiátörténetben is. A lamentációkkal hozható összefüggésbe a *jeremiádok* jelensége (vö. RÉ 382-386.). Vö. VÁRNAGY 1999, 401.

³⁸ DOBSZAY 2004, 156-158.

³⁹ Vö. JÁNOSSY 2008, 18.; MAGASSY 1997/I, 104.; HAFENSCHER 2010, 349.

A terv kidolgozása vagy keresztülvitele – amennyiben egyáltalán ilyenről beszélhetünk – nem sikerült konzekvensen.⁴⁰

Meggyőződésem szerint a jelen munka számos adata, összefüggése is mutatja, hogy nem volt, mivel nem kellett olyasféle „egységes” (pedagógiai, didaktikus) koncepció, szimbolizmuson vagy teológiai-gondolati – akár antitetikus – paralelizmuson alapuló rendezőelv, mint amit a folytatólagos, organikus történeti fejlődés⁴¹ következtében később, utólag esetlegesen fel lehet ismerni vagy meg lehet sejteni. A liturgikus fejlődés az istentisztelet, az egyház, a teológia belső, természetes reflexióiból, együttéléséből, harmóniáiból és soha nem pre-koncepciókból táplálkozott és táplálkozik.

Évszázadokkal később a protestáns HÖRK József *Liturgikájában* egy teljes fejezetet szentelt az istentiszteleti, liturgikus időnek és az egyházi évnek. Fejtegetésében abból indult ki, hogy az emberi élet minden pillanata és mozzanata Isten szolgálatában áll, ezért a protestáns felfogás alapvetően nem tesz és nem tehet különbséget a napok között, „mert minden nap Isten napja”.⁴² A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a folytonos ünneplés lehetetlen, ezért vannak kiemelt idők, ünnepek. Az idők ilyen formában való megkülönböztetését láthatjuk a Szentírásban is.⁴³ Az istentisztelet idejének meghatározói: (1) az *isteni kijelentés*, (2) *természeti élet*, (3) *emberi történelem*.

Ennélfogva az istentiszteletre elkülönített időnek, a mely a természet változásaihoz való fűződésében szintén mint egy év köre jelenik meg (*egyházi év*) főleg az isteni kinyilatkoztatás tényeinek emlékét kell hordoznia, s azután a természet legfőbb változataira figyelnie (ő év estéje, új év, aratási-hálaünnep) s végül a történeti viszonyok az istentiszteleti életre befolyó mozzanatait felölelnie. (Reform. emléke.)⁴⁴

HÖRK József hangsúlyozza, hogy az egyházi év középpontja a Húsvét és a húsvéti ünnepkör, ugyanis ettől függ az egyházi év további folyásának egész rendje, előre pedig meghatározza a Vízkereszt utáni vasárnapok számát is.⁴⁵ Az egyházi

⁴⁰ Vö. KLAUSER 1965, 52.

⁴¹ A legnagyobb problémát vagy zavart egyrészt feltehetően a liturgikus könyvek, kalendáriumok és listák sokfélesége, eltérő volta okozza. Vajon a könyvek teológiai-liturgi(k)ai hangsúlyokat, prioritásokat tükröznek? Vagy esetlegességből fakadnak? Történelmi, történeti okok vannak a háttérben? Úgy vélem, minden esetet külön kell értékelni, értelmezni és elemezni, valamint a tekintélyes liturgikus történeti hagyományok folyamatába helyezni. Mindeközben hasznos elfeledkezni az *uniformitás* utóbbi évszázadokban kialakult igényéről és gyakorlatáról.

⁴² HÖRK 1882, 268.

⁴³ HÖRK 1882, 268-269.

⁴⁴ HÖRK 1882, 270.

⁴⁵ HÖRK 1882, 271. Vö. VÁRNAGY 1999, 371.

év egy egészet képez, Adventtel kezdődik el és Szentháromság ünnepéig tart az úgynevezett ünnepi félév, amely a „kijelentés főképpen való megünneplése”.⁴⁶ „Az úgynevezett ünnep nélküli félév⁴⁷ a szentháromság utáni első vasárnaptól első advent vasárnapig (kizárólag) Krisztus tanainak s az azokhoz alkalmazkodó keresztyén életnek megismertetésére szolgál.”⁴⁸

A kortárs református CSIKY Lajos szerint az egyházi év⁴⁹ kívánatos és szükséges a „gyülekezet, a hitszónok s a szentek egységére való tekintetből is.”⁵⁰ A magyar református egyház néhány ünnepet megtart a Megváltó életének legfőbb eseményeinek emlékeztetere, majd ezek után egy másfajta, a korábbi „gazdasági év” nyomait őrző és az ún. „egyházi adó” megfizetéséhez kötődő megállapítás következik: „de különben az egyházi évet⁵¹ csak nagyon külsőlegesen, abban a formában ismeri, hogy annak kezdetét április 24-től, Szentgyörgynapjától számítja, mint amelytől adta, – a legújabb időkig, – legtöbb gyülekezetünk az egyházi fizetést a maga lelkészének.”⁵²

⁴⁶ HÖRK 1882, 271.

⁴⁷ Az „ünneptelen” félév értelmezésével e fejezet ünneptörténeti részében foglalkozom.

⁴⁸ HÖRK 1882, 271-272.

⁴⁹ Liturgikájában csak ennyit ír: „A középkorban az ünnepek száma egészen a végtelenig föl- szaporodván, a protestantismus csak a legnevezetesebbeket tartotta meg, míg közelebből a református egyház nagy része csak az Idvezítő születésének, halálának, feltámadásának és mennybemenetelének, valamint a Szentlélek kitöltetésének emléknapijait ismerte el a vasárnap mellett állandó liturgiai idők gyanánt. Némely egyházakban még, pl. nálunk is ünnepi jellemet adnak a virágvasárnapnak, mint az Idvezítő Jéruzsálembe bevonulása emléknapijának is, míg másoldalról az angol nyelvet beszélő presbyteriánusok semmi ünnepet nem tartván, egyedül a hét első napját, a vasárnapot ismerik el liturgiai idő gyanánt. Az ág. hitv. evangélikusok pedig a fentebb jelzett ref. ünnepeken kívül az Idvezítő megkereszteltetése emlékeztetere több felé még a vízkeresztet is megünneplik.” CSIKY 1892, 41. CSIKY Lajos az egyházi év ünnepkörökre való felosztását gyakorlatilag azonosítja a katolikus egyház gyakorlatával, vö. CSIKY 1892, 42-48. *Egyházzsónoklattan*ában az egyházi évet minden további, különleges beosztás nélkül két részre bontja: az „*ünnepi és ünnepnélküli félre*”. CSIKY 1914, 121. Ez a két félév egymással nem egyenlő feleket alkot. CSIKY 1914, 127.

⁵⁰ CSIKY 1914, 129.

⁵¹ Az *Egyházzsónoklattan* definíciója szerint: „*Egyházi év* alatt értjük azoknak az egyházi ünnepnapoknak és vasárnapoknak egymás után következő sorozatát, láncolatát, amelyek a tél, tavasz, nyár és ős évszakokból álló természeti, s a január 1-gyel kezdődő s a december 31-gyel végződő polgári év folyamában meghatározott időben visszatérnek, s úgy a természeti, mint a polgári évtől megkülönböztetve, saját kezdő és végpontjuk által szerves egészszé kerekednek ki. Az egyházi év a maga eredetét nem az Urnak vagy az apostoloknak, hanem egy természetes, már korán érzett szükségnek köszönheti, mely a Krisztusban való idvességet és annak történetét a maga benső összefüggésében, a váltság főtényeinek sorrendjére való tekintettel akarta előterjeszteni.” CSIKY 1914, 121-122.

⁵² CSIKY 1914, 127. Vö. CSIKY 1914, 121-122. Az „egyházi év” adózási szempontú értelmével és értelmezésével megannyiszor találkozunk a XIX. második felének és a XX. század első felének egyházi sajtójában (pl. PEIL, Dunántúli Protestáns Lap).

Az egyházi évvel kapcsolatban manapság elsikkad, ill. mára eléggé háttérbe került, hogy a liturgikus esztendő ciklusa – a nyilvánvaló és/vagy rejtett összefüggésekkel együtt és azok ellenére – *egy egészet alkot*,⁵³ amit összefüggő, egységes rendszerként kell(ene) felfognunk és kezelnünk vasár- és ünnepnapjaival, valamint hétköznappjaival együtt Adventtől Adventig.⁵⁴ Abban a vonatkozásban is hangsúlyozandó és tudatosítandó az *egységesség* gondolata és felismerése, hogy a keresztyén liturgikus naptárat nem lehet csupán ószövetségi-zsidó előzményekből, háttérből megmagyarázni, hiszen egyházi évünk egyszerre ötvöz és hordoz zsidó és nem zsidó (pogány, hellenisztikus, római stb.) előzményeket, összefüggéseket Krisztusra tekintettel. A keresztyén naptár és liturgikus esztendő több, mint a zsidó ünnepi kalendárium „megkeresztelt”, kiegészített változata.⁵⁵

Az esztendő felosztása magától értetődő és természetes folyamat, ahogyan erre több jó és követendő történeti példa áll rendelkezésünkre. A következőkben először – a teljesség igénye nélkül – tekintsük át a XX. század magyar református irodalmát, hogy hogyan értelmezték és osztották fel a liturgikus évet, az ünnepeket és az ünnepköröket.

Az 1927-es Ágenda szerint a vasárnapot a Tízparancsolat szerint, Isten parancsára mint az emberiségnek adott egyik legnagyobb ajándékot ünnepeljük. Ez az élő Istennel való találkozás ideje és lehetősége.⁵⁶ „Az ünnepek azok az égbe nyúló szelepek, amelyeken keresztül a felső világ ózonával táplálkozik a füstben, gőzben, gázban fuldokló emberiség. Az ünnep az örökkévalóság napfényének reális és boldog belemosolygása a mi hétköznapi életünkbe. Megtelítésünk odafelvaló kalóriákkal.”⁵⁷

Némely más országbeli református egyházban a vasárnapon kívül más ünnepet nem ismernek. Kálvin úgy prédikálta végig az egyes könyveket – állítja az előszó –, hogy „üdv történeti alkalmakra figyelmeztet volna”. Mivel az istentisztelet „Krisztus nagy abódájának, szolgálatának” újbóli, lelki átélése, ezért természetes, hogy a megváltás alaptényeit (születés, halál, feltámadás, a Szentlélek kitöltése) megünnepeljük. Az egymás után következő *négy*

⁵³ „Az egyházi év lényege: ciklus [...]. Körforgásban egy év tartama alatt visszahozza ugyanannak a dolognak egyes részeit, mint a természetes év újra meg újra meghozza az évszakokat.” RADÓ 1957, 6.

⁵⁴ „Az egyházi év *szerves egész*, benne minden ezt hirdeti: *az Úr jön!* Ez az evangélium lesz nyilvánvalóvá az egész egyházi évben, amelynek minden ünnepe, minden vasárnapja az Isten üdvökonómiajának egy-egy mozzanatát hangsúlyozza – az egésznek szerves összefüggésében.” JÁNOSSY 2008, 7.

⁵⁵ Vö. BIERITZ 2005, 48-49.

⁵⁶ ÁGENDA 1927, 18.

⁵⁷ ÁGENDA 1927, 18-19.

főünnep ráeszméltet, hogy ezek összefüggnek egymással. „Egyikről lépcsőzetes átmenetel vezet a másikra.”⁵⁸

A nagy ünnepeknek ezt az egymásra hatását a régi egyház bizonyos terv szerint rendezte el és így alakult ki az egyházi év, amelyet legalább nagy vonásokban a reformáció legtöbb alakulata átvett. Eszerint az egyházi év tart advent első vasárnapjától, a következő advent első vasárnapját megelőző vasárnapig. Feloszlik két részre, ünnepes és ünneptelen félévre. Az ünnepes félév tart pünkösd utáni első vasárnapig és magában foglalja a három főünnepet.⁵⁹

A főünnepek meghatározzák a megelőző és utána következő időt, ezekből az időszakokból „maga köré ünnepkört alakít”.

A *karácsonyi ünnepkör* Advent első vasárnapjától a Húsvétot megelőző hatodik vasárnapig tart, „amely hamvazó szerdára következik”. Ez felöleli a Jézus Krisztusban kapott és megjelent válság előkészítését (Advent), a megtestesülést (Karácsony), valamint Krisztus dicsőségének csodatételekben és tanításokban való megjelenését („Epiphania vasárnapjai, Invocabit vasárnapig”).

A *húsvéti ünnepkör* tart Böjtfő vasárnaptól Áldozócsütörtökig. Az ünnepkör ikerközpontját alkotja Nagypéntek és Húsvét, „a válsághalál és a feltámadás kettős és mégis egységet alkotó gondolata”. Az időszak fele a fájdalom (crescendo), a második fele az életöröm időszaka (decrecendo), amely Áldozócsütörtökön „a tanítványok szent álmélgködésében hal el”. Végül Pünkösd „összefoglal, realizál és személyesít a Lélek kitöltetésében”.

Pünkösd után jön a „trinitas-vasárnapok sora”, amely időszak Húsvéttól függően 23-27 vasárnap hosszú. Ez az ünneptelen félév, amely a keresztyénség történeti és hitbeli tartalmának kifejtésére adatott időszak.⁶⁰

RAVASZ László megjegyzése szerint az egyházi év illetén beosztása *helyes és praktikus módszer*, hogy „a keresztyénség egész gazdagságát kibányásszuk. Tulajdonképpen az ordo salutis liturgialis reproductioja.” Az egyházi év rendje nem „dogmatikai parancs, nem is lényeges ceremónia”.⁶¹ Érdekes, hogy a korabeli és ma szokványos beosztások ellenére a kiadvány *nem beszél* pünkösdi ünnepköréről.⁶²

Az 1929-es erdélyi agenda Gönczy Lajos által írt bevezetése szerint nincsenek

⁵⁸ ÁGENDA 1927, 19.

⁵⁹ ÁGENDA 1927, 19. Vö. BOROSS 1988a, 61.

⁶⁰ ÁGENDA 1927, 19. Vö. FEKETE 1997a, 16-17.; LEEUWEN 2009, 121-122. Lásd részletesen még: CSIKY 1914, 160-174.

⁶¹ ÁGENDA 1927, 18-20.

⁶² A problémát lásd lentebb. Nem lehet tudni, hogy a „pünkösdi ünnepkör” konkrét megnevezése pontosan miért maradt ki a rendtartás szövegéből, amely összességében nagyon hasonlít a

olyan ünnepnapok vagy olyan órák, amelyek „önmagukban vagy önmagukért lennének szentek”. Ennek ellenére mégis vannak és szükségesek olyan ünnepnapok, amelyek különböznek a többi naptól, hiszen megkülönböztetett módon Isten imádására szenteljük őket. Ilyen a vasárnap, valamint az „üdv történet nagy tényeinek emléknapijai”. A vasárnap Isten nagy ajándéka számunkra.

Az egyházi év ünnepeinek sorozata – az agenda megfogalmazása szerint – „nem támaszkodik olyan isteni rendeletre, mint a hetedik nap”. Az előszó szerint „megbotránkozás nélkül megértjük azokat, akik a vasárnapon kívül más ünnepet nem akarnak ismerni”. A református gyakorlat Kálvin ellenében átvette és a mai napig megőrizte az ünnepnapokat úgy, „mint áldott, Istentől nyert ajándékot”.

Az egyházi év felosztása: ünnepes és ünneptelen félév. Az ünnepes félév a váltás nagy tényei körül csoportosuló „három nagy ünnepkörből áll: a karácsonyi, húsvéti és pünködsi ünnepkörből”. Az ünnepkörök középpontjában álló főünnep határozza meg a körülöttük lévő vasárnapokat.⁶³ Az ünnepes félév Advent első vasárnapján kezdődik és Szentháromság vasárnapjával ér véget.

A *karácsonyi ünnepkör* Advent első vasárnapjától Epifánia utolsó vasárnapjáig tart. Középpontja a Karácsony, megelőzi Advent négy hete, kíséri az Epifánia ideje. Karácsony Krisztus világban való megjelenésének emléknapija, az epifániai idő szintén e megjelenés emlékeztetere van.

A *húsvéti ünnepkör* Böjtfő vasárnapjától Áldozcsütörtökig tart. Kettős középpontja van: Nagypéntek és Húsvét, Jézus halálának és feltámadásának ünnepe. A megelőző vasárnapok Jézus szenvedéseire emlékeztetnek, az utánuk következők a „feltámadott Krisztus világ fölötti dicsőségére irányítják figyelmünket”. Mint kitűnik, *Böjtelő* időszaka kimaradt vagy elsikkadt a felsorolásból, mintha az „Epifánia ideje” klasszikusan magában foglalná az egyházi év ezen szeletét.

A *pünködsi ünnepkör* a legrövidebb: Áldozcsütörtöktől Szentháromság vasárnapjáig tart, és a Jézus által megígért és világba eljött Szentlélek munkájáról tesz bizonyosságot. Meg kell jegyeznünk, hogy pontosan ezért nem különítjük el a *pünködsi ünnepkört*.

szerző *Homiletikájának* vonatkozó leírásához. Itt megnevezi ezt az ünnepkört, vö. RAVASZ 1915, 363-364.

⁶³ „[...] mindegyik nagy *Krisztus ünnepnek* kialakult az *előkészületi* és a *befejező* időszaka is, amely utóbbi az ünnep *üdv tényét* új életet teremtő hatalmában mutatja meg.” JÁNOSSY 2008, 7. Az ünnepkörök definíciójához tartozik még az is, hogy azok az előkészületi és befejező szakaszon túl vasár- és „járulékos, kiegészítő” ünnepnapokon kívül *főünnep*eket is tartalmaz (*értsd*: Húsvét és Karácsony). Vö. JÁNOSSY 2008, 32.; HAFENSCHER 1999, 134. Vö. továbbá: RATZINGER 2002, 99-100.

Az ünneptelen félév Húsvét időpontjától függően 23-27 vasárnapot ölel fel, amelyek a „Krisztus által hozott és a Szentlélek által munkált új életnek a világban való realizálódását” hirdetik és fejezik ki. Az ünneptelen félév végére esik „egyetlen egyetemes egyháztörténeti ünnepünk”, a reformáció emléknapja. Ez a nap a „konfesszionális tudat erősítése” végett van, éppen ezért munkaszünettel és ünnepi istentisztelettel kell megünnepelni.⁶⁴

A megelőző áttekintés után érdemes hosszabban figyelni Kovács Albert 1904-ben megjelent *Homiletikájának* vonatkozó részeire, amelyekből kiderül, hogy az 1927-es és 1929-es ágendák milyen szoros összefüggésben, ill. függőségben állnak e művel pl. az ünnepkörök értelmezésének és felosztásának kérdésében. Értelemszerűen a megközelítés itt homiletikai jellegű (*Az egyházi év befolyása a tárgyválasztásra*).

Miről predikáljunk ma? Nem mindegy, akármiről, a mi szép és okos, mert a templomi igehirdetés az emberiség keresztyénné nevelésének eszköze; tehát annak olyan tervszerűnek kell lenni, mint a jó tanításnak. A régi egyház a perikóparendszerben a tárgyválasztásra helyes tervet készített, de abban hibázott, hogy gépies megkötöttséget teremtett benne, a mely ellenkező irányban csak kevéssel lehet jobb, mint ha a pap mindig arról a textusról predikál, a melyikre a bibliája nyílik. A perikópák az egyházi év fogalma alapján vannak berendezve; ez pedig a tárgyválasztásnak helyes irányzója.

Mi az az egyházi év? A keresztyénség egyidőben mindenben ellentétbe helyezkedett a körülötte élő pogány világgal, még az időszámításban is s ekkor született meg az egyházi év fogalma a polgári évvel szemben.⁶⁵ Ugyanakkor, t. i. a III-ik és IV-ik században, az volt a keresztyének törekvése, hogy a Krisztus egész élete történetét és a váltságnak egész menetét symbolicus képekben kiábrázolják, hogy a később élő ember is ezeket az eseményeket legalább jelképekben átélhesse. E törekvés az isteni tiszteletet egy szent drámává alakította, a melyben jelképekben a Krisztus egész élete története lejátsszódik s az egyházi évnek is ilyen symbolikus drámai berendezést adott. A drámának kiemelkedő pontjai a Krisztus életének főbb eseményei, a melyeket az egyház ünnepekké szentelt s chronologiai sorban helyezett el és az egész drámai képhez a predikáció szolgáltatva a magyarázatot, a melynek tárgyát a perikópákban megfelelően rendezte be az évnek minden napjára. Az egyházi év a nyugati egyházban advent első vasárnapján kezdődik. Az ünnepek mind az első felére vannak elhelyezve s azért ezt a félévet ünnepesnek, a másikat ünneptelennek nevezzük.

⁶⁴ ÁK 1929, 15-16.

⁶⁵ A megállapítás ebben a formában anakronizmus.

A református egyház elvetette a régi egyháznak egész symbolikus rendszerét s ebben az egyházi év fogalmát is, a járulékaival együtt; de megtartotta a váltság tényére vonatkozó nagy ünnepeket, a melyek a tárgyválasztásnak a kálvinista rendszerben is helyes irányzói lehetnek, ha csak irányzó elvet látunk bennök s nem megkötő szabályt. Az ünnepi beszéd tárgya, a dolog természete szerint, nem lehet más, mint az ünnep tárgya; de a három főünnepnek hatása kiterjed még néhány megelőző és következő vasárnapra is, mint egy ünnepkörre, a mely alatt a beszédnek természetes tárgyai azon mellékes események lesznek, a melyek az illető főeseménnyel összeköttetésben állottak. Ellenben e tárgyak bibliai alapjául minden olyan textus, a mely az ünnep tárgyát magában foglalja, épp oly czélszerűen felvehető, mint az egyházi felsőség által megállapított perikópa, a mely azon czélnek szintén megfelel. Ha a tárgyat és textust csak így elvben határozzuk meg, sokkal több eredménnyel predikálhatunk, mint a perikópák alapján; de még ezek alapján is eredményesebben, mint az ötletszerű tárgyválasztás mellett. [...]

A karácsoni ünnepkör advent első vasárnapjával kezdődik s a böjt első vasárnapjáig terjed. [...] A karácson ünnepé befolyást gyakorol a következő vasárnapok tárgyára is. [...] Az év utolsó délutánját predikációval ünnepelni meg, mindig általánosabb szokássá válik; az új év pedig éppen általános, régi keresztyén ünnep, habár a keresztyéni alapja csak mesterségesen van csinálva s a magyar ref. papok nem is szoktak erre reflektálni, hanem a beszédjük csak az év változásának a benyomása alatt áll. [...] A perikópákban újévi tárgyakul Jézus körülméltetése van feladva, mint ezen ünnepnek keresztyén alapja, a melyet a róm. kath. és evang. át szoktak vinni a szívek körülméltetésére, vagy még úgy is beszélnek róla, mint Zarbl, hogy: a Jézus körülméltetése kezesség arról, hogy ezután nem az ó-ember fog szaporodni, hanem az új, megszentelt ember. De ez a textus valóban nem lehet keresztyén predikációnak alkalmas alapja; még a „Jézus neve” fölött hangoztatott orthodox-pietista érzelmek sem tudják termékenynyé tenni; és mindezeknél sokkal jobb az újévi beszédben a karácson és az évváltozás eszméjét összekapcsolni. [...]

Az újév utáni vasárnapok tárgya a Krisztus tanítói működése és pedig inkább az öröndetes események; mert a gyászos események a böjti vasárnapok textusai lehetnek. Az alkalmas textusok száma itt oly nagy, hogy bajos volna példákat felmutatni s éppen e nagy gazdagság miatt a predikátor arra figyeljen, hogy e néhány vasárnapra minden esztendőben olyan jól átgondolt tervet készítsen, hogy a Krisztus tanítói működéséről egy összefüggő egész képet állítson a hallgatói elé. A farsang kicsapongásának elítélése szintén alkalmas tárgy, ha szükség van rá a gyülekezetben; ellenben a kánai mennyegző alapján, a mely farsangi perikópák egyike, arról beszélni, hogy a Krisztus nem tiltja a mulatságot, Hollandiában helyen lehet; de Magyarországon bizonyosan felesleges, mert itt senki sem fél mulatni. [...]

A husvéti ünnepkör kezdődik a böjt első vasárnapján s kiterjed áldozócsütörtökig. Jézus negyven napi böjtlésének emlékére a régi egyház negyven napi böjtöt rendelt; de a prot. egyház rendszerében a böjtlésnek nem lehet helye, sőt tényleg azok is kinőttek már a böjtnak hitéből, a kik külsőleg még r. katolikusok. Azonban a böjti időszakot, a nélkül, hogy erre nézve valaha törvényes intézkedés történt volna, a prot. egyház is a husvét előkészítőjének tekinti s predikációiban a Krisztus szenvedéseit szokta hirdetni. [...]

A végső szenvedéseknek és a halálnak emlékére a nagypéntek ünnepe van szentelve. [...]

Husvétban az Úr győzelmét a halál felett ünnepeljük, a mely győzelmét részünkre is nyert. [...] A husvét utáni vasárnapok tárgyai a feltámadás után a negyven nap folyamában történt dolgok és a lélek halhatatlanságának tanítása. A feltámadási jelenetek utolsó, legkitünőbb szakaszának emlékére az áldozó csütörtököt ünnepeljük, midőn Jézus megvált a földi létől s teljesen átment földfeletti dicsőségébe. [...]

A pünkösti ünnepkör a szentháromság vasárnapjával záródik be; de ez bezárja egyúttal az ünnepes félét is és azután az ünneptelen következik. A szentháromság ünnepe a a [sic!] XIV. században lett a ker. egyházban különös ünneppé; de a prot. egyház ezt az ünnepet nem tartotta meg, mert nem egy történelmi ténynek, hanem egy dogmának volt szentelve. [...]

Nehezebb feladat a helyes tárgyválasztás az ünneptelen félévben; azonban az ünnepes félév indirecte itt is kijelöli a tárgyat, a mennyiben itt azon tárgyokról kell beszélni, a melyekről az ünnepes félévben nem beszélhettünk. A predikáció tárgya amott a keresztyénségnek történelmi alapja, itt a tanszerű alapja; amott a történelmi vagy evangéliumi, itt a didaktikus vagy apostoli textusok az uralkodók, a melyeknek alapján a keresztyénség vallási és erkölcsi tartalmáról minden évben egy összefüggő egész és bevégzett képet kell adnunk. Az összefüggést nem úgy értjük, hogy egy olyan nagy beszédet készítsünk, a melynek huszonhat részét egyenként mondjuk el e félév alatt; mert minden egyes beszédnek egymagában is bevégzett egésznek kell lenni; hanem értjük alatta az egész anyagnak olyan tervszerű berendezését, hogy a mai beszéd előzményül és világosítóul szolgáljon a jövő vasárnapira. [...]

Bár szokatlan tárgy, de a kinek tehetsége van rá, megpróbálhatja, hogy a pünköst után következő egy pár vasárnapon egyháztörténelmi anyagot vegyen fel a predikációjába. [...]⁶⁶

BOGÁR János 1932-es művében ismerteti a hagyományos, „ünnepes és ünnep nélküli félévre” történő felosztást.⁶⁷ Majd így folytatja:

⁶⁶ KOVÁCS 1904, 103-113.

⁶⁷ BOGÁR 1932, 93.

Viszont vannak olyan vélemények is, amelyek szerint helytelen az egyházi évnél ilyen beosztása és elvetik ezt. Helyette ezek az egyházi évet nem két részre vágják, az ünnepes és ünneptelen félévre, hanem az egész egyházi évet három főünnepkörbe rendszerezik. Eszerint a felfogás szerint tehát az egyházi év racionálisabb felosztást nyer, mint az előbbinél, ahol az egyházi év feloszlik: egy ünnepes félévre – benne három ünnepkörrel – és egy ünneptelen félévre. A mi véleményünk szerint is az a helyesebb, amikor az egész egyházi évet egynemű és nem pedig különemű felosztás szerint tárgyaljuk. Az előbbi felosztás szerint az ünnepes félévben elhelyezett karácsonyi ünnepkör tart Advent I. vasárnapjától a Husvétot megelőző 6. vasárnapig, amely Hamvazószerdára következik és felöleli a Jézus Krisztusban lett váltság előkészítését (Advent), megtestesülését (Karácsony), valamint az Ő dicsőségének csodatételekben és tanításokban való megjelenését (Epiphania vasárnapjai, Invocabit vasárnapig). A husvétai ünnepkör pedig tart Böjt I., vagy Böjtfő vasárnapjától Áldozócsütörtökig. Ennek az ünnepkörnek ikerközéppontját a Nagypéntek és a Husvét alkotja [...].⁶⁸ Végül következik a Pünköshti ünnepkör, amely Áldozócsütörtöktől Szentháromság vasárnapjáig tart [...].

Viszont a másik felosztás szerint az egész egyházi évkör három ünnepi körre osztatik fel, amelyek közül az első kettő: a karácsony [*sic!*] és a husvétai ünnepkör, az előbbivel megegyezik, míg a harmadik ünnepkör a pünköshti nem, mint az előbbi beosztás mutatta, Szentháromság vasárnapjáig tart, hanem Áldozócsütörtök napjától egészen az egyházi évkör végéig.⁶⁹

A fenti érvelés és szemlélet előnye, ill. erőssége, hogy az egyházi évet egységesként igyekszik kezelni, ezáltal az ún. „ünneptelen félév” jelenségét is kiiktatja. A három „főünnepkörbe” való rendezés – mint áthidaló és egységesítő szándék – a három sátoros ünnep, főképp Pünkösdi idői kitágításával⁷⁰ nem oldja meg továbbra sem a pünkösdi „ünnepkörrel” kapcsolatos nyitott kérdéseket, hogy az *miért* ünnepkör. Ha van „főünnepkör”, akkor logikailag létezniük kell egyéb vagy kisebb ünnepköröknek is, amelyek definíciója elmarad(t). BOGÁR János saját éves igehirdetési tervezetének textuáriumát az egyházi év klasszikus rendjének, valamint hagyományos vasár- és ünnepnapjainak elnevezéseinek figyelembevételével készítette el az „ünnepes” és „ünneptelen” félévek vonatkozásában Advent első vasárnapjától a Szentháromság utáni utolsó vasárnapig. Egyedül csak *Epifánia* avagy *Vízkereszt* ünnepe maradt ki listájából.⁷¹

⁶⁸ A húsvéti ünnepkör magyarázatánál a kihagyott szövegrészben gyakorlatilag a RAVASZ László által megfogalmazott magyarázat ismétlődik.

⁶⁹ BOGÁR 1932, 93-94.

⁷⁰ Vö. továbbá: BOGÁR 1932, 144-146. Ugyanezt teszi SZÉNÁSI 1999, 35. is.

⁷¹ BOGÁR 1932, 147-148., 150-156.

Hadd szóljunk még egy szót az *ikerközpont* kifejezésről is! Mint láhattuk, Nagypéntek-Húsvét összefüggésének RAVASZ László-i terminológiája a szóalkotás,⁷² ami a szakirodalomban továbbélt. Kérdés, hogy – csupán történeti szempontból közelítve – a Karácsony és Vízkereszt miért nem az adott ünnepkör „ikerközpontja” vagy „ikerpárja”, még ha olyan történeti egymásrautaltság nincs is e két ünnep között, mint Nagypéntek és Húsvét között.⁷³

Végző soron pedig végig ügyelnünk kell arra, hogy minden *valódi ünnepet* önállóan és a maga helyén kezeljünk és ne más ünnepekhez vagy ünnepkörön belüli helyéhez képest értékeljünk fel vagy alá. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az ünnepek nem teremtik meg saját hangsúlyaikat és nem rendeződnek funkciójuk szerint *kvázi* hierarchikus (sor)rendbe. Nem lehet állítani, hogy Virágvasárnap „kisebb ünnep”, mint Húsvét, de nagyobb a hétköznapi eső Nagycsütörtöknél. Virágvasárnap az üdvtörténet és a liturgikus ünneplés vonatkozásában megkerülhetetlen „csomópont” az egyházi évben és az egyház, ill. a hívő ember életében. Jól tudjuk azt is, hogy egy ünnep „értéke” vagy jelentősége nem a templomba járók számarányától függ (mint egy választás vagy közvélemény-kutatás), hiszen ha csak az adaptációtól tesszük függővé a besorolást, akkor mindenképpen torz eredményt kapunk. Úgy járunk, mint a néhány évvel ezelőtti élő nagypénteki istentisztelet-közvetítés alkalmával prédikáló egyházi vezető, aki azt állította, hogy a Karácsony azért a (római) katolikusok legnagyobb ünnepe, mivel az éjféli misére sokan járnak. A reformátusok *legnagyobb* ünnepe pedig Nagypéntek⁷⁴ – és elmaradt az érvelés.⁷⁵

Visszatérve tehát korábbi felvetésünkre, véleményem szerint az „ikerközpont” kifejezés adott kontextusban való alkalmazása inkább retorizmus, mint heortológiai-teológiai szakkifejezés.

TÓTH Endre teológiai gondolkodásában jelentős szerepet játszott a Csikesz Sándor-i impulzus, amelyen a gyakorlati teológiai elvi kérdések helyett inkább

⁷² Magyar (református) kontextusban mindenképpen. Tudomásom szerint a külföldi, különösképpen a kortárs és megelőző német szakirodalomban a kifejezés nem kerül elő. XX. századi forrásokban találtam eddig olyan megnevezést, hogy Nagypéntek és Húsvét ünnepe „ikrek”.

⁷³ A *teológiai összefüggést* azonban vitathatatlannak tartom.

⁷⁴ Nagypéntek „[m]agyar protestáns gyakorlatban a legnagyobb ünnepnek számít. Ez természetesen egyoldalú megközelítés. Ha legnagyobb ünnepről akarunk beszélni, akkor inkább a szent háromnapot kellene egy ünnepnek neveznünk. Nagypéntek és húsvét elválaszthatatlanok egymástól. Az egyház a liturgiában húsvétra figyel akkor, amikor nagypénteket ünnepli, és nagypénteket nem felelti látóteréből, amikor a húsvéti örömhírt ünnepli.” HAFENSCHER 2010, 358. Vö. DOLHAI 2016, 29-31.

⁷⁵ Az egyházi és az ünnep egymáshoz viszonyulásának kérdésével kapcsolatban lásd: ZALATNAY 2012, 46-47. Vö. HAFENSCHER 2010, 358.

a „jelen-releváns” történeti, így liturgiátörténeti kutatásokat részesítette előnyben.⁷⁶ Az alábbi hosszabb idézet ezt a háttérrel tükrözi vissza.

5. Mikor miről prédikáljunk?

A prédikáció témáját előre meghatározhatják az egyházi év, az alkalom, a pasztorálás nyújtotta tapasztalat, – amint erre már előbb rá is mutattunk. Ezek közül feltétlenül meghatározott körben mozognak az ünnepi prédikációk: a karácsony, virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, áldozócsütörtök és pünkösd ünnepein. A dolog természete szerint következik, hogy éppen prédikálásom lehető egyöntetűsége érdekében figyelembe veszem az ú. n. ünnepköröket is. Így határozott körvonalú témáim lesznek adventben, böjtből, nagy héten s húsvét és pünkösd között. Arról is lehet ugyan beszélni, hogy egész évi tervszerű prédikálásomat nem befolyásolja-e éppen a tervszerűség szempontjából hátrányosan az ünnepek határozott téma-csoportja, főleg akkor, ha egész bibliai könyveket veszek sorba prédikálásom rendjén. Ámde éppen az üdvtörténeti ünnepek meghatározott témáit szem előtt nem tartanom egyrészt lehetetlenség, másrészt nem is kívánatos, hogy a gyülekezet éppen ezeken az ünnepeken ne arról kapjon igehirdetést, ami miatt ünnepet ül. De egyébként is a pünkösd-től ádventig terjedő idő jórészt nem befolyásol ilyen szándékú igehirdetéseiben, másrészt az ádventtől pünkösdig terjedő időszakban marad az üdvtörténet szempontjából körül nem határolt lehetőség is. Annyi bizonyos, hogy az ünnepes félév sok megkötöttséget jelent a prédikáció témája szempontjából, de az ünneptelen félév már elég alkalmat ad, amikor alig valami megkötöttséggel kell számolnia a prédikátornak.⁷⁷

Érdekes és elgondolkodtató GALAMBOS Ferenc Iréneusz OSB (1953) korabeli szakirodalom alapján megfogalmazott felvetése, miszerint igazából nem

beszélhetünk külön karácsonyi és húsvéti, s különösen nem külön pünkösd-i ünnepkörökről,⁷⁸ hanem valójában egységes húsvéti ünnepkör az egész egyházi év. Hogy az egyházi év egyetlen húsvéti ünnepkört alkot, ennek emléke liturgiánkban napjainkban is az Alleluja éneklése. A húsvéti örömnél ez a még Ószövetségből kölcsönzött, de új keresztény tartalommal is telített legkifejezőbb megnyilvánulása csak a Böjtelő kezdetével hallgat el. Húsvétot ugyanis magas méltóságának megfelelően egészen

⁷⁶ Vö. FEKETE 2000, 47-54.; FEKETE 2012, 37-45.

⁷⁷ TÓTH 1935a, 25-26.

⁷⁸ RADÓ 1957, 135. is helyteleníti a pünkösd-i ünnepkör elnevezés használatát, még ha a „régibbi liturgisták” beszéltek is arról.

természetesen előkészületi idő vezet be. Ez elsősorban a III-IV. században kialakult Nagyböjt s azután a VII. század óta általános Böjtelő időszaka.⁷⁹

Az *Alleluja* vitathatatlanul a keresztyén istentisztelet húsvéti örömeinek kifejeződése. Ez a rövid, az evangélium felolvasásához kapcsolódó – eredeti formája szerint – melizmatikus proklamáció szinte észrevétlenül jeleníti meg Húsvét valóságát.⁸⁰ Természetesen ez a felismerés és ez a tudat csak ott jelentkezhethet, ahol nem szégyellik a Biblia szövegét az istentiszteleten és a keresztyén egyház liturgiai örökségének részeként használni. Az ún. „Ige egyházában”, ahol az *Alleluja* gyakorlatilag énekeink és hitéletünk toldalékává vált, valamint már Húsvétkor sem éneklünk *Alleluját*, értelemszerűen rendkívül nehéz a fenti összefüggés felismerésére eljutni. Kérdés, hogy valóban mitől lesz „húsvéti” istentiszteletünk és életünk.

Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás szerint „az egyházi év ünnepes és ünneptelen félévre tagolódik”, „az ünnepes félév advent első vasárnapjával kezdődik.”⁸¹ Az *egyházi év ünnepei* V. pont alatt a rendtartás bevezetése rövid magyarázatokkal a következő ünnepeket sorolja fel: *Advent, Karácsony, Böjt, Virágvasárnap, Nagypéntek, Húsvét, Áldozócsütörtök, Pünkösd, Szentháromság-vasárnap*.⁸² Az ünneptelen félév további definíciója hiányzik, majd *További ünnepek* címszó alatt – az egyházi év ünnepei között – a következő ünnepeket, ill. emléknapokat találjuk: *Új kenyérért és új borért való hálaadás, Reformációi emlékünnep, Halottak napja, Ősztendő utolsó és új esztendő első napja, Évfordulók, Gyülekezeti hálaadó nap*.⁸³

CZEGLÉDY Sándor többször megjelent *Liturgikájában* egyrésről ismerteti, hogy a római katolikus felfogás „voltaképpen csak két ünnepkört ismer”: a megtestesülését és a megváltását. „Egyes protestáns egyházakban” – folytatja – megkülönböztetik az ünnepes és ünneptelen félévet, az elsőben – a RAVASZ László-i felosztás (1915) szerinti – karácsonyi, húsvéti és pünkösd-i ünnepkört különböztetnek meg. CZEGLÉDY Sándor értékelésében mindvégig kiegyensúlyozott és körültekintő: reformátori érvek és tények segítségével óv az egyházi év elhanyagolásától, félreértelmezésétől és túlértékelésétől is.⁸⁴ Örökérvényű, megfontolandó és önvizsgálatra indító az egykori debreceni professzor megfogalmazása és figyelmeztetése az üdvtörténeti vonatkozással nem bíró

⁷⁹ GALAMBOS 1953, 85.

⁸⁰ Vö. RADÓ 1957, 114-115. Vö. továbbá Szent Benedek regulája 15. fejezetét: RSB 1981, 35., 100.

⁸¹ IR 1985, 37.

⁸² IR 1985, 37-38.

⁸³ IR 1985, 38-39.

⁸⁴ CZEGLÉDY 1996, 42-44.

ünnepekkel, ill. emléknappokkal kapcsolatban: „nem helyes és mindenesetre a hitélet lankadásának és erőtlenségének tünete, ha a nem üdvtörténeti alkalmak az egyházi év ünnepeit háttérbe szorítják és elhomályosítják”.⁸⁵

BOROSS Géza liturgika jegyzete az egyházi évet ünnepes és ünneptelen fél-évre osztja. Az ünnepes félév három ünnepkörre tagolódik: 1) *karácsonyi*, 2) *húsvéti*, 3) *pünkösd*. A karácsonyi ünnepkör második felét, ill. végét – BOROSS Géza szerint – Karácsony ünnepe határozza meg egészen a böjti időszakig. Az új esztendő első vasárnapja után „következő vasárnap egyházi neve *Dominica epiphaniae*”.⁸⁶ Jól tudjuk azonban, hogy a vízkereshti idő hossza valójában Húsvétól függ, valamint Vízkereszt ünnepe *eshet* vasárnapra is, de ez nem törvényszerű. Az ünnep vasárnapra való „áthelyezése” a II. Vatikáni Zsinat utáni naptárreform engedménye, amit a püspöki konferenciák jogosultak eldönteni és elrendelni.⁸⁷ A húsvéti ünnepkör – részben folytatva a RAVASZ László-i előzményeket, ami leírását és definícióit alapvetően meghatározza – „az áldozócsü-törtök előtti ún. Rogate vasárnapig” tart.⁸⁸

PÁSZTOR János a következő ünnepköröket sorolja fel: 1) *Az inkarnáció ünnepe* Advent I. vasárnapjától Vízkeresztig;⁸⁹ 2) *A kereszt és a feltámadás ünnepe*,⁹⁰ amely a *Húsvét utáni vasárnapig* tart; 3) *A Szentlélek kitöltetésének ünnepe*,⁹¹ amely – a felsorolásból egyértelműen kiderül – a Húsvét utáni II. vasárnapkal kezdődik és a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapokat⁹² is magában foglalja.⁹³ Igen sajátos és egyedi ez a felosztás, a három „nagyünnep” teológiai üzenete köré rendezi az „ünnepköröket”, valamint ki kell emelni, hogy nem tartja számon az ún. ünneptelen félévet.

KÁDÁR Ferenc egyrésről megállapítja, hogy „az egyházi év hagyományos felfogásban kétosztatú”, az első felében helyezkedik el a három ún. üdvtörténeti (nagy)ünnep. Megemlíti azt is, hogy az ünnepes és ünneptelen félév elnevezések

⁸⁵ CZEGLÉDY 1996, 44.

⁸⁶ BOROSS 1988a, 63.

⁸⁷ Vö. SS 2000, 79. Magyarországon a latin rítusban „áthelyezték” az ünnepet, a szomszédos országok latin rítusú és magyar nyelvű katolikus közösségei Vízkeresztet és Áldozócsü-törtököt az ünnep eredeti napján ülik meg. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) 2014 januárjától Vízkereszt ünnepét újból január 6. napján rendelte el ünnepelni, így a korábbi, január 2. és 8. közötti vasárnapra való áthelyezés Magyarországon is megszűnt.

⁸⁸ BOROSS 1988a, 63.

⁸⁹ A Vízkereszt és Nagyböjt I. vasárnapja közötti időt, vasárnapokat nem említi meg.

⁹⁰ *A szenvedés és a feltámadás ünnepe*. PÁSZTOR 1985, 78.

⁹¹ *Pünkösti ünnepkör*. PÁSZTOR 1985, 79.

⁹² A könyv korábbi kiadásában nincs részletezve ez az ünnepkör. *A szenvedés és a feltámadás ünnepe* Húsvétal ér véget, a *pünkösti ünnepkör* Mennybemenetel ünnepével kezdődik. PÁSZTOR 1985, 78-79.

⁹³ PÁSZTOR 2002, 109-111. Vö. PÁSZTOR 1985, 78-79.

helyett méltóbb lenne az Úr féléve és az *egyház féléve* terminológiát használni. Másrésztől – ezekkel együtt és szemben – „az a megoldás tűnik elfogadhatónak, amely szerint a három ünnepkör az egész évet átfogja.” Az ünnepek és ünnepkörök egész évre történő „kitágításának” fentebb már említett módszeréhez igazodva:

- a karácsonyi ünnepkör: advent 1. vasárnapjától böjt kezdetéig,
- a húsvéti ünnepkör: böjt kezdetétől áldozócsütörtökig,
- a pünkösdi ünnepkör: áldozócsütörtöktől advent 1. vasárnapjáig tart.⁹⁴

Korunk egyik legjelentősebb protestáns heortológus teológusa a közelmúltban elhunyt Karl-Heinrich BIERITZ (1936-2011) szinte testamentumszerű meghatározását idézem:

Az egyházi ünnepek és az egyházi év rendje nem tárgya semmilyen isteni kinyilatkoztatásnak. Az egyházi év mint olyan kísérlet, amely az evangéliumnak egy bizonyos kulturális alakot akar adni, egyike azon lehetséges módzatoknak, ahogy a hit Isten szavára válaszol. Mivel ez oda vezet, hogy *Isten nagy tetteit* (ApCsel 2,11) éves szinten bejárjuk, az éves körforgással a hit életfontosságú, megváltó tapasztalatait és ezekkel együtt az isteni üdv történet beteljesedésére való reményt is életben tartjuk. Ilyen értelemben az egyházi évet mint *hitemlékezetet* kell felfognunk, amely így részeseül a keresztény hit minden olyan kulturális hozadékának méltóságában, de egyúttal ideiglenességében is, amelyek mint az üdvösség változni képes és változást igénylő jelei éppen az üdvösségnek Krisztusban megjelenő valóságára hívják fel a figyelmet.⁹⁵

Az egyházi év felosztására és szakaszolására még a további példákat sorolhatjuk fel. A korai, középkori források, prédikációgyűjtemények általában téli és nyári részre, szemeszterre osztották fel az esztendőt⁹⁶ (vö. pl. Alvenci Péter két kötetes postilláját, a XIX. századból pedig Edvi Illés Pál téli és nyári postilláit). Más, inkább néprajzi kutatások megállapításai és az ünnepkörök áthatásainak vizsgálati eredményei szerint az egyházi évet a „népszokások szempontjából” nem lehet szétválasztani, „inkább téli és nyári ünnepkörről” kellene beszélni.⁹⁷

⁹⁴ KÁDÁR 2013, 51.

⁹⁵ BIERITZ 2008/2009, 139.

⁹⁶ NEBE 1869, 38.

⁹⁷ GALAMBOS 1953, 87.

A nyári-őszi vasárnapok számozása igen erőteljesen él pl. a holland protestáns gyakorlatban,⁹⁸ de szórványos korai magyar adatunk is van erre. Ennél még ősbib, római eredetű szokás az esztendő négy részre bontása, amely az évszakváltásokkal nagyjából összefüggésbe hozható negyedév-kezdeteket Zakariás próféta mintájára böjti napok tartásával (Zak 8,19) jelölte. Az évnegyedes böjtöket magyarul a latin kifejezés torzulásaként keletkezett *kántorböjt* kifejezéssel jelölték.⁹⁹ A magyar nyelvben a kántorböjt értelemszerűen nem (csak) a kántorokra vonatkozik, mivel a kifejezés a *quattuor* (ill. *quattuor tempora*) latin szó hallás utáni magyarítása,¹⁰⁰ amit szakkifejezéssel évnegyedes időknak hívunk.¹⁰¹ A jelenség mint olyan a keleti egyházban nem ismert.¹⁰² Érdekes K.-H. BIERITZ meglátása, miszerint a reformáció századában a dél-német (svájci) református területekre és egyházakra jellemző évi négyszeri úrvacsora (Karácsony, Húsvét, Pünkösd, valamint szeptember első vasárnapján)¹⁰³ és így az egyházi év négyosztatúsága az évnegyedes időkkal van összefüggésben.¹⁰⁴

Közös kincsként létezik, de sajnos nem használjuk az Úr fél éve (*semestre* vagy *semester Domini*) és az egyház fél éve (*semestre* vagy *semester ecclesiae*) felosztást az egyházi év két szakasza lelkületének és üzenetének kifejezésére.¹⁰⁵ Az „ün-

⁹⁸ DBP 2001, 417-508.; 1217-1219.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 122. Vö. PAP 2012a, 265-276.

⁹⁹ Vö. RIPPEL 1754, 130-132.; ZIMMERMANN 1847, 117-118.; MNL I., 361.; BIERITZ 2005, 50.

¹⁰⁰ PAP 2011k, 8.

¹⁰¹ BERGER 2008, 129-130. Marius van LEEUWEN művének magyar nyelvű fordításában hasznos és tanácsos lett volna a magyar szakkifejezések tudatosabb alkalmazása – akár fordítói megjegyzésként is. A holland eredetiben olvasható *Quatertemperdagen* kifejezésből keletkezett *Quatertemper-napok* „magyar” fordítás nem használatos, nem szakkifejezés, nehezen értelmezhető. LEEUWEN 2009, 193-194. Vö. LEEUWEN 2005, 205. Ezúton hálásan köszönöm Marius van LEEUWENnek, hogy az eredeti holland nyelvű könyvet rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁰² VÁRNAGY 1999, 378.; LONOVICS 1857, 18-21.; BOGÁR 1932, 41-42.

¹⁰³ A jelenség részletezését lásd *lentebb*, a Karácsony ünnepéről szóló fejezetben.

¹⁰⁴ BIERITZ 2005, 251. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 111-112.

¹⁰⁵ NEBE 1869, 40-41. A *Semestre Domini* és *Semestre Ecclesiae* kifejezést szintén használja RAVASZ 1915, 364.

PÁSZTOR János megfogalmazásában: „[a Szentháromság ünnepe utáni] vasárnapok időszakát adventig (a naptártól függően kb. 24) szokás az egyház idejének nevezni, mivel az egyház a három nagy ünnep eseményeinek következtében született és él. A prédikáláshoz is szempontot ad az egyház életének, növekedésének, missziójának, az élet bizonyoságátételének az adott textusok fényében való vizsgálata. Ezeknek a vasárnapoknak nincsenek hagyományos nevei. Számokkal jelölik őket.” PÁSZTOR 2002, 111. Vö. PÁSZTOR 1985, 79.

„És most következnek [a Szentháromság ünnepének ismertetése után] a *Semester Ecclesiae* az egyházi év ünneptelen felének taglalása. Mi azonban ettől eltekintünk, mert másokkal együtt azon a véleményen vagyunk, hogy az ún. *Semester Ecclesiae* nem különálló rész az egyházi éven belül, hanem a *pünkösti ünnepkör* része, amikor odatárható a gyülekezet elé a Szentlélek munkája a világban, az egyházban és a hívó ember életében.” BOROSS 1988a, 65-66.

„Az egyházi év hagyományos felfogásban kétosztatú, az első felében található a három üdvörtörténeti ünnep, a karácsony, a húsvét és a pünkösd, ezért ezt az időszakot szokták »ünnepes

nepes” és az „ünneptelen” félév úgy él és létezik egymás mellett és úgy tartozik össze, mint a tüdő lebenyei, az agy féltekei vagy a szív kamrái és pitvarai. A két félévet – elnevezéstől függetlenül – átjárja és összeköti a hetenként visszatérő nagyünnep, a vasárnap, amely Krisztus feltámadásának diadalára emlékeztet valóságosan minden időben és időszakban. Ezért az Úrnapért (Jel 1,10), a nyugalomnap tiszta és valódi megünnepléséért annyit küzdöttek reformátoraink és őseink.¹⁰⁶ JÁNOSSY Lajos úgy beszél az egyházi évről, mint „kétfókuszú” szerves egészből. Az egyházi év fókuszai értelemszerűen Húsvét-Pünkösöd, valamint Epifánia-Karácsony.¹⁰⁷

Érdekes és említésre méltó Johann Heinrich August Ebrard (1818-1888),¹⁰⁸ a XIX. század szinte elfeledett egyik református liturgusának¹⁰⁹ felosztása, aki a három főünnep mellett, ill. ezek és az őszi úrvacsora köré rendezve¹¹⁰ az egyházi esztendőt hat, ill. később hét periódusra osztotta.

Periódus	Tematikus súlypont	Periódus
<i>Reformirtes Kirchenbuch</i> (1847) ¹¹¹		<i>Vorlesungen über Praktische Theologie</i> (1854) ¹¹²
Adventi idő	Az üdvösség szükségessége és várása	Adventi idő
Vízkereszt-i idő	A keresztyénség mint a világ világossága	Vízkereszt-i idő
A passió ideje	Bűnbánat és kiengesztelődés	A passió ideje
Húsvéti idő	Krisztus lelki országa, világot legyőző győzelmi ereje	Húsvéti idő (Húsvétól Krisztus mennybemeneteléig)
Pünkösdi idő	Az emberiség belső átítatása minden ereje szerint Krisztus Lelke által, az egyház segítségével	Pünkösöd előtti idő (Krisztus mennybemenetelétől Pünkösödig)
---		Pünkösöd utáni idő (az őszi úrvacsoráig)
Utolsó idő	A keresztyén reménység, várakozás a halálra, örök élet, feltámadás és ítélet	Utolsó idő

félévnek» nevezni, a másik pedig a méltatlan »ünneptelen félév« nevet kapta. A régiék elnevezése találóbbr volt a két félévre: *semester Domini* és *semester ecclesiae*.” KÁDÁR 2013, 51.

¹⁰⁶ PAP 2011k, 8.

¹⁰⁷ JÁNOSSY 2008, 7.

¹⁰⁸ BBK I., 1449-1450.; BASCHERA 2013, 15-26.

¹⁰⁹ TÖRÖK Pál munkásságában azonosított hazai hatásához lásd: PAP 2012g, 141-151.

¹¹⁰ BASCHERA 2013, 59-60.

¹¹¹ BASCHERA 2013, 58., 29-33. A *Reformirtes Kirchenbuch* írásmódja nem a ma megszokott helyesírást tükrözi (*reformiertes*).

¹¹² BASCHERA 2013, 59-60.; 33-36.

A periódusok pontos, egyértelmű meghatározása általában hiányzik. Ami megállapítható, az a következő: a húsvéti időszak Húsvét és Pünkösd közötti időszakot jelenti, a pünkösti idő pedig a Szentháromság ünnepétől a svájci területeken történeti távlatban, már a reformáció korától ismert őszi úrvacsoráig (*Herbstkommunion*) tart. Ez a szeptember első vasárnapján tartott úrvacsora vezeti be az egyházi év utolsó, eszkatológiai jellegű szakaszát. Az ezzel a szakasszal történetileg is kapcsolatban lévő adventi idő minden további említés nélkül magában foglalja a négy adventi hét mellett a karácsonyi időt is. A vízkeresztli időszak és a passió konkrét határvonalai nincsenek meghatározva vagy kifejtve.¹¹³

A felvilágosodás kora óta pedagógiai-katechetikai szempontok szerint sokszor törekedtek és törekednek arra, hogy az *egész egyházi esztendőt* vagy az ún. „ünnepes félévet” három: *karácsonyi, húsvéti, pünkösti ünnepkörre* osszák fel.¹¹⁴ Ez a tagolás rendkívül népszerű – különösen a református gondolkodásban –,¹¹⁵ azonban érezzük, hogy a megközelítés kissé erőltetett, hiszen a pünkösti ünnepkör mint olyan a keresztyénség történetében sem mintegy féléves, sem néhány hetes formában nem létezett. Pünkösd időpontja és tartalma elválaszthatatlan Húsvétól.

Ugyanilyen pedagógiai támpont, ha ezt az egész évkörre kitégített hármasságot: Karácsony, Húsvét és Pünkösd időszakát és titkát mintegy az Atya, a Fiú és a Szentlélek teremtető, megváltó és megszentelő művének kiábrázolásaként vesszük.¹¹⁶ SZÉNÁSI Sándor félreértelmezésen alapuló magyarázata szerint az „új római katolikus liturgikus rend” szerint a „pünkösdvasárnapot a »húsvét nyolcadik vasárnapjára«-nak” tekintik, ezért „náluk csak két ünnepkör maradt meg [...]”.¹¹⁷ Álláspontja szerint a „Szentháromság Isten ökonómiáját sokkal

¹¹³ BASCHERA 2013, 58-59.

¹¹⁴ BERGER 2008, 401., 495.; LEEUWEN 2009, 109-110.; HAFENSCHER 2010, 307.

¹¹⁵ Vö. pl. CSIKY 1914, 131.; SZÉNÁSI 1999, 35.; RKT 2010, 33. szerint a pünkösti ünnepkör része „mennybemenetel, pünkösd, Szentháromság ünnepe”, valamint bevezeti még az új kenyéri, új bori és reformációi ünnepkört is.

Érdekes, hogy CSIKY Lajos szerint a római katolikus egyházi év három ünnepkörből (karácsonyi, húsvéti és pünkösti) áll. Ahogyan fentebb láttuk, szerinte a református (protestáns) gyakorlatban nincsenek ünnepkörök, csak ünnepek. CSIKY 1892, 42.

UNGHVÁRY 1934, 30. szerint három ünnepkör van: 1. az adventi, 2. húsvéti, 3. pünkösti. Később azonban karácsonyi ünnepkörről beszél adventi helyett.

„A karácsonyi és húsvéti időszak az – egyes hagyományokban inkább a húsvét folytatásának tekintett, másokban külön ünnepkörként kezelt – pünkösti ünnepkörrel együtt minden keresztyén hagyományban lényegileg azonos, és az egyházi év fő meghatározója.” ZALATNAY 2012, 47.

¹¹⁶ SZÉNÁSI 1999, 35. Vö. PAP 2011k, 8. Ugyanígy J. H. A. Ebrard (1818-1888), a XIX. század meghatározó református liturgusa szerint. Ismertetését lásd: BASCHERA 2013, 58.

¹¹⁷ SZÉNÁSI 1999, 71.

szemléletesebben illusztrálja a *három ünnepkör*”,¹¹⁸ azonban ez nem ünneptörténeti folyamatokból kiinduló érvelés. A szerző ún. évközi idővel kapcsolatos kritikáját osztjuk.¹¹⁹

Pünkösöd esetében pontosan az ünnepkör (*cycilus*) hiányzik, mint pl. Karácsony és Húsvét esetében a megelőző-előkészítő és következő-elmélyítő, hetekig tartó szakaszok kézzelfoghatóak.¹²⁰ Az ünnepkör befejező időszaka „az ünnep üdvényét új életet teremtő hatalmában mutatja meg.”¹²¹ Megfigyelhetjük azt is, hogy a klasszikus ünneptörténeti művek, liturgikák soha nem beszélnek „pünkösdi ünnepkörről”,¹²² ráadásul a *fentebb* idézett források felosztásai abban sem egyeznek meg, hogy az ún. pünkösdi ünnepkör pontosan mikor kezdődik.¹²³ K.-H. BIERITZ az egyházi év belső ökonómiájára, koherenciájára és logikájára rámutatva megállapítja, hogy tartalmi és formai szempontok alapján a Pünkösöd és/vagy Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok a húsvéti ünnepkör részét képezik.¹²⁴

Marius van LEEUWEN megállapítása szerint: „A »pünkösdi ünnepkör« kialakítása azonban megrekedt a kezdeményezés szintjén. A pünkösöd nagy ünneppé vált ugyan, de különösen Nyugaton mindig is úgy tekintettek rá, mint a húsvéti időszak bezárására, az egész ünnepi időszak csúcspontjára. A húsvét és a pünkösöd között megmaradt a kapcsolat.”¹²⁵

A *Katolikus Egyház Katekizmusa* szerint a liturgikus év „ugyanannak a húsvéti misztériumnak a különböző szempontjait bontja ki. Eszerint a megtestesülés körüli ünnepek ciklusa emlékeztet üdvösségünk kezdetére és közli velünk „húsvét titkának zsengeit”.¹²⁶ A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója (*Sacrosanctum Concilium*; 1963) megfogalmazása szerint az egyház a liturgikus év folyamán *megjeleníti* a megváltás misztériumait és gazdagságát *feltárja*.¹²⁷

VÁRNAGY Antal *Liturgikája* (1999) szerint az üdvösség egyetlen ünneplését

¹¹⁸ SZÉNÁSI 1999, 71.

¹¹⁹ „A szürke, jellegtelen, semmitmondó »évközi idő« szerepeltetését nem látjuk indokoltnak.” SZÉNÁSI 1999, 71.

¹²⁰ Vö. RADÓ 1957, 135.; JÁNOSSY 2008, 7.; ZALATNAY 2012, 47. VÁRNAGY 1999, 379-380. *elő-ünneplésről* (= előkészület), *ünneplésről* és *utóünneplésről* (= évközi idő) beszél. A liturgikus színkánon szerint az előünneplés idejében mindkét ünnepkörben a bűnbánat (ill. előkészület) lila, az ünnepléskor az öröm fehér, az utóünneplés napjaiban pedig a reménység zöld színe használatos.

¹²¹ JÁNOSSY 2008, 7.

¹²² Vö. MIHÁLYFI 1933, 76-77.

¹²³ SZÉNÁSI 1999, 35. szerint a „*pünkösdi ünnepkör* tart áldozócsüttörtöktől a november végén lévő ún. Örökkévalóság vasárnapjáig.”

¹²⁴ BIERITZ 2005, 160.

¹²⁵ LEEUWEN 2009, 110.

¹²⁶ KEK 1994, 249. Vö. SS 2000, 47., 78.

¹²⁷ SS 2000, 78. Vö. MEYER-BLANCK 2011, 280-282.

hordozza a liturgikus év, ami a megtestesülés *karácsonyi* és a megváltás *húsvéti ünnepkörére* osztható fel. Az ünnepkörök – VÁRNAGY megfogalmazásában – a karácsonyi, adventi, húsvéti és nagyböjti *időszakokból* állnak. A két ünnepkör „a liturgikus év két tartó oszlopa [*sic!*]”, az e kettőn „kívül álló 33-34 vasárnap az évközi idő”.¹²⁸ VÁRNAGY munkája megkísérli a II. Vatikáni Zsinat utáni római katolikus, ill. latin rítusú naptárreform terminológiájának ötvöztetését a klaszszikus értelemben vett, történeti egyházi év felosztásával. Ez azonban csak részleges eredményhez vezethet, ugyanis az évközi *idő* mint a liturgikus éven belül elkülönülő „egység” ezt az olvasatot valójában kevésbé teszi lehetővé.

HAFENSCHER Károly szerint a mai magyar protestáns gyakorlat az egyházi esztendő négy szakaszra osztja: „1) karácsonyi ünnepkör, 2) húsvéti ünnepkör, 3) pünkösdi és 4) »ünneptelen félév«.” Ezt a hitoktatásban is elterjedt felosztást testvéregyházunk Liturgia Bizottságának elnöke is több szempontból problematikusnak tartja. Az „ünneptelen félév” szerinte is helytelen és nem tükrözi azt a gazdagságot, amit az egyházi év második fele hordoz.¹²⁹ Annyit mindenesetre szem előtt kell mindenkor tartanunk, hogy az egyházi évet és ünnepeit nem lehet csupán a lecsupaszított ünnepnapokkal azonosítanunk, amit végső soron „ünnepkörként” definiál a református gondolkodás. Szintén HAFENSCHER Károly írja, hogy a református gyakorlatban az egyházi esztendő részletesebb felosztása megszűnik, a speciális egyházi időszakok a nagyobb ünnepek köré csoportosulnak, „liturgikus évről mégsem beszélhetünk”.¹³⁰

ZALATNAY István a reformáció korának – helyes történelmi összefüggésbe ágyazott és akként értelmezett – törekvéseire visszautalva megállapítja, hogy az egyházi év eltörlésének az Úrnapi félreérthetetlen rehabilitálásával egybekapcsolt radikális szándékát „hamarosan revideálták, és visszaépült az egyházi év sok évszázaddal korábbi lényege: az üdvtörténeti és teológiai megalapozású esztendő.”¹³¹

Időben kissé visszaugorva és a jelen fejezet lezárásaként érdemes figyelni RÉVÉSZ Imre figyelemreméltó megnyilatkozására is, amit egyrésről saját kora összefüggéseiben is értelmezhetünk, de saját problémáinkra a kutatás jelen állása szerinti korrektúrákkal is alkalmazhatunk. A böjti napokkal kapcsolatos megállapításait pontosan ezen időszak Húsvétal való eredeti összekapcsolódása miatt szükséges felülvizsgálnunk.

¹²⁸ VÁRNAGY 1999, 379.

¹²⁹ HAFENSCHER 2010, 307. Vö. HAFENSCHER 1999, 133.; SZÉNÁSI 1999, 35.; LEEUWEN 2009, 121-122.

¹³⁰ HAFENSCHER 2010, 308. Vö. HAFENSCHER 1999, 133.

¹³¹ ZALATNAY 2012, 46.

A külföldi reformált egyházak némelyikében, a puritán elvek győzelme következtében, ugynevezett egyházi év egyáltalában nincs, s a mi legnagyobb ünnepeink is, mint pl. karácson, husvét, pünköst, vagy egészen számkivetvék, vagy csak azon esetben tétetik rólok az egyházi beszédben némi emlékezet, ha éppen vasárnapra estek. Így van ez különösen a skót reformátusoknál, kik ezen nézetöket és gyakorlatukat, a szentirással s az apostoli egyház példájával igazolják. Ily egyházakban már, semmi nem áll ellent annak, hogy a szent könyvek, a kánon rendi szerint, folyamatos sorozatban magyaráztassanak a nép előtt.¹³²

Nálunk azonban, miként a külföld több protestáns népeinél, százados gyakorlat és határozott törvények alapján, fenáll [*sic!*] az egyházi év, s az azt feltételező ünnep-sorozat, mely igen szépen és helyesen a váltáság munkája történeti fejlődésének főbb mozzanatait mutatja. Itt ugyan nincs helye annak, hogy ezen intézmény igazolására kiterjeszkedjünk: annyit azonban szabad legyen mégis megjegyeznünk, hogy noha erre nézve parancsolatot és példát sem a szentírásban, sem az apostoli és egyházban nem találunk, mégis nyugodtan fentarthatjuk azt, mert sem babonára s balvéleményre nem vezet, sem az egyháznak az Ur és az ő apostolai s a reformátorok által kimutatott szellemével, céljával és érdekeivel nem ellenkezik; ez pedig a fődolog az intézmények és szertartások bírálatában, nem pedig a betűk és tények rideg utánzása és alkalmazása, mely a különben igen üdvös és sok tekintetben valóban dicső puritanismus túlzása vala.

Fenállván tehát és pedig méltán, az egyházi év és az ünnepek közöttünk, ha a szentírást, ezekre való minden tekintet nélkül szakadatlan sorozatban magyarázzuk: nagyon gyakran meg fog esni, hogy pl. az ádventi hetekben, melyekben a váltáság munkájának előkészítéséről s kezdetéről kellene emlékeznünk, Krisztus halálát s feltámadását kell magyaráznunk a sorozat szerint, vagy olyan részeket melyeknek az egyházi év jelenére vagy igen kevés, vagy éppen semmi vonatkozásuk nincs; stb. stb. Szükség tehát, hogy bűnbánati, ádventi és nagyhéti napokon, mindenkor oly részeket vegyünk fel és magyarázzunk a nép előtt, melyek a váltáság munkájának illető pontjaira a legközelebről vonatkoznak. Az ugynevezett bőjti napokat, melyeknek már a reformált egyházi elvei és gyakorlata szerint semmi legkisebb igazolhatóságuk nincs, figyelembe venni, s az egyházi évnek általunk is elfogadott pontjaihoz hasonló szabályozó erővel felruházni nem szükség, sőt nem szabad.¹³³

MITROVICS Gyulát a kortárs liturgiai szakirodalom tudományos álláspontjának túlzott korhoz kötöttségéből fakadó értékítéletei miatt egyöntetűen nem

¹³² Itt értelemszerűen a *lectio continua* olvasmányrend szerinti prédikálásról van szó, de ha figyelmesen olvassuk a sorokat, akkor az is kiderül, hogy ez az istentiszteleti felolvasás és magyarázás a *bibliai kánon* sorrendjében történt (!). Ezt a tényt jó lenne vitáink során szintén rögzíteni.

¹³³ Révész 1859, 357.

sorolja magyar református liturgikánk kiemelkedő alakjai közé, habár történeti forrásaink ismeretében mindenképpen jeleskedik. *Egyházi szónoklattana* (1911) a maga természetességével kezeli homiletikai szempontok szerint az egyházi év jelenségét és jelentőségét az adott korszakra már magától értetődő ünnepkörökre való szűkítéssel.

Mindnyájan tudjuk ezek mellett azt, hogy a keresztyén egyház, részint bizonyos egyháztörténeti események, részint bizonyos magasabb jelentőségű keresztyén gondolatok és igazságok diadalának emlékezetére, meghatározott számú ünnepeket szokott szentelni, amelyek tartósabbá teszik a hívekben a múlt iránti kegyeletet; erősítik, emelkedettségben tartják vallásos érzelmét; azért méltán befoly a tárgyválasztásra az *egyházi év is*, mint amelybe vannak épen osztva egyháztársadalmi életünk nevezetesebb, ünnepiesebb alkalmai. Talán mondanunk is alig kell: mennyire visszás és megbotránkoztató lenne, ha valaki, nem figyelve az alkalom természetére, húsvéti egyházi beszédet tartana karácsonyi alkalommal. Könnyelmű és elvnlküli eljárás, midőn akárhány egyházi beszéd-füzetben találhatunk ilyenmő kettős ajánló-levéllel útnak eresztett dolgozatokat: „Húsvéti, pünkössti, beköszöntő stb. egyházi beszéd; közönséges alkalommal is elmondható”?¹³⁴

Manapság gyakran hallott és hangoztatott érv, hogy *mindig* Advent van, mert a keresztyén egyház Krisztusra vár *mindig*; a gyülekezet számára *mindig* Pünkösöd van, mert a Szentlélek vezetése alatt és erőterében élünk *mindig*. Továbbmenve az *igazi* Karácsony és az *igazi* Húsvét, az *igazi* Nagypéntek akkor van, amikor az ember *igazán* átéli és megéri Karácsony, Húsvét és Nagypéntek valóságát és üzenetét. Folytathatnánk a sort, de érezzük, hogy ezek az egyházi évben konkrétan megjelenő, de az ünneplő közösség gondolataiban és hitében egységet alkotó tények nem szolgálnak mentségül arra nézve, hogy ünneptelenségünket és igénytelenségünket magyarázgassuk, igazoljuk, másrésről nem jogosít fel arra sem, hogy a hittartalmakat és a közösségi ünneplést egyéni élményekhez és premissákhoz kössük. Az ünnep ugyanis nem az emberről, hanem elsősorban és mindennek előtt Istenről szól.¹³⁵

¹³⁴ MITROVICS 1911, 45-46.

¹³⁵ A problémához lásd részletesebben: DÍÓSI 2012, 99-115.

4. VASÁRNAS, ŰRNAS; A HÉT NASJAI

Quoniam sine dominico non possumus – olvassuk egy 304-ből származó feljegyzésben, amikor az észak-afrikai keresztyénség egy kicsiny, mintegy ötven fős gyülekezetén az Űrnapja ünneplése közben rajtaütöttek a Diocletianus-féle keresztyénüldözés alkalmával. Államellenes tettük miatt, mivel „az uralkodók és császárok rendelete ellenére” cselekedtek, letartóztatták a keresztyéneket. Saturninus mint a közösség elöljárója akként válaszolt a prokonzulnak, hogy azt ünnepezték, „ami az Űré”, majd a további kérdésekre megerősítette, hogy azért cselekedtek így, „mert az nem hanyagolható el, ami az Űré”. Emeritus, a háztulajdonos, akinek a termeiben összegyülekeztek, azt felelte a firtató kérdésekre, hogy nem tilthatta meg azt, hogy házába lépjenek testvérei, mivel „*az Űrnapja nélkül nem lehetünk*”. Ezért hangzott tehát el a bekezdés elején latinul is idézett, hitvallásszerű mondat.¹

„*Minden vasárnapi Húsvét*” – ez a hitvallás az ún. húsvéti vita lezárása óta erőteljesen élt a keresztyénség gondolkodásában és identitásában.² RADÓ Polikárp szerint a vasárnap „a folytontartó ünnep”.³ A keleti keresztyénség számára minden vasárnap „kis Húsvét”.⁴ K.-H. BIERITZ az évkörön belüli vasárnapokat összetartozó *időkörként* (*Zeitreis*, ciklus), mintegy idői egységként fogja fel, amely első helyen szerepel az egymással konkuráló egyházi éven belüli időkörök között. A legkézzelfoghatóbb az egész évet átfogó hét napos ritmus, amely Krisztus halálára és feltámadására emlékeztet.⁵ A hetenként visszatérő vasárnap mint *Húsvét heti ciklusban való ünneplése* (vö. 1Kor 11,26)⁶ a feltámadás napjából „táplálkozott”, a hét pedig a Nagyhét „halvány képévé vált”.⁷

¹ RATZINGER 2007, 85-87.; JRGS XI., 235-236. Vö. DOLHAI 2016, 167-168.

² VÁRNAGY 1999, 374.; HAFENSCHER 2010, 306.

³ RADÓ 1957, 14.

⁴ OHCW, 24.; RADÓ 1957, 16.; MACLEOD 1966, 101.

⁵ Vö. BIERITZ 2004, 70.

⁶ Vö. BIERITZ 2005, 63.

⁷ VÁRNAGY 1999, 378.

A korai keresztyén egyház számára az Úrnapja elnevezése és tartalma minden bizonnyal összekapcsolódott azzal is, hogy az Úr visszatérését, újbóli eljövetelét (*parúzia*) is ezen a napon várták.⁸ Az Úrnapja az egyházi év „csírasejtje” (*Keimzelle*),⁹ valamint a keresztyén egyházi esztendő egész struktúrájának, felépítményének alapja.¹⁰ „A vasárnapi ünneplésben a végidő jön közel hozzánk” – fogalmaz tömören és figyelemfelhívóan Rudolf BOHREN.¹¹

A vasárnapot a szombat újszövetségi megfelelőjének,¹² számos esetben a szombat kiváltójaként és kvázi helyettesítőjeként fogják fel és mutatják be teológiai szakirodalmunkban, hittankönyveinkben, katechizmusainkban, amit D. MACLEOD alapvetően a puritánok nem túlzottan szerencsés teológiai „vív-mányaként” mutat be.¹³

HÖRK József gondolatai szerint az istentisztelet idejének a világenderemtéskor megszentelt *sabbat* az alapja, amely a keresztyénségben kiteljesedett, új értelemmel a feltámadás napjává és hetenkénti ünnepévé lett. Ezt mi vasárnap ünnepeljük Úr napjaként. „Igy tehát az egyházi év alapja a – – vasárnap.¹⁴ Osztályozását pedig az egyházi év a kijelentés legfőbb tényeitől, (a legfőbb ünnepektől) nyeri.”¹⁵

A kettő közötti párhuzam azonban nem jelenti azt, hogy a szombat és a vasárnap (Úrnapja) teljesen azonosítható lenne egymással,¹⁶ hiszen a kettő között „jelentős különbségek”¹⁷ vannak.¹⁸ A szombati nyugalomnap mintájára, de azon túlnőve, a keresztyénség első évszázadainak történetében a hetedik nap fokozatosan kiszorította a *Sabbatot*, és a zsidóság és a keresztyénség közötti különbség egyik markáns szimbólumává is lett,¹⁹ még ha az első időkben a zsidóság és a keresztyénség bizonyos szempontok szerint a hetedik nap

⁸ KLAUSER 1965, 87.; BIERITZ 2005, 65.

⁹ MEYER-BLANCK 2011, 144.

¹⁰ MACLEOD 1966, 99.

¹¹ BOHREN 1998, 39.

¹² MKL XIV., 837. Vö. VÁRNAGY 1999, 381.

¹³ „[...] the Puritans unfortunately equated the Jewish term *Sabbath* with the Christian *Sunday* and hence this incorrect designation was carried over into *The Westminster Confession of Faith* in the heading of Chapter XXIII, »Of Religious Worship and the Sabbath Day.«” MACLEOD 1966, 100. LEEUWEN 2009, 40. szerint sem korai vagy eredeti keresztyén gondolat, „hogy a vasárnapot egyre inkább »keresztyén sabbat«-ként emlegették.” Vö. még: LEEUWEN 2009, 40-42.

¹⁴ Ugyanezt a gondolatot hangsúlyozza: HÖRK 1882, 274.

¹⁵ HÖRK 1882, 270.

¹⁶ „[...] »The Lord’s Day« [...] is not the same thing as the Jewish Sabbath.” MACLEOD 1966, 99.

¹⁷ BIERITZ 2005, 59.

¹⁸ J. H. A. Ebrard szerint a vasárnap bevezetése, a hét első napjának megünneplése a keresztyének számára nem a „negyedik parancsolat emancipációja”, hanem sokkal inkább a „sabbatünnep újszövetségi formája”. BASCHERA 2013, 59.

¹⁹ Vö. KLAUSER 1965, 87.

megünneplésében is jobban összekapcsolódott, mint a későbbi évszázadokban. A *hetedik nap* (*Sabbat*) számos vonását a teológiatörténet folyamán átvitték²⁰ a keresztyén vasárnapra,²¹ amely egyszerre az áldás és a megszentelődés ideje, de Isten (ön)kijelentésének és megjelenésének napja is.²² Az első keresztyén nemzedékek a hét első napján munkavégzésük kezdete előtt gyűltek össze, és/vagy az ókori és így liturgikus időszemlélet szerint az előestén végezték istentiszteletüket.²³

A keleti egyházban a szombat nagyobb tisztességnek örvend, a bizánci rítusban a szombat „kvázi ünnep”, ami megnyilvánul pl. a nagyböjti időben, amikor hétköznapi nincsen mise, csak szombaton és vasárnap. A keleti rítusokban szombaton tilos (volt) böjtolni éppúgy, mint vasárnap. A nyugati egyházban pedig – úgy tűnik – a pénteki böjt kihatással volt szombatra is.²⁴ „Az Ószövetségből az Újszövetségbe történő átmenet kézzelfoghatóan mutatkozik meg abban, hogy az új szövetség jele, szombat helyett a feltámadás napja lesz. A vasárnap eközben magától átveszi a szombat értelmi tartalmát.”²⁵

A keresztyén reménység az eljövendő *szombati nyugalomból* (Zsid 4,1-11) is táplálkozott, amely „még ezután vár az Isten népére” (Zsid 4,9; vö. RÉ 270,10: „Van Isten népének szombatja [...]). Ágoston a *De civitate Dei* utolsó könyvének utolsó fejezetében (XXII,30) az eljövendő Országgal kapcsolatban ekként fogalmaz:

Valóban ez lesz a leghatalmasabb szombat, amelyre nem következik este, és amelyet az Úr már a világ teremtésének első munkáiban megjelölt [...]. Hiszen mi magunk is

²⁰ Ezek a teológiai interpretációk, főképp az utóbbi évszázadokban sokszor igencsak nehézkesek és az érvelés erőlködésének érzését keltik az olvasóban.

²¹ OHCW, 24., 62-63.; MEYER-BLANCK 2011, 145. „Krisztusban újjá lett minden, s a vasárnap hirdeti az új ég és új föld korszakát, Krisztus uralmát, amely az ő visszajövetelével kiteljesedik. A parancsolat lényege tehát megmaradt, de ünneplésének napja átkerült szombatról vasárnapra. Ezért tartotta Kálvin is a legfontosabb keresztyén ünnepnek a vasárnapot, amely Krisztus váltságművének betetőződésére és a kiterjesztett szabadításra emlékeztet, hogy az örökkévaló szombatot már itt a földön elővételezzük. A keresztyén ember számára a vasárnap az emberléptékű idő teremtetőjére és az idő Urára, az élő Istenre mutat. A keresztyénségben nemcsak a szombat lett vasárnap, hanem a nyugalomnap üzenetében is megjelenik egy új vonás, ami még inkább gazdagítja a bibliai parancsolat üzenetét. A keresztyén szemléletmód szerint az ember nem a munkából megy a pihenés felé [...], hanem Krisztus váltságműve fellélegzést adó ünnepéből indulhat el a munkába.” FEKETE 2013, 436.

²² „Amikor fölment Mózes a hegyre, felhő borította be a hegyet, mert az Úr dicsősége ereszkedett rá a Sínai-hegyre. Már hat napja borította be azt a felhő, és a hetedik napon kiáltott Isten Mózesnek a felhő közepéből.” (2Móz 24,15-16)

²³ Vö. BIERITZ 2005, 58-62.

²⁴ UNGHVÁRY 1934, 25-27.

²⁵ RATZINGER 2002, 86.

hetedik nap leszünk, amikor áldása és megszentelése teljessé tesz és újjáalkot minket. Ott felszabadultan látni fogjuk, hogy ő az Isten [...]. Ezután,²⁶ mintegy a hetedik napon, elnyugszik Isten, amennyiben elnyugtatja önmagában a hetedik napot, vagyis minket. E korszakokról hosszú lenne most külön-külön részletesebben beszélni; a hetedik²⁷ mindenestre a mi szombatunk lesz, amely nem ér véget este, hanem átnyúlik az Úr napjába, mint valami örök nyolcadik napba, amely Krisztus feltámadásával szentelődik meg, előre jelezve nem csupán a szellem, hanem a test örök nyugalma is. Akkor majd szabadok leszünk, és látni fogjuk Őt, láthatjuk és szeretjük Őt, szeretjük és dicsőítjük Őt. Íme, ez lesz a vég nélküli vég.²⁸

Az Ószövetségben „a szombat a szabadság víziója”,²⁹ amikor Isten cselekvése nyomán, mintájára a hétköznapi-társadalmi különbségek a nyugalom és az istentisztelet közösségében megszűnnek.³⁰ A teremtéstörténet tehát nem hat, hanem hétnapos, amit pl. a mennyei előképekből táplálkozó kultuszalapítás, ill. a sátorépítés is szorosan követ. A teremtés és az istentisztelet rendje, ill. ideje szétválaszthatatlanul kapcsolódik össze,³¹ sőt a „teremtés, történelem és kultusz kölcsönös viszonyban állnak egymással.”³²

A magyar protestáns újfordítású Biblia a Tízparancsolat vonatkozó részében már nem is használja a *szombat* elnevezést, hanem a *nyugalom napjáról* való megemlékezésről, ill. annak megtartásáról beszél, ami a hetedik nap (2Móz 20,8-11; 5Móz 5,12-15).³³ A Tízparancsolat e részének kétfajta indoklása a teremtést és a szövetségekötést is a szombattal kapcsolja össze.³⁴ A bibliai szövegben egyértelmű a teremtés hetedik napjával (1Móz 2,1-3) való azonosság, azonban a tapasztalatok szerint a *nyugalom napja* kifejezést a teológiai gondolkodásban és a prédikációk szintjén könnyedén azonosítják bármiféle *pihenőnappal*, ami megannyi félreértés és félremagyarázás forrása (lehet). Nyilvánvaló, hogy

²⁶ *Értsd*: a teremtés hét napja által jelzett, szimbolizált hét világkorszak után beálló időszak (*eszkhaton*), amikor Isten Országáa elérkezik.

²⁷ *Értsd*: a teremtés hét napja által jelzett, szimbolizált hét világkorszak közül az utolsó.

²⁸ ÁGOSTON 2009, 545-546. Vö. VÁRNAGY 1999, 384.

²⁹ RATZINGER 2002, 22.

³⁰ RATZINGER 2002, 22-23.

³¹ RATZINGER 2002, 23-25. Vö. részletesebben: PAP 2012, 68-88.

³² RATZINGER 2002, 24.

³³ A Heidelbergi Káté „új” fordításának és kiadásának (2013) tisztázatlan kérdései közé tartozik pl. a bibliai idézetek problémája. A 2013-as kiadvány konzekvensen az új revideált bibliafordítást idézi, ill. ahhoz alkalmazkodik, a Tízparancsolat szövegében – feltehetően a fent ismertetett probléma miatt – eltér a revideált új fordítás szövegétől, sőt a revíziós próbakiadástól is (ami azóta „RÚF”-ként meg is jelent 2014-ben), hiszen a *nyugalomnap* helyett a *szombat* terminológiát alkalmazza. HK 2013, 48-49.

³⁴ RATZINGER 2002, 85.

a nyugalom, pihenés, kikapcsolódás, szabad hétvége csupán a *Sabbat* járulékos hozadéka és jelensége, de nem elsődleges célja és *theologicuma*, ill. *liturgicum*.

A hetedik nap új szombatként való megünneplése elválaszthatatlan a Krisztus feltámadására való liturgikus-közösségi emlékezés szándékától és óhajától. Krisztus feltámadása a keresztyének számára a „jelen kezdete”, amely nem ér véget.³⁵ Az új szombat is a teremtés és az (új) szövetség fentebb említett ketősségét hordozza magán.³⁶

Húsvét ünnepe a *vasárnapok vasárnapja*, a hetenként visszatérő Űrnapja a szombat mintájára szüntelenül emlékeztet a teremtő és megváltó Isten tetteire. A feltámadás reggelének emlékezete, a keresztyén reménység ekként áradhatott ki a keresztyén hétköznapiakra és élethelyzetekre.³⁷ Az Űrnapja elnevezés hordozza azt, hogy ezt a napot az Űr feltámadásának emlékére tartották és tartják a keresztyének. BOD Péter idézi Ince (pápa) levelének részletét latinul és magyarul, ekként:

Diem Dominicum ob venerabilem resurrectionem Domini nostri JESU Christi non solum in Pascha celebramus, verum etiam per singulos circulos hebdomadarum.

Az Űr napját a' Kriftus Jefusnak bcsülendő Fel-támadásáért nem tsak Husvétban, hanem minden Hétnek elő fordulásában meg-fszenteljük.³⁸

A *dies dominicát* nagy tisztelettel ülték meg a keresztyének, ahogyan erről I. század végi és II. századi források tudósítanak.³⁹ A hét első napjának ünneplése a keresztyének körében az apostoli időtől fogva töretlen volt. A napistennek szentelt (*deo Soli*), a Napról nevezett napot (*dies Solis*) „Kriftusnak mint Igasság' Napjának halálból-való ditsőséges fel-támadásának emlékezetére” tartották.⁴⁰

A vasárnap elnevezései sokrétű bibliai és teológiai hagyományokból táplálkoztak és táplálkoznak, és az elnevezés-hagyomány korántsem minősíthető annyira egységesnek, mint ahogyan azt manapság feltételezik. A Jel 1,10⁴¹ – mint korai forrás – minden bizonnyal az I. század végén⁴² tanúskodik e dicsőséges

³⁵ RATZINGER 2002, 86.; RATZINGER 2007, 92. Vö. KÁDÁR 2013, 49-50. „A hét utolsó napjáról az elsőre, a szombatról a vasárnapra történt átváltásnak igen nagy a jelentősége. A vasárnap nem végződik, hanem elkezdődik egy új időszak.” BOHREN 1998, 43.

³⁶ Vö. RATZINGER 2002, 86.

³⁷ Vö. VÁRNAGY 1999, 374.

³⁸ BOD 1786, 19.

³⁹ MIHÁLYFI 1933, 73.; LTHK IX., 727-730.; TAKÁCS 2000, 39.; LEEUWEN 2009, 40.

⁴⁰ BOD 1786, 17.

⁴¹ BIERITZ 2004, 74.; LTHK IX., 726-727.; KÁDÁR 2013, 50.

⁴² A két számottevő, de Biblián kívüli forrás, a *Didakhé* és Ignatiosz magnésziaiaknak írt levele azonos szóhasználatát *lentebb* idézem. Vö. TAKÁCS 2000, 39.

Úrnap létezéséről, jelentőségéről és hangsúlyosságáról, hiszen a gyülekezet istentiszteletének időpontjában maga a feltámadott Úr (*Küriosz*) jelenik meg (Jel 1,9kk.) Jánosnak a száműzetésben, Patmosz szigetén. Az úrnapi látomás nem másba, mint a mennyei istentiszteletbe engedi betekinteni az apostolt és a prófétai könyvet azóta is olvasó keresztyén gyülekezetet, embert, ami egyértelművé teszi az úrnapi-vasárnapi keresztyén istentisztelet eszkatológikus jellegét és irányultságát.⁴³ Krisztus miatt császári, királyi, úri, dicsőséges és fényes nap, azaz *küriaké hémera*⁴⁴ (*dies Domini* vagy *dies dominica*)⁴⁵ ez a keresztyén egyház és gyülekezet számára, amit értelmezhetünk olyan napként, ami az Úré, azaz az Úrhoz tartozik,⁴⁶ amelyen az ősi prófétai tradíció szerint is az Úr eljövételének, visszajövetelének váradalma is megfogalmazódik és nyilvánvalóvá lesz.⁴⁷

Ne vonakodjunk eme ősi, teológiai tartalommal töltött név felelevenítésétől és tudatos használatától, hogy a keresztyén többletet a köznyelvi és semleges *vasárnap*hoz képest így is tudatosítsuk. Az Úrnapi elnevezés tiszta értelmű alkalmazásától akkor se tekintsünk el, ha gyülekezeti tagjaink számára – magyar nyelvi kontextusban – ez a név azonos a XIII. századi eredetű (1264), a liturgia- és ünneptörténetben több (hivatalos) névvel illetett és a Szentháromság ünnepe utáni csütörtökön, ill. a jelenlegi magyarországi gyakorlat szerint az azt követő vasárnapra áthelyezve, nagy körmenettel és négy szabadtéri oltár felállításával megtartott római katolikus eucharisztia-ünneppe. Az ünnep eredete megmagyarázható az *eucharisztia* jelentőségének és a *transsubstantiatio* tanának liturgikus-ünnepi formába öntésével, valamint a XIII. század liturgiai következményeket szülő dogmatörténetével.⁴⁸

⁴³ Az egyházi-liturgikus esztendő alapját képező vasárnap említett alapattitűdje a történelem során megannyiszor feledésbe merült, ill. ma is javarészt elsikkad. Az Úrnapi megélése és megünneplése kulcskérdés az egyház megújulása szempontjából, ahogyan ezt a történeti tapasztalatok is mutatják.

⁴⁴ LEEUWEN 2009, 36. szerint a kifejezés „az Úr feltámadásának a napja” rövidítéséből jött létre. A szerző további magyarázattal, forrásokkal nem szolgál megállapítása alátámasztásaként.

⁴⁵ Az Úrnapi a keresztyén terminológiában hitvallási jelleggel bír, hiszen az egyedüli Úrnak vallott, feltámadott Krisztust ünnepele. Az *Úr* és a *Krisztus* is méltóságjelző, amelyek használata nem csupán teológiai, hanem vallástörténeti és politikai-közjogi jelentőséggel és következményekkel is együtt járt.

A *dominica dies* a korabeli források szerint azt a napot jelentette, amelyen a császárkultusz évenkénti áldozatát kellett ünnepelni. Kis-Ázsiában pedig minden hónap első napját nevezték *fényes, isteni, császári*, helyenként *úri nap*nak, amelyet szintén a császárkultusznak szenteltek. Az elnevezés használata egyszerre apologetikus és kontroverz. A keresztyének teológiai-kozmológiai értelemben nyilvánvalóan nem tarthatják a császárt akként *uruk*nak, mint Krisztust, ezáltal megfogalmazódik az is, hogy nekik más(ik) *Küriosz*uk van. Vö. TAKÁCS 2000, 39.

⁴⁶ Vö. CSIKY 1895, 3-6.

⁴⁷ Vö. TAKÁCS 2000, 39.

⁴⁸ Vö. MKL XIV., 568-573.

Biblikus gyökerekből fakad az *első nap* kifejezés, amelyhez kapcsolódik a teremtés, ill. az új teremtés (1Móz 1,5; 2Kor 15,4) gondolata, valamint az, hogy Isten Krisztusban „végérvényesen »jó«-t mond a teremtésre”,⁴⁹ sőt *igen jót* (1Móz 1,31). Az első Húsvét *hét első napjához* kapcsolódásában mind a négy evangélium megegyezik (Mt 28,1; Mk 16,2; Lk 24,1.13-49; Jn 20,1.19-23.26).⁵⁰ E szakaszok közül kiemelkedik a feltámadás napjára következő *nyolcadik nap*, amely a tanítványi közösség és Tamás számára újból a Feltámadottal való találkozás, az Előtte való hódolat és a bűnbocsánat hirdetésének minősített ideje (Jn 20,26-29). A nyolcadik nap egyúttal a *húsvéti háromnap* (*triduum*) harmadik napja is.⁵¹

A *hét első napja* elnevezés az újszövetségi iratokban másutt is előfordul (Ap-Csel 20,7-12; 1Kor 16,2⁵²). Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy a *hét első napja* mint elnevezés a keresztyén egyház legkorábbi időszakában is általános értelmű, bevett nyelvi jelenség volt. Itt kell említenünk a *nyolcadik nap* elnevezést is (Jn 20,26), amely a Krisztusban elkezdődött új teremtés, új idő(számítás) jelzésére szolgál(t),⁵³ és az elmúlt, eltelt teljes hét felől nem csupán matematikailag, hanem teológiailag nézve is kifejezi az Úrnapja keresztyén többletét és jelentését.⁵⁴

A *harmadik nap* Krisztus beszédére, ill. ígéretére emlékezve és emlékeztetve szintén a feltámadás napjának egyik megnevezése (Mk 14,58; Jn 2,19-22), ami Pál apostol feljegyzése nyomán (1Kor 15,4) hitvallásbeli kifejezéssé is lett. A három nap, majd ebből következően a (*szent*) *háromnap* (*triduum sacrum*) különösen emlékeztet Krisztus szenvedésére, halálára, feltámadására, amit tipológiailag *Jónás jeleként* (vö. Jón 2,1; Mt 12,38kk.; Mt 16,4; Lk 11,29kk.) mutat be, ill. azonosít a bibliai hagyomány.⁵⁵

A *három nap* vagy *harmadik nap* – mint számos alkalommal előforduló bibliai kifejezés – magában hordozza Isten cselekvésének, a helyzet megoldásának lehetőségét, a *teofánia* napja. A *harmadik nap* a kereszt, Krisztus halála felől

⁴⁹ RATZINGER 2007, 92. Vö. BIERITZ 2005, 64-65.

⁵⁰ Vö. MACLEOD 1966, 100.

⁵¹ VÁRNAGY 1999, 391.; BIERITZ 2005, 60-61.; MEYER-BLANCK 2011, 144.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 102-103.

⁵² Vö. ZIMMERMANN 1847, 92-94.; MACLEOD 1966, 99-100.

⁵³ A nyolcszögletű keresztelőhelyek (baptisztériumok) vagy keresztelőmedencék a Krisztus halálába és feltámadásába való megkereszteltetésre emlékeztetnek, ami egyúttal a Krisztus feltámadásával elkezdődött új időbe való belépést is jelentette a megkeresztelt számára. Vö. RATZINGER 2002, 88.

⁵⁴ RIPPEL 1754, 393-396.; BOGÁR 1932, 44.; KLAUSER 1965, 87.; MIHÁLYI 1980, 185-190.; BOHREN 1998, 43-45.; HAFENSCHER 1999, 22-23.; VÁRNAGY 1999, 381-382.; RATZINGER 2002, 86-88.; MKL XIV., 837.; BIERITZ 2005, 38-39., 56-57.; LEEUWEN 2009, 32-45.

⁵⁵ Vö. BIERITZ 2005, 91.

nézve harmadik nap, a keresztyén hit és kérésgma számára Krisztus halála és feltámadása egymástól elválaszthatatlan események. Az ókori, biblikus fel-fogás szerint a dolgok három nap alatt dőlnek el (néhány fontosabb bibliai hely: 1Móz 22,4; 2Móz 15,22; 19,11; Hós 6,2). Isten azonban negyedszer is szól Sámuelnek (1Sám 3), a tizenkét éves Jézust „három nap múlva” találták meg szülei a Templomban (Lk 2,41kk.), Lázárt „negyednaposan” támasztja fel Jézus⁵⁶ (Jn 11).⁵⁷ A keresztyén vasárnap a „teremtésbe vetett hit összhangja” is egyben, a Jézus halálát követő *harmadik nap* egyben a *hét első napja* is, amikor Isten a világosságot teremtette.⁵⁸ Fontos a teremtés első napjára való utalás, az ezzel való párhuzam is.⁵⁹ Isten ezen a napon választotta szét a sötétséget és a világosságot, „ugyanezen a napon támadt fel Krisztus, akit Saturnus napja előtt feszítettek keresztre, majd a következő napon, a Nap napján jelent meg tanítványainak [...]”.⁶⁰

A vasárnapot számos névvel illették.⁶¹ A szakirodalom alapján a jobban és kevésbé ismert elnevezések közül álljon itt egy kisebb gyűjtemény, amely egyúttal meggazdagíthatja az Úrnapja teológiai (újra)értelmezését, egyúttal segítheti a vasárnap jelentőségéért való fáradozást: az Úr napja/Úrnapja (*dies Dominicus*), a feltámadás napja (*dies resurrectionis*), az összegyülekezés napja, a fény napja (*dies lucis*), a teremtés (kezdetének) első napja, a nyolcadik nap, az új teremtés napja, a hét első napja,⁶² a Nap napja (*dies Solis*),⁶³ a békesség napja (*dies pacis*), a kenyér napja (*dies panis*), a napok királynője, fejedelme, úrnője (*Regina & Princeps Dierum, Dierum Domina*⁶⁴) és Krisztus napja.⁶⁵

Konstantin 321 márciusában vezette be az Úrnapja mint kvázi hivatalos állami, heti nyugalomnap megünneplését a napistennek szentelt napon, ami elsősorban „ítélkezési szünetet” jelentett a bíróságokon a rabszolgák felszabadításának ügyeit kivéve. A konstantini rendelet általánosságban helytele-nítette a vasárnapi munkát, amennyiben az nem volt elháríthatatlan, de pl.

⁵⁶ „Tudom, hogy feltámad a feltámadáskor, az utolsó napon. [...] Uram, már szaga van, hiszen negyednapos.” Jn 11,24.39

⁵⁷ Vö. RATZINGER 2002, 86.; RATZINGER 2007, 89-94.

⁵⁸ RATZINGER 2007, 93.

⁵⁹ BOD 1786, 24.

⁶⁰ VANYÓ 2009, 142.

⁶¹ Vö. KEK 1994, 248-249.; SS 2000, 79.; BIERITZ 2005, 57-58., 64-65.

⁶² Vö. MACLEOD 1966, 99-100.

⁶³ RATZINGER 2002, 87.; OHCW, 62.; BIERITZ 2004, 70-71.; LEEUWEN 2009, 40.; MEYER-BLANCK 2011, 144. RADÓ 1957, 16. szerint Tertullianus *Ad nationes* című művében és az *Apologeticumban* használja a kifejezést, azonban amikor a keresztyénekhez szól, akkor a *Dominicus dies* megjelölést használja. Vö. CHADWICK 2003, 116.

⁶⁴ BOD 1786, 25.

⁶⁵ FÜRST 2008, 55.

a földművelést megengedte, tehát nem lehet azt ebben a korban az általános munkaszünettel azonosítani. Egy Zágráb közelében megtalált felirat szerint Konstantin változtatott azon a régi szokáson, miszerint hét napi munkavégzés után a nyolcadik napon tartottak vásárt. A piactartás egyúttal átkerült vásárra,⁶⁶ később vásárokat és népünnepélyeket is vásárnap tartottak.⁶⁷ Az először Róma városára korlátozott hetedik napi nyugalom a VI. századra az egész Birodalomban elterjedt.⁶⁸

Ez a rendkívüli innováció⁶⁹ a keresztyén kultusz és kultúra átfogó terjedését és meggyökereződését mozdította elő, aminek természetesen a császár politikai törekvéseit is támogatni kellett.⁷⁰ Nehéz megítélni, hogy mindebben mennyi volt a teológiai, keresztyén hitvallási motívum és/vagy az államhatalmi-politikai célkitűzés és eszköztár – ahogyan az utóbbit általánosságban hangsúlyozni szokták.⁷¹ Minden bizonnyal nem lehet csupán birodalmi-politikai eszközként értékelni ezt a lépést, még akkor sem, ha kihatásában mindenképpen akként jelentkezett.⁷² 337-ben ezt a rendelkezést megerősítés követte, amely a vásárnap – mint állami szünnapon – érvényes munkatiltalmat terjesztette ki, hogy ezáltal a kultikus kötelezettségeknek mindenki eleget tudjon tenni.⁷³ Ezt Valentinianus, Teodosius és Arkadius 389-ben megerősítette, majd Leo és Authemius 469-ben: „Az Úr’ napját olyan betűletes és szent napnak tartjuk, hogy az mindenféle dolognak végben-vitelétől üres legyen.”⁷⁴ Általánosságban megállapítható, hogy a nyugalom vagy munkatiltalom a VI. században vált a vásárnap megtartásának lényeges elemévé.⁷⁵ A későbbi korokban egyre jobban felerősödött a munkatiltalom kazuisztikus szabályozása, a vásárra vonatkozó parancsolatok, ill. tiltalmak részletezése,⁷⁶ amit pl. már a XI. századi, valamint további korai magyar törvénykönyvekben is láthatunk.⁷⁷ Feltehetően a népek krisztianizálásával összefüggő középkori európai rendelkezések nyomán született meg kb. a XVI.

⁶⁶ CHADWICK 2003, 118. Vö. CSIKY 1895, 7.; KLAUSER 1965, 87.; MACLEOD 1966, 100.; DOLHAI 2001, 157.; BIERITZ 2005, 61-62.; LEEUWEN 2009, 40.; MEYER-BLANCK 2011, 144.; KÁDÁR 2013, 50.

⁶⁷ LEEUWEN 2009, 40.

⁶⁸ MEYER-BLANCK 2011, 145.

⁶⁹ A hét mint olyan egyrésről a korábbi csillagászati szimbólummal áll összefüggésben és a keresztyénség elterjedésével vált általánossá. Vö. CHADWICK 2003, 118-119.

⁷⁰ BOD 1786, 19.; CULLMANN 1992, 20.; VÁRNAGY 1999, 382.; BIERITZ 2004, 76-77.; FÜRST 2008, 56.

⁷¹ MIHÁLYFI 1933, 76.; vö. CULLMANN 1992, 11.

⁷² „De ahogy [Konstantin] megtérését nem értelmezhetjük a kegyelem belső megtapasztalásaként, a machiavellisztikus ravaszság cinikus tettének sem tekinthetjük.” CHADWICK 2003, 115.

⁷³ BIERITZ 2004, 77.; BIERITZ 2005, 62.

⁷⁴ BOD 1786, 20.

⁷⁵ BIERITZ 2005, 62.

⁷⁶ BIERITZ 2005, 61-63. Vö. CSIKY 1895, 7-8., 26-27.

⁷⁷ BOD 1786, 20., 22-23. és BIERITZ 2005, 63. is megemlíti ezeket.

század folyamán az „Anyaszentegyház öt parancsolata”, amely első parancsa a vásár- és ünnepnapok megszentelését istentisztelettel és pihenéssel írja elő,⁷⁸ amely gondolatot – a szombat (*sabbat*) és a vasárnap azonosításával együtt – a reformáció is továbbvitte, sőt később a teljes munkatiltalom formájában szigorította is.⁷⁹

A *Didakhé*⁸⁰ XIV,1 rendelkezéséből kitűnik, hogy az úrnapi összegyülekezés és az úrvacsora a kezdeti időktől fogva természetesen összetartozott.⁸¹ Ennek helyreállítására törekedett a reformáció is. „Az Úr napján gyűljetek egybe, törjétek meg a kenyeret és adjatok hálát, előtte tegyetek bűnvallomást, hogy tiszta legyen áldozatotok.”⁸²

Antiokiai Ignác (†110)⁸³ magnésziaiaknak írt levele IX,1 szerint „a keresztyének ne a szombatot tartsák, hanem éljenek az Úr napja szerint,⁸⁴ mely napon felkelt életünk általa és halála által.”⁸⁵

Ifjabb Plinius (kb. 62-113) Traianus császárhoz írt levelében [Plin. Epp. X (ad Traj.), XCVI.; 112 körül] a keresztyének helyzetéről és a keresztyének ügyében folytatott törvényszéki eljárásokról számol be.⁸⁶ A keresztyénekkal kapcsolatos egyik legfontosabb vád a vasárnap megtartása volt.

A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétkük vagy eltévelyedésük [értsd: a keresztyéneknek], hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt [*stato die ante lucem*⁸⁷] összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gaztetre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg: ennek végeztével pedig rendszerint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy

⁷⁸ Vö. BIERITZ 2005, 62-63.

⁷⁹ LEEUWEN 2009, 40-42.

⁸⁰ Több változatban fennmaradt legkorábbi *egyházi rendtartásunk* a II. századból. Szövege az újkori felfedezés után 1875-ben jelent meg először. VANYÓ 2004, 125-130.

⁸¹ VANYÓ 2009, 138-139.

⁸² ÓÍ III., 100.; VANYÓ 2004, 129.; RADÓ 1957, 15.; MACLEOD 1966, 100.; DOLHAI 2001, 137.; MEYER-BLANCK 2011, 145. Az *áldozat* kifejezés mögött a Mal 1,11-14-et sejtik a kutatók. Vö. VANYÓ 2009, 139.

⁸³ VANYÓ 2004, 223-231.

⁸⁴ Latinul: „iuxta dominicam viventes”.

⁸⁵ ÓÍ III., 173. Vö. CSIKY 1895, 6.; VÁRNAGY 1999, 382.; RATZINGER 2002, 95.; VANYÓ 2004, 224. Vö. VANYÓ 2009, 142-143.; RADÓ 1957, 15.; RATZINGER 2007, 87.; JRGS XI., 236.

⁸⁶ DCC, 3-5.; MACLEOD 1966, 100-101.; PE 1981, 355-357.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 103.

⁸⁷ Kiegészítés MACLEOD 1966, 101. alapján.

közösen fogyasszák el közönséges és ártatlan lakomájukat; ezt azonban abbahagyták, miután parancsodra betiltottam a titkos társaságokat.⁸⁸

A Barnabás-levél (135 után)⁸⁹ XV,8 szerint a nyolcadik nap egy „másik világ kezdete”, az új teremtése, amit az Űr hoz létre.

Ha valaki azt a napot, melyet az Űr megszentelt, most meg tudja szentelni, akkor teljesen tévedés áldozatai vagyunk. Látod tehát: akkor szenteljük meg azt nyugal-munkkal helyesen, mikor mi magunk is már igazakká váltunk, és megkaptuk az evangéliumot, amikor már megszűnt a gonoszság, mert az Űr által minden újjá teremtetett; akkor leszünk képesek megszentelni, ha előbb már mi magunk is meg-szentelődünk. Ezt mondja még nekik: „Újholdjaitokat és szombatjaitokat ki nem állhatom” [...]. Látjátok, hogyan beszél: nekem nem a mostani szombatjaitok ked-vesek, hanem az, melyet alkottam, melyen mindentől megpihenve, a nyolcadik nap kezdetét hozom létre, azaz egy másik világ kezdetét. Ünnepejlük ezért örömmel a nyolcadik napot, melyen Jézus is feltámadt halottaiból, és megjelent, és felment a mennyekbe. (XV,6-9)⁹⁰

Jusztinosz *Apológiája* (1Apol 67) sokszor idézett szövegrészlete szerint:

És a Napról elnevezett napon mindannyian, városokban és falvakban egyaránt ösz-szejöveteelt tartunk, ahol felolvassuk az apostolok emlékiratait és a próféták írásait, amennyire azt az idő engedi. A felolvasó elhallgatása után az előljáró beszédében int és buzdít, hogy ezeket a szép dolgokat tetteinkkel utánozzuk. Majd mindannyi-an felállunk, közösen imát mondunk, imánk befejezésekor kenyeret, bort és vizet hoznak oda, s az előljáró – amennyire az erejéből telik – imát és hálaadást mond, és a nép ráfeleli az Ámen-t. Ezután történik azoknak továbbítása és szétoztása, amelyek felett hálaadást mondott, a távollevőknek is küldenek belőle a diakónusok által. [...] Azért a Nap napján tartjuk mindannyian összejöveteleinket, mert ez az első nap, melyben az Isten a sötétség és az anyag megváltoztatásával alkotta a vi-lágot, és Jézus Krisztus, a mi megváltónk ezen a napon támadt fel a halottak közül, mert a Szaturnusz napja utáni napon, vagyis a Nap napján jelent meg apostolainak és tanítványainak, és tanította őket ezekre, melyeket most elétek tárunk, hogy meg-fontoljátok. (LXVII,3-5,7)⁹¹

⁸⁸ PE 1981, 356-357.

⁸⁹ VANYÓ 2004, 90-93.

⁹⁰ ÓÍ III., 240-241.; VANYÓ 2004, 91. Vö. BIERITZ 2005, 64-65.

⁹¹ ÓÍ VIII., 118. Vö. CSIKY 1895, 6.; MACLEOD 1966, 100.; OHCW, 24.; BIERITZ 2004, 70-71., 74.; BIERITZ 2005, 61.; FÜRST 2008, 55.; RADÓ 1957, 16.; DOLHAI 2001, 137.

BOD Péter is hivatkozik Justin mártírra, ekként:

*Die, qui Solis dicitur, omnes qui in oppidis vel agris morantur, unum in locum conveniunt, commentariaque Apostolorum, vel Prophetarum scripta leguntur quamdiu hora patitur. Ismét: Die autem Solis omnes publice convenimus, quod is primus est dies, in quo Deus tenebras & materiam confusam depellens mundum effecit, & quod eodem die Iesus Christus Servator noster a mortuis excitatus est.*⁹²

Vasárnap Die Solis midőn öfzve gyűlünk, az Apoftoloknak vagy Profétáknak íráfaik a' mint az idő kívánnya fel-olvaftatnak. [...] Vasárnap pedig azért gyűlünk-öfzve, mert a' Világ azon a' napon teremtetett 's az Úr-is azon a' napon támadott-fel az halálból.⁹³

Tertullianus (†220 után)⁹⁴ leírása szerint sok pogány azt képzelte, hogy a kelet felé fordulva imádkozó keresztyének a Napot imádják, hiszen a Nap napján gyűltek össze.⁹⁵ Cyprianus, Karthágó püspöke (†258)⁹⁶ LXII. számú, Cæciliusnak az Úr kelyhe sákramentumáról írott levelében⁹⁷ a következőképpen fogalmaz: „Az Úr feltámadását reggel ünnepeljük.”⁹⁸

A III. század elején Szíriában keletkezett *Didaszkalia* (vagy *Didaszkália*)⁹⁹ XIII. szakasza már intést és buzdítást fogalmaz meg a keresztyének számára az igehallgatásból és úrvacsorából álló úrnapi összegyülekezés elhanyagolása miatt, ill. komolyan vétele érdekében. Mindeközben a keresztyének elé tárja – mintegy összehasonlításképpen – a pogányok és a zsidók buzgóságát, példáját.

Ne becsüljétek többre világi ügyeiteket, mint Isten ígését, hanem hagyjatok el mindent az Úr napján és siessetek buzgón templomaitokba, mert ez a ti dicséretetek. Ha pedig nem teszitek, miféle mentsége lehet Isten előtt azoknak, akik nem jönnek össze az Úr napján, hogy hallják az üdvözítő ígét és táplálkozzanak a mindörökké megmaradó isteni eledellel? Hiszen azt, ami ideiglenes és a naphoz meg az órához tartozik, el akarjátok érni, ami viszont örök, azt lebecsülitek. A mosdással, a test eledelével, italával és más dolgokkal törődtek, de ami örök, arra nincs gondotok,

⁹² BOD 1786, 3.

⁹³ BOD 1786, 18.

⁹⁴ Vö. részletesebben: VANYÓ 2004, 420-428.

⁹⁵ Ismerteti: CHADWICK 2003, 116. A Tertullianustól származó adatra a vasárnapról szóló részben hivatkoztam részletesebben (*lásd fentebb*). Vö. CSIKY 1895, 6-7.

⁹⁶ Vö. részletesebben: VANYÓ 2004, 113-122.; ÓI XV., 7-30.

⁹⁷ ANF V., 358-364.

⁹⁸ „But we celebrate the resurrection of the Lord in the morning.” ANF V., 363. Vö. MACLEOD 1966, 101.

⁹⁹ VANYÓ 2004, 130.

hanem lebecsültek magatokban az egyházat és nem igyekeztek, hogy Isten igéjét halljátok és befogadjátok.

És azokhoz képest, akik tévelyegnek, milyen mentségetek van? Hiszen a pogányok minden nap, amikor álmukból felébrednek, reggel mennek imádni bálványaikat és szolgálni nekik. Minden ügyük és munkájuk előtt mennek tiszteletet adni bálványaiknak. Nem hiányoznak ünnepeikről és ünnepségeikről sem, hanem mindig összejönnek, mégpedig nemcsak a helybeliek, hanem olyanok is, akik távolról érkeznek. [...] Ugyanígy azok is, akiket – méltatlanul – zsidóknak neveznek, hetenként egy napot megünnepelnek: összegyűlnek zsinagógájukban és sohasem maradnak távol, nem vetik meg zsinagógájukat és nem fordulnak el hiábavalóságaiktól. [...] ¹⁰⁰

Ugyanezen irat XXVI. része a zsidóságból keresztyénné lett testvéreket szólítja meg

Azt mondjátok, hogy a szombat megelőzi a vasárnapot, hiszen az írás ezt mondja: „Hat nap alatt alkotott Isten mindent, a hetedik nap pedig befejezte minden művét és megszentelte azt [...]. Azt kérdezzük tehát tőletek, mi van előbb, az alef vagy a tau? Az első [nap] a világ kezdete [...]. A hetedik nap akkor még nem volt ismert. Mit mondtok, mi a nagyobb, az, ami volt és van, vagy az, ami eddig nem volt ismeretes és amiről még csak nem is várták, hogy létezzék? [...]

Ha szombattól szombatig számítjuk a napokat, nyolcat kapunk. A nyolcadik tehát, ami a szombatra következik, a vasárnap. ¹⁰¹

A *gangrai zsinat* (kb. 340) XVIII. kánonja szerint vasárnap még „vallásosság címén” sem szabad bőjtölni, aki így cselekszik, azt ki kell közösiíteni. ¹⁰² A *laodikeiai zsinat* (IV. század második fele) XXIV. kánonja előírja, hogy a keresztyének ne kövessenek zsidó szokásokat, ne pihenjenek szombaton. „Mint keresztyének inkább az Úr napján őrizték meg a nyugalmat, ha lehetséges.” ¹⁰³

Augustinus érvelése szerint (*Sermo 151*) az egyház azért üli meg a vasárnapot, mivel ezen a napon teremtette az Atya a világosságot és a világ elemeit, ezen a napon támadott fel Krisztus a halottak közül, ezen a napon szállt alá a Szentlélek az apostolokra. Ezen a napon a Szentháromság mindegyik személye működött, ezért a vasárnapot a keresztyénség a Szentháromság tiszteletére szentelte.

¹⁰⁰ Óf V., 173-174.

¹⁰¹ Óf V., 236-237.

¹⁰² Óf V., 336.

¹⁰³ Óf V., 324. Ugyanezen zsinat XXXIX. kánonja tiltja a pogányokkal való együttünneplést, a keresztyének a pogányok babonáiban sem vehetnek részt. Óf V., 326.

Egeria útinaplója szerint¹⁰⁴ a jeruzsálemi keresztyének közössége még hajnalhasadta előtt, igen korán, a „hetedik napon, vagyis vasárnap [...] összegyülekezik azon a helyen, mint Húsvétkor a bazilikában, ami az Anasztaszisz mellett van” (24,8).¹⁰⁵ Az énekekből, imádságokból álló virrasztás alkalmával a püspök saját maga olvassa fel – állandó elemként – az „Úr feltámadását”, amit a szövegösszefüggésből úgy kell értelmeznünk, hogy Krisztus szenvedésével együtt a feltámadás reggelének evangéliumát is felolvasták (24,10).¹⁰⁶ Később megemlíti, hogy Nagyöjt minden napján felolvasta a püspök „az Úr feltámadásának részletét az evangéliumból, amint azt az év minden vasárnapján teszik” (27,2).¹⁰⁷

¹⁰⁴ Az 1884-ben felfedezett és 1887-ben Rómában közzétett zarándoknapló (*Peregrinatio ad loca sacra*) valójában egy XI. századi töredékes másolatban, névtelenül maradt fenn. Annyi bizonyos, hogy egy (úr)nő írta, aki nagy valószínűséggel spanyol vagy gall származású szerzetesnő (apáca). A szerzőt külső források alapján (pl. Valerius VII. századi levele, kb. 680 körül) próbálják azonosítani. A kutatásban a következő névváltozatokkal találkozhatunk: Silvia, Sylvia, Silvana, Aeteria, Aetheria, Etheria, Egeria, Eucheria. Az egyszerűség kedvéért és a magyar kiadáshoz igazodva e munkában az *Egeria* formát használjuk.

A művet a túlnyomó többség a Kr.u. IV. századra, általában a 380-390-es évekre datálja, vagyis a zarándoklatot és a mű keletkezését egyszerre, ugyanarra az időpontra. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a könyvből nyert adatok megengedik a 363-540 közé datálást is. Vö. részletesebben: IVANCSÓ 2009, XI-XX.; VANYÓ 2004, 12-13.; VANYÓ 2007a, 77-78.; BARSÍ 1999, 57.; DOLHAI 2001, 159-160.; MKL I., 63.; LTHK III., 464.

RADÓ Polikárp 390-395 közé datálja a művet. RADÓ 1957, 40., 122-123. VÁRNAGY 1999, 391. szerint 400 körül keletkezett a leírás, míg CHADWICK 2003, 224-225. és 252. szerint 384-ben zarándokolt Egeria Jeruzsálembe. „Eucheria zarándoknő” írása – BOGÁR 1932, 53. szerint – kb. 378-394 között keletkezett. MEYER-BLANCK 2011, 145. szerint Egeria szerzetesnő 381/384 körül zarándokolt a Szentföldre, míg D. MACLEOD 393-396. közé datálja a peregrinációt. MACLEOD 1966, 101. Marius van LEEUWEN álláspontja szerint is Egeria, aki „spanyol apáca volt talán – ma már senki sem tudja biztosan megmondani”, 381-384 között tartózkodott Jeruzsálemben. LEEUWEN a naplóban leírt szertartásokat és azok keletkezését Jeruzsálemi Kírilloosz püspök (†387; vö. VANYÓ 2004, 329-332.) működéséhez köti. Vö. LEEUWEN 2009, 59-61. Később azt írja, hogy „Egeria, a spanyol zarándoknő 385 körül Betlehemben és Jeruzsálemben járt.” LEEUWEN 2009, 148.

A jelen sorok írója a többségi álláspont ellenére a későbbi datálás mellett foglal állást, ami az irat értékéből és liturgiátörténeti jelentőségéből tulajdonképpen nem von le semmit. Mindenesetre az is elképzelhető, hogy az olvasóban azért válik kétséggé a IV. századi keletkezés, mivel a korai (IV. század) zarándoklat későbbi leírásáról, ill. a meglévő napló alapján készített későbbi másolatról vagy átdolgozásról van szó. Ez lehet tehát a végső forma, amit a XIX. században megtalált XI. századi kéziratból vagy másolatból ismerünk. Meggyőződésem szerint a mű jelen állapota szerinti korai, IV. századi keletkezés nem képzelhető el. Ha nem ragaszkodunk a zarándoknő kutatástörténetben bevett azonosításához, akkor pedig a mű később is keletkezhett, mint a IV. század. Szükséges hangsúlyozni, hogy a szerző azonosítása is erős feltételezésen alapszik.

¹⁰⁵ IVANCSÓ 2009, 106.

¹⁰⁶ IVANCSÓ 2009, 107. Vö. MACLEOD 1966, 101.

¹⁰⁷ IVANCSÓ 2009, 114.

A Krisztus szenvedésével, halálával és feltámadásával való szoros összekapcsolódást jelzi, hogy a reggeli (fő)istentiszteletet Pünkösöd kivételével mindig a Golgotán, a Kereszt mögött lévő nagyobb templomban tartották (25,1-5),¹⁰⁸ de Pünkösöd *vasárnapján* is az Úr feltámadását olvasták a kora reggeli istentiszteleten (43,1).¹⁰⁹

A Pünkösödöt követő időt Egeria nem részletezi, csak annyit említ, hogy viszatérnek ahhoz a szokott rendhez, amit Húsvét és a húsvéti idő előtt is gyakoroltak, és vasárnaponként „először a püspök felolvassa az evangéliumot az első kakasszótól, mint szokásos, az Anasztaszisz belsejében: az Úr feltámadásáról szóló szakaszt, amit minden vasárnap olvasnak” (44,2).¹¹⁰

A Római Birodalomban az égitestekről elnevezett hét napból álló heti ritmusokra osztották az időt. A munka- és az ünnepnapok egészen rendszertelenül váltogatták egymást. A hét napjait és óráit a korabeli földközponitú világgye-tem-értelmezés szerint a sorrendben egymás után következő égitestek alapján nevezték el. Az égitestek és a velük azonosított istenségek védelme, pártfogása alatt álló órák bonyolult, de pontosan követhető rendszere alapján keletkeztek a napok latin elnevezései, amelyek kihatással voltak a keresztyén kultúra nyelveire, nyelvcsaládjaira. Értelmszerűen lehetne az alábbi táblázatot további rokon nyelvekkel is bővíteni, de e helyen elegendőnek ítéltük a következő hat nyelv szavait feltüntetni.

<i>latin</i>	<i>francia</i>	<i>olasz</i>	<i>angol</i>	<i>német</i>	<i>magyar</i>
dies Saturni	Samedi	Sabato	Saturday	Samstag	szombat
dies Solis	Dimanche	Domenica	Sunday	Sonntag	vasárnap
dies Lunae	Lundi	Lunedì	Monday	Montag	hétfő
dies Martis	Mardi	Martedì	Tuesday	Dienstag	kedd
dies Mercuri	Mercredi	Mercoledì	Wednesday	Mittwoch	szerda
dies Iovis	Jeudi	Giovedì	Thursday	Donnerstag	csütörtök
dies Veneris	Vendredi	Venerdì	Friday	Freitag	péntek

A „*Nap napja*” (vasárnap) a fenti, görög-római számítási rend szerint a második nap volt,¹¹¹ ami nem minősült (terhelt) kultikus napnak a keresztyénség születésének időszakában. A keresztyének a bibliai előképek szerinti 6+1, azaz 7 napos ritmust és kultikus életüket összhangba tudták hozni az adott naptári rendszerrel. A Napról való elnevezés a germán nyelvekben továbbélt (*Sunday*,

¹⁰⁸ IVANCSÓ 2009, 108-109.

¹⁰⁹ IVANCSÓ 2009, 135.

¹¹⁰ IVANCSÓ 2009, 138.

¹¹¹ Vö. LTHK IX., 727.

Sonntag, mivel Krisztus az igazi, valódi Nap, *Sol Salutis*, azaz az üdvösség Napja), a román, ill. újlatin nyelvekben azonban a latin *dies Dominica* változatai rögzültek (vö. spanyol: *domingo*). A germán nyelvekben a bolygók elnevezésében rejlő latin istennevek germán megfelelőit alkalmazták.¹¹²

A keresztyén egyház megkísérelte ellensúlyozni a hét napjainak bolygók szerinti elnevezését, ami pogány örökségnek számított. Különösen a keleti (görög) egyházban sikerült ezt a rendszert a napok számozásával felülírni.¹¹³ A keleti egyházi kultúrával való érintkezés miatt a magyar nyelvben is érezhetjük ennek hatását.

Feltehetően szláv hatásra alakult a hét közepének német (*Mittwoch*) és magyar (*szerda*) neve. A hét napjainak későbbi számítási rendszerét és szláv nyelvi hatását őrzi a magyar nyelv. A hétköznapi nevek tulajdonképpen más nyelvekhez hasonlóan (pl. görög, héber) számnemek,¹¹⁴ a hétfő és a kedd (első és második nap) fordítások, a többi három pedig egyszerű átvétel.¹¹⁵ A *szombat* a Sabbat átvétele görög közvetítéssel, a *vasárnap* pedig ősi perzsa eredetű, oszmán-török közvetítéssel a magyar nyelvbe kerülő elnevezés.¹¹⁶ Nyilvánvaló, hogy a magyar nyelvben már a feltámadás napja (*vasárnap*) után számolják a napokat, mint ahogyan a héberek a *szombat* után. Ez a zsidóság és a keresztyénség fokozatos és folytonos elválásának tényével, a feltámadás napjának egyre hangsúlyosabbá válásával magyarázható, és egykor éppúgy, mint manapság szintén bonyodalmakat okozott).

A IV. századra a vasárnap lett *az ünnep*, ami hasonló jelentőséggel bír(t), mint a Sabbat. A vasárnap gyakorlatilag átvette a szombat szerepét és helyét, még ha a *szombat* és a vasárnap *mint nyugalomnap* teológiai azonosítása bonyolult, problémás és a korai időkben nem annyira kézenfekvő, mint a későbbi évszázadokban.

A nemzetközi egységesítések következtében ma már általánosnak nevezhető, hogy a „hét első napja” a hétfő: mindenféle táblázatok, naptárak, rendszerek az egyértelműség kedvéért ezt követik, amivel az év heteinek számozása

¹¹² Vö. CHADWICK 2003, 118-119.

¹¹³ CHADWICK 2003, 118-119.

¹¹⁴ Ide számítom még a *latin liturgikus* nyelvet is, ahol a *dies Dominicát* követte a hétköznapi elnevezéseként (lásd lentebb) a *feria secunda, tertia, quarta, quinta sexta*, valamint a *dies sabbatinus/Sabbati*. Esetlegesen a két *diest* is nevez(het)ték *feria primának* és *feria septimának*. Vö. BÉKÉSI 2006, 17-18.

¹¹⁵ Vö. BABIK 1891, 276-277.

¹¹⁶ A kifejezés feltehetően még a pogány korból ered, a vásárolásra, vásártartásra vonatkozott, és összefüggésbe hozható a más nyelvekben is létező *bazár* szóval. Vö. ZAICZ 2006, 902.; BABIK 1891, 274., 277-278. Ősi szokás az ünnepnapon való összegyülekezés és vásártartás. Adta magát az üzleti helyzet, a „kalmárkodás” lehetősége (vö. Jak 4,13). Vö. BOD 1786, 21-22.

is természetesen elválaszthatatlanul összefűg. Németországban egészen 1975/1976-ig a vasárnas minűsűt a hét első napjának, amikor a nemzetközi egysűesűtűs kedvűűt ezt feladták (DIN 1355).¹¹⁷ Az egyházi naptárak megmaradtak a vasárnapi hétkezdetnél, valamint a különféle száműtűgűes, mobiltelefonos alkalmazások lehetűvű teszik az egyűni/egyedi naptárak esetűben a hétkezdet (vasárnas vagy hétfű) megválasztását. Őrtelemsszerűűen számunkra a hétfű a *hét első munkanapja*, a *hét első napja* továbbra is vasárnas marad.¹¹⁸

A korábban már emlűtűt közűpűkori kazuisztikus szabályozásokra visszatűrűe röviden szeretűnek foglalkozni saját népűnk korai törvűnyeivel. István király törvűnykezűsűt, ill. annak az utűkor által tudományos igűnnel rekonstrűűt ismert szellemisűgűt alapvetűűen befolyásűtűt a kűrnyezűű egyházak, egyházmeűgűk szabályozásai, törvűnyei, amelyek az ún. clunyi reformbűl táplálkozűt.¹¹⁹ István király dekrétumainak másodűk kűnyvűben¹²⁰ a kűvetkezőket találűk:

7. Fejezet a vasárnas megtartásáról, hogy a munkának szűnete legyen

Tűhát, ha pap vagy ispán, vagy más kereszűyűn ember vasárnaspon találna munkában valakit, akárki legyen, űűzűk el a munkátűl.

1. § Ős ha űkűrrel dolgozűt, vegűk el űkrűt és adják ételűl a vár népűnek.

2. § Ha pedig lűval, vegűk el lovát, melyet a gazdája űkrűn váltson meg, ha kedve tartja; és azon űkrűt egűk meg, a mint mondtűk.

3. § Ha valakit egűűb szerszámokkal találnak, vegűk el szerszámait és ruháit, melyeket bűrűn váltson meg, ha akar.

8. Fejezet hogy vasárnas mindenki templomba járjon

Ugűyan a papok meg az ispánok hagyűják meg mindenfelű a falusbűráknak, hogy vasárnasponkűnt az ű felszűlűtásokra minden ember, nagyja és apraja, fűfia s asszűnya, mind templomba menjen, kivűe azokat, a kik a tűzhelyet űrűk.

1. § Valaki pedig konokűl hátmarad, csapűják meg és kopaszszák meg.¹²¹

¹¹⁷ A hétfű mint a hét első napja standardizálás csűpán egy 1976-os ENSZ határozat űta lűtezik. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 103.

¹¹⁸ Vű. VÁRNAGY 1999, 377.; FűRST 2008, 54-56.; HAHN 1983, 64-73.; RATZINGER 2002, 86-87.; MKL XIV., 837.; CHADWICK 2003, 118-119.; BIERITZ 2004, 74.; BIERITZ 2005, 37.; MEYER-BLANCK 2011, 144-145.; BABIK 1891, 273-274.; ZÁICZ 2006 megfelelű szűcikkei. A heti ciklusok tűrtűneti elűzműnyeivel és modelljeivel kapcsolatban lásd: BIERITZ 2005, 33-37.

¹¹⁹ Vű. ZÁVODSZKY 1904, 13.; MKL V., 468.

¹²⁰ Vű. BÁLINT 1938, 74.; SOLYMOŠI 1998, 88.; ZÁVODSZKY 1904, 13-56., 141-156.

¹²¹ Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év tűrvűnyei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=265>; <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=266> Vű. ZÁVODSZKY 1904, 21-24., 144.

A László király alatti törvénykezés (*szabolcsi zsinat*, 1092) szerint azt, aki vasárnap vagy nagyobb ünnepeken nem megy el a templomba, veréssel kell megfenyíteni.¹²² A vásár- és ünnepnapok templomkerülő kereskedők lóvesztéssel bűnhődnek. Aki nem tartja meg a vásár- és ünnepnapokat, kántorböjtöt, a vigíliákon nem böjtöl vagy halottait nem a templom mellé temeti, 12 napon át kenyéren és vízen kell böjtölnie.¹²³ Még egy érdekes szabályozás: „31. Azok a latinok (olaszok), akik nem akarják követni a magyarok törvényes szokását, tudniillik akik miután a magyarok a húst elhagyták, ők hétfőn és kedden is húst esznek [hamvazószerda előtt], ha nem akarnak egyetérteni a mi jobb szokásunkkal, menjenek, amerre látnak.”¹²⁴

Érdekes, hogy a vasárnap megtartásának szabályozása és az istentiszteleten való részvétel („misehallgatás”) előírása mellett nincs más törvény arra nézve, hogy a hetenként visszatérő vasárnapok mellett milyen ünnepeket kell megtartani az egyébként vasárnapra eső ünnepnapokon kívül. Ebből nem lehet arra következtetni, hogy ezen napokat nem ülték meg. A korabeli európai gyakorlat általában ebben a korszakban – vasárnapokkal együtt – összesen mintegy 90 vásár- és ünnepnapot ismert. Ezek száma és napja esetlegesen egyházmegyénként változhatott.¹²⁵

Az istentiszteleti élet változásai, a szaporodó ünnepek, valamint az ünnepek és vasárnapok naptárban való elhelyezkedése miatt szükségessé vált az alapelvek megfogalmazása, valamint szabályok felállítása, a vasárnapok osztályozása és kategorizálása.¹²⁶ Egyrésztől megkülönböztették és megkülönböztetik

¹²² MKL XII., 505-506. Vö. TÖRÖK 2000, 39.; ZÁVODSZKY 1904, 56., 65-66., 74-75., 78-79., 160., 163-164.

¹²³ MKL XII., 765. Vö. SZIGETI 1961, 363-370.; ZÁVODSZKY 1904, 69-70., 160-161.

¹²⁴ MKL XII., 506. Vö. ZÁVODSZKY 1904, 56.

¹²⁵ SOLYMOSSI 1998, 88.

¹²⁶ A vásár- és ünnepnapok osztályozásának, besorolásának rendkívül bonyolult történetét, elméletét és gyakorlatát e helyen nem ismertetem részletesen. Csupán nagyon vázlatosan néhány összefüggést szeretnék megemlíteni.

A XIX-XX. századra annyira megszaporodtak a szentek ünnepei, hogy a vasárnapok saját szövegei gyakorlatilag elmaradtak. X. Pius pápa rendelkezései a vasárnapok védelmében és a vasárnapi istentisztelet jelentőségének megőrzése érdekében születtek. A vasárnapok osztályozása:

(1) Első osztályú vasárnapok: Advent első, Nagyböjt összes, Feketevasárnap, Virágvasárnap, Húsvétvasárnap, Fehérvásárnap és Pünkösdvasárnap, ezeket semmilyen más (nagy) ünnep nem szoríthatja ki; (2) másodosztályú vasárnapok: Advent II-III-IV., Hetvened, Hatvanad és Ötvened vasárnap, ezeket csak első osztályú ünnep szoríthatja ki saját helyükről; (3) a többi vasárnapot csak másodosztályú ünnep szoríthatja ki; (4) ugyanakkor megtiltották, hogy bizonyos (Mária) ünnepeket vasárnapon tartsanak, ezeket áthelyezték konkrét dátumra; (5) később a Szentcsalád megengedte, hogy a Szentcsalád ünnepét a Vízkereszt utáni első vasárnapon, Krisztus Király ünnepét pedig október utolsó vasárnapján üljék meg. Szakkifejezéssel szólva az ünnepek kategóriái a következők: *Duplex primae classis*, *Duplex secundae classis*, *Duplex*

liturgiai és egyházi értelemben az ünnepek egybeesésének (*occurentia festorum*) és az ünnepnapok összetalálkozásának (*concurrentia festorum*) eseteit. A második esetben az egyik ünnep vége és a másik kezdete a kérdés, azaz az, hogy hogyan „találkoznak” avagy „érintkeznek” az ünnepnapok. A keresztyén liturgikus hagyomány tehát megalkotta az ünnepek összetalálkozásakor alkalmazandó elveket, amit a liturgikus jog pl. a római katolikus egyházban adaptált. Az alapelv az, hogy egy napon csak egy ünnepet lehet megülni. Mindig a nagyobb rangú, prioritást élvező ünnep „győz”.¹²⁷ Heortológiai és liturgi(k)ai szempontból létező kategória még az ünnep áthelyezése (*translatio*) valamilyen okból egy másik napra.

Protestáns szempontból és klasszikus liturgiai értelemben a fent említett jelenségekre csak viszonylag kevés alkalommal kerül(het) sor. Ünnepek áthelyezése, azaz a történetileg hagyományozott naptól különböző időpontban történő ünneplése ritkán jelentkezik, leginkább Reformáció napja esetében jellemző. Vízkeresztet nem ünneplik a gyülekezetek, Mennybemenetel ünnepét pedig a napján ünneplik vagy nem tartanak istentiszteletet. Az ünnepek összetalálkozásának vagy egybeesésének kérdése sem túlzottan bonyolult, ugyanis pl. a vasárnapra eső december 24-e esetében egyértelmű, hogy – amennyiben az adott év felosztása alapján úgy alakul – az Advent IV. vasárnapja, azonban a liturgikus időszemlélet miatt naplemente után már Karácsonyt, ill. annak (elő) estéjét tartjuk. Ezt a szemléletet Nagyszombat és Húsvét találkozása esetén is jó lenne érvényesíteni. A *farsang* kategóriája alatt összesített Vízkereszt utáni és Böjtelői időszak találkozása¹²⁸ is Húsvét prioritása alapján alakul: a Böjtelő és Nagyböjt időszaka sérthetetlenül megmarad, míg a Vízkereszt utáni időszak hossza ennek megfelelően alakul.

Szükséges röviden szólnunk az istentiszteleti gyakorlat szempontjából szintén jelentőséggel bíró hétköznapiakról is. A liturgikus nyelvhasználatban a hétköznapiakat hagyományosan *feriáknak* (*feriae*) nevezzük. Eredeti értelemben a *feria* szó a régi rómaiaknál hivatali és munkaszünetet jelentett, állítólagosan

maius, Duplex, Semiduplex, Simplex. Tárgyukat, ill. tartalmukat tekintve megkülönböztettek *elsődrendű* (*festā primaria*) és *másodrendű ünnepeket* (*festā secundaria*). A vasárnapok liturgikus felosztására alkalmazták a *nagyobb* vagy *kiváltságos* (*dominicae maiores* vagy *privilegiatae*) és *kisebb vasárnapok* (*dominicae minores*) besorolást is. Vö. RIPPEL 1754, 404-405.; MIHÁLYFI 1933, 78-97.; UNGHVÁRY 1934, 75-79.; BIERITZ 2005, 183-184.

A liturgikus napokat a következő kategóriákba sorolhatjuk: vasárnap (*dominica*); főünnep (*sollemnitas*); ünnep (*festum*); kötelező emléknap (*memoria obligatoria*); tetszés szerinti emléknap (*memoria ad libitum*); nyolcad alatti nap (*dies infra octavam*); köznap (*feria*); vigília. VÁRNAGY 1999, 377., 458-460.

¹²⁷ MIHÁLYFI 1933, 109-114.; UNGHVÁRY 1934, 21-24., 75-79.; BOGÁR 1932, 74.

¹²⁸ Vö. GAÁL 1994, 34-35.

a keresztyén papság nevezte el a hétköznapokat *feriáknak*, mivel a papság számára nem csupán a vasárnap az ünnep, hanem mindig ünnep van, ezért szüntelen kell szolgálni Istent.¹²⁹ Az itt idézett gondolat eredetének alaposabb vizsgálatára a jelen munkában nincs módunk, de a hétköznapok teológiai és ünneptörténeti vizsgálatával mindenképpen szükséges lenne részletesebben foglalkozni.

A zsidó naptárban a hétköznapokat szombathoz viszonyítva számozták, nem istenségekről és égitestekről nevezték el,¹³⁰ a *prima Sabbati* a vasárnap, a *secunda Sabbati* pedig a hétfő. Már az elnevezés szempontjából is kiemelkedő és szembetűnő, hogy egyetlen napnak van „saját neve” a héten: a teremtés rendjéből fakadóan és azt *imitáló* módon hetenként visszatérő szombatnak, a nyugalom napjának.

A hagyományos, ősi keresztyén napszámítás a vasárnapot (= a hét első napja) tette meg főnapnak, éppen ezért a hétfő: *feria secunda*, kedd: *feria tertia*; szombat pedig maradt *Sabbatum*. BOD Péter szerint az égitestekről nevezett napok zsidó szokás szerinti számozását Szilveszter római pápa vezette be.¹³¹

Liturgiátörténeti szempontból meg kell állapítanunk, hogy a hétköznapoknak általában nem volt saját miséjük, ill. propriumuk, amennyiben nem esik ezekre valamilyen ünnep. Ilyen esetben a megelőző vasárnapi istentiszteleti szövegeket vették alapul. Ez alól az általános megállapítás alól kivétel Nagybjt, amely összes *feriája* éppenséggel az ősiség és liturgiátörténeti összefüggések miatt saját „misével”, azaz propriummal rendelkezik.¹³² Ugyanezt figyelhetjük meg a kántorbjtok és a keresztyjáró napok esetében is.

Az ókori és zsidó idő-, ill. napfelfogás a keresztyén (hétköz)nap rendszerét, gyakorlatát is alapvetően befolyásolta. Feltűnő, hogy a teremtési elbeszélésben is konzekvensen azt olvassuk a teremtés napjainak lezárásaként, hogy így lett este és reggel a teremtés első hat napján (vö. 1Móz 1). A reggel és az este nem csupán az „átlagos” nap, hanem a liturgikus nap/idő sarokpontjait is képezte úgy a zsidóságban, mint a keresztyénségben. Éppen ezért az „átlagos” nap is bír liturgikus karakterrel.

A liturgikus idő- és napszemlélet szerint a nap, így az ünnep már a mi fogalmaink szerinti előestén kezdődik¹³³ (egyúttal minden megkezdett nap egész napnak számít¹³⁴), ami mára magyar református liturgikus kontextusban tulaj-

¹²⁹ MIHÁLYFI 1933, 83-84.; UNGHVÁRY 1934, 25.; MKL IV., 802.; RADÓ 1957, 16-17.; BOGÁR 1932, 75-76.

¹³⁰ Vö. pl. HAHN 1983, 43., 65-73.; MACLEOD 1966, 99.

¹³¹ BOD 1786, 23.

¹³² KLAUSER 1965, 90.

¹³³ Vö. KLAUSER 1965, 12.; SÖRÖS 1904, 91.; BOGÁR 1932, 14-15.; VÁRNAGY 1999, 377.

¹³⁴ Krisztus harmadik napon való feltámadását és három napos síri nyugalomát sem 3x24 óra

donképpen csak a „Karácsony este” vagy „Szenteste” (december 24.) esetében realizálódik töredékesen, ugyanis a december 24-e délutánján tartott népünnepély-jelleggel bíró egyházi cselekményt már Karácsony részeként tartjuk, ill. tartják számon. Karácsony ünneplése általában a legvallástalanabb családi otthonokban és közösségekben is december 24-én sötétedés után, este kezdődik, ami összefonódik keresztyén (paraliturgikus) szimbólumokkal. Egyházunk ezen a ponton is a valódi ünneplést a magánszférába utalja át/vissza. A liturgikus időszemlélet számos ponton segítségünkre siethetne, pl. Nagyszombat igen nehezen követhető mai református gyakorlatát is némileg korrigálhatná.

A reggeli, esti, valamint napközépi (déli) háromszori imádság (vö. Dán 6,11.14; Zsolt 55,18; napi hétszeri Isten-dicséret: Zsolt 119,164; Isten-dicséret éjfélkor: Zsolt 119,62) a nap (liturgikus) megszentelésének és tagolásának fontos tényezőivé lettek.¹³⁵ A zsinagógai imádságok – különösképpen a Kr.u. 70 utáni időben – a templomi áldozatok „helyettesítőiként”¹³⁶ foghatók fel. A keresztyénségben is meglévő napi többszöri imádságot több korai forrás mutatja és igazolja.¹³⁷ A keresztyénség is úgy éli át, úgy éli meg az időt, hogy az Isten teremtménye és Általa megszentelt lehetőség, keret a létezésre.

A hétköznapiak összefonódtak, összefonódnak a húsvéti karakterű vasárnappal, hiszen egyszerre emlékeztetnek a teremtés művére (pl. különösen a hetedszaki himnuszok) és Krisztus halálának időpontjaira (vö. „kisebb imaórák”). Hippolütosz (kb. 170-235)¹³⁸ *Az apostoli hagyomány (Traditio Apostolica; vagy Az apostoli hagyományról, a karizmákról)*¹³⁹ című művében előírta, hogy a keresztyén embernek napjában hétszer (felkeléskor, este lámpagyújtáskor, lefekvéskor, éjfélkor, és ha otthon volt, a nap harmadik, hatodik és kilencedik órájában) kell imádkoznia, ugyanis ez utóbbi időpontok Krisztus szenvedéséhez és halálához kapcsolódnak, arra emlékeztetnek.¹⁴⁰ Forrásaink szerint a nap

értelemben vesszük vagy kell vennünk.

¹³⁵ „Úgy, ahogy a próféta mondja: »Napjában hétszer mondom dicséretet neked« [...]. Ezt a megszentelt hetes számot akkor töltjük be, ha a reggeli dicséret, a prima, a tercia, a szexta, a nóna, a vesperás és a kompletórium idején köteles szolgálatunkat elvégezzük. Mert ezekről a nap-pali imaórákról mondja a próféta: »Napjában hétszer mondom dicséretet neked«. Az éjszakai vigiliáról ugyanez a próféta mondja: »Az éj közepén is fölkelek tégeddd magasztalni« [...]. Tehát ezekben az időkben adjunk dicséretet Teremtőnknek »igazságos ítélete miatt« [...], azaz: a reggeli dicséretben, a primában, a terciában, a szextában, a nónában, a vesperásban és a kompletóriumban, és éjjel is keljünk föl magasztalására.” *Szent Benedek regulája* 16. fejezet: RSB 1981, 100-101. A latin szöveget lásd: RSB 1981, 36.

¹³⁶ OHCW, 22.

¹³⁷ Vö. részletesebben: OHCW, 60-62.; DOLHAI 2001, 141-142.

¹³⁸ Vö. VANYÓ 2004, 215-222.

¹³⁹ VANYÓ 2004, 219-220. Vö. DOLHAI 2001, 142-143.

¹⁴⁰ Vö. SÖRÖS 1904, 90-94.; CHADWICK 2003, 254.

harmadik, hatodik és kilencedik órájában mondott imádságról tud Tertullianus, Cyprianus, Alexandriai Kelemen és Órigenész is.¹⁴¹

A hét napjai mint egy egész Krisztus halálát és feltámadását reprezentálják és teszik jelenvalóvá. Teológiai mélyebb értelemben pedig a teremtés és megváltás művének egységét és összefüggéseit ábrázolja ki a hét a megszentelődés útján járó ember és közösség számára. A zsidóság és a keresztyénség számára a hét minden napja, minden órája „alkalmas” Isten dicséretére és segítségül hívására (vö. Zsolt 35,28; 44,9; 71,8.24; 88,10; 145,2), ami azonban a közösség méltó helyen és szokott időben való összegyülekezése alól nem jelent mentességet.

A több forrásból táplálkozó és Magyarországon újabban megjelent, ill. bevezetett,¹⁴² az evangélikus egyház által különös mértékben felkarolt őszi ún. *teremtésünne*p (teremtés hete) valójában teológiai és liturgiai szempontból semmilyen újdonsággal nem bír,¹⁴³ sőt a megvalósulásra tekintettel némileg inkább a tematizált vasárnapok sorába illeszkedik. A hét napjai, az ún. évközi *feriák* a keresztyén egyház hagyományos liturgikus gyakorlatában a teremtést „ünnepele”, így pl. a vespera graduálkönyveinkben teljességgel és jelenlegi énekeskönyvünkben részlegesen fellelhető hetedszaki teremtésénekéi által.

Az Egeria spanyol zárandoknőnek tulajdonított naplóból, útleírásból¹⁴⁴ megtudhatjuk, hogy a korai századok jeruzsálemi keresztyéneinek gyakorlata szerint a hétköznapi istentiszteletek (imaórák) sorában a tizedik óra (kb. vespera,

¹⁴¹ CHADWICK 2003, 254. Vö. DOLHAI 2001, 142-143.; MIHÁLYFI 1933, 76. A magyar református tradícióban való továbbélését, ill. nyomait lásd különösen Nagypénteknél.

¹⁴² A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa (MEÖT) 2008. december 1-jei közgyűlésén a következő határozat/ajánlás született: „Nemzetközi egyházi szervezetek és ökumenikus dokumentumok felhívásaival összhangban, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Közgyűlése ajánlja tageszházainak, hogy a Teremtő iránti hálánk és hódolatunk kifejezése, a teremtett világ tudatos megőrzése és felelős védelme, továbbá ökumenikus együttmőködésünk kiszélesítése és megerősítése érdekében 2009-től a szeptember utolsó és az október első vasárnapja közötti időszakot teremtésvédelmi hétként hirdessük meg és ünnepeľjők a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa tageszházaihoz tartozó gyülekezetekben és intézményekben.” MEÖT 2009, 3. Vö. <http://archiv.evangelikus.hu/teologia/a-het-nap-csodaja-2013-letoltheto-segedanyag-a-201eteremtes-hete201d-unnepkoeerhoez-1>

A fenti ajánlás *teremtésvédelmi hétről* beszél, amelyből már 2009-ben a teremtés hete „ünnepköre” lett függetlenül attól, hogy az ünnepkör pontosan mit jelent. 2013-ban pedig a református egyház ünnepei közé beiktatott ünnepköréről szolt a nyilván nem szakszerű tudósítás, holott ilyen zsinati döntésről nincs tudomásunk. „A teremtés hete ünnepkört 2009-ben vezettek be a Magyarországi Református Egyház ünnepei közé a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa (MEÖT) javaslatára. Célja a teremtett világ tudatos megőrzésére és felelős védelmére, valamint a felekezeti közötti együttmőködésre felhívni a figyelmet. A teremtésvédelem hete mindig szeptember utolsó és október első vasárnapja közé esik, és a teremtés ünnepevel zárul.” www.parokia.hu/hir/mutat/4936/

¹⁴³ RATZINGER 2002, 87.

¹⁴⁴ A naplóval kapcsolatos kérdésekkel *fentebb* foglalkoztam részletesen.

vecsernye, alkonyati istentisztelet¹⁴⁵) azáltal is kiemelkedett, hogy a napzáró könyörgés részeként minden gyertyát, fáklyát meggyújtottak (*licinicon* vagy *lucernarium* szertartása). Így hatalmas fény támadt az imádság helyén. Ez az összegyülekezés helyét betöltő és kiáradó fény húsvéti jel, szimbólum (24,4).¹⁴⁶

A korai keresztyének szerdán (*feria quarta*) és pénteken (*feria quinta*) böjtöltek¹⁴⁷ (Jézus szenvedésének kezdete, valamint Júdás árulása, pénteken az Úr halála) – ahogyan hősi erényei mellett Szókratész beszámolója szerint az ifjabb Theodosius császár is cselekedett.¹⁴⁸ Ősi, hagyományos nézet szerint Krisztus keresztre feszítése a bűnbeesés napján, azaz pénteken történt.¹⁴⁹ ZÁVODSZKY Levente (1904) adatai szerint a XI. század előtt a szerdai és pénteki böjtölést a keleti egyházban általánosan, a nyugatiban szórványosan (pl. a bajoroknál) tartották meg. Általános kiterjesztése és egyetemes bevezetése a spanyolországi *coyacai zsinaton* (*Concilium Coyacence*), 1050-ben történt meg.¹⁵⁰ A hivatkozott zsinati határozat szövege – értelmezésem szerint – mindenesetre a pénteki böjtölés általános bevezetésére utal inkább.¹⁵¹

A keresztyének rendszeres böjtölésével és imádkozásával kapcsolatban már a *Didakhé* VIII,1-3 (Kr.u. II. század vége)¹⁵² is tartalmaz előírásokat. Ezek szerint a keresztyének böjtölése ne essen egybe a „képmutatókéval” (vö. Mt 6,16; a korai keresztyén irat itt minden bizonnyal a zsidókat érti), akik „a szombat utáni második napon és ötödik napon böjtölnek”. Rögvest így folytatódik a rendelkezés: „ti a negyedik napon és az előkészületi napon böjtöljetek.”¹⁵³ A *Didaskália* szerint (III. század) rendelkezése szerint: „Böjtöljetek mindig a hét negyedik

¹⁴⁵ Vö. IVANCSÓ 2009, 108.

¹⁴⁶ IVANCSÓ 2009, 104-105.

¹⁴⁷ LEEUWEN 2009, 102.

¹⁴⁸ „Olyan erős volt, hogy bátran tűrte a fagyot meg a hőséget is, és igen sokat böjtölt, különösen szerdánként és péntekenként. Ezt azért tette, mert arra törekedett, hogy a lehető legtökéletesebb keresztyén életet éljen.” ÓI IX., 441.

¹⁴⁹ CHADWICK 2003, 242.; VANYÓ 2009, 143. Vö. BOGÁR 1932, 44.

¹⁵⁰ ZÁVODSZKY 1904, 25.

¹⁵¹ „Undecimo autem titulo mandamus, ut Christiani per omnes sexta ferias jejunent, & hora congrua cibo reficiantur, & faciant labores fuos.” MANSI 1774, 789.

¹⁵² Vö. részletesebben: VANYÓ 2004, 125-130.

¹⁵³ In: ÓI III., 97. A napokat a szombathoz kell viszonyítani. A szövegben a zsidóknál szokásos hétfői és csütörtöki böjtölés helyett a Krisztus szenvedésére emlékeztető szerdai és pénteki böjtről van szó. A heti kétszeri böjt elsősorban a farizeusok körében volt gyakorlat (vö. Lk 18,12). VANYÓ 2004, 127. keddi és csütörtöki böjtölésről ír. A keddi tévedés, forrásainkban a hétfői és csütörtöki böjtnapokat találjuk meg, amire a *Didakhé* görög szövege és magyar fordítása is egyértelműen utal. Vö. MNL I., 361-362.; LTHK III., 1189.; LOHSE 1994, 55.; LUZ 1997, 327-329.; NWDLW, 209-210.; CHADWICK 2003, 242.

napján (szerdán) és pénteken.”¹⁵⁴ Magyar református őseink körében a hetenkénti pénteki böjt hosszú ideig tartotta magát.¹⁵⁵

Hétköznapjainkat is húsvéti hittel és reménységgel éljük meg. Nem csupán az első keresztyének „napenkénti” közössége (vö. ApCsel 2) mutatja ezt, valamint az, hogy a hétköznapok a hét első napjához igazodnak, hanem pl. a napszaki imádságok rendje, amit ugyan már régen elhagytak atyáink, de a napfordulópontjain, reggel (a nap kezdetén) és este (a nap végeztével) a közösségi és magánimádságok felelevenítése testvéregyházainkban az ősi eredőhöz való visszacsatolást jelenti. A napközi-napszaki imádságok gazdag anyaga és szimbolikája, valamint Krisztus szenvedésével való összekapcsolódása is mély hitvallást és tanúságtételt hordoz magában.¹⁵⁶ „A Krisztusba (Krisztus halálába és feltámadásába) keresztelkedett ember minden napja húsvét, húsvéti tartalommal bíró ünnep.”¹⁵⁷

Nem térhetünk ki mindezek után vasárnapjaink problémái elől. A lassan sok évtizedes múltra visszatekintő „vasárnap válsága” jelenség időközben hitéleti válsággá nőtte ki magát a legújabb korban. Megfigyelhetjük, hogy a keresztyénység két évezredes múltjában mennyit küzdöttek az Úrnapjáért, hiszen a nagy nemzedékek és korai évszázadok után gyakorlatilag rögvést elkezdődött a „vasárnap válsága”, amikor az „Úrnapja nélkül nem létezhetünk” belső igénye és hitvallása elerőtlenedett, alábbhagyott.¹⁵⁸

Meglátásom szerint a vasárnap mint Úrnapja „ereje” és jelentősége abban áll, hogy a naptár szerint hétről hétre visszatérő ünnep mindig a feltámadásra emlékeztet, de úgy, hogy hitünk új-, sőt ószövetségi üdvtörténeti hitvallását és összefüggéseit is képes hordozni és kifejezésre juttatni. A „keresztyén” vasárnap ezért több, mint bármilyen más pihenőnap vagy világnézetiileg semleges munkaszüneti nap. A „vasárnap válsága” nem csupán a *szabadidő*ként értelmezett

¹⁵⁴ ÓÍ V., 208. Vö. CHADWICK 2003, 242.

¹⁵⁵ Ennek kritikáját is megfogalmazta Kabai Bodor Gellért: CZEGLÉDY 1964, 59-60.

Az 1707-es evangélikus Rózsahegy Zsinat dicséri és mindenütt bevezetni javasolja Nagyböjtben a szerdai és pénteki prédikációkat „Jézus Krisztus kínszenvedéseiről; ez a szokás mindenütt behozandó, azon kijelentéssel azonban, hogy azon beszédek ne tartsanak tovább egy óránál és a munkás nép ez által az áhítatosságtól el ne idegenítenessék.” ZSILINSZKY 1889, 68.

John WESLEY és a korai metodista gyakorlat számára is természetes és előírászerű volt a heti kétszeri böjtölés szerdán és pénteken a korai egyház gyakorlatához híven. WESLEY 1831, 440.

Személyes emlékként és tapasztalatként jegyzem meg, hogy mind apai, mind anyai ágon a heti két „böjti” nap úgy élt tovább, hogy kedden és pénteken nem főztek húst, hanem csak tésztát. Ehhez a szokáshoz különösen apai nagyanyám tartotta magát.

¹⁵⁶ Vö. HAFENSCHER 2010, 306.

¹⁵⁷ HAFENSCHER 1999, 131.

¹⁵⁸ Vö. RATZINGER 2007, 87.

és gyökereit megtagadó *holiday*-szemléletben¹⁵⁹ ábrázolódik ki, hanem abban is, hogy az itt feltárt kettős összefüggés megértésére és felvállalására alkalmatlank vagyunk. Azaz vásárnapunkat nem a feltámadás és a legtágabb értelemben vett üdvtörténet felől, hanem saját élethelyzetünkéből szeretnénk megélni és értelmezni. Az Úrnapi megszentelése nem azonos annak szabad eltöltésével, ahogyan a „vásárnap válságát” nem lehet orvosolni kizárólag bizonyos kereskedelmi tevékenységek törvényi tilalmával sem.¹⁶⁰

A vásárnapi (úrnap) istentisztelet húsvéti jellegének tudatosítását és elmélyítését tűzte ki célul utolsó nagy ágendarevíziókn is.¹⁶¹ A vásárnap megszentelése a Teremtő nyugalmában és a feltámadt Krisztus örömében való részesedést egyesíti magában.¹⁶² Nagy szükség lenne arra, hogy a vásárnap teológiai tartalmát, jelentőségét újra közbeszédé és valósággá tennénk egyházunkban,¹⁶³ miközben az egyszerű, „ünneptelen” vásárnapok az egyház legfőbb valósága korunkban.

Egyházi és gyülekezeti gyakorlatunkkal kapcsolatban általánosságban szükséges annyit megállapítanunk, hogy egyrésztől fájdalmas a gyülekezeti élet beszűkülését tapasztalni, valamint észlelni azt, hogy szinte mindent a vásárnapba akarunk betuszkolni és mindent a vásárnapon szeretnénk számon kérni.¹⁶⁴ Mintha az egyház élete csak a vásárnapokból állna, amivel egyébként protestáns gyakorlatunkban eléggé szabadon, ill. szabadosan bánunk. A magyar református gyülekezetek többségében csupán vásárnap délelőtti istentisztelet van, miközben az ún. rétegalkalmak szaporodnak. De az is probléma, hogy minden istentiszteleti formánk – ha vannak, és amelyek még vannak – tulajdonképpen a vásárnapi főistentisztelet változata vagy „kivonata”: az iskolai áhítattól a bibliaóráig, az esti istentisztelettől a reggeli könyörgésig stb.

A vásárnap válságának természetesen számos társadalmi, szociális, gazdasági stb. vetülete és következménye is van. Egyrésztől a túlságosan hajszolt

¹⁵⁹ Vö. *holý day!*

¹⁶⁰ A vásárnapi – részleges – boltzárral kapcsolatos közelmúltban lefolyt sajátos történések elemzése nem tartozik e könyv tárgykörébe. Azonban megjegyzendő, hogy a kérdés kezelése rendkívül egyoldalúnak és torznak minősíthető. A politikai és társadalmi „vita” egyik legproblematisabb összetevője az volt, hogy a vásárlás „szabadságjogát” alapvetően és kizárólagosan a vásárlók és az üzleti tevékenységet folytatók érdekrendszerei felől közelítették meg, miközben a „heti pihenőnapon” munkára kényszerítettek „szabadságjogai” és érdekei javarészt szóba sem kerülhettek, valamint az sem, hogy a munkavállalót a lelkiismereti és vallásszabadság alapjoga miként illeti meg, ill. miként élhet ezzel az alapjoggal.

¹⁶¹ „[...] az urnapi istentisztelet legmeghatározóbb vonása az Ur győzedelmes feltámadása feletti örvendezés ünneplése.” BARTHA 1984, 8. Vö. IR 1985, 30–31.

¹⁶² BODA 1975, 220.

¹⁶³ FEKETE 2011a, 1.

¹⁶⁴ Vö. FEKETE 2000a, 131–139.

életvitelt folytató ember önnön szabadságának fellélegzését éli át, ami nem is feltétlenül a megszokott környezetből való kimozdulást jelenti (kirándulás, szellemi művelődés, szellemi-lelki kikapcsolódás), hanem a *business* álszabadságának megragadását, ahol úgy tűnik, hogy az ember a két keze munkájával, tudásával, rabszolgamunkájával megszerzett pénzét, vagyonát a saját érdekében szabadon költheti el. Eközben korunk *panteonjai*, azaz plázái kultuszi környezetet teremtenek lenyűgöző méreteikkel, „titkaikkal”, a teljesség kínálatával, ill. pontosabban: látszatával.

Civilizációs betegség egyúttal az is, hogy a vásár- és ünnepnapok relaxációval és pihenéssel egybekötött megszentelése a mindennapok ritmusának megtörésével együtt megszűnt. Az emberek tulajdonképpen előre leélik életüket, amit az ún. civilizációs betegségek sokasága, valamint középkorú, életerős vagy éppen csak nyugdíjba vonult emberek gyors halála is mutat. A boltok nyitva tartásának megszüntetése vagy korlátozása önmagában véve nem fog több embert a templomba vezetni vagy terelni, még ha a pihenéshez való jog az általános emberi jogok közé tartozik, és a jóléti szekularizált államok és törvényhozások sokkal komolyabban érvényesítik a heti általános pihenőnapot, mint ahogyan ezt a mi országunkban tapasztaljuk. Az elmúlt években is többször lehetett hallani az általános nyitvatartási tilalommal szemben, hogy az hány százalékos nemzetgazdasági bevételecsökkenést jelentene. Ugyanez az érv új állami munkaszünettel egybekötött ünnepek megalkotásával szemben is, habár lehetőség lenne az állami munkaszüneti napok, ill. ünnepek átszervezésére is.

Az első, tiszteletet érdemlő, csodálatos ünnep tehát Krisztus testi születéséé. Mert mily csodálatos Isten alászállása a mennyből hozzánk, még inkább leereszkedése hozzánk?

Mert az Úr a szolga alakját arra méltatta, hogy magával egyesítse, és aki a mindenséget magába foglalta, annak szegény Anyja volt.

A második a Theophania ünnepe, amely az elsőnél sokkal jelentősebb tartalmilag. Míg az első csillag mutatta meg a megszületett Isten-Igét, addig a második János kiáltja:

Ímé, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét! (Jn 1,29)

A Keresztelő tanúsítását megerősíti a mennyből az atyai szózat:

Ez az én szeretett Fiam, akiben kedvem telt (Mt 3,17). [...]¹

Üdvösséges szenvedésének harmadik ünnepe a feltámadás, mely gyöngyként ragyogó vérének keresztsége által életre kelti a megvilágosítottakat, akik újjászülettek vízből és Szent Lélekből. [...]

És ez még az előző ünnepeknél is dicsőbbnek mutatkozik, mert ezen a halál által ölte meg a halált, és halhatatlan életet szerzett a halandóknak.

Ám ez még mindig nem jelenti az öröm teljességét, mert a Feltámadott még mindig a földön tartózkodik.

Pünkösdi kegyelme nagyszerű és felülmúlja a szót, amely napokban az apostolok megkapták a Szent Lelket.

A mai nap azonban, mely a mennybemenetel ünnepe, teljes egészében mindeztől beteljesíti az örömet. Megnyitotta a fénylő egeket, és a könnyed légen mint lépcsőn lépkedett, és a földről a mennyi apszisok fölé körözött, kimondhatatlan öröm alkalmát nyújtva az összes angyali természetnek, és számunkra meglepő látványt nyújtott, amikor testünket a királyi trónra emelte.²

Maga mutatott a mennyből a földnek új csillagot, az anyától született, aki az Atyától Szülöttként eget és földet alkotott.

Születésével a csillagban az új fényt nyilatkoztatta ki Ő, aki halálakor a Nap régi fényét elfátyolozta.

Az Ő születésével a fentiek új méltóságban felragyogtak,

az Ő halálával a földiek új félelemmel megremegtek,

az Ő feltámadásával a tanítványok új szeretetre lobbantak,

az Ő mennybemenetelével megújult engedelmességgel szenvedtek.³

¹ EB II., 263-264.

² EB II., 264. Ismeretlen szerzőtől származó homília, amely Krisztus mennybemenetelének napját az *ünnepek díszének*, az *Úr ünnepeinek teljességének* nevezi.

³ Ágoston beszéde Urunk megjelenésére (Vízkeresztre) 393-405 között (az elhangzás helye bizonytalan; *Sermo* 199). EB I., 133.

5. KARÁCSONYI ÜNNEPKÖR

A *karácsonyi ünnepkör Advent* első vasárnapjától a magyar református gyakorlatból kikopott Vízkeresztig, de tágabb értelemben és az egyházi év logikája szerint egészen az Úr bemutatásának napjáig (*Praesentatio, Purificatio*, Gyertyaszentelő; február 2.), ill. a vízkeresztidő végéig tart.¹ Hossza attól függ, hogy az adott esztendőben mikor ünnepeljük az Úr feltámadását. Az ünnepkör a IV. század után a liturgikus ünnepek általános historizálásának időszakában² nyilvánvalóan a húsvéti ünnepkör mintájára alakult ki, ezért számos összefüggést fedezhetünk fel a két ünnep és ünnepköre között.³

Több párhuzamosság figyelhető meg pl. a két előkészítő időszakban (pl. *Gaudete* és *Laetare* vasárnapok stb.)⁴ annak ellenére, hogy a két ünnepkör hossza igencsak különböző. Feltűnő az ünnepkör főünnepé mellett megjelenő és az alábbi táblázatban⁵ második fókusznak (gyűjtőpontnak) nevezett második nagyünnep párhuzamossága is.⁶ Markáns összefüggés, hogy a klasszikus perikópa-hagyomány szerint Advent első és Nagyböjt utolsó vasárnapjának (Virágvasárnap) ugyanaz az evangéliuma (Mt 21,1-9), amit jellemezhetünk a „keresztpárhuzam” kifejezéssel. A Karácsony és Epifánia összekapcsolódása,

¹ 2013-ban és 2015-ben a korai Húsvét miatt február 2-a már *Septuagesima* hetébe, azaz Böjtelő idejébe esett, 2016-ban pedig még később, *Sexagesima* hetébe.

² Marius van LEEUWEN „elkülönülési (differenciálódási) folyamat” névvel illeti ezt a jelenséget. LEEUWEN 2009, 102-103.

³ Vö. LEEUWEN 2009, 145.

⁴ Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 120-121.

⁵ A húsvéti ünnepkör jóval cizelláltabb és természetesen hosszabb, mint a karácsonyi. Az alábbi táblázatos áttekintés nem képes minden párhuzamot egyértelműen jelölni, bemutatni. Nyilvánvaló a Húsvétot megelőző Nagyhét jelentősége, ami részben visszatükröződik Karácsony ún. „nagyhetében”. A két ünnepkör idői intervallumának különbözősége ellenére a Karácsony és Húsvét utáni 40. (és 50.) nap párhuzama is megfigyelhető, valamint a húsvéti ünnepkörön belül a Húsvétot megelőző és követő negyven nap párhuzama is. A húsvéti ünnepkör jóval cizelláltabb és természetesen hosszabb, mint a karácsonyi.

⁶ Vö. LEEUWEN 2009, 132.

kvázi harmonizálása a keleti és nyugati egyházban, valamint a Mennybemenetel és a Pünkösöd elkülönülése szintén a késő IV. században és azután ment végbe. Az ünnepekörök főünnepeit hetekig tartó előkészületi és ünnep utáni időszakasz keretezi. Karácsonynak és Epifániának – Húsvéthoz és Pünkösdhez képest – azonban nincs zsidó naptárpárhuzama, dátumuk nem változó, az időpont meghatározása a Naphoz van igazítva, és ezek meg is „törik” a hét napos hét ritmusát, ill. átlépnek a heti ritmus törvényszerűségén.⁷ Az inkarnációs és húsvéti teológia nem egymással szemben vagy egymás mellett állnak, hanem a hit „egymástól elszakíthatatlan súlypontját jelentik”.⁸

	Karácsony és ünnepeköre	Húsvét és ünnepeköre
Előkészítő időszak	<i>Advent</i>	<i>Nagyböjt</i>
Vigília	<i>Karácsony „szombatjának” éjjeli szertartása</i>	<i>Húsvét szombatjának éjjeli szertartása</i>
Főünnep	<i>Karácsony</i>	<i>Húsvét</i>
Az ünnep hete	<i>Karácsony hete</i>	<i>Húsvét hete (Fehérhét)</i>
Oktáva	<i>Kiskarácsony (Újév)</i>	<i>Fehérvasárnap</i>
Ünnep utáni időszak	<i>Átmeneti néhány nap esetlegesen közbeeső vasárnap</i>	<i>Húsvét utáni idő beleértve a Menny- bemenetel ünnepét⁹</i>
Második fókusz	<i>Epifánia (Vízkereszt)</i>	<i>Pünkösöd¹⁰</i>
Ünnep utáni időszak	<i>Vízkereszt utáni idő</i>	<i>Pünkösöd vagy Szentháromság ünne- pe utáni idő</i>
Lezárás	<i>Az Úr bemutatása¹¹</i>	<i>Az egyházi év vége</i>

Érdekes, hogy a keresztyén (liturgikus) naptárat sajátos kettősség határozza meg és rendezi: a szoláris hagyományokból táplálkozó karácsonyi, valamint a luniszoláris naptári rendszer örökségét hordozó húsvéti ünnepekör.¹² A Hold számos esetben a múlandóság, a Nap pedig a maradandóság szimbolikáját hordozza magán. Húsvét időpontja egyszerre függ a tavaszi napéjegyenlőségtől és az arra következő első holdtöltétől.¹³ A karácsonyi időszak hossza azonban Húsvét időpontjától függ.

⁷ Vö. BIERITZ 2004, 71.; BIERITZ 2005, 187.; MEYER-BLANCK 2011, 147.

⁸ RATZINGER 2002, 95.

⁹ A Húsvét utáni 40. napon.

¹⁰ A Húsvét utáni 50. napon.

¹¹ A Karácsony utáni 40. napon. A Lk 2,21-22 szerint Krisztust a nyolcadik napon metélték körül, majd 33 nap eltelte után mutatták be a tisztulási áldozatot (vö. 3Móz 12). A napok számolásakor az ünnep napját magát is figyelembe kell venni.

¹² HAHN 1983, 79.; OSKAMP–SCHUMAN 2001, 109-111.; RATZINGER 2002, 91-92.

¹³ Vö. RATZINGER 2002, 91.

A Húsvét hangsúlya és elsőbbsége onnan is leolvasható a liturgikus naptárban, hogy a karácsonyi ünnepkör kivételével (kb. 6-7 hét) a Vízkereszt utáni vasárnapok számától és a Böjtelő időszakának elhelyezkedésétől kezdve egészen az egyházi év végéig, Örökélet *vagy* Örökkévalóság vasárnapjáig a vásár- és ünnepnapok helyét és számát az adott év Húsvétja határozza meg. A két ünnepkör összetalálkozása az eltérő meghatározás és datálás miatt az ünnepkörök összeütközéséhez vezet, amiből pedig nyilvánvalóvá lesz a húsvéti ünnepkör elsőbbsége.¹⁴

AZ ÉVKEZDET KÉRDÉSE

Szükségesnek látszik, hogy e helyen szóljunk az évkezdnet problémájáról, hiszen ahogyan e munkában többször utalunk rá, az évkezdnet és annak értelmezése igen különböző volt az ókori világban. A január 1-i római újév ellenére a kora középkortól a keresztyének „nagy meglátogatásuk”, ill. a nagy Király eljöveteleének emlékezetéhez kötötték évkezdnetüket, ami egyben időszámításunk kezdete is. Krisztus fogantatásának dátuma (március 25.) mellett Urunk születésének napja jelölte az esztendő kezdetét (*ab incarnatione Domini, a nativitate Domini*).¹⁵

A liturgikus könyvek elrendezése Európa-szerte hosszú ideig változó képet mutatott. A XI. században keletkezett Szelepcsényi-kódex Húsvéttal,¹⁶ a Hahóti kódex (XI. század vége)¹⁷ *sanctoraléja* Szilveszter napjával, a Pray-kódex (XII. század vége)¹⁸ Karácsony vigíliájával kezdődik.¹⁹ A X-XI. század folyamán magyar területen is megjelenik, majd a XII. századtól általánossá válik, hogy a szertartáskönyvek Advent első vasárnapjával kezdődnek,²⁰ amit a liturgikus praxisból kinövő évkezdnetként foghatunk fel.²¹ A bizánci, így az ortodox egyházak liturgikus gyakorlata más előképekre megy vissza, ezért is különbözik a nyugati világ és a nyugati egyházak évkezdeteitől, ill. évkezdnetétől.

¹⁴ Vö. BIERITZ 2005, 187-188.

¹⁵ Vö. BOGÁR 1932, 70.

¹⁶ Szelepcsényi-kódex (vagy Szelepcsényi-kódex) 1060-83 táján keletkezett *evangelistarium*, észak-francia példányról másolták Magyarországon a garamszentbenedeki monostor használatára. Vö. RADÓ 1939, 352-412.; MKL XII., 765.

¹⁷ MKL IV., 475.

¹⁸ MKL XI., 247-248.

¹⁹ Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 121.

²⁰ Vö. BOGÁR 1932, 70. LEEUWEN 2009, 137. szerint nyugaton a XIII. századtól vált általánossá ez a gyakorlat.

²¹ Vö. TALLEY 1991, 80.

A húsvéti évkezdet főként Franciaországban volt bevett szokás a XV. századig, Karácsonyt főként Skandináviában, Németországban tekintették az esztendő kezdetének a XVI. századig (így volt ez hazánkban is²² – *lásd lentebb*).²³ Március 25-ét különösen Itáliában tartották az év első napjának,²⁴ de a XVIII. század első feléig Angliában is fennmaradt ez a gyakorlat.²⁵

Az évkezdet és a liturgikus könyvek felépítésének kérdése önmagában még nem bizonyítja az egyházi év *mint olyan* „létezését” és egységes értelmezését. A korábban említett XVI. századi német forrásig, POMARIUS postillájáig hosszú út vezetett, az egyházi év rendszerének tudatosítása hosszú folyamat eredménye, amely a XIII. században kezdődött el.²⁶

Krisztus születése a keresztyén időszámítás (*aera vulgaris*), a „keresztyén aera” kezdete, amit hagyományosan Dionysius Exiguus (500-545)²⁷ apáttól származtatnak. Tudvalevő, hogy számos és sokszor párhuzamosan jelentkező időszámítási módszer létezett korábban (a teremtéstől, Róma alapításától, királyok uralkodásának kezdetétől), azonban a nagy húsvéti vita lezárása után Dionysius saját, Alexandriai Kürillosz művének kiegészítéseként felfogandó húsvétkánonjának bevezetésekor nem akart azonosulni ezekkel. Dionysius kb. négy év tévedéssel a Róma alapítása utáni 754. évre datálta Krisztus születését és 525-ben (*vagy* 526-ban²⁸) bevezette a Krisztustól kiinduló időszámítást.²⁹

Feltételezhetően Dionysius eredetileg Krisztus megtestesülésétől, fogantatásától (*Annuntiatio*, Gyümölcso ltó Boldogasszony³⁰), azaz *ab incarnatione Domini* számította az évet, ami nagy valószínűséggel március 25-öt jelent. A kérdés nem teljesen tisztázott.³¹ Bizonyos nézetek és képzetek szerint március 25-én, a tavaszi napéjegyenlőség idején történt a világ teremtése.³² Értelemszerűen ehhez annyit hozzá kell fűznünk, hogy a klasszikus római naptár szerint március volt az esztendő első hónapja, ennek maradványait őrzik hónapneveink: szeptember, október, november és december, azaz – magyarul – az esztendő hetedik, nyolcadik, kilencedik és tizedik hónapja.

²² GAÁL 1994, 20.

²³ Vö. LEEUWEN 2009, 145.

²⁴ SZÉKELY 1922, 190.; GALAMBOS 1953, 33.; VÁRNAGY 1999, 373., 550-551.; BIERITZ 2005, 52.

²⁵ TALLEY 1991, 80.

²⁶ GALAMBOS 1953, 33-34.

²⁷ CHADWICK 2003, 229.; VANYÓ 2004, 137-138.; VANYÓ 2007a, 391-392.; TANÁSZI 2000, 73.; CSIKY 1914, 122.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 105.

²⁸ OSKAMP-SCHUMAN 2001, 105.

²⁹ Vö. BOD 1786, 148.; VANYÓ 2004, 138.; VANYÓ 2007a, 391-392.; CZEGLÉDY 1996, 43-44.; HAHN 1983, 104.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 105.

³⁰ Vö. BOGÁR 1932, 52.; DOLHAI 2016, 97-98.

³¹ Vö. GALAMBOS 1953, 33.; BOGÁR 1932, 70.

³² Vö. BIERITZ 2005, 190.

A január 1-hez kapcsolódó pogány kicsapongások miatt is³³ – valamint vallástörténeti tényekből magyarázva – a VII-VIII. századtól a Karácsony-Újév időszaka liturgikus okoknál fogva is egységet képező egysége számított fokozatosan évkezdetnek, a legtöbb esetben pontosan a liturgikus gondolkodás miatt Karácsony.³⁴ Nagyjából a IX-X. században váltotta fel a korábbi gyakorlatot az a szemlélet, hogy a „keresztyén évet” *a nativitate Domini* számoljuk. Beda Venerabilis a VIII. században a történelmi eseményeket Krisztus születéséhez képest kelezte, amit fokozatosan átvett a „világi” történelemírás.³⁵

A keresztyén évértelmezés az *annus gratiae*, az *annus salutis* gondolatát hordozza magán.³⁶ A kronológiai, történeti forrásokban a *Krisztus után és előtt* alapvetően a keresztyén „éra” idejét jelöljük a most már nem tartható, visszakövetkeztetett datálás szerint is, ami tulajdonképpen az idővel és annak értelmezésével kapcsolatos vallástörténeti ismereteink szerint is biztató jellegű hitvallás egykor és ma. Az „időszámításunk szerint vagy előtt” jelölés akár vallás-, akár szellem- és kultúrtörténeti szempontból értelmezhetetlen, hiszen még a szekularizált, hitvallásos gyökerétől megfosztott év- és időértelmezés is a maga kulturális beágyazottsága szerint a keresztyén hitvallás szerinti évet jelenti.

Mindezek ellenére egészen a legutóbbi időkig fennmaradt a többszöri évkezdet és évértelmezés egymásmellettisége és zavarba ejtő sokszínűsége (pl. gazdasági év, iskolai, ill. akadémiai év stb.). Az egységesülés a „polgári évvel” a XVI-XVIII. században ment végbe.

ADVENT

Az *adventus* kifejezés görög megfelelője az *epifánia*. Advent jelenti a Krisztus születésének ünnepére való készüllet idejét, de egyúttal figyelmünket dicsőséges visszajövetelére (*parúzia*) is irányítja.³⁷ Advent (magyarul: Úrjövét,³⁸ *Eljövetel*)³⁹

³³ Vö. HAHN 1983, 62-63.; LEEUWEN 2009, 145.

³⁴ Vö. HAHN 1983, 63. Ahogyan már korábban rámutattunk, a VII. századi római lekciónáriumok még Karácsonyt tekintik a „liturgikus év” (avagy *az év*) kezdetének, az adventi olvasmányokat a listák végén találhatjuk. Ez az elrendezés nem feltétlenül hozható összefüggésbe az Advent római, valamint gall és spanyol adaptációjának történetével. NWDLW, 2. Vö. VÁRNAGY 1999, 373.; OSKAMP–SCHUMAN 2001, 121.

³⁵ HAHN 1983, 105.

³⁶ Vö. RADÓ 1957, 6-7.

³⁷ LTHK I., 171.; BIERITZ 2005, 202.; LEEUWEN 2009, 134.

³⁸ ZIMMERMANN 1847, 97-100.; BABIK 1891, 273.; RADÓ 1957, 22.

³⁹ „Beszéd a’ Sz. Asztalnál Adventben. Az Úr Jézusnak, kinek emlékezetére élünk e’ Sz. Vatsorával, legelső Adventje akkor volt, midőn ezelőtt 18-- esztendővel emberi testben öltözvén hozzánk érkezett. Ezen Adventnek, vagy Magyarosan »Eljövetelnek« előre való hirdetésére szökött így

vagy *Kisböjt*⁴⁰) az egyházi esztendő kezdete.⁴¹ BABIK József (1891) megállapítása szerint az *Advent* annyira meghonosodott nyelvünkben, hogy „a magyar kifejezés a latint nem bírja kiszorítani a használatból.”⁴² Az időszak bűnbánati jellege a nyugati teológia függvényében igazából a XII. századtól domborodott ki, valamint az eszkatológikus várakozás, a parúzia várásának ősi keresztyén lelkülete helyett fokozatosan a Krisztus testi megszületésére való előkészület vált hangsúlyossá. Karácsony előkészítése, a „bibliai advent jelentőségének hirdetése” jogosít fel a világ, a jelen, a ma élő ember Adventjéről való beszédre.⁴³

Az *advent* szó eredeti értelme szerint arra vonatkozott, amikor pl. az istenség eljött és megérkezett a neki szentelt templomba, vagy az uralkodó, a császár trónra lépése után először nyilvánosan mutatkozott mindenki előtt és látogatta meg alattvalóit. A keresztyének megvallották és megvallják, hogy Krisztus minden erőnél, hatalomnál, égitestnél, uralkodónál nagyobb. E hitvallás ereje járta át a Kr.u. IV. században őseinket, akik a „legyőzhetetlen nap” és minden más tanítás és életfilozófia ellenében Krisztust mint e világban megjelent Urat, az egyetlen és igaz Világosságot hirdették, és hirdetjük mi magunk is a hozánk jött és jövő dicsőséges Királyt. Advent a várakozás, a bűnbánat, a böjt, az ébresztés ideje.⁴⁴

A keresztyén egyház ebben az időszakban emlékezik arra, hogy az emberiség a bűnbeesés óta várta a Megváltó eljövetelét. A várakozás, a reménykedés idejét korábban böjttel szentelték, különböztették meg. A bűnbánati jellegből fakadóan tartózkodtak a hangos mulatozástól. A hajnali *Rorate* szertartás („angyali mise”) a római katolikus adventi kegyesség és lelkület – mára már kissé megkopott – fontos része.⁴⁵ Adventben kifejeződött és kifejeződik a reményteljes és epekedő várakozás, ami az előkészületi idő önvizsgálatában, bűnbánatában csúcsosodik ki. Advent üzenete nem szűkíthető le az első, test szerinti születésben megvalósult eljövételre és nagy csodára, hanem az eszkatológikus váradalom képes egyedül túlmutatni a múltba révedés zárványos, befelé forduló nosztalgizálásán.

Az atyák prédikációikban intették a híveket, hogy Karácsony ünnepére mint az Úr eljövetelére illendőképpen készítsék fel magukat. Értelemszerűen ehhez

Zakariás Próféta [...]. RL C/156 Biczó Pál (1850-1928) iratai 1886-1904, több kéz által írt úrvacsorai liturgiát és úrvacsorai ágendai beszédeket tartalmazó kéziratok. A füzet írását feltehetően a késő XVIII. században vagy legfeljebb a XIX. század elején kezdték el, az idézett adventi beszéd a fiatalabb XIX. századi réteghez tartozik.

⁴⁰ GAÁL 1994, 8.

⁴¹ Vö. RIPPEL 1754, 30-31.; LONOVICS 1857, 1-10.

⁴² BABIK 1891, 273.

⁴³ TÓTH 1935a, 28.

⁴⁴ JÁNOSSY 2008, 8.

⁴⁵ LONOVICS 1857, 5-7.; BÁLINT 1938, 91.; BARSÍ 1999, 106.; BIERITZ 2005, 209-210.

kellett már a megszilárdult Karácsony is. Ez a felszólítás Advent kialakulásának történeti összefüggéseire tekintettel inkább az egyéni előkészületre vonatkozott és nem az „intézményesített”, közösségi istentiszteleti gyakorlatra.

(Magyar) protestáns területekről is vannak szórványos adataink Adventtel kapcsolatban, már ami a „különlegességeket” illeti, de a XX. század, ill. annak második fele előtti Adventek számos ponton különböztek a mai vagy legújabb gyakorlattól. Úgy tűnik, hogy a BALÁZS László által közölt információk (1986) részben félreértésen alapulnak, amikor arról ír, hogy BÁTHORI Gábor püspök általános vizitációjának vértessaljai állomásán, Bicskén 1816-ból maradtak fenn az adventi korai istentiszteletekről („*roráték*”?), karácsonyi éjjeli szertartásról,⁴⁶ Vízkereszt ünnepéről való adatok.⁴⁷

Advent az egyházi év kezdete. A „liturgikus év” kifejezés tudomásunk szerint az 1580-as évek második felében jelent meg először *Johannes POMARIUS* német evangélikus lelkész egyik prédikációs kötetében, ahogyan ezt *fentebb* már részletesen bemutatunk. Az egyházi új év ténye és definíciója onnan is ered, hogy a X-XI. század óta az énekes- és szertartáskönyvek javarésze egységesülő tendenciát mutatva az adventi tételekkel és szövegekkel kezdődtek.

„Íme, jön neked a te királyod.” (Zak 9,9) Adventet általában a karácsonyi előkészület és az ünnepvárás idejének tartjuk. Az ünnepkörök és a nagyünnepek sajátja, hogy hosszú előkészítő és lezáró időszakokkal rendelkeznek. A szó eredeti értelmére azonban nem árt újból és újból figyelni, ahogyan jól tudjuk: az Advent eljövételt és nem várakozást jelent. A keresztyén egyház az Úr eljövételére emlékezik és arra készül, ezért mondták a régiek, hogy Advent az Úrjövét ideje.

Érdekes megfigyelés az is, hogy az egyházi év végének és az adventi időnek

⁴⁶ Karácsony éjjeli szertartásról ír még 1836-ban: KIS 1992, 177. Vö. BICZÓ 1896, 22.; BENEDEK 1971, 30., 73.

⁴⁷ SZÉNÁSI 1999, 39. Vö. BALÁZS 1986, 52-53. BALÁZS László adatait, ill. értelmezéseit – úgy tűnik – a történeti kutatás, valamint a rendelkezésre álló (levéltári) adatok alapján nem feltétlenül lehet teljességgel megerősíteni vagy igazolni, igen nagy valószínűséggel azt sem, amit – a *graduál* szó félreértelmzéséből kiindulva – BICZÓ Pál nyomán az Öreg Graduálról leírt. Vö. FEKETE 2000c, 324-326. „A gyülekezet az Öreg Graduálból énekelt. Így hagyta emlékezetben a jelen század elején itten egyházatvizsgáló Báthory Gábor püspöknek átnyújtott emlékirat. Vajjon ez a *Graduál* nem egyike volt-e azon énekeskönyvnek, melyet I. Rákóczy György 1636 évben kinyomatott és főként a török hódoltság alatti ref. ekkleziáknak szétküldött, elajándékozott?” BICZÓ 1896, 22.

A vonatkozó levéltári anyagban csak régi *graduál*ról van szó: a kántor a „*Templomban maga énekel, és önnön valaftása sferént, az eleibe iratott Formularebol; még eddig is a régi Gradualbol. Mert az Új Énekes Könyvet nem is lehet kapni, e' pénztelen időben nints is kedv drágán sferezni.*” RL A/1b G7. A *graduál* szó értelmezésének lehetőségeit, ill. rétegeit foglalta össze legújabbban: FEKETE 2012a, 29-33. Összességében annyi nyilvánvaló, hogy a magyar protestáns istentiszteleti gyakorlat is jóval gazdagabb és összetettebb volt, mint ami ma az „átlagos” gyülekezeti tag vagy lelkész el tud képzelni.

az üzenete mennyire összefügg és szinte egybefolyik, hiszen mindkettő Krisztus eljövételéről, annak módjairól tanít. Egyszerre tekintünk vissza és előre, egyszerre ér véget egy éves ciklus, de kezdődik, azaz folytatódik az új. Évről évre figyelmeztet bennünket az eljött és eljövendő Krisztusra való várakozás, hogy habár új egyházi esztendő kezdődik, még sincs szükség „új programra”, új mondanivalóra, hanem a megváltás mély és örökkévaló titka megértésének „kedves esztendeje” köszönt be ránk. A keresztyének igen korán Krisztus születésétől, mint világban való megjelenésétől számolták az esztendőket, az erre való felkészülés fontossá tette a bevezető időszakot, ami fokozatosan az egyházi év nyitányává is lett.

Advent üzenete az, hogy Krisztus szüntelenül és félreérthetetlenül jön hozzánk és felénk. Kulcsár (vagy Kultsár) György (1574) az első adventi vasárnap evangéliuma (Mt 21,1-9) alapján úgy fogalmaz, hogy az Úr ötféleképpen jön hozzánk: eljött emberi testben születésekor; eljön ma igéje által, amikor beszédét hallgatjuk; az úrvacsorában, amely Átala rendelt menyegzői lakoma; eljön értünk halálunk óráján; eljön az utolsó ítéletkor, amikor az igaz híveknek hervadhatatlan koronát ajándékozik.⁴⁸ Kérdés, hogy hisszük-e, látjuk-e, tapasztaljuk-e, észrevezzük-e éppen a mi korunkban a felénk tartó Urat.

Az adventi készülődés első nyomait a IV. század végén Gallia és Spanyolország területén találjuk, később fokozatosan terjed Itáliában és Rómáig is elér.⁴⁹ Az időszak karaktere igen különböző volt. Gallia vidékein erősebben jelentkezett az eszkatológikus váradalom vagy aspektus,⁵⁰ míg másutt, pl. Rómában inkább a Krisztus megtestesülésének ünnepére való előkészület dominált.⁵¹ Az ünnep kialakulásának ideje után e két irányultság, „hangulat” ötvözetét hordozza az ünnepi időszak.⁵²

Az Úr megtestesülésének ünnepére és az ahhoz kapcsolt keresztelésre először kb. három héten keresztül, később öt-hat héten keresztül böjti napok megtartásával készültek.⁵³ Ez az időszak ötvözi a vissza- és előretekintés, az örömmel és bűnbánattal való felkészülés lelkületét. Mintaként mindenképpen a Húsvét ünnepét megelőző nagyböjti negyven nap számított, ezért is hívták a népnyelvben Adventet „Kisböjtnek”. Nyilvánvaló, hogy az adventi idő a nagyböjti időszak analógiájára alakult ki, jellegét és liturgikus funkcióját, struktúráját a Húsvétra készülődés periódusának lelkülete és gondolatisága határozta meg.⁵⁴

⁴⁸ KULTSÁR 1574, 3r-3v.

⁴⁹ RADÓ 1957, 26-27.

⁵⁰ LTHK I., 171.

⁵¹ BIERITZ 2005, 205.

⁵² Vö. BIERITZ 2005, 205-207.

⁵³ LTHK I., 171.; BERGER 2008, 4-5.; LEEUWEN 2009, 134.

⁵⁴ Vö. MEYER-BLANCK 2011, 147.

Francia földön Tours-i Gergely (538-594)⁵⁵ a VI. században feljegyezte Perpetuus tours-i püspök 480 körül kiadott rendeletét, hogy Márton⁵⁶ naptól (november 11.) kezdve, a Húsvét előtti nagyböjti időszakra emlékeztető előkészületi időt tartsanak egészen Karácsonyig, és ekkor egyházmegyéjében minden hívő böjtöljön szerdán és pénteken.⁵⁷ Más források hetenkénti háromszori böjtről beszélnek.⁵⁸

„Krisztus megjelenésének hosszúra nyújtott ünneplése a keresztény kelta lelkiség miszticizmusából fakadt Galliában” – írja RADÓ Polikárp.⁵⁹ Ha november 11-től január 6-ig a szombatokat és a vasárnapokat nem számoljuk, akkor pontosan 40 böjti-előkészületi napot kapunk (vö. *Quadragesima sancti Martini*).⁶⁰ Ez a gyakorlat összefüggésbe hozható azzal, hogy Vízkereszt/Epifánia szintén a kereszttség kiszolgáltatásának egyik hagyományos és fontos időpontja volt a korai évszázadokban, így Márton napon eredeti értelme szerint az Epifánia ünnepére való nyolc hetes Advent, ill. böjtölés vette kezdetét (*Márton-böjt, Martinsfasten*). Márton nap a „világi” közigazgatásban (adózási időszak, piac- és vásártartás stb.) is fontos szerepet játszott Európa-szerte, valamint az evangélikus keresztyének számára Luther Márton névnapja miatt is jeles nap november 11. Az előestét több helyen ökumenikus fényprocesszióval ülik meg.⁶¹

A nyugati egyház területén az V. század végétől terjed el a november 11-től Karácsonyig tartó böjtölés gyakorlata, és a korai hat és/vagy öt „adventi vásárnap” száma fokozatosan lecsökken négyre, ami a nyugati egyházban általánosan elterjedt.⁶²

A *tours-i zsinat* 567-ben⁶³ előírta a szerzeteseknek, hogy december 17-től egészen Karácsonyig naponta böjtöljenek. A Karácsony előtti kilenc nap, Advent második fele külön hangvételi szakasz mind a mai napig.⁶⁴ Ez utóbbi rendelkezés előzményeként tartható számon a *zaragozai zsinat* (380) 4. kánonja, amely kötelező jelleggel elrendelte a híveknek a napi templomlátogatást „december 17-től

⁵⁵ VANYÓ 2004, 192.

⁵⁶ Tours-i (Szent) Márton pannóniai (szombathelyi) születésű aszkéta, püspök (316/317-397) feltehetően az első olyan személyek egyike, akit nem vértanúsága, hanem népszerűsége miatt vettek fel a keresztyén (liturgikus) naptárba, sőt a VI. században a római naptárba is bekerült emléknapija. Vö. KLAUSER 1965, 90.; BIERITZ 2005, 179.

⁵⁷ RADÓ 1957, 26. szövegközlése szerint „hetenként háromszor kell böjtölni.” Vö. BARSÍ 1999, 99.

⁵⁸ Vö. BARSÍ 1999, 99.; BIERITZ 2005, 203.

⁵⁹ RADÓ 1957, 11-12. Vö. RADÓ 1957, 24-25.

⁶⁰ RADÓ 1957, 26-27.

⁶¹ BIERITZ 2005, 179., 203-204.

⁶² LEEUWEN 2009, 134. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 121.

⁶³ MACLEOD 1966, 104. 565-re datálja.

⁶⁴ Pl. *Ó antifónák*. Vö. LTHK I., 171.; BOGÁR 1932, 48.; BARSÍ 1999, 99.; HAFENSCHER 1999, 143.; BIERITZ 2004, 77.; DOBSZAY 2004, 164-165.; BERGER 2008, 4.; DOLHAI 2016, 54-55.

epifánia ünnepéig”.⁶⁵ 581-ben vagy 583-ban a *Concilium Matisconense* (vagy *mâconi zsinat*)⁶⁶ az egész országra nézve előírta, hogy Márton *Quadragesimáját*, azaz negyvennapos böjtjét meg kell tartani, böjtöljenek egészen Karácsonyig hétfőn, szerdán és pénteken, az istentiszteleti rend pedig a nagyböjti rend szerint tartassék.⁶⁷

Az előkészületi időszak fokozatos terjedésével és adaptációjával számolunk: az V. század közepén Ravennából vannak adataink, a VI. századtól Rómában eleinte hat vagy öt adventi vasárnapról tudunk, amit I. Gergely (+604) négyre csökkentett.⁶⁸ Aranyszavú Péter (*vagy* Petrus Chrysologus; kb. †450),⁶⁹ Ravenna érseke az uralkodó provinciáiban tett látogatásának (*adventus*) képével szemlélteti Krisztus világra való eljövetelét (*adventus Domini*), azaz születését. Feltételezik, hogy az ő idejében még nem volt elkülönített Advent.⁷⁰

A böjtöt fokozatosan redukálták a böjti napokra, majd később megszűnt.⁷¹ A kialakulás és megszilárdulás folyamata kb. a VII. századra záródott le, és így a Húsvétot előkészítő időszak mintájára a Karácsonyt is bevezeti egy előkészítő időszak, az Advent, amely feltehetően a Pünkösöd és a Karácsony közötti időszak üdvtörténetileg meghatározott periódusát is hívatott bevezetni.⁷²

Egyelőre nem lehet pontosan kideríteni, hogy mióta használják az *Advent* nevet a karácsonyi előkészület leírására, mintegy az időszak lényegének kifejezésére. Advent a keresztyén ünnepek fiatalabb rétegéhez tartozik, amennyiben ezt egy mintegy másfélezer éves gondolatiságról és gyakorlatról egyáltalán így kimondhatjuk. A Krisztus-várás öröme és feszültsége már az első keresztyének létét és hitét is erősen meghatározta; az adventi idő azonban az ünnepre készülés közösségi és intézményes formája kívánt lenni, amelyben egyszerre emlékezünk arra, hogy régen várták a Krisztust, mi pedig visszavárjuk Őt. E vonatkozásban az adventi idő összekapcsolódik és egységet alkot a liturgikus évkör végével.

Az ünnepi időszak történeti keletkezésének, adaptációjának sokrétűségét és összetettségét mutatja az, hogy a nyugati-latin egyház (beleértve a protestantizmust) négy hetes, az András apostol (vö. Jn 1,35-42) napjához közelebb eső

⁶⁵ ÓÍ V., 62.; BARSÍ 1999, 99. Vö. RADÓ 1957, 25. szerint december 16-tól kezdve Epifániáig.

⁶⁶ BARSÍ 1999, 99. szerint a zsinat 530-ban volt (?).

⁶⁷ UNGHVÁRY 1934, 32.: „ut singulis hebdomadis a S. Martini festo, usque ad natale Domini, secunda, quarta et sexta feria jejunetur, et Quadragesimali ordine Sacrificia debeant celebrari.” Vö. LONOVICS 1857, 2-3.; MACLEOD 1966, 104-105.; BARSÍ 1999, 99.; FÜRST 2008, 61.

⁶⁸ LTHK I., 171-172., BIERITZ 2005, 204.; MACLEOD 1966, 105.

⁶⁹ Vö. VANYÓ 2004, 396.

⁷⁰ Vö. EB I., 118.

⁷¹ BOD 1786, 31-32.; MIHÁLYFI 1933, 115-119.; UNGHVÁRY 1934, 30-35.; HAFENSCHER 2010, 330-331.

⁷² „So entsteht allmählich der »Advent«, von dem wir schon hörten, daß er vielleicht den Anfang einer heilsgeschichtlich geprägten Periodisierung der Zeit zwischen Pfingsten und Weihnachten bilden sollte.” KLAUSER 1965, 91. Vö. KLAUSER 1965, 52.

vasárnapon kezdődő (november 27. és december 3. között), az egyházi új évet elindító, önálló hagyományokkal rendelkező adventi-előkészületi szakaszt ismer. Mivel december 24-e liturgikus értelemben nem ünnep, hanem a főünnep előestéje, vigíliája (vö. *Szenteste*), ezért abban az esetben, ha december 24-e vasárnapra esik, akkor az egyúttal Advent IV. vasárnapja is.

A keleti keresztyének többsége számára⁷³ a bizánci (makedón) császári naptárhagyomány örökségeként a IV. századtól az egyházi új esztendő szeptember 1-jén indul,⁷⁴ majd november 15-től bőjt napokkal készülnek a megtestesülés ünnepére, amit karácsonyi böjtnek neveznek.⁷⁵ Érdekeség az is, hogy az önálló liturgikus hagyománnyal (ambrozián rítus) rendelkező itáliai Milánóban és környékén az adventi időszak mind a mai napig hat hétig tart, ahogyan e gyakorlat maradványát őrizte a mozarab rítus is.⁷⁶

Beszédes és egyúttal talán furcsa, hogy az első adventi vasárnap evangéliumi szakasza a klasszikus, Rómából származó vásár- és ünnepnapi olvasmányrendben nem más, mint Jézus Krisztus virágvasárnapi, jeruzsálemi bevonulása (Mt 21,1-9).⁷⁷ Ezt a gyakorlatot vitte tovább az esztergomi rítus,⁷⁸ valamint az óprotestáns istentiszteleti gyakorlat⁷⁹ (graduálok, postillák). Ez az evangéliumi

⁷³ A szíreknel október 1-jén, az örményeknél január 6-án, a koptoknál szeptember 10-én, a káldoknál december első vasárnapján. VÁRNAGY 1999, 373., 550-551.

⁷⁴ Egyes adatok szerint ez a szokás a VII. századtól terjedt el. Vö. MIHÁLYFI 1933, 169.; LITURGIKON 1980, 247.; HAHN 1983, 63.; MKL X., 243.; BERGER 2008, 90-91.; VÁRNAGY 1999, 373., 550-551.; BIERITZ 2005, 52.

BOGÁR 1932, 83. szerint a szeptemberi évkezdet zsidó hatásra alakult ki a keleti egyházban, ami jelenleg már nem tartható nézet.

⁷⁵ BERGER 2008, 4.; MKL X., 243.; BIERITZ 2005, 205.; NWDLW, 2.; LEEUWEN 2009, 134.

⁷⁶ ATCHLEY 1909, XXV.; LTHK I., 171-172.

⁷⁷ Vö. BIERITZ 2005, 207.; LEEUWEN 2009, 135.

⁷⁸ Vö. GALAMBOS 1953, 35.; RADÓ 1957, 6., 22.; DOBSZAY 2004, 92.; BOGÁR 1932, 106., 120., 124.

⁷⁹ A reformáció, így a magyar reformáció korai évtizedeiben és első évszázadában igen nehéz vagy egyenesen lehetetlen különbséget tenni a felekezeti-hitvallási irányzatok között. Az „*evangelikus vagy református*” kategóriába sorolás igénye inkább csak a késői utókor anakronizmusba hajló szándéka, amely a regionális jellemvonásokat és eltéréseket is rendszerint figyelmen kívül hagyja. Az istentiszteleti gyakorlat, ill. a fennmaradt vonatkozó források alapján sem lehetséges az egyértelmű kétfelé osztás. A „protestáns” gyakorlat kettőssége vagy összetettsége olykor egy életművön belül párhuzamosan is megnyilvánulhatott. Ezért helytálló, ha pl. Bornemisza Péter, Huszár Gál, Kulcsár (vagy Kultsár) György stb. személyét és működését az „óprotestáns” jelzővel látjuk el. A kérdést tovább árnyalja az a tény is, hogy az Ágostai Hitvallást követők egy idő után kedvezőbb politikai megítélés alá estek. A hitvallási irányhoz való (formális) igazodás akár (politikai) megfontolásból is jelentkezhetett, ill. a hitvallási-teológiai vádak megfogalmazása más oldalról szintén politikai-jogi következmények elérésének reményében történthetett meg. Vö. pl. KÚR 1993, 70-72., 80-81.

Bornemisza Péter esetében szintén megfigyelhető a lutheri irányzat befolyása, ill. az ahhoz való igazodás, de ugyanakkor 1564-ben az a vád érte, hogy „az oltárokat a templomokból kiszóratva, és az Úrvacsorát kenyérrel szolgáltatva ki.” 1576-ban pedig azzal vádolták a

szakasz egyrészről újabb összekötő kapcsot teremt a két nagy ünnepkör között, másrészről Krisztust mint az évszázadok Királyát ujjongva köszönti Advent és a Nagyhet kezdeten a keresztyén egyház,⁸⁰ „hisz Adventtal Krisztus tartja ünnepeyes bevonulását, hogy a liturgikus év folyamán irgalmasságának útját járja.”⁸¹

Kérdés, hogy ez az Advent első és Nagyböjt utolsó vasárnapján előkerülő perikópa ténylegesen megtöri-e az egyházi esztendő a „következetesen alkalmazott »üdv történeti szempont« érvényesítését”. Az adventi idő az egész egyházi évet is bevezeti, így az Advent első vasárnapjának evangéliuma egyszerre az egyházi esztendő és az adventi idő nyitánya. Mindkettő a Megváltó eljövételét hirdeti.⁸² Ne feledjük, hogy az egyházi év rendszereinek, ünnepeinek évszázadok alatt végbement kialakulása és megszilárdulása összefüggő folyamatot alkotott az olvasmányrendek, liturgikus szövegek rögzülésével.

Ez a „meglepő” fordulat inkább az egyház teljes hitét és látását tükrözi vissza: Krisztus eljövételének, testetöltésének célja a nagyheti áldozat, de a megöletett Bárány egyúttal a megdicsőült Úr is. Krisztus király, a világmindenség Ura, ahogyan Pilátusnak mondta: „*Az én országom nem e világból való*” (Jn 18,36). Így hódolt a Király-Krisztus előtt J. S. Bach a liturgikus évet nyitó kantátájában (BWV 61), ahol a földi király bevonulása alatt játszott korábbi zenei formát

katolikus rendek, hogy Bornemisza *sacramentarius*. KÚR 1993, 71. Ez a vád feltehetően azért fogalmazódott meg, hogy a korabeli törvények miatt Bornemiszát minden értelemben ellehetetlenítsék. „De valószínűnek látszik ez alapon az is, hogy Bornemisza csak azért hangoztatta, hogy az ágostai hitvallás alapján áll, mert így remélte az üldöztetéstől megvédeni a kerületet, melynek élén állott, s esetleg önmagát is.” KÚR 1993, 72. A „református” Alvinci Péterről pedig tudjuk – ahogyan 1622-es úrvacsorai traktátusában egyértelműen le is írta –, hogy a helyi, kassai helyzetnek megfelelően az oltártól kovásztalan kenyérral osztotta az úrvacsorát. Vö. részletesebben: FEKETE 2011b.

Az ostyával (kovásztalan kenyérral) való úrvacsorázás nem csupán Magyarországon volt több helyen szokásban hosszabb ideig, hanem a helvét reformáció több területén is. Genfben Farel és Kálvin javaslatára álltak át a mindennapi (kovászos) kenyér használatára az úrvacsorában, amit Bernben (1605), Bázelen (1641), Schaffhausenben (1655) a XVII. század folyamán fokozatosan vettek át és vezettek be. St. Gallenben minderre csupán 1717-ben került sor. Zürichben 1563-ig szentek képeit nyomták rá süteskor az ostyára. PFISTER 1974, 526.

⁸⁰ RADÓ Polikárp mintegy a liturgikus-spirituális teológia szempontjából értelmezi az olvasmányt és annak jelentőségét: az egyházi év Krisztus mérhetetlen irgalmasságának útja, Ő az egyházi év elején diadalmasan elindul ezen az úton, akit a „keresztény tömegek” ujjongva köszöntenek, és „Krisztus újból megkezdje a körfogásnak útját”. RADÓ 1957, 6-7.

„Az első pillanatra meglepő választást a liturgia misztérium-szemlélete igazolja: az Úr majdani eljövételét, második, dicsőséges eljövételének előképét látja a jeruzsálemi bevonulásban, s az eljövételét, ádventjét tartó Emberfia tiszteletére most az Egyház mondja: »Áldott, aki jön az Úr nevében!«” DOBSZAY 2004, 92.

⁸¹ GALAMBOS 1953, 34.

⁸² Vö. MAGASSY 1997/I, 5.

alkalmazta, egyúttal kifejezte más művében is, hogy az Úr szüntelen felénk tart, az ajtó előtt áll és zörget (Jel 3,20).

Az adventi vasárnapok jelentése és szimbóluma is változó, nem egyöntetű, ráadásul az utóbbi évtizedekben a kereskedelmi-üzleti, társadalmi változások következtében új rétegek rakódtak nem csupán a világi, hanem az egyházi Karácsony-várásra is.

Az adventi négy vasárnaphoz, az adventi koszorú négy gyertyájához számos, ugyanakkor nem egyező, sokszor erőltetett és bizonytalan magyarázat, ill. feloldás vagy tematizálás⁸³ kapcsolódik, ami – meglátásom szerint – pontosan az ünnepi időszak történeti bizonytalanságainak és változásainak következménye. Van olyan magyarázat, amely négy fogalom köré rendezi az adventi vasárnapok üzenetét (hit, remény, szeretet, öröm). Egy másik feloldás négy személyhez vagy csoporthoz köti a négy vasárnap jelentését, ekként: Ádám és Éva (akiknek Isten először ígérte meg a megváltást = hit); zsidó nép (az ígélet szerint innen jön a Messiás = remény); Keresztelő János (útkészítőként hirdette Jézus eljövetelét = szeretet); Mária (aki megszülte a Fiút = öröm). Egy másik magyarázat szerint a négy vasárnap jelentése a következő: Krisztus az, aki a prófétai ígéretek szerint egykor *eljött*, aki *eljön*, akinek újbóli eljövetelére *bűnbánattal* és örömmel készülünk. A régi egyházi atyák is Krisztus többszörös eljöveteléről és várásáról beszéltek (testben, erőben, dicsőségben; emberekhez, emberré, az emberek ellenére; *in carne, in mente, in maiestate*; Bernát szerint: *adventus Domini ad homines, in homines et contra homines*; Honorius szerint az Úr második eljövetele minden ember halálakor, harmadik eljövetele pedig a világ végén történik⁸⁴). A Döbrentei-kódex (1508) szerint Krisztus négyrendbeli eljöveteléről szól Advent ideje: „a testben, elmében, halálra, ítéletre Istennek jöveti.”⁸⁵ RIPPEL Gergely (1754) magyarázata szerint Krisztus négyes eljövetele a következő: először testben, másodszor a Szentlélek által a hívek szíveibe, harmadszor halálunk óráján, negyedszer az ítélet napján, hogy megítélje az élőket és a holtakat.⁸⁶

BOD Péter a középkor szimbolikus szemléletét idézi fel írásában, egyúttal pontos ünneptörténeti adatokkal rendelkezik. A *Szent Heortokrátés* talán legismertebb és legtöbbet idézett része az, ahogyan BOD Péter Adventet értelmezi forrásai alapján.

Dominica Adventus, Advent Vasárnap. Így neveztetnek a' moftani rendtartás fzerént a' Karátson előtt való négy Hetek. Régen vóltanak hat Hetek a' Szent Márton napjától fog-

⁸³ Az anglikán tradíciót ismerteti: MACLEOD 1966, 105.

⁸⁴ Idézi: MIHÁLYFI 1933, 116.

⁸⁵ GALAMBOS 1953, 36.

⁸⁶ RIPPEL 1754, 32-33.

va, a' holott kezdi moft-is a' Görög Ekléfia a' maga Bójtit: de idővel a' Deák Ekléfiában négy Hetekre f zorítottatott ilyen fundamentomon: mert a' Kriftusnak négy *Adventuſſa* eljövetele vagyon. (1) Midőn a' Teftben meg-jelent. (2) midőn a' fzívbe bé-fzáll és az embert meg-téríti. (3) midőn halála óráján el-mégyen az emberhez. (4) midőn el-jó az utólsó ítéletre.⁸⁷

CSIKY Lajos a következőképpen fogalmaz: „A négy adventi vasárnap [...] évről-évre hirdeti a világnak és Krisztus egyházának, hogy Ő jön; jön pedig a földre, gyülekezetéhez, minden egyes hívő szívébe, és az ítéletre, s így e vasárnapok az előkészület, a remény és a várakozás idejét alkotják.”⁸⁸

BOGÁR János szerint az Advent négy hetének, ill. vasárnapjának több ismert magyarázata, értelmezése közül „egyik sem elfogadható”.⁸⁹

Advent számos vonatkozásában hasonlít – ahogyan már említettük – a Húsvét előtti negyven napos Nagyböjtre. Nem feledhetjük azt, ami manapság egyre inkább eltűnik: az úrjöveti idő egyszerre az örömteli várakozás és a bűnbánati előkészület kettős lelkületét hordozza magán, hiszen örök Adventben élünk. Ez az időszak semmiképpen sem Karácsony előtti szolid merengéseink, önszórakoztatásunk, az ünnepre való stimuláció vagy fenyőillat és mézeskalácsillat felidézésének naiv időszaka, vagy egy XX. század eleji magyar református teológus szavai után szabadon: nem kéjgáz-eresztés (Szabó Dezső).

Ünnepfelfogásunk és teológiai-istentiszteleti hangúlyaink vonatkozásában feltűnő, hogy a Bibliaolvasó Kalauz Advent mind a négy vasárnapját jelzi és számozza, de ugyanez nem történik meg az ősi és valószínűleg eredetibb időszak, Nagyböjt vasárnapjai esetében (itt rendszerint csak az I. vasárnapot szokták jelezni⁹⁰).

Érdekes tapasztalni a református templomainkban néhány év óta hihetetlen gyorsasággal terjedő adventi koszorúállítás és gyertyagyújtást. Kérdés, hogy az adventi koszorú valójában mit jelent ebben az összefüggésben, amit javarészt – mivel általában színvilágában és sokszor anyagában sem felel meg annak, amit eredeti értelme szerint kifejezni és jelképezni hívatott – helyesebb és pontosabb lenne *Adventben felállított templomi koszorúnak* nevezni.

Az *adventi koszorú* német protestáns eredetű jelenség a XIX. századból,⁹¹ amely a XVIII. század óta állított karácsonyfával együtt a családi-otthoni ünnepre készülés és ünneplés részét képezte és képezi. A szokás eredetét feltehe-

⁸⁷ Bod 1786, 31.

⁸⁸ CsiKY 1914, 133.

⁸⁹ BogÁR 1932, 48.

⁹⁰ 2016-ban és 2017-ben mindegyik nagyböjti vasárnapot jelölte a Bibliaolvasó Kalauz.

⁹¹ J. Wiecherntől (1808–1881) eredeztetik, aki Hamburgban 1860-tól vezette be a felügyelete alatt álló intézetben, majd szokását folytatta Berlinben is. BIERITZ 2005, 209.

tőleg az a tény magyarázza, hogy a protestánsok sem házaikban, sem templomaikban nem állítottak az ünnepi időben emberi és állati figurákat felvonultató betlehemet.

Az adventi koszorú paraliturgikus jelenség,⁹² amennyiben eredeti szimbólumrendszeréből nem lép ki. Azért legfeljebb paraliturgikus jelenség, mivel a tárgy közvetlenül és elengedhetetlenül nem tartozik az ünnep és az ünneplés lényegéhez, istentiszteleti szertartásaihoz, de annak gondolatosságából, tartalmából, színvilágából, összességéből meg akar valamit jeleníteni, így a liturgiához csupán lazán kapcsolódik. E vonatkozásban az adventi naptár ugyan még távolabb van jelen formájában az eredőtől, mint az adventi koszorú, de mégis kapcsolódik a karácsonyi készülődés időszakának egyik jellemvonásához.

A koszorú négy gyertyája a négy vasárnapot jelképezné, a 3 lila (viola) és 1 rózsaszín (enyhített viola a 3. vasárnapon) gyertya a liturgikus színek gyakorlatával van, ill. lenne összefüggésben. A viola a bűnbánat színe a XIII. században megszilárdult nyugati liturgikus színeként szerint a katolikus és a lutheránus egyházakban. Az Advent III. vasárnapja örömré és örvendezésre hív fel (*Gaudete* vasárnap; mint a Nagyböjt IV. vasárnapja, az öröm vasárnapja a Fil 4,4-6 alapján⁹³), ezért és más kapcsolódó hagyományok szerint ilyenkor a püspöki, később az általános szertartáskönyvek megengedték, hogy ezen a vasárnapon enyhített viola színű ruhát öltözzön a celebráns.⁹⁴

A kálvini-református hagyomány általában nem, Magyarországon pedig egyáltalán nem követi a liturgikus színek alkalmazásának szokását,⁹⁵ de ugyanígy gondunk van a gyertya alkalmazásával is. Fel kell tennünk a kérdést: Mit keresnek ezek a lángoló koszorúk a református templomban? Ráadásul az esetek többségében olyan „művészeti alkotások” (piros, bordó, zöld, sárga gyertyákkal, egyéb tárgyakkal, gyümölcsökkel stb.) ezek, amelyek már végképp kiléptek abból a tartományból, ami a liturgikus gyakorlattal való összefüggést még mutatná, tehát paraliturgikus tárgyaknak sem lehet őket nevezni. Ráadásul a római katolikus templomokban a pontos szabályok szerint elkészített adventi koszorút

⁹² Nyugodtan nevezhetnénk liturgiaidegen tárgynak is.

⁹³ A Fil 4,4-6 kapcsolódhat egyaránt Advent III. és IV. vasárnapjához a liturgikus könyvek tanulsága szerint.

⁹⁴ Vö. BARSÍ 1999, 107.; BIERITZ 2005, 73-74., 208., valamint TAKÁCH-VERBÉNYI 1997, 10-14.

⁹⁵ Le kell szögeznünk, hogy a liturgikus színekkel kapcsolatban igazából semmilyen kritika vagy ellenvetés nem hozható fel. Ahogyan rámutatunk, a hétköznapi templomi terítők mellett a gyülekezetek rendszerint rendelkeznek nagyünnepi és nagypénteki textíliákkal is. Tény, hogy a liturgikus színekkel megszilárdulása és áthagyományozott rendszere hosszú történeti fejlődés után a XIII. századra tehető, és azóta is próbált változtatásokon ment keresztül. Vö. BERGER 2008, 301-302. A liturgikus színek rendszere szintén nem található meg a Szentírásban, sem az ún. „ősegyházban”, mint egyébként megannyi más (istentiszteleti) református szokás vagy gyakorlat.

szigorúan tilos az oltárra (úrasztala) helyezni, hanem egy külön állványra kell rakni vagy a mennyezetről kell lelógatni. Ha a liturgikus színeket nem alkalmazzuk, a gyertyagyújtást általában ellenezzük: mit jelent mégis az úrasztala közepén lobogó adventi láng? Ráadásul a húsvéti gyertya (mint Krisztus szimbólum) egyértelműen és bizonyítottan korai keresztyén szimbólum – miért nem azt gyújtogatjuk?

Mérlegelnünk kell azt is, hogy az adventi koszorú bármilyen indokkal történő meggyújtása a templomban önmagában véve liturgikus cselekmény, ahogyan külön liturgiai cselekmény jelleget kap a gyertya/gyertyák meggyújtása. A kálvini egyházakról azonban kívülről azt mondják általában, hogy nincs érzékük, nem fogékonyak a szimbólumok liturgikus alkalmazására, belülről magunkat óvatosnak, tartózkodónak és minimalistának tartjuk e tekintetben. Kivéve az adventi koszorút és a karácsonyfát! Mert „*olyan szép*”, amikor egyre növekszik vasárnapról vasárnapra a fény a délelőtti istentisztelet nappali világosságában. Az „*olyan szép*” nem kálvini, nem biblikus, nem teológiai érvelés. Vajon a hangulatkeltés, öngerjesztés, stimulálás, önszórakoztatás összefér-e, összeegyeztethető-e kálvini és kálvinista, állítólagos bibliai alapelveinkkel, általában véve az istentisztelet teológiájával? Nem.

Az egyik egyházkerület már évek óta gyülekezeti adventi koszorú „szépségversenyt” is rendez hivatalos honlapján, ahol a templomi giccsek egész tárházát szemlélhette és szemlélheti az internet világában barangoló érdeklődő. És még egy dolog: Nagypénteken számos helyen fekete terítővel takarták korábban az úrasztalát és a szószéket, de ezt a mai napig dogmatikai és egyéb érvek („nem halott, hanem élő Krisztusunk van”; „kriptahangulat” stb.) alapján tiltják lelkészek és teológusok, mivel ez a gyermekded hit megnyilvánulása valójában. A pseudo adventi koszorú és gyertya a fenyőfával együtt nem az?

Elgondolkodtató az is, hogy az adventi koszorú és adventi gyertyagyújtás milyen gyorsan és kvázi „simán” vonult be a közegyházi gyakorlatba. Számos istentiszteleten, iskolai istentiszteleten külön „liturgikus aktus” a gyertya/gyertyák meggyújtása. Egy a 2012. év adventi háttéranyagként kiadott tanulmány megállapítja a gyermek-istentiszteletek vonatkozásában, hogy gyermek-istentisztelet ünnepi hangulatának elősegítésére jó eszköz az adventi koszorún található gyertyák meggyújtása, ami ne a gyermek-istentisztelet előtt, hanem magán az alkalmon történjen. A gyertyagyújtásra biztosítsunk, különítsünk el önálló helyet és időt, tehát a gyertyagyújtásnak liturgikus aktusnak kell lennie. Javasolja, hogy a gyermekek üljék körbe az asztalt vagy a templomban állják körbe az úrasztalát a gyertyagyújtási aktus alatt, sőt a gyertyákat ne is oltsuk el

a gyermek-istentisztelet alkalma alatt.⁹⁶ Ugyanúgy természetes a mécses meggyújtása imádság közben. A javaslat szerint az előkészített mécses az imádság alkalmával az úrasztala közepére kell helyezni, majd a gyermekek gyurmából „elkészítik” vagy lapra lerajzolják családtagjaikat, akikért imádkozni szeretnének. Ezeket a rajzokat vagy gyurmákat a mécses köré kell helyezni, ezek után a gyermekek a szolgálattevővel együtt körbeállják a mécses, meggyújtják a mécses, majd a szolgálattevő imádkozik a jelenlévő gyermekek családjaiért.⁹⁷

A fentiekhez hasonló hangulati és liturgikus elem, hogy az adventi ifúsági istentiszteleten a „templomtérben gyertyák és mécsesek világítanak csupán,”⁹⁸ valamint az egymás mellé rendezett igeszakaszok és idézetek a karzatokról, az úrasztalától, ill. a padokból szólalnak meg. A gyertyákkal és mécsesekkel kirakott templomban a felolvasás alatt „halk instrumentális zene szóljon”.⁹⁹ De említhetnénk az ún. imakövek, imakavicsok, imagyertyák, imasarkok egyre sűrűbb alkalmazását is, amelyek a „hangulati aláfestésen túl” már az imádság eszközévé is előlépnek. Mindezek kritika nélkül folyhatnak egyházunkban, míg a klasszikus liturgikus örökség és hagyományos formák alkalmazása gyakorlatilag tilalom alá esik.

Református kegyességünk vállaltan és tudatosan mértéktartóan és óvatosan bánik (ill. bánt) a szimbólumokkal, mindazt, amiben nem vélte felfedezni az egyértelmű Krisztusra utalást, a jelkép mögött félreérthetetlenül meglévő jelentést, ill. tartalmat, az istentiszteleten kívülre helyezte. Az „olyan szép”, a „kellemes”, a „hangulatkeltő” megfogalmazások nem állják ki hitünk mértékének próbáját. Ha csupán az adventi idő múlásának kifejezésére használjuk, kérdés, hogy helye lehet-e szertartásainkon. Ha „fényszimbólumként” értelmezzük, többek között nagy kérdés, hogy a vasárnap délelőtti napvilágban és templomi kivilágításban érzékelhető-e ez a tartalom. Ha „adventi hangulat” teremtésére és kifejezésére, az előkészületi idő múlásának szemléltetésére használjuk ezt a paraliturgikus tárgyat, akkor vállalnunk kell, hogy csupán egy emberi jelet alkalmazunk, de ettől függetlenül a (református) keresztyén istentiszteleten soha nem az ember és annak érzelmei vannak a középpontban, hanem egyedül az eljött és eljövendő

⁹⁶ JAKAB-SZÁSZI 2012, 726. Idézet az ajánlásból: „A gyertya meggyújtása után következhet akár egy imádság, ill. jöhet a bibliai történet mondása/igeolvasás. Természetesen a történetmondás után ne oltuk el a gyertyákat, de lehetőség van arra, hogy valamilyen elkülönülő liturgiai elemmel (pl. egy énekléssel) áthelyezzük az Úr asztalára, vagy olyan helyre, ahol az alkalom többi részén is jól látható, de nem zavaró a közös munkában.” JAKAB-SZÁSZI 2012, 726.

⁹⁷ JAKAB-SZÁSZI 2012, 729.

⁹⁸ BERÉNYINÉ CSINÁDY 2012, 735.

⁹⁹ BERÉNYINÉ CSINÁDY 2013, 652-653. A 2015-ös ajánlás szerint az adventi ifúsági istentiszteleten a textusfelvételt és az igehirdetést a *Jó az Úr mamika!* című színdarab első és második része keretezi. Vö. BERÉNYINÉ CSINÁDY 2015, 667-675.

Úr. Soha el nem évülő kérdés: *Mit, ill. Kit ünneplünk?* Mindenesetre az utóbbi évek ez irányú tapasztalatai és nyitott kérdései alapján itt van az ideje, hogy közös teológiai és liturgiai álláspontot igyekezzünk kialakítani az „egy hit” (vö. Ef 4,5) egyező látása alatt az új jelenségek vonatkozásában. Addig is énekeljünk hitünk nagy titkáról Ambrus püspök (kb. 334-397)¹⁰⁰ himnuszával: „Ó, népeknek Megváltója, / Jövel, szűznek szent Magzatja” (RÉ 302,1).¹⁰¹

Az adventi idő rendkívüli módon átalakult az elmúlt néhány évtizedben. Ezzel kapcsolatban idézem az egyik XX. századi homiletikai tankönyvíró: Kovács Albert szerint ugyanis a református lelkész nincs az adventi négy vasárnaphoz kötve, hanem ennél többre és kevesebbre is kiterjesztheti, ill. csökkentheti a karácsonyi előkészítést.¹⁰²

Visszatekintve elmondhatjuk, hogy az adventi idő korábban sokkal egyszerűbb, ezáltal jóval természetesebb és üzenetét tekintve tisztábban érthető volt. Sokan már csak bronz-, ezüst-, arany-, sőt gyémántvasárnapban mért karácsonyi bevásárlási időként fogják fel az adventi időt, amely célja és mondanivalója szerint eredetileg az el- és visszajövő Krisztusról szólna. Talán felerősödik ilyenkor az embervilágban, bennünk is a keserédes nosztalgiazás és fanyalgás, a „valaha volt” szép és régi, de soha vissza nem jövő Adventek és Karácsonyok emlékezete. Talán próbáljuk magunkat kivonni vagy elszigetelni a műfények, az álérzések, a maradványaiban keresztyén kommerszkarácsony forgatagából,¹⁰³ a tartalom nélküli körítések, a jelentések nélküli adventi szimbólumok öncélúságából. Éppen ezért talán itt van az idő és alkalom, hogy tisztán, egyszerűen – a próféta szava szerint – örüljünk és örvendezzünk nagyon, hiszen Királyod jön, Királyod érkezik hozzád (vö. Zak 9,9; Mt 21,5). Ő Krisztus!¹⁰⁴

Gyülekezeteink történeti hagyományokból táplálkozó prédikációsorozatok,¹⁰⁵ evangélizációkat, adventi esteket rendeznek. Nem csupán az utcák, az üzletek és a lakások kapnak különleges díszítést, hanem a gyülekezeti házak, sőt templomok is. Azonban a dolgok mélyére tekintve a Nagyböjthöz képest bizonyosan túldimenzionált, nem lényegre koncentráló ünneptendencia kéréseket vet fel.

Nálunk és általában az egész nyugati keresztyénség gyakorlatában az Advent inkább a várakozás, az emlékezés és leginkább a Karácsonyra való készülés időszaka lett, ahol lelki stimulációink közepette mindinkább feledésbe merül, hogy

¹⁰⁰ Vö. VANYÓ 2004, 17-24.

¹⁰¹ PAP 2010c, 1., 9.

¹⁰² KOVÁCS 1904, 105.

¹⁰³ Vö. részletesebben: KOVÁCS 2015, 676-685.

¹⁰⁴ PAP 2011p, 7.

¹⁰⁵ Presbiteriánus vonatkozásban lásd: MACLEOD 1966, 105.

a Karácsonyra való készülés egyszerre a nagyünnep előtti és Krisztus jövőbeni eljövételére való készülés is. Advent egyszerre az előre- és a visszatekintés időszak, a Gyermek születésére való emlékezés és a győzedelmes Úr ítéletre visszatérésének várakozásáé;¹⁰⁶ mintha ezekben a képekben, azaz az egyház adventi várakozásának eredeti szándékában az Ézs 11 nagy próféciaja és víziója valósulna meg. Természetesen az ünnepre való méltó (fel)készülés és a várakozás lelkületét is hordozhatja Advent, de egyértelműen torzulásként kell jellemeznünk, ha Advent hangsúlya az Úr egykori, mai és eljövendő érkezéséről egyoldalúan a mi várakozásunkra kerül át.¹⁰⁷ A többek által visszasírt egykori ének szavaival Adventből csak ennyi marad: „*Drága Advent, köszöntünk...*”

KARÁCSONY

Zengjük mi is az örvendezés énekét! A theophaneia nevet adjuk ünnepünknek. A világ üdvösségét ünnepeljük, az emberiség születésnapját. Ma kapott feloldozást Ádám az átok alól.¹⁰⁸

Krisztus születik, dicsőítsétek! Krisztus a mennyből jön, elébe menjete! Krisztus a földön van, keljete fel! [...] A testetlen megtestesül, az Ige tömörre válik, a láthatatlan látható, az érinthetetlen tapinthatóvá válik, az időtlen elkezdődik, az Isten Fia az emberfia lesz. [...] Csak akkor hisznek [a zsidók, görögök, eretnekek], amikor látják a mennybe felmenni. De ha még akkor sem, legalább akkor higgyenek, amikor látják a mennyből eljönni, és bíróként ítéletet ülni. Mindezek későbbiek. Most viszont az Isten-jelenés ünnepe van, vagyis a Születésnap.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Vö. MACLEOD 1966, 104.

¹⁰⁷ Vö. MAGASSY 1997/I, 5.

¹⁰⁸ Nagy Bazileiosz homíliája Krisztus szent születésére 378-ból. EB I., 12. Az ünnepi prédikáció feltehetőleg egyik korai szövegünk abból a korból, amikor december 25-én Krisztus születését Keleten is ünnepelni kezdték. Vö. EB I., 1.

¹⁰⁹ Nazianzoszi Gergely beszéde Teofánia ünnepére 380. december 25-én. EB I., 15-17. A teofánia (január 6.) Keleten hagyományos ünnepének és december 25-e találkozásának és „kiegyenlítésének” történelmi idejében járunk. Gergely beszéde további részében bemutatja a környező világ (görögök, pogányok) ezen időszakhoz kötődő szokásait (koszorúk elhelyezése a bejáratoknál, kartáncok járása, utcák díszítése, illatszerek használata, paráznaság, kéjelgés, díszes öltözetek, ékszerek, a természetes szépséget és az istenképmást megrontó sminkelés, részegkedés, dőzsölés, heverészás, fényűzés stb.; EB I., 18-19.), de a keresztyének nem így ünnepelnek. „Hagyjuk meg ezeket a görögöknek, és a görög körmeneteknek és felvonulásoknak, akik azt hiszik, hogy az istenek élvezik a pecsenyeillatot, és ennek következtében hasukkal tisztelik az isteni valóságot, gonosz démonok gonosz kitalálói és beavatottai, valamint beavatói. Mi azonban, akiknek az imádás tárgya az Ige, ha már valamilyen élvezetben részt kell vennünk, akkor leljük örömünket a szóban, az isteni törvényben és elbeszéléseiben, többek között azokban,

A mostani ünnepet pedig az igazi sátorkészítés misztériuma indokolja. Ezen az ünnepen emberi sátor készül annak, aki érettünk magára öltötte az embert! [...] Látod-e a fény erősebb sugárzását, a megszokottnál is fenségesebb Napot? Akkor gondold az igaz világosság eljövetelére, amely az evangélium fénysugaraival beragyogja földkerekségét. [...] Az ünnep napjához a rosszról való megfedekezés illik, amint mondja a bölcs Salamon. Mert melyik nap lehetne számunkra ennél jelesebb, amelyen az igazságosság Napja a Sátán hitvány sötétségét eloszlatta, és a mi természetünkön keresztül ragyog be a természetbe [...] Senki ne gondolja, hogy csak a Húsvét misztériumát illeti meg az üdvrend vége, de hogyan érhet véget valami, ha nem előzte meg a kezdet? Melyik a korábbi? Nyilvánvaló, hogy a születés megelőzi a szenvedés üdvrendjét. Mindazok a javak tehát, amelyek a Húsvéthoz tartoznak, a születéssel kapcsolatos dolgok kivételes részét alkotják.¹¹⁰

Évenkénti visszatéréssel ma is megünneplésre ránk virradt Urunk Jézus Krisztus születésnapja, amelyen az igazság a földről kelt fel, és a naptól származó nap¹¹¹ a mi napunkon született meg: örülünk és örvendünk rajta! [...] Ezért hát buzgón összegyűlve és kellő ünnepélyességgel üljük meg az Úr születését.¹¹²

Az Úr születésnapjának¹¹³ nevezzük, amikor Isten Bölcsessége beszélni sem tudó csöppségként mutatkozott meg, és Isten Igéje szavak nélkül hangot hallatott, a testet. [...] Évenként visszatérő ünnepélyességgel üljük meg tehát ezt a napot, amelyen beteljesedett a prófécia [...]. Örvendezve ünnepeljük meg tehát üdvösségünk és megváltásunk eljövetelét! Tartsuk meg ezt az ünnepnapot, amelyen a nagy és örök Nap a nagy és örök Naptól¹¹⁴ a mi röpke időbeli napunkban eljött! [...] Most azért, a Szűztől született Úrnak is, akinek születésnapját ma üljük, az angyali szózat magasztalása szól [...].¹¹⁵

amelyek nyomán ma ünnepésre összegyűltünk, hogy ennek megfelelő legyen kedvtelésünk, és ne legyen idegen meghívónktól.” EB I., 19.

¹¹⁰ Nüsszai Gergely homíliája az Úr születésére 386. december 25-én. EB I., 60., 62-63., 76-78. A prédikáció erőteljesen épít a *sátorozás* (vö. Ám 9,11; Jn 1,14), valamint a *sol invictus* (*sol iustitiae Christus Deus noster*) gondolatra. A *sol iustitiae* kifejezést a Mal 3,20 (4,2) latin szövegéből vették. Vö. RADÓ 1957, 36.

¹¹¹ Ágoston – úgy tűnik – tudatosan kerüli a *sol* kifejezést, e helyen *dies ex die* áll. EB I., 101.

¹¹² Ágoston beszéde Urunk Jézus Krisztus születésére 411-ban vagy 412 után (az elhangzás helye bizonytalan; *Sermo 184*). EB I., 101., 103.

¹¹³ *Natalis Domini*

¹¹⁴ *Magnus et aeternus dies a magno et aeterno die*

¹¹⁵ Ágoston beszéde az Úr születésére 412-416 között (az elhangzás helye ismeretlen; *Sermo 185*). EB I., 107-110.

Ma született meg a mi Megváltónk, örvendjünk tehát, szeretteim! [...] Mert az igazságban fog téged megítélni az, aki téged irgalmában váltott meg, aki az Atyával és a Szent Lélekkel uralkodik mindörökkön örökké. Ámen.¹¹⁶

A mi Urunk és Megváltónk eljövetelekor és test szerinti megjelenésekor az angyalok égi kórusokat vezetve jelentették a pásztoroknak, mondván: *Nagy örömet hirdetek nektek, ami az egész népnek szól.* [...] Valóban, mint amikor a király érkezik, tisztítsák meg az utcákat is, minden várost különféle virágokkal és díszekkel koszorúzzanak fel, hogy semmi se legyen, ami méltatlan arra, hogy a Király szeme elé kerüljön. Így most is, Krisztusnak, a béke királyának megjelenésekor, ki kell vetni a közösségből mindent, ami ártalmas. Az igazság felragyogásával tűnjék el a hazugság, semmisüljön meg a széthúzás, ragyogjon fel az egyetértés.¹¹⁷

Közben, testvérek, méltó, hogy az Úr születése napján az úri feltámadás napját is ünnepélyesen meghallgassátok. Mert ahogyan az egyszülött Isten értünk méltóztatott megszületni, ugyanúgy méltóztatott érettünk testileg meg is halni, méltóztatott még fel is támadni. Ez ugyanis látogatása napja, amaz a megváltás napja.¹¹⁸

Jézus Krisztus téli napfordulóhoz kapcsolódó születésünnepének (*Festum Nativitatis Domini Nostri Jesu Christi, Dies Natalis Domini*¹¹⁹) tekintélyes történettel rendelkezik. BOD Péter megemlíti, hogy Karácsony – amely elnevezést szerinte a latin *incarnatio* szóból rontották¹²⁰ – és Krisztus születése időpontjáról „már régen vefezkednek a’ Krónológufok”. Felsorolja Krisztus születésének hagyományait: január 6. (pl. a napkeleti egyházak hagyománya szerint), május 20. (szerecsenek és egyiptomiak), december 25. (napnyugati egyházak), amit arra vezetnek vissza, hogy Titus Rómából hozott valamilyen írásokat, amelyekben látták ezt az időpontot.¹²¹ HÖRK József szerint a Karácsonyt a IV. századtól ünneplik. Ebben az időszakban a rómaiak az idő és a szántóföldek istenének, Saturnusnak ünnepét ülték egy héten keresztül nagy vigadalmak közepette.

¹¹⁶ Nagy Leó pápa (440–461) beszéde az Úr születése napján (*Sermo I [XXI]*) EB I., 112., 116. A prédikáció idézett első és utolsó mondata a liturgikus beágyazottság jeleit mutatja: a nyitó és hangsúlyos *Hodie natus est* és lezáró a *doxológia*. Vö. CHADWICK 2003, 116.

¹¹⁷ Aranyszavú Péter (Petrus Chrysologus kb. 380–450; Ravenna püspöke, majd kb. 431-től metropolitája) beszéde Krisztus születéséről. EB I., 117–118.

¹¹⁸ Fulgentius (V–VI. század) beszéde Krisztus kettős születéséről, az egyik örökkévaló az Atyától, a másik időbeli Szűztől (*Sermo 2*). EB I., 128.

¹¹⁹ BARSÍ 1999, 89.

¹²⁰ BOD 1786, 145.

¹²¹ BOD 1786, 147–148.

Ekkor megszűnt a különbség úr és szolga között, az ünneplők kölcsönösen megajándékozták egymást.¹²²

Azonban az az igény, hogy Krisztus Urunk földi születését ünnepelje a keresztyén egyház, a bibliai idők után, a korai egyház gyakorlatában jelentkezett. Tudomásunk van arról, hogy mintegy 4-5 időpont – közöttük tavasziak is – forgott a köztudatban Krisztus születésével kapcsolatban, ezek közül kettő: december 25-e és az általunk Vízkereszt néven ismert január 6-a szilárdult meg a Krisztus utáni IV. századra.

A korai keresztyén hagyomány *Krisztus születésének évét* Augustus uralkodásának 41. évére, a Róma alapításától – a Julianus-naptár¹²³ szerint – számított 751. évre teszi (így pl.: Irenaeus, Tertullianus, Alexandriai Kelemen stb.). Más hagyományok az uralkodás 42. évéről tudnak (752; *Hippolytus* vagy Hippolütosz, Eusebius stb., valamint a középkorban Beda Venerabilis), de ettől eltérő, igen sokféle hagyománnyal találkozunk már a korai íróknál is, ahogyan ez általában jellemző az ókori események utólagos datálására, rekonstrukciójára.

Krisztus születését az ókori, középkori és a legújabb kutatók eltérő módon Róma alapításától számítva 742-754 közé datálják. SZÉKELY István hosszú történeti áttekintés után arra jut, hogy Krisztus a Róma alapításától számított 749. évben, azaz Kr.e. 5-ben született. Ezzel együtt teljes a bizonytalanság az *incarnatio hónapját* és *napját* illetően. Több időszámítási kísérlet létezett Jézus Krisztus születésének megállapítására, habár nyilvánvaló (volt), hogy a források alapján az Úr születésének pontos dátumát nem tudjuk.¹²⁴ A datálást az is nehezíti, hogy köztudomásúan az ősegyházban és az igen korai keresztyénségben nem ünnepelték Krisztus születését, így ennek történelmi emlékezete sem maradhatott fenn. Apró különbség is megfigyelhető a keresztyénséget körülvevő pogány kultusz és kultúra szokásai és a keresztyén felfogás között. A pogányok a születésnapot ünnepelték, a keresztyének pedig a „mennyei születésnapot”, az igazi életre, az örök életre való születést részesítették előnyben.¹²⁵ A vértanúk halálának napja (*natales martyrium*) különlegesen fontos és ősi jelentőségű a legkorábbi keresztyén naptárakban. Pontosan ennek az emlékét hordozza

¹²² HÖRK 1882, 275.; GAÁL 1994, 34-36.; LEEUWEN 2009, 145. A „karácsonyi ajándékozás” szokása és magyarázata még a nyugati civilizációban is eltér (ki és mikor hozza az ajándékokat, ill. mikor ajándékozzák meg egymást az emberek?), és korántsem biztos, hogy szükségszerűen Karácsony napjához kötődik. Dél-Európában, így pl. Olaszországban és Spanyolországban Vízkeresztkor történik az ajándékozás. Vö. DOLHAI 2016, 70-71.

¹²³ A helyesírási szótár szerint a *Julianus-naptár* írásmód mellett létezik a *julián naptár* szóalak is. LACZKÓ-MÁRTONFI 2006, 876. A szakirodalomban, ill. a szaknyelvben azonban egyenértékűen alkalmazzák a *julián-naptár* formát is. A többfajta írásmód e munkában is megjelenik.

¹²⁴ CULLMANN 1992, 9.

¹²⁵ SZÉKELY 1922, 145-160. Vö. MACLEOD 1966, 106.; HAHN 1983, 103-104., 105.

a legszorosabb értelemben vett karácsonyi idő számos emléknapja is (korai *martyrologiumok!*).¹²⁶

A III. század elején Hippolitosz (kb. 170-235)¹²⁷ Dániel próféta könyvéhez írt kommentárjában (203/204)¹²⁸ megállapította, hogy Krisztus Augustus uralkodásának 42. évében március 25-én, szerdán született.¹²⁹ Julius Africanus (+240)¹³⁰ 221 előtt azt állította, hogy március 22. a teremtés első napja, március 25. pedig egyszerre az *Annuntiatio* és a feltámadásé. A Római Birodalomban honos Kübelé kultuszában március 15. és 27. között tartottak nyilvános szertartásokat: a böjtölés és a vér, azaz Attisz gyászának napja (március 22.) után március 25-én ülték meg Attisz feltámadását a Hilaria során.¹³¹

A 243-ban keletkezett anonim (Pseudo-Cyprianus?) *De Pascha Computus*¹³² című könyv alapvetően számszimbolikán és „matematikai allegórián” alapuló fejtegetése alapján azt állítja, hogy Krisztus március 28-án született, ill. fogantatott. Krisztus születésének teremtéshez kötött *teológiai értelmezése* szerint Krisztus a teremtés negyedik napján, azaz az égitestek, különösen a Nap teremtésének napján (vö. 1Móz 1,14-19) született, ill. fogantatott.¹³³ A világ teremtése ősi felfogás szerint március 25-én, a tavaszi napéjegyenlőségkor történt, ill. kezdődött. Krisztus születésének tavaszi ünneplése a korai századokban általánosan elterjedt.¹³⁴ Ezek a kísérletek kozmikus eseményekkel hozták összefüggésbe Krisztus születését. Így pl. Isten a teremtéskor *szét-, ill. elválasztotta a világosságot a sötétségtől* (1Móz 1,4), amiből arra következtettek, hogy egy egész két egyenlő, egyforma részéről van szó.

A római naptár szerint a tavaszi napéjegyenlőség március 25-re esik, ez a teremtés első napja.¹³⁵ A fény teremtése a negyedik napon történt (március 28.). A keresztyének számára a Messiás-Krisztus a felragyogó *igazság napja* (Mal

¹²⁶ Vö. BERGER 2008, 318.

¹²⁷ VANYÓ 2004, 215-222. Órigenész az ünnepek felsorolása közben (vasárnap, Nagypéntek, Húsvét, Pünkösd) nem említi Krisztus születésének napját. SZÉKELY 1922, 155.

¹²⁸ VANYÓ 2004, 217.

¹²⁹ DUCHESNE 1910, 258.

¹³⁰ VANYÓ 2004, 287.

¹³¹ CHADWICK 2003, 22.

¹³² Hippolitosz a *Húsvét dátumának meghatározásáról* című, elveszett műve kb. 222-223 táján keletkezett. Ezt Euszebiosz ismerte. A Cyprianus művei között fennmaradt *De Pascha computus* bizonyosan nem Cyprianus műve, VANYÓ szerint Hippolitosz munkájának javított kiadásaként fogandó fel. VANYÓ 2004, 219.

¹³³ Vö. DUCHESNE 1910, 258.; SZÉKELY 1922, 156.; ROLL 1995, 81-83.; HAFENSCHER 1999, 141.; RATZINGER 2002, 96-97.

¹³⁴ TALLEY 1991, 91.; CULLMANN 1992, 9-10.; BIERITZ 2005, 190.; LEEUWEN 2009, 128.; HAFENSCHER 2010, 328-329.

¹³⁵ E teológiai látásmód, interpretáció szerint Krisztus fogantatása és halála, a teremtés és egyúttal az új teremtés kezdete is összekapcsolódik. Vö. LEEUWEN 2009, 197.

3,20), amiből következik, hogy március 28-án kellett születnie.¹³⁶ Alexandriai Kelemen (†215 körül)¹³⁷ szerint „egyesek az Úr születésének nemcsak évét jelölik meg, hanem napját is. Szerintük Augustus uralkodásának 28. évében május 20-án történt.”¹³⁸

Krisztus születésének áthagyományozott „dátumai” (hónap és nap) az ókori források és a szakirodalom alapján a következők: január 6. vagy 10.; március 28.,¹³⁹ április 2., április 18. vagy 19., április 20.,¹⁴⁰ május 11.,¹⁴¹ május 15.,¹⁴² május 20.,¹⁴³ május 21.,¹⁴⁴ május 29.; november 18.;¹⁴⁵ a IV. századtól egyre jobban terjedt a december 25-i dátum.¹⁴⁶

További érdekesség még, hogy a koptoknál, a jakobitáknál, az örményeknél ténylegesen fellelhetőek olyan májusi ünneplisták, amelyek nagyon hasonlítanak a Karácsony napját övező december végi vértanú- és emléknap kánonjához (május 11. és 19. között).¹⁴⁷

Mint látható, a legtöbb dátum tavaszra vagy nyár elejére esik. Ez egyrészt a világ teremtésének „datálásával” van összefüggésben, valamint mélyebb vallástörténeti reflexiókat is érezhetünk a háttérben. A hagyományt az is erőteljesen befolyásolhatta, hogy Jézus halála is tavasszal történt, és a korabeli gondolkodás szerint a próféták, „kiválasztottak” élete csakis teljes évekből állhatott össze.¹⁴⁸ A keresztyén apostolokra, mártírokra, hitvallókra való emlékezés korai keresztyén gyakorlata is mutatja, hogy haláluk napjára mint *mennyei születésnapjukra (natale)*¹⁴⁹ emlékeztek.¹⁵⁰

¹³⁶ Vö. CULLMANN 1992, 9-10.

¹³⁷ Vö. VANYÓ 2004, 305-313.

¹³⁸ Stromates (vagy Sztrómateisz) I, 21. PG 8,885. Idézi: BARSÍ 1999, 89. Vö. VANYÓ 2004, 306-307.

¹³⁹ Jézus születésének és halálának napjaként. LTHK X., 1017.; BIERITZ 2005, 190.

¹⁴⁰ SZÉKELY 1922, 156.

¹⁴¹ A koptoknál, lásd: BARSÍ 1999, 89.

¹⁴² MKL VI., 179.

¹⁴³ DUCHESNE 1910, 258., 262.; CULLMANN 1992, 10.; BIERITZ 2005, 190.

¹⁴⁴ BARSÍ 1999, 89.

¹⁴⁵ DUCHESNE 1910, 258.

¹⁴⁶ A szerzők és művek részletes felsorolását lásd: SZÉKELY 1922, 156-157.

¹⁴⁷ Vö. BARSÍ 1999, 89.

¹⁴⁸ CULLMANN 1992, 10.

¹⁴⁹ A Karácsonyt és az Epifániát a hellenista kultúrkörből kölcsönzött *natale*-motívum is formálta. A *natale* a IV. században a születés évenként visszatérő emléknapjának általános kifejezése, de a császári és udvari nyelvben jelentésbővülésen ment keresztül, és a megdicsőülés napjának (intronizáció és apoteózis) kifejezésévé lett. Egyúttal a keleti *epifánia*-motívum párjaként is értelmezhetjük. Vö. BIERITZ 2004, 71-72.

¹⁵⁰ Vö. KLAUSER 1965, 88.; CULLMANN 1992, 11.; OHCW, 66.; BERGER 2008, 434-435.; LEEUWEN 2009, 127.

A téli dátumok magyarázatául pedig az szolgálhat, hogy a „születés”, így az *incarnatio* a fogantatással, tehát a születés előtt 9 hónappal ment végbe.¹⁵¹ A sokrétű és bonyolult dátummagyarázatok azt is mutatják, hogy Krisztus földi megjelenésének, születésének időpontját mindenek előtt és alapvetően teológiai mérlegelések/elvek alapján határozták meg.¹⁵²

Ide kívánczok, hogy Krisztus halálának dátumhagyományait is nevezzük meg. Ezek a következők: március 21.; március 23.; március 25.; április 9.; április 13. vagy 19.¹⁵³ Tertullianus és Hippolitosz az evangéliumi, főleg a jánosi leírásokkal összefüggésben azt hangsúlyozza, hogy a Páska kezdete és Krisztus halála (Niszán hó 14.) március 25-én pénteken volt.¹⁵⁴ Galliában még a VI. században is ragaszkodtak ehhez a dátumhoz mint nem mozgó húsvéti időponthoz.¹⁵⁵

A tudományos kutatás konszenzusa szerint a Kr.u. 300-as évek 30-as éveiben (336), Konstantin császár idejében vezették be Rómában a december 25-ét mint Jézus Krisztus megtestesülésének ünnepét.¹⁵⁶ E császár rendelte el többek között a híres születés temploma építését Betlehemben, valamint 321. március 3-án¹⁵⁷ vagy 7-én kihirdetett rendeletében a vasárnap, azaz az Úrnapja általános heti pihenőnapként – és még nem általános munkaszüneti napként – való megünneplését.¹⁵⁸

Kr.u. 354-ből fennmaradt egy római naptár, amely a vértanúk emléknapjait tartalmazza,¹⁵⁹ ott bukkan fel december 25-e vonatkozásában egy rendkívül fontos adat: „*Natus Christus in Betleem Iudeae*”.¹⁶⁰ Igazából a vértanúk emléknapjainak feljegyzése, összeírása alkotta meg a keresztyén (liturgikus) naptárat avagy annak őst.¹⁶¹ A mártírokra való emlékezés a III. század közepén, Kr.u. 250 táján csatlakozott az ősi Krisztus-ünnepek mellé – Karácsonyt, azaz

¹⁵¹ CULLMANN 1992, 10.; HAFENSCHER 1999, 24.

¹⁵² Órigenész (184-254) a III. század elején kifejezetten tiltakozott a születésnap megünneplése ellen, mivel az szerinte pogány szokás. A Bibliában is csak a pogányok és az istentelenek ünnepelték azt. CULLMANN 1992, 11. Vö. SZÉKELY 1922, 155.; RADÓ 1957, 33.; HAFENSCHER 1999, 141.

¹⁵³ Vö. DUCHESNE 1910, 262-263.

¹⁵⁴ DUCHESNE 1910, 262.; ROLL 1995, 87.; RATZINGER 2002, 96. Vö. LEEUWEN 2009, 127.

¹⁵⁵ RATZINGER 2002, 96.

¹⁵⁶ MIHÁLYFI 1933, 74., 119-121.; HAFENSCHER 2010, 330.

¹⁵⁷ BIERITZ 2005, 62.

¹⁵⁸ Vö. CHADWICK 2003, 118.; CSIKY 1895, 7.; MACLEOD 1966, 100.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 103., 120.; LEEUWEN 2009, 40.

¹⁵⁹ A vértanúk emlékünnepeinek ősiségével és eredeti szándékával kapcsolatban a református szakirodalomban lásd különösen: BOGÁR 1932, 47., 49-51.

¹⁶⁰ OHCW, 113.; TALLEY 1991, 85.; LEEUWEN 2009, 127.

¹⁶¹ Karácsony liturgikus gyakorlatához tartozott/tartozik a martyrologium ünnepélyes éneklése, az ünnep meghirdetése a szertartás előtt vagy elején.

a megtestesülés ünnepét kivéve.¹⁶² Furius Dionysius Philocalus 354-re datált, de 336-ból származó, római forrásokra támaszkodó *chronographiája* (*Depositio Martyrum*) Valentinus keresztyén arisztokrata számára készült.¹⁶³ A forrás elrendezése nyilvánvalóan megmutatja azt is, hogy az évkezdet, így a liturgikus év december 25-én volt Rómában ebben az időben.¹⁶⁴

A téli napfordulóra, azaz a december 25-i dátumra való helyezést¹⁶⁵ általában két hipotézissel magyarázzák: 1) apologetikus-vallástörténeti (kultusztörténeti) hipotézissel,¹⁶⁶ 2) az ún. számítási (kalkulációs) hipotézissel¹⁶⁷ (*Berechnungshypothese*,¹⁶⁸ *computation hypothesis*¹⁶⁹).

Az *első* szerint Krisztus születésének (nyugati) keresztyén, ill. római ünneplésének december 25-i dátumát a vallástörténeti kontextusra adott válaszban kereshetjük és érthetjük meg. A keresztyének az adott napkultusszal kapcsolatban nem a dátumot akarták kisajátítani, hanem saját hitvallásukat megfogalmazni. A Julianus-naptár szerint a téli napfordulón¹⁷⁰ született Mithrász

¹⁶² KLAUSER 1965, 88.; BIERITZ 2005, 49.

¹⁶³ LTHK X., 1017.; MKL VI., 179.; TALLEY 1991, 85-86.; CULLMANN 1992, 18.; OHCW, 112-113.; DUCHESNE 1910, 258-259.; SZÉKELY 1922, 156.; GALAMBOS 1953, 34.; RADÓ 1957, 34.; TAKÁCH-VERBÉNYI 1997, 16.; HAFENSCHER 1999, 142.; BARSÍ 1999, 90.; BOGÁR 1932, 47-48.; KLAUSER 1965, 88.

¹⁶⁴ TALLEY 1991, 80.

¹⁶⁵ A december 25-e eredetileg római (pogány) ünnep volt, amely a téli napfordulóra esett (ma december 21-22., az antik időszámítás szerint december 25.) és erőteljesen kapcsolódott a rómaiak császárkultuszához. A legújabb kutatás szerint azonban az ünnep egyáltalán nem volt „ősi”, így – habár a fény és a világosság ősi, egyetemes szimbóluma Krisztus születésével kapcsolatban is üzenettel bír (vö. Jn 1) – a keresztyénség és a születő egyház hit- és önvédelmi okokból „váltotta le” a napisten és a császárkultusz cirkuszi ünnepélyekkel megtartott kultuszát. Számukra nem a császár volt úr, hanem Krisztus az Úr, a világmindenség Királya, aki győzedelmeskedett a sötétség és a halál hatalma fölött. Ez a győzelem születésével kezdődött, amikor a betlehemi éjszakában a pásztorok Isten körülragyogó dicsőségét, hatalmas és tiszta fényességét (Lk 2,8-9) látták és tapasztalták. A korai egyházban úgy vélték, hogy Keresztelő János a nyári napfordulón született (június 21-22.; vö. Szent Iván napja és éjjele: június 23., ami Keresztelő János születése ünnepének [június 24.] előestéje; az eltérés – ugyanúgy, mint fent – az antik időszámításból ered). A növekedés és csökkenés (vö. Jn 3,30) egyúttal a napforduló utáni kozmikus összefüggések által is nyilvánvalóvá lesz. Vö. RATZINGER 2002, 98.; BIERITZ 2005, 239-240.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 111.; BOGÁR 1932, 58-59. BOGÁR János a hivatkozott helyen megállapítja, hogy ez „az ünnep karácsony ünnepéhez igazodott [...]”.

¹⁶⁶ BIERITZ 2005, 190-191.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 120.

¹⁶⁷ SZÉNÁSI 1999, 41. szerint: „ősi elképzelés szerint”. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 120.

¹⁶⁸ BIERITZ 2005, 190.

¹⁶⁹ Vagy: *Calculation hypothesis*. ROLL 1995, 82-83., 87-106.; ADAM 1981, 123-124.

¹⁷⁰ MEYER-BLANCK 2011, 146. szerint a téli napforduló krisztológiai célzatú ünneplésének igénye fennállt a korban.

(december 25.),¹⁷¹ valamint Kr.u. 275-ben (vagy 274-ben,¹⁷² ill. 270 körül¹⁷³) Aurelianus császár bevezette december 25-én a *Sol Invictus* vagy *Natalis Solis Invicti* késő antik¹⁷⁴ ünnepet¹⁷⁵ a szír napisten, *Emesa* (vagy *Emesza*) tiszteletére és az ahhoz kapcsolódó ünnepi játékokat.¹⁷⁶ RADÓ Polikárp adatközlése szerint 274. december 25-én dedikálta¹⁷⁷ a császár a *Sol Invictus* templomát.¹⁷⁸ Célja minden bizonnyal a Birodalom kultuszainak összefogása és „rendezése”, egyúttal ellenőrzése volt, amit egy monoteista napisten-vallás mint új államvallás kialakításával akart elérni.¹⁷⁹

Az ünnepnap előzményeként értelmezendő, hogy az Egyiptomban és Szíriában létező mítosz alapján a szír származású császár, Elagabal (vagy Elagabalus, Heliogabalus) trónra lépésekor, 218-ban megkísérelte a Nap főistenné tételét.¹⁸⁰ A kor- és vallástörténeti kontextushoz annyit még meg kell említenünk, hogy (1) a III. században a római császárok rendkívül gyorsan váltakoztak, és a keresztyén vallás mint *religio illicita* az egyébként belső kohéziós problémáival küzdő Birodalom ellenségének és ellenlábasának tűnt, mivel a császárság eszméje felelevenítésének és megerősítésének útjában állt (a keresztyénülözések egyik indoka mindenképpen ez volt); (2) az egyiptomi és kis-ázsiai kultuszok rendkívül népszerűek voltak, és a császárok érdekében állt ezek integrálása. Főképpen Aurelianus értette meg, hogy a régi római vallási hagyományok ápolása önmagában nem elegendő, hanem ezeket egy a maga korában népszerű *monoteista szerkezetű szoláris* teológiába¹⁸¹ és kultuszba kell beilleszteni,¹⁸² ami

¹⁷¹ Mithrász a teremtés mestere és gondviselője, az ég és a föld közötti közvetítő. Vö. BARSÍ 1999, 89.

¹⁷² OHCW, 65., 113.; RADÓ 1957, 36.; ADAM 1981, 122.; TALLEY 1991, 87-89.; DEVLAMINCK 2003/2004; BIERITZ 2004, 75.; BIERITZ 2005, 191.; LEEUWEN 2009, 128.

¹⁷³ FÜRST 2008, 61.

¹⁷⁴ KLAUSER 1965, 88-89.

¹⁷⁵ Vö. BOGÁR 1932, 37-38.; BIERITZ 2005, 191.; LEEUWEN 2009, 128.; MEYER-BLANCK 2011, 146.

A Konstantin 312-es átütő győzelmét megörökítő diadalív a sikert isteni sugallatnak tulajdonítja, az értelmezés szerint a győzhetetlen nap istenségéről van szó. CHADWICK 2003, 115.

¹⁷⁶ Az adott időszakban több ókori kultúra ismerte a Nap (újja)születésének ünnepét, amelynek mély (vallás)történeti gyökerei vannak. Vö. BIERITZ 2004, 75.; RADÓ 1957, 36.; HAHN 1983, 79.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 120.

¹⁷⁷ A *dedicatio* a római kultúrában nyilvános épület, különösen templom megnyitásának, felavatásának, szó szerint felajánlása az istenségnek. A szó átkerült a keresztyén liturgia szakkifejezései közé. Vö. BERGER 2008, 471-473.

¹⁷⁸ RADÓ 1957, 36.

¹⁷⁹ Vö. RATZINGER 2002, 97.; BIERITZ 2004, 75.

¹⁸⁰ RADÓ 1957, 36. Vö. részletesebben: TALLEY 1991, 89-90.; LEEUW 2001, 526.; DEVLAMINCK 2003/2004; ELIADE 2006, 530.

¹⁸¹ „Szoláris monoteizmus”: CHADWICK 2003, 116.

¹⁸² A templomnak hátat fordítva nem csupán egykor Jeruzsálemben (vö. Ez 8,16), hanem még Kr.u. az V. században Rómában is imádkoztak a felkelő Naphoz. Radó 1957, 36.; CHADWICK 2003, 116.

akkoriban egyre egyetemesebbé kezdett válni. A keresztyének számára a szoláris monoteizmus, valamint a szír gyökerű *Sol Invictus* kultusza valószínűleg elfogadhatatlannak minősült,¹⁸³ H. CHADWICK szerint „a szoláris monoteizmusból [...] kereszténységbe való átmenet nem járt nehézséggel [...]”.¹⁸⁴

Meglátásom szerint éppen ezért nem beszélhetünk a római, birodalmi-politikai érdekű kultusz és ünnep egyszerű keresztyén „helyettesítéséről”. RATZINGER szerint ez az elmélet ma már nem tartható, a teológiai motivációjú időpont-meghatározás kozmikus és teológiai kontextusa tette lehetővé, hogy a napkultusz szimbólumait az ünnep teológiájába bevonják: Krisztus születése az új napfelkelte (*naptámadat* vö. Lk 1,78) kezdete,¹⁸⁵ az *igazságosság napjának* (Alexandriai Kelemen) felragyogása,¹⁸⁶ az *igazi világosság* (*Sol iustitiae*) születése.¹⁸⁷ BARSÍ Balázs magyarázata szerint a december 25-e keresztyén megünneplésének tényét nem kell úgy értelmeznünk, hogy azzal az amúgy is hanyatlóban lévő, kiüresedő párhuzamos ünnepet akarták kiszorítani vagy helyettesíteni.¹⁸⁸ A feltehetően a III-IV. század táján keletkezett, híres római sírmozaik (vatikáni nekropolisz) ábrázolását is inkább *apologetikus* jelleggel, mintsem *kvázi szinkretista* megnyilvánulásként kell értékelnünk. Ezen a mozaikon Krisztus mint az egeken harci szekérrel áthatoló „napisten” látható.¹⁸⁹

A korabeli és népszerű kultuszok, valamint a *Sol Invictus* ünnepével kapcsolatban a teológiai és ünneptörténeti munkákban általában elsikkad az a tény, hogy igazából III. századi valós és *párhuzamos* történelemsokról, ütközésről van szó a császárok és a Birodalom, valamint a keresztyénség életében. Úgy tűnik, hogy Konstantinig a keresztyén atyák és apologéták hiába bizonygatják, hogy ők alapvető tisztelettel viseltetnek a Birodalommal szemben, szolidárisak és sajátos kontinuitásban állnak az ő filozófiai és kulturális hagyományaikkal, és nem a Birodalom kárát akarják.

Mindez összefüggésbe hozható a keresztyénség birodalmi és politikai helyzetének, valamint megítélésének az adott korszakban tapasztalt változásaival is. Az ünnep apologetikus jellege, amely a liturgikus ünneplésben és a prédikációkban nyilvánult meg, nem csupán a környező pogány világgal szemben jelentkezett, hanem a keresztyénségen belüli, Krisztus istenségét és emberségét

¹⁸³ Vö. ELIADE 2006, 529-530.

¹⁸⁴ CHADWICK álláspontja szerint a keresztyénség átvette ezt a fennálló kultuszt, ezért nem ütközött nehézségbe az átmenet. CHADWICK 2003, 116.

¹⁸⁵ RATZINGER 2002, 97-98.; HAFENSCHER 2010, 306.

¹⁸⁶ CHADWICK 2003, 116.

¹⁸⁷ DOLHAI 2001, 158.

¹⁸⁸ BARSÍ 1999, 89-90. DOLHAI Lajos inkább a pogány ünnep kiszorításáról és keresztyén tartalommal való megtöltéséről beszél. DOLHAI 2001, 158.

¹⁸⁹ Vö. CHADWICK 2003, 116.

érintő tanításokkal, az egyház zsinatokon kinyilvánított állásfoglalásai szerinti herezisekkel is. Mindazonáltal azt sem lehet állítani, hogy a Karácsonyt – mint az inkarnáció ünnepét – csupán a környező vallásokkal szemben vagy az inkarnáció tanának elmélyítése és elterjesztése érdekében vezették be.¹⁹⁰ Nyugaton az ünnep gyors terjedésével számolunk: Rómából Észak-Afrikába és Észak-Itáliába, majd Spanyolországba és Galliába került, keleten később, a 380-as évektől ünnepelték.¹⁹¹

SZÉKELY István óvatosan kezeli a december 25-i születésünnep pogány-keleti hátterét. Megemlíti, hogy sok keleti nép a Mythrasz-kultusz követőivel együtt, valamint nyomukban a rómaiak december 24-25-én ünnepelték a napfordulót (*solstitium*), a napisten (újja)születését (*Natales solis invicti; Festivitas Solis renascentis*), de Krisztus születését¹⁹² nem lehet egyszerű megfeleltetésnek tartani, még ha több esetben keresztyén ünnepek korábbi pogány ünnepek helyét és szerepét vették is át.¹⁹³

A második hipotézis Krisztus születésének kiszámításával magyarázza a Karácsony nyugati egyházban elterjedt dátumát. Ezek a megfontolások összefüggésbe hozzák Krisztus halálának és inkarnációjának (fogantatásának és/vagy születésének dátumát; *Genesis Christi, dies natalis*). Nyugaton Krisztus halálának dátumaként a március 25.,¹⁹⁴ keleten az április 6. terjedt el.¹⁹⁵

A szakirodalom szerint e második nézet első (újkori) képviselője Louis DUCHESNE *Origines du culte chrétien* (1899)¹⁹⁶ volt,¹⁹⁷ amit Hieronymus Engberding a XX. század közepén ismét védelmébe vett.¹⁹⁸ A rabbinikus tanítás szerint a pátriárkák, próféták a születésük/fogantatásuk napján haltak meg.¹⁹⁹

¹⁹⁰ Vö. BIERITZ 2005, 191.

¹⁹¹ DUCHESNE 1910, 261.; LTHK X., 1017.; MKL VI., 179.; OHCW, 23., 65-66.; BIERITZ 2004, 76. CULLMANN erőteljesen érvel a Konstantin előtti és alatti napkultusz és a Krisztus-kultusz tudatos egyesítésének szándéka mellett. Többször kiemeli Konstantin erős és határozott szimpátiáját a napkultusz irányába. CULLMANN 1992, 18-21. Vö. BIERITZ 2004, 76.

¹⁹² Krisztus születésének datálásával részletesen foglalkozott: SZÉKELY 1922, 145-160. A Róma alapításától számított 747. év Kr.e. 7-nek, a 748. év pedig Kr.e. 6-nak felel meg.

¹⁹³ SZÉKELY 1922, 159-160. Elmondja azt is, hogy feltűnő Jézus és Keresztelő János „fogantatásának és születésének ünnepei (sőt némely régiek szerint a világ teremtése és Krisztus halála is) éppen a nappálya és az év négy sarkpontjára esnek.” SZÉKELY 1922, 160.

¹⁹⁴ A Kr.u. 33. esztendőben Nagypéntek – egyes számítások szerint – március 25-re esett. Vö. LEEUWEN 2009, 127-128.

¹⁹⁵ Vö. BARSÍ 1999, 89.; MEYER-BLANCK 2011, 146.; TALLEY 1991, 91-99.; ÓÍ II., 328-343.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 119-120.

¹⁹⁶ DUCHESNE 1910. Vö. TALLEY 1991, 91.

¹⁹⁷ „The date of the birth of Christ was fixed by taking as a starting-point that which was believed to be the day of His death.” DUCHESNE 1910, 261.

¹⁹⁸ OHCW, 65.

¹⁹⁹ A fogantatás/születés és halál napjainak vonatkozásában más vallástörténeti párhuzamokat is lehetne említeni. Vö. pl. LEEUWEN 2009, 123.

A zsidó hagyomány úgy tartotta, hogy – a teremtésen kívül – Ábrahám „áldozata”, azaz Izsák „feláldozása” (vö. 1Móz 22) szintén március 25-én történt.²⁰⁰ A keresztyén gondolkozás – a fent elmondottak értelmében – összekapcsolta a hit látásával a teremtést, Krisztus fogantatását, megtestesülését (*genezisést*), kereszthalálát.²⁰¹ Ez az értelmezéshagyomány Isten tökéletességével áll összefüggésben, aki nem tűri a tökéletlenséget és a tört (év)számokat, hiszen a megtestesülés éveinek számát megtörés nélkül kell „bezárni”.²⁰²

Nagyon érdekes BOGÁR János (1932) megjegyzése, aki az *Annuntiatio* (március 25.) és a Karácsony (december 25.) összefüggését a „kétséget kizáróan” megállapított vallástörténeti (római) összefüggések és heortológiai érvek alapján vetette el, mivel szerinte a Karácsony dátumától függően, visszavetítve, ill. visszaszámolásból kiindulva körülbelül száz évvel később keletkezett az *Annuntiatio* ünnepe,²⁰³ amely csak még később lett Mária-ünneppé.²⁰⁴ Álláspontom szerint a számításra alapuló hipotézis képviselői elsősorban nem az *Annuntiatio* ünnepének ünneptörténeti összefüggéseiből és tartalmából indulnak ki, hanem annál sokkal inkább összetett (teológiai) értelmezéshagyományból.

A számítási hipotézis felróható gyengéje, hogy pontosan a számítás teológiai koncepcióját nem támasztja alá a mi korunk és gondolkozásunk által elfogadható, konkrét korai vagy ókeresztyén történeti forrás, magyarázat (vagy nem ismerjük azt).²⁰⁵ E nézet védelmezői számára a magyarázat hiánya azzal hidalható át, hogy azt, amit mindenki tudott vagy úgy vélt, nem kellett külön elmagyarázni.

Ágoston (vagy Augustinus) 419-ből származó *Questiones* (vagy *Questionum*) in *Heptateuchum*²⁰⁶ 2Móz 23,19 verséhez írt magyarázatát (II, 90) emlí-

²⁰⁰ Március 25-höz kapcsolták még a már említetteken kívül az angyalok bukását, az ember teremtését és bukását, Ábel halálát, a zsidók átkelését a Vörös-tengeren. Vö. BOGÁR 1932, 52.

²⁰¹ RATZINGER 2002, 90.

²⁰² Vö. BARSÍ 1999, 89.

²⁰³ BOGÁR 1932, 52.

²⁰⁴ Vö. KLAUSER 1965, 91.

²⁰⁵ LTHK X., 1017-1018. Vö. „The death of Christ was thus made to fall on the same day as that on which, according to an universal belief, the world had been created. [...] Christ must have lived upon earth, it was thought, for only a complete number of years. Fractions are imperfections which do not fall in with the demands of a symbolical system of numbers, and hence they must be got rid of as completely as possible. The Incarnation must, therefore, like the Passion, have taken place on the 25th of March, and as the Incarnation was reckoned from the first moment of the conception of Mary, the birth of Christ must have taken place on the 25th of December.

This explanation would be the more readily received if we could find it fully stated in some author. Unfortunately we know of no text containing it, and we are therefore compelled to put it forward as an hypothesis, but it is an hypothesis which falls in with what we may call the recognised methods in such matters.” DUCHESNE 1910, 263-264.

²⁰⁶ VANYÓ 2004, 76.

tik,²⁰⁷ ahol Krisztus mint az Isten Báránya halála és születése/fogantatása összekapcsolódik,²⁰⁸ hiszen mindkettő március 25-én történt.²⁰⁹ Szodzomenosz (vagy Sozomenos/Sozomenus)²¹⁰ *Egyháztörténetében* (VII, 18) említést tesz olyan montanistákról,²¹¹ akik március 25-e helyett április 6-án ünneplik Húsvétot, mivel az ő számításuk szerinti napéjegyenlőséghez (március 24.) képest az első újhhold április 6-ra esik. Nyilvánvaló, hogy a keleti keresztyének között erősebb hagyományú *Epifánia* (január 6.) és az itt említett dátum között újból kilenc hónap a különbség. A születés vagy világban való megjelenés dátumának meghatározása tehát mindkét teológiai gondolkozásban erőteljesen függ a Húsvét időpontjától, annak asztrológiai és szimbolikus értelmezésétől.²¹² Ágoston idejében december 25-ét már úgy tekintették, mint Jézus születésének valódi évfordulóját.²¹³

Nagy valószínűséggel több teológiai, kulturális, gondolati tényező játszott szerepet – akár területileg eltérő módon és hatásfokkal – a „Karácsony”, azaz Krisztus születésének és világban való megjelenésének kialakulásában és

²⁰⁷ „*Non coques agnum in lacte matris suæ. Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem nescio utrum possit reperiri. Si enim alicujus significationis causa prohibitum acceperimus agnum in lacte coqui, nullus usus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit unquam Judæorum in observatione, ut agnum non coqueret, nisi cum desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suæ; quasi posset, etiamsi boc intelligeretur, sine hujus præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre eius, ab ove alia lactaretur? cum alicujus profecto rei significandæ causa esse præceptum nemo ambigat. Sed etiam illa quæ possunt observantia factitari, non sine causa ita præcepta sunt; significant enim aliquid. Hoc vero quomodo observetur ad proprietatem verborum aut non est, aut non elucet. Intellectum tamen de Christo approbo, quod hac prophetia prædictus est non occidendus a Judæis infans, quando Herodes quærens eum ut occideret, non invenit (Matth. II, 13-16); ut coques quod dictum est, pertineat ad ignem passionis, hoc est, tribulationem. Unde dicitur: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (Eccli. XXVII, 6). Quia ergo non est tunc infans passus, cum quærente Herode hujusmodi periculum imminere videretur, prædictum est his verbis, *Non coques agnum in lacte matris suæ*. Illud quoque forsitan non absurdum est, quod alii dicunt, id esse præceptum per Prophetam, ne se boni Israelitæ sociarent malis Judæis, a quibus Christus passus est tamquam agnus in lacte matris suæ, id est, eo tempore quo conceptus est. Dicuntur enim feminæ ex quo conceperint, lac colligere: illo autem mense conceptum et passum esse Christum, et Paschæ observatio, et dies Ecclesiis notissimus nativitatis ejus ostendit. Qui enim mense nono natus est octavo calendas januarias, profecto mense primo conceptus est circa octavum calendas aprilis, quod tempus etiam passionis ejus fuit in lacte matris suæ, hoc est, in diebus matris suæ.” PL XXXIV., 629.*

²⁰⁸ DUCHESNE 1910, 264.

²⁰⁹ ROLL 1995, 87.

²¹⁰ VANYÓ 2004, 414.

²¹¹ Vö. VANYÓ 2004, 364.

²¹² Vö. DUCHESNE 1910, 264-265.

²¹³ BARSÍ 1999, 89. Ágoston 55. levelében Húsvét jelentőségét magyarázza azáltal, hogy a feltámadást vasárnap és nem egy meghatározott napon, mint Karácsonyt ünnepli a keresztyén egyház. Vö. DOLHAI 2001, 102-103.; LONOVICS 1857, 31.

megszilárdulásában,²¹⁴ valamint a keleti és nyugati keresztyén hagyományok találkozásában és összezsírozódásában.²¹⁵ K.-H. BIERITZ szerint mindkét tényező, mindkettő hipotézis tevékenyen hozzájárult a Karácsony ünnepének keletkezéséhez és elterjedéséhez.²¹⁶ Marius van LEEUWEN álláspontja szerint a számítási (kalkulációs) hipotézis inkább tűnik mesterkétebbnek, a vallástörténeti „elfogadhatóbb módon érvel.” Ezzel együtt elképzelhetőnek tartja, hogy a Karácsony a *Sol Invictus* helyére lépett, és a „kegyes buzgalommal számítható ember” később felismerte a naptár összefüggéseit.²¹⁷

A december 25-i Megtestesülés ünnep megülésétől 361-ben Galliából, 380-ban Hispániából vannak adataink.²¹⁸ Aranyszájú János (†407)²¹⁹ 386-ban presbiterként Antióchiában prédikált, ekkor említette meg, hogy keleten 10 éve tartják meg Karácsony ünnepét (azon a napon, mint nyugaton).²²⁰ A „latin” Karácsony jelentőségét növelték az éppen aktuális „krisztológiai kontroverziák” vagy eretnokségek, amelyekkel szemben egyszerre kellett védeni és felmutatni a Megváltó igaz emberségét és igaz istenségét, valamint e kettő szétválaszthatatlanságát.²²¹ Az ünnep elterjedése segített az igaz (*orthodox*) keresztyén tanítás fenntartásában és megőrzésében.

A december 25-i „latin vagy római karácsonyi” ünnepet Kappadókiában talán maga Baszileiosz honosította meg jeruzsálemi vagy római mintára a IV. század második felében. Krisztus megtestesülésének ünnepét Konstantinápolyban Nazianzoszi Gergely 379-380 között (*vagy* 380-ban), Antióchiában Nüsszai

²¹⁴ „It is possible, from what has preceded, that the date for the birth of Christ was fixed from the assumed starting-point of His Passion. Among all the solutions proposed this seems to me the most satisfactory, but I would not venture to say, in regard to the 25th of December, that the coincidence of the *Sol novus* exercised no direct or indirect influence on the ecclesiastical decisions arrived at in regard to the matter.” DUCHESNE 1910, 265.

²¹⁵ SZÉKELY István mind a január 6-i, mind a tavaszi, kora nyári születési hagyományokat összességében (vissza)számítási eredménynek, az évkezdet-hagyományok különbözőségének vagy hibás naptári számításnak, tehát tévedésnek tudja be. Részletesen lásd: SZÉKELY 1922, 158-159.

„Az újkori időszámítók, amennyiben e kérdésben állást foglalnak, többnyire a hagyománytól legerősebben támogatott december 25-ét tartják Jézus születése valószínű napjának. De tekintettel a régi epiphania ünnepre s annak születésnapjára, a január 6-ikát sem tanácsos a lehetőségek közül kizárni.” SZÉKELY 1922, 160.

²¹⁶ BIERITZ 2005, 191. Vö. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 120.

²¹⁷ LEEUWEN 2009, 128.

²¹⁸ MKL VI., 179.

²¹⁹ VANYÓ 2004, 275-284.

²²⁰ DUCHESNE 1910, 259.; SZÉKELY 1922, 157.; UNGHVÁRY 1934, 36.; CULLMANN 1992, 21-23.

²²¹ Vö. EB I., III.

Gergely 386-ban vezette be.²²² A kelet 395-ben vette be véglegesen ezt az ünnepet. Hosszú út volt a befogadás, valamint a két ünnep „összecsiszolódása”.²²³

Jeromos (vagy Hieronymus; 347-420)²²⁴ egyik Betlehemben tartott prédikációjában bírálattal illette azt a görög szokást, hogy Krisztus születését január 6-án ünneplik december 25-e helyett.²²⁵ A december 25. és a január 6. összekapcsolódása az arianizmussal folytatott viták keresztztüzében lett különösen fontosá.²²⁶

A keleti és nyugati egyházban a karácsonyi ünnepkör két meghatározó pontja: Karácsony és Vízkereszt/Epifánia²²⁷ az ünnepek és hagyományok összetalálkozásaként szilárdult meg. A december 25-i születésünnep a nyugati világból indult kelet felé hódító útjára, míg a Megjelenés (*Epifánia*, Urunk megkeresztelkedése; más néven: *a fények ünnepe*) ősi január 6-i ünnepnapja keletről nyugatra. Tudvalevő, hogy a naptárkülönbségek miatt (is) egyes ortodox egyházak a Karácsonyt a mai napig kb. két hetes „csúszással” ünneplik. Úgy mondhatjuk, hogy január 6. Krisztus istenségének kinyilatkoztatásáról, december 25. pedig Jézus testi, valóságos születéséről és annak megvallásáról szól. A IV. század folyamán történő összekapcsolódást a keleti és a nyugati egyházban mindenképpen befolyásolta a Krisztus halálának időpontjához való viszonyítás és viszonyulás szándéka, valamint a téli napforduló ténye.²²⁸

A spanyol és a frank liturgikus gyakorlat elterjedésével erősödött meg egyetemesen a Karácsony megünneplése, amire bűnbánattartással készültek. Bizonyos mértékig a krisztológiai és üdvtörténeti összefüggések, a Krisztus szenvedésével és halálával való összekapcsolódás párhuzamai meggyengültek a középkorban,²²⁹ ekkortól jelentkezik a gyengédség, érzelgősség, az adoráció, az öröm, valamint terjednek el a (para)liturgikus karácsonyi játékok (pl. betlehemezés, csillagjáték, misztériumjátékok).²³⁰

²²² MEYER-BLANCK 2011, 146.

²²³ Az adaptációval kapcsolatban vö.: CULLMANN 1992, 22-23.; RATZINGER 2002, 96-97.; OHCW, 113-114.; DUCHESNE 1910, 259.; KLAUSER 1965, 89. Szókratész *Egyháztörténetében* futólag, más kontextusban megemlíti, hogy elérkezett „az Üdvözítő születésének ünnepe”. Kérdés, hogy ezen pontosan mit kell érteni. ÓÍ IX., 404.

²²⁴ Vö. VANYÓ 2004, 260-269.

²²⁵ CHADWICK 2003, 201.

²²⁶ Vö. RADÓ 1957, 34-35.

²²⁷ Egyiptomban már a II. században jelentkezik a Vízkereszt, azaz az *Epiphania* mint fényünnep, amely egyúttal az isteni születés ünnepe a földön (kereszttség). Az Epiphania és a december 25-i ünnep kettőségét jól láthatjuk az óegyházi íróknál, ezek prédikációiban.

²²⁸ Vö. BARSÍ 1999, 89.; HAFENSCHER 2010, 329.

²²⁹ Az *igazságosság napja* a tavaszi napfordulóhoz kötődő Húsvétkor is téma volt, érdekes, hogy Húsvétot nem kell úgy indokolni, mint Karácsonyt és a megtestesülés ünnepségét. Értelemszerűen a két ünnep nem csupán a napszimbólum, azaz az ünnepek naptárban való elhelyezkedése és kiszámítása miatt kapcsolódik össze, hanem mélyen, teológiailag is. Vö. EB I., 77.

²³⁰ Vö. BARSÍ 1999, 94-95.

A VIII. században Nagy Károly kiterjesztette a római rítust az egész birodalomra, elterjedt a naphoz kapcsolódó három istentisztelet/mise három különböző szöveggel.²³¹ Ehhez kapcsolódott az Úr hármasszületésének misztériuma is: 1. testi születés Máriától (éjféli mise), 2. lelki születése a kegyelem által az emberi szívekben (hajnali mise), 3. öröktől fogva való születése az Atyától (a nap miséje).²³² A Karácsony valójában egy hétig tartó ünnep volt, ami a XVIII. században hivatalosan három, majd később két napra csökkent, ezért beszélünk a mai napig *Húsvét hete*, *Húsvét nyolcada* mellett *Karácsony nyolcadáról* is.

Megfigyelhetjük, hogy a korai keresztyén, ógyházi beszédek szorosan utalnak és kapcsolódnak Húsvétra, ill. Húsvéthoz. A szakirodalom szerint számos elem a húsvéti homiletikai eszköztárból és tradíciókból *vándorol át* a karácsonyi prédikációkba, hiszen a két ünnep feltételezi egymást, nem létezik egyik a másik nélkül.²³³

Epifánia jelentős(ebb) ünnep továbbra is a keleti keresztyénség gyakorlatában és spiritualitásában kiemelkedő szerepet játszik Húsvét mellett. A „Karácsony” ünneplésének kérdését tovább bonyolítja a (liturgikus) naptárak használata. A XX. században bevezetett ún. reformált Julianus-naptárt használó ortodox egyházak Karácsonyt együtt ünneplik a Gergely-naptárt használó nyugati keresztyénséggel, azonban Húsvét időpontja tekintetében továbbra is a régi naptárt és annak számítási módját veszik figyelembe.²³⁴ A régi naptár szerinti „ortodox Karácsony” 13 nap „késéssel” – a mi naptárunk szerint – január 7-re esik (előestéje: január 6.); értelemszerűen a Vízkereszt is 13 nappal később, január 19-én van.²³⁵ A régi naptár szerint ünneplők pl. a körülöttünk élő több szempontból jelentős szerb, orosz ortodox egyházak más ortodox közösségekkel egyetemben. Vízkereszt összességében hangsúlyosabb, mint nyugaton, Húsvét mellett ez a másik nagyünnep.²³⁶

A korai prédikációkban rendkívüli hangsúlyt kap Krisztus személyének, istenségének és emberségének *orthodox* tanítása az eretnkségekkel szemben, de a Szentháromság kérdései is előjönnek.²³⁷ Karácsony „az üdvösség reményiségének beteljesedése”. TÓTH Endre a „karácsonyi prédikáció” címszava alatt

²³¹ Vö. RIPPEL 1754, 35–36.; LONOVICS 1857, 35–36. Vö. OHCW, 117.; TAKÁCH–VERBÉNYI 1997, 16. Ez feltehetőleg összefüggésben van Szent Anasztázia titulussával is, amely december 25-re esett.

²³² Vö. BIERITZ 2005, 192.; LEEUWEN 2009, 143.

²³³ EB I., II.

²³⁴ Vö. BERGER 2008, 145., 350–351.

²³⁵ Vö. MIHÁLYFI 1933, 169.

²³⁶ Vö. HAFENSCHER 1999, 142.; LEEUWEN 2009, 130.

²³⁷ Pl. Fulgentius beszéde. EB I., 121–128.

tulajdonképpen az egész szorosan vett ünnepkör témáit felsorakoztatja.²³⁸ „Az örök Ige megtestesülése [...] az élet valóságát mutatja meg, megóv minden szentimentális karácsonyi romantikától, és nem engedi, hogy megüresítsük üzenetét. *Karácsony* nem valami önmagában maradó esemény – a betlehemi jászolbölcső *nagypéntekre és húsvétra mutat.*”²³⁹

E munkában nem kerülhetjük meg, hogy Karácsony kapcsán Kálvin és az ünnepek viszonylatáról, valamint Kálvin/Genf és Karácsony megtartásáról ne beszéljünk röviden. A „köztudat” szerint Kálvin eltörölte az ünnepeket és nem tartotta meg Karácsonyt sem.

Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy Kálvin nem törölt el semmilyen ünnepet, hanem Genf város illetékesei közvetlenül a reformátor genfi működésének kezdete előtt, egy egyébként „anarchia küszöbén” álló városban²⁴⁰ már 1536-ban a vasárnap kivételével minden ünnepnapot megszüntettek.²⁴¹ 1536-ban Genf kivívta függetlenségét Savoyától, ez a tény még Kálvin cselekvési lehetőségét is erőteljesen korlátozta.²⁴² A lelkészek nem folyhattak bele semmilyen politikai ügybe, igazából közvetlen hatalmuk sem volt a városi testületek döntéseire.²⁴³ 1535. nyár elején már eltörölték a misét, majd augusztusban az illetékes püspök kiközösítette a város teljes lakosságát.²⁴⁴

Kálvin és Genf között szükséges különbséget tenni, hiszen – a reformátor szavaival élve – „túl gyakran” fordult elő, hogy megfelelő információk hiányában a genfi tanács döntéseit Kálvinnal azonosították már a kortársak is,²⁴⁵ aki korabeli lelképásztor elődeihez képest – nem lévén genfi polgár – bele sem kerülhetett a helyi polgárok döntéshozó testületébe, hiszen ő a „város egyik rangtalan tisztviselője” volt.²⁴⁶

A. McGRATH szerint a genfi illetékesek a berni modellt követve 1541 után négy nagyünnepet neveztek meg: Karácsony, Húsvét, Pünkösd, Szent Mihály

²³⁸ TÓTH 1935a, 26.

²³⁹ JÁNOSSY 2008, 11.

²⁴⁰ McGRATH 1996, 108-109.

²⁴¹ JENNY 1968, 135. Vö. PAP 2008/2009, 344.; PAPP 2012, 64.

²⁴² McGRATH 1996, 99.

²⁴³ McGRATH 1996, 113.

²⁴⁴ McGRATH 1996, 105.

²⁴⁵ McGRATH 1996, 93.

²⁴⁶ McGRATH 1996, 111. Érdekes korai magyar adat a magisztrátusok és a lelkészek kapcsolatáról az, hogy a természeti, háborús csapások mellett a prédikátoroknak „bajuk, gondjuk elég van. A gyülekezetben prédikálni a városi tanács által kimutatott textusról, hetenkint legalább három napon; [...] ez volt a munkának első, könnyebb része. [...] Szathmári P. Zsigmond pedig az Ostervald dogmatikája fölötti vita alkalmával ezt mondja: «halljuk azt is, hogy a magisztrátus ad hetenkint Textusokat a papoknak, melyekről osztán vasárnap prédikáljanak.»” FÖLDVÁRY 1891, 324-325.

napja.²⁴⁷ JENNY szerint azonban nem feltétlenül a Bernben²⁴⁸ bevett évi három alkalmat követték Genfben, amikor a fennmaradt adatok szerint évente négyszer: „Húsvétkor, Pünkösdkor, szeptember első vasárnapján és a mi Urunk Jézus Krisztus születéséhez közelebb eső vasárnapon”²⁴⁹ ünnepelték az úrvacsorát.²⁵⁰

Kálvin egészen 1559-ig nem tartozott sem a született genfiek, sem a polgárjogot megvásárolt vagy valamiként megszerzett genfi polgárok közé. *Habitant*-ként az ott tartózkodó idegenek jogállása volt az övé, akik nem tölthettek be semmilyen közhivatalt – kivéve a lelkipásztorét és bizonyos feltételek mellett az iskolai tanítóét –, és nem illette meg őket a szavazati jog sem.²⁵¹

Az ünnepnapok eltörléséről szóló döntést később, 1550. november 16-án újból nyomatékosan megerősítették.²⁵² Kálvin csupán annyit szorgalmazott és cselekedett meg, hogy a Karácsonyt – amely mint tudjuk nem mozgó ünnep – mindig az ünnepnaphoz legközelebb eső vasárnap ünnepelte úrvacsorával.²⁵³ A genfiek döntését a maga összefüggésében kell jól értelmeznünk, hiszen az egyház (istentiszteleti) életének megtisztításához egy a szentek tiszteletével teljesen átitatott, szinte átirrt középkori egyházi naptár fényében kellett hozzáfogni, ahol az üdv-történeti ünnepek szinte teljesen elsikkadtak az egyébként is válságos nyugati egyházban. Az Úrnapja, a feltámadás ünnepe, azaz a vasárnap lett egyértelműen a legfontosabb ünnepnap. Sem a genfiek döntése, sem a reformátorok tevékenysége nem az egyházi esztendő teljes kiszigerelését és megszüntetését tűzte ki célul, hanem a helyes hangsúlyok megtalálását. A legújabb kutatás hangsúlyozza, hogy pl. Kálvin és Zwingli a *lectio continua* gyakorlata közben ezeken

²⁴⁷ McGRATH 1996, 123. Vö. BOGÁR 1932, 88.; BIERITZ 2005, 67. Ugyanezt a felsorolást és sorrendet találjuk a BARTH Dániel által néhány évvel ezelőtt közreadott XVIII. század közepéről származó erdélyi unitárius ágendában is: „1. A Sz: Vatsora Esztendőnként négyszer szokott köztünk kiszolgáltatni: Karátsonban, Husvétban, Pünköstben és Sz: Mihály napja előtt közlebb [sic!] esendő Vasárnapon.” Vö. BARTH 2007, 219-220.

²⁴⁸ Vö. JENNY 1968, 75-94.; PFISTER 1974, 525-526. A berni és bázeli gyakorlatot 1529-es források alapján ismertetem, mindkét helyen a húsvéti, pünkösdi és karácsonyi úrvacsora volt szokásban: PAP 2007, 39-41. Bernből rendelkezésünkre áll még olyan adat is, hogy havi rendszerességgel éltek az úrvacsorával. PFISTER 1974, 525.

Zürichben – a további bővítés lehetőségében bízva – Zwingli először az évenként negyszeri úrvacsorázást szorgalmazta (Karácsony, Húsvét, Pünkösöd, valamint ősszel, feltehetően szeptember 11-én). Vö. JENNY 1968, 31-70.; PAP 2007, 35-37.; PFISTER 1974, 525. A negyedik alkalom értelmezése kérdéses, és lehetséges, hogy csak az évenkénti háromszori úrvacsorai alkalom valósult meg. Vö. GÄBLER 2008, 98-101.; PFISTER 1974, 525.

²⁴⁹ „Karácsony után való vasárnapon”. BOGÁR 1932, 88.

²⁵⁰ JENNY 1968, 132., 135.; PFISTER 1974, 525. Vö. BOGÁR 1932, 88-89.; CZEGLÉDY 1967, 391.; PAP 2007, 37-38.; FEKETE 2009, 138.

²⁵¹ McGRATH 1996, 120-122.

²⁵² JENNY 1968, 135.

²⁵³ Kálvin az úrvacsora gyakoriságával kapcsolatos nézeteit lásd bővebben *fentebb*, valamint: KÁLVIN 1624, 1446-1452.

a keresztyén főünnepeken olyan prédikációkat tart, amelyek hivatkozást, ill. utalást tartalmaznak az ünnepi időre. Sőt Zwingli olykor még a *lectio continuát* is megszakítja ünnepnapon²⁵⁴ és ünnepi textust választ prédikációja alapigéjéül.²⁵⁵

A svájci reformáció vonatkozó dokumentumainak tanulmányozásakor az is feltűnhet, hogy az úrvacsorás istentiszteletek felsorolásakor rendszerint beszédes a sorrend: Húsvét, Pünkösöd, ősz, Karácsony.²⁵⁶ K.-H. BIERITZ meglátása szerint kézenfekvő, hogy az egyházi esztendő úrvacsorával jelzett és svájci területeken elterjedt négyosztatúsága az évnegyedes idők²⁵⁷ továbbéléseként fogható fel.²⁵⁸ A szakirodalom alapján megállapíthatjuk – visszatérve a zürichi reformációhoz –, hogy Zürichben is fokozatosan ment végbe az ünnepnapok eltörlése, ill. redukciója. Zwingli álláspontja szerint a vasárnapi munkaszüneti nap, nyugalom és még egynéhány ünnep elegendő lenne, tehát a legtöbb „ünnepnapon” az istentiszteleti részvétel és az úrvacsora *után* mindenki visszatérhetne a munkájához, azaz ezek nem teljes ünnepnapok, hanem kvázi félünnepek lennének. Az egyébként is vasárnapra eső főünnepek mellett teljes munkaszüneti napként tartotta volna meg Karácsonyt, István napját, Mária meglátogatásának

²⁵⁴ „Bei besonderen Anlässen und an kirchlichen Festtagen wurde die fortlaufende Auslegung unterbrochen.” PFISTER 1974, 28.

²⁵⁵ Vö. PFISTER 1974, 26-28.

²⁵⁶ Vö. GÄBLER 2008, 44-45.; BOGÁR 1932, 88.; BIERITZ 2005, 251.

²⁵⁷ (I. Nagy Szent) Leó (Róma püspöke 440-461 között; VANYÓ 2004, 335-338.) biztatta a híveket, hogy a valószínűleg (I.) Damasus (Róma püspöke 366-385 között; VANYÓ 2004, 123.) alatt bevezetett, feltehetően pogány gyökerekre visszavezethető négy rövid éves böjtöt (Nagyböjtben, Pünkösöd után, szeptemberben és az adventi időkben) tartsák meg. Ezekből alakultak ki az évnegyedes böjtök, a kántorböjtök. Vö. CHADWICK 2003, 227.; BARS 1999, 114-116.; KLAUSER 1965, 90.; BIERITZ 2005, 50., valamint RIPPEL 1754, 124-125., 130-132. Az ószövetségi párhuzamokkal való megfeleltetés feltehetően szintén később történt, amikor a keresztyén liturgia ún. historizálása végbement. KLAUSER 1965, 90.

Kántorböjtök (évnegyedes böjtök, *jejunium quattuor temporum*): téli kántorböjt (Advent harmadik vasárnapja után szerdán, pénteken és szombaton); tavaszi kántorböjt (Nagyböjt első vasárnapja utáni szerdán, pénteken és szombaton); nyári kántorböjt (Pünkösöd utáni szerda, péntek és szombat); szeptemberben, Szent Kereszt felmagasztaltatása (*Exaltatio crucis*, szeptember 14.) utáni hét szerda, péntek és szombat; II. Orbán pápa óta; Nagy Gergely: *trium temporum jejunium*. LONOVICS 1857, 18-21. Vö. MIHÁLYFI 1933, 84-86.; ZIMMERMANN 1847, 117-118.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 111-112.

A magyar törvények között már István király első törvénykönyvében megtaláljuk az évnegyedes böjtök megtartásának előírását, ill. parancsát, ill. Kálmán törvénykönyve újból megerősített. ZÁVODSZKY 1904, 24-25., 91., 145., 192.

A kántorböjtöket, azaz az évnegyedes böjtöket a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgiareform végleg eltörölte. MPK 1969, 1.; DOBSZAY 2003, 139.; LEEUWEN 2009, 193-194.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 111-112. Azonban e napok lecsupaszított szemléletét és kiüresedett gyakorlatát tükrözi az, hogy az év sarokpontjain lévő, tehát az évet tagoló, ószövetségi gyökerű hálaadó, kiengesztelődésre és megszentelésre szolgáló egyszerű böjti napokként vagy kötelező böjti napokként fogták fel. Vö. DOBSZAY 2003, 139-140.

²⁵⁸ BIERITZ 2005, 251. Vö. BOD 1786, 32-33.

napját (*Annuntiatio*, Gyümölcsoltó Boldogasszony, március 25.), Szent Iván napját (Keresztelő János születése, június 24.), Péter-Pál napját (június 29.). A városi vezetők 1526-ban ragaszkodnak a régi római szokásokhoz és ünnepekhez, 1530 márciusában vették ki az ünnepek felsorolása közül a szentek ünnepnapjait és a Mária-ünnepeket.²⁵⁹

A jelen munka egyik későbbi fejezetében részletesebben fogunk foglalkozni a XI-XII. század fordulóján tartott *esztergomi zsinat* egyik, más európai (tartományi) zsinatok végzéséhez hasonló határozatával, amely szerint a hívek évenként háromszor: Húsvét, Pünkösd és Karácsony ünnepe alkalmából tartsanak bűnbánatot és vegyenek úrvacsorát.²⁶⁰

Ma már az is egyértelműnek tűnik, hogy *Karácsony* szavunk nem a latin *incarnatio* (megtestesülés) szó magyar megfelelője,²⁶¹ hanem ószláv eredetű, és a téli napfordulóra utal (*kracsun* vagy *kračun* jelentése: *lépő, átlépő, fordulónap; napforduló*), és jelölhette mind a téli, mind a nyári napfordulót, amit a különféle népek, vallások és kultúrák különböző módon, de egyaránt megünnepelettek.²⁶²

A *karácsonyfa* ma már a Karácsony elengedhetetlen kelléke és része, német protestáns eredetű szokás²⁶³ és a ferences eredetű jászol(állítás) ellensúlyozására szolgál(t). Egyes (naív) eredetmagyarázatok egyenesen Luther Mártontól eredeztetik a karácsonyfa állításának szokását, miszerint ő egyszer sétája közben jó és szép gondolatnak találta azt, hogy egy behavazott zöld fenyőt vigyen be a lakásába, és azt gyermekeinek feldíszítse. A karácsonyfa állításával kapcsolatos legkorábbi adataink elsősorban a német kultúrából vannak, legkorábban a XVII. századtól; ekkor még a *karácsony fája* Európa-szerte a jobbágyok által a földesúrnak járó adót jelentette. Feltehetőleg igaz, hogy a karácsonyfa éppúgy, mint a későbbi adventi koszorú egyaránt protestáns jelenség, a katolikusoknál már korábban, a XIII. századtól a *jászol* töltött be hasonló szerepet.²⁶⁴ Valójában egyik sem templomi tárgy vagy kellék.

A karácsonyi (misztérium)játékok (bölcsőjátékok, énekek) szintén liturgikus gyökerekből nőttek ki a XI-XIII. század folyamán. Az Egyiptomba való menekülést január 14-én ún. *szamáruünneppel* (*Eselsfest*) jelenítették meg.²⁶⁵

²⁵⁹ PFISTER 1974, 38.

²⁶⁰ ZÁVODSZKY 1904, 97-98., 198.

²⁶¹ ZAICZ 2006, 379.; Vö. pl. BOGÁR 1932, 37-38.

²⁶² MKL VI., 178. Vö. BOGÁR 1932, 37-38. Érdekes, hogy BABIK 1891, 526. viszonylag korán már azt képviselte, hogy a Karácsony nem a latin *incarnatio* szóból ered, hanem szláv átvétel.

²⁶³ Vö. LEEUWEN 2009, 138-139.

²⁶⁴ A jászol állítását Assisi Ferencre vezetik vissza, aki 1223-ban „bölcsőünnepet” (*Krippenfeier*) tartott. A bölcsőállítás elterjedése a XVI. századtól rohamosan terjedt, a XVIII. században került bele a családi ünneplés hagyományába. BIERITZ 2005, 199.; LEEUWEN 2009, 140.

²⁶⁵ BIERITZ 2005, 200.

A december 24-én felállított, eredetileg gyümölcsökkel (alma) és édességekkel, majd almát formázó gömbökkel díszített örökzöld szimbolikája²⁶⁶ a XVIII. században gyökerezik és a XIX. században indult el világhódító útjára. A karácsonyfa hazánkban elsősorban arisztokrata körökben jelent meg a XIX. század folyamán.²⁶⁷ Megfigyelhetjük, hogy ma már olyan országokban és kultúrákban is felállítják a karácsonyfát, ahol semmilyen jelentősége vagy tartalma nincs a Karácsonynak; tulajdonképpen ma a magyar társadalom többsége számára is egy különösebb értelem nélküli, szimbolikáit végzetesen elvesztett, de ennek ellenére Karácsonytól elválaszthatatlan kellék a feldíszített örökzöld. Az örökzöldnek, a fenyőnek egyébként évezredes mély vallástörténeti jelentősége és szerepe van.

Egyes források szerint a középkori misztériumjátékok kelléke (*tudás fája*) azonosult a családi hajlékokban felállított *karácsonyfával*. Valóban: a néphit szerint Ádám és Éva az *alma* (a Biblia csak gyümölcsről beszél; 1Móz 2,16-17; 3,1-13) leszakításával vétkezett, az ünnep tartalmát előadó-szemléltető misztériumjátékok kelléke: a teológiai tartalom és a népies hitvilág összetalálkozásaként, sőt összefonódásaként a tudás fája szimbolikájában és jelentőségében a karácsonyfával olvadt egybe. Egyes források az életfával azonosítják a szimbólumot.²⁶⁸

Adódik is a kérdés: Ádámnak és Évának miért van köze a naptár szerint is Karácsonyhoz? Jól tudjuk, őrszszüleink „névnapjukat” december 24-én ünneplik. December 24-e: *szenteste*, *Karácsony szombatja* vagy *böjtje*, ünnepszombatja, régebben a *szenvedeje estéje*, *szenvedeste* nevet is viselte. Ez a nap volt Karácsony böjtje, az ünnep beállta előtt (naplemente, esti templomi szertartás) katolikus vidékeken még néhány évtizeddel ezelőtt is csak szigorúan böjtös ételeket fogyasztottak, majd a karácsonyi örömhír kihirdetése után lehetett „húst venni”, mint *Húsvétkor*. A Karácsony esti vacsora feltehetően a téli napforduló tiszteletére, a jövő évi termékenység biztosítására tartott nagy lakoma ösiségét is hordozta.²⁶⁹ A Karácsony vigíliáján való böjtölés a protestáns gyakorlatban is ismeretes volt.²⁷⁰

E naphoz, az ünnep előestéjéhez kapcsolódott az ún. *paradicsomjáték* vagy *paradicsomolás*, hiszen Karácsony, Krisztus földig való aláhajlása valahol a Paradicsom kertjén kívül élő bűnös ember és emberiség valóságával és valóságából érthető és magyarázható (1Móz 3,14-24; vö. R.É 313). A paradicsomjáték verses-dramatikus formában a teremtés és az ember bűnbeesésének történetét, az ún. ősevangéliumot (1Móz 3,15) beszélte el, mutatta be, amelyben megszólaltak

²⁶⁶ Vö. LEEUWEN 2009, 138-139.

²⁶⁷ Vö. GAÁL 1994, 16.; SZÉNÁSI 1999, 45-47. Hollandiában szintén csak a XIX. század végére honosodott meg, vö. LEEUWEN 2009, 139.

²⁶⁸ Vö. részletesebben: MKL VI., 183-184.; RADÓ 1957, 36-37.; CULLMANN 1992, 29-39.; UNGHVÁRY 1934, 36-40.

²⁶⁹ BÁLINT 1938, 119.; GAÁL 1994, 15-16.

²⁷⁰ MNL I., 361.

a Bibliából ismert szereplők is. Nagyon hasonlított mindez pl. a szintén ehhez a gyakorlathoz kapcsolódó passiójátékokhoz. A paradicsomjátékok egészen a megtestesülés titkáig vezették a hallgatókat. A magyar protestáns hagyományból pedig ismerjük Ádám siralmát (*Lamentatio Adami*, lásd: Eperjesi Graduál 1635), amelyben Ádám a Paradicsomból való kiűzetése után elsiratja bűneit, majd a hozzá küldött angyallal beszélget és végül Istennek ad hálát a Krisztusban kapott nagy kegyelemért.²⁷¹

A december 24-én felállított karácsonyfa, annak egyszerű, korai időkből ismert díszítése ugyan lazábban kapcsolódva, de szintén a Paradicsom kertjére utalt és utalna vissza. Karácsony története még a XVII-XVIII. századi protestáns-református népi vagy népies betlehemesek és köszöntők szerint sem a pásztorokkal kezdődik, hanem Ádám és Éva paradicsomi bűnesetével.²⁷²

„*Ma Paradicsom kapuját ismét megnyitotta*” (RÉ 313,8) – vallja az adventi énekek közé besorolt karácsonyi ének egyik sora. Énekeskönyvi változatunk utolsó versszaka azonban egészen mélyen vall Karácsony értelméről és üzenetéről, amikor az ének szövege közhírré teszi és hirdeti, hogy a megszületett Krisztus „*Ma Paradicsom kapuját ismét megnyitotta*” (RÉ 313,8). A bibliaolvasó, mély összefüggéseket kereső ember számára feltűnik, hogy a teljes Szentírást keretezi egy motívum. A teremtés és bűneset után az Úristen kiűzte az emberpárt az Éden kertjéből, a kert elé pedig lángoló pallosú kerúbokat állított, hogy őrizzék és elzárják az élet fájához vezető utat (1Móz 3,24). A Biblia utolsó fejezeteiben János az új ég és föld, az új Jeruzsálem látomását írja le, ahol pedig azt olvashatjuk, hogy az új város kapuját soha nem zárják be, az élet fájához pedig szabad bejárás lesz (Jel 21,25-22,5).

Az énekszöveg azt mondja, hogy ma, azaz ezen a napon, megtestesülése által nyitotta meg Krisztus az elzárt Éden-kaput. Az ünnep örök jelene Isten szüntelen, örökérvényű, mindenkor a mában játszódó, a mai napig kihatással lévő cselekedeteit hirdeti. Ez az ünnep lényege, valamint feladata. Láthatjuk és átélhetjük, hogy egyetlen ének néhány sora milyen mélyen, tömören képes megfogalmazni, hordozni, sőt hirdetni Karácsony titkát, amelyért és amely miatt örvendezünk, hiszen az angyal szavával hirdetjük és hisszük mi is: „*született néktek ma a Megtartó*” (Lk 2,11).²⁷³

Krisztus születése, testet öltése az elveszett, esendő és bűnös ember hazatalálásának, visszatalálásának nagy örömet jelentette és jelenti: újból megnyílik az, ami egykor bezáratott. Az első Ádám és a második, utolsó Ádám, azaz Krisztus közötti nagyon mély összefüggést már Pál apostol is hirdette (vö. Róm 5,14; 1Kor

²⁷¹ BÁLINT 1938, 111-112. Vö. SÖRÖS 1904, 111-119.

²⁷² Vö. BIERITZ 2005, 201.; SZÉNÁSI 1999, 49-50.

²⁷³ PAP 2011r, 11.

15,22.45-49), és mindez beleívódott a keresztyén hitbe, teológiai gondolkodásba, ünneplásba, sőt ünnepszentelésbe is. Talán ma mindez már kissé halványabban valósul meg és kevésbé nyilvánvaló, mint a korábbi időkben.

Karácsonytól, Krisztus Urunk megtestesülésétől számolták hosszú évszázadokon keresztül az új esztendő kezdetét. A körbeforgó év számos kultúrában a teremtés és teremtettség emlékezetét hordozta és valóságát fejezte ki. Nem a véletlen műve, hogy a Karácsonyt megelőző napon, a bármely napra eső „Karácsony szombatján” hitvallásszerűen az első, régi teremtés művére emlékeztek azáltal, hogy Ádám és Éva „névnapja”, azaz a rájuk való jelzésértékű emlékezés került előtérbe, így készültek a megtestesülés, a Paradicsom kapuit megnyitó második Ádám születésének örömnünepére.

Az „*Úr kedves esztendeje*” (Lk 4,19), az üdvösség éve az, amely a keresztyének számára összefoglalóan kifejezi mindazt, amit Isten tett értünk egyszülött Fiában, a testté lett Igében, Jézus Krisztusban. Az év körforgása, amelyben időszakok és évszakok ismétlődnek (vö. 1Móz 8,22), számos kultúrában és vallásban kifejez valamit a teremtés és a létezés teljességéből. Nem üres ritualizmus az, ha mi évről évre húsvéti hittel megemlékezünk Krisztus születéséről, szenvedéséről, haláláról, feltámadásáról, a Szentlélek kitöltetéséről és az Anyaszentegyház megalapításáról. Az egyházi évben hitvallást teszünk minderről, és Isten meglevenítő Lelke által jelenvalóvá, azaz valóságossá lesz Isten jótéteménye mindannyiunk iránt, amelyért nem lehetünk eléggé hálásak, és amelyről soha nem feledkezhetünk el. Pál feddő szavában is figyelmezteti a tévelygő galátákat: „...akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust, mintha közöttetek feszítették volna meg!” (Gal 3,1).

Az idő mérése, az évek számolása a vallásokban és a velük összefüggő kultúrákban mindig valamilyen meghatározó eseményhez kötődött. Mérték az időt és számolták az éveket uralkodók trónra lépésétől, az olimpiai játékok periódusától, háborúktól, Róma alapításától. Az időszámítást és az év kezdetét több kultúrában a teremtés időpontjától mérték, így a mai zsidóságban is ez a gyakorlat terjedt el. A mohamedánok időszámításának kezdetét prófétájuk hidzsrája, azaz Mekkából való kijövelete (Kr.u. 622. július 16.) jelenti. Az évkezdethez mindig ünneplés társult. A rómaiak naptárában Julius Caesar Kr.e. 45-ben megalkotott és 46-ban bevezetett naptáregységesítése óta rögzült a január 1-i évkezdet. Úgy gondolták, hogy minden kezdetben benne van a jó és a rossz, a kezdet mintegy előjeleket hordoz egy-egy cselekmény sikerére vagy balsikerére nézve. A „Janus-arcú” januári évkezdet előre megmutatja – hitviláguk szerint – a következő év kedvező vagy kedvezőtlen kifizetését. Éppen ezért igyekeztek vidámsággal,

vendégeskedéssel, ajándékokkal pozitívvá tenni az új kezdetet. A vezetők pénzt és élelmet osztogattak, idővel a szaturnáliák kicsapongó gyakorlata is e naphoz társult.²⁷⁴

Több ok vezetett odáig, hogy a nyugati keresztyének Krisztus születésének ünnepétől számítsák az új esztendő. Nem csupán a rómaiak ünneplési szokása miatt kötötték össze a keresztyének az új évet, az Úr kedves esztendejének kezdetét Karácsony napjával, hanem az időszámítás ősi, fent ismertetett logikája miatt is. Január 1-én, Kiskarácsonykor, az ünnep utáni nyolcadik napon, a kicsapongásokra adott feleletként is Krisztus körülmelésének napjára (Lk 2,21) emlékeztek.

A világon mindenfelé elterjedt keresztyénség töretlenül a Krisztus születésének egykor visszakövetkeztetett és meghatározott időpontjától méri a világ történéseinek folyását. Ez a római gyökerű, de a keresztyénség által továbbhagyományozott időértelmezés lett a polgári naptár alapja. Valahányszor leírjuk, kimondjuk az évszámot, nem egy tetszőleges, ill. valamilyen „világnézetileg semleges, időszámításunk szerinti” esztendőt értünk alatta, hanem megvalljuk, hogy az Úr évében (*Anno Domini*) vagyunk, életünk idejét és az egész világot a világmindenség Urának és Királyának keze tartja.

Nem a béke és a felvirágzás akkori nagy és egyúttal kegyetlen urainak, Augustus császárnak (Lk 2,1) vagy Heródes királynak (Mt 2,1), esetleg más, későbbi hatalmasságnak uralma és világrendje határozza meg életünk idejét és folyását, hanem Krisztus. Róla azt jövendölte Ézsaiás próféta, hogy „Az uralom az ő vállán lesz, és így fogják nevezni: Csodálatos Tanácsos, Erős Isten, Örökkévaló Atya, Békesség Fejedelme! Uralma növekedésének és a békének nem lesz vége...” (Ézs 9,5-6).²⁷⁵

A jelképek és a kellékek fokozatosan önálló életre keltek, mára átértelmeződtek, jelentésükből vesztek. Talán sokszor csak a díszletet szemléljük, és tartalom híján az ünnep is üressé válik. Ezzel küzd a keresztyén egyház, amikor a karácsonyi forgatagban a Krisztus megváltásáról szóló evangéliumot hirdeti. Többszörösen nagy kérdés a templomi pseudobetlehemek és karácsonyi gyermekműsorok (nem istentisztelet!) problémája, hiszen a gyülekezet egésze számára nem kezdődik el az ünnep a templomban, az egyház látható közösségében. A december 24-i esti és délutáni szertartás ősi feladata az ünnep meghirdetése és az ünnepre való meghívás lenne, ami sötétedés utáni, sőt éjjeli énekes szertartások keretében egyes helyeken magyar református körökben is sokáig fennmaradt a XVIII. század második felétől erőteljesen jelentkező egyházi-lelkészi tiltás ellenére is.

²⁷⁴ Vö. BOGÁR 1932, 37-39.; MACLEOD 1966, 103.; BIERITZ 2005, 52-53.

²⁷⁵ PAP 2011a, 3.

Ha az elmúlt évtizedek Adventjeit és Karácsonyait nézzük meg saját berkeinken belül, kevésbé lehetünk boldogok. Mindannyiunk előtt nyilvánvaló, hogy a Karácsony a legfrekvenciáltabb egyházi ünnep, hiszen már sem Nagypéntek, sem Húsvét – Pünkösdről nem is szólva – nem mozgat meg annyi embert sem egyházi, sem társadalmi szinten, mint korábban. Az ünnepekhez tartozó népszokások vagy népies viselkedésformák eltűntek, a közösségek és családok átalakultak, ha nem bomlásnak indultak, és ennek a folyamatnak a végét és egyházi közösségekre gyakorolt hatását nem lehet egyértelműen prognosztizálni. A Karácsony különféle jelentésmódosulásai és módosításai visszahatottak és visszahatnak az egyházi-liturgikus ünneplésre: a megtestesülés hitvalló ünnepe és az arra való előkészület általában a kommersz népünnepélyek stílusában az emberi összetartozás, a család és a szeretet társadalmi szerepe, a humanitás fontossága, az emberi magány feloldása és újabban a világválság témaköre körül forog.²⁷⁶

Az éjféli mise és előesti szertartás Karácsony ünnepének a része. Protestáns kontextusban a *Christvesper* az ún. Szentestén. A protestánsok avagy a hivatalos teológiai gondolkodók az éjjeli szertartásokat nem nagyon kedvelték babonáság miatt, de a gyakorlat mégis továbbélt.²⁷⁷ A *Christmette*, amely elvileg megelőzte az éjszakai szertartást, átkerült kora reggelre, hajnalra, ami még egyes vidékeken a mai napig megtalálható. A *Christmette* a december 24-i délutáni összegyülekezés neve is egyúttal.²⁷⁸ Kabai Bodor Gellért *Traditionvm humanarum flagellatio [...]*²⁷⁹ című művében (RMK II 1398; Debrecen, [1677.]²⁸⁰) a puritán szellem jegyében megjelent a Karácsony éjjeli ünneplés, valamint az ünnepekhez kapcsolódó ünnepköszöntés (kántálás) kritikája is,²⁸¹ azonban a bírálat fő mondanivalója nem más, mint az, hogy ez az éjjeli szertartás – az éjszakai szertartáshoz kapcsolódó népi hiedelmekkel és gyakorlatokkal (pl. zajkeltés, lövöldözés mint elhárítás²⁸²) – meghaladja a *vasárnap* (Dominica) *jelentőségét*.²⁸³

²⁷⁶ Vö. PAP–SZETEY 2011, 3–13.

²⁷⁷ Vö. ZOVÁNYI 1977a, 325.

²⁷⁸ Vö. BIERITZ 2005, 197–198.

²⁷⁹ *Emberi hagyományok ostromozása [...]*.

²⁸⁰ A könyv éneklésre vonatkozó részeit közli: HUBERT 2004, 473–481.

²⁸¹ CZEGLÉDY 1964, 60.; HUBERT 2004, 474. Az ünnepköszöntés, kántálás a diákok bevételi forrásai közé tartozott. Vö. MNL III., 310.

²⁸² Vö. MNL V., 609–610.; GAÁL 1994, 19–20. Az 1707-ben tartott evangélikus Rózsahegyi Zsinat továbbra is megengedi, hogy Pünkösdkor zöld ágakat vigyenek az iskolába járó ifjak a templomba, „de vigyázni kell, hogy azok ne lövöldözésekkel vagy bármi más kicsapongás kíséretében, hanem csak énekkel történjenek.” ZSILINSZKY 1889, 68.

²⁸³ CZEGLÉDY 1964, 59–60.; HUBERT 2004, 474. A jelen munka több pontján foglalkozom a vasárnap prioritása megőrzésének és az ünnepek redukálásának összefüggő jelenségével, ami már a reformáció kora előtti nyugati egyházat is foglalkoztatta. Magyar református liturgia- és ünneptörténeti tanulság, hogy ez a törekvés tulajdonképpen végigkísérte évszázadainkat, a vasárnap jelentőségének emeléséért – a szöveggyűjteményben közölt idézetek szerint is – nem

Korábban utaltunk rá, hogy még a XIX. század elejéről is vannak szórványos református adataink a Karácsony éjjeli szertartás végzéséről.²⁸⁴ Ugyanígy érdekes Kis (vagy Kiss) Bálint (1772-1853)²⁸⁵ Szentesen, 1836-ban keltezett egyházmegye-történeti leírásának az istentisztelet idejéről szóló feljegyzése, ahol megemlékezik arról, hogy a XVIII. század folyamán²⁸⁶ a reformátusok tartottak Karácsony éjszakáján istentiszteletet prédikációval. „Éjjel pedig csak karácsony éjszakáján szokott istentisztelet lenni. Még szentesi prédikátor Pápai Ferencről íródik, hogy karácsony éjszakáján prédikált a hazájában Pápán, de ennek 1770 tájban vége lett, sok helytelenségekre szolgáltatván ez a szokás alkalmatosságot.”²⁸⁷

A protestáns istentiszteleti gyakorlatban jelentkező Karácsony (elő)esti istentisztelet, könyörgés szövegeit és énekeit a sokrétű, ill. történetileg háromszori Karácsony napi istentiszteleti szövegekből merítette és meríti.²⁸⁸ Igazából nem önálló „ünnap”, és a gyakorlat alapján kérdezhetnénk, hogy Nagyszombatra nézve miért nem bír analógiával?²⁸⁹

Általánosan jellemző, hogy a legszűkebb értelemben vett Karácsony egyre jobban kiterjeszkedett és kiterjeszkedik, és átjárja a megelőző időszakokat, valamint kihatással van a Karácsony után következő időszakokra is. Természetesen ez nem vallási-liturgikus értelemben, hanem elsősorban kereskedelmi-társadalmi

csupán Kálvin, hanem az úgynevezett puritánok mellett az *orthodoxus* Geleji Katona István is síkra szállt.

²⁸⁴ SZÉNÁSI 1999, 39. Vö. BENEDEK 1971, 30., 73.; BALÁZS 1986, 52-53., valamint CZEGLÉDY 1964, 59. Bicskén „szokásban volt egész az 1774 évig az u. n. *karácsony-éjszakai* isteni tisztelet, a midőn nagy rézgyertyatartókban az Urasztalán és a katedrán gyertyák égtek. Nagypénteken pedig egész napon a Krisztus kinszenvedésére emlékeztető énekek »kántáltattak.«” BICZÓ 1896, 22.

Az 1791-es helvét hitvallású *budai zsinat* 38. kánonja a Karácsony éjjeli és virradta előtti istentiszteletek tartásától való óvakodást rendeli el. Vö. 51. melléklet; PEIL 1860, 168.

Az evangélikus egyház által 1707-ben tartott Rózsahegyzi Zsinat a következőket rendelte el: „Mindazáltal elhagyandók lesznek azon éjjeli beszédek, melyek némely helyen husvét és karácsony idején tartatni szoktak, valamint adventben a róráték [...]” ZSILINSZKY 1889, 68.

²⁸⁵ Vö. ZOVÁNYI 1977, 317.

²⁸⁶ A komáromi egyházmegye területéről is hasonló adattal rendelkezünk a XVIII. századból: „[...] Karátszonyi éjjeli, reggeli és délyesti predikációknak tételére készítsék magukat” a lelkeszi szolgálatokat ellátók. Vö. KÜR 1993, 309-310.

²⁸⁷ Kis 1992, 177-178. 1774-ből Pozsony vármegyéből is van ilyen éjjeli istentiszteletre adat, vö. Kis 1992, 288.

²⁸⁸ Vö. MAGASSY 1997/I, 40.

²⁸⁹ „[...] az éjjeli istentisztelet gyakorlata a magyar protestantizmusban többféle ok miatt kihalt, az igazi karácsonyi ünnepet jelentő istentisztelet a 24-én délután vagy este tartott liturgia. Egyre több helyen próbálkoznak azonban – az eredeti gyakorlat visszaállításáért és az ökumenikus relációk komolyan vételeként – az éjjeli istentisztelet újra bevezetésével.” HAFENSCHER 2010, 337. Vö. HAFENSCHER 2010, 359.

szempontból történik így, ami összességében mégis befolyásolja az egyház (istentiszteleti) életét.

A környező világban már október-november táján, tehát egy javarészt más liturgikus időben kezdődik a karácsonyi készülés. Ha alaposabban megnézzük, ezek a körülmények alaposan áthatották és lopakodva átértelmezték az adventi időszakot, ami immár nem több, mint a *Karácsonyra készülés* négy hete a négy gyertyával. Az utólagos kihatás pedig az, hogy a „kereskedelmi karácsonyozás” tátongó és hideg űrt hagy maga mögött, és utólag gyorsan kiderül, hogy a Karácsonynak, a mi Karácsonyunknak nem volt semmilyen tartalma. Mindez összefüggésben van azzal, hogy a társadalmi ünnepkultúra átfogó módon *eventizálódott*, azaz ünnepeink ünnepszentelői, ill. inkább ünneptartó gyakorlatunkkal együtt elveszítették azt a konkrét kapcsolódási pontot, tartalmat, amit a liturgikus emlékezés által fel lehetne eleveníteni és jelenvalóvá lehetne tenni. A lényegétől megfosztott ünnep olyan, mint a kimagozott gyümölcs. Korunkban az ünnep olyan esemény (*event*), amit mi csinálunk magunknak. Ünneplésünket ünnepeljük. Ebből következik, hogy az ünnep szabadon definiálható, és bármi lehet ünnep, ami velünk történik, vagy amit mi csinálunk.²⁹⁰

Egyházunk december 24-i gyakorlata is felülvizsgálatra szorul. A *gyermekek karácsonyaként* beállított templomi *event* helyett újból vezessük be a gyülekezet ünnepekezdő istentiszteletét, ahol kicsinyek és nagyok, családok együtt kezdhetik énekszóval, igehallgatással, imádsággal az ünnepet. Valójában az ünneplést nem csupán Karácsonykor *száműzzük* a családi hajlékokba, hanem máskor is, mindeközben *paraliturikus* cselekményeket teszünk az istentisztelet helyébe. Mindebből következik, hogy mára egy hosszú „fejlődési” szakasz után elmondhatjuk: nem az istentiszteleti cselekmény (*liturgia*) határozza meg az ünnepszentelést, hanem a liturgiához kapcsolódó, abból fakadó paraliturikus adaptáció kezd(ett) önálló életbe. Pontosan a mai kor felelőssége és lehetősége, hogy fordítson a sorrenden. Saját kultúrkörünkön kívülről vannak adatok arra nézve, hogy a klasszikus értelemben vett Karácsony esti, ill. éjjeli istentiszteletek „protestáns körökben is egyre népszerűbbé” váltak az elmúlt néhány évtizedben.²⁹¹

Ne feledjük sem közösségi, sem családi ünneplésünk alkalmával, hogy a megtestesülés, az önmegüresítés isteni akarata és valósága a megváltás mély titkának

²⁹⁰ Vö. részletesebben: BIERITZ 2008/2009, 134-139. Szintén Karácsony kapcsán vet fel hasonló gondolatokat *Ember-csinálta ünnep, ünnep-csinálta ember* címmel: HAFENSCHER 1998/1999, 25-32. Vö. továbbá: DRÓSI 2012, 99-115. „Az istentisztelet nem valami, amit mi »csinálunk«, nem is egy összejövétel, amit igehirdetőként »tartok«. Az istentiszteleten a Jézus nevében összegyűlt gyülekezet Isten rajta végzett szolgálatát ünnepli, mi, liturgusok pedig a megdicsőült Úr keze és hangja vagyunk, ki – ahogy ígérte – igénybe veszi a mi szolgálatunkat.” KELLER 2016, 20-21.

²⁹¹ Vö. LEEUWEN 2009, 144.

valóságosságát hordozza és adja elénk minden Karácsonykor, hiszen a megterített úrasztala fölött ekkor is elhangzik: „*az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend*” (1Kor 11,26). És mi magunk is így fohászkodunk: „*Marana tha*” (1Kor 16,22); „Ámen, bizony jövel, Uram Jézus!” (Jel 22,20).²⁹²

Nagykarácsony²⁹³ és Kiskarácsony között az ún. *csonkahét, félhét* következik,²⁹⁴ azonban ez a hét mégis tele van ősi emléknappal: apostolok és vértanúk ünnepével,²⁹⁵ amelyek a protestáns, református gyakorlatban általában véve és istentiszteleti kontextusban nem éltek tovább. Ezeket a napokat, ill. a Karácsony után következő Krisztus-tanúkat (*comites Christi*)²⁹⁶ méltán illeti a hagyomány a „Krisztus-követők apró ünnepei”²⁹⁷ névvel.

Az utóbbi időben az evangélikus gyakorlatban e napok, az ősi apostolünnepek teológiai és liturgiailag helyes, protestáns értelmű felelevenítésére kísérletek történtek, történnek Nyugat-Európában és hazánkban is. Gondoljuk meg, ha népünk, nemzetünk utóbbi évszázadainak hőseiről (pl. aradi vértanúk, március 15., október 23., kommunizmus áldozatai stb.) van lehetőség, sőt kötelesség megemlékezni, akkor a bibliai gyökerű vagy egyháztörténeti hithősökről és Krisztus tanúiról is szót lehet ejteni az igehirdetésekből. Természetesen a „szentkultusz” vélt vagy valós „réme”, az elferdülés – nem szükségszerű – lehetősége mindvégig tapasztalható az ilyen jellegű kísérletek kapcsán.

Gondoljuk meg azt is, hogy mit kezdjünk előszeretettel favorizált téma- és projektvasárnapjainkkal (pl. Hiroshima, társadalmi misszió, lelkészcsaládok, lelkészözvegyek, lelkésztovábbképzés, anyák napja stb. – hosszan folytathatnánk a sort a Bibliaolvasó Kalauz alapján), amelyek sokszor nem a keresztyénség biblikus gyökereiből nőttek, ill. nőnek ki. Miközben a projektvasárnapokkal kapcsolatban homiletikai megfontolások fogalmazódnak meg és textuáriumok készülnek, sőt egyesek még anyák napi énekeket is követelnek az énekeskönyvbe, addig maradék biblikus-keresztyén ünnepnapjaink csöndesen elsikkadnak. Nem csupán az itt felsoroltakról van csupán szó, hanem „nagyünnepeinkről” is.

István diakónus és vértanú ereklyéit 415. december 19-én megtalálták, majd az emléknappal december 26-ra került (*translatio*). Úgy tűnik, hogy keleten még korábban elterjedt.²⁹⁸

²⁹² PAP 2009b, 5-13.; PAP 2011o, 9.

²⁹³ BABIK 1891, 526-527.; VELLEITS 1912, 346.

²⁹⁴ MKL VI., 178.

²⁹⁵ MIHÁLYFI 1933, 123-126.; UNGHVÁRY 1934, 40-41.

²⁹⁶ BIERITZ 2005, 198., 213.

²⁹⁷ HAFENSCHER 2010, 331.

²⁹⁸ Vö. BIERITZ 2005, 214.; LEEUWEN 2009, 146.

HÖRK megemlíti azt, hogy a Karácsony harmad napja, „a hol még ünnepeltetik, János evangyélísta emlékének van szentelve”.²⁹⁹ János apostol és evangélista emléknapja szintén IV. századi eredetű, keleten és nyugaton egyáltalán elterjedt, az ilyenkor szokásos borszentelésre a VIII. századból vannak adataink.³⁰⁰

Az ún. *Aprószentek* emléknapja (december 28.) a Heródes által megölt ártatlan gyermekre emlékeztet (Mt 2,16). Az emléknap első nyomait egy 505-ből, Észak-Afrikából származó kalendáriumban említik.³⁰¹ Ma – mintegy aktualizálva – erőteljesen a „meg nem született életek/gyermek” tematikáját hordozza katolikus körökben.³⁰²

(Becket Szent) Tamás Canterbury érseke, akit 1170. december 29-én öletett az angol király. V. Piusz pápasága óta (XVI. század) ünneplik,³⁰³ az esztergomi érsekség révén magyarországi összefüggései is vannak az emléknapnak.³⁰⁴

A Karácsony utáni vasárnap a klasszikus, történeti liturgikus könyvek szerint ún. *dominica vacans*³⁰⁵ „üresvasárnap”. Karácsony ünnepi hetét – beleértve a Karácsonynál is ősbib emléknapokat – az új római kalendáriumban megtöri a Karácsony utáni vasárnapra vagy – ha ilyen nincs – december 30-ra áthelyezett³⁰⁶ „action-celebrity” *Szent Család ünnepe*, ami inkább morális-társadalmi tematikájú ünnep, mintsem a Krisztus misztérium kifejezője.³⁰⁷

A II. Vatikáni Zsinat után végrehajtott ún. „liturgikus reform” (1969-1970) katolikus egyházi naptárátrendezése a XIX. századi eredetű Szent Család ünnepét a vízkereszti időből előrehozta a Karácsony és Újév közé eső vasárnapra.³⁰⁸ A veszélyeztetett keresztyén család gondolatát hordozó, kanadai eredetű emléknapot XIII. Leó pápa különösen felkarolta. Feltehetőleg 1893 óta ünnepelték, eredeti helye a Vízkereszt utáni 3. vasárnapon volt, majd 1911-ben felfüggesztették, 1920-ban a Vízkereszt utáni 1. vasárnapra tették át, az új római naptárban 1969-ben pedig a Karácsony utáni vasárnapra helyezték.³⁰⁹

²⁹⁹ HÖRK 1882, 275.

³⁰⁰ Vö. BIERITZ 2005, 214-215.; LEEUWEN 2009, 146., 160.

³⁰¹ Vö. BIERITZ 2005, 216.; LEEUWEN 2009, 146-147.

³⁰² Vö. SZÉNÁSI 1999, 53. A komáromi egyházmegye 1725. októberi *currente* elrendelte, hogy rövid tanítással tisztelje meg a tanító az eklézsiát Aprószentek napján. KÚR 1993, 310. E helyen az Aprószentek napja nagy bizonyossággal nem (református) egyházi ünnep értelemben kerül elő, hanem általános, köznyelvi megnevezésként.

³⁰³ BIERITZ 2005, 216.

³⁰⁴ Vö. DOBSZAY 2004, 41.

³⁰⁵ GALAMBOS 1953, 62.

³⁰⁶ Amennyiben az adott esztendőben Karácsony nyolcadában nincs vasárnap, akkor ezt az „ünnepet” december 30-án tartják meg. BERGER 2008, 433.

³⁰⁷ Vö. DOBSZAY 2003, 141.; BIERITZ 2005, 216-217.; DOLHAI 2016, 68-69.

³⁰⁸ Vö. BIERITZ 2005, 216-217.

³⁰⁹ BERGER 2008, 433.; MIHÁLYFI 1933, 81.; DOBSZAY 2004, 175. Ha ilyen nincs, akkor december 30-án ülik meg, ahogyan *fentebb* már rámutattunk.

A Karácsony utáni vagy Karácsony hetében lévő vasárnap *Dominica infra octavam Nativitatis*),³¹⁰ a „két ünnep köze” teljesen jellegtelen, sokszor még nyomaiban sem őrzi a főünnep üzenetét. Ez a vasárnap Karácsonytól függően nem minden évben kap helyet a naptárban és a keresztyén gyülekezet istentiszteleti életében. Ez a vasárnap a protestáns, ill. a magyar református gyakorlatban pedig nem csupán nem *Dominica vacans*, hanem joggal nevezhetnénk „hontalan vasárnapnak”, pedig ez az Úrnapija az egyházi esztendő hierarchikus felépítése és üdvtörténeti berendezkedése szerint „Karácsony ünnepkörének szerves része”.³¹¹ Mint láttuk, Karácsony után igen ősi apostol- és vértanú ünnepek következnek, ezek bizonyosságot tettek Krisztusról életük árán is, az ártatlan gyermekek példája mutatja a „Karácsony árnyoldalát”.

A Karácsony utáni Úrnapija valójában ünnepkörön kívülre kerül, ami akkor rendkívül szembetűnő, ha közvetlenül Karácsony második napja után következik, és a karácsonyi maradványok (díszítés, villódzó karácsonyfa, ünnepi terítők, adventi koszorú stb.) ott vannak a templomban a gyülekezet szeme előtt, az ige hirdetés pedig teljesen másról szól, sőt olykor a polemizáláson kívül még marginálisan sem érintkezik Karácsony üzenetével és teológiájával. Az énekrendet meg sem kell említenünk, mintha nem lenne elegendő énekünk az ünnepkörre és az ünnepi időszakra nézve! Általánosságban jellemző a közelmúlt és a jelenkor magyar református gyakorlatára, hogy marginális dolgokat és üzeneteket kap fel és nagyít fel. MAGASSY Sándor így fogalmazott (1997): „A viszonylag ritkán sorra kerülő vasárnapon inkább a polgári esztendő végére szokás utalni, semmint Karácsony titkát boncolni.”³¹²

³¹⁰ Vö. GALAMBOS 1953, 62. A liturgikus könyvekben összesen 53 vasárnap van számozva, ezek rendelkeznek önálló propriummal. Egy vasárnapot kivéve, amely az alkalmanként Újév és Vízkereszt közé eső vasárnap: *Dominica vacat* vagy *vacans* („üresvasárnap”). Ilyenkor Jézus szent nevének ünnepét helyezték át ide. Vö. BABIK 1891, 274.; MIHÁLYFI 1933, 78-79.; BOGÁR 1932, 76.

UNGHVÁRY 1934, 23. felsorolása szerint a négy adventi vasárnapot és Karácsonyt követi egy vasárnap, Vízkereszt után következik hat vasárnap, Hetvened vasárnaptól Húsvétig kilenc, Húsvét és a Húsvét utáni öt vasárnapot követi Áldozócsütörtök, majd az Áldozócsütörtök utáni vasárnap, majd Pünkösd, Pünkösd és Advent között van huszonnégy vasárnap. A Vízkereszt utáni hat vasárnapot és a Pünkösd utáni huszonnégy vasárnapot, „mivel sem a karácsonyi, sem a húsvéti ünnepkörbe nem esnek, évközi vasárnapoknak nevezzük.” Ha rövid a vízkereszt elő és hosszú a Szentháromság utáni évköz, akkor a szükséges vasárnapokat Vízkereszt utánról a Szth. u. 23-24. vasárnap közé kell betoldani úgy, hogy az utolsó vasárnap mindig a 24. vasárnap propriuma legyen, mivel abban van szó az utolsó ítéletről.

³¹¹ MAGASSY 1997/I, 68. Nem feledkezhetünk meg Kálvin genfi úrvacsorai gyakorlatáról sem! „Az egyes ünnepkörök tágabbak, mint magának az ünnepnek ideje, tehát az énekeskönyvben az ünnepkör számára rendelkezésre álló énekanyagot szinte teljes egészében fel lehet használni, már az előkészületi időben is.” FEKETE 1997a, 16.

³¹² MAGASSY 1997/I, 68.

Szilveszter pápa és hitvalló (314-től Róma püspöke; †335. december 31.) napját IX. Gergely december 31-re helyezte. Tény, hogy I. Szilveszter római püspök („pápa”) pontosan abban az időszakban működött, amikor a IV. század első felében jelentkező eretnokségek ellen küzdöttek, megtartották a *niceai zsinatot* (325), és feltehetően a december 25-i „Karácsony” ünneplése lassanként elkezdődött,³¹³ így nem csupán halála napja miatt kerülhetett az ünnep nyolcadába.

Álljon még itt néhány keserű, de reménykedő sor Adventünkkel és Karácsonyunkkal kapcsolatban. Adventben nincs adventi ének, Karácsonykor karácsonyi, Örök Élet vasárnapján mennybemeneteli vagy pünkösdi éneket kénytelen énekelni a gyülekezet stb. Égnek az adventi koszorúk, csillámlanak pompázatosan a templomban felállított karácsonyfák, az apostolfejedelmek nyugszanak haló poraikban. A keresztyén egyház az egyházi évkör által évszázadokon keresztül érlelte ki, hordozta a keresztyén hit istentiszteleti keretek közötti önki-fejeződésének mélyrétegeit, amit fokozatosan ellep a múlandóság pora; ennél „jobbat” alkotni vagy kitalálni egyébként sem tudunk, minden nemzedék feladata lenne, hogy ezt az örökséget kritikailag megvizsgálja, leporolja, felismerje, magáévá tegye.

Azt hiszem, Kálvinnak pontosan annyi, ha nem több baja lenne a mai kálvinista egyházzal, mint kora római egyházával. Elkopott a húsvéti hit, amely értelmet ad az egész földi létnek, minden földi összegyülekezésnek, amely az emberi bűvészkedésen, erőlködésen és próbálkozáson túl addig a csodáig juttat(na) el mindannyiunkat, hogy az istentiszteleti közösség e földi valóságban Isten szentségének és dicsőségének hordozója és felfelé nyíló, ill. nyílni képes valóság Adventben Karácsonykor és bármelyik évszakaszban. Olyan felfelé nyíló valóság ez, ahol az ember és minden tette csak eszköz, semmi több. Ahol az ember többé nem aktőr, hanem vendég, kegyelembe fogadott. A római katolikus egyház újból felismerte és kimondta: Húsvét és húsvéti hit nélkül nincsen újjászületés, csak emberi próbálkozások vannak. Húsvét ad bátorságot ahhoz is, hogy saját magunkkal szembenézzünk.

KISKARÁCSONY, ÚJÉV

Azért ünnepeljük meg minden évben az isteni megtestesülés titkát, hogy kitűnjék, hogy érdemtelenül mekkora jóban részesültünk, és figyelmeztessen, mivel tartozunk ekkora jószágért.³¹⁴

³¹³ Vö. BOD 1786, 148-150., 154.; ZIMMERMANN 1847, 102-105.; RADÓ 1957, 46-47.; BIERITZ 2005, 217.

³¹⁴ Ágoston beszéde az Úr körülmetélésének ünnepére. EB VI., 53.

„Egyházi jellege szerint csupán a következő napnak előestje, vigíliája – tulajdonképpen nem ünnep”³¹⁵ – írja december 31. kapcsán JÁNOSSY Lajos. Január 1-je a „polgári év” első napja, a keresztyénség előttről származó római naptárhagyomány örökségén hosszú évszázadok alakulása után vált ketté az egyházi és „világi” új esztendő kezdete. A kettéválásban minden bizonnyal szerepet játszott a Gergely-féle naptárreform (1582), ahogyan korábban ezt már láttuk.³¹⁶ „Az új évi innepnek semmi evangyéliomi alapja nincs, mert Jézus e naponi körülmélettetése ránk nézve semmi vallásos érdekkal sem bír. Ezen innep úgy látszik legujabb az egyházi innepok között, csak a 13. században nyert ez nyilvános szentesítést, az oxfordi (1222) és lyoni (1244) egyházi gyűléseken.”³¹⁷

A puszta ünnep- és liturgiátörténeti ténymegállapítás ellenére evangéliumi tartalommal lehet megtölteni ezt a napot, ill. pontosabban ezt az estét, amely szintén nem önálló ünnep, hanem január 1-je, azaz Kiskarácsony-Újév előestje. Az Óév este önmagában való, ill. a december 31. és január 1., így két naptári év közötti másodpercének túldimenzionálása és vissza-, valamint előrevetítése önmagában véve nem keresztyén tartalom és mondanivaló. Az egyház felelőssége és lehetősége, hogy az evangélium és a megtestesülés titkának, értelmének fényében lássuk és szemléljük a múlandóságot,³¹⁸ amit nem lehet és kell ünnepelnünk, hanem csak tudomásul tudjuk venni, ill. Isten kezéből hittel vehetjük el.

Kiskarácsony vagy Újév napja,³¹⁹ Karácsony nyolcad napja, Krisztus Urunk körülméletelésének és névadásának (Lk 2,21) emlékezte, valamint a szorosan vett karácsonyi ünneplés lezárása, amit e tartalommal ültek meg reformátor eleink a liturgiátörténet és korai hitvallási irataink tanúsága szerint. Ha reformáció napjával kapcsolatban (október 31.) hangsúlyozzuk, hogy ez az egyetlen ún. nem üdvtörténeti ünnepünk, akkor Szilveszter pápa liturgikus emlékünnepe és a római pápa által a XVI. században elrendelt „polgári” új esztendő bevezetése – abban a formában, ahogyan „ünnepeljük” – többszörösen az. A múlt idő vasfoga fölött való elmélkedés (vö. RÉ 283-285) kevésbé a keresztyén reménység kifejeződése, ahogyan az „évbúcsúztató istentisztelet” letargikus merengései is kevés relevanciával bírnak.

TÓTH Endre az egyházi év alkalmain kívül eső ünnepek között tartja számon az Óévet és Újévet. Az Óév meghatározó gondolata az emlékezés (elmúlás, Isten

³¹⁵ JÁNOSSY 2008, 14. Vö. LONOVICS 1857, 54-57.; MAGASSY 1997/I, 74.; LEEUWEN 2009, 146. Az Óév-Újév napjait a presbiteriánus D. MACLEOD sem a keresztyén (ünnepi) naptárban, hanem az egyéb napok között sorolja fel. MACLEOD 1966, 103-104.

³¹⁶ Vö. MIHÁLYFI 1933, 76.

³¹⁷ KUN 1855, 56.

³¹⁸ Vö. JÁNOSSY 2008, 14.; MAGASSY 1997/I, 74.

³¹⁹ Vö. BABIK 1891, 527-528.; VELLEDEITS 1912, 205.

segítségéért hála, bűneink miatti megbánás, megjobbulás fogadása). Újévkor a reménység, az Istenbe vetett bizalom a fő téma.³²⁰

Ahogy korábban említettük, a keresztyén évkezdet Karácsonytól való számolása a középkorban általános gyakorlat volt (Magyarországon is), ezért pl. Nagy Károly és István magyar király karácsonyi, azaz évkezdeti koronázásának a kérdése is eldönthető.³²¹

Már Julius Caesar naptárreformja (Kr.e. 46/45-ben³²²) előrehozta az évkezdetet március 1-ről január 1-re, de ennek általános elterjedése a fent említett pápai határozat következtében csak a XVI-XVIII. századra tehető. A frank birodalomban a VIII. századig továbbra is március 1-jét tekintették évkezdetnek, Velencében pedig 1797-ig szintén így jártak el.³²³ 1620-ban pl. a gömöri Veszverés lelkészét azért fosztották meg hivatalától, mivel Karácsony ünnepét a régi naptár szerint ünnepelte.³²⁴

Kr.e. 153 óta január első napján zajlott Rómában a hivatalváltás, ami egy nagyon hosszú folyamat részeként az évkezdet március 1-ről január 1-re történő áthelyezéséhez járult hozzá.³²⁵ Összességében a tudományos kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy Julius Caesar alatt tulajdonképpen a január 1. és december 31. közötti *naptári év* jobban tisztázottá vált, de nem feltétlenül egyeduralkodóvá. Egészen a legutóbbi évszázadokig egészen természetes jelenség volt, hogy egyazon kultúrában egymás mellett többféle naptár vagy naptárhagyomány létezett.³²⁶

Julius Caesar Kr.e. 46-ban újrarendezte a római kalendáriumot *ab urbe condita* 709. január 1-től.³²⁷ A. u. c. 708-ban, egy 445 napig tartó évben (*annus confusionis*) két hónapot iktattak be (67 nap) november és december közé. Alapvetően megszűnt a holdév, a 365 napból álló napév kezdődött el, és mindegyik negyedik évben, azaz szökőévben (*annus bissextus* vagy *bissextilis annus*) szökőnapot kell tartani (*embolismus*, *dies intercalaris*, *bissextus*, *Schalttag*). Ez a nap

³²⁰ TÓTH 1935a, 29.

³²¹ Vö. HAHN 1983, 63.; FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937, 37.; RÉVÉSZ 1937, 405.; MNL V., 406.; GAÁL 1994, 20.; VÁRNAGY 1999, 373.; LEEUWEN 2009, 145. „[...] míg Európa az ezredvég apokaliptikus félelmében él, István éppen 1000 karácsonyán, a legsötétebb napfordulókör, a törzsszövetség és az új szövetség határán koronáztatja magát egy új világ kezdetére.” BÉKÉSI 2001, 15. Ebben az összefüggésben rendkívüli jelentőséggel bír a Karácsony másod napján tartott István diakónus emlékünnepe, ami „programadó” az új uralkodó egész életművére és gondolkodására nézve. Vö. továbbá: BÉKÉSI 2001, 36.

³²² RADÓ 1957, 47–48.; MACLEOD 1966, 103.

³²³ GAÁL 1994, 20.; VÁRNAGY 1999, 373.; BIERITZ 2005, 52.

³²⁴ MNL V., 406. Az új naptárra való magyarországi átálláshoz lásd pl.: NAGY 2008, 278.

³²⁵ BIERITZ 2005, 219. Vö. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 121.

³²⁶ HAHN 1983, 60–61.

³²⁷ Vö. részletesen: SZÉKELY 1922, 161–175., 190.; MNL V., 406.

feltehetőleg február 24-e volt, ami február 23-a után március kalendáját megelőző *második hatodik nap* (*dies bis sextus, bissexto kalendas martias* vagy *ante diem septimum kalendas martias*) szerepelt a naptárban. Szökőévben (*annus intercalaris*) a február 24-ét tüntetik fel szökőnapként.³²⁸ Ekkor rögzült az addig ingadozó (római) újév kezdete is: március 1. helyett január 1.³²⁹ A naptárreform félreértelmezéséből adódóan (három évente iktattak be szökőnapot) *a. u. c.* 746-ban Augustus újból kiigazította a naptárat.³³⁰

Az időszak kapcsán meg kell említenünk a december 17-én kezdődő, hosszabb ideig tartó szaturnáliákat.³³¹ A keresztyén egyház mindvégig erőteljesen tiltakozott a *Janus* isten tiszteletére e napon tartott római erkölcstelen kicsapongások ellen. A római évkezdet (*Calenda, dies strenarum*) a jókívánságok kifejezésének napja volt, amelyért ajándékot (*strena*) illet adni,³³² hiszen a kezdődő új esztendő szerencséje, boldogsága, gazdagsága is múlik e nap fogadásán és köszöntésén.³³³ „Az újév megünneplésében annyiban egyezünk a pogány rómaiakkal, hogy egymást újévi ajándékokkal és üdvözlésekkel köszöntjük. Az újév megünneplését az ó év estéjének megünneplése előzi meg. (Nem mindenütt!)”³³⁴

Az újévi és az ebben az időszakban jellemző köszöntések, kántálások, regölések éppúgy, mint a gonosz elűzésére és távoltartására tartóztatására szolgáló hangkeltés (durrogtatás, lármakeltés) szintén ősi gyökerekből táplálkozik.³³⁵ A titokzatos tizenkét éjszaka (*Rauhnächte*) sorozata december 25-én vagy 29-én kezdődik (fontos dátumok: a kezdőnap, január 1. és 6.), és a démoni hatalmak elűzését, elhárítását szolgálta (zajkeltés, maszkok hordozása, jóslatok, ólomöntés, varázslatok stb.).³³⁶

A keresztyén egyház ellensúlyt kívánt képezni a római, pogány szokásokkal szemben, és a keresztyén ember Krisztustól merített mértékletességét állította a hívek szeme elé. Az egyházi év historizálása, ill. az ünnepek üdvtörténeti

³²⁸ Vö. BABIK 1891, 264-268.; MIHÁLYFI 1933, 169.; HAHN 1983, 53-54.

³²⁹ Vö. BOGÁR 1932, 21.

³³⁰ SZÉKELY 1922, 181-182.; HAHN 1983, 50-56., 97-98.

³³¹ BIERITZ 2005, 219.

³³² BÁLINT 1938, 135-136.; MNL V., 406.; VÁRNAGY 1999, 373. A XIII. században magyarországi okleveleken olvasható: *strenarum dies*, ekkor városaink ajándékot adtak a királynak. Galeotto, a híres humanista így ír: „*Kalendis Januariis, in circumcisione Christi consueverunt Hungari strenam dare, hoc est donum, pro bono omine incipientis anni.*” BÁLINT 1938, 147-148. Vö. GALAMBOS 1953, 66.

³³³ Vö. HAHN 1983, 62-63.; OVIDIUS 1986, 5-12. Ezt a gondolatot felfedezhetjük pl. a zsidó (őszi) újév gyakorlatában, de még az általános, szekuláris évkezdetben is (étkezési szokások, évbúcsúztatás és évköszöntés). Vö. LONOVICS 1857, 58-63.

³³⁴ HÖRK 1882, 276.

³³⁵ Vö. MNL III., 310.; MNL V., 609-610.

³³⁶ Vö. BIERITZ 2005, 232-233.; BERGER 2008, 108-109.; LEEUWEN 2009, 147-148.

sorrendje alapján kézenfekvő lett, hogy a Karácsony utáni nyolcad napon Krisztus körülmetélésének és névadásának napjára (vö. Lk 2,21) emlékezzenek.³³⁷ Petrus Chrysologus pl. az V. században polemizál a pogány szokásokkal: elítéli a szennyes kultuszt, az istenek körmenetben való húzgálását, a tréfákat, a paráznaságokat.³³⁸

K.-H. BIERITZ magyarázata szerint az *Annuntiatio* (március 25.) és az *Assumptio* (Nagyboldogasszony, Mária mennybevétele) bizánci eredetű Mária-ünnepek római adaptálása miatt a január 1. veszített jelentőségéből, a Karácsony oktavája „felszabadult”, hiszen a január 1. eredetileg inkább-Mária ünnep volt.³³⁹ A Lk 2,21-ből eredeztethető emléknapot Róma csak egészen későn vette át.³⁴⁰ Eredeti értelme szerint ez a nap sem volt Mária-ünnep, bár Rómában a VI. század végén kísérlet történt arra, hogy Mária-ünneppe tegyék (*Natale sanctae Mariae*³⁴¹), majd a későbbi évszázadokban a keleti és nyugati egyház közötti kölcsönös ünnepátvételek nyomán kapott egyre nagyobb teret Mária alakja a kalendáriumban és a gyakorlatban. Ez minden bizonnyal nem azonosítható a még későbbi korok, évszázadok intenzitásával és intenciójával, valamint dogmatikai változásaival.

A VI. századtól Spanyolországban és Galliában Kiskarácsony napját, Karácsony oktaváját az Úr körülmetélkedése napjaként tartják. A napot a *tours-i zsinaton* 567-ben már *Circumcisió*nak nevezik, másutt sokáig Karácsony nyolcadaként jelenik meg.³⁴² A pogány ünnepszentelő szokások sokáig megmaradtak, éppen ezért az 578-ban tartott *auxerre-i* és a 633-ban tartott *toledói zsinat* megtiltotta a keresztyéneknek, hogy részt vegyenek az ilyenkor szokásos részesegeskedésekben, tehén-, szarvas-, ló álarcokban való utcai vonulásokban és táncolásban.³⁴³

Feltehetőleg ferences hatásra ez a nap egyúttal Jézus Szent Nevének tisztelésére szentelt nap is. Az emléknap XV. századi eredetű, a XVI. században VII. Kelemen pápa megengedte a ferenceseknek, hogy külön ünnepet szenteljenek január 14-én Jézus Szent Neve tisztelésének, majd ezt XIII. Ince sokak kérésére az egész egyházra kiterjesztette 1721-ben, az ünnepnapot a Vízkereszt utáni II. vasárnapra helyezte. A rítuskongregáció 1913-as rendelete alapján Jézus „nevenapja” az Újév utáni vasárnapra került, amennyiben van ilyen vasárnap

³³⁷ RADÓ 1957, 47.

³³⁸ EB VI., 50-53.

³³⁹ KLAUSER 1965, 91-92.; BIERITZ 2005, 219.

³⁴⁰ BIERITZ 2005, 219-220. Vö. HÖRK 1882, 276.

³⁴¹ A *natale* itt eredeti értelme szerint nem Mária születésére, hanem a szülésre való emlékezést fejezi ki.

³⁴² UNGHVÁRY 1934, 41-42. Vö. BOGÁR 1932, 49.; BIERITZ 2005, 219.; BERGER 2008, 215-216., 488.

³⁴³ RADÓ 1957, 47-48.; BIERITZ 2005, 219.

Újév és Vízkereszt között. Ha nincs ilyen vasárnap, akkor január 2-án kellett a II. Vatikáni Zsinat utánig megülni a napot,³⁴⁴ majd megszűnt a nap önállósága és Mária istenanyaságának január 1-i főünnepébe olvadt bele.³⁴⁵

Luther szorgalmazta, hogy január 1-jén Krisztus körülmetéléséről szölgjon az igehirdetés.³⁴⁶ Ez természetesen a maga nemében nem újítás (*innovatio*), hanem a korábbi gyakorlathoz való visszatérés a nap mariológiai kontextusának előtérbe kerülése miatt. Karácsony nyolcadának magától értetődő mondanivalója nem Máriáról, hanem Krisztusról mint törvény alatt születetről szölt.³⁴⁷ A (magyar) protestáns prédikációs kötetekből kitűnik, hogy ezen a napon hosszan elmélkedtek prédikátoraink a nevek jelentésén, a névadási szokásokon.

Az 1969-1970-es római katolikus naptárreform óta január 1-je Szűz Mária istenanyaságának főünnep,³⁴⁸ valamint VI. Pál kezdeményezésére 1968 óta a „béke világnapja”.³⁴⁹

Az Újév napját klasszikus korai protestáns prédikátoraink (Kulcsár György, Bornemisza Péter, Alvinci Péter stb.) nem dimenzionálják túl, hiszen habár Karácsony, Karácsony hete és Kiskarácsony-Újév napja új időszakot indított el, ezek a könyvek is Adventtel kezdődnek. Nagyon szép példa a bekecsi templom 1625. január 1-i felszentelése (*dedicatio*) alkalmából Szenci Molnár Albert által kiadott könyv (*Consecratio Templi Novi* RMK I 546-547; RMNy 1334³⁵⁰) is.³⁵¹ Az új évkezdlet és naptár protestáns adaptációja – a korábban említett okok miatt is – nem ment zökkenőmentesen. Szenci Molnár Albert naplója e tekintetben érdekes, hiszen alapvetően ő is a régi naptárhoz tartotta magát, de alkalmanként és külön jelölve áttért az új kalendáriumra azon a területen, ahol már ez volt általános használatban.³⁵²

Az Óév estéjén tartott istentisztelet tradicionális gyülekezeti alkalomnak mondható, azonban meglepő gyorsasággal terjed az Óév éjszakáján – amely a liturgikus gondolkodás és gyakorlat szerint valójában már Újév napjának előestéje – tartott (úrvacsorás) templomi istentisztelet.³⁵³ Az együtt „szilveszterező” gyülekezeti (ifjúsági) csoportok vagy erre az alkalomra meghívott gyülekezet

³⁴⁴ UNGHVÁRY 1934, 42-43.

³⁴⁵ BIERITZ 2005, 219-220.

³⁴⁶ BIERITZ 2005, 220.

³⁴⁷ HAFENSCHER 2010, 331.

³⁴⁸ Vö. BIERITZ 2005, 220.; DOLHAI 2016, 95-96.

³⁴⁹ Vö. BARSÍ 1999, 97-98.

³⁵⁰ HELTAI 2008, 63.

³⁵¹ Vö. VÁSÁRHELYI 1985, 88-95.; SZABÓ 2011, 151-166.; az új debreceni Szentháromság-templom 1628-as felszentelésére is tekintettel: CSORBA 2010, 287-296.; CSORBA 2011, 47-58.

³⁵² Vö. SZABÓ 2003, 60., 117.; SZABÓ 2011, 35.

³⁵³ BIERITZ 2005, 218.

23 órakor vagy 23 óra 30 perckor a templomba vonul – vagy a gyülekezeti teremben marad – és istentiszteletet tart. Pontban éjfélkor pedig úrvacsoravételre kerül sor. Sőt annyira szent eseménynek és hitéleti tényezőnek tartják egyesek ezt az újabb szokást, hogy a kritikát sem tűrik el. Itt is azzal a tipikus jelenséggel van dolgunk, mint amit megannyiszor látunk és tapasztalunk a kortárs református kegyességben: marginális, történetileg és teológiaiilag kevésbé releváns események, körülmények, alkalmak ritualizálása történik meg.

Ez a liturgikus forma és gyakorlat elvileg ugyanúgy a „puritánok” ítélete és kritikája alá esne, mint más gyakorlat vagy éppen az ünnepek. Ez a református „éjféli mise”, amit megfelelő misztikusság leng körül, és mivel a történetileg hagyományozott liturgikus kontextusból kiszakítva az ún. „polgári” újév fordulóját ünneplik, ezért annak tényleg csak szubjektív hitéleti jelentősége lehet. Közben pedig – figyeljük meg – az óévi, újévi istentiszteletekből és hetekig tartó egymás köszöntgetéséből félelmetesen hiányzik a hálaadás, az őszinte és felzengő valódi Isten-dicsőítés: a *Te Deum laudamus* vagy annak lehetséges adaptációja. Mialatt a tegnapról, a múlt évről, az újévi tervekről, félelmekről, fogadalmakról stb. elmélkedünk, talán nem lenne baj, ha a polgári év fordulója – ha ilyen már van – a keresztyének részéről a hit, a hálaadás, az Isten-magasztalás alkalmá lenne.

Nyitott kérdés, hogy az ún. polgári új esztendő kezdetén teljesen belebonyolódunk-e a kortárs emberek, a gyülekezeti tagok, jelen korunk vélt vagy valós félelmeinek, depresszióinak, problémáinak elemzésébe, és valamilyen futurologiába, jelen- és jövőértelmezésbe kezd-e az igehirdető, ami – lássuk be – nagyon ingatag, ill. ingoványos terület. Álláspontom szerint minden ellenkező vélemény³⁵⁴ és semmilyen körülmény ellenére nem lehet feladni az adott naphoz és időszakhoz kapcsolódó teológiai és heortológiai összefüggésekből nyerhető üzenetet, hacsak nem akarunk a múlandóság és ideig valóság „prófétái” lenni. Nem köthetjük sem istentiszteletünket, sem igehirdetésünket elsősorban és kizárólagosan hallgatóink helyzetéhez és „élményeihez” (*Erlebnissituation*). A polgári újév napja és új esztendő kezdete mint olyan igazából teológiai és ünneptörténeti szempontból nem vagy alig értelmezhető – abban a formában bizonyára nem, mint ahogyan azt manapság teszik.

A január 1. ünnepi és egyházi jellegét nem az évforduló, hanem Jézus Krisztus, az Ő emberré létele, a választott néphez és az emberiséghez való eljövetele jelenti. Egy a karácsonyi időszakot meghatározó páli igével szólva: „*De amikor*

³⁵⁴ „Die Feier eines künstlich rekonstruierten, seit über tausend Jahren abgestorbenen Festes dürfte weit an der Erlebnissituation heutiger Menschen vorbeigehen.” BIERITZ 2005, 221. idézi H. Auf der Maur katolikus teológust, aki feltételezhetően az 1969-1970 utáni római katolikus naptárreformra utal.

eljött az idő teljessége, Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született a törvénynek alávetve, hogy a törvény alatt levőket megváltsa, hogy Isten fiaivá legyünk” (Gal 4,4-5).

Röviden meg kell említenünk még, hogy nem minden évben kap helyet a naptárban az Újév utáni vasárnap (*vagy* Az esztendő első vasárnapja),³⁵⁵ sőt ritkábban is fordul elő a Karácsony nyolcadában lévő vasárnapnál, ugyanis a közeli Vízkereszté és a Vízkereszt utáni vasárnapoké a prioritás. Az új polgári esztendő első Úrnapja átmenetet képez Karácsony és Vízkereszt között, és alkalmat nyújt(ana) Krisztus világba jövetelének titkáról gondolkodni és énekelni.³⁵⁶

VÍZKERESZT ÉS A VÍZKERESZTI IDŐ VASÁRNAPJAI

Íme, ismét az én Jézusom, ismét egy misztérium, nem megtévesztő és nem csalárd, nem is rendetlen, mint a görögök tévelyei és orgiái – mert véleményem szerint minden józan gondolkodású ember is csak így nevezheti az általuk szentnek tartott beavatásokat –, hanem fenséges és isteni misztérium, és a mennyei ragyogást kínálja nekünk. Mert a mai, a fények szent napja, amelyet megültünk és amelynek megünneplésére méltókká váltunk, amelynek eredete Krisztus, az igaz világosság megkeresztelkedése [...]. Mivel az ünnep lényege Isten emlékezete, emlékezzünk Istenre! [...] Már korábban méltó módon megünnepeztük a születést, én is, mint az ünneplés kezdeményezője, vezetője és ti is, valamint mindenki ezen a világon belül és a világfölötti lények is. [...] Mivel a keresztség ünnepe van, ez megkívánja tőlünk, hogy valamelyest együtt szenvedjünk az értünk a mi alakunkat felvevővel és értünk megkeresztelkedéssel és értünk megfeszítéssel [...]. Ami pedig minket illet, mi ma Krisztus megkeresztelkedését tiszteljük és helyes módon ünnepeljük, nem a gyomor élvezeteiben dúsálva, hanem szellemi örömben.³⁵⁷

A múlt és körbeforgó idő tehát magával hozta az embert megtisztító szent misztériumok emlékeztetét, amelyek még a nehezen eltávolítható bűnt is letisztítják a lélekről és a testről, visszavezetik eredeti szépségéhez, amilyennek azt bennünk a legkiválóbb művész, Isten megteremtette. Ezért gyűltetek össze, ti, a beavatott nép, akik a mai nap javait már megtapasztaltátok, jóságos atyákként vezessétek el és közelítsétek útmutatásokkal a vallásosság teljes felfogására azokat is, akik még beavatatlanok. [...] Úgy helyes, hogy minden ünnepen azt illeti dicséret, ami annak sajátossága. Így

³⁵⁵ „Ha Újév és Vízkereszt között Úrnap van nagy ritkán, akkor azt »újév utáni úrnapnak« nevezik.” HÖRK 1882, 276.

³⁵⁶ Vö. MAGASSY 1997/I, 90.

³⁵⁷ Nazianzoszi Gergely vízkereszti beszéde 381. január 6-án. EB I., 36., 46., 49., 54., 59. Beszédében részletesen kitér saját kora beavatási, termékenységi szertartásaira. Vö. EB I., 38-40.

az esküvőt menyegzős dalokkal köszöntik, temetéskor rójuk le a kegyelet könnyeinek adóját, ügyleteinket komolyan megtárgyaljuk, lakomákon oldjuk fel a lélek feszültségét és görcseit, mindent alkalmas időben tartunk, össze nem zavarva idegen dolgokkal. Néhány nappal ezelőtt tehát megszületett Krisztus, a minden érzékelhető és szellemi lényt megelőző szülött, ma veszi a keresztséget Jánostól [...].³⁵⁸

Nemrég ünnepeltük azt a napot, amelyen a zsidóktól az Úr megszületett; ma megünnepeljük azt, amelyen a Szülöttnak a pogányok hódoltak. [...] Ezért amazok [a pásztorok] azon a napon közlőről járultak hozzá, ezek [a bölcsek] ezen a napon messziről érkeztek, az utókornak két megünnependő napot adva meg, ám a világ ugyanazon világosságát látták meg. [...] Üljük meg tehát áhítatos ünnepélyességgel ezt a napot is, amelyen a megismert Krisztust a pogány mágusok imádták, ahogyan megünnepeltük azt a napot is, amelyen a megszületett Krisztust a júdeai pásztorok megnézték.³⁵⁹

Tudjátok, kedves testvéreim, hogy ezt a napot, amit valamennyi hívő nyelve tiszteletreméltó módon Epiphaniának mond, mi is az Úr tiszteletére minden évben megünnepeljük. És mivel nyilvánvalóan görög a szó, sok latin számára ismeretlen. Ezért van aztán, hogy minden latin is így mondja, ám egyáltalán nem biztos, hogy tudja is, amit mond. Ezen oknál fogva mindazoknak, akik a mai napot Epiphaniának hívják, és nem tudják miért hívják így, jó ha megtudják az elnevezés magyarázatából ennek a napnak szentségét.³⁶⁰ Mivel a híveknek meg kell tartani a nap ünnepét, ezért nem maradhatnak tudatlanok ünneplésük oka felől. Ezt a napot tehát, mint mondtuk, Epiphaniának hívja a keresztény vallás. Az Epiphania jelentése „kinyilvánulás”. Tartasuk azonban azt, amit az atyák ránk hagytak, hogy Isten Egyszülötte, miután testileg időben megszületett, ezen a napon a hozzá érkezett mágusok előtt kinyilatkoztatta magát, akik felajánlották neki adományait, és hódolattal leborultak előtte.³⁶¹

Örüljete az Úrban, kedveseim, újra mondom, örüljete (Fil. 4,4), mert röviddel Krisztus születésének ünnepe után az ő kinyilvánításának ünnepe ragyog fel. Akit azon a napon szült a Szűz, azt a mai ünnepen elismeri a világ.³⁶²

³⁵⁸ Nüsszai Gergely homíliája Vízkeresztre 383. január 6-án. EB I., 81., 82.

³⁵⁹ Ágoston beszéde Urunk megjelenésére (Vízkeresztre) 393-405 között (az elhangzás helye bizonytalan; *Sermo* 199). EB I., 129., 133.

³⁶⁰ *Sacramentum diei hujus*

³⁶¹ Fulgentius (V-VI. század) beszéde Vízkeresztre, az aprószentek legyilkolásáról és a mágusok ajándékairól (*Sermo* 4). EB I., 134-135.

³⁶² Nagy Leó pápa 32. beszéde. EB VI., 59-60.

Vízkereszt, Epifánia vagy Úrjelenés³⁶³ ünnepe, a „pogányok Karácsonya”³⁶⁴ (január 6.) a szűken vett karácsonyi ünnepkör utolsó jelentős állomása,³⁶⁵ a legősibb keresztyén ünnepek egyike, amely a keleti keresztyének számára a Feltámadás ünnepe mellett a második legnagyobb ünnepnap; „nagyobb” ünnep, mint Karácsony,³⁶⁶ az Epifánia Karácsony koronája,³⁶⁷ a keleti keresztyének számára pedig inkább csúcspontja.³⁶⁸ A mi kultúránkban azonban már csak szinte arról híres, hogy sok családban ezen a napon szokás lebontani a karácsonyi időhöz újabban elválaszthatatlanul kapcsolódó karácsonyfát.

A Vízkereszt Jézus *megjelenésének* az ünnepe, egyrésztől azért, mert Jézus testben megjelent és azért, mert a csillag is megjelent a napkeleti bölcseknek, harmadrészt pedig Jézus dicsősége jelent meg első csodatételekor Kánában. A Vízkeresztet és a Karácsonyt a görög egyházi atyák *theognosziának*, azaz *istenmegismerés ünnepének* nevezték.³⁶⁹ A Vízkereszt ünnepe után legfeljebb hat, úgynevezett „*vízkereszt utáni vasárnap*” következik.³⁷⁰

„Vízkereszt a »keleti« karácsonyi ünnep, amely meggyökeresedett Nyugaton is.”³⁷¹ Teljes (magyar) református rehabilitációra váró keresztyén ünnep, és valójában az ünnep mögött meghúzódó teológiai-hitvallási intenció, tartalom és üzenet is hiányzik teológiai gondolkodásunkból, hitéletünkől, istentiszteletünkől.

Epifánia kiábrázolja és jelenti az istenség megjelenését és látható cselekvését, csodáit, Jordánban való megkeresztelését, amelyek kifejezik és jelzik isteni hatalmát és dicsőségét. A napot és az ünnepet a következő nevekkel illették: *ἐπιφάνεια*, *θεοφάνεια*, *τὰ φῶτα*, *ἡμέρα τῶν φώτων*; *Epiphania*, *Epiphaniarum*, *Theophania*, *Apparitio*, *Bethfania*, *Festum luminarium*. Az ókori világban az

³⁶³ ZIMMERMANN 1847, 106-108.

³⁶⁴ Ezt az elnevezést találjuk a Szenci Molnár Albert által fordított és kiadott *Postilla Sculteticában* is. Vö. BARSÍ 1999, 83. Szenci 1617-ben megjelentette Abraham Scultetus (1566-1624) heidelbergi főprédikátor prédikációs kötetének magyar fordítását.

³⁶⁵ UNGHVÁRY 1934, 45. szerint az első „évközi idő” kezdődik el Vízkeresztkor, amely Hetvened vasárnapig tart.

A XVI. századi naptárreformra – többek között – azért is szükség volt, mert a korábbi naptár háttérben meghúzódó számítási eltérés miatt a nagybőjtő idő kezdete – korai Húsvét esetén – egyre jobban megközelítette február 2-t, és az elkövetkezendőkben esetlegesen az is előfordulhatott volna, hogy Hamvazószerda február 2. elé került volna, ami a karácsonyi és húsvéti ünnepkör végének és kezdetének összekavarodását eredményezte volna.

³⁶⁶ Vö. MIHÁLYFI 1933, 177.; LEEUWEN 2009, 130.

³⁶⁷ LEEUWEN 2009, 134. Pünkösdről pedig azt állapítják, állapítjuk meg, hogy az Húsvét, ill. a húsvéti idő koronája. Vö. LEEUWEN 2009, 105-106.

³⁶⁸ Vö. LEEUWEN 2009, 134.

³⁶⁹ EB I., 129.

³⁷⁰ HÖRK 1882, 276.; RATZINGER 2002, 99.

³⁷¹ EB I., II.

uralkodó neve lehetett az *istenjelenés*, az istenek vagy királyok epifániája jó-tékony hatással bírt az emberekre. A pogány világban ünnepelték az istenek megjelenését, amit összekötöttek az istenség születésének gondolatával.³⁷²

Keleten már a II-III. századból van adat arra, hogy Krisztus Jordánban való keresztelését ünnepelték ezen a napon. IV. századi keleti források arról tanúskodnak, hogy január 6-án az Úr születését és keresztelését egyszerre ünnepelték, sőt más források szerint még a kánai menyegzőre való emlékezés is ide kapcsolódott.³⁷³

A II. században Alexandriai Kelemennél (~†215)³⁷⁴ találunk rá utalást,³⁷⁵ hogy Baszilizész alexandriai gnosztikus³⁷⁶ tanítványai Krisztus megkeresztelkedését január 6-án vagy 10-én (Tybi hó 11-én vagy 15-én) ünnepelték. Felfogásuk szerint Krisztus ekkor *lépett* be a földi világba és valóságba, amikor *epifánia*, azaz az Ő megjelenése történt. Krisztus test szerint való születése megjelenéséhez képest az üdvösség szempontjából nem bír központi jelentőséggel.³⁷⁷ A misztériumkultuszban január 5-ről 6-ra virradó éjszaka ünnepelték Aión, az idő és az örökkévalóság napistenének Koré nevű szűztől való születését, ami január 6-án egy Nílus-ünnepvel kapcsolódott össze.³⁷⁸

Más hagyományok szintén ehhez a naphoz kötik Dionüszosz isten megjelenését és a vizek borrá változtatását, ennek emlékére rendezték meg a keresztények körében később általános visszatetszést keltő, kicsapongásokkal kísért bacchanáliákat.³⁷⁹

A Kr.e. II. évezredtől Egyiptomban ezen a napon ünnepelték a téli napfordulót, az egyiptomiak úgy vélték, hogy ettől az időponttól kezdenek hosszabbodni a napok, így tehát ez a nap az idő újjászületésének időpontja.³⁸⁰

A gnosztikus gondolatok szerint Krisztus a Jordánban való megkeresztelkedés alkalmával mint tökéletlen *aión* leszáll Jézusra, így lesz Ő Jézus Krisztussá. A Jordán keresztsége a szent menyegző, amelyben az *isteni* és az *emberi* egyesül. Az egyiptomi vízkultusz rituáléja szerint január 6-án ünnepélyes szertartás keretében üdvhozó vizet merítettek az egyiptomiak a Nílusból, mivel az ekkor

³⁷² LONOVICS 1857, 63.; BABIK 1891, 529.; VELLEITS 1912, 206.; BOGÁR 1932, 46-49.; MIHÁLYFI 1933, 177.; BARSÍ 1999, 79.; DOLHAI 2001, 158-159.

³⁷³ BARSÍ 1999, 80.

³⁷⁴ Vö. VANYÓ 2004, 305-313.

³⁷⁵ Stromata (*vagy* Sztrómateisz) 1,21; 146,1-2. Vö. VANYÓ 2004, 306-312.; VANYÓ 2007, 357-367.; SZÉKELY 1922, 157.; RADÓ 1957, 50.; BARSÍ 1999, 79-80.

³⁷⁶ Vö. VANYÓ 2004, 100.

³⁷⁷ BIERITZ 2005, 225.

³⁷⁸ BARSÍ 1999, 80.; BIERITZ 2004, 76.; BIERITZ 2005, 224.; LEEUWEN 2009, 131.

³⁷⁹ BERGER 2008, 107-109. Vö. BOGÁR 1932, 38-39.; RADÓ 1957, 52.; BARSÍ 1999, 80.

³⁸⁰ RADÓ 1957, 50.

különleges csodaerővel telik meg. A vizet házaikban tárolták.³⁸¹ Az ekkor merített Nílus vize szent, nem romlik meg és bizonyos szent helyeken borrá változik.³⁸²

A keleti Epifánia ünnep vonatkozásában elmondható, hogy a IV. században már minden bizonnyal Krisztus születésének és megkeresztelésének ünnepe összekapcsolódott, azaz: a január 5-ről 6-ra virradó éjszaka Krisztus születéséről emlékeztek, majd 6-án a kereszteléséről.³⁸³ (Szír) Efrém (kb. 306-373)³⁸⁴ tudósítása szerint ezen a nagy és túláradó örömmel megült ünnepen a házakat koszorúkkal díszítették. Éjszaka emlékeztek Krisztus születéséről, a pásztorok imádásáról, a csillag megjelenéséről, majd nappal a keleti bölcsek hódolatáról, Jordánban való megkereszteléséről.³⁸⁵

Az ünnep keleten nagyon gyorsan elterjedt, majd a szellemi és földrajzi kapcsolódási pontok segítségével áttért Gallia, Spanyolország és Észak-Itália vidékeire is.³⁸⁶ Galliában az Epifánia ősibb ünnep, mint Karácsony; több IV-VI. századi forrás emeli ki hangsúlyosan a Vízkereszt ünneplését.³⁸⁷ Rómában (és Észak-Afrikában) feltehetően a keleti liturgiák hatására Hispánia vagy Afrika más vidékeinek közvetítésével vették át január 6-át, a két ünnep között tartalmi megkülönböztetés ment végbe; a napkeleti bölcsek imádatára való emlékezés erre a napra került.³⁸⁸ Észak-Itália köztes szerepet játszott, egy Ambrustól származó forrás szerint Epifánia napján írták össze a keresztelésre jelentkezőket, később e terület atyái említik a bölcsek hódolatát, valamint Krisztus hármasszodajelét (*tria miracula*).³⁸⁹

Egeria gazdag vízkereszti ünneplésről számol be Jeruzsálemben és Palesztinában, amikor a Kereszt mögötti templom éppúgy, mint a Szentföld említett többi jelentős temploma pompázatosan fel van díszítve, a liturgikus tárgyak is különlegesen szépek és díszesek (25,8-9).³⁹⁰ Az ünnepet és az ünnep hetét Jeruzsálemben és Betlehemben nyolc napon keresztül ünneplik „ugyanazzal a pompával”

³⁸¹ BIERITZ 2005, 224.

³⁸² LThK III., 720.; OHCW, 65-66. Vö. SZÉKELY 1922, 155-157.; RADÓ 1957, 11-12., 50-51.; CULLMANN 1992, 12-13.; BIERITZ 2004, 76.; BIERITZ 2005, 224-226.; FÜRST 2008, 61.; JÁNOSSY 2008, 16-17.; DUCHESNE 1910, 259-260.; HAFENSCHER 1999, 143-144.; KLAUSER 1965, 89.

³⁸³ CULLMANN 1992, 13-15.

³⁸⁴ Vö. VANYÓ 2004, 140-143.

³⁸⁵ CULLMANN 1992, 15-16.; OHCW, 65-66.

³⁸⁶ LThK III., 720-721.; BIERITZ 2005, 225.

³⁸⁷ Vö. BARSÍ 1999, 81.

³⁸⁸ BARSÍ 1999, 81.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 119.

³⁸⁹ BARSÍ 1999, 81.

³⁹⁰ IVANCSÓ 2009, 111.

(25,11-12).³⁹¹ „Eme napok ünnepélyessége és pompája miatt végtelenül (nagy) tömeg gyűlik össze mindenhol Jeruzsálemben, nemcsak szerzetesek, hanem laikusok, férfiak és nők is.” (25,12)³⁹²

A szentföldi helyek valóságos, kézzel fogható szimbolizmusának értelmében a jeruzsálemi keresztyének Krisztus születéséről és feltámadásáról – beleértve halálát is – együttesen emlékeztek *Epifániakor*.³⁹³

Epifánia nyugati fokozatos elterjedésével a IV. századtól számolunk,³⁹⁴ miután Keleten is általános gyakorlattá vált: 361-ben – még a december 25-i Karácsony elterjedése előtt – megjelenik Galliában, Lyonban, 363-ban Rómában. Eleinte változott az ünnep tartalma, mondanivalója, elemeinek összetétele, folyamatosan és fokozatosan szilárdult meg.³⁹⁵ Mivel Epifánia a keresztyén egyház legnagyobb ünnepeinek egyike, ezért nyolcaddal ülték meg. Érdekes adat, hogy a hispániai *zaragozai zsinat* 380-ban – ahogyan fentebb már említettük – elrendelte a hívek számára a kötelező templomlátogatást „december 17-től epifánia ünnepéig”.³⁹⁶

Ettől az időtől kezdve ír közös történelmet a keleti hagyományban gyökerező *Epifánia* és a nyugati világban keletkezett Karácsony. A keleti keresztyének fokozatosan figyelembe vették a nyugatiak gyakorlatát, a nyugatiak pedig saját karácsonyi ünnepük részeként fogták fel Vízkereszt napját. Krisztus test szerint való születése és nyilvános működésének kezdete, e világban való megjelenése szorosan összekapcsolódott. A víz az ünnep fontos szimbólumává lett, egyrészt Jézus Krisztus Keresztelő János általi és mind a négy evangéliumban feljegyzett megkeresztelése miatt (Mt 3,13-17; Mk 1,9-11; Lk 3,21-22; Jn 1,29-34), másrészt azért, mert a nap a keleti keresztyének fontos keresztelési időpontja volt,³⁹⁷ valamint ekkor történt meg a keresztelésre jelentkezés is.³⁹⁸

A nyugati egyházban Vízkereszt napjának hagyományos evangéliuma a napkeleti bölcsek útja és hódolata a kisgyermek Krisztus előtt (Mt 2,1-12; vö. Zsolt 72,10-11), akik azért indultak el messzi földről, mivel látták a megszületett Gyermeke csillagát. A napkeletről érkező bölcsek személye hosszú történelmi

³⁹¹ IVANCSÓ 2009, 112-113. Vö. LTHK III., 721.; CULLMANN 1992, 16-17.; BARSÍ 1999, 80.; BIERITZ 2005, 192.; LEEUWEN 2009, 148.

³⁹² IVANCSÓ 2009, 112-113.

³⁹³ Vö. RADÓ 1957, 41.

³⁹⁴ LONOVICS 1857, 31-32., 63-72.; MIHÁLYFI 1933, 73., 121-123.; JÁNOSSY 2008, 16.; LEEUWEN 2009, 130-131.; HAFENSCHER 2010, 331-332.; MEYER-BLANCK 2011, 146-147.

³⁹⁵ BIERITZ 2004, 76-77.

³⁹⁶ ÓÍ V., 62. Vö. DUCHESNE 1910, 260.

³⁹⁷ BIERITZ 2005, 225.

³⁹⁸ Vö. EB I., 81. Nüsszai Gergely prédikációjából is arra következtetnek, hogy a megkeresztelendőknél a kereszttség felvétele előtt írásos hitvallást kellett letenniük. EB I., 98. Vö. EB I., II.

alakulás után három királyra változott, a „háromkirályok” tisztelete a középkori Európában rendkívüli népszerűsége tett szert. A történeti források Krisztust felkereső napkeleti bölcsek (papok, királyok) alakjára, számára nézve igen sokféle hagyományokat tartalmaznak,³⁹⁹ a bölcsek száma is változott, ill. ingadozott. A „háromkirályok” mára elterjedt száma, alakja és neve (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) nagyjából a XII. századra rögzült.⁴⁰⁰ A három „király” a korabeli elképzelés szerint létező három földrészt (Európa, Ázsia, Afrika) képviseli, ill. jelképezi, az egész emberiséget személyesíti meg Krisztus előtt hódolva.⁴⁰¹ Az is tény, hogy Órigenész már három bölcsről beszél a három ajándék miatt. Fulgentius (467-533)⁴⁰² azonban vízkereszti prédikációja végén a bölcsek ajándékában és ezek Krisztusnak való felajánlásában szemlélteti az eretnekeket: az *ariánusokat*, a *nesztoriánusokat*, *Eutychest* (vagy *Eutükhészt*)⁴⁰³.⁴⁰⁴

A „háromkirályok” relikviáit 1164. július 23-án vitték át Milánóból Kölnbe,⁴⁰⁵ így azokat mind a mai napig egy igen díszes ereklyetartóban őrzik a dóm főoltárán. Ez a tény alapvetően meghatározta a környék, de Európa vízkereszti ünneplését is. A szakirodalom megállapítása szerint Krisztus-ünnepként számon tartott Vízkeresztből fokozatosan inkább szentek ünnepe karakterével bíró „Háromkirályok” lett.⁴⁰⁶

A „*napkeleti bölcsek látogatása* [miatt⁴⁰⁷] a missziói gondolat ünnepévé tették január 6-át a római és a lutheránus egyházban.”⁴⁰⁸ Főleg azért, mivel a mágusok visszatértek hazájukba (Mt 2,12), és a hagyomány, ill. a legenda szerint Tamás apostol megkeresztelte, püspökké szentelte őket, majd mártíromságot szenvedtek Krisztusért. Az utóbbi évtizedekben szokássá lett, hogy a római pápa ezen a napon püspököket szentel, akik Krisztusról tanúskodnak különösképpen.⁴⁰⁹ A bölcsek látogatásán és imádatán (*adoratio magorum, vocatio gentium*) túl – ahogyan már említettük – Krisztus keresztelésére és (első) csodáira is emlékeztek.⁴¹⁰

³⁹⁹ Számuk 3 és 12 között mozgott, de forrásaink említenek 2 és 4 „királyt” is.

⁴⁰⁰ BOGÁR 1932, 48-49.

⁴⁰¹ Vö. LEEUWEN 2009, 133.

⁴⁰² Vö. VANYÓ 2004, 159-160.

⁴⁰³ Vö. VANYÓ 2004, 155-156.

⁴⁰⁴ EB I., 142-143.

⁴⁰⁵ Ennek történetét e helyen nem ismertethetem.

⁴⁰⁶ BIERITZ 2005, 226.

⁴⁰⁷ *Kiegészítés tőlem.* Álláspontom szerint az idézett mondat a betoldás nélkül nem teljes, ill. nehezen értelmezhető.

⁴⁰⁸ SZÉNÁSI 1999, 55.

⁴⁰⁹ Az egyházmegye püspökök mellett érdekes a szentszéki szolgálatban állók, valamint az apostoli nunciusok szentelése ezen a napon, akik más országokban, földrészen képviselik egyházukat, hirdetik az evangéliumot. Krisztus tanúiként útra kelnek, mint a napkeleti bölcsek.

⁴¹⁰ Vö. CULLMANN 1992, 15., 17.; BIERITZ 2005, 225.

Vízkereszt ünnepének szláv eredetű magyar nevét a bizánci rítus nyugatiak által is ismert vízszentelési gyakorlatára vezethetjük vissza,⁴¹¹ amikor az eredeti szokás szerint körmenetben a település közelében lévő természetes vizekhez vonultak, ott a kereszt jelét háromszor a vízbe mártották.⁴¹² A vízszentelés, a vízzel való meghintés (vö. *Asperges* vagy a templomba való belépéskor) a középkori teológiában a keresztségre való emlékezés és emlékeztetés szimbóluma, ill. aktusa, valamint arról sem feledkezhetünk meg, hogy Epifánia ünnepe szintén az egyház nagy keresztelési terminusai közé tartozott.⁴¹³ Röviden említem, hogy a *Vízkereszt* elnevezéssel kapcsolatban olyasféle polemizálást lehet hallani manapság,⁴¹⁴ mint pl. a *Húsvét*, Áldozócsütörtök, *vasárnap*, olykor a *Karácsony* egyszerű(sített) magyar nevével kapcsolatban, amelyek az ünnep egy-egy (történeti) aspektusára utalnak, ill. abból nőttek ki. Ezeket a *köznyelvi*, bevett, köztudatban élő elnevezéseket – meggyőződésem szerint – az ünnepek konkrét tartalmának sérülése nélkül helyesen is lehet hallani és értelmezni.

A vízszentelés szokása a középkor során a nyugati egyházban is elterjedt (lakóházak megszentelése).⁴¹⁵ A vízben mosakodás, valamint a Nagyszombaton és Vízkeresztkor különösen jellemző vízszentelés a nyugati egyházban *graecizmus* és a keresztelésre emlékeztet.⁴¹⁶

A naphoz tartozott a Mt 2,1kk. perikópa történetének liturgiához kapcsolódó előadása misztériumjáték (*ludus*)⁴¹⁷ keretében (*tractus stellae*, magyarul: csillagjáték, amely magyar kontextusban Hartvik győri püspök XI. század végi *Agenda Pontificalis*ából ismert).⁴¹⁸ Mint más nagyünnepet és nagyünnepi időszakot, Vízkeresztet is kísérte a kántálás, a háromkirályjárás (*Sternsinger*) vagy csillagozás, csillagjárás. Elterjedt a házszentelés és a megszentelt víz hazavitele és felhasználása.⁴¹⁹

⁴¹¹ BABIK 1891, 530.; ZAICZ 2006, 921.

⁴¹² A XIV. századi szepesi káptalani *missale* így tudósít: „Epiphania: Hac die finita missa aqua benedicitur.” Idézi: GALAMBOS 1953, 71.

⁴¹³ BERGER 2008, 108-109., 238.

⁴¹⁴ Egyes ünnepnevek szakirodalmi kritikájának nagy történelmi hagyománya van, mint pl. Geleji Katona István *Mellékletben* közölt fejtegetésében.

⁴¹⁵ BÁLINT 1938, 153.

⁴¹⁶ UNGHVÁRY 1934, 43.

⁴¹⁷ Vö. MKL IX., 244-245. Dramatizált, párbeszédés megjelenítésről van szó, de a középkori, istentisztelethez kapcsolódó misztériumjátékok semmiképpen nem azonosíthatóak a XX. századból ismert gyermekműsorokkal, istentiszteleti szavalókórusokkal vagy paraliturgikus elemek szórakoztatóipari betétéhez hasonlítható beemeléséhez.

⁴¹⁸ Vö. MKL IV., 629.; SÖRÖS 1904, 111-119.; BABIK 1891, 528-530. A liturgikus könyvvel legutóbb részletesen foglalkozott: FÖLDVÁRY 2012, 147-158.

⁴¹⁹ Vö. GALAMBOS 1953, 71-75.; GAÁL 1994, 22-23.; TAKÁCH-VERBÉNYI 1997, 18.; BERGER 2008, 109.

Fontos még megemlítenünk a középkorban bevett újévi, ill. *vízkereszti ünnephirdetést* is,⁴²⁰ amikor eredetileg az archidiakónus az istentisztelet keretében – az evangélium felolvasása, proklamációja után – ünnepélyes stílusban meghirdette, hogy az adott évben mikor lesznek a fontos ünnepek, legfőképpen mikor kezdődik Nagyböjt, és mikor ülik meg Húsvétot.⁴²¹ Miért volt erre szükség? Egyrészt az írás-olvasás akkori helyzete, másrészt az ezzel összefüggő kalendárium-használat általános hiánya miatt, hiszen Vízkereszt napjával véget érnek az ún. „nem mozgó” ünnepnapok, az egyházi naptárban az ünnepek rendjét ezután a Húsvét időpontja határozza meg, amiről fontos volt nyilvánosan és egyértelműen tájékoztatni a híveket.

K.-H. BIERITZ szerint Kölnben és Torinóban él manapság is a vízkereszti ünnephirdetés a maga egyszerűségében megkapó és szép szokása,⁴²² azonban egyre több helyen felelevenítik manapság az ünnephirdetést (*Annuntiatio Paschae festorumque mobilum*). A pápai szertartások alkalmával is sort kerítenek a mozgó ünnepek kihirdetésére, a klasszikus vagy hagyományos liturgikus örökséget ápoló közösségekben is egyre gyakrabban jelentkezik a „modern kor” vívmányai ellenére ez az ősiség. Igazából ez az elénekelt néhány perces tétel a mai napig fontos lelki hozadékkal bír az egész közösségre nézve, hiszen a mindenki által tudott dátumok felhangzása előre figyelmezteti és készíti a közösségben élő embert és elősegíti az ünnepre való előkészület tudatosságát. Ma ugyanis olyan korban élünk, hogy valójában amilyen gyorsan beesünk az ünnepre, olyan gyorsan „esünk ki” abból, és eközben lényegtelen szerepet játszik az üzletesített és hihetetlenül kinyújtott ünnepi szezon, ami éppen a kulminációt képtelen elérni, éppen ezért levezetése sincsen. Úgy vélem, hogy UNGHVÁRY Antal OFM XX. század első feléből származó vonatkozó mondatát a maga helyén érthetjük, de egy nagyobb összefüggésbe helyezve túlhaladottnak kell nyilvánítanunk. „Manapság persze ezen kihirdetésre nincs már többé szükség, mert a kalendáriumból azt mindenki megtudja. Mindazonáltal a Pontificale-ban megtaláljuk azt a formát, amely szerint ezen kihirdetésnek történnie kell”.⁴²³

A II. Vatikáni Zsinat után bevezetett liturgiareform (1969-1970) lehetőségével és átruházott jogával élve Magyarországon a római katolikus püspöki testület Vízkereszt és Áldozósütyörtök (Mennybemenetel) fixált, ősi ünnepnapját áthelyezte vasárnapra, mivel ezek a napok Magyarországon nem minősülnek munkaszüneti napnak. Vízkereszt ünnepe a magyar katolikus egyházban így került a polgári év első vasárnapjára, amit Krisztus megkeresztelkedésének vasárnapja

⁴²⁰ Milánóban is, vö. ATCHLEY 1909, XXVII.; EB I., II.

⁴²¹ Vö. UNGHVÁRY 1934, 43-45.; BIERITZ 2005, 231.; BERGER 2008, 108-109.

⁴²² BIERITZ 2005, 231.

⁴²³ UNGHVÁRY 1934, 45.

követ.⁴²⁴ Ez nem csupán egy ősi, a liturgikus kalendárium mögött húzóódó ősi teológiai gondolattal, hanem az ökumenikus gyakorlattal való szakítás is egyben. Az ünnepnapok áthelyezése nem csupán a naptárat zavarta meg, hanem az egyszerűnek és praktikusnak tűnő újítás kétség nélkül és tagadhatatlanul azt is eredményezte, hogy a magyarországi római katolikus gyakorlatban és a többi hasonlóan eljáró részegyház gyakorlata szerint a Vízkereszt és a Mennybemenetel ünnepe kvázi megszűnt, ill. beolvadt az adott vasárnapba, amit összességében hitvallási és hitgyakorlati szempontból óriási veszteségnek és csorbulásnak kell tekintenünk.⁴²⁵ Szembetűnő az is, hogy pl. a romániai latin gyakorlat szerint, tehát a magyar ajkú egyházmegyéik is napján ülik ezeket a nagyünnepeket.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) 2013. június 4-5. napján tartott ülését követően kihirdették, hogy az illetékes vatikáni hatóság, az Is-tentiszteleti és Szentségi Kongregáció 2013. április 10-én jóváhagyta az MKPK előterjesztését, miszerint Magyarországon a Vízkereszt ünnepét 2014-től ismét január 6-án ünnepelhessek.⁴²⁶ Sajnos ez a tájékoztató az 1969-1970 után hasonló sorsra jutott Mennybemenetel/Áldozócsütörtök ünnepelésének rehabilitációjáról nem szól, ami – mint látni fogjuk – ugyanolyan kritikus fogadtatásban részesül, mint Vízkereszt eddigi megtartása.

„Vízkereszt napja van. Ez a nap nálunk [értsd: magyar reformátusoknál]⁴²⁷ már nem ünnep, de a világ számos országában igen. A legtöbben már csak azt tudják, vagy azt se tudják – e napról, hogy a régi szokásoknak megfelelően ekkor szokták leszedni a karácsonyfát a családi otthonokban.”⁴²⁸ A megfelelő kutatások hiányában egyelőre pontos történeti adataink nincsenek, hogy a vízkereszt-i ünnepszentelés pontosan mikor és miért ment ki a magyar református gyakorlatból, a térvetés és elhalványulás egyik oka minden bizonnyal a megelőző, sűrű ünnepi időszak lehetett. A XIX. századi prédikációs és imádságoskönyvek már inkább a farsangi vasárnapokat emlegetik.⁴²⁹

BOGÁR János 1932-es művében mintegy rosszállóan jegyzi meg, hogy Szatmárnémeti Mihály 1675-ös postillájában „még mindig megtaláljuk az Epiphania napjára rendelt perikopához fűzött prédikációt.”⁴³⁰ SZÉNÁSI Sándor magyarázata szerint „református talajon – talán karácsony közelsége miatt – nem tudott

⁴²⁴ Vö. BIERITZ 2005, 228.; BERGER 2008, 488-489.

⁴²⁵ Vö. DOBSZAY 2001, 167-169.; DOBSZAY 2003, 140.

⁴²⁶ Mindenszentek tanácsolt ünnepből kötelező ünnep lett. Vö. <http://www.magyarokurir.hu/hirek/ezentul-nem-vasarnap-unnepeljuk-vizkeresztet>

⁴²⁷ *Kiegészítés tőlem.*

⁴²⁸ NAGY 2011, 18. Vö. BIERITZ 2005, 233.

⁴²⁹ CZEGLÉDY Sándor 1942-es imakönyvében – az 1922-es első kiadáshoz képest – a *Farsangi vasárnap* szintén megjelenik. CZEGLÉDY 1942, 278-279.

⁴³⁰ BOGÁR 1932, 91.

meggyökerezni”,⁴³¹ habár az Ónodi Sámuel (kb. 1720-1783) dömsödi, zámolyi, bicskei lelkész, vértessaljai esperes⁴³² imakönyvében található vízkereszti imádságokat is megemlíti.⁴³³ PÁSZTOR János szerint a Vízkereszt megünneplése a „magyar református hagyományból hiányzott”, míg az „angol nyelvű reformátusok ünneplik január 6-án vagy a legközelebbi vasárnapon.”⁴³⁴

A történeti források, különösen az énekeskönyv-típusok vizsgálata alapján megállapítható, hogy a Vízkereszt ünnepe töretlenül megjelenik egészen az 1778-as debreceni énekeskönyv XIX. század eleji kiadásaiig. A komáromi egyházmegyében egy 1725. október 18-án keltezett *currens* ekként rendelkezik, hogy Vízkereszt napján bibliaolvasás legyen.⁴³⁵ Forrásunk feltehetően azt hangsúlyozza, hogy a Karácsony napjaiban és hetében tartott prédikációk és tanítások mellett Vízkereszt napján nem tartanak külön prédikációt, hanem bibliaolvasásos könyörgést, egyúttal mégis hangsúlyos, hogy a karácsonyi ünnepek sorában külön kiemeli a forrás Vízkereszt napját.

Ahogy korábban rámutattunk, a zsinati ünneplisták és lelkészi liturgikus segédkönyvek (ágendák) nem „kényszerültek” arra, hogy az egyes konkrét vásár- és ünnepnapokig lebontsák az istentiszteleti élet alapját képező idői ciklusokat, ezek esetében ténylegesen csak a nagyobb üdvtörténeti ünnepek és időszakok megemlékezésével találkozunk.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy Vízkereszt/Epifánia esetében még a „hétköznapi ünnep” problémájával és kihívásával sem találkozik vagy szembesül egyházunk gyakorlata, mint pl. Nagypénteken vagy Áldozócsütörtökön.

A Vízkereszt és a vízkereszti idő maga természetességével kapcsolódik a karácsonyi ünnepkörhöz és képezi annak lezáró szakaszát, ahogyan az ünnepkör esetében ez mindig van. Feltehetően az 1806(-1813)-as „reforménekeskönyv”⁴³⁶ is csak a korabeli gyakorlatot követte és regisztrálta – és nem feltétlenül akart újítani –, amikor a liturgikus reflexiók meggyöngyüléseként háttérbe szoruló ünnepnapot a feliratok szintjén is negligálta. Éppen ezért rendkívül fontos a gyülekezeti énekeskönyv és az újabb korokban az istentiszteleti rendtartások helyzete és szerepe az egyházi-gyülekezeti életben, hiszen e könyvtípusoknak normatív, előremutató célkitűzéssel és kihatással kell rendelkezniük, és nem merülhetnek ki a ténymegállapításban és a *status quo* rögzítésében.

⁴³¹ SZÉNÁSI 1999, 54.

⁴³² ZOVÁNYI 1977, 444.

⁴³³ SZÉNÁSI 1999, 54.

⁴³⁴ PÁSZTOR 2002, 109.

⁴³⁵ KÚR 1993, 310.

⁴³⁶ Vö. PAP 2011h, 293-336.

A történeti kancionálékból átvéve, de torzó alakban és általános tematika alá besorolva jelenik meg énekeskönyvünkben a RÉ 225 (*Nagy hálát adjunk*), ami vízkereszt ének (lenne). A kimaradt strófákkal a konkrét vízkereszt kötődés is elveszett. A vízkereszt idő énekeiként használhatnánk a RÉ 286-300 közötti énekek válogatását, ha megfelelő himnológiai és liturgiai ismerettel rendelkezének lelkészeink, hittanoktatóink, munkatársaink, és ha nem a szavakra, kifejezésekre figyelő, ún. konkordatív énekválasztás módszerét követnénk, hanem mondanivalókban, teológiai tartalmakban, összefüggésekben gondolkoznánk.⁴³⁷ Epifánia és a vízkereszt időszak jelentőségét mi sem mutatja jobban – eltekintve a bizánci eredetű keresztyénség gyakorlatától –, mint pl. a lutheránus gyökerű egyházak gyakorlata, egyházzenei öröksége, énekkincse.

Az új római naptár szerint Krisztus Jordánban való megkeresztelését már a vízkereszt időben, a Vízkereszt ünnepét és napját követő vasárnap ünnepeli a római katolikus egyház.⁴³⁸ Krisztus megkeresztelkedésének emlékezete „kronologikus-biografikus ünnep”, a római gyakorlatban az ünneptörténeti fejlődés későbbi szakaszában került előtérbe Jézus Krisztus megkeresztelésének témája Vízkereszt nyolcadán, január 13-án. De nem minősült külön vagy önálló ünnepnek.⁴³⁹ A protestáns gyakorlatban Vízkereszthez kapcsolódott Krisztus Jordánban való megkeresztelkedésének emlékezete,⁴⁴⁰ nem bontották témákra az ünnepnapot.

A fent említett kronológiai-biografikus szándék vezette a naptár- és olvasmányreformot, amikor a Vízkereszt utáni vasárnapokat, időszakokat e szerint a szándék által rendezték újra és szabták át, ami a vízkereszt idő és reflexió mint olyan megszüntetésével járt együtt, hiszen elveszett az eredeti szándék, amit hordozott (Krisztus megjelenése e világban).⁴⁴¹

Az ún. évközi idő (*tempus per annum*) bevezetése, definíciója és elrendezése rendkívül problémás, ugyanis az ünnepi időszakok, a két nagy ünnepkör között és után – ha csak az új időszak vasárnapjainak folytatólagos számozását nézzük – egy önálló, „összefüggő félévkört” teremtett, ami idői-naptári szempontok szerint mégsem tartozik össze. Vajon ki érzi összefüggőnek, összetartozónak a Nagyböjt, Nagyhét, Húsvét, Pünkösöd által megszakított időszakot? A megszüntetett sajátos tartalmú vízkereszt és böjtelői, valamint a Pünkösöd-Szentháromság utáni vasárnapok⁴⁴² összeolvasztása egy domináns, A-B-C

⁴³⁷ Vö. részletesebben: FEKETE 1997a, 15-17.

⁴³⁸ Vö. BIERITZ 2005, 79-80.

⁴³⁹ Vö. DOBSZAY 2001, 169-172.; DOBSZAY 2003, 141.; BIERITZ 2005, 228.

⁴⁴⁰ Krisztus Jordánban való megkeresztelkedésének gondolata különösen erősen jelentkezett a lutheránus tradícióban, amit mutat a korálhagyomány és az egyházzenei örökség.

⁴⁴¹ Vö. DOBSZAY 2003, 142.

⁴⁴² „Az egyházi év új felosztásának legszembetűnőbb változása, hogy a hagyományosan teljesen

évekre elosztott *lectio continuán*, ill. *lectio semicontinuán* alapuló kronologikus pszeudoünnepkört vagy árnyékünnepkört teremtett, és valóban mondhatnánk, hogy ezt az összefüggő időszakot *szakítják meg* az egyéb ünnepek.⁴⁴³ A két jól elkülöníthető, a megelőző nagyünnepektől függő és azokból karakterüket merítő időszak egyesítése, összeolvasztása valójában lehetetlen vállalkozás.

Már csak egy lépés az Advent és a Nagyböjt megszüntetése, ami szintén beleferne ebbe a megközelítésbe és szemléletbe. A *tempus per annum* időszak megteremtésével az egyházi év jól strukturált, megfelelő hangsúlyokkal elrendezett, évszázadok alatt kiérlelt, gazdag örökséget és tanúbizonyosságát szüntette meg.⁴⁴⁴

A vízkereshti idő időt és alkalmat biztosít arra, hogy a világban megjelent Úr csodáit, tetteit eszkatológikus várakozással egybekötve hirdessük.⁴⁴⁵ SZÉNÁSI Sándor szerint a „református liturgia is számon tartja vízkereszt ünnepét, mert vele kezdődik az ún. *epifániai időszak*.”⁴⁴⁶ Néhány oldallal később maga a szerző a vízkereshti idő vasárnapjait összevonja a böjtelői (Hetvened, Hatvanad és Ötvened) vasárnapokkal. A vízkereshti és böjtelői vasárnapokat a karácsonyi ünnepekörhöz számítja.⁴⁴⁷ Megemlíti ugyan, hogy az utóbbi három vasárnap neve jelzi, hogy „a karácsonyi ünnepekör átfordulóban van a húsvéti ünnepekörbe: e nevek a húsvét közeledését jelzik már.”⁴⁴⁸

A félreértés, ill. tárgyi tévedés egyik oka az lehet, hogy a legfeljebb paraliturgikus szokásnak nevezhető *farsang*⁴⁴⁹ elnyújtott, kitágított, vízkereshti és böjtelői időszakot felölelő összefüggő időszakából indul ki a szerző. A Böjtelő három vasárnapjának karácsonyi ünnepekörhöz való számolása nem igazolható.⁴⁵⁰ Tény, hogy a legfeljebb paraliturgikus szokásnak tartható farsangi időszak megelőzi a Nagyböjtöt,⁴⁵¹ és a XIX. században eléggé erőteljesen élt a homiletikai

különböző jellegű Epiphania és a Szentháromság ünnepe utáni per Annum időszak az új beosztás szerint elvesztette korábbi jellegét, és a két idő úgymond hasonló jelleget kapott.” BENKŐ 2010, 174.

⁴⁴³ Az átrendezés mellett egyik alapvető érv, hogy a Húsvét változó időpontja miatt különböző hosszúságú vízkereshti és Szentháromság utáni idő vasárnapjainak egységesebb rendszerét kívánták megteremteni a folyamatos számozással és folytatólagos olvasmányrendekkel. Ez azonban a dolog természete miatt csak részlegesen sikerülhet(ett). Vö. BENKŐ 2010, 168-174.; BARSÍ 1999, 108.; BIERITZ 2005, 76-77., 79-80.

⁴⁴⁴ Vö. RATZINGER 2002, 94-95.; DOBSZAY 2003, 142-143.; BIERITZ 2005, 78-80.

⁴⁴⁵ Vö. MAGASSY 1997/I, 104.

⁴⁴⁶ SZÉNÁSI 1999, 54.

⁴⁴⁷ Nem így RAVASZ László: „A karácsonyi ünnep meghatározza a reakövetkező vasárnapokat is egészen a böjtig.” RAVASZ 1915, 360.

⁴⁴⁸ SZÉNÁSI 1999, 56.

⁴⁴⁹ LONOVICS 1857, 111-112.

⁴⁵⁰ SZÉNÁSI 1999, 56.

⁴⁵¹ A népnyelv *zöld-* vagy *báránkfarsang*nak nevezte a Húsvét és Pünkösd közötti időszakot és *kisfarsang* elnevezéssel illette a szürettől Advent kezdetéig tartó heteket. BABIK 1891, 275.

irodalomban a farsangi vasárnapok megkülönböztetése és külön jelölése,⁴⁵² ami egyébként egy liturgikus, ill. paraliturgikus ősiségből eredeztethető. A farsangikarneváli időhöz kapcsolódva említtem meg a XI. századi eredetű és főleg német területen (pl. Köln) mind a mai napig fennmaradt *bolondmisék* vagy *bolondok ünnepe* (*Narrenmessen*, *Narrenfeste*) szokását, ahol és amikor még a miseparódia is megjelenik hivatalos egyházi-istentiszteleti keretben.⁴⁵³ Nem ritka, hogy a kölni hagyományokhoz és viszonyokhoz képest egyébként „őskonzervatív-nak” kikiáltott korábbi, jelenleg nyugalmazott kölni bíboros érsek ebben az időszakban püspöki mitra vagy infula helyett a bolondok kockás csörgősípkáját ölti magára a bolondmise alkalmával, vagy főpapi díszeibe öltözve bohócokkal bábozik a szószéken vagy az ambónál.

Az Advent és a Nagyböjt időszak a bűnbánati jelleg miatt kevésbé volt alkalmas multságok és lakodalmak tartására, sőt a keresztyén egyházak – beleértve a magyar református egyházi gyakorlatot is – ezekben az időszakokban kifejezetten tiltották az ilyen jellegű rendezvények megtartását.⁴⁵⁴ A protestantizmusban, a magyar református egyházban a teoretikus és/vagy rigorózus tiltások lazulása után is tartották magukat ehhez a bevett eljáráshoz.⁴⁵⁵ A Vízkereszt, ill. az ünnep nyolcadát követő vasárnapok liturgiából táplálkozó kvázi liturgikus

⁴⁵² E gyakorlat szerint szintén nem a Nagyböjt kezdetét megelőző utolsó vasárnapot és napokat nevezhetjük *farsang*nak vagy *farsangi időszak*nak, hanem egy több hétre elnyújtott időszakot, amely a két különálló liturgiai időszakot: a vízkereszt és böjtelői időt szinte ezek egészében öleli át.

„Mielőtt azonban a szenvedési, vagy ahogy mi nevezzük, a *böjti* prédikációkról tárgyalnánk, meg kell emlékeznünk arról is, hogy egyházunkban u. n. *farsangi egyházi beszédek*et is szoktak tartani lelkészeink. A húsvéti böjti időt megelőző napok alkotják a farsangot, mely rendszeren az ú. n. epifánia-ünneptől, azaz jan. 6-tól hamvazó szerdáiig tart.” CSIKY 1914, 141.

⁴⁵³ BIERITZ 2005, 200. Vö. GAÁL 1994, 34–35. A problémához lásd: PAP 2012a, 265–276.

⁴⁵⁴ A házasságkötést és az ezzel járó lakodalmi mulatozást még a protestánsok is tiltották Adventben, Nagyböjtben, vasárnap, esetlegesen szombaton és hétfőn is, valamint a nagyünnepeket megelőző („bűnbánati”) és követő hetekben is. ZOVÁNYI 1977a, 330. Ugyanezt mondja ki pl. a *Kecskeméten tartott Synodus közönséges végzései* (1652. március 13.; szövegét lásd: 24. melléklet 14. pont). Vö. FÖLDVÁRY 1898a, 172–173.; BÁRTH 2005, 49–54.

Samarjai Máté János liturgiai útmutatása (1636) szerint a lakodalmotartás tilos minden vasárnapon, a három nagyünnepen (Karácsony, Húsvét és Pünkösd), Advent első vasárnapjától fogva Vízkeresztig, Nagyböjt első vasárnapjától a Húsvét nyolcadáig, valamint a Pünkösd előtti héten. SAMARJAI 1636, 120.

⁴⁵⁵ Példa erre TÓTH Ferenc 1810-es *Liturgikájának* vonatkozó ajánlása, ahol egyebek mellett a házasságkötéssel kapcsolatos lelkipásztori teendők között a következőket olvassuk:

„7. Adventől [*sic!*] fogva ujj Ézftendő első napjáig, és Böjtben Lakodalmak nem tartathatnak.

8. Innepeken és Vasárnapokon nem szabad esküdtetni; mivel így a’ közönséges Isteni tisztelettől nagy réfze az Ekklesiának elvonattatnék, de nem is volna illendő dolog Innepeken lakadalmazni. Némely Kánonok a’ Szombaton való Eküdtetést is azért tiltják, hogy a’ következő Vasárnapi Isteni tisztelettől az emberek a’ lakadalmazás által el ne vonattasanak.” TÓTH 1810, 206.

vagy népnyelvi elnevezéseként élt a *Menyegzős vasárnapok* (*Dominicae nuptiales*) megkülönböztetés, ami „a vízkereszt nyolcadát követő évközi vasárnapok magyarországi neve.”⁴⁵⁶ Ezekhez a vasárnapokhoz kapcsolódtak a *menyegzős hetek*, amelyeket „ma farsang heteinek nevezünk.”⁴⁵⁷

Ez az elnevezés két forrásból is táplálkoz(hat)ott: a kánai menyegző perikópája (Jn 2,1kk.) Jézus első csodajeleként különösen kötődött és kötődik a vízkereszt időhöz, ill. a Vízkereszt utáni II. vasárnaphoz, valamint az időjárási viszonyok, az élet/együttélés rendje szerint az ősszel kötött ismeretségek esküvői-lakodalmi megpecsételéseire is ekkor került sor, régi prédikátoraink szívesen és hosszan beszéltek, ill. tanítottak ilyenkor a házasság intézményéről és jelentőségéről.⁴⁵⁸ KÓTZI Dávid prédikációs kötete (1793) 20 farsangi-lakodalmi prédikációt tartalmaz, amelyeket az előszó szerint 18 év alatt fordított le németből és mondott el a mádi gyülekezetben (Tiszáninnen).⁴⁵⁹

A Vízkereszt utáni vasárnapokat „*vándorvasárnapoknak*” nevezzük, hiszen a liturgikus hagyomány szerint a rövid vagy nagyon rövid vízkereszt idő esetén ezekből az ekkor „kimaradt” vasárnapokból „helyeztek át” az egyházi év végére, ahol viszont szükség volt rájuk.⁴⁶⁰ A legújabb evangélikus gyakorlat szerint az is szokásban van, hogy a vízkereszt vasárnapok számától függetlenül az utolsó vízkereszt vasárnapon mindig Krisztus megdicsőülésének evangéliuma (*transfiguratio Domini* vagy *Transfiguratio* ünnepe; Mt 17,1-19) áll a középpontban, ami a protestáns (evangélikus) hagyományban nem képez külön ünnepnapot, mint nagy testvéregyházunk gyakorlatában (augusztus 6.). A vízkereszt időt mindig ez zárja le, mintegy átmenetként a húsvéti ünnepkörre.⁴⁶¹

Sajnos már rögtön Karácsony után elkezdődik – amennyiben az egyházi év menetére nézünk –, hogy „csak úgy” lógnak a vasárnapok a levegőben. A liturgikus év, ill. az ünnepkörök óvó és segítő szándékkal siethetnének az igehirdetők és az igehirdetői és istentiszteleti gyakorlat unalomból és enerváltságból való felrázására. Az is furcsa és zavaró, hogy 2008-ban és 2009-ben a Bibliaolvasó Kalauzban megjelent a nap megnevezésénél az *Epifánia* kifejezés, ami 2010-től kezdve újból eltűnt. A vezérfonal a vásár- és ünnepnapokat (az állami és nemzeti ünnepeket is!) egy harmadik, ünnepi igeszakasszal, általában egy zsoltárral jelöli, ill. különbözteti meg, 2008-ban úgy gondolhattuk, hogy a vasárnapra

⁴⁵⁶ GALAMBOS 1953, 75-76. Vö. BABIK 1891, 275.; VELLEDEITS 1912, 207.; DOBSZAY 2004, 97.

⁴⁵⁷ BABIK 1891, 273.

⁴⁵⁸ Nagykőrösi szolgálatom ideje alatt egyszer szűrőpróbaszerűen végignéztem a házasságkötések korai bejegyzéseit. Így pl. egy szabadon választott 1770-es évekbeli januári napon több, mint 70 pár frigyre lépését anyakönyvezték.

⁴⁵⁹ KÓTZI 1793.

⁴⁶⁰ RADÓ 1957, 62.

⁴⁶¹ BIERITZ 2005, 229-230.

eső Vízkereszt, azaz *Epifánia* újból ünneppé lett az egyébként liturgikus szempontból nem releváns, de mégis liturgikus rendezőelvként és textusválasztási vezérfonalként felfogott egyházi kiadványban. Egy évre rá, 2009-ben kiderült, hogy nem ünnep, hanem (szórványos) női névnap az *Epifánia*.

Egyrésztől dicséretes, másrésztől belső ellentmondásként jelentkezik, hogy a Bibliaolvasó Kalauz függelékeként és ajánlott igehirdetési vezérfonalként 2011 óta megjelenik az Igazság és Élet című lelkipásztori folyóirat által használt alapige-sorozat,⁴⁶² amit egyes vásár- és ünnepnapok sűrűn változó nevei és németből való fordítási-adaptációs kísérletei⁴⁶³ is fémjeleznek – az egyházi esztendőről alkotott koncepció nélkül és hiányában. Itt megjelenik *Epifánia* ünnepe, azonban a folyóiratban magában már nincs igehirdetési vázlat, ajánlás stb., ha január 6. nem vasárnapra esik. Az Igazság és Élet lapjain úgy jelentkezik ezután az *Epifánia utáni* vasárnapok sorozata, hogy *Epifánia* ünnepe a kiadvány szerint nem is volt. Hasonló lenne a helyzet, ha úgy beszelnénk Húsvét és Karácsony utáni vasárnapokról, hogy az ünnepeket meg sem tartottuk. Ezt a problémát is szükséges lenne tisztázni és/vagy orvosolni.

RAVASZ László 1915-ben megjelent *Homiletikájában* külön hangsúlyt fektet az „epifánia-vasárnapok” igehirdetésének tartalmára, amikor az egyház Krisztus dicsőségének e világban való megjelenését ünnepli, ilyenkor szerinte Jézus életének első felét kell a hallgatóság elé állítani.

Vízkereszt után következő vasárnaptól farsang vasárnapjáig⁴⁶⁴ tart az úgynevezett epiphania-vasárnapok sorozata, amely a Jézus Krisztus dicsőségének a világban való megjelenését (epiphaneia) ünnepli. Jézus személye itt nő fel a szemünk előtt a bölcsőtől az örökkévalóságig és lép bele a valóságba a történelem kapuin át, hogy hozzánk érkezék az ő isteni hatalma. Tehát ezeken a vasárnapokon a Jézus életének első felét állítsuk hallgatóink elé és lehetőleg sorozatos képekkel vezessük bele őket a Jézus világába, ahelyett, hogy félkegyelmű szószátyársággal – more patrio – a farsangról s a mulatozás határaitól kotyogjunk.⁴⁶⁵

⁴⁶² Ez a gyakorlat a 2014. évi Bibliaolvasó Kalauzban megváltozott: az adott vásár- és ünnepnapnál tünteti fel a vezérfonal „IÉ” jelzéssel a textusajánlásokat. A vásár- és ünnepnapok elnevezései ennek következtében eltűntek, hiszen azokat a korábbi gyakorlatnak megfelelően közli vagy nem közli a Bibliaolvasó Kalauz.

⁴⁶³ Álláspontom szerint érdemesebb lett volna a magyar források vizsgálata és figyelembevétele segítségével egységesíteni és alkalmazni az elnevezéseket.

⁴⁶⁴ RAVASZ László hagyományos értelemben a Nagyböjtöt közvetlenül megelőző Ötvened (*Quinquagesima, Esto mihi*) vasárnapot nevezi „farsang vasárnapjának”.

⁴⁶⁵ RAVASZ 1915, 360. Homiletikai szempontból lásd még: CSIKY 1914, 139-140. Vö. LEEUWEN 2009, 149-150., 152.

Reméljük, hogy a vízkereszti idő biblikus tartalma és hitvallásossága az ünnep utáni hétköznapiakban megerősít újból és újból mindannyiunkat, hiszen Isten „megjelent testben” (1Tim 3,16), és „megjelent az Isten üdvözítő kegyelme minden embernek” (Tit 2,11).⁴⁶⁶

A vízkereszti idő és a tágabb értelemben vett karácsonyi ünnepkör záró pontja⁴⁶⁷ az Úr bemutatásának (*Praesentatio Domini*) és Mária megtisztulásának (*Purificatio Mariae*) bibliai eredetű (vö. Lk 2,22-24) emléknapja, ill. ünnepe. A liturgikus gyakorlatra reflektáló elnevezés szerint február 2-án van *Gyertya-szentelő* (*Boldogasszony*) napja (*Dies Luminaria*, németül *Lichtmess*),⁴⁶⁸ amely a keleti rítusban a *találkozások ünnepe*.⁴⁶⁹

Egeria szerint az Epifánia utáni negyvenedik napon (az ottani számítás szerint február 14.) tartották „igazán hatalmas ünnepélyességgel” a *Hüpopante* (*Hypopantia*, *Praesentatio*, *Purificatio*) ünnepét,⁴⁷⁰ ami feltehetően a keleti eredetű ünnep ősi dátuma.⁴⁷¹ Justinianus császár 542-ben különleges pompával ünnepelte meg ezt a napot, de gyökerei valószínűleg korábbiak.⁴⁷² Egeria beszámolója szerint a negyvenedik napon „igazán hatalmas ünnepélyességgel végzik a szertartásokat”, „hatalmas pompával [...], mint Húsvétkor”. Megemlékeznek Krisztus Templomban való bemutatásáról, Simeonról és Annáról.⁴⁷³

Az emléknap eredeti értelme szerint nem Mária-, hanem Krisztus-ünnep, amely a Jézus életét és az üdvtörténetet időrendben követő római és nyugati liturgikus naptárba feltehetően a VII. század második felében is betagozódott, sőt a fényprocesszió feltehetően pogány előzményekre⁴⁷⁴ kívánt reflektálni.⁴⁷⁵ Rómában éppen ezért körmenetet is tartottak. A gyertyák szentelése a X. század táján jött szokásba, ami egyrészt az istentiszteleti gyakorlaton belül szintén húsvéti kötődésű és vonatkozású gyakorlat, másrészt kifejezésre is kívánta juttatni, hogy Krisztus világosság a népek/pogányok megvilágosítására (vö. Lk 2,32).⁴⁷⁶ Az Úr bemutatásának napja újabban, 1997 óta II. János Pál pápa kezde-

⁴⁶⁶ PAP 2011b, 8.

⁴⁶⁷ Február 2. a karácsonyi ünnepi ciklus természetes lezárása. LEEUWEN 2009, 150.

⁴⁶⁸ Vö. VELLEDEITS 1912, 208.

⁴⁶⁹ Vö. DOLHAI 2016, 74-75.

⁴⁷⁰ IVANCSÓ 2009, 113. Vö. DOLHAI 2001, 159.; BOGÁR 1932, 76., 79.; BIERITZ 2005, 234-235.; BERGER 2008, 488.

⁴⁷¹ BIERITZ 2005, 228.; BERGER 2008, 488.

⁴⁷² RADÓ 1957, 57-61. Az apostolok, szentek és Mária ünnepeinek (magyar) protestáns-református adaptációjával kapcsolatban lásd: PAPP 2012, 61-68.

⁴⁷³ IVANCSÓ 2009, 113. Vö. RADÓ 1957, 57-58.

⁴⁷⁴ Vö. a február folyamán öt évente tartott *amburbale*, valamint az áprilisi *ambarvale* körmeneteit. BERGER 2008, 24-25.

⁴⁷⁵ KLAUSER 1965, 91. Vö. RIPPEL 1754, 43-44.

⁴⁷⁶ MIHÁLYFI 1933, 126-130.; UNGHVÁRY 1934, 45.; ZIMMERMANN 1847, 108-111.

ményezésére az Istennek *szentelt élet világnapja*, mivel Jézust a törvény előírása szerint Istennek szentelték (vö. Lk 2,22). Jézus példáján keresztül a keresztyén ember e világban való küldetését, világosságként való ragyogását emeli ki ez a gondolat, amit az ősi fényszimbólum is hangsúlyoz. A pápai kezdeményezés következtében a római katolikus egyházban különösen is a szerzetesrendekben élők hivatásának ünnepévé formálódott a nap, hiszen a szerzetesek különösképpen Istennek szentelik egész életüket.

Protestáns liturgiátörténeti nyomai ugyan vannak a napnak, de ünneplése vagy egyáltalán az ünneplés alapját képező bibliai szakaszról való prédikálás teljesen kikopott. A Lk 2,21kk. szakaszokban leírt történetek ritkán – bármennyire furcsa – Adventben, a Karácsony előtti bűnbánati héten vagy közvetlenül Karácsony hetében szoktak felbukkanni. A hetekig tartó „újévezésben”, valamint a januári *Ökumenikus Imahét*ben meg- és kifáradt igehirdetői gyakorlat figyelme nem terjed ki az Úr bemutatásának, Mária tisztulási áldozatának teológiai jelentőségére, valamint a Simeonnal és Annával való találkozásra. Pedig csak ezek után tértek vissza a szülők a Gyermekkel Názáretbe (Lk 2,39). A *Nunc dimittis* (Lk 2,29-32) mint a bibliai *canticum* strófába öntött változata legalább – köszönhetően kálvini-református hagyományainknak – időközönként úrvacsorai alkalmakkor vagy lelkipásztor, presbíter temetésén előkerül.

6. HÚSVÉTI ÜNNEPKÖR

A húsvéti ünnepkör – mint az egyházi év felépítése szerinti második ünnepkör – a vízkereszti időszak lezárulásával és *Septuagesima* vasárnappal kezdődik¹ és valójában, tágabb értelemben egészen a Pünkösöd utáni időszak végéig tart.²

BÖJTELŐ

Ma ünnepeljük, Testvérek, a *Septuagesima*, a *Hetven nap kezdetét*. Ez a név az egész Egyházban eléggé ismert. De megvallom nektek, kedveseim, hogy ez a név nekem sok fájdalmat okoz. [...] De mikor jönnek el ezek? Biztosan ennek a Septuagesimának, 70 napnak, azaz fogságunk idejének végén. Mert azt olvassuk, hogy a Babilonban raboskodó Izrael fiai 70 évet kaptak a szabadulásig, s midőn az elmúlt, hazatértek, helyreállították a templomot és újra felépítették a várost. De hát a mi rabságunk, Testvérek, mikor ér véget, hiszen ez már annyi év óta, bizony a világ kezdete óta tart? Mikor szabadulunk meg ebből a szolgaságból? Mikor állítatik helyre Jeruzsálem, a szent város? Akkor, ha véget ér ez a Septuagesima, amely tizesből és hetesből áll (10×7), a tízparancsolat miatt, amelyet kaptunk, és a hét akadály miatt, amely megnehezíti számunkra a parancsoknak való engedelmeskedést.³

Húsvétot az egyházi év rendszerének évszázados megszilárdulása következtében még hosszabb és intenzívebb előkészületi szakasz készíti elő, mint Karácsonyt, hiszen már az előkészítő nagyböjti időszaknak is van bevezetése kb. a VI. századtól.⁴ Úgy mondhatjuk, hogy Húsvétnek két előkészületi ideje van: egy távolabbi

¹ BIERITZ 2004, 71.; UNGHVÁRY 1934, 46. SZÉNÁSI Sándor a Böjtelő három vasárnapját is a karácsonyi ünnepkörhöz tartozónak véli. SZÉNÁSI 1999, 56.

² BIERITZ 2004, 71.

³ Bernát in Septuag. Sermo 1. nr. 3-5. EB IV., 95-97.

⁴ Vö. RADÓ 1957, 64.; JÁNOSY 2008, 20-21.; MAGASSY 1997/I, 147.; HAFENSCHER 2010, 326.

és egy közelebbi. A közelebbi maga Nagyböjt (*Quadragesima*), a távolabbi az ezt megelőző idő, azaz Böjtelő (vagy *előböjt*;⁵ *tempus antequadragesimale*).⁶

Februárt még a XIX. századi naptárak és a reformátusok is *Böjtelő havá-*nak nevezték, mivel a karácsonyi ünnepekör lecsengésének számító és a Húsvét időpontjától függő, változó hosszúságú vízkereszti-farsangi idő a keresztyén egyház istentiszteleti gyakorlatában fordulópontjához érkezik. Innentől „közvasárnapjainkat” már nem a karácsonyi-vízkereszti ünnepektől számoljuk, hanem egyértelműen Húsvéthoz viszonyítjuk, immár nem visszafelé, hanem töretlenül előre tekintünk: a Nagyhét és Húsvét felé,⁷ a szenvedés, halál és feltámadás irányába tartó egyetlen Úrra, Krisztusunkra. A *böjtelői* (vagy *előböjti*; *Vorfastenzeit*) időszak gazdag népszokásokban, vidámságban, mulatságokban, korábban – a vízkereszti idővel együtt – első számú házasságkötési időszakként számított.⁸

A Böjtelő időszakának három vasárnapját magyarul a latin eredeti után *Hetvened*, *Hatvanad*⁹ és *Ötvened* vasárnapnak nevezzük. A nyugati keresztyénségben a negyven napos böjtölés további három hetes előszakasszal való kiegészítése a VI. században ment végbe a keleti egyház gyakorlatának mintájára, és feltehetően gall befolyást is mutat ennek az időszaknak a megszilárdulása a nyugati egyházban.¹⁰ A VI-VII. században már nem szórványosan, hanem az egész nyugati egyházban elterjedt a böjtölés gyakorlata.¹¹

Egeria feljegyzései szerint a húsvéti ünnepek elérkezésének számított már a nagyböjti, azaz előkészületi időszak is. Szakszerű leírást ad a Nagyböjt keleti egyházban való gyakorlatáról (27,1):

Míg nálunk¹² negyven napot vesznek figyelembe Húsvét előtt, itt¹³ nyolc hetet számítanak Húsvét előtt. Azért számítanak nyolc hetet, mert a vasárnapi és szombati napokon nem böjtölnek, egyetlen szombatot kivéve, a húsvéti vigíliát, amin böjtölni kell; ezen a napon kívül itt egyáltalán nem böjtölnek szombaton egész évben. Így

LEEUVEN 2009, 209. megállapítja, hogy a Hamvazószerdát és a Nagyböjt I. vasárnapját megelőző három vasárnap „a húsvéti ünnepekör kezdete”, azonban a böjtelői vasárnapok a felsorolásban mégsem a húsvéti ünnepekör, hanem a karácsonyi ünnepekör felirat vannak feltüntetve.

⁵ Az időszak újabb megnevezése főleg a katolikus terminológiában.

⁶ MIHÁLYFI 1933, 130.

⁷ JÁNOSSY 2008, 21. Vö. ZIMMERMANN 1847, 112.

⁸ Lásd *fentebb*.

⁹ „Hatvanad vasárnapja a liturgia egész gondolatvilágában az ígéhirdetéshez kötődik. Ezért nevezik gyakran az ígéhirdetés vasárnapjának.” HAFENSCHER 2010, 349.

¹⁰ BIERITZ 2005, 106.; LEEUVEN 2009, 65–66., 187.

¹¹ LTHK X., 891.

¹² *Értsd*: a nyugati egyház gyakorlatában.

¹³ *Értsd*: Jeruzsálemben, a Szentföldön és általában a keleti egyház területén mindenütt.

tehát a nyolc hétből levonva a nyolc vasárnapot és a hét szombatot, mert egy szombaton böjtölni kell, amint az előbb mondtam, negyvenegy böjti nap marad, amit itt „heortae”-nak mondunk, vagyis Nagyböjtnek.¹⁴

A római egyházban a böjtelői liturgikus gyakorlat az idők folyamán fokozatosan átvett jellegzetességeket a nagyböjti gyakorlatból és bűnbánati jelleget öltött. Ennek egyrésről történelmi-politikai okai is vannak, másrésről a húsvéti keresztelésre történő előkészülettel is magyarázható. A keleti egyházban sem szombaton, sem vasárnap nem böjtöltek, ami elterjedt a nyugati egyházban is, valamint esetlegesen a Nagyhét utolsó napjait sem a nagyböjti időhöz számolták. Így a Húsvétra készülés akár több héttel is kitolódhatott előre.¹⁵

A Vízkereszt utáni utolsó vasárnapot követi a „*Septuagesimae*, azaz hetvenedik úrnapi”. Ennek a napnak a Húsvét előtti hetvenedik napra kellene esni, ami azonban csak viszonyított vagy kerekített szám.¹⁶ HÖRK József szerint ez a régi elnevezés is mutatja, hogy a régi időkben Húsvét előtt nem 40, hanem 70 napos böjtöt¹⁷ tartottak. A többi vasárnap is a Húsvétól való távolságot szándékozik hozzávetőlegesen kifejezni.¹⁸ RADÓ Polikárp szerint e három vasárnap neve (*Septuagesima*, *Sexagesima*, *Quinquagesima*) a negyven napos böjt, a *Quadragesima* analógiájára keletkezett, és nem azzal van összefüggésben, hogy némely feltételezés szerint a számok a húsvéti nagy böjtölés eltérő kezdőnapjára és hosszára utalnak. Ezek szerint egyesek 70, 60 vagy 50 nappal a nagy ünnep előtt kezdték a felkészülést a Feltámadás ünnepére.¹⁹ LONOVICS József, XIX. századi jelentős ünnep- és liturgiátörténeti szerzőnk már felvetette ugyanezt a gondolatot, miszerint a korai századokban a Nagyböjtöt eltérő hosszúsággal tartották az egyházak: néhol hetven, néhol hatvan vagy ötven napig, és e tény maradványaként fogja fel e vasárnapok neveit.²⁰

A kutatást nagyon érdekli a számozáson alapuló, abból kiinduló elnevezések története és pontos jelentése. Talán a legegzaktabbult értelmezhető *Septuagesima*, azaz *Hetvened vasárnap* eredete. A hetven nap a babiloni fogság hetven évére emlékeztet (vö. Jer 25,12; 2Krón 36,21). A korábbi írók, kutatók nem vették figyelembe, hogy Húsvét hete mint hét nap és mint egész értendő.²¹ A megfelelő számolás elvégzése után kiderül, hogy *Hetvened vasárnap* hetven

¹⁴ IVANCSÓ 2009, 114.

¹⁵ MIHÁLYFI 1933, 130-132.; LEEUWEN 2009, 62.

¹⁶ LTHK X., 891.

¹⁷ A későbbi liturgikus magyarázat szerint a babiloni fogság emlékére. Vö. RIPPEL 1754, 46-47.

¹⁸ HÖRK 1882, 276-277.

¹⁹ RADÓ 1957, 64. Ugyanezt írja RIPPEL 1754, 47.

²⁰ LONOVICS 1857, 97-98.

²¹ A keresztyénség gyakorlatában a Húsvét évszázadokon keresztül valóban egy egész hétig tartó

napra van Húsvét hetének végétől – a *Fehérvasárnap* előtti szombatig számolva. A többi két vasárnap neve homályos, feltehetőleg nagyjából, kerek számként fejezi ki a Húsvétig, annak hetéig tartó idő hosszát.²² A későbbi korok teológiájában – ahogyan például néhány prédikációs kötetben olvassuk – a vasárnapok neveit szimbolikus értelemben is vették és magyarázták, ill. előképeknek feleltették meg.

Még érdekesebbek magyar liturgia- és nyelvtörténeti adataink elnevezései, amelyek igen sokféle képet mutatnak. Számos esetben nem az áthagyományozott, szokásos latin minta fordításáról van szó, hanem önálló logikán alapuló, analógiával nem rendelkező alkotásról. Álljon itt néhány példa! *Septuagesima*: kilencbenhagyó; kilenchagyó, mikor az alleluját el kell hagyni; kilenche hagyó első vasárnap;²³ *Sexagesima*: hétben hagyó vasárnap; kilenchehagyó más vasárnap; nyolcban hagyó vasárnap; *Quinquagesima*: hathagyó vasárnap; kilenche hagyó harmad vasárnap; húshagyó vasárnap; fassangh vasárnap.²⁴ A Lányi-kódex szerint: kilenchagyó, nyolc avagy hathagyó, húshagyó.²⁵

A „kilencbenhagyó” feltehetőleg az időtartam jelölésére szolgálhatott, jelölte és kifejezte, hogy hány hét, ill. vasárnap van még Húsvét előtt.²⁶ Nagyböjt hat vasárnapból áll (Virágvasárnap is nagyböjti vasárnap!), ezt három Úrnap előzi meg, tehát Húsvét előtt kilenc hét, ill. vasárnap kap helyet a naptárban. Nyelvtörténeti érdekesség az is, hogy Nagyböjt I. vasárnapját soha nem nevezték „hatbanhagyónak”,²⁷ mert ez a vasárnap már a nagyböjti idő első vasárnapja volt. Ugyan teljesen bizonyosat jelenleg források hiányában nem állíthatunk, de a magyarázat közel lehet az ünneptörténeti háttérhez vagy motivációhoz.²⁸ A 70, 60, 50 és 40-es számokat neveikben hordozó három, ill. négy vasárnap – beleértve a Nagyböjt I. vasárnapját, *Dominica Quadragesima*et is²⁹ – ugyanúgy Húsvéthoz viszonyul, mint a 9, 8, 7 hétre utalás. A latin hagyományban a számozás megszakad a 40. napnál, a magyar nyelvű és más hagyományban pedig az addig csökkenő számozás Nagyböjt I. vasárnapjával megfordul és növekvővé válik.

ünnep volt, a jelenlegi két nap gyakorlata több lépcsőben, a XVIII. század második felére alakult ki vagy rövidült le.

²² Vö. HAFENSCHER 1999, 153.; JÁNOSSY 2008, 21.; HAFENSCHER 2010, 348.

²³ Vö. BABIK 1891, 275.

²⁴ GALAMBOS 1953, 86.

²⁵ GALAMBOS 1953, 86. Vö. VELLEDEITS 1912, 249-251.

²⁶ Vö. BABIK 1891, 275.

²⁷ GALAMBOS 1953, 86.

²⁸ Vö. VELLEDEITS 1912, 250-251.

²⁹ A *Quadragesima* a Nagyböjtre utaló szakkifejezés is lett (*szent*) *negyven nap* értelemben.

A Böjtelő vasárnapjainak rögzülése – ahogyan korábban említettük – történelmi-politikai okokkal és tényezőkkel is összefüggésben van, ami kihatással bírt az időszak „hangulatára”, lelkiületére/lelkiségére, pl. a népvándorlások nehéz kora, az V-VI. századi rabló hadjáratok, pusztítás, háborúk stb. Gyakoriakká váltak a körmenetek a stációs templomokhoz, ide vezethető vissza a „három vezeklő vasárnap” megkülönböztetése.³⁰

A legújabb, XXI. századi (magyar) evangélikus ágendarevízió felelevenítette és újból közös kinccsé tette mindhárom vasárnap *introitus*át, ill. a vasárnapok *introitus*ainak kezdete szerinti elnevezést³¹ – a nagyböjti és Húsvét utáni vasárnapok mintáját követve³² –, ahogyan ez korai történeti forrásainkban szórványosan előfordult. *Ötvened vasárnap* szinte töretlenül használt neve volt – szintén az *introitus* alapján – *Esto mihi* (Zsolt 31,3). *Hetvened vasárnap* „viszszanyerte” a *Circumdederunt* (Zsolt 18,5), *Hatvanad vasárnap* pedig az *Exurge, Domine* (Zsolt 44,24) elnevezést.³³

A három vasárnap során, az egymásra épülő és egyre elmélyülő bibliai szövegek alapján egyre jobban érződik a szenvedés idejéhez való félreérthetetlen közeledés. Egyúttal pedig tetőfokára hág(ott) a farsangi-karneváli hangulat. Ez a „kettős kulmináció” óriási kontrasztot képezett úgy, ahogyan azt pl. Kiskarácsony-Újév kapcsán láttuk. *Ötvened vasárnapot* nevezték – mint a magyar történeti forrásokban is látjuk – *Húshagyó vasárnap*nak (*carnisprivium*), amit szintén ún. *csonkahét* követett „farsang három napjával”.³⁴ Ez a farsangi-karneváli időszak kulminációjával esik össze.³⁵ E helyen elegendő csupán az ún. kövérhétre, húshagyókeddre, torkoscsütörtökre (*vagy* kövércsütörtök, zabálócsütörtök)³⁶ utalnunk.³⁷ Ma már – szintén üzleti és turisztikai stb. megfontolásokból kiindulva – egy évben év- és időszaktól függetlenül többször hirdetnek torkoscsütörtököt, azaz átalánydíjas torkoskodást, jobban szólva fix összegért való korlátlan zabálást.

A protestáns prédikátorok is kifogásolták az időszak végén tetőfokára érő „húsbúcsúztatókat”, a karneváli hangulatot, multságokat, kicsapongásokat, féktelen evéssel járó összejöveteleket, amelyek ellentétként és ellensúlyként a hagyományos rend szerint már Krisztus életének a végére tekintünk előre.

³⁰ Vö. részletesen: RADÓ 1957, 64-67.

³¹ RADÓ 1957, 67-71.; BIERITZ 2005, 106.

³² Vö. pl.: „*Sabbato ante dom. Circumdederunt* (OStr)”. GALAMBOS 1953, 85.

³³ Vö. BIERITZ 2005, 107.

³⁴ BABIK 1891, 273.

³⁵ MIHÁLYFI 1933, 131-132.; BIERITZ 2005, 107.

³⁶ A nap eredetileg az ún. farsangvasárnap előtt csütörtököt jelent(het)te, ami átkerült Hamvazószerda utánra. Vö. MKL VII., 395.

³⁷ MNL III., 684.; MKL VII., 394-395.

Kulcsár György református (óprotestáns) prédikátor prédikációgyűjteményében (1574) a harmadik vasárnapot *Húshagyó vasárnap*nak nevezi.³⁸ Az e vasárnapokhoz hagyományosan kötődő evangéliumok (a szőlőmunkásokról Mt 20,1-16; a magvetőről Lk 8,4-15; Jézus beszéde szenvedéseiről és haláláról, valamint a vak meggyógyítása Lk 18,31-43) és a már idézett *introitusok* érzékeltetik és egyértelművé teszik a lelki és hangulati váltást, ami az új időszakkal bekövetkezik.

A szakirodalomban felvetődött az is, hogy egyes feltételezések szerint a Böjtelő kezdetét, amely nagyjából a Julius Caesar előtti naptár évkezdetével (március 1.) esik egybe, egyúttal az egyházi év kezdeteként is felfoghatták, hiszen a zsolozsma olvasmányrendje ettől az időszaktól indul újra a Biblia elejéről. Böjtelő három hetéhez Mózes első könyvéből három, Krisztus előképeként felfogott nagy alak kapcsolódik: Ádám és bűne, Nőé és bárkája, valamint Ábrahám és áldozata.³⁹

A Böjtelő vasárnapjainak önálló gyakorlatát a római katolikus egyházban a XX. század második felének liturgiareformja eltörölte, a Vízkereszt utáni és a böjtelői vasárnapok megkülönböztetés nélkül és jellegtelenül az évközi idő (*tempus per annum*) és vasárnapok sorába tartoznak immár hivatalosan. Az új római naptárban ezt nagy veszteségként könyvelhetjük el. Az időszak korábbi liturgikus gyakorlata és visszatükrözött, felmutatott lelkülete előmozdítja a nagyböjti-húsvéti időszakra való fokozatos felkészülést, lelki fordulatot, hogy a megdicsőülés hegyén lévő Krisztussal a szenvedések felé menő, a keresztyén hit által Nagypéntek és Húsvét után dicsőséges Krisztusként ismert és tisztelt Úrral együtt haladjunk. Ebben az időszakban kifejeződött és megfogalmazódott mindazon emberi szükség, bűn és nyomorúság, amit Krisztus váltságshalála és a megváltás által elvégzett és kiteljesített.⁴⁰ Az egyházi gyakorlat – legyen az római vagy protestáns keresztyén – a Nagyböjt közeledtével egyre inkább mint kulminálódó farsangi-karneváli hangulat pandanja jelentkezik a böjtelői hetekben és vasárnapokon, hiszen Krisztus szenvedése és halála nem „játszi könnyedségű” tény, hanem valódi bűnbánatot, megtérést és hitbéli komolyságot kér és igényel. A Böjtelő a bűnbánó elcsendesülés, a Húsvétra készülődés első „kulminációja”, amikor Krisztus harmadszor jelenti és jelzi előre szenvedéseit tanítványainak⁴¹ „Nézzünk fel Jézusra, a hit szerzőjére és beteljesítőjére, aki az előtte levő öröm helyett – a gyalázattal nem törődve – vállalta a keresztet, és az Isten trónjának a jobbára ült” (Zsid 12,2).

³⁸ KULCSÁR 1574, 197r.

³⁹ Vö. GALAMBOS 1953, 85.; JÁNOSSY 2008, 18.; MAGASSY 1997/I, 104.; PAP 2011c, 9.

⁴⁰ Vö. DOBSZAY 2003, 141.

⁴¹ Vö. JÁNOSSY 2008, 21-23.

NAGYBÖJT

A nagyböjt idejében föl kell vennünk a test sanyargatásának keresztjét. – A kereszténynek állandóan a kereszten kell függnie. – Egész életünk kereszt. Az ünnepélyes visszatéréssel megjelent nagyböjtnek a megtartását a mai napon megkezdjük: kell, hogy ez alkalommal buzdítást is intézzünk hozzátok, hogy Istennek a szolgálatunk által közvetített szava a test szerint böjtölőket szívükben táplálja és így a belső ember az ő táplálékával felüdülve, a külsőnek sanyargatását végre tudja hajtani, és erősebb legyen annak elviseléséhez. Illik, ugyanis a mi jámborságunkhoz, hogy mi, akik a megfeszített Úrnak már közelgő szenvedését készülünk megünnepelni, a visszaszorított testi élvezeteknek a keresztjét is mi magunk készítsük el magunknak [...]. Az a kereszt pedig nem negyven napig tart, hanem ezen az egész életen át, amit jelez annak a negyven napnak misztikus száma is: akár mert a világba lépni szándékozó ember, amint egyesek állítják, negyven napig alakul ki az anyaméhben, akár mert a négy evangélium összhangban van a tizes Törvénnyel és a négyszer tíz ezt a számot adja, nekünk pedig megmutatja, hogy ebben az életünkben mind a két szentírásra szükségünk van [...].⁴²

A keresztyén egyház története szorosan összefonódott a böjtöléssel. Az önmegtartóztatás, az aszkézis e szelíd változata él a különféle vallások gyakorlatában is, amely lényege a mindennapi, megszokott életviteltől való tartózkodásban fogható meg. Ősisége és általános elterjedése vitathatatlan. Ebbe beletartozik az étkezési szokások időleges megváltoztatása is, azaz a fizikai tartózkodás, ill. önmegtartóztatás ételektől vagy akár a nemi érintkezéstől. A böjtölés külső megnyilvánulásához mindig elválaszthatatlanul társul valamilyen komoly szándék, lelki igény, valamint az elmélyült imádság.⁴³

A böjtölés az egyén és a közösség sajátja is lehet. Egyéni és közösségi sorsfordulók alkalmával az önvizsgálat és bűnbánat eszköze, de egyúttal alkalom Isten akaratának megtudakolására is, hiszen a böjtölés magunkról Istenre fordítja a figyelmünket. A böjt nem eszköz az ember kezében, hogy saját akaratát akár Istenre (*teurgia*), akár másra ráerőltesse. A böjtölés annak kifejeződése, hogy az egyén és a közösség jobbra, teljesebbé, szentebbé kíván lenni (vö. Mt 17,21), ahol újrakezdve Isten akaratát közösen akarjuk megérteni és megcselekedni.

Az igazi böjtben mindig felerősödik a másik emberhez való odafordulás szándéka. A „test kívánságai” feletti uralkodás (pl. 1Pt 2,11), az egyéni érdekekről való lemondás és a másik igényeinek észlelése a közösség újjáformálódására

⁴² Ágoston in Quadragesima Sermo 205. (Alias de diversis 68.) EB IV., 117-118.

⁴³ Vö. RSB 1981, 53-54., 129-130.

tekintettel elengedhetetlen. Jézus (Mt 6,16-18) és a próféták, valamint az egyházi atyák a „képmutató böjt”, az ételektől való csupán formális tartózkodás esetében nem magát a böjtölést, hanem a böjtölés céltalanságát és értelmetlenségét kritizálták. Azt, hogy a hetenkénti és időszakonkénti böjtölés a valódi tartalom nélküli magamutogatás eszköze lett.

A zsidóság történetében a böjtölés kifejezés – eltekintve az egyéni böjttől – egyfajta istentiszteleti formát jelölt, amit a babiloni fogság előtti korban nemzeti katasztrófák és sorsfordulók alkalmával hirdettek meg (pl. Jóel 1-2). A fogság után e formán túl már négy, évenként visszatérő hivatalos böjti napon emlékeztek Jeruzsálem és a Templom pusztulásának eseményeire (vö. Zak 7; 8,18-19). A böjtölés külső megnyilvánulása és valódi tartalma között a feszültség korán megnyilvánult (vö. Ézs 58). Később az időközönkénti, valamint heti többszöri böjtölés a vallási magatartás, a vallásosság egyik külső megjelenési formája lett, amit mindig a kiüresedés veszélye fenyegette (vö. Lk 18,12).⁴⁴ Jézus böjtölt nyilvános fellépése előtt (Mt 4,2), ugyanígy gyakorolták a böjtöt az apostoli korban a tanítványok és apostolok (ApCsel 13,2-3; 14,23; 2Kor 6,5; 11,27), a korai keresztyének (1Kor 7,5).

A korai, Biblián kívüli keresztyén írások is megemlítik a böjtölést. A tizenkét apostol tanítása (*Didakhé*) című irat így fogalmaz: „tartsatok böjtöt azokért, akik üldöznek titeket” (1,3).⁴⁵

Értelemszerűen a keresztyénség nagyon korai időszakában a böjtölést és különösen a Húsvétra, az „ünnepek ünnepére” készülő böjtölést nem lehet azonosítani a fokozatosan kialakuló és rögzülő, mintegy „institucionalizált” negyven napos (nagy)böjttel, amely a keresztség felvételére készülők és a már keresztyének katechizáló tanításával, felkészítésével, nyilvános bűnbánattartással párosult.⁴⁶

Ireneusz (*vagy* Irenaeus)⁴⁷ 190 körül keletkezett levelében arról tudósít, hogy nem csupán Húsvét időpontja, annak kiszámítása körül vannak viták, hanem a böjtölés formája körül is. Vannak olyanok, akik úgy gondolják, hogy egy napig, mások szerint két napig, megint mások szerint még több napig, és vannak olyanok is, akik szerint negyven órán át kell Húsvétra készülve böjtölni. A levélből az is kiderül, hogy a világ más pontjain élők eltérő hagyományokat ápolnak és gyakorlatokat folytatnak.⁴⁸ Olyan forrásokról is tudunk, amelyek azt jegyzik

⁴⁴ Vö. CHADWICK 2003, 242.

⁴⁵ ÓÍ III., 93.

⁴⁶ Vö. RADÓ 1957, 72-74.

⁴⁷ VANYÓ 2004, 234-258.

⁴⁸ Ismerteti: RADÓ 1957, 73.

fel, hogy a III. században hat napig,⁴⁹ a IV. század elején egyes keleti régiókban a Húsvét előtti böjtölés hét napig tartott, míg a nyugatiban negyvenig. A szakirodalom szerint keleten Athanasziosz (295-373)⁵⁰ 337-ben vezette be a negyven napig tartó húsvéti böjtölést, miután visszatért nyugati száműzetéséből.⁵¹

A Nagyböjt teljes történetének, előzményeinek, kiteljesedésének, gyakorlásának megírása szinte önálló monográfiát kíván. Az átfogó kutatást és összefoglalást talán egy ember el sem tudja végezni, hiszen nem lehet teljes információja mindenről és a Föld kerekiségén élő, sokszínű, tájegységekként változó egész keresztyénség történetéből. Annyi bizonyos, hogy az ünnepekre, így a legszignifikánsabb ünnepre, Húsvétra valamiképpen böjtöléssel készültek a legkorábbi időktől fogva. Forrásaink azt mutatják, hogy a IV. század közepén, a 330-as, 340-es években már a negyven napig tartó, Húsvétra készülő böjtöt szinte az egész egyházban megtartották.⁵²

A *Didakhé* VIII,1-3 heti kétszeri böjtölésre vonatkozó előírásáról („ti a negyedik napon és az előkészületi napon böjtöljetek”) a hétköznapi bemutatása alkalmával, *fentebb* már részletesen szoltunk.

Római Kelemen⁵³ második korinthusi levelében⁵⁴ (16,4) azt írja, hogy „a böjtölés jobb, mint az imádság, de az alamizsna mindkettőnél jobb.”⁵⁵ Hermasz *Pásztorában* ezeket olvassuk (II. század eleje):⁵⁶

[...] Az Úrnak tetszően így tudsz böjtölni: Életedben semmiféle rosszat ne tegyél, hanem tiszta lélekkel szolgáljál az Úrnak, tartsd meg a parancsolatait, járj az ő törvényei szerint, és semmiféle rosszra irányuló vágyódás ne merüljön fel a szívedben. Bízzál az Istenben, mert ha ezeket megteszed és féled őt, távol tartod magadat minden rossz cselekedettől, és így neki fogsz élni. Ha megteszed ezeket, nagy és Istennek tetsző böjtöt tartasz. (54,4-5)⁵⁷

A böjt pedig az Úr parancsainak megtartásában áll, és ez nagyon jó. A böjtöd ilyen legyen: Mindenekelőtt a gonosz beszédetől és minden rossz utáni vágyakozástól óvakodjál, a szívedet pedig tisztítsd meg ennek a világnak minden hiábavalóságától! Ha ezt megtartod, tökéletes lesz böjtölésed. Akkor majd ezeket fogod tenni:

⁴⁹ LTHK V., 1276-1277. Vö. RADÓ 1957, 98-103.; BOGÁR 1932, 52.; BIERITZ 2005, 89., 101-102.

⁵⁰ Vö. VANYÓ 2004, 57-65.

⁵¹ CHADWICK 2003, 242.

⁵² RADÓ 1957, 76.; BIERITZ 2005, 101.

⁵³ VANYÓ 2004, 313-315.

⁵⁴ A levél nagy valószínűséggel Kelemen neve alatt maradt fenn, a II. században keletkezhetett. Több érv szól amellett, hogy e levél szerzője nem Kelemen volt. ÓÍ III., 146-147.

⁵⁵ ÓÍ III., 158.

⁵⁶ Vö. VANYÓ 2004, 200-211.

⁵⁷ ÓÍ III., 308.

megtartasz mindent, ami eddig megíratott; és azon a napon, amelyiken böjtölsz, semmit se vegyél magadhoz, kenyéren és vízen kívül. Az ételeidből mindazt, amit megettél volna, amit csak elköltöttél volna ezen a napon, add az özvegyeknek, meg az árváknak vagy pedig a szűkölködőknek, így gyakorold az alázatosságot, hogy azok, akik a te alázatosságod következtében kaptak valamit, ami a lelküket megtölti, könyörögjenek érted az Úrhoz. Ha majd így végzed a böjtölésed, ahogyan azt most megparancsoltam, áldozatod kedves lesz Isten előtt [...], és ez a böjt már fel lesz írva; az ilyenképpen végzett szolgálat jó, örvendeztető és szívesen fogadott az Úr előtt. (56,5-8)⁵⁸

A *Didaskalia* (III. század) XXI. része a heti kétszeri böjtölésen túl rendelkezik a keresztyének további böjtöléséről.

Quadragesima, a böjti idő⁵⁹ (*tempus Quadragesimae* vagy *Negyvenlőböjt*) negyven napja számos bibliai előképből táplálkozik. Jézus Krisztust a Lélek a júdeai pusztába vitte, ahol megkísértetett (Mt 4,1-11; Mk 1,12-13; Lk 4,1-13). Az evangéliumok szerint erre közvetlenül Jézus földi, nyilvános működése elején kerül sor, és egyúttal nagy előképekre emlékeztet (vízözön 1Móz 7; Mózes 40 nap és 40 éjjel a Hóreb hegyén 2Móz 24 és 34; 5Móz 9; Kánaán kémlelése 4Móz 13-14; pusztai vándorlás 4Móz 33; 5Móz 1; Illés „pusztai vándorlása” 1Kir 19; Ezékiel oldalán fekvése Júda házának büntetéséért Ez 4).⁶⁰ A 40 napos Nagyböjt Krisztus 40 órai szenvedésének és 40 napos böjtölésének emlékét őrzi.⁶¹

A böjti napok, Jézus 40 napi (Máté 4 v 1-11.) böjtölése, (40 órai) szenvedései és halálára emlékeztetnek s a prot. ev. egyház, ha nem is böjttel, Jézus szenvedéseiről való megemlékezéssel, (lelkileg) és a túlzajos mulatságoktól való tártózkodással ünnepli meg.⁶²

A negyven napos böjt a keresztyén egyházban mint húsvéti előkészületi idő Krisztus megváltói tetteire emlékeztet, egyúttal bűnbánati, önvizsgálati időszak. Bizonyos kopt adatok arra utalnak azonban, hogy a negyven napig tartó böjtölés a január 6-i Epifánia előkészületeihez tartozott, ahogyan az evangéliumok tudósítása szerint Krisztus megkeresztelkedését követte „böjtje”.⁶³

⁵⁸ Óf III., 310.

⁵⁹ BIERITZ 2005, 100.

⁶⁰ Vö. ZIMMERMANN 1847, 114-117.; BARSÍ 1999, 61-62.; BIERITZ 2005, 100-101.; LEEUWEN 2009, 62-63.

⁶¹ HÖRK 1882, 271.

⁶² HÖRK 1882, 277.

⁶³ Vö. RADÓ 1957, 75-76.

A nagyböjti időszak intenzív istentiszteleti életet jelentett. Minden napon voltak szertartások (ez rögzült is, minden nagyböjti napnak saját miseszövege van⁶⁴), Egeria hangsúlyozza, hogy ezeken a napokon a püspök „az Úr feltámadásának részletét [olvassa fel] az evangéliumból, amint azt az év minden vasárnapján teszik” (27,2).⁶⁵

Az egyházi gyakorlat megszilárdulása a Kr.u. IV-V. században ment végbe. Ambrus (*Ambrosius*; kb. 334-397)⁶⁶ egyik prédikációja azon legkorábbi források közé tartozik, amely a negyven napig tartó Húsvét előtti böjtről beszél.⁶⁷

A negyven nap pontos megállapítása körül szintén kérdések vetődtek fel, a keleti és nyugati egyház gyakorlata eltéréseket mutatott. Nyugaton (Rómában) a VI. század folyamán – mint Nagy Gergely (540-604, Róma püspöke: 590-604 között)⁶⁸ prédikációjából kitűnik – hat héttel Húsvét előtt kezdték aböjtöt, mivel azonban vasárnaponként tilos volt a böjtölés, ezért ez csupán 36 napig tartott, amit a 365 naphból álló esztendő felajánlott tizedeként magyaráz a hivatkozott forrás több más forrással egyetemben.⁶⁹ A 36 nap megtoldásaként alakult ki a negyven napos böjt gyakorlata.⁷⁰

A keleti egyházban szombaton sem böjtöltek, éppen ezért hat helyett nyolc hétig tartott és tart a húsvéti böjtölés.⁷¹ Más források mellett erről tanúskodik Egeria Böjtelő vasárnapjainál idézett naplórészlete (27,1) is.⁷² Az is eltérés, hogy a keleti rítusok számára a böjti napok „aliturgikus” napok, azaz ilyenkor csak áldoztatási rítusra kerül sor, eucharisztikus (teljes) liturgiára nem. A nyugati egyházban pedig minden napnak önálló liturgikus szövege alakult ki és rögzült, az *előreszentelték liturgiáját* a nyugati egyház és a római katolikus egyház – feltehetően a VII. századtól és keleti hatásra⁷³ – egyedül Nagypénteken gyakorolja (*missa praesantificatorum, missa sicca*, azaz „száraz mise”; „csonka mise”).⁷⁴

⁶⁴ Vö. RIPPEL 1754, 55.

⁶⁵ IVANCSÓ 2009, 114.

⁶⁶ Vö. VANYÓ 2004, 17-24.

⁶⁷ BARSÍ 1999, 61.

⁶⁸ VANYÓ 2004, 162-164.

⁶⁹ Vö. BARSÍ 1999, 62.

⁷⁰ LONOVICS 1857, 101-103.; BIERITZ 2005, 103.; BERGER 2008, 343-344.

⁷¹ Idézi és vö. RADÓ 1957, 77., valamint BOGÁR 1932, 83.

⁷² IVANCSÓ 2009, 114. További adatok: RADÓ 1957, 77-78.

⁷³ Keleten a VI. századtól kezdve vezették be, hogy Nagyböjt szerdái és csütörtökei az előző vasárnap megszentelt jegyeket használták. CHADWICK 2003, 242. A keleti (bizánci) rítusokban Nagyböjt hétköznapijain általánosan gyakorolják az *Előreszentelt adományok liturgiáját*. Vö. LITURGIKON 1980, 245-246.

⁷⁴ RADÓ 1957, 77.; VÁRNAGY 1999, 401.; BARSÍ 1999, 61-63.; BERGER 2008, 101-102.

Szókratész a valószínűleg az V. század elején készült *Egyháztörténetében*⁷⁵ személyes hangú véleményt is megfogalmazott némely liturgikus gyakorlattal kapcsolatban. Soraiból kiderül, hogy az egyes területek gyakorlatai nem csupán a Húsvétra készülő böjt idejében különböznek, hanem az étkezési szokásokban is.

Rögtön úgy találjuk, hogy a húsvétot megelőző böjtöt mindenki másképp tartja. Egyesek ugyanis Rómában a húsvétot megelőző három, egymást követő héten át böjtölnek, szombat és vasárnap kivételével. Akik Illyriában, az egész Hellaszban és Alexandriában laknak, azok hat héten át böjtölnek a húsvét előtt, és ezt „negyven napi böjt”-nek nevezik. Mások tőlük eltérőleg az ünnep előtt hét héttel kezdik a böjtöt, és csak három, öt napból álló héten böjtölnek megszakításokkal, de azért ezt az időt ők is nem kevésbé „negyven napos böjt”-nek nevezik. Csodálom, hogyan nevezhetik „negyven napos böjt”-nek, amikor eltérnek egymástól a napok számításában. Mindenki más és más magyarázatot talált ki, amikor az elnevezés értelmét kifejtették.⁷⁶

Ahogy rámutattunk, a nyugati egyházban a 36 napos böjt négy nappal való megtoldásával alakult ki a ma is ismert *Quadragesima*. A VII. századtól az első vasárnap előtti szerdán kezdték a bűnbánat, a Húsvétra készülődés időszakát. A nyugati keresztyénség területén – ahová a protestantizmus és a magyar reformátusság is tartozik – a nagyböjt 40 napot a VII. századtól úgy állapítják meg, hogy az a Nagyböjt I. vasárnapját megelőző szerdától a közbeeső hat vasárnap kihagyásával egészen Nagyszombatig tart. Vasárnap – ami Nagyböjtben is Krisztus feltámadása miatt a legszentebb ünnepnap – nem lehet böjtölni.

A nagyböjt idő kezdetét *Caput Quadragesimae* vagy *Initium* (vagy *Caput jejunii* (vagy *ieiunii*) névvel illetjük,⁷⁷ ami protestáns kontextusban a latint követve *Böjtfő* alakban leginkább Nagyböjt I. vasárnapjára vonatkozik. 1091-ben II. Orbán pápa törvénybe iktatta (*beneventumi zsinat*, 4. kánon), hogy a Nagyböjt Hamvazószerdán (*dies cinerum*) veszi kezdetét.⁷⁸ A római egyház VII. századtól meglévő szokása fokozatosan elterjedt az egész nyugati egyházban.⁷⁹ A nagyböjt idő kezdetének további nevei: *Hamvazószerda*, *Böjtfőszerda*, *Böjtfogadoszerda*, *Szárasszerda*.⁸⁰ HAFENSCHER Károly szerint a Nagyböjt a katolikus szóhasználatban él,⁸¹ de úgy vélem, hogy református kontextusban is a Húsvétra előkészítő időszak nevéként sűrűn előfordul, használata természetes.

⁷⁵ Vö. ÓI IX., 27-33.; VANYÓ 2004, 415.

⁷⁶ ÓI IX., 358.

⁷⁷ BARSÍ 1999, 62.; BERGER 2008, 343-344.

⁷⁸ Vö. MNL III., 684.; RIPPEL 1754, 61.; GAÁL 1994, 37.

⁷⁹ MIHÁLYFI 1933, 131., 136-137.; BOGÁR 1932, 52.

⁸⁰ BÁLINT 1938, 179.

⁸¹ HAFENSCHER 2010, 325.

A protestáns (református) gyakorlat kénytelen a klasszikus számítási módtól eltérve meghatározni a negyven napot, ha egyáltalán erre igénye van. Ez azonban kevésbé jellemző, a negyven nap inkább csak jelkép. Úgy vélem, liturgiátörténeti szempontból a böjti időszak a Nagyböjt I. vasárnapját megelőző szerdán kezdődik a nyugati rítusban, így a protestantizmus gyakorlatában is. Az már más kérdés, hogy a (magyar) protestáns egyházakban általában ehhez a naphoz nem kapcsolódik (külön) istentiszteleti gyakorlat, esetlegesen legfeljebb a böjti úrvacsorára készítő bűnbánati istentisztelet, ha ilyen még egyáltalán van, hiszen sok helyen az elmúlt évtized(ek)ben már eltűnt vagy éppen eltűnőfélben van ez az istentiszteleti forma.⁸² Böjtfő (vagy számos korai forrásban Böjtelő) vasárnapja⁸³ – mint református egyházunk egy napos „böjtje” – liturgiátörténetileg az évi hat úrvacsorai alkalom egyike (volt). Böjtfő vasárnapján – helyesen fogalmazva – igazából nem a nagyböjti idő kezdetét, hanem a Nagyböjt első vasárnapját tartjuk. Az ambroszián rítusban Nagyböjt az első böjti vasárnapon (*caput ieiunii*) kezdődik, itt nincs Hamvazószerda.⁸⁴

A IX-X. századtól jelenik meg a „hamvazkodás” (*impositio cinerum*) gyakorlata, a hamuval, ill. porral való megszórást mint a gyász és a bűnbánat ősi képét ekkor már az egész közösség vonatkozásában alkalmazták. A XII. századtól az előző évi virágvasárnapi pálmaágak, barkák megáldott hamuját (*benedictio cinerum*) használják a hamvazószerdai rítusban, ami a liturgikus gyakorlaton belüli szoros és félreérthetetlen kapcsolódási pont. Az adott év Hamvazószerdájának hamuja visszautal az egy évvel korábbi virágvasárnapi szertartásra.⁸⁵

A fej hamuval való megszórásából eredeztethető a homlokra rajzolt kereszt gyakorlata, amely az embert múlandóságára és végességére emlékezteti, hiszen a bűneset után ezt mondta Isten az embernek „*por vagy, és vissza fogsz tért a porba*” (1Móz 3,19). A protestantizmus és a szimbólumokkal kapcsolatban – elvileg – igen elővigyázatos református gyakorlatunk nem élt és él ezzel a szokással. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy egyházunkban a nagyböjti

⁸² Érdekes, hogy a protestantizmusra és benne a református tradícióra világméretben általánosan nem mondható el, hogy a Hamvazószerdát nem tartják meg. Sőt számos protestáns, református egyházban, gyülekezetben az utóbbi évtizedekben megnőtt a Nagyböjt kezdőnapjának a (rituális) jelentősége. Vö. pl. LEEUWEN 2009, 64.

⁸³ Vö. VELLEDEITS 1912, 252.

⁸⁴ ATCHLEY 1909, XXVII. „Hamvazószerda katolikus ünnep. De ha a latin katolikus szót, a »katolikus« jelzőt jól fordítom le magyarra, akkor a mondat már így hangzik ám: Hamvazószerda egyetemes ünnep. Azaz: az ünnep s az ünnepként számon tartandó jeles naphoz kapcsolódó hathetes nagyböjti időszak üzenetének figyelembe vétele már nem valamiféle szűk keresztmetszetű vallás-specifikus jámbor tanács!” NAGY 2011, 50.

⁸⁵ Vö. GAÁL 1994, 49-50.; TAKÁCH-VERBÉNYI 1997, 24.; LEEUWEN 2009, 64.; DOLHAI 2016, 13-14.

időszak nagyjából a Böjt I. vagy Böjtfő vasárnapján tartott úrvacsorás istentiszteletre szűkült vagy erre a napra zsugorodott össze.

Létezik olyan meghatározás is, amely szerint a *Hamvazószerdán* kezdődő nagyböjti idő negyven napja a vezeklők *nagycsütörtöki* feloldozásába, visszafoadásába⁸⁶ torkollott.⁸⁷ Nagyböjt a későbbi évszázadokban a keresztelésre való készülés mellett az arra való emlékeztetés és emlékezés, a hitmélyítés (prédikációsorozatok bibliai könyvekről, Miatyánkról, Hiszekegyről stb.) idejévé lett, valamint a nyilvános vezeklők időszakának is minősült.⁸⁸

A vezeklők a Nagyböjt kezdőnapján (szerda) a püspökkel együtt a templomba vonultak, elmondták a hét bűnbánati zsoltárt (Zsolt 6, 32, 38, 51, 102, 130, 143) ezután a püspök hamut és vizet hintett a fejükre, majd a nagyböjti szertartások alkalmával mindvégig mezítláb, zsákszerű öltözetben a templomajtóban álltak, ott kérték a hívek imádságát és közbenjárását. A nyilvános vezeklők templomból való „kiűzése” Ádám és Éva Paradicsomból való kiűzését követi.⁸⁹ A hamuval való meghintés azután – ahogyan említettük – a XII. század folyamán általános gyakorlattá vált, minden hívőre vonatkoztatták.⁹⁰ Az egyéni vezeklés gyakorlata az elkövetkező évszázadokban fokozatosan kikopott⁹¹ és közösségi aktussá lett.⁹²

E kontextusban és a *böjt* középkori gyakorlatával összefüggésben érdekes és beszédes magyar *'böjt'* szavunk nem közismert etimológiája, amely a magyarság keresztyénné létele (tétele) után nem sokkal keletkezett jövevényszóként az ófelnémet *'bijht'* *'(hit)vallás, bíróság előtti vallomás(tétel)'* szóból. A rokon középfelnémet *'biht, bihte'* alak a mai német nyelv *'Beichte'*, azaz *'gyónás, bűn-vallás'* szava őse.⁹³ Mindez mutatja a nagyböjt, azaz az általános bűnbánat és vezeklés középkori (liturgikus) gyakorlatát.

A böjti időszak kezdetét a nem vallásos emberek általában az időszakhoz kapcsolódó és (para)liturgikus gyökerű (túlzó) népies szokásokból észlelik. A „húshagyókedd” és a „torkoscsütörtök” keretezik a bűnbánati időszak első napját.⁹⁴

⁸⁶ Vö. DOBSZAY 2001, 181-183.

⁸⁷ Ha Nagyböjt első vasárnapjától folyamatosan számolunk 40 napot, akkor Nagycsütörtökön ér véget a böjtölés. Vö. BARS 1999, 63.; BIERITZ 2005, 101., 107-109.

⁸⁸ Vö. BARS 1999, 64.

⁸⁹ BIERITZ 2005, 108.

⁹⁰ BIERITZ 2005, 108.

⁹¹ Vö. RADÓ 1957, 89-97.; LONOVICS 1857, 113-119.

⁹² Vö. BÁLINT 1938, 179.; RIPPEL 1754, 60-61.; ZIMMERMANN 1847, 112-114.; HAFENSCHER 2010, 325-327.

⁹³ ZÁICZ 2006, 83.; HW 1989, 71. Vö. PAP 2011d, 10.; PAP 2011e, 3.

⁹⁴ Ezzel a nappal kapcsolatban lásd a Böjtelő időszakánál lévő megjegyzéseket is!

Nagyböjt előtt, a vízkereszti időben tartják a jó hangulatú, önfeledt mulatásra lehetőséget adó farsangi bálokat. Főleg a tőlünk délebbre elhelyezkedő, latin és katolikus országokban van nagy, feltehetően az ókori *lupercalia* vagy *bacchanália* szokására visszavezethető hagyománya a karneváloknak, amelyek közül kiemelkedik a velencei és a riói. A *karnevál* szó eredete tudományosan tisztázatlan, de szinte kézenfekvő a hústól való búcsúzásként (*carne vale* vagy *carnem levare*) magyarázni.⁹⁵ Létezik még a *carrus navalis* eredetmagyarázat is, amikor egy római tavaszi ünnepen a tömeg egy szekérre helyezett hajót húzott maga után.⁹⁶

A Hamvazószerdán vagy Böjtfő vasárnapon kezdődő nagyböjti időszak UNGHVÁRY Antal szerint két részre osztható: a négy „Quadragesima vasárnap” után következik két hét, amelyeket Fekete- és Virágvasárnap vezet be. Az utolsó két hét a korábbi önvizsgálattal egybekötött időszak után Krisztus szenvedésének ideje (*tempus passionis*).⁹⁷ A nagyböjti idő tagolására használjuk a *Böjtközép* kifejezést is (*Quadragesima media*; *Mittfasten*), amely a húsvéti előkészület fontos fordulópontja. A kifejezésen alapvetően a Nagyböjt III. és IV. vasárnapja közötti szerdát vagy magát a Nagyböjt IV. vasárnapját (*Laetare*) értjük.

A Húsvétra és a húsvéti keresztelésre készülés a katechumenek tanításának és vizsgálatának (*scrutinium*)⁹⁸ intenzív időszaka volt. A felkészítés szakasza – Böjtközép után – az utolsó három hétben történt, naponta adták át nekik és tanították meg velük a legalapvetőbb keresztyén tanításokat, imádságokat megmagyarázva ezek értelmét. A Böjtközép idején történt a keresztelendők megvizsgálása és kiválasztása.⁹⁹ A nagyböjti liturgikus szövegek, különösen pedig a Böjtközép utáni evangéliumi perikópák feltehetően szintén a keresztelésre való előkészület gyakorlatát tükrözik vissza.¹⁰⁰

Egeria naplója rendkívül plasztikusan és részletesen írja le a keresztségre való előkészületet és a keresztelés utáni katechézist (45,1-47,5): a keresztelésre készülők Nagyböjt vigíliáján, azaz a jeruzsálemi gyakorlat szerint Húsvét előtt nyolc héttel feliratkoztak, amit folyamatos katechézis és vizsgálat követett. A Nagyhét kezdetén a keresztszülők jelenlétében a megkeresztelendők egyeseivel felmondták a püspök előtt a hitvallást (*redditio symboli*), amit korábban

⁹⁵ Vö. BOGÁR 1932, 39-40.; GAÁL 1994, 34-36.; BIERITZ 2005, 107.; LEEUWEN 2009, 65-66., 188. A „karneválvasárnap”, „rózsahétfő” (*Rosenmontag*; Németországban és a Székelyföldön használatos elnevezés), valamint a „húshagyó kedd” feltehetően szintén őszi előképekből, télűző és termékenységi rituálékból táplálkozó *triduumot* alkot. BIERITZ 2005, 107.

⁹⁶ LEEUWEN 2009, 188.

⁹⁷ UNGHVÁRY 1934, 46.; RADÓ 1957, 104-105.; MAGASSY 1997/I, 211.

⁹⁸ RADÓ 1957, 72.

⁹⁹ RADÓ 1957, 79-80.; BIERITZ 2005, 102.

¹⁰⁰ Vö. MIHÁLYI 1980, 192-193.

„adtak át” nekik (*traditio symboli*). A keresztelést szintén katechézis követte a neofiták és hívek jelenlétében.¹⁰¹ A *laodikeiai zsinat* (IV. század második fele) XLV. kánonja tiltja, hogy aki nagyböjt „második hete után (jelentkezik), nem szabad a keresztségre engedni.”¹⁰²

Erősen él(t) a szokás, hogy Nagyböjt vasárnapjait, különösen is az első ötöt az adott nap *introitus*ának első szaváról nevezték és nevezzük. Érdekességgént jegyezzük meg, hogy a magyar protestantizmus (evangélikus és református egyházak) németországi és/vagy német ajkú protestáns közösségeivel való szoros kapcsolata miatt nálunk is elterjedt, ill. előfordul a latin *introitusok németes írásmódja*. Ezt az írásmódot főleg XX. századi forrásainkban találjuk, és számos esetben esetlegesen az adott szerző kötődéseiről és használt mintáiról is árulkodik. Nagyböjt első öt vasárnapjának latin nevei a következők, zárójelben közlöm a németes írásmódot is: *Invocabit* (vagy *Invocavit*;¹⁰³ *Invokabit*, *Invokavit*), *Reminiscere* (*Reminiszere*),¹⁰⁴ *Oculi* (*Okuli*), *Laetare* (*Lätare*), *Judica* (*Judika*).¹⁰⁵

Az *Oculi* vasárnapot „Krisztus kereszttje imádása úrnapijának = Dominica adorationis Christi” is nevezik, mivel a keleti keresztyének ettől a naptól fogva keresztet hordtak magukkal, hogy minél jobban, erősebben emlékezzenek Krisztus keresztjéről és szenvedéseiről és a böjtölés terheit türelmesebben viseljék.¹⁰⁶

A *Laetare* mint a böjti időben *Dominica mediana* népies eredetű elnevezése a *guzsalyvasárnap*,¹⁰⁷ valamint „rózsaúrnapi = dominica de rosa” (vagy *rózsavasárnap*), ami onnan származik, hogy a pápa ezen a napon arany rózsát szentelt meg, amelyet kitüntetésként adott egy kiváló keresztyén személyiségnek (főként uralkodóknak). Harmadik neve pedig „kenyér úrnapi = dominica de panibus”, ami a napi evangéliumi perikópából eredeztethető (Jn 6,1-15).¹⁰⁸

¹⁰¹ IVANCSÓ 2009, 138-143. Vö. RADÓ 1957, 80-85.; DOLHAI 2001, 111-115., 136-137.

¹⁰² ÓÍ V., 327.

¹⁰³ Alternatív latin forma.

¹⁰⁴ Vö. VELLEDEITS 1912, 252. Egy újsághír szerint Deák Ferenc emlékére közösen gyászistentiszteletet tartott Pesten a német és magyar ajkú evangélikus gyülekezet 1879. február 13-án Székács József gyászbeszédével, a „pesti reform. egyházban pedig »Reminiscere« vasárnapján, vagy is márc. 12-én fog a gyászünnepeket megtartatni.” PEIL 1876, 217.

¹⁰⁵ Vö. BIERITZ 2005, 109-111.

¹⁰⁶ HÖRK 1882, 277.; VELLEDEITS 1912, 252.

¹⁰⁷ MNL III., 684. „*Laetare* vagy negyed gusalütő vasárnap (valószínűleg ekkor hagyták abban [*sic!*] a fonást s kezdték meg a szövést).” BABIK 1891, 275. Vagy: „gúzzsal ütő vasárnap” abból a népszokásból, hogy az emberek egymást gúzzsal ütötték, de valószínűbb, hogy a jó háziasszony ekkorra elkészült a fonással és a guzsalyt félreteszi. VELLEDEITS 1912, 252.

¹⁰⁸ HÖRK 1882, 277.; BABIK 1891, 275.; VELLEDEITS 1912, 252.

Judica vasárnapot – mint az evangéliumi szakasz nyomán *Siket ötöd vasárnap*¹⁰⁹ – nevezik még „fekete úrnapnak is, mivel a régi keresztyének e napon fekete ruhában mentek a templomba, valaminthogy az oltárok, szószékek, a keresztelő edények is stb. feketével voltak bevonva.”¹¹⁰

Nagyböjt V. vasárnapja *A szenvedés vasárnapja (Dominica passionis)* nevet is hordta, mivel a legszorosabb értelemben vett nagyheti, Krisztus szenvedésére és halálára való felkészülés és a legmélyebb gyász ezen a vasárnapon vette kezdetét. Ekkor már megnyilvánult a legmélyebb gyász, a képek, keresztek fekete (sötét) le- és befedését már a XIII. században is megemlítik forrásaink.¹¹¹ *A Fekete hét és Feketevasárnap*¹¹² elnevezést alapvetően ebből a szokásból eredtetjük.¹¹³

Az ún. *böjti lepel (velum quadragesimale; Fastentuch, Hungertuch,*¹¹⁴ *Palm-tuch, Passionstuch)* használata is elterjedt a nyugati keresztyénség gyakorlatában:¹¹⁵ a nagyböjti idő elején befedték és egészen Nagyszombatig eltakarták az egész szentélyt, az oltárt egy míves, az időszakra utaló és gazdagon díszített lepellel.¹¹⁶ A böjti lepel eltávolítása mintegy a templomi kárpit kettészakadásának (Mt 27,51; Mk 15,38; Lk 23,45; vö. Zsid 10,19-20) teológiai értelmét jeleníti meg a húsvéti gyülekezet számára. Néhol ez a szokás a mai napig fennmaradt, kiemelkedő jelentőségű művészettörténeti alkotás pl. a freiburgi münster böjti leple.

Homiletika- és liturgiátörténeti szempontból meg kell említenünk az ún. passióprédikációkat, amelyek nyomait a római katolikus és protestáns prédikációs kötetek egyaránt őrzik. Krisztus szenvedésének értelméről, ószövetségi vonatkozásairól, előképeiről tartottak ebben az időben a Nagyhétre felkészülésként prédikációkat, ami a klasszikus és hagyományos értelemben vett, közkedvelt nagyböjti és adventi prédikációsorozatok mellett említendő.¹¹⁷ Érdekes „keresztpárhuzam”, hogy a *Feketevasárnap* ellentételezéseként a liturgikus szimbolizmusból kiindulva a Húsvét utáni vasárnapot *Fehérvasárnapnak* nevezzük.

¹⁰⁹ VELLEDEITS 1912, 253.

¹¹⁰ HÖRK 1882, 278. Vö. ZIMMERMANN 1847, 118.; VELLEDEITS 1912, 253.

¹¹¹ Vö. VELLEDEITS 1912, 253.

¹¹² MNL III., 684. Vö. NÉMETHY 1873, 173.; BABIK 1891, 273.; HAFENSCHER 2010, 355.

¹¹³ Vö. RIPPEL 1754, 64-65.

¹¹⁴ MIHÁLYFI 1933, 137.; BIERITZ 2005, 111.

¹¹⁵ Német nyelvterületen a lutheránus (evangélikus) gyakorlatban is előfordul.

¹¹⁶ MIHÁLYFI 1933, 132-137.; UNGHVÁRY 1934, 49-51. Vö. RIPPEL 1754, 62.; LONOVICS 1857, 130-133.

¹¹⁷ Vö. JÁNOSSY 2008, 24-25., 27-28.

Feketevasárnap vagy *Dominica passionis* mint olyan 1969-1970 után megszűnt.¹¹⁸ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a szenvedés ideje (*tempus passionis*) mint liturgikus fogalom gyakorlatilag leszűkült néhány napra.¹¹⁹ A protestáns, ill. a (magyar) református gyakorlatból korábban eltűnt a virágvasárnapi passió olvasása, így Krisztus szenvedését, annak értelmét és kifejtését – mivel a Virágvasárnap igazából és általában karaktertelen népünnepély jelleget öltötté magára – egy-két napra, esetleg a Nagyhétre korlátoztuk. Kérdéses, hogy elegendő-e ez az idő hitünk központi misztériumának, üzenetének megértésére. Akkor is, ha a „nagyheti sorozatok” esetlegesen a Krisztus körül lévő karaktereket, szereplőket, személyeket pásztázza és elemzi, és beleértve azt, hogy a nagypénteki igehirdetés kevésbé összegző és összefoglaló jellegű, hanem általában az események egyetlen összetevőjének, sokszor az egész nagypénteki-nagyheti események teológiai értelmének és üzenetének egésze vonatkozásában egyetlen szeptetének kifejtésére törekszik.

A keleti egyház gyakorlatában is kiemelkedőek és egyedi elnevezésűek a Húsvétra készítő böjti vasárnapok, ami tíz vasárnapon keresztül tart, és *Triódionnak* (vagy *Triodion*) nevezik.¹²⁰ E vasárnapok nevei a következők: Fari-zeus és publikánus (vámos) vasárnapja vagy Triódion-vasárnap (*κυριακή τοῦ Τριωδίου*); Tékozló fiú vasárnapja (=Septuagesima), amit követ az ún. *Húshagyó hét*; Húshagyó vasárnap vagy az Úr második eljövetele vasárnapja; Vajhagyó vasárnap.¹²¹ Ezután következik a böjt öt vasárnapja (*κυριακή πρώτη, δευτέρα, τρίτη, τετάρτη, πέμπτη τῶν νηστειῶν*), az elsőt nevezik még Ortodoxia (vagy igazhitőség) vasárnapnak is.¹²² *Lázár szombatja* (29,2-6) a Virágvasárnap előtti nap neve, annak emlékére, hogy Jézus Betániába érkezett.¹²³

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Húsvét felé haladva egyre intenzívebben fejeződött ki az ünnepre való készülés különlegessége és egyedisége. A protestánsok, ill. reformátusok által kevésbé gyakorolt liturgikus szokások szerint ez igen szemléletesen jelentkezett: az *Alleluját* már a Hetvened vasárnapon elhagyták, a bűnbánati időszak jeleként *violaszínt* öltött a klérus, elmaradt a *Gloria* és a *Te Deum*. Hamvazószerdától elhallgatott és elhallgat az *orgona* (ill. szerepe korlátozódott, korlátozódik), valamint a liturgikus öltözékek – mint Adventben – változtak és egyszerűsödtek a korábbi rendtartás szerint. *Judica*

¹¹⁸ Vö. MPK 1969, 1-2.

¹¹⁹ Vö. DOBSZAY 2003, 141-142.

¹²⁰ Az első négy hetet és vasárnapot előkészítő heteknek és vasárnapoknak is tartják. Vö. LITURGIKON 1980, 357-359.

¹²¹ Ezután a vasárnap után áll be a „nagy” böjtölés. BIERITZ 2005, 104.

¹²² BOGÁR 1932, 83., 115.; MIHÁLYFI 1933, 169-170.; HANULA 1998/1999, 182-183.; BIERITZ 2005, 103-104.

¹²³ IVANCSÓ 2009, 119-120. Vö. MIHÁLYFI 1933, 171.; LITURGIKON 1980, 304-314.

vasárnaptól kezdve elmaradt a *Gloria Patri* (kis doxológia) is, Feketevasárnap előestéjén már letakarták a képeket és keresztekét. Nagycsütörtökön elhallgattak és elhallgatnak a harangok. Nagypénteken már csak az előreszenteltek liturgiája (*missa praesantificationum*) van. *Laetare* vasárnap és Nagycsütörtök kis kivételt képezett az időszakon belül.¹²⁴

A Húsvét előtti negyven napos böjti időszak az egyház életében a csend, az eszmélődés, az önmagunkra találás, a megtérés különleges időszaka. A keresztyénség kezdeti időszakában Húsvét számított a legnagyobb kereszteselési ünnepnek, hiszen a keresztség a Krisztussal együtt való halálba temetkezés, az Általa való feltámadás és új élet húsvéti szimbólumát hordozza magán már a bibliai tanítás szerint is (vö. Róm 6,4; Kol 2,12).¹²⁵

Kálvin a böjtölést az egyházfegyelem részeként fogta fel, amely az egyház, azaz Isten népe Istentől szabott rendjének fenntartását és helyreállítását hivatott előmozdítani. A böjtölés szándékunkat, akaratumat, vágyunkat teszi jelenvalóvá és nyilvánvalóvá, hogy mi a teremtető, megváltó, megszentelő Istenéi vagyunk, aki „megemlékezik róla, hogy por vagyunk” (Zsolt 103,14).

A böjtölés formai megnyilvánulását és belső-lelki, tartalmi igényét nem lehet sértetlenül szétválasztani egymástól. A böjt nem azonosítható semmiféle divatos tisztító- vagy fogyókúrával, egészséges életmóddal, még ha ezek egyébként jótékony hatást gyakorolnak a testi és lelki egészségre. Meggyőződésem szerint az elvonatkoztatott, önjáró célkitűzések, amelyek a böjtölés ősi és eredeti formáit szándékoznak átértelmezni, önmagukban nem vezetnek sehová, ugyanis a böjthöz, bűnbánathoz mindig kötődött az elmélyült imádság, istentiszteleti közösségben való részvétel.

Jelenlegi „böjtölésünket” túlspiritualizált, szinte virtuális gyakorlatként jellemezhetjük, amely elszakadt eredőitől és eredeti üzenetétől. Fenomenológiai értelemben egészen egyértelmű az aszkézis és benne a böjtölés jelensége és értelme. Azt tapasztaljuk, hogy nagy igény van a mai világban is és a kortárs református gyakorlatban is a böjtölés (újra)értelmezésére – ami méltánylandó szándék –, azonban az a kérdés, hogy ez hogyan történhet. Nyitott kérdés, hogy a böjtölés lényegi elemeként felfogott, lényegéhez tartozó „lemondásokat” miként lehet behelyettesíteni a mindennapi élet mai formáiról való időleges tartózkodással; valamint az, hogy konkrét, valóságos cselekvés nélkül miként lehet „elérni” a böjtölés lelki (spirituális) hasznát és értelmét. Végig kell gondolnunk, hogy létezik-e egyáltalán „református böjt”,¹²⁶ ha a böjt és böjtölés

¹²⁴ UNGHVÁRY 1934, 46–49.

¹²⁵ RATZINGER 2002, 92–93.

¹²⁶ „A mi problémánk inkább az: létezik-e egyáltalán református böjt? [...] sokak számára nem létezhet olyan, hogy református böjt. Erre pedig azt mondjuk, hogy a maga nemében igaz,

egyáltalán lehet református. Az 1985-ös rendtartás kiadása előtt – mint az elnöki jelentésből megtudjuk – nem vezetett az eszmecsere megfogható eredményekre a böjt „evangéliumi értelme és gyakorlata ma” kérdéskörben sem.¹²⁷

A böjtölés testi-fizikai és lelki-spirituális tartalmát, jelentőségét nem lehet szétválasztani vagy széttartani egymástól. A fogyó- és tisztítókúrát, a diétát önmagában nem lehet böjtölésnek nevezni – habár „koplalással” jár együtt –, mint ahogyan a „koplalás” sem egyenlő a böjtöléssel, ha nem járul hozzá valósággyakorlás, lelki-spirituális igény.¹²⁸

Igen furcsa az egyházi közvélekedés, amely alapján nyilvánvalóvá válik, hogy egyházunk, ill. egyházunk közössége nem tud mit kezdeni a böjttel. Érdeemes csupán néhány pillantást vetni sajtónkra, ill. a hozzánk érkező hírekre. Legújabbban, 2011-ben – ahogyan olvashattuk – a húsböjtnél nehezebbet, a „Facebook-böjtöt” vagy „negyven napos közösségiportál-böjtöt” hirdették meg, mivel a „református gyakorlat nem írja elő, milyen formában és mennyit böjtöljünk.”¹²⁹ Szintén 2011-ben ökumenikus, nyereményjátékkal egybekapcsolt autóböjtöt hirdettek Ausztriában. A „benzinböjt” is lehet felhívás a tudatos életvitelre, a környezetvédelemre, csak az a kérdés, hogy mindez összekapcsolódik-e az egyén és a közösség életében valamilyen hittartalommal, hitgyakorlattal, és ha már a Nagyböjtről beszélünk, akkor a Húsvétra készülődés komoly, belső igényével, és nem marad-e „böjtölésünk” csupán virtuális.¹³⁰ A Nagyböjt célja elsősorban Krisztus áldozatának, bűneinknek és keresztyén létezésünknek jobb megértése lenne. Összességében érdekes, hogy a böjt és a Nagyböjt mint téma erőteljesen jelentkezik a *Quadragesima* elején, de a böjtölés és a Nagyböjt közösségi aspektusa (éneklés, imádság, az év más részében nem szokott istentiszteleti alkalmak, mint pl. Adventben) abszolút nem jellemzi a református gyakorlatot.

Erőteljes figyelemztetésként és eszméltetésként foghatjuk fel Rudolf BOHREN 1972-ben megfogalmazott, 1973-ban kiadott szavait, amelyek 1998-ban jelentek meg magyar fordításban: a böjtölés emberi teljesítménnyé és cselekvés-kényszerre *fajulhat*.¹³¹ Valóban, ha megnézzük „böjtölésünk” hermeneutikáját,

hogy úgynevezett református böjt nincs, de van biblikus, evangéliumi böjt, ez pedig nem lehet idegen tőlünk.” KONCZ 2011, 1.

¹²⁷ BARTHA 1984, 4.

¹²⁸ Vö. KONCZ 2011, 1.

¹²⁹ BAGDÁN 2011, 12.

¹³⁰ A Nagyböjt egyes napjaira megfogalmazott tanácsokat (kritika-, pletyka-, számítógép-, rádió-, félelem-, erőszakböjt, *Töröld le a könnyet*, *Jézus arcáról!* stb.) olvashatunk itt: FODORNÉ NAGY 2003, 30.

¹³¹ „[...] böjt és ünneplés feszültsége több, mint a be- és kilégzés ritmusa, több, mint mechanikus emberi cselekvés, amelynek során [*sic!*] két fogaskerék forog egymással szemben [...]. Ha e feszültség csupán két ellentétes magatartás és cselekvés mechanikus váltakozása volna, adhatna

nem a teljesítmény- és cselekvéskényszer lepleződik-e le a kegyes szózuhatagok felszíne alatt? „Ahol a keresztyének többé nem úgy tekintik a bűnt és nem úgy gyakorolják, mint kiváltságos lehetőséget, ott az ünnepléssel szemben erre¹³² kerül a nagyobb súly. Az egyes tettekből pedig csakhamar az egész életre kiható magatartás válik.”¹³³

Végző soron a böjtölés nem is a lemondásról és a tartózkodásról, hanem valami magasabb célról szól: miként áll(hat) az ember, a teremtmény Isten elé, miként jobbíthatja meg életét úgy, hogy a közösség életében tapasztalható csorbulások, kisiklások megjavuljanak. A böjtölés nem öncél és bibliai értelemben nem az ember részéről lekötelező mutatvány az istenség irányában, hanem egyszerre az egyén és a közösség javát munkáló, konkrét vallási tartalmakkal és cselekvéssel egybekötött gyakorlat. A böjtölés prófétai és jézusi kritikája pontosan a félreértelmezett böjt és nem a böjtölés mint olyan ellen fogalmaz meg fenntartásokat. Láthatjuk, hogy az ős- és ógyház a maga természetességével folytatta, vitte tovább a böjtölés gyakorlatát,¹³⁴ amely egyszerre volt és lehet ma is alkalmi és intézményesített, azaz a kalendáriumban rögzített nap, időszak. Ez a két forma együtt élt egykor és együtt élhet ma is az egyház gyakorlatában. A közösségi böjt gyakorlata Izráelben a közösen átélt katasztrófák mentén a babiloni fogság ideje alatt erősödött fel, amikor a történelmi fordulópontra való, böjttel és gyásszal való visszaemlékezés a közös identitás egyik eszköze lett.¹³⁵

Időszakos böjtök előfordultak református közösségeinkben nagy csapások (pl. pestis) idejében, ahol nem csupán Isten jóindulatának újbóli elnyerését kívánták kiesdekelni bűnbánattartással együtt őseink, hanem saját maguk számára a megtérést, így Isten akaratának jobb értését is szerették volna elérni.¹³⁶ A (magyar) reformáció kritikája¹³⁷ a nagyböjti, azaz a Húsvétra készülés időszakának mibenlétével és megvalósulásával kapcsolatban megfogalmazott

ugyan stílust a keresztyén életnek, csak éppen nem a megfelelő: így mindkettő, a böjt is, az ünnep is, az emberi teljesítmények törvénye alá kerülne.

Ha böjt és ünneplés váltakozása nem fajul emberi teljesítménnyé, cselekvéskényszerre, vagy éppen túlfűtött tevékenységgé, akkor felfogható úgy, mint a hit részesedése Isten fájdalomban és örömeiben.” BOHREN 1998, 7.

¹³² *Értsd:* a böjtre mint takarékoskodásra

¹³³ BOHREN 1998, 12.

¹³⁴ A Nagyböjt megtartásának részleteivel, kérdéseivel és protestáns adaptációjáról, ill. annak motívumaival e helyen nem tudunk részletesen foglalkozni, mindenesetre az Egeria által leírt szentföldi böjtölési gyakorlat rendkívül elgondolkodtató és előremutató, amit mai egyházi párbeszédeink alkalmával is jobban figyelembe vehetnénk (27,9-29,1). IVANCSÓ 2009, 117-119.

¹³⁵ Vö. PAP 2012, 35-37.

¹³⁶ Vö. MNL I., 362.

¹³⁷ R. BOHREN gyermekkori visszaemlékezése a XX. század első feléből is tanulságos. Az iskolában Zwingli elhíresült „zürichi kolbász-lakomáját” diadalmasan ünnepelték, valamint „[b]öjtlőni vallásos megfontolásból véték lett volna a reformáció szelleme ellen.” BOHREN 1998, 12.

fenntartása, ellenvetése úgy foglalható össze, hogy hitvallási irataink és prédikátoraink az „ételekben való válogatás” (II. Helvét Hitvallás XXIV. rész)¹³⁸ szintjéig lecsupaszított, ill. azzal egyenértékűvé tett kiüresedett böjtölést bírálják. A Hitvallás is nyomatékosan ajánlja a keresztyén ember számára a böjtöt, miközben megkülönbözteti a közönséges és a kiváltképpen való böjtölést. A negyven napos böjttel kapcsolatban megjegyzi a hitvallási irat, hogy a korai időkből van tudomásunk ennek megtartásáról és különféle formáiról, de azért nem lehet általánosan kötelezni a híveket ennek megtartására, mivel az apostolok írásaiban nincs erre való utalás.¹³⁹

Ne feledjük: a Nagyböjt a megkeresztelt ember Isten-keresésének és önvizsgálatának minősített ideje és alkalmá! Böjtben „Krisztus halála ünnepének előkészítése adja meg a témát.”¹⁴⁰ Nincs és nem lehet Nagyböjt és nagyböjti igehirdetés a Krisztus szenvedésére, halálára és feltámadására, a Nagyhétre és Húsvétra való előremutatás és összekapcsolódás nélkül.

VIRÁGVASÁRNAP

*Ma az idő rövideége miatt rövidebben kell beszélünk. – A nemsokára megtartandó körmenet nagy hasznunkra válik, de megakadályoz bennünk[et] abban, hogy bővebben szóljunk. – Körmenetet készülünk tartani, s utána csakhamar hallani fogjuk Krisztus szenvedésének történetét. Mi célja ennek a csodálatos kapcsolatnak, vagy mi lehetett Atyánk gondolata, hogy a szenvedés-történetet összekapcsolták a körmenettel? Az érthető, hogy a körmenetet ma tartjuk, mivel a mai napon történt. De miért kapcsolódik hozzá a szenvedés, amely csak a rákövetkező pénteken következett be? Azért, hogy megtanuljuk, hogy e világ semmiféle örömében el ne bízzuk magunkat, mivel az öröm mögött gyász leselkedik ránk. [...]*¹⁴¹

A Húsvét előtti és utáni hetet jelentősége miatt különleges ünnepélyességgel és odafigyeléssel ülte meg minden korban a keresztyén egyház. Nagyhét az esztendő összes hete közül kiemelkedő idő, hiszen napról napra Krisztus értünk való szenvedésére, halálára és feltámadásának diadalára emlékezünk. Fontosságát mi sem húzza alá jobban, mint az, hogy ennek az egy hétnek az eseményeit mind a négy evangélista részletesen megörökítette. A korai időkben ebben az

¹³⁸ HH 1616, 162-167.

¹³⁹ Vö. HH 1616, 163-167.

¹⁴⁰ TÓTH 1935a, 28.

¹⁴¹ Bernát 2. beszéde virágvasárnapra. EB IV., 164.

ünnepi időszakban szüneteltették a bíraskodást, a kisebb bűnökért fogságban lévőket szabadon bocsátották, a szolgák munkáit enyhítették.

A Nagyhét nyitánya a mind a négy evangéliumban elbeszéli (Mt 21,1-11; Mk 11,1-11; Lk 19,29-40; Jn 12,12-19) *Virágvasárnap*, azaz Krisztus bevonulása Jeruzsálembe, amely a régi izráeli királykoronázási szertartásra és a harcokból diadalmasan hazatérő uralkodó köszöntésére emlékezteti az olvasót.¹⁴² A vasárnap nevei közül egynéhány elhalványult. A Nagyhét nyitányaként aposztrofált Virágvasárnapot az alábbi elnevezésekkel illették: Nagyböjt VI. vasárnapja; *Dominica in Palmis*; *Dominica in Ramis* [*Palmarum*]; *Dies Palmarum, sive florum*; *Dominica florum*; *Pascha floridum*; *Dominica Osanna*; „*Hosanna-űrnap* (= *dominica osanna*)”;¹⁴³ *Dominica indulgentiae*;¹⁴⁴ *pálmaágak vasárnapja*.¹⁴⁵

E vasárnapon, ill. vasárnapban összekapcsolódik a nagyböjti idő a Nagyhéttel, az „ágak vasárnapja” tulajdonképpen mindkettőhöz tartozik. A sajátos liturgikus hagyományáról ismert Űrnap egyszerre a nagyböjti időszak része és a Nagyhét kezdete. Krisztust királyként üdvözljük, de különös szenvedéseinek kezdetére is emlékezünk.¹⁴⁶ Istentiszteleti és igehirdetői gyakorlatunkban ne sikkadjon el ez a kettősség!

Egyházunkban sajátos „státuszú” és hangulatú ünnepnappá avagy vasárnap-pá lett az egyházi év e jelentős fordulópontja, a liturgikus esztendő „szívének” kezdete, amely prédikációinkban javarészt kontextustalan tavaszköszöntő nép-ünnepélyként vagy az ifjúság örömmünnepeként vagy március 15-i, ill. politikai szónoklatunk foglalataként jelenik meg általában nagypénteki és húsvéti tekintés nélkül. „Tévednek azok, akik e napot ünnepnapjaink közé sorozzák, mert a virágvasárnap csak egy kiemelkedőbb emléknap a többi vasárnapok láncolatában.”¹⁴⁷ Virágvasárnap eseményeit és jelentőségét nem lehet értelmezni Nagypéntek és Húsvét nélkül.¹⁴⁸

Egeria útinaplójában még nem találjuk meg a *Virágvasárnap* elnevezést, hanem arról a vasárnapról ír, „amikor belépnek a Húsvét hetébe, amit itt Nagyhétnek neveznek”.¹⁴⁹ A leírásból érződik az a különleges jelentőség, amiért a Nagyhetet az egyházi év csúcának nevezzük és érezzük. A tudósítás szerint a jeruzsálemi keresztyének e nap délutánján az Olajfák hegyén gyülekeztek, ahol énekek, olvasmányok, imádságok közben készültek arra, hogy átéljék mindazt,

¹⁴² Vö. BIERITZ 2005, 113.

¹⁴³ HÖRK 1882, 278.; CSIKY 1914, 147.

¹⁴⁴ LONOVICS 1857, 136.

¹⁴⁵ BOGÁR 1932, 53.

¹⁴⁶ TÓTH 1935a, 27.

¹⁴⁷ CSIKY 1914, 147.

¹⁴⁸ Vö. MAGASSY 1997/I, 219.

¹⁴⁹ IVANCSÓ 2009, 121.

ami egykor történt. Délután 5 óra körül a virágvasárnapi evangéliumot olvasták fel, majd az egész gyülekezet Jeruzsálembe indult. A sor végén a püspök ment, vonulásuk alatt énekeltek, a nép eközben válaszként ismételte a jól ismert bibliai mondatot: „Áldott, aki jön az Úr nevében!” (Zsolt 118,26; Mt 21,9; Mk 11,9; Lk 19,38; Jn 12,13). Így elevenítették fel az egykori eseményeket: Krisztus jeruzsálemi bevonulását, ami egykor pontosan ott történt.¹⁵⁰ „És amennyi gyermek csak van azon a helyen – még azok is, akik nem tudnak járni, olyan kicsinyek, akiket a szüleik a nyakukban tartanak – mindnyájan ágakat tartanak, ki pálmaágakat, ki olajágakat; és így vezetik a püspököt olyan formában, ahogy az Urat vezették azon a napon.”¹⁵¹

Az egész jeruzsálemi közösség részvételével megtartott körmenet lassan haladt előre, így későn, az esti órákban érkeztek meg a Szent Városba, ahol a Golgotán épített templomban elvégezték az esti imádságot.

A nyugati egyházban azonban az ismertetett keleti hagyományokkal szemben ezeket a napokat erőteljesen a húsvéti keresztelés előkészületei határozták meg. A későbbi korokban Virágvasárnaphoz kapcsolódott a Máté szerinti passió felolvasása is, míg a János szerintit pedig Nagypénteken olvasták fel és klasszikus módon recitálják ma is.¹⁵²

Palmarum 600 körül spanyol és gall területeken a keresztelendők nyilvános vallástételének különleges ideje volt, a szentföldi szokás feltehetően a zarándokok közvetítésével később kezdett megjelenni nyugaton.¹⁵³ A körmenet jeruzsálemi eredetű.

A középkorban sok helyen dramatikusán elevenítették fel a bevonulást. Krisztust az evangéliumos könyv vagy a feszület jelképezte. Németországban, Ausztriában szokásban volt kvázi paraliturgikus szokásként a fából faragott, kerekeken guruló számár (*Palmesel*) körülvezetése ezen a napon,¹⁵⁴ amit virággal és zöld ágakkal ékesítettek fel.¹⁵⁵ A XV. századi Bártfáról van adatunk arra, hogy a virágvasárnapi körmenetben szerepelt egy számárháton ülő Krisztus-szobor is.¹⁵⁶

¹⁵⁰ IVANCSÓ 2009, 122-123. Vö. BIERITZ 2005, 91-92.; MEYER-BLANCK 2011, 145-146.

¹⁵¹ IVANCSÓ 2009, 122.

¹⁵² Vö. JÁNOSSY 2008, 28-29. Nagyhét keddjéhez a Márk, szerdájához a Lukács szerinti passió kötődik. ZIMMERMANN 1847, 120-121.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 114-115.; BIERITZ 2005, 117. Vö. RIPPEL 1754, 76. Az 1969-1970-ben bevezetett, A, B, C évre osztott új római katolikus olvasmányrend a János szerinti passiót Nagypénteken hagyta meg, míg Virágvasárnap a másik három (szinoptikus) evangéliumi elbeszélést olvastatja felváltva. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 115.

¹⁵³ HAFENSCHER 2010, 311. Vö. GAÁL 1994, 49.

¹⁵⁴ A liturgiához kapcsolódó körmenet (processzió) és az istentisztelethez kapcsolódó felvonulás mint „liturgiaadaptáció” kettősségét és összetartozását láthatjuk ebben a momentumban is.

¹⁵⁵ MIHÁLYFI 1933, 137-140.; BOGÁR 1932, 53-54.

¹⁵⁶ BÁLINT 1938, 190-191.

A VIII. századtól terjedt el – feltehetőleg keleti hatásra – a Krisztus jeruzsálemi bevonulására dramatikus emlékeztető virágvasárnapi pálma-, a mi vidékünkön pedig barka- és fűzfaágas körmenet. A növények gyűjtése a megelőző napon, a vasárnap analógiájára elnevezett Virágszombaton történt.¹⁵⁷ A kihajtott, bimbós ágak használatát a 3Móz 23,40-re hivatkozva fogadták el.¹⁵⁸ A pálma- és virágszentelés kezdetét nehéz pontosan megállapítani, mindenestre a virágvasárnapi emlékezésben és ünneplésben erőteljesen jelentkezett a dramatikus előadás és megjelenítés szándéka. A nap klasszikus tétele a *Gloria laus et honor* Theodulf orleans-i püspök (†821) alkotása a IX. századból, ekkor már a pálmaágas processzió és az adott helyi templomba való bevonulás szintén az Úr virágvasárnapi bevonulására való emlékezésből nőtt ki.¹⁵⁹

Ahogy Adventnél már említettük, a perikóparend szerint a Mt 21,1-9 egy-szerre az Advent I. és Virágvasárnap evangéliuma.

A vasárnapot számos nyelven *Pálmavasárnap*nak nevezik, de mind a latin, mind a különféle nemzeti nyelveken Európa-szerte hívták és hívják *Ágak vasárnapjának* (pl. franciául, portugálul és spanyolul) és *Virágvasárnapnak*¹⁶⁰ a magyaron kívül a környező szláv nyelveken és románul. Mi magunk is köszöntsük Krisztust Virágvasárnapon a XIX. század elejéig gyülekezeteinkben is ismert és énekelt, fentebb már latin címével felidézett liturgikus énekkel: „*Dicsőség és dicséret teneked, megváltó Királyunk, / kinek gyermeki szép sereg monda ékes éneket. / Izraelnek te vagy Királya és Dávid királynak magzata, / ki Atya Istennek nevében, / Áldott Király, hozzánk jöttél.*”¹⁶¹

NAGYHÉT

A jelenlegi ünnep az Úr eljöveteleé. Ez a királyok Királyának egykori és mostani el látogatása Sionra! A mai nap a mindenek Teremtőjének népes és fényes bevonulása. Ezért most, testvéreim, az ünnepre érkezett sokaság, menjünk ki a vele való találkozásra, a látható és láthatatlan világ, a korban minket megelőző próféták, tanítók, és akik a számárcsikó után vonulnak, kik a hitben Istennel összhangban vannak.¹⁶²

¹⁵⁷ GAÁL 1994, 49.

¹⁵⁸ Vö. BIERITZ 2005, 114.

¹⁵⁹ RIPPEL 1754, 69-70.; ZIMMERMANN 1847, 118-120.; LONOVICS 1857, 137-142.; UNGHVÁRY 1934, 51-52.; KLAUSER 1965, 83.; BARSÍ 1999, 48-50.; CHADWICK 2003, 242.

¹⁶⁰ RADÓ 1957, 105-106.; LONOVICS 1857, 133-144.; BABIK 1891, 275-276.; VELLEDEITS 1912, 253.

¹⁶¹ PAP 2011f, 10.

¹⁶² Ismeretlen szerző virágvasárnapi homíliájából. EB II., 148.

Nagyhét (*Hebdomada sacra/magna/major* vagy *Sanyarúhét*; *Virághét*¹⁶³) Nagyböjt VI. vasárnapjával, Jézus Krisztus jeruzsálemi bevonulásával kezdődik. A *Nagyhét* elnevezés az egyházi éven belüli kiemelkedő, megkülönböztetett helyét és különlegességét mutatja. Méltán mondhatjuk, hogy az Adventtől Adventig tartó liturgikus esztendő csúcspontja a Nagyhét és a húsvéti diadal ünneplése. A keresztyének minden vasárnap arra az egyetlen napra emlékezteti, ami a Nagyhét után és ama *hét első napján* történt, amikor Krisztus szenvedett, keresztre szegezve meghalt, majd *harmadnapon* feltámadt. Feltehetően e hét mintájára él nyelvünkben a *Karácsony Nagy hete* és ritkábban a *Pünkösöd Nagy hete* kifejezés. „A húsvét előtti hét *nagy hétnek* (= hebdoma sancta, magna, laboris stb.) neveztetik. Ez virágvasárnaptól kezdődik s nagypéntek ennek legfőbb napja, mely egyszersmind utolsó ünnep is a húsvét előtt.”¹⁶⁴

A Nagyhét és a *három szent nap* (*triduum sacrum*) Húsvétal együtt liturgikus csúcspont is,¹⁶⁵ hiszen ősi gyökerekből és a korai egyház liturgikus gyakorlatából táplálkozva a Virágvasárnaptól Húsvétig terjedő időszak csak az ebben az időszakban előforduló egyediségek és sajátosságok, valamint az istentiszteleti élet intenzitása miatt félreérthetetlenül különbözik minden más ünneptől. A Nagyhét a szolgálok közösségétől és a gyülekezet egészétől teljes odafigyelést igényel(ne). A *Pészah* esti *Haggada* szavai juthatnak eszünkbe, amikor a különlegesen, szimbólumokat kifejező ételekkel, évente egyszer csak erre az alkalomra megterített asztalnál a legfiatalabb felteszi a kérdést: „*Miben különbözik ez az este/éjszaka minden estétől/éjszakától?*”¹⁶⁶

Ha az egyházi esztendő felépítését megfigyeljük, akkor láthatjuk, hogy *Húsvét* ünnepét – mint liturgikus évünk középpontját és izzó csúcspontját – igazából két fontos hét keretezi. Megelőzi a Nagyhét, követi a Húsvét hete (*Húsvét hete*, *Fehérhét*, *Fényeshét*, *Világoshét*).

Egeria leírása szerint a Nagyhét minden napján összegyűltek a jeruzsálemi keresztyének és megemlékeztek a Szentírás vonatkozó szakaszainak felolvasásával mindarról, ami Krisztussal történt.¹⁶⁷

A rövid történeti bevezetés és a Nagyhéttel foglalkozó szakirodalom gazdagsága ellenére református gyakorlatunkat nem nagyon tudjuk igazán sem kiemelkedőnek, sem egyedinek, sem túlzottan különlegesnek nevezni. Pedig a nagy ívű történeti felfeztetés jelenléte még a (magyar) protestáns és (magyar) református liturgikus örökség és hagyomány vonatkozásában is igaz: ehhez elég

¹⁶³ BABIK 1891, 273.; VELLEITS 1912, 253-254.

¹⁶⁴ HÖRK 1882, 279.

¹⁶⁵ VÁRNAGY 1999, 393-395.

¹⁶⁶ VÖ. HAGGÁDA, 10.

¹⁶⁷ IVANCSÓ 2009, 123-124.

csupán fennmaradt forrásainkat elővenni és a nagyheti repertoár továbbélésének és hatásának történetét figyelembe venni.

Elégge szembetűnő és elgondolkodtató, hogy e munka szinte legrövidebb része a Nagyhét és a Húsvét időszakának ismertetése. Az alapvető történeti ismeretek és összetevők összefoglalása mellett nem nagyon tudunk szinte semmilyen számottevő ünneptörténeti és heortológiai témát felvázolni. Különösen fájdalmas ez azért is, mert hosszan kellett és kell olyan problémák, szekundér jelenségek és marginális kísérőjelenségek, pseudo-, ill. árnyékünnepek-ünnepekörök mellett időznünk, amelyek kritika és tisztázás nélküli befogadása már tulajdonképpen végbement, és e tények valamilyen „új kegyesség” megalkulásához hozzájárultak, hozzájárulnak. A Nagyhét minden bizonnyal nem tartozik ezek közé.

A *hétköznappá* vagy *hétköznapivá tett ünnep* képe a Nagyhéten a legszembetűnőbb, hiszen közösségeinkben már paraliturgikus kapcsolópontokat sem nagyon tudunk felfedezni. Ezt az időszakot különlegessé talán a tavaszi vagy húsvéti szünet, a szabadságolás teszi, ami nem feltétlenül érezteti hatását istentiszteleti életünkben és istentiszteleteink látogatásában, ha egyáltalán a Nagyhéten vagy annak utolsó három napján tartanak istentiszteletet. Sajnos már azt is meg kell állapítanunk, hogy anyaegyházközségeinkben is valamilyen hitéleti praktikizmus elve alapján kikopott vagy a végső kikopás fenyegeti a Nagyhetet. A szórvánnyá tett anyaggyülekezetek és tömbreformátusság esetében is megfigyelhető, hogy a rendszeres istentiszteleti élet is elhalványul(t) Nagyhéten. Ha van istentisztelet, akkor pedig ún. tematikus bűnbánati hétre kerül sor.

A félvállról vett ünneplés és gyülekezet meghozza a félvállról vett egyház és a félvállról vett hit „gyümölcsét”, amit pedig nagy ünnepi szónoklatainkban avagy prédikációinkban szoktunk nagy hévvel és nagy erőbedobással kritizálni. Ha zárva vannak a templomok, ha keresztyén hitünk legelemibb részét sem ünnepejük méltón, igazán, alázattal, akkor mit kérünk számon?

A *nagyheti böjttel* kapcsolatban már a III. századi *Didaszkália* rendelkezései (XXI. Üdvöztőnknek, Krisztusnak feltámadásáról és pászkájáról) között is találunk utasítást. A Nagyhét végének megtartására való buzdítás¹⁶⁸ (lásd lentebb) mellett a hét első napjára vonatkozó általános böjtölési tilalom a feltámadás miatti örömmel áll összefüggésben, hiszen

a vasárnap nem számít a szenvedés böjti napjai közé. Ezeket a hét második napjától (hétfőtől¹⁶⁹) számítjuk és öt van belőlük [...].¹⁷⁰ Ti a hét második napjától (hétfőtől)

¹⁶⁸ Vö. Óf. V., 213-215.

¹⁶⁹ A fordító kiegészítései.

¹⁷⁰ Itt utalás történik a Zak 8,19-re.

böjtöljete hat teljes napot a szombatot követő éjszakáig. Ez számítsen egy hétnek számotokra. [...] tudjátok meg, kedves testvérek, hogy azért kell megtartanotok azt a böjtöt, amelyet húsvétra végzünk, mert a testvérek nem engedelmeskedtek. Hiszen – ha gyűlölnek is benneteket –, mégis testvéreknek kell neveznünk őket [...]. Tehát értük és a föld ítélete és pusztulása miatt kell böjtölnünk és gyászolnunk, hogy örülhessünk és vigadhassunk az eljövendő világban [...].¹⁷¹

A Nagyhét utolsó napjainak különleges és megrázó rítusa a *Matutinum* (vagy *Officium*) *tenebrarum*, azaz a *Sötétzsolozsma*, ami eredetileg a nagyheti hajnali zsolozsma volt, és szerdáról csütörtökre, csütörtökről péntekre, valamint péntekről szombatra virradóan tartottak, majd később inkább szerdán, csütörtökön és pénteken.¹⁷² Itt is megfigyelhetjük – mint például a karácsonyi *Christmette* esetében –, hogy a megelőző estére is átkerülhetett a *matutinum* vagy annak része, maradványa.

A drámai erejű szertartás részét képezte – többek között – az antifónákkal keretezett megfelelő zsoltárok imádkozása, recitálása olvasmányokkal együtt, miközben egy ezen az alkalmon használt háromszög alakú gyertyatartón (*triangulum*) a 15 gyertyát fokozatosan eloltották – RIPPEL Gergely szerint a 13-ból 12-t az apostolok elszéledésének jelképeként¹⁷³ –, az egyetlen égve hagyott gyertyát pedig – mint Krisztus jelképét – elrejtették és visszahozták.¹⁷⁴ Jeremiás *síralmainak* és *imádságának* (*Oratio Jeremiae prophetae* JSir 5¹⁷⁵) éneklése, ill. recitálása szintén a Nagyhét kulminációjához tartozott, a *lamentációk* protestáns liturgikus örökségünk és hagyományunk részét képezték a passió klasszikus értelemben vett „előadásával” együtt a nagyheti három nap, ill. nagypénteki többszöri templomozás alkalmával.¹⁷⁶ Nem hagyhatjuk ki a megdöbbenő hatását és a maga egyszerűségében fenséges *Kyrie puerorum* litániaszerű himnikus könyörgés megemléését sem, amely a fent említett tételekkel együtt egészen a XVIII. század végi „gyülekezeti énekeskönyv” anyagáig hivatalosan jelen volt a magyar református egyház gyakorlatában is.

A nagyheti, nagypénteki liturgikus tételek előadása – ahogyan a tudományos kutatás többszörösen megállapította – minden tiltás, a nagypénteki passió és lamentációk recitálásának XVIII. század második felében történő hivatalos

¹⁷¹ ÓÍ V., 208-209.

¹⁷² RIPPEL 1754, 70-71.; ZIMMERMANN 1847, 121-123.; LONOVICS 1857, 147-149.; UNGHVÁRY 1934, 52-53.; VÁRNAGY 1999, 394-395., 401.

¹⁷³ RIPPEL 1754, 74-75.

¹⁷⁴ Vö. röviden: BERGER 2008, 427-428.; RIPPEL 1754, 74-75.

¹⁷⁵ Vö.: jeremiádok!

¹⁷⁶ A jelenséggel és annak kritikájával hosszan foglalkozik pl. Kabai Bodor Gellért a már többször idézett művében, vö. CZEGLÉDY 1964, 61-62.; HUBERT 2004, 476-479.; FEKETE 2008b, 180-181.

eltörlése ellenére maradványaiban és szórványosan egészen a XX. századig, ill. néhány helyen szinte töretlenül napjainkig fennmaradt.¹⁷⁷ A hagyományos formák újbóli felelevenítésére az elmúlt két évtizedben római katolikus, evangélikus és református részről több-kevesebb sikerrel számos próbálkozás történt, azonban annyi bizonyos, hogy minden erőfeszítéssel a Nagyhét ünnepléséért, annak színvonal-emeléséért kell fáradoznunk.

NAGYCSÜTÖRTÖK

Az úrvacsora szereztetésének napja és Krisztus szenvedésének kezdete, a *három szent nap* vagy *szent háromnap* első napja. Nagycsütörtököt nevezik még a következő elnevezésekkel: *Feria quinta Hebdomadae Sanctae*; *Feria quinta in Cena* (vagy *Coena*) *Domini*; *Mandatum*; *Dies Absolutionis* vagy *Indulgentiae*; *Dies Traditionis*; *Natalis* (vagy *Natale*; *Festum*) *Calicis* vagy *Eucharistiae*.¹⁷⁸ Az elnevezések a naphoz kapcsolódó egy-egy teológiai–liturgikus momentumot emelnek ki, amikor az úrvacsorára, a lábmosásra, a bűnbocsánatra és az eucharisztia vagy a kehely „születésére” utalnak. Nagyböjt ünneptörténeti bemutatásakor láttuk, hogy a nagycsütörtöki szertartáson, *Sírócsütörtökön* történt a vezeklők visszafogadása.¹⁷⁹

A *laodikeiai zsinat* (IV. század második fele) XLVI. kánonja szerint a keresztségre készülőknek meg kell tanulniuk a hitvallást, majd ezt Nagycsütörtökön kell felmondaniuk a püspöknek vagy papoknak.¹⁸⁰ Az L. kánon rendelkezése szerint Nagyböjt utolsó hetében, Nagycsütörtökön nem lehet a böjtöt elhagyni, mivel ez az egész Nagyböjt meggyalázása lenne, „hanem szigorúan kell böjtlőni egész héten.”¹⁸¹ Egeria a nagycsütörtöki beszámolóban utalásszerűen utal a nap jelentőségére („úrvacsora szereztetése”).¹⁸²

A liturgiátörténet során Nagycsütörtökhöz fokozatosan számos rítus és elem csatlakozott,¹⁸³ amely Húsvéthoz, ill. az egyház Krisztus szenvedésében és feltámadásában gyökerező húsvéti gyakorlatához és pünkösdi küldetéséhez szükséges (volt), azaz kapocsként értelmezhetők az egyház húsvéti hite és az

¹⁷⁷ Vö. részletesebben: BÁRDOS 1971, 296–303., 320.; ZOVÁNYI 1977a, 325.; PAP 2006/2007, 57–74.; KIS 1992, 177., 183–184.

¹⁷⁸ Vö. BARSÍ 1999, 24.; BOGÁR 1932, 55.

¹⁷⁹ Részletesen ismerteti: BARSÍ 1999, 24–27.; LONOVICS 1857, 150–163.

¹⁸⁰ ÓÍ V., 327.

¹⁸¹ ÓÍ V., 328.

¹⁸² IVANCSÓ 2009, 125–126.

¹⁸³ UNGHVÁRY 1934, 52–57.; RADÓ 1957, 107–108.; VÁRNAGY 1999, 396–397.; BOGÁR 1932, 55.; BIERITZ 2005, 120.

egyházi élet gyakorlata között. Ilyenek: olajszentelés; lábmosás; oltárfosztás (*denudatio altarium*),¹⁸⁴ mint Krisztus ruháitól való megfosztásának képe;¹⁸⁵ a VII. századtól a lábmosás.¹⁸⁶ A nagycsütörtöki szertartás során konsekrált úrvacsorai kenyér (ostya) a keleti *előreszenteltek liturgiája* mintájára a nyugati gyakorlat szerint a nagypénteki „csonka (vagy száraz) misében” (előreszenteltek miséje) kerül felhasználásra, éppen ezért szükségessé vált a megszentelt jegy őrzése, ami körül szintén ájtatossági formák keletkeztek. Nagycsütörtökön fehér liturgikus öltözetben folyik a szertartás, majd az esti mise, istentisztelet alkalmával elhallgatnak a harangok (~ *Rómába mennek*), Nagyszombati nincs *Gloria*, az *Alleluja* is csak a nagyszombati vigílián „tér vissza”.¹⁸⁷

Az olajjal való megkenés szokása és szükségessége miatt – különösen a nagyszombati keresztelések miatt – elterjedt az olajszentelés is, ami a XIII. századtól a különálló krizmaszentelési szertartásban él (*missa chrismatis*) tovább.¹⁸⁸ A különféle célra felhasználandó olajok megszentelése püspöki szertartás keretében, a székesegyházban Nagycsütörtökön vagy a Nagyhéten történik, amelyen lehetőség szerint az egész egyházmegye papsága részt vesz. Fokozatosan alakult ki ez a szertartás – mint a *triduum sacrum* nyitánya –, egyúttal az egyházi rend alapításának ünnepévé is lett, amikor a papság megújítja fogadalmát a püspök előtt.¹⁸⁹ Vannak olyan részegyházak, ahol a helyi viszonyok (pl. az egyházmegye földrajzi kiterjedése) függvényében Nagyszerdán vagy a Nagyhét más napján tartják ezt a szertartást. Róma püspöke a krizmaszentelést rendszerint a vatikáni, a Nagycsütörtök esti szertartást pedig a lateráni bazilikában pontifikálja.¹⁹⁰ A pápai szertartásokra az utóbbi években jellemző, hogy Nagycsütörtök este is felelevenítik a görög nyelv használatát, hiszen a liturgikus nyelv és Róma liturgikus nyelve is a Kr.u. III-IV. századig görög volt. Az evangéliumot ezen a napon (valamint pl. Húsvétkor) a latin mellett görögül is felolvassa a diakónus.

¹⁸⁴ Vö. BARSÍ 1999, 29-30.; DOBSZAY 2001, 184-185.

¹⁸⁵ RIPPEL 1754, 80.; LONOVICS 1857, 157-158.

¹⁸⁶ RIPPEL 1754, 81-82.; LONOVICS 1857, 159-161.

¹⁸⁷ Vö. RIPPEL 1754, 76-77.

¹⁸⁸ LTHK V., 1277.; VÁRNAGY 1999, 396.; BARSÍ 1999, 24-33. Vö. RIPPEL 1754, 73-74. Az olajszentelés szertartásának helyre-, ill. visszaállítására szintén húsvéti vigília és a Nagyhét II. Vatikáni Zsinat előtti liturgikus reformok keretében került sor. A nagycsütörtöki szertartások vonatkozásában lásd: REID 2005, 223-224.

¹⁸⁹ Vö. BARSÍ 1999, 27-28.; LONOVICS 1857, 153-157.; BIERITZ 2005, 120-122.

¹⁹⁰ A nagycsütörtöki lateráni szertartás hagyományát a jelenlegi római pápa, Ferenc nem folytatja, hanem általában börtönökben, a „végeken” tartja meg a lábmosás rítusát.

Rendkívül érzékletes és mély összefüggésekre mutat rá a nagycsütörtöki misekánon vagyis szereztetési ige apró betoldása, amely Krisztus nagycsütörtöki cselekedetére, az úrvacsora alapítására és szereztetésére évente egyszer, csak ezen a napon hangzik fel: *hoc est hodie* („ami ma van”, „azaz ma”): „Qui pridie, quam pro nostra omniumque salute pateretur, hoc est hodie, accepit panem [...]”; „Ki a mi és minden ember üdvéért való szenvedése előtti napon, azaz ma, [...] vette a kenyeret [...]”.¹⁹¹

Magyar nyelvterületen elterjedt a *Zöldcsütörtök* elnevezés is,¹⁹² ami a korábbi szakirodalmi magyarázatok ellenére egészen bizonyosan etimológiai-nyelvi félreértelmezésen alapul. ZIMMERMANN Jakab szerint: „Mi magyarok zöldcsütörtöknek hívjuk, hihetőkép a getszemanni kerttől, hova krisztus az utolsó evése után ment vala, hol imádkozott, halállal küzdött és megfogtatott.”¹⁹³

NÉMETHY Lajos magyarázata ekként hangzik: „*Miért neveztetik e nap nagy vagy zöld csütörtöknek?* Nagynak neveztetik e nap a rajta történt nagy események miatt, mert az Oltári-szentség ezen napon szereztetett; és zöldnek, mert a zsidók e napon ették a húsvéti bárányt, mely mellett keserű zöld füveket szoktak volt enni, mit az első keresztények is gyakoroltak.”¹⁹⁴

HÖRK József adatközlése szerint „*zöldcsütörtök*” napját az úrvacsora szereztetésére való emlékezés céljából II. Leo pápa rendelte el 692-ben. Azt is leírja, hogy ezt a napot az evangélikus egyházban csak kevés helyen, ritkán ünneplik meg,

Talán azért neveztetik *zöldnek*, mivel a r. kath. egyházban az istenitisztelet a 23. Zsolt. 2. verse ezen szavaival: „füves (*zöld* mezőkön) helyeken legeltet engemet” stb. [kezdődik] Talán azon *zöld* keserűfüvek is összefüggnek ezen nevezettel, melyeket a zsidóknak a húsvéti báránnyal kellett enniök s talán ez utalás a *zöld* természetre, mivel a tavasz is közel. Különben a zöld csütörtök (dies viridum, dominica coenae, pedelavium) a lábmosásnak emlékére is vonatkozott.”¹⁹⁵

¹⁹¹ SZUNYOGH 1933, 458.

¹⁹² VELLEITS 1912, 253. szerint a „*zöld csütörtök* [...] csak a XVIII. századtól található [nyelv] emlékeinkben, a német Gründonnerstag fordítása.” Közlése szerint a kifejezés magyarul először RIPPEL Gergely ünneptörténeti munkájában (1754) fordul elő. „Németül ez a neve: Gründonnerstag, az az: Zöld-Tsütörtök, a' Gethfemani nevü Zöld kerttől származott, az mellyben, a' mi Válságunk Zöldülni, és tífirázni kezdett.” RIPPEL 1754, 73.

¹⁹³ ZIMMERMANN 1847, 123. Vö. BARSÍ 1999, 24.; BOGÁR 1932, 54-55.

¹⁹⁴ Ide kapcsolódik a 275. lábjegyzet, ekként: „Mások állítják, hogy e nap nevét a misekezdetben előforduló »zöldelő legelő« kifejezéstől nyerte.” NÉMETHY 1873, 175.

¹⁹⁵ HÖRK 1882, 278.

Hasonlóan érvel BOD Péter is.¹⁹⁶ „Zöldcsütörtök” a *Gründonnerstag* tükörfordításaként¹⁹⁷ jelentkezett nyelvünkben, azonban e helyen a ’grün’ nem ’zöld’ értelemben veendő, hanem etimológiailag a ’greinen’, ’grunen’ ’sírni’, ’siratni’, ’töredelmes bűnbánatot tartani’¹⁹⁸ igéből ered.¹⁹⁹

„Nagycsütörtök – az úrvacsora szerzésének emléknapja – nem tartozik a számon tartott ünnepek közé.”²⁰⁰ A korai protestáns ágendák a liturgikus (egyházzenei) hagyománytól/kontextustól elválaszthatatlanul születtek, sőt attól függetlenül alig értelmezhetők, így a kezdeti évszázadokban nagycsütörtöki szertartással, szertartásokkal is számolnunk kell. Feltehetően a klasszikus liturgikus örökség visszaszorulásával a XIX-XX. századi ágendák az istentiszteleti gyakorlatot és realitásokat figyelembe véve igen mostohán bántak Nagycsütörtökkel.²⁰¹ HAFENSCHER Károly nyomatékosan rámutatott, hogy a használatban lévő hivatalos református rendtartásokban a „nagycsütörtöki liturgia nyoma sem található.”²⁰²

Kissé ellentmondásként érezhetjük, hogy ha református gyülekezeteinkben egyáltalán van nagycsütörtöki istentisztelet, és ott még az úrvacsora szerezteséről hangzik el a prédikáció (vagy meditáció, témapredikáció), akkor azt sok helyen nem követi úrvacsorai közösség.²⁰³ A Bibliaolvasó Kalauz is igen mostohán bánik Nagycsütörtökkel. Tulajdonképpen megállapíthatjuk, hogy a bibliaolvasó és prédikációs vezérfonalként használt egyházi kiadvány ezt a napot nem nevezi néven, ettől az 1990-től terjedő időszakban csak néhány évben tértek el, ami a Kalauzra általában jellemző esetlegesség egyik bizonyítéka.²⁰⁴

¹⁹⁶ Vö. BARSÍ 1999, 24.

¹⁹⁷ BABIK 1891, 277. szerint „a németeknél *Gründonnerstag*, vonatkozással a zöldelni kezdő természetre.”

¹⁹⁸ BARSÍ 1999, 24.; BIERITZ 2005, 118-119.; LEEUWEN 2009, 189-190.

¹⁹⁹ A német etimológiai szótár szerint a *Gründonnerstag* elnevezés abból a szokásból ered, hogy a Nagyhet ezen a napján zöld ételeket, főleg káposztát ettek. HW 1989, 258. Álláspontom szerint éppen fordítva történt: az elhalványult értelmű ’grün’ szó volt kihatással az étkezési szokásra, ami párhuzamosan jelentkezett az istentiszteleti-liturgikus gyakorlattal. Feltehetőleg a vezeklők visszafogadásának ősiségét váltotta fel ez a „kézenfekvő”, de későbbi magyarázat. Így lett *Sírócsütörtökből Zöldcsütörtök*.

²⁰⁰ MAGASSY 1997/I, 230.

²⁰¹ Vö. MAGASSY 1997/I, 230., 234.

²⁰² HAFENSCHER 2010, 315-322. Vö. MIHÁLYFI 1933, 140-146.

²⁰³ Természetesen – főleg nagyobb gyülekezetekben – a magyar reformátusok is ismerik és gyakorolják a nagycsütörtöki úrvacsorai közösséget. Ezt a jelenséget a (holland) protestáns újabb gyakorlatban Marius van LEEUWEN a XVIII-XIX. században elterjedt nagypénteki úrvacsorához képest visszatérésként értelmezi és jellemzi. LEEUWEN 2009, 80. Vö. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 115. Ahol azonban éppen mostanában szüntették meg a nagycsütörtöki úrvacsorát, azt pedig egyértelmű visszalépésként kell értelmeznünk.

²⁰⁴ 2016-ban és 2017-ben Nagycsütörtököt és Nagyszombatot is jelölte a Bibliaolvasó Kalauz.

TÓTH Endre prédikációs kötetében közöl nagycsütörtöki prédikációt,²⁰⁵ homiletikai művében mégsem beszél róla külön címszó alatt, hanem a nagypénteki prédikáció leírásakor kerül elő az utolsó vacsora, a lábmosás, az árulás, a szenvedés, a tanítványok virrasztásának nagycsütörtöki kérdése és témája.²⁰⁶ Úgy vélem, hogy nem leszünk „katolikusok” – mivel azok vagyunk már –, de sem római katolikusok, ha Nagycsütörtök estéjén Krisztus szenvedésének kezdetére a naphoz kapcsolódó ősi zsoltárok, liturgikus szövegek, biblikus olvasmányok alkalmazásával és úrvacsorai közösséggel emlékezünk. Református örökségünk erősségeként és lehetőségeként kell említenünk a genfi zsoltárokat, hiszen a liturgikus esztendő egészéhez rendelkezésünkre állnak az énekelhető zsoltárok, amelyek – tapasztalatom szerint – nagyon szépen összeilleszthetők, harmonizálhatók az énekelt-énekes liturgikus tételekkel. Az ünnepekhez és ünnepi időszakokhoz hagyományosan kapcsolódó zsoltárok jó része az ismeretebb zsoltárréteghez tartozik.

Ájánlatos ilyenkor – de akár az esztendő más alkalmán is – nem csupán a Pál által áthagyományozott szereztetési ígét (1Kor 11,23kk.) elmondani, hanem a szinoptikus hagyomány szerinti úrvacsorai alapítás elbeszélését is felidézni. A Nagycsütörtök esti istentisztelet a nagyünnepi, délelőtti istentisztelettel szemben az összeszokott, templomos gyülekezet mély ünneplése lehet(ne), ami a „református” Nagyhétből nagyon hiányzik.

NAGYPÉNTEK

Ünnepélyesen felolvassuk annak a szenvedéstörténetét, akinek vére eltörölte vétkeinket, amit méltósággal megülünk, hogy az évenkénti áhítat emlékeztűnket mind öröndetesebben felfrissítse, és a népek buzgó igyekezete még dicsőségesebben világosítsa meg a mi hitűnk.

Megkívánja tehát tőlünk az ünnepi alkalom, hogy nektek az Úr szenvedéséről olyan beszéddel adózzunk, amelyet Ő ad. Ez üdvűnk szolgálja, és leélendő életűnknek is javára válik, mert mindazzal, amit ellenségeitől a mi Urunk elszenvedett, a tűrés példáját méltóztatott nekűnk adni, és az evangéliumi méltóság miatt – ha már ezt Ő akarta –, semmi ilyen elszenvedését vissza ne utasítsuk.²⁰⁷

²⁰⁵ Vö. TÓTH 1935.

²⁰⁶ TÓTH 1935a, 26-27.

²⁰⁷ Ágoston nagypénteki beszéde az Úr szenvedéséről Hippóban 420 előtt (*Sermo* 218). EB II., 158.

Ünnepelni jöttünk ma össze, Szeretteim, mert a mi Urunkat keresztre feszítették. Ne ütközz meg azon, hogy ilyen szomorú eseményt ünneplünk, mert az Úr Jézus életének minden mozzanata tele van kimeríthetetlen értékkel, jóllehet némelyiktől emberi természetünk idegenkedik.²⁰⁸

A többi szent ünnep között megüljük az Úr paschájának csodálatos és tiszteletre-méltó misztériumát.²⁰⁹

Az Úr szenvedésének és halálának napja Nagypéntek, amit bibliai előképek alapján ekként nevezünk még: *Feria sexta in passione Domini*; *Feria sexta in Parasceve* vagy *Parasceve*; *Dies Praeparationis* (előkészületi nap vagy az előkészület napja; vö. Mk 15,42; Lk 23,54; Jn 19,31.42).²¹⁰ Németül használatos – a *Karfreitag* mellett – a *Guter Freitag* (Luther), *Stiller Freitag*, *Hoher Freitag*.

A korábban már idézett III. századi *Didaszkália* XXI. része szerint „a pászka napjaiban [...] az egész világon minden hívő böjtöl.”²¹¹ Értelemszerűen – ahogyan ez a szövegösszefüggésből is kiderül – Krisztus szenvedésének és feltámadásának emlékezetéről, a mi fogalmaink szerinti Nagyhétről van szó. Ennek a kiemelkedő hétnek az eseményeit – a feltámadás reggelével egyetemben – napról napra feleleveníti az irat.²¹²

Nagypénteken a jeruzsálemi keresztyének pontosan megemlékeztek mindarról, ami Krisztussal történt e napon, Nagycsütörtök és Nagypéntek tulajdonképpen összefolyik (Gecsemáné-kert, elfogadás, kihallgatás, megkínzás, keresztre feszítés, halál és temetés). Felolvasták a vonatkozó evangéliumi szakaszokat, de a prófétai jóvendöléseket is (különösen a nap 6. és 9. órája között). Krisztus halálát a János evangéliuma szerint olvasták fel, majd ezt követte a Krisztus testének elkéréséről és temetéséről szóló szakaszok felolvasása. Ezután virrasztottak és imádkoztak.²¹³

A nagypénteki ünneplés és emlékezés középpontjában természetesen a passió áll(t), amihez a jeruzsálemi eredetű kereszthódolat (*adoratio crucis*)²¹⁴ társult, majd a VII-VIII. századtól az előreszenteltek liturgiája (*liturgia*

²⁰⁸ Aranyszájú János homíliája a keresztről és a latorról. EB VI., 89.

²⁰⁹ Fulgentius beszéde a Krisztussal együtt megfeszített latorról (*Sermo* 7). EB II., 192.

²¹⁰ HÖRK 1882, 278.; VÁRNAGY 1999, 400.; BARSÍ 1999, 33-35.

²¹¹ ÓÍ V., 206.

²¹² ÓÍ V., 206-208.

²¹³ IVANCSÓ 2009, 126-130. Vö. BIERITZ 2005, 124.

²¹⁴ UNGHVÁRY 1934, 59.: „Episcopus huius Urbis Jerusalem quotannis cum Pascha Domini (Nagypéntek) celebratur, crucem Domini adorandum populo exponit, neque praeter hanc diem, qua crucis ipsius Misterium celebratur, ipsa Crux porfertur” (Paulin ep. 31.).” Vö. IVANCSÓ 2009, 128.; VÁRNAGY 1999, 400-401.

praesantificatorum) keleti mintára (vö. csonka vagy száraz mise).²¹⁵ A nagypénteki szertartás főbb elemei: igeliturgia olvasmányokkal és egyetemes könyörgeésekkel;²¹⁶ kereszthódolat (*adoratio crucis* a keresztt felemelésével és a drámai erejű *impropériákkal*),²¹⁷ áldozás.²¹⁸ A keresztet Magyarországon miseruhával takarták le.²¹⁹

A megfeszítés páskájaként komoly méltósággal ünnepelték ezt a napot, himnuszok helyett *Kyrie eleisont* énekeltek, a harangok és hangszerek elnémultak, a templomot megfosztották ékességeitől, Krisztus szenvedésének drámai történetét jelenítették meg (passió). Innen eredeztethető másik neve: „*csendes péntek*”.

A korai időtől fogva a nagypénteki szertartás időpontja igazodott Krisztus halálának időpontjához (du. 3 óra), ami fokozatosan a nap reggelére került, majd az 1956-os liturgiareform helyezte vissza eredeti(bb) időpontjára a római katolikus egyházban.²²⁰

Foglalkoznunk kell protestáns-református szempontból is Nagypéntekkel, amellyel kapcsolatban rendszerint megállapítják és a hittanoktatásban is tanítják, hogy a „legnagyobb református ünnep.” Az ünnepek „nagy-nagyobb-legnagyobb vagy kicsi-kisebb” stb. osztályozásával korábban már foglalkoztunk, és megállapítottuk, hogy a protestáns ünnepi naptár vagy ünnepkánon vonatkozásában nem, ill. sem helyes az ilyen jellegű csoportosítás. Másrésről arra is rámutattunk, hogy a „református ünnep” is csak azzal a kitételrel értelmezhető, amennyiben az ünnep elsősorban keresztyén. Nagypéntek sajátosságai közé tartozik, hogy hosszú ideig böjtöltek a reformátusok (is),²²¹ egyéni szinten tovább él ez a gyakorlat, valamint étkezési szokások is kapcsolódtak és kapcsolódnak e naphoz (pl. mákos ételek fogyasztása). Az ünnep jelentőségét – Nagyböjt és Húsvét összefüggésében – így is kiemelték őseink.

Nagypéntek *egyetemes keresztyén ünnep*, amit nem sajátíthatunk ki magunknak, hanem legfeljebb „református módon”, szokásainknak megfelelően

²¹⁵ LTHK VII., 1180.; VÁRNAGY 1999, 401. Vö. RIPPEL 1754, 82-83. A *laodikeiai zsinat* (IV. század második fele) XLIX. kánonja úgy rendelkezik, hogy a nagyböjti időben a kenyér felajánlására csak szombaton és vasárnap kerülhet sor. ÓI V., 327.

²¹⁶ Vö. RIPPEL 1754, 82-85.

²¹⁷ Vö. RIPPEL 1754, 85-86.

²¹⁸ A jelenlegi római katolikus gyakorlat leírását lásd: VÁRNAGY 1999, 401-404.

²¹⁹ MIHÁLYFI 1933, 146-148.; UNGHVÁRY 1934, 58-59.; ZIMMERMANN 1847, 128-141.; RADÓ 1957, 108-109.; LONOVICS 1857, 163-174.; BOGÁR 1932, 55-56.; BIERITZ 2005, 123-125.

²²⁰ VÁRNAGY 1999, 401.; LTHK V., 1276.

²²¹ Sőt: a rendszeres *pénteki böjt* (a böjtös napokhoz kapcsolódó, azokra emlékeztető sajátos református étkezési szokások) is hosszú ideig tartotta magát. Kabai Bodor Gellért ennek kritikáját is megfogalmazta: CZEGLÉDY 1964, 59-60.

ünnepeketjük e napot. Az idézett kijelentés vagy gondolat valójában csak a maga sablonszerűségében értelmezhető.²²²

Nagypénteki ünnepszentelésünkben azonban nem hiányozhat Krisztus szenvedésének és kereszthalálának elbeszélése és evangéliuma a teljes Szentírás összefüggésében és hitvallásaink értelmezése szerint. „A prot. ev. egyház fel fogása szerint a legmagasztosabbak ünnepek egyike. (Főünnep!) A negyedik században Nagy Constantin császár által emeltetett ünneppé s (Máté 9 v 15. verse nyomán) e napon a legszigorúbb böjtölés parancsoltatott. E napon az ev. egyházban is szokásos a böjt. (De nem kötelező!)”²²³

Amennyiben „református” Nagypéntekünkkel kapcsolatban azt a meglátást olvasnánk, hogy az tulajdonképpen nem ünnep, hanem hétköznapivá tett és szubjektív hitvilágunkig, érdeklődésünkig leszűkített emléknap, akkor azt szinte bűnbánattal el kellene fogadnunk. Igazából, általában véve semmiféle magasztos és mély ünnepélyesség nem figyelhető meg a „legnagyobb református” ünnep alkalmából való összegyülekezésen, tehát nem is nagyon lehet tudni, hogy pontosan miért és mitől a legnagyobb református ünnep Nagypéntek, vagy a *Haggada* alapján kérdezhetnénk, hogy: *Miben különbözik ez a nap minden más naptól?*

Az Úr halála szétválaszthatatlanul összefügg feltámadásával, a kettő sem a keresztyén tanítás, sem az istentiszteleti gyakorlat szemszögéből nem függetleníthető egymástól, még ha meg lehet és kell különböztetni.

Helyesen állapítja meg CSIKY Lajos: „A második ünnepkör tulajdonképeni fénypontja a nagypéntekkel kezdődik.”²²⁴ Korábban már idéztük az 1927-es Ágenda bevezetését, ahol a húsvéti ünnepkör *ikerközpontjaként* jelenik meg Nagypéntek és Húsvét, „a váltságshalál és a feltámadás kettős és mégis egységet alkotó gondolata.”²²⁵

A liturgia és a liturgikus élet iránti elemi igényét mutatja az általában igehirdetéssel egybekötött Nagypéntek délelőtti főistentisztelet – ha Nagypéntek délelőtt egyáltalán tartanak istentiszteletet – mellett a *passiós istentiszteletek* létezése. Megfigyelhetjük azonban, hogy az esetek többségében az úrasztala körül csoportosuló szavalókórus vagy apparátus „adja elő” a passiót (aláfestő) zeneszámokkal, irodalmi és egyéb betétekkel, képvetítéssel. Ez a forma inkább a meditáció műfajához vagy nagyböjti ájtatossághoz hasonlítható. Isten ígéje tiszta felolvasása vagy recitációja helyett sokszor szavalókórus és kultúrműsor jelentkezik *mellérendelő* értelemben – az ún. „Ige egyházában”. Sokszor ez az

²²² Vö. HAFENSCHER 2010, 322-325.; BIERITZ 2005, 125-128.

²²³ HÖRK 1882, 278-279.

²²⁴ CSIKY 1914, 148.

²²⁵ ÁGENDA 1927, 19.

irodalmi műsor kétes értelmű vallásos irodalmi és zenei kísérettel Krisztus szenvedésének és halálának evangéliumi elbeszélését is elnyomja. Fájó szemlélni, ha ilyen esetekben az emberi produkció és a közösségélmény válik meghatározóvá Krisztus halála és szenvedése helyett.²²⁶

Hallani arról is, hogy a passiót a délelőtti istentiszteleten olvassák fel vagy adják elő, amit azzal magyaráznak, hogy „Nagypénteken elhallgat az igehirdetés”. Történeti forrásaink egyértelműen tanúskodnak arról, hogy Krisztus szenvedésének és halálának óráihoz kapcsolódva a gyülekezetek *többször* összegyűltek, hogy meghallgassák és átéljék a passiót.²²⁷

A nagypénteki úrvacsoraosztás ellen nem lehet hitvallásbeli kifogást emelni, csak azt kívánnánk, hogy ez ne „antikatólikus reakció” legyen.²²⁸ Furcsa szokás az is, ha a nagypénteki istentisztelet végén, a lelkész kivonulása alatt a halottak emlékére harangoznak,²²⁹ ami mögött szintén „antikatólikus reakciót” sejtethünk. A nagypénteki gyülekezeti kávéház vagy a templomkapuban való egymást-köszöntgetés szintén visszaeséseket kelt a Krisztus halálára és szenvedésére figyelni akaró hívőben. Önmagunk ünneplése és ünnepeltetése minden ünnep alkalmával kirívó, különösképpen így van ez Nagypénteken.

Kényszeres viselkedésként jellemezhetjük, ha pl. a nagypénteki passióban Húsvét elbeszélését is előadják a szavalókórusban, amit még tetéző az egyházi iskola tanítási rendje is. A húsvéti vagy tavaszi szünet kezdete előtt rendkívül furcsa a feltámadás-történettel egybekötött passiózás, amikor mindenki érzi, hogy még talán a Nagyhét sem kezdődött el, Húsvét pedig még messze van. Ez a gyakorlat talán Nagypéntek és Húsvét vonatkozásában sokkal inkább zavaró,

²²⁶ Vö. DIÓSI 2012, 103-105.

²²⁷ Vö. KÍS 1992, 177. Bicskén „Nagypénteken pedig egész napon a Krisztus kinszenvedésére emlékeztető énekek »kántáltattak.«” BICZÓ 1896, 22.

Az *Atyának bölcsessége* (RPHA 0114; ÖD 1778, 313-314.; 203. dicséret) és a *Dicséretet mondjunk Úristennek* (RPHA 0263; ÖD 1778, 314-316.; 204. dicséret) himnuszok helyet kaptak református énekeskönyveinkben egészen az 1778-as énekeskönyvig és ennek XIX. századi kiadásaiig. Az első a napszaki könyörgések ősi hagyománya szerint Krisztus szenvedését és halálát az ún. kánoni órák szerint énekli meg (*az első órán, harmad órán, hatod órán, kilenc órán, vecsernyének idején, completának idején*), a második szerint pedig Krisztus elárultatása *vecsernyének idején* történik. Kabai Bodor Gellért kritikáját lásd: CZEGLÉDY 1964, 60.; HUBERT 2004, 475.

²²⁸ „A tizenkilencedik században pedig szokássá vált a protestáns egyházakban, hogy húsvét vasárnapja helyett nagypénteken osszanak úrvacsorát – az évnek épp azon a napján, amelyen az egyház a legősibb időktől fogva tartózkodott kiszolgáltatni a »hálaadás vacsoráját«, az eucharisziát! Mintha az úrvacsora temetési vacsorává változott volna nagypénteken: azt tanúsítva, hogy egész évben nincs még egy ehhez fogható nap.” LEEUWEN 2009, 70.

²²⁹ A pusztá „emlékharangozás”, amennyiben a harangok ebben a helyzetben nem a feltámadás hírnökeiként szólnak meg, ellentétes a harangozás eredeti céljával és üzenetével.

mint Karácsony környékén. Sajnos az 1990 utáni egyházi iskoláztatás és iskolafenntartás a legkevésbé tud tekintettel lenni az egyház ünnepeire és életének belső rendjére.

A gyülekezetek textíliái között rendszerint találunk általános szószerke és úrasztalára való terítőket, ünnepi időben használtakat, valamint nagypénteki fekete készletet. Ennek használatát általában tiltják a lelkészek, mivel „nem meghalt Krisztusunk van, hanem feltámadott”. Ezen érvelés tudatában a Pünkösdre eső trianoni gyászünnep vagy egy-egy „VIP-temetés” alkalmával megrendelésre feltett szószéki terítő szintén visszataszító vagy ellentmondásos. Tartózkodjunk híveink nagypénteki ruházkodásának, étkezési szokásainak vagy böjtölésének kritizálásától vagy pellengérré állításától, ill. képmutatásként való címkézésétől, amennyiben belső igényüket külső eszközökkel is szeretnék kifejezni. Minden ünnep, így Nagypéntek is nem csupán értelmi kérdés, hanem érzelmi is. Ez utóbbira kevésbé figyelünk.

Problémaként jelentkezik a nagyheti, nagypénteki evangéliumi-bibliai szakaszok csonkítása, kivonatolása, részletek és motívumok kiragadása, hiszen ezáltal töredékessé válik az ünnep. Éppen ebből a gyakorlatból következik, hogy egységes látásunk sem alakul ki. Nagy áldás és nagy segítség a lelkipásztor számára, ha készülése, prédikációja megírása alkalmából az adott ünnep- és vasárnapok gazdag liturgikus örökségéből, összefüggéseket feltáró erejéből táplálkozik. A prédikáció pontosan annyira válik el és lesz külön entitássá az istentiszteleten belül, amennyire mellékes a készülés közben a prédikációt befogadó liturgikus környezet relevanciájának figyelembevétele. Ne ringassuk magukat abban, hogy majd az istentisztelet pillanatában *ad hoc* összeáll a liturgia és a prédikáció.

Tapasztalatunk szerint minden ünnep és annak tartalma lényegesen több időt kér és kíván a gyülekezettől, lelkipásztortól, szolgálattévőktől, hogy az adott pillanatban, minősített módon emlékezzünk hitünk szent titkaira. A komolyan vett ünnepet nem lehet „olcsón” megúszni – az ünnep mindig jelen idejű. Ünneplésünkben és ünneplésünkre nézve nem érvényesíthetők „gazdasági” vagy „gazdaságossági” szempontok, hiszen egyes ünnepi tételek csak az adott ünnepnapon, évente egyszer kerül(het)nek elő.

Nagyhetünk és Nagypéntekünk jelentőségének emeléséhez minden bizonynyal hatékonyan hozzájárulna, ha pl. az utóbbi években felmerült-felvetett tucatnyi új ünnep bevezetése helyett a törvényhozó a Nagypéntek állami ünneppé, ill. munkaszüneti nappá tételével foglalkozna akár úgy is, hogy már egy meglévő munkaszüneti napot töröl el. Várakozással és örömmel tekintünk előre

a reformáció 500. évfordulójára, mert a kormányzat szándéka szerint 2017-től Nagypéntek újból állami ünnepnap lesz – más munkaszüneti nap eltörlése nélkül.²³⁰

NAGYSZOMBAT

Mit jelentsen ez? Nagy a csend a földön, immár nagy a csend és nyugalom! Nagy a csend, mert alszik a mindenség Királya! A föld megrettent és elnyugodott, mert az Isten a testben álomra szenderült, és az idők kezdete óta elszenderülteket feltámasztotta. Isten a testben meghalt, és az alvilág megremegett. Isten kis időre elszenderült, és az alvilágban levőket feltámasztotta.²³¹

Nagyszombat (*Sabbatum magnum* vagy *sanctum*) tulajdonképpen *aliturgikus* napként létezett a keresztyénség korai évszázadaiban. A sötétedés után kezdődő éjszakai szertartás, a nagy virrasztás (vigília) már Húsvét ünnepének részét képezi. A népi ájtatosság részeként alakult ki a templomi szentsír meglátogatása.²³²

Egeria beszámolója szerint ezen a napon a jeruzsálemi keresztyének a húsvéti virrasztásra készültek. Ettől az éjszakától elválaszthatatlan a keresztelés, a keresztyén beavatás (*initiatio*) szentségének kiszolgáltatása. A virrasztás részét képezte a feltámadás evangéliumának felolvasása is. A zarándoknő nagy hasonlóságot vél felfedezni a leírt keleti gyakorlat és saját, ismert (nyugati) szokása között.²³³

A *Didaskália* (III. század) rendelkezései között a következőket találjuk:

Miért siránkoznék valaki, testvérek, ha nem volna gyásza? Ezért kell nektek is gyászolnotok miattuk²³⁴ a pászka szombatján a következő éjszaka harmadik órájáig. Azután pedig, Krisztus föltámadásának (napján), örvendjete, legyetek vidámak

²³⁰ Orbán Viktor miniszterelnök a Magyarországi Református Egyház Zsinatának emlékülésén 2016. október 14-én jelentette be, hogy Nagypéntek 2017-től munkaszüneti nap lesz. Az ehhez szükséges törvényjavaslatot az Országgyűlés a kézirat lezárásáig – egyelőre – nem fogadta el. Balog Zoltán miniszter a miniszterelnöki bejelentéshez hozzáfűzte: „a kormány annyit tud tenni, hogy nagypénteken [*sic!*] munkaszüneti nappá nyilvánítja. Az, hogy ebből ünnepnap is legyen, az az egyházak dolga.” Vö. <http://reformatus.hu/mutat/12915/>; <http://reformatus.hu/mutat/13053/>

²³¹ Ismeretlen szerző nagyszombati beszédéből. EB II., 166.

²³² VÁRNAGY 1999, 404-405.; BARSÍ 1999, 38-39. Vö. GAÁL 1994, 51.

²³³ IVANCSÓ 2009, 130-131. Vö. VÁRNAGY 1999, 391.

²³⁴ *Értsd*: a zsidók miatt. A szövegösszefüggés az *Áb* hónap 9-i gyásznapra, Jeruzsálem és a Templom siratására, a *Síralmak* könyvének felolvasására utal, ill. abból indul ki.

magatok miatt. Fejezzétek be a böjtöt és ajánljátok fel hatnapos böjtöléstek nyereségét Istennek, az Úrnak. [...]

Akármikorra esik is a pászka tizennegyedik napja, tartsátok meg, mert a hónap és a nap nem esik egybe mindenben, hanem változó. Tehát böjtöljétek akkor, amikor a (zsidó) nép a pászkát ünnepli, és igyekezzetek, hogy akkor végezzétek a virrasztást, amikor ők a kovásztalanok ünnepét ülik.²³⁵ Vasárnap pedig mindig legyenek vidámak, mert bünt követ el az, aki vasárnap kínozza magát. Ezért a pászkán kívül nem szabad senkinek böjtölnie szombat és vasárnap között ebben a három éjszakai órában, mert ez már vasárnap éjszakája. Csakis húsvétkor böjtöljétek az éjszakának ebben a három órájában, mikor keresztényhez illően összejöttök az Úrban.²³⁶

Nagyszombathoz tulajdonképpen a sír őriztetése, Jézus sírban való pihenése, a parancsolat szerinti nyugalom (Mt 27,62-66; Lk 23,56) kötődik. Nagyszombat a protestáns gyakorlatban mindenképpen egy helyét kereső (ünne)pnap.²³⁷ Református kontextusban, a legtöbb gyülekezetben – ahol egyáltalán a Nagyhetet vagy annak részleteit még megtartják – ezen a napon általában a „nagyheti sorozat” részeként ún. bűnbánati, úrvacsorai előkészítő istentiszteletek, sorozat- vagy témaprédikációk történnek a gyászról, a sír száján lévő nagy köről vagy a nagyheti szereplőkről. A középpontban tehát rendszerint a Nagyhet történéseinek egy-egy mozzanata, motívuma, személye vagy témája áll. Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy a magyar református gyakorlatban az utóbbi időben megjelent a nagyszombati, húsvéti virrasztás gyakorlata is. Ez táplálkozik – vagy nem – a klasszikus előképekből, történeti hagyományokból.²³⁸

Megfontolandó azonban, hogy Jézus Urunk temetése Nagypéntek és Nagyszombat metszéspontján történt – hogy a szombati nyugalomnapot ne törjék meg –, tehát igazából Nagyszombaton a parancsolat szerinti nyugalom (pihenés) az egyetlen „történet”, ami természetesen hihetetlen mélységű teológiai üzenetet hordoz.

A Bibliaolvasó Kalauz az utóbbi időkben gyakorlatilag nem ismeri a Nagyszombatot, a kiadvány 2004-től egyáltalán nem nevezi meg ezt a napot, a 2016. és 2017. évi kiadványban újból megjelent az elnevezés. Jó lenne, ha „átnyúlna”

²³⁵ A szakasz nem teljesen világos. A kontextus alapján megállapítható, hogy nagy valószínűséggel mégis a vasárnapi húsvéti ünneplést támogatja, ill. javasolja a szöveg. Ebben az esetben természetesen kissé eltér(het) a keresztyén *Húsvét* napja a zsidó *Páskától*, amit tulajdonképpen megenged a tanítás. Nem feledhetjük el, hogy a *Didaszkália* pontosan abban az időben keletkezett, amikor a *húsvéti vita* kezdődött.

²³⁶ ÓÍ V., 215.

²³⁷ A történeti prédikációs kötetek sem egységesek abban, hogy közölnek-e erre a napra külön igehirdetést vagy sem. MAGASSY 1997/I semmit nem közöl Nagyszombattal kapcsolatban.

²³⁸ Holland protestáns kontextusban vö. LEEUWEN 2009, 83.

a nagyszombati „bűnbánati istentisztelet” Húsvétba, hiszen az esti istentisztelet hasonló funkcióval bírna, mint a december 24-i templomi rendezvény.

Meg kell még röviden említenünk, hogy későbbi átalakulás eredménye a „szenvedés triduuma” (Nagycsütörtök, Nagypéntek, Nagyszombat) és a „feltámadás triduuma” (Húsvét három napja) kettősségének rögzülése, ami Húsvét hetének lerövidülése miatt jelent meg.²³⁹

HÚSVÉT

[...] itt most az egész egyház ünnepel. Az ünnepek ünnepét üli, a testetlen lények Királya mint Király és Vőlegény egyszerre van jelen közepette, az ünnepek ünnepét üli, mint leveleit soha nem hullató dús termésű olajfa ad árnyas sátrat Isten házában! Az ünnepek ünnepét ünnepli, mint a paradicsom tavaszi lilioma, benne Krisztus, az igazi virágzó liliom, nem bírāja,²⁴⁰ hanem megmentője a világnak.²⁴¹

A legnagyobb és legfényesebb ünnepet üljük meg, azt, amelyen az Úr feltámadott. Ujjongva, de kegyeletes lélekkel ünnepeljünk! Feltámadott az Úr s magával együtt feltámasztotta az egész világot, mert elszakítva a halál bilincseit támadott fel.²⁴²

Ez az az ünnep, mely számunkra minden ünnepet felülmúl! [...] Ez az egész világ ünnepe, megújulása és üdvössége egyszerre. Ez az összes ünnep legfőbb ünnepe és fellegvára. Ez az a nap, amelyet megáldott az Isten, megszentelt, és ezen megpihent minden művétől, végbevitte a földiek és föld alattiak üdvöztetését. [...] Ezen a napon szüntette meg a pogány ünnepeket és a démonoknak hódoló felvonulásokat! [...] Ezen a napon véget vetett a törvény és az újhoid számára előírt áldozatoknak! Ezen a napon a teremtés új határait és törvényeit szilárdította meg! Ezen a napon lett vége a törvény és a zsidók húsvétjának! Ezen a napon teljesített be minden előképet, minden árnyképet és próféciát!²⁴³

²³⁹ MIHÁLYFI 1933, 148-152.; UNGHVÁRY 1934, 59-63.; VÁRNAGY 1999, 391-393.; ZIMMERMANN 1847, 141-145.; LTHK VII., 1178.; HAFENSCHER 2010, 311., 359.; BIERITZ 2005, 91., 146.

²⁴⁰ A *liliom* és az *ítélő* szavak összecsengése a magyar fordításban nem érzékeltethető.

²⁴¹ Ismeretlen szerző beszéde Virágvasárnapra. EB II., 145. A prédikáció már elővátelezetten a húsvéti ünneplésre készül és készít, amelybe Virágvasárnapot beleérti.

²⁴² Aranyszájú János homíliája a mi Urunk Jézus Krisztus feltámadására. EB VI., 105.

²⁴³ Ismeretlen szerző homíliája Krisztus feltámadása napján (nagy valószínűséggel a keleti hagyományból). EB II., 237-238.

Húsvét (*Resurrectio Domini Nostri Jesu Christi*) nem egy ünnep a többi közül, hanem az *ünnepek ünnepe*, a *nagy ünneplés ünnepe*,²⁴⁴ az *ünnep*.²⁴⁵ Húsvét nevét²⁴⁶ több kritika érte és éri, többszörösen megállapították, hogy ez az elnevezés alkatlan az ünnep lényegének kifejezésére, és a magyar „virtust” látják ebben is, mint a *vasárnap* nevében. Ahogyan eddig többször rámutattunk, a közkeletű, elterjedt ünnepnevek sok esetben az adott ünnep egy-egy motívumát emelik ki, és természetesen nem „írják felül” az egész ünnep tartalmát vagy lényegét. Érdekes, hogy a *Feltámadás ünnepét* még ott is *Húsvét*nek nevezik, ahol nincs hivatalos böjtölés. „Minden bizonnyal szebb lett volna az Úr feltámadásáról nevezni el a kereszténység legnagyobb ünnepét”.²⁴⁷

Húsvét a győzelem, a diadal ünnepe.²⁴⁸ Krisztus feltámadása a keresztyén egyház és hit egy és egyetlen misztériuma, amely valójában jelenvalóvá és nyilvánvalóvá lesz a Húsvét éjszakájának ünneplésében.²⁴⁹ A tudományos kutatás szerint az ünnep központi szerepét és jellegét jelzi, hogy már a korai századokban mind „előre”, mind „hátra” kitolják a Húsvét éjszakájára való előkészületet, valamint a feltámadás, a halál feletti győzelem által megkapott és tapasztalható isteni kegyelem miatti örömeztetést. A Húsvét három szent napra (*Sacrum Triduum Paschale*) való tagolása és liturgikus ünneplése már a IV. századra végbement: historizálták, lokalizálták, időzítették az eseményeket, amit különösen tükröz a jeruzsálemi keresztyének nagyheti és húsvéti ünnepszentelési gyakorlata.²⁵⁰

Nazianzoszi Gergely így fogalmaz húsvéti beszédében: „Az ünnepek ünnepe ez nekünk”,²⁵¹ a legnagyobb nap,²⁵² *sollemnitas sollemnitarum, mater omnium festorum*.²⁵³ Egeria naplója is hangsúlyozza, hogy Húsvét tulajdonképpen nyolc napig tartó ünnep. Epifánia ünnepének előkészülete hasonlóságokat mutat a húsvéti ünnepkezdettel,²⁵⁴ ahogyan a pünkösdi vigília is átvesz, úgyszólván táplálkozik a Húsvét éjszakájának szertartásából.²⁵⁵

²⁴⁴ Vö. KEK 1994, 249.

²⁴⁵ DOLHAI 2001, 158.; DOLHAI 2016, 36-37.

²⁴⁶ Más nyelvekkel kapcsolatban lásd: BIERITZ 2005, 89-90.

²⁴⁷ UNGHVÁRY 1934, 63-65.; MIHÁLYFI 1933, 152-153.

²⁴⁸ TÓTH 1935a, 27.

²⁴⁹ LTHK VII., 1177-1178.

²⁵⁰ VÁRNAGY 1999, 388-393.; KEK 1994, 249.; BOGÁR 1932, 56.; BIERITZ 2005, 128.; LTHK VII., 1178. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 109-115.

²⁵¹ EB II., 108. Vö. JÁNOSSY 2008, 32.

²⁵² EB II., 109.

²⁵³ GALAMBOS 1953, 85.

²⁵⁴ IVANCSÓ 2009, 131-133.; ZIMMERMANN 1847, 146.

²⁵⁵ Vö. KOVÁCS 2009/2010, 404.

A *vigilia paschalis* ősi előképekből táplálkozik, mint pl. az Egyiptomból való kivonulás előtti éjszakai virrasztásból és Jézus tanításából:

Virrasztott az Úr azon az éjszakán, amikor kihozta őket Egyiptomból. Ez az éjszaka az Úré volt. Virrasszon Izráel minden fia nemzedékről nemzedékre! (2Móz 12,42)²⁵⁶

Legyen derekatok felővezve, és lámpásotok meggyújtva. Ti pedig legyetek hasonlók az olyan emberekhez, akik várják, mikor tér vissza uruk a menyegzőről, hogy amikor megérkezik és zörget, azonnal ajtót nyithassanak neki. Boldogok azok a szolgák, akiket az Úr, amikor megérkezik, virrasztva talál. [...] (Lk 12,35-37)²⁵⁷

A Húsvét szent éjszakája ellentéte az életet elborító éjszakának.²⁵⁸ A korai keresztyének azt remélték, hogy az Úr ezen az éjszakán fog újból visszatérni.²⁵⁹ Húsvét éjjelének liturgikus alakja egészen a korai időkig nyúlik vissza, a IV. századtól a vigília négy részének gyökereit már felfedezhetjük: fényünnepség, olvasmányok,²⁶⁰ keresztelés, eucharisztia szertartása.²⁶¹ Ágoston szerint az egész világ virraszt ezen az éjszakán.²⁶² Az ószövetségi olvasmányok („próféciaák”) – történetileg változó számuktól eltekintve – mindig a keresztyén egyház nagy hitvallását, tanúságtételét fogalmazták meg és fejezték ki,²⁶³ hiszen „Minden Őáltala lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett.” (Jn 1,3)

²⁵⁶ A 2Móz 12,40-42 fordításaiból ízelítő: „És volt Izráel fiainak tartózkodása, ameddig laktak Egyiptomban, négyszázharminc év. És történt négyszázharminc év elteltével, éppen ezen a napon kivonultak az Örökkévalónak összes seregei Egyiptom országából. Örökös éjszakája volt ez az Örökkévaló előtt, hogy kivezesse őket Egyiptom országából; ez az éjszaka az, mely az Örökkévalónak van szentelve, amelyet meg kell őrizni Izráel összes gyermekeinek nemzedékeiken át.” (Hertz J. H.)

„Izrael fiainak tartózkodási ideje, mely alatt Egyiptomban tartózkodtak, négyszázharminc esztendő. Négyszázharminc esztendő végével, ugyanazon a napon kivonultak az Örökkévaló összes seregei Egyiptom földjéről. A megőrzés éjszakája volt ez az Örökkévalónak, hogy kivezesse őket Egyiptom országából: ez az Örökkévaló éjjele, hogy megőrizze Izrael fiai mind nemzedékről nemzedékre.” (Deutsch Henrik)

„Izrael fiai négyszázharminc esztendeig laktak Egyiptomban. A négyszázharmincadik esztendő végén, éppen ezen a napon vonult ki az Úr egész serege Egyiptomból. Virrasztott az Úr azon az éjszakán, amikor kihozta őket Egyiptomból. Ez az éjszaka az Úré volt. Virrasszon ezen Izráel minden fia nemzedékről nemzedékre!” (Protestáns újfordítás)

²⁵⁷ Vö. BARSÍ 1999, 39.

²⁵⁸ EB II., 123. Vö. BIERITZ 2005, 88.

²⁵⁹ BIERITZ 2005, 91.

²⁶⁰ Az olvasmányok és olvasmányrendek történetét – különös tekintettel a magyar gyakorlatra – összefoglalva ismerteti: KOVÁCS 2009/2010, 401-404.

²⁶¹ VÁRNAGY 1999, 406-411.

²⁶² Idézi: RADÓ 1957, 112.

²⁶³ Vö. LEEUWEN 2009, 83-85.

Tudvalevő, hogy Húsvét éjszakája – és a húsvéti idő – a Krisztus Jézusba és az Ő halálába való megkeresztelkedés (vö. Róm 6,3) és az egyházba való felvétel nagy ünnepe is volt a korai keresztyének számára. Siricius (*vagy* Sziricius) pápa (384-399) Himerius tarragonai püspöknek *Decretalis*a tizenöt egyházfegyelmi kérdést tárgyal.²⁶⁴ Részletesen szabályozza a keresztség kiszolgáltatásának időpontját is:

Mint állítod, gyakran és fesztelenül kiszolgáltatják számtalan embernek a keresztség misztériumát karácsonykor vagy úrjelenés (*apparitio*) napján, az apostolok vagy a vértanúk ünnepein. Mivel az Úrnak ezt a kiváltságát nálunk is és minden egyházban a pünkösd (ünnepével) együtt különösen az ő húsvétja kapta, ezért az évnek csakis ezeken a napjain kell feladni a keresztség általános szentségeit azoknak, akik a hitre térnek. Csak azokat szabad kiválasztani, akik negyven nappal korábban vagy még előbb megadták nevüket (jelentkeztek), és akiken ördögűzésekkel, mindennapos imádságokkal meg böjtökkel elvégezték a kiengesztelést. Így teljesüljön az apostoli előírás, hogy a régi kovász kitisztítása után új tészta legyen (vö. 1Kor 5,7). Amint tehát azt mondjuk, hogy a szent húsvét tiszteletét semmiben sem szabad csorbítani [...].²⁶⁵

A csecsemők, veszélyben lévők számára továbbra is ki lehet szolgáltatni a keresztséget, amikor kéri,²⁶⁶ de kitűnik ebből a szövegből is, hogy a keresztség kiszolgáltatását több időpontban gyakorolták. A *Decretalis* Húsvét titkának jelentőségéből kiindulva továbbra is fenn kívánja tartani a keresztség kiszolgáltatásának általános időszakaként a Húsvétot és a húsvéti időt.

A húsvéti vigília szertartásához járult a VIII. századtól a tűzszentelés rítusa Frankföldön, ahol ez a szertartás a pogány tavaszi tűzgyújtások ellentételezésként jelent meg. Ezt Róma később, a XII. században vette át. A húsvéti gyertya – amely szintén allegorikus magyarázattal ellátott Krisztus-szimbólummá lett – és dicsérete (*laus cerei* vagy *benedictio cerei*; *Exultet* vagy *Exsultet*; *Praeconium paschale*) mint fényünnep (*lucernarium*) szimbolikus cselekedetekkel is bővült.²⁶⁷

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a keresztyénség legkiemelkedőbb ünnepe a történelmi emlékezésből és az eszkatológikus várakozásból egyszerre táplálkozó Húsvét. Bármennyire is nyilvánvalóak az ószövetségi előképek,

²⁶⁴ VANYÓ 2004, 410.

²⁶⁵ ÓÍ V., 346.

²⁶⁶ ÓÍ V., 346-347.

²⁶⁷ VÁRNAGY 1999, 406.; RADÓ 1957, 112-113.; BARSÍ 1999, 39-41.; BIERITZ 2005, 129-130.; BERGER 2008, 131-132. Vö. RIPPEL 1754, 90-92.

a Húsvét a maga nemében mégis önálló ünnep, amely tulajdonképpen nem csupán a születő keresztyénség, hanem a zsidóságtól elváló keresztyénség legősibb és legfontosabb ünnepe is. Még ha a Páska és a Húsvét motívumai között számos természetes összecsengés figyelhető is meg – amit a tipológiai értelmezés a teológiában és a homíliákban erőteljesen hangsúlyozott és hangsúlyoz –, mégis végső értelmében és központi üzenetét tekintve a kettő lényegileg különbözik egymástól.²⁶⁸

A hosszú, rítusokban és olvasmányokban gazdag húsvéti vigília időben fokozatosan korábbra „csúszott”: Nagyszombat délelőttre, sőt egészen reggelre részben (mező)gazdasági okok miatt is. Ennek párhuzamát az ortodox gyakorlatban mind a mai napig megtalálhatjuk. A reformáció kora után a római katolikus egyház ezt a gyakorlatot vitte tovább, általánosságban tiltottak a XVI. század folyamán minden délutáni, esti és éjszakai szertartást (misét).²⁶⁹ A „fény szertartása” vagy fényünnep (*lucernarium*: tűzszentelés, a húsvéti gyertya meggyújtása) fényes nappal, a reggeli órákban történt.²⁷⁰ A feltámadási körmenet és a feltámadási rítus később rögzült,²⁷¹ ugyanúgy meg kell említenünk az ünnepekhez, így Húsvéthoz is kapcsolódó misztériumjáték(ok) jelenségét is.²⁷² A húsvéti, ill. Húsvét éjszakai istentiszteletet a II. Vatikáni Zsinat *előtti* reform a Nagyhét szertartásaival együtt 1951-1956 között visszaállította, és újból éjszaka, ill. sötétedés után kezdődik az ünneplés a reggeli órák helyett.²⁷³

Húsvét éjszakáján a sötétségben a feltámadott Krisztus világossága ragyog fel, különleges erővel újból megszólal a *Gloria*, az *Alleluja*, és a csengők, hangszerek, harangok fenséges, szétáradó hangjával hirdetik a három napos sírás, csend, némaság után a feltámadás húsvéti örömét. Ezek a liturgikus tételek, valamint a hangszerek és a harangok húsvéti hírnökök az esztendő minden szakaszában és napján,²⁷⁴ nem csupaszíthatók le valamilyen funkcióvá vagy saját szórakoztatásunk eszközeivé.

A XX. században nem csupán a II. Vatikáni Zsinat előtt és következtében törekedtek a Húsvét ünneplésének helyreállítására, hanem a liturgikus mozgalmak a keresztyén egyházakban is igyekeztek Húsvét fényét és örömét újból

²⁶⁸ Vö. FÜRST 2008, 56-57.; EB II., I-II.

²⁶⁹ A vigíliák tiltásával kapcsolatban lásd: RIPPEL 1754, 120-121.

²⁷⁰ VÁRNAGY 1999, 406-408.; LONOVICS 1857, 175-190.; LEEUWEN 2009, 83.

²⁷¹ UNGHVÁRY 1934, 56. Vö. VÁRNAGY 1999, 409-410.; LONOVICS 1857, 191-197.

²⁷² BOGÁR 1932, 56-57.; DOBSZAY 2001, 186-189.; BIERITZ 2005, 94-95.

²⁷³ VÁRNAGY 1999, 388-393., 406-408.; RADÓ 1957, 109-110.; MIHÁLYI 1980, 144-145. Vö. KEK 1994, 249.; BOGÁR 1932, 56.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 117.; BIERITZ 2005, 128. A húsvéti vigília és a Nagyhét visszaállításának történetét és összefüggését részletesen ismerteti: REID 2005, 172-182., 219-237.

²⁷⁴ PAP 2011g, 8. Vö. RIPPEL 1754, 96-99.

megtalálni és visszaadni. A vigília bizonyos tendenciáinak bevezetését figyelhetjük meg például az evangélikus egyházban – Magyarországon is – a Húsvét hajnali, kora reggeli istentisztelet szertartásában,²⁷⁵ amit a templomban, temetőben vagy temetőkápolnában lehet tartani a helyi szokások és gyakorlat szerint.²⁷⁶ Református gyülekezetekből is lehet hallani Húsvét kora reggeli istentiszteletről és/vagy temetőkerti feltámadási istentiszteletről.²⁷⁷

Külön kell szólnunk a *Húsvét ünnepének időpontjáról*, hiszen az egyházi esztendő szempontjából Húsvét dátuma lényegi kérdés. Húsvétot március 22. és április 25. között ünnepeljük,²⁷⁸ azonban a legszélső dátumokra általában csak száz évente esik Krisztus feltámadásának örömnépe, amely keresztyén hitünk nagy titka és földi létünk, életünk, ünnepeink meghatározója. A lehetséges közbeeső napokon egy évszázad leforgása alatt kettő és öt, átlagosan azonban három-négy alkalommal ünnepeljük a „*harmadik napot*”, amikor Krisztus feltámadt az írások szerint (vö. 1Kor 15,4). Érdekes, hogy március 22-én utoljára 1818-ban emlékezhetek az áldott, szép nap felvirradásáról (vö. RÉ 356), és emberi számítás és a jelenlegi datálási alapelvek szerint csak 3029-ben köszönhet be legközelebb a legkorábbi Húsvét, amelynek mintegy előízét 2008-ban kóstolhattuk, amikor március 23-án a XXI. század legkorábbi feltámadásünnepét ültük. 2011. április 24-én pedig a nagyon késői Húsvét hívta magára mindannyiunk figyelmét, amit a számítási módszer szerint 2038-ban követhet majd – „*ha az Úr akarja és élünk*” (Jak 4,15) – az évszázad legkésőbbi diadalünnepé. Húsvét ünnepe összekapcsolódik a tavasz eljövetelének és a természet újjászületésének gondolatával (vö. RÉ 186; 350).

A legkorábbi keresztyén gyülekezetek Krisztus szenvedését és halálát az egyiptomi szabadulás emléknapiján, a kovásztalan kenyerek időszakában és a Páska elrendelt napján, Niszán hó 14-én ünnepelték (vö. 2Móz 12,18; 3Móz 23,5). A szolgaságból való szabadulás ünnepén Krisztus, az ártatlan Bárány elvégezte a megváltás művét, ahogyan erről az evangélisták és apostolok is beszámolnak (vö. 1Kor 5,7-8).²⁷⁹

²⁷⁵ Vö. BIERITZ 2005, 131-139.

²⁷⁶ „Az eredeti húsvét hajnali istentisztelet tartalma magyar protestáns gyakorlatban átkerült a húsvét vasárnapi »fő« istentiszteletbe. Egyre több helyen tartanak azonban újra – az ősi keresztyén hagyományok szerint – húsvét hajnali istentiszteletet. Ennek fontos részei: igei istentisztelet – fény ünnep (lucernárium) – keresztelés – igehirdetés – úrvacsorai liturgia.” HAFENSCHER 2010, 360.

²⁷⁷ Más nyugati protestáns/református testvéregyházakban a Húsvét éjszakájának klasszikus formában történő ünneplése sem ismeretlen a XX. század második felétől. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 117.

²⁷⁸ MIHÁLYI 1980, 191-192.; LEEUWEN 2009, 58-59.

²⁷⁹ Vö. BIERITZ 2005, 85.; MEYER-BLANCK 2011, 145.

A korai keresztyénség életéről szóló források elmondják, hogy a második század közepén Rómában²⁸⁰ és Alexandriában áthelyezték az ünnepet a Niszán hó 14-e után következő vasárnapra,²⁸¹ míg Kis-Ázsiában és Szíriában a zsidó naptár szerint tartották a nagy napot,²⁸² és az így a vasárnapon/Úrnapján kívül a hét más napjaira is eshetett, ami a két oldal között vitához vezetett. A kérdés természetesen az volt, hogy melyik húsvéti időpont az igazi, ill. a helyes. Mind a két oldal létező, de eltérő apostoli és evangéliumi hagyományokra hivatkozott. Az ünneplés dátumának kérdése az ezt megelőző időtől fogva hosszú ideig, majdnem kétszáz éven keresztül meghatározta a keresztyén egyház két részét, amit összefoglalva *húsvéti vitának* nevezünk.

BOD Péter saját korára és saját magára jellemző leírása szerint a húsvéti vita a keleti és nyugati egyház közötti első nagy vita, visszavonás és szakadozás volt. Az apostolok Krisztust követték, a zsidókkal együtt tartották a Húsvétot, hogy hátha ezáltal meg tudják „nyerni” a zsidókat. A pogánykeresztség szaporodásával a napnyugati egyházak saját szabadságukkal élve mindig az Úrnapján tartották meg a Húsvétot.²⁸³ A kiterjedt szakirodalommal rendelkező húsvéti vita²⁸⁴ részletes ismertetése meghaladja e könyv kereteit, ezért annak kifejtésétől e helyen el kell tekintenünk. A húsvéti vita kapcsán mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Húsvét lényegét képezi, hogy azt – a „jánosi hagyomány” szerint²⁸⁵ – Úrnapján (vasárnap) ünnepeljük,²⁸⁶ és a vasárnaptól elválaszthatatlan a feltámadásra való emlékezés.

A fennmaradt szövegekből kitűnik, hogy a kérdés mögött egy teológiai vita is meghúzódott: keleten az ünnepet inkább a szenvedés, nyugaton inkább a feltámadás felől közelítették meg.²⁸⁷ A korai keresztyénségben elterjedt az az etimológiai nézet avagy tévedés, hogy a *pászka* szót a görög *szenvedni*, *szenvedés* (πάσχω, πένθος) kifejezéssel hozták összefüggésbe, ill. abból eredeztették (így

²⁸⁰ Anicét (vagy Anicetus, Aniketosz) és (I.) Viktor római püspökök idejében vannak a vasárnapra helyezett Húsvétról adataink. Vö. BIERITZ 2005, 86.

²⁸¹ A feljegyzésekből tudjuk, hogy Róma mellett pl. Egyiptom, sőt Jeruzsálem is Húsvét vasárnapi ünneplését támogatta. Vö. OHCW, 64.

²⁸² Tehát Niszán hó 14-én, ezért *quartodecimánusoknak* is nevezzük őket.

²⁸³ BOD 1786, 71.

²⁸⁴ Vö. pl. RIPPEL 1754, 100-104.; BOD 1786, 71-72.; LONOVICS 1857, 198-208.; HÖRK 1882, 280.; SZÉKELY 1922, 209-219.; BOGÁR 1932, 44-46.; KLAUSER 1965, 87-88.; MIHÁLYI 1980, 191-192.; ÓI IX., 51-74., 352-363.; VÁRNAGY 1999, 374., 388.; TANÁSZI 2000, 55-74.; DOLHAI 2001, 102-106.; RATZINGER 2002, 89-93.; CHADWICK 2003, 77-85., 241-242.; OHCW, 63-64.; FÜRST 2008, 59-60.; LEEUWEN 2009, 57-59.; MEYER-BLANCK 2011, 145.

²⁸⁵ Vö. LEEUWEN 2009, 57.

²⁸⁶ Ezzel van összefüggésben és ebből következik a Nagyhét – beleértve Nagycsütörtököt, Nagypénteket – datálása is.

²⁸⁷ Vö. ÓI IX., 352-363.; BIERITZ 2005, 86-87.

pl. Szardeszi Meliton [Melitón] híres húsvéti homíliájában²⁸⁸). Ezt Órigenész korrigálta, ill. másként értelmezte.²⁸⁹ Húsvét ugyanis *transitus*, azaz a nagy átmenet, héber szóval *Pészáh*:²⁹⁰ Krisztus átmenetele a halálból az életre, e világból az Atyához (vö. Jn 13,1; *transitus per passionem*).²⁹¹

A források és a vonatkozó kutatások alapján megállapítható, hogy a *Paschal Páska* először inkább csak feltételezhetően Nagypéntekre vonatkozott, ill. a keresztthalált és a feltámadást egyszerre, egy napon ünnepelhették, ahogyan főleg a kis-ázsiai, ill. egyiptomi keresztyénség fennmaradt forrásai mutatják.²⁹² A IV. század folyamán, a már többször említett historizálási tendenciák következtében kezdett liturgiailag kettéválni – RADÓ Polikárp szavai szerint – a „*pascha staurósimon*” és a „*pascha anastasimon*”, azaz a „kereszt húsvétja” és a „feltámadás húsvétja”,²⁹³ így Húsvét ünnepe fokozatosan „ünnepek sorozatává” lett.²⁹⁴ Rómában még az V. században is Húsvét vasárnapján felolvasták a teljes passiót Márk evangéliumából. Ennek maradványa lehet a Húsvét első napi klasszikus ünnepi evangélium Márk szerint, ahogyan a postillákban is láthatjuk. Márk személyét és evangéliuma keletkezését a korai egyház különösen is kötötte Péter személyéhez és Róma városához.²⁹⁵

A *húsvétünnep* (festum Paschatos) a legrégebb keresztyén ünnep, mivel ezt már a legelső keresztyén században magok az apostolok is megölték. [...] A húsvét megülése két hétig tartott, a *nagyhét* (melyet már említettünk) *πάσχα σταυρωσιμον*-nak, a rá kevetkező [*sic!*] pedig *πάσχα ἀναστασιμον*-nak neveztetett = a megfeszítés és a feltámadás páschája. A húsvét nemcsak a legrégebb, hanem a *változó* ünnepek közt is a legnyomósabb ünnep, minthogy minden egyéb ünnepek és ünapok tőle függnék.²⁹⁶

A vasárnap mint feltámadásünnep gondolatának és teológiájának erősödésével a zsidó és a keresztyén Húsvét közötti különbségek is egyre nyilvánvalóbbakká lettek.²⁹⁷ Th. KLAUSER megállapítása szerint a nyugati egyházban és különösen

²⁸⁸ Vö. DOLHAI 2001, 136-137.; OSKAMP–SCHUMAN 2001, 113-114.; VANYÓ 2004, 355-357.; VANYÓ 2007, 251-253.; OHCW, 63.; BIERITZ 2004, 75.

²⁸⁹ Vö. VÁRNAGY 1999, 387.; VANYÓ 2004, 378.; FÜRST 2008, 57-58.; EB II., II. és 30-31.; MEYER-BLANCK 2011, 145.

²⁹⁰ VÁRNAGY 1999, 388-389.

²⁹¹ VÁRNAGY 1999, 389.; OHCW, 64.; FÜRST 2008, 57-59.; EB II., II.; BIERITZ 2005, 87-88.

²⁹² EB II., II.; RADÓ 1957, 111. Vö. BIERITZ 2005, 63.

²⁹³ RADÓ 1957, 111. Vö. BIERITZ 2005, 90-91.

²⁹⁴ Vö. LEEUWEN 2009, 59-61.

²⁹⁵ RADÓ Polikárp egy Leó pápától vett idézettel is igyekszik alátámasztani a fenti érvelést. RADÓ 1957, 112.

²⁹⁶ HÖRK 1882, 279.

²⁹⁷ „[...] a keresztyén húsvét és a Pászka közötti egyetlen hasonlóság ezentúl [*értsd: a húsvéti vita*

Rómában ez a szétválás már a Kr.u. II. század második felében tulajdonképpen végbement és lezáródott, míg a keleti egyházban jóval hosszabb ideig tartott, és ott a következő évszázadokban a két álláspont közötti vita időről időre újból felizzott.²⁹⁸

Az *arles-i zsinat* (314) I. kánonja kimondja, hogy az „Úr pászkáját” az „egész világon ugyanazon a napon és ugyanabban az időben” kell megtartani.²⁹⁹ A döntés háttérében felfedezhető az a törekvés, hogy a Húsvét időpontjának egységes előírása és megtartása által a Birodalom egységét is védeni és fenntartani akarták.³⁰⁰ „Sose tűrnénk el, hogy egy évben kétszer üljük meg a húsvétot!” – olvashatjuk Szókratész *Egyháztörténetében*.³⁰¹

A hosszan tartó vitát tulajdonképpen a 325-ben tartott *niceai zsinat* zárta le úgy, hogy a Húsvét napját mindig a tavaszi napéjegyenlőség utáni első holdtölte utáni vasárnapon kell megünnepelni és nem a zsidó naptárhagyomány szerinti állandó dátumon.³⁰² A zsinat az ún. *quartodecimalis praxis* helyett a *dominikális praxis*t fogadta el.³⁰³ A szakirodalomban arra is találhatunk utalást, hogy az egyébként és valójában konkrétumaiban kevésbé ismert zsinaton a Húsvét időpontját illetően „sem megállapodás, sem fegyelmi szabály nem született.”³⁰⁴

Szókratész leírása szerint Konstantin császár a zsinaton „[m]indenkit egyetértésre sarkallt, és így elérte, hogy megegyezzenek és ugyanarra a véleményre jussanak az összes addigi vitás kérdésben, tudniillik hogy egyetértőleg tartsák a hitet, és azt vállalják, hogy mindenkinek ugyanazon időben kell megülni az üdvözítő ünnepet [értsd: a Húsvétot].”³⁰⁵

Az *antióchiai zsinat* (331?) I. kánonja azonban hivatkozik a *niceai* (vagy *nikai*) zsinat döntésére, és kimondja, hogy a 325-ös zsinat Húsvét idejével és ünnepelésével kapcsolatos rendelkezései egyaránt vonatkoznak a népre és az egyház vezetésére, a hierarchiára is. Aki nem a rendelet szerinti időpontban,

lezárása után] csak annyi, hogy mindkettő időpontja a hold állásától függ. A niceai határozatban fontos kitételként szerepel, hogy a húsvét sohasem eshet egybe a Pászká ünnepével: a Pászká, Niszán 15., a holdtöltére esik, míg a keresztyén húsvétvasárnap a holdtöltére következik. A kapcsolópont feladása csak még nyilvánvalóbbá tette, hogy a keresztyénség eltávolodott a zsidóságtól.” LEEUWEN 2009, 58–59.

²⁹⁸ KLAUSER 1965, 87–88.

²⁹⁹ Ezt a 325-ös *niceai zsinat* meg is erősítette.

³⁰⁰ ÓÍ V., 266.; FÜRST 2008, 60.

³⁰¹ ÓÍ IX., 68. A megállapítás nem a mostani, nyugati és keleti gyakorlat ünnepszámítási és naptáreltéréseire vonatkozik.

³⁰² ÓÍ IX., 51–74. Vö. BIERITZ 2005, 87.; LEEUWEN 2009, 58.

³⁰³ FÜRST 2008, 59.

³⁰⁴ ÓÍ V., 56.

³⁰⁵ ÓÍ IX., 54.

azaz a zsidókkal együtt ünnepli a Húsvétot, „a szent zsinat úgy tekinti őt, mint aki attól kezdve elszakadt az egyháztól.”³⁰⁶

Ezzel együtt az egyik tekintélyes részegyház március 21-re rögzített Húsvétja is oka fogottá vált,³⁰⁷ és a keresztyén egyház közössége évenkénti visszatéréssel nyilvánvalóvá tette, hogy a „hét első napja” a feltámadás reggele, ahogyan erről egyezően az evangélisták is bizonyosságot tesznek (Mt 28,1; Mk 16,2; Lk 24,1; Jn 20,1). Ezáltal a számítási rendszer által a nagyheti események pontos, naponkénti megismétlésére is mód nyílik, amit leginkább János evangéliuma nyomán gyakorol a keresztyén egyház (Jn 12,1.12; 19,14.31).

A Húsvét évenként változó dátumának kiszámítása és egyértelműsítése miatt az V. századtól elterjedtek az ún. húsvétkánonok, a húsvéttáblázatok (*canon, tabula paschalis*).³⁰⁸ A nyugati egyházban Dionysius Exiguus terjesztette el a Húsvét időpontjának alexandriai módszer szerinti kiszámítását, és 525-ben kiegészítette Alexandriai Kürillosz (vagy Alexandriai Cirill; †444³⁰⁹) húsvéti táblázatát. Ahogyan Karácsony ünnepénél említettük, Dionysius volt az első az egyháztörténetben, aki Krisztustól, ill. születésétől (megtestesülésétől) számította az éveket.³¹⁰

A régi húsvétszámítást ettől függetlenül egynémely részegyház egészen a IX. századig követte. Szókratész *Egyháztörténetében* hosszan taglalja a Húsvét eltérő ünneplését a korai egyházban.³¹¹ Majd így összegzi az elmondottakat:

[...] a felsorolt adatok is elégségesek annak a bizonyítására, hogy a húsvét ünnepét valamiféle szokás folytán tartják meg vidékenként különbözőképpen. Ezért szófe-
csérlés csupán az, amikor egyesek azt mondogatják, hogy a nikaiai zsinat megvál-
toztatta a húsvétot. Hiszen akik ott összegyűltek, azon fáradoztak, hogy a népeket
összhangba hozzák azokkal, akik azelőtt meghasonlottak a többséggel.³¹²

A hét első napján való istentiszteleti közösség (vö. Jn 20,19; ApCsel 20,7; 1Kor 16,2) a keresztyén gyülekezet Feltámadottal való közössége és a keresztyén reménység kifejeződése az év minden évszakában. A hét első napja mint húsvéti távlat a legfontosabb ünnep. Az Úrnapja ünneptörténeti-teológiai

³⁰⁶ ÓI V., 294.

³⁰⁷ Vö. MACLEOD 1966, 102-103.

³⁰⁸ SZÉKELY 1922, 210.; HAHN 1983, 80.; TANÁSZI 2000, 69-73.

³⁰⁹ Vö. VANYÓ 2004, 322-329.

³¹⁰ VANYÓ 2004, 137-138. Vö. MACLEOD 1966, 103.; TANÁSZI 2000, 73.

³¹¹ Beszédes a következő mondat is a szertartások végzésével kapcsolatban: „Összefoglalva tehát: sehol és egyetlen vallási csoportnál sem található meg az, hogy két egyház egyformán végezze az imákat.” ÓI IX., 360.

³¹² ÓI IX., 361.

bemutatásakor bemutattuk annak bevezetését és a keresztyén egyház életében való felbecsülhetetlen fontosságát.

A Gergely naptár 1582-es bevezetése óta és részben az eltérő megállapítási mód miatt Húsvét időpontja eltér a nyugati és a keleti keresztyének között, azonban vannak évek (pl. 2010, 2011, 2014, 2017), amikor ennek ellenére ugyanarra az időpontra esik a feltámadás ünnepe.

Több és különféle szándék fogalmazódott meg az elmúlt időkben a számítási módok összehangolására vagy Húsvét időpontjának április első két hetében (vagy esetlegesen egy napra való) rögzítésére:³¹³ az április második szombatját követő vasárnapra (április 9-15.) vagy április második vasárnapjára (április 8-14). Ennek teljesülése pontosan a több, mint másfél évezredes bevett gyakorlat miatt nagyon kérdéses.³¹⁴ A dátum valamilyen elv szerinti rögzítése, ill. a lehetséges idői keret néhány hétre csökkentése nem oldaná meg, hanem csak korlátozná az ún. mozgó ünnep³¹⁵ következményeit.³¹⁶

VÁRNAGY Antal felvetése szerint a Húsvét időpontjának egységesítésekor és/vagy rögzítésekor nem csupán a keresztyén közösségek megbeszéléseit, esetleges egyezményeit kellene figyelembe venni, hanem a „zsidó vallási közösséggel való tárgyalás és megegyezés” lehetőségét is. „Ez annyit jelentene, hogy húsvét ünnepe a lehető legnagyobb közelségben állhatna a zsidó pászka ünnepéhez, azaz Pészáh utáni vasárnap.”³¹⁷ A II. Vatikáni Zsinat naptárreformmal kapcsolatos nyilatkozata a Húsvét ünnepének egy adott vasárnapra való rögzítését az összes érdekelt, „elsősorban az Apostoli Szék közösségétől elkülönült testvérek” beleegyezését feltételezetten *nem ellenezte*.³¹⁸

³¹³ Vö. HAFENSCHER 2010, 306., 309-310., 325.

³¹⁴ BOGÁR János ismerteti az I. világháború utáni naptárreform-terveket. A három terv közül a harmadik azt a javaslatot fogalmazta meg, hogy az évet 13, egyaránt 4 hétből álló hónapra kellene felosztani. Minden év 365. napja (*Év-nap* névvel) az utolsó nap lenne, szökőévek esetén pedig a június utolsó napja lenne a 366. nap. Az új 13. hónap pedig június után következne *Sol (Nap)* hónap néven. A tervezet szerint minden hónap első napja vasárnap lett volna, mindebből az ún. mozgó ünnepek rögzítése is következett volna: Húsvét mindig április 15-re, Pünkösd pedig június 8-ra esett volna. Vö. részletesebben: BOGÁR 1932, 19-21.

³¹⁵ A szaknyelvben az ún. *mozgó* és *állandó ünnepeket* a *festa mobilia* és a *festa immobilia* kifejezésekkel illetjük. Bizonyos, korlátozott értelemben a protestáns egyházakban is beszélhetünk *egyetemes (festa mobilia)* és csak bizonyos egyháztestekben gyakorolt ünnepekről (*festa particularia*). Eredeti értelme szerint nem feltétlenül, közjogi és egyházi szempontból azonban van értelme a korábbi megkülönböztetés mai használatának is: *festa fori* („parancsolt ünnepek”, azaz állami, hivatalos ünnepnapként elrendelt, közjogilag kodifikált ünnep) és *festa chori* (csak liturgiai értelemben megült ünnepnap, pl.: Nagycsütörtök, Mennybemenetel). Vö. BOGÁR 1932, 75.; BABIK 1891, 525.

³¹⁶ Vö. PAP 2012c, 7.

³¹⁷ VÁRNAGY 1999, 389. Vö. SS 2000, 88.; LL 2001, 152-153.; BERGER 2008, 177-178., 380-381.

³¹⁸ SS 2000, 88. Vö. MIHÁLYI 1980, 192.; KEK 1994, 249.; LEEUWEN 2009, 207-208.

Természetszerűleg felvetődik a kérdés, hogy a rendkívül sokrétű „keresztyén-ség” hogyan juthatna konszenzusra egyrésről a „zsidósággal” mint olyannal, amely szintén több tucatnyi, egymással konkuráló és sok kérdésben egyet nem értő vallási irányzatból tevődik össze. Másrésről a „Pészáh utáni vasárnap” továbbra is a keresztyén Húsvét, azaz a megfeszített Názáreti Jézus, a Húsvéti Bárány feltámadásának ünnepe, ami teológiailag és tartalmilag nem azonos a *Pészah*hal, még ha motívumaiban hasonlít is arra.³¹⁹

Az évtizedek óta jelen lévő felvetés, ill. javaslat³²⁰ komolyan vételével és megvalósíthatóságával kapcsolatban vet fel kérdéseket pl. az a tény, hogy a Jeruzsálemi Latin Patriarchátus a tervezett 2015. év helyett már 2013-ban – „gesztust gyakorolva” – áttért, ill. visszatért a Húsvét időpontjának Julianus-naptár szerinti időpontjára, ami egyelőre nem lesz érvényben Jeruzsálem és Betlehem városában. A végső szándék pedig az, hogy „2015-től a Katolikus Egyház a Szentföldön véglegesen áttérjen az ortodox egyház által használt Julianus-naptárra [...]” A döntés hátterében a keresztyén családokon belüli nagy fokú (római) katolikus és ortodox keveredés áll. Ebből következően 2013-ban a Szentföld nagy részén Húsvét ünnepét nem a Gergely-naptár szerinti március 31-én, hanem a Julianus-naptár szerint – a lehetséges legnagyobb idői távolságban – öt héttel később ünnepelték.³²¹

A Húsvét időpontjának legalább keresztyénségen belüli egységesítése egyéb-ként és alapvetően a keleti egyházak vonakodása, ill. tartózkodása miatt hiúsult meg mindeddig.³²² Az ortodox naptárak konzekvensen hordozzák a korábbi húsvétszámítási sajátosságokat, miszerint az ünnepnek mindenképpen a tavaszi napéjegyenlőség, *valamint* (mindenképpen) a zsidó *Páska utáni vasárnapra* kell esnie. Azaz: tulajdonképpen e naptár szerint a zsidó *Pészáh* – beleértve az egész ünnepi hetet – és a keresztyén *Húsvét* semmiképpen nem eshet egy és

³¹⁹ Vö. MEYER-BLANCK 2011, 145.

³²⁰ Vö. A II. Vatikáni Zsinat nyilatkozata a naptárreformról SS 2000, 88.; HAHN 1983, 79-80.; BERGER 2008, 350-351.

³²¹ <http://www.magyarokurir.hu/hirek/julian-naptarhoz-igazitjak-szentfoldi-katolikusok-husvetot-jovore>

³²² BERGER 2008, 380-381.

ugyanazon időre.³²³ A Gergely- és Julianus-naptár közötti különbségeket befolyásolja a tavaszi napéjegyenlőség *utáni első holdtölte* értelmezése is.³²⁴

A tradicionális, ún. ónaptáros és a XX. században keletkezett ún. javított (reformált) Julianus-naptárt használó, újnaptáros keleti egyházak a Húsvét mint az „Ünnepek Ünnepe” időpontjának meghatározásában mindig egyeznek, még ha a javított (reformált) naptárt használó ortodox egyházak a többi ünnep, így Karácsony időpontjának megállapításakor a Gergely-naptárt követik is, amelyre e tekintetben szabadon áttérhetnek.³²⁵ A szentföldi húsvéti időpont új, egységesített megállapításáról szóló közlemény szerint a Karácsony időpontjának esetében nem térnek át a nem reformált, régi Julianus-naptárra.

A keresztelés mellett a másik szentség (sákramentum), az úrvacsora is jelentős szerepet játszott Húsvétkor és a húsvéti időben, hiszen a keresztyén egyházba való felvétel a teljes istentiszteleti közösségben való részvételt is jelentette. Viszonylag korán, a VI. század folyamán már kvázi kötelezni kellett a híveket az úrvacsora vételének évenkénti számával kapcsolatban. Ebből a minimalizáláslásból következettünk, hogy átlagosan ennyiszor sem éltek a keresztyének az úrvacsorával. Tulajdonképpen a *húsvéti áldozás* kötelezettségének jelenségéről van szó. Ennek első állomása az 506-ban tartott *agde-i zsinat* (Agatha; *Agatenfe Kontziliom*³²⁶) rendelete, mely szerint minden keresztyénnek évente három alkalommal: Karácsonykor, Húsvétkor és Pünkösdkor kell az úrvacsorához járulnia. Más források szerint ez a hagyomány és „minimumfeltétel” már a III. századtól, Fábíán római püspök ideje óta megfogalmazódott és élt.

A magyar zsinati határozatok között a vitatott datálású ún. első *esztergomi zsinat* (XI-XII. század fordulóján?) más európai zsinatok mintájára elrendelte, hogy a keresztyén nép minden évben Húsvétkor, Pünkösdkor és Karácsonykor tartson bűnbánatot és járuljon az úrvacsora vételéhez. Az egyházi személyek

³²³ Ebben az esetben az első tavaszi holdtölte utáni első vasárnap ellenére még egy héttel eltolják, ill. elhalasztják a Húsvétot az ortodox egyházak. MKL X., 243. Vö. LEEUWEN 2009, 58-59.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 112-113. 2013-ban az a helyzet állt elő, hogy az ünnepszámítási és naptárkülönbségek miatt a *Pészáh* március 26-án kezdődött, a „nyugati” Húsvét március 31-én volt, az ortodox egyházak pedig május 5-én ünnepelték az Úr feltámadását. Hasonlóan nagy (lesz) a távolság pl. 2016-ban, 2021-ben és 2024-ben. 2025-ben a Gergely-napár szerint április 20-án, a Julianus-naptár szerint igen későn, május 20-án lesz Húsvét.

³²⁴ A Gergely- és a Julianus-naptár szerinti Húsvét időpontja között akár 5 hét különbség is lehet. Vö. HAHN 1983, 79-80.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 113. Kérdéses továbbá, hogy a fent ismertetett alapelvek alapján hogyan lehetne a zsidó és a keresztyén hagyományt „egységesíteni”.

³²⁵ MKL X., 243. Vö. MIHÁLYFI 1933, 169. A keleti naptárreform előtörténetéhez lásd: BABIK 1891, 269.

³²⁶ „V. Hogy ezen a’ napon az Úr’ Vatsorájával elmúlhatatlanul éltenek: az Agatenfe Kontziliom úgy végezett, hogy a’ ki Kriftus’ fzületésének Innepén, Husvétban és Pünköftben Úr’ Vatsorájával nem él, az Kereftzyénnek-is ne tartafsék.” BOD 1786, 73.

(klerikusok) minden nagyobb ünnepen vegyék fel az úrvacsorát.³²⁷ „III. Ut omnis populus in pascha et pentecosten et natale domini penitenciam agat et communicet. Clerici vero in omnibus maioribus festis communicent.”³²⁸

Az évenkénti egyszeri áldozási, ill. úrvacsorázási kötelezettség 1215-től, a IV. Lateráni Zsinat 21. kánonja (*Omnis utriusque sexus*) alapján áll fenn, amely végpontjaként a Mennybemenetel, azaz Áldozócsüdtörtők napját határozták meg. Kálvin és a reformáció törekvését a minden vasárnapi vagy lehetőleg sűrű úrvacsorai közösség gyakorlására e folyamat fényében kell értékelnünk és értelmeznünk.³²⁹

Húsvét hete korábban a maga nemében éppoly különleges hét volt, mint a megelőző Nagyhét. Nem csupán az egy hétig tartó húsvéti örvendezés, a gazdag istentiszteleti élet tette egyedülivé ezt a hetet, hanem a Húsvét éjjelén a Krisztus Jézusba és az ő halálába megkereszteltek (vö. Róm 6,3) mint új keresztyének (*neofiták*) jelenléte is. Az egyházba újonnan felvettek új emberként, az újjászületés fürdőjének jeleként fehér ruhába öltöztve jártak (vö. Ef 4,24; Kol 3,10) és immár részt vehettek az úrvacsora közösségében is. Az ünnepi hét ősi gyakorlatot tükröz, és nem azonosítható az ünnepi tartalom pusztá ismételtetésével, sokkal inkább az ünnep tartalmának elmélyítésére kínál lehetőséget.³³⁰

Az ünnepi hetet nevezik e szokás miatt *Fehérhétnek* (*Hebdomada in albis; Alba paschalis; Hebdomada alba*)³³¹ vagy a feltámadás dicsőségének ragyogása miatt *Fényeshétnek* is.³³² Fényeshéten a bizánci szertartásban a királyi ajtó végig nyitva van, mivel Krisztus feltámadása megnyitotta a mennyország kapuját. Ezen a héten még a temetést is fehérben végzik, nem gyász-, hanem húsvéti, győzelmi énekeket énekelnek.³³³ BOD Péter leírása szerint:

Konfántinus Tsáfzár úgy akarta, hogy ez a' *Fejér Hét*, légyen egészfézen innep; a' Konfántinápolyi Kontziliomban pedig azt végezték 680. éfztendőben: *Nem tsak az újjonnan kerefztelkedtek, hanem minden Hívek az egész Húfvét Hetin a' Templomban múlafsanak, 'Sóltárokat, Ditséreteket énekeljenek, a' Sz. Írás' olvasára [sic!] figyelmezzenek, a' Szentek fzolgalátjokkal éljenek. Ezen a' Héten játékok-is ne légyenek.*³³⁴

³²⁷ ZÁVODSZKY 1904, 97-98., 198.

³²⁸ ZÁVODSZKY 1904, 98., 198.

³²⁹ FÜRST 2008, 42.; PAP 2009a, 78.

³³⁰ VÖ. DOBSZAY 2003, 140.

³³¹ RIPPEL 1754, 104-105.; LONOVICS 1857, 213-215.; NÉMETHY 1873, 182.; HÖRK 1882, 280.; BABIK 1891, 273.; VELLEDEITS 1912, 254.; BIERITZ 2005, 145.

³³² LITURGIKON 1980, 326-327.; HANULA 1998/1999, 184-185.

³³³ MKL III., 604.

³³⁴ BOD 1786, 29. A húsvéti játékkal kapcsolatban lásd: LEEUWEN 2009, 87-88.

Húsvét egy hetes ünnepe fokozatosan szűkült le a mai első és másod napra.³³⁵ Hazánkban az 1092-ben tartott *szabolcsi zsinat*³³⁶ szerint akkoriban még négy napig tartottak Húsvétot, majd a *nagyszombati zsinat* 1611-ben három napra, XIV. Kelemen pápa 1771-ben – Mária Terézia kérésére – pedig két napra csökkentette.³³⁷ X. Pius pápa 1911-ben húsvét második napját is törölte a kötelező ünnepek sorából, de nálunk – külön engedélyre – továbbra is megtartották.³³⁸ A protestantizmus és a református gyakorlat követte a korra általában jellemző gyakorlatot. A postillákból tudjuk, hogy a XVI-XVII. században Húsvétot, Pünkösdt és Karácsonyt három-három napon ünnepelték, majd uralkodói rendeletek a XVIII. század utolsó negyedében a zsinatok, közgyűlések „ratifikálták” a harmadik nap eltörlését.³³⁹

A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgiareform praktikusán csak a Húsvét oktaváját hagyta érintetlenül, pedig a Liturgikus Konstitúció szerint a liturgikus év átrendezése közben „úgy kell megtartani vagy visszaállítani a szent idők hagyományos szokásait, hogy ezek megőrizték eredeti jellegüket.”³⁴⁰

Meg kell még említenünk a *risus paschalis*, azaz a *húsvéti nevetés* vagy „*nevettség*” jelenségét.³⁴¹ Bod Péter leírja, hogy Húsvétkor a tanítók (lelkészek) prédikáció helyett „nevetéses fábulákat befűzöltenek [...], melyet

³³⁵ Az egy héti tartó húsvéti ünneplést a 813-ban tartott *mainzi zsinat* négy, a *konstanzi zsinat* 1094-ben három napban határozta meg. MIHÁLYI 1980, 191.

³³⁶ Vö. TÖRÖK 2000, 39.

³³⁷ Vö. BOD 1786, 29.; MIHÁLYI 1980, 191.

³³⁸ UNGHÁRY 1934, 79-81. Vö. LONOVICS 1857, 40-41., 209.

³³⁹ A Hollandiai Egyházak Tanácsának ülésein tárgyalták az ünnepek második napjának megtartását. Egy 1997-ben elfogadott állásfoglalás szerint „»tisztán egyházi-teológiai szempontból« nem érdemes megtartani a másodnapokat; a hozzájuk való ragaszkodásnak csak általános társadalmi okai vannak.” LEEUWEN 2009, 111.

³⁴⁰ SS 2000, 79.

³⁴¹ A reformáció előtti korban „p. o. a keresztyénség egyik legnagyobb örömnepét a husvétot akként ülték meg, hogy a predikáló pap, szerzetes vagy barát, minden erejét és tehetségét összeszedte, hogy a hallgató közönséget minél édesdedebben megnevettesse. Mint Bázel derék reformátora Ockolámpád [*sic!*] elbeszéli, egyik lelkész a szószéken a kakukkot, a másik pedig a pulykát, ismét másik a ludat utánozta. Volt olyan lelkész is, a ki szent Pétert úgy adta elő, a mint az egy fogadóban a kért bort megitta, de annak árát fizetni nem tudván, a vendégfogadóst szépségesen rászedte. De sok volna itt mindazon gyalázatos visszaéléseket felsorolni, melyek Istennek élő és igaz anyaszentegyházába becsusztak; elég annak szomorú következményét jelezni, hogy a szószék szinpaddá, a lelkészek pedig valóságos komédiásokká lettek.” MÁRK 1884, 4-5.

„A barokk liturgiába egykor beletartozott a *risus paschalis*, a húsvéti nevetés. A húsvéti szentbeszédben lennie kellett egy olyan történetnek, mely a híveket nevetésre készítette úgyannyira, hogy vidám kacagástól visszhangzott az egész templom. Lehet, hogy ez egy kissé felszínese, rögtön érthető megnyilatkozása a keresztyén örömnak. De nincs ebben mégis valami nagyon szép és méltányos dolog, hogy a nevetés liturgikus jelképpé lett? Nemde jóleső érzés számunkra, hogy a barokk templomokban a puttók és a díszletek összjátékából még mindig a

mondottanak *Rifus Paschalis* Húsvéti nevettségnek”. Erről sokat panaszkodtak „fok jó Kerefztyének”.³⁴² Természetesen itt a nevetés nem emocionális kitörés vagy idegrendszerrel összefüggő izommozgás, hanem vallásfenomenológiai és vallástörténeti jelenség, amit a reformáció kora összekötött a „régí kovász” (vö. 1Kor 5,7-8) egyházának gyakorlatával és jelenségével.

Mindenesetre őszintén fel kell tennünk a kérdést, hogy a reformáció korában szidott és ellenzett *risus paschalis* gyakorlata tulajdonképpen miben és mennyiben különbözik a *stand-up-comedy* stílusához hasonlító és annak esz-köztárából válogató mai és „modern” lelkészi-prédikatori fellépéstől, valamint attól az elvárástól, hogy tűzdeljük tele viccel a figyelem fenntartása érdekében a prédikációt és az istentiszteletet. Igazából teljesen mindegy, hogy a vicc miről szól, vagy a „csattanó” mihez kapcsolódik, az a lényeg, hogy nevéssen a gyülekezet. A szószéki bégetés, gágogás, kakukkolás, iázás legújabb kori jelenségéről van szó. Bálám történetéből megtanultuk, hogy a szamarak is tudnak beszélni (vö. 4Móz 22).

HÚSVÉTI IDŐ

Fehérvasárnap

A nyolcadik és hetedik nap misztériuma. Krisztus és a szentek uralma a földön a rosszaktól való elkülönülés után. A nyolcadik nap a világ végén új életet jelent, a hetedik pedig a szentek jövőendő nyugalma a földön. [...] Első napnak az Ádám-tól Noé-ig terjedő időt vehetjük, másodikként a Noé-tól Ábrahám-ig, harmadikként az Ábrahám-tól Dávid-ig, negyedikként a Dávid-tól a babiloni fogság-ig, ötödikként a fogság-tól Jézus Krisztus eljövetele-ig terjedő időt. Az Úr születésétől kezdve tehát a hatodik napot töltjük. És amint a Genesis szerint az ember a hatodik napon teremtetett az Isten hasonlatosságára (Gen. 1,26-27), így a jelenkorban is mintegy a hatodik napon újulunk meg a keresztségben, hogy visszanyerjük Teremtőnkkel való hasonlatosságunkat. Mikor pedig ez a hatodik nap eltelik, ama szelelés után³⁴³ jön a nyugalom, jön Isten szentjeinek és igazainak örömmünnepe. A hetedik nap elteltével pedig abba az életbe és nyugalomba megyünk [...]. Amint pedig hét nap elteltével a hét ugyanazon napjához

nevetést halljuk ki, melyben a megváltottak szabadsága fejeződött ki?” RATZINGER 2005, 66. Vö. BIERITZ 2005, 94-95.

³⁴² BOD 1786, 74.

³⁴³ A cséplés, szétválasztás, az igazak egy csűrben való összegyűjtésének gondolatát veszi fel újból Ágoston, amit prédikációja korábbi részében már bevezetett.

érünk, ahonnan kiindultunk, épígy a világ hét kora után ugyanazon halhatatlanságba és boldogságba jutunk vissza, ahonnan a bűnbeeséssel kiestünk.³⁴⁴

Húsvét nyolcada, a Húsvét utáni első vasárnap (*Quasi modo geniti*³⁴⁵ vagy *Quasimodogeniti*), Fehérvasárnap vagy „Fehér úrnapi” (*Dominica in albis* vagy *post albas*³⁴⁶) a húsvéti idő (*Tempus paschale*,³⁴⁷ *Quinquagesima*³⁴⁸) kezdete.³⁴⁹ Látható, hogy milyen szorosan összekapcsolódik a központi Húsvét előtt a Húsvét előtti és Húsvét utáni 40 nap mintegy szimmetriát képezve.³⁵⁰ Fehérvasárnap a „zárt idő” (*tempus clausum*) végét jelenti, ekkor újból elkezdtek a lakodalmazást, a hangos öröm idejét.³⁵¹

Húsvét nyolcada, azaz a Húsvét utáni első vasárnap azért is fontos és érdekes vasárnap, mivel a János evangéliuma szerint a tanítványok Húsvét utáni istentiszteletébe nyerünk bepillantást (Jn 20,26-31), a vasárnap és így a húsvéti istentisztelet az evangéliumból következik és az evangéliumi szakaszhoz kötődik.³⁵²

A VII. századtól jelentkezett a keresztesítésre emlékeztető, évente visszatérő ünnep, amikor az egész gyülekezet az egy esztendővel korábban megkereszettekkel együtt megemlékezett a keresztesítés kiszolgáltatásáról (*Pascha annotinum* vagy *annotina*),³⁵³ amit később a *Fehérvasárnap* utáni hétfőre áthelyeztek, de a keresztesítési gyakorlat változásával együtt ez is fokozatosan elvesztette jelentőségét.³⁵⁴

Ötven napon keresztül tart a húsvéti öröm és ünneplés „egész pünkösdig, amikor [az egyház] ősi szokás szerint ismét kiszolgáltatja a keresztesítés szentségét, majd Szentháromság vasárnapján a húsvéti ünneplést befejezi.”³⁵⁵ Alexandriai Athanasziosz (295-373)³⁵⁶ a Húsvét utáni ötven napot *nagy vasárnapnak* (*magna dominica*) nevezi,³⁵⁷ ez a húsvéti öröm által együvé kovácsolt „egyetlen

³⁴⁴ Ágoston 259. beszéde Húsvét nyolcadára. EB IV., 171-173.

³⁴⁵ BIERITZ 2005, 147.

³⁴⁶ RIPPEL 1754, 105.

³⁴⁷ UNGHVÁRY 1934, 63-65.; VÁRNAGY 1999, 391.

³⁴⁸ LTHK VII., 1199.; BARSÍ 1999, 52-55.

³⁴⁹ LONOVICS 1857, 213-215.; HÖRK 1882, 280.; BABIK 1891, 276.; BIERITZ 2005, 145.; LEEUWEN 2009, 66-67.

³⁵⁰ EB II., V.

³⁵¹ RADÓ 1957, 117-118.

³⁵² Vö. IVANCSÓ 2009, 133.

³⁵³ A megemlékezést eredetileg a keresztesítés felvételének első évfordulóján, a megelőző esztendő Húsvétjának napján tartották. BERGER 2008, 238.

³⁵⁴ BIERITZ 2005, 145.; KLAUSER 1965, 89-90.

³⁵⁵ UNGHVÁRY 1934, 64. Vö. CSIKY 1914, 122.

³⁵⁶ Vö. VANYÓ 2004, 57-65.

³⁵⁷ OHCW, 24.; FÜRST 2008, 60-61.; EB II., V.; KEK 1994, 249.

ünnep” vagy ünnepi időszak.³⁵⁸ A Húsvét utáni 50 napon nagy örömnünnepet, örömteli ünnepi időszakot (*laetissimum spatium*)³⁵⁹ ülnék a jeruzsálemi keresztyének. Ilyenkor nem böjtölnek.³⁶⁰ BOD Péter megemlíti, hogy a keresztyének a Húsvét és Pünkösd közötti ötven napot ünnepként szentelték meg, „de az ötven napokat ofztán bizonyos napokra fszorították.”³⁶¹ A Húsvét ünnepét követő időben a „húsvét ünnepét kibontó vasárnaposorozat kezdődik.”³⁶²

A II. Vatikáni Zsinat utáni naptárreform óta a római katolikus egyházban *Húsvét vasárnapjaiként* és nem *Húsvét utáni vasárnapokként* tartják számon a húsvéti idő jeles Úrnapijait, ezáltal a *fentebb* idézett forrásokra hivatkozva „egységes” időként kezelik a Húsvétot követő 50 napot. Így a protestáns és az 1969-1970-es naptárreform utáni római katolikus rend szerint a Húsvét utáni harmadik és a Húsvét negyedik vasárnapja tulajdonképpen megegyezik, azaz: *Jubilate* vasárnapról van szó,³⁶³ csak éppen együttesen nem tudjuk számolni az érintett vasárnapokat (sem).

A Húsvét és Pünkösd közötti hat vasárnap mindegyike a húsvéti titok elmélyítését és a húsvéti örvendezés erősítését szolgálja. Történeti énekeskönyveink minden ünnepre, így Húsvétra is gazdag énekanyaggal szolgálnak, ami mutatja, hogy elődeink nem csupán néhány órára és alkalomra korlátozott ünnepekben gondolkodtak és éltek, hanem az ünnepet követő, annak tartalmát és üzenetét elmélyítő időszakokkal is számoltak. A feltámadás ünnepe utáni hetek ősi, klaszszikus szövegei az isteni irgalmasság, kegyelem iránti túláradó örvendezés és mély bizalom kifejezői, hiszen mi emberek magasztaljuk a végtelenül nagy és hatalmas Istent, aki Krisztust, a mi Urunkat, a juhok nagy pásztorát kihozta a halálból az örök szövetség vére által (vö. Zsid 13,20). A megváltott új ember, az új szövetség gyülekezete és egyháza új szívvel, új lélekkel új éneket énekel a Feltámadottnak.

Az egyes vasárnapok nevei éppúgy a bevezető bibliai, ill. zsoltárvers (*introitus*) alapján rögzültek, mint ahogyan Nagyböjt esetében láttuk. E vasárnapok esetében is megfigyelhető a magyar nyelvű szakirodalomban a németes írásmód. Az 1Pt 2,2-ből vett *Quasi modo geniti* (vagy *Quasimodogeniti*) vasárnapot követi a Húsvét utáni második: *Misericordia* vagy *Misericordias* (vagy *Misericordia[s]*) *Domini*. A XVII-XVIII. században – általában az iskolaév menete miatt – erre a vasárnapra tették az elsőáldozást és a konfirmációt.³⁶⁴

³⁵⁸ Vö. RIPPEL 1754, 129-130.; JÁNOSSY 2008, 33.; DOLHAI 2016, 36-37., 40-41.

³⁵⁹ VÁRNAGY 1999, 391. Vö. BIERITZ 2005, 91-92.

³⁶⁰ IVANCÓS 2009, 134.

³⁶¹ BOD 1786, 90-91.

³⁶² HAFENSCHER 2010, 327-328.

³⁶³ Vö. BARSZ 1999, 54.; BIERITZ 2005, 78-80., 147-149.

³⁶⁴ HAFENSCHER 2010, 310-311. Vö. HAFENSCHER 1999, 137.; BIERITZ 2005, 145-146.; MAGASSY

Magyar kontextusban szintén német mintára terjedt el a genitivus használata a liturgikus nyelvhasználatban napok és ünnepek jelölésére (így pl.: *Misericordias, Epiphanias, Trinitatis*, valamint *Martini, Michaelis*). Feltehetően az egyértelműség és az ebből következő rövidítési szándék miatt a szerkezetből elmarad(t) a *dies* vagy *festum* szó.³⁶⁵

A többi vasárnap is az időszakot meghatározó zsoltárok kezdeteiből nyerte nevét: *Jubilate, Cantate* (vagy *Kantate*), *Rogate* (~ „könyörgő úrnap”, az evangélikus egyházban is könyörgéseket tartottak;³⁶⁶ *Vocem iucunditatis*), majd Mennyebemenetel (*Ascensio*) és Pünkösöd között: *Exaudi*³⁶⁷ (vagy *Várorvasárnap*³⁶⁸), amit forrásaink még Áldozócsütörtök oktaváján belüli vasárnapnak is neveznek. *Exaudi* a „meghallgatás” úrnapjának is neveztetik, mivel a keresztyének azon hitének ünnepe, melynél fogva hiszik és vallják, hogy Isten imádságaikat meghallgatja.”³⁶⁹ „Az egyházi év egyetlen napjának sincsen olyan sajátlagos jelleme, mint az áldozócsütörtökre következő vasárnapnak, melyet találólag neveztek el »az egyházi év valamennyi vasárnapja között az egyedül árvának.«”³⁷⁰

Exaudi vasárnapkal kezdődik a Pünkösdre készülés ideje, *Pünkösöd Nagyhete* (*Hebdomada expectationis* vagy *Várorhét*; *Szentlélek Adventje*; *Piroshét*; *Vöröshét*³⁷¹) is, amelyen a református gyakorlatban rendszerint bűnbánati hetet tartanak. A *Pünkösöd vasárnap* előtti napot, *Pünkösöd szombatjának* nevezik (vö. *Sabbato Pentecostes*).³⁷²

1997/I, 262.

³⁶⁵ BIERITZ 2005, 223.

³⁶⁶ HÖRK 1882, 281.

³⁶⁷ BIERITZ 2005, 147-150.; LEEUWEN 2009, 110.

³⁶⁸ BÁLINT 1976, 334-335.; SZÉNÁSI 1999, 71.

³⁶⁹ HÖRK 1882, 281.

³⁷⁰ CSIKY 1914, 157.

³⁷¹ A kutatási eredmények szerint a *Vöröshét* vagy *Piroshét* elnevezést használták a Pünkösöd ünnepe előtti és utáni hétre is. BÁLINT 1976, 335. Vö. BABIK 1891, 273.

³⁷² BÁLINT 1976, 335. Ezen a napon zajlik a csíksomlyói búcsú, a „zarándoklat – a negyven évi tiltás ellenére – annyira kiszélesedett, hogy ma már a romániai magyarság legnagyobb egyházi ünnepévé vált. Már nem csupán a környékbeli katolikus falvak népe keresi fel a somlyói »Csodatévő Máriát« pünkösöd szombatján, mint hajdan, hanem más tájakon, sőt külföldön élők is, akik között egyre több a protestáns hívő. Összeköti őket a Krisztus tanításába vetett hit, számos egyházi ének, és Csíksomlyó, a székelység történelmi kegyhelye iránt érzett tisztelet. Ide jönnek ünnepelni, együvé tartozásukat, magyarságukat a vallás rítusaiban megélni és mások számára is felmutatni.” GAÁL 1994, 61.

A zarándoklat, a búcsú és a mise, „Babba Mária” kultusza sem a sokszor hangoztatott hitvallási alapon, sem az összegyülekezés egyháztörténeti előzményei és motivációja, valamint eredet- és alakulástörténete (vö. МОХАЙ 2009, 107-176.) alapján nem illeszthető be protestáns és református gyakorlatunkba és gondolkodásunkba. A búcsú és a zarándoklat egyértelműen vallási esemény, hiszen annak része a kegytemplom felkeresése, a virrasztás, a zarándoklat és a magas római katolikus hierarchia által és jelenlétében pontifikált nagymise. A csíksomlyói

A korai évszázadokból származik és nyugat-európai történelmi megpróbáltatások emlékezetéből táplálkozik az Áldozócsütörtök előtti napokban tartott ún. könyörgő (rogációs) napok (*Rogationum*), ill. a *litania major*ral fémjelzett keresztjáró napok hagyománya.³⁷³ A keresztjáró hét hétfőjét, keddjét, szerdáját *feria secunda, tertia, quarta rogationum* névvel illetjük.

A keleti-bizánci hagyományban a Húsvét utáni vasárnapokat szintén az adott vasárnap evangéliumáról nevezik,³⁷⁴ ekként: Antipáska vagy Tamás vasárnapja;³⁷⁵ Kenetes (*vagy* kenethozó/kenetvivő) asszonyok vasárnapja; Inaszkadt (*vagy* béna) vasárnapja; Samaritánus asszony (*vagy* samáriai/szamariai nő) vasárnapja; Vakon született ifjú (*vagy* a vak) vasárnapja; [Mennybemenetel napja]; Szentatyák vasárnapja a *niceai zsinat* emlékére (*vagy* I. egyetemes zsinat atyáinak vasárnapja).³⁷⁶

A húsvéti idő valójában egyetlen számottevő gyülekezeti „eseménye” manapság magyar református kontextusban – ha a konfirmáció pl. Pünkösöd ünnepében van – az *Anyák napja* mint témavasárnap. Az általam átvizsgált prédikációs kötetekben először LŐRINCZE Géza Örökkévaló irgalom című prédikációs kötetében (1941) jelenik meg *Anyák napja*,³⁷⁷ valamint CZEGLÉDY Sándor 1942-es istentiszteleti használatból kinőtt imakönyvében³⁷⁸ találhatunk imádságokat *Anyák napján*.³⁷⁹

búcsút nem lehet még akkor sem a magyarság ünnepének tartani, ha új szimbólumtartalmak kapcsolódnak hozzá és ezáltal egyre inkább „nemzeti” jelleget ölt, amit a politikusok egyre aktívabb részvétele is erősít. A csíksomlyói búcsú összefüggéseivel részletesen foglalkozott újabban: MOHAY 2009.

Erősen kérdéses, hogy miért tolerálható jobban a „Babba Mária” zászlaja alatti gyülekezés – amely kritikáját nem lehet hallani –, mint pl. az óprotestáns liturgia és éneklés, amely minden ilyen „képtelenséget” megszüntetett az egyház gyakorlatában, de kritikája mégis szüntelen megfogalmazódik.

³⁷³ RIPPEL 1754, 115-116.; ZIMMERMANN 1847, 149-150.; LONOVICS 1857, 216-229.; BOGÁR 1932, 40., 57.; RADÓ 1957, 121.; MIHÁLYFI 1933, 156.; ÜNGHVÁRY 1934, 65.; BARSÍ 1999, 56.; DOBSZAY 2004, 118-119., 195.; BIERITZ 2005, 148-149.; PAP 2012e, 85-95.

³⁷⁴ MIHÁLYFI 1933, 174. szerint a görögök a vasárnapokat az azon a napon olvasott evangéliumról nevezték el, a latinok pedig inkább az adott vasárnap *introitus*ának kezdő szavával különböztették meg a jelesebb Ünnapokat. Ismerünk a nyugati hagyományból is az adott, rögzített evangéliumok alapján keletkezett vasárnap-elnevezéseket, amelyek főleg a nép tudatában éltek.

³⁷⁵ Vö. MAGASSY 1997/I, 260.

³⁷⁶ BOGÁR 1932, 84., 115-116.; MIHÁLYFI 1933, 174-176.; LITURGIKON 1980, 327-336.; HANULA 1998/1999, 185.; BIERITZ 2005, 150.

³⁷⁷ Vö. LŐRINCZE 1941, 131.

³⁷⁸ Az 1922-es első kiadásban még nincs anyák napi imádság. Vö. CZEGLÉDY 1922.

³⁷⁹ CZEGLÉDY 1942, 303-305.

A világ különböző országaiban eltérő napokon tartott emléknappal³⁸⁰ kapcsolatban mély történeti gyökereket is szoktak említeni. Magyarországon annyi bizonyos, hogy gondolatilag erőteljesen összekapcsolódott a naphoz kapcsolódó eszmeiség Szűz Mária tiszteletével és anyaságával. A XX. század első felében útjának indított, majd az utóbbi évtizedekben erőteljesen elterjedt emléknap nem véletlenül május hónapra esik, amely a római katolikus kegyességben „Mária hónapja”.³⁸¹

Természetesen nagyon nehéz az „ünnepet” beilleszteni a keresztyén liturgikus évbe és annak gyakorlatába, habár ma már szinte magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen, hogy egyházunk „ünnepi kánonjában” az *Anyák napja* az „egyházi ünnepek” sorát gazdagítja. A mariánus gyökerű és az elmúlt rendszerben felerősödött társadalmi emléknap az újreformátus gondolkodás és hitgyakorlás nélkülözhetetlen eleme, amely anyák napi témaprédikációkkal és gyülekezeti kultúrműsorral a legkiemelkedőbb ünnepek egyike.

Értelemszerűen homiletikáinkban csak az 1970-es évektől jelentkezik a probléma, ill. a feladat kijelölés. CZEGLÉDY Sándor markáns megjegyzése³⁸² mellett a következő két évtizedben helyet kapott, ill. foglalt magának az anyák napi igehirdetés mint homiletikai kihívás,³⁸³ majd *régisége okán kvázi kazuáliává* emelkedett.³⁸⁴ Felhívom a figyelmet még az egyik legújabb neoprotestáns homiletika álláspontjára, amely komoly figyelemztetéseket is tartalmaz a tárgyalat emléknapal kapcsolatban.³⁸⁵

³⁸⁰ Pl. az USA-ban, Ausztriában, Németországban, Svájcban, Szlovákiában – sok más országhoz hasonlóan – május második vasárnapján tartják az *Anyák napját*. Szlovéniában március 25-én, *Gyümölcsoltó Boldogasszony (Annuntiatio, Krisztus fogantatása)* napján, Romániában, Szerbiában, Ukrajnában március 8-án emlékeznek az édesanyákról.

³⁸¹ Vö. BIERITZ 2005, 150.; DOLHAI 2016, 101-102.

³⁸² „Az is helytelen, ha bizonyos vasárnapokat lefoglalnának különleges események vagy tények ünnepelésére /régebben: hősök vasárnapja, anyák napja stb./. Igaza van Barth Károlynak: »Egyháziatlan dolog, ha az egyházban különleges eseményeket vagy emléknapokat kiemelünk«.” CZEGLÉDY 1971, 184.

³⁸³ BOROSS 1988, 222.; SZÖNYI 1992-93, 26.

³⁸⁴ „XV. Anyák napi prédikáció: Nem egyházi ünnep, hanem társadalmi, de régóta megemlékezünk mi is május első vasárnapján az édesanyákról. A Bibliában bőségesen találunk példát, így a textusok megtalálása nem okozhat nagy gondot. Napjainkban nagyon szükséges, hogy ezt a napot komolyan vegyük, és igazi evangéliumi töltésű prédikációt mondjunk, hiszen mindannyian tudjuk, nagy a baj. Ha ezt a folyamatot nem tudjuk megállítani, nemzetünk 50 év múlva felére fog csökkenni. Természetesen ezt csak teljes társadalmi összefogással és példaadással lehet megoldani.” NAGY 2004, 271.; vö. BOROSS 1994, 295.

³⁸⁵ „Anyák napján, vagy gyermek bemutatásakor egyaránt jó alkalmat találhatunk arra, hogy Isten élő igéje a szülői hivatásról és a hívó család szerepéről szóljon. Az anyák napjának ünnepelését nem az egyház kezdeményezte, de ez még nem jelenti azt, hogy egyértelműen kiiktatható lenne egyházi ünnepeink közül. Azonban ekkor is Istentiszteletet tartunk, és nem anyatiszteletet! Nehogy kimaradjon Jézus, az evangélium, a keresztség üzenete! [...] Az anyák napján és

BOGÁR János (1932) rendkívül érdekes és fontos „ünneptörténeti” adatokat szolgáltat a tárgyalt nap magyar református adaptációjával kapcsolatban. A szerző egyszerre hangsúlyozza az emléknapi erőteljes pogány (római) eredetét,³⁸⁶ valamint átvételének amerikai eredetű motivációját. A következőket írja:

mert éppen napjainkban lehetünk szemtanúi egy olyan pogány eredetű, bár igen kedves, lírai érzelmeket keltő ünnep bevezetésének és meghonosodásának, amely az amerikai kettős lélek szüleménye, helyesebben a sivár gazdasági történetben a pogány romanticizmus felé hajló sentimentálizmusnak naivitásából termelődött régi pogány római hatás következtében: *az anyák napja*, amely ünnep már nálunk is félig-meddig vendégjogot nyert az Amerikából hazatért studenseink lelkes propagandája folytán és utban van a rendes legalizálódás felé. Kénytelenek vagyunk azonban a historicus igazságot kutató törekvésével lenyesegetni azt az illúziót, amelyik abban ringatta magát, hogy itt egy új, kedves protestáns talajból kicsirázott ünnepnek meghonosításával van dolgunk és ehelyütt megállapítani azt, hogy ez az ünnep nem egyéb, mint a régi pogány rómaiaknál ugyanígy megülni szokott *matralia*, amely június 1-én Matuta anya tiszteletére tartatott. [...]

Itt említjük meg egyébként azt is, hogy a református keresztyénségnek egész sajátos írásszerű felfogása, az ünnepekre vonatkozó tanrendszere, teljességgel kizárja az ilyen és ehhez hasonló ünnepeknek a behozatalát, vagy bármily módon való meghonosítását. [...] Azért tartottuk szükségesnek itt ezen a helyen erre kitérni, mivel lassan általánosan szokássá válik már ennek a pogány-római vallásból átvett ünnepnek a megülvése. Ma már külön prédikációs irodalma keletkezett és az u. n. belmissziós-irányzathoz való tartozás védjegyezéséhez az is hozzátartozik, hogy az illető lelkipásztor megtartja-e ezt a napot.³⁸⁷

Jogos a szerző részletesebben nem idézett kapcsolódó felvetése is, miszerint az anyák napja analógiájára az apák, testvérek, nagyszülők is „megérdemelnék eszerint a romanticus-sentimentális felfogás szerint” a különálló ünnepnapokat.³⁸⁸ A *nemzetközi nőnapot* és a *gyermeknapot* (még) különösebben nem számítják liturgikus keretek között megülvendő ünnepeink közé, de a jelenlegi szemléletből következtethet, hogy pl. a német nyelvterület egyes vidékein Mennybemennel ünnepén tartott és az időponttól függetlenül erőteljes alkoholfogyasztásról

a gyermekbemutatók alkalmával az anyai szent hivatás megvilágítására kell törekednünk, nemcsak az édesanyák köszöntésére.” BORZÁSI 2008, 204-205.

³⁸⁶ A nap görög és római vallástörténeti párhuzamai vitathatatlanok, azonban álláspontom szerint az adaptáció és interpretáció szempontjából a társadalmi témavasárnap mariológiai vonatkozásainak hangsúlyozása megkerülhetetlen.

³⁸⁷ BOGÁR 1932, 42.

³⁸⁸ BOGÁR 1932, 42.

híres *apák napját* – amely egyébként elnyomja az ünnepnap eredeti tartalmát – vagy a kereskedelmi érdekből felkapott *Valentin-napot* (február 14.)³⁸⁹ is új ünnepkánonunk és akár *kvázi kazuáliáink* között köszönhetjük nemsokára.³⁹⁰

Szeretném leszögezni azt is, hogy a rendelkezésemre álló német nyelvű homiletikákban és liturgiákban nem említik az *Anyák napját* mint különleges egyházi ünnepet, liturgikus alkalmat vagy különleges igehirdetési alkalmat. Karl-Heinrich BIERITZ *Liturgikájában* rámutat, hogy a világi naptár megalkotta a saját, a keresztyén kalendáriumhoz hasonló „kánonját”. A világi naptár az állami ünnepek mellett mintegy *de sanctis* napokként történelmi személyiségek emléknapjait sorakoztatja fel, ezek között kollektív értelemben pl. az *Anyák napját*.³⁹¹

Egyházi-istentiszteleti gyakorlatunk problémáira újból rávilágít ez a nap. A társadalmi emléknap a Húsvétot követő *húsvéti időre* esik, és rendszerint ütközik *Cantate* vasárnappal. Teljesen bevett és elfogadott gyakorlat, hogy *Az egyházi ének és zene vasárnapjaként* nevezett vasárnap³⁹² eredeti liturgikus jelentését és a húsvéti időszakba való beágyazottságát elveszítette, és amennyiben május első vasárnapjára esik, a Bibliaolvasó Kalauz kánonértékű rendje szerint az *Anyák napja* rendszerint kiszorítja a *Cantate* vasárnapot, ami a liturgikus rend szerint mindig és kizárólag a *Húsvét utáni IV. vasárnap* lehet.

Ez történt 2012-ben is, amikor az *Anyák napja* miatt a Bibliaolvasó Kalauz áthelyezte egy héttel később a *Cantatéból* lett *egyházi ének és zene vasárnapját* május 6-ról 13-ra (*Rogate* vasárnapra), ami már – Mennybemenetel ünnepének közelsége és liturgikus hagyománya szerint – a Pünkösöd felé fordulás ideje lenne.³⁹³ 2013-ban még mostohább az *introitus*ról elnevezett *Cantate* vasárnap

³⁸⁹ A III. századi mártírhálált halt Valentin püspök napja. A korai (keleti) naptárhagyományok szerint a karácsonyi idő, ill. a Vízkereszt utáni negyven nap ekkor záródott. Valentin az epilepsziások és az ájulások segítője. A nap a szerelmese és a jegyesek ajándékcseréjének napja is (volt). BIERITZ 2005, 231.; LEEUWEN 2009, 168-169.

³⁹⁰ „Most képzeljük el az amerikai példa nyomán a protestáns és közelebbről a református egyházi évkörben, vagy ünnep-sorozatban mindezeket így egymás mellett: anyák-napja, gyermekek-napja, vadvirágok-napja, legyek-napja stb. [...]” BOGÁR 1932, 43.

³⁹¹ BIERITZ 2004, 78-79.

³⁹² „Sokan úgy gondolják, ez a vasárnap az éneklés és az egyházi zene (musica sacra) napja. Nem szabad feledni, hogy ez csupán az antifóna kezdő szavára épül. A vasárnap tematikájában, textusaiban nincs említés zenéről, szent muzsikáról. Ha mégis ezt a tradíciót akarjuk értelmezni, azt mondhatjuk: a textusok és a liturgia rámutat a szent muzsika titkára, mozgatórugójára: a megváltás bizonyosságára és az üdvösség örömére. A hét igéje egyben a vasárnap zsoltárának kezdő verse.” HAFENSCHER 2010, 364.

³⁹³ „Május 9-e az idei [2010.] protestáns egyházi naptár szerint [*sic!*] a reformátusoknál az *egyházi éneklés és zene vasárnapja*, míg az evangélikusoknál *Rogate*-vasárnap. Szükséges és lehetséges is szerves egységben látnunk az ünnepnek ezt a kétfajta megközelítését. [...] Május 9-e *Rogate*-vasárnap is. Ezt a keresztyén ökumenikus testvériség jegyében értelmezzük: a Húsvét utáni

sorsa a református Bibliaolvasó Kalauz szerint. A liturgikus rend szerint 2013. április 28-ra eső Húsvét utáni IV. vasárnap 2013. május 12-re (*Exaudi* vasárnap-ra)³⁹⁴ kerül áthelyezésre, hiszen május első vasárnapján *Az édesanyák vasárnapja* kerül sorra. A 2013-as rend összeállítása közben minden bizonnyal a 2012-es beosztásból vagy valamilyen definiálatlan szokásból – miszerint május elejére szokott esni *Cantate* vasárnapja – indultak ki, amit 2013-ban Húsvét ünnepének korai időpontja eléggé felülírt.

Nilvánvaló, hogy a szerkesztés közben sem ezzel, sem a *Cantate* vasárnap liturgikus rendjével és üzenetével sem voltak tisztában a felelősök. Még az sem tűnt fel, hogy a 2013. évi Bibliaolvasó Kalauz végén újból függelékben jelenik meg az Igazság és Élet folyóirat perikóparendje, amelyben *Cantate* helyesen szerepelt. A kiadvány tehát belső ellentmondást tartalmaz, erre természetesen csak azok figyelnek fel, akik tudatában vannak annak a ténynek, hogy *Az egyházi ének és zene vasárnapja* és a liturgikus rend szerinti *Cantate* ugyanaz a vasárnap (lenne), ill. történeti értelemben egy töről fakad.³⁹⁵ Száználmas liturgia(történet)i kiegyenlítési kísérletezésnek minősíthető az a közvetítő hamisítás 2007-ből, hogy a Bibliaolvasó Kalauz fent említett gyakorlatát igazolva *Cantate* vasárnapból „Kantáta-vasárnap” (*sic!*) néven új témavasárnapot csinálunk, majd a következő magyarázatot fűzzük hozzá: „Kantáta-vasárnapnak [*sic!*] hívjuk, csak egy héttel később ünnepeljük.”³⁹⁶

De visszatérve korábbi témánkhoz szögezzük le: az anyák napi gyakorlat előbb-utóbb önálló „liturgiai rendet” és énekeskönyvi énekeket követel magának anélkül, hogy az „ünnep” teológiai tartalmát és kultuszi relevanciáját tisztáztunk volna.³⁹⁷ Az együttgondolkozást nagyban megnehezíti az *egyházi év* értelmezésének egyházunkon belüli sokrétűsége, beleértve az egyházi év teológiai és történeti tényének és létezésnek tagadását is úgy, hogy közben ez a nézet szükségszerűen már megalkotta a saját ilyen-olyan, ráadásul önmagában divergáló ünnepkánonját, amely vallási, üdvtörténeti és elsődleges liturgiai tartalma, üzenete igencsak kérdéses.

ötödik vasárnap az evangélikus gyülekezeti közösségekben az *imádság vasárnapja*.” NAGY 2011, 90., 92.

Az idézet példa az egyházi kiadványok érvényesülésének tekintélyére, elfogadására, valamint figyelmeztetés arra, hogy mekkora felelősséggel jár a véleményformálás és információ-közlés vonatkozásában minden ilyen kiadvány.

³⁹⁴ Ez egyúttal még *A konfirmáció vasárnapja* is.

³⁹⁵ Vö. BIERITZ 2005, 49., 148. Vö. MAGASSY 1997/I, 284.; HAFENSCHER 2010, 364.

³⁹⁶ BÓDISS 2007, 1., 4.

³⁹⁷ Az 1985-ös *Istentiszteleti Rendtartás*ban az *egyházi év ünnepei* és a *további ünnepek* között még nem szerepelt az *Anyák napja*, de a textuáriumban a húsvéti időben és az *egyházi ének és zene vasárnapja* előtt már helyet kapott egy pontban a *lelkésztovábbképzés vasárnapjával*. IR 1985, 340.

Annyira erős hagyománynak, sőt ünnepnek tűnik az *anyák napja* az átlagos egyházi-lelkészi közvélekedés számára, hogy azt ma már egyre gyorsabban terjedő létszámban az év egyik legmarkánsabb napjaként, sőt ünnepeként tartják számon.³⁹⁸ Olyannyira erős hagyománynak tűnik ez a témavasárnap, hogy jelentőségénél fogva még a szokásos, nagyünnepeken is betartott, ősinek hitt és a református identitás kifejeződéseként felfogott liturgikus rendet is – amelyhez a változtatás-jobbítás szándékával alig lehet közeledni – képes ez a nap felülírni. Az előkészület és az odaszánás elképesztő erőbedobását tapasztalhatjuk e napon, amely töredékét szívesen fogadnánk a keresztyén egyházi ünnepek vonatkozásában is.

A liturgiai reflexió mély krízisét mutatja, hogy fel sem tűnik a probléma: Isten helyett az ember, az anya, az ember és ember közötti kapcsolat legfellebbezhető giccsbe öltöztetett magasztalása, az érzelmi stimuláció kerül a középpontba. Ilyenkor eltűnhet vagy redukálódhat az istentiszteleti-liturgikus ének, eltűnhet vagy marginalizálódhat a bibliaolvasás és a prédikáció. Megjelennek és dominálnak a köszöntések, köszönő szavak, az emberi produkciók felkonferálásának mondatai, ami az istentiszteleti szolgálat eszményétől oly távol helyezkedik el. Ilyenkor sem teológiai maximák, sem művészeti értékek nem érvényesülhetnek.

Az átlagos református gondolkozásában az istentisztelet középpontjának tartott igehirdetés *helyére* kerül a dagályos, bibliai-teológiai üzeneteket alig közvetítő akár negyven perces „műsor” – az ún. „Ige egyházában”, amit azzal magyaráznak, hogy most teljesedik be a zsoltár: gyermekek és csecsszopók szája által dicsőített Isten (vö. Zsolt 8,3). Az ilyen összegyülekezés legfellebbezhető vallásos köntösbe öltöztetett, vallásos keretbe beszorított kultúrműsornak nevezhető.

A fentebb említett újreformátus ünnepkánont az üdvtörténeti nagyünnepekhez rendelt és az egyházi év történeti vázára felfűzött „kontrafaktumként” és pszeudoünnepek láncolataként jellemezhetjük. Félreértés ne essék, nem az ember-ember közötti gesztusok és interakciók jelentőségének tagadásáról van szó, hanem ezek liturgikus szintre emelésének tényéről és az ünnep értelmezéséről. Helyesebb lenne húsvéti reménységgel az ember megváltásáról, az új emberről, az új énekről, az eszkatológikus reménységről és előretekintésről,

³⁹⁸ Egyáltalán nem véletlen, hogy újabban mennyire erőteljesen hangsúlyozzák a nap ősiségét, ókori eredetét. Az ünnep *liturgikus* elburjánzása azonban korántsem annyira ősi, ahogyan sejteti az erőszakosan a múltba visszatekintő igazoló érvelés. Valójában ez sem feledtetheti, hanem csak elkendőzi, hogy csupán az utóbbi évtizedben erősödött fel ennyire az *anyák napja* körüli egyházi gyakorlat.

a család és a közösség, a férfi és a nő teremtetési küldetésének kiteljesedéséről és mai értelmezéséről, a megváltás titkáról beszélni.³⁹⁹

„*Énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodákat tett.*” (Zsolt 98,1) A zsoltáros Isten tetteinek elbeszélésére hívja a közösséget, ez a Húsvét utáni vasárnap éppen ezért nőtte ki magát fokozatosan az egyházzenét különösen becsülő és annak jelentőségét komolyan vevő protestáns, elsősorban a lutheri hagyományokat követő egyházakban az egyházi ének és zene ünnepévé, ill. vasárnapjává.⁴⁰⁰ Ezen a vasárnapon Európa-szerte testvéregyházainkban és a mi közösségeinkben is kórustalálkozókat, egyházzenei ünnepeket tartanak,⁴⁰¹ hiszen a hangszeres zene, az ének, a harangok zúgása mind-mind Isten dicsőségét és a feltámadott Úr diadalmát hirdetik és zengik szerte e világban.

Áldozócsütörtök

Az Úr feltámadása a mi reményünk, mennybemenetele a mi megdicsőülésünk. A mennybemenetel ünnepét ünnepeljük ma. Ha tehát helyesen, hűségesen, áhitattal, szentül, jámborul ünnepeljük az Úr mennybemenetelét, emelkedjünk fel vele együtt, és fenn legyen a szívünk.⁴⁰²

A mai napon tehát [az Úr Jézus Krisztus] mennybemenetelét ünnepeljük. Ezzel a nappal egybeesik ennek az egyháznak egy másik helyi ünnepe. E bazilika alapítójának, Szent Leontiusnak és ereklyéje elhelyezésének⁴⁰³ az ünnepe. Ám méltán ho-

³⁹⁹ CSIKY Lajos homiletikai javaslatát lásd a Húsvét utáni vasárnapokra: CSIKY 1914, 154-155. A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója után és a Zsinat után kiadott új szabályozások előtt Th. KLAUSER 1965-ben megfogalmazta, hogy a felelősségteljes liturgiareformnak az egyházi év területén három feladatot kell elvégeznie: 1) az Úrnapoknak mint Húsvét he-
tenként visszatérő „ünnepsorozatának” korlátozás nélkül vissza kell adni egyeduralmát és meghatározó jellegét az egész egyházi évre nézve; 2) a mindenféle szekundér ünnepek sokaságát vissza kell vágni, szorítani; 3) oktatással és az egyházi törvényhozás segítségével az új ünnepek bevezetése, koncipiálása iránti széles igénynek és nyomásnak komolyan megálljt kell parancsolni. Vö. KLAUSER 1965, 93. Úgy vélem, a mintegy 50 évvel ezelőtti gondolatok saját speciális helyzetünkre átfordítva igencsak aktuálisak.

⁴⁰⁰ Vö. BIERITZ 2005, 148.

⁴⁰¹ PAP 2012d, 3.

⁴⁰² ÁGOSTON 262. beszéde az Úr mennybemenetelének 40. napján. EB VI., 125.

⁴⁰³ *Depositio* – egy-egy vértanú ereklyéjének elhelyezése egy építményben, amelyre templomot építettek. Ez összefüggésben áll a *templomszentelés* (*dedicatio*) ünnepével.

Korai liturgiátörténeti forrásunk, Egeria zarándoknő útinaplója tudósít a Golgotán álló templom (*Martyrium*) és a Feltámadás-templom jeruzsálemi felszentelési nyolc napig tartó emlékünnepéről. „Ezeknek a szent templomoknak felszentelési ünnepét tehát nagy pompával ünneplik meg, mert az Úr keresztyét ezen a napon találták meg. [...] A templomszentelési ünnep napjai alatt az összes templom díszítése ugyanaz, mint Húsvétkor vagy Epifániakor,

mályosítja el a Nap a csillagokat. Beszéljünk tehát inkább az Úrról, amint elkezdtek. A jó szolga is annak örül, ha Urát dicsérik. A mai nap tehát az a negyvenedik nap, amelyen az Úr feltámadása után felment a mennybe. [...] Íme, ma az egész földke-rekségen megülik ezt a napot.⁴⁰⁴

Feltámadásával és mennybemenetelével beteljesedett Urunk, Jézus Krisztus megdicsőülése. Megünnepeztük feltámadását az Úr paszkhájának megülésével, ma mennybemenetelét magasztaljuk. Egyik is[,] másik is ünnepnap számunkra.⁴⁰⁵

A testi dísz a testet koronázó fej! Az ünnepek díszé pedig a mai ünnep. Miért? – kérdik. Mert Krisztus testestől való mennybevételét ünnepeljük, amely az Úr ünnepeinek teljessége. Amilyen fényt sugárzó a fő, úgy tükrözi a mai ünnep is az isteni kegyelem sugárzását!⁴⁰⁶

Mennybemenetel (*Ascensio Domini* vagy Áldozócsüdtörtök) ünnepén azt ünnepe-
peljük, hogy a feltámadott és dicsőséges Krisztus „*negyven napon át megjelent
előttük, és beszélt az Isten országa dolgairól*” (ApCsel 1,3). Ugyanazok a tanít-
ványok, akik a húsvéti feltámadás tanúi voltak, látták a Mestert felemeltetni
a mennybe, és „*felhő takarta el őt a szemük elől*” (ApCsel 1,9). Akiket tanúként
a földön hagyott, meg is áldotta ezekben a pillanatokban, és örömmel tér-
tek vissza Jeruzsálembe (Lk 24,50-51), hogy várják az ígéretek beteljesedését,
a Szentlélek eljövetelét. A nap „alaphangulata” is az, hogy: Krisztus mennyben,
a tanítványok a földön.⁴⁰⁷

A feltámadás hitével és tapasztalatával indultak a tanítványok a tanítvánnyá
tétel küldetésére (Mk 16,14-18; Mt 28,16-20), amit a megígért és Pünkösdkor
kitöltetett Lélek (vö. ApCsel 2; Jól 3) ereje által teljesítettek és teljesítünk.⁴⁰⁸
Márk evangéliumában fontos teológiai összegzést is olvasunk: „*Az Úr Jézus pedig
miután ezeket mondta nekik, felemeltetett a mennybe, és az Isten jobbára ült.*” (Mk
16,19) Az Apostoli Hitvallás szerint a mennybemenetel tanulsága és jelentősége a

és így mindennap processzióban vonulnak a különböző szent helyekre, mint Húsvétkor és Epifániakor.” IVANCSÓ 2009, 143-144.

⁴⁰⁴ Ágoston beszéde Krisztus mennybemenetelére Hippóban, 411. május 4-én (*Sermo* 262). EB II., 253-254.

⁴⁰⁵ Ágoston beszéde Krisztus mennybemenetelére. Az elhangzás helye és ideje (kb. 396-397 vagy 400 után) ismeretlen (*Sermo* 263). EB II., 257.

⁴⁰⁶ Ismeretlen szerző homíliája Krisztus mennybemenetelére (nagy valószínűséggel a keleti ha-
gyományból). EB II., 263.

⁴⁰⁷ TÓTH 1935a, 27.

⁴⁰⁸ Vö. LEEUWEN 2009, 96-99.

múlt, a jelen és a jövő összetalálkozásaként foglalható össze: „*fölment a mennybe, ott ül a mindenható Atya Isten jobbán, onnan jön el ítélni élőket és holtakat.*”

A korai egyházi atyák prédikációikban szépen jellemzik e jeles napot: az ünnepek ékessége és befejezése, dicsőséges és öröndetes nap. Valóban, mivel ez az ünnep nem csupán búcsúvétel, hanem beteljesedés, az öröm dicsőséges ünnepe, hiszen „*van pártfogónk az Atyánál: az igaz Jézus Krisztus*” (1Jn 2,1), és az Isten jobbán ülő meghalt, de feltámadott Jézus Krisztus „*esedezik is érettünk*” (Róm 8,34). Egy közbenjáró van „*Isten és emberek között, az ember Krisztus Jézus*” (1Tim 2,5), aki egyúttal az új szövetség közbenjárója is, és áthatolva az egeken főpapként megindul gyarlóságainkon (vö. Zsid 4,14-16; 9,15; 12,24). Az önmagát testetöltésében megüresítő, szolgálai formát magára öltő Urat Isten felmagasztalta és minden név fölött való nevet adományozott neki, amelyre minden térd meghajol a világmindenség egészében (vö. Fil 2,6-11). A genfi zsoltár magasztaló énekének szavaival élve: „*Mert noha ül nagy magasan, / De lát nyilván alatt valókat.*” (RÉ 138,3)

Mennybemenetel napja a keresztyén egyház ünnepeinek legősibb rétegéhez tartozik, a kezdeti századokban a Húsvét és Pünkösd közötti időszakban mégis különböző napokon emlékeztek meg erről az eseményről. Tertullianus a II-III. század fordulóján még nem tesz különbséget a Mennybemenetel és a Pünkösd ünnepe között, az ötvennapos várakozás magában hordozta Krisztus visszajövetelének reménységét, hiszen ahogyan Ő felment, úgy fog újból eljönni.⁴⁰⁹ Eusebiosz (263?-339)⁴¹⁰ caesareai püspök egyik fennmaradt töredékes írása szerint Húsvét után hét hét következik, majd az ötvenedik napon megpecsételi a feltámadást „Krisztus mennybemenetelének felette ünnepélyes napja”. A III-IV. században gyökerező *Apostoli Konstitúciók*⁴¹¹ nevű irat szintén említi az Úr mennybemenetelének napját.⁴¹²

Jeromos (vagy Hieronymus; 347-420) egyik prédikációja szerint az Úrnapja mint a feltámadás napja a keresztyének számára a „mi napunk”. Azért nevezik Úrnapijának, „mert ezen a napon ment fel az Úr dicsőségesen az Atyához.” A pogányok Nap napját a keresztyének is szívesen vállalják, mivel „ma emelkedett fel a világ Világossága, ma jelent meg az igazság Napja, kinek sugarai az üdvösséget hozzák.”⁴¹³ BARSÍ Balázs magyarázata szerint a „katakombák keresztyenyei” megülték a mennybemenetel emlékezetét, azonban nem egy különálló napon, hanem az „egész Szent Ötvennapban, a »Pentecostesben«,

⁴⁰⁹ Vö. BARSÍ 1999, 56.

⁴¹⁰ Vö. VANYÓ 2004, 149-154.

⁴¹¹ Vö. VANYÓ 2004, 53.

⁴¹² Idézi: RADÓ 1957, 121.

⁴¹³ Idézi: KEK 1994, 249.

vagyis a húsvétból Pünkösdig [*sic!*] tartó szent időben.” Az ünneplés Pünkösd napján „érte el a csúcspontját”,⁴¹⁴ Pünkösdöt ezek alapján *Húsvét nagy nyolcadának* is nevezhetjük.⁴¹⁵ A zsidó és a keresztyén Húsvét egybeesése és kvázi együttünneplése többek között azért vált külön, mivel az egyház nyugati és keleti felében lezajlott hosszú ún. húsvéti vita eredménye végső soron az lett, hogy a keresztyén Húsvétnak mindig vasárnapra kell esnie, ami kihatással volt a Pünkösd időpontjára is.⁴¹⁶

Mennybemenetel napjának és ünnepének a Húsvét utáni 40. naphoz kapcsolása és Pünkösdötől való „önállósodása” a IV. századból ered (vö. pl. Nüsszai Gergely 371-ben, Aranyszájú János 386-ban mondott prédikációját).⁴¹⁷ A keleti és nyugati egyházban az V. században általánosan bevett és elfogadott gyakorlat lett a 40. nap megünneplése.⁴¹⁸ A 40. és az 50. nap különválasztása egyrészt a lukácsi elbeszéléshez való igazodás (ApCsel 1,3) és a korszakra jellemző általános historizálási szándékára vezethető vissza.⁴¹⁹ Ágoston egyházatya (†430) egyik levelében arról tudósít, hogy Urunk szenvedését, feltámadását és mennybemenetelét, valamint a Szentlélek eljövetelét évenként megünneplik szerte a világon.

A Húsvét utáni 40. napot Egeria leírása Betlehemhez köti. Szerinte a megelőző napon (szerdán) a keresztyének Betlehembe mennek Jeruzsálemből, „ahol ott van az a barlang, amelyben az Úr született.” A következő napon (csütörtökön), a negyvenedik napon a papok a püspökkel együtt „a naphoz és a helyhez illő módon” prédikálnak – azonban ennél többet nem árul el a feljegyzés, egyáltalán nincs utalás arra, hogy ott valamilyen mennybemeneteli megemlékezés lenne.⁴²⁰ A feljegyzés ünneptörténeti értékelése egyelőre problémásnak tűnik. Elképzelhető, hogy a Húsvét utáni időszakot lezáró utolsó tíz nap bevezetéseként és készülve a mennybemenetel ünnepére, a „Vőlegény elvételére” (vö. Mk 2,20; Lk 5,35), valamint a Lélek kitöltésére, az Úr megtestesülésére, a Vőlegény (első) eljövetelére emlékeztek.

Az adatok pontossága alapján szinte bizonyosan kizárható, hogy a szerző összekeverte volna Betlehemet és a mennybemenetel helyszínéül szolgáló, Lukács evangélista által feljegyezett Olajfák hegyén található Betániát (Lk 24,50). Nagy valószínűséggel arról van szó, hogy a megtestesülés, azaz a mennyből

⁴¹⁴ BARSÍ 1999, 56. Vö. DOLHAI 2001, 157-158.; RADÓ 1957, 118-124.; BIERITZ 2005, 141-142.

⁴¹⁵ BERGER 2008, 401.

⁴¹⁶ KLAUSER 1965, 88.

⁴¹⁷ BARSÍ 1999, 57.; BIERITZ 2005, 151.; MEYER-BLANCK 2011, 145.; LEEUWEN 2009, 104.

⁴¹⁸ VÁRNAGY 1999, 391.; BARSÍ 1999, 57.; RADÓ 1957, 122-123.; BOGÁR 1932, 46., 58.; KLAUSER 1965, 88.; BIERITZ 2005, 151.; MEYER-BLANCK 2011, 145.

⁴¹⁹ MEYER-BLANCK 2011, 145.

⁴²⁰ IVANCSÓ 2009, 134.

való alászállás és a dicsőséges visszatérés, a mennybemenetel, azaz a megváltás történetének kezdete és vége teológiai értelemben összefügg, egységet alkot, amit ez a földrajzi szimbolizmus is kifejez(ett).⁴²¹ Ambrus püspök (†397) himnuszában magunk is így énekeljük: „*Atyától lőn kijövése, / És ahhoz lesz megtérése; / Pokolig lőn leszállása, / De felmegyen mennyországra.*” (RÉ 302,2)

A naplóból az is kiderül, hogy Krisztus mennybemenetelének történetét Pünkösöd vasárnap délből (vagy kora délután) olvasták fel az Olajfák hegyén Lukács evangéliumából és az ApCsel-ből.⁴²²

A (Húsvét utáni) ötvenedik napon, vagyis vasárnap, a nép számára ezen a nagyon fáradtságos napon, minden a szokásos módon folyik az első kakasszótól kezdve: virrasztást végeznek az Anasztasisban, ahol a püspök az evangéliumnak azt a részét olvassa, amit mindig olvasnak vasárnap, vagyis az Úr feltámadását [... A hatodik óra után] és rögtön az étkezés után [...] megérkeznek az Olajfák hegyére, vagyis az Eleonába, először az Imbomonra mennek, vagyis arra a helyre, ahonnan az Úr a mennybe emelkedett, és ott úgy a püspök, mint a papok leülnek, leül az egész nép, olvasmányokat olvasnak, himnuszokkal váltogatva, a naphoz és a helyhez illő antifónákat is mondanak, a közbeiktatott imádságok is mindig olyan érzelmeket fejeznek ki, amelyek a naphoz és a helyhez illenek; felolvassák az evangéliumnak azt a részletét is, ami az Úr mennybemeneteléről szól, felolvassák még az Apostolok Cselekedeteiből az Úr feltámadása utáni mennybemenetelének elbeszélését is. (43,1-4)⁴²³

A 40. nap rögzülésével kialakult a már korábban is említett szimmetria, párhuzamosság és ellentételezés a nagybőjti gyász, szomorúság és a Húsvét utáni negyven nap öröme között.⁴²⁴

A későbbi korokban, a középkortól az ünnepet többféleképpen szemléltették: a mennybemeneteli igeszakasz felolvasása után eloltották a Feltámadott szimbólumaként felfogott húsvéti gyertyát,⁴²⁵ vagy a húsvéti időben oltárra helyezett zászlós Krisztus-szobrot elvették, sőt egyes régiókban látványosan a templom padlására húzták fel azt.⁴²⁶ Vannak adatok arra is, hogy a *nona* imaóra alkalmával esetlegesen két, a füstölőt tartó klerikus testesítette meg a két

⁴²¹ BARSÍ 1999, 57.; RADÓ 1957, 122-124.

⁴²² IVANCSÓ 2009, 136.; LTHK VIII., 189.

⁴²³ IVANCSÓ 2009, 135-136.

⁴²⁴ Vö. BARSÍ 1999, 61.; BIERITZ 2005, 151.

⁴²⁵ RIPPEL 1754, 117.; RADÓ 1957, 125-126.; BOGÁR 1932, 58.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 118.

⁴²⁶ BOD 1786, 90-91.; BÁLINT 1938, 248. RIPPEL 1754, 116-117. szerint a felhúzás után felülről virágokat, ostyákat szórnak és vizet öntenek a templomtérbe. Ez az allegorikus liturgiama-gyarázat szerint a Szentlélek kegyelmeinek kiáradását szimbolizálja. A vízöntést Ezékiélre vezeti vissza.

angyalt, akik beszéltek a tanítványokkal. Ez az esemény ténylegesen Krisztus mennybemenetele után történt (vö. ApCsel 1,10-11).⁴²⁷ Ezekkel a paraliturgikus rítusokkal a protestáns egyházak nem éltek és nem élnek.

Az Áldozócsütörtök (vagy áldozónap) elnevezés sajátos magyar szóalkotás, amit mi protestánsok továbbra is használunk. Újfalvi Imre énekeskönyvében (1602) a következő feliratot találjuk (kissé modernizált átírásban): „*Áldozóra. Avagy Krisztus mennyben felmenésére*”.⁴²⁸ „Nevét e napon szokásos (áldozni) úrvacsorájától vette.”⁴²⁹ A névadás eredete a már korábban említett és bemutatott gyakorlatból ered, miszerint a IV. Lateráni Zsinat (1215) elrendelte, hogy minden keresztyénnek évente legalább egyszer, a húsvéti időben kell gyónnia és úrvacsorát vennie. Ennek a „húsvéti áldozásnak” a végnapja a XX. század elejéig a római katolikus egyházban a Húsvét utáni negyvenedik nap, azaz Áldozócsütörtök volt.⁴³⁰ Érdekes, hogy számos református gyülekezetben a XIX. század második felétől a korábbi Nagypéntek és Húsvét helyett Áldozócsütörtök és Pünkösd lett a konfirmációi vizsga és az első úrvacsoravétel időpontja, ahogyan olykor az elsőáldozást is ehhez a naphoz kapcsolták a római katolikus egyházban.⁴³¹

Áldozócsütörtököt talán pontosan ez a konfirmációs szokás vagy gyakorlat mentette meg és át a magyar református gyakorlatban, és ez kihatással volt az egyházi iskolák államosítása utáni időkben, amikor egyre nyomasztóbban érvényesült a „hétköznapi ünnep” jelensége. A CSIKY Lajos szerint a „pünkösti ünnepkör” részeként számon tartott „[...] *áldozócsütörtök*, meghatározott időben, egy munkaterhes hét közepén érkezik el.”⁴³²

Az egyházi iskolázás újraindulásával a XX. század utolsó évtizedében a mindig az iskolaévre eső ünnep istentisztelettel összekötött kvázi munkaszüneti, ill. tanítás nélküli munkanappá vagy belső szabályzatokban deklarált munkaszüneti nappá lett, amit számos helyen istentisztelettel, csendesnappal stb. egybekötve tartanak meg. Vízkereszt minden bizonnyal azért sikkadt el a magyar református gyakorlatban, mivel túlságosan közel esik a konkrét karácsonyi ünnepekhez, az évváltáshoz, valamint igazából nem kapcsolódott hozzá már semmilyen olyan liturgikus (vagy paraliturgikus) szokás, amely még megszűnése után is „életben

⁴²⁷ A Mennybemenetel napján tartott *nona* imaóra közben vagy a főistentiszteleten. Vö. BIERITZ 2005, 152.

⁴²⁸ Lásd továbbá a 25. mellékletben!

⁴²⁹ HÖRK 1882, 281.

⁴³⁰ Vö. BARSÍ 1999, 55.; LONOVICS 1857, 229-236.; BABIK 1891, 277.; VELLEDEITS 1912, 254.; HAFENSCHER 2010, 365.

⁴³¹ Vö. JÁNOSSY 2008, 37-38.; HAFENSCHER 2010, 365.

⁴³² CSIKY 1914, 156. Vö. HAFENSCHER 2010, 365.

tarthatta” volna a napot. Vízkereszt/Epifánia ráadásul elveszítette jól cizellált, valódi és önálló tartalmát, amit egyértelműen meg lehet(ne) határozni.

Krisztus mennybemenetelét az elmúlt évtizedek óta Magyarországon sajnos nem egységesen a Húsvét utáni negyvenedik napon ünneplik a keresztyén egyházak. A II. Vatikáni Zsinat után 1969-1970-ben bevezetett naptárreform lehetővé tette az ünnepnap eltolását a következő vasárnapra, így a magyar katolikusok *vasárnap* ülik meg *Áldozócsütörtököt*,⁴³³ amit számos magyar római katolikus kollégánk kifogásol.⁴³⁴ A zsinat utáni liturgiareform magyarországi adaptációja *Exaudi* vasárnapra „helyezte át”, vagyis kvázi így szüntette meg Mennybemenetel napját. Az ünnepből egyszerű *téma* lett, amit Vízkereszt át-helyezésével együtt DOBSZAY László „nagy hibának” nevez.⁴³⁵

A „praktikus” és/vagy pasztorális megfontolás⁴³⁶ mögött a nyugati keresztyén egyházak közösségeire általánosan jellemző gondolkodást vélhetjük meghúzódní és kibontakozni: az egyház saját magát szekularizálja és aliturgizálja, amit nyugodtan nevezhetünk önmegsemmisítő rombolásnak vagy saját maga megrontásának.⁴³⁷ A keresztyén egyház gyakorlatban és a liturgiában kifejeződő hitvallásban Krisztus mennybemenetele nem csupán egy téma, hanem a mennybe ment Krisztushoz kapcsolódó nagy reménységek és váradalmak, valódi hittartalmak ünnepe és kifejeződése. Azt is említettük, hogy pl. a romániai latin gyakorlatban a Mennybemenetel ünnepét a Húsvét utáni 40. napon ünneplik továbbra is, míg egész Itáliában a polgári munkaszüneti napok szabályozása értelmében Vízkereszt napjával ellentétben Krisztus mennybemenetele nem ünnep, így általában pápai szertartás sincs ezen a napon.

A protestáns egyházak a hétköznapi, munkanapra eső ünnepnap jelenségével küzdenek, ezért kisebb gyülekezetekben megeshet, hogy elmarad az ünnepi istentisztelet. Talán érdemes lenne valóban az illetékeseknek fontolóra venni, hogy egyéb társadalmi, elavult és sokszorosan felülírt emléknapi helyett a nyugati rítusú összes keresztyént egységesen érintő két nagyünnepet: Nagypénteket és Áldozócsütörtököt európai mintára újból ünnepnappá tegyék.⁴³⁸

⁴³³ Vö. SS 2000, 79.

⁴³⁴ Vö. BARS 1999, 57.

⁴³⁵ Vö. DOBSZAY 2001, 167-169.; DOBSZAY 2003, 140., 142. A korszak kritikáját lásd még: TÖRÖK 2012, 443-448.

⁴³⁶ Az ünnep és az istentisztelet nem lehet *csupán* és/vagy *elsősorban* praktikus és/vagy pasztorális, hiszen végső értelmük szerint nem is az emberről szólnak, még ha az ünnepek bizonyos vonatkozásban az emberért történnek.

⁴³⁷ Vö. BÉKÉSI 2013, 77.

⁴³⁸ Nagypéntek munkaszüneti nappá tételét 2016. október 14-én jelentette be Orbán Viktor miniszterelnök. A bevezetéshez szükséges törvénymódosítások a kézirat lezárásakor még folyamatban vannak. Részletesebben lásd *fentebb*.

Bizonyos esztendőben, amikor a nyugati és a keleti naptár szerint Húsvét egybeesik, a bizánci rítusú keletiek is velünk ünnepelhetnének. Az apostoli buzdítás erősítse meg hitünket e mostani jeles nap alkalmából: „*Ha tehát feltámadtatok a Krisztussal, azokat keressétek, amik odafent vannak, ahol a Krisztus van, aki az Isten jobbán ül.*” (Kol 3,1)⁴³⁹

Az ún. „pünkösdi ünnepkör” kezdetét a református szakirodalomban általánosan – ahogyan *fentebb* részletesen bemutatuk – Áldozócsütörtökre vagy e nap „környékére” teszik és Szentháromság ünnepével befejezettnek tartják.⁴⁴⁰ SZÉNÁSI Sándor szerint a „pünkösdi ünnepkör” Áldozócsütörtöktől Örökkévalóság vasárnapig tart.⁴⁴¹ Akárhogy is definiálnánk szűkebb vagy tágabb értelemben a „pünkösdi ünnepkört”, az ünnepkör mint olyan nem valósul meg. Az „ünnepkör” problémájának tisztázásában segít Krisztus mennybemenetelének ünnepe. Áldozócsütörtök ünnepe, ténye egyaránt és egyszerre kötődik Húsvéthoz és Pünkösdhöz, egyiktől sem lehet függetleníteni, ill. egyikhez sem lehet kizárólagosan kötni. A klasszikus liturgikus szövegek a húsvéti öröm elmélyítése mellett fokozatosan segítenek előrettekinteni és a Szentlélekre várás vágyát, lelkiületét felerősíteni a két nagyünnep között.

PÜNKÖSD

Pünkösdtől ünneplünk, és a Lélek eljövetelét, és az ígélet időpontra történt beteljesülését, a remény valóra válását. Mivel oly nagy misztérium, ezért nagy tisztelete is!⁴⁴²

A mai ünnep a nagy Úristenre és nagy kegyelmi ajándékára emlékeztet minket, melyet ránk árasztott. Ezért évenkénti visszatéréssel ünnepeljük, nehogy amit csak egyszer teszünk, az az emlékezetből kiessék. Az évenkénti ünnepelés elnevezés éppen abból ered, hogy valamit ismételtel teszünk; amiként a folyót állandónak mondjuk, mert nyáron sem szárad ki, hanem egész éven át folyik, vagyis egész évben állandó. Így van az ünneplés is, amelyet ma szoktunk ünnepelni. Ma a Szent Lélek eljövetelét ünnepeljük.⁴⁴³

⁴³⁹ PAP 2011i, 1.

⁴⁴⁰ Vö. pl. RAVASZ 1915, 363.

⁴⁴¹ SZÉNÁSI 1999, 35., 71.

⁴⁴² Nazianzoszi Gergely pünkösdi beszéde Konstantinápolyban, 379. június 9-én az ariánusokkal folytatott hadakozások közepette. EB II., 276.

⁴⁴³ Ágoston beszéde Pünkösdi ünnepén 412. június 2-án (az elhangzás helye ismeretlen; *Sermo* 267). EB II., 292.

A Szent Lélek évenként visszatérő ünnepét ünnepeljük, melyhez ünnepi összejövettel, ünnepélyes felolvasás és ünnepélyes prédikáció illik. Ebből kettőnek már eleget tettetek, mivel szép számmal összegyűltetek, hogy meghallgassátok az Írásokat.⁴⁴⁴

Mérhetetlenek és emberi szóval ki nem fejezhetők, Szeretteim, azok a kegyelmi ajándékok, melyekkel az emberszerető Isten elhalmozott ma bennünket. Örvendjünk mindnyájan és ujjongva magasztaljuk Urunkat, mert ünnep számunkra a mai nap. Amint az esztendő forgásában négy évszak váltja egymást, Isten Egyházában is ünnep ünnepet vált fel. A minap ünnepeltük a szent Keresztet, a szenvedést, a feltámadást, majd ezek után a mi Urunk Jézus Krisztus mennybemenetelét; végül ma a javak végső teljességéhez, az ünnepek középpontjához, ma az Úr ígéletének gyümölcsehez érkeztünk.⁴⁴⁵

Sorra került az évenként visszatérő ünnep, amely napon Urunk Jézus Krisztus elküldte a Szent Lelket, a Paracletust, akit már korábban megígért tanítványainak. [...] A feltámadása utáni negyvenedik napon tehát, amelynek ünnepét tíz nappal ezelőtt megültük, felment a mennybe, és meg nem feledkezve ígéletéről, ma elküldte a Szent Lelket, annak a százhusznak (ApCsel 1,15), akik egyszerre együtt voltak, és hűségesen várták az Úr ígéletének valahára való beteljesülését. [...] Úgy ünnepeltek tehát ezt a napot, mint Krisztus teste egységének tagjai. Mert nem hiábavalóan ültetek meg, ha az vagytok, amit ünnepeltek: azok örökösei az egyháznak, akiket az Úr eltöltött Szent Lélekkel, és a magáénak ismer el, miközben gyarapodik az egész földkerekségen, az övé is elismeri Őt.⁴⁴⁶

Pünkösöd (*Pentecoste* vagy *Pentecostes*), a *hetek ünnepe*, az ötvenedik nap az ígéretek beteljesedésének, a Lélek kitöltetésének, eljövételének ünnepe. A bibliai, prófétai többszörös előképekből (vö. 2Móz 23,16; 34,22; 3Móz 23,15-21; 4Móz 28,26-31) táplálkozó Húsvét utáni ötvenedik nap történéseinek elbeszélése (ApCsel 2,1-41) a keresztyén egyház tulajdonképpeni alapítását írja le, és az idő a maga folytonosságában a Szentlélek valósága és erőtere által az egyház mai valóságával kapcsol össze.⁴⁴⁷ A keresztyén egyházat mint kultuszközösséget Krisztus halálának és feltámadásának hirdetése, a keresztség és az úrvacsora közössége, a közös imádság jellemzi és különbözteti meg, a keresztyének ezzel a hitvallással

⁴⁴⁴ Ágoston beszéde Pünkösöd napjaiban (405 előtt vagy 411. május 14-én, feltehetően Karthágóban; *Sermo* 269). EB II., 297.

⁴⁴⁵ Aranyszájú János II. homíliája Pünkösdre. EB VI., 145-146.

⁴⁴⁶ Fulgentius beszéde Pünkösöd szent napjáról (*Sermo* 8). EB II., 304., 306.

⁴⁴⁷ Vö. BIERITZ 2005, 153.; TÓTH 1935a, 27.; LEEUWEN 2009, 99-102.

élnek, járnak és cselekszenek ebben a világában. A Pünkösöd mint ötvenedik nap ünneptörténetileg a Húsvét utáni ötven nap ünnepélyes lezárásának minősült.⁴⁴⁸

A zsidó hagyományok szerint ez a nap az aratás első termésének, zsongójának betakarítása, amelyhez a Sínai-hegyi törvényadás, szövetségekötés gondolata is társult.⁴⁴⁹ Isten szövetséget kötött népével, az egyház pedig a Lélek új szövetségének⁴⁵⁰ részesévé lett mint a „*Lélek zsongójának*” birtokosa (vö. Róm 8,23). A korai iratok utalnak is arra, hogy az anyaszentegyház olyan, mint a Lélek által összekötött kéve.⁴⁵¹

Az ünnep nevét az apokrif (deuterokanonikus) Tóbit (*vagy* Tóbiás) 2,1-ből eredeztethetjük: „*Pünkösdkor, a hetek szent ünnepén*” (ἐν τῇ πεντηκοστῇ τῇ ἑορτῇ, ἣ ἐστὶν ἁγία ἐπὶ τὰ ἑβδομάδων).

Pünkösödöt már az első században ünnepelték, de HÖRK József szerint általánossá csak a IV. században lett. Eleinte csak egy, majd a *konstanzi zsinat* határozata következtében három napon keresztül ünnepelték. „Az ev. egyházban két napon át ünnepeltetik. (A harmadik nap félünnep csak, legfeljebb imával.)⁴⁵²”⁴⁵³

Az *elvírai zsinat* (300?) XLIII. kánonja rendelkezik a Pünkösöd ünnepléséről, ekként: „Úgy határoztunk, hogy a helytelen szokást az írás tekintélye alapján helyesbítjük: ünnepeljük mindnyájan a húsvét utáni ötvenedik napon és ne a negyvenedik. Aki ezt nem teszi meg, arról megállapítjuk, hogy eretnokséget vezetett be.”⁴⁵⁴

A III-IV. század fordulóján Szíriában és Palesztinában az „ötvenedik napon” ünnepelték Krisztus mennybemenetelét, Jeruzsálemben a Lélek kitöltetésére is emlékeztek.⁴⁵⁵ Egeria szerint a Húsvét utáni ötvenedik napon a keresztyének a Sionra mennek. Ez az egyetlen nap az esztendőben, amikor az úrnapi istentiszteletet nem a Kereszt mögött, a Golgotán tartják. (25,5).⁴⁵⁶ A napló későbbi részében olvashatjuk, hogy „ötvenedik napon, vagyis vasárnap”, Pünkösöd ünnepén a jeruzsálemi istentiszteleten az Úr feltámadásának evangéliumát olvassák, „amit mindig olvasnak vasárnap” a kora reggeli istentiszteleten. Majd felmennek a Sionra, és a nap harmadik órájában felolvassák az ApCsel-ből a nap

⁴⁴⁸ BIERITZ 2005, 153.

⁴⁴⁹ Vö. OSKAMP–SCHUMAN 2001, 117-118.; LEEUWEN 2009, 107-108.

⁴⁵⁰ OHCW, 23.

⁴⁵¹ Vö. MIHÁLYI 1980, 196-197.

⁴⁵² *Értsd*: nincs prédikációs istentisztelet, ugyanis Pünkösöd harmadik napját is hivatalosan eltörlték a XVIII. század második felében.

⁴⁵³ HÖRK 1882, 282.

⁴⁵⁴ ÓI V., 256.

⁴⁵⁵ Vö. BIERITZ 2005, 153-154.

⁴⁵⁶ IVANCSÓ 2009, 109.

eseményének leírását, amihez a déli órákban a Krisztus mennybemeneteléről való megemlékezés is kapcsolódik az Olajfák hegyén.⁴⁵⁷

Ahogy korábban ismertettük, a IV. század végétől Krisztus mennybemenetelét külön, a negyvenedik napon kezdték ünnepelni, Pünkösöd ünnepe pedig fokozatosan a Lélek kitöltésének önálló ünnepévé alakult és oktávát is csatoltak hozzá.⁴⁵⁸ Nyolcadik napja, azaz oktávája később a Szentháromság ünnepe lett, az így kapott hét napot az allegorikus liturgikus eredetmagyarázat a Lélek hét ajándékából vezeti le.⁴⁵⁹ Jelentőssé vált a Pünkösöd előtti vigília, ami számos ponton hasonlított a húsvéti vigíliára (pl. ószövetségi olvasmányok).⁴⁶⁰ A húsvéti ünnepek végpontja, Pünkösöd – többek között bibliai előképek miatt is – a második nagy kereszteselési terminussá lett, és a Pünkösöd hetét is Húsvét hete mintájára alakították.⁴⁶¹

Pünkösöd egyrészt illeszkedik a keresztyén liturgikus esztendő rendszerébe, másrészt szorosan kapcsolódik Húsvéhoz, lezárja a húsvéti ünneplést, a húsvéti időszak koronája.⁴⁶² Bizonyos értelmezések szerint a korai forrásokban megjelenő Pünkösöd (*Pentecostes*) a Húsvét utáni egész időszakra vonatkozik. A II. Vatikáni Zsinat utáni naptárreform eltörölte a Pünkösöd nyolcadát, „helyette” a Mennybemenetel és a Pünkösöd közötti Szentlelket váró kilenc napos *novena* megtartását javasolták, ill. írták elő. Ez pl. a magyar római katolikus liturgikus naptárban Áldozócsütörtök „vasárnapra helyezésével” csak csonka formában valósulhat meg.⁴⁶³

Az ortodoxiában Pünkösöd egyszerre bír ünnepi és bűnbánati karakterrel, ami részben a nyugati egyházban is megjelent a Pünkösöd utáni héten az akkor korábban tartott évnegyedes idő (kántorböjt) miatt.⁴⁶⁴

A római katolikus gyakorlat szerint a Pünkösöd második napja *de jure* tulajdonképpen nem ünnep, hiszen a Pünkösöd utáni hétfőn az ún. „évközi idő” (*tempus per annum*) kezdődik. Azon országok/területek számára, amelyeken a második nap hivatalos ünnepnap, tartalmaz a római misekönyv áthidaló lehetőségeket. Magyarországon terjedőben van, hogy ezen a napon majális jellegű szabadtéri családi, közösségi népünnepélyeket rendeznek szabadtéri

⁴⁵⁷ IVANCSÓ 2009, 135-137.; LTHK VIII., 189.; BIERITZ 2005, 154.; LEEUWEN 2009, 103.

⁴⁵⁸ BIERITZ 2005, 154.

⁴⁵⁹ RIPPEL 1754, 122.

⁴⁶⁰ MIHÁLYFI 1933, 156-157.; UNGHVÁRY 1934, 66-67., vö. ZIMMERMANN 1847, 150-153.; LONOVICS 1857, 237-249.

⁴⁶¹ RIPPEL 1754, 122-124.; BIERITZ 2005, 154. Mai adaptációjával kapcsolatban lásd: BIERITZ 2005, 157.; LEEUWEN 2009, 109.

⁴⁶² LEEUWEN 2009, 105-106.

⁴⁶³ Vö. részletesebben: BARSÍ 1999, 58-59.; OSKAMP-SCHUMAN 2001, 117-118.; BIERITZ 2005, 149.

⁴⁶⁴ BOGÁR 1932, 84.; MIHÁLYFI 1933, 176.

istentisztelettel, misével. Magyarországon az utóbbi években megjelent a Pünkösöd hétfőjén tartott „karizmák ünnepe” elnevezésű összesereglés, ahol különböző egyházi, egyházon belüli közösségek, egyházmegyék hívei találkozhatnak egymással, valamint papjaikkal, püspökeikkel, szűkebb-tágabb környezetükben lévő plébániák és egyházi irányzatok híveivel, tagjaival. Ahogyan említettük, a Pünkösöd hete, oktávája megszűnt, Pünkösödöt pedig mint Húsvét nyolcadik vasárnapját a húsvéti idő lezárásaként definiálták.⁴⁶⁵

Református egyházunkban az utóbbi évtizedekben a Pünkösöd ünnepe általánosan a konfirmáció ideje és alkalma lett,⁴⁶⁶ amikor szép összefüggésként a keresztyén egyház „születésnapján” ifjak, felnőttek tesznek hitvallást, fogadják a kézrátételes áldást, sok esetben a keresztség és az úrvacsora kiszolgáltatása is egy istentisztelet keretén belül megtörténik. Azonban itt is veszélyként jelentkezik, hogy a gyülekezet pünkösdi ünnepi istentisztelete nagyon könnyen csupán valamilyen eseménnyé, kirakattá válik. Sokkal fontosabb a csoportkép, az emberi (inter)akció, a prédikációban az oktatás-nevelés, politika kérdéseinek taglalása a nagygyülekezet előtt. Közben pedig éppen a Pünkösöd üzenete és lényege vesz el, időt spórolni csak az énekek elhagyásával, a kötött szövegek, liturgikus rendek megrövidítésével lehet.

Olykor előfordul(hat) az is, hogy az ünnepélyes konfirmációt az ünnep második napjára helyezik, hogy egyrészt Pünkösöd ünnepe, első napja „érintetlenül” maradjon, másrészt pedig ne legyen olyan nyilvánvaló az első és második nap közötti különbség – a gyülekezeti részvételt illetően –, amit Pünkösöd esetében lehet a leginkább megfigyelni. A Pünkösöd második napjának újbóli munkaszüneti nappá tétele előtti időből jól emlékezhetünk, hogy a „hétköznapi ünnepen” is tartottunk istentiszteletet pontosan úgy, mint Karácsonykor és Húsvétkor. Számos gyülekezetben ez volt a szokás még akkor is, ha érződött a munkanap ténye. Pünkösöd első napja, mivel vasárnapra esett, munkaszüneti nap volt.⁴⁶⁷

Pünkösöd sokkal nehezebben érthető vagy sokkal kevésbé plasztikus, kézzel fogható tartalmú és jelentőségű ünnep, mint Karácsony vagy a Húsvéthoz kapcsolódó események. Korábban kvázi szemléltetésként a Szentlélek kitöltetését egy galamb le- és elengedésével is ábrázolták,⁴⁶⁸ számos helyen bevett gyakorlat a templombelső nyírfaágakkal vagy nyírfákkal való díszítése, ill. egyéb rituálék

⁴⁶⁵ Vö. BIERITZ 2005, 156-157.

⁴⁶⁶ Az 1990-es években általában Húsvét és Pünkösöd között tartották a konfirmációt, majd feltehetően az egyházi iskolák terjedése miatt egyre inkább Pünkösödre került. Természetesen a református egyház rendje és szokása szerint nagy fokú eltéréssel is számolhatunk az ún. átlagos szokásokhoz képest.

⁴⁶⁷ Vö. HAFENSCHER 2010, 328.

⁴⁶⁸ Valamint: harsonák megfújása a pünkösdi szélzúgás megjelenítésére, meggyújtott csóvák vagy rózsaszirmok szórása a lángnyelvek illusztrálására. Vö. SZÉNÁSI 1999, 74.

ünnephez kapcsolása (felvonulások, a májusfa körüli tánc, kenyérosztás, vízzel kapcsolatos szokások), ami szintén a természeti rituálék maradványaként értékelhető,⁴⁶⁹ de nagyon óvakodjunk attól, hogy az ünnepből pusztán vallásos népünnepélt csináljunk.

Pünkösöd második napjának rendszerváltás utáni újbóli bevezetése óta újra és újra tapasztaljuk, hogy még akár egyházi berkekben is leginkább ennek a napnak az újbóli eltörlését javasolják vagy követelik. A római katolikus egyház jelenlegi gyakorlata számára az ismertetett okok miatt tulajdonképpen *legálisan közömbös* liturgikus és egyházzogi szempontból e nap megtartása vagy eltörlése. A Hollandiai Egyházak Tanácsának 1997-es állásfoglalása, megegyezése szerint a Pünkösöd második napja „liturgiai szempontból is gondot okoz, mivel az első pünkösddal lezárul az ötvennapos időszak, meghosszabbítását pedig semmi sem indokolja.”⁴⁷⁰

Az is nyilvánvaló, hogy Mária mennybevételének napját (Nagyboldogasszony; augusztus 15.)⁴⁷¹ Nagypéntek hivatalos ünnepnappá tételénél is jobban szeretné a római katolikus egyház, ami természetesen a protestáns egyházak számára elfogadhatatlan. Többször előkerült már december 24. munkaszüneti nappá nyilvánítása is, valamint az utóbbi időben a „Szent Korona ünnepe” és egyéb napok „ünnepesítése”. Ezek közül egyedül – akár május 1. eltörlése árán is – a Nagypéntek bevezetését tudjuk támogatni.

⁴⁶⁹ Vö. BIERITZ 2005, 158-159.

⁴⁷⁰ Idézi: LEEUWEN 2009, 111. Ugyanitt, ugyanez az állásfoglalás Pünkösöd második napját „egy tévedés következménye”-ként értékeli.

⁴⁷¹ Összefüggéseit és üzeneteit, valamint az érseki miséhez társuló állami és egyházi vezetők beszédét tekintve különösen elgondolkodtató a „Szent Korona” hajós leúsztatása Esztergomba 2001. augusztus 15-én. Az akkori híradásokat lásd: <http://archiv1988tol.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx?Pmd=1>.

A nap ezer éves magyar történelem egészére kitágított és visszavetített, abszolutizált, törtenetietlen és teológiatlan értékelését lásd pl. GAÁL 1994, 79-80.

„Nagyboldogasszony, a magyarok Nagyasszonya keresztény államiságunk kezdetétől hazánk, népünk védelmezője, oltalmazója. Ő a Megváltó édesanyja, és a szent hagyomány szerint neki jutott az a »messiási« feladat, hogy mindazok édesanyja legyen, akikért Fia meghalt. Egy évezrede hozzá fohászkodik nemzetünk, hozzá szólnak legszebb népeink, és hozzá fordulnak közbenjárásért még ma is költőink.” GAÁL 1994, 80.

Aki tehát Máriát ezen a módon nem tiszteli, nem keresztyén. Aki tehát nem fohászkodik hozzá, nem magyar, nem tagja ennek a nemzetnek. Az a költő, amelyik nem hozzá fordul közbenjárásért, nem a mi költőnk. Csak az a magyar és keresztyén, aki Mária zászlaja alatt van. A fentiekből ezek következnek – könyörtelenül. Innen már tényleg csak egy lépés a magyarság „keresztyén generálszóz” alatti összemosása az elmúlt évszázadokban soha nem óhajtott módon, miközben hitvallásainkat és (h)őseinket érvénytelenítjük.

HÖRK József szerint a „pünkösti ünnepkör” előrészét képezte korábban a Húsvét utáni ötven nap, befejező részét pedig a Pünkösöd utáni vasárnap jelentette. Ez a „szentháromság úrnapija (Festum Trinitatis)”.⁴⁷²

Szorosan vett pünkösdi ünnepkörről nem lehet szó, mert hiányzik a központi ünnep, sőt maga pünkösöd ünnepe is a húsvéti ünnepkörhöz tartozik, ez okból csak azért nevezzük a pünkösöd nyolcadától egész Advent első vasárnapjáig tartó időt pünkösdi ünnepkörnek, mert ezen idő vasárnapjai pünkösdtől származtatnak és arról is neveztetnek el. Máskülönben ezen időt évközi időnek (tempus per anum [*sic!*]) is nevezik a liturgiában. Ezen idő egyes vasárnapjain az Üdvözítő azon tanításait és cselekményeit ünnepli az Egyház, amelyekről nem emlékezett meg a karácsonyi és húsvéti ünnepkör.⁴⁷³

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE

A nagy üdvtörténeti ünnepek összefoglalásaként és lezárásaként áll a köznyelvben egyszerűen ünnepes és ünneptelen félévnek nevezett két szakasz határán a Szentháromság vasárnap (*Dominica Trinitatis*), amit *hitvallások vasárnapjának* is szoktak nevezni.⁴⁷⁴ „A pünköszt utáni vasárnapot *szentháromság vasárnapjának* szokták nevezni [...]”.⁴⁷⁵ A teremtmő, megváltó és megszentelő Isten művéért való nagy hálaadás ez az ünnepnap, egyúttal az előttünk járók szavával különösképpen hitvallást teszünk a „három-egy” Istenről.⁴⁷⁶

Szentháromság ünnepe valójában nem kötődik konkrét üdvtörténeti eseményhez, hanem a keresztyén hit és tanítás egy meghatározott, konkrét témáját fejt ki és hordozza. Ezt egyrésről nevezhetjük *dogmatikai* (vagy *dogmatikus*⁴⁷⁷) ünnepnek⁴⁷⁸ vagy a magyar terminológiában nem elterjedt kifejezéssel *eszmé-ünnepnek* (*Ideenfest*).⁴⁷⁹ Ünneptörténeti szempontból a X. századtól jelentkezik az egyes ünnepek izolálásának, historizálásának tendenciája mellett egy új ünnep-típus, amely eszmék, hitigazságok megfogalmazását, kifejezését, „ünnepbe

⁴⁷² HÖRK 1882, 282.

⁴⁷³ UNGHVÁRY 1934, 66.

⁴⁷⁴ HAFENSCHER Károly az ünnepet a protestáns egyházak vonatkozásában a *hitvallások ünnepe*-nek nevezi. HAFENSCHER 1999, 145.

⁴⁷⁵ CSIKY 1914, 159.

⁴⁷⁶ Vö. DOLHAI 2016, 78-79.

⁴⁷⁷ MAGASSY 1997/II, 3.

⁴⁷⁸ Vö. RADÓ 1957, 12-13.; BARSÍ 1999, 117.

⁴⁷⁹ BIERITZ 2005, 161.

öltöztetését” tűzte ki célul. Ezek között számunkra különösen fontos a Szentháromság ünnepe.⁴⁸⁰

Habár a jelen munkában többször tárgyalt és a XIX-XX. század fordulója óta fokozatosan és az elmúlt évtizedekben meglepő gyorsasággal jelentkező és terjedő, népszerű tematizált vagy témavasárnapok jelensége pl. a Szentháromság ünneppel mint az első összefoglaló, absztrakt teológiai tanításból táplálkozó ünnepek egyikével hozható közvetetten összefüggésbe, azonban mégis egyértelmű minőségi és célkitűzésbeli különбözőség állapítható meg ezek között.⁴⁸¹

A bizánci naptárban a Pünkösöd utáni vasárnap „mindenszentek” ünnepe és emlékezete.⁴⁸² Ezt a napot nyugaton a X-XI. századtól a Szentháromság, keleten a vértanúk, „mindenszentek” (κυριακὴ τῶν ἁγίων πάντων) emlékére ünneplik,⁴⁸³ ami egyrészt a keleti ünneplés ősiségét és ünneptörténeti összefüggéseit is tükrözi.⁴⁸⁴

A nap története érdekes. A Szentháromságba vetett igaz hit helyes megvallását számos történelmi korszak, tévtanítás tette szükségessé már a III-IV. századtól kezdve. Teológusok és zsinatok küzdöttek azért, hogy Isten titokzatos és csodálatos létezésének minden emberi értelem és befogadóképesség feletti valóságát, a Szentháromság Isten művét minél pontosabban és minél mélyebben fogalmazzák meg és értessék meg.⁴⁸⁵ A keresztyén hit védelme miatt a IV. században került a keresztyén istentisztelet zsoltárimádságai után általánosan a Szentháromságot magasztaló dicsérő vers (*doxológia*), ami évszázadokon keresztül végigkísérte nem csupán a zsoltárok számos megjelenési formáit, hanem az istentiszteleten használt énekeket is. A panaszéneket, a bűnbánati zsoltárt, a keserű siratást, az otthontalan vergődő énekét éppúgy Isten magasztalása zárta, mint a hálaadó és magasztaló éneket és a veretes himnuszt. Hitünk és kegyességünk nagy vesztesége, amikor már énekeink záró strófájából is észrevétlenül elmaradtak és elmaradnak a Szentháromság Istent dicsérő szavak.

A tévtanítások elleni küzdelem a kontinensen élő népek keresztyénné tétele után is erős volt, a szentháromságos hit az igehirdetésben és a vallásos gondolkozásban nagy hangsúlyt kapott spanyol, gall és frank földön. A VIII. század közepétől jelentkeznek istentiszteleti használatra szánt kötött szövegek,

⁴⁸⁰ VÁRNAGY 1999, 375.

⁴⁸¹ Vö. BIERITZ 2005, 65.

⁴⁸² LITURGIKON 1980, 339-340.; BIERITZ 2005, 150.; BERGER 2008, 325.

⁴⁸³ HÖRK 1882, 282.; BIERITZ 2005, 150.

⁴⁸⁴ Vö. MIHÁLYFI 1933, 176.

⁴⁸⁵ Vö. BIERITZ 2005, 161. Az ünnepnap történeti és legújabb római katolikus és protestáns olvasmányrendjeinek problémái a Szentháromság dogmájának bibliai összefüggéseivel állnak összefüggésben. Vö. BIERITZ 2005, 163.

amelyek a Szentháromság titkát hirdetik és magyarázzák,⁴⁸⁶ így pl. prefáció a Szentháromságról, amit legfőképp a Pünkösöd és Advent közötti időben használtak. 800 körül pedig votívmise formájában már a Szentháromságnak szentelt propriummal is találkozunk. Feltehetőleg frank-gall bencés kolostorokban az első ezredforduló táján tartottak Szentháromság vasárnapot Pünkösöd ünnepe után.⁴⁸⁷

Először a X. század elején Stephanus, Liège (vagy Lüttich) püspöke vezette be a Pünkösöd utáni első vasárnapon a Szentháromság ünnepét, a X. századtól Németországban és Németalföldön terjedt a nap megülése. Az instabil politikai helyzet miatt a barbárság ellen és a keresztyén hitvallás mellett szolgált védelemként az ünnep és tartalma, amit lassanként átvettek másutt is. A Szentháromság tiszteletére szentelt önálló ünnepnap bevezetése ellen III. Sándor pápa a XII. század folyamán még tiltakozott, hiszen a keresztyénség minden vasárnap, sőt minden napon tiszteli, ünnepli és hirdeti a Szentháromság Istent. Az ünnepnap a XII-XIII. század folyamán azonban annyira népszerűvé vált, hogy XXII. János pápa 1334-ben az egész egyházban bevezette az ünnepnap kötelező megülését.⁴⁸⁸ Ebből a történelmi tényből következik és magyarázható, hogy a Szentháromság vasárnap mind a mai napig csak a nyugati egyház gyakorlatában létezik.⁴⁸⁹

Hosszabb ideig az ünnep datálása, azaz naptárban való elhelyezkedése területenként különbözött, ill. különbözhetett. Forrásaink a Szentháromság ünnepének lehetséges történeti időpontjaként említik pl. az adventi idő előtti vasárnapot, a Pünkösöd utáni második vasárnapot, a június 24-et (Szent Iván avagy Keresztelő János születésnapja) követő vasárnapot.⁴⁹⁰

Érdekes magyar vonatkozású ünneptörténeti adat, hogy Könyves Kálmán király (†1116) dekrétumainak első könyvében⁴⁹¹ már a XI-XII. század fordulóján, 1100 körül rendelkezik a Szentháromság ünnepéről annak hivatalos bevezetése előtt több, mint egy évszázaddal, ekként:

Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve [...]

72. Fejezet a szent Háromság ünnepéről

⁴⁸⁶ HAFENSCHER 2010, 332-333.; RADÓ 1957, 13.

⁴⁸⁷ BIERITZ 2005, 162.

⁴⁸⁸ RIPPEL 1754, 124-126.; ZIMMERMANN 1847, 153-154.; LONOVICS 1857, 256-261.; BOGÁR 1932, 62.; MIHÁLYFI 1933, 158.; UNGHVÁRY 1934, 67.; RADÓ 1957, 136., 145-150.; GAÁL 1994, 62-63.; JÁNOSSY 2008, 42-43.; MAGASSY 1997/II, 3. HAFENSCHER 1999, 144. a bevezetésével kapcsolatos harcokat érdekesnek nevezi.

⁴⁸⁹ Vö. BIERITZ 2005, 162.

⁴⁹⁰ BIERITZ 2005, 162.

⁴⁹¹ Vö. ZÁVODSZKY 1904, 83-94., 181-194.

A szent Háromság ünnepét Pünkösd után nyolczad napon kell megülni.⁴⁹²

Colomanni Regis Decretorum Liber Primus [...]

LXXII. Officium de sancta trinitate post octavas penthecostes celebretur.⁴⁹³

TÖRÖK József szerint ezt az Európában akkortájt frissen keletkezett és terjedő ünnepet a nyugati világból a „térítők második nemzedéke hozta be, és a szórványos ünneplést a zsinat kiterjesztette az összes magyar egyházra.”⁴⁹⁴ A latin szöveg alapján annyi bizonyos, a Szentháromság ünnepét *Pünkösd oktaváját követően* rendelte a törvénykönyv megtartani. Nyitott kérdés, hogy ezt lehet-e azonosítani a későbbi gyakorlattal, hogy a Szentháromság ünnepét Pünkösd oktaváján tartották, vagy a fentebb jelzett történeti párhuzamok alapján inkább azt kell gondolnunk, hogy a Pünkösd utáni második vasárnapon ülték meg a határozat szerint az akkor még fiatal ünnepet.

Az ünnep késői meghonosodására vezethető vissza, hogy a szertartáskönyvek az „ünneptelen félév” vasárnapjait Pünkösd utáni vagy Szentháromság utáni vasárnapokként számolták. A Szentháromság ünnepének bevezetése és meghonosodása után forrásaink szerint népszerű gyakorlattá vált, hogy a Szentháromság ünnepe után számolták és számozták a vasárnapokat (*Dominicae post Trinitatis*). 1570 után a római katolikus könyvek a Pünkösd utáni vasárnapok szerint számozták és számolták a vasárnapokat.⁴⁹⁵ A protestáns egyházak javarészt egységesen a Trident előtt elterjedt számolási rendszert követik, és az év további részének vasárnapjait a Szentháromság ünnepe után számozzák.

Az ünnepnap természetesen magyar történeti szertartási és énekeskönyveinkben is megtalálható, az utóbbi időben pedig egyre erősebb és jelentősebb a törekvés, hogy az egyházi év folyamatában, a nagyünnepek végén méltóképpen ünnepeljük és hirdessük a Szentháromság egy örök igaz Istent. A *Te Deum* megannyiszor felhangzott, és milyen jó lenne, ha a Szentháromság Isten magasztalása egyre sűrűbben felzendülne templomainkban, gyülekezeteink életében. A szentháromságos kegyesség az egész európai kultúrát, gondolkodást átítatta. Vajon gyengülésünk és aláhullásunk nem pontosan e hit meggyengülésével hozható-e összefüggésbe?

⁴⁹² Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=476>

⁴⁹³ ZÁVODSZKY 1904, 192. Az idézett magyar és latin szöveg nem teljesen ugyanaz. A *post octavas penthecostes* egyszerűen annyi tesz, hogy a Szentháromság ünnepét a Pünkösd oktavája után kell megünnepelni, amiből a magyar fordításban „Pünkösd után nyolczad napon” lett.

⁴⁹⁴ TÖRÖK 2000, 39. Vö. BOGÁR 1932, 70.; MIHÁLYFI 1933, 97.

⁴⁹⁵ Vö. RADÓ 1957, 135.

Szentháromság vasárnapján Isten elvégzett művéért és emberi teljesítményünk elismerése felett egyaránt zenghetjük: „*Téged Úr Isten, mi keresztények / Dicsérünk és áldunk / És Atya, Fiú, Szentléleknek vallunk.*” (RÉ 242)⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Vö. PAP 2011j, 8.

7. A SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁNI VASÁRNAPOK

Az egyházi év második felét, a Szentháromság ünnepével kezdődő *semester ecclesiae*t csupán praktikussági okok miatt tagoljuk külön fejezetbe. Eddig nyilvánvalóan kiderült, hogy a pünkösti ünnepkört mint olyat történeti érvek és elméleti megfontolások alapján nem tartjuk igazolhatónak, valamint a „pünkösti ünnepkör” egyházi év végéig történő kiterjesztésével sem értünk egyet. Teológiai és heortológiai szempontból a tág értelemben vett húsvéti ünnepkörrel van dolgunk, vagy más beosztás szerint az Úr félévét (*semester Domini*) követi az *egyház fél éve* (*semester ecclesiae*). A „húsvét-pünkösti ünnepi fókusz” befejező szakasza ez az időszak, csak jóval hosszabb, mint a Vízkereszt utáni időszak

[...] a váltságmű elvégzése, a húsvéti diadal után, az élet Fejedelme isteni dicsőségéből, királyi hatalmának teljességében vezérli a pünkösti Lélekkel egyházát. A Szentlélek áldott munkájaként *az élet* zsendülése, kibontakozása, növekedése és küzdelme, valamint a teljességre jutás útja tárul elénk *az egyházban*, Krisztus testében.¹

RADÓ Polikárp többször elismeri művében, hogy a pünkösti ünnepkörnek nincs relevanciája, de az ún. *Pünkösd utáni időszakot* – mai protestáns terminológiával *az ünneptelen félévet* – szívesen nevezné – jelentősége miatt – a *Szentlélek ünnepkörének*, hiszen a Szentlélek munkáját tapasztaljuk és éljük át ebben az időszakban.²

¹ JÁNOSSY 2008, 42.

² RADÓ 1957, 138-139.

Az időszakra a következő terminológiai besorolásokat alkalmazzák a szerzők, pl. *ünneptelen félév*,³ „a sátoros ünnepek nélküli” évszak,⁴ „az egyházi év ünnepes” felét⁵ követi „az egyházi év ünnepnélküli” fele.⁶ „Pünköst után következik az egyházi év ünnepnélküli fele, sőt több a felénél. Ennek a jó hét hónapra terjedő időnek egyhanguságába egyházi azempontból [*sic!*]⁷ vagyunk kénytelenek valami ünnepiesebbet is bevenni s ez, üdv-történeti emléknep hiányában, csupán csak az urvacsora kiosztása által lehetséges.”⁸

Mindenesetre a legelterjedtebb és általában használt megkülönböztetés az ünnepes és ünneptelen félév terminológiája. Az egyházi év *ünnepes* és *ünneptelen* félévre osztása nyilvánvalóan túlzottan belénk vésődött. Ez a felosztás tulajdonképpen annak megértésében segítene, hogy a Jézus Krisztus személyéhez és megváltói működéséhez kötődő keresztyén nagyünnepek nagyjából a liturgikus esztendő első felében következnek egymás után, és nem abban, hogy mi nincsen a második félévben. Úgy tűnik azonban, hogy mégis az utóbbi megállapítás lett hangsúlyosabbá gondolkodásunkban és gyakorlatunkban. Ez a magyar protestáns elnevezés szinte egyedülálló a világon, ha megnézzük testvérfelekezeteink naptárait és szóhasználatát, akik és amelyek igyekeznek minél távolabb tartani maguktól ezt a megkülönböztetést. Mindezt kulturális-társadalmi, tagadhatatlanul a keresztyén életvitellel és időértelmezéssel szorosan összefüggő szokásaink is erősítik (iskolaszünet, szabadságolások stb.).

Sokan próbálják mégis „megmenteni” a második félévet, hogy az nem is annyira ünneptelen, hiszen ebben az időszakban ünnepeljük a reformációt, tartjuk az újkenyérért és újborért való hálaadást, az évszárókat, évnyitókat, esküvőket, keresztelőket, lelkézszen teléseket, vannak nemzeti ünnepek és emléknepok, ilyenkor rendezik a nagy keresztyén fesztiválokat, találkozókat, táborokat. Van itt tehát elég „ünnep”!⁹

³ „A keresztyén egyházak tegnap ünnepelték a *Szentháromság Vasárnapját*. Ez a Pünkösdöt követő vasárnap, mint ünnep, a nevében hordozza a keresztyén hittanrendszer alfáját és ómegáját. Szentháromság vasárnapja lezárja az úgynevezett »ünnepes« félévet s egyszersmind nyitánya az úgynevezett »ünneptelen« félévnek.” NAGY 2011, 100.

„Az ünnepkörök között pedig van egy úgynevezett »ünneptelen félév« is. Bár Kálvin szerint ez elképesztő elnevezés lenne, mert ahol több mint húsz »Ürnapja«, tehát vasárnap van, az nem lehet ünneptelen időszak. De mondjuk úgy, hogy üdv-történeti ünnepek nincsenek ebben az időszakban. Ez meghatározza igehirdetésünket is. Hitvallási kérdések tárgyalása, bibliai fogalmak magyarázata, egy-egy bibliai könyv magyarázata is sorra kerülhet.” FEKETE 1997a, 16.

⁴ BIERBRUNNER 1883, 131.

⁵ KENESSEY 1892, 83.

⁶ PEIL 1894, 299.

⁷ *Értsd*: szempontból

⁸ DPL 1905, 624.

⁹ Vö. PAP 2011k, 8.

Az ünnepes és ünneptelen félév megkülönböztetésének pontos eredetét – egyelőre – nem ismerjük, de a kutatás jelen állása szerint bizonyosan állítható, hogy német protestáns szerzők már a XIX. század első felében használták ezeket a fogalmakat. Az is sejthető, hogy e megkülönböztetés eredeti értelme igazából a protestáns és a római katolikus ünnepszentelői gyakorlat közötti eltérésben keresendő, ugyanis pontosan a protestáns ünneptelen félévben van számos olyan jelentős római katolikus ünnep, amely *ünneplése* és *nem ünneplése* markáns választóvonalat képez a keresztyénség két jelentős ága között. Úgy vélték, ill. vélhették, hogy az ünnepes és ünneptelen félév szóhasználatával a protestánsok hitvallást tettek és tehetnek keresztyénségünk ősi és eredeti gyökerei és nagyünnepei mellett.¹⁰ „Szokás felosztani ugyan az egyházi évet *ünnepes* (ádventtől pünkösdig) és *ünneptelen* félévre, de helytelen és méltatlan dolog ünneptelen félévet mondanunk, amikor abban is rendre előfordul a Krisztus feltámadásának hetente ismétlődő ünnepe, a vasárnap.”¹¹

A protestáns hagyományban általánosan elterjedt szokás az, hogy az időszak vasárnapjait *Szentháromság ünnepe/vasárnapja utáni vasárnapok*ként tartják számon és számozzák. A (korai) magyar (értsd: esztergomi) liturgikus hagyomány több középkori társához csatlakozva az egyházi év második felének vasárnapjait eredendően nem Pünkösdtől, hanem Szentháromság ünnepétől/vasárnapjától számolta.¹² Ahogyan korábban rámutattunk a *Tridenti Zsinat* utáni liturgiareform következtében a római katolikus egyház – ahogyan magyar forrásaink is ezt követik – a *Pünkösdtől utáni vasárnapok*at számolta és számozte, amit a II. Vatikáni Zsinat utáni naptárreform (1969-1970) megszüntetett.

HÖRK József (1882) evangélikus szakíró egyik lábjegyzetében kitér arra, hogy a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok számozása eltér a római katolikus és az evangélikus egyházban. Úgy magyarázza, hogy a római katolikus gyakorlat magát a Szentháromság ünnepét veszi első vasárnapnak, az evangélikus pedig a Szentháromság ünnepét követő vasárnapot.¹³ Mindez pontosabban úgy igaz, hogy a római katolikus gyakorlat Pünkösdtől után számolja a vasárnapokat.¹⁴

Szükséges azt is látnunk, hogy a Szentháromság ünnepe és Pünkösdtől után folytatolagos számozás¹⁵ mellett több számolási és megkülönböztetési hagyomány létezett és létezik. A középkori római hagyomány szerint (kb. a VIII. századtól) az időszak vasárnapjait néhány nagyobb ünnephez „osztották be”,

¹⁰ PAP 2011k, 8.

¹¹ SZÉNÁSI 1999, 35.

¹² DOBSZAY 2004, 123.

¹³ HÖRK 1882, 282.

¹⁴ Vö. BIERITZ 2005, 78-80.

¹⁵ Legfeljebb 27 Szentháromság ünnepe utáni vasárnap lehet a naptárban.

és így 1) Pünkösöd; 2) Péter-Pál (június 29.); 3) Lőrinc (augusztus 10.); 4) Mihály (szeptember 29.) *után* számolták a vasárnapokat,¹⁶ eközben értelemszerűen figyelembe vették a változó hosszúságú időszakot.¹⁷ A jelen munka első felében az itt ismertetetteken túl az egész egyházi évre nézve más felosztási lehetőségeket is ismertettünk (pl. az egyházi esztendő téli, nyári szakaszainak megkülönböztetése; az *egyház fél évét* a holland protestáns gyakorlat nyári és őszi vasárnapok sorozatára tagolja). A számozás, felosztás, megkülönböztetés különbözősége és sokrétősége mutatja, hogy nem szükséges egységes „konceptiót” keresnünk ebben az időszakban.¹⁸

Az elnevezéstől és számolási-számozási hagyományoktól eltekintve annyi bizonyos, hogy az időszak hossza egyértelműen Húsvét dátumától függ, míg Advent első vasárnapjának időpontja csak alig befolyásolja e félév hosszát. Ahogyan erre már rámutattunk, az Adventtól Vízkereszt/Epifánia napjáig terjedő időszak kivételével az ünnepek, ünnepi időszakok dátumát és hosszát kizárólagosan Húsvét határozza meg. Ez a megállapítás egyrészt az „ünneptelen félév” húsvéti jellegét éppúgy mutatja és magán hordozza, mint ahogyan azt is, hogy a Pünkösöd és/vagy Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok is a húsvéti ünnepkör részét képezik. Ezt a koherenciát szüntette meg, oldotta fel *de facto* a II. Vatikáni Zsinat utáni naptárreform, amikor megalkotta az évközi idő (*tempus per annum*)¹⁹ „összefüggő” vasárnapjainak sorozatát.

Mindettől függetlenül rá kell mutatnunk, hogy a római katolikus liturgikus naptár egyes ünnepei a történeti gyökerek és előzmények miatt *továbbra is* Húsvét időpontjától függnék (így pl. Szentháromság ünnepe; a magyarul Úrnapnak nevezett és Magyarországon csütörtökről vasárnapra áthelyezett ünnep; Jézus Szíve ünnepe stb.).

A liturgikus esztendő utolsó vasárnapjának időpontját is tulajdonképpen Húsvét „jelöli” ki. Teljesen mindegy vagy közömbös, hogy protestáns szóhasználattal Örökélet/Örökkévalóság vagy római katolikus terminológiával Krisztus Király vasárnapjának nevezzük ezt az utolsó vasárnapot, hiszen még

¹⁶ A Szent Mihály nap (szeptember 29.) után újból kezdődő számozás a korábbi német evangélikus (protestáns) hagyományban bevett eljárás volt, így pl. nem a Szentháromság utáni soron következő (XIX., XX. – az évtől függően) vasárnapról, hanem az *Erster Sonntag nach Michaelis* és stb. számozás következett. BIERITZ 2005, 78. Újabb evangélikus rendek lehetőséget kínálnak a Pünkösöd, (Keresztelő) János (június 24.) és Mihály napjai *utáni* számozásra is. BIERITZ 2005, 80. Vö. BIERITZ 2005, 174–175.; LEEUWEN 2009, 121–122.

¹⁷ RADÓ 1957, 135.; DOBSZAY 2004, 123.; BIERITZ 2005, 80.; JÁNOSSY 2008, 42.; LEEUWEN 2009, 160–161.

¹⁸ RADÓ 1957, 135.

¹⁹ MIHÁLYFI Ákos a Vízkereszt nyolcadától Septuagesima (Hetvened) vasárnapig, valamint a Szentháromság vasárnapjától Advent első vasárnapig terjedő időszakot közbeeső időnek (*tempus intermedium*) nevezi. MIHÁLYFI 1933, 76–77.

karakterükben és teológiai üzenetükben is hasonlítanak egymásra, hiszen ugyanabból a gyökérből: az egyházi év végének eszkatológikus jellegéből fakadnak.²⁰

A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok közül egynéhány a perikópákat használó (lutheránus) egyházakban esetlegesen külön elnevezést kaphatott az olvasmányok *témái* alapján (pl. Jeruzsálem vasárnap a tizedik vasárnap,²¹ sákramentum vasárnap stb.). Valójában ebbe a sorba tartozik az Örökélet vagy Örökkévalóság vasárnap is, amelyről sokan azt gondolják, hogy valamilyen rendkívüli régi hagyománnyal szembesülünk. Az egyházi év végének eszkatológikus kitekintése, az ehhez, ezekhez kapcsolódó evangéliumi gondolatok tanítása valóban ősi. Rögzült az a gyakorlat is, hogy az ősiség megőrzése végett a Pünkösöd vagy Szentháromság ünnepe utáni utolsó vasárnap evangéliuma – függetlenül az időszak hosszától – mindig Krisztus végítéletre való visszajövele a Máté szerinti evangéliumból. Így összekapcsolódik az elmúló és beköszönő, régi és új egyházi esztendő az eljövendő és eljött Krisztus váradalmával és képével. Az egyházi esztendőben nincs üresen „lógó” idő, még az utolsó héten sem! Ebből a hagyományból nőtt ki német-porosz lutheránus liturgiátörténeti közreműködésre az Örökélet vagy Örökkévalóság vasárnapja, amit az utóbbi évtizedekben református egyházunk is adaptált, receptált, de gyakorlatilag liturgiátörténetileg kontextustalanul. Egy újabb témavasárnappal lettünk gazdagabbak – amihez egyébként különös affinitással rendelkezünk.

A bizánci rítusú egyházakban a Pünkösöd és a „keleti Mindenszentek” vasárnapja után szeptemberig a Máté vasárnapok sorozata (2-14. vasárnapig) következik. Az *Exaltatio crucis* ünnepéhez kapcsolódó vasárnap után 11 Lukács vasárnap következik. A 11. után van a Patriarchák vasárnapja Ábrahám, Izsák és Jákób emlékezetére, Vízkereszt után Húsvét időpontjától függően a 12-15. számú Lukács vasárnap következik újból.²² Amennyiben Húsvét nagyon korán van, csak a 15. számú Lukács vasárnapot tartják meg.²³ A bizánci naptárban a Pünkösöd utáni időt egészen az ottani naptár szerinti böjtöt bevezető időszakig egyfajta nyolc hetes ritmus határozza meg, amit egymás után sorban következő egyházi hangsorok tagolnak. Ez a ciklus, ill. struktúra szintén húsvéti jelleggel bír, mivel a Húsvét utáni szent ötven nap örvendező heteire emlékeztet.²⁴

Az elkövetkezendőkben néhány ünneptörténeti szempontból érdekes és javasolt kutatatlan összefüggést tárunk az olvasók elé.

²⁰ Vö. BIERITZ 2005, 160.

²¹ Vö. JÁNOSSY 2008, 50.; HAFENSCHER 2010, 376.; MAGASSY 1997/II, 93., 97.

²² BOGÁR 1932, 84-85., 116-117.; MIHÁLYFI 1933, 177.

²³ MIHÁLYFI 1933, 177.

²⁴ BIERITZ 2005, 80.

ISTVÁN KIRÁLY NAPJA (AUGUSZTUS 20.)

Az *ipari munkának vasárnapi szüneteltetéséről* szóló 1891. évi XIII. törvénycikk 1. §-a²⁵ kimondta, hogy augusztus 20-a nemzeti ünnep: „Vasárnapokon, valamint szent István király napján, mint nemzeti ünnepen, a magyar szent korona országainak területén az ipari munkának szünetelnie kell.”²⁶

A protestánsokban visszatetszést és tiltakozást váltott ki már a törvény tervezete is. RÉVÉSZ Kálmán a Dunántúli Protestáns Lap 1891. március 1-jei számában az egész nemzetet felekezeti különbségek nélkül magához ölelő királyhoz, valamint a képviselőházakhoz folyamodást javasolja, hogy „a törvényjavaslatnak a nemzeti ünnep elrendelését tartalmazó pontját, mely az ország lakosságának körülbelül fele részét tartóztatná vissza attól, hogy ilyenmő nemzeti ünnepen szívvel-lélekkel részt vehessen, jelen alakjában törölni kegyeskedjenek.”²⁷

Az érvelés szerint a törvényhozás vitathatatlan joga, hogy nemzeti ünnepnap(ok)at jelöljön ki, amely „legyen valóban nemzeti, vagyis olyan, melyen a nemzet minden tagja, valláskülönbség nélkül egy szívvel lélekkel ünnepekelhet.”²⁸ A nemzeti ünnep nem ellenkezelhet a nemzet egyetlen polgárának hitével, ill. lelkiismeretével.

A Szent Istvánnap pedig egyáltalában nem ilyen. E nap, mindezekig pusztán és egyedül római katolikus hazánkfiainak egyházi jellegő ünnepe volt, szentté avatott első királyunk tiszteletére; sőt kiválólág egyházi ünnep maradna e nap katolikus hazánkfiaínál még abban az esetben is, ha nemzeti ünnepnek declaráltatnék; s ekép a többi egyházak tagjai egy idegen ünnep megtartóinak látszanának. Annyira kizárólág egyházi jellegő vala ez ünnep, hogy egészen e század másodík tizedének végéig (1819) még a katolikus vallású állami és királyi hivatalnokok sem vettek részt az e napi szertartáson, úgy hogy Kovalik János akkori esztergomi érseki helynök sürgetésére rendelte el a m. k. helytartó-tanács, hogy az e napi ünnepélyességen a Budán és Pesten levő állami és királyi hatóságok is részt vegyenek.²⁹

Ma már kissé másként állunk ehhez az időközben többször átírt, ill. a XX. század folyamán új tartalmakkal feltöltött naphoz, amely törvényi besorolása

²⁵ Vö. MMT 2006, 372.; Kovács 2006, 133.

²⁶ Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6420>

²⁷ RÉVÉSZ 1891, 131-132.

²⁸ RÉVÉSZ 1891, 130.

²⁹ RÉVÉSZ 1891, 130.

szerint nemzeti ünnep és hivatalos állami ünnep. Magyarország 2012-től hatályos Alaptörvénye *1) cikk* (1) bekezdése szerint augusztus 20. „az államalapítás és az államalapító Szent István király emlékére” tartott *nemzeti ünnep*, ugyanezen cikk (2) bekezdése szerint: „A hivatalos állami ünnep augusztus 20. napja.”³⁰

I. László király Istvánt, nagy elődjét a korabeli egyházi gyakorlat szerint 1083. augusztus 20-án, halála hagyományozott napjához (augusztus 15.) képest öt nappal később, a király temetésének napján a püspökökkel egyetértésben és a megfelelő pápai dekrétum értelmében az „oltár dicsőségére emelte”, azaz – a korabeli szokások szerint³¹ – szentté avatta.³² Az ereklyék felemelésének napja a mai napig a magyar ajkú és hagyományú katolikus egyházakban első egyház- és államalapító királyunk ünnepnapja, amit kellő tiszteletadással, önálló liturgikus szövegekkel elsősorban egyházi-liturgikus ünnepként tartottak meg hosszú évszázadokon keresztül.³³ Érdekes az Érdy-kódexben (1526-1527) a Karthauzi Névtelen „neve” alatt hagyományozott magyar nyelvű prédikáció, amely bemutatja a szentéletű király életét, életművét és méltatja jelentőségét.³⁴

László király törvényei már 1092-ben (*szabolcsi zsinat*)³⁵ a hivatalos, kötelező, munkaszünettel együtt járó ünnepek között sorolják fel István király napját, amelyre böjtöléssel kell készülni.

Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve [...]

38. fejezet a szent ünnepek megülésétől

Esztendőn által pedig ezeket az ünnepeket kell megülni: Nagykarácson napját, szent István első mártir napját, szent János evangyélita napját, Aprószentek napját,

³⁰ AT 2012. A fordulatot tartalmazta a Magyar Köztársaság állami ünnepéről szóló 1991. évi VIII. törvény 1. § b) pontja, ekként: „augusztus 20-a, államalapító Szent István ünnepe”. A törvény 2. §-a szerint „augusztus 20-át az Országgyűlés hivatalos állami ünneppé nyilvánítja.” Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8768>. Megfigyelhető, hogy az 1991. március 14-től hatályban lévő és 2012. január 1-jén hatályát veszített törvény szövege még nem tartalmazta az „államalapítás ünnepe” fordulatot.

E helyen szükséges megemlíteni, hogy a Magyarország címerének és zászlajának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről szóló 2011. évi CCII. törvény 13-14. §-ai által újból bevezetett, ill. a Mária Terézia által 1764. május 5-én alapított Szent István Rend alapján felelvenített Magyar Szent István Rend történelmi és egyháztörténeti szempontok alapján is rendkívül problémás, ami nincs kellő és illő tisztelettel azon sérelmekre és történelmi tapasztalatokra, amit ez a kitüntetés tagadhatatlanul magán hordoz.

³¹ Vö. VÁRNAGY 1999, 444-445.; BERGER 2008, 448-449.

³² Vö. BERTÉNYI–GYAPAY 1992, 63-64.; GAÁL 1994, 82-83. A sír felnyitásához és általában a király személyéhez kötődő legendák ismertetésétől e munkában eltekintünk.

³³ Vö. MNL IV., 658-659.; MKL V., 470-471.

³⁴ Vö. MADAS 1985, 381-401.

³⁵ Vö. TÖRÖK 2000, 39.; RÉVÉSZ 1878, 163.; BOGÁR 1932, 65-66.; SZÉNÁSI 1999, 78-79.

Kiskarácson t Vizkeresztet böjttjével együtt, Gyertyaszentelő Boldogasszony napját, Husvétkor négy napot, szent György mártír napját, Filepet Jakabot böjttjével együtt, a szent keresztnak megleletét, Áldozó csütörtököt, Pünkösdkor négy napot, Keresztelő szent János napját, Péter és Pál apostolokat egy napon, szent Jakab napját, szent Lőrincz napját, Nagyasszony napját szent István király napját, szent Bertalan napját, Kisasszony napját, a szent keresztnak felmagasztalását, szent Máté apostol és evangyélita napját, szent Gellért püspök napját, szent Mihály árkangyal napját, szent Simont és Júdát, Mindszentek napját, szent Imre herczeg napját, szent Márton, szent András, szent Miklós, szent Tamás apostol napját; és mindegyik egyház ülj meg az ő szentjének és temploma felszentelésének ünnepét.³⁶

Az országgyűlés katolikus rendjeinek 1625-ös kérelme alapján XI. Ince pápa a magyar szent ünnepét 1683-ban, 600 évvel a kanonizálás után kiterjesztette az egész római egyházra, amit 1687-től ünnepegybeesés (*occurentia festorum*) miatt augusztus 20-a helyett szeptember 2. napjára helyeztek át más országok vonatkozásában. 1969-től a nem magyar nyelvű katolikus egyházak augusztus 16-án emlékeznek I. István királyra, akinek augusztus 15-i halála egy másik római katolikus főünneppel (*Assumptio Mariae*) esik egybe.³⁷ Királyunkat 2000. augusztus 20. óta az ortodoxia is szentjei között tiszteli.³⁸

Magyarországon különböző hangsúlyokkal és méreteken töretlenül ünnepték István király napját. Az 1771-ben visszaszerzett királyi ereklyével (jobb kéz)³⁹ tartott nagyszabású ünnepek később nagy erővel vonzották az embereket a központi rendezvényre, majd 1818-1819 óta a szabályozások a világi hatóságok képviselőinek kötelező részvételét írták elő.⁴⁰

1827 januárjában a Helytartótanács levelet intézett a református egyház-kerületekhez, hogy megtartják-e „István első Keresztyén Királyunk innepét, mint más Innepeiket”, megemlékeznek-e az első király érdemeiről, szünnapot tartanak-e. A választ sürgetve a kérdést 1828 októberében és 1829 márciusában is megismételték, mire atyáink 1829 áprilisában válaszukban kifejtették,

³⁶ Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=352>

Az 1707-ben tartott evangélikus Rózsahegy Zsinat böjttel együtt megtartott bűnbánati napként említi és a továbbiakban egyforma megtartásukat javasolja a következő napoknak: „Pál fordulása, Fülöp és Jakab, valamint Máté evangyélita”. ZSILINSZKY 1889, 68.

³⁷ Vö. BERGER 2008, 310-311.; UNGHVÁRY 1934, 68-71.; GAÁL 1994, 79-80.; VÁRNAGY 1999, 463-465.; SZÉNÁSI 1999, 78-80.; DOLHAI 2016, 111-112.

³⁸ Vö. BÉKÉSI 2001, 7.

³⁹ Mária Terézia a relikviát 1771. június 21-én vitette Budára, amely a II. világháború alatt külföldre került, és 1945. augusztus 19-én került vissza újra Magyarországra. TAKÁCH-VERBÉNYI 1997, 38.

⁴⁰ Vö. RÉVÉSZ 1878, 163-164., 167.

hogya a korábbi törvények értelmében a protestánsoknak nem kell megtartani a katolikus ünnepeket.⁴¹

[a] megnevezett ünnep, a mi felekezetünk tagjai által semmiképen nem innepeltetik, nem is innepeltethetik; mivel a mi vallásunknak a helvetica confessióban előadott princípiumával minden eféle innepek megtartása ellenkezik, amely oknál fogva fel is oldoztattunk az alól az 1791. XXVI. törvényczikkely által.⁴²

A nemzeti ünnep gondolata református oldalon már az 1820-as években előkerült. Kováts Máttyás egri pap 1825-ben⁴³ örömmel idézte és üdvözölte BÁTTHORI Gábor 1822-ben nyomtatásban megjelent, elhíresült és a szerző számára sok gondot okozó prédikációját,⁴⁴ amelyben a dunamelléki református püspök a korszak katolikus-protestáns uniókísérleteivel kapcsolatban is kifejtette véleményét.⁴⁵ Ezt írta Kováts Máttyás:

Meg nem álhatom itt, hogy a' Szerző Úrnak tulajdon szavait, mellyek különösen a' Szentek ünnepeiről szóllanak ide ne írjam: *az ilyen példának, a' Szentek tetteinek (hathatós leírása pedig sokszor többet tesz az argumentumok száraz előadásánál. Miért ne tarthatnánk Sz. István Király emlékezetére egy Nemzeti Innepet? nem azért, hogy öt imádnánk, hanem azt az Istent, a' ki ő általa, a' Keresztény Vallás világát, Nemzetünk között is felderítette.* – Öröm valóban egy Katolikusnak illy nyílt szívű vallás-tételt olvasni, a' ki tudja melly igen gyűlöletesek valának némelly Protestáns Atyánkfiai előtt valamint Képei, úgy ünnepei is az Isten dütsöült [sic!] Szeinteinek [...].⁴⁶

⁴¹ RÉVÉSZ 1891, 130-131.

⁴² Idézi: RÉVÉSZ 1891, 131.

⁴³ A kiadvány címlapján nehezen lehet kiolvasni a kiadás évének utolsó számjegyét. Általában 1823-ra teszik a katalógusok a megjelenés évét, de nagyobb a valószínűsége annak, hogy 1825-nek kell olvasni az évszámot.

⁴⁴ BÁTTHORI 1822. Vö. MMT 2006, 409-410.

⁴⁵ „Semmit szorosabban meg nem kíván tőlünk a' Keresztény az evangéliomi tolerancia [sic!], mint azt, hogy a' más felekezetek tudományokat, vallásokat, Isteni tiszteleteket, rendtartásokat, tzeremóniákat, ne csak gúnyolásnak, tsúfolódásnak, nevetségnek tárgyaivá ne tegyük, hanem azok eránt tisztelettel viseltessünk, semmi olyan tudományt rájuk ne fogjunk, mellyet nem tanítanak, nem állítanak [...]. Serkentsük, nógassuk hallgatóinkat, hogyha útfélenn vérében fetrengő sebest látnak, ne kérdezzék azt, Catholikus, Reformatus, Lutheranus é? [...] Ha látják, hogy a' megélemedett, erőtelen, reszkető koldús kezét feléjük ki nyújtotta, ne kérdezzék azt, mellyik Templomba jár? mitsoda könyvből imádkozik? hogy mondja el az Úri imádságot? hozzá ragasztja é az Angyal köszöntést? hanem örömmel segittsék annak szükségait. Ha ez a' vallás külömbiséget nem esmérő szeretet lelkesíti minden hazánkfiait, lakostársainkat, nem tsak az, hogy semmi egyenetlenség, vissza vonás, háborgás köztünk nem lesz, hanem nyúgodalmasann, tsendesenn, békességben, boldogúl élünk [...]” BÁTTHORI 1822, 38., 40.

⁴⁶ KOVÁTS 1825, 9-10.

Az a probléma, hogy a KOVÁTS Mátyás által közölt idézetet más, esetlegesen oldalszámmal ellátott utalással együtt BÁTHORI Gábor prédikációinak név nélküli kiadásában és a rendelkezésre álló utánnyomásokban nem sikerült beazonosítani. A római katolikus teológus maga megjegyzi, hogy azokat a prédikációkat, amelyeket cáfolni szeretne, valójában kétség nélkül BÁTHORI Gábor két prédikációjának tartja.⁴⁷ Talán inkább ifj. Ercsei (vagy Ertsei) Dániel (1781-1836) debreceni tanár *Észrevételek ily című prédikációkra: Keresztýén Tolerantia* (Pest, 1824.)⁴⁸ munkájáról lehet szó, amelyből sajnos eddig egyetlen példányt sem sikerült fellelni a könyvtári katalógusokban.

A Helytartótanács 1827. január 27-én keltezett levelét az adott év április 30-án tárgyalta a dunamelléki Generális Konzisztórium ülése Pesten.⁴⁹ Az uralkodó meg szeretne tudni, hogy a reformátusok megünneplik-e „*István elfő Keresztýén Királyunk Innepét úgy mint más Innepüket?*” A kérdés lényege az, hogy a reformátusok megemlékeznek-e ennek országos jelentőségéről, a király érdemeiről, szünnap-e ez a nap, ill. másképpen tartják-e meg.⁵⁰ A feleletre nézve az alábbi utasítás született: „*Fel fog irattatni tartozó alázatossággal hogy éppen úgy tartjuk meg István Király napját is mint más Catholicus Innepüket – tartván magunkat az 1791^{ki} Diæta 26^k articulussához, és annak ddto 25te Januarii 1793 költ Explanatiojához.*”⁵¹

Szintén a dunamelléki Generális Konzisztórium tárgyalta 1832. május 7-9. között tartott kecskeméti ülésén azt a királyi rendeletet, miszerint István király ünnepe az ország rendes ünnepei közé tartozik, ezért minden felekezethez tartozónak tartózkodni kell mindattól, amit a törvény az ünnepnapok vonatkozásában tilt. A protestánsok eldönthetik, hogy ezen a napon akarnak-e külön ünnepi istentiszteletet, ill. ünnepséget („ceremóniát”) tartani és miként. A kerületben kihirdetik mindezt, de azzal a megkötéssel, hogy ezt a napot a többitől semmilyen vallásos ceremóniával megkülönböztetni nem fogják és nem akarják.⁵²

A XIX. század folyamán (1831, 1842) több állami rendelet szabályozta és írta elő az ünnep és a munkaszünet megtartását minden felekezetre nézve.⁵³ Így és ezért kerülhetett sor pl. 1834. augusztus 20-án a pesti evangélikus templomban

⁴⁷ KOVÁTS 1825, [3]-10.

⁴⁸ ZOVÁNYI 1977, 174. A címleírás a rendelkezésre álló forrásokat követi.

⁴⁹ A tiszántúli közgyűlés 1827-1829-i tárgyalásáról és határozatairól beszámol: RÉVÉSZ 1878, 160-161.

⁵⁰ Vö. RÉVÉSZ 1878, 165-166.

⁵¹ RL A/1a 7. kötet *Dunamelléki Egyházkerület Jegyzőkönyvek 1817-1842*

⁵² RL A/1a 7. kötet *Dunamelléki Egyházkerület Jegyzőkönyvek 1817-1842*. Vö. RÉVÉSZ 1878, 161-162.

⁵³ Vö. RÉVÉSZ 1878, 159., 162-163.

arra az istentiszteletre, ahol az Ez 45,16 alapján Dobos János óbudai református lelkész prédikált.⁵⁴ Érdekes protestáns ünneptörténeti adatot szolgáltat „Szent István király napja” ünnepének elterjedésére nézve az alábbi 1837-es *Canonica Visitatió*s jegyzőkönyvi bejegyzés:

A Perbetei Anya Ekklabéli Predikátor az Úr Vatsoráját 4 izben fogja kiszolgáltatni, u. m. 1. Víz kereszt napján, a midőn az Ekklai Számadást is megvisgálja 2. Nagy Pénteken, a mikor a Confirmandusokat még Isteni tisztelet előtt innepiesen confirmálja, Isteni tisztelet után pedig Exament tartat ugyan a Templomban, és ítéletét bírja a Jegyző Könyvbe – 3. Aldozó Csőtörtökön, 4. August. 20kán, v[agyis] István Király napján.⁵⁵

Az ünneplés módja és mértéke 1848 után kissé beszűkült, szerényebbé vált, a protestánsok számára ez a nehéz politikai helyzet István király napjára nézve bizonyosan könnyebbedést hozott.⁵⁶ Később, 1860-tól az önkényuralom elleni, felekezetektől független nemzeti tiltakozás alkalma lett március 15-tel együtt. Augusztus 20-a „laicizálódásának” kezdete ez az időszak.⁵⁷

1878. február 8-án – hivatkozással az 1868. évi LIII. törvény 19. §-ára, valamint a belügyminiszter 1878. évi január 15-i rendeletére – Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet alkotott az ünnepnap nemzeti jellegének megerősítése végett, és egyúttal elrendelte, hogy lakossági kérelemre vagy a hatóságok rendeletére a lelkipászoroknak istentiszteletet kell tartani.⁵⁸ „[...] Szent István napja, reánk Magyarokra nézve, az egyházi ünnepen felyül, még kiválóan nemzeti ünnep is: ott is, hol ez eddig szokásban nem vólt: ha a lakosság vagy a hatóság kívánja, az illető lelkész köteles isteni tiszteletet tartani [...]”.⁵⁹

Mind a nemzetiségek, mind a protestáns egyházak erőlyes tiltakozása miatt a „minden tekintetben rendkivül sérelmesnek, mélyen lealázónak”⁶⁰ tartott rendelet nem lépett életbe.⁶¹ Problémát jelentett a „magyar” fogalom definíciója,⁶² valamint az egyház belső ügyeibe való durva beavatkozás szándéka is. RÉVÉSZ

⁵⁴ Dobos János 195. számú prédikációja (nyomtatásban is megjelent: 138). SZETEY 2012b, 463-464., 574., 588. Vö. még: SZETEY 2012b, 422-423.

⁵⁵ KONCSOL 2009, 172.

⁵⁶ Vö. RÉVÉSZ 1878, 163.

⁵⁷ MMT 2006, 372-374.

⁵⁸ Vö. RÉVÉSZ 1878, 158-159.

⁵⁹ Idézi: RÉVÉSZ 1878, 159. Vö. RÉVÉSZ 1878, 166.

⁶⁰ RÉVÉSZ 1878, 164.

⁶¹ Vö. FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937, 23-24.

⁶² Magyar = római katolikus? Vö. RÉVÉSZ 1878, 166-168.

Imre megemlíti, hogy a reformátusok eddig sokszor használták az istentiszteletet, a könyörgést olyan célra, ami méltatlan (volt).⁶³ A könyörgés éppen ezért többször lett *színpadi deklamáció* vagy *tóoszt* vagy üresség.⁶⁴ Az erélyes hangú tiltakozásból az is kihallik, hogy a miniszter éppen ezek miatt a (történelmi) abúzusok miatt vélhette úgy: a protestánsok már elvesztették vallásuk ügyében öntudatukat és jellemüket, „ennélfogva egyszerűen megrendelte, hogy a Szent István ünnepét megtartani kötelesek vagyunk.”⁶⁵ E vita következményeként született meg a már idézett 1891. évi törvénycikk.

Az 1800-as évek utolsó évtizede nagyjából enyhülést hozott, így az államalapító királyra való *történelmi* emlékezés közegyházi szinten egyre jobban meghonosodott.⁶⁶ RÉVÉSZ Imre ismerteti a Dunamelléki Református Egyházkerület Közgyűlésének rendeletét, hogy 1900-ban, „az év utolsó vasárnapján minden gyülekezete templomában hálaadó megemlékezés történjék”⁶⁷ az 1000-ik esztendő nagy eseményéről, István királyunk megkoronáztatásáról s ezzel kapcsolatban a magyar királyság fennállásának kilencszázados évfordulójáról.⁶⁸

Ezt a kultuszi tiszteletben részesített szent király mellőli csöndes és megértő tisztelettel való félreállást hívatott pótolni vagy helyettesíteni a „történet [értésd: történelem] István királyát, minden időknek egyik legnagyobb magyarját és Krisztusnak első zsengéjét minden idők magyarjai között”⁶⁹ tisztelni szándékozó protestáns, református szándék.⁷⁰ Protestáns, református kontextusban különösen fontossá válik *István, a keresztyén és államalapító király* gondolatának megfogalmazása, hangsúlyozása, akit a protestánsok is saját magukénak tekinthetnek és tarthatnak.⁷¹ Első királyunk az „első magyar *lelki keresztyén*”

⁶³ A király születésnapja, felgyógyulása, koronázása, halála, ill. a királynő szerencsés szülése alkalmából stb. tartott istentiszteletekről, prédikációkról, kultuszi keretben történő hódolásról van szó.

⁶⁴ RÉVÉSZ 1878, 168-169.

⁶⁵ RÉVÉSZ 1878, 169.

⁶⁶ Vö. SZÉNÁSI 1999, 79.

⁶⁷ A Kálvin téren Szász Károly prédikált. FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937, 24-25.

⁶⁸ FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937, 24.; RÉVÉSZ 1937, 397.

⁶⁹ FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937, 25.; RÉVÉSZ 1937, 397. Vö. SZÉNÁSI 1999, 79.

⁷⁰ Vö. részletesebben: RÉVÉSZ 1937, 393-407.

⁷¹ „István királyunk kilencszázéves örökségéhez tehát minékünk, református magyaroknak, még akkor is jussunk volna, hogyha az ő keresztyéniségének őszinte és mély voltában volna is okunk kételkedni. De nincs is erre semmilyen okunk. Ez a lángeszű és acélerélyű, ritkán mosolygó és soha önfegyelmét el nem veszítő, az Árpádoknál szokatlan kis termetével is föltétlen fenségű tekintélyt parancsoló királyi magyar buzgón hívó, mélyen áhítatos, az örökkévalóságra szögezett tekintetű keresztyén volt [...]. Ezt a hitet tehát megbecsülhetjük anélkül is, hogy rászorulnánk arra a protestáns irányban való elrajzolásra, amelyre eleinknél – láttuk, minő súlyos történelmi kényszerhelyzet folytán – megvolt a hajlandóság. [...] Üdvösségét azonban, mely végső értelme és célja volt nagyszerű férfi-életének, egészen bizonyosan nem Rómának, hanem Krisztusnak köszönhetette – és az életének minden fordulatán fel-felgyúló tiszta

volt, sőt még annál is több: a tiszta evangéliumi hithez, „a félezer évvel későbbi reformáció befogadásához is megtette az első kapavágásokat.”⁷² Révész Imre megállapítása szerint István király a nyugati keresztyénség melletti döntése és elköteleződése „az evangéliumi reformáció csíráit is elplántálta a magyar szívekbe.”⁷³ István király a protestáns, református keresztyének által követendő erényeket is megtestesítette,⁷⁴ példakép lehet számukra/számunkra is⁷⁵ Krisztus első magyar zsengejeként, bölcs és mélyhitű reformkeresztyénként.⁷⁶

Megjegyzendő, hogy a magyar országgyűlés két háza 1938. augusztus 18-án együttes ülést tartott Székesfehérváron „Szent István király emlékére, halálának kilencszázadik évfordulója alkalmából”. Ebből az alkalomból megszületett az 1938. évi XXIV. törvénycikk, „amelyben a nemzet a keresztyén magyar államot megalapító Szent István király emlékét megörökíti.”⁷⁷

Egyházunk országos zsinata 1937 decemberében elhatározta, hogy az 1931-től érvényben lévő *Istentiszteleti Rendtartást* új alkalmi istentiszteleti rendek kiadásával bővíti. Az október 31., március 15., István király napja és október 6. napjára⁷⁸ tervezett prédikációs, katechizáló és könyörgéses istentiszteleti példák

fényjelek, az átadottság, az odaszenteltség jelei minden alázatos emberi következtetést megengednek arra nézve, hogy az üdvösségre valóban választott is volt, tehát nemcsak római, hanem bibliai értelemben is *szent*. Ezzel boldogan megelégedhetünk mi, az ő református magyarjai. Sőt Isten jóvoltából még azt is szabad hozzátennünk, hogy ha István római keresztyén volt is, de ő előtte még az a Róma volt föltétlen vallási tekintély, amelyben még nem volt dogma a pápai csatlakozhatatlanság, a Mária szeplőtelen fogantatása, a jócselekedetek és érdemek befolyása az üdvösségszerzésre, a bűn ideigvaló (földi és tisztítóhelybeli) isteni büntetéseinek pápai elengedhetősége – sőt nem volt dogma még a transsubstantiatio sem. Az István római keresztyénsége tehát amennyire távol állott még az Aquinói Tamásétól, a Loyola Ignácétól és a Prohászka Ottokárétól, annyival állott közelebb – nemcsak az időben, de a nagyobb bibliai és óegyházi egyszerűségben is – az Ágostonéhoz és a Pál apostoléhoz. István királyunkkal ennél fogva nemcsak Rómán át lehet a magyar keresztyén lelkeknek kapcsolódniok, hanem az Evangéliumon át is. Ezt jogunk van igényelni a magunk számára, anélkül, hogy az ő keresztyénségének történeti vonásain erőszakot tennénk és őt magyar keresztyén testvéreink többségétől elperelni akarnók.” Révész 1937, 399-400.

⁷² Révész 1937, 400.

⁷³ Révész 1937, 403.

⁷⁴ István „keresztyénsége nemcsak öntudatos és őszinte vallásosság volt, de – minden akkori szokványos átlagon messze felülemelkedve – a *legmagasabbrendű keresztyén istenfélelem és krisztuskövetés volt*, amelyet annak a kornak Isten színe előtt megrendülő és megújodásra sóvárgó római katolikus lelksége egyáltalán kitermelhetett.” Révész 1937, 404.

⁷⁵ „István király tehát minekünk, református magyaroknak, nemcsak magyarságunkban, de reformátusságunkban is ajándékozónk és jótevőnk. Kilencszázszázadonk kőkoporsójából mi is jogosult szívbeli tisztességtétellel idéztük ma a szellemét.” Révész 1937, 405.

⁷⁶ Révész 1937, 406.

⁷⁷ Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8079>

⁷⁸ Az itt felsorolt összes emléknapha tartalmaz imádságokat CZEGLÉDY Sándor 1942-es istentiszteleti használatra szánt imakönyve. CZEGLÉDY 1942, 224-229., 291-294., 296-301.

közül – feltehetően az államalapító király halálának közeledő 900. évfordulójára készülve⁷⁹ – 1938-ban csak az István király napjára való példatár készült el.⁸⁰

Ne gondoljuk, hogy új szertartásrendet szerettek volna alkotni, hanem a RAVASZ László munkájaként megjelent füzet a bevett istentiszteleti rendek erre az alkalomra történő teljes kidolgozását tartalmazza (énekrend – a dicséreték értelemszerűen az akkor hatályban lévő énekeskönyv számozását tükrözik –, imádságok, prédikáció, további textusjavaslatok).⁸¹ A kidolgozott példák vázai a következők:

I. Teljes istentisztelet.

Fennálló ének: 146. dicséret 1. verse⁸²

Főének: LXXXIX. Zsoltár 1. és 4. verse

Bibliaolvasás: V. Mózes 30: 1-13

Imádság

Közének: LXXV. Zsoltár 1. verse

Prédikáció: A nagy fazekas Alapige: Jer. 18: 1-6

Imádság

Mi Atyánk

Adakozásra való felhívás

Megáldás (Ároni áldás)

⁷⁹ Vö. FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937. A hazai római katolikus egyház tudatosan István király halálának 900. évfordulójának évére (Szent István-év) időzítette a 34. Eucharisztikus Világkongresszust, amelyet 1938 májusának végén tartottak meg. Vö. MMT 2006, 526-527.; BÉKÉSI 2001, 8.

⁸⁰ „Az országos zsinat 1937. évi december 7-11. napján tartott ülésének 1387. számú határozatával az Istentiszteleti Rendtartás 13. §-ának 1. bekezdése helyére 3 új bekezdést iktatott és ebben az alkalmi istentiszteletek idejét, anyagát közelebbről meghatározta. Ugyanekkor felhatalmazta az egyetemes konventet, hogy egy füzetben adjon ki a felsorolt alkalmi istentiszteletek (úgy-mint: október 31., március 15., István király napja és október 6.) mindhárom alakjára – a teljes, a katekhizáló és a könyörgéses istentiszteletekre – egy-egy mintát s az elkészült és felülvizsgált füzetet 1938. évi augusztus hó 1-én bocsássa az egyházkerületek rendelkezésére. Dr. Ravasz László püspök, akit az egyetemes konvent felkért az anyag összeállítására, tőle nem függő okok miatt az egész munkálatot nem készíthette el, csupán azt a részét, amelyikre a közelgető alkalom miatt sürgősen szükség van. Ez az István király napján tartandó istentiszteletek példatára. Az alábbiakban ezt bocsátja közre.” IRP 1938, [2.] Vö. SZÉNÁSI 1999, 79-80.

Az 1930-as évek vonatkozó fejleményeivel, ünnepléseivel kapcsolatban lásd: KOVÁCS 2006, 133-139.

⁸¹ CZEGLÉDY Sándor 1942-es imakönyve – az 1922-es első kiadáshoz képest – tartalmaz *István király napján* mondandó imádságokat, amelyek e nap református-protestáns teológiai megközelítésének lehetőségét is megmutatják. CZEGLÉDY 1942, 291-294.

⁸² „Szent ígéd, Uram, nekünk lámpásunk...”

Záró énekek: 160. dicséret 4. és 5. verse,⁸³ azután 37. dicséret⁸⁴

II. Bibliamagyarázatos istentisztelet

Fennálló ének: XC. Zsoltár 1. verse

Főének: XXXIII. Zsoltár 1., 4. és 5. verse

Imádság

Textus felvétel: I. Péter 2: 9-10. Sötétségből világosságra

Imádság

Mi Atyánk

Adakozásra való felhívás

Megáldás

Záró ének: 37. dicséret⁸⁵

III. Könyörgéses istentisztelet.

Fennálló ének: LXXX. Zsoltár 1. verse

Főének L. zsoltár 1. és 2. verse

Bibliaolvasás: I. Kor. 3: 11-23

Imádság

Mi Atyánk

Adakozásra való felhívás

Megáldás

Záró ének: XXXV. Zsoltár 1. verse⁸⁶

JÁNOSSY Lajos adatai szerint a magyar evangélikus egyházban szintén 1938-ban lett „egyházi ünneppé” a magyar nemzeti ünnep, „Szt. István, első apostoli királyunk napja, aug. 20-án, – amelynek *evangéliuma Lk 19,12-16, epistolája pedig az apokrifus Bölcs 3,8-11!*”⁸⁷

István Intelmeiben ezt olvassuk: „Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben. [...] Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen.”⁸⁸

Mi magunk is megemlékezhetünk – konkrét keretek és korlátok között – az államalapító első királyról, vagyis arról az Istenről, aki hűségesen és gondviselésével hordozta a történelemben és hordozza ma is népünket. Hitünk és hitvallásunk szerint nem István király és nem a mi érdemünk, hogy vagyunk,

⁸³ A „Mennybéli felséges Isten” kezdetű korál két versszaka: „Jöjjön el a te országod!...” és „Ha egyházad ellenségei / Igyekeznek azt rontani...”

⁸⁴ A 37. dicséret a *Himnusz*. IRP 1938, [3-9.]

⁸⁵ IRP 1938, [11-16.]

⁸⁶ IRP 1938, [17-19.]

⁸⁷ JÁNOSSY 2008, 50.

⁸⁸ INTELMEK 1982, 22.

léteünk, fennmaradtunk. Nincs szükség „István király napi liturgiára”, ének(ek)re, hiszen nem embert, hanem a gondviselő Istent ünnepeljük, nem a kenyeret áldjuk meg, hanem a kenyeret adó Istent áldjuk.⁸⁹

Az augusztus 20-hoz közelebb eső vasárnapon a magyar nép egykori életével szorosan összefüggve számos gyülekezetben az új kenyérért való hálaadást is megtartják az aratás emlékére, amely egykor szinte az egész országot megmozgatta. A német protestánsok a Mihály nap után következő vasárnap, mások Bertalan napja (augusztus 24.) környékén tartották az aratási hálaadást. Más szeptember és november közötti dátum is elképzelhető.⁹⁰

Az augusztus 20. ünnepe – szorosan kapcsolódva az augusztus 15. hagyományához – erőteljes liturgikus hagyományokból (Mária-ünnep,⁹¹ a szent király liturgikus tisztelete) táplálkozik, amit a protestáns egyházak, így a magyar református egyház tanításába és gyakorlatába tulajdonképpen nem lehet integrálni, sőt az ebbe az irányba tett és sokszor ún. „nemzetpolitikai” köntösbe öltöztetett törekvéseket szelíden, de nagyon határozottan vissza kell utasítanunk. Az államalapító és a keresztyénséget meghonosító első királyra, államfőfira hitvalló őseink öröksége és tanítása alapján emlékezünk. Aki tehát hitvallási okok miatt nem „szentistvánozik” és „szentkoronázik”,⁹² az még nem jelenti azt, hogy kevésbé lenne magyar és/vagy keresztyén.

Külön ünnep- és szellemtörténeti probléma és veszély, hogy e napot a mai formájában az 1940-es és 1950-es évek egyaránt befolyásolják, meghatározzák.

⁸⁹ PAP 2011, 8. Vö. SZÉNÁSI 1999, 76-77. István király *teológiai* és nem hagiográfiai értékelésével, bemutatásával – protestáns szempontból is – legutóbb foglalkozott: BÉKÉSI 2001.

BÉKÉSI Sándor a korabeli szövegek, valamint a vonatkozó szakirodalom tanulmányozása alapján azt a következtetést mondja ki, hogy az ország Máriának való „felajánlása” – egy bonyolultabb összefüggésrendszer részeként – „a későbbi események teológia-politikai megfontolása. [...] Szűz Mária alakja ebben a vonatkozásban az ország kül-, illetve belpolitikai függetlenségét hivatott biztosítani.” Lásd részletesen: BÉKÉSI 2001, 62-64.

⁹⁰ Vö. BIERITZ 2005, 176.

⁹¹ Mária mennybevételének (*Assumptio Mariae*) 1950-ben kihirdetett dogmájáig a nap történetét lásd röviden: MIHÁLYFI 1933, 161.; BERGER 2008, 315.; MKL VIII., 644-645., 662-663.; MKL IX., 475-479.

Mária halálának napját, ill. ünnepét (augusztus 15.) a keleti egyházi/liturgikus hagyományban Mária *elszenderüléseként* (*Dormitio Mariae*; *koimészisz*) ismeri és nevezi. Mária haláláról, „átmeneteléről” (*transitus*) az V. században megemlékeztek Keleten, Jeruzsálemben. Nyugaton a VII. századtól terjedt el, a VIII. századtól pedig Mária mennybevitelének említik. I. Sergius tette a napot Rómában hivatalos ünnepé az Augustus idejében gyökerező, valamint egyéb vallástörténeti gyökerekkel rendelkező *feriae Augusti* (a mai olasz nyelvben *ferragosto*) napján. MKL VIII., 644.; MKL IX., 476.

⁹² A magyar királyi korona félreérthetetlen és megkerülhetetlen keresztyén és krisztológiai ikonográfiája, szimbólumrendszere rendszerint elmarad az ünnepi megemlékezésből. Ezzel kapcsolatban lásd: BÉKÉSI 2001, 31-35. Vö. továbbá a keresztyén király ítélethez való viszonyának összefüggésében: BÉKÉSI 2001, 53-56.

Az 1950-es években az ünnepet eltörölni nem tudták, nem akarták, hanem politikai húzásként inkább az új kenyér – mint járulékos elem – és az alkotmányozás, ill. alkotmány-gondolat összekapcsolásával szovjetizálták.⁹³ Ezt hívatott kifejezni az augusztus 20. napjának a Népköztársaság ünnepévé nyilvánításáról szóló 1950. évi I. törvényerejű rendelet,⁹⁴ amelyet az 1991. évi VIII. törvény helyezett hatályon kívül.⁹⁵

Az „új kenyér” gondolata mint olyan és augusztus 20-hoz kapcsolása viszonylagosan új fejlemény. A XX. század elején már kísérlet történt arra, hogy a történelmi hagyományokkal rendelkező, aratást lezáró, de elhalványuló közösségi aratóünnepségeket⁹⁶ elevenítsék fel és kapcsolják – éppen a protestánsok miatt – augusztus 20. napjához, majd a világháborúk és a társadalmi, politikai fejlemények (pl. aratósztrájkok⁹⁷) hozzájárultak e szándék megvalósulásához.⁹⁸

Mint láthattuk, az eredendően egyházi-liturgikus ünnephez tartalmi és formai szempontok alapján a történelem és különösen a XX. század folyamán megannyi elem járult, ami igazából – más hasonló ünnep- és emléknapok tapasztalata alapján szinte érdekességgént megállapítható – az ünnep- és motívumhalmozás miatt az adott ünnep *(be)szűküléséhez* vezetett. Augusztus 20-a is erőteljesen hordozza a magyarság (keresztyén) évszázadainak meghatározó vonásai helyett a késő XIX. és a XX. század fejleményeit, amelyekről lehetetlen

⁹³ Vö. MNL IV., 658-659.; BERTÉNYI–GYAPAY 1992, 586-587. A kérdést legújabban igen részletesen tárgyalta: KOVÁCS 2006, 147-193. Éppen e szellemtörténeti és történelmi tény miatt rendkívül furcsa magyar református prédikátoraink ajkáról az „új kenyér ünnepének” szinte „magasztalását” hallgatni évről évre. Eleve problémás az „új kenyér ünnep” kifejezés is, ami egyrészt beleillik a „minden lehet ünnep, amiről úgy gondoljuk” kortárs kategóriájába, másrészt teológiaiilag, ebből következően és ezzel összefüggően liturgiaiilag az „új kenyérnek” nem lehet ünnepe.

⁹⁴ „A Magyar Népköztársaság Alkotmánya az 1949. évi augusztus 20. napján lépett hatályba. Az Alkotmány fejezi ki és rögzíti le azoknak az alapvető gazdasági és társadalmi változásoknak eredményeit, amelyeket országunk a nagy Szovjetunió fegyveres ereje által történt felszabadítása óta elért és az Alkotmány jelöli ki továbbfejlődésünk irányát is a szocializmus felé vezető úton. Augusztus 20. napja tehát a dolgozó magyar nép életében történelmi jelentőségű fordulópont. Ezért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli: 1. § Augusztus 20. napja nemzeti ünnep: a Magyar Népköztársaság Alkotmányának ünnep. 2. § Jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a Magyar Népköztársaság minisztertanácsa gondoskodik.” <http://www.complex.hu/1956/kereses.php?word=augusztus+20#>

⁹⁵ A törvényt hatályon kívül helyezte a Magyar Köztársaság állami ünnepéről szóló 1991. évi VIII. törvény. Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8768>

⁹⁶ Vö. MNL I., 134. KOVÁCS 2006, 118. nem látja igazoltnak, igazolhatónak az aratóünnep középkori gyökereit, ill. azok létezését. A problémához lásd részletesen: KOVÁCS 2006, 117-126.

⁹⁷ Vö. MNL I., 134.; KOVÁCS 2006, 119-121.

⁹⁸ Vö. részletesen: KOVÁCS 2006, 117-146.

mentesíteni e napot is. Számunkra mindezek értelemszerűen liturgikus és kultikus dilemmákat okoznak.

Ebben az időszakban a Zsolt 127 és megannyi a gondviselésről szóló ige alapján Isten gondviselő, tápláló, időben mannát és mindennapi kenyerünket kirendelő kegyelméért adunk hálát. Ehhez kapcsolódik a „szentistvánozás”, újabban egyre gyakrabban a „szentkoronázás”, a kenyérráldás, a művelődési házak vagy főterek (aktuál)politikai felhangoktól sem mentes népgyűlés jellegű önkormányzati ünnepei, ahol az ünnepi program VIP-részéhez tartozik a lelkész(ek) „fellépése”, akik az ökumené jegyében és testvéri összetartással, palástban és papi öltözetben a felkonferálás után felszökellnek a színpadra a kellékek közé, és történik valami.

Valljuk be, a „kenyérráldás” jelensége mint olyan az ehhez hasonló jelenségekkel együtt nem is nagyon illeszthető be egyházunk gyakorlatába és felfogásába. Sokakat a jeremiási lelkület (vö. Jer 29,7) motivál ilyenkor, és valamilyen prédikációszerű beszédet tartanak. Lelkészfüggő, hogy a felekezetek képviselői mennyire tudnak ilyen helyzetben „összedolgozni”. Az ilyen és hasonló „szentelmények” rendjét és kereteit sem fogalmaztuk meg, nem beszéltük ki, így ezek véghezvitele igazából az egyéni képességektől függ, ill. azoknak van kiszolgáltatva.

A kenyér és egyéb tárgyak „megáldásával” eleve és hivatalosan nem tudunk mit kezdeni, és az elszaporodó, sőt egyre inkább túlburjánzó állami-önkormányzati megáldások⁹⁹ – mint legújabb korunk *benedictiói* (főtér, bor, szobor, zászló, traktor, projektnyitás, autópálya, focilabda, stadion, díjugratás „megáldása” stb.) – vonatkozásában a lelkészek teljesen magukra vannak hagyva. Ezek közül néhányan bizonyára a „misszió eszközének” tekintik, hogy ráprédikálunk, rámeditálunk, ráimádkozunk és rááldunk a népekre. Csak e missziói szolgálat kapcsán jogosan fogalmazódik meg a kérdés és a kétely, hogy az egyház és a gyülekezet mely ponton válik vagy süllyed le a lelkész személyén keresztül cirkuszi mutatvánnyá, udvari bohóccá, közéleti és politikai kellékké, valamint mikor tesszük magunkat és küldetésünket méltatlanná, és e cselekmények elvtelen végrehajtásával mennyire szolgáltatjuk ki vagy veszélyeztetjük az evangélium és az Anyaszentegyház függetlenségét.

Azt kell kutatnunk és szem előtt tartanunk, hogy hol van az a határ, ameddig az egyház képviseletében a lelkész liturgusként tiszta lelkiismerettel ilyen és hasonló rendezvényeken elmehet, és hol húzódik az a pont, amit már a természetes együttélés, a közös célok, a békesség, az egymásrautaltság, a normális

⁹⁹ A kérdés az egyházi épületek, tárgyak stb. avatásakor és „felszentelések” szintén kérdéses, habár más síkon szükséges tisztázni.

együttműködés kinyilvánítása ellenére sem – vagy esetlegesen csak más formában – vállalhat. Meglátásom szerint konzekvensen kell megfogalmazni a kritériumokat, valamint a körülmények alapos mérlegelése mellett nem szükséges minden ilyen és hasonló „közreműködési felkérés” teljesíteni, ugyanis a megszorodó „közreműködések” a tapasztalat szerint elértéktelenítik a közvetített üzenetet is. A legjobb megoldás az, ha települési szinten a lelkipásztorok egyetértésre törekszenek ebben a kérdésben, és egységesen állnak ki állásfoglalásuk mellett, valamint mindezt őszinte légkörben előzetesen az illetékesekkel is meg tudják beszélni.

REFORMÁCIÓ ÜNNEPE

TÓTH Ferenc, a magyar református liturgika atyja leírja (1810), hogy Magyarországon nem ünneplik a reformációt évente, mint más országokban.¹⁰⁰ Október 31-e „egyetlen kifejezetten egyháztörténeti jellegű ünnepünk.”¹⁰¹ Október 31-ét a protestáns egyházak nagy családja ma már világszerte ünnepli. Ebben az egyetlen napban látjuk kifejeződni mindazt, amik vagyunk és a történelem során lettünk, hiszen 1517. október 31. egyrészt és jelképesen betetőződés, másrészt pedig kiindulópont. Konfirmandusainknak azt tanítjuk, hogy ez a nap egyházi naptárunk, liturgikus esztendőnk egyetlen nem üdvtörténeti ünnepe.

A reformáció ünneplésének gyökerei több évszázadra nyúlnak vissza, a kerek évfordulók magukkal hozták az emlékezés igényét,¹⁰² de a gyakorlat csupán a XIX. században kezdett lassanként egységessé válni. Természetesen német földön kezdődött a nap megüléseinek története, ahol szinte elevenen, emberközben élt Luther Márton (1483-1546) öröksége, így ott erősebb volt az ünneplés igénye. Egyes német egyházi rendtartásokból tudjuk, hogy a német reformátor születése (november 10.) vagy halála napján (február 18.), esetlegesen június 25-én, az Ágostai Hitvallás 1530. évi átadásának évfordulóján emlékeztek meg a gyülekezetek a reformációról.¹⁰³ 1667-ben, II. János György szász választó-

¹⁰⁰ TÓTH 1810, 68.

¹⁰¹ ZALATNAY 2012, 48.

¹⁰² A reformáció 500. évfordulójához kapcsolódó 2016/2017-es ünneppsorozat – tekintettel arra, hogy a könyv írásakor még az évforduló előtt vagyunk, és csak a tervek ismeretesei – nem végezhetjük el.

¹⁰³ „A Németek folyó évi június 24-én ünneplik meg a reformatio ünnepét s e nappal kapcsolatban leplezik le amaz emléksobrot, melyet a német nemzet Luther Mártonnak emelt. [...]” A dátum késői elfordulását mutatja ez a híradás. PEIL 1868, 713. A liturgikus hagyomány folytatását, lenyomatát lásd pl. a holland protestáns egyház (NKP) szertartáskönyvében: DBP 2001, 512-513.

fejedelem uralkodása idejében rendelte el a fejedelemség egyháztanácsa, hogy a 95 tétel kiszögezésének, közhírré tételének 150. évfordulóját október 31-én kell megünnepelni.¹⁰⁴ A szokás egyre terjedt, az egyházújítás kétszázadik jubileumát egyre több helyen, a háromszázadikat pedig már Európa-szerte ünnepelték lutheránusok és reformátusok egyaránt október utolsó vagy november első napjaiban.

A göttingeni egyetem a reformáció háromszázadik évfordulóján, 1817 novemberének első napjaiban nagyszabású ünneppsorozatot szervezett, amely keretében három magyart a teológiai doktorok sorába fogadott.¹⁰⁵ BÁTHORI Gábor (1755-1842) dunamelléki református püspököt, Budai Ézsaiás (1766-1841) debreceni professzort, későbbi tiszántúli püspököt, valamint Szontágh Sámuelet, a tiszai evangélikus egyházkerület püspökét.¹⁰⁶ Kis János soproni prédikátort és evangélikus püspököt ugyanezekben a napokban a jénai egyetem részesítette ugyanebben a megtiszteltetésben.

Az ünneptörténet jelentős állomásaként tarthatjuk számon a zürichi nagy reformációünnepet (1819), amit egy esztendőn keresztül ünnepeltek meg. Az ünnepi esztendő motívuma minden bizonnyal Zwingli zürichi szolgálatának kezdetével (1519. január 1.) hozható összefüggésbe. Az itt hivatkozott katechizmus szerint Zürichben egy évszázadban egyszer, január 1-jén ünnepelték a reformációt; ez a nap egyúttal Zwingli születésnapja is.¹⁰⁷ Feltehetően ez az ünnepi év is hozzájárult a reformációra való emlékezés sűrítéséhez, később általánosan elterjedt, hogy a reformációt november első vasárnapján ünnepelték (*Reformationssonntag*). Ez a gyakorlat Németországban is elterjedt.¹⁰⁸

A reformáció háromszáz éves örömnünnepét hazánkban is megünnepelték, az egyházkerületek maguk rendelték el gyülekezeteik számára a közös megemlékezést. Egy német nyelvű krónikás szerint a helvét hitvallású pesti magyar gyülekezet előtt BÁTHORI Gábor 1817. november 30-án tartott „erőtéljes és

¹⁰⁴ BIERITZ 2005, 177.; MAGASSY 1997/II, 240.; SZÉNÁSI 1999, 80.; JÁNOSSY 2008, 58-60.

¹⁰⁵ GLATZ 1818, 234. mindhárom nevet közli, ugyanott megemlíti, hogy november 3-án a jénai egyetem Kis János soproni prédikátort és püspököt doktorrá avatta, Gödör György vadosfai lelkésznek pedig licenciátust adományozott.

¹⁰⁶ ZOVÁNYI 1977, 639-640. GLATZ 1818, 207. szerint: „Eben als er feinem Eifer für religiöfe Angelegenheiten, ja feinem ganzen, verdienftreichen Leben an diefem Tage [*értsd*: 1817. november 2-án] gleichfam die Krone aufsetzte, krönte die theologiſche Facultät zu Göttingen diefen Eifer und diefes würdige Leben mit der höchſten Ehre des theologiſchen Doctorates. Am 2. November wurde der feftlich=jubelnde Greis zum Jubel=Doctor ernannt.”

¹⁰⁷ MUELLER 1818, [III]-IV., [I.], 26.; GÄBLER 2008, 28., 43-45., 146-147. Később, a XIX. század folyamán Johann Heinrich August Ebrard azt javasolta, hogy a reformátusok az 1523. január 29-én tartott zürichi disputa – mint a református reformáció kezdete – emlékére a reformációt január 29-én ünnepeljék. Vö. BASCHERA 2013, 71.

¹⁰⁸ Vö. pl. PEIL 1846, 92.

történelmi exkurziókkal igen átszőtt jubileumi prédikációt” a Zsolt 118,15-16 alapján,¹⁰⁹ a pesti német ajkú református gyülekezet lelkésze egy héttel később mondott német nyelvű ünnepi egyházi beszédet.¹¹⁰ A *Reformáció harmadik betelt századjának Innepén* című prédikációja kezdetén így fogalmaz BÁTHORI:

*Keresztyének, ez az a' nap, melyet a' mi Megyénknek [értsd: egyházkerületünknek] minden Ekklesiái az emberi Nemzetnek nagy boldogságot hozott Reformatio emlekezetére, annak 3^k századjának végenn szentelnek; ez az a' nap, mellyen minden felől mennek fel Isten eleibe a' buzgó, áhítatos éneklések, imádságok, háláadások ditséret mondások, azért a' szeretetért, jóságáért, kegyelméért Istennek, melyet nyilván valóvá tett a' maga Ekklesiájának a' hoszsas szolgálás, keserves rabság alol lett tsudálatos megszabadításában.*¹¹¹

Fennmaradt az az imádság is, amit a püspök erre az alkalomra írt és küldetett szét a kerület lelkészeinek.

A debreceni gyülekezet a „reformáció századonként előforduló ünnepén, annak emlékezetére” – a tiszántúli egyházkerület 1817. október 17-i rendelete értelmében¹¹² – 1817. december 7-én,¹¹³ Advent II. vasárnapján tartott ünnepi istentiszteletének rendtartása a részben ez alkalomra írt énekekkel együtt nyomtatásban megjelent és szintén fennmaradt.¹¹⁴ A prédikátor ebből az alkalomból „ezen Innephez alkalmaztatott prédikációt” mondott, ugyanígy az igehirdetés előtti és utáni könyörgések is az ünnep tartalmához igazodtak. A szertartásrend érdekessége, hogy a szokott prédikációs istentisztelethez

¹⁰⁹ RL C/8 5. doboz. A' *Reformatio harmadik betelt századjának Innepén. Elmondatott a' Pesti oratoriumb[an].* 30. Nov. 1817.

¹¹⁰ GLATZ 1818, 231.: „In dem Superintendental=Bezirke dießseits der Donau hielt der Superintendent, Hr. Gabriel Bathory, vor der Ungarischen Gemeinde H.C. in Pesth am 30. November eine kraftvolle, mit kirchenhistorischen Excursionen wohl durchwebte Jubelpredigt”. Az akkori Magyarország területéről, főleg lutheránus gyülekezetek ünnepélyeiről és istentiszteleteiről további beszámolót találunk a fenti kötet mellékleteként (*Nebenstück zu den Nachrichten über die Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation in den sämtlichen k. k. Oesterreichischen Staaten*) megjelent kötet végében. GLATZ 1818/I, 244-265.

¹¹¹ RL C/8 5. doboz. A' *Reformatio harmadik betelt századjának Innepén. Elmondatott a' Pesti oratoriumb[an].* 30. Nov. 1817.

¹¹² Vö. FARAGÓ 1927, 83.

¹¹³ Az ugyanezen a napon tartott mezőtúri istentisztelet előkészületeit, leírását részletesen ismerteti: FARAGÓ 1927, 83-87.

¹¹⁴ *Rendi az Isteni Tiszteletnek, melyet kíván tartani a' helvétziai vallástételt követő debreczeni keresztyéni gyülekezet, ezen folyó December 7-dik napján, a' reformáció századonként előforduló innepén, annak emlékezetére: hogy 1516dik és 1517-dik esztendőkbenn kezdődött vissza állitódni a' keresztyén vallás az ő eredeti formájára a' szerént, a' mint az, a' helvétziai és augusztai vallástételekbenn előadódik; ezen alkalmatosságra készült némely új énekekkel.* Debrecen, 1817. Vö. RIT 1817.

kapcsolódott keresztelés, valamint úrvacsorai szertartás is, így az a rendelkezésre álló források alapján valójában a templomszentelés liturgiájához hasonlít.¹¹⁵ Az „ispotálybeli templomban” is tartottak ünnepi istentiszteletet ugyanazzal a rendtartással.

- I. Az istentisztelet 8 órakor harangozással kezdődik
- II. Az előjárók bevonulása alatt „a’ Kántor Deákok Hármóniával” énekelnek
- III. A kántor az egész néppel együtt invokációt énekel az új énekeskönyvből [3. számú vasárnap reggeli kezdő ének¹¹⁶]
- IV. A kántor éneke a néppel
- V. Alkalomhoz illő prédikáció a katedrából, amelyet könyörgés vezet be és zár le
- VI. A prédikátor leszállván a szószékről a „a’ Kántor Deákok” elkezdik énekelni az LXI. zsoltár 3., 4. versét, majd az 5. és 6.¹¹⁷ versbe bekapcsolódik a kántor a néppel együtt
- VII. Keresztelés
- VIII. „A’ Kántor Deákok” éneke
- IX. „Következik a’ Szent Vatsorához járúlandóknak bűneikről való közönséges Vallástétele”
- X. „A’ Kántor Deákok éneklük a’ Hármónicus végénn lévő mesterségesebb Énekek között a’ 4-diket [...]”
- XI. „Kezdődik az Úri Szent Vatsora szereztetésének és tzéljának előadása”
- XII. Az úrvacsora alatt felváltva énekel a kántor a néppel, valamint a kántor deákok harmóniával
- XIII. A jegyek vétele, a hálaadó imádság és a bezáró áldás után a diákok a 37. dicséret 2. és 3. versét éneklük¹¹⁸
- XIV. A kántor a néppel együtt éneklük a 179. dicséret 1. és 10. versét¹¹⁹
- XV. „A’ Kántor Gyermekek kijövőre éneklük a’ néppel” a 74. dicséret 4-8. verseit és szükség esetén a 157. dicséretet¹²⁰

Egy 1859. évi vallás- és oktatásügyi miniszteri egyházügyi rendelet 69. § (4) bekezdése szerint a szegény tanulók megsegítésére való gyűjtést – mint az egyházkerületi konvent hatáskörébe tartozót – azon a napon kell megszervezni, „melyen a reformáció ünnepe évenként megületik.”¹²¹ Úgy tűnik, hogy ez

¹¹⁵ Vö. részletesebben: RIT 1817.

¹¹⁶ ÉK 1806 (1874), 226. = RÉ 1948 153. dicséret

¹¹⁷ ÉK 1806 (1874), 93. = RÉ 1948 61. zsoltár 3. és 4., valamint 5. és 6. hiányzó versei

¹¹⁸ ÉK 1806 (1874), 255. = RÉ 1948 370. dicséret 2. és 3. versei

¹¹⁹ ÉK 1806 (1874), 369-370. = RÉ 1948 278. dicséret 1. és 8. versei

¹²⁰ ÉK 1806 (1874), 286-287.; 349-350. = RÉ 1948 162. dicséret 5-8., valamint 501. dicséret

¹²¹ PEIL 1859, 1019.

a karitatív cél hozzájárul a magyar református egyház reformációi ünneptartásának évenkénti megtartásához. MÓROCZA Dániel egy az egyetemes egyházi közpénztár (*domestica*) felállításával foglalkozó cikkében ekként írt 1860-ban az adományok beszédese kapcsán:

A beszédés módját illetőleg: célszerűnek tartanám a reformáció ünnepének félünnepkénti megtartását nálunk helv. hitvallóknál is, miként ágostai tesvéreinknél [*sic!*] szokásban van, évenként oct. 31-kén egyetemes határozat erejével gyakorlatba hozatni. Jó alkalom volna ez népünk előtt, nemcsak multunkról szólni, hanem jelen állásunkról is –, és a multból merített tanuság folytán felhevíteni a hiveket anyaszentegyházunk jövőjének megóvására, megszilárdítására, úgy tüntetvén fel előttük a kérdéses egyh. pótlékot, mint államjogilag biztosított kormányzati önállóságunk anyagi szilárdítását, mint vallási szabadságunk csekély díját. – Ily kathedrai felvilágosítás után még azon napon, különben is a katonai esztendő utolsó napján, ki kellene az egyház szolgálait küldeni a beszédésre.¹²²

A dunamelléki egyházkerület 1862. október 15-én és a soron következő napokon Pesten tartott közgyűlése – többek között – foglalkozott az egyházi közpénztár (*domestica*) felállításának kérdésével is, ekkor rendelték el az adott év kivételével a reformáció megünneplését.

2) October hó utolsó vasárnapján évenként a reformatio emlékünnepe tartassék meg, s ez alkalommal buzdittassanak a hivek a domesticához adakozásra a nyilvánosan kitett tényérokba. Minthogy azonban e határozat [*sic!*] idejében nem juthatna az egyházakhoz, azért ez évben kivételesen advent első vasárnapján ülendő a reformatio ünnepe. Ez egyszer, e szerint a reformatio emlékünnepe nem october, hanem november utolsó napján lesz és avval veendi kezdetét a közpénztár létesítése.

3) Ezentúl ide forditassék a hívektől fejenként egy krajcárjával fizetendő iskolai gyámpénz.¹²³

Magyarországon is gyakorolták az október 31. áthelyezését a közelebb eső, ill. utána következő vasárnapra, amely november első vasárnapja. Ezzel kapcsolatban egy az iskolai szünetekkel foglalkozó írásban találunk adatokat.¹²⁴ „Reformációi ünnepélyekről” az 1890-es évektől kezd el tudósítani egyházi sajtónk.

¹²² MÓROCZA 1860, 1529-1530.

¹²³ PEIL 1862, 1372.

¹²⁴ „A nagypénteken kívül van ugyan még a reformáció ünnepe, mely azonban napjához közelebb eső vasárnapra szokott áttétetni és megtartatni; és így az azután következő nap beálló Mind-szentnapja vehető szünnapnak a községi iskolákban.” KÍSS 1872, 467.

Egy 1895-ben keletkezett írás beszámol a magyar református ünneptartási valóságról: falusi és városi környezetben igencsak eltér a reformációi megemlékezés módozata. A szerző hiányolja, hogy „nincs par excellence kálvinista ünnepünk, vagy legalább nincs oly, és nincs mindenütt olyan, a minő lehetne, a minőnek lennie kellene!” Nincs tehát olyan napunk, amely akár évenként a kálvinista ember felekezeti öntudatát ébresztené, ébren tartaná és hitét erősítené. A római katolikus egyháznak több ilyen van (pl. az Úrnapja – *Corpus Christi*), a március 15. hazafias ünnep, az augusztus 20. pedig nemzeti ünnep. Javasolja, hogy a konfirmáció ünnepét helyezték át a reformáció napjára, így ezen a napon összeölelkezhetne a múlt és a jelen, egyúttal a konfirmandusok „felavatása” által a jövő is.¹²⁵

A budapesti egyházközség presbitériuma 1898. március 31-én határozta el, hogy az úrvacsorás istentiszteletek „túlsúlyfoltossága” miatt a Kálvin téri templomban az úrvacsoraoasztás „eddig alkalmait kettővel, nevezetesen a reformáció ünnepi és nagypénteki úrvacsora-osztással megszaportítja.”¹²⁶

Más hagyományokról is tudunk. TÖRÖK Pál (1808-1883) dunamelléki püspök az egyházkerületi közgyűlés 1864. májusi tanácskozásán, Kálvin halálának háromszázadik évében megemlékezett arról, hogy a svájci reformátusok a reformációt a Pünkösöd utáni vasárnap ünneplik, mivel – írja a tudósító – ott a reformációt a Pünkösöd folytatásának, a második Pünkösödnek tekintik.

A gyűlés második napján, május 22-én, a közgyűlés személyzete isteni tiszteletre a templomba ment, hol a gyülekezet előtt zsinati beszédet tartott nt. Dobos János ceglédi lelkész s egyházkerületi főjegyző, Lukács evangéliomának 14-ik része 51. és 22-ik versei fölött, elmélkedvén eme tételről: Mégis üres hely vagyon. Utánna Török Pál superintendens lépett a szószékbe, és hivatkozva a schweizi reformált egyházak példájára, hol a pünköszt utáni úrnapon szokás szerint évenként a reformatio emlék-ünnepe szokott megtartatni, (mivel ott a reformatiót a pünköszt folytatásának, a második pünkösztnek tekintik) emlékbeszédet mondott a reformált egyház háromszáz év előtti ügyállásáról.¹²⁷

Evangélikus testvéregyházunkban a reformáció napjának liturgikus színe a vörös, mint Pünkösödé. Valóban újból tudatosítanunk szükséges, hogy a reformációban nem új vagy második egyház keletkezett, hanem Isten örökkévaló kiválasztó, összegyűjtő és megőrző kegyelmét kapjuk és vesszük az Anyaszentegyházban, ahol az Igét hirdetik és a sákramentumokat kiszolgáltatják.

¹²⁵ RÁCZ 1895, 724-726.

¹²⁶ PEIL 1898, 238.

¹²⁷ PEIL 1864, 732.

A reformáció napja jelen formájában helyesen liturgikus emléknap, egyúttal mindig és kizárólag a Szentlélek ünnepe. A „második Pünkösöd” szellemében foghatjuk fel Dobos János (1804-1887) óbudai lelkész 1835 júniusában az Ef 5,8 alapján mondott és kéziratban fennmaradt prédikációját is.¹²⁸

XIX. századi homiletikáink közül KUN Bertalan erőteljesen német előzményekre támaszkodó, 1855-ben megjelent műve említi a reformáció emléknapját a felsorolt ünnepek között (*A reformatio emlék-beszéde*¹²⁹).

További érdekesség, hogy az emléknap és a reformáció himnuszává lett Luther-ének, az *Erős vár a mi Istenünk* (RÉ 390) ugyan magyar szöveggel korai énekeskönyveinkben a Zsolt 46 átköltéseként szerepel, de természetesen nem kapcsolódott ehhez a naphoz, mivel nem volt ilyen ünnep. Az Eperjesi Graduál (1635) értékes énekrendje szerint a magasztos Luther-korál Nagyböjt első vasárnapjának éneke volt.

A perikóparendet használó evangélikus egyház a Reformáció ünnepe (október 31.) klasszikus evangéliumaként a Máté szerinti boldogmondásokat (Mt 5,1kk.) vette át és hagyományozta, ami a nem protestáns másnapi ünnepnap, a november 1-i Mindenszentek hagyományos evangéliuma.¹³⁰

Jelen korunkban is rendkívül eltérő módon emlékezünk meg a reformációról városainkban és falvainkban. A napján (október 31.) tartott ünnepi, úrvacsorás, kórusénekléssel gazdagított nagyforma mellett egyszerűbb megemlékezésekre is sor kerül. Olyan hely is akad, ahol a következő vasárnap ünnepelnek, másutt evangélikus és más protestáns testvérközösségekkel együtt, akár közös úrvacsorával, *intercommunió*val. Vannak helyek, ahol hagyományosan kulturális rendezvények, előadások kapcsolódnak e naphoz és a gyülekezet istentiszteletéhez. Iskolát fenntartó gyülekezetekben pedig az iskolai ünnepély és a diákok részvételével tartott istentiszteleti közösség is jellemző.¹³¹ De sajnos az utóbbi években az a tendencia is megfigyelhető – még nagyobb, városi gyülekezetekben is –, hogy sem október 31-én (ha nem vasárnapra esik), sem máskor nem emlékeznek meg a reformáció ajándékairól és valóságáról. Az érdektelenség egyik meghatározó motívuma feltehetően a kényelmi szempont.¹³²

SZÉNÁSI Sándor javasolja, hogy reformációról ne az október 31-hez közelebb eső vasárnapon emlékezzenek meg a gyülekezetek. „[...] helyénvaló, ha október

¹²⁸ Dobos János 519. számú prédikációja. SZETEV 2012b, 550., 597., 611. Köszönöm Szetev Szabolcsnak, hogy felhívta erre az adatra a figyelmemet.

¹²⁹ KUN 1855, 67-69.

¹³⁰ Vö. MAGASSY 1997/II, 240.

¹³¹ PAP 2010a, 8.

¹³² Különösen „érdekes” és elgondolkodtató mindez akkor, amikor a *semper reformanda* elv egyházon belüli rendkívüli hangsúlyozására gondolunk. Ezt – ahogyan korábban rámutattunk – leginkább *változtatási* kényszerként jellemezhetjük *változási* igény nélkül.

31-én este templomi ünnepélyt tartunk, a gyermekgyülekezet szavalataival, énekmondásaival, a reformáció nagy alakjairól szóló előadással, hogy így az ökumenikus mozgalom – egyébként üdvös és hasznos – korában megőrizhesük saját színünket.”¹³³

Még helyesebb azonban, ha a kultúrműsor és az istentisztelet világosan kettéválik, és az iskolai és gyülekezeti keretben tartott kulturális megemlékezés mellett elsősorban gyülekezeti úrvacsorás istentisztelettel ünnepeljük a reformációt, ami mindenképpen pünkösdi jellegű istentisztelet, hiszen október 31. gondolatisága, teológiai tartalma a Pünkösdkor megalakult keresztyén egyház folytonosságától elválaszthatatlan. Nem a rossz értelemben vett *protestálás*, hanem az evangélium igazsága melletti *protestálás*, azaz tanúságtétel ideje legyen ez a nap.

A jelen munkában *nemzeti ünnepeinkről* nem szólhatunk részletesebben, mivel azok egyrészt nem tartoznak a klasszikus, teológiai értelemben vett ünnepek közé, másrészt pedig az egyházi év rétegeihez sem kapcsolódnak. Az őszi időszakot, különösen október havát átszövik történelmi emléknapijaink, de ugyanígy emlékezünk Nagyböjtből vagy olykor Virágvasárnapon március 15-ről. Legújabbán ZALATNAY István *Október 23. mint egyházi ünnep* című írásában tett javaslatot arra, hogy az 1956-os forradalom emléknapiját az általa kiemelt módon hangsúlyozott „gondviselő Isten imádata” gondolatkör részeként iktassuk be a liturgikus esztendő szövetébe.

Az egyházi év nyári és őszi szakaszához „nem kapcsolódik üdvtörténeti főünnep”, ezért – a szerző meglátása szerint – „[t]ermészetes, ha ebben az időszakban jobban érvényesül az egyes egyházaknak a sajátos látása, teológiája, története, hittapasztalata.” Érvként hozza, hogy pontosan ebben az évszakaszban található két tipikus, az úrvacsora által megkülönböztetett „református” ünnep. „Az új kenyérért és új borért hálaadó ember a gondviselő Isten előtt hajt fejet.”¹³⁴ A teremtő és gondviselő Isten a történelem Ura is, és az esztendő szóban forgó szakaszában helyet foglaló, a múltértelmezéssel és az ügynökkérdéssel összekapcsolt¹³⁵ október 23-a illeszkedik az októberi nagy „ünnepfolyamokba”. „Számos érv szól amellett, hogy ez az ünnep az eddiginél hangsúlyosabbá váljon istentiszteleti életünkben.”¹³⁶ Gondolatmenete végén óhaját fejezi ki, hogy „mennyi mindennek lenne helye egy egyházi évünkben kiemelten fontos, október 23-i úrvacsorás ünnepi istentisztelet liturgiájának megformálásában.”¹³⁷

¹³³ SZÉNÁSI 1999, 81.

¹³⁴ ZALATNAY 2012, 47. Vö. RKT 2010, 32-33.; SZÉNÁSI 1999, 77-78.

¹³⁵ ZALATNAY 2012, 49-51.

¹³⁶ ZALATNAY 2012, 48.

¹³⁷ ZALATNAY 2012, 51.

Vitatható kérdés, hogy van-e, valamint lehet-e *október 23-a liturgiájáról*, ill. ünnepi úrvacsorás istentiszteletének rendtartásáról beszélni. Nyilvánvalóan különbséget kell tenni az október 23-án tartott istentisztelet és október 23-a liturgiája között. Az elmúlt néhány évben valóban megjelent az „október 23. liturgiája”, és valószínűsíthető, hogy nemsokára rohamosan elterjed a nap lényegéből fakadóan akár nem vasárnap tartott október 23-i úrvacsorás istentisztelet gyakorlata.

Ha a református istentiszteleten lenne az úrvacsora alapításának elbeszélésehez kapcsolódó prefáció, amely utalást tartalmaz az adott nap, ünnep vagy időszak üdvtörténeti jelentőségére, teológiai értelmére és értelmezésére, nagy bajban lennénk, hogy pontosan milyen mondatot (*proprium de tempore*) kellene megfogalmaznunk az október 23. vonatkozásában (áldozatok, forradalom, ügynökök, kommunisták, '56 áldásai stb.).

A felvetés gondolatmenetéből az következne, hogy a történelemben megmutakozó isteni gondviselésért való hálaadás gondolatát kellene beilleszteni és megfogalmazni, azonban mégis kérdés, hogy ez konkrétan hogyan kapcsolódik október 23-hoz, ha az adott szakaszban – szintén a felvetés szerint – a gondviselés időszakát tartjuk. Egyúttal tisztában vagyok azzal is, hogy ellenvetésként azt fogalmazzák meg vitapartnereink, hogy sem prefáció, sem *proprium de tempore* – klasszikus értelemben – nincs a református istentiszteleten, azonban mégis egyértelmű választ kell(ene) megfogalmazni a speciális üdvtörténeti vonatkozás tekintetében.

Az ismertetett cikk másik két nemzeti-állami ünnepünkkel kapcsolatban is tartalmaz megállapítást, ill. jellemzést. Érdekes distinkció, hogy március 15-e „hangsúlyosan világi” jelleggel bír, míg augusztus 20. „nyilvánvalóan mélyen gyökerezik a katolicizmusban.”¹³⁸ A fent ismertetett nyitott kérdések ezen ünnepnapok református megülésével kapcsolatban is jelentkeznek. A felvetés részletes tárgyalását lehetne tovább folytatni – erre minden bizonnyal szükség is lesz a közeljövőben –, azonban csak annyit szükséges jelezni, hogy a teológiai paletta korántsem egyszínű, hiszen egy nem olyan régen napvilágot látott interjúkötetben az egyik teológiai professzor például egyértelmű fenntartását fejezte ki egyházunk újonnan jelentkező, vonatkozó gyakorlatával kapcsolatban.¹³⁹

Ugyanígy kérdéses az egyház és a lelkipásztori tisztség (ön)értelmezése vonatkozásában a palástra kitűzött kokárda jelensége – most más politikai, társadalmi szimbólumokról ne is beszéljünk –, valamint a lelkipásztor hivatalos

¹³⁸ ZALATNAY 2012, 49.

¹³⁹ NÉMETH–ÍZSÁK 2012, 88.

és magánemberi (jelképes) megnyilatkozásainak kereteit, korlátait, lehetőségeit és összefüggéseit is tisztáznunk kellene. Főleg akkor, amikor a lelkész bármilyen liturgikus funkciót lát el, amit – különösen egyes liturgikus cselekmények vonatkozásában – az ún. „egyetemes papság” tanítása mellett kizárólagosan csak a lelkésznek tart fenn az egyház; annak a lelkésznek, akit az egyház közössége nevében és megbízásából a megfelelő egyházi grémium tisztségviselői *ordináltak*, és szolgálatában az egyház közösségét képviseli, „jeleníti meg”, miközben a magánérdekeknek, a magánember ízléseinek és preferenciáinak háttérbe kell szorulniuk.¹⁴⁰ Bárcsak akkora hév égne prédikátorainkban a keresztyén-liturgikus ünnepek iránt, mint más napokért, nemzeti ünnepnapjainkért, a választási kampányért. Sokszor az az érzése az „egyszerű” gyülekezeti tagnak, hogy a hév és mondanivaló arra utal, hogy a témakörök iránti lelkesedés bizonyos funkciókkal való azonosulást fejez ki.

Bátran állíthatjuk, hogy mai naptárunk legmegterheltebb időszaka az október vége és a november eleje. A már bemutatott *Reformáció napját* nem csupán az 1924 óta létező takarékosági világnap közelsége mossa el, gyengíti a médiumokban, hanem alig egy évtizedes „magyar” ünnepként a „neoünnep”, a *Halloween* is. Ez a keresztyén szempontból gyökértelen pogány divatünnep XXI. századi, legújabb kori, felkapaszkodó, nyugatiaszkodó, globalizált hippi-ségünk legújabb jelképe: az értelem nélküli miszticizmus játszóháza, amely már ott van az egyházi iskolákban is (tökhét, tökfesztivál, tökünnep – talán *dehelovinizálva*), és majd jön még a templomajtóban lévő töklámpás, mint a háttérterületre állított szelleműzés szimbóluma.¹⁴¹ A *töklámpa-állítási ünnep*nek 15 évvel ezelőtt még csak nyomait láthattuk Németországban, ma meg már gyakorlatilag bevett „szokással” állunk szemben. Mi ez az „ünnep”, és miért október 31-én este kell a szellemriasztó-rémisztő arccal ellátott tökbe helyezett lámpásokat a porta szélén, a kapuban meggyújtani, vagy *helovín*-partit tartani?

A töklámpa-állítási ünnep a kísértetek és szellemek, így a boszorkányok és mindezen lények elhárításának napja, hiszen az elhárítás végett kell a lámpásokat a telek, a ház határvonalára helyezni. Amerikában ilyenkor jelmez-bált is rendeznek, ahol az emberek az alkalomnak megfelelően jelennek meg. A töklámpás készítésének és állításának szokása a hagyomány szerint egy Jack nevezetű részeges ember történetével magyarázandó, aki az ördögtől olyan

¹⁴⁰ A bíró bírói eljárása, fellépése során sem magánember, sőt ítélkezése során a törvényeknek van alárendelve, és nem ízlése, vélekedései, preferenciái szerint hoz döntéseket, még ha szakmai-tudományos és emberi magánvéleménye, álláspontja is lehet természetesen egyes kérdésekben.

¹⁴¹ Újabban egyre gyakrabban kritikai hangok fogalmazódnak meg a *helovín* gyakorlatával kapcsolatban római katolikus és ortodox egyházi vezetők, püspökök részéről. Protestáns egyértelmű kritika mikor születik?

ígéretet csikart ki, hogy lelke nem fog a pokolra jutni. Jack úrnak azonban a mennyországban sem volt helye, onnan is kiutasították, hiszen az ördöggel csak arra szövetkezett, hogy nem kerül a pokolra. Az ördög egy széndarabot is adott Jacknek, amit ez egy marharépába helyezett el, s ezzel világított a sötétségben, hogy hátha helyet talál magának valahol a világban. Azóta Jack lelke ennek a lámpácskának a fényénél keresi nyugvóhelyét. Amerikában az eredeti marharépát a jóval látványosabb tök váltotta fel. Érdekes, hogy a tőklámpa ünnepe hosszabb hanyatlás után – a tudományos kutatás szerint – az elmúlt évtizedekben a ponyvakultúra hatására ismét felerősödött, néhány éve – teljesen jelentés nélkül – hazánkba is eljutott. Sőt: a kereskedelem is „felkarolta”. Egy elhíresült kép keringett az interneten az elmúlt években: az üzleti megfontolásokból tökárussá lett kofa nem értvén semmit a lényegből *Halloween* tök helyett csak *halogén* tököt árult.

A tőklámpás és az egész „eredetmagyarázat” később kapcsolódott ehhez a naphoz. Az október 31-e tulajdonképpen a *kelta újév* (november 1.) előestéje.¹⁴² Úgy hitték, hogy az elmúlt évben meghaltak lelkei összezavarhatják az élőket, mivel a lelkek ezen az éjjel vándorolnak át a holtak birodalmába. Az emberek a szellemeknek ételt és állatot áldoztak, hogy megkönnyítsék a vándorlásukat. Amikor Britannia a római kultúrával érintkezett, más római ünnepi szokásokkal is keveredett a kelta újév.

A *Mindenszentek* (november 1.) ünnepének előképét és gyökerét a mai keleti keresztyénség területén találjuk a Kr.u. IV. században. Ez eredetileg egy tiszteltetreméltó emléknap volt, méghozzá az egész világ vértanúinak, a keresztyén hitért mártírhaltaknak az ünnepe. A mártírium különös tiszteletben állt az első századokban, a keresztyénüldözések korában. Az egyházat a hitvallás szerint mi magunk is *szentek közössége*ként értelmezzük, a földön küzdő egyház az üdvözültek seregével az istentiszteletben, az örökkévaló Isten dicsőítésében alkot egy és elválaszthatatlan közösséget – nem másutt és nem másként. A Mindenszenteket Keleten, az ortodoxia világában a mai napig a Pünkösöd utáni vasárnapon tartják,¹⁴³ amikor a nyugati egyház, így a protestantizmus

¹⁴² Érdekes, hogy XI. Piusz pápa a *Krisztus Király* ünnepét elrendelő *Quas primas* kezdetű, 1925-ben kiadott körlevelében (*lásd lentebb*) az egyházi év kezdeteként november 1-jét, Mindenszentek napját nevezte meg. „Azonfelül október utolsó vasárnapja minden más napnál azért is alkalmasabbnak mutatkozott [a *Krisztus Király* ünnep bevezetésére – *kiegészítés a szerzőtől*], mert vele az egyházi év úgyszólván bezárul s így az egyházi év folyamán megünnepelt titkok az Úr Jézus életéből a Krisztus-király ünnepével nyernek hatásos befejezést s mielőtt a mindenszentek dicsőségét hirdetjük és magasztaljuk, aki szenteiben és választottaiban üli diadalát.” QP 1926, 26. Az ünnepnapot az 1969-1970-es naptárreform az Advent I. vasárnapját megelőző vasárnapra, mai felfogásunk szerint az egyházi esztendő utolsó vasárnapjára helyezte át.

¹⁴³ Vö. BOGÁR 1932, 84.; BERGER 2008, 325.; BIERITZ 2005, 150., 178.

Szentháromság ünnepét üli a XIII. század óta, és a *Te Deum* himnuszát zengi: „*Téged dicsér, Atya Isten, Szent egyházadnak népe, Mind ott fenn, mind alatt itten.*” (RÉ 243,4)

Nyugaton IV. Bonifác pápa az összes pogány isten tiszteletére épített római Pantheont 609. május 13-án Szűz Mária és az összes vértanú tiszteletére szentelte fel. A következő évszázadban III. Gergely (731-741) a „mindenszentek” tiszteletére kápolnát építtetett a római Szent Péter templomban, majd IV. Gergely (828-844) alatt egyetemes ünneppé lett a „Szent Szűznek, minden apostolnak, vértanúknak, hitvallóknak és a földkerekségen elhunyt minden tökéletes, igaz embernek” emléknapja. A VIII. század közepén megtalálhatóak az ünnep gyökerei Angliában és Írországbán.¹⁴⁴ Nyitott kérdés, hogy a keresztyén Mindenszentek kelta újévhez való viszonya pontosan mi volt.

IV. Gergely pápa ezt a május 13-i emléknapot az aratás és a szüret utáni november elsejére tette át, ugyanis a nyár elején Rómába özönlő zarándokok tömegét a város képtelen volt ellátni. Egyes feltételezések szerint az ünnep áthelyezésének nem csupán gazdasági, hanem szellemtörténeti okai is voltak: a november első napjának megbújva továbbélő hagyományát akarta az egyház átértelmezni (pl. vö. Karácsony ünnepének keletkezése!). Egy érdekességet még meg kell említenünk: a XVIII. században a gazdasági, (köz)igazgatási újévet (bíróválasztás, a tanácsnokok és tisztségviselők választása stb.) Magyarországon is – birodalmi nyomásra – április 24-ről november 1-jére tették át.¹⁴⁵ Ebben minden bizonnyal politikai szándékot is feltételezhetünk, hiszen ez a „közigazgatási újév” a protestánsok, protestáns városi tanácsok számára is kötelező érvényű volt és az egyik kimondottan „katolikus” főünnep és a mögötte húzódó dogmatikai tartalom demonstrálására, jelentőségének kiemelésére szolgálhatott, míg vallási és társadalmi szempontból egyértelműen választóvonalat jelentett és jelent. A XXI. századi utóélet vonatkozásában sem feledhető ez a tény.

A *Halottak napját* (november 2.) a X. században kezdték ünnepelni, a hagyomány szerint 998-ban a clunyi bencések apátja, Odilo vezette be és igen gyorsan terjedt el Európában.¹⁴⁶ A katolikus egyház hivatalos álláspontja szerint: „Aki a temetőt áhítatos lélekkel látogatja, és legalább lélekben imádkozik a megholtakért, november 1-8-ig mindennap (a szokott feltételek mellett: gyónás, áldozás és imádság a pápa szándékára) teljes, az év többi napjain részleges bűcsút nyerhet a szenvedő lelkekért.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ BIERITZ 2005, 178.; LEEUWEN 2009, 170-172.

¹⁴⁵ UNGHVÁRY 1934, 72-74.; RADÓ 1957, 161-165., LONOVICS 1857, 334-339.; BOGÁR 1932, 41.

¹⁴⁶ RIPPEL 1754, 401-402.; GAÁL 1994, 96.; BIERITZ 2005, 178-179.; LEEUWEN 2009, 172.

¹⁴⁷ LL 2001, 73.

Azaz: az élők a megholtak javára és érdekében bűnbocsánatot járhatnak ki, szerezhetnek meg. A Mindenszentek ünnepe a már Istenhez érkezettek közösségét fejezi ki, még a Halottak napja a még mindig Isten felé úton lévők csoportját jelenti.

A XV. században a spanyol dominikánusoknál (döméseknél) jelent meg a napi háromszori misemondás. Ezt a privilégiumot a Halottak napja alkalmából a XVIII. században megadták a spanyol, portugál és latin-amerikai papoknak, 1915-ben pedig XV. Benedek kiterjesztette az egész egyházra.¹⁴⁸

November 1-je a Kr. u. VIII. századtól a római katolikus naptár szerint Mindenszentek napja, a IX. század közepétől pedig egyetemes ünnep, amikor az egyház ünnepi naptárában külön emléknappal nem rendelkező szentek „egyesített” emlékeztetét ülik meg.¹⁴⁹ Ez a nap a népszokás és különféle (pl. gazdasági) megfontolások miatt 2000 óta (ismét) az állami ünnepek, a munkaszüneti napok közé tartozik.¹⁵⁰

A keleti egyházban a Pünkösöd előtti szombatot (*Ψυχασάββατον*, azaz a *lelkek szombatja*) szentelik a halottak emlékeztetének, ami feltehetően az ünnep ősi gyökerével, keletkezésével van összefüggésben.¹⁵¹

Miért november 1-jét vezették be állami ünnepként, hiszen a köztudatban kevésbé a Mindenszentek, hanem inkább a Halottak napja él, amit tulajdonképpen november 1-jével azonosítanak az emberek? Azért, mert az istentiszteleti időfelfogás szerint az ünnep az előestével kezdődik.¹⁵² A Halottak napja november 2-án van, de a gazdátlan és hontalan lelkek – a népi gondolatok szerint – megelőző este már elkezdene kóborolni, vándorolni. Ezért gyűjtják a gyertyát a megelőző este, ill. sötétedés után, amelyből az elmúlt években már féllábszárig érő, kerti törpe jellegű kiszerelet is lehetett kapni. Egyre terjed a temetőkapuk közelében, a jó üzlet reményében bevezetett bazári-vásári hangulat vattacukorral, cirkuszi mutatványosokkal, hurka-kolbászsütőkkel, laticikonyhával stb. Mindez október 31-én, november 1-jén. Mintha a történelem ismétlődésének tanúi lennénk. Az egyház ma mit felel ezekre? Nem tudom,

¹⁴⁸ BIERITZ 2005, 178.

¹⁴⁹ UNGHÁRY 1934, 74-75.; RADÓ 1957, 166-168.; LONOVICS 1857, 340-345.; BOGÁR 1932, 41., 68.

¹⁵⁰ Természetesen ez a tény a mai magyar társadalom kontextusában a református gyakorlatra és gondolkodásra is kihatással van (a sodródásról a csekély polémiaig). Várakozással tekintünk elő a 2017-től bevezetendő nagypénteki munkaszüneti napra, bár Nagypénteket nem lehet – még – úgy „eladni”, mint pl. a Mindenszenteket vagy Karácsonyt. Így legfeljebb csak a „hosszú hétvégét”, a négy napos szabadságot lehet beárazni, ami kevésbé teológiai és egzisztenciális, mint a halottak emlékeztete, minden ember érintettsége (hiszen halottja mindenkinek van) és a kapcsolódó kereskedelmi tevékenység.

¹⁵¹ Vö. BOGÁR 1932, 84.; MIHÁLYFI 1933, 175-176.; BÁLINT 1976, 335.; BERGER 2008, 162-163.

¹⁵² Vö. SÖRÖS 1904, 91.; BOGÁR 1932, 14-15.

hogy a kóbor lélek az ilyenkor felhalmozott művirágok és kandeláber-erdők ízléstelen giccstengerének láttán visszasietnek-e korábbi tartózkodási helyükre. Az „ünnep” „teológiai háttere” természetesen elfogadhatatlan.

Ahogy a naiv (református) magyarázat is elfogadhatatlan, hogy a sírhanton történetesen november 1-jén, november 2-a előestéjén vagy előnapján gyűjtött gyertya csupán az *élet elmúlásának szimbóluma*. És a feltámadásról mit gondolunk, vallunk emellett, ezzel együtt? A nyugat-európai protestánsok szinte teljesen függetlenítik magukat a november 1-2. „bűvöletétől”, ők *Örökélet vasárnapján* (az egyházi esztendő utolsó vasárnapja, az Advent I. vasárnapja előtt) emlékeznek meg elhunyt szeretteikről. Magyarországon – történeti forrásaink vannak rá – már a XIX. században cikkek jelentek meg a református temetőekben végbevitt, egyre szaporodó, november eleji gyertyázások ellen.¹⁵³

De nézzük meg a közelmúlt magyar református forrásait is! *Halottak napja* (*sic!*) november 2-án vagy a hozzá legközelebb eső vasárnapon ünneplendő evangéliumi tartalommal megtöltött nap.¹⁵⁴ A november 2-höz közelebb eső vasárnapot nevezik még *gyászolók vasárnapjának* is (vö. pl. 2010. november 7-i rádiós közvetítés a debreceni nagytemplomi gyülekezetből).¹⁵⁵ ZALATNAY István is számol a „Halottak Napja”¹⁵⁶ ünnepével, „hiszen elhunyt szeretteinken, elődeinken keresztül ágyazódik be életünk a tágabb közösségébe, az egyházéba és a nemzetébe.”¹⁵⁷ A november 1. állami ünneppé tétele hihetetlen mértékben felerősítette, átalakította a reformátusok gyakorlatát is, kvázi generálta mindazt, ami ellen protestáns szempontból csak tiltakozni lehet.

¹⁵³ Vö. PAP 2008b, 32-35. Erdélyben a protestánsok már régebb óta „világítanak” ilyenkor a temetőben.

¹⁵⁴ IR 1985, 38-39., 258-264. Vö. SZÉNÁSI 1999, 82.

¹⁵⁵ Az Igazság és Élet folyóiratban a *gyászolók vasárnapja* 2009-ben, a Szentháromság ünnepe utáni 21. vasárnap tanulmányi anyagában jelenik meg először, de e helyen is úgy, mint a 2009. november 1-re szánt igehirdetés (textus: Mt 5,48) címe. A tanulmányi anyagot készítő lelkipásztor nem ad különösebb liturgia(történet)i magyarázatot a címre, amit feltehetően november 1. maga ihletett. Vö. CSOMA 2009, 501-505. „Ünnepként” először a 2015. évfolyamban fordul elő: a tartalomjegyzékben és az adott helyen a nap felirata, az ünnep megnevezése az, hogy *Gyászolók vasárnapja*.

¹⁵⁶ Feltűnő, hogy a hivatkozott írásban az ünnepek túlnyomórészt kisbetűs írásmóddal szerepelnek, így pl.: húsvét, karácsony, Krisztus mennybemenetelének ünnepe, ádvent, kiskarácsony, böjt. Ettől eltérően azonban: Reformáció napja, Halottak Napja, Örökkévalóság vasárnapja. Nem derül ki, hogy ez szerzői szándék-e, ill. a szerkesztett tanulmány követi-e a kéziratot, vagy szerkesztői-kiadói koncepció-e. A helyesírási szabályzat korábban ismertetett előírása szerint a halottak napját is kisbetűvel kell(ene) írni, amennyiben nem élünk az „érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítés” informális lehetőségével. Vö. LACZKÓ-MÁRTONFI 2006, 139-140., 782. Furcsa, hogy a cikkben egy olyan ünnepnév kerül megkülönböztetésre, ami valójában nem tartozik a református ünnepkánonba.

¹⁵⁷ ZALATNAY 2012, 48.

AZ EGYHÁZI ÉV VÉGE

A Mihály nap (szeptember 29.), amely – mint *fentebb* láttuk – a német protestáns naptártagolási hagyományban is fontos szerepet játszik, az egyházi év utolsó szakaszának kezdetét is jelenti. A korábbi évnegyedes idő, magyar kontextusban az újbó, a reformáció emlékünnepe, a november első napjaiban tartott emlékezések, valamint szintén magyar kontextusban a nemzeti ünnepek és emléknapi az Örökélet/Örökkévalóság vasárnapjához vezető utat jelzik.¹⁵⁸ Ekkor „elsősorban úgy tekintünk ki az örökkévalóságra mint ami a történelem végét, célját, beteljesedését jelenti.”¹⁵⁹ Az utóbbi időben több és egyre több figyelmet szentelünk – magyar református gyakorlatunkban is – az egyházi esztendő utolsó vagy akár utolsó három vasárnapjának.

Először foglalkozunk *Örökélet* vagy *Örökkévalóság vasárnapjának*¹⁶⁰ elnevezésével! Az elnevezésnek lutheránus gyökerei vannak. III. Frigyes Vilmos (1770-1840) porosz király 1816. november 17-én rendelte el, hogy az egyházi év utolsó vasárnapján tartsák meg az elhunytakra való általános egyházi megemlékezést (*Elszenderültekre való emlékezés ünnepe*), amikor lehetőség nyílt a korszak zivataros történelmi eseményei, a franciákkal szemben vívott felszabadító háborúk következtében ezerszámra elesett, hősi halált halt honfitársakra, családtagokra való közös, istentiszteleti megemlékezésre (*Todtenfest* vagy *Totenfest*). A király egyúttal a néhány évvel korábban fiatalon elhunyt feleségének az emlékét is szeretne volna ápolni.

A bevezetett emléknapi előzményeként tartjuk számon, hogy III. Frigyes Vilmos először 1813-ban, majd 1814-1815-ben is elrendelte az emléknapi (*Todtenfest*) megtartását, ami nagy népszerűségnek örvendett. Rengetegen támadták annak szellemi, kultúrtörténeti, teológia(történet)i háttérét és jelentőségét. Ellenérvként hozták fel, hogy a keresztyén hit számára a halál elválaszthatatlan a feltámadástól, így ajánlották, hogy más testvérközösségek gyakorlatához hasonlóan (pl. cseh-morva testvérek) a Húsvét kora reggeli emlékezés a legalkalmasabb erre, amikor a temetőkertbe mennek. (Vö. pl. németországi kora reggeli istentiszteleteket a temetőkápolnában).¹⁶¹

¹⁵⁸ Vö. BIERITZ 2005, 174-175.

¹⁵⁹ ZALATNAY 2012, 48.

¹⁶⁰ „A keresztyén időszámítás szerint tegnap volt az úgynevezett »ünneptelen félév« utolsó előtti vasárnapja. A következő vasárnap *Örökélet Vasárnapja*, amely már ténylegesen lezárja az ünneptelen félévet. Ennek az – ebben az esztendőben [2010.] november 21-re eső – Örökélet Vasárnapjának egyéb más mondanivalója mellett még feladata az is, hogy előkészítse a szíveket az egy héttel később kezdődő Ádventre.” NAGY 2011, 181.

¹⁶¹ Vö. TUDÓS 1890, 792-794.; RÉVÉSZ 1890, 824-826.; BIERITZ 2005, 182.

Az uralkodói szándék igyekezett azt a hiányt is kiküszöbölni, hogy a protestáns liturgikus naptárakból természetszerűleg, a reformáció főbb küzdelmei miatt hiányzott az elhunytakra való méltó, az egyház tanításaival összhangban lévő megemlékezés. Az általános igény háttérét megvilágítja az a tény is, hogy Európa-szerte általában nem hangzott el prédikáció a temetéseken, így az emberek, főképp a gyászolók nem kaptak tanítást a halál, elmúlás, feltámadás kérdéseiben. A fenti okok miatt a Frigyes Vilmos által bevezetett ünnepnap gyorsan terjedt a német tartományi egyházakban, közkeletű neve *Halottak vasárnapja* (*Totenсонntag*) lett.¹⁶² A gyakorlat fokozatosan a nyugat-európai protestánsok „halottak napjává” nőtte ki magát az istentiszteleti gyakorlaton túlnyúló közéleti hatással és temetőlátogatással.

Ezt a teológiaiilag megkérdőjelezhető elnevezést és a hozzá kapcsolódott gyakorlatot már a XIX. századtól igyekeztek az ágendareformok elhárítani és felülírni. Ingadozott a hivatalos elnevezés is (pl. az egyházi év utolsó vasárnapja, az elszenderültek emléknapja), végül a mi nyelvünkben meghonosodott *Örökélet vasárnap* terjedt el, amit igazából helyesebb lenne *Örökkévalóság vasárnapnak* (*Ewigkeitssonntag*; ismert a *Sonntag vom Jüngsten Tage*, azaz az *Utolsó ítélet vasárnapja* vagy *Az utolsó ítéletről nevezett vasárnap* elnevezés is) fordítani és mondani. Az Örökélet vasárnap mellett helyes, adekvát elnevezés a *Szentháromság ünnepe utáni utolsó vasárnap* vagy *Az egyházi év utolsó vasárnapja* terminológia is.¹⁶³ Ünneptörténeti összefüggésként fontos megfigyelnünk, hogy pl. a XI. századi Szelepcsényi-kódexben a Pünkösöd utáni utolsó vasárnap neve *Dominica ante adventum Domini* (az Úr eljövetele előtti vasárnap), az adott evangéliumi perikópa (Jn 6,5-14) azonban még az öt vasárnapból álló Adventre emlékeztet.¹⁶⁴

Már a XIX. század közepéről németországi adat van arra, hogy kisebb gyülekezetekben a prédikáció után az elmúlt évben elhunytak névsorát felolvasták,¹⁶⁵ ami ellen a korabeli teológusok tiltakoztak, hiszen az elhunytakról már ezt megelőzően, a vasárnapi prédikáció után megemlékeztek, az említett a gyakorlat az emberekben a halottakért való misézés és közbenjárás gondolatát ébreszthette fel.

Mint említettük, végső soron az ünnepszenteles szándékát, ill. a mintegy kétszáz éves névadást a vasárnaphoz kötött, ősi evangéliumi olvasmányokra, gondolatkörre vezethetjük vissza. Az egyházi év utolsó vasárnapjainak

¹⁶² A nyugat-európai protestánsok körében a *Totenсонntag* elnevezést mind a mai napig lehet hallani.

¹⁶³ Vö. BIERITZ 2005, 182.

¹⁶⁴ RADÓ 1939, 354.; GALAMBOS 1953, 35.

¹⁶⁵ BIERITZ 2005, 182.

hagyományos szakaszai, a prédikáció alapigéi Jézus végidős beszédeinek részletei (Mt 24-25). Ez a gyakorlat (perikóparend) a reformáció utáni századokban kimutatható a mi magyar református egyházunkban is. Az evangéliumi részletek az egyházi év végén a végidős dolgokra, az utolsó ítéletre, az Emberfia visszajövetelére, a feltámadásra emlékeztették a mindenkori hívő népet.

Ma is vigyáznunk kell, ha az *Örökélet vasárnapját* ünnepeljük. Az egyházi év utolsó úrnapját mondanivalójában, hangulatában, gyakorlatában nem tehetjük egyszerűen „református halottak napjává”, amikor egyébként és esetlegesen tiszteletreméltó szándékkal a közösség együtt akar emlékezni a gyászolókkal az elmúlt évben, időszakban elhunytakra, és egy esetleges gyászprédikációt követően felolvasa a lelkész, vagy felolvassák a gyülekezeti tagok, iskolások az elhunytak listáját.¹⁶⁶

Az ünnepszenteléskor az eredeti evangéliumi szakaszok mondanivalóját kell mindenek előtt megfontolnunk és komolyan vennünk. Ügyeljünk rá, hogy az *Örökkévalóság vasárnapja* soha ne veszítse el eszkatológikus hangsúlyát!¹⁶⁷ Az eszkatológikus karakter összekapcsolja az általunk egyházi év végének nevezett időszakot, vasárnapokat az adventi vasárnapokkal. Ez nem csupán arra hívja fel figyelmünket, hogy az egymás után következő esztendők összefonódnak, hanem ünneptörténeti szempontból – ahogyan *fentebb* már láttuk – mutatja azt is, hogy az adventi idő keletkezése és megszilárdulása pillanatától fogva organikusan illeszkedett/illeszkedik ebbe az összefüggésbe.¹⁶⁸

Az Örökkévalóság vasárnapja a reménység, a bizalom, a vigasztalás, a bátor előretekintés és felkészülés, az éjféle ébresztő kiáltás (Mt 25,6), a riadó, arkan-gyal-szózat és harsonaszó által jelzett feltámadás (1Thessz 4,16-17) elővételezése és az arra való várakozás ébrentartása, az örökkévalóságra való előremutatás, amelyben keresztyén hitünk szerint a halál és elmúlás csak részleges szerepet játszik: átmenet és választóvonal. Ne elégedjünk meg azzal, hogy a vasárnap délelőtti istentiszteletből és igehirdetésből gyászistentiszteletet és gyászprédikációt csinálunk anélkül, hogy a világmindenség felett uralkodó, győzelmes és ítéletre visszajövő Úrba vetett keresztyén hitről, reménységről ne szólánánk! Az egyházi esztendő utolsó vasárnapjának kizárólagosan és/vagy általánosan halálra, gyászra, halottakra való emlékezésre kihegyezése nem egyeztethető össze e nap eredeti célkitűzésével, mondanivalójával, és újból azt az eljárást mutatja, amit az utóbbi időszakban és megannyi esetben megfigyelhetünk: az ünnep eredeti magjának félretételét, átértelmezését, hangsúlyeltolódását, elhalványítását és/vagy elhalványulását az adott naphoz/ünnephez kapcsolódó

¹⁶⁶ Vö. HAFENSCHER 2010, 388.

¹⁶⁷ BERGER 2008, 163.

¹⁶⁸ Vö. BIERITZ 2005, 204.; LEEUWEN 2009, 137.

járolékos elemek felerősödése kíséri. Ez egyúttal az eredőhöz való közvetlen kapcsolódást is ellehetetleníti.

Az Advent első vasárnapja előtti, azaz az egyházi esztendő utolsó vasárnapján a latin rítusú egyházakban az ókatolikusok a *Visszajövő Úr*, a római katolikusok a II. Vatikáni Zsinat után bevezetett új naptár szerint *Krisztus Király vasárnapját* tartják. Ezt az ünnepet eredetileg XI. Piusz *Quas primas* kezdetű körlevelében a 325-ben tartott első egyetemes zsinat 1600 éves évfordulója alkalmából – amely egyébként is szentév (jubileumi esztendő)¹⁶⁹ volt a római katolikus egyházban¹⁷⁰ – hirdette meg,¹⁷¹ amit a pápa a korszak tendenciáival (szekularizmus, ún. modernizmus, laicizmus, világi hatalmak és az egyház kapcsolata) szembeni állásfoglalásként, fellépésként értelmezett.¹⁷² *A mi Urunk Jézus Krisztus, a Világmindenség Királya* elnevezésű ünnep mint témavasárnap eredeti helye október utolsó vasárnapja volt, amit november 1-je követett, amikor Isten „mindenszentek” általi megdicsőítését ünneplik. Az új római kalendárium áthelyezte ezt a témavasárnapot főünnep rangban az egyházi év utolsó vasárnapjára,¹⁷³ a szakirodalom e napot „Az Úr kisebb ünnepei” között tartja számon.¹⁷⁴ Az ünnepet (vagy annak tematikáját) egyébként az Advent első vasárnapját megelőző vasárnapon átvették az anglikánok és angolszász gyökerekkel rendelkező néhány protestáns egyház is (pl. presbiteriánus, metodista közösségek).¹⁷⁵

¹⁶⁹ Vö. MKL V., 932-940.

¹⁷⁰ Vö. QP 1926, 5.

¹⁷¹ „Azért apostoli hatalmunknál fogva az Úr Jézus Krisztusnak, mint Királynak ünnepét elrendeljük, amely évenként október hó utolsó vasárnapján, tehát a Mindenszentek ünnepét megelőző vasárnapon az egész világon megülné. Ugyancsak megparancsoljuk, hogy azon a napon évenként megújíttassék az emberi nem följánlása Jézus Szentséges Szívének, amint azt szentemlékű elődünk, X. Pius már elrendelte. A folyó évben kivételesen e hó 31-én kívánjuk a följánlás megtartását, amely napon Mi magunk a Krisztuskirály tiszteletére ünnepies szentmisét mondunk és jelenlétünkben a följánlást elvégeztetjük. Méltóbb módon nem zárhatnók a szentévet s Krisztusnak, *az idők halhatatlan királyának* nem nyilváníthatnók jobban hálás szívünk érzéseit – beleértve az egész katolikus világ háláját – a szentévben Nekünk, az egyháznak és a katolikus világnak nyújtott jótéteményekért.” QP 1926, 25.

¹⁷² Vö. QP 1926, 20-25.

¹⁷³ MIHÁLYI Gilbert a XI. Pius pápa által október utolsó vasárnapjára, a II. Vatikáni Zsinat által pedig a liturgikus esztendő végére helyezett ünnepet az elhanyagolt Mennybemenetel ünnepének (Áldozcsüdtörtök) összefüggésében szükségtelen duplikálásnak tartja. Hasonló párhuzamosság (duplikálás) figyelhető meg Nagycsüdtörtök és az „Úrnap” (*Corpus Christi*) között. MIHÁLYI 1980, 195-196. Vö. DOLHAI 2016, 90-91.

¹⁷⁴ BERGER 2008, 264. Vö. DOBSZAY 2003, 143.; MIHÁLYFI 1933, 81.; UNGHVÁRY 1934, 68.; LL 2001, 109.; BIERITZ 2005, 183-184.

¹⁷⁵ Lásd a szöveggyűjteményben a 2009-2010. esztendőkből kiadott magyar metodista liturgikus naptárat! Vö. BCW 1993, 1048.

Az *Örökkévalóság* (vagy *Örökélet*) vasárnapját mint az egyházi esztendő utolsó Úrnapját megelőzi az *utolsó előtti* és az *utolsó előttit megelőző vasárnap*. Ez utóbbi megnevezés tulajdonképpen a német eredeti kissé nehézkes fordítási kísérleteként vagy feloldásaként fogható fel. Az újabb olvasmányrendek rögzítik az utolsó három vasárnapot függetlenül attól, hogy milyen hosszú ez az időszak. Az *utolsó előttit megelőző* vasárnap a *Drittletzter Sonntag* (évközi 32. vasárnap¹⁷⁶), ezt követi a *Vorletzter Sonntag* (évközi 33. vasárnap) és a *Letzter Sonntag* (évközi 34. vasárnap, Krisztus Király ünnepe).¹⁷⁷

Az utolsó három vasárnap *témája* alapján a következő hármas sorozat áll(t) elő: *Ítélet*, *Reménység*, *Örökélet/Örökkévalóság vasárnapja*.¹⁷⁸ Ezek az elnevezések megjelentek az új lutheránus istentiszteleti rendtartásban, majd az Útmutatóban,¹⁷⁹ valamint részben az Igazság és Élet felosztásában is. Ez utóbbi kiadványban figyelhető meg, hogy a német nyelvi átvételek fordítása és helyesírása többször változott az elmúlt években, pedig figyelembe lehetett volna venni a már létező magyar nyelvi és liturgikus hagyományokat is.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Az 1969-től bevezetett római katolikus naptár megfelelő elnevezéseit zárójelben közlöm.

¹⁷⁷ BIERITZ 2005, 179–181., 182–183.

¹⁷⁸ Vö. HAFENSCHER 2010, 387–388.

¹⁷⁹ A 2005-ben előzetesen, majd 2007-ben véglegesen kiadott új evangélikus agenda (*Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv* LK 2007) szerint a Szentháromság ünnepe utáni XXV–XXVII. vasárnapok képezik az egyházi esztendő utolsó három vasárnapját. E hármat – a Szentháromság ünnepe utáni időszak hosszától függetlenül – meg kell tartani az esetlegesen közbeeső vasárnapok átugrásával (így tehát adott esetben a XXII. vasárnapról kell a XXV. vasárnapra ugrani). Ezek magyar nevei: *Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző vasárnap* (*Ítélet vasárnap*); *Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapja* (*Reménység vasárnap*); *Az egyházi esztendő utolsó vasárnapja* (*Örök élet vasárnap*). Az *Útmutató* (*Losung*) című kiadványban 2007-től azonban az alábbi elnevezéseket találjuk: *Szentháromság ünnepe után utolsó előttit előző* – vagy egy alkalommal: *megelőző* – (*Ítélet*) *vasárnap*; *Szentháromság ünnepe után utolsó előtti* (*Reménység*) *vasárnap*; *Szentháromság ünnepe után utolsó* (*Örökélet*) – 2010-től *Örök élet írásmóddal* – *vasárnap*. A korábbi, 1996-ban módosított és újra kiadott magyar evangélikus rendtartásban (AGENDA 1996) csak az egyházi év utolsó vasárnapja volt kiemelve: *Szentháromság után utolsó vasárnap*.

¹⁸⁰ „Az egyházi esztendő utolsó három vasárnapja a végső dolgok felé fordítja az egyház népének tekintetét. Mivel a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok száma változó, az a gyakorlat alakult ki, hogy a hátulról számított utolsó három vasárnap mindig kötött tematikával és textusanyaggal rendelkezik, függetlenül attól, hányadik sorszáma. A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok száma – a leghosszabb szakasz esetén – huszonhét. Így a szertartáskönyvek, agendák a huszonnégy vasárnap propriumát dolgozzák ki szám szerint, a huszonötödiktől pedig sajátos elnevezéssel. Magyar evangélikus használatban még nem honosodott meg megfelelő kifejezés arra, amit a német »drittletzter Sonntag, vorletzter Sonntag, letzter Sonntag des Kirchenjahres« szavakkal jelöl. A 2007-es *Liturgikus könyv* »szükségből« született szóhasználat: az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző vasárnap, az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapja, az egyházi esztendő utolsó vasárnapja. Bármilyen elnevezés szerepel [...], jelzi azt, hogy ez a három vasárnap önálló egységet képvisel az egyházi esztendő végén.” HAFENSCHER 2010, 386.

Végző soron azért van vasárnap és *Örökkévalóság vasárnapja*, hogy minden úrnapján (Jel 1,10), így az egyházi év utolsó vasárnapján is a Feltámadottat, a megdicsőült és hatalmas Krisztust, a hét első napjának (Lk 24,1; Jn 20,1) titkát ünnepeljük, ahogyan töretlenül így cselekedtek az őskeresztyének. Várván az „idők teljességének rendjét” (Ef 1,10) az apostoli intésre hallgassunk: „*Ébredj fel, aki alszol, támadj fel a halálból, és felragyog neked a Krisztus*” (Ef 5,14).¹⁸¹

K.-H. BIERITZ megállapítása szerint a középkori eredetű tematizált vagy témavasárnapok jelensége éppen a mi korszakunkban lép új stádiumba. Középkori eredetű örökségünk ilyen jellegű napjai (pl. Szentháromság ünnepe) még összefoglaló, teológiai témákat „sűrítettek” ünnepé, ma pedig inkább a gyülekezeti-egyházi aktivitásokat (misszió, diakónia, Biblia¹⁸² stb.) vagy társadal-

¹⁸¹ PAP 2010b, 8.

¹⁸² A református egyház gyakorlata szerint az ún. *Bibliavasárnapot* március első vasárnapján tartják, ami mindig konkurál valamelyik nagyböjti vasárnapal. A Bibliavasárnap bevezetésére az első kísérletek a Brit és Külföldi Bibliatársulat 1804. március 7-i alapításának 100. évfordulóján történtek, így Magyarországon is. „Mindenütt készülődnek a közös biblia-vasárnaphoz, melynek megtartására a londoni bibliatársaság hívta és kérte fel az evangéliumi egyházakat, azon alkalommal, hogy e világraható társaság a maga százéves fennállását ünnepli. [...] Vegyünk részt mi is magyarhoni bibliai keresztyének a biblia vasárnapján hálaadó szívvel és tetteges áldozattal, így mi is segítünk a világot átalakító nagy műben: az emberiséget a testvériség, műveltség és vallásosság terén előbbre vinni s az Isten országát itt e földön fokozatos megvalósulásához közelíteni.” BALOGH 1904, 33., 35. Vö. CSIKY 1904, [5]-6.

„Az íge, az elhintett mag tehát megfogamzott, s holnap lesz száz esztendeje annak, keresztyén Atyámfiai, hogy a »Britt és Külföldi Bibliaterjesztő Társaság« 1804 márczius 7-én, egy szerdai napon Londonban megalakult. Az egész protestáns keresztyén világ pedig, s abban a mi magyar evangélikus reformált egyházunk is ma ünnepli a százados emlékeztétét annak a dicső, a keresztyén lélekre ható jótékonyaság történetében oly páratlanul fontos eseménynek, hogy megalakult e nagy, e hatalmas »Bibliaterjesztő Társaság«.” CSIKY 1904, 6.

„A biblia vasárnapja. Mind a ref. konvent, mind az evang. egyetemes gyűlés elrendelte, hogy a Brit és Külföldi Bibliaterjesztő Társaság 100 éves fennállása és áldásos működése emlékünnepeye alkalmából protestáns gyülekezeteinkben f. é. márczius hó 6-án az istentisztelet keretében emlékezzenek meg a lelkipásztorok a biblia nagy fontosságáról és az annak terjesztésében világszerte kiváló érdemeket szerzett Brit és Külföldi Bibliaterjesztő Társaságról. A lelkészek munkáját megkönnyítendő, az egyetemes konvent Balogh Ferencz debreczeni theol. akad. tanár által megíratta a Bibliaterjesztő Társaság keletkezésének és működésének történetét és megküldte minden lelkészi hivatalnak. Ezzel kapcsolatban az egyes püspöki hivatalok is külön felhívásokat intéznek a kerület lelkipásztoraihoz a biblia vasárnapja megtartása ügyében. Kiss Áron tiszántúli püspök felhívása már meg is jelent, s a mint értesülünk, rövid idő alatt meg fognak jelenni a többi püspökök felhívásai is, felszólítván a gyülekezeteket is, hogy a Bibliaterjesztő Társaság százados alapjához járuljanak hozzá adományaikkal. Szeretjük hinni, hogy mi magyar protestánsok, a kik annyit köszönhetünk a Brit és Külföldi Bibliaterjesztő Társaságnak, nemcsak méltó módon üljük meg annak százéves fennállása örömmünnepét, de adományaink tekintélyes összegével is igyekezni fogunk iránta hálánkat kifejezni.” PEIL 1904, 42.

Székely József a MPIT 1904. szeptemberi közgyűlésén javaslatot tett „a Bibliai Lexikon alapjának gyarapítására olyképen, hogy kéressék fel az ev. ref. egyetemes konvent (esetleg az

mi, politikai témákat (házasság, család, nevelés, környezet és annak védelme, béke, Hiroshima vasárnap,¹⁸³ magyar kultúra napja) állítják központba (*action-celebrity*).¹⁸⁴ Ez azonban nehezen egyeztethető össze vagy inkább összeegyeztethetetlen a keresztyén vasárnap ünneplésének eredeti üdvtörténeti jellegével.¹⁸⁵

A Magyar Református Presbiteri Szövetség hivatalos lapjában, a *Presbiterben* (2011. május-június) „-r-n-s” aláírással panaszkodik a szerző és ad hangot sajnálatának, hogy „kicsit feledésbe merült” az, hogy 2011. június 19. a *Presbiteri imanap*. Panaszként fogalmazza meg, hogy sem a Bibliaolvasó Kalauz, sem

ág. h. ev. egyetemes gyűlést is), hogy márczius első vasárnapjának, mint a biblia vasárnapjának megülését továbbra is rendelve el s az ekkor begyűlendő perselypénz fordítottassék a M. P. I. T. Bibliai Lexikon alapja javára. A közgyűlés az indítványt megfontolás s esetleges érvényesítés végett a választmányhoz utalta.” PEIL 1904a, 618. Csiky Lajos *A Biblia vasárnapján* című egyházi beszéde nyomtatásban megjelent (Debrecen, 1904.). Ezek után a rendelkezésre álló református egyházi sajtó szerint a Bibliavasárnap az 1930-as évek második felétől újból szórványosan fordul elő, olykor őszi, októberi időpontokban. CZEGLÉDY Sándor 1942-ben kiadott *Gyülekezeti imádságok* című könyve – az 1922-es első kiadáshoz képest – már tartalmaz *Bibliavasárnapon* mondandó imádságot e nap pontos datálása nélkül. CZEGLÉDY 1942, 269-270.

Az evangélikus egyház gyakorlatában a Bibliavasárnap október utolsó vasárnapján van, ami viszont a közeli Reformáció ünnepével konkurál, amely eshet vasárnapra is, vagy a helyi szokások szerint át is helyezhetik hétköznapról vasárnapra. MAGASSY 1997/II, 164. A II. Vatikáni Zsinat óta „szeptember utolsó vasárnapja a Katolikus Egyházban a Szentírás vasárnapja.” DOLHAI 2016, 151.

MACLEOD 1966, 105. leírása szerint az anglikán egyházban a Bibliavasárnap (*Bible Sunday*) Advent második vasárnapján az adventi vasárnapok tematikájának részeként jelenik meg.

¹⁸³ A Keresztény Békekonferencia Állandó Bizottsága 1958-ban felhívást intézett a világ valamennyi keresztyén egyházához, hogy augusztus 6-án, az atomtámadás napján az egyetemes keresztyénség tartson bűnbánati napot. A református egyházban a naphoz közel eső nyári vasárnapon tartották meg a Hiroshima vasárnapot, az egyház hivatalos lapja rendszeresen közölt prédikációvázlatot erre a vasárnapra, ahol az első atombomba ledobása, valamint a béke kérdése határozta meg a mondanivalót, *amihez* az ígéhirdetők textust kerestek. Vö. részleteiben: BOROSS 1974, 5-6.

A cikk egésze a békeszolgálat, ill. a békeprédikációk jelenségével, textuáriumával és homiletikumával foglalkozik. A szerző releváció erejével közli és üdvözlí, hogy a földi békeség mint homiletikai téma megjelenése a béke gondolatának korabeli győzelmeiként fogandó fel. Magyarországi protestáns szempontból azért jelentős e győzelem, mivel a „béke gondolata és szolgálata a második világháború után indult új életünk első percei óta aktuális homiletikai probléma volt.” BOROSS 1974, 2. Vö. PÁSZTOR 1986, 190-194.; SZÉNÁSI 1999, 84.

¹⁸⁴ Vö. BOROSS 1994, 294-295.

¹⁸⁵ „Die Sonntagsfeier wird bestimmten Themen zu- und untergeordnet, die der christlichen Lehre und Lebenspraxis entnommen sind. So kann man heute in manchen Gemeinden einem »Diakoniesonntag« oder einem »Missionssonntag« begegnen, aber auch Sonntagen, an denen etwa die Ehe, die Familie, die Erziehung, die Umwelt, der Frieden usw. besonders thematisiert werden, obwohl eine solche Praxis gewiß nicht dem ursprünglichen Sinn der christlichen Sonntagsfeier und ihrer heilsgeschichtlichen Orientierung entspricht.” BIERITZ 2005, 65.

a Kálvin Kalendárium nem emlékezik meg erről az emléknapról.¹⁸⁶ Elő sem kerül, hogy 2011-ben ez a vasárnap Szentháromság vasárnap volt.

A történelmi visszatekintés vonatkozásában ennél már csak az kellemetlenebb, ha azt kell megállapítanunk, hogy az egyház saját hivatalos vagy félhivatalos „ünnepkalendáriumával” a fennálló rend kiszolgálójává lett (pl. április 4. homiletikuma,¹⁸⁷ a munka ünnepe stb.).

Fejtegetéseink alapján nyilvánvalóvá lett kezdeti állításunk igazsága, hogy elengedhetetlenül szükség lenne az ünnep és ünneplés teológiai és egyházjogi párhuzamos és egymással összefüggő definiálására.

BIERITZ szerint az egyházat nem a világtól való elszigetelés fenyegeti, hanem sokkal inkább az a tendencia, hogy az egyház egyre inkább – mintegy önmagát feladva, elvtelenül és erőszakosan – a környező világ, a társadalom mintáinak akar megfelelni és eleget tenni, és mindeközben elfelejtkezik eredeti küldetéséről és elveszíti hite sajátos tartalmát, valamint ennek kifejeződési formáit.¹⁸⁸

¹⁸⁶ PRESBITER 2011, 13. Vö. MIKÓ 2009, 12.: *Ajánlások az országos presbiteri imanap lebonyolítására*

¹⁸⁷ Vö. PÁSZTOR 1986, 185-190.

¹⁸⁸ Összefoglalva idézi: BENKŐ 2010, 170-171.

8. AZ ÚRVACSORA KISZOLGÁLTATÁSÁNAK IDEJE

Az úrvacsora kiszolgáltatásának kérdését többször érintettünk munkánkban, hiszen a jelenség szorosan összefügg az egyházi esztendővel. A protestáns gyakorlatban az úrvacsorás istentiszteletek különösen az ünnepekhez, ünnepi időszakokhoz kötődnek, egyúttal mérföldkőként, biblikus szóval „emlékkőként” emlékeztetnek az idő múlásában és körforgásában Krisztusra és megváltói művére, aki *„azon az éjszakán, melyen elárultaték, vette a kenyeret, és [...] hasonlatosképpen a pohárt is vette.”* (1Kor 11,23-26)

Az utóbbi évtizedekben több református gyülekezetben elterjedt havi rendszerességgű, a hónap adott vasárnapján (pl. első, harmadik, negyedik) tartott úrvacsorai istentisztelet üdvözlendő, azonban egyúttal problémát is felvet. A havonkénti úrvacsorás istentisztelet nyilvánvalóan az úrvacsorai közösség számát és lehetőségét növeli, azonban ez a gyakorlat több helyen nincs tekintettel pl. Advent vagy Nagyböjt kezdetére, amelyeket hagyományosan úrvacsorai istentisztelettel kötöttek össze őseink. Azaz: amennyiben a nagyböjti vagy adventi időszak kezdete nem esik egybe a gyülekezetben szokott úrvacsorás vasárnappal, akkor Advent vagy Nagyböjt első vasárnapján nem kerül sor úrvacsoraosztásra, sőt akár lehetséges az is, hogy egész Adventben vagy Nagyböjtben sincs úrvacsora.

Az úrvacsorás istentiszteletek történeti listái, felsorolásai sem nyújtanak teljes és mindenre kiterjedő eligazítást az egyházi év gyakorlatához, de az itt kiemelt, válogatott magyar források a *Mellékletben* található további összefüggéssel együtt nagyon hasznos és érdekes gyűjteményt képeznek, ami szintén bővíti ismereteinket az egyházi év gyakorlatával és a magyar református istentisztelet-történettel kapcsolatban.

MELIUS JUHÁSZ Péter ágendaszerű függelékében (1563) útmutatást ad az úrvacsora osztásának időpontjával kapcsolatban. Azt írja – modernizált átírásban idézem –, hogy annak alkalmá legyen „vagy minden harmad vasárnap, vagy

minden vasárnap, vagy negyed vasárnap”. Az úrvacsorát „se igen gyakorta, se igen ritkán ne osztogasd”.¹

SAMARJAI János istentiszteleti rendtartásában (1636) természetesen külön fejezetben (XIV. rész) foglalkozik az úrvacsora szertartásával. A XVI. pont szerint – modernizált átírásban – az úrvacsorát osztogatjuk „a’ nagy ünnepeken, s-mind penig a’ köz innep napokon, és esztendőben egynéhányszor, valamennyiszer a’ szükség kívánnya”. Megjegyzi egyúttal, az úrvacsorát nem szolgáltatják ki mindennap, sem minden vasárnap.²

A nagyobb gyülekezetekben, mint pl. Debrecenben és Váradon minden harmadik vasárnap³ kiszolgáltatják az úrvacsorát. MILOTAI NYILAS István Ágendájában (RMK I 515; RMNy 1251), az úrvacsora felvezetésében megjegyzi, hogy illő eszünkbe vennünk, azaz megjegyeznünk, hogy a régi időkben nem csupán *minden vasárnap*, hanem „valamennyiszer prédikáció lött”, kiszolgáltatták az úrvacsorát. MILOTAI NYILAS megállapítja, hogy az ő idejében általában már csak évente hétszer történik mindez, amelyekhez külön-külön úrvacsorai (szertartási) beszédet is közöl: (1) Karácsony ünnepében; (2) Böjtelő avagy *Quadragesima* vasárnapján, amikor Jézus pusztába való vitetéséről szóló evangéliumot prédikálják a Mt 4-ből;⁴ (3) Húsvét napján, nagy gyülekezetekben Nagypénteken is, valamint a gyülekezet szokása szerint Húsvét másod napján is; (4) Pünkösd ünnepében; (5) aratás előtt Szent János, avagy Sarlós Boldog Asszony tájban; (6) szüret előtt Szent Mihály nap tájában; (7) Advent vasárnapján.⁵ A felsorolás egyik érdekessége, hogy Karácsonnyal kezdődik és Advent vasárnapjával ér véget. Ez a karácsonyi évkezdnet ősiségére utal, sőt megjelenik az ún. újkenyéri és újbori úrvacsorázás előzménye is.

Alvinci Péter úrvacsorai traktátusában és szertartási leírásában (1622; RMK I 522; RMNy 1263) nem túlzottan részletesen mutatja be a korabeli kassai rendet. Azt írja, hogy úrvacsoraosztásra ünnepnapokon kerül sor, méghozzá bizonyos vasárnapokon és nagyünnepeken.⁶ Ezt a nem részletező leírást minden bizonnyal a kor összefüggésében kell értelmeznünk.

¹ MELIUS JUHÁSZ 1563, 375. Vö. CZEGLÉDY 1967, 391.

² SAMARJAI 1636, 95.

³ MILOTAI NYILAS 1621, 42. Vö. ZOVÁNYI 1977a, 329.; CZEGLÉDY 1967, 391. Minden törekvés ellenére – miszerint minden vasárnap kellene úrvacsorát osztani – Genfben beérték a lelkészek a havi egy úrvacsorai alkalommal, ami nyilvánvalóan azt jelentette, hogy gyakrabban terítették meg az úrasztalát. Vö. CZEGLÉDY 1967, 391.; McGRATH 1996, 112-113.; BIERITZ 2005, 66-67.

⁴ A nap bevett perikópája!

⁵ MILOTAI NYILAS 1621, 40-160. Vö. FEKETE 2009, 138-139.

⁶ FEKETE 2011b, 48.

Az 1643-i *marosvásárhelyi zsinat* végzései között találjuk a következő végzést: „Az aratás után való úrvacsorája osztás legyen ezután minden ekklesiákban D[omi]nica XI post trinitatis de farisaeo et publicano.”⁷ Tehát az aratási úrvacsora a zsinat rendelete szerint a *farizeusról és a publikánusról* (nevezett) Szentháromság ünnepe utáni XI. vasárnapon kerül kiosztásra. Nem csupán az egyházi év adott vasárnapjának számozása miatt fontos ez az adat, hanem ezen felül azért is, mert utalás történik az adott vasárnap perikóparend szerinti evangéliumára is (Lk 18,9-14). Akik megfogalmazták, olvasták, bizonyosan egyértelműen tudták, hogy miről van szó. Az adat mögött nem idealizált elképzeléseket, hanem valóságos gyakorlatot kell feltételeznünk. Ennek kapcsán hangsúlyozzuk újból, hogy valaminek a (feltételezett) hiánya a liturgiátörténeti kutatásban sem azt jelenti, hogy valami nem létezett, valamit nem gyakoroltak, csupán annyit, hogy nincs leírva. A teljes gyakorlat részletező leírására, bemutatására nem volt szükség, éppen ezért a történeti-elméleti kutatásnak a rendelkezésre álló töredékes adatok alapján kell dolgoznia és következtetéseket levonnia, ill. rekonstrukciót végeznie.

Meg kell említenünk a BÁRTH Dániel által 2007-ben kiadott és a XVIII. század közepén keletkezett kéziratos erdélyi unitárius agenda vonatkozó feljegyzését is, amelyre már korábban, a XVI. századi genfi úrvacsorai gyakorlattal való feltűnő azonossága miatt utaltunk. A XVIII. század közepén bevett unitárius gyakorlatot rögzítő forrásunk szerint az unitáriusok az egyházi esztendő négy „sarokpontján” éltek az úrvacsorával.⁸

1. A Sz: Vatsora Esztendőnként négyszer szokott köztünk kiszolgáltatni: Karátsonban, Husvétban, Pünkösztben és Sz: Mihály napja előtt közlebb [*sic!*] esendő Vasárnapon.⁹

BACKAMADARASI KISS Gergely ágendájának kézirata (1786) szerint évente hat-szor van úrvacsoraoztás: Advent I. vasárnapján, Karácsony ünnepében, Böjtfő vasárnapján, Húsvét ünnepében, Pünkösöd ünnepében, valamint a Pünkösöd utáni XII. vasárnapon, amely a kalendárium szerint a Szentháromság utáni XI. vasárnap.¹⁰ A felsorolás követi a Geleji-kánonokat [vö. 24. melléklet 10)

⁷ BOD 1999, 52.

⁸ FERENCZ József unitárius püspök 1878-ban nyomtatásban megjelent ágendájában, ill. pontosabban szertartási beszédgyűjteményében ugyanez a felsorolás található. Az alkalmi úrvacsorai beszédek után következnek a *Karácsonkori*, *Husvétkori*, *Pünkösdkori*, *Szent-Mihálykori úrvacsorára*, valamint *Ugyan őszi úrvacsoraoztáskor* mondandó szertartási beszédek. FERENCZ 1878, 73-115.

⁹ BÁRTH 2007, 219.

¹⁰ A kézirat modern átírását nem követem. Álláspontom szerint a „Dominica II. azaz post trinitatis Dominicani” olvasat nem helyes. A „Dominica II.” feltehetőleg inkább „Dominica

pont] annyi eltéréssel, hogy Adventtel kezdődik, a Szentháromság ünnepe utáni XI. vasárnapot Pünkösöd utáni XII. vasárnapként is megnevezi.¹¹ NAGY István BACKAMADARASI KISS Gergely agenda kéziratának (*Közönséges liturgia az az, az Anya-szent-egy-házi szolgálat modja* 1786) átdolgozását adta ki 1788-ban. A győri kiadás nem változtatott az eredeti szövegen.¹²

V.

Az Úr' Szent Vatsorája' ki-szolgáltatásának módja.

Előre való jelentés.

Minden eftzendőben hatfzor fzolgáltattatik-ki az Úr' Szent Vaförája; úgy mint, Advent elfő Vafárnapján; Karátson Innepében; Bőjt-Fő Vafárnapon, mely a' Kalendáriumban neveztetik *Dominic. Invoc.*; Hufvét Innepében; Pünköft Innepében; Pünköft után a' 12-dik Vafárnapon, mely a' Kalendáriumban rend-fzerint jegyeztetik, *Dominica* 11ma az az, poft Trinitatis *Dominicam*.¹³

KÁRMÁN József ágendája (1787) szerint szintén évi hat alkalommal szolgáltatják ki az úrvacsorát, a három sátoros ünnepen túl „Bőjt' máfodik vasárnapján, Kis-Afzfzony' Havában a' 'senge kenyér, és Szent András' Havában a' 'senge Bor' bé-mutatája' alkalmatosfágával”.¹⁴

A felvidéki Kolozsnéma református egyházának történetéből a következő feljegyzés áll rendelkezésünkre 1795-ből:

Az Ur Vatsorával való élésnek ideje 1795-dik esztendőben így volt:

1. d. 22 Februarii et 1-o Martii. Bőjtben.

2. d. 5 Aprilis et 6 Aprilis. Husvétban.

3. d. 2 Aug. et 9 Aug. Újkenyérre.

5. d. 1 Novembr. et 8 Novembr. Újborra.

6. d. 25 Decembris et 26 Decembris. Karácsonyban¹⁵

TÓTH Ferenc 1810-ben megjelent *Liturgikája* természetesen foglalkozik az úrvacsora kiszolgáltatásának idejével, számával és kihirdetésével (LVIII. §.).

11.” Érdemes lenne az átírást az 1788-as nyomtatott verzióval összevetve korrigálni. KOLUMBÁN 2005, 214.

11 NAGY 1788, 39. BOGÁR 1932, 155. szerint az újkenyéri úrvacsora a Szentháromság utáni XII. vasárnapon kerül sorra.

12 Vö. KOLUMBÁN 2005, 214.

13 NAGY 1788, 39.

14 KÁRMÁN 1787, 15.

15 Idézi: KÚR 2000, 32-33.

Az évenkénti úrvacsorai rendet ekként nevezi meg, feltűnő, hogy a felsorolást szintén Karácsony ünnepével kezdi:

Kifizolgáltatik pedig eíztendőben rendesen hattfzor, úgy mint, Karátson' Innepében, – Böjt Fő Vasárnapján; – Husvét' Innepében, – Pünköst Innepen, – Kis Afzfzony Havában, a' Zsenge Kenyér, – és Szent András Havában a' Zsenge Bor bemutatása alkalmatosságával; a' hol pedig népesebb az Ekklésia, a' három Sátoros Innepek' második napján és bé vett fzőkásból Advent első Vasárnapján, és Ujj-Eíztendőben is.¹⁶

BÁTHORI Gábor püspök prédikációs hagyatékában a kéziratokon rendszeresen megtalálhatjuk az ünnepek nevét *latinul*. Vizitációi fennmaradt anyagában is többször utalást találunk az egyházi év vásár- és ünnepnapjaira (pl. hosszú ideig tartotta magát a szokás, hogy az egyházkerületi gyűlést *Rogate* vásárnap táján tartották; Szentháromság vásárnap stb.).¹⁷ Szintén utalnom kell a XIX. századi egyházkerületi kiadványokban található vásár- és ünnepnap elnevezésekre (lásd a *Mellékletben*), valamint az ezekhez kapcsolódó textusjavaslatokra.

A Kiss (*vagy* Kis) János (1770-1846)¹⁸ által szerkesztett dunántúli evangélikus agenda¹⁹ is foglalkozik az úrvacsoraosztás időpontjaival, és a szokásos alkalmon túl megemlíti a havi, sőt a minden vasárnapi úrvacsora lehetőségét és tényét, amit HAFENSCHER Károly úgy magyaráz, hogy „kevés helyen, de megmaradt az az ősi gyakorlat, hogy minden vasárnapi istentiszteleten lehetőség nyílt az úrvacsora vételére.”²⁰

§. 11.

6. Az Úrvacsoráját

a' mi falusi magyar gyülekezeteinkben mindjárt a' Gyónás után szokás kiszolgáltatni: a' népesebb Ekkleziákban, – sátoros innepeken ádvēti és böjti Vasárnapokon, ezeken kívül is – minden új hold vásárnapokon, vagy átaljában minden vásárnapon is; hol pedig a' hallgatóság nem olly számos, a' jeles innepeken kívül is mintegy ötször hatszor egy esztendőben, ugymint névszerén: ádvēti és böjt első vásárnapján, Nagypénteken, gabona hordáskor, és szüretkor. [...] ²¹

¹⁶ TÓTH 1810, 176.

¹⁷ Saját levéltári kutatások alapján.

¹⁸ ZOVÁNYI 1977, 314-315.

¹⁹ Vő. HAFENSCHER 2009, [119-120.]

²⁰ HAFENSCHER 2009, [119.]

²¹ AGENDA 1831, 7.

KIS (vagy Kiss) Bálint 1836-os egyházmegye-történetében a következőket írja: „Az úr vacsorája esztendőn által hatszor szolgáltatódik ki, t. i.: a három sátoros ünnepeken, karácsonyban, húsvétban és pünkösdkor, azonkívül új kenyérből, új borból és húsvét előtt hat héttel böjtben, és ezt mindenkor délelőtt kellett véghezvinni [...]”²²

Augusztus 20-a kapcsán már *fentebb* hivatkoztunk a komáromi egyházmegyéből származó 1837-es *Canonica Visitatió*s jegyzőkönyvi bejegyzésre, de itt is szükségesnek véltük felidézni.

A Perbetei Anya Ekklabéli Predikátor az Úr Vatsoráját 4 ízben fogja kiszolgáltatni, u. m. 1. Víz kereszt napján, a midőn az Ekklai Számadást is megvizsgálja 2. Nagy Pénteken, a mikor a Confirmandusokat még Isteni tisztelet előtt innepiesen confirmálja, Isteni tisztelet után pedig Exament tartat ugyan a Templomban, és ítéletét bírja a Jegyző Könyvbe – 3. Aldozó Csötörtökön, 4. August. 20kán, v[agyis] István Király napján.²³

KÖNYVES TÓTH Mihály emlékirata (1855) az úrvacsorás istentiszteletek felsorolását szintén Karácsonnyal kezdi, egyházunk gyakorlatára nézve fontos adatokat tudhatunk meg a feljegyzésből.

Az Úrvacsora kiosztását, még a legmagyarabb vidékeken is közönségesen szokták Kommunikciónak, s az abban részesülést Kommunikálásnak nevezni.

Egyházi Kánonaink szerint Úrvacsora-osztás évenként hat ízben történt a templomban, u.m. a három sátoros ünnepnek Karácson Húsvét Pünköst – első napján; továbbá a Húshagyó Keddét követő első – úgynevezett Invocativ²⁴ – vasárnapon, közönséges néven „Böjti Kommunikó”; az Augustus hónap utolsó vasárnapján, közönséges néven „Újbori Kommunikó”; mindenik délelőtti istentisztelet alkalmával. Némely népesb ekklezsiákban, a sátoros ünnep mindkét napján, vagy az ünnepet megelőzőt vasárnapon is szokott kommunió lenni,²⁵ s ezenkívül még Advent első vasárnapján. Debrecenben évenként tizszer vólt Kommunikó, u.m. az említett kánonszabta hat na-

²² KIS 1992, 196.

²³ KONCSOL 2009, 172.

²⁴ Kérdéses, hogy *Invocabit* (vagy *Invocavit*) vasárnap eredeti neve az 1855-ös kéziratban a fenti módon, rosszul szerepel-e valóban, vagy a XX. századi átirás és szövegtörlés helytelen-e. A kézirat és az átirás összevetését nem állt módunkban elvégezni.

²⁵ Német-Svájcban 1630-tól került gyakorlatba, hogy az úrvacsorás vasár- és ünnepnap előtti vasárnapon is úrvacsorát osztottak, hogy mindenki élhessen a lehetőséggel. Nyugat-Svájcban ez a gyakorlat ismeretlen volt. PFISTER 1974, 525-526.

pon, a sátoros ünnepeket megelőző három vasárnapon, s Advent első vasárnapján; és így számra nézve majd minden hónapra esik egyszer úrvacsoraosztás.²⁶

FÖRDŐS Lajos szintén felsorolja Geleji Katona István kánonát [vö. 24. melléklet 10) pont], egyúttal megjegyzi, hogy a dunamelléki gyülekezetek elhagyták a *Quadragesima* vasárnapi, azaz a böjti úrvacsorát. Kecskeméten a következő sorrendben élnek a sákramentummal: (1) Karácsony mindkét napján; (2) Újév első napján a cselédek kedvéért; (3) Húsvét mindkét napján; (4) Pünkösöd mindkét napján; (5) szeptember első vasárnapján (új kenyérből); (6) Advent első vasárnapján (új borból).²⁷

Az ún. *ágendai* vagy *szertartási beszédek* is fontos tényezői az egyházi év és úrvacsora összefüggésének. Az ágendák, így pl. MILOTAI NYILAS István (1621) rendtartásától kezdve és még a XIX. században is az egyes úrvacsorai alkalmakra külön ágendákat, azaz ágendai beszédeket közöltek. Ezek összefoglalták az adott ünnepek, ill. beleértve az ünnepkörök jelentőségét és tanítását.

Az 1927-es *Ágenda* szerint az úrvacsorát évente legalább hatszor kell kiszolgáltatni: „böjtmás vasárnapon, húsvétkor, pünkösdkor, új kenyérre (augusztus második felében) adventkor – ezt néhol újborra adják – (november végén, december elején) és karácsony alkalmával. Helyes nagypénteken is kiosztani.”²⁸

A XX. század elején egyértelműen a polgári év felosztását tükrözi az úrvacsorás istentiszteletek felsorolása. Feltehetően a kurrens énekeskönyvek felosztása is befolyásolta ezt a gondolkozást. A jelen ágendával megkezdődik a magyar, ill. Kárpát-medencei református ágendatörténet új fejezete, amely tulajdonképpen és javarészt kisebb módosításokkal egybekötött parafrázis-sorozatként is jellemezhető. Állításunkat az alábbi idézetek és hivatkozások bizonyítják.

A kortárs erdélyi *Ágendáskönyv* (1929) követi az előző példát: úrvacsoraosztásra évenként legalább hat alkalommal kerül sor: „Böjtfő vasárnapján, Húsvétkor, Pünkösdkor, Új kenyérre (augusztus második felében), Advent első vasárnapján és Karácsonykor”. Hozzáfűzi még: „Kíváncs Nagypénteken is kiosztani és semmi akadályja annak, hogy más ünnepélyes alkalmakkor is kiosztassék.”²⁹

Az 1930-as *Istentiszteleti Rendtartás* a következő szabályozásokat tartalmazza:

A) A teljes (vasárnap délelőtti vagy ünnepi) istentisztelet rendje

8. §. Teljes istentisztelet tartandó közönséges vasárnapokon és a mi ünnepeinken délelőtt, ú. m. az üdvtörténetieken: karácsony első és másodnapján, virágvasárnapon,

²⁶ KÖNYVES TÓTH 1855, 244.

²⁷ FÖRDŐS 1866, 212.; FÖRDŐS 1875, 254.

²⁸ ÁGENDA 1927, 53-54.

²⁹ ÁK 1929, 72.

nagypénteken, húsvét első- és másodnapján, áldozó-csütörtökön, pünkösöd első- és másodnapján, továbbá az idői és egyháztörténeti alkalmak ünnepén: újév első napján és október 31-én, a reformáció emlékünnepén.³⁰

21. §. Az úrvacsorát rendszeren a templomban, a gyülekezet jelenlétében és részvételével kell kiosztani, évenként legalább *hatszor*, úgymint: böjtmás vasárnapon, húsvétkor, pünkösdkor, új kenyérre (augusztus második felében), új borra (a reformáció emlékünnepén) és karácsonykor, mindig a délelőtti istentiszteleten. Helyes dolog nagypénteken délelőtt és nagycsütörtök délutánján is kiosztani.

A gyülekezet kívánságára és a presbiterium jóváhagyása mellett úrvacsoraosztás más alkalommal is tartható. [...] ³¹

17. Bibliaolvasásra (lectio) alkalmas biblia részek hétköznapi bűnbánati istentiszteletekre

Ádventi úrvacsoraosztást megelőző hétre

Karácsonyi úrvacsoraosztást megelőző hétre

Böjtmás vasárnapi úrvacsoraosztást megelőző hétre

Húsvéti úrvacsoraosztást megelőző hétre

Pünkösdi úrvacsoraosztást megelőző hétre

*Újkenyérre vagy újborra kiszolgáltatót úrvacsoraosztást megelőző hétre*³²

A Vásárhelyi János erdélyi püspök nevéhez kötött *Ágendás Könyv* (1950) szerint:

7. § Teljes istentisztelet tartandó közönséges vasárnapokon és a mi ünnepeinken délelőtt, úgymint az üdvörténetiek: karácsony, virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, áldozócsütörtök, pünköszt ünnepnapjain; továbbá az idői és egyháztörténeti alkalmak ünnepén: újév első napján és október 31-én, a reformáció emlékünnepén.³³

20. § Az úrvacsorát rendszeren a templomban a gyülekezet jelenlétében és részvételével kell kiosztani, évenként legalább *hatszor*, úgy mint: Böjtfő vasárnapján, Húsvétkor, Pünkösztkor, Új kenyérre; (aug. második felében), Új borra, vagy Advent első vasárnapján és Karácsonykor, mindig a délelőtti istentiszteleten. A presbiterium jóváhagyása mellett Nagypénteken délelőtt, Nagycsütörtökön délutánján és a reformáció emlékünnepén is ki lehet osztani az úri szent vacsorát

³⁰ IR 1930, 6.

³¹ IR 1930, 22.

³² IR 1930, 301-302.

³³ ÁK 1950, 8.

A gyülekezet kívánságára és a presbitérium jóváhagyása mellett úrvacsoraosztás más alkalommal is tartható.

Az úrvacsoraosztást mindig bűnbánati hét előzi meg, melyet megelőző vasárnap a délelőtti istentiszteleten ünnepélyesen ki kell hirdetni s a híveket a bűnbánati hét megtartására fel kell hívni.

A templomon kívül is kiszolgáltatható az úrvacsora a betegeknek, foglyoknak, halálraítélteknek.³⁴

A „Tanácskozó Zsinat” által kibocsátott, egyszerűen csak Csiha-féle ágendának (1998, 2010) nevezett kiadványban a következőket találjuk:

Istentisztelet tartandó az egyházi év minden vásár- és ünnepnapján délelőtt. Ünnepeink egyfelől üdvtörténeti ünnepek, ezek: karácsony, virágvasárnap, nagypéntek, húsvét, áldozócsütörtök és pünkösd. Idői ünnepünk az új év első napja, egyháztörténeti ünnepünk a reformáció napja.³⁵

Az úrvacsorát a templomban a gyülekezet részvételével kell kiosztani évenként legalább hét alkalommal: karácsonykor, böjtfő vasárnapján, húsvétkor, pünkösdkor, új kenyér alkalmával, reformáció és advent első vasárnapján. Ezeken az alkalmakon az igényeknek megfelelően az úrvacsora délután is kiszolgáltatható.

A presbitérium jóváhagyása mellett ezenkívül ajánlatos a nagycsütörtöki, a nagypénteki vagy más ünnepi alkalmakon való úrvacsoraosztás is.³⁶

A Csiha-féle rendtartás több problémája mellett ki kell emelnünk azt, hogy az úrvacsora – ahogyan az Istentiszteleti Rendtartás felépítése közvetíti – újból istentiszteleti mellékselekménnyé, függelékké lett vagy a gyakorlat rögzítéseként³⁷ akként maradt meg. Ez a gyakorlat a magyar és az európai protestáns *egyházak* gyakorlatában egyaránt megjelent, gyökerei mélyen húzódnak,³⁸ és tulajdonképpen nem kizárólagosan a protestantizmus sajátja,³⁹ még ha a reformatori egyházakban a tanítói funkció túlhangsúlyozásával áll is összefüggésben. Visszafelé vezető lépések helyett előrehaladásra van szükségünk.⁴⁰

³⁴ ÁK 1950, 14-15.

³⁵ IR 1998, 10.; IR 2010, 10.

³⁶ IR 1998, 12.; IR 2010, 12.

³⁷ Álláspontom szerint az egyház liturgiai tevékenysége és az ágendaszerkesztés nem elégedhet meg csupán a mindenkori állapotok rögzítésével, ami kihatásaiban igen veszélyes út és mód-szer, mint ahogyan ezt liturgiátörténetünk is mutatja.

³⁸ Vö. CZEGLÉDY 1967, 391.; FEKETE 2009, 138-139.

³⁹ Vö. PAP 2009a, 68-87.

⁴⁰ Vö. RKT 2010, 17-18.

II. AZ EGYHÁZI ÉV VASÁR- ÉS ÜNNEPNAPJAINAK ELNEVEZÉSE A MAGYAR FORRÁSOKBAN

A források sokrétősége és összetettsége jelentett motivációt arra nézve, hogy az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjainak magyar forrásainkban megtalálható elnevezéseiről adatbázist állítsunk össze szöveggyűjtemény formájában (*Melléklet*). Természetesen ez a vállalkozás akár képtelenségnek is tűnhet, de a felvetés mégis jelentőséggel bír a magyar liturgikus kutatásra nézve felekezeti hovatartozástól függetlenül. Az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjainak nevét több szempontból lehet vizsgálni, ezek között a nyelvészeti-etimológiai elemzés rendkívül érdekes. Korábban történtek kutatások teológiai-nyelvi vonatkozásban,¹ jelentősek a néprajzi motivációjú kutatási eredmények, azonban adatbázisszerű gyűjtemény nem áll rendelkezésre.

Ma már a technikai követelmények lehetővé teszik a források betűhív, az eredetit minél inkább megközelítő átírások elkészítését, nagyobb mennyiségű szövegek kutatását, tárolását, rendezését.

A releváns források, idézetek, részletek betűhív átírásához – lehetőség szerint – mindvégig ragaszkodtunk, azonban szerkesztési és egyéb megfontolásokból nem minden esetben követem a szövegek, ill. források eredeti tagolását vagy szedését. Néhol ez a mai átlagos szövegszerkesztési gyakorlatban még mindig nem vagy csak nehezen reprodukálható.

Az egyházi év ünnep- és vásárnapjainak elnevezése lehet teológiai összefoglalás, kvázi hivatalos elnevezés, másrésről népi-köznyelvi megrögzüléssel is számolnunk kell. A történeti és kortárs írók sokszor kritikával illetik ez utóbbit, de ezek teljes elvetése lehetetlen. Azzal is számolnunk kell, hogy több párhuzamos névadási hagyomány élhet egymás mellett egy-egy vásár- és ünnepnap vonatkozásában.² Az itt bemutatott, ezer esztendőt felölelő forrásoknak önmagukban külön, kiterjedt irodalma van, ill. lehet, ezek bemutatása meghaladja e munka célkitűzését.

¹ Vö. pl. BABIK 1891; VELLEDEITS 1912.

² Vö. DOBSZAY 2001, 140-141.

A korai évszázadokban a (parancsolt és nem parancsolt) ünnepek bevezetése, módosítása a püspökök és tartományi zsinatok hatáskörébe tartozott.³ Az ünneplisták éppen ezért lehettek különbözőek egyházmegyékként.⁴ Általánosságban megállapítható, hogy az ünnepek száma egyre szaporodott, egy kb. VIII. századi ünnepjegyzék a vasárnapokkal együtt 71 ünnepet sorol fel, egy XIII. századi pedig 85 egyetemes ünnepet említ.

A római kalendáriumban 800 és 1100 között a már meglévő ünnepekhez további mintegy 40, 1100 és 1200 között 50, 1200 és 1558 között 200 (különböző rangú) ünnep csatlakozott. A regionális eltérések, ill. helyi ünnepek a római naptárhoz képest és azon felül, külön számítandók. Különböző források alapján megállapítható, hogy a XV-XVI. századra körülbelül 100 körüli volt a parancsolt ünnepek száma a vasárnapokkal együtt,⁵ de akár az esztendő felét elfoglalhatták a különféle rangú ünnepek, sőt a XVI. század közepére praktikusán az esztendő minden napjára esett egy vagy esetlegesen több ünnep.⁶

Magyarországon az 1092-es *szabolcsi zsinat* (1. melléklet) sorolta fel először részletesen az ünnepnapokat, amelyek között találjuk az 1083-ban kanonizált István, Imre és Gellért ünnepnapjait is. 34 jeles nap mellett Húsvétot és Pünkösdöt 4-4 napon keresztül ülték meg,⁷ Karácsony napjához pedig kapcsolódtak a szokásos emléknapiak. Összegezve megállapítható, hogy az évi mintegy 90 ünnepnap Magyarország is jellemző volt.⁸

Könyves Kálmán király idejében bevezették Magyarországon a Szentháromság ünnepét.⁹

Az 1390 körüli időből származó esztergomi ünneplista (2. melléklet) az egyházmegye legrégebbi ünneplajstroma. Karácsonyt az utána következő négy nappal együtt kell megülni, valamint megemlíti *Ascensio* napját, Pünkösdöt az ünnepet követő két nappal együtt. Az ünneplista már tartalmazza az 1264-ben

³ Korai zsinatok ünneplistáit sorolja pl. RIPPEL 1754, 400-401.

⁴ Ez a lehetőség a nagyünnepektől eltekintve a mai napig fennáll. Egyes ünnepek történelmi okoknál fogva fontosabbak egyes régiókban, mint másutt. A római katolikus világegyház pl. Szent István és Szent Erzsébet magyar szentek ünnepnapját más napokon üli elméletben, mint Magyarországon, ahol lehetőség van a történelmi dátumok és hagyományok megtartására.

⁵ Az 1560-as *esztergomi zsinat* ünneplistája a vasárnapokon kívül 51 parancsolt ünnepnapot sorol fel, „tehát ekkor az egész esztendőben 103-104 ünnepnap volt.” BOGÁR 1932, 71.

⁶ MIHÁLYFI 1933, 97.; UNGHVÁRY 1934, 79.; KLAUSER 1965, 125-126.

Az 1493-as *esztergomi tartományi zsinat*, valamint az 1515-ös *veszprémi zsinat* ünneplistáját közli: BOGÁR 1932, 70-71. A váradi egyházmegye 1524-ben tartott zsinati végzései és ünneplistája vonatkozásában lásd: Vö. JACZKÓ 2011, 119-132.

⁷ Vö. BOD 1786, 70.; ZÁVODSZKY 1904, 56., 74-75., 78-79., 164-165.

⁸ SOLYMOSI 1998, 88-89. Vö. SÖRÖS 1904, 125.; MIHÁLYFI 1933, 97.; BOGÁR 1932, 70.

⁹ MIHÁLYFI 1933, 97.; BOGÁR 1932, 70.; TÖRÖK 2000, 39.

bevezetett *Corpus Christi* (Úrnap), valamint az *inventio* és *exaltatio crucis*¹⁰ ősi eredetű ünnepnapjait is.¹¹ A listából hiányzik Húsvét, Újév, Vízkereszt és Szentháromság ünnepe. A XV. század folyamán ezeket is tartalmazza az esztergomi ünneplista három napos ünnepként (*cum duobus sequentibus diebus*).¹² Az 1390-es ünneplista hiányait nem tudják megmagyarázni, mindenesetre a felsorolt és „kimaradt”, de bizonyosan megtartott ünnepek száma ekkor 112 napra tehető.¹³ A magyar egyházmegyéek tartományi zsinatai rendszeresen felsorolták az ünnepnapokat.¹⁴

Az 1466-ból származó Müncheni kódex naptára (3. melléklet) már magyar nyelven tartalmazza az Úr körülméletelésének napját (január 1.), Vízkereszt és az Úr születésének nevét.¹⁵

A *Missale Strigoniense* felhasznált hasonmás kiadása és az esztergomi *Ordinarius* (4. melléklet) természetesen korábbi magyar és egyetemes hagyományokra megy vissza. Klasszikus felosztást és elnevezéseket közöl latin nyelvű forrásunk, értelemszerűen az átírás alkalmával itt is és más helyeken is a protestáns szempontból releváns vásár- és ünnepnapok elnevezését találhatjuk a táblázatban.

A korvinák közé tartozó Mátyás-Graduale (5. melléklet) 1487-1488 táján keletkezhett, feltehetően nem magyar műhelyben. A szertartási énekeskönyvet a feltételezések szerint a budai várkapornában használták, és Húsvétól az egyházi év végéig tartalmazza a liturgikus tételeket. A Graduale két-három kötet része lehetett (szokás volt a szertartáskönyvek felosztása a könnyebb használat miatt is). A remekmű jelen formájában hiányos, amennyiben feltételezzük, hogy volt egy Adventtel kezdődő része, valamint a szentek ünnepeinek szövegeit tartalmazó része is. Jelentősek a Graduale iniciáléi, amelyek az adott vásár- és ünnepnap *introitus*ához kapcsolódnak, de nem feltétlenül az *introitus* szövegével, hanem az adott vásár- és ünnepnap hagyományos bibliai szövegeivel, evangéliumával, az ünneppel állnak kapcsolatban, azt ábrázolják vagy arra reflektálnak.¹⁶

A XV. századtól fokozatosan és folyamatosan elindult és megszorodott az egyházon belüli belső kritika hangja, majd a reformáció után a pápák időről időre rendezték a naptárat, redukálták az ünnepeket, mivel időről időre egyes ünnepek kiüresedtek, valamint részben elvesztették korábbi funkciójukat. Erre

¹⁰ Vö. DOLHAI 2016, 88-89.

¹¹ Az ünneplistát egészében közli: SOLYMOSI 1998, 93.

¹² SOLYMOSI 1998, 94.

¹³ SOLYMOSI 1998, 94-95.

¹⁴ SÖRÖS 1904, 125-128.; MIHÁLYFI 1933, 97-100.

¹⁵ Vö. BABIK 1891, 266-267.

¹⁶ Vö. részletesebben: SOLTÉSZ 1980; MG 2007.

a jelenségre minden korban találunk példát. A *Tridenti Zsinat* a vonatkozó kívánságok és kérések ellenére nem vett fel semmilyen új ünnepet, hanem alaposan megtisztította a római naptárat, így 157 nap lett teljesen „ünneptelen”. Az ünnepek számának redukálása különösen érintette március és április hónapokat, ami azt mutatja, hogy a nagyböjti és húsvéti időszakot szabadon akarták hagyni, vagyis helyre akarták állítani az időszak eredeti rendeltetését.¹⁷

1611-ben a *nagyszombati zsinat* a vasárnapokon kívül 55 ünnepet ismert el.¹⁸ 1642-ben VIII. Orbán a vasárnapokon kívül 34-re csökkentette, majd XI. Kelemen 1708-ban 35-re emelte a parancsolt ünnepnapok számát. XIII. Benedek 1727-ben Spanyolország egy részének kérésére és az adott területre érvényesen radikálisan, 35-ből 18 ünnepnapon engedte meg a misehallgatás utáni munkát. Ezt XIV. Benedek 1754-ben kiterjesztette több országra, így Magyarországra is.¹⁹

Mária Terézia kérésére XIV. Kelemen 1771-ben a szóban forgó 18 ünnepet teljesen megszüntette, így többek között a Húsvét és Pünkösd harmadik napját.²⁰ Ezt a protestáns egyházak is beiktatták saját ünneptartási rendjükbe és szabályaikba. Más országokban még radikálisabb csökkentések mentek végbe.

X. Piusz 1911-ben a vasárnapokon kívül már csak 8 parancsolt ünnepet írt elő (Karácsony, Újév, Vízkereszt, Áldozócsütörtök, Nagyboldogasszony, Szeplőtelen Fogantatás, Péter-Pál, Mindenszentek). Eltörölte tehát a Húsvét és a Pünkösd második napját, valamint további ünnepnapok is megszűntek parancsolt ünnepnek lenni. A magyar püspökök kérték, hogy az eltörölt ünnepeket újból mint parancsoltakat ülhesse meg a magyar nép, amit X. Piusz 1912-ben megengedett. Ezután az egyházi törvénykönyv (*Codex Juris Canonici*) újabb ünnepeket állított vissza.²¹ A XIX-XX. század folyamán történt néhány visszaállítás és ünnepáthelyezés (*translatio*) után a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgia- és naptárreform újból és jelentősen átrendezte a liturgikus évet.

A reformáció centrumaiban (Bern, Basel, Zürich, Genf, St. Gallen) az ünnepek számának radikális csökkentésére törekedtek a reformáció előtt és után, egyúttal a vasárnap prioritásának emelését elsődleges feladatuknak tekintették.²² A reformátorok szembesültek a túlságosan sok ünnep következtében jelentkező társadalmi és szociális problémákkal, így került sor a lutheri és kálvini reformációban egyaránt az ünnepek eltérő mértékű, de egyöntetű redukálására.

¹⁷ KLAUSER 1965, 126. Vö. SÖRÖS 1904, 124.

¹⁸ Vö. BOGÁR 1932, 71-72.

¹⁹ Vö. WATZATKA 2011/2012, 356.

²⁰ Vö. LONOVICS 1857, 40-41., 209., 249.; MIHÁLYI 1980, 191.

²¹ BOGÁR 1932, 72-75.; MIHÁLYFI 1933, 100-102.; ÜNGHVÁRY 1934, 79-81.; MIHÁLYI 1980, 144. Vö. CSIKY 1892, 42.

²² EHRENSPERGER 2011, 83-84. Vö. PFISTER 1974, 521-522.; BIERITZ 2005, 249-251.

A lutheránus naptárakban megmaradtak kissé nagyobb számban Krisztus-ünnepek,²³ az apostolok és evangélisták napjai, valamint vasárnapra áthelyezett kisebb ünnepek. Az apostolünnepek „félünnepek” vagy „félünnepnapnak” számítottak, amelyeken istentiszteletet tartottak, de nem voltak teljesen munkaszüneti napok.²⁴

Nagyon hasznosak korai magyar nyelvű prédikációs forrásaink, a kódexek.²⁵ Az 1506-ra datált Winkler-kódexben (6. melléklet) a *Siket péntek*re²⁶ való utalás az evangéliumi perikópák szerinti meghatározottság tanújaként érdekes a kutatás számára, de az 1508-as Döbrentei-kódex (7. melléklet) feliratai alapján gyakorlatilag az egész egyházi esztendő vasár- és ünnepnapjainak teljes magyar nyelvű listáját összeállíthatjuk. Megjelenik a *Kilenbe hagyó el[s]ő vasárnap* (*Septuagesima*),²⁷ amit *másvasárnap* és *harmad vasárnap* követ. *Böjtfő szerda* után *Böjt* vasárnapjainak elnevezése is érdekes: *Böjt el[s]ő, Másod, Harmad, Letare: Negyed guzsaly ütő*,²⁸ *Siket ötöd vasárnap*. A *Szentháromság* ünnepét és az *Úrnapot* (*Corpus Christi*) követi a *nyári vasárnapok* sorozata (*Nyárba előlső vasárnaptól* számozva összesen huszonnégy vasárnap). Az 1514-1519 közé datált Cornides-kódex (8. melléklet) a nagyobb ünnepek neveit tartalmazza. Az 1519-ből származó Debreceni kódex (9. melléklet) *Karácsony estére, Urunk születésének* ünnepére, *Kiskarácsony* és *Vízkereszt napjára* közöl prédikációkat. A szintén 1519-re datált és fontos, sajátos helyesírású liturgikus megjegyzéseket tartalmazó Lányi-kódex (10. melléklet) szertartási utasításai közül az egyházi esztendővel kapcsolatos összes releváns adatot összegyűjtöttük és közöljük. A forrásban erőteljesen jelentkezik a vasár- és ünnepnapok neveinek magyar használata, *Septuagesima* e forrásban is *Kilenc hagyó*, az egyházi év második felét a *Szentháromság* ünnepe után számozza.

A vészterhes időből, 1526-1527 tájáról származó és a *Karthauzi Névtelennek* tulajdonított Érdy-kódex (11. melléklet) többszörösen jelentős kultúrtörténeti forrás, a benne található vasár- és ünnepnap elnevezések is figyelemreméltóak. A kódex – sajnos – nem öleli fel az egész egyházi esztendőt, azonban Advent első vasárnapjától *Quinquagesima* vasárnapig teljes listát közöl. Az Érdy-kódex prédikációi nyelv-, kultúr-, egyház- és homiletikatörténeti szempontból

²³ Az ún. nagy „Krisztus-ünnepek” mellett a kisebbek is megmaradtak (pl. az Úr bemutatása, az *Annuntiatio*), amelyek eredeti értelmüknél fogva nem Mária-, hanem Krisztus-ünnepek. Vö. BIERITZ 2005, 250.

²⁴ BIERITZ 2005, 250.

²⁵ MIHALOVICS 1900, 258-283.; KUDORA 1902, 35-55. A XVI. századi kódexekben található elnevezésekkel kapcsolatban lásd: BABIK 1891, 266-268.

²⁶ Vö. BABIK 1891, 277.; VELLEITS 1912, 253.

²⁷ Vö. BABIK 1891, 275.

²⁸ BABIK 1891, 275. szerint az elnevezés a fonást abbahagyására és a szövéis elkezdésére utal.

jelentősek és fontosak, különösen a (magyar) szentekről szóló prédikációk és legendák. A kódexben a Vízkereszt utáni vasárnapok elnevezése *Menyegzős vasárnapok*, amelyekből négyet számlál a forrás. A Böjtelő vasárnapjainak neve: *Kilenben hagyó, Hétben hagyó és Fassang vagy Farsang vasárnap*.

Az Érsekújvári kódex (1529-1531; 12. melléklet) szórványos adatokat szolgáltat témafelvetésünk vonatkozásában. Itt is megjelenik a *Siket péntek*, valamint latin-magyar kevert nyelven *Húsvét három napja, Húsvét nyolcad napja, a Mennybemenetel, Pünkösöd, Karácsony, végül Szentháromság napja*. Látható, hogy habár a forrás nagyjából a böjti idővel kezdve folytatólágosan közli az ünnepeket a „polgári” naptár szerint, azonban a Szentháromság ünnepe a lista legvégére került. Abszolút értelemben vett következtetéseket nehéz levonni mindebből, főleg azért is, mivel a kódexek keletkezése, másolása számos esetlegességgel áll az esetek többségében összefüggésben. Az 1531-re datált Thewrewk-kódex (13. melléklet) *Virágvasárnap*tól kezdve *Húsvétig* az egész Nagyhét magyar elnevezését közli.

Pesti Mízsér Gábor humanista nyomtatásban megjelent (1536) magyar nyelvű *Újszövetsége* azért megkerülhetetlen forrásunk (14. melléklet), mivel egyrésztől természetesen a fordítás és a bibliakiadás önmagában véve rendkívüli jelentőséggel bír, de az *Újszövetség* függelékében a vásár- és ünnepnapok perikópák közlése mellett az egész egyházi esztendő magyar nyelvű ünneplistáját is megtaláljuk. Az *Újszövetség* szövegét még csak fejezetekre tagolva találjuk meg, a versszámítás nem jelent meg, azonban a rögzült perikópákra utalás a Biblia szövege és a melléklet között gördülékenyen követhető. *Septuagesima, Sexagesima* és *Esto mihi* vasárnapok neve latinul szerepel, *Invocavit* vasárnapot pedig – más forrásokhoz hasonlóan – *Böjtelő vasárnap*ként²⁹ nevezi. Ezt semmiképpen nem szabad összetéveszteni a *Böjtelő időszakával, Böjt első* (vagy *Böjtfő*) *vasárnapot* más helyen is nevezték *Böjt elő* vasárnapnak, amit nyelvi variációként kell felfognunk.³⁰ Évszázadokon keresztül a február hónap általános neve *Böjtelő hava* volt. Nagyböjt vasárnapjait a klasszikus *introitusok* alapján nevezi meg a forrás, ahogyan a Húsvét utáni vasárnapokat is. *Szentháromság ünnepe* és *Úrnap (Corpus Christi)* után a *nyári vasárnapok* sorozata következik. Ezzel a gyakorlattal a Döbrentei-kódexben (7. melléklet) találkoztunk, ahol ugyanúgy, mint e bibliakiadásban huszonnégy nyári vasárnapkal számolunk. Az *Első nyári vasárnap* meghatározásánál közli forrásunk, hogy ez az *Úrnap októvájá* utáni vasárnap, a *Második vasárnap* pedig *Úrnap* után értendő, ami

²⁹ A *Dominica Quadragesima* magyar megfelelője lehet a *Negyvenlő elő vasárnap*. BABIK 1891, 275. A negyven napos böjt neve lehetett forrásaink szerint *negyvenlő böjt* is. VELLEDEITS 1912, 252.

³⁰ Vö. VELLEDEITS 1912, 252.

természetesen a csütörtökre eső *Úrnap* esetében is igaz, de valójában a vasárnapra eső *Szentháromság ünnepétől* veendő.

A Heltai Gáspár *Agendájában* (Kolozsvár, 1559.; RMK I 37, RMNy 154) található ünneplistát SÖRÖS Béla közölte.³¹

Melius Juhász Péter *Magyar prédikációk, kit postillának neveznek* című kötete (1563, 15. melléklet) ugyan szorosan nem kapcsolódik az egyházi év elnevezésének vizsgálatához, csak annyiban köthető ide, hogy Melius egyrészt a *postilla* elnevezést *lectio continuán* alapuló prédikációs kötetre alkalmazza, másrészt a betűhíven közölt rövid idézet megemlékezik a „szaggatott” és szokott evangéliumok, azaz perikópák szerinti prédikálás (*postillázás*) jelenségéről, amivel nem polemizál. A két gyakorlatot egymás mellett kell látnunk. A prédikációs kötetek, postillák elsődleges funkciójukon túl tulajdonképpen hittankönyveknek, vitairatoknak számítottak. FEKETE Csaba Czeglédy Sándorral egyetértően írja, hogy „nem egyértelmű és egyöntetű elutasítást kell kiolvasnunk a Melius és kora hozzáállásából, hanem azt, hogy rendes eljárásnak a perikópák szerinti prédikálást tekintették, ám e mellett a bibliai könyvek folyamatos végigprédikálása minősített hallgatóságot igényelt, s képzett prédikátorok erről sem mondhattak le.”³²

A szintén 1563-ból származó *Válogatott prédikációk* (16. melléklet) a konkrét címadás szerint az „egész esztendő által való főinnepekre” tartalmaz válogatott prédikációkat. E forrásnál – ahogyan a későbbiekben a nyomtatásban megjelent kiadványok esetében – szükséges az egyes prédikációk címének, feliratának közlése mellett az előfejekben található elnevezéseket is táblázatszerűen közreadni, sőt egynémely könyvek esetében még a tartalomjegyzékre is figyelemmel kellett lenni, ugyanis az egy könyvön belüli kettő vagy három forrás akár eltérő adatokat is szolgáltatathat. A helyesírási eltérések és változatok nem csupán a tartalomjegyzék, címadás és előfej könyvön belüli különböző funkciójából eredhetnek, hanem több esetben a nyomdász megoldásaira vagy hibájára kell gondolnunk, amelyek nem feltétlenül tükrözik a szerző szándékát. Melius kötetében feltűnő az ünnepekhez, ünnepkörökhöz alkalmazkodó klasszikus és sokrétű textusválasztás, valamint az, hogy *Karácsony* mellett *Kiskarácsony*, *Vízkereszt*, *Böjt* időszakára több prédikációt találunk. A passiók prédikációi után nem *húsvéti* – az elnevezést nem használja Melius –, hanem *Feltámadásról való prédikációk* következnek, majd *Az Isten mennybemeneteléről való prédikációkat* *Pünkösdről* és *Szentháromságról* szóló ígehirdetések követik. A prédikációs kötet műfajából nyilvánvaló, hogy az adott ünnepek itt is, mint megannyi forrásban

³¹ SÖRÖS 1904, 299–301.

³² FEKETE 1998/1999, 247.

– így a zsinati ünneplistákban is – az adott ünnepi időszakok egészére vonatkoztatandók. Ebből a prédikációs és liturgikus gyakorlat sokkal szorosabb összetartozására és összefüggésére következtethetünk annál, mint ahogyan azt sokan elképzelik.

Kulcsár György *Postillája* (1574; 17. melléklet) egyik legkorábbi protestáns, a teljes egyházi évet felölelő forrásunk. A táblázatban a címek, feliratok és az élőfej névadásait közlöm. A nagyünnepek esetében kiemelkedő az, ahogyan összekapcsolja az ünnep bevett, általános nevét egy tágabb, pontosabb meghatározással, pl. *Karácsony napján, azaz, a Krisztus születése Ünnepén; Kiskarácsony napjára, a Krisztus körülmetélkedése napján; Vízkereszt napjára, azaz, a Krisztus megjelenése ünnepére* stb. *Quinquagesima* vasárnapját *Húshagyó vasárnapnak* nevezi.

Bornemisza Péter *postilláiban* és *foliopostillájában* (18. melléklet) hatalmas mennyiségű anyagot hagyott az utókorra. A vásár- és ünnepnapok elnevezésének kérdését illetően három adatot is figyelembe kellett vennünk. SCHULEK Tibor Bornemisza Péter kísérleteként fogja fel, hogy Bornemisza a keresztyén ünnepek elnevezését meg akarta újítani, ill. megrendszabályozni. Húsvét *Krisztus feltámadása*, Pünkösd *Úr Lelke napja*, Advent *Úr eljövele*, Karácsony *Úr születése*, Kiskarácsony *Úr körülmetélkedése*, Vízkereszt *Úr kijelentése napja*, vasárnap *Úr napja*, keresztelés inkább *mosódás*.³³ E helyen a SCHULEK Tibor által használt, saját maga által alkalmazott neveket idéztem.

Mint a melléklet három egymás melletti oszlopában látható, Bornemisza egyszerre használja – kissé modernizált átírásban – az *Advent* és az *Úrnak eljövése*, a *Karácsony* és a *Krisztus születése*, a *Karácsony után első vasárnap* és a *Legelső Úr napjára Születés után*, a *Kiskarácsony* és az *Úr körülmetélkedése* és *Új Esztendő napja*, a *Vízkereszt* és a *Kijelentés napja* terminológiát. Érdekes, hogy a *Septuagesima*, *Sexagesima* és *Quinquagesima* vasárnapok megnevezése mellett a *Kijelentés utáni vasárnapok* sorozatát egyedülálló módon folytatólagosan számozza, sőt egészen Virágvasárnapig magyarul tizennégy vasárnapot számlál, míg a széljegyzetben egyszerre számozza a böjti vasárnapokat és megnevezi a szokásos *introitusok* kezdő szavait is. Húsvét az *Úr feltámadásának* ünnepe, a *Húsvét utáni vasárnapokat* az *Úr feltámadása utáni Úrnapokként* is megnevezi. Pünkösd Bornemisza terminológiája szerint az *Úr Lelke napja*. *Szentháromság* vasárnap a *Pünkösd utáni első vasárnap* – *Alias, Szent háromság nap*, a *Pünkösd utáni másod* (vagy *második*) egyúttal a *Szentháromság utáni első vasárnap* avagy *Másod Úrnap az Úr Lelke napja után*. Ez a bonyolult duplikálás az időszak összes vasárnapját végigkíséri. A *Foliopostilla* a korábbi kötetek hagyományát ötvözi,

³³ SCHULEK 1938, 23.

bár némileg egyszerűsödött az elnevezések rendszere, ezáltal kevésbé tér el az általános gyakorlattól, mint az ezt megelőző kötetek.

Telegdi Miklós postillái (1577, 1578; 19. melléklet) római katolikus oldalon, anyanyelven párhuzamosan jelennek meg Bornemisza postilláival. Éppen ezért sem a véletlen műve, hogy Telegdi számos ponton érintkezik és ütközik Bornemiszával. A betűhív átírásban hosszabban idézett előszó liturgia-, homiletika- és ünneptörténeti szempontból is fontos adatokat közöl. *Oculi* vasárnapkal kapcsolatban közli, hogy azt *Böjtközép* vasárnapnak nevezzük, *Laetare* vasárnapot pedig *Guzsaly vasárnapnak* nevez[i] *a parasztság*.³⁴ *Judica* pedig *Siket vasárnap*.³⁵ Az egyházi esztendő második felének vasárnapjait Szentháromság ünnepe után számozza.

Rendkívül érdekes Telegdi Miklós felelete, vitairata Bornemisza Péternek (1580; 20. melléklet), amelyben az ünnepnevek kérdésével foglalkozik. Az írás legfontosabb részeit betűhív átírásban közöltem. A Telegdi és Bornemisza közötti vita tulajdonképpen Telegdi Septuagesima vasárnapi magyarázatából indult ki, és erre utal vissza az 1580-as vitairat. Telegdi saját prédikációjának védelme érdekében elmondja, hogy prédikációja bevezetésében az együgyűek kedvéért megmagyarázta a Septuagesima nevezetét, ami „hetuenedik” és nem „hetuen” vasárnap, ahogyan Bornemisza írta. A vita tulajdonképpen az általános, bevett ünnepnevek módosításáról szólt.

Beythe István postilláit³⁶ (1584; RMK I 211, RMNy 552; RMK I 212, RMNy 553; RMK I 213, RMNy 554³⁷) fizikai okok, valamint a könyv ritkasága miatt a melléklet összeállításakor – sajnos – nem tudtam feldolgozni, figyelembe venni. A későbbiekben, egy esetleges megjelentetés esetén természetesen szükséges lesz pótolni ezt a hiányt.

A vásár- és ünnepnap evangéliumi és epistolai szakaszok kiadványai hasonló népszerűségnek örvendtek, mint a korai kalendáriumok.³⁸ Az egyik ilyen korai (1589; 21. melléklet), feltehetően a lutheránus hagyományhoz jobban kötődő perikópáskönyv ünnepneveit betűhív átírásban közöltem.

Leonhard Stöckel latin nyelvű *Postillája* (1596; 22. melléklet) protestáns örökségünk részét képezi, felosztása és ünnepnevei a klasszikus, hagyományos előzményeket követik.

³⁴ Vö. VELLEITS 1912, 252.

³⁵ Vö. BABIK 1891, 277.

³⁶ Vö. SZABÓ 1973, 637-657.; BITSKEY 1979, 14-15. BARTHA 1973, 560-561. Beythe prédikációjában az igeközpontúságot hangsúlyozza.

³⁷ *A szentek főünnepeiről való evangéliumok; Főünnep napokra való epistolák magyarázata*

³⁸ HELTAI 2008, 45-46.

Sóvári Soós Kristóf *Postilláját* (1598; 23. melléklet) az Országos Széchenyi Könyvtár Digitális Könyvtárából értem el. E ritka kötet az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjaihoz kötődő epistolák magyarázatát tartalmazza. A feliratok és az előfejben található elnevezések mellett HUBERT Ildikó átírását is közlöm. Karácsony másod és harmad napját *István vértanú*, valamint *János apostol és evangélista* után nevezi, megjelenik az *Aprószentek napja*, Újév helyett pedig a *Kiskarácsony* elnevezés. Ötvened vagy Quinquagesima vasárnap helyett *Húshagyó vasárnap* szerepel feliratként és az előfejben. A feliratban az *Úr mennybemenetele* elnevezés jelenik meg, az előfejben az *Áldozó napjára* fordulat. A Sóvári Soós Kristóf művével foglalkozó szakirodalom megállapítja, hogy a Kulcsár György *Postillájával* hasonlóság egyértelmű, ahogyan az is kimondható, hogy Kulcsár György művének igen erőteljes recepciójával számolhatunk évszázadokon keresztül a protestáns és katolikus prédikációs irodalomban és gyakorlatban egyaránt.³⁹

A XVI-XVII. századi magyar protestáns-református zsinatok, hitvallási iratok alapján készített szemelvény (24. melléklet) a rendelkezésre álló források alapján az ünnepek, ill. ünnepi időszakok felsorolását gyűjti össze, valamint az ünnepekre vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket.

Az előbbi szemelvényes listához kapcsolódik a XVI-XVII(-XVIII). századi magyarországi, nem csupán protestáns, különböző típusú énekeskönyvek feliratainak válogatott gyűjteménye (25. melléklet), hiszen – ahogyan többször rámutattunk – az egyház(ak) prédikációs, egyházzenei, liturgiai tevékenysége az egyes könyvek és könyvtípusok „hiánya” ellenére összefüggött, tehát a különféle könyveket egymást kiegészítő kiadványokként szükséges felfognunk. Nyilvánvaló, hogy az énekeskönyvek nem létezhetek zsinati-hitvallási megalapozás és konkrét liturgiai megvalósulás nélkül, ahogyan a prédikáció sem „idegen testként” létezett az istentiszteleten belül.⁴⁰

Az *Oppenheimeri Biblia* (1612) függelékéből az ünnepi énekek feliratait közltem (26. melléklet). Szintén Szenci Molnár Albert nevéhez kötődik a *Postilla Scultetica* (1617; 27. melléklet) fordítása és kiadása, amely klasszikus módon közli az egyházi év felépítését, a fordítás alapjául szolgáló eredeti alapján az egyes vásár- és ünnepnapok magyar megfelelője a szokványos magyar terminológiának megfelelően történt.

Vásárhelyi Gergely prédikációs kötetének (1618; 28. melléklet) érdekessége, hogy Karácsony, Kiskarácsony és Vízkereszt után *Karácsony utáni* vasárnapokként összesen hét vasárnapot nevez meg, azaz szinte egyedülálló módon

³⁹ Vö. részletesebben: HUBERT 2011.

⁴⁰ Vö. KARASSZON 2000, 139-148.; PAP 2011n.

a vízkereszti időt is *Karácsony utáni vasárnapok* sorozatába tagolja. Megjelenik *Hamvas szereda*, majd az egyházi év második felének vasárnapjait – feltehetően Trident hatása alatt – nem a Szentháromság ünnepe után, hanem Pünkösöd után számozza és összesen huszonhat vasárnapot tart számon.

FEKETE Csaba ismertette és közölte a *Spáczai Graduál* felépítését (1619), valamint a szertartási énekeskönyvben található, az egyházi év két részét (*Septuagesimától Virágvasárnapig*, valamint a *Szentháromság ünnepétől* az egyházi év végéig) átfogó perikóparendet a vásár- és ünnepnapok latin neveivel együtt.⁴¹

Szenci Molnár Albert *Imádságos könyvecskéje* (1621; 29. melléklet) a kegyességi élethez kapcsolódik, több ünnepi imádságot közöl.

Zvonarics Mihály postillái közül csak az első kötet (1627; 30. melléklet) állt rendelkezésemre.⁴² A forrás a *Rogate* vasárnap másik nevét használja: *Vocem iucunditatis*.

Káldi György postillái (1631; 31. melléklet) a meggyökeresedett magyar hagyományokat folytatják.

Alvinci (Pap) Péter postillái (1633, 1634; 32. melléklet) fontosabb református forrásaink közé tartoznak. Néhány jelentősebb prédikációrészletet is közöltem a mellékletben a vásár- és ünnepnapok elnevezésén túl. Nagyböjt első vasárnapját *Quadragesima vasárnapnak* nevezi,⁴³ és böjti prédikációsorozatot közöl, majd a második vasárnaptól kezdve az *introitusok* szerint különbözteti meg a böjti vasárnapokat – ahogyan a Húsvét utániakat is – egészen *Virágvasárnapig*. A Szentháromság ünnepével kezdődő második kötet címe szerint ebben a kötetben „foglaltatnak a nyári prédikációk”. Huszonhat Szentháromság ünnepe utáni vasárnapot sorol fel.

Az *Öreg Graduál* (1636; 33. melléklet)⁴⁴ jelentősége miatt nem a többi énekeskönyv között szerepel, hanem külön mellékletbe került. A szertartási énekeskönyvet a műfajok csoportosítása miatt többszörösen átjárja és meghatározza az egyházi év felépítése. A latin nyelvű elnevezések érdekességei közé tartozik, hogy Kiskarácsony (*Circumcisio*) után két vasárnapot nevez meg úgy, hogy felünteteti a *Karácsony utáni vasárnapot*, valamint öt *Vízkereszt utáni vasárnapot*

⁴¹ FEKETE 1998/1999, 239-250.

⁴² Az egyházi év második felét tartalmazó második kötet digitalizált változatát (OSZK Digitális Könyvtár) már nem tudtam figyelembe venni a kézirat lezárásakor.

⁴³ Ahogyan ez számos forrásunkban hasonlóképpen megtalálható. Vö. pl. FEKETE 2000c, 258.

⁴⁴ FEKETE Csaba részletesen közölte az *Öreg Graduál* eredetileg somorjai példányában található kéziratossá bejegyzéseket, ezek között a perikóparenddel együtt a teljes egyházi évre szóló énekkrendet, valamint értelemszerűen az egyes vásár- és ünnepnapok latin elnevezéseit. Munkánk jelen változatában eltekintettünk e forrás részletes közlésétől és ismertetésétől, valamint a *Graduáltól* való eltérések bemutatásától. Vö. FEKETE 2000c, 207-355.

is, ami teoretikusan, ebben a formában nem fordulhat elő.⁴⁵ Egy helyütt még az *Exaudi* és a *Mennybemenetel napja* cserélődött fel.

Pázmány Péter postillája (1636; 34. melléklet) a magyar ünnepnevek, valamint az esztergomi hagyomány és a Trident után kiadott vagy akkor kodifikált liturgikus rend, olvasmányrend harmonizálása szempontjából értékes forrásunk.

Samarjai [Máté] János istentiszteleti rendtartásának (1636; 35. melléklet) újabb értékelése hiányzik szakirodalmunkból, valamint a püspök személyét és működését⁴⁶ továbbra is történetietlen és anakronisztikus kontroverziák övezik körül.⁴⁷ Fontosnak tartottam a rendtartás ünnepekre vonatkozó részeit betűhív átírásban közölni. Látható, hogy Samarjai éppúgy, mint Geleji, valamint a puritánok a vasárnap megszentelését és elsőbbségét lényegi kérdésnek tartja.

Geleji Katona István *Praeconium Evangelicum* című latin nyelvű köteteiben (1638, 1640; 36. melléklet) a prédikációkat az egyházi év rendje szerint közli, Nagyböjt első vasárnapjának nevét *Dominica Quadragesima* formában adja meg, a következő böjti vasárnapokat az *introitusok* szerint, majd következik a klasszikus *Dominica Palmarum*.

Geleji Magyar Grammatikatska című iratában (1645; 37. melléklet) foglalkozik a kor ismeretei alapján az ünnepnevek kérdésével, etimológiájával, a rövid, általános, egy-egy aspektust kiemelő egyszerű elnevezések helyett a teljesebbeket támogatja.

A *Váltság titka* első kötetének (1645; 38. melléklet) betűhív átírásban hosszabban idézett előszava nagyon fontos homiletika-, liturgia- és ünneptörténeti forrás. A helyes evangéliumi (protestáns, református) tanítást védelmezi és definiálja a római egyház és az anabaptizmus ellenében, de ugyanígy kritikával illeti a lutheránusokat is.

Egyaránt idézzük Szatmárnémeti Mihály postillájának (1675; 39. melléklet) előszavát, valamint az ünnepek latin elnevezését az adott vásár- és ünnepnap evangéliumi szakasz alapján adott címekkel. A feliratok érdekessége, hogy Szatmárnémeti postillájában a *Dominica Circumcisionis*, *Dominica Epiphanias*, *Dominica Sepulturae*, *Dominica Ascensionis* formákat találjuk, amikor nyilvánvaló, hogy Kiskarácsony, Vízkereszt, Nagyszombat, Áldozócsütörtök nem vagy – az első kettő esetében – nem feltétlenül esik vasárnapra. Szokatlan a *Dominica Judicate* alak is. A *Dominica* kifejezést ünnep értelemben is használta volna? Vagy a nyomdász „kézjegyével” van dolgunk?

⁴⁵ A problémát szintén észlelte és jelezte: HUBERT 1998/1999, 254.

⁴⁶ Vö. „irénikus és romanofil agenda”: BENEDEK 1971, 98.

⁴⁷ Vö. KATHONA 1940; BENEDEK 1971, 30., 98., 208-209.

A „Debreceni Bibliaolvasó Kalauz” jelenségének rövid ismertetése is ide kívánczok. A debreceni prédikátorok (Köleséri Sámuel, Kabai Bodor Gellért,⁴⁸ Felvinczi Sándor) 1680 Pünkösdjé után egy hónap leforgása alatt felváltva magyarálták az Énekek énekét 15 prédikációban. Arra is következtetni lehet, hogy ezt a gyakorlatot folytatták, hiszen 1683 szeptemberére az egész Ószövetséget befejezték. Ez a sorozatprédikálás a *lectio continua* alapján elsődleges források és a kutatás szerint alapvetően hétköznap délutáni istentiszteletek alkalmával (hétfőn, csütörtökön, szombaton) történhetett. A nem teljesen új jelenség a nevezett korban minden bizonnyal összekapcsolódott a református identitás erősítésének és megtartásának szándékával.⁴⁹ A XIX. században Debrecenben a hét napjaira elosztva két napon keresztül az Ószövetséget, másik kettőn pedig az Újszövetséget magyarálták. „Az egész bibliát hat éven keresztül magyaráltuk végig.”⁵⁰ A sorok írója, KÖNYVES TÓTH Mihály megjegyzi, hogy ezt a szokást több ok miatt nem helyezelte.

Illyés András első kötete (1691; 40. melléklet) ünnepnapai prédikációkat tartalmaz, míg az 1696-os kötetek (41. melléklet) a nem nagyünnepi vasárnapok igeszakaszainak magyarázatát adták közre az egyházi esztendő elnevezés-hagyományának adaptálásával.

A 42. mellékletben egy bártfai, 1698-as, valamint egy lőcsei, XVII. századi perikópáskönyv feliratait adom közre.

Martonfalvi (Tóth) György és Debreceni Ember Pál prédikációinak (1663, 1700; 43. melléklet) fontosabb részeit a két személlyel összefüggésbe hozható teológiai irányzat álláspontjának pontosabb megismerése miatt tartottam fontosnak. A szövegek végigolvasása után nyilvánvalóan cizelláltabb képünk lesz arról, hogy valójában mit és milyen hangsúllyal képviseltek.

Illyés István ünnepi prédikációs kötetének (1708, 1710; 44. melléklet) érdekessége, hogy a „polgári” év felosztása szerint Kiskarácsonytól közli az ünnepeket. Csúzy Zsigmond kötete (1724; 45. melléklet) Adventtől a Húsvét utáni első vasárnapig közöl prédikációkat az egyházi év klasszikus rendje és elnevezései szerint.

⁴⁸ Kabai Bodor Gellért viszonylagosan mérsékelt álláspontot foglalt el az ünnepekkel és az egyházi évvel kapcsolatban. Kabai tulajdonképpen ellenzi a perikóparend alapján történő prédikálást, hiszen egyenesen az ördögtől való, hogy ugyanazokról a perikópákról évről évre ugyanazokat a prédikációkat mondják el a lelkészek. Nem is feltétlenül a perikóparenddel, hanem a lelkési gyakorlattal van gondja. Érdemes lenne e kettő között ma is különbséget tenni. Vö. CZEGLÉDY 1964, 59–63.; KARASSZON 1994, 11.; HUBERT 2004, 473–481.; FEKETE 2008b, 180–181.

⁴⁹ Vö. részletesebben: CSORBA 2003, 173–179.; CSORBA 2008, 236–243.

⁵⁰ KÖNYVES TÓTH 1855, 90.

Csuzi Cseh János *Lelki áldozat* című imakönyve (1736; 46. melléklet) *Új Esztendő első napjára, Húsvétra, Pünkösdre, Karácsonyra*, tehát az egyházi esztendő főbb „sarokpontjaira” közöl imádságokat a „polgári” év menete szerint.

Bod Péter *Szent Heortokrates* című műve (47. melléklet) – mint láttuk – fontos ünneptörténeti forrásunk. Ennek fontosabb részeit közöltem betűhív átírásban, valamint az általa használt ünnepneveket táblázatos formában is összeszedtem. A mű szinte semmilyen utalást nem tartalmaz saját kora gyakorlatára, ezért azt a felhasznált források alapján készített összegzésnek, leírásnak tarthatjuk.

Két XVIII. századi katolikus forrást közöl párhuzamosan a 48. melléklet: Mikes Kelemen tollából, fordításában (1741) és Molnár Jánostól (1777).

Ónodi Sámuel imakönyve (49. melléklet) egyéni imádkozásra, „privátáthítara” szánt imakönyv. Első kiadása 1750-ben jelent meg, azonban egyik általam elérhető könyvtárban sem találtam eddig első kiadást az *Arany tsészéből*. Ónodi műve nagyon népszerű volt, a XX. századig számos kiadást megélt. Ónodi Sámuel (kb. 1720-1783) református esperes Debrecenben tanult, majd Utrechtben és Franekerben folytatta tanulmányait. 1746-tól Dömsödön, majd Vértessalján lelkész, 1770-től ugyanitt esperes.⁵¹ Életrajzi adataiból kitűnik, hogy túlzott „dunántúliséggel” sem lehet vádolni, éppen ezért rendkívül érdekes és imakönyvhöz képest igen részletes az ünneplista: *Karácsony éjszakájával* és *Vízkereszttel* együtt.

(Marosvásárhelyi) Gombási István prédikációrészlete, ill. prédikációadaptációja (1784; 50. melléklet) a vasárnap megszenteléséről szól és újból annak fontosságát hangsúlyozza.

Az 1791-es református és evangélikus zsinatok (1791; 51. melléklet) kánonjait, ill. ünneplistáit a XVIII. század második felének változásai fényében értelmezhetjük. A református zsinat 38. kánonja a Karácsony éjjeli és virradat előtti istentiszteletek *ezután* való megtartásától való tartózkodásra hívott fel.

A Ketskeméti Zsigmond *falusi prédikációit* tartalmazó kötet (1795; 52. melléklet) már kevésbé a klasszikus egyházi év felépítését követi, habár a „polgári” év sorrendjében annak „sarokpontjait” természetesen közli, valamint megjelennek a farsangi, tavaszi, aratási, vetéskori, szüreti stb. alkalmakkor mondandó beszédek. Takáts Ádám prédikációs kötete (1797; 53. melléklet) ezzel szemben bősséggel ad közre nagykarácsonyi, kiskarácsonyi, nagypénteki, húsvéti, áldozócsütörtöki és pünkösd-i prédikációkat. Nagyjából ettől a korszaktól figyelhetjük meg a válogatott prédikációk kiadását, ami egyrészt nem kötelezi a prédikátort/kiadót arra, hogy az egész egyházi esztendőt lefedje, másrészről éppen ezért aránytalanságok is felléphetnek pontosan a gyűjteményes jelleg miatt. Az

⁵¹ ZOVÁNYI 1977, 444.

ilyen és hasonló gyűjteményekből önmagukban véve túlságosan nagy következtetéseket nem lehet levonni sem a prédikálási gyakorlat, sem az istentiszteleti élet vonatkozásában.

Hunyadi (Szabó) Ferenc ünnepi prédikációi (1800; 54. melléklet) Új Esztendőől *Karácsonyig* kínál prédikációkat.

TÓTH Ferenc, a magyar liturgika „atyja” (1810) szerint sem az ünnepek, sem a vasárnap megülése nézve nincsen parancs a Bibliában. Az ünnepekre „Krisztus tudománya”, azaz a keresztyén hit tisztasága miatt van szükség. A világi hatalomnak vigyázni kell az ünnepnapok kijelölésekor, nehogy azok veszélyeztessék a közösség boldogulását és nehogy henyélésre szoktassák a népet. A (református) keresztyén egyház ünnepnapjai a következők: *Vasárnap, Karácsony, Új esztendő, Nagypéntek, Húsvét, Krisztus mennybemenetele, Pünkösöd*. A Karácsony, Húsvét, Pünkösöd kétnapos ünnep, a többit egy napig ülik. TÓTH Ferenc megjegyzi, hogy „nálunk”, azaz Magyarországon nem ünneplik a *Reformáció ünnepét*, amit azonban más nemzetek a reformációban kapott sok jó miatt ünnepnappal szentelnek meg.⁵² *Homilétikájában* a következő ünnepekről ír:

Ádvent Innepe.⁵³

Karácsonyi Predikátziók.⁵⁴

Új Esztendői Predikátzió.⁵⁵

Nagy Pénteki Predikátzió.⁵⁶

Húsvét' Innepe.⁵⁷

Krisztus' Mennybemenetele Innepe.⁵⁸

Pünkösdi Predikátziók.⁵⁹

Kováts Sámuel (1814) és Lácza Szabó József (1820) ünnepi prédikációkat tartalmazó kötetei (55. melléklet) Adventtől Pünkösdig közölnek ünnepi igehirdetéseket.

A Dunamelléki Református Egyházkerület Almanakájában található *Egyházi Naptárral* (1836; 56. melléklet) kapcsolatban sikerült kimutatni, hogy tartalmi formái hasonlóságot mutat az 1833-as dunántúli és 1843-as tiszántúli kiadványokkal. A jelenség – tudomásom szerint – teljességgel kutatatlan. Szórványos

⁵² TÓTH 1810, 65-68. Vö. FEKETE 1999/2000, 461-462.

⁵³ TÓTH 1814, 118-119.

⁵⁴ TÓTH 1814, 119-120.

⁵⁵ TÓTH 1814, 120-121.

⁵⁶ TÓTH 1814, 122-123.

⁵⁷ TÓTH 1814, 123-124.

⁵⁸ TÓTH 1814, 124-125.

⁵⁹ TÓTH 1814, 125-126.

adattal rendelkezünk arra nézve, hogy az egyes vásár- és ünnepnapok tematikái és textusai előkerültek az igehirdetői gyakorlatban. Az *Almanak* az istentiszteleti használat és az általános naptár keverékeként jellemezhető.

Német János tótvázsonyi prédikátor 1839-es prédikációjának figyelemfelhívó címét nem hagyhatjuk figyelmen kívül: *a Szentháromság utáni XIX. vásárnapra* (1839. október 6.). A kötet és a prédikáció egyrészről a korszak teológiai-prédikatori törekvéseinek megfelelően az erkölcsi nevelkedés, felemelkedés nemes célját szolgálja, másrészről a prédikációt mégis az egyházi év protestáns hagyománya szerint datálja.⁶⁰ E két dolog nyilvánvalóan nincs a szerző és szűkebb-tágabb közössége ellenére.

TÖRÖK Pál gyűjteményes prédikációs kötete (1841; 57. melléklet) a „polgári” év lefolyása szerint közöl prédikációkat, az egyházi év „sarokpontjain” kívül megjelennek a téli, farsangi, tavaszi, aratási, szüreti, őszi prédikációk is. Az egyik adventi prédikáció a *Rorate coeli desuper* klasszikus adventi introitus magyar nyelvű idézésével veszi kezdetét. A prédikáció bevezetése után a főtétel így hangzik: „*Mindnyájan egy vagyunk a’ Jésumban*, – tűzöm-ki ez ünnepi napon, mellyet a’ békesség’ fejedelme’ eljövételének emlékezetére szentelünk, beszédem’ s nagybecsű figyelmetek’ tárgyaúl [...]”⁶¹

Ma azt mondanánk, hogy ez a prédikáció a társadalmi egyenlőtlenségek leküzdésének problémájáról szól. Kiss Áron beszámol arról, hogy TÖRÖK Pál prédikációi közül az *egyházi évkörre* maradt fenn egy sorozat, „leginkább Tholuck után fordítva”.⁶² E prédikációsorozatról a rendelkezésre álló források szerint semmit sem tudunk.

A sorozat második kötete (*Egyházi beszédek. II. kötet*) 1845-ben jelent meg szintén gyűjteményes kötetként. A könyv első fele tartalmazza a vásár- és ünnepnapra igehirdetéseket ugyanolyan logika szerint, mint az első kötet. Itt megjelenik Virágvasárnap is.⁶³

Edvi Illés Pál evangélikus prédikátor 1847-ben postillát adott közre (58. melléklet). Régi hagyomány szerint az első kötet *Téli Postilla* Advent első vásárnapjától a Húsvét utáni hatodik vasárnapig. A második rész *Nyári Postilla*, amely Pünkösdtől a Szentháromság utáni huszonhetedik vasárnapig tartalmaz prédikációkat.

Péterfi Sándor unitárius lelkész prédikációs köteteit (1853, 1859, 1861; 59. melléklet) külön ki kell emelnem, ugyanis azok az egyházi év rendjét szinte teljes egészében követik. Ugyan Vízkereszt ünnepéről nincs szó, de Nagyböjt

⁶⁰ NÉMET 1839.

⁶¹ TÖRÖK 1841, 5.

⁶² KISS 1904, 53.

⁶³ Vö. TÖRÖK 1845.

kezdetéig *Újév után számozza a vasárnapokat*, az utolsót *Fársáng végén húshagyó előtti vasárnapnak* nevezi. Majd Húsvét és a Húsvét utáni vasárnapok, valamint Áldozócsütörtök után Pünkösöd és a Pünkösöd utáni vasárnapok következnek. A harmadik kötet szeptembertől Karácsonyig tartalmaz beszédeket.

A XIX. század közepétől egyre gyakrabban látnak napvilágot a homiletikai tankönyvek, amelyek szintén foglalkoztak az egyházi év, ill. pontosabban az ünnepek „homiletikumával”. KUN Bertalan (1855) tankönyve szerint:

23. §. II. Az innepi beszédek egyenként, vagy különösen.⁶⁴

1. Adventi beszéd.⁶⁵

Az adventi napok, előkészítik a keresztyén híveket Jézus születésének innepéhez; és így az adventi napokkal kezdődik meg az egyházi új év.⁶⁶

2. Karácsonyi beszéd.⁶⁷

3. Új évi beszéd.⁶⁸

Az új évi innepnek semmi evangyéliomi alapja nincs, mert Jézus e naponi körülmélettetése ránk nézve semmi vallásos érdekléssel sem bír. Ezen innep úgy látszik legújabb az egyházi innepök között, csak a 13. században nyert ez nyilvános szentesítést, az oxfordi (1222) és lyoni (1244) egyházi gyűléseken.⁶⁹

4. Bőjti, s nagy-pénteki beszéd.⁷⁰

5. Húsvéti beszéd.⁷¹

6. Áldozó csütörtöki beszéd.⁷²

7. Pünkösöti beszéd.⁷³

8. Bűnbánati beszéd.⁷⁴

9. Aratási beszéd.⁷⁵

10. A reformatio emlék-beszéde.⁷⁶

⁶⁴ KUN 1855, 53-69.

⁶⁵ KUN 1855, 53-54.

⁶⁶ KUN 1855, 53.

⁶⁷ KUN 1855, 55-56.

⁶⁸ KUN 1855, 56-57.

⁶⁹ KUN 1855, 56.

⁷⁰ KUN 1855, 57-59.

⁷¹ KUN 1855, 59-61.

⁷² KUN 1855, 61-62.

⁷³ KUN 1855, 62-63.

⁷⁴ KUN 1855, 63-66.

⁷⁵ KUN 1855, 66-67.

⁷⁶ KUN 1855, 67-69.

ZSARNAY Lajos (1857) *Paptanja* a következőket tartalmazza:⁷⁷

142. §.

A témák valamint a textusok választására határozólag folynak be az ünnepek. A helvét vallástételű evangélikusok Magyarországon (lásd a budai 34 kánont) az új éven kívül, (melynek evangéliumi alapja nincs, de az idő és élet változandóságára emlékeztetvén, Isten iránti hálára, bizodalomra, az idő okos használatára, erkölcsi újjászületésre sat. buzdit), karácson, Jézus születésének, nagypénteket, halálának, húsvétet, feltámadásának, áldozó csötörtököt, menybemenetelének, pünkösdt, a szentlélek alászállásának emlékére szentelik; ezen történetek az isteni kijelentés főrészei, a keresztyén vallás egyház és üdv alapjai. Ezen ünnepi predikációk tehát az ünnep egyházi célját előmozdítani tartoznak. Nagy homilétikai büüt [*sic!*] követne el a lelkész, ha p. o. husvétban Jézus feltámadását, vagy pünkösdben a szentlélek kitöltését mellőzné. [...]

Jegyz. 1. Az adventre, mely Jézus születésének méltó megünnepléséhez készít, e mellett az első advent az egyházi év első napja, a farsangi, böjti napokra, virág – szentháromság vasárnapjára is lehet figyelemmel a lelkész. Az év szakaszai, az úr vacsorája, s az ahozi készület szinte határozzák a textus és téma választását.⁷⁸

FÁBIÁN Dániel (1871) *Népszerű egyházi beszédek egy egész évre* című munkája az erdélyi helyzetre alkalmazott prédikációkat tartalmaz, amelyek javarészt német „dolgozatok” alkalmazásai. Bevallása szerint „hiányán volt a lángésznek”, ezért a szegény papságot akarta megsegíteni, amelynek szántania, dolgoznia, családját ruháznia is kellett a prédikációk írása mellett, ill. helyett. Megalapítása szerint a papok abból dolgoznak, amivel rendelkeznek, így javarészt „megemészthetetlen” dolgozatokat visznek fel a szószékre.

[...] hol lesz a szellemi míveltség előmozdítására oly szükséges könyvek megszerzésére a pénz? Ezért leginkább a tanodából kihozott, vagy a meghívás után beszerzett egypár predikációs könyv s egy-egy biblia teszük egész könyvtárukat; s ha az elsőket már kizsákmányolták: vagy újra kezdik, vagy kölcsönzött, ritkán vásárolt könyvekből mondanak el ismét néhány beszédet; legkevésbé tűnődve a tartalom czélszerűségével s hallgatóik míveltségi állásával. Ezért hallhatjuk falusi templomainkban Szoboszlait és Pompát, Révész és Bekét, Mihályit és Medgyest, egymást fölváltólag szólni... És ily helyzetben mégis minden vasárnap kettőt kell szónokolniok, még azoknak is, akiknek módjuk volna segédet tartani; mert nálunk a *segéd-tartás tilos*.⁷⁹

⁷⁷ Vö. FEKETE 1999/2000, 462-463.

⁷⁸ ZSARNAY 1857, 178-179.

⁷⁹ FÁBIÁN 1871, XIII-XIV.

66 prédikációt tartalmazó kötetében a következő megnevezett ünnepnapokat találjuk: Újév (I.); farsang (VI-VII.); bűnbánati (VIII.); böjti úrvacsoráláskor – Böjt fővasárnapján (IX.); Virágvasárnap (XIV.); Nagypéntek (XV.); Húsvét (XVI.); Áldozócsütörtök (XXII.); Konfirmáció (XXIII.); Pünköst (XXIV.); Bűnbánat (XXXIV.); Aratási hála (XXXV.); Bűnbánati (L.); Adventi I. (LI); Adventi 2. (LII.); Adventi 3. (LIII.); Adventi 4. (LIV.); Karácson (LV.); [Óév – LVI.]⁸⁰

TÓTH Mihály⁸¹ a következő ünnepekről ír tankönyvében:

I. Ünnepi Predikációk.⁸²

30. §. Az Adventi beszéd főtételei.⁸³

31. §. A Karácsonyi beszéd főtételei.⁸⁴

32. §. Az Ujesztendei beszéd főtételei.⁸⁵

33. §. A Virágvasárnapi beszéd főtételei.⁸⁶

34. §. A Nagypénteki beszéd főtételei.⁸⁷

35. §. A Húsvéti beszéd főtételei.⁸⁸

36. §. Az Áldozó csütörtöki beszéd főtételei.⁸⁹

37. §. A Pünkösti beszéd főtételei.⁹⁰

38. §. A Bűnbánó beszéd főtételei.⁹¹

39. Aratási beszéd főtárgyai.⁹²

Szász Károly *Az egyházi évkör* című kötetében (1881; 60. melléklet) végigköveti a református egyházi év sarokköveit, a munka a klasszikusabb felosztású művek közé tartozik.

A 61. mellékletben a XIX. század második felében keletkezett evangélikus liturgikák és liturgiák (Hörk József, Székács József, Gyurácz Ferenc, Karsay-Czékus agenda) adatait gyűjtöttem össze és mutatom be, amit a Kiss (*vagy* Kis)

⁸⁰ Vö. FÁBIÁN 1871

⁸¹ Vö. FEKETE 1999/2000, 464-465.

⁸² TÓTH 1878, 76-89.

⁸³ TÓTH 1878, 76-77.

⁸⁴ TÓTH 1878, 77-78.

⁸⁵ TÓTH 1878, 78-80.

⁸⁶ TÓTH 1878, 80.

⁸⁷ TÓTH 1878, 81-82.

⁸⁸ TÓTH 1878, 82-83.

⁸⁹ TÓTH 1878, 83-84.

⁹⁰ TÓTH 1878, 84-85.

⁹¹ TÓTH 1878, 85-87.

⁹² TÓTH 1878, 87-88.

János (1770-1846)⁹³ által szerkesztett dunántúli evangélikus agenda⁹⁴ vezet be. A dunántúli, gazdagabb liturgikus hagyományokat még 1831-ben is tükrözi ez az agenda, amit természetesen a kiadványban található részletesebb ünnep-listák is mutatnak. Az egész egyházi esztendőre – kiegészülve Mária tisztulásának, Krisztus fogantatásának, Péter-Pál napjának emlékeztével – találunk imádságokat a szertartáskönyvben. Az egyházi év teljes gyakorlatához való ragaszkodás – függetlenül annak formai és tartalmi konkrét megvalósulásától – a magyar evangélikus gyakorlatban legalább a lelkési szertartáskönyvek szintjén végigkíséri a XIX. századot.

A XIX. század végének sok szempontból sajátos álláspontot képviselő református gyakorlati teológusa, MITROVICS Gyula⁹⁵ a következőket írta:

Mindnyájan tudjuk ezek mellett azt, hogy a keresztyén egyház, részint bizonyos egyháztörténeti események, részint bizonyos magasabb jelentőségű keresztyén gondolatok és igazságok diadalának emlékeztére, meghatározott számú ünnepeket szokott szentelni, amelyek tartósabbá teszik a hívekben a múlt iránti kegyeletet; erősítik, emelkedettségben tartják vallásos érzelmét; azért méltán befoly a tárgyválasztásra az *egyházi év is*, mint amelybe vannak épen osztva egyháztársadalmi életünk nevezetesebb, ünnepesebb alkalmai. Talán mondanunk is alig kell: mennyire visszás és megbotránkoztató lenne, ha valaki, nem figyelve az alkalom természetére, husvéti egyházi beszédet tartana karácsonyi alkalommal. Könnyelmű és elvnlküli eljárás, midőn akárhány egyházi beszéd-füzetben találhatunk ilyenmű kettős ajánló-levéllal útnak eresztett dolgozatokat: „*Húsvéti, pünköszi, beköszöntő stb. egyházi beszéd; közönséges alkalommal is elmondható*”?⁹⁶

TÓTH Endre (1935) prédikációs kötetének tartalomjegyzékéből a következő ünnepeket sorolhatjuk fel: Advent, Karácsony, Farsang, Böjt, Nagyhét, Nagycsütörtök, Nagypéntek, Húsvét, Pünkösöd, Újkenyér, Október 6., Reformáció. TÓTH Endre *külön prédikálási alkalmaknak* nevezi az egyházi év és a polgári év ünnepein és alkalmain túl az egyetemes egyház vagy az egyházkerület, ill. esetleg az állami hatóság által elrendelt ünnepeket, pl. külmisziói és bibliai vasárnapot.⁹⁷

Az 1930-as évek érdekes kiadványa PAP Ferenc *Bibliaolvasó Kalauz Kálvin Institutiója alapján* (Budapest, 1936.) című bibliaolvasó vezérfonala. A kiadvány

⁹³ ZOVÁNYI 1977, 314-315.

⁹⁴ Vö. HAFENSCHER 2009, [119-120.]

⁹⁵ Vö. FEKETE 1999/2000, 465-466.

⁹⁶ MITROVICS 1911, 45-46.

⁹⁷ TÓTH 1935a, 30.

az iskolaévhez igazodva (?) szeptember hónappal kezdődik és az Institutio 1559-es kiadásának alapján kínál bibliaolvasó vezérfonalat. A szerző bibliaolvasó vezérfonalának koncepcióját egy 1617-es kiadványból vette, amelyben Kálvin műve 100 gondolatban található összefoglalva.⁹⁸

A kiadvány mintegy „olvasó öröknaptárként” működik, a hónapok felsorolása szeptembertől kezdődik, a hetek konkrét dátum nélkül vasárnaptól szombatig vannak felosztva. Az olvasmányrend és a heti beosztás alatt található szövegek Kálvin Institutiójának egyes könyveit követik, a bibliaolvasás rendjét is tematikusan határozza meg Kálvin műve. Október hónapban utalás történik Lutherre és a reformációra,⁹⁹ november harmadik hetének csütörtökjén az újkényéri úrvacsoraosztásra.¹⁰⁰ December első hetének első vasárnapján az 5Móz 6,1-9 mellett a következőket olvassuk: „Úr az Isten, ádvent ura”,¹⁰¹ ugyanezen hónap negyedik hetéhez lapalji jegyzet kapcsolódik: „A szeretet hónapja”.¹⁰² Március negyedik hetének péntek-szombatja utal Nagypéntekre (kereszthalál) és Nagyszombatra (sírba tétel),¹⁰³ az ötödik hét pedig Húsvétra.¹⁰⁴ Május második hetének szombatjára a Jel 5,12-14 a kijelölt igeszakasz („Pünkösöd szombatja”),¹⁰⁵ a harmadik hét pedig a Szentlélekre és Pünkösdre utal.¹⁰⁶ Olykor érződik, hogy az egyéb, állami ünnepekre és emléknapokra (pl. október 6., augusztus 20.) utalnak a heti gondolatok.

Hasonló éves, havi és napi bontású, de nem egy konkrét év vonatkozásában összeállított bibliaolvasó vezérfonal NYÁRY Pál kiadványa (1946), amely még kevesebb hivatkozást tartalmaz az egyházi évre, mint PAP Ferenc *Bibliaolvasó Kalauza*, hiszen az egyházi év mintegy kétharmadát kitevő mozgó, egymástól függő ünnepek, ünnepi időszakok *általános* behatárolása nem lehetséges.¹⁰⁷ Talán a tematikus, azaz az egyházi év szakaszához és gondolataihoz való igazítás a jól körülhatárolható adventi és karácsonyi hetekben észlelhető.

Úgy tűnik, hogy az ünnepnevek és az ünnepi kontextus nélküli bibliaolvasás igazából ebben az időszakban kezdett fellendülni. Talán öntudatlanul él a vásár- és ünnepnapok szegényes és sajátos elnevezésének rendszere is. Az

⁹⁸ PAP 1936, 3.

⁹⁹ PAP 1936, 10., 12.

¹⁰⁰ PAP 1936, 15.

¹⁰¹ PAP 1936, 17.

¹⁰² PAP 1936, 20.

¹⁰³ PAP 1936, 33.

¹⁰⁴ PAP 1936, 34.

¹⁰⁵ PAP 1936, 40.

¹⁰⁶ PAP 1936, 41.

¹⁰⁷ Évekre lebontott vezérfonalak pl.: SZIKSZAI 1939; GARA 1943. Ezek esetében feltételezhető a konkrét év lefolyása – GARA József kiadványa esetében inkább –, de ünnepnevek nincsenek feltüntetve.

ÁGOSTON Sándor–CSETE István által szerkesztett, az 1940-es években kiadott szórványliturgiás kiadvány tartalmaz 52 úrnapi teljes ének- és olvasmányrendet (bibliai és hitvallási, valamint Szikszaiából), ezek között csak Advent I–IV. vasárnapját nevezik meg,¹⁰⁸ valamint az ünnepi istentiszteletek között a következőket: *Újév, Nagypéntek, Húsvét, Áldozócsütörtök, Pünkösd, Reformáció emlékünnepe, Karácsony, Esztendő utolsó napja*.¹⁰⁹ Az említett „hagyományt” folytatja pl. a későbbi nevén *Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának* hívott testület megalakításának előkészületi fázisában megjelent javaslatgyűjtemény dunántúli ajánlása is. Ez a tanulmányi anyag javaslatot tesz magyar református (puritán) történeti előzményekre hivatkozva az éves bibliaolvasásra, amely a naptári évre mindenféle vásár- és ünnepnap vagy ünnepi időszak megnevezése és konkrét tartalmi figyelembevétele nélkül egyfajta igeolvasó „öröknapitárát” ajánl napi négy igeszakasszal.¹¹⁰

VÁSÁRHELYI János erdélyi püspök *Vasárnapról vasárnapra* című prédikációs kötete (1937; 62. melléklet) rekonstruálható módon egészen pontosan követi az egyházi esztendőt, ami Erdély és a püspök német (és szász?) kapcsolataival is összefüggésbe hozható. Feltehetően a protestáns felekezetek közelsége, a közös képzés erősebben éreztette és érezteti a hatását Erdélyben, mint Magyarországon. Egy 2010-es tanulmányában BENKŐ Tímea erdélyi evangélikus gyakorlati teológus jelen időben említette, hogy az erdélyi magyar ajkú evangélikusok, valamint „olykor református lelkész társai is éppen a német evangélikus perikoparend alapján prédikálnak.”¹¹¹ Feltehetően ennek egyik forrása ténylegesen a *Losung* lehet(ett), ahogyan ezt más forrásaim szóbeli közlés formájában meg is erősítették.

LŐRINCZE Géza (1941; 63. melléklet) kötetében többször utal az ünnepek teológiájára, jelentésére, ezek megünneplésének lényegére. Nem található előszó, szerkesztői koncepció, az olvasónak a könyv számos pontján egy némely pontatlanság miatt olyan érzése támad, mintha a kötet igazából olyan gyűjteményes kiadvány lenne, amit több év prédikációi alapján az 1940. esztendőre „húzott” rá a szerző csak azért, hogy az 1940. esztendőt le tudja fedni a prédikációival. Jellemző az ünnepi klasszikus textusok használata, a kis- és nagybetűs írás kissé következetlen, az „anyák napja” már itt is kissé túldimenzionált ünnepként jelentkezik a húsvéti időben.

ECSEDY Aladár (1947; 64. melléklet) *Egy év a szószéken* című kötete a „polgári” év felosztása szerint közöl prédikációkat. Kiemeli az Újév, Nagypéntek, Húsvét,

¹⁰⁸ ÁGOSTON–CSETE 1942, 12–37.

¹⁰⁹ ÁGOSTON–CSETE 1942, 37–41.

¹¹⁰ ZST 1993, 42–67.

¹¹¹ BENKŐ 2010, 162.

Áldozócsütörtök, Pünkösd, Reformáció, Karácsony, Óév napját és ünnepét, a többi „évközi” vasárnapot pedig folytatólagosan számozza. Az ünnepek mellett még *A munka ünnepére május 1. Munkálkodjatok* (Jn 6,27) címmel közöl igehirdetést.

A TÖKÉS–LÁSZLÓ–BORBÁTH szerzőhármás kötete (1975; 65. melléklet) feltehetően német és/vagy lutheránus párhuzamok nyomán Adventtől Adventig követi az egyházi esztendő beosztását, a vasárnapok megnevezése is klaszszikusnak mondható (némi németes helyesírással és elírással). Érdekes, hogy Epifánia ünnepe nincs a kötetben, de Epifánia utáni vasárnapok igen. Keveredik az *Epifánia* és *Epiphánia* írásmód, *Reminiscere* helyett kétszer *meminiscere* (sic!), valamint *Laetare* helyett *lätare* található. Jellemző, hogy szinte mindent – a Szentháromság szó kivételével – kisbetűvel írnak.

BAKOS Lajos *Ünnepnapok – vasárnapok* című prédikációs kötete (1976) a címben jelzett és sejtett tartalmak ellenére nem bír különösebb profillal, az egyházi év elnagyoltan jelentkezik, Advent nincs, a kötet első felében az egyházi év nagyobb ünnepeire, valamint Újévre találunk igehirdetéseket.¹¹²

BOROSS Géza prédikációiban (1980, kiadva: 2011; 66. melléklet) saját igehirdetői koncepció szerint osztja fel az év hónapjainak vasárnapjait. Ez a rendszer kevésbé vette, veheti figyelembe az egyházi év menetét, habár többször utal az év „sarokpontjaira”. A „polgári” esztendő folyását követő sorozat Advent mind a négy vasárnapjára figyelemmel volt, ahogyan ez a református Bibliaolvasó Kalauzban hosszú hagyománnyal és gyakorlattal bír.

A 67. mellékletben az 1929-es, 1930-as, 1950-es és 1985-ös magyarországi és erdélyi ágendák ünneplistáit közlöm egymás melletti oszlopokban. Ezek között a leggazdagabb, legrészletesebb az 1950-es, korábban már idézett Vásárhelyi János nevéhez köthető Ágenda.

Az 1985-ös Istentiszteleti Rendtartás bevezető fejezetei között (V.) találkozunk az egyházi év ünnepeinek felsorolásával, ahogyan azt az első fejezetben már ismertettem.¹¹³ Ez az *ünnepeket és további ünnepeket* tartalmazó lista korántsem teljes, inkább vázlatosnak nevezhető. A felsorolást – főleg a további ünnepek kategóriája vonatkozásában – kissé részletesebben, az első felsoroláshoz képest nem teljesen ugyanabban a sorrendben találjuk meg a példatárban, ahol a bizottság egyúttal kidolgozott mintákat kínál. A legnagyobb eltérést a könyvben található lekciónárium és textuárium tartalmazza. Egyrésről az ajánlott bibliai szövegek listája egyesíti a korábban használt megkülönböztetést idői szempontok szerint, azaz Adventtől folyamatosan és elegyítve közli

¹¹² Vö. BAKOS 1976

¹¹³ Vö. IR 1985, 37-39.

az üdvtörténeti ünnepek mellett a korabeli, ill. korra jellemző egyéb (téma) vasárnapokat és (társadalmi) emléknapiakat, valamint a lista végén a további istentiszteleti formákhoz kapcsolható textusokat. A lista a klasszikus egyházi év vonatkozásában is tartalmaz változtatásokat, ill. többleteket. A példatárhoz képest (*Böjti vasárnapok*) itt csak a Böjt I. vasárnapja kerül elő. Külön és önálló tétel az *Áldozócsütörtök utáni vasárnap*, ami valójában a Húsvét utáni VI. vasárnap. Öröndetes, hogy *Exaudit* vagy *Várovasárnapot* külön megemlítik, de ennyi erővel a többi vasárnapra is készíthetett volna a bizottság ajánlásokat.

A lista önmagában véve és a korábbi felsorolásokhoz képest nyelvi és helyesírási szempontból sem egységes (pl. vasárnapja, vasárnapjára; a kötőjel használata), ahogyan ilyen és ehhez hasonló következetlenségeket az e munkában bemutatott könyvek szinte mindegyikében felismerhetünk és megállapíthatunk. A textuáriumban minden megkülönböztetés nélkül kétszer szerepel a konfirmáció alkalma. A rendtartás legnagyobb hibája az, hogy a könyv ünneplistáit valójában nem lehet teljességgel összehangolni, mivel – szokatlan módon – liturgiai szempontból a textuárium kínálja a legbővebb és legrészletesebb ünneplistát. Ez a megállapítás az egyházi év klasszikus ünnepei és ünnepi időszakai vonatkozásában is igaz.

A 68. mellékletben 1933-ból, 1969-ből, valamint 2007-ből közlöm a II. Vatikáni Zsinat előtti és utáni felosztást, az egyházi év vásár- és ünnepnapjait. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezéseinek átültetésére a Magyar Püspöki Kar 1969. szeptember 17-én keltezett rendelete szerint került sor. Az új miserend 1969. november 30-án, Advent I. vasárnapján lépett életbe, míg az új naptár 1970. január 1-től lett hivatalossá.

A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciójának értelmében a húsvéti misztérium került (újból) középpontba, ami az egyházi év meghatározója, valamint a liturgia és a liturgikus élet középpontja. Az ünnepek egyházjogi, liturgikus jogi státusza és elrendezése egyszerűsödött. A vasárnap (*dominica*) és a „hétköznapi” (*feria*) mellett a korábbi kategóriák mentén orientálódva megkülönböztetnek *sollemnitast*, *festumot*, valamint *memoria obligatoriát* és *memoria ad libitumot*. A Liturgikus Konstitúció szándéka szerint a gyülekezet és a hívek figyelmét elsősorban az *Úr ünnepeire* kell irányítani, éppen ezért az *Úr ünnepei* minden más ünnep és emléknapi előtt foglalnak helyet.¹¹⁴

Krisztus keresztségének ünnepét a Vízkereszt utáni I. vasárnapra helyezték át (január 13-ról), Krisztus Király ünnepét pedig az egyházi év utolsó vasárnapjára pozícionálták. A naptárreformmal megszűnt a Septuagesima, Sexagesima, Quinquagesima (böjtelői) vasárnapok speciális sorozata, a rendelkezés szerint

¹¹⁴ Vö. VÁRNAGY 1999, 458–460.

a „vizkereszt utáni vasárnapok sora pedig folytatódik egészen hamvazószerdáig.” Megszűnt a *tempus passionis* elnevezés is, Feketevasárnap új neve *Dominica V in Quadragesima* lett. A három szentnap hivatalos neve *triduum paschale*, amely Nagycsütörtök estével kezdődik és Húsvétvasárnapot magában foglalva ér véget. A húsvéti időszak ötven napon keresztül Pünkösöd ünnepéig tart, Pünkösöd nyolcada megszűnt.¹¹⁵

A II. Vatikáni Zsinat *után* véghezvitt liturgiareformot nem csupán „technikai átrendezésként” kell felfognunk, hanem a változtatások az istentisztelet teológiáját is érintették, ami kihatott a hitgyakorlatra és a hitéletre.¹¹⁶ Mindezt nyugodtan nevezhetjük *korhoz kötött aggiornamentónak*, amely néhány évtized után elavult.

A 69. mellékletben 1932-2012 között evangélikus liturgiák, ágendák, liturgikus kiadványok (Raffay agenda, Liturgikus rend, A gyermek vasárnapja, Káldy agenda, Agenda, Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv, Útmutató) ünneplistáit közlöm, amelyek érdekesen épülnek egymásra, s korábban közölt XIX. századi ünneplistákat sem hagyhatjuk ezek értékelésekor figyelmen kívül. A XXI. századi változásokat munkám I. fejezetében többször említettem, az egyházi év végének „átalakítását”, valamint annak nyelvi vonatkozásait az ünneptörténeti résznél szintén bemutattam.

Az *Adventtől Adventig* című prédikációs kötet (1989) a református egyház egyik híres, elterjedt kiadása. „Negyvennyolc igehirdető hetvenhárom prédikációja van ebben a kötetben, az egyházi év vasárnapjai és ünnepei szerint elrendezve: adventtől adventig.”¹¹⁷ Úgy kellene inkább pontosabban fogalmaznunk, hogy ezek a prédikációk inkább az egyházi év ünnepeköréi és szakaszai szerint vannak rendezve, azonban az egyházi év pontos beosztását nem követik. Olykor nem lehet pontosan elkülöníteni az egyházi év szerint összetartozó prédikációkat, mivel a szerkesztő(ség) alapvetően az egyházi év azon gyakorlatából és felfogásából indult ki, amit ő maga is ismert és gyakorolt. Éppen ezért jellegtelenek az „átmeneti idők” vasárnapjai. Nincs konkrét be- vagy felosztás, a vízkereshti idő és Nagyböjt vasárnapjai egymásba folynak, nem lehet tudni, hogy az egyik hol végződik, a másik időszak hol kezdődik.¹¹⁸

A kötet néhány jellemzője: 3 adventi prédikáció mellett a Húsvét, Áldozócsütörtök és Pünkösöd közötti időszak teljesen lerövidül, összezsugorodik, tehát nem tükrözi azt az idői keretet, ami ezek között az ünnepek között ténylegesen megvan. A húsvéti prédikációk után következik két ószövetségi textusról szóló

¹¹⁵ MPK 1969, 1-2.

¹¹⁶ Vö. DOBSZAY 2003, 139.

¹¹⁷ CSERI 1989, 5.

¹¹⁸ CSERI 1989, 56-117.

prédikáció, egy mennybemeneteli, majd egy újabb a Szentlélekről, amely igazából és *expressis verbis* nem pünkösdi igehirdetés. Nyilvánvaló, hogy a Lélekről lehet és kell nem pünkösdi kontextusban is prédikálni.

A kötetbe felvett prédikációk általában nem foglalkoznak az ünnepek, ünnepkörök magyarázatával, az ünnep relevanciájának megfogalmazásával, kevés konkrét liturgikus momentum köti az adott ünnephez vagy ünnepi időkhöz a prédikációkat. Értelemszerűen a pusztá prédikációk közlése figyelmen kívül hagyja a *teljes istentisztelet* kontextusát (énekrend, imádságok stb.), továbbá kérdés, hogy mi volt az eredeti elhangzás kontextusa. Pünkösöd után következik egy a Pünkösdhez és a Szentháromság ünnepéhez kapcsolódó igehirdetés, amely eredetileg Adventben (december) hangzott el,¹¹⁹ amit mellesleg pünkösödinek kell tartanunk a következő prédikáció bevezetése miatt.¹²⁰

Czeglédy István adventi prédikációjának vége utal az ünnepi időszakra és annak üzenetére: „Adventi hitünket ajándékba kaptuk. E hit készlet bennünket az Úr várására. [...] Ez a mi adventi ajándékunk és adventi tartozásunk.”¹²¹ Muraközy Gyula pedig „tétova adventi emberek”-ről beszél.¹²²

Érdekes a Péter-Pál napjához és az aratáshoz kapcsolt prédikáció,¹²³ ismervé ennek a napnak liturgiátörténeti háttérét és a reformáció ehhez való viszonyulását. A prédikációban Péter és Pál apostolok személyének összehasonlítása történik. Az igehirdető szerint az igehirdető igehirdetésében mindig olyan kapcsolópontot keres, amit az igehallgatók tudnak. A prédikáció végén így konkludál Darányi Lajos tekintettel az aratásra és az ember bűnbocsánatra vágyódására: „Péter és Pál így tanítson minket az Úrra nézni, egymást szeretni, békében élni: az Úrnak szolgálni. Ámen.”¹²⁴

Györy Elemér klisészerű felvezetéssel kezdi nagypénteki prédikációját:

Magyar református népünk nagypénteket tartja a legnagyobb ünnepnek. Bár ünnepeinket rangsorolni nem lehet, mégis el kell ismernünk, hogy ebben a látásban van igazság, mert Krisztus halálával teljes váltságot szerzett övéi számára. Halálát nem szabad elválasztani feltámadásától, mert Krisztus megváltói munkáját feltámadása teszi teljessé és érvényessé.¹²⁵

¹¹⁹ CSERI 1989, 221-223.

¹²⁰ „Ma egy hete pünkösödöt ünnepelt a keresztyén világ” – id. Nyáry Pál (Szentháromság ünnepét nem említi); CSERI 1989, 224.

¹²¹ CSERI 1989, 10.

¹²² CSERI 1989, 15.

¹²³ CSERI 1989, 233-239.

¹²⁴ CSERI 1989, 239.

¹²⁵ CSERI 1989, 133.

A gyűjteményes kötetben tanúi lehetünk a postillás könyvek és a XVIII-XIX. századi, ill. XX. század eleji prédikációs kötetek szabad felhasználásának: egy-egy nyári, nyár végi textus magyarázatát akár tavasszal vagy télen is előadták, olykor egy-egy textushoz egy másik textus vagy téma alapján készített prédikációt is csatoltak.

TÖRKÉS István újabb prédikációs kötete (2003; 70. melléklet) bőséges prédikációs anyagot kínál, de az egyházi év szempontjából kevésbé nevezhető rendezettnek, mint a korábbi háromszerzős kiadvány.

A Pásztor János nevéhez kötődő *Kis Agenda* (2004; 71. melléklet) az egyházi év vasár- és ünnepnapjaira kínál történelmi példák nyomán imádságokat, bibliai és liturgikus szövegeket. *Septuagesima* és *Sexagesima* előtti vasárnapok magyar neve a magyar hagyományokban egyedülálló módon a következő: *Böjt előtti harmadik vasárnap* és *Böjt előtti második vasárnap*, *Quinquagesima* – *Esto mihi pedig Böjtelő vasárnap*. *Exaudi* magyar neve *Pünkösöd előtti vasárnap*. Álláspontom szerint bármilyen kiadványt készítünk is, nem szükséges új neveket vagy magyaráztásokat kitalálnunk vagy más nyelvekből valami újat „faragni”, hanem a rendelkezésre álló források alapján egyértelműen meg tudjuk magyarul is nevezni az egyházi esztendő vasár- és ünnepnapjait.

Röviden figyeljünk egy kisegyházból származó szerző álláspontjára is! BORZÁSI István baptista lelkipásztor *Homiletikája* (2008) erőteljesen javasolja az egyházi év, ill. *keresztyén év* alapul vételét a prédikációs terv elkészítésében.¹²⁶ Megállapítása szerint az egyházi kalendárium periódusokban gondolkodik¹²⁷ az éven belül, ez alapján „könnyen rájöhethetünk arra, hogy minden keresztyén ünnep egyetlen félévbe sűríthető össze, amely november végével veszi kezdetét és a májusi hónap végével fejeződik be. Úgy, hogy a prédikátor az évet két részre oszthatja: a keresztyén ünnepek periódusára és az év második felére.”¹²⁸ Megkülönbözteti az *adventi periódust* (a Karácsony előtti négy vasárnap); *Karácsony és Új Év periódusát* (az Úr Jézus születésének ünnepe, Szilveszter, Új Év, egyetemes imahét, az Úr bemenítésének ünnepe); *Húsvét ünnepének* periódusát (Virágvasárnap, az ünnep Nagyhete, Feltámadás ünnepe, az Úr Jézus mennybemenetele); *Pünkösöd ünnepének* periódusát (Pünkösöd és „Szentháromság ünnepe”). Az év második felében a gyülekezet életéhez, történetéhez kapcsolódó „ünnepek” következhetnek: anyák napja, aratási ünnep, jubileumok, hálaadó

¹²⁶ BORZÁSI 2008, 329-333.

¹²⁷ Az ünnepnapok és a körük rendeződő periódusok gondolatát képviseli liturgikai művében a presbiteriánus D. MACLEOD. Vö. MACLEOD 1966, 99-115.

¹²⁸ BORZÁSI 2008, 331.

ünnepe.¹²⁹ A szerző prédikációs terveket is közöl, az egyházi év listája, közlési módja hol így, hol úgy változik ezekben.¹³⁰

Az Igazság és Élet folyóirat (72. melléklet) egyházunk újabb kiadványai közé tartozik, a folyóirat 2007-től jelenik meg negyedévente, és elsődleges célkitűzés-ként a vásár- és ünnepnap igehirdetés előmozdítását tűzte ki célul lelkipásztori segédanyagok közreadásával. Nem csupán a prédikációra, hanem az egész istentiszteletre, valamint az egyházi év egészére is tekintettel kíván lenni minden vásár- és ünnepnap esetében a folyóirat. „Természetesen” számos esetben értetlenség és kritika kíséri ezt a célkitűzést, sokszor a felkért tanulmányírók sem értik a feladatot, ahogyan erről személyes tapasztalatokat gyűjthettem az elmúlt években.

Az egyházi év szerinti gondolkodás üdvözlendő és szükséges, csak éppen az ehhez elengedhetetlen „közhangulat”, előkészítés, valamint kellő szakmai ismeretek megszerzése, háttér tanulmányok elkészítése hiányzott és hiányzik. Tükrözi mindezt az az esetlegesség vagy ingadozás is, ami pl. az *után/utáni* formák kevert, vegyes használatát, a latin nevek olykor németes helyesírását (*Invokavit, Okuli, Kantate*), az arab és latin számok használatának egyenetlenségeit illeti. Olykor ingadozik a Szentháromság ünnepe, a Szentháromság *vasárnapja*, a Szentháromság *vasárnap*, Áldozócsütörtök és Mennybemenetel használata, a Szentháromság *utáni* utolsó *vasárnap*, ill. *vasárnapok* neve, ill. jelölése.¹³¹ Javaslom, hogy a *Szenteste* kifejezés maradjon inkább a magánhasználat szférájában, ehelyett a *Karácsony este* elnevezés használatára térjen át a Szerkesztőség. Önmagában ellentmondásos – ahogyan az I. fejezetben rámutattam – Epifánia ünnepe nélkül Epifánia *utáni* *vasárnapok*ról beszélni.

Az egyes *vasárnapok* nevei átalakultak, változtak, sok esetben a német *Vorlage* ad hoc fordításáról, adaptálásáról van szó, ami talán a magyar nyelvi hagyományok ismeretének hiányát jelzi. Pozitívumként jelentkezik, hogy évről évre az elnevezések tudatosabb használata figyelhető meg, és egészséges irányba bővült az ünneplista, sőt bizonyos esetben a kiadvány a Bibliaolvasó Kalauz ellensúlya is *lehetne*, ha szélesebb körben elterjedne. Talán e szolgálat érdekében érdemes lenne az internetes, esetleges késleltetett szélesebb hozzáférés biztosítása is. Az, hogy legalább az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjainak sorrendje a javasolt bibliai szakaszokkal a Bibliaolvasó Kalauz függelékében megjelenik, szintén hasznos lehet, de ebben az esetben is szükséges lenne minél

¹²⁹ BORZÁSI 2008, 331.

¹³⁰ Vö. BORZÁSI 2008, 334–339.

¹³¹ A német kifejezések „magyarítása” – ahogyan az evangélikusok új liturgikus könyveinél rámutattam – igencsak problémás megoldásokat szült.

gyorsabban – szakemberek bevonásával – valamiféle tudatos egységesítésben vagy alapelvekben megállapodni.

2014-től alaposabb változáson ment keresztül az Igazság és Élet folyóirat, amely változás a Bibliaolvasó Kalauzt is érintette. Az alapul vett hat éves perikóparend befejeződött, éppen ezért a Bibliaolvasó Kalauz napi igéihez igazított, igéiből merített textusajánlások jelentek meg. Megszűnt a Bibliaolvasó Kalauz végén az Igazság és Élet igehirdetési vezérfonalának közzététele, ezzel együtt eltűnt a Bibliaolvasó Kalauzban az egyházi esztendő polgári év rendjéhez igazított vásár- és ünnepnapjainak közlése is, hiszen a Bibliaolvasó Kalauz a saját hagyományait folytatja, az adott vásár- és ünnepnapok esetében „IÉ” jelzéssel láthatóak az igehirdetési textusajánlások. Ezek kidolgozása jelenik meg az Igazság és Életben, ahol alapvetően megmaradt az egyházi év vásár- és ünnepnapjainak megnevezése. Az Igazság és Élet szerkesztése

[...] az utóbbi 6 évben az ógyházi perikóparend alapján¹³² [történt¹³³], amelynek nemcsak a magyar református homiletika- illetve liturgiátörténetben volt hagyománya, de bekapcsolt a protestáns ökumené vérkeringésébe, igehirdetési és istentiszteleti gyakorlatába is.

A kiadvány ezzel a számmal kisebb váltoállításhoz érkezett: 2014-től kezdve olyan új igehirdetési vezérfonal alapján készülnek az igetanulmányok, amely a Generális Konvent ajánlása alapján a kárpát-medencei reformátusság számára kívánja erősíteni a lelki-szellemi összetartozást és igei köteléket, s amely együtt halad bibliaolvasási gyakorlatunkkal is. Összeállításában a szakmai kör és a részegyházakat képviselő bizottság tekintettel volt egyrészt a kárpát-medencei reformátusság bibliaolvasási és igehirdetési gyakorlatára, igényére, és az egyházi év rendjére, másrészt azokra a sajátos ünnepekre, amelyek ugyan a közös történelmi örökség és sorsközösség felvállalásából adódnak, de igei látást, megalapozást és reflexiókat is igényelnek.¹³⁴

2014-ben megjelent nem csupán a Bibliaolvasó Kalauzban, hanem igetanulmánnyal az Igazság és Életben is március 15-e mint *Nemzeti ünnep*, a Húsvét utáni 4. és 6. vasárnap között pedig – megszakítva a vasárnapok számozását – a *Magyar Református Egység napja*. A Bibliaolvasó Kalauzban „IÉ” jelzéssel textusajánlás kapcsolódik augusztus 20-hoz és október 23-hoz is, ami előrevetíti a tervezett átalakítást.¹³⁵

¹³² Valójában a német evangélikusok által az 1950-es években kidolgozott és kiadott, az 1970-es évek végén revideált hat éves perikóparendről van szó. Vö. BENKŐ 2010, 165-170.

¹³³ Kiegészítés a szerzőtől.

¹³⁴ IÉ 2014, 3.

¹³⁵ Vízkereszt ünnepéhez (2014. január 6., hétfő) „IÉ” jelzéssel textusajánlás jelent meg a

A 73. mellékletben a Magyarországi Metodista Egyház legújabb kiadványai-ban (2009, 2010) található elnevezéseket ismertetem, ami meglepetésre ad okot, hiszen a magyarországi viszonylatban kiségyházként számon tartott közösség komplett ajánlást jelentetett meg (az egyházi év vásár- és ünnepnapjainak fel-sorolása olvasmányrendekkel).¹³⁶ Az érdekes kiadványt szintén terminológiai pontatlanságok jellemzik, a két kiadás olykor belső ellentmondásokat is tartal-maz. Szakmai szemmel azt lehet megállapítani, hogy a magyar metodista forrás – feltehetően külföldi (angol és német) minták felhasználásával – egyszerre ori-entálódik a II. Vatikáni Zsinat utáni katolikus és a jelen korban lutheránusnak nevezhető egyházi esztendő koncepciójából, ami azt eredményezte, hogy egy kevert rendszer állt elő a kiadványokban. A szerkesztő és/vagy a vele dolgozó bizottság nem volt figyelemmel a magyar (protestáns) nyelvi hagyományokra sem, sőt szinte bizonyossággal megállapítható, hogy a készítő(k) nem ért(enek) a liturgiához és az egyházi évhez. Metodista és (magyar) protestáns talajon furcsa és szokatlan a *Mindenszentek*, a *Hamvazószerda* liturgikus naptárban való feltüntetése. Liturgikus naptárt ugyanis feltehetően azért készítenek az egyházak, hogy használják vagy használatát ajánlják, feltételezem, hogy a ma-gyar metodista hagyományban – függetlenül az angol-amerikai protestáns testvéregyházak és testvér közösségek gyakorlatától – ez a rítus nem feltétlenül ősi és/vagy bevett, még ha más országokban akár még kimondottan reformá-tus gyökerű egyházak is gyakorolják valamilyen szinten az említett napokhoz kapcsolódó rítusokat.

A *Vízkereszt* ünnepének „áthelyezését” a II. Vatikáni Zsinat megoldásához hasonlóan teszi lehetővé a metodista ajánlás, valamint megjelenik *Urunk meg-keresztelkedésének ünnepe* is. A *Vízkereszt utáni második vasárnap* – a meg-keresztelés ünnepének elkülönítése miatt – úgy jelenik meg, hogy nincs *első*, valamint a *Vízkereszt utáni nyolc vasárnap* elviekben lehetetlen. A 2009-es kiadványban a *Húsvét utáni vasárnapok*at a korai és protestáns hagyományok szerint számozzák, a 2010-esben pedig már az új római katolikus elv szerint *Húsvét vasárnapjaiként*. Az egyházi év második felét Szentháromság ünne-pének feltüntetésével, amely egyúttal a *Pünkösöd utáni első vasárnap*, Pünkösöd utáni vasárnapok sorozatával jelölik, az egyházi év utolsó vasárnapja *Krisztus-király vasárnap*, ahogyan a római katolikus liturgikus naptárban. A 2010-es

Bibliolvasó Kalauzban, de az Igazság és Életben nem volt e naphoz igetanulmány és prédí-kációvázlat.

A Bibliolvasó Kalauzban 2014. június 1. (Húsvét utáni 6. vasárnap) *A konfirmáció vásár-napja*. Az Igazság és Élet adott napra elkészített igetanulmánya nem tér ki a konfirmációra, hanem egy másik textus alapján a lapszám végén külön igetanulmányt közöl erre az alkalomra.

¹³⁶ Vö. VIGH 2009; VIGH 2010.

rend szerint a Szentháromság ünnepe a Pünkösöd utáni vasárnap, de utána az egyes vasárnapokat nem számozzák sem Szentháromság, sem Pünkösöd után, hanem egy-egy hetes intervallumhoz kötik őket, és az utolsó vasárnap *Krisztus király vasárnap*, itt pedig a helyesírás tér el. A jelen kutatás egyik legnagyobb felismerése és konzekvenciája, hogy az egyházi év vasár- és ünnepnapjaival nem lehet kísérletezni, évről évre változó ingadozásokat felmutatni, hanem lehetőleg alapos előkészítő munka után egységes koncepcióval szükséges a nyilvánosság előtt megjeleníteni.

Az adatgyűjtés és kutatás új aspektusát nyit(hat)ja meg az egyes gyülekezetek internetes oldalának vizsgálata. Sajnos előre és összességében megállapítható, hogy az interneten tárolt adatok (így prédikációk) javarésze rövid időn belül az időről időre jelentkező technikai változások, átállások, fejlesztések, ill. a gépek és rendszerek amortizációja miatt el fog veszni. A kutatás további fázisában érdemes lenne az anyaországi, a határon túli és a diaszpórában élő egyháztestek gyülekezeteinek gyakorlatát némiképpen feltérképezni. Több honlap tartalmaz adatokat az istentiszteleti életre, a prédikációs gyakorlatra, valamint az egyházi év megjelenésének formáira, a vasár- és ünnepnapok elnevezésére nézve.

Példaként szeretném kiemelni a *Balatonkenesei Református Egyházközség* honlapját. E honlapon 2008-tól folyamatosan, gyakorlatilag megszakítás nélkül nem csupán a vasár- és ünnepnapi igehirdetések dátumát, lekióját (*olvasmány*) és textusát (*alapige*) teszik közzé a hangfelvétellel és/vagy a prédikációvázlattal együtt, hanem konzekvensen a naptári (polgári) év szerint az egyházi év rendjét és a vasár- és ünnepnapok elnevezéseit is.¹³⁷ A balatonkenesei egyházközségi honlap témafelvetésünk vonatkozásában értékes adatbázis, és egyfajta tendenciát mutatnak az egyes évek.

2008-ban a Bibliaolvasó Kalauz beosztását követő éves rendet láthatunk, csak a kiemelt ünnepeknek van külön neve, a Bibliaolvasó Kalauz által nem nevesített vasárnapok itt *Vasárnap*ként szerepelnek. Nagyböjtben csak az első vasárnap számozott, Adventben mindegyik az lenne, de csak az első két vasárnap van feltüntetve. Reformáció ünnepe mellett megjelenik a *Bibliavasárnap*, a Nagyhéten csak *Nagy-péntek* szerepel.¹³⁸ *Új kenyérért hálaadás* és *Új borért való hálaadás* mellett helyi különlegességgént szerepel a *Konfirmáltak Találkozója* is.

¹³⁷ <http://refkenese.hu/igehirdetes/igehirdetes.html>

¹³⁸ Elképzelhető, hogy nem tartanak más napon istentiszteletet a gyülekezetben.

2009-ben annyi változást tapasztalunk, hogy – kivéve az Újévet követő külön névvel nem jelölt vasárnapokat, egyúttal eltérve az adott esztendő Bibliaolvasó Kalauzától – az összes nagyböjti vasárnap megjelenik *Böjt 1-5. vasárnapjaként*; Újkenyér és Újbor nem szerepel, de május első vasárnap az *Anyák napja* vasárnap.

2010-ben a nagyböjti vasárnapokon túl találkozunk a *Húsvét utáni 1., 2., 3. és 5. vasárnap*pal, a Húsvét utáni 4. vasárnap nem jelenik meg, helyette a Bibliaolvasó Kalauzzal összhangban az *Anyák napja* váltja le *Cantatét*. Az egyházi év második felében lévő *Vasárnap* sorozatot csak az *Új kenyérért hálaadás* szakítja meg, az adventi vasárnapok számozása következetes.

2011-ben gyökeres változás következett be a vásár- és ünnepnapok jelölésében. Az Újév utáni vasárnapot *Vasárnap*ként jelöli az adatbázis, majd következik – Vízkereszt ünnepének említése nélkül – az *Epifánia utáni 1-6. vasárnap*. Az utolsó vízkereszt vasárnapot is számozzák a jelenleg használt *utolsó vasárnap* megjelöléssel ellentétben. A *Vízkereszt utáni utolsó vasárnap* az evangélikus egyház gyakorlata szerint a vízkereszt idő hosszától függetlenül mindig sorra kerül, ilyenkor zöld helyett újból fehér a liturgikus szín. Feltételezem, hogy ez a tény, ill. liturgikus eljárás a gyakorlatot átvevő vagy az alkalmazó számára nem ismeretes.

Böjtelő vasárnapjait sem latin, sem magyar névvel nem nevezi meg a honlap, de Ötvened vasárnap esetében közli a vasárnap *introitusa* nyomán rögzült, szintén ismert elnevezést: *Estomihi vasárnap*. Nagyböjt vasárnapjai esetében – beleértve *Palmarumot* is – mindegyiknél közli a közismert, elterjedt latin elnevezéseket a vasárnapok *introitusai* nyomán, egyúttal második helyen *Böjt 1-5. vasárnapját* is megjelöli, továbbá magyarul *Virágvasárnapot*. Nagypéntek és Húsvét napjai után a húsvéti idő vasárnapjait egészen Pünkösdig következetesen és újból latin nevekkal illeti az adatbázis az *introitusok* alapján, a latin nevek mögül azonban elmaradt a 2010-ben alkalmazott Húsvét utáni vasárnapok számozása. Kötőjellel csupán a *Konfirmáltak Találkozója*, valamint a *Konfirmáció vasárnapja* jelenik meg. *Mennybemenetel ünnepét* magyarul nevezi meg, nem használja az Áldozócsüdtörtök kifejezést. *Szenháromság vasárnapja* után a *Szenháromság utáni 1-20. vasárnap* következik, azonban megszakítja a sorozatot és a számozást is a két tradicionális hálaadás, ezek miatt kimarad a IX. (Új kenyérért hálaadás) és a XIX. vasárnap. A számozás ugrik egyet, de nem keveredik össze. Az Adventet megelőző két vasárnap *Egyh. év utolsó előtti (reménység) vasárnapja*, valamint *Egyh. év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja* nevet kapja.

A 2011. évi vásár- és ünnepnapok listájának áttanulmányozása után annyi bizonyosan megállapítható, hogy a szerző a 2011. évi Bibliaolvasó Kalauz

mellékleteként megjelent Igazság és Élet lelkipásztori folyóirat koncepcióját vette alapul az egyes vasár- és ünnepnapok elnevezésekor. A helyesírás, a római és arab számozás tekintetében a honlapon található lista inkább követi az Igazság és Élet adott évi ciklusát vagy inkább az evangélikus Útmutatót. A legvalószínűbb megállapítás az adott év elnevezéseinek vonatkozásában az lehet, hogy az Igazság és Élet folyóirat Bibliaolvasó Kalauzban található rendjét módosította saját korábbi – részben hiányos – ismeretei fényében. Számos fordulat inkább a magyar evangélikus kortárs hagyományban és kifejezőmódokban gyökerezik.

Az *Epifánia utáni vasárnapok* sorozatát átvette, nem magyarította, az utolsó vasárnapot számozta; Böjtelő vasárnapjainak hagyományos latin és magyar elnevezéseit nem alkalmazta, de Ötvened vasárnap esetében az *introitus* nevét mégis; Nagyböjten először az *introitusok* kezdő szavát adja meg először, egyúttal inkább a kortárs evangélikus hagyomány szerint számozza a vasárnapokat. A Húsvét utáni vasárnapokat már külön nem számozza, egyúttal sem *Invocavit*, sem *Cantate* vasárnap esetében nem követi a Bibliaolvasó Kalauz mellékletének németes helyesírását, *Quasimodogeniti* esetében pedig egyértelműen nem a következetes evangélikus írásmód dominál (*Quasi modo geniti*). A liturgikus év utolsó két vasárnapja esetében pedig az Igazság és Élet, valamint a Bibliaolvasó Kalauz sajátos, egyértelműen az alapul vett német forrás fordításából eredeztethető megoldást követi.

Megemlítem még az utóbbi években a Dunántúli Református Egyházkerület által kiadott prédikációgyűjteményeket. Ezek a kötetek az Egyházkerület lelkészei által írt (és elmondott) prédikációk antológiái. Az első ilyen kötet szabadon választott textusok alapján megszületett vasárnapi igehirdetések foglalata, a másik pedig tematikus antológia. A kötet rendezőelve nem az egyházi év szerinti tagolás, a prédikációkat a szerzők nevei alapján összeállított alfabetikus sorrend alapján közlik.¹³⁹

Nem feladatom az itt idézett két kötet, sem az idézett két konkrét prédikáció elemzése, ill. véleményezése, mégis megemlítem, hogy a kiválasztott dunántúli mintában BOZSOKI-SÓLYOM János mind a két alkalommal hivatkozik az egyházi évre, a klasszikus perikóparendre. A 2009 őszén hálaadó istentisztelet (*hálaadó vasárnap*) keretében felolvasott lektió (Mt 6,24-34) a Szentháromság utáni XV. vasárnap klasszikus óegyházi perikópája. A szerző nem említi meg az adott vasárnap nevét, prédikációja textusát az óegyházi evangéliumi perikópa, valamint az adott gyülekezeti alkalom összetalálkozásából választhatta (Fil 4,6 – ami egyébként inkább kötődik Advent III. vasárnapjához). A prédikációban

¹³⁹ Az ötödik kötet a „karácsonyi ünnepkörből” vett 72 prédikációt tartalmaz. A „karácsonyi ünnepkör” teljesen szokványosan és a mai gyakorlatot tükrözve a következő szakaszokra tagolódik: Advent, Karácsony, az év utolsó napja, az Új év első napja.

hosszan elmélkedik az ősről, az adott napok katolikus ünnepeiről, valamint Máté evangélista közeledő (liturgikus) emléknapijáról. A prédikáció közepén – mintegy a lekcio magyarázatának bevezetéseként – a következőket mondta, ill. írja: „S hogy miért éppen ő [értsd: Máté], kinek tolmácsolásában rendeli elénk az ősegyházi [*sic!*] perikópa-rend ezt az igét; éppen itt és éppen most?! Igen, tudják a testvérek: nyilván nem véletlenül...”¹⁴⁰

A Zsoltárok könyvét végigmagyarázó kötetben a lekciónként felvett Zsolt 22 mellett az igehirdetés alapigéjeként megjelenik a Mk 15,22-39. A prédikáció így kezdődik:

Istenfélő gyülekezet, testvéreim az Úr Jézus Krisztusban,

ahogyan azt már megszokhatták a tisztelt jelenlévők, vasárnapról-vasárnapra [*sic!*] az ősegyházi perikóparend alapján haladva vesszük sorra Isten ígétjét, e mai úrnapián azonban mégis eltérünk attól.

Az elmúlt napokban számos gyászszertartáson kellett így együtt megállnunk; többek között ez a sajnálatos tény indított arra, hogy ezen a Szentháromság ünnep utáni III. vasárnapon a vallásos irodalom egyik gyöngyszemére, a 22. zsoltárra figyelmezzünk [...].¹⁴¹

E ponton sem lehet pontosan meghatározni az igehirdető háttérét, ismereteit, belső igényeit, élethelyzeteit, szolgálatának alapmotívumait. Mindenesetre a kötődés és az egyház mint Krisztust hirdető liturgikus közösség hagyományához való ragaszkodás fontos, figyelemfelkeltő és üzenetértékű számára. Megállapításai arra utalhatnak, hogy közössége általános és átlagos, korszakos gyakorlatával kapcsolatban hiányérzetei vannak. A lelkipásztor szándékának és ismereteinek jelen állapotát nem lehetséges pontosan e néhány sor alapján feltérképezni, azonban az sejthető, hogy alapvető ilyen jellegű benyomásokat kapott neveltetése során.

Lassan hatvan éve határozza meg református egyházunk bibliaolvasó és igehirdető gyakorlatát a Bibliaolvasó Kalauz (74. melléklet), ami kihatással van liturgikus gyakorlatunkra is. Nyugodtan jellemezhetnénk a kiadványt liturgikus célkitűzés nélküli liturgikus kontextusban használt útmutatóként.

NAGY Tibor 1965 óta hosszú évtizedeken keresztül formálta a Bibliaolvasó Kalauzt.¹⁴² Munkájára visszaemlékezve kvázi sajnálkozva fejezi ki, hogy

¹⁴⁰ BOZSOKI-SÓLYOM 2009, 83-84.

¹⁴¹ BOZSOKI-SÓLYOM 2011, 96-97.

¹⁴² Előzményként említi a Karácsony Sándor által a '40-es években hallgatói számára összeállított bibliaolvasó vezérfonalat, de hasonló kiadványokra e fejezetben már mi magunk is utaltunk.

a magyar reformátusok „megtartották a középkori egyház ünnepi rendjét”,¹⁴³ amire figyelemmel kellett lenni a Kalauz szerkesztése közben. Se népünket, se egyházunkat ne sajnáljuk, hogy a Krisztus-ünnepekhez ragaszkodik és a továbbiakban is ragaszkodni akar!

Mi a sajátos kálvini rendet kicsit a többi reformátor dolgaihoz és egy sajátos magyar református szokáshoz is kellett hogy igazítsuk, mivel a magyar reformátusok érdekes módon megtartották a középkori egyház ünnepi rendjét. Így nemcsak folyamatosan olvassuk a Bibliát, hanem az ünnepekre tekintettel karácsonykor az evangélium kezdetét, húsvétkor a feltámadás történetét vesszük.¹⁴⁴

Nyilvánvaló, hogy a lelkészeknek is szükségük van mérőszínőrra, útmutatásra, de nem mindegy, hogy milyen az a kánon. Felmérésekből tudjuk és tapasztalataink alapján mondhatjuk, hogy a lelkészek kb. 80%-a rendszeresen használja a Bibliaolvasó Kalauzt igehirdetési vezérfonalként, holott a kiadvány tulajdonképpen nem az. Többször rámutattunk e munkán belül is, hogy a *lectio continuán* alapuló prédikálási rend nem *lectio continua*, hanem annak kevert változata.

A Bibliaolvasó Kalauz gyakorlatát tévesen azonosítják a kálvini *lectio continuával*, hiszen eredeti értelmé szerint pontosan a *lectio continua* nem valósul meg sem a bibliamagyarázat (azaz: a fejezetről fejezetre, perikópáról perikópára történő folytatólagos magyarázat), sem az istentiszteleti bibliaolvasás történetileg igazolt és évszázadokon keresztül élő nyilvános felolvasás területén.¹⁴⁵

A Bibliaolvasó Kalauz legnagyobb problémája az, hogy a vezérfonal célját tekintve az egyéni, rendszeres, egyház közösségében végzett folyamatos bibliaolvasást tűzi ki célul, amit istentiszteleti kontextusba ültetnek át a gyakorló lelkészek. E vonatkozásban ez a református kiadvány egyfajta önként vállalt „kényszer”, rendező elv, lehetőség, amely mögött azonban nincsen semmiféle egyházi (szak)tekintély, hanem a kb. három évenként végigérő, egyszerre futó

¹⁴³ Vö. BENEDEK 1971, 71.

¹⁴⁴ NAGY 2005, IV.

¹⁴⁵ „Tulajdonképpen a Bibliaolvasó Kalauz – nevéhez méltóan – nem prédikációs vezérfonal. Az olvasás szempontjából *lectio continua*, de annak az igehallgatónak, aki csak vasárnap találkozik az ún. »napi igével«, olyan mintha egy sajátosan szelektált perikóparendből kerülne elé a textus. A református igehirdetési gyakorlatban ezért sokan rendre, mederre, prédikációs vezérfonalra vágyunk. [...] A textusválasztás módzatainak tudatos teológiai szempontú újrarendelése semmiképpen nem spórolható meg!” FEKETE 2011, 44., vö. FEKETE 2012b, 159-160. A textusválasztás és az egyházi év kérdéskörével és problematikájával magam is foglalkoztam korábban: PAP 2005b.

ó- és újszövetségi bibliaolvasás rendjét hívatott megszabni. A Bibliaolvasó Kalauz annyiban „hivatalos kiadvány”, amennyiben a Magyarországi Református Egyház kiadója jelenteti meg. Az egyházi kiadó, valamint az első igeszakaszhoz fűzött kommentárok nem helyettesítik az „egyházi tekintélyt”, azok valójában a kiadvány egyháziasságát képesek kifejezni. Erre protestáns-református kontextusban minden bizonnyal zsinati szakbizottság vagy albizottság lenne jogosult. Ha bizottság áll fel ebből a célból, akkor is kérdés marad, hogy milyen „hagyomány” vagy ismeretek alapján határozza meg az alapelveket. Szükséges lenne az alapelvek lefektetése, hogy pl. mi miért ünnep. Létezik-e *Újbor ünnepe*, vagy *Újborért való hálaadásról* kellene-e inkább beszélnünk?

A Bibliaolvasó Kalauz az elmúlt évtizedek során kialakított egyfajta „sajátos” ünnepkánont, ami szándéka szerint alapvetően inkább ún. „témavasárnapokat” jelölne és jelentene, de a lelkészek gyülekezeteik számára külsőségek, keretek és prédikációik tartalma vonatkozásában „ünnepesítik” ezeket. Amennyiben a reformáció tanítására és gyakorlatára hivatkozva protestáns-református történeti hagyományainkat vállaljuk, és sokan eme elv alapján utasítják el pl. az egyházi év történetileg kipróbált gyakorlatát vagy annak összetevőit, ugyanezen elv alapján ezeket az immár magyar református ünnepi kánonként létező „ünnepeket”, pseudoünnepeket is el kellene utasítanunk.

Ha észlelhető, hogy ekkora igény van rendezett és rendszerezett bibliaolvasásra, a lelkészeknek textusajánlásra, akkor ezt mindenképpen komolyan kell venni. Ma már talán nyomaiban sem él az egyházi év még a korábbi évszázadokban is kimutatható hagyománya. A „modern ember”, a szekularizmusban élő ember lelkiállapotát, igényrendszerét, transzcendens és rítusok előtti nyitottságát és iránti éhségét gyakran emlegetjük, a pasztorálpszichológia, a pedagógia kétség nélkül mindennapi témáivá tette mindezeket, valahogyan a szentség megtapasztalásának igényét, az ünneptelenség okozta diszkomfortitást enyhítenünk kellene. Minderre választ adni csak megfontoltan és távlatokban gondolkodva lehet. Az istentisztelet nem lehet a lelkizés, a teológiai és kultusztörténetileg zűrös, olykor egészen a buddhizmusba hajló meditatív szellemiség, lelki masszázs, lelkigondozói tréning helye. A kultikus formákat és nyelvezetet¹⁴⁶ nem helyettesíti és helyettesítheti semmilyen paraliturgikus jelenség vagy próbálkozás. A keresztyén, a református istentisztelet nem merülhet el a lelkisedés, a hangulatgerjesztés naiv szándékában. Két véglet között vergődik ma a magyar református istentiszteleti gyakorlat: a teljesen jelképmentes, érzelmekre nem ható, ún. csupa bibliai igazságokat, száraz „racionalitások”

¹⁴⁶ „Korunk nyelvét kell beszélnünk, de nem kell mindenáron az utca nyelvét a szószékre vinnünk.” KELLER 2016, 21.

formájában kinyilatkoztató, tekintélyelvű, megkérdőjelezhetetlen ún. biblicitás, valamint ennek fordítottja/ellentéte között.

A Bibliaolvasó Kalauz tiszteletreméltó szándékát és az általa jelzett valóságos igényt történetileg igazolt és hiteles formák ötvözésével lehetne előremutató módon továbbvinni és kiteljesíteni. A folyamatos bibliaolvasás mellett határozottabban kellene felkínálni és közkinccsé tenni az ünnepi igeszakaszokat is. A szerkesztőség számos esetben úgy reagál, hogy nem lehet a folyamatos bibliaolvasást minden esetben úgy alakítani, hogy az evangéliumok szakaszai az adott üdvtörténeti ünnep napjára essenek. Ha a vásár- és ünnepnapok ünnepkörönkénti akár tematikus összefogása, az ünnepi szakaszok és olvasmányok tudatos közlése megtörténne, a szerkesztőbizottság mentesülhetne az általuk eddig felkínált rendszer egyházi évhez való körülbelüli alkalmazásának kényszerétől, ami egyúttal e magánkezdeményezés gyengéjét is megmutatja, ami rendszerint Karácsony, Húsvét és Nagyhét vonatkozásában realizálódik az evangéliumok olvasása kapcsán.

A harmadik igeszakasszal jelölt ünnepek száma éppúgy változott és esetleges (volt) az utóbbi években, mint ahogyan egyes ünnepek és ünnepnevek jöttek-mentek az elmúlt évtizedekben. Előfordult az is, hogy kimaradt Virágvasárnap, társadalmi emléknapi egyházi ünnepeket és évszázados rétegeket töröltek el, ill. nyomtak ki a saját helyükből. Nagycsütörtök szinte soha, Nagyszombat néha szerepel a Kalauzban. Közben töretlen hagyomány/volta van Hirosima és Lep-ravasárnapnak, de Nagyböjt vagy Böjt vasárnapjait soha nem számozzák,¹⁴⁷ míg Advent vasárnapjait mindig. Miért? Milyen megokolásból? Vízkereszt soha,¹⁴⁸ Áldozócsütörtök szinte mindig pontosan szerepel.

A pszeudoliturzikus emlékünnepek és témavasárnapok nem veszik figyelembe az egyházi év természetes rendjét és mozgásait, hiszen a hónapok egyes vasárnapjaihoz fixált vasárnapokként mindig ugyanott ülnek az egyházi év rendjétől függetlenül. Ez legzavaróbb módon a 2008. esztendő korai Húsvétja miatt jelentkezett. 2007-ben kétszer volt tanévzáró, 2010-ben bevezették *A magyar református egység vasárnapja* ünnepet. A tanévnyitó és tanévzáró vonatkozásában egyházunknak nincs liturgikus ajánlása, habár több, mint húsz éve működik újra országos egyházi iskolahálózat és egyéb oktatási-nevelési intézmények sokasága. Nem szokásunk az évkezdetkor a Szentlélek hívása, sem a bezáráskor a *Te Deum* éneklése, pedig még a XIX. században is – a leírások szerint – *Venisanctét* és *Tedeumot* tartottak ezeken az alkalmakon.

¹⁴⁷ 2016-ban és 2017-ben mindegyik nagyböjti vasárnapot jelölte a Bibliaolvasó Kalauz, ahogyan Nagycsütörtököt és Nagyszombatot is.

¹⁴⁸ 2014-ben, 2016-ban és 2017-ben a Bibliaolvasó Kalauz feltünteteti Vízkereszt ünnepét.

1980-ban a munka ünnepe mellett a nemzeti ünnep és az alkotmány ünnep, valamint november 7. is külön ünnepi igazsakaszt kapott, ahogyan a Nagypéntekkel egybeeső felszabadulás ünnepe is. Pl. 1957-ben, 1965-ben, 1980-ban, 1984-ben, 1990-ben, 1991-ben, 1994-ben, 1997-ben, 1998-ban (*sic!*) külön igazsakasszal ünnep a munka ünnepe. A pedagógusnap, a gyermeknap mellett a felszabadulás ünnepe, a nagy októberi szocialista forradalom (pl. Róm 13 igazsakasszal!) rendszerint jelentkezett, ahogyan 1990-ben a felszabadulás ünnepe. 1993-ban csak Advent I. vasárnapját számozták, egyúttal az is megfigyelhető, hogy az adventi vasárnapokat több-kevesebb konzekvenciával külön jelzik, addig a (nagy)bőjti vasárnapok közül csak az elsőt jeleníti meg a Bibliaolvasó Kalauz. 1992-1993-ban kísérletképpen vasárnapokon – megszakítva a folyamatos olvasást – Zsoltárokat tettek. 2011-ben átszervezték, átrendezték a naptárat, új „tematikus” napok kerültek bevezetésre.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a református ágendákban a XX. században jelenik meg az egyházi év részletezése. Ez összefügg a szertartáskönyvek történetével, sőt a különféle történelmi hagyományokkal való folytonosság is felfedezhető ezekben a kiadványokban.

A jelen könyv kutatási eredményei és kitekintései a liturgikus kutatások és célkitűzések beágyazásához és történeti kontextusához megkerülhetetlen adatokat szolgáltatnak.

Az egyházi év kipróbált hagyománya jóval nagyobb súllyal és erővel van jelen még ma is – minden tiltás és ellenkezés ellenére – a magyar protestantizmus és reformáció egyházaiban, mint azt sejteni lehet.

A zsinati határozatok, egyéb ünneplisták igazából ünnepi időszakok összefoglalásaiként értelmezendők és nem részletezésként.

A „hivatalos” egyház gyakorlata egyre kevésbé tudja áthatni, pozitív értelemben befolyásolni, alakítani a keresztyén életvitelt. Az egyházi esztendő a keresztyén és református keresztyén identitás megőrzésének egyik fontos területe és része. Ebben a vonatkozásban is ténylegesen a végórán vagyunk. A semmi nem tud semmit sem kifejezni.

Minden most és a távolabbi jövőben készítenő liturgikus könyvet, kiadványt rendkívüli tudatossággal, pontossággal kell összeállítani, hogy az adott kiadványon belül mindenütt egység és azonosság mutakozzék a vásár- és ünnepnapok elnevezését és jelölését illetően is, sőt a legideálisabb az lenne, ha az énekeskönyvek, imakönyvek, az egyházi sajtó kiadványai és megjelenési formái is az egységes koncepcióhoz, elnevezés-rendszerhez ragaszkodnának. Az egyház rendje szerint mindehhez az egyházi jogalkotás (Zsinat) támogatására és közreműködésére is szükség van.

Ünnepekkel – valódiakkal és nem valódiakkal – nem szabad kísérletezgetni. Egy-egy „ünnap” vagy emléknapi bevezetésének legyen komoly indoka, háttere és relevanciája.

Az egyházi esztendő vasár- és ünnepnapjainak magyar neveit, ill. elnevezés-rendszerét csak a magyar források történeti vizsgálata alapján lehet összeállítani.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az egyházi év című monográfia istentiszteleti életünk jelenlegi kontextusában mutatja be és vizsgálja az egyházi esztendő eredőit, gyökereit és történetét, de a tények megállapításán túl istentiszteleti életünk vágyott és tervezett megújítása érdekében előremutató javaslatok is megfogalmazódnak a jelen írásban. A vállalkozás hiánypótló a maga nemében, hiszen a témakörben az utóbbi évtizedekben számottevő monografikus feldolgozás tulajdonképpen nem született. Általános értelemben megállapíthatjuk, hogy teológiánk, liturgiánk és egyházi életünk e jelentős és bonyolult, számos összefüggést feltételező szegmensével kevesen foglalkoztak mélyrehatóan.

Nyilvánvaló, hogy az egyházi évről való gondolkodás, annak történetéről és gyakorlatáról szóló könyv önmagában nem oldja meg jelenkori gondjainkat és nem pótolja ki nyilvánvaló deficitünket. Az egyházi év kérdésének újragondolása és újraértelmezése azonban azon túl, hogy számos ponton rámutat istentiszteleti életünk és hitgyakorlatunk kiüresedésére, az istentiszteleti elemek tartalmatlanságára, nagyobb kontextusban mégis a gyökerekhez és az egyház hitvallásához való újbóli visszatérést segítheti elő. Az egyházi év kérdésének tisztázása egyrésztől megteremthet olyan keretet és kereteket, amelyek meggazdagítják istentiszteletünket és hitéletünket, megszilárdíthatják hitvallásunkat és Isten-ismeretünk mélyüléséhez vezethetnek, de jótékony hatást fejthet ki *az igehirdetés liturgikus aktusként* való újbóli felfedezésében, az imádságok tartalmának és mondanivalójának meggazdagításában is.

Az értekezés az egyházi év lehetséges református felfogásáról szól. A liturgikus év gyakorlata jótékonyan meggazdagíthatja egyházunkat, valamint hitünk és istentiszteletünk lényegét mutathatja fel, hiszen az év körforgása eredeti szándéka szerint „Krisztus prédikáció”, másrésztől a Szentháromság Isten művéről vall e világ kontextusában. Az ünnepek – beleértve a vasárnapot is – hordozzák és kifejezik identitásunkat. A kívánt megújulás egy része lehet az ünnepek újrafelfedezése, ami megerősíti e világ forgatagában keresztyén hitvallásunkat.

A jelen korban azt figyelhetjük meg, hogy sokféle megfontolásból, civilizációs ideológiáktól átfűtve lényegüktől fosztják meg ünnepeinket, amikor pl. a *karácsonyfa* az Amerikai Egyesült Államok Fehér Házában évek óta csak vallási szimbólumoktól megtisztított, átértelmezett kb. *ünnepf*a (*holiday tree*), Brüsszelben pedig *télfa* lett, Ausztráliában *karácsonyi és húsvéti szünet* helyett csak *téli és tavaszi szünet*ről lehet beszélni, a Kr.e. és Kr.u. is száműzött megjelöléssé vált.

Össztársadalmi és összegyházi probléma, ill. jelenség, hogy a tradicionális közösségek szétesésével az egyházi év, az ünnepek és ezek hétköznapi, mindennapi lecsapódásai, összefüggései megbomlottak. Egyházunk egyelőre általánosan nem ismeri fel, hogy a vásár- és ünnepnapok tartalmas liturgikus megünneplése az egyház szűkebb-tágabb köreihez tartozó körökben lassíthatja és megállíthatja a szekularizációt, a tápláló forrástól való elszakadást, a kontextustalan önállósodást és egyháziatlanságot, azaz azt, ami ellen teoretikusan küzdünk. Gyakorlatilag azonban mégis mi vagyunk a szekularizmus előremozdítója azáltal, hogy a „világ” eszközeit, nyelvezetét akarjuk mindenáron és szinte elvtelenül „megkeresztelni” és integrálni ahelyett, hogy a só, a világosság és a kovász (Mt 5,13-16; 13,33) küldetését látnánk el. Nem a családi otthonok és a világban uralkodó pluralista gyakorlatokhoz, felfogásokhoz kell igazítani az egyház ünnepeit, hanem pontosan fordítva kellene eljárni. Az egykori látomás szerint a Templomból fakadó, a Templom küszöbe alól kifolyó és hatásában egyre jelentősebb víz jár át és tesz élővé mindent (Ez 47,1-12). A sorrend és az irányultság nem cserélhető fel.

A mai egyházi, gyülekezeti, liturgikus ünnepszentelést – sajnos – alapvetően meghatározza és befolyásolja az ünnep „eladhatóságának” marketinges-üzleti gyakorlata, ami együtt jár az egyre inkább korábban kezdődő ünnepi előkészülettel, szezonnyitással, reklámhadjárral, majd az ünnep „eladása” után következő hirtelen lecsengéssel, ill. kipukkanással. Ezen a szinten, ill. érdekeltségi nívón a konkrét tartalomnál sokkal fontosabb a körítés, ahogyan látjuk ezt az elmúlt években saját magunk köreiben is. Az üzleti motivációjú „ünneplés” akarva-akaratlanul átrendezte és megbontotta a nagyünnepeket megelőző és követő, azaz teljesen körülölelő naptári egyensúlyt: a hosszú, programokkal és tevékenységekkel teletűzdelt adventi és talán nagybőjti időszak után a „semmi” következik. Mindez az átlagos gyülekezet életébe is beszivárgott: sorozatban lehet hallani az adventi idő *előtti* karácsonyváró rendezvényekről, a mennyiségileg megnyújtott előkészületi időről, majd utána a keserű tapasztalásról, miszerint minden sikerült, csak éppen az ünnep maradt el.

Az első nagy fejezet első két alpontjának tárgyalása az egyházi év liturgikus és prédikációs gyakorlatának nemzetközi és hazai összefüggéseiből indul ki. Gazdag magyar protestáns és református örökségünk az egyetemes egyház hitének folytonosságához vezet vissza. Az egyházi év kérdését nem lehet

leszűkíteni – ahogyan ez sokszor történik – a perikópák szerinti prédikálás kérdésére vagy egyszerűen azzal azonosítani, hiszen az az egyházi év jelenségének egyik vetülete és összetevője.

Magyar református egyházunkat az elmúlt több, mint két évtizedben összességében az istentiszteleti élet általános és nagyfokú beszűkülése jellemezte az infrastrukturális fejlődés és az intézményhálózat bővülése ellenére, ami valójában az egyház(i élet) kimondatlan, példátlan és elgondolkodtató leépülését jelenti. Az egyház egyéb tevékenységeinek megszaporodása nem helyettesítette és helyettesíti, nem váltja ki a konkrét kultuszközösséget.

A református, Kálvinra és a svájci reformációra visszavezetett istentiszteleti és prédikációs gyakorlat vizsgálata a következő következtetések levonását eredményezi:

(1) az ünnepek számának radikális csökkentése és az Úrnap (vasárnap) méltóságának, valóságának, jelentőségének emelése (az eredeti szándék szerint minden Úrnapján úrvacsorával!) pontosan olyan fontos és egyöntetű célkitűzése volt helvét őseinknek, mint magyar atyáinknak;

(2) a *lectio continua* mint *általános elv és gyakorlat* a keresztyén egyház örökségéből merített saját hagyományunk;

(3) Kálvin és a helvét egyházak/reformátorok prédikációs és istentiszteleti gyakorlatát sem lehet csupán egy vasárnap délelőtti istentiszteletre szűkíteni;

(4) a térségben és Kálvinnál elsősorban, de nem kizárólagosan a *lectio continua* érvényesült, azonban nem abban az értelemben, ahogyan a legutóbbi korokban ezt magyarázzák; a fennmaradt adatok szerint Kálvin hetenkénti prédikációs gyakorlatát *többszörös és párhuzamos lectio continua*nak nevezhetjük;

(5) a keresztyén egyház történeti mintái Kálvin felfogásában és a kálvini egyházak gyakorlatában sem állíthatók szembe egymással, hanem egymásmellettiségükben értelmezendők;

(6) a helvét reformáció (genfi, zürichi, a délnémet liturgikus táj) liturgikus, prédikációs és éneklési-egyházzenei gyakorlatát saját *elsődleges* összefüggéseiben kell értelmezni.

Az egyházi év kutatása a téma összetettségénél fogva bonyolult kérdés és komplex ismereteket igényel. Az egyháztörténeti, egyházjogi fejlődésen túl a szertartáskönyvek és ágendák, prédikációs könyvek, prédikációs és egyházzenei gyakorlat összefüggéseit és történeti változásait kell figyelembe venni. A csak egyes részterületekre koncentráló kutatás hamis eredményeket és következtetéseket eredményezhet.

A második alfejezet történeti példákkal az eddigi ágendareformok egyházi évhez való viszonyulását mutatja be. A Magyarországi Református Egyházban és a Magyar Református Egyházban újból elméleti-gyakorlati liturgiai munkálatok

folynak, amely munka célkitűzése – az új énekeskönyv előkészítő munkálataival karöltve – a magyar református egyház istentiszteleti életének *megújítása*, felfrissítése. Az egyház kultikus életének elméleti és történeti reflexiója az egyház egésze megújulásának fontos és hathatós eszköze, sőt kiindulópontja lehet.

A jelenleg folyó munkálatok egyik fontos és megkerülhetetlen feladata, hogy tisztázza a református egyház liturgikus évhez való viszonyulását, ünnepszentelő gyakorlatát történeti és elméleti szempontból. Az alfejezet első felében a *Reformátusok a kegyelem trónusánál* című, az istentiszteleti élet megújításáról szóló és évszázados folyamatainkba jól illeszkedő teológiai alapelvek 2004-2010 közötti előtörténetének és elkészülésének fázisait ismertetem. A teológiai alapelvek között újra és újra megjelenik az egyházi évhez való kapcsolódás szükségessége (bibliaolvasás, éneklés, prédikálás stb. vonatkozásában).¹

A rendelkezésre álló források szerint a bizottsági munka célkitűzései között szerepelt az egyházi évvel kapcsolatos problémák, kérdések felvetése, tisztázása, mivel az egyházi évnek „jobban kell érvényesülnie a liturgiai szemléletünkben, mint eddig.” *Az egyházi év, mint a református istentisztelet medre* vagy *Az egyházi év jelentősége* című dolgozatok végül nem készültek el, ami az egész liturgiai megújulás szempontjából, annak alapelveit és munkamódszereit tekintve eléggé problémás, hiszen az énekeskönyv és az istentiszteleti rendtartás szempontjából alapvető kérdés az egyházi év részletkérdéseinek a tisztázása, aminek később a nevezett két kiadványban kell lecsapódnia.

A XX. század magyar református liturgiai munkálatai is megfogalmazták az egyházi évvel való tudományos és részletező foglalkozás szükségességét és igényét, azonban számottevő eredmények akkor sem születtek. E fejezetben tisztáznunk kellett a kutatás nehézségeit és problémáit is.

Az egyházi év olyan *meder*, amely nem tetszőleges, hanem egészen konkrét tartalmakat hordoz, ill. azokat kellene hordoznia. A kérdésfelvetés többről szól, mint a három „nagyünnep” további kontextustalan ünnepléséről, vagy arról, hogy bizonyos okoknál fogva egyes „kedvenc”, alapvetően a szentimentalizmusra okot adó időszakokat (pl. Advent és Karácsony) a gyakorlat szintjén továbbra is előnyben részesítsünk és megkülönböztessünk, ahogyan eddig tettük. A köztes, mintegy lógó időket pedig szabad tetszésünk szerint töltögessük meg a saját magunk által fontosnak tartott társadalmi, politikai, szubjektív hitvilágból fakadó témákkal és mondanivalókkal.

¹ Figyelemre méltó a magyarul 2015-ben megjelent *Homiletikai Direktórium* (Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, 2014.), amely az egész egyházi évre, az összes vasár- és ünnepnapra nyújt elméleti és gyakorlati útmutatást, segítséget a római katolikus papságnak.

Az egyházi év által kifejezett összefüggésrendszer több, mint az egyre szaporodó tematikus vagy témavasárnapok sorozata vagy jelensége, amely az istentisztelet alkotórészeit csak a saját, kiválasztott téma vonatkozásában tudja értelmezni és a témának alárendelni (sok esetben még a bibliai textust is!). E ponton is nyilvánvalóvá válik, hogy református tradíciónk szellemi, hitbeli és spirituális deficitje szorosan összefügg.

A harmadik alfejezet az egyházi év jelenségének és értelmezésének kérdéseivel foglalkozik. A könyv ezen egysége részletesen mutatja be és tárgyalja az egyházi esztendő számunkra ismert koncepciójának és felépítésének, tagolásának, ünnepköreinek kérdését, valamint olyan történelmi tagolási lehetőségeket is ismertet, amelyek újra megjelenhetnének gondolkodásunkban és gyakorlatunkban. Az Advent első vasárnapjával kezdődő egyházi esztendő (*annus liturgicus*) kérdését a jelenleg rendelkezésre álló adatok és elsődleges források alapján még jobban sikerült tisztázni, mint ahogyan azt a szakirodalomban megtaláljuk. A XVI. század egyháztörténeti változásainak és az 1582-es naptárreform változásaként domborodott ki az azelőtt már mintegy fél évezreddel korábban is létezett gyakorlat, hogy az egyházi esztendő mint olyan az adventi idővel kezdődik. A kutatás adatai szerint a *Kirchenjahr* kifejezés a német evangélikus Johannes Pomarius (vagy Baumgart/Baumgarten) postillájában kerül elő először 1585/1587-ben.

Szükséges az egyházi év felépítésének, struktúrájának, valamint az ünnepkörök definíciójának tisztázása is, de ugyanígy az egyes ünnepek egymáshoz való viszonyulásának történeti alapú felülvizsgálata is. Az ünnepes és ünneptelen félév terminológiájának használata csak praktikussági szempontból igazolható, ünneptörténetileg és teológiaiilag helytelen. Sokkal helyesebb lenne az *Úr fél éve* (*semester Domini*) és az *egyház fél éve* (*semester ecclesiae*) történetileg jobban meggyökeresedett megkülönböztetésének alkalmazása, ahogyan az egyházi év fél- és negyedévekre osztása részben mélyebb eredőkre vezethető vissza, mint más felosztások és tagolások.

Az egyházi esztendő definiálása és a liturgikus év rendszerének felvázolása a XIX. század második felének előzményeire épülve javarészt XX. századi ágendareformjainkban jelentkezik. A XX. századi ágendák és (tan)könyvek definícióit, felosztásait a helyes eligazodás végett részletesen bemutatom. Kiderül, hogy a rendelkezésre álló forrásanyagok javarészt egymásra épülnek, sőt számos esetben az előzmények parafrázisaként foghatóak fel, az egyéni hang, kritikai vizsgálat még ezek többségétől, de fiatal XXI. századunk szakíróitól – feltehetően ismeretek hiányában – sem várható el.

A jelen munka részletes történeti és elvi-definíciós alapon tagadja a *pünkösdi ünnepkör* létezését és relevanciáját. A „pünkösdi ünnepkör” meghatározása

és behatárolása zavarba ejtően sokszínű és eltérő a szakirodalomban, annak eredetét pedagógiai-didaktikai és dogmatikai háromosztatúságra lehet visszavezetni. A „pünkösdi ünnepkör” megtöri az egyházi év egységét, összefüggéseit, valamint az egyházi esztendő kényszerű átrendezéséhez vezet.

Az egyházi esztendő rendszere és egysége hangsúlyozza a megváltás művének titkát és lényegét, amely áthatja a megtestesüléstől a Szentlélek kitöltetéséig az ünnepeket, azóta pedig az egyház egész életét. A liturgikus év nem összefüggéstelen, izolált ünnepnapok halmaza, ahogyan a liturgia egyes hagyományos elemeinek jelenléte, az úrvacsora, de a vasárnapok rendszere is az egyházi év és a megváltás többszörösen összekapcsolódó rendszerét jeleníti meg.

Amikor az egyházi esztendőről gondolkodunk és az egyházi esztendő vasár- és ünnepnapjainak mentén istentiszteleti életünket megújítjuk, akkor egyszerre kell megőrizni és kidomborítani a vasárnap prioritását és Krisztus-ünnepeink jelentőségét, relevanciáját. A kényes egyensúly fenntartása nehéz feladat, és az ettől való eltávolodás számos problémát okozott és okoz az egyháztörténetben és az egyház életében.

Az ünnepek sorozatát megelőzi a vasárnap mint Úrnappja és a hétköznapi történeti és egyéb összefüggéseinek bemutatása. A vasárnap húsvéti hitünk kifejeződése, amely jelentőségének emelésén hosszú évszázadok óta fáradozik a keresztyénség felekezeti hovatartozástól függetlenül. Szükséges a vasárnap teológiájának és ünneplésének hangsúlyozása mai korunkban. A hétköznapi rendszere és a hétköznapi liturgikus imádságok jelenléte elválaszthatatlan a vasárnaptól.

Az ötödik alfejezet a karácsonyi ünnepkör szakaszainak, ünnepeinek ismertetésével foglalkozik. Az Advent első vasárnapjától Vízkeresztig, tágabb értelemben a vízkeresztii időig tartó ünnepkör a Húsvétot előkészítő és követő időszak mintájára formálódott és azzal számos azonosságot mutat fel. Az évkezdet kérdését e helyen újból fel kellett röviden vetni, majd a legújabb kori református kegyességben igen hangsúlyos adventi idővel, az adventi időre rakódott megannyi gondolattal és szokással foglalkozunk részletesen és kritikusán.

Karácsony ünnepének eredetét, az ehhez kapcsolódó elméleteket, összetevőket azért volt szükséges alaposan bemutatni, mivel a rendelkezésre álló kézikönyvek csak felületesen érintik ezt a kérdést. A vallástörténeti hipotézis háttérinformációinak tudatosítása mellett a jelen munkában Karácsony ünnepének keletkezését inkább a teológiai motivációjú ún. számítási hipotézissel hozzuk összefüggésbe. Karácsony kapcsán újból előkerül a svájci reformáció és Kálvin ünnepekhez való viszonyulása. Az ünnepre rakódott megannyi (paraliturgikus) réteget és jelen korunk ünneplési gyakorlatát szintén részletesen megvizsgáljuk. A Karácsony hetének ünneptörténeti és jelen gyakorlat szerinti

bemutatása után nem kerülhattük meg az Óév és Újév eredetének és jelen formájában ünnepkörön kívüliségének bemutatását és kritikáját.

Vízkeresztet, azaz Epifánia ünnepét teljes (magyar) református rehabilitációra váró keresztyén ünnepként jellemeztük, amely ünneplésének gyökerei ősbbeek, mint Karácsonyé, egyúttal időben protestáns és magyar református ünneptörténeti szempontból is tovább érnek, mint ahogy azt a szakirodalomban találjuk. Az egyházi esztendő rendszerének vizsgálata, liturgikus alkalmazása, valamint az énekeskönyv szempontjából megkerülhetetlen kérdés, hogy mit teszünk azzal az ünneppel, amely ilyen vagy olyan okok miatt jelenleg ordítóan hiányzik az ünnepi kánonból, negligálása miatt pedig borul az ünnepi kalendárium egyensúlya. A javarészt paraliturgikus szokásairól híres vízkeresztű idő úgy liturgiai, mint homiletikai szempontból szintén átgondolásra vár. Ravasz László vonatkozó ajánlásait – úgy tűnik – 1915 óta nem sikerült megértenünk.

Ugyanígy lényeges kérdés a húsvéti ünnepkör meghatározása abból a szempontból, hogy az mikor kezdődik. A nyugati egyház liturgikus hagyományai szerint egy a magyar református naptárban már nem létező időszak, a Böjtelő vezeti be a húsvéti ünnepeket. Ekkor még tobzódik és lassan kulminációjához ér a farsangi-báli szezon, de az egyház a kétféle számítási rendszeren alapuló két ünnepkör találkozásának határán, körülbelül több, mint két hónappal Húsvét előtt már a szenvedések felé tartó Úrra tekint. A Böjtelő három vasárnapjának és ezek elnevezésének igen érdekes történeti összefüggései vannak.

A nagyböjti időszak és a böjtölés kapcsán szintén számos kérdés vetődik fel a magyar református gyakorlatban. A részletes ünneptörténeti és elsődlegesen forrásokon alapuló elemzés és bemutatás e probléma értelmezésében és hangsúlyozásában siet segítségünkre. Szükséges a Nagyhétre és Húsvétra készülés időszakát újból felelevenítenünk és valódi tartalmakkal megtöltenünk. A nagyböjti vasárnapok sorozatába tartozó, kiemelkedő jelentőségű Virágvasárnapnak és a Nagyhét napjainak külön figyelmet szentelünk, és rámutatunk, hogy a Nagyhét nem csupán egyetlen napból, a hétköznapra eső Nagypéntekből áll. A „legnagyobb református ünnep” jelző sem teológiai, sem ünneptörténeti szempontból nem állja meg a helyét. A Nagyböjt és Nagyhét megünneplését erőteljesen konfrontáljuk egyházunk adventi és karácsonyi gyakorlatával, amiből nyilvánvalóvá lesz nem csupán a liturgiai hangsúlyeltolódás, hanem a teológiai torzulás is.

Húsvét ünnepének nagyszerűségét, fényességét nem csupán a korai egyház forrásai és énekeink mutatják, hanem az ünnep megszentelésének történeti bizonyítékai is. Húsvét időpontjának meghatározása lassanként nem csupán két évezredes kérdés, hanem teológiailag és az istentiszteleti gyakorlat szempontjából is lényeges. A keleti és nyugati egyház gyakorlatának különbözőségei mellett a számítási módok egységesítéseinek kérdésével is foglalkozunk. A húsvéti idő

bemutatásához kapcsolódik az időszakban elterjedt *Anyák napja* egyházi-liturgikus ünnepelésének problémája, valamint a szakirodalomban páratlan ünneptörténeti ismertetése. Mennybemenetel ünnepének és gyakorlatának leírását követi Pünkösöd és Szentháromság ünnepe történeti bemutatása. Az utóbbi érdekes magyar ünneptörténeti összefüggéssel is rendelkezik.

Az egyházi év második felét csupán praktikussági okok miatt és az átláthatóság kedvéért helyeztük új alfejezetbe. A Pünkösöd és a Szentháromság ünnepe utáni szakaszt mint *semester ecclesiae*t többféleképpen osztották fel és számozták a liturgiátörténet évszázadaiban. A munkában többször előkerül a római katolikus egyházban 1969-1970-ben bevezetett új naptár problémája, amely a Vízkereszt és Pünkösöd ünnepe utáni időszakot az összefüggő számozással kifejezésre juttatva kvázi egységes *évközi* (*tempus per annum*) időként kezeli. Nem csupán az ősi, évszázadok alatt kifejlődött és megszilárdult keresztyén liturgikus naptár logikáját és belső ritmusát töri meg ez az új, művi rendszer, hanem ennek következtében igazából összeegyeztethetlenné vált a protestáns és a római katolikus naptárak rendszerének e része is, valamint egyéb ünnepáthelyezésekkel (pl. Vízkereszt és Áldozócsütörtök) más közös kincsünk is.

A római katolikus belső körökben is kritizált új liturgikus naptár sajnos kihatással van több protestáns egyház naptárfelfogására is, sőt a jelenleg legősibb naptárhagyományt és naptárfelosztást követő² lutheránus egyház(ak)ban is felvetődik az igazodás kérdése, amit mindenképpen el kellene kerülni. Ehelyett hivatalossá kellene tenni a római egyházban is a korábbi liturgikus naptárat, amire törekvések és tendenciák mutatkoznak, hiszen a kérdést az 1969-1970 előtti rítus használatának általános engedélye is felveti. A korábbi *Missale* természetesen nem ismeri az 1969-1970 utáni felosztást.

Az egyházi esztendő második felét tárgyaló részben különös hangsúllyal és részletességgel foglalkozunk az István király napja (augusztus 20.) magyar és protestáns ünneptörténeti vetületével és kérdéseivel, a Reformáció ünnepének európai és magyarországi jelenségével, az október végi és november eleji, református egyházi naptárban nem szereplő ünnepek jelenségével, valamint az egyházi esztendő végével, különösen is Örökélet/Örökkévalóság vasárnapjának történetével és helyes értelmezésével. Az ebben az alfejezetben közölt adatok és összefüggések mindenképpen az ünneptörténeti kutatás legújabb eredményei közé tartoznak.

Az ünnepek és ünnepkörök fontos magyar református adaptációtörténeti vetületeként tartjuk számon az úrvacsora kiszolgáltatásának idejét és alkalmait.

² A (nyugati) keresztyénség liturgikus naptárhagyományát legtovább és lényegét tekintve leg-hűbben az evangélikus (lutheránus) és az anglikán egyházak őrizték és őrzik. Vö. OSKAMP-SCHUMAN 2001, 121. Reméljük, hogy ez megmarad a továbbiakban is.

A nyolcadik alfejezetben válogatott források alapján közlöm az ünneplistákat a XVI-XX. századig.

A jelen munka második nagy fejezetét az ünneplisták keletkezésének és történeti összefüggéseinek néhány tényével vezetem be, majd a mellékletben található XI-XXI. századi források rövid kísérszövegeit közlöm. A XX-XXI. századi magyar római katolikus, evangélikus, református jelenségekkel, így különösen a református Bibliaolvasó Kalauzzal részletesebben foglalkozom.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a református ágendákban a XX. században jelenik meg az egyházi év részletezése. Ez összefügg a szertartáskönyvek történetével, sőt a különféle történelmi hagyományokkal való folytonosság is felfedezhető ezekben a kiadványokban.

Kutatási eredményeink és kitekintéseink a jelenlegi liturgikus kutatások és célkitűzések beágyazásához és történeti kontextusához megkerülhetetlen adatokat szolgáltatnak.

Az egyházi év kipróbált hagyománya jóval nagyobb súllyal és erővel van jelen még ma is – minden tiltás és ellenkezés ellenére – a magyar protestantizmus és reformáció egyházaiban, mint azt sejteni lehet.

A zsinati határozatok, egyéb ünneplisták igazából ünnepi időszakok összefoglalásaiként értelmezendők és nem részletezésként.

A „hivatalos” egyház gyakorlata egyre kevésbé tudja áthatni, pozitív értelemben befolyásolni, alakítani a keresztyén életvitelt. Az egyházi esztendő a keresztyén és református keresztyén identitás megőrzésének egyik fontos területe és része. Ebben a vonatkozásban is ténylegesen a végórában vagyunk. A semmi nem tud semmit sem kifejezni.

Minden most és a távolabbi jövőben készítendő liturgikus könyvet, kiadványt rendkívüli tudatossággal, pontossággal kell összeállítani, hogy az adott kiadványon belül mindenütt egység és azonosság mutakozzék a vásár- és ünnepnapok elnevezését és jelölését illetően is, sőt a legideálisabb az lenne, ha az énekeskönyvek, imakönyvek, az egyházi sajtó kiadványai és megjelenési formái is az egységes koncepcióhoz, elnevezés-rendszerhez ragaszkodnának. Az egyház rendje szerint mindehhez az egyházi jogalkotás (Zsinat) támogatására és közreműködésére is szükség van.

Ünnepekkel – valódiakkal és nem valódiakkal – nem szabad kísérletezgetni. Egy-egy „ünnep” vagy emléknap bevezetésének legyen komoly indoka, háttere és relevanciája.

Az egyházi esztendő vásár- és ünnepnapjainak magyar neveit, ill. elnevezés-rendszerét csak a magyar források történeti vizsgálata alapján lehet összeállítani.

IV. FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- RL A/1a = A Dunamelléki Református Egyházkerület iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1626-1996
- RL A/1b = Egyházigazgatási iratok (Püspöki Levéltár) (1748)1790-1994
- RL C/8 = Báthory [sic!] család iratai 1773-1877
- RL C/156 = Biczó Pál (1850-1928) iratai 1886-1904

KÖNYVEK, CIKKEK¹

- ADAM 1981 = ADAM, Adolf: *The Liturgical Year. Its History and Its Meaning after the Reform of the Liturgy*. [New York,] 1981. [= Collegeville, Minnesota, 1990.]
- AGENDA 1831 = *Agenda, az az: egyházi hivatalbeli foglalatosságok' módja. Készítette és kiadta az augusztai hitvallást követő evangélikusok' Dunántúli Szuperintendentziája*. Pest, 1831.
- ÁGENDA 1927 = *Ágenda. A Magyar Református Egyház liturgiás könyve*. Szerkesztette: RAVASZ László. Budapest, 1927. (Református Egyházi Könyvtár XV.)
- AGENDA 1963 = *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.
- AGENDA 1996 = *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Az Agendát összeállította és átdolgozta: D. Dr. PRÖHLE Károly. Budapest, 1996.
- AGENDA 2010 = *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Az Agendát összeállította és átdolgozta: D. Dr. PRÖHLE Károly. Budapest, 2010.²
- ÁGOSTON 2009 = *Szent Ágoston Isten városáról. IV. kötet (XVII-XXII. könyv)*. Fordította DÉR Katalin (XVII-XXI. könyv) és HEIDL György (XXII. könyv). Budapest, 2009.

¹ Az általánosan használatban lévő bibliakiadásokon túl nem tüntettem fel az irodalomjegyzékben a *Bibliolvasó Kalauz*, az *Igazság és Élet*, valamint az *Útmutató* felhasznált példányait, amennyiben csupán az egyházi év vásár- és ünnepnapjainak elnevezésére hivatkozom.

² Az Agenda az 1996-os kiadás kis mértékben változtatott, egy kötetben kiadott változata.

- ÁGOSTON–CSETE 1942 = ÁGOSTON Sándor–CSETE István (szerk.): *Istentiszteleti rend a szórványokban*. Szabadka, én. [1942.]³
- ÁK 1929 = *A mi istentiszteletünk*. Az Erdélyi Református Egyház Ágendáskönyve. Szerkesztette: Dr. MAKKAI Sándor erdélyi református püspök. [...] Cluj-Kolozsvár, 1929.
- ÁK 1950 = *Református Ágendás Könyv*. A Román Népköztársaságban levő Magyar Református Egyház istentiszteleti rendtartása. Irta és összeállította: VÁSÁRHELYI János püspök. Cluj-Kolozsvár, 1950.
- ALMANAK 1833 = *Egyházi Almanak*. 1833-dik esztendőre. Az illető Elöljáróság' rendelkezéséből kiadta TÓTH Dániel, Lak és Thúri Szakállosi Reformált Keresztyén Prédikátor. Pozsony, [1832.]⁴
- ALMANAK 1836 = *Egyházi Almanak*. 1836^{-dik} Esztendőre. Kiadatott a' Helvétziai Vallástételt tartó Dunamellyéki Egyház Kerület Elöljárósága rendelkezéséből POLGÁR Mihály Fő Jegyző által. Pest, 1836.
- ANF V = ROBERTS, Alexander–DONALDSON, James (Eds.): *The Ante-Nicene Fathers. Translations of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*. [...] American reprint of the Edinburgh Edition. Revised and chronologically arranged, with brief prefaces and occasional notes, by A. Cleveland COXE, D.D. Volume 5. Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix. Grand Rapids, Michigan, 1957.
- ARANY 2012 = ARANY Lajos: *Kívánjunk áldott karácsonyt!* In: Reformátusok Lapja LVI (2012/52-53) 8.
- AT 2012 = *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.) In: Magyar Közlöny (2011/43) 10656-10681. (= Magyar Közlöny különszáma. Budapest, 2011. 5-52.)
- ATCHLEY 1909 = ATCHLEY, Cuthbert F.: *The Ambrosian Liturgy. The Ordinary and Canon of the Mass According to the Rite of the Church of Milan*. London, 1909.
- BABIK 1891 = BABIK József: *Ünnepeink Magyar elnevezései*. In: Hittudományi Folyóirat (1891) 263-278., 524-539.
- BAGDÁN 2011 = BAGDÁN Zsuzsanna: *Elektronikus remeteség*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/17) 12.
- BAKOS 1976 = BAKOS Lajos: *Ünnepnapok – vasárnapok*. Budapest, 1976.
- BALÁZS 1986 = BALÁZS László: *Vértessalja. A Vértessaljai Református Egyházmegye története*. Budapest, 1986.
- BÁLINT 1938 = BÁLINT Sándor: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Budapest, 1938.
- BÁLINT 1976 = BÁLINT Sándor: *Karácsony, Húsvét, Pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Budapest, ²1976.
- BALOGH 1904 = BALOGH Ferencz: *Készülődések a biblia vasárnapjához*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XLVII (1904/3) 33-35.

³ A kiadás évszámát a Ráday Könyvtár katalóguscédulája alapján tüntettem fel.

⁴ A kiadás évszámát a Ráday Könyvtár katalóguscédulája alapján tüntettem fel.

- BÁRDOS 1971 = BÁRDOS Kornél: *Harcok a passió éneklése körül Magyarországon*. In: Theológiai Szemle XIV (1971) 296-303., 320. [= Zsoltár III (1996/2-3) 8-15.]
- BARSI 1999 = BARSI Balázs: *A liturgikus év*. Budapest, 1999. (Egyházzenei füzetek I/4.)
- BÁRTH 2005 = BÁRTH Dániel: *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Budapest, 2005.
- BÁRTH 2007 = BÁRTH Dániel: *A történeti szokáskutatás kora újkori forrásai: az unitárius szer-tartáskönyvek*. In: S. LACKOVITS Emőke–SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7. Sepsiszentgyörgy–Veszprém*, 2007. 213-230.
- BARTHA 1973 = BARTHA Tibor (if.): *A XVI. századi magyar református igehirdetés*. In: BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből*. Budapest, 1973. 555-561. (Studia et Acta Ecclesiastica 3.)
- BARTHA 1977 = BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresz-tyén gyülekezet istentiszteletéről*. [Budapest,] 1977.
- BARTHA 1984 = BARTHA Tibor: *Elnöki jelentés. Az Istentiszteleti Rendtartás revíziója*. In: ARANYOS Zoltán–BARCZA József (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorai Kollégiumának Évkönyve 1983*. Budapest, 1984. 1-19.
- BASCHERA 2013 = BASCHERA, Luca: *Die reformierte Liturgik August Ebrards (1818-1888). Entstehung, Gestalt und heutige Relevanz*. Zürich, 2013. (Praktische Theologie im refor-mierten Kontext – Band 5.)
- BÁTHORI 1822 = [BÁTHORI Gábor:] *Az evangeliomi keresztyén tolerancia két prédikátziokban előadva*. Pest, ²1822.
- BBK I = *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon. I. Band*. Hamm, 1990.
- BCW 1993 = *Book of Common Worship Prepared by the Theology and Worship Ministry Unit for the Presbyterian Church (U.S.A.) and the Cumberland Presbyterian Church*. Westminster, Louisville (Kentucky), 1993.
- BÉKÉSI 2001 = BÉKÉSI Sándor: *Sztephanosz Khrisztianosz. István király teológiai etikája In-telmei alapján*. Budapest, 2001.
- BÉKÉSI 2006 = BÉKÉSI Sándor: *Az alkalom (kairosz) liturgikus jelentősége a ciklikus és teleológikus ünnepeken*. In: DOBSZAY Ágnes (szerk.): *„Inter sollicitudines”. Tudományos ülésszak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján*. Budapest, 2006. 15-20.
- BÉKÉSI 2013 = BÉKÉSI Sándor: *Tradíció és forma*. In: *Confessio XXXVII* (2013/3) 75-78.
- BENCE 2003 = BENCE Gábor: *Evangélikus énekrendre utaló adatok Bornemisza Foliopostillájában?* In: DOBSZAY László–PAPP Ágnes (szerk.): *Socia exultatione. A Rajeczky Benjamin születésének 100. évfordulóján tartott tudományos ülésszak előadásai*. Budapest, 2003. 153-180.
- BENEDEK 1937 = BENEDEK Sándor: *A lelkész mint liturgus*. In: *Igazság és Élet* III (1937) 268-274.

- BENEDEK 1971 = BENEDEK Sándor: *A Magyarországi Református Egyház istentiszteletének multja.* [Örisziget,] 1971.
- BENKŐ 2010 = BENKŐ Tímea: *Olvasmányrendek és az egyházi év. A Német Evangélikus Egyház perikoparendje és a római katolikus olvasmányrend (Ordo Lectionum Missæ).* In: ADORJÁNI Zoltán (szerk.): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis. A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei I.* Kolozsvár, 2010. 161-178.
- BERÉNYINÉ CSINÁDY 2012 = BERÉNYINÉ CSINÁDY Melinda: *Adventi ifjúsági istentisztelet. Vázlatok.* In: *Igazság és Élet* VI (2012/4) 735-741.
- BERÉNYINÉ CSINÁDY 2013 = BERÉNYINÉ CSINÁDY Melinda: *Adventi gyertyás áhítat.* In: *Igazság és Élet* VII (2013/4) 652-657.
- BERÉNYINÉ CSINÁDY 2015 = BERÉNYINÉ CSINÁDY Melinda: *Adventi istentisztelet az ifjúsággal. Ajándékozó Istenünk van.* In: *Igazság és Élet* IX (2015/4) 667-675.
- BERGER 2008 = BERGER, Rupert: *Lekipásztori liturgikus lexikon.* Budapest, 2008.
- BERNARD–OSKAMP 2002 = BERNARD, Marcel–OSKAMP, Paul (Eds.): *Nieuwe wegen in de liturgie. De weg van de liturgie – een vervolg.* Zoetermeer, 2002.
- BERTÉNYI–GYAPAY 1992 = BERTÉNYI Iván–GYAPAY Gábor: *Magyarország rövid története.* Budapest, 1992.
- BICZÓ 1896 = [BICZÓ Pál:] *A bicskei ev. református egyház története.* Nagykovács, 1896. [Reprint: 1990.]
- BIERBRUNNER 1883 = BIERBRUNNER Gusztáv: *Ábrándozás nélkül.* In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* XXVI (1883/5) 129-134.
- BIERITZ 2004 = BIERITZ, Karl-Heinrich: *Liturgik.* Berlin, New York, 2004.
- BIERITZ 2005 = BIERITZ, Karl-Heinrich: *Das Kirchenjahr. Feste, Gedenk- und Feiertage in Geschichte und Gegenwart.* München, ⁷2005.
- BIERITZ 2008/2009 = BIERITZ, Karl-Heinrich: *A hitemlékezet. Az egyházi év jelenünk kihívásai előtt.* In: *Magyar Egyházzene* XVI (2008/2009) 131-142.
- BITSKEY 1979 = BITSKEY István: *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi.* Budapest, 1979. (Humanizmus és reformáció 8.)
- BOD 1786 = *Szent Heortokrates avagy a' keresztyének között előforduló innepeknek és a' rendes Kalendáriomban feljegyeztetett szenteknek rövid historiájok, melly A' jzava bé-vehető hiteles Írókból egybe fzedeggettetett és Magyarra fordítottatott közönséges haszonra intéztetett, egy Bújdósó Magyar BÓD Péter által 1757. esztendőben. Ujjalag ki-adattatott SZASTVAY Sándor költségével.* Pozsony, ²1786.
- BOD 1999 = BOD Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései 1606-1762. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányokat írta BUZOGÁNY Dezső, SIPOS Gábor.* Kolozsvár, 1999. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 3.)
- BODA 1975 = BODA László: *A vasárnap megszentelése.* In: SZENNAY András (szerk.): *Régi és új a liturgia világából.* Budapest, 1975. 213-223.

- BÓDISS 2007 = BÓDISS Tamás: *Ki ünnepli az egyházi ének vasárnapját?* In: Reformátusok Lapja LI (2007/19) 1., 4.
- BOGÁR 1932 = BOGÁR János: *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az ígehirdetésre. Különös tekintettel a református keresztyén egyház istentiszteletére. Liturgikai tanulmány.* Debrecen, 1932.
- BOHREN 1998 = BOHREN, Rudolf: *Böjt és ünnep. Meditációk művészetről és aszkézisről.* (Ford.: Ablonczy László és Szabó Csaba) Budapest, 1998.
- BOROSS 1974 = BOROSS Géza: *A békeszolgálat a magyar protestáns ígehirdetésben 1958-tól napjainkig.* In: Theologiai Szemle XVI (1974/1-2) 2-8.
- BOROSS 1988 = BOROSS Géza: *Homiletika.* Budapest, 1988.
- BOROSS 1988a = BOROSS Géza: *A liturgia vázlata.* Budapest, 1988.
- BOROSS 1994 = BOROSS Géza: *Homiletika.* Budapest, 1994.
- BOROSS 2011 = BOROSS Géza: *Őbenne. A Törökőri Református Egyházközségben 1980-ban elhangzott ígehirdetések.* Budapest, 2011. (Ex Cathedra 2.)
- BORZÁSI 2008 = BORZÁSI István: *Homiletika. Az ígehirdetés alapjai.* Marosvásárhely, 2008.
- BORZSÁK 1960 = BORZSÁK István: *Az antikvitás XVI. századi képe. (Bornemisza-tanulmányok)* Budapest, 1960.
- BOTTA 1991 = BOTTA István: *Huszár Gál élete, művei és kora (1512?-1575).* Budapest, 1991. (Humanizmus és reformáció 18.)
- BOZSOKI-SÓLYOM 2009 = BOZSOKI-SÓLYOM János: *Jogos aggodalmak.* In: KÖNTÖS László (szerk.): *„A te Igéd igazság.” 87 dunántúli prédikáció.* Pápa, 2009. 81-86.
- BOZSOKI-SÓLYOM 2011 = BOZSOKI-SÓLYOM János: *„Miért, hogy elfeledtél?!”* In: KÖNTÖS László–STEINBACH József (szerk.): *Zsoltárok könyve. 159 dunántúli prédikáció.* Pápa, 2011. 96-100.
- BUCSAY 1973 = BUCSAY Mihály: *Méliusz katekizmusa.* In: BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből.* Budapest, 1973. 217-277. (Studia et Acta Ecclesiastica 3.)
- CC 1676 = KÁJONI János: *Cantionale Catholicum. Régi és Új, Deák és Magyar Aitatos Egyházi Enekek, Dicséretetek, Soltárok, és Lytaniák.* Csík[somlyó], 1676. (kiadta DOMOKOS Pál Péter; Budapest, 1979.)
- CHADWICK 2003 = CHADWICK, Henry: *A korai egyház.* Budapest, 2003.
- CULLMANN 1992 = CULLMANN, Oscar: *A karácsony ünnepének kialakulása és a karácsonyfa eredete.* (Ford.: Karasszon Dezsőné) Budapest, 1992.
- CZEGLÉDY 1922 = CZEGLÉDY Sándor: *Közönséges vasárnapi imádságok. Egyházi használatra.* Pápa, 1922.
- CZEGLÉDY 1942 = CZEGLÉDY Sándor: *Gyülekezeti imádságok. I. kötet. Közönséges vasárnapokra, ünnepekre és egyéb alkalmakra.* Cegléd, 1942.
- CZEGLÉDY 1964 = CZEGLÉDY Sándor: *„Emberi hagyományok ostorozása.”* In: Református Egyház XVI (1964/3) 59-63.

- CZEGLÉDY 1967 = CZEGLÉDY Sándor: *Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége*. In: BARTHA Tibor (szerk.): *A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve*. Budapest, 1967. 353-391. (Studia et Acta Ecclesiastica 2.)
- CZEGLÉDY 1971 = CZEGLÉDY Sándor: *A homiletika vázlata*. Debrecen, 1971.
- CZEGLÉDY 1990 = CZEGLÉDY Sándor: *A Vizsolyi Biblia a XVII. századi magyar református igehirdetésben*. In: BARCZA József (szerk.): *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára*. Budapest, 1990. 137-153.
- CZEGLÉDY 1996 = CZEGLÉDY Sándor: *Liturgika*. Debrecen, 1996.
- CSEPREGI 2013 = CSEPREGI Zoltán: *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján*. Budapest, 2013. (Humanizmus és reformáció 34.)
- CSERI 1989 = CSERI Kálmán (szerk.): *Adventtől Adventig. Prédikációk a magyar református egyház közelmúltjából*. Budapest, 1989.
- CSIKESZ 1936 = CSIKESZ Sándor: *Kálvin pásztori igehirdetése módszerének legfőbb elemei*. In: *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára*. Debrecen, 1936. 235-274.
- CSIKY 1892 = CSIKY Lajos: *Egyházzsartartástan. (Liturgika). Az ev. ref. lelkészek, de főként hittanhallgató tanítványai számára*. Debrecen, 1892.
- CSIKY 1895 = [CSIKY Lajos:] *A vasárnap megünnepléséről*. [Budapest, 1895.]⁵
- CSIKY 1904 = *A Biblia vasárnapján. Egyházi beszéd elő- és utóimádsággal. Irta s a »Britt és Külföldi Bibliaterjesztő Társaság« alapításának százados emlékünnepe a debreczeni főiskola imatermében 1904. évi márczius hó 6-án elmondta CSIKY Lajos debreczeni ev. ref. theol. ak. tanár és dékán*. Debrecen, 1904.
- CSIKY 1914 = CSIKY Lajos: *Egyházzsónoklattan*. Nagybánya, 1914.
- CSOMA 2009 = CSOMA Judit: *Gyászolók vasárnapja*. In: *Igazság és Élet* III (2009/4) 501-505.
- CSORBA 2000 = CSORBA Dávid: *Debreceni Ember Pál prédikációinak tanulságai*. In: *Theologiai Szemle* XLIII (2000/6) 349-357.
- CSORBA 2003 = CSORBA Dávid: *A magyar református hitmélyítő irodalom Debrecenben (1657-1711)*. Debrecen, 2003. [PhD értékezés, kézirat]
- CSORBA 2008 = CSORBA Dávid: *„A’ sovány lelket meg-szépíteni.” Debreceni prédikátorok (1657-1711)*. Debrecen, 2008. (Nemzet, egyház, művelődés V.)
- CSORBA 2010 = CSORBA Dávid: *Debreceni ünnepszentelés a XVII. században*. In: CSÖRSZ Rumen István (szerk.): *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2010. 287-296.
- CSORBA 2011 = CSORBA Dávid: *A zászlós bárány nyomában. A magyar kálvinizmus 17. századi világa*. Debrecen–Budapest, 2011.

⁵ A szerző nevét, a kiadás helyét, évszámát a Ráday Könyvtár katalóguscédulája és a Debreceni Nagykönyvtár online katalógusa alapján tüntettem fel, ugyanis a kolligátum részét képező írásnak nincs címlapja. Vö. Zoványi 1977, 127-128.

- DBP 2001 = *Dienstboek. Een proeve. Schrift, Maaltijd, Gebed*. Zoetermeer, ³2001.
- DCC = BETTENSON, Henry–MAUNDER, Chris (Eds.): *Documents of the Christian Church*. Oxford, ⁴2011.
- DÉRI 2009/2010 = DÉRI Balázs: *Ünneprendellenességek*. In: Magyar Egyházzene XVII (2009/2010) 131-138.
- DEVLAMINCK 2003/2004 = DEVLAMINCK, Pieter: *De Cultus van Sol Invictus. Een vergelijkende studie tussen keizer Elagabal (218-222) en keizer Aurelianus (270-275). Scriptie voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, voor het behalen van de graad van Licentiaat in de Geschiedenis*. Gent, 2003/2004. (kézirat)⁶
- DÉZSI 1897 = DÉZSI Lajos: *Szenczi Molnár Albert (1574-1633)*. Budapest, 1897.
- DIÓSI 2012 = DIÓSI Dávid: *Kultusz a posztmodern társadalomban. Közelharc a liturgia esztétikai dimenziójának visszahódításáért*. In: Kovács Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai*. Budapest, 2010. szeptember 8-10. Budapest, 2012. 99-115.
- DK 1508 = *Döbrentei-kódex 1508. Halábori Bertalan keze írásával. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi, a bevezetést és a jegyzeteket írta ABAFFY Csilla és T. SZABÓ Csilla MADAS Edit közreműködésével*. Budapest, 1995. (Régi Magyar Kódexek 19.)
- DOBSZAY 2001 = DOBSZAY László: *Jegyzetek a liturgiáról*. Budapest, 2001.
- DOBSZAY 2003 = DOBSZAY László: *The Bugnini-Liturgy and the Reform of the Reform*. Front Royal/VA, 2003. (Musicae Sacrae Meletemata 5.)
- DOBSZAY 2004 = DOBSZAY László: *Az esztergomi rítus*. [Budapest, 2004.]
- DOLHAI 2001 = DOLHAI Lajos: *Az ókeresztény egyház liturgiája. A liturgia fejlődése az egyházatyák írásainak tükrében*. Budapest, 2001.
- DOLHAI 2016 = DOLHAI Lajos: *Az egyházi év. Liturgikus-teológiai esszék*. Budapest, 2016.
- DPL 1905 = *Indoklás*. In: Dunántúli Protestáns Lap XV (1905/36) 621-627.
- DUCHESNE 1910 = DUCHESNE, L[ouis]: *Christian Worship: Its Origin and Evolution. A Study of the Latin Liturgy up to the Time of Charlemagne. Translated from the Fourth French Edition by M. L. McCCLURE*. London, ³1910.
- DUKKON 2003 = DUKKON Ágnes: *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*. Budapest, 2003.
- EB I = VANYÓ László (szerk.): *Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre. I. Karácsonyi ünnepkör*. Budapest, 1995.
- EB II = VANYÓ László (szerk.): *Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre. II. Húsvéti ünnepkör*. Budapest, 1996.

⁶ A munka elérhetősége: http://www.thesis.net/invictus/invictus_inhoud.htm (2012. augusztus)

- EB IV = RADÓ Polikárp (szerk.): *Az egyházatyák szentbeszédeiből. IV. kötet. A szentatyák beszédei a karácsonyi és húsvéti ünnepkör vasárnapjaira.* Budapest, 1944.
- EB VI = RADÓ Polikárp (szerk.): *Az egyházatyák szentbeszédeiből. VI. kötet. Az egyházatyák beszédei az egyházi év ünnepeire.* Budapest, 1944.
- ECSEDY 1947 = ECSEDY Aladár: *Egy év a szószéken. Vasárnap és ünnepdélelőtti predikációk.* Tahitótfalu, 1947.
- EG 1635 = *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635.* (közreadja és bevezeti FERENCZI Ilona). Budapest, 1988. (Musicalia Danubiana 9.)
- EHRENSPERGER 2011 = EHRENSPERGER, Alfred: *Der Gottesdienst in Stadt und Landschaft Bern im 16. und 17. Jahrhundert.* Zürich, 2011.
- ÉK 1526-1527 = *Érdy-kódex* [kézirat, forrás: <http://erdykodex.atw.hu/>]
- ÉK 1806 (1874) = *Közönséges Isteni Tiszteletre rendelt Énekes Könyv, mely Szent Dávid zoltárain kívül magában foglal némely kiválogatott és a helvét vallástételt követő négy superintendentia által jóváhagyott énekeket, egynehány imádsággal.* Budapest, 1874.
- ELIADE 2006 = ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története.* Budapest, 2006.
- F. VARGA 1899 = *Egyházi beszédek. Irta: F. VARGA Lajos reform. lelkész. I. kötet.* Szatmár, 1899.
- F. VARGA 1916 = *Imádságok bibliaolvasással egybekötött hétköznapi reggeli istentiszteletekre. Irta: F. VARGA Lajos nagyrábéi református lelkész. Első kötet.* Debrecen, [1916.]
- F. VARGA 1918 = *Imádságok bibliaolvasással egybekötött hétköznapi reggeli istentiszteletekre. Irta: F. VARGA Lajos nagyrábéi református lelkész. Második kötet.* Debrecen, [1918.]
- FÁBIÁN 1871 = FÁBIÁN Dániel: *Népszerű egyházi beszédek egy egész évre.* Pest, 1871.
- FARAGÓ 1927 = FARAGÓ Bálint: *A mezőtúri református egyház története 1530-1917-ig.* Mezőtúr, 1927.
- FARKAS–RAVASZ–RÉVÉSZ 1937 = FARKAS István–RAVASZ László–RÉVÉSZ Imre: *István király.* Budapest, 1937. (Kálvin Könyvtár 23.)
- FAZAKAS 2012 = FAZAKAS Sándor: *Egyházi jövőkép vagy jövőképes egyház? Teológiai, egyházzszociológiai és gyakorlati szempontok az egyházi jövőkép formálódásához (I. rész).* In: *Igazság és Élet* VI (2012/4) 742-751.
- FEKETE 1995/1996 = FEKETE Károly: *Makkai Sándor részvétele a magyar református liturgia megújításában.* In: *Magyar Egyházzene* III (1995/1996) 147-154.
- FEKETE 1997 = FEKETE Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága.* Debrecen, 1997. (Dissertationes Theologicae 3.)
- FEKETE 1997a = FEKETE Károly (id.): *A gyülekezeti énekválasztás szempontjai.* In: *Zsoltár* IV (1997/4) 15-17.
- FEKETE 1998/1999 = FEKETE Csaba: *Perikóparend a Spáczai graduálban 1619 tájáról.* In: *Magyar Egyházzene* VI (1998/1999) 239-250.
- FEKETE 1999/2000 = FEKETE Károly: *A református liturgikák története a XIX-XX. században.* In: *Magyar Egyházzene* VII (1999/2000) 459-487.
- FEKETE 2000 = FEKETE Károly: *Tóth Endre, a gyakorlati teológus.* In: ZSENGELLÉR József

- (szerk.): *Pápa és Debrecen. Emlékkönyv Dr. Tóth Endre egyháztörténész professzor születésének 100. évfordulójára*. Pápa, 2000. 47-54.
- FEKETE 2000a = FEKETE Károly (id.): *Hagyomány, korszerűség és jövő a református istentiszteleti életben*. In: FEKETE Károly (id.): *A gyülekezetépítés szolgálatában. Válogatott előadások-tanulmányok a gyakorlati teológia tárgyköréből*. Budapest, 2000. 131-139.
- FEKETE 2000b = FEKETE Károly (id.): *A gyülekezeti énekválasztás szempontjai*. In: FEKETE Károly (id.): *A gyülekezetépítés szolgálatában. Válogatott előadások-tanulmányok a gyakorlati teológia tárgyköréből*. Budapest, 2000. 140-145.
- FEKETE 2000c = FEKETE Csaba: *Graduál és református istentisztelet. Liturgiátörténeti áttekintés az Öreg Graduál somorjai példányának kéziratos pótlékai alapján*. In: G. SZABÓ Botond–FEKETE Csaba–BERECZKI Lajos (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI-XIX. századi történetéből*. Debrecen, 2000. 207-355.
- FEKETE 2004 = FEKETE Csaba: *Bullinger és hazánk*. In: Sárospataki Füzetek (2004/2) 7-17.
- FEKETE 2005 = FEKETE Károly (id.): *Hunyadi Ferenc igehirdetése*. Debrecen, 2005.
- FEKETE 2006 = F[EKETE] Cs[aba]: *Samarjai Máté János – Az éneklésekről (Ágenda, 1636)*. In: Zsoltár XIII (2006) 3-5.
- FEKETE 2006a = F[EKETE] Cs[aba]: *Martonfalvi Tóth György – Keresztényi inneplés vagy lelki szent mesterség (Prédikáció, 1658/1700)*. In: Zsoltár XIII (2006) 5-11.
- FEKETE 2008 = FEKETE Károly (ifj.): *Beszámoló a Generális Konvent Liturgiai Bizottságának eddigi üléseiről*. In: Confessio XXXII (2008/2) 23-27.
- FEKETE 2008a = FEKETE Károly: *Református istentiszteletünk hiányai és azok pótlása*. In: Confessio XXXII (2008/2) 74-82.
- FEKETE 2008b = FEKETE Csaba: *Praxis praxisa, avagy fordító puritánság Medgyesi nyelve alapján*. In: FAZAKAS Gergely Tamás–GYÖRI L. János (szerk.): *Medgyesi Pál redivivus. Tanulmányok a 17. századi puritanizmusról*. Debrecen, 2008. 173-186.
- FEKETE 2008/2009 = FEKETE Csaba: *Kálvin és a perikóparend*. In: Magyar Egyházzene XVI (2008/2009) 349-358.
- FEKETE 2009 = FEKETE Csaba: *Milotai Nyilas István Ágendájának változatai*. In: Református Egyház LXI (2009/6) 131-140.
- FEKETE 2009a = Komáromi Csipkés Ágendája. *Keresztelés, Úrvacsora, Esketés és Eklézsiakövetés szertartási rendje 1653-ból. Bevezető és közreadja: FEKETE Csaba*. Debrecen, 2009. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének kiadványai 3.)
- FEKETE 2011 = FEKETE Károly: *Az Öreg Graduál teológiai tanulságai és üzenetei mai istentiszteleti életünk számára*. In: Collegium Doctorum VII (2011) 42-48.
- FEKETE 2011a = FEKETE Károly: *A vasárnap megszentelése*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/37) 1.
- FEKETE 2011b = FEKETE Csaba: *Alvinci Péter az Úrnak Szent Vacsorájáról. Kassa. 1622. Szövegkiadás és tanulmány*. Debrecen, 2011. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének kiadványai 4.)

- FEKETE 2011c = *Nagyszombati Agendarius. Magyar nyelvű szertartási betétek az esztergomi rítusból 1583, 1596. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta FEKETE Csaba.* Debrecen, 2011. (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok 11.)
- FEKETE 2012 = FEKETE Károly: *A magyar református gyakorlati teológia meghatározó alakjának hatása a református igehirdetésre és a lelkészképzésre.* In: *Collegium Doctorum VIII* (2012) 37-45.
- FEKETE 2012a = FEKETE Csaba: *Örvendőzzünk körösztényök. Délvidéki graduáljaink hagyománya a 17. század első felében.* Debrecen, 2012. (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok 15.)
- FEKETE 2012b = FEKETE Károly: *A textusválasztás szükségessége és módjai.* In: HANULA Gergely (szerk.): *Logos és akoés – Az ige megszólalása és megszólaltatása. Tanulmányok a 60 éves Vladár Gábor tiszteletére.* Pápa, 2012. 151-164.
- FEKETE 2013 = FEKETE Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata. Hálaadásra vezető vigasztalás 129 kérdés-feleletben.* Budapest, 2013.
- FERENCZ 1878 = FERENCZ József: *Egyházzsertartási dolgozatok. (Agenda.).* Budapest, 1878.
- FODORNÉ NAGY 2003 = FODORNÉ NAGY Sarolta: *Böjti tanácsok gyülekezeteink számára.* In: *Református Egyház LV* (2003/2) 30. [= *Evangélikus Élet LXVIII* (2003/9) 9.]
- FÖLDVÁRY 1891 = FÖLDVÁRY László: *Komáromi Csipkés György és Bibliája. (I. közlemény.)* In: *Protestáns Szemle III* (1891) 315-335.
- FÖLDVÁRY 1898a = FÖLDVÁRY László: *Adalékok a Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez. I. rész. Alsó Dunamelléki vagy Felsőbaranyai Egyházkerület. 1518-1715.* Budapest, 1898.
- FÖLDVÁRY 1898b = FÖLDVÁRY László: *Adalékok a Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez. II. rész. Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület a baranyai püspökséggel való egyesülés után. 1715-1780.* Budapest, 1898.
- FÖLDVÁRY 2012 = FÖLDVÁRY Miklós István: *A Hartvik-agenda és a Német-római pontifikále.* In: KOVÁCS Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai.* Budapest, 2010. szeptember 8-10. Budapest, 2012. 147-158.
- FÖRDŐS 1866 = FÖRDŐS Lajos: *Ágenda. Egyházi szertartási beszédek és imák, s ezekhez melléketül jegyzetek és utasítások.* Pest, 1866.
- FÖRDŐS 1875 = FÖRDŐS Lajos: *Ágenda. Egyházi szertartási beszédek és imák, s ezekhez melléketül jegyzetek és utasítások.* Kecskemét, ²1875.
- FÜRST 2008 = FÜRST, Alfons: *Die Liturgie der alten Kirche. Geschichte und Theologie.* Münster, 2008.
- FÜZES 2010/2011 = FÜZES Ádám: *Külső vagy belső kényszer? Pázmány indítékai a római rítus bevezetésére.* In: *Magyar Egyházzene XVIII* (2010/2011) 225-237.
- GAÁL 1994 = GAÁL Anikó: *Ünnepnapok, hagyományok. Adventtől adventig.* Budapest, 1994.

- GÄBLER 2008 = GÄBLER, Ulrich: *Huldrych Zwingli. Bevezetés életébe és munkásságába.* (Ford.: Koczó Pál) Budapest, 2008.
- GÁBOR 1998 = GÁBOR Csilla: *Szent Ignác-i lelkiség, barokk világkép Káldi György prédikációiban.* In: JANKOVICS József–MONOK István–NYERGES Judit (szerk.): *A magyar művelődés és a kereszténység – La civiltà ungherese e il cristianesimo.* Budapest-Szeged, 1998. 679-688.
- GÁBOR 2001 = GÁBOR Csilla: *Káldi György prédikációi. Források, teológia, retorika.* Debrecen, 2001. (Csokonai Könyvtár 24.)
- GÁL 1939 = GÁL Lajos: *Geleji Katona István igehirdetése.* Debrecen, 1939. [Különlenyomat a Theologiai Szemle 1939. évi (XV. évf.) 1., 2., és 3. számaiból]
- GALAMBOS 1953 = GALAMBOS Ferenc Iréneusz OSB: *Az egyházi év a magyar középkorban. A Megtestesülés és a Megváltás ünnepköre.* Pannonhalma, 1953/2004. (Pannonhalmi Füzetek 51.)⁷
- GARA 1943 = GARA József (átdolg.): *Bibliaolvasó naptár az 1943. évre.* Szabadka, [1943.]
- GÁRDONYI 2013 = GÁRDONYI Zsolt: *Kántorképzés – tágabb összefüggésekben nézve.* In: DÁVID István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián.* Nagykovács, 2012. október 5. Budapest, 2013. 23-29.
- GEFFROY 2011 = GEFFROY, Christophe: *XVI. Benedek és a „liturgikus béke”.* (Ford.: Kaposiné Eckhardt Ilona) Budapest, 2011.
- GH 2007 = *Graduale Hungaricum.* Gödöllő, 2007.
- GLATZ 1818 = GLATZ, Jakob: *Nachrichten über die Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation in den fämmtlichen kaißerl[ichen] königl[ichen] Oesterreichifchen Staaten im Jahre 1817.* Wien, 1818.
- GLATZ 1818/I = GLATZ, Jakob: *Sammlung einiger Jubelpredigten, gehalten bey der Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation in den kaißerl[ichen] königl[ichen] Oesterreichifchen Staaten. Nebst mehrern nachträglichen Berichten über die Feyer des Festes, einigen Momenten aus Doct. Martin Luthers Leben, und dem Verzeichnisse der evangelifchen Pastorate und Prediger in den Deutichen Erbländern und dem Königreiche Ungarn.* Wien, 1818.
- GÖNCZY 1937 = GÖNCZY Lajos: *A lelkész mint liturgus.* In: *Igazság és Élet* III (1937) 145-149.
- GR = *Graduale Ráday saeculi XVII* (közreadja és bevezeti FERENCZI Ilona). Budapest, 1997. (Musicalia Danubiana 16.)
- GYURÁTZ 1888 = *Kézi agenda. Templomi és halotti imák szertartási beszédekkel lelkészi használatra.* Irta GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész. Pápa, 1888.
- GYURÁTZ 1902 = *Kézi agenda. Templomi és halotti imák, szertartási beszédekkel. Lelkeszi használatra.* Irta: GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész. Második bővített kiadás. Pápa, 1902.
- GYURÁTZ 1916 = *Kézi agenda. Templomi és halotti imák, szertartási beszédekkel. Lelkeszi használatra.* Irta: GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész és dunántuli evang. püspök. Harmadik kiadás. Pápa, 1916.

⁷ Az 1953-as kézirat 2004-ben jelent meg nyomtatásban.

- HAFENSCHER 1998/1999 = HAFENSCHER Károly: *Ember-csinálta ünnep, ünnep-csinálta ember*. In: Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 25-32.
- HAFENSCHER 1999 = HAFENSCHER Károly: *A keresztény istentisztelet. I. Bevezetés, alapvetés, történeti vázlat, liturgikus év*. [Budapest,] 1999. (Egyházzenei Füzetek 1/7.)
- HAFENSCHER 1999/2000 = HAFENSCHER Károly: *A magyar evangélikus liturgika történetének vázlata különös tekintettel az elmúlt másfél évszázadra*. In: Magyar Egyházzene VII (1999/2000) 433-442.
- HAFENSCHER 2009 = HAFENSCHER Károly: *Ágenda-tradíció és a jelen kihívásai. A magyar nyelvű istentiszteleti élet. Doktori értekezés*. Budapest, 2009. (Kézirat)
- HAFENSCHER 2010 = HAFENSCHER Károly: *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Budapest, 2010.
- HAFENSCHER 2010/2011 = HAFENSCHER Károly: *Luther és a szolozsma*. In: Magyar Egyházzene XVIII (2010/2011) 143-148.
- HAFENSCHER 2012 = HAFENSCHER Károly: *Mennyiben volt konzervatív és mennyiben forradalmi Luther liturgiareformja? Hagyomány és megújulás az evangélikus istentiszteleti életben*. In: KOVÁCS Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai*. Budapest, 2010. szeptember 8-10. Budapest, 2012. 171-188.
- HAFENSCHER 2012/2013 = HAFENSCHER Károly: *A liturgikus teológia mindenkori és aktuális kérdései*. In: Magyar Egyházzene XX (2012/2013) 227-234.
- HAGGÁDA = *Haggáda Peszach estéjére*. Budapest, 1936. (Hasonmás kiadás: [Gyomaendrőd,] 1993.)
- HAHN 1983 = HAHN István: *Naptári rendszerek és időszámítás*. Budapest, 1983.
- HANULA 1998/1999 = HANULA Gergely: *Latin és bizánci perikóparendek*. In: Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 181-190.
- HARGITTAY 2004 = HARGITTAY Emil: *Irodalomszemlélet Pázmány előszavaiban és könyvajánlójaiban*. In: BITSKEY István–OLÁH Szabolcs: *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. Debrecen, 2004. 374-383.
- HD 2015 = *Homiletikai direktórium*. Budapest, 2015. (Római Dokumentumok XLIV.)
- HELTAI 2008 = HELTAI János: *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601-1655)*. Budapest, 2008. (Res Libraria II.)
- HH 1616 = *Confessio et Expositio Fidei Chriftianæ, Az az, Az keresztyeni Igaz Hitről valo Vallas-tétel*. [...] *Deakbol Magyarra fordítatot*, SZENCZI CSENE Peter által. Debrecen, 1616. [RMK I 466; RMNy 1115]
- HK 2007 = IVÁN Géza–VARGA György (szerk.): *Hercegszöllősi Kánonok. Öt évszázad öröksége négy nyelven. Készült az 1901-ben, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság gondozásában megjelent kiadvány alapján*. Eszék, 2007.
- HK 2013 = *A Heidelbergi Káté*. Budapest, 2013.

- HÖRK 1882 = HÖRK József: *Liturgika vagyis az istenitisztelel elmélete. (Egyházi szertartástan.) Kézikönyvvül a prot. hittanhallgatók számára.* Eperjes, 1882.
- HUBERT 1998/1999 = H. HUBERT Gabriella: *Geleji Katona István versiculusi és a perikóparend.* In: Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 251-258.
- HUBERT 2000 = HUBERT Ildikó: *Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.* Budapest, 2000.
- HUBERT 2001 = HUBERT Ildikó: *Kulcsár György, az alsólindvai prédikátor (†Alsólendva, 1577. június 11.)* Budapest-Lendva, 2001.
- HUBERT 2004 = H. HUBERT Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének.* Budapest, 2004. (Historia Litteraria 17.)
- HUBERT 2010 = HUBERT Ildikó: *Prédikációs gyakorlat nyomai egy 16. századi postilláskötet bejegyzéseiben.* In: STEMLER Ágnes–VARGA Bernadett (szerk.): „*mint az gyümölczös és termett szőlőeszszöc...*” *Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére.* Budapest, 2010. 268-276.
- HUBERT 2011 = HUBERT Ildikó: „*Az mit Istennek mívelhetek, örömet kész vagyok hozzája.*” *Kulcsár György és művei.* Budapest, 2011.
- HUSZÁR 1560/61 = HUSZÁR Gál: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték; KÁLMÁN-CSEHI Márton: Reggeli éneklések. 1560-61.* (Faksimile kiadás BORSA Gedeon tanulmányával; Budapest, 1983.; Bibliotheca Hungarica Antiqua 12)
- HUSZÁR 1574 = HUSZÁR Gál: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték és imádságok. Komjáti, 1574.* (Faksimile kiadás HUBERT Gabriella tanulmányával; Budapest, 1986.; Bibliotheca Hungarica Antiqua 13.)
- HW 1989 = *Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Die Geschichte der deutschen Wörter und der Fremdwörter von ihrem Ursprung bis zur Gegenwart.* Mannheim, Wien, Zürich, ²1989. (Duden 7.)
- IÉ 2014 = *Ajánlás.* In: Igazság és Élet VIII (2014/1) 3-4.
- IMRE 1869 = IMRE Sándor: *Geleji Katona István főleg mint nyelvész.* Pest, 1869.
- IMRE 1898 = IMRE Sándor: *Alvinczi Péter kassai magyar pap élete.* Hódmezővásárhely, 1898.
- INTELMEK 1982 = *István király Intelmei.* Budapest, 1982.
- IR 1930 = *Istentiszteleti Rendtartás a magyar református egyház számára. Megállapította az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával.* Budapest, 1930. (Református Egyházi Könyvtár XVI.)
- IR 1950 = *Istentiszteleti Rendtartás a magyar református egyház számára. Az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával megállapított szöveg revíziójának tervezete. Kézirat gyanánt.* [Budapest, 1950.]
- IR 1985 = *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára. Megállapította a VIII. Budapesti Zsinat 1985. április 17-én megnyílt 5. ülészakának 17. sz. határozatával.* Budapest, 1985.
- IR 1998 = *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása. Összeállította a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Liturgiai Bizottsága D. Dr. CSIHA Kálmán püspök elnöklété alatt Budapest 1997. Kolozsvár, 1998.*

- IR 2010 = *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása*. Kolozsvár, 2010. (Összeállította a Magyar Református Egyházak Tanácskozási Zsinatának Liturgiai Bizottsága D. Dr. CSIHA Kálmán püspök elnöke alatt Budapest 1997)
- IRP 1938 = *Pótfüzet a magyar református egyház istentiszteleti rendtartásához. Próbakiadás a 245/1938. sz. konventi határozat alapján*. Budapest, 1938.
- IVANCSÓ 2009 = *Egeria útinaplója. Szentföldi zárándoklat a IV. századból*. A bevezetőt írta, fordította és jegyzetekkel ellátta IVANCSÓ István. Budapest, 2009.
- JACZKÓ 2011 = JACZKÓ Sándor: *Az 1524. évi váradi zsinat és határozatai*. Debrecen, 2011. (PhD értekezés, kézirat)
- JAKAB-SZÁSZI 2012 = JAKAB-SZÁSZI Andrea: *Adventi gyermek-istentisztelet. Vázlatok*. In: *Igazság és Élet* VI (2012/4) 724-734.
- JANCSÓ 1940 = JANCSÓ Elemér: *Felsőcsernátoni Bod Péter önéletrajza*. Cluj-Kolozsvár, 1940.
- JÁNOSSY 1932 = JÁNOSSY Lajos: *Az evangélikus liturgia megújítása történeti és elvi alapon*. Budapest, 1932.
- JÁNOSSY 2008 = JÁNOSSY Lajos: *Az egyházi év útmutatása*. Veszprém, 2008.⁸
- JENNY 1968 = JENNY, Markus: *Die Einheit des Abendmahls-gottesdienstes bei den elsässischen und schweizerischen Reformatoren*. Zürich, 1968.
- JRGS XI = RATZINGER, Joseph: *Theologie der Liturgie. Die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. Freiburg i. Br., 2008. (Joseph Ratzinger Gesammelte Schriften XI.)
- KÁ 2004 = CSOMA Áron (szerk.): *Kis Agenda. Összeállította és jegyzetekkel ellátta PÁSZTOR János*. Komárom, 2004.
- KÁDÁR 2013 = KÁDÁR Ferenc: *Liturgika*. Sárospatak, 2013. (Sárospataki Teológiai Műhely 5.)
- KÁLVIN 1543 = KÁLVIN János: *Az egyház reformálásának szükségességéről. 1543*. (Ford.: Ceglédi Sándor) Pápa, 1906.
- KÁLVIN 1624 = *Az keresztyeni Religiora es igaz hitre valo Tanitas. Mellyet Deakúl irt CALVINUS Janos. [...] Mostan pedig az Magyar nemzetnek Isteni Igafagban való épületire Magyar nyelvre fordított* MOLNAR Albert [...]. [Hanau,] 1624. [RMK I 540; RMNy 1308; reprint: Budapest, 2009.]
- KARASSZON 1994 = KARASSZON Dezső: *Megifjodó öreg graduálok*. In: *Zsoltár* I (1994/2) 9-13.
- KARASSZON 2000 = KARASSZON Dezső: *Synopsis Gradualis. A gregorián ének és a magyar református istentisztelet*. In: G. SZABÓ Botond–FEKETE Csaba–BERECZKI Lajos (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI-XIX. századi történetéből*. Debrecen, 2000. 139-204.
- KARASSZON 2008 = KARASSZON Dezső: *„...nyisd meg a mi ajakinkat...” Bevezetés a magyar református egyházzene világába [...]*. Budapest, 2008.

⁸ Az első kiadás (Sopron, 1944.) javított, második (posztumusz) kiadása Hafenschner Károly (ifj.) előszavával.

- KÁRMÁN 1787 = *Ekklesiái Agenda avagy a' Helvetziai Vallás-tétel szerént reformált Magyar-Orfzági Ekklesiákban való Sz. Sákramentumok' ki-fszolgáltatásának, egyéb meg-fzokott Val-lásbéli tzeremóniáknak és Közönféges Isteni tífzteletnek Módja; melyet a' régen óhajtott Egyenlőféjg bé-hozattathatásáért, Köz-hafzonra, maga' fáját költségén, Világ' eleiben adott, 's k kinyomtatott KÁRMÁN Jó'sef a' Lossontzi R. E. L. T. Pozsony, 1787.*
- KARSAY–CZÉKUS 1889 = *Agenda vagyis az egyházi szertartások végrehajtásának módja az ág. hitv. evang. egyházak számára az Egyetemes Gyűlés megbízásából készítették a püspöki kar közreműködése mellett KARSAY Sándor és CZÉKUS István evang. püspökök. Első kötet. Egyházi szertartások. Budapest, 1889.*
- KARSAY–CZÉKUS 1891 = *Agenda vagyis az egyházi szertartások végrehajtásának módja ág. hitv. evang. egyházak számára az Egyetemes Gyűlés megbízásából készítették a püspöki kar közreműködése mellett KARSAY Sándor és CZÉKUS István evang. püspökök. Második kötet. Ünnepi, közvasárnapi, alkalmi, hétköznapi és temetési imák. Budapest, 1891.*
- KATHONA 1940 = KATHONA Géza: *Samarjai János gyakorlati teológiája*. Debrecen, 1940. [Theologiai Szemle 1940. (XVI. évfolyam) évi pótfüzete]
- KEK 1994 = *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Budapest, ²1994.
- KELEMEN 2010 = KELEMEN Attila: *A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege*. In: ADORJÁNI Zoltán (szerk.): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis. A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei I.* Kolozsvár, 2010. 125-147.
- KELLER 2016 = KELLER, Rudolf: *Istentisztelet és reform. Mit tanulhatunk az atyáktól a liturgiáról?* In: Keresztyén Igazság (2016/3) 18-32.
- KENESSEY 1892 = KENESSEY Béla: *A történelem az igehirdetésben. II.* In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* XXXV (1892/6) 82-84.
- KG = *Kálmáncsai Graduál* (Faksimile és átírás; közreadja és bevezeti FERENCZI Ilona). Kecskemét, 2005.
- KIS 1992 = Kis Bálint: *A Békés-Bánáti Református Egyházmegye története (1836)*. Közreadják GILICZE László, KORMOS László. Békéscsaba, Szeged, 1992. (Dél-Alföldi Évszázadok 5.)
- KIS 2012 = Kis Médea: *Istendicsőítés énekkel és élettel. A református spiritualitás forrásai*. Budapest, 2012.
- KISS 1872 = Kiss Lajos: *Igénytelen nézet Czipott Rezső ur cikkére*. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* XV (1872/15) 467.
- KISS 1875 = Kiss Kálmán: *Geleji Katona István egyházi kánonai és a szatmári reform[átus] egyházmegye érvényes statutumai*. Kecskemét, 1875.
- KISS 1881 = Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881. (Protestáns Theológiai Könyvtár 15.)
- KISS 1904 = Kiss Áron: *Török Pál élete*. Budapest, 1904.
- KISS 2004 = Kiss Endre József: *Bullinger a Tiszán innen*. In: *Sárospataki Füzetek* (2004/2) 19-39.

- KLANICZAY 1961 = KLANICZAY Tibor: *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*. Budapest, 1961.
- KLAUSER 1965 = KLAUSER, Theodor: *Kleine Abendländische Liturgiegeschichte. Bericht und Besinnung*. Bonn, 1965.
- KOLUMBÁN 2005 = KOLUMBÁN Vilmos József: *Backamadarasi Kiss Gergely*. Kolozsvár, 2005. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 15.)
- KONCZ 2011 = KONCZ Tibor: *Böjtölünk. Böjtöljünk?* In: Reformátusok Lapja LV (2011/14) 1.
- KONCSOL 2009 = KONCSOL László: *Egyházlátogatások és közgyűlések. A Komáromi Református Egyházmegye Canonica Visitatiói és közgyűlései (1833-1838)*. Pozsony, 2009. (Csallóközi Kiskönyvtár 40.)
- KÓTZI 1793 = *Húsz farsangi avagy lakadalmi prédikációk a' mellyeket német nyelvből magyarra fordított, és ki-botsátott*. KÓTZI Dávid, mádi prédikátor. Kassa, 1793.
- KOVÁCS 1904 = KOVÁCS Albert: *Homiletika vagy egyházi ékesszólástan*. Budapest, 1904.
- KOVÁCS 2006 = KOVÁCS Ákos: *A kitalált hagyomány*. Pozsony, 2006.
- KOVÁCS 2009/2010 = KOVÁCS Andrea: *A nagyszombati próféciákról*. In: Magyar Egyházzene XVII (2009/2010) 401-404.
- KOVÁCS 2012 = KOVÁCS László: *Töprengés a Reménység Fesztiválról*. In: Keresztyén Igazság (2012/3) 42-43.
- KOVÁCS 2015 = KOVÁCS Krisztián: *Giccskarácsony vagy karácsony? A karácsonyi vallásosság nyomában*. In: Igazság és Élet IX (2015/4) 676-685.
- KOVÁTS 1825 = KOVÁTS Mátyás: *Barátságos Értekezés a' Vallási Egyesülés Ideájának Szerzőjével*. Pest, 1825.
- KÖNYVES TÓTH 1855 = KÖNYVES TÓTH Mihály: *Emlékirat a tiszántúli református egyházkerület életéről (1855)*. Debrecen, 1996. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani V.)
- KUDORA 1902 = KUDORA János: *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának ezeréves története 896-1896*. Budapest, 1902.
- KULTSÁR 1574 = KULTSÁR György: *Postilla [...]* Alsólindva (Alsólendva), 1574. (Faksimile kiadás HUBERT Ildikó tanulmányával; Budapest-Lendva, 2001.)
- KUN 1855 = KUN Bertalan: *Egyházi szónoklattan. Használható minden hitfelekezetű különösen protestans lelkészek által*. Miskolc, 1855.
- KUNZ 2001 = KUNZ, Ralf: *Gottesdienst evangelisch reformiert. Liturgik und Liturgie in der Kirche Zwinglis*. Zürich, 2001.
- KÚR 1993 = KÚR Géza: *A Komáromi Református Egyházmegye*. Pozsony, 1993.
- KÚR 2000 = KÚR Géza: *Küzdelmeink. (Három református egyház története.)* Pozsony, 2000.
- LACZKÓ-MÁRTONFI 2006 = LACZKÓ Krisztina-MÁRTONFI Attila: *Helyesírás*. Budapest, 2006.
- LÁSZLÓ 1993 = LÁSZLÓ Dezső: *A magyar református lelképásztor a történelemben*. Kolozsvár, 1993. (Szemle Füzetek 10.)

- LEEuw 2001 = LEEuw, Gerardus van der: *A vallás fenomenológiája*. Budapest, 2001.
- LEEuwEN 2005 = LEEuwEN, Marius van: *Van feest naar feest. Over de christelijke feesten. Hun geschiedenis en betekenis*. Amsterdam, ²2005.
- LEEuwEN 2009 = LEEuwEN, Marius van: *Ünnepről ünnepre. A keresztyén ünnepek története és lényege*. (Ford.: Kállay Dezső és Kállay Enikő) Kolozsvár, 2009.
- LITURGIKON 1980 = *Liturgikon. I. kötet. Aranyaszájú Szent János[.] Nagy Szent Vazul és előre-szentelt adományok isteni liturgiája tipikonnal. Második, bővített kiadás. Görögből fordította: D. Dr. theol. BERKI Feriz protoierej, magyar orthodox esperes-adminisztrátor*. Budapest, 1980.
- LK 2007 = *Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv*. Budapest, 2007.
- LL 2001 = VERBÉNYI István–ARATÓ Miklós Orbán: *Liturgikus Lexikon*. Budapest, ²2001.
- LOHSE 1994 = LOHSE, Eduard: *Umwelt des Neuen Testaments*. Göttingen, ⁹1994. (Grundrisse zum Neuen Testament 1.)
- LONOVICS 1857 = *Népszerű egyházi archaeologia vagyis a katolikus ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése, és a különféle rendes s rendkívüli szószéki jelentések, részint rendes szentbeszédekben, részint hirdetmény-alaku oktatásokban*. Irta LONOVICS József, kiadta HOPF János, hittudor, csanádmegyei áldozár s szentszéki ülnök. Első kötet, az egyházi évkör. Bécs, 1857.
- LÖRINCZE 1941 = LÖRINCZE Géza: *Örökkévaló irgalom. Ígéhirdetés az esztendő minden vasárnapjára, egyházi és alkalmi ünnepeire*. Dombóvár, 1941.
- LR 1936 = *Liturgikus rend. Lelkeszi szolgálat*. Budapest, 1936.
- LR 1943 = *Liturgikus rend lelkeszi szolgálat. Második kiadás*. Budapest, 1943.
- LTHK I = *Lexikon für Theologie und Kirche. Erster Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK III = *Lexikon für Theologie und Kirche. Dritter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK V = *Lexikon für Theologie und Kirche. Fünfter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK VI = *Lexikon für Theologie und Kirche. Sechster Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK VII = *Lexikon für Theologie und Kirche. Siebter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK VIII = *Lexikon für Theologie und Kirche. Achter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK IX = *Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LTHK X = *Lexikon für Theologie und Kirche. Zehnter Band*. Freiburg i. Br., ³2006.
- LUTHER 1523 = *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről (1523.)*. Fordította PAULIK János. In: MASZNYIK Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel. IV. kötet*. Pozsony, 1908. 55–64.
- LUTHER 1526 = *A német mise s az istentisztelet rendje (1526.)*. Fordította PAULIK János. In: MASZNYIK Endre: *D. Luther Márton egyházszervező iratai történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel. IV. kötet*. Pozsony, 1908. 433–488.
- LUZ 1997 = LUZ, Ulrich: *Das Evangelium nach Matthäus. (Mt 1-7)* Zürich, Düsseldorf, Neukirchen-Vluyn, ⁴1997. (EKK I/1.)

- MACLEOD 1966 = MACLEOD, Donald: *Presbyterian Worship. Its Meaning and Method*. Richmond (Virginia), 1966.
- MACZÁK 2003 = MACZÁK Ibolya: *A kanonikus plágium. (Szövegalkotás barokk prédikációinkban.)* In: Irodalomtörténeti Közlemények CVII (2003/2-3) 261-276.
- MACZÁK 2009 = MACZÁK Ibolya: *Kompozíció és kompiláció: Illyés András prédikációskötetei és beszédei.* In: NEMERKÉNYI Előd (szerk.): *Magistrae discipuli. Tanulmányok Madas Edit tiszteletére.* Budapest, 2009. 209-214.
- MACZÁK 2010 = MACZÁK Ibolya: *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17-18. századi prédikációkban.* [Szigetmonostor, 2010.]
- MACZÁK 2010a = MACZÁK Ibolya: *Templomtisztelet – három hangon.* In: STEMLER Ágnes–VARGA Bernadett (szerk.): *„mint az gyümölcsös és termett szőlőveszszöc...” Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére.* Budapest, 2010. 194-201.
- MADAS 1984 = MADAS Edit: *Az Érdy-kódex perikóparendszere és Guillelmus Parisiensis posztillás könyve.* In: Magyar Könyvszemle C (1984/1-2) 99-105.
- MADAS 1985 = MADAS Edit (szerk.): *A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből.* Budapest, 1985.
- MAGASSY 1997/I = MAGASSY Sándor: *Óegyházi perikópák. I. kötet. Az Óegyházi Perikóparend alapján kijelölt igék feldolgozásainak kritikai elemzése és prédikációs vázlatok Luther teológiájának tükrében.* Budapest, [1997.]
- MAGASSY 1997/II = MAGASSY Sándor: *Óegyházi perikópák. II. kötet. Az Óegyházi Perikóparend alapján kijelölt igék feldolgozásainak kritikai elemzése és prédikációs vázlatok Luther teológiájának tükrében.* Budapest, [1997.]
- MANSI 1774 = MANSI, J. D.: *Sacrorum Conciliorum Nova, et Amplissima Collectio [...]. Tomus Decimus Nonus [...].* Velence, 1774.
- MÁRAI 1999 = MÁRAI Sándor: *Füves könyv.* Budapest, 1999.
- MÁRK 1884 = Zwingli Ulrich élete és reformátori működése. Születésének négyszázados emlékére írta Dr. MÁRK Ferencz, fekete-gyarmati reform. lelkipásztor. Budapest, 1884.
- MCGRATH 1995 = MCGRATH, Alister E.: *Bevezetés a keresztény teológiába.* Budapest, 1995.
- MCGRATH 1996 = MCGRATH, Alister E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása.* Budapest, 1996.
- MELIUS JUHÁSZ 1563 = [MELIUS JUHÁSZ Péter:] *Valogatot praedikatioc [...].* Debrecen, 1563. [RMK I 54; RMNy 196]
- MEŐT 2009 = *A hét nap csodája. Segédanyag a „Teremtés Hete” ünnepkörhöz.* Budapest, [2009.]
- MEYER-BLANCK 2011 = MEYER-BLANCK, Michael: *Gottesdienstlehre.* Tübingen, 2011.
- MG 2007 = *Mátyás-Graduale.* Budapest, 2007.
- MIHALOVICS 1900 = MIHALOVICS Ede: *A katolikus predikáció története Magyarországon. I. kötet: A kereszténység behozatalától Pázmányig.* Budapest, 1900.

- MIHALOVICS 1901 = MIHALOVICS Ede: *A katolikus predikáció története Magyarországon. II. kötet: Pázmány Pétertől napjainkig*. Budapest, 1901.
- MIHÁLYI 1980 = MIHÁLYI Gilbert: *Az Egyház liturgikus élete. A római liturgia reformjának ismertetésével*. Róma, 1980.
- MIHÁLYFI 1933 = MIHÁLYFI Ákos: *A nyilvános istentisztelet. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből*. Budapest, ⁴1933.
- MIKES 1741 = MIKES Kelemen: *Az Épistoláknak és az Evangéliumoknak Esztendő által való vasárnapokra, és leg fővebb Innepekre rendeltetett, Kérdésekkel, és Feleletekkel való Magyarazattya*. [I-IV. szakasz] 1741. (Sajtó alá rendezte HOPP Lajos) Budapest, 1967.
- MIKÓ 1862 = MIKÓ Imre: *Bod Péter élete és munkái*. Pest, 1862.
- MIKÓ 2009 = MIKÓ László: *Presbiteri Imanap*. In: *Presbiter XVIII* (2009/3) 12.
- MILOTAI NYILAS 1621 = *Agenda az az: Anyaszentegyhazbeli szolgálat [...]. Irattatot es ki botfátatot [...]* MÉLOTAI NYILAS Ifván által. Kolozsvár, 1621.
- MITROVICS 1911 = MITROVICS Gyula: *Egyházi szónoklattan. Tekintettel a magyar egyházi beszéd-irodalomra*. Debreczen, ²1911. (Mitrovics Gyula Összegyűjtött Papi Dolgozatai VI.)
- MITROVICS 1913 = MITROVICS Gyula: *Liturgika. A polgári házasság törvényei. Egyháziatlanság és üres templomok*. Debreczen, 1913. (Mitrovics Gyula Összegyűjtött Papi Dolgozatai VII.)
- MKL I = *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet*. Budapest, 1993.
- MKL II = *Magyar Katolikus Lexikon. II. kötet*. Budapest, [1996.]
- MKL III = *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet*. Budapest, 1997.
- MKL IV = *Magyar Katolikus Lexikon. IV. kötet*. Budapest, 1998.
- MKL V = *Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet*. Budapest, 2000.
- MKL VI = *Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet*. Budapest, 2001.
- MKL VII = *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet*. Budapest, 2002.
- MKL VIII = *Magyar Katolikus Lexikon. VIII. kötet*. Budapest, 2003.
- MKL IX = *Magyar Katolikus Lexikon. IX. kötet*. Budapest, 2004.
- MKL X = *Magyar Katolikus Lexikon. X. kötet*. Budapest, 2005.
- MKL XI = *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet*. Budapest, 2006.
- MKL XII = *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet*. Budapest, 2007.
- MKL XIII = *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet*. Budapest, 2008.
- MKL XIV = *Magyar Katolikus Lexikon. XIV. kötet*. Budapest, 2009.
- MKL XV = *Magyar Katolikus Lexikon. XV. kötet*. Budapest, 2010.
- MMT 2006 = KÓSA László (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Budapest, ³2006.
- MNL I = ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Első kötet*. Budapest, 1977.
- MNL III = ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Harmadik kötet*. Budapest, 1980.
- MNL IV = ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Negyedik kötet*. Budapest, 1981.

- MNL V = ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Ötödik kötet.* Budapest, 1982.
- MOHAY 2009 = MOHAY Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány.* Budapest, 2009.
- MOKOS 1901 = MOKOS Gyula: *A Herczegszőlősi Kánonok. Más egyházi kánonokkal.* Budapest, 1901.
- MOLNÁR 2004 = MOLNÁR János: *A XVI-XVII. század homiletikai törekvései.* In: „*Doce nos orare quin et praedicare.*” *A magyarországi református homiletikai irodalom áttekintése a reformációtól napjainkig.* Szeged, 2004. 5-60.
- MÓROCZA 1860 = MÓROCZA Dániel: *Egyházi egyetemes közpénztár mikénti létrehozásáról.* In: *Protestans Egyházi és Iskolai Lap* III (1860/47) 1525-1532.
- MPK 1969 = *A Magyar Püspöki Kar liturgikus rendelkezései. Az új Calendarium Romanum és Ordo Missae ismertetése és bevezetése.* [Budapest, 1969.]
- MREHEKT 2012 = JAKAB-SZÁSZI Andrea (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház hit- és erkölcsan kerettanterve. I. kötet. 1-8. évfolyam.* Budapest, 2012.
- MREHEKT 2012a = JAKAB-SZÁSZI Andrea (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház hit- és erkölcsan kerettanterve. II. kötet. 9-12/13. évfolyam.* Budapest, 2012.
- MSTR 1484 = *Missale Strigoniense 1484 id est Missale secundum chorum almae ecclesiae Strigoniensis, impressum Nurenbergae apud Anthonium Koburger, anno Domini MCCCCLXXXIII (RMK III 7) recentius edidit Blasius DÉRI.* Budapest, 2009. (Monumenta Ritualia Hungarica I.)
- MUELLER 1818 = [MUELLER, Johann Heinrich:] *Einige Catechisationen über das Reformati-
onsfest 1819. In Fragen und Antworten. Befonders für die Landjugend des Cantons Zürich.
Mit vier Feftliedern. [...]* Zürich, 1818.
- NAGY 1788 = *Agenda, az az, egyházi szolgálat-béli Okos Isteni Tisztelet' módja. Mellyet a'
Felsőbbeknek parantsolatjára készített vala, Néhai Tízteletes Túdós Kis Gergely, Sz. Ud-
varhelyi első Profefsor, és az Erdély Ország Venerab. R. Superintendentziának Generális
Notáriusa. Most pedig némelly hozzá-adásokkal megbővítve, az ezzel élni akaró Szolga
Tárfainak hafznokra, a' maga tulajdon költségén közönségessé tett SZERENTSI NAGY István,
N. Győri Réf. Prédikátor. Győr, 1788.*
- NAGY 1940 = NAGY Géza: *Geleji Katona István személyisége levelei alapján.* Cluj (Kolozsvár), 1940. (Erdélyi Tudományos Füzetek 115.)
- NAGY 1967 = NAGY Barna: *Méliusz Péter művei. Könyvészeti és tartalmi áttekintés, különös figyelemmel most felfedezett műveire s a forráskutatási feladatokra.* In: BARTHA Tibor (szerk.): *A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve.* Budapest, 1967. 193-301. (Studia et Acta Ecclesiastica 2.)
- NAGY 1973 = NAGY József: *Dr. Benedek Sándor: A magyarországi református egyház isten-
tisztelésének múltja. Felelős kiadó Teleky Béla, Őrsziget [sic!], Ausztria. Copyright Benedek
Sándor, 1971.* In: *Református Szemle* LXVI (1973/1) 50-53.
- NAGY 2004 = NAGY István: *A kazuáliák homiletikuma.* Nagykőrös, 2004.

- NAGY 2005 = NAGY Tibor: *A Bibliaolvasó Kalauzról és a bibliavasárnap fontosságáról*. In: Reformátusok Lapja XLIX (2005/10) IV.
- NAGY 2008 = NAGY Géza: *A református egyház története 1608-1715. I. kötet*. Máriabesnyő-Gödöllő, 2008.
- NAGY 2008a = NAGY Géza: *A református egyház története 1608-1715. II. kötet*. Máriabesnyő-Gödöllő, 2008.
- NAGY 2011 = NAGY Lajos: *Igék hétköznapiakra. Kórházi csendes percek. Meditációk a veszprémi kórház Belgyógyászati Centrumában*. Pápa, 2011.
- NAGY KÁLOZI 1973 = NAGY KÁLOZI Balázs: *Méliusz igehirdetéseiből*. In: BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből*. Budapest, 1973. 355-375. (Studia et Acta Ecclesiastica 3.)
- NAGY KÁLOZI 1973a = NAGY KÁLOZI Balázs: *Alsólindvai Kultsár György postilláiból*. In: BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből*. Budapest, 1973. 611-635. (Studia et Acta Ecclesiastica 3.)
- NDB I = *Neue Deutsche Biographie. Band I*. Berlin, 1953.
- NEBE 1869 = *Die evangelischen Perikopen des Kirchenjahres. Wissenschaftlich und erbauulich ausgelegt von A. NEBE, Professor am Theologischen Seminar zu Herborn. Erster Band. Einleitung in das Perikopensystem ueberhaupt und Auslegung der Perikopen des Weihnachtskreises*. Wiesbaden, 1869.
- NEMESKÜRTY 1957 = NEMESKÜRTY István: *A XVI. század utolsó három évtizedének postillairodalmából*. In: *Irodalomtörténet* XLV (1957) 453-466.
- NÉMET 1839 = *Az aszszonyi nemnek vallási felvilágosodásra való köteleztetése. Közönséges predikáció, melyet folyó 1839-dik Esztendőben, Sz. Háromság után XIX-dik vasárnapon, a' helv. vallástételt követő tót vá'ssonyi gyülekezet előtt elmondott, 's azonnal, némelly bővítéssel, közre botsát NÉMET János tót vá'ssonyi ref. pred.* Pápa, 1839.
- NÉMETH–IZSÁK 2012 = *A lélek titkai*. NÉMETH Dávid pasztorálpszichológia-professzorral beszélget Izsák Norbert. Budapest, 2012.
- NÉMETHY 1873 = NÉMETHY Lajos: *A kath. egyház szertartásainak régészeti és magyarázati kézikönyve*. (Archaeologica-Liturgica) Pest, 1873.
- NOVUS ORDO 1972 = *A miseliturgia teljes megújítása. Az Apostoli Szentszék rendelkezései*. Budapest, 1972.
- NT 1843 = *A' Helvét Hitvallású Tiszántúli Egyházkerület Név-tára MDCCCXLIII. esztendőre. Az Egyházkerületi Főtanács' rendeletéből szerkeszté GYÍKÓ János, mező-túri lelkipásztor*. Debrecen, 1843.
- NWDLW = BRADSHAW, Paul (Ed.): *The New Westminster Dictionary of Liturgy and Worship*. Louisville-London, 2002.

- NYÁRY 1946 = NYÁRY Pál: „Hogy lássak!” Útmutató olyan bibliaolvasók számára, kik Isten igéjében elmélyülni kívánnak. Pécs, [1946.]⁹
- NYÍRI 1975 = NYÍRI Tamás: *Homo festivus*. In: SZENNAY András (szerk.): *Régi és új a liturgia világából*. Budapest, 1975. 138-152.
- OHCW = WAINWRIGHT, Geoffrey–WESTERFIELD TUCKER, Karen B. (Eds.): *The Oxford History of Christian Worship*. Oxford-New York, 2006.
- ÓÍ II = VANYÓ László (szerk.): *Apokrifek*. Budapest, 2¹⁹⁸⁸. (Ókeresztény Írók II.)
- ÓÍ III = VANYÓ László (szerk.): *Apostoli atyák*. Budapest, 2¹⁹⁸⁸. (Ókeresztény Írók III.)
- ÓÍ V = ERDŐ Péter (bev., ford.): *Az ókeresztény kor egyházfegyelme. (Az első négy században)*. Budapest, 1983. (Ókeresztény Írók V.)
- ÓÍ VIII = VANYÓ László (szerk.): *A II. századi görög apologeták*. Budapest, 1984. (Ókeresztény Írók VIII.)
- ÓÍ IX = VANYÓ László (szerk.): *Szókratész egyháztörténete*. (Ford.: Baán István) Budapest, 1984. (Ókeresztény Írók IX.)
- ÓÍ XV = VANYÓ László (szerk.): *Szent Cyprianus művei*. Budapest, 1999. (Ókeresztény Írók XV.)
- OLÁH 1998/1999 = OLÁH Szabolcs: *Bornemisza Péter és a bártfai 1593-as énekeskönyv. A prédikáció textusához igazodó gyülekezeti éneklés a Foliopostillában*. In: Magyar Egyházzene VI (1998/1999) 191-238.
- OLÁH 2000 = OLÁH Szabolcs: *Hitélmény és tanközlés. Bornemisza Péter gyülekezeti énekeskönyvének használata*. Debrecen, 2000. (Csokonai Könyvtár 22.)
- OLÁH 2004 = OLÁH Szabolcs: *Az önszemlélet síkjai Bornemisza és Telegdi vitájában*. In: BITSKEY István–OLÁH Szabolcs: *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. Debrecen, 2004. 359-373.
- OPITZ 1994 = OPITZ, Peter: *Artikel zur Ordnung der Kirche (1537)*. In: BUSCH, Eberhard (Hrsg.): *Reformatorsche Anfänge 1533-1541*. Neukirchen-Vluyn, 1994. 109-129. (Calvin-Studienausgabe 1.1.)
- OSKAMP–SCHUMAN 2001 = OSKAMP, Paul–SCHUMAN, Niek (Eds.): *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk*. Zoetermeer, 3²⁰⁰¹.
- OSTR = *Ordinarius Strigoniensis impressum pluribus Nurembergae, Venetiis et Lugduni annis Domini 1493-1520 (RMK III Supl. I 5031, RMK III 35, 134, 165, 166, 238) recentius edidit Nicolaus Stephanus FÖLDVÁRY*. Budapest, 2009. (Monumenta Ritualia Hungarica II.)
- OVIDIUS 1986 = Publius OVIDIUS Naso: *Római naptár. Fasti*. Budapest, [1986.] (Prométheusz Könyvek 12.)
- ÖD 1778 = *Isten' közönséges tiszteletére rendeltetett énekeskönyv [...]* Debrecen, 1806.¹⁰

⁹ A kiadás évszámát a Ráday Könyvtár katalóguscédulája alapján tüntettem fel.

¹⁰ Ezt az énekeskönyvet *Öreg Debreceni énekeskönyvnek* (1778) szokás nevezni. Az általam használt, tulajdonomban lévő példány 1806-ban jelent meg.

- P. VÁSÁRHELYI 2006 = P. VÁSÁRHELYI Judit: *Szenci Molnár Albert és a Vizsolyi Biblia új kiadásai. Előzmények és fogadtatás*. Budapest, 2006. (Historia Litteraria 21.)
- PAP 1936 = PAP Ferenc: *Bibliaolvasó Kalauz Kálvin Institutiója alapján*. Budapest, 1936.
- PAP 2001/2002 = PAP Ferenc: *Szószerk és éneklőszerk. Avagy néhány gondolat a lelkész-egyházzenész párbeszéd szükségességéhez a XXI. század elején a Magyarországi Református Egyházban*. In: Magyar Egyházzene IX (2001/2002) 501-507.
- PAP 2005a = PAP Ferenc: *Nagykőrös egyházzene-történetének vázlata a XVIII. század végéig*. In: DÁVID István (szerk.): *Református Egyházzene Nagykőrösön I. Történelem és aktualitás*. Nagykőrös, 2005. 3-24.
- PAP 2005b = PAP Ferenc: *Textusválasztás és/vagy egyházi év*. In: Zsoltár XII (2005) 31-37.
- PAP 2006/2007 = PAP Ferenc: *Graduáltól diktálásig. Változások és következmények a nagykőrösi források alapján*. In: Magyar Egyházzene XIV (2006/2007) 57-74.
- PAP 2006a = PAP Ferenc: *Az egyházzene helye és jelentősége a református liturgiában: lehetőség és felelősség*. In: DOBSZAY Ágnes (szerk.): „*Inter Sollicitudines*.” Tudományos ülésszak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján (Budapest, 2003. december). Budapest, 2006. 315-327.
- PAP 2006b = PAP Ferenc: *A kőrösi Öreg Graduál. Évfordulóink tükrében*. In: Tudósítvány az Arany János Református Gimnázium és Diákotthon 2005/2006. iskolai évről, újjászülöttségünk 13. tanévről. (Közzéteszi: SUBA Lajos igazgató) Nagykőrös, 2006. 75-85.
- PAP 2007 = PAP Ferenc: *Református gyónás. A bűnvallás, bűnbocsánat-hirdetés történeti és gyakorlati kérdései*. In: Porta Speciosa I (2007) 28-50.
- PAP 2008/2009 = PAP Ferenc: *Újra az egyházi évről a Kálvin-évben*. In: Magyar Egyházzene XVI (2008/2009) 337-348.
- PAP 2008/2009a = PAP Ferenc: *Kántor és pulpitus a reformáció korától*. In: Magyar Egyházzene XVI (2008/2009) 441-460.
- PAP 2008a = PAP Ferenc: *Kántor és pulpitus a reformáció korától*. In: Református Szemle CI (2008/4) 354-371.
- PAP 2008b = PAP Ferenc: *Mit miért (nem) ünneplünk?* In: Protestáns Téka III (2008/5-6) 32-35.
- PAP 2009a = PAP Ferenc: *Istentisztelet és művészet. Kálvin istentiszteletről alkotott felfogása és gyakorlata*. In: BÉKÉSI Sándor (szerk.): *Pius efficit ardor. A művészet értékelése Kálvin művében és a református kultúrában*. Budapest, 2009. 68-87.
- PAP 2009b = PAP Ferenc: *A karácsonyi ünnepkörről*. In: Protestáns Téka IV (2009/7-8) 5-13.
- PAP 2010a = PAP Ferenc: *A reformáció emlékünnepeiről*. In: Reformátusok Lapja LIV (2010/44) 8.
- PAP 2010b = PAP Ferenc: *Az egyházi év utolsó vasárnapja*. In: Reformátusok Lapja LIV (2010/47) 8.
- PAP 2010c = PAP Ferenc: *Advent ideje*. In: Reformátusok Lapja LIV (2010/50) 1. és 9.
- PAP 2010d = PAP Ferenc: *Beszéljünk az istentiszteletről! Múltból jövőt*. In: Reformátusok Lapja LIV (2010/51-52) 8.

- PAP 2011a = PAP Ferenc: *Az idő teljessége*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/1) 3.
- PAP 2011b = PAP Ferenc: *Vízkereszt, a „pogányok Karácsonya”*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/2) 8.
- PAP 2011c = PAP Ferenc: *Böjtelő vasárnapjai*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/9) 9.
- PAP 2011d = PAP Ferenc: *Nagyböjt negyven napja*. In: Kőrösi Újság I (2011/6) 10.
- PAP 2011e = PAP Ferenc: *A böjtölés történetéről*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/15) 3.
- PAP 2011f = PAP Ferenc: *Virágvasárnap*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/16) 10.
- PAP 2011g = PAP Ferenc: *Harangjaink*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/19) 8.
- PAP 2011h = PAP Ferenc: *Az 1806-os reforménekeskönyv. Egy kétszáz esztendő énekeskönyv-hagyomány és kritikája*. In: KOVÁCS Andrea (szerk.): *„A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséret” – Népénektáraink tegnap és ma*. Budapest, 2011. 293-336.
- PAP 2011i = PAP Ferenc: *Mennybemenetel ünnepe*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/22) 1.
- PAP 2011j = PAP Ferenc: *Szentháromság vasárnap*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/25) 8.
- PAP 2011k = PAP Ferenc: *Ünneptelen félév?* In: Reformátusok Lapja LV (2011/31) 8.
- PAP 2011l = PAP Ferenc: *István király napja és a reformátusok*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/34) 8.
- PAP 2011m = PAP Ferenc: *„Reformátusok a kegyelem trónusánál”. Teológiai alapelvek és a mai magyar református istentisztelet kérdései*. In: Collegium Doctorum VII (2011) 180-192.
- PAP 2011n = PAP Ferenc: *A kőrösi Öreg graduál története és üzenete*. In: Református Szemle CIV (2011/4) 440-453.
- PAP 2011o = PAP Ferenc: *Advent négy hetéről*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/48) 9.
- PAP 2011p = PAP Ferenc: *Királyod jön. Advent, az eljövétel ünnepe*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/49) 7.
- PAP 2011r = PAP Ferenc: *„Ma Paradicsom kapuját ismét megnyitotta.” Karácsony felsoros üzenete*. In: Reformátusok Lapja LV (2011/52) 11.
- PAP 2012 = PAP Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48 értelmezéséhez*. Budapest, 2012.
- PAP 2012a = PAP Ferenc: *Istentiszteletünk kérdései és a közelmúlt liturgiai fejleményei Hollandiában*. In: Studia Caroliensia [XII]. A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve. Budapest, 2012. 265-276.
- PAP 2012b = PAP Ferenc: *Bod Péter a böjti időszakról*. In: Reformátusok Lapja LVI (2012/9) 8.
- PAP 2012c = PAP Ferenc: *Húsvét időpontja*. In: Reformátusok Lapja LVI (2012/15) 7.
- PAP 2012d = PAP Ferenc: *A húsvéti időszakról*. In: Reformátusok Lapja LVI (2012/19) 3.
- PAP 2012e = PAP Ferenc: *A litánia. Egy imádság-típus és utóélete*. In: Confessio XXXVI (2012/3) 85-95.
- PAP 2012f = PAP Ferenc: *Báthori Gábor (1755-1842) liturgiai öröksége és a Pesti Egyház Ágendája (1796) a korszak összefüggésében*. In: PAP Ferenc (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*. Budapest, 2012. 9-201.

- PAP 2012g = PAP Ferenc: *Török Pál liturgiai munkássága és liturgika jegyzetei*. In: HORVÁTH Erzsébet–LITERÁTY Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2012. 141-151.
- PAP 2012/2013 = PAP Ferenc: *Liturgikus teológia és hangsúlyainak hiánya a református egyházban*. In: Magyar Egyházzene XX (2012/2013) 353-364.
- PAP 2013 = PAP Ferenc: „Az kántorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenni.” A továbblépés szükségessége és útjai a kántori szolgálat jövőjéért. In: DÁVID István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián. Nagykörös, 2012. október 5.* Budapest, 2013. 93-100.
- PAP 2014 = PAP Ferenc: *Az egyházzenesz–kántori tisztség mint egyházi szolgálat*. In: Collegium Doctorum X (2014) 190-197.
- PAP 2014a = PAP Ferenc: *Agendareform és egyházi év. Néhány szó egyik égető kérdésünkről*. In: PAP Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*. Budapest, 2014. 86-106.
- PAP 2014b = PAP Ferenc: *Az egyházi év fogalma és értelmezése*. In: Porta Speciosa III (2014) 37-50.
- PAP 2015 = PAP Ferenc: *Paksi György ágendája*. In: JUHÁSZ György–HORVÁTH Kinga–ÁRKAI Zuzana–KESERŰ József–LÉVAI Attila–ŠEBEN Zoltán (szerk.): *Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2015 „Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede”. Sekcie teologických a humanitných vied. A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete. Teológiai- és Humántudományi szekciók. Komárno, 2015. 122-169.*
- PAP 2016 = PAP Ferenc: *Az „egyházi év” fogalmának eredete*. In: Studia Universitatis Babeş–Bolyai Theologia Reformata Transylvanica (2016/1) 117-124.
- PAPP 2012 = PAPP Anette: *Huszár Gál: az apostolok ünnepeire avagy egyéb szenteknek emlékezeti napjára való vespera-rendje*. In: HORVÁTH Erzsébet–LITERÁTY Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2012. 61-68.
- PAP–SZETEY 2011 = PAP Ferenc–SZETEY Szabolcs: *Karácsony évszázadai. Történeti és gyakorlati megfontolások*. In: Protestáns Téka VI (2011/7-8) 3-13.
- PÁSZTOR 1985 = PÁSZTOR János: *A református keresztyén egyház istentisztelete. Liturgika*. Debrecen, 1985.
- PÁSZTOR 1986 = PÁSZTOR János: *Krisztus hirdetése a Magyarországi Református Egyházban. Homiletika*. Debrecen, 1986. [Utánnymás: Budapest, 1994.]
- PÁSZTOR 2002 = PÁSZTOR János: *Liturgika. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. Komárno, 2002.
- PÁSZTOR 2006 = PÁSZTOR János: *A liturgia Kálvin tanításában és gyakorlatában*. In: BÉKÉSI Sándor (szerk.): *Ostium in caelo. Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiaprofesszor 75. születésnapjára*. Budapest, 2006. 148-162.

- PE 1981 = BORZSÁK István–MARÓTI Egon–MURAKÖZY Gyula–SZEPESSY Tibor (ford.): *Ifjabb Plinius levelek*. Budapest, 1981.
- PEIL 1846 = *Apróságok*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap V (1846/4) 91-92.
- PEIL 1859 = *A vallás- és oktatásügyi miniszternek 1859. szeptember 2-kán kelt rendelete, melylyel az 1859. szeptember 1-jén kelt legfelsőbb nyíltparancs LV. §-nak fogantatása végett, a magyar-, horvát-, és tótországi, a szerbvajdasági s a temesi-bánsági és a katonai határőr vidéki mindkét hitvallású evangélikusok egyházi ügyének képviselése és igazgatása tárgyában követhető ideiglenes határozatok tétetnek közhirrre*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap II (1859/39) 1009-1020.
- PEIL 1860 = *A helv. hitv. evangélikusok 1791-ben Budán tartott zsinata által készített kanonok*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap III (1860/6) 167-174.
- PEIL 1860a = *Az 1791-ben Pesten tartott ágost. vall. zsinat végzései*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap III (1860/12) 358-367.
- PEIL 1862 = *A dunamelléki evangéliumi reformált egyházkerület közgyűlése*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap V (1862/43) 1370-1374.
- PEIL 1864 = *A ref. egyház dunamelléki kerületének tavaszi közgyűlése*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap VII (1864/23) 731-735.
- PEIL 1868 = *Tárca*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XI (1868/22) 713-714.
- PEIL 1876 = *Különfélék*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XIX (1876/7) 217.
- PEIL 1883 = *Különfélék*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXVI (1883/22) 719.
- PEIL 1894 = *Irodalom*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXXVII (1894/19) 299-300.
- PEIL 1898 = *Egyház*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XL (1898/15) 237-238.
- PEIL 1904 = *A biblia vasárnapja*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XLVII (1904/3) 42.
- PEIL 1904a = SICULUS: *A M. P. I. T. újvidéki közgyűlése*. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XLVII (1904/39) 617-619.
- PESTI MIZSÉR 1536 = PESTI MIZSÉR Gábor: *Új Testamentum magyar nyelven. Bécs, 1536*. (Faksimile kiadás HUBERT Ildikó tanulmányával; Budapest, 2002.; Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXIV.)
- PFISTER 1974 = PFISTER, Rudolf: *Kirchengeschichte der Schweiz. Zweiter Band. Von der Reformation bis zum zweiten Villmerger Krieg*. Zürich, 1974.
- PL XXXIV = MIGNÉ, J.-P. (ed.): *Sancti Aurelii Augustini Hipponiensis Episcopi opera omnia [...]. Tomus tertius. Pars prior*. In: *Patrologiæ cursus completus [...]. Patrologiæ tomus XXXIV*. [Paris,] 1841, 1845.
- PODMANICZKY 1916 = PODMANICZKY Pál: *A keresztyén kultusz lényegének kifejtése valláspsychologiai és dogmatikai alapon*. In: Theologiai Szaklap XIV (1916) 221-247.
- PODMANICZKY 1917 = PODMANICZKY Pál: *A keresztyén kultusz lényegének kifejtése valláspsychologiai és dogmatikai alapon. (Vége.)* In: Theologiai Szaklap XV (1917) 12-35.

- POLGÁR 1864 = POLGÁR Mihály: *Egyházi törvények (Canones ecclesiastici) melyeknek a Magyarországi Reformált Egyház törvényes használatában van. Az eredeti latin szöveg régi alakjában.* [...] Pest, 1864.
- POMARIUS 1587 = *Poftilla / In welcher / was aus einem jeden Sontags vnd Fefts Euangelio / benebenst deffelbigen Occasion vnd Summa / fürnemlich für Lehren / Troft / Erinnerungen vnd Warnungen zu mercken / auffs kürzte angezeigt / vnd in gewisse Fragen vnd Antwort gefasset ift. Durch M. Johannem POMARIUM / zu S. Peter in der Altenstadt Magdeburgk Pfarrern. Das erfte Theil / Vom Aduent bis auff Trinitatis.* [...] Magdeburg, 1587.
- PRESBITER 2011 = -r-n-s: *Presbiteri imanap – június 19.* In: *Presbiter XX* (2011/3) 13.
- PRUZSINSZKY 1913 = PRUZSINSZKY Pál: *Bod Péter és kiválóbb egyházi munkái.* Budapest, 1913. (A Kálvin-szövetség kiadványai 12.)
- QP 1926 = XI. PIUS pápának a Krisztus- király ünnepét elrendelő «*Quas primas*» kezdetű apostoli körlevele. Magyarra fordította Dr. LEPOLD Antal prelátus, esztergomi kanonok. Budapest, ²1926.
- RÁCZ 1895 = RÁCZ István: *Reformáció-ünnepünk és a konfirmáció.* In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXXVIII* (1895/46) 724-726.
- RADÓ 1939 = RADÓ Polikárp: *Hazánk legrégebb liturgikus könyve: a Szelepcshényi-kódex.* In: *Magyar Könyvszemle LXIII* (1939/4) 352-412.
- RADÓ 1957 = RADÓ Polikárp: *Az egyházi év.* Budapest, 1957.
- RAFFAY 1932 = *Ágenda az evangélikus lelkészi teendők vezérkönyve.* Irta D. RAFFAY Sándor. Budapest, 1932.
- RATZINGER 2002 = RATZINGER, Joseph: *A liturgia szelleme.* (Ford.: Heller György) Budapest, 2002.
- RATZINGER 2005 = RATZINGER, Joseph: *A remény forrásai. Gondolatok az üdvtörténet nagy ünnepeiről.* (Ford.: Némédi András) Budapest, 2005.
- RATZINGER 2007 = RATZINGER, Joseph (XVI. Benedek pápa): *Új éneket az Úrnak! Krisztushit és liturgia korunkban.* (Ford.: Tóth Vencel OFM) Budapest, 2007.
- RAVASZ 1915 = RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. (Homiletika)* Pápa, 1915. (Református Egyházi Könyvtár XI.)
- RÉ 1948 = *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Próbakiadás.* Budapest, 1948.
- REID 2005 = REID, Alcuin OSB: *The Organic Development of the Liturgy. The Principles of Liturgical Reform and Their Relation to the Twentieth-Century Liturgical Movement Prior to the Second Vatican Council.* San Francisco, ²2005.
- RETKES 2011 = RETKES Attila: *Keresztény Magvető. 150 éves Erdély első teológiai folyóirata.* In: SZÁVAY László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius...”.* Konferenciakötet. Budapest, 2011. 345-352.
- RÉVÉSZ 1859 = RÉVÉSZ Imre: *A szentírás magyarázásáról. II.* In: *Protestáns Egyházi s Iskolai Lap II* (1859/13) 353-360.

- RÉVÉSZ 1878 = RÉVÉSZ Imre: *Az ugy nevezett Szent István király ünnepének megülnése a magyar reformátusok által.* In: Magyar Protestans Egyházi és Iskolai Figyelmező IX (1878/4) 158-169.
- RÉVÉSZ 1890 = RÉVÉSZ Kálmán: *A protestáns „halottak napjának” eredete.* In: Dunántúli Protestáns Lap I (1890/51) 824-826.
- RÉVÉSZ 1891 = RÉVÉSZ Kálmán: *Szent István napja, mint nemzeti ünnep.* In: Dunántúli Protestáns Lap II (1891/9) 129-132.
- RÉVÉSZ 1937 = RÉVÉSZ Imre: *István király. (Előadás az Országos Református Lelkészege-sület székesfehérvári konferenciáján 1937. augusztus 27-én.)* In: Protestáns Szemle XLVI (1937/7-9) 393-407.
- RIPPEL 1754 = *Anya-Szent-Egyháznak Ceremoniái, és Szerartási, Mellyeket a' Magyar Nem-zetnek lelki javára, és épületére Tifztelendő RIPPEL Gergely Úrnak, Heleştádi Papnak könyvéből Haza tulajdon nyelvére fordittatott. A' Méltóságos, és Fő Tifztelendő Úr SZENT-ILLÓNAY József, arbai püspök, [...] és Iftenes költségével ki-nyomtatott.* Nagy-szombatban, [...] M. DCC. LIV.
- RIT 1817 = *Rendi az Isteni Tiszteletnek, mellyet kíván tartani a' helvétziai vallástételt követő debreczeni keresztyéni gyülekezet, ezen folyó December 7-dik napján, a' reformátzió száza-donként előforduló innepénn, annak emlékezetére: hogy 1516dik és 1517-dik esztendőkbenn kezdődött vissza állitódni a' keresztyén vallás az ő eredeti formájára a' szerént, a' mint az, a' helvétziai és augusztai vallástételekbenn előadódik; ezen alkalmatosságra készült némely új énekekkel.* Debrecen, 1817.
- RKT 2010 = FEKETE Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar reformá-tus istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei.* Budapest, 2010.
- RL 2010 = *Reformierte Liturgie. Gebete und Ordnungen für die unter dem Wort versammelte Gemeinde im Auftrag des Moderaments des Reformierten Bundes erarbeitet und herausgege-ben von Peter BUKOWSKI, Arend KLOMPMAKER, Christiane NOLTING, Alfred RAUHAUS, Friedrich THIELE.* Neukirchen-Vluyn, ³2010.
- ROLL 1995 = ROLL, Susan K.: *Toward the Origins of Christmas.* Kampen, 1995. (Liturgia Condenda 5.)
- RSB 1981 = SÖVEGES Dávid (bev. és ford.): *Szent Benedek regulája.* [Budapest, 1981.]¹¹
- SAMARJAI 1636 = *Az helvetiai vallason levő ecclesiáknak egyházi ceremoniajokrol es rend tartasokrol valo könyvetske. [...] SAMORJAI János [...] által.* Lőcse, 1636. [RMK I 662; RMNy 1654]
- SÁMUEL 1899 = SÁMUEL Aladár: *Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei.* Budapest, 1899.
- SAVONAROLA 2002 = SAVONAROLA, Girolamo: *Prédikációk Aggeus prófétáról. Értekezés Fi-renze város rendjéről és kormányzatáról.* Máriabesnyő–Gödöllő, 2002.

¹¹ A kiadás adatát az OSZK adatbázisa alapján tüntettem fel.

- SCHULEK 1938 = SCHULEK Tibor: *Bornemisza Péter egyházépítő, egyházszerző és egyházvédő tevékenysége. Életrajzi összefoglalással, kronológiával és irodalom-mutatóval. Doktori értekezés.* Győr, 1938.
- SCHULEK 1939 = SCHULEK Tibor: *Bornemisza Péter 1535-1584. A XVI. századi magyar művelődés és lelkiség történetéből.* Sopron–Budapest–Győr, 1939.
- SOLTÉSZ 1980 = SOLTÉSZ Zoltánné: *A Mátyás-Graduale.* Budapest, 1980.
- SOLYMOSI 1998 = SOLYMOSI László: *Az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünneplajstroma. (Szent Adalbert, Szórád-András és Benedek tisztelete az erdélyi szászoknál.)* In: TUSOR Péter (szerk.): *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére.* Budapest, 1998. 88-95.
- SÖRÖS 1904 = SÖRÖS Béla: *A magyar liturgia története. I. kötet. A keresztyénség behozatalától a XVI. század végéig.* Budapest, 1904.
- SS 2000 = *Sacrosanctum Concilium. Konstitúció a szent liturgiáról.* In: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai.* Budapest, 2000. 25-88.
- SZABÓ 1973 = SZABÓ Géza: *Beythe István postilláiból.* In: BARTHA Tibor (szerk.): *Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből.* Budapest, 1973. 637-657. (Studia et Acta Ecclesiastica 3.)
- SZABÓ 2003 = SZABÓ András: *Szenci Molnár Albert naplója.* Budapest, 2003. (Historia Litteraria 13.)
- SZABÓ 2011 = SZABÓ András: *„Bizontalan helyeken búdosunk.” Szenci Molnár Albert a magyar és az európai szellemi életben.* Dunaszerdahely-Komárom, 2011. (Monographiae Comaromienses 4.)
- SZÁSZ 1881 = SZÁSZ Károly: *Az egyházi évkör. Ünnepi prédikációk.* Budapest, 1881. (Szász Károly Papi Dolgozatai II. Az egyházi évkör.)
- SZÉKELY 1922 = SZÉKELY István: *Krisztus születésének éve és a keresztyén időszámítás.* Budapest, 1922.
- SZELESTEI N. 2003 = SZELESTEI N. László: *Magyar ferencesek prédikációs gyakorlata a 17. században. Csíksomlyói kéziratok prédikációk.* Piliscsaba, 2003.
- SZÉNÁSI 1999 = SZÉNÁSI Sándor: *Ünnepeink. A református egyházi év.* Budapest, 1999. [= Budapest, 2007.]
- SZENCI MOLNÁR 1621 = SZENCI MOLNÁR Albert: *Imádságos könyvecske. Heidelberg, 1621.* (Faksimile kiadás VÁSÁRHELYI Judit tanulmányával; Budapest, 2002.; Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXV.)
- SZETÉY 2011 = SZETÉY Szabolcs: *A textuáriumok jelentősége magyar protestáns homiletikatörténeti szempontból.* In: SZÁVAY László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius...”.* Konferenciakötet. Budapest, 2011. 460-472.
- SZETÉY 2012 = SZETÉY Szabolcs: *A kázus és a prédikáció viszonya. Magyar homiletikatörténeti áttekintés európai kontextusban.* In: *Studia Caroliensia [XII]. A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve.* Budapest, 2012. 241-264.

- SZETEY 2012a = SZETEY Szabolcs: *A homiletikatörténeti kutatások problémái*. In: TRAJTLER Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3*. Budapest, 2012. 151-167.
- SZETEY 2012b = SZETEY Szabolcs: *Dobos János (1804-1887) élete és prédikációs öröksége*. In: PAP Ferenc (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*. Budapest, 2012. 203-668.
- SZIGETI 1961 = SZIGETI Kilián: *A Szelepchényi-kódex*. In: Magyar Könyvszemle LXXVII (1961) 363-370.
- SZIKSZAI 1939 = SZIKSZAI Béni: *Bibliaolvasó naptár az 1939. évre*. Abony, [1939.]
- SZŐNYI 1992 = SZŐNYI György: *Homiletika II. Sárospatak*, 1992-93.
- SZUNYOGH 1933 = SZUNYOGH Xav. Ferenc OSB: *Magyar-latin misszále az év minden napjára a római misekönyv szerint, az új szentírásfordítás, az officium divinum és az officium hebdomadae sanctae felhasználásával*. Budapest, [1933.]
- SZÜCS 2004 = SZÜCS Ferenc: *A katolicitás gondolatának fejlődése a dogmatörténetben*. In: SZÜCS Ferenc: *Tükör által. Válogatott írások és tanulmányok*. Budapest, 2004. 63-73.
- SZÜCS 2004a = SZÜCS Ferenc: *A dogmatika mint hermeneutikai kör*. In: SZÜCS Ferenc: *Tükör által. Válogatott írások és tanulmányok*. Budapest, 2004. 41-44.
- SZÜCS 2008 = SZÜCS Ferenc: *Az istentisztelet a református dogmatika szempontjából*. In: Confessio XXXII (2008/2) 40-51.
- SZÜCS 2010 = SZÜCS Ferenc: *Istentiszteletünk tanbeli alapjai*. In: Porta Speciosa II (2010) 19-27.
- SZÜCS 2012 = SZÜCS Ferenc: *Istentiszteletünk megújulása*. In: Theologiai Szemle (2012/2) 109-112.
- TAKÁCH-VERBÉNYI 1997 = TAKÁCH Ágnes-VERBÉNYI István: *Adventtől adventig. Betekintés a katolikus egyház ünnepléseibe. A katolikus család képekönyve*. Budapest, 1997.
- TAKÁCS 2000 = TAKÁCS Gyula: *A Jelenések könyve. Egzegézés. Jegyzet*. [Budapest-Szentendre], 2000.
- TALLEY 1991 = TALLEY, Thomas J.: *The Origins of the Liturgical Year*. Collegeville, Minnesota, ²1991.
- TANÁSZI 2000 = TANÁSZI Árpád: *Húsvét- és naptárkérdés. (I. rész) I-VI. század*. In: Sárospataki Füzetek IV (2000/1) 55-74.
- TARNAI 1984 = TARNAI Andor: *„A magyar nyelvet írni kezdik.” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Budapest, 1984.
- THURY 1908 = THURY Etele: *A dunántúli református egyházkerület története. Első kötet*. Pápa, 1908.

- TÓTH 1810 = *Liturgika, melyben, A' Helvétziai Vallástételt követő Ekklesiáknak Egyházi Tzeremoniáik, Rendtartásaik, és az Egyházi Szolgáknak azok körül való foglalatofságaik, 's kötelejségeik adatnak elől. Készítette, 's kiadta TÓTH Ferentz A' Reformátusok Pápai Collegiumában Theológiát, és azzal öfzvekött Papi Tudományokat tanító Profefsr. A lelki pásztori theológiának III. darabja.* Győr, 1810.
- TÓTH 1814 = *Homilétika. Készítette, 's kiadta TÓTH Ferentz A' Reformátusok Pápai Collegiumában Theológiát, és az azzal öfzvekött Papi Tudományokat tanító Profefsr. [...]* Másodszori megbövítettt Kiadás. Győr, ²1814.
- TÓTH 1878 = TÓTH Mihály: *Egyházszónoklattan. Az egyházi beszéd rövid történelmével, hittanhallgatói részére készítette, s kiadta Tóth Mihály hittanszaki tanár.* Debrecen, ²1878.
- TÓTH 1935 = TÓTH Endre: *Jákób kútjánál. Beszédek.* Pápa, 1935.
- TÓTH 1935a = TÓTH Endre: *A református prédikáció.* Budapest, 1935.
- TÖKÉS 1991 = TÖKÉS István: *Hétköznapiak – ünnepnapok avagy az idő a keresztyén ember életében.* Kolozsvár, 1991.
- TÖKÉS 2003 = TÖKÉS István: *Egyet kérek az Úrtól... Zsolt. 27 – Igéhirdetések az egyházi év minden alkalmára, a Szentírás valamennyi könyvéből vett textusok alapján.* Nagyvárad, 2003.
- TÖKÉS–LÁSZLÓ–BORBÁTH 1975 = TÖKÉS István–LÁSZLÓ Dezső–BORBÁTH Dániel: *Öt hallgassátok. Prédikációk az egyházi év alkalmaira.* Cluj-Napoca, 1975.
- TÖRÖK 1841 = *Mindnyájan egy vagyunk. Egyházi beszéd, melyet Advent' IV-dik vasárnapján, 1839. A' Pesti Reform. Egyházban rövidített alakban elmondott TÖRÖK Pál, pesti ref. lelkész.* Pest, 1841.
- TÖRÖK 1841a = TÖRÖK Pál (szerk.): *Egyházi beszédek. I. kötet.* Pest, 1841.
- TÖRÖK 1845 = TÖRÖK Pál (szerk.): *Egyházi beszédek. II. kötet.* Pest, 1845.
- TÖRÖK 2000 = TÖRÖK József: *A katolikus egyház és liturgia Magyarországon.* Budapest, 2000.
- TÖRÖK 2012 = TÖRÖK József: *Hagyomány és megújulás 1960-1970 között a katolikus liturgiában.* In: KOVÁCS Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai.* Budapest, 2010. szeptember 8-10. Budapest, 2012. 443-448.
- TÜDÖS 1890 = TÜDÖS István: *Halottak napja Jénában.* In: Dunántúli Protestáns Lap I (1890/49) 792-794.
- TÜSKÉS 2004 = TÜSKÉS Gábor (szerk.): *Bod Péter, a historia litteraria művelője. Tanulmányok.* Budapest, 2004. (Historia Litteraria 15.)
- TÜSKÉS–KNAPP 2002 = TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva: *Az egyházi irodalom műfajai a XVII-XVIII. században. Tanulmányok.* Budapest, 2002.
- UGRIN 2002 = UGRIN Gáborné: *Bod Péter írásaiból, írásairól.* Budapest, ²2002.

- Újfalvi 1602 = Újfalvi Imre: *Keresztyéni énekek. Debrecen, 1602.* (Faksimile kiadás Ács Pál tanulmányával; Budapest, 2004.; Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXVIII.)
- ÚMM 1969 = *Új magyar misekönyv. Miseszövegek az egyházi év napjaira és a szentek ünnepeire. Fordította és összeállította az Actio Catholica Liturgikus Munkaközössége és az Országos Liturgikus Tanács Bizottsága.* Budapest, 1969.
- UNGHVÁRY 1934 = P. UNGHVÁRY Antal OFM: *A római egyház liturgiája.* Budapest, 1934.
- V. ECSÉDY 2010 = V. ECSÉDY Judit: *Ajánlás Verezegyházi Szentyel Mihály „orthodoxus tudós typographus”-nak.* In: STEMLER Ágnes–VARGA Bernadett (szerk.): *„mint az gyümölczös és termett szőlőeszöc...” Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére.* Budapest, 2010. 102-106.
- VANYÓ 2004 = VANYÓ László: *Ókeresztény írók lexikona.* Budapest, 2004. (Szent István Kézíkönyvek 10.)
- VANYÓ 2007 = VANYÓ László: *Az ókeresztény egyház irodalma. I. Az első három század.* Budapest, ⁵2007.
- VANYÓ 2007a = VANYÓ László: *Az ókeresztény egyház irodalma. II. A 4-8. század.* Budapest, ⁵2007.
- VANYÓ 2009 = VANYÓ László: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe.* Budapest, 2009. (Ókeresztény írók XX.)
- VÁRNAGY 1999 = VÁRNAGY Antal: *Liturgika. Szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete.* Abaliget, ⁵1999.
- VÁSÁRHELYI 1937 = VÁSÁRHELYI János: *Vasárnapról vasárnapra. Egyházi beszédek.* Cluj, 1937.
- VÁSÁRHELYI 1985 = VÁSÁRHELYI Judit: *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében.* Budapest, 1985. (Humanizmus és reformáció 12.)
- VÉ 1566 = *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséret.* Várad, 1566. (Faksimile kiadás SCHULEK Tibor tanulmányával; Budapest, 1975.; Bibliotheca Hungarica Antiqua 9.)
- VELLEDITS 1912 = VELLEDITS Lajos: *Az ünnepnapok magyar nevei.* In: *Magyar Nyelv VIII* (1912) 204-209., 249-255., 344-346.
- VIGH 2009 = *A kegyelem éve. Az egyházi év és a C perikóparend. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence.* Budapest, 2009. (Metodista Liturgikus Füzetek 1.)
- VIGH 2010 = *Krisztusban növekedve. Az egyházi év és a perikóparend. Az előszót írta: CSERNÁK István szuperintendens. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence.* Budapest, 2010. (Metodista Liturgikus Füzetek 2.)
- VOLF 1874 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Bécsi Codex. – Müncheni Codex.* Budapest, 1874. (Nyelvelmléktár I.)
- VOLF 1874a = VOLF György: *Régi magyar codexek: Wespriemi C. – Peer C. – Winkler C. – Sándor C. – Gyöngyösi C. – Thewrewk C. – Kriza C. – Bod C.* Budapest, 1874. (Nyelvelmléktár II.)

- VOLF 1876 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Érdy Codex I. fele.* Budapest, 1876. (Nyelvemléktár IV.)
- VOLF 1878 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Ehrenfeld Codex. – Simor Codex. – Cornides Codex. – Szent Krisztina élete. – Vitkovics Codex. – Lányi Codex.* Budapest, 1878. (Nyelvemléktár VII.)
- VOLF 1882 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Debreczeni Codex. – Gömöry Codex.* Budapest, 1882. (Nyelvemléktár XI.)
- VOLF 1884 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Döbrentei Codex. – Teleki Codex.* Budapest, 1884. (Nyelvemléktár XII.)
- VOLF 1888 = VOLF György: *Régi magyar codexek: Érsekújvári Codex.* Budapest, 1888. (Nyelvemléktár IX.)
- WATZATKA 2011/2012 = WATZATKA Ágnes: *A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform.* In: Magyar Egyházzene XIX (2011/2012) 353-366.
- WESLEY 1831 = *The Works of the Reverend John WESLEY, A. M. [...] In Seven Volumes. Volume II.* New York, 1831.
- WOLF–DEDINSZKY–KISS 1937 = *A gyermek vasárnapja. I. kötet. Gyermekistentiszteleti beszédvázlatok Advent első vasárnapjától mennybemenetel ünnepéig. A dán, finn, norvég és svéd evangélikus egyházi gyermekirodalomból feldolgozták: WOLF Lajos ceglédi, DEDINSZKY Gyula kiskőrösi, KISS György bényei lelkészek.* Budapest, 1937.
- ZAICZ 2006 = ZAICZ Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, 2006.
- ZALATNAY 2012 = ZALATNAY István: *Október 23. mint egyházi ünnep.* In: *Confessio XXXVI* (2012/3) 44-51.
- ZÁVODSZKY 1904 = ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: a törvények szövege.)* Budapest, 1904. [Reprint: Pápa, 2002.]
- ZIMMERMANN 1847 = *A vallási szokások és szertartásoknak magyarázata. Irta ZIMMERMANN Jakab, N. Várad megyei áldozár, Pesti K. Képezdei tanár, SS. MM. s bölcs. Tudora s ugyanezen Kar egyetemi tagja. Második s javított kiadás. Pest, 1847.*
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő (szerk. LADÁNYI Sándor): *Magyarországi Protestáns Egyház-történeti Lexikon.* Budapest, ³1977.
- ZOVÁNYI 1977a = ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Sajtó alá rendezte LADÁNYI Sándor.* Budapest, 1977.
- ZSARNAY 1857 = ZSARNAY Lajos: *Paptan. Vezérfonalul tanításaihoz kézirat helyett.* Sárospatak, ²1857.
- ZSILINSZKY 1889 = ZSILINSZKY Mihály: *Egy forradalmi zsinat története (1707-1715).* Budapest, 1889.
- ZST 1993 = *Zsinattörténet. Az Egyetemes Magyar Református Zsinat előkészítő munkáiból.* [Budapest,] 1993.

INTERNETES FORRÁSOK, ADATBÁZISOK

Arcanum Library, Közgyűjteményi Könyvtár – <http://library.arcanum.hu/hu/>
Bibliotheca Corviniana Digitalis – <http://www.corvina.oszk.hu/>
Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye – <http://net.jogtar.hu/>
Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon – <http://www.bbkl.de/>
CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis – <http://www.1000ev.hu/>
Deutsche Biographie – <http://www.deutsche-biographie.de/index.html>
Igazság és Élet folyóirat tartalomjegyzékei – <http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/?modul=igazsageselet&oldal=elozetesek>
Magyar Kurír Katolikus Hírportál – <http://www.magyarKurir.hu/>
Magyarországi Református Egyház – <http://www.reformatus.hu/>
Magyarországi Református Egyház törvénytára – <http://www.reformatus.hu/letoltesek/8/>
MTI hírarchívum 1988-2015 – <http://archiv1988tol.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx?Pmd=1>
Nemzeti Jogszabálytár – <http://njt.hu/>
Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) digitális katalógusa – http://nektar1.oszk.hu/librivation_hun.html
Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai (RMK és RMNy adatbázis) – <http://www.arcanum.hu/oszk/>
Országos Széchényi Könyvtár Digitális Könyvtár – <http://oszkdk.oszk.hu/>
Osterrechner – http://www.ortelius.de/kalender/forme_de.php
Ráday Könyvtár honlapja és digitális katalógusai: <http://radaygyujtemeny.hu/>; <http://bodza.vhf.hu:9802/unitas/raday>; <http://hunteka.asp.hunteka.hu/raday/>
Ráday Levéltár honlapja digitális fondjegyzékkel és segédletekkel – <http://www.radayleveltar.hu/>
Régi Magyarországi Szerzők adatbázisa – <http://www.eruditio.hu/lectio/rmsz>
Répertoire de la poésie hongroise ancienne (RPHA) – <http://rpha.elte.hu/>
Zentrales Verzeichnis Digitalisierter Drucke – <http://www.zvdd.de/startseite/>

MELLÉKLET

TARTALOM

XI-XIV. század

1.László király dekrétumai (szabolcsi zsinat, 1092)	415
2.Az esztergomi egyházmegye ünneplistája (1390 körül)	416

XV. század

3.Müncheni kódex (1466)	416
4.Missale Strigoniense (1563) és Ordinarius Strigoniensis (1493-1520)	417
5.Mátyás-Graduale (kb. 1487-1488)	420

XVI. század

6.Winkler-kódex (1506)	421
7.Döbrentei-kódex (1508).	422
8.Cornides-kódex (1514-1519)	425
9.Debreceni kódex (1519).	425
10.Lányi-kódex (1519).	426
11.Érdy-kódex (1526-1527); A Karthauzi Névtelennek tulajdonított kódex	428
12.Érsekújvári kódex (1529-1531)	431
13.Thewrewk-kódex (1531)	431
14.Pesti Mizsér Gábor: Novum Testamentum (1536)	432
15.Melius Juhász Péter: Magyar prédikációk, kit postillának neveznek (1563) . .	436
16.Melius Juhász Péter: Válogatott prédikációk (1563)	437
17.Kulcsár György: Postilla (1574).	440
18.Bornemisza Péter postillái (1573, 1574, 1575, 1578, 1579) és foliopostillája (1584)	445
19.Telegdi Miklós postillái (1577, 1578).	456
20.Telegdi Miklós felelete Bornemisza Péternek (1580).	467
21.Evangéliumok és epistolák (perikópáskönyv, 1589)	468
22.Stöckel, Leonhard: Postilla (1596)	471

23.Sóvári Soós Kristóf postillája (1598)	475
24.XVI-XVII. századi magyar protestáns-református zsinatok végzései (szemelvények)	481
25.XVI-XVII(-XVIII). századi magyarországi énekeskönyvek feliratai (szemelvények)	487

XVII. század

26.Szenci Molnár Albert Oppenheimeri Biblia függeléke (1612)	490
27.Szenci Molnár Albert: Postilla Scultetica (1617)	491
28.Vásárhelyi Gergely: Evangéliumok és Epistolák (1618)	498
29.Szenci Molnár Albert: Imádságos könyvecske (1621).	500
30.Zvonarics Mihály postillái (1627)	501
31.Káldi György postillái (1631)	503
32.Alvinci (Pap) Péter postillái (1633, 1634)	505
33.Keserői Dajka János-Geleji Katona István: Öreg Graduál (1636)	512
34. Pázmány Péter postillája (1636).	518
35.Samarjai [Máté] János rendtartása (1636)	526
36.Geleji Katona István: Præconium Evangelicum (1638, 1640)	530
37.Geleji Katona István: Magyar Gramatikatska (1645)	535
38.Geleji Katona István: Váltság titka (I., 1645)	536
39.Szatmárnémeti Mihály postillája (1675)	546
40. Illyés András: Megrövidítettet Ige (1691)	551
41.Illyés András: Megrövidítettet Ige (I-II. 1696)	553
42. Evangéliumok és epistolák (perikópáskönyv, 1698); Perikópáskönyv (XVII. század)	556
43.Debreceni Ember Pál: Innepi ajándékul az Isten Sátorába fel-vitetett szent siklus (1700); Martonfalvi (Tóth) György: Keresztyéni inneplés (1663, 21700)	559

XVIII. század

44. Illyés István ünnepi prédikációi (1708, 1710)	571
45.Csúzy Zsigmond prédikációs kötete Adventtől a Húsvét utáni első vasárnapig (1724)	573
46. Csuzi Cseh János: Lelki áldozat (imakönyv; 1736)	575
47.Bod Péter: Szent Heortokrátés (1761, 21786)	576
48.Mikes Kelemen: Epistolák és evangéliumok (1741); Molnár János postillás könyve (1777)	582

49.[Ónodi Sámuel:] Arany tsésze (imakönyv; 1750, 1779)	589
50.(Marosvásárhelyi) Gombási István prédikációrészlete (1784)	591
51.Református-evangélikus zsinatok végzései (1791)	593
52.Ketskeméti Zsigmond falusi prédikációi (1795)	594
53.Takáts Ádám prédikációi (1797)	595
54. Hunyadi (Szabó) Ferenc ünnepi prédikációi (1800)	597

XIX. század

55.Kováts Sámuel ünnepi prédikációi (1814); Lácza Szabó József ünnepi prédikációi (1820)	598
56.A Dunamelléki Református Egyházkerület Almanakja - Egyházi Naptár (1836)	600
57.Török Pál gyűjteményes prédikációs kötete (1841)	614
58.Edvi Illés Pál postillái (1847)	615
59.Péterfi Sándor prédikációs kötetei (1853, 1859, 1861)	619
60.Szász Károly prédikációs kötete (1881)	625
61.XIX. századi evangélikus források: Agenda (1831); Hörk József Liturgikája (1882); Székács József ágendája Hörk alapján (1867, 1882); Gyuráts Ferenc ágendája (1888, 21902, 31916); Karsay-Czékus agenda (1889, 1891)	626

XX. század

62.Vásárhelyi János prédikációs kötete (1937)	638
63.Lőrincze Géza prédikációs kötete (1941)	641
64. Ecsedy Aladár prédikációs kötete (1947).	645
65.Tőkés István–László Dezső–Borbáth Dániel prédikációs kötete (1975)	647
66.Boross Géza prédikációs kötete (1980, 2011)	650
67.Református ágendák (Magyarország és Erdély: 1929, 1930, 1950, 1985)	653

XXI. század

68.XX-XXI. századi magyar, ill. magyar nyelvű római katolikus források a II. Vatikáni Zsinat előtt és után.	658
69.XX-XXI. századi magyar evangélikus források: Raffay Sándor (1932); Liturgikus rend (1936, 21943); A gyermek vasárnapja (1937); Káldy agenda (1963); Agenda (1996, 2010); Evangélikus istentisztelet – Liturgikus Könyv (2007); Útmutató (2005-2014)	665
70.Tőkés István prédikációs kötete (2003)	686

71.Pásztor János Kis Ágenda (2004)	690
72.Igazság és Élet (2007-2016)	692
73.Metodista források (2009, 2010)	707
74.Bibliaolvasó Kalauz (1957, 1965, 1980, 1984, 1989-2016)	711

1. MELLÉKLET

LÁSZLÓ KIRÁLY DEKRÉTUMAI (SZABOLCSI ZSINAT, 1092)¹

XXXVIII. De sanctorum veneracione festivitatum. Iste vero festivitates feriande sunt per annum: Nativitas domini, sancti Stephani prothomartiris, sancti Johannis ewangeliste, sanctorum Innocentum, Circumcisio domini, Epiphania cum vigilia, Purificacio sancte Marie, in Pascha quatuor dies, sancti Georgii martiris, Philippi et Jacobi cum vigilia, Invencio sancte crucis, Ascensio domini, in Penthecosten IIII dies, sancti Johannis Baptiste, Petri et Pauli una die, sancti Jacobi apostoli, sancti Laurencii martiris, Assumcio sancte Marie, sancti Stephani regis, Bartholomei apostoli, Nativitas sancte Marie, Exaltacio sancte crucis, sancti Mathei apostoli, sancti Gerardi episcopi, sancti Michaelis archangeli, Symonis et Jude apostolorum, Omnium Sanctorum, sancti Henrici ducis, sancti Martini episcopi, sancti Andree apostoli, sancti Nicolai episcopi, sancti Thome apostoli et unaqueque parochia suum patronum et dedicacionem ecclesie celebret.²

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY DEKRÉTOMAINAK ELSŐ KÖNYVE 38. FEJEZET A SZENT ÜNNEPEK MEGÜLÉSÉRŐL

Eszkendőn által pedig ezeket az ünnepeket kell megülni: Nagykarácson napját, szent István első mártir napját, szent János evangyélita napját, Aprószentek napját, Kiskarácson Vizkeresztet böjtjével együtt, Gyertyaszentelő Boldogasszony napját, Husvétkor négy napot, szent György mártir napját, Filepet Jakabot böjtjével együtt, a szent keresztnek megleletét, Áldozó csütörtököt, Pünkösdkor négy napot, Keresztelő szent János napját, Péter és Pál apostolokat egy napon, szent Jakab napját, szent Lőrincz napját, Nagyasszony napját szent István király napját, szent Bertalan napját, Kisasszony napját, a szent keresztnek felmagasztalását, szent Máté apostol és evangyélita napját, szent Gellért püspök napját, szent Mihály árkangyal napját, szent Simont és Júdát, Mindszentek napját, szent Imre herczeg napját, szent Márton, szent András, szent Miklós, szent Tamás apostol napját; és mindegyik egyház ülje meg az ő szentjének és temploma felszentelésének ünnepét.³

¹ Vö. ZÁVODSZKY 1904, 57-82., 157-180.; MKL V., 470.

² ZÁVODSZKY 1904, 79., 164.

³ Forrás: CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=352> Vö. ZÁVODSZKY 1904, 74-75., 78-79., 164-165.

2. MELLÉKLET

AZ ESZTERGOMI EGYHÁZMEGYE ÜNNEPLISTÁJA (1390 KÖRÜL)⁴

Ut circa celebrationes festivitatum in nostra Strigoniensi diocesi concors et perpetua concordia habeatur, statuimus, ut in subscriptis diebus clerici et laici debeant a servilibus operibus abstinere: primo in festivitibus nativitatis Christi cum quatuor diebus immediate sequentibus, item ascensionis ipsius, item Penthecostes cum duobus diebus sequentibus immediate, eodem corpus Christi, item in festivitibus sancte crucis inventionis et exaltationis, item in diebus dominicis [...].⁵

3. MELLÉKLET

MÜNCHENI KÓDEX (1466)⁶

[Kalendárium]

Vr žúletetę nec ežer nęgzaz, hatuan hatod ežtendeieęben [Zęnt fęęnt Laius kiral napon]
[...]

Ianuariufnac vaęon XXXI napia
a' hod kędęę XXX

1 Vrnac kóręęęzetę napia [...] 5 [...] Vigilia \ bõit 6 Vizkerezt napia [...]

Februarius XXVIII nap, A' hod kędęę huzonkilenc [...]

Marcus XXXI nap A' hod kędęę XXX [...]

Aprilis XXX nap A' hod XXIX [...]

Maius XXXI nap, A' hod XXIX [...]

Iunius XXX nap A' hod XXIX [...]

Iulius XXXI nap A' hod XXX [...]

Auguftus XXI nap A' hod XXX [...]

Septęmber XXX nap, A' hod XXIX [...]

October XXI nap A' hod XXX [...]

Novęmber XXX nap A' hod XXIX [...]

Decęmber harmięęę nap A' hod XXX [...] 24 Vigilia \ bõit 25 Vrnac žúletete [...]⁷

⁴ A korszakhoz és annak problémáival kapcsolatban: ZÁVODSZKY 1904.

⁵ Az ünneplistát egészében közli: SOLYMOSI 1998, 93. Vö. JACZKÓ 2011, 119-132.

⁶ Münchener vagy Jászay-kódex, 1466-ban másolta Németi György a moldvai Tatrosban. MKL IX., 415. „E kalendárium már csak azért is nevezetes, hogy ez a legrégebbi, a melyet magyar nyelven elő tudunk mutatni. Szerkezete a régi Julianum Calendariumé, minden hónap napjai a rómaiak szokása szerint vannak elosztva [...]” VOLF 1874, XXII.

⁷ VOLF 1874, XXIII-XXVII. átírása.

4. MELLÉKLET

MISSALE STRIGONIENSE⁸ (1563) ÉS ORDINARIUS STRIGONIENSIS⁹ (1493-1520)

RMK III 7

RMK III SUPL. I 5031; RMK III 35, 134, 165, 166, 238

[Missale]	Kalendarium ¹	
Missale Strigoniense 1484		Ordinarius Strigoniensis
Dominica prima in Adventu Domini		<i>In prima Dominica de Adventu Domini</i>
Dominica secunda		<i>Feria secunda</i>
Dominica tertia		<i>In Dominica tertia Adventus Domini</i>
Dominica quarta		<i>In Dominica quarta Adventus Domini</i>
In vigilia Nativitatis Domini; In galli cantu; Missa in aurora; Ad summam missam	<i>vigilia; Nativitatis Domini nostri Iesu Christi</i>	<i>In vigilia Nativitatis Domini; Nativitatis Domini; missa in galli cantu; Missa in aurora; In summa missa</i>
Stephani protomartyris	<i>Stephani protomartyris</i>	<i>De sancto Stephano protomartyre</i>
De sancto Ioanne evangelista	<i>Ioannis apostoli et evangelistae</i>	<i>De sancto Ioanne</i>
De Innocentibus	<i>Sanctorum Innocentum martyrum</i>	<i>De Innocentibus</i>
Dominica infra octavas		<i>Dominica inter octavas Nativitatis</i>
In Circumcisione Domini	<i>Circumcisio Domini nostri, Iesu Christi</i>	<i>De Circumcisione Domini</i>
In vigilia Epiphaniae; In die sancto	<i>Epiphania Domini</i>	<i>Vigilia Epiphaniarum Domini; [In die sancto]</i>
Dominica prima post Epiphaniam		<i>In Dominica inter octavas Epiphaniarum</i>
In octava Epiphaniae	<i>octava Epiphaniae Domini</i>	<i>In octava Epiphaniarum Domini</i>
Dominica secunda		<i>In Dominica Omnis terra</i>
Dominica tertia		<i>In Dominica secunda Omnis terra</i>
Dominica quarta		<i>In Dominica tertia</i>

⁸ MSTR 1484. Az esztergomi rítussal kapcsolatban lásd részletesen: DOBSZAY 2004⁹ OSTR

AZ EGYHÁZI ÉV

[Missale]	Kalendarium ¹	
Dominica quinta		<i>In Dominica quarta et ultima Omnis terra</i>
Dominica Septuagesimae		<i>Dominica Septuagesimæ</i>
Dominica Sexagesimae		<i>Dominica in Sexagesima</i>
Dominica Quinquagesimae		<i>Dominica Quinquagesimæ</i>
In capite ieiunii		<i>Feria quarta in capite ieiunii incipiendo, usque Dominicam Invocavit me; Adhuc in Capite ieiunii; Adhuc in die Cinerum</i>
Dominica in Quadragesima		<i>Dominica Invocavit me et ego</i>
Dominica secunda		<i>Dominica Reminiscere</i>
Dominica tertia		<i>Dominica tertia, Oculi mei</i>
Dominica quarta		<i>Dominica quarta, Lætare Ierusalem</i>
Dominica in Passione Domini		<i>In Dominica quinta, Passionis, Iudica</i>
Ordo in die Ramispalmarum		<i>In Dominica Ramispalmarum</i>
In Cena Domini		<i>In Cena Domine nostri, Iesu Christi</i>
Ordo in Parasceven		<i>In die Parasceves</i>
Ordo in Sancto Sabbato		<i>In Sacro Sabbato</i>
Sequitur benedictio carniū in die Resurrectionis Domini; In die sancto Paschae	<i>Resurrectio Domini</i>	<i>In die Resurrectionis Domini</i>
Feria secunda		<i>Feria secunda usque diem Sabbati inclusive</i>
Feria tertia		
Feria quarta		
Feria quinta		
Feria sexta		
Sabbato		<i>Sabbato proximo ante Quasi modo</i>
Dominica prima post octavam Resurrectionis		<i>Dominica Quasi modo geniti</i>

MELLÉKLET

[Missale]	Kalendarium ¹	
Dominica secunda		<i>Dominica secunda; Dominica Misericordia Domini propria semper recipitur feria secunda, si festum aliquod non occurrerit</i>
Dominica tertia		<i>In Dominica tertia; In Dominica Iubilare</i>
Dominica quarta		<i>In Dominica quarta, Cantate</i>
Dominica quinta		<i>In Dominica quinta, videlicet Rogationum; Dominica propria, Vocem iucunditatis</i>
In vigilia Ascensionis Domini; In die sancto ad missam		<i>In vigilia Ascensionis Domini; In die sancto</i>
Dominica infra octavam		<i>Dominica inter octavas Ascensionis (Octava Ascensionis Domini)</i>
In vigilia Pentecostes; In die sancto ad missam		<i>In die sancto Festi Pentecostes</i>
Feria secunda		<i>Feria secunda</i>
Feria tertia		<i>Feria tertia</i>
Feria quarta		<i>Feria quarta</i>
Feria quinta		<i>Feria quinta</i>
Feria sexta		<i>Feria sexta</i>
Sabbato		<i>Sabbato</i>
De Sancta Trinitate		<i>De Sancta Trinitate</i>
Sequitur dominica prima aestatis post Pentecostes		<i>Feria secunda proxima post festum sanctæ Trinitatis</i>
Dominica secunda		<i>In Dominica inter octavas Corporis Christi</i>
Dominica tertia		
Dominica quarta		
Dominica quinta		
Dominica sexta		
Dominica septima		
Dominica octava		

AZ EGYHÁZI ÉV

[Missale]	Kalendarium ¹	
Dominica nona		
Dominica decima		
Dominica undecima		
Dominica duodecima		
Dominica decima tertia		
Dominica decima quarta		
Dominica decima quinta		
Dominica decima sexta		
Dominica decima septima		
Dominica decima octava		
Dominica decima nona		
Dominica vigesima		
Dominica vigesima prima		
Dominica vigesima secunda		
Dominica vigesima tertia		
Dominica vigesima quarta		<i>Si Dominica vigesimaquarta et ultima ferialiter imponatur...</i>

5. MELLÉKLET

MÁTYÁS-GRADUALE¹⁰ (KB. 1487-1488)
COD. LAT. 424

Dominica resurrectionis d[om]ini nostri¹¹

Feria sec[un]da

F[er]ia tertia [*sic!*]

Feria quarta post pascha

Feria quinta

Sabbato in albis

D[om]in[i]ca in octava pasce [*sic!*]

D[om]in[i]ca secu[n]da post pascha

D[om]in[i]ca tertia [*sic!*] post pascha

¹⁰ Vö. SOLTÉSZ 1980; MG 2007

¹¹ Egyszerűsített átírás a Graduale digitalizált változata alapján. Forrás: <http://www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/graduale.html>. Vö. SOLTÉSZ 1980; MG 2007

D[om]in[i]ca iiij p[os]t pascha
 D[om]in[i]ca qui[n]ta post pascha
 In letanijs maioribus
 In vigilia assce[n]sio[n]is [...] In die assce[n]sio[n]is
 D[omi]nica i[n]fra oct[avam] assce[n]sio[n]is
 In die pen[tecosten]
 Feria ij
 Feria iij
 Feria iiij
 Feria quinta
 Feria sexta
 Sabbato
 D[om]in[i]ca prima post pentecosten
 In festo sacratissimi cor[poris] X [Christi]
 [Dominica secunda]
 Dominica iij
 [...]
 Dominica xvij post pentecosten
 D[om]in[i]ca xix post pentheco[sten]
 D[om]in[i]ca xx [post pentecosten]
 Dominica xxj post pentecosten
 D[om]in[i]ca xxij post pentheco[sten]
 D[om]in[i]ca xxiiij post pentheco[sten]

6. MELLÉKLET

WINKLER-KÓDEX (1506)¹²

[Winkler-kódex]¹³
 (fyket penteken)

¹² 1506-ban keletkezett, 184 levél terjedelmű, domonkos apácák számára másolt vegyes tartalmú nyelvemlék. MKL XV., 384.

¹³ VOLF 1874a, 188.

7. MELLÉKLET

DÖBRENTAI-KÓDEX (1508)¹⁴

[...]¹⁵

adventba večerníei hymnus [...]

karačon efti večerníere valo hymnos [...]

karačon napian večerníere [...]

Bõiti vecerne [...]

Siket vafarnapi iften halalarol: Vexilla [...]

Nag heti veteríere [...]

Teftben elmeben halakra iteltre iftennek iõveti ez neg adventi evangelivmba vağon

Adventi epiftola elõ vafarnap [...]¹⁶

Epiftola mafod vafarnap [...] mafod vafarnapi evangeliom [...]

Epiftola III vafarnapi [...] harmad evangeliom [...]

Epiftola neged [...]

Karačon vigiliaian [...]

Karačon napian [...]

Efeli evangeliom [...]

Hainalba [...]

¹⁴ A Döbrentei-kódex az otthoni vallásgyakorlat és a templomi istentisztelet céljait szolgáló liturgikus könyv 1508-ból. Fordítás, azonban fordítója ismeretlen; másolója Halábori Dobos Bertalan. MKL II., 697.

A Döbrentei-kódex magyar nyelvű, vegyes tartalmú könyv. Tartalmazza a 150 zsolnárt magyarul, válogatott himnuszok magyar fordítását, a teljes egyházi évre szóló perikópákat (epistolákat és evangéliumokat), a teljes Énekek énekét, Jóh könyvéből az első hat és az utolsó fejezetet, passiókat, prédikációk részleteit. A kódexet Halábori Dobos Bertalan írta, ill. másolta *bastarda* írással, a másolat elkészítése közben apróbb korrektúrákat hajtott végre. A kódex szövegével kapcsolatban megállapították, hogy rokonságban áll a Bécsi, Münchener és Apór-kódexszel. Azonban a tudományos kutatás számára továbbra is számos nyitott kérdés fogalmazódik meg a kódex szövegével és tartalmával kapcsolatban. DK 1508, 7-37.

¹⁵ A Döbrentei-kódex himnuszgyűjteményéből és perikópái közül a témafelvetésünk szempontjából releváns vásár- és ünnepnapok neveit – *de sanctis* nélkül – VOLF 1884 alapján, de a DK 1508 hasonmása és néhány ponton modernizáltan (!) betűhű kiadása alapján enyhén korrigálva adom közre. VOLF átírása igen pontos, azonban az 1884-es kiadásban egynémely mellékjeles betű reprodukálása problémás, a szerző inkább a XVI-XVII. századi nyomdai kiadványokban található betűk alapján dolgozott. A mellékjeles *ü* és *ő* jelzése az eredeti kéziratban alapvetően függőleges vonalakkal történik a betű alatt vagy fölött, a VOLF-nál használt *č* az 1995-ös kiadásban egy derékszöghöz hasonlító jellel történik. A kis- és nagybetűk, valamint az egybe- és különírás megkülönböztetése más kézíratos forrásokhoz hasonlóan olykor problematikus. A modernizált betűhű kiadás újbóli közlése vagy a hasonmás alapján történő új átírás számos olyan problémát vetett volna fel, amely a jelen munka szempontjából nem releváns, hiszen célkitűzésünk nyelv- vagy (helyes)írástörténeti, hanem ünnep-történeti vizsgálódás. A vásár- és ünnepnapok neveit a jelen módszerrel is jól lehet követni és elemezni.

¹⁶ Vö. GALAMBOS 1953, 35.

Nag mifere [...]

Zent eftvan napian [...]

Zenth Ianos napian [...]

Aprozentek napian [...]

Karačon kōzt valo vafarnapi [...]

Kifkaračon napian [...]

Viz kerezť napian [...]

Octavakōzt valo vafarnapi [...]

Vizkerezť octavaian [...]

Octava vtan valo vafarnap [...]

Mafod vafarnap [...]

Harmad vafarnap [...]

Nēged vafarnap [...]

Kilenče hačo elō vafarnapi [...]

Epiftola mafvafarnap [...]

Harmad vafarnapon [...]

Epiftola bōit fō zeredan [...]

Bōit elō vafarnapi [...]

Mafod vafarnapi [...]

Epiftola harmad vafarnap [...]

letare: Nēged gvfal vťtō¹⁷ vafarnap [...]

Siket ōtōd vafarnap [...]

Virag vafarnapi [...] Evangelium elō vafarnap adventban leled meg

Epiftola nag četerteken [...]

Hvľvet napian [...]

Hetfōn [...]

Kedden [...]

Elō hufveti vafarnapi [...]

Mafod vafarnap [...]

harmad vafarnap [...]

Nēged vafarnap [...]

Ōtōd vafarnap [...]

Kerezť iaroba [...]

Aldozo vigiliaian [...]

Aldozo napian [...]

Epiftola octavaban vafarnap [...]

¹⁷ A szó első hangjának modern, betűhű átírása: v, a második magánhangzóé pedig az o hang alatti függőleges vonás.

Epiftola pinkeft vigiliaian [...]
 Epiftola Pirospinkőft nap [...]
 Pinkőft hetfőn [...]
 Kedden [...]
 Zent haromfag napian [...] Evangeliomot kerefđ aldozo vtan valo vafarnap
 Epiftola vrnapba [...]
 Narba előlfő vafarnap [...]
 Mafod vafarnap [...]
 Harmad vafarnap [...]
 Néged vafarnap [...]
 Őtőd vafarnap [...]
 Hatod [...]
 heted [...]
 Nólcad [...]
 Kilenced [...]
 Tized [...]
 Tizenegedik [...]
 Tizenkettőd [...]
 Tizenharomad nari [...]
 Tizenegedik [...]
 Tizenötőd [...]
 Tizenhatod [...]
 Tizenheted nari [...]
 Tizennólcad nari [...]
 Tizenkilencedik nari [...]
 Hvzad epiftola narba [...]
 Hvzoneged nari [...]
 Hvzonkettőd vafarnap [...]
 Hvzonharmad [...]
 Hvzonneged [...]
 Vegezetj Zentéghaz napian dedicacio [...]
 Virag vafarnapon Paffio zent Mate Cap XXVI [...]
 Keddi paffio zent Markof Capitulum tizen néged [...]
 Zeredan paffio zent Lvcač Evangélifta Capitulum tizenkettő[...]
 Nagpentekj Paffio Ianof [...]
 Nagzombaton Evang [...]¹⁸

¹⁸ VOLF 1884, 1-274.

8. MELLÉKLET

CORNIDES-KÓDEX (1514-1519)¹⁹

[... Szűz Máriáról szóló prédikációk után]
Kezdetyk mynd zentekrevl valo predicacio [...]
Karachon napyara valo predicacio ez [...]
Kezdetyk az hvfueth napyay predicacio [...]
Ez az ascenfio napyara valo predicacio [...]
Ez az pynkeft napyarol valo predicacio [...]
Ez az zent háromfag[rol] napyarol valo predicacio [...]
Ez az vr napyan valo predicacio [...]
hyt kezdetyk el az mynd zent napyan valo predicacio [...]
Kezdetyk az kys karachon napyara valo predicacio [...]
Kezdetyk vyz kerezt napyan valo predicacio [...]
[... *De sanctis* prédikációk következnek]²⁰

9. MELLÉKLET

DEBRECENI KÓDEX (1519)²¹

[...]
karačon eftire valo predikacio
vrontk zileteferől valo tanufagh [...]
Kys karačon napra valo predicacio [...]
Vyzh kerezt napi predikacio [...]²²

¹⁹ A Cornides-kódex 1514-1519-ből való másolat. Másolója Ráskai Lea domonkos apáca volt. A Magyar Katolikus Lexikon szerint legendákat (*sic!*) tartalmaz. MKL II., 285.

²⁰ VOLF 1878, 89-269. alapján.

²¹ A Debreceni kódex XVI. századi magyar nyelvemlék, 1519-re datálják és valószínűleg ferences fordító műve, hat kéz másolta klarissza apácák számára. Legendákat, prédikációkat, példákat és elmélkedéseket tartalmaz. A fordító megkísérelte egy egész évre szóló magyar legendárium összeállítását. MKL II., 546.

²² VOLF 1882, 1-289. alapján.

10. MELLÉKLET

LÁNYI-KÓDEX (1519)²³

[...] adwnth wafarnapya [...]

Mafoð wafarnapyan Adwentnak [...]

Harmad wafaarnap [...] Dominica harmad [...]

KaRachon kantorol [...]

DOminika negyed Adwentba ||²⁴ ez negyed wafarnapyarol adwentnak ees karachon wygilyayarol [...]

CRyftufnak zyletefereul az az karachon napyarol ualo ordinarium [...] elfew Myffe [...] wyz kerzet octawayk az az wy eztendewn secunda wefperan ees wyzkerezth napyanak [...] zenth efthwanere [...] karachon napyan [...]

Az zenteknek napyarol walo capitulum az az zenth efthwanrol zenth yanoforol apro zentekrewl zent thamaforl zent fylufterol || Veedh ezedbe hogy karachon mafod Napyn zent eftwanrol tartwnk zolofmath [...] kyf karachonyk ymnoffok [...] zent fyluefter napyan [...] kys karachon [...] wy eztendew napya [...] wyzkereztyk [...] wyzkerezt wygilyaya kezeth keeth wafarnap efendyk [...]

Kys karachonrol octaua zwletethnek wy eftyndewye xpufnak || Octauan zywetetynek wechernyen [...] Wyzkerezth octawyky [...]

Wyzkerezth wygylyarwl ees Napyarol || Vyz kerezth wygylyayan [...] kylenech hagio ees wyzkerezt kewzet [...]

az ydewrewl ky wagyon wyz kerezth octauayatul fogwa kylenech hagioyk [...] wyzkereztyk octawayatul fogwa kylenech hagioyk [...]

Egy dominykarol wyzkerezth ees kylenech hagio kezeth || Vala Mykor wyzkerezt octauaya kezeth ees kylenech hagio kezeth čak egy warnap efyk ees az wyzkerezt octawaya wafarnap wagy hetfewn A wagy kedden efyk az ywendew wafarnap kylenech hagio leendh az az kyn az alleluayath el hagioyk [...] Mykoron keeth wafarnap nap efyk kylenech hagioyk wyzkereztewl fogwan lezen az elfew wafarnapon [...] Mikoron három wafarnap efyk wyzkerezth kewzet kylenech hagio kewzet akkor az wyzkerewrezt octauaban ky dominika wafarnap efyk weternyere [...] Effmeg mykor Negy wafarnap leend wyzkerezth nap wtan kylenech hagioyk wafarnapon ky wyzkerezt octauayaban [...] Mikor ewth dominica az az wafarnap nap efyk vyzkerezth Napyatwl fogwa kylenech hagioyk

²³ A Lányi-kódex 218 levél terjedelmű magyar nyelvű ordinárium, amely a somlónásárhelyi premontrai apácák számára készült 1519-ben. Az egyik másoló Kalmanchey László. MKL VII., 652.

²⁴ || jellel jelölöm, ill. tagolom, ha az ünnep neve a szakasz címeént van feltüntetve és nem a folyó szöveg része.

[...] Mikor hath wafarnap efyk: wyzkerezt napya kezet ees kylenech hagyo kezewth [...]

Az zentekrewl kyk wyzkerezt wtan efnek [...] Gyerthya zentewlew Bodok Azzonnyrol [...]

Septuagefima: kylenech hagyo Mykor az alleluia el kelly hadny wed ezedbe || zombaton kylenech hagyo elewth walo wafarnap ky lezen wechernyen Allayath nem kelly mondan y ees Mynd hwfwet wygilyayk Az. az. nagy zombatyk [...] Mynden wafarnap tedyk egyeb egyeb kenw kezdetyk ees ez wafarnatol fogwa Inwocauithyk [...] hwfweth napyk [...] hath hagyo wtan ees hufhagyo wtan[...] kylenech hagyo hetyben [...] kylenech hagyotol fogua Bewythfew zeredayk [...] kylenech hagyon nyolch a wagy ynkab hat hagyon hwf hagyon [...]

Bewyth few zeredarol Bewyth few zeredan ez naptwl fogwa Nagy chetertegyik [...]

Ez elfew zombaton beytbe [...]

Elfew wafarnapon Bewytbe [...] Viragh zombatyk [...] nagy chetertekenys [...] Mynd napra Judikaygh [...]

heth fewn Bewythbe ez elfew heth fetewl fogua [...]

Bewytbe az Mafod zombaton [...] Nagy cheterteken [...]

Zent gergely Mafod Napyan wagyon nalwnk halotak napya [...]

Annunciatio Teft fogado Bodog Azzony napyarol [...] Iudicaygh [...] Iudica wafarnapyan [...] wyraag zombaton [...] wyragh wafarnap [...]

Dominca in passione Iudica wafarnapya xpuſnak kynnya kezdetyk [...]

Vyraagh wafarnapon eleuthe walo: Zombaton [...]

hetfewn kedden zeredan fermok waanak [...] Nagy zeredan Reguel [...]

Nagy chetertekrewl || Nagy cheterteken weternyen [...] nagy Penteken [...]

Nagy Penteken [...] nagy zombaton [...]

Az zenthffegef hwfweth napyarol [...]

Hwfwet octauan zombaton [...] Aldozyk [...] hwfwet octawayara [...]

Hetfewn Hwfwet octawya Vtan kezdetyk Apostolrol walo kewnw ky tARTH az negyed wafarnapyk het kewz napba [...] Aldozyg [...] az hwfweth hetybe [...]

Hwfwet octauaya vtan walo wafarnaprol ees az harom wafarnaprol ky vtanna effyk || ez wafarnap: ees az tewby kyk Aldozyg lezneK [...] Mynden domincanak Ewangyeliuma Antyfonaya collectaya Maganak vasyon az Tewb orag hwfwet octauayan vechernyere [...] hwfwet octawya vtan walo hetfewn [...]

Az negyed wafarnap || Negyed wafarnapnak elfew wecerneyen [...]

Ewtewd wafarnap kerezt wel yaro kyt rogacionak hywywgy [...] Ez heten Bewtewnk wagyon hetfewn kedden zeredan [...]

Aldozorol ees octayarol || ez aldozo viglyayan [...] Aldo Zotol fogwa pynkefdyk [...] Aldo zo napyan [...] Pynkefd napyanak octauayg [...]

Az zentekreul kyk effnek hufuet vtan Pynkefdyg [...]

Pynkefd vigiliayarol ees Napyarol [...]

Kezdetyk az mafodyk réze az az ordinariomnak nyary Reeze [...]

Zombaton zent haromfag naya elewt pynkefd octawayan zent haromfaag[nak] roll ezen az zolofma [...] zent haromfaag napyan [...] heetfeen zent haromfaag nap wtan [...] mynden vafarnapon mondatnak aduentyg mykor dominicat az az vafarnapnak tartwnk [...]

Vr napyarol, akar zent weer napyarol meg vagyon zerezwen, hog mynden eztendewben zent haromfaag vtan valo cheterteken Inepe legen zent veernek octavayawal [...] Nagy ynnep mynt karachon napyá [...]

Octawaayaan zent vernek akar mongyam vr napyanak [...]

Elfew dominica zent haromfagh nap wtaan [...] ²⁵

11. MELLÉKLET

ÉRDY-KÓDEX (1526-1527)

A KARTHAUZI NÉVTELENNEK TULAJDONÍTOTT KÓDEX ²⁶

Érdy-kódex [1524-1527]	VOLF György: <i>Régi magyar codexek: Érdy Codex I. fele.</i> Budapest, 1876. (Nyelvemléktár IV.)	MADAS Edit (szerk.): <i>A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből.</i> Budapest, 1985.
Incipiunt Epistole et ewangelia dominicalia ac festiualia per Anni circulum [...]	Incipivnt Epiftole et ewangelia dominicalia ac festiualia per Anni circulum.	×
Epistola pñmale domijnlciale [...]	Epiftola prime dominice	{Ádvent első vasárnap[...] } ²

²⁵ VOLF 1878, 317-387. alapján.

²⁶ Kézírtas kódex, amely nagy valószínűséggel 1526-1527 között készült, ill. fejeződött be a leírása a lövöldi karthauzi kolostorban. A *proprium de tempore*, az epistolák és az evangéliumok magyarázattal és prédikációval kísért sorozata *Farsang vasárnap*pal megszakad, a *proprium de sanctis* teljes. A szentek, különösen pedig a magyar szentek ünnepeihez kapcsolt prédikációk többszörös értelemben nagy jelentőséggel bírnak. Vö. MADAS 1985, 545-559.; BITSKEY 1979, 9-13. A kódex epistoláinak és evangéliumi szakaszainak vizsgálatával foglalkozott: MADAS 1984, 99-105.

A Magyar Katolikus Lexikon a kódex keletkezését kissé tágabb intervallumra, 1524-1527 közé helyezi. MKL III., 223. A kódex teljes egészében megtalálható: <http://erdykodex.atw.hu/pdf/Erdy-kodex.pdf> (2011. november). A prédikációk elemző bemutatását lásd még: TARNAI 1984, 264-266.

MELLÉKLET

Érdy-kódex [1524-1527]	VOLF György: <i>Régi magyar codexek: Érdy Codex I. fele.</i> Budapest, 1876. (Nyelvméltár IV.)	MADAS Edit (szerk.): <i>A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből.</i> Budapest, 1985.
Adventban Másod vafarnap [...]	Adventban Mafod vafarnap [...]	Ádventban másod vasárnap
Adventban harmad vafarnap[...]	Adventban harmad vafarnap[...]	×
Imaran leezen tanwfagwnf Az három Cantor Napokon [...]	Imaran leezen tanwfagwnk Az három Cantor Napokon	Immáran lészen tanuságunk az három kántor napokon
Aduentben Negyed vafarnap[...]	Aduentben Negyed vafarnap [...]	Ádventben negyed vasárnap
Karachon eftgnet Epistolaga [...]	Karachon eftynek Epiftolaya	Karácsony estinek episztolája
Karachon eegely myfel... ³	Karachon eeyely myfe[...]	×
Karachon hagnal myfel[...]	Karachon haynal myfe[...]	Karácsony hajnal mise
Karachon Nagg myfel[...]	Karachon Nagy myfe[...]	×
Karachon közőth valo vafarnap[...]	Karachon kőzőth valo vafarnap[...]	×
Kkf Karachonnaf Innepeeröl [...]	Kyf karachonnak Innepeeröl.	×
Wb3 ferezthnek Innepeeröl [...]	Wyz kereszthnek Innepeeröl	×
Wb3 ferezth Innepe kezöth valo vafarnap[...]	Wyz kerezth Innepe kezöth valo vafarnap[...]	×
Wb3 ferezth Ottauayanaf Ewangeloma [...]	Wyz kerezth Octauayanak Ewangeloma	×
Elffew Menyegzős Vafarnap[...]	Elffew Menyegzős Vafarnap [...]	×
Másod meenyekzős ⁴ {Wb3 ferezth nap ottawapa wta[n] wtan valo ⁵ vafarnap[...]	Mafod meenyekzős vafarnap[...]	Másod menyegzős vasárnap[...]
Harmad meenyekzős vafarnap[...]	Harmad meenyekzős vafarnap[...]	Harmad menyegzős vasárnap
Negyed meenyekzős vafarnap[...]	Negyed meenyekzős vafarnap[...]	Negyed menyegzős vasárnap
Kplenczben hagio vafarnap[...]	Kylenczben hagio vafarnap[...]	×
Hetben hagio vafarnap[...]	Hetben hagio vafarnap[...]	×
Saffangh vafarnap[...]	Faffangh wafarnap[...]	Farsang vasárnap[...]

AZ EGYHÁZI ÉV

Érdy-kódex [1524-1527]	VOLF György: <i>Régi magyar codexek: Érdy Codex I. fele.</i> Budapest, 1876. (Nyelvelmléktár IV.)	MADAS Edit (szerk.): <i>A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből.</i> Budapest, 1985.
Adventh. It el fezdetyk eztendenkeed valo vafarnapnak ewangelioma. Elezer Adveent elfew vafarnapya [...]	Adventh. Et el kezdetyk eztendenkeed valo vafarnapnak ewangelioma. Elezer Adveent elfew vafarnapya[...]	Itt elkezdetik esztendőnkéd való vásárnapok evangélioma Ádvent első vásárnap
Elfe wafarnap. [...]	Elfe wafarnap	×
Mafod wafarnap. [...]	Mafod wafarnap	Másod vásárnap
Harmad wafarnap[...]	Harmad wafarnap[...]	Harmad vásárnap[...]
Negyed wafarnapon Aduentban [...]	Negyed Wafarnapon Aduentban	Negyed vásárnapon ádventban
Olwaftatyk karachon eeyel [...]	Olwaftatyk karachn eeyel	Olvastatik karácsony éjjel
Karachon hagyalg ewangeliom [...]	Karachon haynaly ewangeliom	×
Nagy Myfen valo [...]	Nagy Myfen valo	Nagymisén való evangéliom
Karachon főzöth valo wafarnap. [...]	Karachonközöth valo wafarnap	×
Kyfkarachon nappaln]	Kyfkarachon napyan	×
Wyzkerezth nappan ⁶ [...]	Wyzkerezth napyan	Vízkereszt napján
Vyzkerezth Octauayaban valo wafarnap] [...]	Vyz kerezth Octauayaban valo wafarnap	×
Elfew meengetzew wafarnap [...]	Elfew meenyekezew wafarnap	Első menyegző vásárnap
Mafod wafarnap [...]	Mafod wafarnap	×
Negyed wafarnapo[n] [...]	Negyed wafarnap	×
Ewthöd wafarnapon [...]	Ewthöd wafarnapon	{A negyedik menyegzős vásárnap[...]} ⁷
Kylenczben hagyo wafarnapon: [...]	Kylenczben hagyo wafarnapon	Kilencben hagyó vásárnap[...]
Hethben hagyo wafarnapon. [...]	Hethben hagyo wafarnapon	Hétben hagyó vásárnap[...]
Sarfifangh wafarnap[...]	Fa[r]ffangh wafarnap[...]	×

12. MELLÉKLET

ÉRSEKÚJVÁRI KÓDEX (1529-1531)²⁷

[...]

fiketh pentekre walo predycacyo [Jn 11 ...]

paffio domini noftri ihu xpi fecundum mattheum [...]

Hwfwetnak zentfeges yneperől ualo predicacio [...]

hwfwet mafod napwan [...]

hwfwet harmap [*sic!*] napyan [...]

hufuet nyolczad napyan [...]

DE Afcensione domini noftri Iefu Chrifti redemptoris [...]

De ffumpma feftiuitate fpirituffancti vic penthecoftes [...]

karaczon eeftyn walo predycacyo [...]

karaczon napyay predycacyo [...]

dyczewfeghes zenth haromfag napyarol walo zent predycacyo [...]²⁸

13. MELLÉKLET

THEWREWK-KÓDEX (1531)²⁹

[...] wyragh wafarnap[...]

Nagy hethfen [...]

Nagy kedden [...]

Nagh zerdan [...]

Nagy czetertekenth [...]

Nagy penteken [...]

Nagy zombathon [...]

HWfwethnak ynnepe Napyan [...]³⁰

²⁷ Az Érsekújvári kódex tartalma: Alexandriai Szent Katalin verses legendája, evangéliumi szakaszok, vallásos elmélkedések, prédikációk, példák legendák. 1529-31 között három másoló felváltva dolgozott a kézíraton. Legnagyobb részét Sövényházi Márta domonkosrendi apáca másolta. MKL III., 265.

²⁸ VOLF 1888 alapján.

²⁹ Thewrewk-kódex vagy Török-kódex. 158 levél terjedelmű kódex 1531-ben keletkezett, amelyet a Nyulak-szigetén lévő domonkos apácakolostorban másoltak, alapvetően imádságokat tartalmaz. MKL XIII., 932-933.

³⁰ VOLF 1874a, 263-355. alapján.

14. MELLÉKLET

PESTI MIZSÉR GÁBOR: *NOVUM TESTAMENTUM* (1536)

RMK I 6; RMNY 16

Nouum Testa

mentum feu quattu
or euangeliorū vo=
lumina lingua Hunga-
rica donata, Gabriele
Pannonio Pesthino

Interprete.

Wij Testamentum ma-
gijar nijeluen.

Cum gratia & pri
uilegio Romanę Re
gię Maieftatis ad
quinquennium.

1536.³¹

[...]

[236^r]

Tabla

Ez tabla mutattija meg

eztendew altal menij Ewangeliom wagijon fíjket mífífen 3ofta† mondanij wafarnap
napofon, ees egíjeb zente† napíjanijs [...]

I

A3 elfew aduent wafarnapíj ewangeliō [...]

II

Mafod aduent wafarnapíj euangeliom [...]

III

Harmad aduēt wafarnapíj euangeliom [...]

[236^v] IIII

Negíjed aduent wafarnapíj euangeliom [...]

Karachon napíjan a3 eíjelij elfew mífífen walo Ewañ. [...]

Vgíjan a3on napon mafodíj† mífífen a3 ewañ [...]

Vgíjan a3on napon a nagíj mífífen walo Ewañ [...]

Zent Iftwan Prothomarijtr napíjan walo ewañ. [...]

[237^r] Zent Ianos Ewangelifta napíjan walo ewañ. [...]

³¹ Az átíráshoz az Újtestamentum 2002-es fakszimile kiadását használtam; PESTI MIZSÉR 1536.

Apro 3enteſ napijan walo ewangeliom [...]
 Karachon napija wtan walo wafarnapō fij efijſ a3 octaua feɰ3ewt [...]
 Kijſſarachon napijan walo ewangeliō [...]
 Wij3fere3t napijan walo ewangeliom [...]

I

[237^v] Elfew wafarnapij ewangeliom wij3fere3t wtan [...]

II

Mafodijſ wafarnap wij3fere3t wtan [...]

III

Harmadijſ wafarnapij ewangeliom wij3fere3t wtan [...]

III

Negijedijſ wafarnapij Ewangelijom wij3 fere3t wtan [...]

V

Ewtewdijſ wafarnapij ewangeliom wij3 fere3t wtan [...]
 A3 wafarnapij Ewangeliom fijt mon- [238^r] danaſ Septuageſimanaf [...]
 Sexageſima wafarnapij ewangelijom [...]
 Efto mihi wafarnapij ewangeliom [...]

I

Bewijtelew wafarnapij ewangeliom fijneſ Inuocauit neue [...]

II

Reminifcere wafarnapij ewangeliō [...]

III

Oculij wafarnapij ewangeliom [...]

[238^v] IIII

Letare wafarnapij ewangeliom [...]

V

Iudica wafarnapij ewangeliō [...]

VI

Wijrag wafarnapij ewangeliō a paffio mellijet ijrt. 3ent Mathe meg. [...]
 Hwſfuet napijan walo ewangeliom [...]
 Hwſfuet hetfewijen walo ewangeliom [...]
 Hwſfuet feddi3n walo ewangeliom [...]
 [239^r] Quafi modo wafarnapij ewangeliom [...]
 Miſericordia wafarnapij ewangeliō [...]
 Iubilate wafarnapij ewañ. [...]
 Cantate wafarnapij Ewangeliom [...]
 Kere3tjaro wafarnapij ewangeliom [...]
 Aldo3o chertertefen walo Ewañ. [...]
 [239^v] Exaudi wafarnapij Ewangeliom [...]

Pijnfēwft napijan walo ewangeliom [...]
 Pijnfēwft hetfewijen walo ewangeliom [...]
 Pijnfēwft feddijn walo ewangeliom [...]
 Zent haromfag napijan walo ewangeliom [...]
 A3 wrnapijan walo ewañ. [...]

[240^r] I

Elfew nijarij wafarnapnaſ fiſt mondanaſ melij mijndiarafst efijſt wr napijanaſ
 octauaijanaſ wtanna [...] wafarnapij ewangeliom [...]

II

Mafodijſt wafarnapij Ewangeliom wr nap wtan [...]

III

Harmadijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

IIII

Negedijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

V

Ewtewijdiſt wafarnapij Ewangeliom [...]

[240^v] VI

Hatodijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

VII

Hetedijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

VIII

Nijolczadiſt wafarnapij Ewangeliom [...]

IX

Kijlencziſt wafarnapij Ewangeliom [...]

X

Tijzedijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

[241^r] XI

Tijzenegijediſt wafarnapij Ewangeliom [...]

XII

Tijzenfettewdiſt wafarnapij Ewangeliom [...]

XIII

Tijzenharmadiſt wafarnapij Ewangeliom [...]

XIIII

Tijzennegijediſt wafarnapij Ewangeliom [...]

XV

Tijzenewtewdiſt wafarnapij Ewangeliō [...]

[241^v] XVI

Tijzenhatodijſt wafarnapij Ewangeliom [...]

XVII

Tijzenhetedijf wafarnapi Ewangeliom [...]

XVIII

Tijzennijolczadijf wafarnapij Ewan. [...]

XIX

Tijzenfijlenczedijf wafarnapij Ewangeliom [...]

XX

Hwzadijf wafarnapij Ewangelioim [*sic!* ...]

[242^r] XXI

Hwzonegijedijf wafarnapij Ewangeliom [...]

XXII

Hwzonkettewdijf wafarnapij Ewangeliom [...]

XXIII

Hwzonharmadijf wafarnapij ewangeliom [...]

XXIII

Hwzonnegijedijf wafarnapij Ewangeliom [...]

[242^v]

Az zentef napijan walo

Ewangelijomof fewet=

keznef egij maswtan.

[...]

[245^v]

Wege az Tablanaf.

15. MELLÉKLET

MELIUS JUHÁSZ PÉTER: *MAGYAR PRÉDIKÁCIÓK, KIT POSTILLÁNAK
NEVEZNEK*³² (1563)
RMK I 53; RMNY 194

MAGIAR PRAE=
DIKATIOC, KIT POSTILLANAC
NEVEZNEC, A PROPHETAC ES
APOSTOLOC IRASSABOL, A REGI
Doctöröknac, Origenes, Chriofotomus, Theo-
philactus, S. Ambrus, S. Hieronymus,
S. Agofton, es a maftani bölcz Do-
ctoroc magiarazaffoc fzerint.

[...]

Döbröczömbe, M. D. LXIII.³³

[...] Tarczon meg az Iften Döbröczömbe, Maij. 25. Anno 1563.

Melius auag ihafz Peter
Somogi fiu, de Horhi.

[...]

Ne vellyed penig, hog e Conciokat fzaggatua czinaltam volna, a fzokot
Euangeliomoc fzerint, mint a Poftila vala: Hanem fundamentaliter: Ha penig azt
mondod: Meg vtalliac a Prædickatorokat es el rőftulnec a Tanitoc: Ennec az ő bűnec,
rőftfegec azoka, nem a prædikatio, meg bűnteti az Vr erte. [...]

³² Vö. NEMESKÜRTY 1957, 454.; BARTHA 1973, 557-558.; NAGY 1967, 215-216.; BITSKEY 1979, 13-14.; FEKETE 1998/1999, 247-248.; MOLNÁR 2004, 12-16.

[A Római levél 76 prédikációban történő magyarázatainak] „nincs semmiféle bevezetésük, felosztásuk, befejezésük, hanem – valóban: mint a »postillák« – egyszerűen követik a szöveg szavait, félmondatait, kifejezéseit [...]” NAGY 1967, 215. „Nem pericopákat dolgoz fel, így valójában nem postilla, hanem Pál apostol Római levelét magyarázza végig 76 prédikációban.” NAGY KÁLOZI 1973, 357.

³³ TtREK RMK 154

16. MELLÉKLET

MELIUS JUHÁSZ PÉTER: *VÁLOGATOTT PRÉDIKÁCIÓK*³⁴ (1563)

RMK I 54; RMNy 196

VALOGATOT
PRÆDIKATIOC A PROPHE-
TAC ES APOSTOLOC IRASSA

bol, mind egeß eftendő által valo fő innepekre,
es minden felé þükfeges dolgokrol es
artikulufokrol à regi es maftani
Doctoroknac magyara-
zafoc þerint.

Vgian ezen Prædicatioc vegebe, à kereþ-

³⁴ Vö. NEMESKÜRTY 1957, 454.; BARTHA 1973, 557-558.; NAGY 1967, 216-218.; BITSKEY 1979, 13-14.; FEKETE 1998/1999, 247-248.; MOLNÁR 2004, 12-16.

„27 ünnepi prédikáció vegyes ó- és újtestamentomi textusokról (7 adventre és karácsonyra, 2 kiskarácsonyra, azaz újévre, 4 vízkeresztre; 2 böjti, 3 nagypénteki, 5 húsvéti, 1 áldozócsü-törtöki, 2 pünkösdi és 1 Szentháromság vasárnapjára). Kevés kivétellel valamennyi a felvett alapigék meliuszi módszerű magyarázata, sokszor minden különösebb vonatkozás nélkül az illető ünnep »homilétikumára.«” NAGY 1967, 217. „Ráíllik a »válogatott« elnevezés, mert az Ó- és Újtestamentum különböző helyeiről szedi össze 27 prédikáció textusait, melyeket 7 adventi és karácsonyi, 2 újévi (kiskarácsonyi!), 4 vízkereszti, 2 böjti, 3 nagypénteki, 5 húsvéti, 1 áldozócsü-törtöki, 2 pünkösdi, 1 szentháromságvasárnap-i igehirdetéshez használ fel a maga sajátos igehirdető modorában, kevés alkalmosszerűséggel.” NAGY KÁLOZI 1973, 357.

A kötet végén található *ügynevezett ágendával, istentiszteleti utasításokkal* nagyobb kontextusban részletesen foglalkozott: CZEGLÉDY 1967, 353-391. Vö. FEKETE 2011b, 55-56. Figyeljük meg, hogy az ügynevezett agenda címe a későbbi tartalmat, a közreadott ágendaszerű anyag tendenciáját pontosan megjelöli: *egyházi rendtartás ... prédikációk szerint*. Nem annyira a szertartásrend pontos leírására, hanem azok tartalmának pontos, körültekintő, teológiai értekezésszerű és polemikus megfogalmazására és előadására törekedtek a korai korszakokban. Ugyanezt figyelhetjük meg Milotai Nyilas István *Ágendájában* is. E helyen a szertartáskönyv kiadásainak kérdéseivel nem foglalkozom. Vö. részletesen: FEKETE 2009, 131-140.

Melius Juhász Péter Katekizmusa „Calvinus János írása szerint Somogyi Melius Pétertől” (Debrecen, 1562; RMK I 49; RMNy 182) is foglalkozik röviden az ünnepekkel: „[304] K: Mit kíván a negyedik parancsolat? F: Hogy az ünnepet megszenteljük, Istennek igéjét meghallgas-suk és megőrizzük, a szent jegyekkel éljünk, hogy új életben éljünk, megnyugodván a mienktől, megölvén és megfeszítvén a miénket, az Úrnak adjunk helyt mi bennünk, hogy csak ő az övével munkálkodjék mibennünk, mi pedig atyafiúi szeretetből a nyomorultakat segítsük. [...] [307] K: Egyik ünnep avagy nap nagyobb-e a másíknál? F: Önmagukban egyformák a napok. A hívek közönséges isteni tisztelettel teszik az egyiket nagyobbá az Isten ígéje hallgatásával, a megszenteléssel. Önmagukban az ünnepek egyformák, nem nagyobb egyik a másíknál, de ha a szolgálat, a megszentelés, a prédikálás több, akkor nagyobb az ünnep a prédikálással, Isten ígéje hallgatásával, nem pedig a névvel, hogy ez karácsony vagy húsvét. Róm. 14., 15., Gal. 6., Kol. 2.” Közli: BUCSAY 1973, 270-271.

telefnec, Vr vaczoraia ořtogatafnac, eskü-
tefnec es egyeb egy hazi rend tartafnac igaz
moggya, prædikatioc řerint.

[...]

DõBRõTZõMBE.

Nyomtatot Tõrõc Mihai áltál.

ANNO. M. D. LXIII.³⁵

[...]

Melius vagy Ihař Peter de Horhi

Dõbrõtõni řigen Kaplan.

[...]

Felirat	Élõfej
A Chrisftus fzõleteferõl valo Praedikatio, akcít Karaczonnac hinac. Elsõ prædikatio à Mofes elsõ kõnyuenec harmadic reřebõl: Gen. 3.	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Masodic Praedikatio Karacson vtan. Gen. 3. Mofes elsõ kõnyuenec 3. reřebõl	KIS KARACZONI PRAEDIKATIO KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Harma dic Praedikatio Karacson vtan. Mofes elsõ kõnyuenec negyuen kilenczedic reřebõl	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Negiedic Praedikatio. Efai. 7.8	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Õtõd Praedikatio Karacsonra. Efai. 9.	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Hatod Praedikatio Karacsonra. Efai. 11.	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Heted Praedikatio Karacsonra. Luc. 2.	KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
A Kis Karacsonra valo Praedikatio Lvc. 2.	KIS KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
Masodic Praedikatio Gene. 17. A Kõrnyûl metelefrõl es az Iften frigerõl	KIS KARACZONRA VALO PRAEDIKATIO
A Christvs Keresztsegerõl, es az igaz poenitentiáról. Matt. 3. Luc. 3. Ioan. 1. Mar. 1. Elfõ Prædicatio Luc. 3.	VIZKERESZTRE VALO PRAEDIKATIO
Masodic Praedikatio. Luc. 3. Matt. 3. Ioan. 1.	VIZKERESZTRE VALO PRAEDIKATIO
Harmadic Praedikatio	VIZKERESZTRE VALO PRAEDIKATIO
Negiedic Praedikatio a Christvs keresztssegerõl es tiřtirõl, Mat. 3. Mar. 1. Luc. 3.	VIZKERESZTRE VALO PRAEDIKATIO
Elsõ Praedikatio szoloc mast a lelki bõitrõl az Efaias iraffabol cap. 58.	A BõITRõL VALO PRAEDIKATIO
Masodic Praedikatio a Chriftn bõitirõl, Matt. 4. Luc. 4. Mar. 1.	BõITRõL VALO PRAEDIKATIO
A Passiorol valo masodic [sic!] prædikatio, Efai. 53.	A PASSIOROL VALO PRAEDIKATIO

³⁵ RK RMK 2,4-2

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
Masodic Praedikatio Efai. 53. 55.	A PASSIOROL VALO PRAEDIKATIO
Harmadic Praedikatio. Efai. 53.	A PASSIOROL VALO PRAEDIKATIO
A Feltamadasrol első Praedikatio Luc. 24. Matt. 28. Mar. 16.	A FEL TAMADASROL VALO PRAEDIKATIO A FELTAMADASROL VALO PRAEDIKATIO
Masodic Praedikatio az Chriftus fel tamadafarol	A FEL TAMADASROL VALO PRAEDIKATIO
Harmadic Praedikatio Pfal. 45. A Chriftus orBagarol es az ő tefteről	A FEL TAMADASROL VALO PRAEDIKATIO
Negyedic Praedikatio. Pfal. 45. Audi Filia	A FEL TAMADASROL VALO PRAEDIKATIO
A Sidoc ki hozasanac es az Hufueti Barannac Lelec Berint valo Magyarazattia, Exo. 11. 12.	A SIDOC KI HOZASAROL VALO PRAEDIKATIO
Mas pelda ezen ertelemre kit mindenkor mëlto prędikalni. Iofuę 1.2.3.4.	A SIDOC KI HOZASAROL VALO PRAEDIKATIO
Az Menybe menesröl valo prędicatio Luc. 24. Mar 16. Acto. 1.	AZ ISTEN MENYBEMENE. VALO PRAEDIKATIO
A Pĕnkőstről valo Prędicatioc. [...] Exod. 19.20.	A PĕNKŐSDRŐL VALO PRAEDIKATIO A PĕNKŐSTRŐL VALO PRAEDIKATIO
A masodic az vy Pĕnkőstről a S. Lelec el boczatarol. Acto. 2.	A PĕNKŐSTRŐL VALO PRAEDIKATIO A PĕNKŐSDRŐL VALO PRAEDIKATIO
A S. Haromsagrol. Elfő tanufag az iftennec egy allattiarol, Mafic à bemeliekről, es à bemeliec Iftenfegeről, külömfegeről es tißtiről 9	A S. HAROMSAGROL
[Ágendai rész: 361-419.]	

17. MELLÉKLET

KULCSÁR GYÖRGY: *POSTILLA*³⁶ (1574)
RMK I 114; RMNy 334

POSTILLA,

az az,

EVANGELIOMOK

NAC, MELLIEKET ESZTEN-
dő által a kereftyénec gyölekőze-
tibe fjoctac oluafni es hirdetni, Pre-
dicatio ferint valo Magyará-
zattia, az Régi es Moftani
fjet írásbéli Doctorok-
nac íráfokbol, irat
tatott

AZ

Kulcsár György, Alfo Lynduai
Predicator által. 1574
eřtendőben.³⁷

³⁶ Vö. NEMESKÜRTY 1957, 454-456.; BARTHA 1973, 560.; NAGY KÁLOZI 1973a, 613-624.; ZOVÁNYI 1977a, 326-327.; BITSKEY 1979, 14-15.

ZOVÁNYI Jenő Kulcsár postilláinak helvét vonásaként tartja számon egyik kéziratában az úrvacsoratan sajátossága mellett, hogy a kötetben az „ünnepek közül mindössze” Karácsony, Újév, Vízkereszt, Virágvasárnap, Nagycsütörtök, Nagypéntek, Húsvét, Mennybemenetel, Pünkösöd szerepel. Idézi: NAGY KÁLOZI 1973a, 621. Annyit azonban szükséges megjegyezni – a korszak hasonló kiadványai tükrében –, hogy ZOVÁNYI a *teljes liturgikus év* protestáns felfogáshoz igazított rendszeréből *emeli ki* ezeket az ünnepnapokat. E ponton inkább az a helyesebb következtetés, hogy Kulcsár György postilláinak kiadásai is igazolják az egyházi év jelenlétét, valamint azt, hogy a magyarországi reformáció sem vetette el teljes egészében az ünnepnapokat.

A fentebb hivatkozott és idézett kézirat sajtó alá rendezett változatában ezt olvassuk: „A helvét irány miatt egyébiránt a nyugati országrészen sem viszály nem keletkezett, sem a szétszakadásra hajlam nem jelentkezett eleinte. Az itteni állapotokat körülbelül leghívebben tükrözte vissza Kulcsár Györgynek először 1574-ben megjelent postillás könyve, melyben egy pár mondaton kívül semmi sincs olyan, amit akár a lutheri, akár a helvét irány melletti állásfoglalásnak lehetne venni. Igaz, hogy a perikopákhoz való kizárólagos ragaszkodása inkább arra vallana, bár korántsem feltétlenül, hogy lutheránus érzelmű, viszont azzal, hogy az ünnepek közül mindössze karácsony, újév, vízkereszt, virágvasárnap, nagycsütörtök, nagypéntek, húsvét, »mennybemenetel« és pünkösöd szerepel nála, már a helvét irányhoz való közeledésének adja világos tanújelét. Vagyis ezekben a kevésbé lényegbe vágó dolgokban hol egyiket, hol másikat engedte érvényesülni.” ZOVÁNYI 1977a, 247.

³⁷ RK RMK 2,81 (=KULCSÁR 1574). Az 1574-es kiadáson túl átnéztem a Ráday Könyvtárban

[...]

[3^r] Annac okaért, holot az VR ISTEN az ő véghetetlen nagy io voltából, en nékem is leg kiffebb űolgáiánac, en nec az ő drága Igeié nec valami kitfin talent garafát adta legyen: Soc iámbor kőőőftyénec kéré nec arra, hogy az en reiám bizot talentum űerint azoknac kic az diác íräft nem tudgyâc, auagy ackic diác kőnyueket fem űerezhet nec, az vafárnapokra es egyéb fő űñnepekre rendelt Euangeliomoc magyarázattiánac rendit, Prædicatio űerint rőuid beféddel Magyar nyeluen meg ír nâm, hogy miért hogy egyéb nemzet igen béuőlkődic az Iften igié nec világofságâual, az űegény Magyar nemzet fe főftatnéc meg attol, es íráfommal â táuol valóknac-is, meg ez világbol kű muláfom vtân-is űolgálhatnéc: Kik nec kéréfek nec iol lehet en előőőr ellent tartottam az en elmém nec rőuid voltáért, de vëgre őftan meg győzettettem, Imez okokért: [...]

[3^v] Negyedőer, Hoő az egy-igyű lelki Páőtoroknac lenne valami módgyoc mint kellyen el indulnioc az űegény paraőft nép kőzőt az Iften Igeié nec hirdetéőében, es inkább igyekőznéc az Iftenij űolgálatra. [...] [4^r] tfac az egy Iften nec ditsőőégét akar tam oltalmaznij, es az ő Anya őent egyházánac űolgálnij, â mint Nagfá: es minden hyű kőőőftiën-is meg itélheti ha oluafândgya: hiőem azért hogy az hiuec ez munkát en tőlem [j]o néuen véőic, főkép pen holot az Régij es Moftanij őent irás magyarázo Iámbor es Iftenfélő Doctoroknac íráfocbol őedegtettem.

Felirat	Élőfej
Aduent Elfő Vafárnap[... Mt 21]	ADVENT ELSŐ VASARNAP
Aduent Mafodic Vafárnap[... Lk 21]	ADVENT MASODIC VASARNAP
Aduent Harmadic Vafárnap[... Mt 11]	ADVENT HARMADIC VASARNAP
Aduent IIII. Vafárnap[... Jn 1]	ADVENT NEGIEDIC VASARNAP
Karatfon Napian, az az, â Chriftus őűleté fe űñnepén valo Első Predicatio [... Jn 1]	A CHRISTVS SőűLETESERŐL
Az Chriftus őzulete fe űñnepén Máfodic Prædicatio [... Lk 2]	A CHRISTVS SőűLETESERŐL
A Chriftus őzulete fe űñnepénec Máfodic Napiára valo Prædicatio [... Lk 2]	A CHRISTVS SőűLETESERŐL
A Chriftus őzulete fe űñnepénec Harmadic napiára valo Prædicatio [... Lk 2]	A CHRISTVS SőűLETESERŐL
A Chriftus őzulete fe űñnepénec utánna valo Vafárnap[... Lk 2]	A CHRISTVS SőűLET: VTAN ELSŐ VASAR:

található 1597-es bártfai csonka, de restaurált és kiegészített kiadást is (RK RMK 2,189; RMK I 288; RMNy 793). Ahogyan a vonatkozó szakirodalom is rámutat, a két bártfai kiadás (1579, 1597) szövegűen, de nem betűhíven követik a lendvai kiadást (1574). A különbségek alapvetően a betű- és hangjelölés eltéréseiből adódnak, azonban a kötet egészére, valamint téma felvetésünkre nézve nem jelentősek. Vö. HUBERT 2010, 268-276.; HUBERT 2011, 81-83.

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Kis Karatfon napiara, Az Chrifus környől metélkődéfe Vñnepére [... Lk 2]	KIS KARATSON NAPIARA
Viz Keorózt napiara.10 Az az: Az Chrifus meg ielőnéfe Vñnepére [... Mt 2]	VIZ KŐRŐZT NAPIARA / VIZ KEREZT NAPIARA
Viz Keorózt nap után Első Vasárnap[... Lk 2]	VIZ KEREZT VTAN ELSŐ VASARNAP / VIZ KŐRŐZT VTAN ELSŐ VASARNAP
Viz Keorózt nap után Máfod Vasárnap[... Jn 2]	VIZ KŐRŐZT VTAN MASOD VASARNAP / VIZ KEREZT VTAN MASOD VASARNAP
Viz Keorózt nap után Harmad Vasárnap[... Mt 8]	VIZ KEREZT VTAN HARMAD VASARNAP / VIZ KŐRŐZT VTAN HARMAD VASARNAP
Viz Kerezt nap utan Negyed Vasárnap[... Mt 8]	VIZ KEREZT VTAN NEGIED VASARNAP / VIZ KŐRŐZT VTAN NEGIED VASARNAP
Viz Keorózt nap után Ótődic Vasárnap[... Mt 13]	VIZ KŐRŐZT VTAN ÓTÖDIC VASARNAP / VIZ KEREZT VTAN ÓTÖDIC VASARNAP
A Septuagesima Vasárnap[... Mt 22]	SEPTVAGESIMA VASARNAP
A Sexagesima Vafarnap[... Lk 8]	SEXAGESIMA VASARNAP
Hus hagyo Vafarnap11 [... Lk 18]	HVS HAGIO VASARNAP
Beoit Elfő Vafarnap[... Mt 4]	BŐIT ELSŐ VASARNAP
Bőit Mafod Vafarnap[... Mt 15]	BŐIT MASOD VASARNAP
Bőit Harmad Vafarnap[... Lk 11]	BŐIT HARMAD VASARNAP
Bőit Negyed Vafarnap[... Jn 6]	BŐIT NEGIED VASARNAP
Bőit ötöd Vafarnap[... Jn 8]	BŐIT ÓTÖD VASARNAP
Virag Vafarnap[... Mt 21]	VIRAG VASARNAP
Nagy Czőtörtők[... Mt 26]	NAGY CZÖTÖRTÖKÖN VALO PREDICATIO
Nagy Pénteken Valo Predicatio [... Jn 19]12	NAGY PENTEKEN VALO PREDICATIO
AZ ELSŐ RESZNEC VEGE.	
AZ VASARNA POKRA ES FŐ VÑNEPEKRE VALO EVANGELIOMOC MAGYA= rázattianac Máfic réße, Hufuéttol fog- ua Aduent vafárnapig. K. G.	
Hufuét napian, az az: A Chrifus feltámadáfa Vñnepén [... Mk 16]	HVSVET NAPIARA
Vgyan azon napon Máfic predicatio [... 1Kor 5]	HVSVET NAPIARA
A Chrifus fel tamadafa Vñnepénec Mafod napiara [... Lk 24]	HVSVET HETFEN VALO EVANG:
A Chrifus fel tamadafa Vñnepénec Harmad napiara [... Lk 24]	HVSVET KEDDEN VALO EVANG:

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
Hufuét utan Első Vasárnap[... Jn 20]	HVSVET VTAN ELSŐ VASARNAP
Hufuét utan Mafod Vasárnap[... Jn 10]	HVSVET VTAN MASOD VASARNAP
Hufuét utan Harmad Vasárnap[... Jn 16]	HVSVET VTAN HARMAD VASARNAP
Hufuét utan Negyed Vasárnap[... Jn 16]	HVSVET VTAN NEGYED VASARNAP
Hufuét utan ötöd Vasárnap[... Jn 16]	HVSVET VTAN ÖTÖD VASARNAP
A Chriftus Menybe menéfe napiân valo Predicatio [... ApCsel 1]	A CHRISTVS MENYBE MENESERÔL
Hufuét utan Hatod Vasárnap[... Jn 15 és 16]	HVSVET VTAN HATOD VASARNAP
Pűnkőfd napiara ualo Predicatio [... ApCsel 2]	PŰNKÔSD NAPIARA
Pűnkőfd Mafod napiara [... Jn 3]	PŰNKÔSD HETFÔN / PŰNKÔSD HETFEN
Szent Haromfag napián [... Jn 3]	SZENT HAROMSAG NAPIARA
Szent Haromfag nap után Első Vafárnap[... Lk 16]	SZ: HAROMSAG VTAN ELSŐ VASARNAP / SZENT HAROM: VTAN ELSŐ VASARNAP ¹³
Szent Haromfag nap után Máfod Vafárnap[... Lk 14]	SZ: HAROMSAG VTAN MASOD VASARNAP / SZENT HAROM: VTAN MASOD VASARNAP
Szent Haromfag nap után Harmad Vafárnap[... Lk 15]	SZENT HAROMSAG VTAN HARMAD VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN HAR- MAD VASARNAP
Szent Haromfag nap után Negied Vafárnap[... Lk 6]	SZ: HAROMSAG VTAN NEGIED VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN IIII VASARNAP
Szent Haromfag nap után ötöd Vafárnap[... Lk 5]	SZENT HAROM: VTAN V. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN V. VASARNAP
Szent Haromfag nap után Hatod Vafárnap[... Mt 5]	SZENT HAROMSAG VTAN VI. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN VI. VASARNAP
Szent Haromfag nap után Heted Vafárnap[... Mk 8]	SZ: HAROMSAG VTAN VII. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN VII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után Nyoltzad Vafárnap[... Mt 7]	SZENT HAROMSAG VTAN VIII. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN VIII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után Kilentzed Vafárnap[... Lk 16]	SZ: HAROMSAG VTAN IX. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN IX. VASARNAP
Szent Haromfag nap után X. Vafárnap[... Lk 19]	SZENT HAROMSAG VTAN X. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN X. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XI. Vafárnap[... Lk 18]	SZ: HAROMSAG VTAN XI. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN XI. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XII. Vafárnap[... Mk 7] ¹⁴	SZ: HAROMSAG VTAN XII. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN XII. VASARNAP

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Szent Haromfag nap után XIII. Vafárnap[... Lk 10]	SZ: HAROMSAG VTAN XIII. VASARNAP / SZENT HAROM: VTAN XIII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XIII. Vasárnap[... Lk 17]	SZ: HAROM: VTAN XIII. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN XIII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XV. Vasárnap[... Mt 6]	SZENT HAROMSAG VTAN XV. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XV. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XVI. Vasárnap[... Lk 7]	SZ: HAROM: VTAN XVI. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN XVI. VASARNAP
Szent Haromfag nap után, XVII. Vasárnap[... Mt 5]	SZ: HAROM: VTAN XVII. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN XVII. VASARNAP
Szent Haromfagnap után XVIII. Vasárnap[... Mt 22]	SZ: HAROM: VTAN XVIII. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN XVIII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XIX. Vasárnap[... Mt 9]	SZENT HAROMSAG VTAN XIX. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XIX. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XX. Vasárnap[... Mt 22]	SZ: HAROM: VTAN XX. VASARNAP / SZENT HAROMSAG VTAN XX. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XXI. Vasárnap[... Jn 4]	SZ: HAROMSAG VTAN XXI. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XXI. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XXII. Vasárnap[... Mt 18]	SZENT HAROMSAG VTAN XXII. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XXII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XXIII. Vasárnap[... Mt 22]	SZ: HAROM: VTAN XXIII. VASARNAP / SZ: HAROMSAG VTAN XXIII. VASARNAP
Szent Harom: nap után XXIII. Vasárnap[... Mt 9]	SZENT HAROMSAG VTAN XXIII. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XXIII. VASARNAP
Szent Haromfag nap után XXV. Vasarnap[... Mt 23]	SZENT HAROMSAG VTAN XXV. VASARNAP / SZ: HAROM: VTAN XXV. VASARNAP
AZ EVANGELIOMOC Magyarázattyánac, mellyec az Vasarnapokon es fő Űnnepeken Az Kőrőbtyéni győlekőzetben Bóktac oluafatni, vége vagyon Iften kegyelméből, melyből dítsértéfséc ő Szent főlsége.	

18. MELLÉKLET

BORNEMISZA PÉTER POSTILLÁI (1573, 1574, 1575, 1578, 1579) és

FOLIOPOSTILLÁJA³⁸ (1584)RMK I 95; RMN_Y 333RMK I 115; RMN_Y 355RMK I 119; RMN_Y 362RMK I 146; RMN_Y 422RMK I 153; RMN_Y 432RMK I 207; RMN_Y 541

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
<i>Bornemisza Péter. Első része az evangéliumokból es az Epistolakból valo tanusagoknak. Mellyeket à Keresztyeneknek Gyülekezetibe szoktanak predicalni minden ünnepnap Nyomtatasa Comiatin keszdetet Huszar Gal altal, vegesztetet Sempten. 1573¹⁵</i>		
Elfő Euangeliom az Vrnac El Iöveseről. Mellyet à Chriftnus fzületefenece ünnepe előtt Negyedice Vr napian szoktac pred[i]kalni		Első Advent. Az az: Karacson előtt negyedice Vafarnapon
Mafodice Euágeliom mellyet szoktac predicalni à Christvs Születése napia előtt harmadice Vr napian	Masod Vr Napi Evangeliom az Vrnac El Iöveseről	Advent Masod Vasarnap
Harmadice Euangeliom. Kit szoktac predikalni à Chriftnus születése napia előtt Mafodice Vr napian	Harmad Vr Napi Evangeliom az Vrnac El Iöveseről	Harmad Advend [sic!] Vasarnap
Negyedice Euangeliom. Mellyet szoktac predikalni à Chriftnus születése napia előtt, Első Vr napian	Negyedice Vr Napi Evangeliom az Vrnac El Iöveseről	Negyedice Advent
Az Vr Születése estin valo evangeliom		
A Chriftnus születése napiara valo Evangeliom	A Christvs Születése napiara valo Evan:	
Harmadice predicacio azon Evangeliombol	A Chriftnus születése napiara valo Evan:	Karacson utan mafod napra

³⁸ SCHULEK 1938, 7-16., 19-23., 71-80.; SCHULEK 1939, 35., 45., 53-56., 59., 119-123., 138-140., 145-147., 301-311.; BORZSÁK 1960, 135-530.; BITSKEY 1979, 14-15.; KÜR 1993, 69-74.; OLÁH 1998/1999, 191-238.; OLÁH 2000; BENCE 2003; OLÁH 2004, 359-373.; HUBERT 2004, 129-132. Vö. HUBERT 2004, 133-140.

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Masodic reszeről Luc. II. A Chriftvs szűletese napiara valo Evan:		Karacson utan harmad napra
Legelfő Vrnapiara Szvltes [sic!] vtan	Leg elfő Vr napiara Szűletes vtan	Karatzon vtan első Vasarnapra
Az Vr környűl Metelkedese napiara valo Evangeliom	Az Vr környűl metelkedes napiara	Kiskaracsonra valo predikacioc
Leg elfő Vr Napiara az Vr környűl metelkedes vtan	Leg első Vr napiara környűl metelkedes vtan	Első vasarnapra Kis karacson vtan
[1574] MASIC RESZE. AZ EVANGE- LIOMOKBOL ES AZ EPISTOLAKBOL VALO TANVSAGOKNAK. [dísz] Mellyeket az Kereßtyenekne Gyülekezetibe ßoktac predi- kalni minden ünnep nap. KIT AZ WR IESVSNAK LELKE által, az egyűgyű kereßtyenekne iduőffeges epűletyekre, ira BORNEMISZA PETER. [...] KÖLT SEMPTERÖL. 1574. [...] Sempteről Szent Iacab hauának 25. napian. Az wrnac ennyi eßtendeiebe M D LXXIIII. Bornemißa Peter, Lelki páßtor.16		
Elfő Vrnapi Euangeliom, az Ki Ielenes vtan	Első Vr napi Evan: az Ki Ielenes vtan	Első vasarnapi Vizkereszt vtan
Mafod Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes napia vtan	Masod Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Masic vasarnapi Vizkerezt vtan
Harmad Wr napi Evan: az Ki Ielenes vtan	Harmad Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes napia vtan	Vizkerezt vtan harmad Vafarnapi
Negyed Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Negyed Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Vizkerezt vtan Negyed Vafarnapi
Oetőd Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Ötöd Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Ötöd wrnapi vizkerezt vtan
Hatod Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Hatod Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Septvagesima Vafarnapiara valo

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Heted Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Heted Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Sexagesima vafarnapi
Nyoltzadic Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Nyoltzad Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Qviqvagefima Vafarnapiara
Kilentzedic Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Kilentzed Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Böyt elfő vafarnapra. Deakul Quadragefimara
Tizedic Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Tizedic Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Böyt mafodic Vafarnapra Deakul Reminiscere
Tizen Egyedic Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Tizen egyedic Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Böyt Harmadic vafarnapra. Deakul Ocvli
Tizenkettődíc Vrnapi Evangeliom az Ki Ielenes vtan	Tizenkettődíc Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Böyt Negyed. Deakul Letare vafarnapra
Tizenharmadic Vrnapiara az Ki Ielenes vtan	Tizenharmadic Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Ivdica vafarnapra
Tizennegyedic Vrnapiara az Ki Ielenes vtan	Tizennegyedic Wrnapi Evan: az Ki Ielenes vtan	Virag Vafarnapra Palmarumra
[596°] ERCZ MEG EZT, AZ PASSIOROL. En iollehet czac het napra rendeltam az WR kin fzenuedefenec predikatioit, de te mindenekből ket predikacziot tehetz, reguelit es eftuelit. Sőt az kinec alkolmatoffaga tehet hozza, mind az negyuen nap, egez böytődtzaka, mindennap egy egy predikacziot fzereszhet belőlë, böweb ertelemmel meg magyarazuan az fő tanufagokat, Kikről en czac annyira fzoltam, à mennyire ifmertem elegnec lenni, az Paffio Historiaianac meg ertefet. Mind az altal iduőffeges intefitis, minden czickelnec meg iedzettem: kit az karaian, kit az magyarazat kőzt. Ez keuesből ne reftelkedgyel teis többről elmelkedni, es ertekezni. Kibe legyen fegitfeged az WR Iefus Chriftnac szent Lelke, AMEN.		
A mi Vrvnc Iefus Chriftnac kin szenvedesenec historiaja, az negy evangelistaknac irafokbol egbe fbedegetet	Kin szenvedese az Wr Iesvs Christvsnac	Het főre valo Predikacio [Kedd jelzése elmaradt] Szerdara valo predikacio Szerdara, Dellyesti Predikacio Czötörtőkre valo predikacio Pentekre valo predikacio Penteken dellyestre valo predikacio Szombatra valo predikacio

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
[1575] HARMADIC RESZE AZ EVANGE- LIOMOKBOL ES AZ EPISTOLAKBOL VALO TANVSAGOKNAK. [dísz] Mellyeket az kereftyeneknec Gyülekezetibe ßoktac predi- kalni minden ünnep nap. KIT AZ WR IESVSNAC LEL- KE ALTAL, AZ EGYÜGYÜ KERESZ- tyeneknec iduöffeges epületekre, ira BORNEMISZA PETER. [...] KÖLT SEMPTERÖL. 1575. [...] Sempteröl Bent György haua- nac mafodic napian, Az vrnac ennyi eztende- ieben. M. D. LXXXV. Bornemißa Peter- Lelki Paßtor.17		
Az Christvs fel tamadafa eftire valo predikacio	Az Wr feltamadasa estire valo predikac.	Hvsvet Eftire fzombatra valo Predikacio
Az Christvs fel tamadafa napiara valo Evangeliom	Az Wr feltamadasa napiara valo predikac.	Hvsvet napiara
Hiftoriaia az Vr Iesvs Christvsnac feltamadasanac. Az negy Euangeliftaknac irafoc ßerént	Historiaia az Wr fel tamadasanac	Hetfüre az wr fel tamadafa vtan
Mas Predikacio, Hetfüre az Vr feltamadasa napia vtan		Hetfüre Dellyeft predikacio
Elfö Predikacio az Vr fel tamadasa historiaiaból	Elsö predik: az Wr fel tamadasa historia.	Hufuet Kedre elfö predikacio
Mafic Predikacio az Vr fel tamadasa historiaiaból	Masic predik: az Wr fel tamadasa historia.	Kedre Dellyefti predikacio
Harmadic Predikacio az Vr fel tamadasa historiaiaból	Harmadic predik: az Wr fel tamadasa historia.	Szerdara egy predikacio
Neygedic [sic!] Predikacio az Vr fel tamadasa historiaiaból	Neygedic predikac: az Wr feltamadasa historia.	Czötörtökre egy predikacio
Oetödíc Predikacio az Vr fel tamadasa historiaiaból	Ötödíc predik: az Wr fel tamadasa historia.	Pentekre egy predikacio

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Hatodic Predikacio az Vr fel tamadasa historiaibol	Hatodic predik: az Wr feltamadasa historia.	Szombatra egy predikacio
Leg elfő Vrnapiara az Vr fel tamadasa napia vtan	Első wrnapi az Wr feltamadasa vtan	Hvsvet vtan elfő vafarnapra
Mafođ Vrnapiara az Vr fel tamadasa napia vtan	Masod Vr napiara az Wr fel tamadasa vtan	Masodi[k] vafarnapra Hufuet vtan
Harmadic vrnapiara az Vr fel tamadasa napia vtan	Harmad Wr napiara az Wr feltamadasa vtan	Harmadic vafarnapra Hufuet vtan
Negyed Vr napiara az Christvs fel tamadasa napia vtan	Negyed Vrnapiara az Wr fel tamadasa vtan	Negyed vafarnapi Hvsvet vtan. Deakul Cantate
Oetoed Vr napiara az Christvs fel tamadasa napia vtan	Őtőd Vrnapiara az Wr fel tamadasa vtan	Otod vafarnapra Hvsvet vtan, Deakul, vocem Iucunditatis aliter Rogate
Az Christvs menybe menese napiara valo Evangeliom	Az Wr menybe menese napiara valo predikatio	Aldozo napiara
Hatod Vr napiara az Vr fel tamadasa vtan	Hatod Wr napiara az Wr fel tamadasa vtan	Exaudi vafarnapra Aldozo vtan
Az Vr Lelke napiara valo predikatio	Az Wr Lelke napiara valo predikatio	Pinkest Napiara
Harmadic Predikatio az Vr Lelke vnnepire	Az Wr Lelke napiara valo predikatio	Hetfőre Pikeft vtan
Negyedic Predikatio az Vr Lelke vnnepire	Az Wr Lelke napiara valo predikatio	Kedre Pinkeft vtan
Az Vr Lelke napia vtan első vrnapi Evangeliom	Első Vr napi Evang: az Wr Lelke napia vtan	Pinkest vtan elfő vafarnapi. Alias, Szent Haromfag napra
[1578, negyedik kötet] ¹⁸		
Az Vr Lelke Napia vtan masod Vr napi Evangeliom	Masod Vr napi Evan: az Vr Lelke napia vtan	Pinkest vtan Mafic: fzent haromfag vtan elfő vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan harmad Wr napi Evangeliom	Harmad Wrnapi Evan: az Vr Lelke napia vtan	Pinkeft vtan harmad: Sz Haromfag vtan mafod vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan negyed Wr napi Evangeliom	Harmad Wrnapi Evan: az Vr Lelke napia vtan	Pinkefd vtan Negyed fz: Haromfag vtan harmad vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan oetoed Wr napi Evangeliom	Őtőd Wrnapi Evan: az Wr Lelke napia vtan	Pinkefd vtan Oetoed, fz: haromfag vtan Negyed vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan hatod Wr napi Evangeliom	Hatod Vrnapi Evan: az Wr Lelke napia vtan	Pinkesd vtan Hatod. fz: Haromfag vtan őtőd vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan heted Wr napi Evangeliom	Heted Wrnapi Evan: az Wr Lelke napia vtan	Pinkesd vtan Heted. fz: Haromfag vtan Hatod vafarnapi

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Az Vr Lelke Napia vtan nyoltzad Wr napi Evangeliom	Nyoltzadic Wrnapi Evan: az Wr Lelke napia vtan	Pinkesd vtan Nyolczadic. Sz: Haromfag vtan Heted' vafarnapi
Az Vr Lelke Napia vtan kilentzed Wr napi Evangeliom	Kilenzedic Vrnapi Evan: az Wr Lelke napia vtan	Pinkest vtan kilenczedic: Sz. Haromfag vtan nyolczadic vafarnapi
[1579, ötödik kötet] ¹⁹		
Az halalrol het predikacioc az Evangelionbol		
Tizenhetedic Vr napi Evan. Az Vr Lelke napia vtan		
Vr Lelke napia vtan tizen nyoltzadic Wr napi Evangeliom	Tizennyoltzadic Vr napi Evan: az Vr Lelke napia vtan	Pinkesd vtan Tizennyoltzadic: Szent Haromfag vtan, tizenhetedic Vafarnapi
Vr Lekle [sic!] napia vtan tizenkilentzedic Wrnapi Evangeliom	Tizenkilentzedic vrnapi evan. Az Vr Lelke vtan	Pinkesd vtan Tizenkilentzedic: Sz: Haromfag vtan Tizennyoltzadic Vafarnapi
Predikatioc, EGESZ ESZTENDŐ ALTAL MINDEN VA= farnapra rendeltet Euan= geliombol. Iratot Bornemifza Peter altal. [bibliai ige] Nyomtatattot Detrekœbe, M D LXXXIII.		
Elfoe Vrnapi evangeliom az VVr Christvs el ioevetelereol	Elfoe Vrnapi Euangeliom az Vr Chriftus el iœuetelereol	Ez Elsoe Aduent: Negyed Vafarnap efic karacson elœtt
Masodic Vvrnapi evangeliom az VVr Christvs el ioevetelereol	Mafodic Vrnapi Euangeliom az Vr Chriftus el iœuetelereol	Ez Mafic Aduent harmad Vafarnap efic karacson elœtt
Harmad Vvrnapi evangeliom az VVr Christvs el ioevetelereol	Harmad Vrnapi Euangeliom az Vr Chriftus el iœuetelereol	Ez Harmad Aduent, harmad Vafarnap efic karacson elœtt
Negyed Vvrnapi evangeliom az VVr Christvs el ioevetelereol	Negyed Vrnapi Euangeliom az Vr Chriftus el iœuetelereol	Negyed Advent Vafarnapra
Az Vvr Christvs fogantatasarol valo predikatio	Az Vr Chriftus Fogantatafarol	Karatson estre auagy Etzakara
Az Vvr Christvsnac embersegeben valo szwleteseroel	Az Vr Chriftufnac emberfegeben ualo fzuleteferoel	Karatson napiara, Elfœ Predikatio

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Mas predikatio ezen evangeliombol	Az Vr Chriftufnac emberfebben ualo fzuleteferoel	Karacson napiara mas predikatio
Megis az Vvr Christvs szvletese innepere	Az Vr Chriftufnac emberfebben ualo fzuleteferoel	Karatson vtan mafod napra
Mas predikatio ezen evangeliombol	Az VVR Chriftufnac oeroec Iftenfegeroel	Karatson vtan harmad napra
Derec historia az szvletet Vvr Chritvsrol	Derec Historia az fzuletet VVR Chriftufrol	Negyed Napra Karacson vtan
Simeon Vallafarol az elsoe Vvrnapiara Christvs szvletese vtan	Simeon Vallafarol. [másutt, tovább:] Simeon Vallafa az fzuletet VVR Chriftufrol	Ket Karacson közt valo Wrnapiara, aliás vafarnapra. [másik:] Karatson közt valo Vafarnapra
Az VVR Christvsnac környűl metelkedeseről	Az VVR Chriftufnac környul metelkedeferől	Kis Karacsonra: Wy Esztendő Napiara Elfő Predikatio
Mas predikatio VVy esztendoe napiara	Az VVRnac Iefus es Chriftus Neueről	Kis Karacsonra: Wy eßtendő napiara Masodic Predikatio
Az Gyermec Iesvs miat, toeb apro gyermekec szenvedeseroel	Az Gyermec Iefus miat, töb apro gyermetskec fzenuedeferől	Kis Karacson vtan valo Wrnapiara: Vizkereßt előtt. [másik:] Kis Karacson vtan valo VVR napiara: viz kerezet előtt
Az VVR Christvsnac ki ieleneseroel az poganoknakis	Az VVR Chriftufnac ki ieleneferől az Poganfag közibe [másik:] koezibe	Az Wr ki ielenefe napiara. Aliás Vizkerezet napiara
Elsoe vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftufnac gyermek korbelt Bölczefegeről	Elfő VVR napiara az ki ielenes vtan. Alias Elfő Vafarnapra viz kerezet vtan
Masod VVR napi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVRnac megezöebeli, es leg elföe czudaiarol	Masod Vr napiara az ki ielenes vtan, Alias, Masod Vasarnapra Vizkerezet vtan
Harmad VVRnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftufnac czoda tetelerel az Poklofon es az Szazadofon	Harmad Vrnapiara az ki ielenes vtan. Aliás Harmad vafarnapra Vizkerezet vtan
Negyed Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az Chriftus haiotskaia hankodafarol	Negyed Wrnaiara az kielenes vtan. Aliás, Negyed Vafarnapra Viz Kerezet vtā
Oetoedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftufnac konkolyos Buzaiarol	Oetoed Vrnapiara az ki ielenes vtan, Alias, Oetod Vasarnapra Vizkerezet vtan
Hatodic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftus fzöleieben maga hanyo Miuefekroel	Hatod Vrnapiara az ki ielenes vtan, Alias, Septvagefima Vafarnapra

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Hetedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az Chriftnac negy helyre hintet maguarol	Hetedic Wrnapiara az kielenes es vizkerezt vtā Aliās, Sexagefima vafarnapra
Nyoltzad Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az Chriftnac halalhoz ualo kezfutiról	Nyoltzad Wrnapiara az ki ielenes es vizkerezt vtan Aliās Qvinqvagefima Vafarnapra
Kilenczedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftnac Boeytiroel es kifirtetiroel	Kilenczedic Wrnapiara az ki ielenes, es Vizkerezt vtā Aliās, Qvadragefima auagy, Invocavit vafarnapra. Auagy, Boeyt elfő Vafarnapra
Tizedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftnac mint hartzolt egy Pogan Afzonnac hituel	Tizedic Vasarnapra az ki ielenes es viz kerezv vtan Alias, Reminiscere Auagy, Böyt Mafod Vafarnapra
Tizen egyedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Chriftnac altal igen kegyetlen ördögnek ki üzzeferel	Tizen egyedic Vv napiara viz kerezv vtan, Aliās, Ocvli Auagy: Boeyt Harmadic Vafarnapra
Tizen kettődíc Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Chriftnac altal keues Kenyernek bö aldaforol	Tizen Kettődíc Wrnapiara Viz kerezv vtan: Alias, Laetare, Böyt Negyedíc Vafarnapra
Tizen harmadic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VVR Iefufnac Igaz Chriftnac uoltarol	Tizen Harmadic Vv Napiara Viz kerezv vtā. Alias, Ivdica. Auagy, Boeyt Oetődíc Vafarnapra
Az mi Vvrunc Iesvs Christvsnac Kiny Szenvedesenec Historiaia, az negy evangelistaknac irasokbol egybe szedegetet	Hiftoriaia az VVR Chriftnac kiny fzenuedefenec	Hetföre Ivdica Vafarnap vtan
Mas predikatio az mi Vvrunc Iesvs Christvsnac kiny szenvedesenec historiaiarol	Hiftoriaia az VVR Chriftnac kiny fzenuedefenec	Szerdara Ivdica Vafarnap vtan
Harmadic predikatio az mi Vvrunc Iesvs Christvsnac kiny szenvedesenec historiaiarol	Hiftoriaia az VVR Chriftnac kiny fzenuedeferöl	Pintekre Ivdica Vafarnap vtan
Tizennegyedic Vvrnapi evangeliom az ki ielenes vtan	Az VR Chriftnac kinra es halalra Meneferöl	Tizen negyedíc Wrnapiara az ki ielenes es Viz Kerezv vtan Alias, Palmarum, Auagy, Virag Vafarnapra
Az Vvr vaczoriaiarol	Az VVR Vaczoriaiarol	Hetfwre: Palmarum az az Virag Vafarnap vtan
Harmad predikatio az Vvr vaczoriaiarol	Az VVR Vaczoriaiarol	Kedre: Palmarum az az Virag vafarnap vtan

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Lab mosogatasarol az mi Vvrunc Iesvs Christvsnac	Az Vrnac, az Lab mofogatasban ualo meg tisztogatafarol	Czótörtőkre Palmarum, az az Virag vafarnap vtan
Az Vvr Christvsnac kiny szenvedeseroel	Az VVR Chriftufnac kiny fzenuedeféről	Pentekre Palmarum, az az Virag Vafarnap vtan
Mas predikatio az mi Vvrunc Iesvs Christvs kiny szenvedeseroel	Az VVR Chriftufnac kiny fzenuedeféről	Pentekre dellyesti. [másik:] Pentekre Palmarum, az az, Virag vafarnap vtan, dellyesti
Az Vvr Christvsnac fel Tamadafarol	Elfő predikatio az VVR Chriftus fel tamadafarol	Az Wr Chriftus fel tamadafa napiara
Mas predikatio az Vvr Christus fel Tamadafarol	Mas predikatio az VR fel tamadafarol, es annac Gyöezedelmeroel	Mas Predikatio az Wr Christvs fel tamadafa napiara
Harmad predikatio az Christus fel Tamadafarol, Es annac draga hasznairol	Harmad Predikatio az VR fel Tamadafanac draga Hafznairol	Harmad Predikatio az Wr Chriftus fel Tamadafa napiara
Negyed predikatio az Vvr Christus fel Tamadafarol	Negyed predikatio: Fel Tamadafat mint ielent ket Tanyituannac	Hetfwre az Wr fel tamadafa napia vtan
Oetődíc predikatio az VVR Christus fel Tamadafarol	Az VVR, fel Tamadafat mint ielentette Tiz Tanyituannac	Megis Hetfwre az Wr fel tamadafa napia vtan
Hatodic predikatio az Vvr Christus fel Tamadafarol	VI. predik: az Vr, Fel tamadafa utan mint fzenteli Apoftolfigagra Tanyituanit	Kedre az Wr fel tamadafa napia vtan
Leg első Vvrnapiara az Vvr Fel Tamad[á]fa napia utan	Az Vr Christus altal az mi teftőknec fel Tamadafarol	Elseo Wr napiara az fel Tamadas napia vtan, Qvasimodo Vafarnapra
Masod Vvrnapiara az Vvr Fel Tamadafa napia utan	Az VVR Chriftufnac io Paftorfagarol	Masod Wrnapiara az fel Tamadafa napia vtan, Misericordia Vafarnapra
Harmad Vvr napiara az Vvr Fel Tamadafa napia utan	Chriftufnac es az hiueknec keues fíralmokrol es hofzu örömekroel	Harmad VVR napyara az WR fel tamadafa napia vtan. Ivbilate Vafarnapra
Negyed Vvr napiara az Vvr Fel Tamadafa napia utan	Az VVR Lelkenec meg feddeferől ez uilagot	Negyed Wrnapiara az Wr feltamadafa napia vtan: Cantate vafarnapra
Oetoed Vvr napiara az Vvr fel Tamadafa napia utan	A kereztyeni Imatkozafrol	Oetoed Wrnapiara Feltamadas vtan. Aliter Vocem Ivcvnditatis Vafarnapra
Az Christvs menybe menefe napiara ualo Euangeliom	Az VVR Chriftufnac Menybe meneferől	Az Wr menybe menefe napiara

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Masodic predikatio az VR menybe menefenec Hafznairol lefz	Az VVR Chriftufnac Menybe meneferoel	Az Wr menybe menefe napiara
Hatod Vvrnapiara az VVR fel Tamadafa napia utan	Az Vr Lelke uigaztalafirol es tob draga czelekedetiroel	Hatod Vr napiara fel tamadas vtan. Aliter. Exavdi Vafarnapra
Az Vr Lelke napiara ualo Predik[a]tio	Az Vrnac Pinkefdi aiandekarol az szent Lelekroel	Pinkesd Napiara Elfö predikatio
Mas predikatio Pinkösd napiara	Az Vrnac Pinkefdi aiandekarol, az szent Lelekröl	Pinkesd Napiara Masod predikatio
Harmadic predikatio az Vvr Lelke ünnepere	Az Vrnac Pinkefdi aiandekarol az szent Lelekröl	Pinkesd hetföre
Negyedic predikatio az Vvr Lelke Napiara	Az VrnacPinkefdi aiandekarol, a szent Lelekröl	Pinkesd kedre
Szent Haromsag napiara	Az Vyionnan fzuletefroel, es a fzent Haromfagrol	Sz: Haromsag napiara
Elsoe Vrnapi evangeliom, Szent Haromsag nap vtan	Az iftentelen Kazdagrol, es Iftenes fzegeny Lazarrol	Első Wrnapiara β: Haromfág nap vtan
Masod Vrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Nagy Vachorara hiuattaknac mentfegekröl	Masod Wrnapiara, β: Haromfag nap vtan
Harmad Vrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az el uefzet es meg lelt Iuhrol, Penzroel, és Fiurol	Harmad Wr napiara βent Haromfag nap vtan
Negyed Vrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Egy mashoz ualo Irgalmaffaginkrol	Negyed Wrnapiara, β: Haromfag nap vtan
Oetoed Vrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Lelki tefti halafzafrol, es az Apoftolfagrol	Oetoed Wrnapiara, βent Haromfag nap vtan
Hatod Vvrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Iften eloett ualo meg Izgazulafrol	Hatod Wrnapiara βent Haromfag nap vtan
Heted Vvrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Het kenyernec. Czuda böe aldafarol	Heted Wrnapiara, β: Haromfag nap vtan
Nyoltzad Vrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az hamis Prophetac el tauoztatafarol	Nyoltzad Wrnapiara βent Haromfag nap vtan
Kilentzedic Vrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Tekozlo es alnoc Safarrol	Kilentzed Wrnapiara, β: Haromfag nap vtan
Tizedic Vvrnapi evangeliom, fzent Haromfag nap utan	Ierufalem Vefzedelmercel	Tizedic Wrnapiara βent Haromf: nap vtā
Tizen egyedic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Pelda a Pharifeufrol, es az Publicanufrol	Tizen egyed Wrnapiara βent Haromf: nap vtā
Tizen kettödíc Vrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Suket neme meg gyógyulafarol	Tizen Kettőd Wrnapiara βent Haromfag nap vtan

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Tizen harmadic Vrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Chrifstust latni, nagy Bodogfag	Tizen Harmad Wrnapiara Bent Haromfag nap vtan
[T]izen negyedic Vrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Tiz poklos közzül Egy hala adolor	Tizen negyedic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Tizen oetodic Vrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az hitetlen fzorgalmatoffagrol	XV: Wrnapi β: Harom: nap vtā. [másik:] Tizen oetodic Wrnapiara Bent Haromfag nap vtan
Tizen hatodic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Halottac fel Tamadafarol	Tizen Hatodic Wrnapiara Bent Haromfag nap vtan
Tizen hetedic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Innep fzentelefröel, es az alazatoffagrol	Tizen Hetedic Wrnapiara Bent Haromfag nap vtan
Tizen nyoltzadic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	A nagyobik Parantfolatrol, és Daudid fiarol	Tizen Nyoltzadic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Tizen kilentzedic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az Criftus által az bunnec megboczasasarol	Tizen Kilenczedic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Hvszadic Vvrnapi Euangeliom, fzent Haromfag nap utan	Az VR Chriftusnac lelki Menyekzœieröl	Hvszadic Vrnapiara Bent Haromfag nap vtan
Hvszon egyedic Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Kiraly Vduarabol ualonac kitfiny Hitiröl	Hvβon Egiedic wrnapiara Bent Haromfag nap vtan. [másik:] XXI. Wrnapiara β: Haromfag nap vtan
Hvszonkettödíc Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Egy más kœzt ualo meg boczatasrol	Hvszon kettödíc Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Hvszonharmadic Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Iften nec es Chafzarnac meg kel adni az öueket	Hvszon Harmadic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Hvszon negyedic Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Verkorfagos giogyitasarol, es Leanzo fel tamasztasarol	Hvszon Negyedic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Hvszon oetodic Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Sidosag es egez Vilag Vefzedelme előtt ualo Ielekreöl	Hvszon Oetödíc Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan
Hvszon hatodic Vrnapi Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Az Vtolso Iteletreöl	Hvszon hatodic Wrnapiara Bēt Haromfag nap vtan

Felirat	Élőfej	Széljegyzet
Hvszon hetedic Vvrnap Euangeliom fzent Haromfag nap utan	Az Vr fzíne Valtozasarol, es az cercec eletroel	Hvszon hetedic Wvnapiaara Bent Haromfag nap vtan
VEGE az Vrnap Euangeliomoc Magyarazatinac, Kiből az VR Iftenec Neue diczerteffec. KWLÔN kis könyuetskebe talalod az Szentekről valo Euangeliomoc Magyarazatit. ENNEC NYOMTATASA, Kezdetet DE- TREKOE varaba: Végeztetet RARBOOKON, hozza tartozo Faluba. XXV. Martij Kin az VR Chriftus Foganta- tafa predikaltatic. M D LXXXIII.		

19. MELLÉKLET

TELEGDI MIKLÓS POSTILLÁI³⁹ (1577, 1578)

RMK I 122; RMNy 374

RMK I 145; RMNy 418

AZ EVAN=

GELIOMOK=

NAC, MELLYEKET VASARNA-

POKON, ES EGYEB INNEPEKEN

efztendœ által, az Anyafzentegyhazba ol-

uafni es predicalni fzoktanac,

magyarazattyanac.

ELSOE RESZE·

Mely magaba foglallya az Aduenttűl fogua Hufue-
tig valo vafarnapi Euangeliomokat, egynehany egyeb
innepeknec (kiknec fzamat meg talalod ezt è leuelet el
fordetuan) Euangeliomiual, es az oltari fzentfeg-
rűl valo három predikatiouval egyetembe.

³⁹ MIHALOVICS 1900, 371-398.; KUDORA 1902, 88-94.; vö. HELTAI 2008, 44., 52-53.; SCHULEK 1939, 81-82.; NEMESKÜRTY 1957, 459-463.; BITSKEY 1979, 17-22.; OLÁH 2004, 359-373. Telegdi előszavára az ünnepek nevei miatt hivatkozik: VELLEDETS 1912, 204-205.

„Ő mentette meg számunkra az ősmagyar egyház perikopa rendszerét, mely a római egyház-
zétól különbözött s melyet később Pázmány Péter hozott ezzel összhangba. Telegdi mentette
meg némely vasárnapoknak a magyar nép ajkán élő s ma is magyarázatra váró elnevezéseit:
nevetlen vasárnap, annyi mint bőjt II. vasárnap; *guzsaly vasárnap*, annyi mint bőjt III. vasárnap;
siket vasárnap, annyi mint bőjt V. vasárnap.” KUDORA 1902, 90.

IRATOT TELEGDI MIKLOSTVL
ESZTERGAMI PRÆPOSTVL.

[...]

Bechbe Apffl Mihaly nyomtatta, az felfeges Romai
Chafzarnac kegyelmes engedelmeből
M. D. LXXVII. Eftzendœbe.⁴⁰

AZ INNEPEK
NEC MELYEKNEC EVANGE-
LIOMIT EBBEN E RESZBEN
talalod neu ec es számoc.

[...]

Karachon,
Szent Iftuan elfœ Martyr,
Szent Ianos Euangelifta,
Apro fzentec,
Kis karacson,
Viz kerefzt,
Nagy Choetœrtœc,
Nagy Pentec,

Nagy Hetbe az ur vachoraiarul ualo három predicatiotis it leled meg. [...]

[6^r] A fzent irafnac magyarazattyaba peniglen mesterül uettē magamnac,
legelőfzör â regi conciliomokat, Annac utanna â fzent Doctrokat es atyakat, kik

⁴⁰ RK RMK 1,6. A kötet megtalálható a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár digitalizált könyvei között: <http://fulltext.lib.unideb.hu/konyvek.php3> (2011. november).

A kötet Telegdi János kalocsai érsek általi második kiadása (Bécs, 1638.; RMK I 675; RMNy 1714) megtalálható a Ráday Könyvtárban (RK RMK 2,32), az első és második kiadás között szerkezeti, ill. számottevő változások nincsenek, csupán a helyesírás tér el (mint pl. Kulcsár György postillájának kiadásainál). A feliratok és a válogatott előfejek (*dölten*) a következők: Elseo advent vasarnap; Masodik advent vasarnap; Harmadik advent vasarnap; Negyedik advent vasarnap; Karacson. A mi Vrvnk Jesvs Chriftnak fzületéfének napja; Vgyan azon napi; Vrvnk szevletesereole eneknek, mellyeket fzoktunk ez innepekbe, Predikáció előtt, és predikáció után énekelni; Szent Istvan napia; Szent Ianos evangelista napia; Apro szentek napia; Karachon vtan valo vasarnap; Kis karachon. Az mi Vrvnknak keornyúl metelkedese napia; Az vi esztendőről valo predikacio; Az vi eftzendő éneke; Viz kereszt napia; Vgyan azon napon; Viz kereszt nap vtan Első Vasárnap; Viz kereszt nap vtan valo masod vafarnap; Viz kereszt nap vtan harmadik vafarnap; Viz kereszt nap vtan valo negyedik vafarnap; Viz kereszt vtan eoteodik vasarnap; Septvagesima vasarnap; Sexagesima, vasarnap; Qvinqvagesima, vasarnap; Invocavit. Első böiti vasárnap, kit à kőbég böjt elő vafárnapnak nevez; Reminiscere. Második böiti vasárnap, kit à kőbég nevetlen elő vafárnapnak nevez; Ocvli. Harmadik böiti vasárnap, kit böjt közép vafárnapnak hívunk; Lætare. Negyedik böiti vasárnap, mellyet Gufaly vafárnapnak nevez à parafztfág; Ivdica. Ötödik böiti vasárnap, kit fiket vafárnapnakis neveznek; Virag vasarnap; Nagy hetben az Vr vachoraiarol valo predikaciok; Nagy cheoteorteok; Nagy penteki predikacio; Vgyan azon napi mas predikacio.

kőzzűl nemellyec chac hamar az apoftoloc utan uoltanac, es â [6^v] mit az apoftoloktul hallottanac es uõttene, â mit akkor az kerefztyenfeg kõzõnfeggel uallot, azt hattac irua minekũnc az ũ kõnyuõkbe. Vegezetre az utolfo idõkbeli oly tudos embereket, kic az anyafzentegyhaznac eleitũl fogua mind eddiglen meg erõffettetet es egy arant meg maradot tudomanyat egyenlõ ertelemmel uallyac, es nem tetouaznac hanem alhatatofoc az egy igaffagnac tanetafaban.

Ha mikor azoknac irafokat kezembe uettem, kic ũ magoc fem tudgyac mit hifznec, mert alhatatlanoc es ũn kõfztõc egyenetlenec, nem egyebert uettem, hanem chac ezert, hogy latnam honnet uolna eredete az ũ teulygefeknec, miuel tamafztanaiaac igyeket, es fondamõtombol meg ertuen michoda uêtec es fogyatkozás uolna az ũ uallafokban, alkolmatofban oltalmazhattam uolna ellenec az euangeliomi iagfsagot [*sic!*]. Iollehet ha azonkõzbe ualamit ollyat talaltam nalloc â mi teczet es nem idegen uolt az iften igeietũl azt el nem uetettem. [...]

Irtam azert rõuid magyarazatot az euangeliomokon, mellyeket az mi eleinknec rendelefec fzerent efsztendõ által Vafarnapokon es egyeb innepeken fszoktunc â kerefztyeni gyûlekezetbe oluafni es predicalni. Kit harom kis kõnyuechkebe foglal-tam. Az elfõt em [*sic!*] moftan ki adom, â tõbbit es iftennec fegetfegebõl mindiaraft utanna bochatom. Kerec minden iambor kerefz- [7^r] tyen oluafot, uegye io neuen tũlem az en munkamat. [...]

Meg miuelhettem uolna enis azt, â mit latoc hogy azoc kõzzűl miuelnec nemellyec, kic â tudatlan kõffegnel bõlcheknec akarnac lattatni. Elõ uefzic ki â Georgius Maior poftillaiat, ki ualamit egyebet: toldoznac foldoznac raita, hon el uefznec keuefet benne (nem azt â mi gonofzb, hanem â mi tũrhetõb uolna) hol hozza tefznec, (ollyat â mi nyakafb teulyges annal, â mi az elõt ot uolt) azt kõltic ofzton hogy mindeneftũl fogua õuec, az ũ neue alat aggyac ki, es ugy fitogattyac bõlchefegeket: De nem miueltem, hanem inkább akartam az en tudatlanfagomat fokaknac tuttara lenni, hogy fem mint azzal, â mi mafe, bõlchefegemet mutogatni. Kit nem azert mondoc, hogy tellyeffeggel magamnac tulaidonetanam azt, ualami az en irafomba ugyon, mert femmi abban tõb nekem ninchen, az egybe fzededetefnel, â mi derêc dolog, mind azoke, kiket ez elõt mondec hogy mefterũl ualafztottam uolna magamnac, hanem hogy nyluan legyen mindeneknec, miert kõuettem az irafnac egyigyũ alazatos modgyat. [7^v]

Aztis meg miuelhettem uolna, hogy mindenic Euangeliomon egy nehany prediciot irtam uolna, de mi fsũkseg foc fszot fzaporetani ot, ahol keuefebbelis meg eriũc? [...]

Az innepeknec neukbe, femmi ualtoztataft nem tõttem, hanem ualaminemũ neuet â regi magyaroc azoknac attanac, enis mindeniket ugyan azon neuuel neueztem. Kõuetuen az apoftolokat, kic meg tartottac â na- [8^r] poknac â regiektũl ũ reiaioc fzallott neuket. Mint am [*sic!*] fszent Lukach es fszent Pal hogy â fszentleec iftennec el iõuetele utan fem fszent lelec napianac, hanem az ũ regi neuen pinkõfdnec neuezec

azt à napot mellyen el iőt uala. Arra tanettya az apoftol Timotheuft, hogy hatra ueffe à balgatag es tanetafra hafzontalan kerdezkedefeket, tuduan hogy chac befzeddel ualo uiafkodafoe tamadnac belőle. Houa lehet ennel balgatagb es hafzontalanb kerdezkezes, mint arrul tudakozni, miért hyac à magyaroc uafarnapnac à hetnec elfő napiat, az ur kőrnnyűlmetelkedeft napiat kis karachonnac, fel tamadafa napiat hufuetnac, es à tőbit azonkeppen az ű eleitűl fogua meg fzokot neuéken? Michoda eppűlet kőuetkezie à kőffeg kőzōt effele kerdezkedefből? Bizony femmi nem? En miulta efzemet emletem, igr ertem hogy à mely nap Deakul Dominicus dies, az magyarul uafarnap, à mely Gőrőgűl Epiphania, à magyarul uiz kerefzt. Nem mondom hogy egykne [sic] fem adhatom melto okat, miért neuezteffec ugy. Mert talam à hufuet azert neuezteftic, hogy az nap uőtte Chriftus uionnan fel à koporfobol az ű hufat, az az, á teftet. A Vizkerefzt, imezert, miuel hogy azon napon kerefztelkednec meg harmincz efztendős uoltabā, mely napon az Magufoknac meg ielent uala kis gyermek koraban. De mit gondoloc uelle miért? Auagy mi dolog keftzet reia, hogy azon kerdezkegyem? Auagy michoda nagy el tauoztathatatlan fzűkfeg erőltet, hogy el ualtoztaffam? Eleg nekem ha meg erti az, à kiuel fzolloc mit hiuoc uafarnapnac, megis erti bizony minden magyar. De ha ur napianac mondom, nem hifzem hogy minden erche. Sőt tőb lefzen, ki à fzentharomfag nap utan ualo chōtōrtōket [8^v] fogia raita erteni, miuel hogy à mely innepet urunknac fzent teftenec es uerēnec, ki az oltari fzentfegben ielen uagyon tifztelelire akoron illűnc azt neueztec, es mindaha azt hittac ur napianac à mi eleinc, nem az uafarnapot.

Ha minden allatnac neuet tellyeffeggel ahoz kellene fza bnunc magyarul à mint uagy Sidoul, uagy Gőrőgűl, uagy Deiakul hyac, auagy inkab à mint azoc neueztec à kic előfzōr neuet attac neki az ű akorbeli nyelueken, tahat az afzonyembernec ferfiu lefzen neue, mert Adam annac neuēze űtet. Ennekem nep gyōzō, mert à Nicolaus uagy Nicoleos azt igyzi. A kit eddig Peternec hittunc, azt ez utan kōnec kel hinunc, mierzthogy à Cephas es à Petrus kőuet iegyez. [...]

Felirat	Élőfej
Elfő Aduent vafarnap	ADVENT EL SOE WASARNAPI PRÆDICATIO ADVENT I. WASARNAPI PRÆDICATIO
Mafodíc Aduent vafarnap	ADVENT MASODIK WASARNAPI PRÆDICATIO ADVENT II. WASARNAPI PRÆDICATIO
Harmadic Aduent vafarnap	ADVENT HARMA. WASARNAPI PRÆDICATIO ADVENT III. WASARNAPI PRÆDICATIO

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Negyedic Aduent vafarnap	ADVENT NEGYED. WASARNAPI PRÆDICATIO ADVENT IIII. WASARNAPI PRÆDICATIO
Karachon. Az mi urunc Iefus Chriftufnac fzűletefenec napia	KARATSONNAPI I. PRÆDICATIO
Vgyan azon napi mas Euangeliom kit fzent Lukach irt meg, ii. refzeben	KARATSONNAPI II. PRÆDICATIO
Vrunc Szuleteferul enekec, mellyeket Szoktunc ez inepkebe, Predicatio előt, és predicatio utan enekelni	
Szent Iftuan napia	SZENT ISTVANNAPI PRÆDICATIO SZ. ISTVANNAPI PRÆDICATIO
Szent Ianos Euangelifta napia	SZ. IANOSNAPI PRÆDICATIO
A pro fzentec napia	APROSZENTEK NAPI PRÆDICATIO
Karachon utan ualo vafarnap	KARATSON VTAN VVASARNAPI PRÆDICATIO
Kis karachon. Az mi urunknac kœrnyul metelkedefe napia	KIS KARATSONI PRÆDICATIO KIS KARATSONI I. PRÆDICATIO
Az ui eſztendœruel ualo Predicatio	VY EZTENDEOREOL PRÆDICATIO VI EZTENDEOREOL I. PRÆDICATIO VY EZTENDEOREOL II PRÆDICATIO
Az ui eſztendœ eneke ²⁰	
Viz kereſzt napia	VVIZ KEREZT NAPI I. PRÆDICATIO VVIZ KOEREZT NAPI I PRÆDICATIO
Vgyan azon napon, mas Euangeliom. Mat. III.	VVIZ KEREZT NAPI MASODIK PRÆDICATIO VIZ KEREZT NAPI II. PRÆDICATIO
Viz kereſzt nap utan elfœ vafarnap	VVIZ KEREZT NAP VTAN I. WASARN PRÆDICATIO VIZ KEREZT NAP VTAN I VASARN. PRÆDICATIO
Viz kereſzt nap utan ualo mafod vafarnap	VVIZ KEREZT NAP VTAN MASODIC VVASARN. PRÆDICATIO VVIZ KEREZT NAP VTAN II. VVASARN. PRÆDICATIO

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
Viz kereftz nap utan, harmadic Vafarnap	VIZ KEREZT NAP VTAN III. VASARN. PRÆDICATIO WIZ KEREZT NAP VTAN III. VASARN. PRÆDICATIO
Viz kereftz nap utan ualo negyedec vafarnap	WIZ KEREZT NAP VTAN NEGIEDIC VASARN. PRÆDIC. VIZ KEREZT NAP VTAN IIII. VVASARN. PRÆDICATIO
Viz kereftz utan, ætœdic Vafarnap	VIZ KEREZT NAP VTAN V. VASARN. PRÆDICATIO WIZ KEREZT NAP VTAN V. WASARN. PRÆDICATIO
Septuagefima, Vafarnap ²¹	SEPTVAGESIMA VASARN. PRÆDICATIO SEPTVAGESIMA WASARN. PRÆDICATIO
Sexagefima Vafarnap	SEXAGESIMA WASARN. PRÆDICATIO SEXAGESIMA VASARN. PRÆDICATIO
Quinquagefima, Vafarnap	QVINQVAGESIMA VASARN. PRÆDICATIO QVINQVAGESIMA WASARN. PRÆDICATIO
Inuocauit. Elfœ bæiti Vafarnap, kit á kœffeg bœit elœ uafarnapnac neuéz	BOITI EL SO VASARNAPI PRÆDICATIO BOITI I. VASARNAPI PRÆDICATIO BOITI I. WASARNAPI PRÆDICATIO
Reminifcere. Mafodic bæiti vafarnap, kit az kœfseg neuetlen vafarnapnak is hi	BOITI MASODIC WASARNAPI PRÆDICATIO BOITI II. VASARNAPI PRÆDICATIO
Oculi. Harmadic bæiti vafarnap, kit bœit kœzep vafarnapnac hiuunc	BOITI III. VASARNAPI PRÆDICATIO BOITI III. WASARNAPI PRÆDICATIO
Lætare. Negyedec bæiti vafarnap, mellyet Gufaly vafarnapnac neuéz à parafztæg	BOITI NEGYEDIC VASARNAPI PRÆDICATIO BOITI IIII. WASARNAPI PRÆDICATIO
Iudica. Oetœdic bæiti vafarnap, ki fiket vafarnapnakis neuéz nec	BOITI OETOEDIC WASARNAPI PRÆDICATIO BOITI V. VASARNAPI PRÆDICATIO
Virag Vafarnap	VIRAG WASARNAPI PRÆDICATIO VIRAG VASARNAPI PRÆDICATIO

Felirat	Élőfej
Nagi Heetben, Az vr vachoraiarul ualo Prædicatioc. Elfœe Prædicatio , Az oltari fzentfegnec fzezezteteferûl, es az kenyernec bornac, Chriftus teftêue es uèreue ualo ualtoztatafarul [...] Mafodic Predicatio. A Chriftus teftenec az oltari fzentfegben bizonyos ielen uoltarul [...] Harmadic Predicatio. Az oltari fzentfegben ualo peldazatrul: Es ugyan azon fzentfegnec uetelerûl es hafznarul [...]	AZ VVR VACHORAIARVL PRÆDICATIO AZ VR VACHORAIARVL I. PRÆDICATIO AZ VR VATSORAIARVL II. PRÆDICATIO AZ VR VACHORAIARVL II. PRÆDICATIO PRÆDICATIO AZ VR VATSORAIARVL III. PRÆDICATIO PRÆDICATIO AZ VR VACHORAJARVL III. PRÆDICATIO
Nagy Choetærtœc	NAGI CHOETERTOEKI PRÆDICATIO NAGI CHOTERTOKI PRÆDICATIO
Nagy Penteki Predicatio	NAGI PENTEKI I. PRÆDICATIO NAGY PENTEKI I. PRÆDICATIO
Vgyan azon napi mas predicatio. Az Chriftufnac el temetteteferûl: kennyanc halalanac bœchûletirûl, hafznairûl es idueßeges elmekedeferûl	NAGY PENTEKI II. PRÆDICATIO NAGY PENTEKI II. PRÆDICATIO

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej

AZ EVANGELI-
 OMOKNAC, MELYEKET VA-
 SARNAPOKON, ES EGYEB INNEPEKEN ESZ-
 TENDŐ ALTAL, AZ ANYASZENTEGY=
 hazban oluafni es Prædicallani fzo-
 tanac, Magarazattyanac.
 MASODIC RESZE.
 MELY MAGABAN FOG-
 LALLYA, HVSVETTVUL FOGVA, AD-
 VENTIG VALO VASARNAPI EVANGELIOMOKAT
 egy nehany egyeb innepeknek, (mellyeknek fiamat meg
 találod, ezt e leuelet el fordetuan) Euange=
 liomiual, egyetembe.
 JRATOT TELEGDI MIK-
 loftul, Efstergami præpoftul.
 [...]
 NYOMTATTATOT NAGY SZOM=
 BATBAN, AZ FELSEGES ROMAI CHASZAR= [...]
 nac Kegyelmes engedelmebõl, vgyan azon
 Telegdi Miklos hazánal.
 M. D. LXXVIII. Efstendõben.²²

AZ JNNEPEKNEC,
 melyeknek Euangeliomit ebben è
 réfzben találod neuac es fiamoc.

Hufuet hetfõ.
 Hufuet ked.
 Kerefztiaro hetfõ.
 Vr menbe menetele Napia.
 Pinkõsd hetfõ
 Pinkõsd ked
 Vr napia.

Eghaz fzentelefe napia, fzinten leg utol vagon. [...]

Hsvet a mi Vrvnc Iesvs Christvsnac fel tamadasa napia	HVSVETI I. PRAEDICATIO
Vgyan azon napi masodic Prædicatio	HVSVETI II. PRAEDICATIO
Hsvveti enekc	

ÁZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Hsvet Hetfoe	HVSVET HETFOI PRAEDICATIO
Hsvet Ked	HVSVET KEDDI PRAEDICATIO
Első Vasarnap Hsvet vtan	HVSVET VTAN I. VASARNAPI PRAEDICATIO
Hsvet vtan masodic Vasarnap	HVSVET VTAN II. VASARNAPI PRAEDICATIO
Hsvet vtan harmadic Vasarnap	HVSVET VTAN III. PRAEDIC. HVSVET VTAN III. VASARNAPI PRAEDICATIO
Hsvet vtan negyedic Vasarnap	HVSVET VTAN IIII. VASARNAPI PRAEDICATIO
Hsvet vtan ötödic Vasarnap: melyet Kereszt iaro vasarnapnac neuezűnc	HVSVET VTAN V. VASARNAPI PRAEDICATIO
Kereszt iaro hetfő ²³	KERESZT IARO HETFOI PRAEDICATIO
Aldozo. Az Vrnac menybe menetele napia	ALDOZO NAPI I. PRAEDICATIO
Vgian azon napi masodic Praedicatio az Epistolabol	ALDOZO NAPI II. PRAEDICATIO
Aldozo nap vtan valo vasarnap	ALDOZO NAP VTAN VASARNAPI PRAEDICATIO
Pinkősd napia	PINKŐSD NAPI I. PRAEDICATIO
Vgian azon napi masodic Praedicatio: az Epistolabol	PINKŐSD NAPI II. PRAEDICATIO
Pinkősd hetfői	PINKŐSD HETFOI PRAEDICATIO
Pinkősd ked	PINKŐSD KEDDI PRAEDICATIO
Szentharomsag napia	SZ: HAROMSAG NAPI PRAEDICATIO
Vr napia	VR NAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan első vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN I. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan masic vasarnap	SZENT HAROMSAG NAP VTAN II. VASAR. PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN II. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan harmadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN III. VASARNAPI PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN III. VASAR: PRAEDICATIO

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
Szent Haromsag nap vtan II II. vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VRAN III. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN III. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan V. vasarnap	SZENT HAROMSAG NAP VTAN V. VASARNAPI PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN V. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan hatodic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN VI. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN VI. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan hetedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN VII. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN VII. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan nyolczadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN VIII. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN VIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan IX. vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN IX. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN IX. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN X. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN X. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizenegyedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XI. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XI. VASARNAPI PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizenkettődic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XII. VASARNAPI PRAEDIC. SZ: HAROMSAG NAP VTAN XII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizenharmadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizennyegyedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XIII. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN XIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizenötődic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XV. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XV. VASARNAPI PRAEDIC.
Szent Haromsag nap vtan tizenhato dic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XVI. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XVI. VASAR: PRAEDICATIO

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Szent Haromsag nap vtan tizenhetedic vasarnap	SZENT HAROMSAG NAP VTAN XVII. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XVII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizennyolczadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XVIII. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XVIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan tizenkilenczedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XIX. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN XIX. VASARNAPI PRAEDIC.
Szent Haromsag nap vtan hvszadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XX. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XX. VASARNAPI PRAEDIC.
Szent Haromsag nap vtan hvzonegygyedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXI. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN XXI. VASARNAPI PRAEDIC.
Szent Haromsag nap vtan hvsonkettődic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXII. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan hvszon harmadic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXIII. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN XXIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan hvszonnegyedic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXIII. VASAR: PRAEDICATIO SZENT HAROMSAG NAP VTAN XXIII. VASAR: PRAEDICATIO
Szent Haromsag nap vtan hvszon ötődic vasarnap	SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXV. VASAR: PRAEDICATIO SZ: HAROMSAG NAP VTAN XXV. VASAR: PRAEDICATIO
Egyhaz szentelesnec napia	EGYHAZ NAPI PRAEDICATIO

20. MELLÉKLET

TELEGDI MIKLÓS FELELETE BORNEMISZA PÉTERNEK⁴¹ (1580)
RMK I 177; RMN_Y 476

TELEGDI MIR=⁴²
LOSAC PEECHI PIS-
PÖKNEC FELELETE, BOR=
nemifza Peternece feitegetés
neuű könyuere.
[...]
NYOMTATTATOT NAGY=
fzombatba M. D. LXXX.
efztendőben.⁴³
[...]

[3]

Ez el mult ezer öt fzaaz hetuennyolcz efztendőbeli gyűleskor, akadot vala kezembe egy könyued, mellyet én ellenem, es az én poftillam ellen, chac akcor irtal volt, es Pofomba az vraknac, es nemefseknec hazanként mutogattal, es ofztogattal. [...]

Azt írod hogy míg hirrel hallottad, hogy az én fzokot prædicatioimat magyarul ki kezdettem volna nyomtatni, más remenségbe votal. [... 33]

Az innepnapoc neuénec változtatafarul vgan moftis azt mondom, vagy banod vagy nem, hogy nem fzükséges, heuolkodo, hafzontalan, chac keuelysêgből es magadban valo fel fualkodásból [*sic!*] fzaalmazot, hogy mutogasd, bölchegefedet, efzedet, okofsagodat. Talam kedig lehetetlenis. Mert foha vgy nem foroghat vgyan [34] à te feied, hog más magyar nyeluet fzerezhets annál, à ki eddig volt. Am eleget prædicallottal Semptén, de azert moftis vgyan vafarnapnac hijac ottis à vafarnapot, à Hufuétet Hufuénec, à Karachont Karachonnac, à többitis vg à mint à regiec hittac. Mit gondoloc en velle, imezertê auag amazért, attanac olyan neuket à napoknac à mi eleinc? Eleg az ennekem, hog ha vafarnapot neuezec, minden magyar erti, de midőn te vr napiát mondafz, foc azt aléttya, hogy az oltári fzentségnece tífzteffegére rendeltetet innepről fzóllafz, mely à fzent haromság napia vtan valo chőtörtőkőn efic. Chac oltalmazd nagyob baluañozáftul magadat, ez ninnen az első parancholat ellen, hogy à régtől fogua meg regzet neuket meg tartyuc. Hadgyunc beket tahat ez ilyen balgatagságnac, es fzollyunc fzükségesb dologrul. [... 40]

⁴¹ KUDORA 1902, 96-97.

⁴² *Sic!*

⁴³ RK RMK 2,10

Mindazáltal nem kabául rendeltettec, nem chac ezec,⁴⁴ hanem à tőb Euangeliomokis à tellyes efztendő által valo vafarnapokra, hanem bőlchen, io modon, es ugy, hogy hozzá illic mindenec ahoz, à miről kiualtkeppen valo emlekezetet tefzen akkor à kerefztyenfeg. Kit ha te nem ertefz, nem choda, mert vgyan nem akarod erteneni. [...]

21. MELLÉKLET

*EVANGÉLIUMOK ÉS EPISTOLÁK*⁴⁵ (PERIKÓPÁSKÖNYV, 1589)

RMK I 228; RMNy 630

AZ EVAN=
GELIOMOC,
ES AZ EPISTOLAK:
Mellyeket Efztédő által fzo=
ták az Kerefztyéneknek
Gyűlekőzetibe ol=
uafni, és hir=
detni.
[...]
Nyomtattatot
Monyorokereken Manlius
Ianos talal.
M. D. LXXXIX.⁴⁶

Advent Első Vasarnapia
Advent Masod Vafarnapia
Advent Harmad Vafarnapia
Advent Negyed Vafarnapia
Karatson Napia [I., II.; III.]
Az Karczon Octauaia kőzött valo Vafarnap
Kis Karatson Napia

⁴⁴ *Értsd:* Septuagesima vasárnaptól Laetare vasárnapig való evangéliumok.

⁴⁵ A kiadvány mintája talán az 1551-ben Kolozsvárott megjelent imádságokat is tartalmazó perikópáskönyv lehetett. Az evangélikusoknál igen kedvelt perikópáskönyvek vonatkozásában lásd: HELTAI 2008, 44-46. Az istentiszteleti élethez szükséges fontos kiadványok voltak a postillák, valamint az énekeskönyvek. A Detrekőn, Monyorókeréken és Bártfán megjelent énekeskönyvei kiemelendők. Az 1593-as bártfai énekeskönyv (RMK I 267; RMNy 713) felosztása az egyházi év szempontjából különösen érdekes. Vö. HUBERT 2004, 129-140.

⁴⁶ RK RMK 1,12

Vizkereztnapia
 Vizkereztn, Elfő Vafarnap
 Vizkereztn, Mafod Vafarnap
 Vizkereztn Harmad Vafarnap
 Vizkereztn, Negyed Vafarnap
 Vizkereztn, Oetődik Vafarnap
 Septvagesima Vafarnapia
 Sexagesima Vafarnapia
 Qvinqvagesima Vafarnapia
 Boeyt Elsoe Vafarnap
 Boeyt Masodic Vafarnap
 Boeyt Harmad Vafarnap
 Boeyt Negyed Vafarnap
 Boeyt Oetod Vafarnap
 Virag Vasarnap
 Nagy Czoetörtök
 Nagy Pentek
 Nagy Szombat
 Hvsvet Napia
 Hvsvet Masod napia
 Hvsvet Harmad napia
 Hvsvet n, Elfő Vafarnap
 Hvsvet n, Mafod Vafarnap
 Hvsvet n, Harmad Vafarnap
 Hvsvet n, Negyed Vafarnap
 Hvsvet n, Oetet Vafarnap
 Aldoza Napia
 Aldoza n, valo Vafarnap
 Pinkesd Napia
 Pinkesd Masod napia
 Pinkesd Harmad napia
 Szent Haromsag Napia
 Szent Haromsag napia n, Elfő Vafarnap
 Szent Haromsag napia n, Mafod Vafarnap
 Szent Haromsag nap n, [Harmad]⁴⁷ Vafarnap
 Szent Haromsag nap n, Negyedik Vafarnap
 Szent Haromsag napia n, Oetöd Vafarnap

⁴⁷ Sérült lap

Szent Haromsag napia vtan, Hatod Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Heted Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan Nioltzad Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Kilentzed Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Tized Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Tizenegyed Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Tizenkettőd Vafarnap
Szent Haromsag napia vtan, Tizenharmadik Vafarnap
Szent Haromsag napia vtan, Tizennegyed Vafarnap
Szent Haromsag Nap vtan, Tizenötöd Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Tizenhatod Vafarnap
Szent Haromsag napia vtan, Tizenhetedik Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan Tizennioltzad Vafarnap
Szent Haromsag napia vtan, Tizenkilentzed Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Hufzad Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Hufzon egyd Vafarnap
Szent Haromsag Nap vtan, Hufzonketőd Vafarnap
Szent Haromsag Nap vtan, Hufzonharmad Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan Hufzon negyed Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Hufzonötöd Vafarnap
Szent Haromsag nap vtan, Hufzonhatod Vafarnap

AZ SZENTEK-
NEC INNEPE NAPIA-
ra valo Euangeliomok es E-
piftolak, az Imadfagok-
kal egyetembe.

Szent Andras Apoftol napia
Szent Miklos Pispac napia
Szent Thamas Apoftol napia
Szent Istvan Napia
Szent Ianos Evangelifta napia
Az Aprozentec napia
Szent Pal Eordvlafa [sic!] napia
A Szvz Marianac Meg tífztulafanak napia
Szent Mathyas Napia
Christvs Vrvnc Fogantatafanak napia
Szent György Napia

Szent Mark Evangelifta napia – Vgyan azon, à ki fzent György napiara valo
Szent Philep es Iacob Apoftol Napia
Szent Ianos Napia
Szent Peter es Sz: Pál Apoftol Napia
A Szűz Marianak Erfebeth afzony meg látogatafarol volo Innep
Szent Maria Magdolna afzony napia
Szent Iacob Apoftol napia
Vvr Szine Valtozattya
Szent Lőrintz Napia
Szvz Maria Halala napia
Szent Bertalan Apoftol napia
Szent Mathe Napia
Szent Mihaly Archāgyal napia
Szent Lvkats Euangelifta napia
Szent Simon es Ivdas Apoftol napia
Mind Szent Napia
Szent Marton Pispék napia
Szent Kathalin napia

22. MELLÉKLET

STÖCKEL, LEONHARD: *POSTILLA* (1596)
RMK II 260; RMNY 773

POSTILLA,
Siue
ENARRATIO-
NES EROTEMATICÆ
EPISTOLARVM ET EVANGELIORVM
ANNIVERSARIORVM, TAM DOMINICALIVM QVAM FESTO-
rum dierum, quibus etiam nonnulli Sermones, in Feltis
folennioribus vtilis, adiuncti sunt.
Avthore
CLARISSIMO VIRO D.
LEONHARTO STÖCKELIO, BARTPHENSI,
olim Rectore Scholæ Bartphanæ, annis continuis
viginti vno, fidelissimo.
[kép, bibliai idézet latinul]

BARTPHÆ.
Imprimebat Daud Gutgefel.
ANNO M. D. XCVI.⁴⁸

Felirat	Élőfej
In Epistolam I. Dominicæ Adventvs In I. Dominicam Adventvs, Evangelivm	Epistola Primæ Dominicæ Adventvs Evangelivm Primæ Dominicæ Adventvs
In Epistolam II. Dominicæ Adventvs In II. Dominicam Adventvs, Evangelivm	Epistola Secvndæ Dominicæ Adventvs Evangelivm Secvndæ Dominicæ Adventvs
Epistola III. Dominicæ Adventvs Evangelivm III	Epistola Tertîæ Dominicæ Adventvs Evangelivm Tertîæ Dominicæ Adventvs
Epistola IIII. Dominicæ Adventvs Evangelivm	Epistola Qvartæ Dominicæ Adventvs Evangelivm Qvartæ Dominicæ Adventvs
In Die Nativitatis Christi Epistola Evangelivm	Epistola in Die Nativitatis Christi Evangelivm in Die Natitvtatis Christi
Lectio secvnda in Die Nativitatis Iesv Christi, translata in feftum Stephani Evangelivm in Festo Stephani Protomartyris	Epistola in Die Nativitatis Christi Evangelivm in Die Stephani
Lectio tertia in Die Nativitatis Iesv Christi, translata in feftum Iohannis Euangeliftæ Eva[n] gelivm in Festo Iohannis Evangelistæ	Epistola in Die Iohannis Evan. Evangelivm in Die Iohannis Evan.
Epistola Proximæ Dominicæ post Ferias Nativitatis Evangelivm Proximæ Dominicæ post Ferias Nativitatis Chrifiti	Epistola Proximæ Domin. Post Nativitatis Evangelivm Proximæ Domin. Post Nativitatis
In die Circvmcisionis Domini, Epistola Evangelivm in Die Circvmcisionis Domini	Epistola in Die Circvmcisionis Evangelivm in Die Circvmcisionis
In Feriis Epiphaniarvm Epistola Evangelivm in Die Epiphaniarvm	Epistola in Die Epiphaniarvm Evangelivm in Die Epiphaniarvm
In Epistolam Dominicæ I. Post Epiphantias Evangelivm Dominicæ I. Post Epiphantias	In Epistolam Dominicæ I. post Epiphantias Evangelivm Dominicæ I. post Epiphantias
In Epistolam Dominicæ II. Post Epiphantias	In Epistolam Dominicæ II. post Epiphantias
Epistola Dominicæ III. post Epiphantias Evangelivm Dominicæ III. post Epiphan.	In Epistolam Dominicæ III. post Epiphantias In Evangelivm Dominicæ III. post Epiphantias
Epistola Domin. IIII. post Epiphantias Evangelivm Dominicæ IIII post Epiphantias	In Epistolam Dominicæ IIII. post Epiphantias In Evangelivm Dominicæ IIII. post Epiphantias
Epistola Dominicæ V. post Epiphantias Evangelivm Dominicæ V. post Epiphantias	In Epistolam Dominicæ V. post Epiphantias In Evangelivm Dominicæ V. post Epiphantias
Epistola Dominicæ VI. post Epiphantias	In Epistolam Dominicæ VI. post Epiphantias

⁴⁸ RK RMK 3,17

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
Epistola Dominicæ Septvagesimæ Evangelium Dominicæ Sepvagesimæ	Epistola Dominicæ Septvagesimæ In Evangelium Dominicæ Septvagesimæ
Dominica Sexagesimæ Evangelium Dominicæ Sexagesimæ	In Epistolam Dominicæ Sexagesimæ Evangelium Sexagesimæ
Dominica Qvingvagesimæ Epistola Evangelium Dominicæ Qvingvagesimæ	Epistola Dominicæ Qvingvagesimæ Evangelium Dominicæ Qvingvagesimæ
Dominica I. Quadragesimæ Epistola Dominica I. Quadragesimæ Evangelium	Epistola Dominicæ I. Quadragesimæ Evangelium Dominicæ I. Quadragesimæ
Dominica Reminiscere Epistola Dominica Reminiscere Evangelium	Epistola Dominicæ Reminiscere Evangelium Dominicæ Reminiscere
Dominicæ Ocvli Dominicæ Ocvli Evangelium	Epistola Dominicæ Ocvli Evangelium Dominicæ Ocvli
Dominicæ Lætare Epistola Dominicæ Lætare Evangelium	Epistola Dominicæ Lætare Evangelium Dominicæ Lætare
Dominica Ivdica Epistola Dominica Ivdica Evangelium	Epistola Dominicæ Ivdica Evangelium Dominicæ Ivdica
Dominica Palmarvm Epistola Dominica Palmarvm, Evangelium vide supra Dominica I. Aduentus	Epistola Dominicæ Palmarvm
In Festo Paschæ Epistola Dominica Paschæ, Evangelium	Epistola in Die Paschæ Evangelium in Die Paschæ
Feria scvnda Paschatis, Lectio Evangelium Feriæ II. Paschatis	Epistola Feria II. Paschæ Evangelium Feria II. Paschæ
Feria Tertia Paschatis Lectio Evangelium Feriæ III. Paschatis	Epistola Feria III. Paschæ Evangelium Feria III. Paschæ
Dominica I. Post Pascha Lectio Evangelium Dominica I. post Pascha	Epistola Dominicæ I. post Paschatis Evangelium Dominicæ I. post Paschatis
Dominica II. post Pascha Lectio Evangelium Dominica II. post Pascha	Epistola Dominicæ II. post Paschatis Evangelium Dominicæ II. post Paschatis
Dominica III. post Pascha Lectio Evangelium Domi. III. post Pascha	Epistola Dominicæ III. post Paschatis Evangelium Dominicæ III. post Paschatis
Domini. IIII. post Pascha, Lectio Evangelium Domi. IIII. post Pascha	Epistola Dominicæ IIII. post Paschatis Evangelium Dominicæ IIII. post Paschatis
Dominica V. post Pascha, Lectio Evangelium Dominica V. post Pascha	Evangelium Dominica V. post Pascha Evangelium Dominicæ V. post Pascha
Dominica VI. post Pascha, Lectio	Epistola Dominicæ VI. post Paschatis
Evangelium Dominica VI. post Pascha	Evangelium Dominicæ VI. post Paschatis
In Die Pentecostes Lectio	Epistola Dominicæ in Die Pentecostes
In Festo Pentecostes Evangelium Feria II. Pentecostes Lectio	Evangelium Dominicæ in Die Pentecostes Epistola Feria II. Pentecostes
Feria II. Pentecostes Evangelium	Evangelium Feria II. Pentecostes

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej
Feria III. Pentecostes Lectio Feria III. Pentecostes Evangelium	Epistola Feria III. Pentecostes Evangelium Feria III. Pentecostes
Dominica Trinitatis Epistola Evangelium Dominica Trinitatis	Epistola Dominica Trinitatis Evangelium Dominica Trinitatis
Dominica I. post Trinitatis Lectio Evangelium Dominica I. post Trinitatis	Epistola Dominica I. post Trinitatis Evangelium Dominica I. post Trinitatis
Dominica II. post Trinitatis Dominica III. post Trinitatis Dominica IIII. post Trinitatis Dominica V. post Trinitatis Dominica VI. post Trinitatis Dominica VII. post Trinitatis Dominica VIII. post Trinitatis Dominica IX. post Trinitatis Dominica X. post Trinitatis Dominica XI. post Trinitatis Dominica XII. post Trinitatis Dominica XIII. post Trinitatis Dominica XIIIII. post Trinitatis Dominica XV. post Trinitatis Dominica XVI. post Trinitatis Dominica XVII. post Trinitatis Dominica XVIII. post Trinitatis Dominica XIX. post Trinitatis Dominica XX. post Trinitatis Dominica XXI. post Trinitatis Dominica XXII. post Trinitatis Dominica XXIII. post Trinitatis Dominica XXIIII. post Trinitatis Dominica XXV. post Trinitatis Dominica XXVI. post Trinitatis	
Altera Pars Postillæ, Continens enarrationes in Evan- gelia & lectiones Feriarum, Sanctorum quorundam. Item: Sermones de præcipuis festis, Christi, Spiritus sancti, & Trinitatis.	

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
[...] Sermo de incarnatione Filii Dei, Domini Nostri Iesv Christi István első vértanú In Festo Die Innocentvm Pverorvm Evangelivm In Feriis Circumcisionis de Nomine Iesv De Confessione Magorvm, in Adorando Pvero Iesv In Feriis Epiphaniarvm Evangelivm De baptifmo Chrifti [...] Purificatio [...] Sermo de Revrrectione Domini Nostri Iesv Christi De Concione Angeli ad Mvlieres [...] In Die Ascensionis de Ascensv Christi ad Coelos In Feriis Pentecostes de Spiritv Sancto In Feriis Trinitatis [...]	
In Feriis Ecclesiæ Sanctæ Catholicæ qvæ est focietas fan orum, Le io Apocalypfis 7	Lectio in Feriis Ecclesiæ Sanctæ
Evangelivm Matthæi V. De ominibus fan is	Evangelivm in Feriis Ecclesiæ Sanctæ

23. MELLÉKLET

SÓVÁRI SOÓS KRISTÓF POSTILLÁJA⁴⁹ (1598)
RMK I 299; RMNy 828

POSTILLA,
azaz:
EPISTOLAK=
NAK, MELLYEK EZTEN-
DŐ ALTAL MINDEN VASARNAP
és főfő Innepeken, az Kereztíének
gyűleközetiben ßoktanak oluafat-
ni, Prædikátiók ßerin röuid
magyarázatia:
Irattatot
SOVARI SOOS CHRISTOFF
által.

⁴⁹ Vö. HUBERT 2000; BITSKEY 1979, 14-15.

[dísz]
BARTFAN.⁵⁰

Felirat	Élőfej	HUBERT Ildikó: <i>Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.</i> Budapest, 2000. ²⁴
Advent első Vr napia[...]	Advent első vasárnapi	Advent 1. vasárnapra
Advent második Vr napia[...]	Advent második vasárnapi	Advent 2. vasárnapra
Advent harmadik Wrnapia[...]	Advent harmadik vasárnapi	Advent 3. vasárnapra
Advent negyedik Wrnapia[...]	Advent negyedik vasárnapi	Advent 4. vasárnapra
Nagy Karácson napia[...]	Nagy Karácson napi	Nagy Karácsony napra
S. István napia[...]	S. István napjára való	Szent István napra
S. János apostol és evangélista napia[...]	S. János evang: napjára való	Szent János napra
Apro Szentek napia[...]	Apro Szentek napjára való	Aprószentek napjára
Nagy Karácson után való vasárnap[...]	Nagy Karácz: után vasárnapi	Nagy karácsony utáni vasárnapra
Kis Karácson napia[...]	Kis Karácson napjára való	Kiskarácsony napra
Vízkereszt napia[...]	Vízkereszt napjára való	Vízkereszt napra
Vízkereszt nap után első vasárnap[...]	Vízkereszt után első vasárnapi	Vízkereszt után 1. vasárnapra
Vízkereszt nap után második vasárnap[...]	Vízkereszt után II. vasárnapi	Vízkereszt után 2. vasárnapra

⁵⁰ OSZK RMK I 229. jelzetű digitalizált példányát használtam. Forrás: <http://oszkdk.oszk.hu/DRJ/6775#>; adatbázis elérhetősége: <http://oszkdk.oszk.hu/>

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	HUBERT Ildikó: <i>Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.</i> Budapest, 2000. ²⁴
Vizkerezt nap vtan harmad vasarnap[...]	Vizkerezt vtan III. vasarnapi	Vízkereszt után 3. vasárnapra
Vizkerezt nap vtan negyed vasarnap[...]	Vizkerezt vtan IIII. vasarnapi	Vízkereszt után 4. vasárnapra
Vizkerezt nap vtan ötödik vasarnap[...]	Vizkerezt vtan V. vasarnapi	Vízkereszt után 5. vasárnapra
Septvagesima vasarnapia[...]	Septvagesima vasarnapra	Septuagesima vasárnapjára
Sexagesima vasarnapia[...]	Sexagesima vasarnapra	Sexagesima vasárnapjára
Hvshagyo vasarnap[...]	Hvshagyo vasarnapra	Húshagyó vasárnapra
Bõit első vasarnap[...]	Bõit első vasarnapra	Böjt első vasárnapra
Bõit masod vasarnap[...]	Bõit masod vasarnapra	Böjt 2. vasárnapra
Bõit harmad vasarnap[...]	Bõit harmad vasarnapra	Böjt 3. vasárnapra
Bõit negyed vasarnap[...]	Bõit negyed vasarnapra	[Böjt 4. vasárnapra] ²⁵
Bõit ötöd vasarnap[...]	Bõit ötöd vasarnapra	Böjt 5. vasárnapra
Virag vasarnap[...]	Virag vasarnapra valo	Virágvasárnapra
Nagy czõtörtők[...]	Nagy czõtörtökre valo	Nagycsütörtökre
Nagy pentek[...]	Nagy pentekre valo	Nagypéntekre
Hvsvet napia[...]	Hvsvet napiara valo	Húsvét napra
Hvsvet hetfő[...]	Hvsvet hetfőn valo	Húsvét hétfőre

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	HUBERT Ildikó: <i>Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.</i> Budapest, 2000. ²⁴
Hvsvet ked[...]	Hvsvet kedre valo	Húsvét keddre
Hvsvet vtan első vasarnap[...]	Hvsvet vtan valo Hvsvet vtan első vasarnapi	Húsvét után 1. vasárnapra
Hvsvet vtan masod vasarnap[...]	Hvsvet vtan valo	Húsvét után 2. vasárnapra
Hvsvet vtan harmad vasarnap[...]	Hvsvet vtan valo Hvsvet vtan harmad vasar.	Húsvét után 3. vasárnapra
Hvsvet vtan negyed vasarnap[...]	Hvsvet vtan negyed vasar.	Húsvét után 4. vasárnapra
Hvsvet vtan ötöd vasarnap[...]	Hvsvet vtan ötöd	Húsvét után 5. vasárnapra
Vr menyben meneteli napia[...]	Aldozo napiara valo	Úr mennybemenetele napjára
Hvsvet vtan hatod vasarnap[...]	Hvsvet vtan hatod vasar.	Húsvét után 6. vasárnapra
Pűnkősd napia[...]	Pűnkősd napiara valo	Pűnkősd napjára
Pűnkősd hetfő[...]	Pűnkősd hetfőre valo	Pűnkősd hétfőre
Pűnkősd ked[...]	Pűnkősd kedre valo	Pűnkősd keddre
Szent Haromsag nap[...]	Szent Haromsag napra valo	Szentháromság napra
Szent Haromsag nap vtan első vafarnap[...]	S. Haromsag vtan I. vasarnapi	Szentháromság után 1. vasárnapra
S. Haromsag nap vtan masod vasarnap[...]	S. Haromsag vtan II. vasarnapi	Szentháromság után 2. vasárnapra

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej	HUBERT Ildikó: <i>Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.</i> Budapest, 2000. ²⁴
S. Haromság nap vtan harmad vasarnap[...]	S. Harom. vtan III. vasarnapi	Szentháromság után 3. vasárnapra
S. Haromság nap vtan negyed vasarnap[...]	S. Haromság vtan IIII. vasarnapi	Szentháromság után 4. vasárnapra
S. Haromság nap vtan ötöd vasarnap[...]	S. Haromság vtan V. vasarnapi	Szentháromság után 5. vasárnapra
S. Haromság nap vtan hatod vasarnap[...]	S. Harom. vtan VI. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnapra
S. Haromság nap vtan heted vafarnap[...]	S. Harom. vtan VII. vasarnapi	Szentháromság után 7. vasárnapra
S. Haromság nap vtan nyoltzad vafarnap[...]	S. Harom. vtan VIII. vasarnapi	Szentháromság után 8. vasárnapra
S. Haromság nap vtan kilentzed Vafárnap[...]	S. Harom. vtan IX. vasarnapi	Szentháromság után 9. vasárnapra
S. Haromság nap vtan tized vasarnap[...]	S. Harom. vtan X. vasarnapi	Szentháromság után 10. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XI. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XI. vasarnapi	Szentháromság után 11. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XII. vasarnapi	Szentháromság után 12. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XIII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XIII. vasarnapi	Szentháromság után 13. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XIIIII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XIIIII. vasarnapi	Szentháromság után 14. vasárnapra

AZ EGYHÁZI ÉV

Felirat	Élőfej	HUBERT Ildikó: <i>Sóvári Soós Kristóf (1566-1620) és művei.</i> Budapest, 2000. ²⁴
S. Haromság nap vtan XV. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XV. vasar.	Szentháromság után 15. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XVI. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XVI. vasarna. [sic!]	Szentháromság után 16. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XVII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XVII. vasar.	Szentháromság után 17. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XVIII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XVIII. vasar.	Szentháromság után 18. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XIX. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XIX. vasarna.	Szentháromság után 19. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XX. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XX. vasar.	Szentháromság után 20. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXI. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXI. vasar.	Szentháromság után 21. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXII. vasar.	Szentháromság után 22. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXIII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXIII. vasar.	Szentháromság után 23. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXIII. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXIII. Vasar.	Szentháromság után 24. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXV. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXV. vasar.	Szentháromság után 25. vasárnapra
S. Haromság nap vtan XXVI. vasarnap[...]	S. Harom. vtan XXVI. vasar.	Szentháromság után 26. vasárnapra

24. MELLÉKLET

XVI-XVII. SZÁZADI MAGYAR PROTESTÁNS-REFORMÁTUS ZSINATOK VÉGZÉSEI (SZEMELVÉNYEK)⁵¹

- 1, *Óvári zsinat* (1554; Böjt III. vasárnapján): „Az egyházba eddig bevett ünnepeket meg kell tartani, hogy taníttassék a nép Isten akaratára.”⁵²
- 2, *Nagyváradai és Debreceni zsinat* (1561-1562), *Debrecen-Egervölgyi Hitvallás*: „Az ünnepekről. [...] Újszövetségi ünnepnek hívjuk az egyháztól szabadon választott azon napokat, melyek a nyilvános isteni tiszteletek gyakorlására, a nyilvános egyházi szolgálattételre és a sákramentumok kiszolgáltatására szolgálnak. Ezeket a napokat babona nélkül megünnepeljük. A nyilvánosan gyakorlandó isteni szolgálatot a szombat megszentelésére ezekben teljesítjük: tanítunk, hallgatunk, sákramentumokat szolgáltatunk, össze gyűlünk. Ezeken a szombat nyilvános megszentelését akadályozó munkákat a Krisztussal és apostolokkal megtiltjuk. A hét nyolcadik vagy első napját, mint az **Úr napját** megtartjuk. [...] A keresztyének urai a szombatnak: tehát a nyilvános megszentelődésre azon napokat választjuk, amelyeket akarjuk. És amint a napok magábanvéve mind egyenlők, úgy mi egy napot a másik felibe nem emelünk, csupán az egyházi szolgálat és nyilvános megszentelődés tekintetéből. Nem hirdetünk babonásan ünnepeket a pápisták szokása szerint. A **Krisztus születésének, körülmetélkedésének, szenvedésének, a húsvétnek, pünkösdnek ünnepeit** megtartjuk bizonyos okokból babona nélkül. A szenteknek, vértanúknak, boldogságos szűznek és más szűzeknek mesés ünnepeit egyházainkból a sok babona és bálványozás miatt kivetettük. Egyedül az Úrnak kell szentelni a szombatot, nem a teremtetett állatoknak stb. [...] A szentek történeteit, midőn írásaikat egyházi beszédeinkben fejtegetjük, magyarázzuk, gyakran nyilvánosan elbeszéljük.”⁵³
- 3, *Gönci zsinat* (1566. január 23.): „XV. Az **úrnapi**kat (**vasárnap**okat), a **Krisztus születése, körülmetéltetése, szenvedése, feltámadása, mennybementele** és a **pünköst** ünnepével meg kell tartani. Kol. 2. Róm. 8. A szentek többi napjait hallgatással mellőzni.”⁵⁴
- 4, *Hercegszőlősi kánonok* (1576. augusztus 16-17): „8. *Festiuitates Sanctorum præter **diem dominicum**, (quia nec Saluator nofter instituit, nec Apostoli*

⁵¹ Liturgiátörténeti szempontból foglalja össze a zsinatokat: HAFENSCHER 2009, [83-88.]

⁵² Kiss 1881, 31. Vö. BOGÁR 1932, 89-90. Az 1545. évben tartott *endrődi zsinat* határozata is csupán annyit említ, hogy „még az ünnepek megülésében is e tartományban nem sokat különböztünk [...]” Vö. BOGÁR 1932, 89.

⁵³ Kiss 1881, 239-240. Vö. BOGÁR 1932, 90.

⁵⁴ Kiss 1881, 444. Vö. BOGÁR 1932, 90.

eius scriptis tradiderunt) ideo ad Papistas relegamus. Festiuitates tamen natiuitatis, circumcissionis, passionis, ascensionis, & aduentus Spiritus Sancti obseruandas esse decreuimus. „Az Szentec napiaitis, (miert hogy fem az Chriftus nem fzerzette, fem az ő Apostoli nem paranczoltác) ez okaert illenni nem akaryoc, mint az Papiftac, hanem czac az **vrnac napiat** ki **Vafarnap** nac neuezzünk köznéuel szentelyüc az ő parantzolattya fzerint: Mind az altal ez kiuül az **Chriftus születes** enec, **környül metelködefenec**, **halálánac**, **föl támadásánac**, **mennyben ménésénec**, az **szent Lélec el boczátásánac** **napiait** meg szentellyüc, es meg üllýoc, mert egy az hogy nagy rezből hitünk nec agazatit tartyac, más penig hogy ez mi iduössfegünk nec es valláfunk nec minden dolgai ezekben vannac be foglaltatua.”⁵⁵

5, *Felső-Magyarországi cikkek* (1595): „XVI. A szentek ünnepeit, melyeknek megtartása ugyanegy forrásból eredt a szentek segélyül hívásával, semmi módon nem kell megtartani, hanem csak az **úrnapot**, a **Jézus születése**, **körülmetéltetése**, **szenvedése**, a **húsvét**, **mennybemenetel** és **pünköst** napjait a **következő ünnepnapokkal**.”⁵⁶

6, *Tasnádi zsinat* (1597. január 16.): „6. Az egyház a **Krisztus születése**, **feltámadása**, s a **pünköst** napjait, az **utána következő nappal** megünneplendőknek ítéli, úgy hogy azokon két-két prédikáció tartassék, a harmadik nap pedig elmaradjon.”⁵⁷

7, *Borsod-Gömör-Kishonti cikkek* (a XVI. század végéről): „IX. az **Úrnak napját**, mivel az Isten tiszteletére, tudniillik az Ige hirdetésére, sákramentomok kiszolgáltatására, könyörgésekre és hálaadásokra van szentelve, mindenki szentül megtartsa, és a **Krisztus megtestesülését dicsőítő többi ünnepek** kel együtt megünnepelje, az apostoli hitvallás sorrendje szerint, jelesen: a **Krisztus születésének**, **körülmetéltetésének**, **szenvedésének**, **feltámadásának** és a **pünköstnek** ünnepeit. A szentek ünnepeit pedig, melyeket sem megváltó Urunk nem rendelt, sem az apostoli iratok meg nem hagytak, a pápistákhoz utasítjuk vissza. És mivel az ünnepnapok isteni tiszteletre vannak szentelve, el kell azokon kerülni a testi és mezei munkák folytatását, melyekkel az élelemre s más az életre megkívántatókat keresik. Hasonlag meg kell szüntetni a heverést, játékokat, részegeskedést, vendégségeket, kézfogói lakomákat, perlekedéseket, civódásokat, adóhajtásokat, a többi vétkekkel együtt, melyekkel a szent nap megszenteltségtelenített és az Isten haragja felidézttetik.”⁵⁸

⁵⁵ Közli MOKOS 1901 (oldalszámozás nélkül). Vö. BOGÁR 1932, 90.; HK 2007, 15., 31.

⁵⁶ KISS 1881, 713. Vö. BOGÁR 1932, 90.

⁵⁷ KISS 1881, 733-734. Vö. BOGÁR 1932, 90.

⁵⁸ KISS 1881, 725. Vö. BOGÁR 1932, 90.

- 8, *Confessio Helvetica – II. Helvét Hitvallás* (1562, 1567; Szenci Csene Péter magyar fordításában: Debrecen, 1616; RMKI 465, RMK II 366; RMNy 1109; Oppenheim, 1616; RMK I 466; RMNy 1115): „Annac fölőtte ha az Ecclefiac kereßtyeni ßabadságbol az Ur ßületefenec, kőrnýűl metélkedésenec, kinßenedésenec, föl tamadásánac, Menyben menesénec, es az Bent Lélekneç az Apoftalokra valo el bocsáttatasánac emlékezetit meg Bentőlic, fölőtte igen javallyuc.”⁵⁹
- 9, *A pápai gyülekezetnek külsőképpen való igazgatására tartozó Regulák, avagy Articulusok* (1610-es évek második fele?): „III. Az Úrvacsorájának kiszolgáltatásáról. 1. Ezen mi gyülekezetünkben az Úrvacsorája kiszolgáltatassék rendszerint minden harmadik **vasárnap**. Annak felette, ugymint rendkívül, **Urunknak születése, körülmetélékedése, szenvedése, feltámadása, mennybe felmenése, és a Szentléleknek az apostolokra elküldetése napján** (Art. 34. Herczegszőlős. Art. 52. Köveskut.)”⁶⁰
- 10, *Komjáti kánonok* (1623, nyomtatásban megjelent: 1625): „XXIV. kánon. Az ünnepnapokról. A szentek ünnepeit, melyeknek megtartása a szentek segítségével hívásával egy forrásból származott, semmiképpen sem kell megtartani, hanem egyedül a **vasárnapot, Urunk fogantatása, születése, körülmetélékedése, szenvedése, feltámadása, menybemenetele s pünkösdi ünnepeit**, az **azokhoz tartozó ünnepnapokkal együtt**. XXV. kánon. Vasárnap nem szabad dolgozni. Mivel a vasárnap az istenitiszteletre rendeltetett nap, minden helyen teljességgel megtiltjuk a kézi munkát. A lelkipásztorok tiszte lesz tehát őrködni afelett, hogy **a keresztyén szombat** megsértői, a hatóság által példásan megbüntettessenek [...]”⁶¹
- 11, *A Somogy, Veszprém, Zala, Sopron és Vas vármegyékben lévő dunáninnei orthodox egyházak törvényczikkei, melyek kihirdettettek Tisztelendő Kanizsai Pálfi János úr, ugyanazon egyházak püspöke által a Pápán, 1630. junius 18-19. napjain tartott köz-zsinaton* (1630): „V. 2. A szent vacsorát minden hónapban **újhold vasárnapján**, azonkívül e három főünnepen: az **Úr születésének, husvétnek és pünkösdek** ünnepén nyilvánosan ki kell szolgáltatni, hogy ily módon a hallgatók annak gyakoribb élvezéséhez hozzászokjanak és annak házról-házra való babonás széthordása könnyebben megszüntethető és eltörölhető legyen. A szentjegyeknek ezt a széthordását ugyan sem szabadon nem engedélyezzük, sem elhamarkodott ítélettel meg nem szüntetjük;

⁵⁹ HH 1616, 163. Vö. BOGÁR 1932, 88-89.; KÁDÁR 2013, 51.

⁶⁰ Közli: THURY 1908, 182-183.

⁶¹ Közli: THURY 1908, 412-413. „Can. XXIV. *De diebus festis*. Dies festi sanctorum, quorum observatio ex eodem fonte cum invocatione sanctorum promanavit, nullo modo sunt observandi praeter **Dominicum diem**, item **Conceptionis, Nativitatis, Circumcisionis, Passionis, Paschatis, Ascensionis et Pentecostes** cum suis feriis.” POLGÁR 1864, 38. (az 1626-ban megjelent szöveget idézi)

hanem a hallgatók gyengesége miatt néhol a jobbulás reményében eltűrjük, úgy mindazonáltal, hogy az ilyesféle széthordásnál a lelkipásztor azon legyen, hogy a beteg házában, akinek a szent vacsorát magánosan ki kell szolgáltatni, egy kis gyülekezet legyen, nehogy az emberi babonát az úrvacsorának ily helytelen magános gyakorlása még jobban növelje.”⁶²

- 12, *Szalmári zsinat* (1646. június 10.): „IX. végzés. Az évfordulati ünnepeket, jelesen: megváltó **Krisztusunk születésének, körülmetéltetésének, szenvedésének, feltámadásának és men[n]ybemenetelének**, valamint a **Szentlélek elküldetésének** ünnepeit, melyeket a legtöbb keresztyének az Istentől az ő választott hűveire árasztott üdvös jótétemények hálás és ünnepélyes emlegetésére mindedig teljes egyetértéssel, kegyes buzgósággal és nagy haszonnal megtartottak, a sz[ent] zsinat ez után is, ugyanazon keresztyén szabadsággal, minden szinmutatás és babona s az ünneplés feltétlenül szükséges voltának vagy érdemének véleménye⁶³ nélkül egyházainkban megünnepelődőknek ítéli és nyilvánítja; és azokat a kikiről nyilván bebizonyodik, hogy azoknak eltörlötésére titkon avagy nyilván [...] izgatnak, arra büntetni határozta, hogy hivataluktól azon püspökség⁶⁴ közgyűléséig – a mely alatt laknak – felfüggesztessenek. Mert habár azoknak megtartása az egyetemes egyház szabad rendelkezése alatt áll is: még sem hisszük, hogy valaha míg a világ fennáll, azok eltörlésére igaz és elegendő okok adják elő magokat.”⁶⁵
- 13, *Geleji Katona István-féle egyházi kánonok* (1649): „LI. kánon.”⁶⁶ A keresztyéneknek istenileg rendelt egyetlen ünnepe az új-szövetségben az **Ur napja**, mely a szombat helyett hetenként a mi urunk Jézus Krisztus feltámadásának hálás emlékére, az egyetemes keresztyénség által az egész föld kerekéségén kegyes áhitattal megünnepeltetik. Ezen kívül bár nem is éppen isteni, de mégis kegyes egyházi, s nem sokára az apostolok kora után, de sokkal előbb a pápaság kezdeténél keletkeztek: a **Krisztus születésének és feltámadásának**, mint szintén a **szentlélek** [sic!] **elküldetésének** ünnepei, **két egymásután következő napokon**; az idvezítő **Krisztus körülmetélkedésének, szenvedésének és mennybe menetelének** ünnepei pedig **egy-egy napon**; melyeket a mi egyházaink a váltság áldásának ünnepélyes magasztalására s áhitatos emlegetésére, minden évben a legtöbb hitrokon nemzetekkel együtt keresztyéni szabadsággal, és minden babona nélkül – nem tartva azokat magokban más napoknál természettel szentebbeknek s multhatatlanul szükségéseknek

⁶² Közli: THURY 1908, 251-252.

⁶³ Értsd: *gondolata*.

⁶⁴ Értsd: *egyházkerület*.

⁶⁵ KISS 1875, 88-89.

⁶⁶ *De Festorum indicatione ac celebratione* POLGÁR 1864, 95.

– a kézi munkák nyilvános szünete –, két egyházi beszéd tartása-, buzgó könyörgések és hálaadásokkal megszentelnek.⁶⁷ [...] LII. kánon. Hogy ezeket annál nagyobb ünnepélyesség és előkészülettel lehessen megtartani, tartoznak azokat a lelkipásztorok 8 nappal előre, jelesen a megelőző úrnapján hallgatóiknak a reggeli szónoklat [prédikáció] után nyilvánosan megjelenteni, tudtul adni vagy kihirdetni [...]. LIII. kánon. A **szentek tiszteletére rendelt ünnepeket** pedig, minthogy azok a szentek segélyre hívásával [segítségül hívásával] egy kútfőből erednek és a pápistas képábránd jellegét viselik [...] nemcsak ki nem hirdetjük, hanem eltörlendőkné s éppen elvetendőkné hirdetjük. Hasonlag pedig azokat a **karácsony- és nagypéntek-éjszakai szónoklatokat**, melyek még némely egyházban megtartatni szoktak, mint tulajdon magának a pápaságnak maradványait, mindenütt elhagyni rendeljük.”⁶⁸ „LX. kánon. [...] Tehát a mi egyházainkban egy év folytán legalább hatszor ki szokták az Űrvacsorát rendszerint és nyilvánosan szolgáltatni u. m. 1) **Krisztus születése ünnepén**, 2) a **negyvenedik Űrnapon** [= Nagyböjt

⁶⁷ „Festum Christianorum divinitus institutum in Novo Testamento est solus dies Dominicus, qui septimanatim in gratam Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi memoriam, loco Sabbathi ab universa Christianitate in toto terrarum orbe, pia devotione concelebratur. Praeterea, et si non divina prorsus, Ecclesiastica tamen, piaque, non longe post tempora Apostolorum, longe vero ante exortum Paparum, festa quoque Nativitatis, et Resurrectionis Christi, itemque Missionis Spiritus sancti, cum duabus proxime sequentibus feriis: Circumcisionis autem, Passionis ac Ascensionis itidem Christi Salvatoris, singula singulis diebus, annuatim, ad beneficium redemptionis, solenniter celebrandum, devotaque mente recolendum, in Ecclesiis nostris, cum plerisque aliis confessionis nostrae Nationum, Christiana libertate, absque omni superstitione, opinioneque majoris prae aliis diebus sanctitatis per se et sua natura ac necessitatis absolutae, observantur, ac publica a laboribus manuariis quiete, binis concionibus, ardentibusque precibus, ac gratiarum actionibus, sanctificantur. [...]” POLGÁR 1864, 95-96.

⁶⁸ Kiss 1875, 24-26. „[...] Conciones similiter nocturnas, in vigiliis Nativitatis, ac Passionis Domini, hactenus in quibusdam Ecclesiis haberi solitas, tanquam ipsissimas Papatus reliquias, intermittendas ubique statuimus.” POLGÁR 1864, 96-97.

I. vasárnapja]⁶⁹; 3) **Husvét**ban, 4) **Pünköszt**ben, 5) A XI-ik Úrnapon **szenháromság vasárnapja** után,⁷⁰ 6) **Advent** első vasárnapján [...].”⁷¹

- 14, *Kecskeméten tartott Synodus közönséges végzései* (1652. március 13.): „*I. Regula*. Az **advent hetekben**, mindgyarást az **első vasárnap**tól fogva mind **vízkereszt napjái**g, megtiltjuk a régi sz. atyákkal, a mint a laodiceai és szent conciliumokban végezték Can. XXXIII. quaest. V. fol. 515, hogy senki derekas *vendégséget*, sem *kézfogást*, sem *leánykérést*, sem *eskütetést* ne szerezzen. Ha ki ezeket megengedi a Prédikátorok közzül: Tisztitól megfosztassék. Ismét: **Laetare Dominicától** fogva **Husvét után való második vasárnapig**; ismét: **Pünköszt előtt a Dominica Rogationum ad Dominicam Trinitatis**, azaz, az Innep előtt és utánna két hétre a nagy vendégségeket és minden céheket megtiltjuk. Ha pedig valaki titokban megcselekedné: az ekklézsia censurája legyen rajta.”⁷²

⁶⁹ A *Dominica Quadragesima* (POLGÁR 1864, 100.) latin eredeti kifejezés félrefordításáról és félreértelmezéséről van szó, ami egyrésztől feltehetőleg a fordító nagyfokú liturgiai tájékozatlanságát, de annak a korszaknak liturgiai érzéketlenségét is mutatja, amelyben a fordítás készült.

⁷⁰ Feltehetőleg az aratási hálaadásról lehet szó (manapság *újkenyéri úrvacsorának* hívják), Húsvét ünnepétől függően rendszerint augusztus hónapra esik. 2008-ban a nagyon korai Húsvét (március 23.) miatt pl. augusztus 3-ra, 2009-ben pedig augusztus 23-ra.

Június végi, július eleji aratási úrvacsorával találkozunk – a Sárlos Boldogasszony II. Vatikáni Zsinat előtti időpontját figyelembevéve – MILOTAI NYILAS István *Ágendájában*, vö. MILOTAI NYILAS 1621, 40-42.

A Geleji-féle kánonok rendjét követi – Adventtel követi – a NAGY István által kiadott ágennda is. Szintén megemlíti a „Pünköszt után a' 12-dik” vasárnapot, „melly a' Kalendáriumban rend-fzerint jegyeztetik, *Dominica* 11ma az az, *poft Trinitatis Dominicam*”. NAGY 1788, 39. Vö. FÖRDŐS 1866, 212.; FÖRDŐS 1875, 254.

⁷¹ KISS 1875, 29-30.

⁷² FÖLDVÁRY 1898a, 172-173. Vö. BÁRTH 2005, 52-53.

Egy 1747-es dunamelléki esperesi gyűlés szavá tette, hogy Vecsei István monori prédikátor „menyegzői lakodalmát sokaknak megbotránkoztatásával Áldozó-csötörtököt közvetlenül megelőzőleg tartották. Mentségükül azt hozták föl, hogy Vecsei István ipa Kecskeméti Biró Mihály csákvári prédikátor és vértessaljai Assessor a menyasszony elhozatalára ezt a napot tűzte ki, s nekik nem jutott eszükbe, hogy Áldozó-csötörtök estvéjén nem illik lakodalmat tartani [...]” FÖLDVÁRY 1898b, 192. Vö. BÁRTH 2005, 53.

25. MELLÉKLET

XVI-XVII(-XVIII). SZÁZADI MAGYARORSZÁGI ÉNEKESKÖNYVEK
FELIRATAI (SZEMELVÉNYEK)⁷³

- 1, Huszár Gál énekeskönyve (1560/61; RMK I 40; RMNy 160): *A Chriftus születeséről valo Diczeretec; Uy esztendőben; A Chriftus fel tamadasarol valo Diczeretec; A Chriftus mennybe meneséről.*⁷⁴
- 2, Váradi énekeskönyv (1566; RMNy 222): *Az Christvs születeséről valo diczeretec; Uy esztendőben; Cantio de passione et Resvrrectione Chrifti; A Christus menybe meneséről; Precatio ad Devm Spiritvm sanctum ante sacram Contionem.*⁷⁵
- 3, Komjáti Graduál, Huszár Gál énekeskönyve (1574; RMK I 332; RMNy 353): *A Christvsnac emberi tesbe Elfő el iöuefenec emlekezete-kor, kit à köffég Aduentnac fokot hiwni; A Mi Vrvnc Iesvs Christvsnac test szerent valo születesenec ünnepe; Karacson estin veczernyere valo Isteni Diczeret; Kis Karacson napia; Viz kereszt napia; Vizkereszt nap vtan az Vrnac napiain Veczernyeré valo Isteni diczeretek; A Qvadragesima Vr napiara, regvelre valo Antiphona; Azon üdőben Dellestre; Virag Vasarnapra valo Hymnvs; A Chri[s]tvs Iesvs kin szenvedesenec ünnepe; A mi Vrvnc Iesvs Christvsnac diczöseges fel tamadafanac ünnepe; A Christvs fel tamadasanac ünnepe után köuetközö Vr napiara valo diczeretec; A Christvs mennybe menesenec ünnepe; Pünkösöd napia; Szent Haromság ünnepe; Nyarba szombat napokra avagy az ünnepec eftire valo Diczeretec; Az Vrnac napiain, Az az, Vasarnapon Veczernyere valo ifteni Diczeretec.*^{76, 77}
- 4, Újfalvi Imre énekeskönyve (1602; RMK I 376, RMK I 377; RMNy 886): *Üdnepekre valo Enekek: Adventre; Az Christusnak test szerint valo születesének historiaja es haßna; Kis Karatsonra, Chriftus környülmetelkedefere, es az eztendőnek elfő napjaira valo enek; Vizkeresztre;*⁷⁸ *Virag Vasarnapra valo; Nagy Pentekre, avagy Chriftus ßenvedefere valo Enek; Husvet, avagy Christus*

⁷³ A kiadványokban található magyar és latin elnevezéseket enyhe modernizálással, olykor értelemszerű rövidítéssel (pl. Eperjesi Graduál) adom meg.

⁷⁴ Huszár 1560/61 feliratai alapján. Pünkösdre utaló felirat nincs, a Szentlélekről szóló énekek mint prédikáció előtti énekek ebben az énekeskönyvben az énekeskönyv elején találhatóak. Vö. HUBERT 2004, 110-113.; BOTTA 1991, 380-423.

⁷⁵ VÉ 1566, 117-156. feliratai alapján. Vö. HUBERT 2004, 115-116.

⁷⁶ Ezek után *Az apostoloc ünnepire avagy egyéb szenteknec emlekezeti napian* éneklendő tételek következnek.

⁷⁷ Az egyházi év *de tempore* énekrendjeit és szertartási utasításait a Huszár 1574, I. kötet, [285] oldalától találjuk meg a következő bevezetéssel: *A Mi Idvözítő Vrvnc Iesvs Christvsnac Ünnepire valo regveli es Dellesti Diczeretec.* Vö. HUBERT 2004, 120-125.; BOTTA 1991, 438-468.

⁷⁸ Kiskarácsony és Vízkereszt napjára egy-egy éneket tartalmaz az énekeskönyv, ezek a ma használatos énekeink között is szerepelnek: RÉ 282 és 225.

- feltámadása napjára; Aldozora Avagy Christus menyben fel menesfere; Pünkösztre, Avagy Szent Lelek elbocsátása napjára; Szentharomság napiára.*⁷⁹
- 5, Kálmáncsai Graduál (1620-as évek⁸⁰): *A Krisztusnak emberré lételéről*;⁸¹ *In Adventu Domini; In Jejunio*;⁸² *Virágvasárnapra; Hymni Quadragesimales; In die Palmarum; In die Parasceve; Sequuntur Hymni Paschales; In die Ascensionis*;⁸³ *In die Pentecostis*. A verzikulusok feliratai: *In Adventu Domini; In die Nativitatis; In Feris Epiphaniarum; In diebus Quadragesimales; In maioris Hebdomadis; In die Pascatis; In die Ascensionis; In die Pentecostis; In die Trinitatis*. Az antifonák között az *Antiphonae Natales* és az *Antiphonae Epiphaniarum* között szerepel az *In die Circumcisionis* megjelölés.⁸⁴
- 6, Eperjesi Graduál (1635): *Dominica I Adventus; Dominica II Adventus; Dominica III Adventus; Dominica IV Adventus; De Nativitate Domini nostri Jesu Christi; Dominica post Natalem; In die Circumcisionis domini; Dominica post Circumcisionem Domini; Uly esztendőre*;⁸⁵ *In Epiphania; Dominica I-VI Post Epiphania; Dominica Septuagesimae; Dominica Sexagesimae; Dominica Quinquagesimae; Dominica Invocavit; Dominica Reminiscere [Dominica 2 Quadr⁸⁶]; Dominica Oculi [Dominica 3 Quadr⁸⁷]; Dominica Letare [Dominica 4 Quadr⁸⁸]; Dominica Judica; In ramis Palmarum; In die Parasceves; De Resurrectione Domini nostri Jesu Christi; Dominica Quasimodogeniti; Dominica Misericordias; Dominica Jubilate; Dominica Cantate; Dominica Vocem jucundi[tatis]; De Ascensione Domini nostri Jesu Christi; Dominica*

⁷⁹ ÚJFALVI 1602, 75-103. Vö. HUBERT 2004, 141-150.

⁸⁰ A tudományos kutatás egyik része (Stoll, majd FERENCZI) a szertartáskönyv keletkezését „1622-1626-ig terjedő évekre” teszi. Vö. KG, 111-112. FERENCZI feltételezése szerint a Kálmáncsai Graduált a Batthyány, Ráday és Óvári testvérgraduálok előtt kezdték lejegyezni. KG, 112.

⁸¹ A megnevezést mintegy a karácsonyi ünnepkör összefoglalásaként és felirataként kell értelmeznünk, hiszen a később jelzett *In Adventu Domini* idejére szánt himnuszt (*Új világosság jelenék*) más adventi himnuszok megelőzik, majd karácsonyi (pl. invitorium) és vízkereshti (*Heródes diös ellenség*) tételeket találunk. Az *Új világosság* himnusz felirata, latin címe alatt a leíró szintén latin nyelven megjegyzi, hogy azt az első helyre kell állítani (*Hic Hymnus primo loco ponatur in adventu Domini*). A könyv első fele (himnuszok) ugyan az egyházi év rendjét követik, de némi következetlenséggel, amire több magyarázat lehetséges. Azonban feltűnő, hogy a verzikulusok közlése már következetesebb, az antifonaszorozat pedig már az egész egyházi esztendőre kiterjed, itt szerepel az *Úr körülmétélése*, azaz *Kiskarácsony* napja is. KG, 112-113.

⁸² Böjti időre való litánia felirata – *jejunium*.

⁸³ A felirat az egyetlen pünkösdi himnusz előtt és után is szerepel.

⁸⁴ KG, 9-75. (az átírási oldalszámait) feliratai alapján.

⁸⁵ Két ének (*kanció*) felirataként fordul elő a kifejezés.

⁸⁶ Ének (*kanció*) felirataként.

⁸⁷ Ének (*kanció*) felirataként.

⁸⁸ Ének (*kanció*) felirataként.

- Exaudi; De Spiritu Sancto; De Sancta Trinitate [Dominica Trinitatis⁸⁹]; Dominica I-XXVII Post Trinitatem.*⁹⁰
- 7, Ráday Graduál (XVII. század):⁹¹ Himnuszok: *De Adventu Domini Nostri Jesu Christi; De Nativitate Domini Nostri Jesu Christi; Quadragesima; In ramis palmarum; Resurrectio; Ascensio; In die Pentecostes; In festo Sanctae Trinitatis.* Responsoriumok, verzikulusok, benedicamusok és antifónák: *In adventu Domini; In die Nativitatis; In die Epiphaniarum;*⁹² *In diebus quadragesimalis; In die paschatis; In die Ascensionis; In die pentecostes; In die Trinitatis.*⁹³
- 8, Cationale Catholicum (1676): *De Adventu Domini, Adventi énekek; De Nativitate Domini nostri Jesu Christi, Karácsoni énekek; Novus annus, Uj esztendőre való énekek; Epiphania Domini, Viz-kereszt napjára való énekek; Cantus Quadragesimales, Nagy böitre-való énekek, Hymnus in coena Domini, Hymnus pro Dominica Palmarum, Virág-vasárnapra, Nagy-szereda, Nagy-csütörtök, Nagy-pentek; De Resurrectione Domini, Husveti énekek; De Ascensione Domini, Aldozora-való énekek; De Spiritu Sancto, Pünkösti énekek; De Sacrosancta Trinitate, A' Szent Haromságról;*⁹⁴ *Dominica IV. post Trinitatem.*⁹⁵
- 9, „Öreg Debreceni” énekeskönyv (1778). *Ékes rhythmusú Hymnusok, az esztendőtszakai innepeknek rendjek szerint. [Advent];*⁹⁶ *Karátsonra tartozók; Vízkereszt napjára; Böjti napokra való; Nagyhéti napokra; Nagy Péntekre való; Húsvét innepiek; Urunk' menybe menetelére; Pünköst innepiek; Szent háromság napra.*⁹⁷ A zsoltárparafrázisok után következnek az *Innepi énekek: Adventre; Nagy Karátsoni dítseretek; Kiskarátsoni dítseretek; Vízkereszti dítseretek; Virágvasárnapi dítseretek; Krisztus kinszenvedéséről való dítseretek; Húsvéti dítseretek; Urunk mennybemenetelire való dítseretek; Pünkösti dítseretek; Szent háromság napi dítseretek.*⁹⁸

⁸⁹ Antifóna felirataként.

⁹⁰ EG 1635 feliratai alapján.

⁹¹ A Batthyány, Ráday és Óvári Graduálokat szerkeztük, elrendezésük és tartalmuk hasonlósága miatt testvérggraduáloknak nevezzük.

⁹² Vízkereszti himnuszt (pl. *Herodes hostis impie, Gonosz kegyetlen Heródes*) nem tartalmaz a Graduál, egyéb vízkereszti tételeket igen.

⁹³ Vö. GR, 19-20.

⁹⁴ CC 1676, 169-559. (a kiadvány oldalszámozása szerint) alapján. A forrás egyszerre adja meg a latin és magyar nyelvű ünnep(kör) neveket.

⁹⁵ CC 1676, 980.

⁹⁶ Külön nem szerepel, csak az egyes lapok felirataként.

⁹⁷ ÖD 1778, 3-43. feliratai alapján.

⁹⁸ ÖD 1778, 261-376. feliratai alapján.

26. MELLÉKLET

SZENCI MOLNÁR ALBERT *OPPENHEIMI BIBLIA FÜGGELÉKE*⁹⁹ (1612)
RMK I 435; RMNY 1037

SZENT
DAVIDNAC
SOLTARI AZ FRANCIAI
NOTAKNAC ES VERSEKNEC
MÓDGYOKRA MAGYAR VER-
fekre forditattac és ren-
deltettec

Az

Szenci MOLNAR ALBERT által.

*Egyéb régi fzkott Pſalmoſockal és válogatott lelki énekecek:
Catechifmuffal, közönséges imátságoknak és Egyházi
ceremoniaknac formáival
egyetemben.*

[...]

OPPENHEMIUMBAN

Nyomtatott GALLER HIERONYMUS által,

M DC XII.¹⁰⁰

[...]

[124] Ünnepi Enekec.

Adventre, az az: Eljövételre való énecec [...]

Nagy karácsonra, vagy Chriftus születésének innepere való énekecec [...]

[126] Kis karácsonra vagy Uy efztendőre való énecec [...]

CHRISTVS SZENVEDESENEC es halálának hiftoriaja az négy Evangeliftác
fzerint [...]

[128] Hufuetra avagy Chriftus feldámádáfa [sic!] napjára való Enekecec [...]

[129] AZ CHRISTVS MENYBE menéséről [...]

[130] PÜNKESD INNEPERE [...]

[131] AZ SZENT HAROMSAGROL [...]

⁹⁹ Az *Oppenheimeri Biblia* (RMK I 434) függeléke. P. VÁSÁRHELYI 2006, 85-116.; HELTAI 2008, 38., 40-41.; vö. DÉZSI 1897, 180-181.

¹⁰⁰ A Biblia Ötvös László gondozásában megjelent hasonmás kiadását (Debrecen, 2002.) használtam.

27. MELLÉKLET

SZENCI MOLNÁR ALBERT: *POSTILLA SCULTETICA*¹⁰¹ (1617)

RMK I 475; RMNy 1144

POSTILLA SCULTETICA:

AZ EGESZ ESZTENDŐ ALTAL VALO

VASARNAPOKRA ES

FŐ INNEPEKRE RENDELTETET

EUANGELIOMI TEXTUSOKNAC

MAGYARAZATTYA.

Mellyben az igaz Tudománnac részei befoglaltatnac, és az

ellenkező tévölgéfec meghamiffitatnac.

Az egyigyű Kerefztyéneknek épületekre nyomtatásban kiboczáttatott:

SCULTETUS ABRAHAM ÁLTAL;

Az Rhenus vize mellékén regnálo FRIDERIC Palatinus Hertzegnec

Haydelbergaban Udvari fő Prédikátora által.

Mellyet Németből Magyar nyelvre fordított

SZENCI MOLNAR ALBERT.

Ez mellé adatott azon Autortól egy Uy eſtendői prédikátzo [sic!], az az: Hiftoriai

Tanítás az Iftenec czudálatos dolgairól az ő anya ſent Egyházánac reformálásában, terjeſtésében és megtartásában, az elmúlt fáz eſtendőkben.

[...]

1617.

Oppenheimiumban nyomtatta Bafileai GALLER HIERONYMUS maga költséggével.¹⁰²

[...]

[8] Eztis akarom, hogy alkolmafom megláttam, miczoda könyvec forogjanac kiváltképen az mi népeinknek kezekbe, és mellyek nélkül fűkölködgyenec. Látam egy néhány rutalmas eretnec könyveketis: De vадnac, hálá Iftenec, azoc ellen fűp hafznos Magyar könyvec és ki nyomtatott prédikátzokis. Tudniillic Melius Peteré, Hellopœus Balinté, Carolyi Peteré, Félegyházi Tamásé, Berekfzfzi Peteré, Dereczkei Ambrosé, Gyarmati Miklosé: de fűánando dolog, hogy ritkan nyomtattatnac ki, és igen drágán adatnac.

Magyar Poſtillat négyet láttam: Kulczar Gyorgét, Boythe Iftvanét, Bornemifza Peterét és Telegdi Miklosét, de az elsőtől kiválva, alig méltóc az többi, hogy uyjobban

¹⁰¹ HELTAI 2008, 53.; VÁSÁRHELYI 1985, 26-54.; vö. P. VÁSÁRHELYI 2006, 10-11.; DÉZSI 1897, 206-207.; FEKETE 1998/1999, 247-248.

¹⁰² RK RMK 2,20. Nincs meg a használt példány eredeti címlapja, azt egy feltehetőleg egy XVIII-XIX. századi kéz tintával pótolta. A kötetbe később beragasztották a Nemzeti Múzeum példányának címlapját.

ki nyomtattaffanac, mivelhogy azonközben foc bölcz emberektől Deakul és egyéb nyelven fockal hafznofb Poftillác irattattac: Akarnám ha az Atyafiac némellyeket Deakbol magyarrá forditanánac. Száma ninczen az Nemet nyelven valo Poftillaknac, prédikatzos könyveknek. Czaknem minden fő prédikátor ki boczátyta prédikátzoit. Ez elmult efsztendőbenis az Haydelberga városánac fő prédikátora, Mylæus Janos ékeffen kinyomtattatta az ő Vafarnapi prédikátzoit.

Hogy pedig felköltőzéfemnek utánna előfzer ez Abraham Scultetus Uram Poftilláját forditanám meg, első oka ez, hogy egynihány könyvárofoz kértéc arra, még Magyar orfzágba költőzéfem előttis: máfic oka, az authorhoz valo beczületem, fzeretetem, kinec prédikátzoit, már hufz efsztendőtől fogva gyakorta őrdőmeft halgattam és lelki vigasztaláommal olvaftam: nemis tudoc máft, hogy ennél fzezb *methoduffal*, rendel, és világosz értelemmel vólna írva. Innen vagyon hogy Németülis ez hat efsztendőkben immár kétfzer nyomattatott ki foc ezer exemplárra. Honnét azt reménlem, hogy Magyarólis némelly hiveknél ked- [9] ves fogjon lenni: Noha én az Magyar fzőnác olly ékeffen folyásával azt nem fordithattam, az mint Nemetül vagyon írva: Az miképpen hogy, az fzőnyegetis ha megfordittyá ember, nem fzinthe olly ékes más felől. De én az én vékony erőm fzerint fzolgaloc az egyigyű hiveknek. [...]

[11] Irtam Oppenheimumban, Palatinufnac az Rhenus vize magas partyan valo oo városában. Szent Georgy havánac 3. napján Chriftus Urunknac 1617. efsztendejében.

Kegyelmeteknek az Chriftusban

attyá fia, és kéfz fzolgája,

MOLNAR ALBERT.

[...]

[21]

SCVLTTETVS ABRAHAM

POSTILLAJA, avagy az Vafarnapokra

Rendelt Euangeliomi részeczkéknek

igaz Magyarázattyá.

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Adventi Első Vasarnap[...]	Az Christus Orfzágáról, és annac alatta valókrol
Adventi Masodic Vasarnap[...]	Bizonyos voltáru, modgyárol és idejéről az Chriftus utolsó eljövételinec
Adventkor Harmadic Vasarnap[...]	Hogyha ember bizonyos lehető, es mint leheffen bizonyos az igaz Religio felől, hitnek villása [sic!] igaz volta felől
Adventnec Negyedie Vasarnapja[...]	Chriftus Urunc fzent Jánofstul ez világ igaz Idvözítőinec hirdettetic

MELLÉKLET

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Az Kereztienec Fő Innepere, Karatfon napjára. Első Predikatio	Az Angyaloc Karátfon efti
Karatson Innepere Masodic Predikátzo	Az Pafztoroc Karatfon efti
Karatson Utan Valo Vasarnap[...]	Az vén Simeonnac Kereftől és vigasztalafrol valo predikátzoja
Kis Karatson Napjara, vagy az Uy Esztendő innepére [...]	Uy életről es Uy vigasztalálafrol az következendő uy efztendőre
Vizkereszt Napja[...] ²⁶	Az pogányoc Karátfona
Az Szent Simeonnac halalhoz keszitő predikátzoja. [...]	Halálhoz kéfzitő mefterség
Első Vasarnap[...]	Az Kereftzyéni életnecc forgáfa
Masodic Vasarnap[...]	Az jámbor házafofnac Kereftzetről és vigasztaláfokrol
Harmadic Vasarnap[...]	Ez prédikacio arra tanit mint leheffen valamely orfzágna, várofnac, gyülekezetnecc bodog és állando állapattya, gyarapodáfa
Negyedic Vasarnap[...]	Az Kereftzyén Anya fzent egyháznac ez földén vefzedelmes állapattyaról, és annac vigasztalásáról
Ötödic Vasarnap[...]	Ez prédikáció arról tanit, hogy az Iften anya fzent Egyházában ez földén, az joc és gonofzoc elegyefleg vadnac: és ez mellett, mint kellyen az híveknec magokat vífelniec, és vígaltalnioc
Septuagesima Vasarnap[...]	Három féle népekről az Iften fzőlejtében: és kinec-kinec jutalmáról
Sexagesima Vasarnap[...]	Summája ez prédikacionac ez, hogy az Iften igejénec nem minden halgatoi idvözűlnec: és annac magoc okai: némelyec penig idvözűlnec, kiért Iftennec adgyanac hálát
Esto mihi Vasarnap[...]	Az lelki vakságról, mi legyen az, miképpen gyógyitfon meg abból minket Chriftus Urunc, és mint legyűnc azért néki hálá adóc
Invocavit Vasarnap[...]	Ez prédikacio megtanit, minemű kísérteteckel oftromollya az Sátán az híveket: és azokat az kísérteteket mint kellyen meggyőznie
Reminiscere Vasarnap[...]	Ez predikacio megtanit mint kellyen minden hiv Kereftzyénnecc, ez Cananéabéli afzízonyi állatnac példájával, az Chriftuffal megvini, minden kísértetet meggyőzni, és ő tőle végre az kívánt fegedelmet megnyerni

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Oculi Vasarnap[...]	Megbizonyította Chrifthus hogy ő az Sátannakis paranczoló Ura legyen, és int mindē ugyanann fűletteket, hogy őrizkedgyenec az őrdőgnec uyjobban valo kísértetítől
Lætare Vasarnap[...]	Az Urnac fzei azokra néz nec, az kik őtet félic, kic az ő jovóltába biznac, reménlenec: hogy azoknac lelkeket megmentfe az haláltul, és el táplállyá őket az drága időben
Judica Vasarnap[...]	Az Chrifthus igéje az Kerefztyének nec élete
Az Virag Vasarnapi Euangelium	az Első Adventi Vasarnapon magyaráztatt meg
Következik az Jesus Christus szenvedesenec es halalanac, kiváltképpen valo részei szerint, egynéhany prédikatzokban megmagyaráztatt Hiftorija. ²⁷	
Első Predikatzó	Az földi Conciliumról, Papi gyűléfről, melyben az Pariséufoc tanácskoznac az Ur Christus ellen Jerufalemben
Masodic Predikatzó	Az mennyei Conciliumban minemű végezés lőtt az Chrifthusra az ő öröcké való fzent Attyátul
Harmadic Predikatzó	Az Hufvétí báránnac és az Ur Vaczorjánac egybe hafonlításáról
Negyedic Predikatzó	Az Chrifthusnac vérrel veritékeztető haláli hartzárul, melyet megfzenvedett az olayfás kertben
Ötödic Predikatzó	Mit fzenvedett legyen Jefus Urunc Jerufalemben az Papi Tanács előtt
Hatodic Predikatzó	Szent Peter Apaftalnac fzomoru efetiről, és ő néki igaz penitencia tartásáról
Hetedic Predikatzó	Mit czelekedtenec az Ur Chrifthusfal az Pilatus Tifzttarto hazában
Nyoltzadic Predikatzó	Az Ur Chrifthusnac gyalázatos kivetetéferől, és az Kerefztfára nagy kinnal fefzitetéséről: Holott az ő Teftamentombéli Aron papi áldozatnac, és az Chrifthusnac az Kerefztfán való véres áldozattyánac egybe hafonlítása adatic előnkben
Kilentzedic Predikatzó. Nagy Pentekre	Az nagy czudákról, melyec az Jefus Chrifthus halálakor lőtt nec: Honnét megbizonyítatic, hogy az Jefus az igaz idvőzitő, és az ő halála az egyetlen egy áldozat az mi bűneinkért
Tizedic Predikatzó	Az Ur Chrifthusnac eltemettetéséről
Husvet Innepe[...]	Első Prédikátzó Mint jelentőtte meg magát az feltámadott idvőzitő Jesus Christus Mária Magdalénánac

MELLÉKLET

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Husvet Napja[...], Masodic Predikátzo	Az Ur Chriftus feltámadásának gyümölcziről és hafznairól
Husvet Hetfője[...]	×
Quasimodogeniti Vasarnap[...]	Az fzent Thamás Apaftalnac Hufvét utóllýáról
Misericordias Domini Vasarnap[...]	Az Chriftus juhainac efmertető jegyeiről és fzaadságokrol
Jubilate Vasarnap[...]	Summája ez prédikatzonac, hogy az hiv Kerefztyénec minden kerefztben és nyomorufágban, vig és bátor fzivvel legyenec, meggondolvan azt, hogy ő reájoc az kerefzt nem tóténetből [sic!] efic, hanem az Iftenec kegyelmes akarattýából boczáttatic: és hogy az nem fokáig tart, hanem az fzmoruságnac elmulhatatlan örömré kellyen fordulni
Cantate Vasarnap[...]	Az fzent Léleknec vigaztalo tífztiről, melyet vífellyen az Kerefztyen anya fzent Egyházban
Vocem Juc[u]nditatis Vasarnap[...] ²⁸	Az könyörgésről
Christus Menybe Menetelenec Napja[...]	Az Chriftufnac menybe meneteliről, az Iften jobján üléről és az ő eljövételiről
Exaudi Vasarnap[...]	Hogy egyedül czac az Kerefztyén Religio mutáffa meg az öröc életnecc utát: és mint kellyen az hívő Ketefztyénec [sic!] ennyi foc vízfza vonyo fzakadáfoc között magát tartania
Pinkest Jeles Napja[...]. Tanusagra valo igéc, az Apoftali czelekedetnecc máfodic réfzéből	Az fzent Léleknec fzemélyéről és tífztiről, és miképpen leheffen ember réfzes az fzent Lélekben
Pinkesd Innepe[...]. Másodic Prédikátzo	Azoknac efmertető jegyeiről, az kic az Jefus Chriftuft fzeretic, és mely jeles jutalmat azoc várhaftanac
Pinkesd Innepe[...]. Harmadic Prédikátzo	Az mi idvőfségünknecc kezdetiről, közép ezköziről és végéről
Szent Haromsag napj[fa ...] ²⁹	Ez prédikátzo tanit, mely fzükséges legyen az uyjonnan valo fzületés: és mi legyen annac termézfeti, ereje és tulaydonsága
Első Vasarnap[...]. Szent Haromsagnap utan	Ez prédikátzo megtanit miczoda bűnőktől őrizzéc magokat az gazdagoc, hogy ha az friffen lakozó gazdaggal el nem akarnac kárhozni: és ez ellen mi legyen az fzegényeknecc vigaztaláfoc
Másodic Vasarnap[...]. Szent Haromsagnap	Ez prédikátzo arra tanit meg, mit czelekedett legyen az Iften az emberecc idvőfségekre: azoc pedig mely hálaadatlanoc, és minemű büntetes következzéc az hálaadatlanóságra

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Harmadic Vasarnap[...] Szent Haromsagnap utan	Ez prédikátzó megtanít, hogy az Chriftus igazán és jól czelelfzi, hogy ő az Fukarokkal és bűnösöckel nyájaskodic
Negyedic Vasarnap[...] Szent Haromsag utan	Intés az fzeretetre és irgalmafságra: elintés az fzeretetlenségről és irgalmatlanságról
Ötödíc Vasarnap[...] Szent Haromsag utan	Tanuságoc az Kerefztyéni Gazdaknac gazda afzfzonyoknac, mint vehefséc az Iftenec az földi jockal való bevseges áldását, és azockal mint éllyenec idvöffegeffen
Hatodic Vasarnap[...] Szent Haromsag utan	Mi legyen az Euangelium fzerint való élet, és miczoda nagy erős okokért kellyen arra igyekezni
Hetedíc Vasarnap[...] Szent Haromsagnap utan	Ez prédikátzóban megbizonyitatic, hogy az Iften az öveit nem hadgya tápláláf nélkül: és megtanít mint kellyen az Iftenec tefti áldáfival jól élnűnc
Nyoltzadic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap utan	Egynéhany regulác, az mellyekből megitiltethetic, melly legyen az igaz avagy hamis tudomány; és melly legyen az fzentséges avagy képmutató tettetetes élet
Kilentzedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap utan	Miképpen és mi okokért fzerezzen az ember magánac az hamis Mammonból jó akaró barátságos embereket
Tizedic Vasarnap[...] Szent Haromsagnap utan	Jerufalem városánac és az Sido népnek rettenetes vefzedelméről: és arról az bűnről az mellyel ez utolsó kemény büntetést nyakokra vontác
Tizenegyedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap utan	Mi okaért kellyen embernek az imátságnac házába őrdömeft menni: és ott mint kellyen az Iftent fegitségűl hívni
Tizenkettödíc Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap utan	Az Ur Jéfushoz való háláadáfra tanító prédikátzó, az ki mindeneket jól czelekedett, ez mai naponis jól czelelfzic, és ennekutánnais mindeneket jól czelekedic mind őrdöckön őrdöcké
Tizenharmadic Vasarnap[...] Szent Haromsagnap utan	Ez predikátzóban megbiznyitatic hogy mi fockal bódogab emberek legyűnc, hogy nem az mi eleinc vóltanac az Papiftaságban
Tizenegyedic Vasarnap[...] Szent Haromsagnap utan	Mint kellyen embernek Kerefztyénségét elkezdni, abban diczéretefen elő menni, és álhatatofon végig megmaradni
Tizenötödíc Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap utan	Ez Predikátzó elint az fővfénségről: vizgattallya az kicziny hitűeket: és olly mefterségreis tanít, mint teheffe ember annac fzerit, hogy ő néki mind ideig, s' mind őrdöcké elege legyen

MELLÉKLET

Felirat	A prédikáció címe/összefoglalása
Tizenhatodic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Ez prédikátzo megtanit, melly mulandó és nyavalyáságos legyen ez mi életűnc: If meg, hól kellyen embernek ez ellen vigasztaláft kerefni: és mint kellyen embernek ez illy vigasztalásért az Iftenhöz háláadónac lenni
Tizenhetedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Szombat napi innepléről
Tizennyoltzadic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az Törvényről és az Euangeliumról
Tizenkilentzedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az igaz hitnek tulaydonságiról, és miczoda módot rendet tartfon az Ur Chriftus az mi lelkeinknek megorvoflásában és meggyogytásában
Huszadic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az Kerefztyén anya fzent Egyházac az Chriftuffal való lelki menyegzőjéről
Huszoneggyedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után ³⁰	Az királyi fő emberenc hitiről
Huszonkettődíc Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Ez prédikátzo megtanit, miért és miképpen kellyen felebarátinknac minden ellenűnc való vétkeket megboczátanunc
Huszonharmadic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az adó pénzről
Huszonnegyedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az Iften fiainac fzárándoc járáfokról az mennyei orvoshoz az Jefus Chriftushoz
Huszonötődíc Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az Pifztító [sic!] utálatofságról
Huszonhatodic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után ³¹	Az Iften fiának eljőveteliről az utolfo itiletre
Huszonhetedic Vasarnap[...] Sz. Haromsagnap után	Az őrcé életéről.
Uy Esztendői, vagy Kis Kiratsoni [sic!] predikatzo	Az az, Historiaiai tanítás, melly czudalatoskeppen reformalta az Ur Isten ez elmúlt fzáz efsztendőben, az ő anya fzent Egyházát, és azt mint igazgatta vezérlette, és mind ez ideig mint tartotta meg. ³²

28. MELLÉKLET

VÁSÁRHELYI GERGELY: *EVANGÉLIUMOK ÉS EPISTOLÁK*¹⁰³ (1618)¹⁰⁴

RMK I 477; RMNy 1151

Elsoe Advent Vafarnap
Masodik Advent Vafarnap
Harmadik Advent Vafarnap
Negiedik Advent Vafarnap
Karacson Napia
Sz. Janos Napia
Apro Szentek Napia
Kis Karacson Napy [sic!]
Viz Kerezt Napy
Karacson vtan első vafarnap
Karacson vtan Mafodik vafarnap
Karacson vtan Harmadik Vafarnap
Karacson vtan Negiedik vafarnap
Karacson vtan Eotodik Vafarnap
Karacson vtan Hatodik Vafarnap
Karacson vtan Hetedik Vafarnap
Septvuagesima Vafarnap
Sexagesima vafarnap
Qvinqvagesima Vafarnap
Hamvas Zeredan
Elseo Beoiti Vafarnap
Masodik Beoiti vafarnap
Harmadik Beoiti Vafarnap
Negiedik Beoiti Vafarnap
Eotodik Beoiti vafarnap
Virag Vasarnap
Nagi Czotortok – Nagi Czeoteorotok
Vrvnk Iesvs Christvsnak Zenvedefenek Hiftoria az negi Evangeliftabel
Hvsvet Napy
Hvsvet Masod Napy

¹⁰³ MIHALOVICS 1900, 411-422.; KUDORA 1902, 121.; vö. HELTAI 2008, 44-45.

¹⁰⁴ RK RMK I,371; a használt példánynak nincs meg a címlapja. RMNy címléírás: „Eszkendő által az anyaszentegyházról rendeltetett vásárnapokra és innepekre evangeliomok és epistolák es ezekre való lelki elmékedések. Irattatott iesuiták rendin, Maros Vásárheli Gergelytől. Beczben 1618 Gelbhar.”

Hvsvet Harmad Napya
 Hvsvet vtan Elso Vafarnap
 Hvsvet vtan Mafod Vafarnap
 Hvsvet vtan Harmadik Vafarnap
 Hvsvet vtan Negiedik Vafarnap
 Hvsvet vtan Eotodik Vafarnap
 Kerezt Jaro Hetbe
 Aldofo Napya
 Aldofo vtan valo Vafarnap
 Pvnkozdz Napya – Pvnkõsd Napya
 Pvnkozdz Masod Napya
 Pvnkosd Harmad Napya
 Pvnkosd vtan Elso Vafarnap – Pvnkõsd elso Napya
 Pvnkosd vtan Mafodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Harmadik Vafarnap
 Pvnkozdz vtan Negyedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Eotodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hatodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hetedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Niolezedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Kilenczedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen egyedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen kettodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen Harmadik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen negyedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen eotodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen Hatodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen Hetedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen niolezedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Tizen kilenczedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezdik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hveznegiedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon kettodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon Harmadik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon negiedik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon eotodik Vafarnap
 Pvnkosd vtan Hvezon hatodik Vafarnap

29. MELLÉKLET

SZENCI MOLNÁR ALBERT: *IMÁDSÁGOS KÖNYVECSKE*¹⁰⁵ (1621)

RMK I 514; RMNy 1238

Imadsagos
KÖNYVECZKE,
Mellyben szép Hálá adáfoc és
áhitatos Könyörgéfec vadnac: Kinec-
kinec akarmelly rendē, mindennemű
állapattyában és szűkfégében, napon-
kint elmondáfra hafznofoc
és alkolmatafoc.
Az igaz Religion valo Tanítóknac és Marty-
roknac, az fz. Irás fzerint fzerzett uy és
ó könyveikből fzedettek.
Mellyet Magyar nyelven uyonnan bo-
czátott ki

SZENCI MOLNAR ALBERT.

[...]

Nyomtattác Haydelbergában,

[...]

M. DC. XXI.¹⁰⁶

[...]

[228] Az V. Rend. Bizonyos és nevezetes idökre valo könyörgéfec [...]

[229] Könyörgés Vasárnagra vagy Innepre [...]

[236] Imátság az mi megváltságunknac titkárol, Minden innepre, Karáczonra, Hufvétra, Urnac menybe menetelire, Pinkefdre, és az útolsó iteletnec meggondolattyára : és minden egyéb idökben valo megefzmélléfre, és áhitatos buzgo könyörgéfre fzereztetett Bullinger Henric. által.

Karáczon innepére [...]

Adventkor, Tudománya és czudatéteményi az Chriftufnac [...]

[237] Nagy Pénteken az Chriftufnac fzenvedéséről [...]

Hufvét. Chriftufnac Feltámadáfa [...]

[238] Menybe menetel, és Pinkefd [...]

Chriftusnac máfodic eljövetele az itiletre [...]

¹⁰⁵ HELTAI 2008, 82.; SZENCI MOLNÁR 1621; P. VÁSÁRHELYI 2006, 117-133.; vö. DÉZSI 1897, 210-211.; KISS 2004, 19-39.

¹⁰⁶ A P. VÁSÁRHELYI Judit gondozásában megjelent (Budapest, 2002.) faksimile kiadást használtam.

- [239] Mas imádság karátfon napjára, Hálaadás az Chrifus emberré léteért [...]
 [240] Imádság kis Karácsonra vagy Uy efztendőnapjára [...]
 [241] Meggondolattya az Chrifus fzenyvedésének Nagy Pénteken [...]
 [243] Imádság az SZ. Lélec Iftenhöz [...]

30. MELLÉKLET

ZVONARICS MIHÁLY POSTILLÁI (1627),¹⁰⁷ [1628¹⁰⁸]
 RMK I 560; RMNy 1380¹⁰⁹

Advent elseo urnap[...]
 Advent masodic urnap[...]
 Advent harmadic urnap[...]
 Advent negyedic urnap[...]
 Karacson eyiel[...]

Az Iesus Christusnac ez világ egyedűl valo megvaltoianac testi szent Szűletésének örvendetes innep[e ... – élőfej:] Karacson napiara valo praedicatio

Azon Christus Iesus testi szent Szűletese napiara rendeltetet dellesti Praedicatio, melyet az Pafztoroc örvendezésérű így irt meg fzent Lukács Evangélifta könyvének máfodic rézfében [... – élőfej:] Karacson napiara valo dellesti praedicatio

Christus Urunc Szűletese napia utan valo urnap[... – élőfej:] Az Christus Szűletese utan első vasarnap[...]

Kis Karacson napi[a ...], az Christus kórnyűl metelkődese innepe[...]

Christus koernyűl metelkődese napia utan valo Urnap[... – élőfej:] Első vasarnapi praedicatio Kis Karacson utan

Viz Kerezt napia[...], az az: az Christvs meg ielenese innepe[...]

¹⁰⁷ RK RMK 2,27; a használt példánynak nincs meg a címlapja. RMNy címleírás: „Magyar postilla, az az az vasarnapokra es egynehany nevezetes innepekre rendeltetet evangeliomoknak első részben foglaltatot világos és értelmes magyarázattya, melyet az fő tudos és nevezetes Szent Irás magyarázó doctoroknak és professoroknak írásokbul irtt és szerzett éltében az Istenben elnyugot és idvözűlt Zvonarits Mihaly sarvari praedicator es Dunan innen valo keresztyén ecclesiáknac superintendense, és holta után maradéki kinyomtattattanac... Csepregeben MDCXXVII Farkas.”

„... esztédő által, az ötven három Vrnapijara (melyet Pápás nevezettel Vasárnapnak nevezűnk).”

Idézi: VELLEDEITS 1912, 205.

¹⁰⁸ A példány nincs meg a RK-ban. RMK I 567; RMNy 1404. Az egyházi év második felét tartalmazó második kötet digitalizált változatát (OSZK Digitális Könyvtár) már nem tudtam figyelembe venni a kézirat lezárásakor.

¹⁰⁹ Posztumusz kötetek. HELTAI 2008, 54–55.

Viz Kerezt nap utan valo urnap[... – élőfej:] Viz Kerezt nap utan valo első
prædicatio

Viz Kerezt nap utan masodic urnap[... – élőfej:] Viz Kerezt nap utan valo masodic
prædicatio

Vizkereszt nap utan valo harmadic urnap[... – élőfej:] Vizkereszt nap utan valo
harmadic prædicatio

Vizkereszt nap utan valo negyedic urnap[... – élőfej:] Vizkereszt nap utan valo
negyedic prædicatio

Vizkereszt nap vtan valo ötödíc urnap[... – élőfej:] Vizkereszt nap utan valo ötödíc
prædicatio

Vizkereszt nap utan valo hatodic urnap[... – élőfej:] Vizkereszt nap utan valo
hatodic prædicatio

Az Sepvagesima urnap[...]

Az Sexagesima urnap[...]

Az Qvinqvagesima urnap[...]

Az Invocavit urnap[...]

Az Reminiscere urnap[...]

Az Oculi urnapia[...]

Laetare urnap[...]

Az Iudica urnap[...]

Virag Vasarnapi evangeliomot kerefd Advent első Vasárnapján, és azt magyarázd.

Az Nagy Csoeteortoekre rendeltetet szent Igeknec magyarázattya, mellyeket az
VR Vaczoráiának fzerzesérül így irtac meg az három Evangeliftác és szent Pál: [...]

Nagy Pentekre valo regveli prædicatio, mellyre szolgáló Igeket írta meg Szent
Iános, Evangeliomának 19. részében.

Nagy Pentekre valo dellesti prædicatio az Christvs eltemettetésérül, mellynec
hiftoóriáát írta meg szent Máthé Evangeliomának XXVII. részében

Husvet napiara valo regveli prædicatio, az VR Iesvs Christvsnac diczõseges es
gyõzõdelmes halottaibul valo fõltámadásárul, mellynec egézf hiftoóriáát irtac meg
az négy Evangeliftác, szent Máthé 28. szent Márc 16. szent Lukác 24. szent Iános
20. részében.

Husvet Hetfoe[...]

Husvet Ked[...]

Az Qvasimodo geniti urnapia[...]

Az Misericordia urnap[...]

Az Iubilate urnap[...]

Az Cantate urnapia[...]

Az Vocem Iucunditatis urnap[...]

Az Christus mennybe menetelnec innepe[...]

Az Exaudi vasarnap[...]

Pinkesd napiara valo prædicatio az fzent Lélec Istenec láthatoképpen valo elküldtetésérül[... – élőfej:] Pünkösds napiara valo prædicatio

Pinkesd hetfő[... – élőfej:] Pünkösds Hetfőre valo prædicatio

[Csak élőfejben:] Pünkösds ked[...]

31. MELLÉKLET

KÁLDI GYÖRGY POSTILLÁI¹¹⁰ (1631)

RMK I 601; RMNY 1509

RMK I 602; RMNY 1510

AZ VASAR-
NAPOKRA-VAL-
LO PREDIKATZI-
OKNAK ELSŐ RESZE.

ADVENT EL-
SŐ VASARNAPIATOL-FOGVA SZ. HA-
romság Vásánnapjáig.

IRTA

AZ HIVEK VIGASZTALASA-
ra és Jobbúlasára.

AZ JESUS-ALATT VITEZ-
kedő Tarfaság-béli
NAGY-SZOMBATI
KALDI GYÖRGY

PAP.

[...]

NYOMTATTA POSONYBAN RIKESZ

MIHALY, M. DC. XXXI.

Efztendőben.

Találtatik Nagy-Szombatban.¹¹¹

¹¹⁰ MIHALOVICS 1901, 105-116.; KUDORA 1902, 97-101; BITSKEY 1979, 22-29.; vö. HELTAI 2008, 53. Káldi György prédikációival, azok keletkezésével és összefüggésével foglalkozott főképp irodalomtörténeti és irodalomtudományi szempontból: GÁBOR 1998, 679-688.; GÁBOR 2001.

¹¹¹ RK RMK 4,1-2

Advent első Vasárnap[...]
 Advent második Vasárnap[...]
 Advent harmadik Vasárnap[...]
 Advent negyedik Vasárnap[...]
 Karáchony-után-valo Vasárnap[...]
 Kis Karáchony-után-valo Vasárnap[...]
 Viz-Kereszt-után-valo első Vasárnap[...]
 Viz-Kereszt-után-valo II. Vasárnap[...]
 Viz-Kereszt-után-valo III. Vasárnap[...]
 Víz-Kereszt-után-valo IV. Vasárnap[...]
 Víz-Kereszt-után-valo V. Vasárnap[...]
 Víz-Kereszt-után-valo VI. Vasárnap[...]
 Septuagesima Vasárnap[...]
 Sexagesima Vasárnap[...]
 Qvinqvagesima Vasárnap[...]
 Böjt első Vasárnap[... élőfej:] BÖJT I. VASÁRNAPI
 Böjt második Vasárnap[...]
 Böjt harmadik Vasárnap[...]
 Böjt negyedik Vasárnap[...]
 Böjt ötödik Vasárnap[...]
 Virág Vasárnap[...]
 Húsvét-napi[a ... élőfej:] HÚSVÉT-NAPI
 Húsvét-után első Vasárnap[...]
 Húsvét-után második Vasárnap[...]
 Húsvét-után harmadik Vasárnap[...]
 Húsvét-után negyedik Vasárnap[...]
 Húsvét-után ötödik Vasárnap[...]
 Húsvét-után hatodik Vasárnap[...]
 Pünkösd napi[a...]

AZ INNE-
 PEKRE-VALO
 PREDIKATZI-
 OKNAK ELSŐ RESZE.
 SZ: ANDRAS
 NAPIATOL-FOGVA KE-
 RESZTELŐ SZENT
 János napjaig.
 IRTA

MELLÉKLET

AZ HIVEK VIGASZTALA-
fara és Jobbúlására,
AZ IESUS-ALATT VITEZ-
kedő Tárfafág-beli
NAGY-SZOMBATI
KALDI GYÖRGY
PAP.
[...]
NYOMTATTA POSONYBAN RIKESZ
MIHALY, M.DC.XXXI.
Efstendőben.¹¹²

Karáchon-Nap[...]
Karáchon-Napi masodik evangeliom[...]
Karáchon-Napi harmadik evangeliom[...]
Sz. István-Nap[...]
Sz. Iános-evangelista-Nap[...]
Apró-Szentek-Nap[...]
Kis Karáchony-, a'vagy Vy-esztendő-nap[...]
Víz-Kereszt-Nap[... élőfej:] VÍZ KERESZT-NAPI
Husvét Hetfő[...]
Husvét Kedd[...]
Ur Menybe-Menetele-Nap[...]
Pünkösöd Hetfő[... élőfej:] PÜNKÖSD HETFOI
Pünkösöd Kedd[...]

32. MELLÉKLET

ALVINCI (PAP) PÉTER POSTILLÁI¹¹³ (1633, 1634)
RMK I 628; RMNY 1566
RMK I 634; RMNY 1583

POSTILLA
AZ AZ:
EGYMAS VTAN

¹¹² A válogatás csak a protestáns szempontból mértékadó ünnepek neveit tartalmazza.

¹¹³ HELTAI 2008, 53. Vö. IMRE 1898, 113-118., 118. (homiletikailag és liturgikailag nem releváns leírás).

KÖVETKEZŐ PRÆDI-
KATIVK AZ VRNAPI SZENT
Evangeliumok fzerént rövid Magyará-
zatokkal és világos tanú-

fágockal.

MELLYEK

AZ NEMES SZABAD

KIRALYI VAROSBAN CASSA-

ban Prædikáltattak.

ALVINCI PETER PAP ALTAL.

Es mostan ki Nyomtattatták ő maga gondvife-
lése által.

CASSAN,

SCHVLCZ DANIELNE Tipographiájába.

M. DC. XXXIII.¹¹⁴

$$\left[\begin{array}{c} \vdots \end{array} \right]$$

[...] Erre¹¹⁵ nézték nyilván az régi fent jámborok, kik úgy rendelték volt az egész eftendőben lévő Vafárnapokra az Evangéliomokat, hogy fēp rendel egymás után (melyért POST ILLANAK, az az, Amazok utan valonak nevezték) Iftenről és az emberekről foglaltatnak tanúfagot.

Ehez képeft, két karban áll minden Poftilla; Egyik réje, Advent elfő Vafarnaptul fogva terjed ſent Háromfág elfő Vafárnapi, mely űdőben, Chriftus Vrunknak ez vilagra való jöveteliről, ſentfegeſ ſűletéfeűről, alázatos állapattyaról, ſenvedeűeűről, haláláról, fel támadafáról menyben meneteliről: ezek után az ſent Lélekről: Végetre az tellyes ſent Haromfág egy bizony Iftenről, ſokot tanitas lenni, mely vezérel az Iftennek igaz ifmeretire.

Mafik réŕe, ŕent Háromfág elŕ Vafárnaptul fogva, vagyon Advent elŕ Vafárnapiŕ, melynek forgáfaba, gyarło forfa minden embernek ki ábrázoltatik, holot uijonnan ŕületés nélkül ŕűkűlkűdűnk mindnyájan, és minden fele nyavalya f az halál= is raytunk uralkodik, mint az fok rendbéli kor betegek, halottak, hiftoriájából, nyilván fokot lenni. Továbbá, hogy mindnyájan ŕámado ŕolgák vagyunk, és az utolŕ itilet napián, ŕámot kel adnunk. Mely ifmét igyenefen viŕel az mi magunk ifmeretire.

En is tehát Istennek ſent fejtſége által, ezen rendet tartom meg, és ez Poſtillamnak előlő részébe foglalom az Istennek ifmeretire verzérlő ſent tudománt, az téli prædikátiukba: Máſikba, az magunk ifmeretinek tudományát, az nyári letzkékbe.

114 TtREK RMK 619

¹¹⁵ Alvinci *Postilláját*, „Ágoston doktorra” hivatkozva Isten és magunk ismeretének tárgyalásával vezeti be, majd a törvény kettős, krisztusi summájára hivatkozik.

Ez kettőre vigyáz kereftyén olvafó, és ha mi jó épületet vehetz be-
lőle, áldgyad velem egyűt az Iftent érette. Ha pedig csekely-
ben tapasztalod méltóságánál, tulaydonics erőtlén-
fegemnek. Légy jó egéffegben.

Felirat	Élőfej
Advent Első Vasarnap[...]	Advent Első Vasarnap
Advent Masodik Vasarnap[...]	Advent Masodik Vasarnap
Advent Harmadik Vasarnap[...]	Advent Harmadik Vasarnap
Advent Negyedik Vasarnap[...]	Advent Negyedik Vasarnap
Karacson Űnnep[...]	Karacson Első Nap
[77] Elől Iaro Szo. Mire nézve adot regenten Chryoftomus Do or ez mai űnnep napnak illyē tituluft: METROPOLJS FESTORUM. az az: Minden űnnepeknek fő várofanak, ki tetzik az Origenes difcurfufából, midőn ez mai űnnep napot, minden jóknak tárházának tanittya lenni, mondván: Hodie verus fol [78] ortus eft mundo. Hodie in tenebris feculi, lumen exortum eft. Hodie Deus confpicuus factus eft in carne. Dominus hodie formam fervi accepit. Hodie celorum habitator cepit habitare in terris. Quod angeli Cherubim & Seraphim nesciebant, hodie revelatum eft. Quod illi videbant in Ænigmate, nos cernimus in rei veritate. az az: Ma igaz nap támadot fel az világra. Ma ez világnak főttētfegében világofságh támadot fel. Ma Iften jelent megh teftben. Az Vr ma Bolgai formát vōt fel. Ma az egeknek lakofa kezde lakozni ez földőn. A mit az Cherubim és Seraphim angyalok nem tudnak vala, ma jelent megh. A mit azok példában látnak vala, mi láttuk valófágában. Ily értelemel bizonyára fő Metropolis ez mai bent űnnep nap: Mert à mint az fő várofokban minden drága jókat fel találunk az tōb apró város és falubeliek, így ez űnnep bentelésbe minden fel találunk, az miről az tōb űnnep napok emlekeztetnek. Méltán mondhattuk tehát ez mai napról Agoftō Do orral:³³ Feftivitas ifta defiderabilis eft, gloriofa eft, singularis eft. az az: Ez űnneplés kívánatos, dűcsőfeges, és kíváltképen való. Kívánatos egy általlyában, mert ez napot fok próphéták és királyok kívánták látni. Dűcsőfeges, mert az menynei királynak űűletēfet, az dűcsőfegben lakó bent angyalok prädikállják, és dicfired mondáfal magasztallyak. Végezetre kíváltképen [79] való, mert foha illyen nap nem vōt nem-is leßen, melyen űűz leány igaz anya legyen, és űűzen maradgyō: Melyen almélkodván Berhnárd Do or,³⁴ mond: A feculo non eft auditum, quod virog effet quē peperit, & mater effet, quē virgo permanfit. [...]	
Karacson Masod Napia[...]	Karacson Masod Nap
[106] Ki nem éledne meg ez bēp biztatō bóval? Mélyre nézve így tanitot Agofton Do or:³⁵ Exultet peccator, quia venit Salvator; [107] Gaudium fit ēgris, quia natalis eft Sanatoris. Gaudium captivis, quia natalis eft redemptoris. Exultent omnes Chriftiani, quia natalis eft Christi. az az: Eōrvendgyen az bűnős, mert el jōt az űdvőzitō. Eōrmők legyen az betegeknek, mert űűletēfe napja vagyon az gyógyitónak. Eōrm az foglyoknak, mert űűletēfe napja vagyon az Babaditónak. Tapfolyanak mindnyáján az kerrűtyének [sic!], mert űűletēfe napja vagyon az Chriftufnak. [...]	
Karacson Harmad Napia[...]	Karacson Harmad Nap
Apro Szentek Napia[...]	Apro Szentek Nap
Kis Karacson Napia[...]	Kis Karacson Nap
Vizkereszt Napia[...]	Vizkereszt Nap

Felirat	Élőfej
[166] Elöl Iaro Szo. Az réghieknél nem valami közönfeges ünnep' vólt ez mai nap kereßtyének, à mint egy Albinus Flaccus böven ir felöle, fumma Berént ilyen okait adván. Elöbör mert ez mái nap tetzet meg vóltaképen à mit Bent Pál prædikál az Bületet Mefchiás felöl, hogy tudni illik, az kőz falt, mely az pogány népeket el rekeßti vala, az Iftennek válaßtót népétöl, az az áldot magh el rontotta, és mind az kettőt egygé tőtte, mivel az pogányfágban való bölcseknek meg jelenté az üdvöffégnek urát. Máfodör mert ezen nap jelent meg az-is, hogy ez alázatofon Bületet gyermecke, nem tsak pußta ember, hanem igaz Iften-is, midőn a Mágufok, áldozatra való temjénel ajándékozzák, az áldozat pedig Ifteni tißteletet jelent, még [167] az pogányok kőzötis. Harmadör méltófégos ünnep az mai nap, mert az régiek obfervatiója Berént ez mai nap vőtte fel Chriftus Vrunk kereßtelö Iánoftul az ß. kereßtféget, midőn mennyei Bózat által Iften fiának bizonyítaték lenni. Végezetre ez mainap változtatta az Vr, az vizet borrá Galileának Cána nevű várofában, melyből Ifteni hatalma kezde tündökleni ő Bent felfégének. Ez okokra nézve, az régi Görög Eccléfiákban, ez mai napot Theophániának, az az Iften jelenéfe napjának nevezték, f-még maisának nevezik. Az Romaiak az ő régi opiniójok, emberi okoffágh Berént való vélekedéfekből, nevezték Feftum trium Regum, az az, három királyok ünnepének, az alitván hogy azok az Mágufok királyok vóltak, melyről nétalám továbbá Bó ered. Moft tsak akarom commendálni, ez ünnep napnak méltófágát, melyen az el olvaftatot Bent Evangéliomra búkfég vigyáznunk, melynek fummája ez. [...]	
Karacson vtan Első Vasarnap[...]	Karacson vtan Első Vasarnap
Vizkereszt vtan Első Vasarnap[...]	Vizkereszt vtan Első Vasarnap
Birosag Vivlasra tartozo Prædikatiu. Ex Sap: 6. v. 23	Birosag Vivlasra tartozo Prædikativ
Vizkereszt vtan Masodik Vasarnap[...]	Viz Kereszt vtan Masodik Vasarnap
Vizkereszt vtan Harmadik Vasarnap[...]	Vizkereszt vtan Harmadik Vasarnap
Vizkereszt vtan Negyedik Vasarnap[...]	Vizkereszt vtan Negyedik Vasarnap
Vizkereszt vtan Eötödik Vasarnap[...]	Vizkereszt vtan Eötödik Vasarnap
Septvagesima Vasarnap[...]	Septvagesima Vasarnap
Sexagesima Vasarnap[...]	Sexagesima Vasarnap
Qvinqvagesima Vasarnap[...]	Qvinqvagesima Vasarnap
Qvadragesima Vasarnapra tartozo hét Prædikátiuk Ex Matth. 4. à v 1. ad 12.	Qvadragesima Vasarnap
Első Prædikativ. Elöl Iaro Szo ³⁶	[Qvadragesima Vasarnap]
Masodik Prædikativ azon Szent Evangéliomból. Textus. Hogy megh kifirtetnék az ördögtől	Qvadragesima Vasarnap
Harmadik Prædikativ azon Szent Evangéliomból. Textus. Az ördögtől	Qvadragesima vasarnap
Negyedik Prædikativ azon Szent Evangéliomból. Textus. Es mikoron böjtölt vólna negyven napokon, és negyven étzakákon, &c.	Qvadragesima Vasarnap
Eoteodik Prædikativ azon szent Evangéliomból ³⁷	Qvadragesima Vasarnap

Felirat	Élőfej
[418] [...] mert ez Cápútnak kezdeti, bőű Berént meg mūtattya, hogy az Trádióiók ellen difputál Chriftus Vrunck, melyet az moftani Romaiak ha le tennének, könnyen magva Bákadna az tévelygéseknek. [...] [419] Hogy ha régulás bōjtōt tartottak volna az Apaftalok ...	
Hatodik Prædikativ azon Szent Evangéliomból ³⁸	Quadagesima Vasarnap
[423] [...] elfőben-is az negyven napi bōjtről Bólok, de minek előtte ahoz kezdenék, ez Berzetnek alkolmatlanfágát értsétek kereftények. Az napoknak válogatáfát mi, mint Bintén az étkek nemeinek válogatáfát, nem javalhattyuk, mert az Apaftali tudományal egyeneslineán ellenkezik, mint az Irás nyilván bizonyította. [...] Tovább azért nem javallyuk, mert nem az emberek Babhatnak az bōjtnak űdőt, hanem az űdő hoz és rendel az embereknek bōjtōt, holot az bōjt mindenkor firalōal és gyábal jár egyűt, à mint Bent Dávid mūtattya [...] [424] Megyek az válogatot napokra, és az mint igirém elfőben-is láfuk az negyven napi bōjtōt. Alattyák az pápáfok az negyven napi bōjtōt Moyfes, Illyés és Chriftus Vrunck példáiival [...] Igy okoskodnak az pápáfok: Moyfes, Illyés, és Chriftus Vrunck negyven napon bōjtōltenek. Azért nekünk-is negyven napokon bōjtōlnunk kel. Nem következik, ilyen bizonyos okokért. [...] [425] Tovább az negyven napi bōjtōt, álandó Bámal nem álahattyák, mert néhány több Bámot, néhány kevesbet találunk az hiftóriákban. Néhűl nem Quadragéfima, hanem Quinquagéfima, Sexagéfima, Septuagéfima vagyon, az az, Eőtvencedik, Hatvanodik, Het- [422, sic!] venedik Vafárnap Hufvét előt, mint az Dominikák rendi mūtattya. De ez Bámot az réghi jámborok nem megh átalkodot, és lélek kárhozat alat való törvényel, hanem Babadofon külön való Ekkkléfiák és helylek Bokáfa szerénr [sic!] tartották, à mint egy réghi Do or iráfából megh tetzik, midőn így Ból:³⁹ Sciendum hanc obfervantiam Quadragefime, quamdiu Ecclefie illius primitivę perfectio inviolata manfit, penitus non fuiſſe. Non enim præcepti hujus neceſſitate, arctiſſimis jejuniorum terminis clauderetur, qui per totum anni ſpatium equali jejunio clauderantur. az az: Tudunk kel hogy az negyven napi bōjtnak ez megh tartáfa, mighlen az réghi Ecclefíának tőkéletetſége erőbak nélkül maradot, tellyeffegyel nem vólt, mert az bōjtőlélek ez parancsolatnak Bűkfęges voltával, ily Boros határba nem Bóritatnak vala, melyek egéb eőstendő folyáfába, egyenlő bōjtőlélfel határoztatnak vala megh. Azt tanította ez jámbor, hogy az réghi Bent Ecclefia, nem kénBergette az embereket, valami negyven napra, hanem egéb eőstendőBaka, mértéketes életet kívánt mindenektől. Irenæuf-is igen réghi Do or azt mondgya, hogy mégh ő ideje előt-is verfengés vólt az bōjti napokról, mert némellyek egy nap, némellyek két nap, némellyek több napokon, némellyek negyven napokon álatták az bōjtőléft. Ha ezt, egy helyben és Ecclefíában külömben tartották, másban [423, sic!] megh külömben, harmadban, negyedben, &c. azon Berént, meghtetzik hogy bizonyos álandó régulája nem vólt, à mint moft, lélek kárhoz[at] alat kőzőnfęgefen akarnak mindeneket erre kőtelezni az pápáfok. Illyen réghi Cánon-is, azaz, Régula-is vagyon,⁴⁰ melyet az úy Romaiak ugyan Apoftoli Régulának tartnak, hogy Hufvét előt hat napokon kelleffek bōjtōlni. Illyent-is találunk, hogy az réghi Romaiaknál, Hufvét előt három héten bōjtōltenek, de ackoron-is Szombaton és Vafárnapon nem bōjtōltenek.	

Felirat	Élőfej
Alattya'k továbbá az Húfvét előtt való negyven napi böjtöt az idegen atyafiak, hogy ezképen kébülfheffenek az nagy ünnep napnak megh Benteléfere. Szép Bin kerebtyének, de bizonyára femmi valófágha nintsen, mert az ő böjtlélek mellet, minden egyéb Iften törvényével ellenkező gonobfághokat űznek: Rébegeskednek, Bitkozódnak, irigykednek, Babadofon fertelmeskednek, hamis perpatvaral egymáft űzik, mely nem ünnepre való kébület, hanem inkább annak megferteztetéfe. Azt meg kel-engednünk hogy nagy héten igen kébülnék az pápáfok, virágh Vafárnap el kezdvén, kébülnék, mondom, Comœdiához hafonló kébületel, noha bizony nem játékot űzöt az mi édes megh váltónk, az ő kin Benvedéfevel és halálával. Annak felette, kébülnék kokonnya⁴¹ Benteltetetre, Bájak izit hús étel való gyönyörködtetetre, melyben femmi kegyeffégh nincsen. [424, sic!] Végezetre (hogy töb aprólékos okoskodáfokat el hadgyam) azt mödgyák: Méltó hogy ember éle- tének tizedét Iftennek Bentellye, az negyven nap az eBtendőnek tizede.⁴² [...] [426, sic!] Az pénteki és Bombati böjtléft az mi illeti, tagadatlan dologh, hogy az igen régghi obfervatio; Iol lehet az Szombat nem aňyira, hanem Szeredán és Pénteken böjtltek régenten, à mint Ignátius Do ornak egy leveléből, mellyet Philippi városba⁴³ irt vólt, meg tetzik, melyben az többi közöt így ból: Jejulare quartis feriis & festis ne negligatis. az az: Szeredán és Pénteken az böjtöt el ne múlafsátok. De ez-is az böjt, minden étel ital nélkül volt, az mint Epiphánius Do or bizonyittya íráfába,⁴⁴ mondván: Feria quarta et Profabbatho jejunium ftatutum eft u s q ad horam nonam. az az: Szeredán es Szombat eftin végezés Berént [427] való böjt vagyon, kilentz óráigh.⁴⁵ [...]	
Hetedik es Vtolso Prædikativ ugyan azon szent Evangéliomból. Textus v. 11. ⁴⁶	Qvadragesima Vasarnap
Reminiscere Vasarnap[...]	Reminiscere Vasarnap
Ocvli Vasarnap[...]	Ocvli Vasarnap
Lætare Vasarnap[...]	Laetare Vasarnap
Ivdica Vasarnap[...]	Ivdica Vasarnap
Virag Vasarnap[...]	Viragh Vasarnap
Hsvet Napia[...]	Hsvet Első Nap
Hsvet Masodik Napia[...]	Hsvet Masod Nap
Hsvet Harmad Napia[...]	Hsvet Harmad Nap
Qvasimodogeniti Vasarnap[...]	Qvasimodogeniti Vasarnap
[576] Octavank érkezet kerebtyének; Nem amaz embereket búfitó, máfok kárával haBnot űző O áva, hanem Chriftus Vrunk fel támadásfa napjának O ávája [...]	
Misericordias Vasarnap[...]	Misericordias Vasarnap
Ivbilate Vasarnap[...]	Ivbilate Vasarnap
Cantate Vasarnap[...]	Cantate Vasarnap
Vocem Ivcvnditatis Vasarnap[...]	Vocem Ivcvnditatis Vasarnap
Christvs Vrvnk Menybe Menetelinek napj[a...]	Ascensio[...]

MELLÉKLET

Felirat	Élőfej
[664] Az menyben menetel ünnepének méltóságos voltát megh értvén Kerebtyének, láfunk egynehány ide tartozó kérdéft. Elföbe kérdezni Bókták, mely nap ment fel Chrifus Vrunck menyörbágban? Az holot eBetekbe vegyétek, hogy az kérdés, nem az eBtendöröl, holnapról és hetekről tudakozik, noha bizonyos Bám vetés Berént, könyű volna azt-is az Bent hiftóriából fel talál-ni: Hanem az hétnek melyik napján ment fel, az à kérdés? Chryfoftomus Do ornak úgy tetzik, hogy Szombat nap ment fel ő felfege, annakokáért, hogy à mint az koporfóban Szombat napon nyúgut, mely az ő alázatofságának nagy ágha, ezen Szombaton lenne dücsöfeges fel magasztaltatáfa. Epiphánus azt álattya, hogy Szereda nap volt az fel menetelnek napja, melynek emlekezetire az Szeredai bőjtöt rendelték. Harmadik értelem az, hogy Csőtörtők nap ment fel, annakokáért, mert méltó [665] volt, hogy azon napő magasztaltafsék fel, az mely nap Iúdás az ő árulója erőt vön ellene, az penigh Csőtörtők napnak északáján volt. De ezek mind conje uráliter való okoskodáfok, de ha valaki így Bólna hozzá, hogy az Vrnak napján ment fel, az az, Vafárnap, én inkab járúlnék értelméhez, mind az ratióra f-mind az bötüre nézve. Rátio ez, mert méltó, hogy az mely nap, az halálón, őrdögön, poklon való győzedelmet, dücsöfeges fel támadáfával, ez földön megh mütatta vala, azon napon mütogatta legyē az egekbenis; Ez penig volt az Szőbatnak elfő napján, az az, Vafárnap, nyilván tehát az menyben menetel-is azon napon lőt. [...]	
Exavdi Vasarnap[...]	Exavdi Vasarnap
Pŕnköst Napia[...]	Pŕnköst[...]
[705] Ez Postilla Első reszenek vege	

KÖVETKEZIK
 AZ POSTILLANAK
 MASODIK RESZE,
 Melyben foglaltatnak az Nyari
 Prædicatiuk.
 Szent Háromfág Vafárnaptúl
 Fogva ADVENT első
 Vafárnapig.
 [dísz]

Nyomtattatot SCHULZ DANIELNE Typographiajába.
 M. DC. XXXIV.¹¹⁶

Felirat	Élőfej
Szent Haromsag Vafárnap[...]	Szent Haromsag Vasarnap[...]
Szent Haromsag vtan Első Vasarnap[...]	Szent Haromsag Elseo Vasarnap[...]
Szent Haromsag II. Vasarnap[...]	Szent Haromsag II. Vasarnap[...]
Szent Haromsag III. Vasarnap[...]	Szent Haromsag III. Vasarnap[...]

¹¹⁶ TtREK RMK 620

Szent Haromsag IV. Vasarnap[...]	Szent Haromsag IV. Vasarnap[...]
Szent Haromsag V. Vasarnap[...]	Szent Haromsag V. Vasarnap[...]
Szent Haromsag VI. Vasarnap[...]	Szent Haromsag VI. Vasarnap[...]
Szent Haromsag VII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag VII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag VIII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag VIII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag IX. Vasarnap[...]	Szent Haromsag IX. Vasarnap[...]
Szent Haromsag X. Vasarnap[...]	Szent Haromsag X. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XI. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XI. vasarnap[...]
Szent Haromsag XII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XIII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XIII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XIV. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XIV Vasarnap[...]
Szent Haromsag XV. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XV. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XVI. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XVI. vasarnap[...]
Szent Haromsag XVII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XVII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XVIII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XVIII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XIX. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XIX. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XX. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XX. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXI. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXI. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXIII. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXIII. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXIV. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXIV. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXV. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXV. Vasarnap[...]
Szent Haromsag XXVI. Vasarnap[...]	Szent Haromsag XXVI. Vasarnap[...]

33. MELLÉKLET

KESERÜI DAJKA JÁNOS-GELEJI KATONA ISTVÁN: *ÖREG GRADUÁL*¹¹⁷ (1636)
RMK I 658; RMNy 1643

AZ KERESZTYENI
VÉDVŐZÍTŐ HIT-
NEK EGY NYOMBAN JARO
IGAJSAGAHÓZ INTEZTETETT EKES RHYTH-
MUSU HYMNUSOKKAL, PROPHETAI LELEKTŐL

¹¹⁷ HELTAI 2008, 74.; a szakirodalommal kapcsolatban lásd: PAP 2011n.

fzerefztetett fzent Sóltárokkal, örvendetes notaju Profakkal es több
 fok nemű, fzületett nyelvűnkre fordittattott lelki Ditserekekkel
 es efsztendőtfzakai templumbeli kegyes Cæremoniákkal
 tőkellefeten meg tőltetett öreg
 GRADVAL,
 MELLY MIND AZ ELSŐ FORDITASBAN VAGY
 ujjonnan való fzerefztetésben, f-mind penig az egy exemplárból másban
 valo irattatasban efett fogyatkozáfoktól fzorgalmatofon meg tifzto-
 gattattott, és fok hozzákévántatott fzűkfeges réfzekkel meg öregbittetett.
 KESERVÍ DAJKA JANOSNAK
 ES
 GELEJI KATONA ISTVANNAK
 ERDELY ORSZAGBAN LEVŐ MAGYAR
 Kerefztyén Reformata Ecclefiáknak Pűfpőköinek, és az GYULA-
 FEIR VARINAK Lelki Páfztorinak, fáradtfágos munkájok által.
 Ez elsőben az bóldog emlekezetű Felfęges BETHLEN GA-
 BOR Fejedelem Urunknak gondvifeléféből, ez itt való Feirvari
 Ecclefiabeli fzólgálatra, kézzel nagy öreg bōtűkkel le iratott.
 S-moftan immár Iften kegyelméből, annak fzékiben űlő kegyel-
 mes Urunknak, RAKOCI GYÖRGY Fejedelműnknek, kerefztyé-
 ni fzorgalmatoskodáfából, az Iftennek ditsőféęre, és az Chriftof-
 nak az Magyar nemzetféęben lévő Ecclefiáinak, kőzōnfé-
 ges javokra, még az irotnál-is fokkal tellyeffebben és
 tifztábban ki nyomtattattott.
 GYULA FEIR-VARATT
 AZ IGENEK MEG TESTESŰLESE UTAN
 MDC XXXVI. ESZTENDŐBEN.¹¹⁸
 [...]

Seqvntvr Hymni iuxta feriem & curfum feftorum totius anni, ac primum quidem de adventu Domini noftri, Iesv Christi.	[443-503] Antiphonæ Dominicales
[8] Seqvntvr Introitvs, profæ, antiphonæ Refponforia de adventu Domini noftri Iefu Chrifti	

¹¹⁸ A Nagykőrösi Református Egyházközség példányát használtam, amely jelenleg az Arany János Református Gimnázium, Szakképző Iskola és Diákotthon történeti gyűjteményében található. Az Őreg Graduál nagykőrösi példányával, történetével, használatával, ill. a graduál-irodalom liturgiai alkalmazásának történetével több publikációmban foglalkoztam: PAP 2005a; PAP 2006b; PAP 2006/2007; PAP 2008a; PAP 2011n.

[26] De Nativitate Domini	In Nativitate Domini nostri Iesu Chrifit
[32] Introitus in Festo Nativitatis qui et responsoria nonnunquam	
[38] Antiphonæ in Feriis Nativitatis	
[47] In Die Epiphaniarvm	In diebus Epiph. Ad Antiph. Nataliciorū D. adijunge has duas subfquen:
[51] Post Epiphanias. Hymni	Dominica 3. poft Epiphan: D. Dominica 4. poft Epiph. Dominica 5. poft Epiph.
[52] In Septagesima	Dominica Septuagef. Dominica Quinguagef.
[53] Litanía Maior	
[64] In diebus Qvadragesimalibvs. Hymnvs	Dominica Quadragefima vel Invocavit.
[69] Prosa Poenitentialis, tam diebvs Qvadragesimalibvs, qvam tempore adminiftrationis Cœnæ, Imoquovis tempore canend	Reminifcere. Dominica Oculi. Dominica Lætare. Dominica Iudica.
[75] In Die Palmarvm. Introitus Theodulphi Epifcopia	Dominica Palmarum.
[80] In diebvs Maioris Hebdomadis. Hymnvs	Antiphonæ in Hebdom: poft Dominicam Palm.
[89] In Festo Refvrrectionis Domini. Hymnvs	
[108] Seqvntvr Antiphonæ Paschales	Dominica Mifericord. Dom. Iubilare. D. Cantate. Dominica Vocem Iucund.
[117] In Die Ascensionis Domini. Hymni	In Die Afcenfion. D. N.
[129] In Festo Pentecotes. Hymnvs	In Festo Pentecoftes.
[147] In Festo Sacro Sanctæ Trinitatis. Hymni	Prima Dom. poft Trinitat. Dom. 2. poft Trinitat.
[159] Canticvm Sanctorvm Avgvstini et Ambrosii. Te Devm laudamvs	Dominica 3. poft T. Dominica 4. poft Trinitat. Dominica 5. poft Trinit. Dominica 6. poft Trinitat. Dominica 7. poft Trinitat. Dominica 8. poft Trinit. Dominica 9. poft T. Dominica X. poft T. Dominica XI. poft Trinitat. Dominica XII. poft Trinitat. Dominica XIII. poft Trinitat. D. XIV. poft Trin. Dominica XV. poft Trinitat. D. XVI. poft Trin. Dom. XVII. poft Trin. Dom. XVIII. poft Trin. Domin. XIX. poft Trin. Do. XX. poft Trinit. Dom. XXI. poft Trin. Dom. XXII. poft Trin. Dom. XXIII. poft Trin. Dom. XXIV. poft Trin. Dom. XXV poft Trin.
[164] Symbolvm Apostolicvm	
[173] Seqvntvr Hymni Qvotidiani, ac imprimis de operibvs sex diervm	
[229] Prosa et Hymni Coenæ administrationis tempore canendi	
Incipiuntur Lamentationes Ieremiæ Prophetæ ⁴⁷	
[265] Oratio Ieremiæ Prophetæ ⁴⁸ (első lap recto et versus eredeti, többi kézírásos)	
[271] Kyrie Pverorvm	

MELLÉKLET

[273] Passio Domini Nostri Iesv Christi secvndvm Matthævm	
[324] Passio Domini Nostri Iesv Christi secvndvm qvatvor Euangeliftas	

Responsoria Dominicalia [224-240]	Versicvli Dominicales [241-252] ⁴⁹	Benedictiones Et Vota Dominicalia. [252-264]
Dominica I. Advent.	Dominica I. Adventus.	Dominica I. Adventus.
Dominica II. Adv.	Dominica II. Adventvs.	Dominica II. Adventvs.
Dominica III. Adv.	Dominica III. Advent.	Dominica III. Adventvs.
Dominica IV. Advent.	Dominica IV. Adven.	Dominica IV. Adventvs.
In Festo Nativit. D.	In Festo Nativit.	In Festo Nativitatis Domini.
Feria II. Nativit.	Feria II. Nativit.	Feria II. Nativitatis Domini.
Feria III. Nativit.	Feria III. Nativitat. D.	Feria III. Nativitatis Domini.
Dominica poft Natal.	Dominica poft Natal.	Dominica post Nativitatem D.
In Festo Circumcif.	In Festo Circumcif.	In Festo Circumcisionis D.
In Memo. [...]siæ ⁵⁰ Infanticid.	Dominica I. poft Circumcif.	Dominica I. post Circumcision.
Dominica I. poft Circumcif.	Dominica II. poft Circumcif.	Dominica II. post Circumcisionem.
Dominica II. poft Cir.	In Memoria Infanticidii.	In Memoria Infanticidii.
In Festo Epiphaniar.	In Festo Epiphaniæ.	In Festo Epiphaniæ.
Dominica I. poft Epiph.	Dominica I. poft Epiphan.	Dominica I. post Epiphan.
Dominica II. poft Epi.	Dominica II. poft Epiphan:	Dominica II. post Epiphan.
Dominica III. poft Ep.	Dominica III. poft Epiphan.	Dominica III. post Epiphan.
Dominica IV. poft Epiphan.	Dominica IV. poft Epiphan.	Dominica IV. post Epiphan.
Dominica V. poft Epiphan.	Dominica V. poft Epiphan.	Dominica V. post Epiphan.
Dominica [S]eptuagefima.	Dominica Septuagefima.	Dominica Septvagesima.
[D]ominica Sexagefima.	Dominica Sexagefima.	Dominica Sexagesima.
Dominica Quinquagef.	Dominica Qvinquagefima.	Dominica Qvinqvagesima.
Dominica Qvadragesima.	Dominica Quadragefima.	Dominica Qvadrages:
Dominica Reminiscere.	Dominica Reminifcere	Dominica Reminiscere.
Dominica Ocvli.	Dominica Oculi.	Dominica Ocvli.
Dominica Lætare.	Dominica Lætare.	Dominica Laetare.
Dominica Ivdicvm.	Dominica Ivdica.	Dominica Iudica.
Dominica Palmarvm.	Dominica Palmarum.	×

AZ EGYHÁZI ÉV

Responsoria Dominicalia [224-240]	Versicvli Dominicales [241-252] ⁴⁹	Benedictiones Et Vota Dominicalia. [252-264]
In Parasceve Passionis Domini noftri Iefu Chrifti.	In Parasceve Pafsionis Domini.	In Parasceve Passionis.
In Festo Pafsionis Dñi.	In Festo Pafsionis Domini.	In Festo Passionis Domini.
In Festo Pafchat.	In Festo Paschatis.	In Festo Paschatis.
Feria II. Pafchat.	Feria II. Pasch.	Feria II. Paschat:
Feria III. Pafchat.	Feria III. Pasch.	Feria III. Paschat.
Dominica Quafimod.	Dominica Quafimodo geniti.	Dominica Qvasimodogeniti.
Dominic. Mifericord.	Dominica Mifericordias D.	Dominica Misericordias Domini
Dominica Iubilate	Dominica Iubilate.	Dominica Iubilate.
Dominica Cantate.	Dominica Cantate.	Dominica Cantate.
Dominica Rogationum.	Dominica Rogationum five vocem Iucundit.	Dominica Rogationvm five vocem Iucunditatis.
Dominica Exaudi.	In Festo Afcenfionis Dom.	In Festo Ascensionis Domini.
In Festo Afcenfion.	Domini: Exavdi.	Dominica Exavdi.
In Festo Pentecoft.	In Festo Pentecoft.	In Festo Pentecost.
Feria II. Pentecoft.	Feria II. Pentecoft.	Feria II. Pentecost:
Feria III. Pentecoft.	Feria III. Pentecoft.	Feria III. Pentecost.
Dominica Trinitat:	Dominica Trinitatis.	Dominica Trinitatis.
Dominica I. poft Trin:	Dominica I. Trinit.	Dominica I. post Trinitat:
Dominica II. Trinitat.	Dominica II. poft Trin:	Dominica II. post Trinit.
Dominica III. Trinit:	Dominica III. poft Trinitat.	Dominica III. post Trinita.
Dominica IV. Trinit:	Dominica IV. poft Trinitat.	Dominica IV. post Trinit.
DominicaV. Trinit.	Dominica V. poft Trinit.	Dominica V. post Trinitat:
Dominica VI. Trinit.	Dominica VI. poft Trinitat.	Dominica VI. post Trinit.
Dominica VII. Trinit.	Dominica VII. poft Trinit.	Dominica VII. post Trinit.
Dominica VIII. Trin.	Dominica IIX. ⁵¹ poft Trinit.	Dominica IIX. ⁵² Post Trinitat.
Dominica IX. Trinit.	Dominica IX. poft Trinitat.	Dominica IX. post Trinit.
Dominica X. poft Trin:	Dominica X. poft Trinit.	Dominica X. post Trinit.
Dominica XI. Trin.	Dominica XI. poft Trin.	Dominica XI. post Trinit.
Dominica XII. poft Tr.	Dominica XII. poft Trinit.	Dominica XII. post Trinitat.
Dominica XIII. Trin:	Dominica XIII. poft Trin:	Dominica XIII. post Trinit.
Dominica XIV. Trin.	Dominica XIV. poft Trin.	Dominica XIV. post Trinitat:
Dominica XV. Trinit.	Dominica XV. poft Trinitat.	Dominica XV. post Trinitat.

MELLÉKLET

Responsoria Dominicalia [224-240]	Versicvli Dominicales [241-252] ⁴⁹	Benedictiones Et Vota Dominicalia. [252-264]
Dominica XVI. Trin.	Dominica XVI. poft Trinit.	Dominica XVI. post Trinitat.
Dominica XVII. Trin.	Dominica XVII. poft Trin.	Dominica XVII. post Trinitat.
Dominica XVIII. Trin.	Dominica XIIX. ⁵³ poft Trinitat.	Dominica XIIX. ⁵⁴ post Trinitat.
Dominica XIX. Trin.	Dominica XIX. poft Trinit.	Dominica XIX. post Trinit.
Dominica XX. Trin.	Dominica XX. poft Trinitat.	Dominica XX. post Trinit.
Dominica XXI. Trin.	Dominica XXI. poft Trin.	Dominica XXI. post Trinit.
Dominica XXII. Trin.	Dominica XXII. poft Trinit.	Dominica XXII. post Trinit.
Dominica XXIII. Trin.	Dominica XXIII. poft Trin.	Dominica XXIII. post Trinita.
Dominica XXIV. Tri-	Dominica XXIV. poft Trin.	Dominica XXIV. post Trinitatis
Dominica XXV. Trin.	Dominica XXV. poft Trinit.	Dominica XXV. post. Trinit.
Dominica XXVI. Trin.	Dominica XXVI. poft Trin.	Dominica XXVI. post Trinit.

[265-268]

Grates nvnc omnes

Dimissio peracta Commvnione.

Finitis Precibvs.

Finita Concione.

Peractivncvlæ Invocationi ftatis temporibus præcinendæ Quovis tempore.

Hostibvs sævientibvs. Exurge Domine.

In simili casv.

In Exordio Novi Anni.

In Festo Paschatis.

In Festo Pentecostes.

Qvovis Tempore.

34. MELLÉKLET

PÁZMÁNY PÉTER POSTILLÁJA¹¹⁹ (1636)

RMK I 663; RMNY 1659

A' Romai

Anyafzentegyház Szokafából,

Minden

VASARNAPOKRA,

Es egy-nehany

INNEPEKRE,

Rendelt Evangeliomokrúl,

PREDIKACZIOK.

Mellyeket,

Elő nyelvenek tanitasa-utan

Íráfban foglalt

CARDINAL PAZMANY

PETER ESZTERGAMI

ERSEK.

[...]

Nyomtatták Pofonban, M. DC. XXXVI. Efstendőben.¹²⁰

[...]

¹¹⁹ MIHALOVICS 1901, 116-131.; KUDORA 1902, 102-115.; BITSKEY 1979; HARGITTAY 2004, 374-383.; vö. HELTAI 2008, 53.; KLANICZAY 1961, 340-360.

¹²⁰ RK RMK 3,8

MELLÉKLET

Tertull. Apologiae, cap.39. * Auguft.2.de Civit.cap.28. “ Aug.li.6. Confefs.cap.3. .. Gregor.Magni, Leonis, Auguftini, Bedae,&c. Homiliae. * Ita Auguft. epi. 86.118.&c.	A' vasarnapi evangeliomokrul tanuság. A' Kereftzenfégeben, eleitül-fogva fzkás volt, hogy minden Vafánap, és egyéb Innepen, egybe-gyöltek a' Hívek; és, a'mint Tertullianus írja, a' Mennyei tudomány hirdettetett előttök: Coimus ad literarum divinarum commemorationem: Fidem fanctis vocibus pascimus, Spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam praeceptorum inculcationibus denfamus; Akkor az Egyházi emberek, * de fuperiori loco, magafsab helyrül, a' Sz. Íráfnak valamely részét el-olvafták: fzés intéfekkel ferkentettek mindeneket, hivatallyok tellyefitéfere, és a' fzent életre. Azért, Sz. Agofton írja, hogy a' Szent Ambrús Predikacziót, “Omni die Dominico audiebam, minden Vafánap meg-halgatta. Es a' régi Szent Atyák .. Predikacziói, moft-is meg-vannak, mellyekkel Vafánap, és egyéb Innepeken, tanítoták a' fokafágot. Az, nem Hit ágazattya, hanem fzkás, hogy ilyen Nap, az Evangeliomnak ilyen, vagy amolyn részét olvafták a' Gyölekezetben. Mivel azért, a' külfő Rend-tartáfok külömbözése, az Anyafzentegyház egyyefségét meg nem háborította: Innen vagy, hogy a' Vafánap Evangeliomok rendeléfében, külömbözés volt némely helyeken. Es noha efféle dolgokban, * ki-ki fzaadofon követhette annak a' helynek fzkáfát, a'melyben lakot: mindazáltal, hogy a' régi Szent Atyák, és a' Romai Ecclesia fzkáfához alkalmaztatnók magunkat; és azon Evangeliomok olvaftatnának a' Predikaczióban, mellyek a' Szolofmában, és Szent Mifében; mint egyéb Országokban, úgy Magyar-Országban-is, az Egyházi Gyölekezet végezeféből, azon rendel olvaftatik moft immár nállunk-is a Vafánap Evangeliom, mint a' Romai Ecclesiában. De hogy egy tekintettel láthaffa minden Ember, mely kiefny külömbözés vagyon ebben; és hogy az eléb nyomtatot Predikállo Könyveket, moftani ren-dhez fzaabhafsák a' Tanítók: Laiftromban foglaltam, mind a' Romai-, mind a' mi elébbi fzkáfunk-fzerént, mely nap, mely Evangeliomot olvaftak.
ADVENT I. VASARNAP.	Romai, Lucæ 21.v.25. Jelek léfznek. Magyar, Matth. 21.v.1. Virág Vafánap Evangeliom.
ADVENT II. VASARNAP.	Romai, Matth. 11.v.2. Mikor hallotta volna János. Magyar, Lucæ 21.v.25. Jélek léfznek.
ADVENT III. VASARNAP.	Romai, Joan. 1.v.19. Küldének a' Sidók. Magyar, Matth. 11.v.2. Mikor hallotta volna János.
ADVENT IV. VASARNAP.	Romai, Lucæ 2.v.10. Tiberius Cfáfzár birodalmának. Magyar, Joan. 1.v.19. Küldének a' Sidók.
KARACSON-TUL-FOGVA, BÖJT MÁSODIK VASÁRNAPIG, SEMMI KÜLÖMBŐSÉG NINCSEN.	
BÖJT II. VASARNAP.	Romai, Matth. 17.v.1. Ur fzíne-változáfa. Magyar, Matth. 15.v.7. A' Cananea Afzonyrúl.
BÖJT MASODIK VASARNAP-UTÁN, UR NAP-IG, SEMMI KÜLÖMBŐZÉS NINCSEN.	
PŰNKŐSD-UTÁN MÁSODIK VASARNAP, KEZDETIK A' KÜLÖMBŐZÉS.	

AZ EGYHÁZI ÉV

PŰNKŐSD-UTAN EL-SŐ VASÁRNAP, S. HAROMSÁG NAPJA.	Azon a' Napon, a' Romai mód-fzerént, Két Evangeliomot olvafunk: Egyiket, Matth. 28.v.18. Máfikat, Lucæ 6.v.36. Legyetek irgalmafok. De a' Magyar mód-fzerént, cfak egyet, Matth. 28.v.18.
II. VASARNAP.	Romai, Lucæ 14.v.16. Egy Ember, nagy Vacforát. Magyar, Lucæ 16.v.19. Egy Gazdag ember, bíborban.
III. VASARNAP.	Romai, Lucæ 15.v.1. Az el-vefzet Juhról. Magyar, Lucæ 14.v.16. Egy Ember, nagy Vacforát.
IV. VASARNAP.	Romai, Lucæ 5.v.1. Sok halat fogának. Magyar, Lucæ 15.v.1. Az el-vefzet Juhról. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után III. Vafárnap.
V. VASARNAP.	Romai, Matth. 5.v.20. Ha inkább nem bévelkedik. Magyar, Lucæ 6.v.36. Legyetek irgalmafok. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után I. Vafárnap.
VI. VASARNAP.	Romai, Marci 8.v.1. Négy-ezer Ember éfzik. Magyar, Lucæ 1.v.5. [sic!] Sok halat fogának. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után IV. Vafárnap.
VII. VASARNAP.	Romai, Matth. 7.v.15. A' hamis Profetákrúl. Magyar, Matth. 5.v.20. Ha inkább nem bévelkedik. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után V. Vafárnap.
VIII. VASARNAP.	Romai, Lucæ 16.v.1. A' Tíftz-tartónak fzaam-adáfárúl. Magyar, Marci 8.v.1. Négy ezer Ember éfzik. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után VI. Vafárnap.
IX. VASARNAP.	Romai, Lucæ 19.v.4. Látván a' Váraft, síra. Magyar, Matth. 7.v.15. A' hamis Profetákrúl. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után VII. Vafárnap.
X. VASARNAP.	Romai, Lucæ 18.v.19. A' Farifæufrúl, és Publicanufrúl. Magyar, Lucæ 16.v.1. A' Tíftz-tartónak fzaam-adáfárúl. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után VIII. Vafárnap.
XI. VASARNAP.	Romai, Marci 7.v.31. A' Siket Némárul. Magyar, Lucæ 18.v.9. Látván a' Váraft, síra. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után IX. Vafárnap.
XII. VASARNAP.	Romai, Lucæ 10.v.23. Bóldogok a' fzemek. Magyar, Lucæ 18.v.9. A' Farifæufrúl, és Publicanufrúl. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után X. Vafárnap.
XIII. VASARNAP.	Romai, Lucæ 17.v.11. A' Tíz Bél-poklofrúl. Magyar, Marc. 7.v.31. A' Siket Némárul. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után XI. Vafárnap.
XIV. VASARNAP.	Romai, Matth. 6.v.24. Senki két Urnak nem fzolgálhat. Magyar, Lucæ 10.v.23. Bóldogok a' fzemek. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után XII. Vafárnap.
XV. VASARNAP.	Romai, Lucæ 7.v.11. Mégyen vala Jesus Naimba. Magyar, Lucæ 17.v.11. A' Tíz Bél-poklofrúl. Mely, Romai módon, Pünkőfd-után XIII. Vafárnap.

MELLÉKLET

XVI. VASARNAP.	Romai, Lucæ 14.v.1. Az Utólfó helyrül. Magyar, Matth. 6.v.24. Senki két Urnak nem szolgálhat. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XIV. Vafárnap.
XVII. VASARNAP.	Romai, Matth. 22.v.34. A' Nagyob parancfolatrül. Magyar, Lucæ. 7.v.11. Mégyen vala Jesus Naimba. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XV. Vafárnap.
XVIII. VASARNAP.	Romai, Matth. 9.v.1. Az ina-fzakadtat meg-gyógyíttya. Magyar, Lucæ 14.v.1. Az Utólfó helyrül. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XVI. Vafárnap.
XIX. VASARNAP.	Romai, Matth. 22.v.1. A' Hívalatofokrül. Magyar, Matth. 22.v.34. A' Nagyob parancfolatrül. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XVII. Vafárnap.
XX. VASARNAP.	Romai, Joan. 4.v.46. A' Királyi emberrül. Magyar, Matth. 9.v.1. Az Ina-fzakadtat meg-gyógyíttya. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XVIII. Vafárnap.
XXI. VASARNAP.	Romai, Matth. 18.v.23. Számot vét a' Szolgával. Magyar, Matth. 22.v.1. A Hívalatofokrül. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XIX. Vafárnap.
XXII. VASARNAP.	Romai, Matth. 22.v.17. Szabad-e Adót adni. Magyar, Joan. 4.v.46. A' Királyi emberrül. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XX. Vafárnap.
XXIII. VASARNAP.	Romai, Matth. 9.v.18. A' holt Leányt fel-támasztya. Magyar, Matth. 18.v.23. Számot vét a' Szolgával. Mely, Romai módon, Pünköfd-után XXI. Vafárnap.
XXIV. VASARNAP.	Matth. 24.v.15. Mikor látangyátok a' pufztafágnak ifzonyufágát.

Ezt ved efzedbe.

Pünkösdf-után Advent-ig, Hufzon-nyolcz Vafárnápnál tób nem lehet: fem kevefb Hufzon-háromnál. Utólfó Vafárnápn, mindenkor a' Pufztáfág ifzonyufagárúl-való Evangeliomot olvaffuk. De mikor idején efik Húfvét, és Pünkösdf-után Hufzon-nég Vafárnápnál tób taláztatik: akkor a' Hufzon-harmadik Vafárnápn-után, azokat az Evangeliomokat olvaffuk rend-fzerént, mellyeket abban az Efstendőben nem olvaftunk Víz-kerefst-után-való Vafárnápnokon.

✱ ✱

EBBEN A' KÖNYVBEN FOGLALT PREDI-
kációk Rendi, és Tanufágok jegyzéfi.

AZ EGYHÁZI ÉV

ADVENT I. VASARNAP.	I. Predikáció: Az Ítélet Jeleiről. Es Miért rendelte Iften, hogy Chriftus légyen Ítélő-bírája e Világnak? Fol. 2. II. Predikáció: Az Utólfó Ítéletnek rettenetességéről. 13.
ADVENT II. VASARNAP.	I. Predikáció: Miért fanyargattya Iften Híveit a földön; Es Ellenfégit gyakorta kedvek tartya? 22. II. Predikáció: A' Lelki Irgalmasságról; Es, Lelkek nyerésének kívánafárul. 31.b
ADVENT III. VASARNAP.	I. Predikáció: Az Alázatofságról. 42. II. Predikáció: Mely üdvösséges a Magunk ifmeréfe. 57.
ADVENT IV. VASARNAP.	I. Predikáció: Chriftus igaz Szabadító: Es az ő Jöveteléhez, fzent étettel kel kézfűlni. 71. II. Predikáció: Hogy a' Világ úttya vezedelmes: azért Chriftuft kel, mint igaz Utat, követnünk. 80.
KARACSON NAPJAN.	I. Predikáció: Chriftus Urunk Születésének Idejéről, Módgjárul, és Helyéről. 93. II. Predikáció: Miért let Iften Emberré? 103.
SZ. ISTVAN Első MARTIR NAPJAN.	Pred: Ellenfégünk Szeretésének köteletségéről. 116.
SZ. JANOS EVANGELISTA NAPJAN.	Predikáció: Sz. János méltofágáról. 126.
KARACS: OCTAVAJA-közt- való VASAR:	Predik: A' Kerefztýén özvegy-Afzonyok Tűköre. 137.
KIS KARACSON NAPJAN.	I. Predikáció: A' Jesus nevről. 146. II. Predikáció: A' Lelki Kórnyúl-metéléfről. 154.
VIZ-KERESZT-előt- való VASARNAP.	Predikáció: Iftenben- való Reménfegről. 165.
VIZ-KERESZT NAPJAN.	Predikáció: Hogy a Mágufok példája, út mutat a' Chriftus Szo lgálattyára. 178.
VIZ-KERESZT-után I. VASARNAP.	I. Predikáció: A' Fiaknak Iftenes neveléséről. 190. II. Predikáció: Mint kell a' Fiaknak tífztelni Szűlejeket? 203.
VIZ-KERESZT-után II. VASARNAP.	I. Predik: A' Réfzégfégnek vezedelmes úndokfagáról. 216. II. Predikáció: Házaftában-élő Afzfzonyok tanufága. 134.
	I. TANUSAG. A Chriftus Iftésfégéről, és Cfuda-tételiről. 248. II. TANUSAG. A' Bóldog Afzony fegetéséről, és óltalmáról. 249.
VIZ-KERESZT-után III. VASARNAP.	I. Predikáció: Hogy minden dolgainkat Iften akarattyához kell alkalmaztatnunk. 253. II. Predikáció: A' Kerefztýén Urak és Szolgák tífztirul: Es az Alacson-rendű Emberek fzentfégéről 262.
VIZ-KERESZT-után IV. VASARNAP.	Predikáció: A' Chriftus Hajója, az igaz Ecclesia, győzhetetlen. 277.
VIZ-KERESZT-után V. VASARNAP.	I. Predikáció: Miért fzenvedi Iften az Eretnektégek konkolyát? 288. II. Predikáció: Hogy Iften az Igazakért, fok és nagy vezedelmeftől óltalmazza a' Világot. 207.

MELLÉKLET

VIZ-KERESZT-után VI. VASARNAP.	I. Predikáció: A' Tekéletes és Jófágnak és Jámbofágnak méltofágárul. 304. II. Predikáció: A' Lelki Iófágokban, mindenkor nevedetni kel Embernek. 317.
SEPTUAGESIMA VASÁRNAP.	Predikáció: Hogy Ifiufágban kel az Ifteni szolgálathoz kezdeni: Es medgyenek, a'kik kéfőn kezdik. 328.
SEXAGESIMA VASARNAP.	I. Predikáció: A' Buja fajtaláfágnak vefzedelmefségérül. 340. II. Predikáció: A' Főfvénfégnek gonofzfágárul. 353.
QUINQUAGESIMA VASARNAP.	I. Predikáció: Vakfágból és fetétfégből, világofságra hozta Chriftus a Világot. 365. II. Predikáció: Az Iften Igéje, igaz világofsága az Emberi tudatlanfágnak. 379
BŐJT I. VASARNAP.	Predikáció: Az őrdőgi kífertetekrül. 396.
BŐJT II. VASARNAP.	Predikáció: Miért akarta Chriftus Színe-változáfával dűcfőfségét meg-mutatni? 406.
BŐJT III. VASARNAP.	Predikáció: Az igaz Penitenczia-tartáfrül. 417.
BŐJT IV. VASARNAP.	I. Predikáció: Az Etelben-valo Dobzódáfnak vefzedelmes ártal mirül. 430. II. Predikáció: Az Irgalmafságrül, és Alamifnárrül. 438.
BŐJT V. VASARNAP.	Predikáció: Mint kel az Iften Igéjét gyűmőlcűfőfőn halgatni? 450.
VIRAG-VASARNAP.	I. Predikáció: Mi okért ment Chriftus ily nagy pompával Jerufalembe, Szenvedéfe-előtt? 461. II. Predikáció: Chriftus mi Királyunk; kinek szolgálattýára kőteleztetűnk. 471.
	I. TANUSAG. A' Képek tífzteletrül; Agak fzenteléférül. 481. II. TANUSAG. Erkőlcűnk jobbítáfárul. 482.
NAGY PENTEKEN.	I. Predikáció: A' Chriftus fzenvedéfének egézf rendirül. 484. II. Predikáció: Mit kel a' Chriftus Szenvedéfében fzelemlűnk; és abból minémű Hafznot kel vennűnk? 518. III. Predikáció: Chriftusnak Hét fzavairül, mellyeket a' Kerefzt-fán mondot. 537.
HUSVÉT NAPJAN.	I. Predikáció: A Chriftus fel-támadáfának őrvendetefségérül. 560. II. Predikáció: Kik réfzefek a' Chriftus fel-támadáfának őrmé ben. 570.
HUSVÉT-után I. VASARNAP.	I. Predikáció: Hogy Chriftus, közben-járafával, és Papi áldozafával, meg-békéltette Iftent az Emberi nemzettel. 577. II. Predikáció: A' Gonofzak, mindenkor vízfzfálkodo háborgásban vannak: az Igazak, állandó békefségben. 585.
HUSVÉT-után II. VASARNAP.	Predikáció: Chriftus Urunk, méltán vífeli a' Jó Páfztor nevét. 597.
HUSVÉT-után III. VASARNAP.	I. Predikáció: Az Igazak fzmorufágárul, és őrdómérül. 605. II. Predikáció: Minémű Lelki orvofságok vannak a' Modicum-ban. 614.

ÁZ EGYHÁZI ÉV

HUSVÉT-után IV. VASARNAP.	Predikáció: Az Igazfágrúl, és Bírák kötelefségérül.	624.
HUSVÉT-után V. VASARNAP.	I. Predikáció: Az Imádfágrúl. II. Predikáció: Az Efkvéfrúl, és Hit-fzegérül.	639. 635.
ALDOZO, vagy, URUNK MENYBEMENETELE NAPJAN.	Predikáció: Urunknak Menybe-menetelérül.	664.
ALDOZO-után-valo VASARNAP.	Predikáció: A' Világi nyomorufágok Békeféges fzenvedéférül.	674.a
PŰNKŐSD NAPJAN.	Predikáció: Mely drága Ajándékokkal ékefittetik, a'kinek Szent Lélek adatik.	674.b
PŰNKŐSD-után I. VASARNAP, mely Sz. HAROMSAG NAPJA.	I. Predikáció: A' Sz. Háromfág egy bizony Iftenrül. II. Predik: A' Halálos és Bocfánando bűnről: Es, mely fzorgalmatofon kel távoztatni a' Bocfánando vétkeket.	686.b 699.
UR NAPJAN.	I. Predikáció: Mint kel az Oltári Szentfég réfzefüleféhez kéfzűlnűnk? II. Predikáció: A' Chriftus Teftének valofágos jelen-léte a' Sacramentomban, meg-bizonyíttatik.	709. 719.
PŰNKŐSD-után II. VASARNAP.	Predikáció: A' Mennyei bódofágrúl.	721.
I. TANUSAG. II. TANUSAG.	A' Hittül-fzakadtakat, fenýtékkal-is Igazfágra kel hozni. Mely efsztelenek, a'kik Világi dolgokért Iftét el-hadgyák.	734. 735.
PŰNKŐSD-után III. VASARNAP.	Predikáció: A' Bűnnek rútfágárul, és vefzedelmérül.	738.
I. TANUSAG. A' dúcfűűlt Szentek tudgyák a' Világi dolgokat. II. TANUSAG. Chriftus Juhai vagyunk; és nagy fáratfággal vifelte gondunkat a' mí Páfztorunk		751. 752.
PŰNKŐSD-után IV. VASARNAP.	Predikáció: Hogy minden Cfelekedetűnket, Iften tifztfefségére kel igazítanunk.	755.
PŰNKŐSD-után V. VASARNAP.	I. Predikáció: A' Gyilkofságrúl, és Haragrúl. II. Predikáció: A' Nyelvnek vétkeirül.	767. 783.
PŰNKŐSD-után VI. VASARNAP.	I. Predikáció: A' Jóra-valo Reftfég-ellen; Hogy Iftennek fzorgalmatofon kell fzolgálni. II. Predikáció: Az Etelben és Aluvásban-valo Mértékletefségrül.	796. 808.
PŰNKŐSD-után VII. VASARNAP.	Predikáció: Mint kel a' Bárány-börbe öltűűt Farkafokat meg-ifmérni.	820.
PŰNKŐSD-után VIII. VASARNAP.	Predik: A' Kerefztyéni Prudentia, Okofság, miben áll?	831.
PŰNKŐSD-után IX. VASARNAP.	Predikáció: Jerufalemnek, és a' Sidó Nemzetnek utólfo romláfá rul.	843.
PŰNKŐSD-után X. VASARNAP.	I. Predikáció: Hogy a' Tűdös Nagy Emberek efetiben, nem kell meg-botránkozunk. II. Predikáció: A' Vakmerű Itíletrül.	855. 865.

MELLÉKLET

PŰNKŐSD-után XI. VASARNAP.	Pred: Mint kel Embernek magát vifelni Betegfégebē.	875.
PŰNKŐSD-után XII. VASARNAP.	Predikaczio: Felebarátunk fzeretéférül.	891.
	I. TANUSAG. Az Emberi nemzet romláfárul.	903.
	II. TANUSAG. A Bűnős ember Igazuláfárul.	909.
PŰNKŐSD-után XIII. VASARNAP.	I. Predikaczio: A' Papi rend méltófágárul.	911.
	II. Predikaczio: A' Feflet tárfok, és Hízelkedők barátfága, vefzedelmes.	927.
	TANUSAG. A' Hál'adatlanfág vefzedelmérül.	939.
PŰNKŐSD-után XIV. VASARNAP.	Pred: Nagyob dolgunk, az Iften Orfzágának kereféfe.	944.
	TANUSAG. Iftennek és Ördögnek egygűtt nem fzolgálhatni.	956.
PŰNKŐSD-után XV. VASARNAP.	Predikaczio: A' Halálrúl.	957.
	TANUSAG. A' Kerefztyén Halottak temetéférül.	973.
PŰNKŐSD-után XVI. VASARNAP.	I. Predikaczio: A' Kevélyfégrül.	978.
	II. Predikaczio: Mint kell az Innepeket fzentelni.	990.
PŰNKŐSD-után XVII. VASARNAP.	Predikaczio: Az Ifteni Szeretetrül.	998.
PŰNKŐSD-után XIIIIX. ⁵⁵ VASARNAP.	Predikaczio: A' Hitnek fűkféges-vóltárul, Méltófágírul, Hafznairúl.	1014.
PŰNKŐSD-után XIX. VASARNAP.	Predikaczio: Iften a' mí Lelkűnk Jegyefe.	1026.
PŰNKŐSD-után xx. VASARNAP.	Predikaczio: Hogy Iften mindenűt Jelen vagyon: és ezzel fzent életre kőteleztetűnk.	1036.
PŰNKŐSD-után XXI. VASARNAP.	Predikaczio: A' Pokolnak örők kőnnýárul.	1047.
PŰNKŐSD-után XXII. VASARNAP.	I. Predikaczio: Minnyáján Iftené vagyunk: és az ő Hafonlatofságát vifelvén, Szolgalattyára kőteleztetűnk.	1058.
	II. Predikaczio: Mivel tartozunk Fejedelműnknek, és Fejedelműnk nekűnk?	1069.
	III. Predikaczio: Az Igaz-mondáfrul, és Hazugfágárul.	1082.
PŰNKŐSD-után XXIII. VASARNAP.	I. Predikaczio: Mint kel a' Kerefztyén Leányt nevelni.	1096.
	II. Predikaczio: Hogy a' Halál, kívánatos Jó.	1111.
PŰNKŐSD-után XXIV. VASARNAP.	I. Predikaczio: Hogy a' Világ Javait femminek kel tartani, ha Lelkűnk meg akarjuk tartani.	1126.
	II. Predikaczio: A' Templomok tífzeteletirül.	1136.

35. MELLÉKLET

SAMARJAI [MÁTÉ] JÁNOS RENDTARTÁSA¹²¹ (1636)

RMK I 662; RMNy 1654

AZ
HELVETIAI VALLASON LEVŐ
ECCLESIAKNAK
EGYHAZI CERE-
MONIAJOKROL,
ES
REND TARTASOK-
ROL VALO KÖNY-
VETSKE.

Az eggügyűveknek rövid tanétáfokra köz
akararbol irattatott.

SAMORJAI JANOS

Haláfi Predikátor által.

[címer]

Löcsén nyötatta BREVER LŐRINTZ, 1636.¹²²

[*2^r]

A' KEGYES OLVASONAK,
S-FŐKEPPEN AZ EGYHAZI

RENDNEK SZOLO ELŐL

JARO LEVEL.

Az Ifteni tífzteleben, Kegyes Olvafo Ember, és az ő Szentségheinek ki
fzolgáltatáfiban valo némely Ceremoniák és Rendtartáfok, noha nem
olyan fzükségeffek a' mi idvőfségűnkre, mint a' kőrőfztyén hitnek ágazati
fzerént valo Ifteni fzolgálat, mely lélekben, és igafságban (nem a' Ceremoniáknak

¹²¹ KATHONA 1940, 49-214.; vö. KÚR 1993, 170.; HELTAI 2008, 206. KATHONA Géza monográfiáját eredményei avultsága miatt számos ponton módosítani kell az újabb tudományos eredmények és megközelítési módok ismeretében. Vö. BOGÁR 1932, 90-91.

Samarjai a protestánsok közötti elkülönülést veszedelemként fogta fel, amely egyrészt a protestáns felekezetek szétforgácsolódásához vezethet, másrészt a római katolikus egyház malmára hajtja a vizet. Vö. KÚR 1993, 170. Rendtartását ebben a kontextusban kell látni és értelmezni.

¹²² RK RMK 2,31. A jelen átirásban nem közlöm a könyv széljegyzeteit, amelyek javarészt utalások (bibliai helyekre, zsinatokra, egyházatyákra) vagy az adott szakasz/bekezdés összefoglalásaként fogandók fel.

FEKETE Csaba néhány évvel ezelőtt közölte az istentiszteleti rendtartás éneklésről szóló részét a maihoz közelített helyesírással és rövid bevezetéssel: FEKETE 2006.

árnyékozásokban) vagyon: mindazáltal, oly méltóságok volt mindenkoron az Anyafzentegyházban, hogy nagy bősűlettel megh tartattanak, mind az Egyházi Rendtől főképpen, s-mind pedig a' kőtségűl: és nem volt szabad akar kinek-is azokat, avagy meg változtatni, avagy vakmerőképpen meg vetni, hanem inkább mindeneknek egyyefséget köllőt azokban követni bizonyos okokért.

I. Penig, némely Ceremoniák az Ifte- [*2^v] ni főlségtől fzőrőztetnek, mint a' fzent gyűlekezetek, mellyek bizonyos helyeken, és időben lettenek, az Egyházi embereknek külömb külömb féle szolgálattok által valo Isteni tífztelekre. Illyetének az O, és Uy Teftamentombéli fzent Sacramentomokban valo Rendtartások-is.

II. Némely Ceremoniák a' Szent Lélekkel tellyes Apoftaloktól vettenek eredetet, és azoknak méltóságokért bősűlettel megh tartattanak, az ő utánok következő Ecclesiáktól, minéművek az Uy Teftamentombéli Innepek, ugymint a' Szombat helyében valo Vasárnap, és Chriftus Urunknak fzületésére, környűlmetélkedésére, kinfzenvedésére, halálára, földáadására, s-menyben menetelire valo efsztendős Innepek.

III. Némely Ceremoniák az Anyafzentegyháznak végezéfiből lettenek, mint a' Pafcha Innepeének egyenlős-ugyan azon egy napon valo fzentőléfe: és a' Szent Martyromoknak emlekezetekre valo nevezetes napok. Annakokáért, az Istennek méltóságáért, az ő Sz. Apoftalinak méltó bősűletekért, és az Anyafzentegyházhoz valo kötelefségért, engedel- [*3^r] meffen megh tartattanak az elő számlált, és egyéb Egyházi Rendtartások. [...]

[27]

IV. resz.

AZ SZENT GYÜLEKEZET- nek bizonyos idejéről és az Innepekről.

I. **O**szve gyűlekezünk Isteni szolgálatra minden hetedik napon, az Istennek réghi törvénye fzerént, a' mint irván vagyon Exod. 20: Hat napon munkálkodgyál, és tegyed minden te dolgotat: a' hetedik nap pedig a' te Vradnak Iftenednek innepe legyen: ne tégy akkor femmi dolgot, &c. Az a' hetedik nap a' Sidoknál volt a' Szombat: mi nálunk pedig a' Vasárnap: mely innepet megh illünk, réfz fzerént, Istennek rendeléséből, a' menyiben, hetedik nap egy héten: réfz fzerént, a' fzent Lélektől vezérltetet Apoftaloknak fzerzéséből, kik a' Sidok Szöbattyát (ugymint O Teftamentombéli ceremoniás pél- [28] dázó innepet) az után valo napra fordítottak, és nevezték Ur napjának (mi Vasárnapnak) avagy Szombatlak első napjának, mellyen őfzve gyűlekeztenek, 1. Cor. 16. A or. 20. Apoc. 1.

Okai pedig a' fzent Apoftalok rendelésének ezek:

I. Hogy Vasárnapon meg emlékeznének az Ur Chriftus föl támadásának titkairól és hafznairól. 2. Hogy meg bizonyitanánk ezzel, hogy az O Teftamentombéli törvénynek igájától meg mentet minket a' mi Szombatonk. 3. Hogy lenne külömség a' Sidoknak és a' kerefztény hiveknek innepek között.

II. Vasárnapon azért öfzve gyűlünk neha egyfzer, s-neha kétfzer-is, és meg illyük, avagy meg fzentellyük azt, 1. Közönséges Isteni fzolgalattal, és külső dolog tételtől való meg fzűnéffel, magunknak, cselédinknek, és barmainknak nyugodalmokra, Exod. 20. Deut. 5. Nem minden féle dolog tételtől fzűnünk megh mindazáltal: mert a' Szombat fem förtőztetet meg azzal, hogy eledelekre buza kaláaszt morfoltanak a' tanítványok, az éhségtől kénfzerítettek lévén, Matt. 12. és fzabad volt embernek barmot a' jáfzoltol el oldani, és iratni, Luc. 13. fzabad volt beteget gyógyítani, Luc. 6. a' mint Urunk Chriftus a' maga cselekedetivel azt meg bizonyította; és a' Levíták-is az áldozatra való barmokat innep fzegés nélkül ölték meg Szombat napő, Matt. 12. Azért, a' rabota munkát tiltotta meg az Ur Ifté, minémő az erdőllés, mellyért egy ember kővel verettetet agyon, Num. 15. és a' tereh hordozás, mellyért tűzzel fenyegette Isten a' váraft, Jer. 17. 27: illyetén a' fzántás, vetés, kapálás, aratás, kafzálás, fzéna hordás, ház építés, kő rakás, &c.

Mindazáltal, a' fzűkségtől kénfzeréttettek lévén, nemely dologhoz hozzá kőlylunk [...] [29] [...], úgy hogy megh nem förtőztetnők az innepet.

III. E' Vasárnap kívül, heted fzaka, egyéb kőz és dolog tévő napokő-is fzoktunk öfzve gyűlekezni az Urnak Tēplomábā, avagy mindennapi könyörgéfre, avagy tanétáfra rendeltet meg vagy két napon [...].

Mi-is azért Iftenhez való áhétatofságunkból, az ő fzent tifzteletire egy hétbe két napokon-is öfzve gyűlekezünk, [30] a' holot alkolmatofság adatik benne [...].

IV. Efstendős innepeket-is tartunk, mellyek tudnia illik efstendőben egyfzer fordulnak elő, ugymint Karácson napját, avagy JESUS Urunk fzűletésének innepét: melyről fem O fem Uy Teftamentombéli parancsolat nincsen nyilván való; azért azt hízfzűk felőle, hogy az Apoftalok fzőrzötték azt, a' mint Szent Agofton Doctor írja Epift. 118. & 119. Ezt pedig az innepet két-képpen illyük meg, éjel, és nappal, nagy áhétatofsággal, könyörgéfekekkel, háláadáfokkal, énekléfekekkel, Evangeliomnak halgatásával, Ur Vaccorájának vételével: meg illyük pedig Karácson napját az utánna kővetkező két napokkal, mellyeket nemelleyk Szent Iftvánnak és Szent Jánofnak emlekezetire fzentelnek.

V. Meg tarttyuk az Aprofzentek napját-is; Kis-karácson napját-is, mely JESUS Urunk kőrnyűlmetélkedésének innepe; meg tarttyuk a' Vízkereszt napját-is, mellyen a' nap keleti Bőlcsek mentenek imádni, és ajándékozni Urunkat, és az után harmincz efstendővel meg kőrfztőlkődőt.

VI. Meg tartyuk a' Nagy Csőtörtőköt-is, a' fzent Vacsorának fzerzéfejért; meg illyűk Nagy Pénteket-is, ugymint Chrifthus Urunknak kin fzenvedésének és halálának emlekezetire, az Apoftaloknak rendeléséből.

VII. Meg tartyuk Hufvét innepét-is, Urunknak halottaiból való fől támadásának emlekezetire, annak utánna való két napokat is, a' Réghieknek rendelésekből. Aug. lib. 20. de Civ. Dei c. 8. A' Hufvét napját penig nem Sido modon tartyuk, Sz. György havának 14. napján, a' mint [31] régemben tartották fokban, a' mint írja Eufebius, I. 5. hift. Eccl. c. 24. 25. hanem a' Nicænum Conciliumnak végezéfe fzerént, hogy a' tizen negyedik nap után való Vasárnapon illenék meg a' kerefztyének [...].

VIII. Meg fzentellyűk Urunknak menyben meneteli napját-is, és a' Sz. Léleknek el jövetelinek innepét-is a' Pünkőftöd [sic!], az Apoftaloknak rendeléséből az utánna való két napokat-is'.

IX. Meg fzentellyűk a' Szent Háromság innepét-is, mely Pünkőfd után való Vasárnap efik: mely Vasárnap kettős innep, mint szintén Hufvét és Pünkőfd. Hogy pedig az Anyafzentegyház egy napra két innepet rendelt: és hogy a' három nagy innepeket meg hármaztatta, az az, mindenik mellé két napot rendelt: nézet ebben az Iftennek rendelésére, ki az O Törvényben a' Pafchat, és a' Pünkőfdöt töb innepekkel megh öregbitötte, Exod. 23. Levit. 23. Es a' Sidok-is, a' vigafságnak és lakodalomnak Innepét két napra rendelték vala, Efther. 9. v. 18.19.

X. Mivel hogy penig JESUS Urunk meg fzaaditott minket az O Törvénynek igájátul: nem illyűk meg a' Sidoknak fzeresztet innepeket, ugy mint 1. A' Pafchát, Exod. 23. 2. A' tiftzuláfnak innepét, mely minden eftendőben hetedik holnapban következik vala, Levit. 16. v. 30. & 23. v. 27. 3. A' heteknek innepét, Exod. 34. v. 22. 4. A' Pünkőfdöt, Num. 28. v. 26. 5. Az aratáfnak első fengejének innepét, Levit. 23. v. 10. 6. Viagfságnak [sic!] és lakodalomnak napját, Efther. 9. v. 18. mellyet a' Sidok fzerzettek. 7. A' Sátoros innepet, Exod. 23. 16. Levit. 23. Num. 29. 9. 9. Uy honak innepét, Num. 28. 10. Szombatot, Exod. 20. [32]

X. A' fzent Mártyromoknak és Confefforoknak boldog emlekezeteket kerefztyéni fzaadságból meg tartjuk az Anyafzentegyházban, és azoknak hitőkben, s-valláfokban, és fzenvedéfkben való álhatatofságokat például és tükörűl vézfűk előnkben a' fzent gyűlekezetnek idején: de azoknak imádáfokat, és fegitségűl való híváfokat el hadtuk: mivel hogy meg elégedtűnk az Ifteni imádáffal, és JESUS Urunknak is közben járásával és érettűnk való efedezésével [...].

XI. A' nagy innepeknek eftin való böytöléfre nem kötelezzűk a' köfséget átok alatt, s-nem-is tiltyuk mindazáltal őket az igaz böytöléftől, hogy annyival jobban kézfűlyenek a' Szentségnek vételéhöz: csak hogy ételben és italban való valogatás, és mindē babonaság nélkül legyen.

XIII. A' Hufvét innepére való verragatáft nem tartyuk meg, noha Tertulliánufnak idejében olvaffuk hogy fzoekásban volt, I. 2. ad Uxor. Eufeb. I. 6. hift. Eccl. c. 7.

XIV. Meg tartjuk a' Teft fogado (vagy gyümölcs olto) Boldog Afzfzony napját-is, nem a' Szűz Máriának tífzteleire, hanem Chriftnak Urunknak teftben Szent Lélektől való fogantatásáért.

XV. A' Szenteknek nevezetes napjain meg emlekezünk ama' parancsolatrul: A' te Vradat Iftenedet imádgjad, és csak egyedül ő néki fozgály, Deut. 6. Matt. 4. Nem a' Szen- [33] teknek azért, hanem a' Szentek Urának Iftenének fozgálunk, Szent Agoftonnak ime' tanétáfa fzerént: Fratres chariffimi, quoties Martyrum feftivitatis recordamur, &c. Szerelmes atyámiai, ugymond, valahánfzor a' Martyromoknak innepekről meg emlekezünk, mindenkoron az idvőzítő Chriftnak-is dicséretit meg ujéttjuk: valahánfzor azoknak fzenvedéfekről fozlunk, mindenkoron egyfzer s-mind az Iftennek-is dicsőfsége hirdettetik: Mert nem annyira azoknak kin fzenvedéfeket, mint azt a' kiért fzenvedtek, csudállyuk. Azért hirdettyük a' Mátyromokat, s-főképpen azokat, kik Chriftnak fzületéfe után nem fzoval, hanem halál-okkal valláft tettenek ő felőle, és egyebeket az örökké való örömmel elől vettenek. Azért ugy fzojlyunk a' Szentekről, hogy az Iftennek az ő dicséreti és dicsőfsége, takaré koffan s-egézfzen meg maradgyon.

36. MELLÉKLET

GELEJI KATONA ISTVÁN: *PRÆCONIUM EVANGELICUM*¹²³ (1638, 1640)

RMK II 521; RMNY 1720

RMK II 552; RMNY 1825

PRÆCONIVM EVANGELICVM

IN QUO

EVANGELIA OMNIA ANNIVERSA-

RIA, vulgò DOMINICALIA vocitata, CONCIONIBUS

CCXII. plenè, perfpicuè, folidè ac methodicè explican-
tur ac enarrantur [...]

PER

STEPHANVM KATONA

GELEJINUM Ungarum, Orthodoxum Tranf-

fylvaniæ Epifcopum, ac Ecclefiaë Al-
benfis Antiftitem.

ALBÆ-JULIÆ,

¹²³ GÁL 1939, 82-219.; HELTAI 2008, 54. GÁL Lajos monográfiáját eredményei avultsága miatt számos ponton módosítani kell az újabb tudományos eredmények és megközelítési módok ismeretében.

MELLÉKLET

ANNO VERBI INCARNATI
M. DC. XXXVIII.¹²⁴

[...]

PRÆCONII
EVANGELICI
TOMVS PRIMVS,
SEU,
PARS

HYEMALIS AC VERNALIS,

Continens omnium Evangeliorum Dominicalium à Dominica I.

Adventûs ad festum ufque Pentecoftes novæ [...]

Studio & operâ

STEPHANI KATONA

DE GELEJ,

EPISCOPI, SEU SUPERATTENDENTIS, ECCLE-
fiarum in Regno Tranffyvaniae Orthodoxarum Ungaricum, [...]

INDEX I.

DOMINICARVM

ET

CONCIONVM

Unà cum Numero ac Summarÿs earum,

Quæ in primo hoc Præconii Evangelici Tomo com-
prehenduntur ac explicantur.

A Dominica I. Adventûs ad Festum ufq3 Pentecoftes, inclufivè; præ-
mißâ brevis Salutationis Angelicæ explicatione.

ANNUNCIATIO, SEU, SALUTATIO

Angelica.

[...]

¹²⁴ RK RMK 3-20

Index	Felirat ⁵⁶
×	Ex annvntiatione sev salvtatione angelica coniones. In diebus Adventus habendæ
Dominica I. Adventus	
Dominica II. Adventus	
Dominica III. Adventus	
Dominica IV. Adventus	
Festum Nativitatis Domini Nostri Jesu Christi	
Dominica post Nativitatem Domini	
Festum Circumcisionis Domini Nostri Jesu Christi	
Dominica post Circumcisionem Christi	
Dominica Epiphaniæ Domini	
Dominica I. post Epiphaniam Domini	
Dominica II. post Epiphaniam Domini	
Dominica III. post Epiphaniam Domini	
Dominica IV. post Epiphaniam Domini	
Dominica V. post Epiphaniam Domini	
Dominica Septuagesima	
Dominica Sexagesima	
Dominica Quinquagesima	
Dominica Quadragesima	
Dominica Reminiscere	
Dominica Oculi	
Dominica Lætare	
Dominica Judica	
Dominica Palmarum	
Hebdomas Magna	
Festum Novi Paschatis	
Feria II. Paschatis	
Feria III. Paschatis	
Dominica Quasimodo Geniti	
Dominica Misericordias Domini	
Dominica Jubilate	
Dominica Cantate	
Dominica Rogationum	
Festum Ascensionis Domini Nostri Jesu Christi	
Dominica Exaudi	
Festum Novæ Pentecostes	

MELLÉKLET

PRÆCONII
EVANGELICI
TOMUS SECUNDUS,
SEU,
PARS

ÆSTIVALIS ET AUTUMNALIS,

Continens textuum omnium, feu pericoparum Evangeli-
carum, à Dominica Trinitatis ad XXVI. ufque poſt
Trinitatis accuratam, perſpicuam, didac-
ticam, ac elencticam in
Conciones XCIII.

[...]

Operâ ac ſtudio
STEPHANI KATONA
GELEJINI,

Myſteriorum Dei in Eccleſia Alba Julienſi diſpenſatoris,
cæterarumque omnium, inprimis Orthodoxarum, per
Tranſſylvaniam diſperſarum Epifcopi,
feu Inſpectoris ſupremi.

ALBÆ-JULIÆ,

Illuſtriſſimi Tranſſylvan. Principis, Domini
GREGORII RAKOCI, &c.

[...]

ANNO INCARNATIONIS VERBI
M. DC. XL.¹²⁵

[...]

INDEX I.
DOMINICARVM
ET
CONCIONVM,

Unâ cum Numero ac Argumentis earum,
Quæ in ſecundo hoc PRÆCONII EVANGELICI Tomo
explicantur ac continentur.
A Dominica Trinitatis ad XXVI. ufq3 Poſt Trinitatis.

¹²⁵ RK RMK 3,21

Index
Dominica Trinitatis
Dominica I. post Trinitatis
Dominica II. post Trinitatis
Dominica III. post Trinitatis
Dominica IV. post Trinitatis
Dominica V. post Trinitatis
Dominica VI. post Trinitatis
Dominica VII. post Trinitatis
Dominica VIII. post Trinitatis
Dominica IX. post Trinitatis
Dominica X. post Trinitatis
Dominica XI. post Trinitatis
Dominica XII. post Trinitatis
Dominica XIII. post Trinitatis
Dominica XIV. post Trinitatis
Dominica XV. post Trinitatis
Dominica XVI. post Trinitatis
Dominica XVII. post Trinitatis
Dominica XVIII. post Trinitatis
Dominica XIX. post Trinitatis
Dominica XX. post Trinitatis
Dominica XXI. post Trinitatis
Dominica XXII. post Trinitatis
Dominica XXIII. post Trinitatis
Dominica XXIV. post Trinitatis
Dominica XXV. post Trinitatis
Dominica XXVI. post Trinitatis

37. MELLÉKLET

GELEJI KATONA ISTVÁN: *MAGYAR GRAMATIKATSKA*¹²⁶ (1645)

RMK I 773; RMNy 2103

MAGYAR
GRAMATIKATSKA

A'vagy,

AZ IGAZ MAGYAR IRASBAN,
és szollásban kívántato néhány fűkféges
OBSERVATIOK.

[...]

GELEJI KATONA ISTVAN,
Erdélyi Orthodoxos Püfpök, és egygyik
Fejir-vári Lelki-Pafztor.

KI-NYOMTATTATOTT
GYULA-FEJIR-VÁRATT
A. D. M. CD. XLV.¹²⁷

[II. rész]

Az igaz magyarán szollásnak modja felől valo néhány leg-meg jegyeztetendőbb
Observatiotskák.

[...]

XLI. Az üdönek némelly réfzeit, és némelly üdnepeket igen alkalmas fűkval nevezik a' mi Magyarink, de némellyeket ellenben alkalmatlanokval-is. Alkalmas nevezetek imezek: Hét ; mert hét napokból áll; hódnap; mert a' hódnap járása különbözteti-meg; és így ítélem a' menfift, a' cras-tol meg különböztetendőnek lennie, hogy a' menfis, hódnapnak, s' a' cras pedig hólnapnak mondaffék. A' menfis rövidebb igével hóvnap-is mondatik, s' a' cras-tol meg-külömbözteffék a' nixtol, a' hótól. Vifzont: Hét-fő; mert a' hétnek feje; noha az inkább illenék az Ur-napjához; mert azt hívja az írás a' hétnek első napjának; a' Szombat a' Sidótól jövt, és megnyugovást jegyez Alkalmatofok ezek-is: Advent, Pünkőft; mert amaz az Adventuftol, s' imez peidg a' Pentecoftetől, vétetett: De felette alkalmatlanok imezek: Váfárnap, melly a'nak az Ifteni fzent tífzteletre rendeltetett napnak a' külfő váfározáfvál és komlárkodáfvál valo meg-ferteztetettéftől eredett; kerefztyénül Ur-napja volna: Aldozó, melly a' Nagy-Péntekhez inkább illenék; mert azon áldoztatott a' mi Lelki fő Papunk mi érettünk, s' nem mikor az égben felment, mint Socinus álmodozott felöle: Hufvét, a' hus-vételtől, és ételtől; mert a'kor kezdenek a' hypokrita böjtösök

¹²⁶ IMRE 1869; a műre vonatkozó további szakirodalmat lásd pl.: NAGY 1940, 1-20.

¹²⁷ RK RMK T 2,36-2 Koll. 2.

a' hufval zabállodni. A' Karátson mit jegyezzen, nem tudom; elég illetlen fző olyan fzentféges dolognak jegyeztetéfére. Igazán az ő nevek: Chrifthus fzületéfének, környűl-metélkedéfének, fzenyvedéfének, fel-támadáfanak, és menyben-menete-linek üdnepei volnának. A' mi Kalendariumonk tsak nem merő Papiftafág, a'vagy inkább bálványozás.

38. MELLÉKLET

GELEJI KATONA ISTVÁN: *VÁLTSÁG TITKA*¹²⁸ (I. KÖTET, 1645)
RMK I 779; RMNY 2124

VALTSAG-TITKA.

az az:

AZ ÖRÖK IGENEK, A' MEG

válto Meffiás Chrif⁹ Jefufnak, a' válafztott
hivekért, a' profeciák fzerént, az ű[d]őnek tellyefségé-
ben valo meg-teftefűléfe, fzületéfe, környűl-metéltetéfe, fzeny-
vedéfi, halála, el-temettetéfe, fel-támadáfa, menyben-menéfe,
Attya jobjára-űléfe, és Sz. Lelket küldéfe felől valo Ke-
refztyéni titkos tudomány.

MELYLYNEK IGAZSAGA AZ ESZTEN-

dőt-fzakai HET jeles üdnepekre: Adventre, Nagy-
Karátsonra, Kis-Karátsonra, Nagy-hétre, Hufvétre, Aldo-
zo-
Tseterekre (a' mint őket hívják) és Pűnkőftre valo Predi-
kaciokban, a' derék fzent íráfokbol erőffen meg-bizonyit-
tatik, és a' Tévelygőknek, ugy-mint Sidoknak, Socianufok-
nak, Blandratiftáknak, Pápiftáknak, Lutheranus atya-
fiaknak, és egyebeknek ellenkező vélekedéfik
meg-czáfoltatnak.

Es a' Magyar hiveknek, mind az honn-tanult fél-fzerű Egy-házi fzol-
gáknak, az Urban fzerelmes attya-fiaknak, fegedelmekre, s' mind az
iraft olvafni tudo külfő rendű kegyes embereknek az igaz Kerefztyéni
vallásban valo öregbűléfekre, és az ellenkezők ellen valo fel-
fegyverkeztettetéfeke ki-botsáttatik

GELEJI KATONA ISTVAN,

¹²⁸ GÁL 1939, 82-219.; HELTAI 2008, 56. GÁL Lajos monográfiáját eredményei avultsága miatt számos ponton módosítani kell az újabb tudományos eredmények és megközelítési módok ismeretében.

Az Erdély-orfzági Magyar Reformatus Tanítóknak Püföpökjök, és a' Gyu-
la-Fejir-vári Evangelicus Kerefztyéneknek Lelki Páfztorok, által.

Ki-nyomtatattott VARADON, SZENCI K. ABRAHAM által.

Az Igének meg-testefüléfe után M. DC. XLV. efzt.

[...]

[Niceai hitvallás]

A'

VALTSAG-TITKANAK

ELSŐ VOLUMENJE,

Egybe-köttetett Kőnyve.

A' MELYLY

BE-FOGLALJA A' HAROM ELSŐ RESZE-

ket, ugy-mint a' CHRISTVSNak füzű anyja méhében valo
fogontatáfát, a'vagy meg-tefűfűlűfét, világra valo füzűle-
tűfét, és nyolczad-napi kőrnű-metűltetűfűt, több

egynehány Uj-efztendűre illendű Fűg-

GűLEKEKVEL egygyűtt.

Eűfzvefűgvel fűám-fűzerűnt XXV. PREDIKATIOKAT.¹²⁹

[...]

[Kalcedóni hitvallás]

AZ

ISTENTűL FEJEDELMi FELSű-

fűges műltofűgban állattatott, és ditsűfűges hűrvel

nűv-vel fel-ruhűztatott nagy

RAKOCI GYűRGYNEK,

[...]

AJANLO ELű-BESZED AZ ISTENNEK IGAZAN VALO

DITSűITTETESERűL.¹³⁰

[...]

[c'] Nű ditsűithetik továbba műg-is ezeken kűvűl az Iftent jól, és az ő kűvánfűga
fűzerűnt, a' Pűpűftűk-is; [... c2'] Tsak hafzontalanok a'nak-okűűrt minden ő pompűs és
cikornűs templumi ceremonűaik, és tarafara tűfzűtetűtik, műllyeket ő eleikben nem
az Iften irtű, hanem tsak magok forműltűk magoknak. [...]¹³¹

¹²⁹ RK RMK 2,37

¹³⁰ Élűfejben.

¹³¹ Polűmia a lutherűnusokkal.

[{c4^v}] Azon rendet, modot kell minden hűv Egy-házi fzolgáknak-is követnie, a'mint hogy a' fzükkfég-is azt kívánja tőlők; mert ő nekik-is, mint fzingtén a' külfő áts-meftereknek, és kő-művefeknek fundamentumot kell elfőben vetnie, s' ugy kell ofztán azon felül éppitenie, mivel az éppűletnek a' fundamentumhoz hafonlonak kell lennie, mint e're-is azon fzent Pál példájával intetnek, a'ki, mint tudos, bõlts éppitő-mefter, a' Corinthufiak között-is fundamentumot vetett, a' Chrifthus Jefuft [...].

[dv] Nem fzollok én az emberfégefiről, és bõtsűletefiről, a' kik tanitonak az ő modjok fzerént, s'más fele-barátikat, és Chrifthusban fzolga-tárfaikat, Farifeus modra nem vádolják; fem az ő Prac'tica Concioikat, nem otsárlom, hanem ditsérem [...].¹³²

[d2] E'lőn az oka, hogy az Iften az ő teremtfének emlekezetire egy ki-váltképpen valo heted-fzakai űdnepet fzerze, a' Szombatot, tudni-illik, hogy azon minden hétenként az ő [d2v] hatod-napi teremtfét, és a'ban meg-mutatott hatalmafságát, bõltsefégét, és jo-voltát buzgofágofon emlegetnék, és őtet azokért hálá-ado ditséretvel magafztalnák. A'fzentek nyilva [sic!] minden űdőben nagy indito okot, és alkalmatofságot vőttek a' teremtfnek munkáiból, és azoknak bõltsen valo rendeltetéfekből, s' igazgattatáfokból, az Iftennek ditsőitéfere, mint fokak helyett tekénts-d-meg a' Dávidnak 104. Soltárát, hogy többeket ne emlitse. [...]

[d3] Az Apoftoli férjfiak-is, ha nem a' Chrifthus őnnőn maga, vagy a'végre rendelték volt az utolfo, ugymint a' Szombat, helyett, a'hétnek elfő napját, hogy azon minden hétenként, a' váltságért, ugy-mint második teremtfésért, az Iftennek, és a' Meg-válto Ur Chrifthusnak, a' hivek buzgo hálákat adnának, a' honnan ugyan Ur napjának-is nevezetik Apoc. 1.10. mivel az Ur Chrifthus a' halálból azon a' napon támadott-fel, Matth. 28.1. melly a' váltságnak complemen- [d3v] tuma, bé-tellyefedéfe lőtt. A' melly nap a' fűlt Pápiftafágban, nem fzingtén fzenség-tőrés nélkül, váfározáfra rendeltett volt, és a'rol Magyarul Váfárnapnak-is neveztetett, nē a' lelki váfárláflrol nyilva, hanem a' tefti komplárkodáflrol, melly azonn lőtt, a'mint hogy még moftan-is fok helyeken, a' Tifzteknak gond-vifeletlenfégekből, a' régi rofz fzoekás fzerént léfzen. Ur-napja volna az igazán, a'melly nevet a' Pápáfok az ő ostya bálványjoknak pompáfon valo fzélllyel hordoztatáfának, és imádtatáfának napjárá adtak, mellyet IV. Orbán Pápa Juniufnak 15. napjára fzerzett, an. 1264.

De mivel a' váltság munkájának egy-néhány réfzei vagynak, ugy mint a' Chrifthus meg-teftefűléfe, a'vagy fogontatáfa, világra valo fzületéfe, környűl-meteltetéfe, kén-fzenyvedéfe, halála, el-temettetéfe, fel-támadáfa, menybe-menetele, és Attya jobjárá valo űléfe, mint az Apoftoli Krédoban egygyiken küvől, rendvel elé-fzámláltatnak, a'mellyekhez járul a' Szent Léleknek a' Chriftuftól az ő Apoftolira valo el-kűldetéfe, hog' az által ez váltság titkánek minden nemzetfégek között valo ki-hirdettetéfe

¹³² A kihagyott részben szó van a „morális és dogmatika prédikációról”.

alkalmatofokvá tétetnének, a' kegyes régifég Isten Lelkének vezérléséből, minde-
 niknek efsztendőnként valo háládatos emlekezetire kivált-képpen valo üdőkét, és
 üdnepeket rendelt, ugymint a' meg-testefülésére az Adventet, a'vagy Adventi napo-
 kat; a' fzületésére a' Nagy-Karátsont; a' környül-meteltetésére, a' Kis-Karátsont; a'
 fzenyvedésekére, a' Nagy-Pénteket, a'vagy, a' Nagy-hetet; a' fel-támadására a' Hufvétot;
 a' menyben-menetelére az Aldofo Tseterteket, a' mint őket a' mi nyelvünkön elég
 alkalmatlan nevezetekvel hívják, mint a' Grmmatikátskában [sic!], part. 2. obfervat.
 41. meg-mutattam, és végezetre a' Szent-Léleknek el-küldtetésére a' Pünköftöt,
 a'mellyeket a' régi Ekklefiá, fokval a' Pápiáfágnak eredeti [{d4r}] előtt, tsak hamar
 az Apoftolok üdeje után, az igaz Isteni tifztletheben, és szolgálatban valo fzezb, és
 ékesb rend-tartáfnak okáért fzerzett, és mind ez mái napig az egézf Kerefsztyénfég
 kegyes buzgófággal meg-tart; Nem Sidoi kötelefségből, és lélek-vefsztefég alatt,
 mind-azon-által, hanem Kerefsztyéni fzaad fággal; fem nem olyan Mofei külfő
 ábrázoló ceremoniákval, hanem valófágos igazfággal, és belfő lelki tifztlethevel;
 fem pedig nem azokra a' végekre, ugymint a' teremtfének, az Egyiptusbol valo ki-
 fzaaduláfnak, a' Sátorok alatt valo lakáfnak, és a' törvénynek ki-adattatáfnak; ha-
 nem mafoknak, tudni-illik a' válságnak, az az, a' lelki Egyiptusbol, az őrdög rabfága
 alol valo ki-fzaaduláfnak, a' Meg-válto Meffiás Chriftufnak az ígéretek fzerént
 valo el-jövetelinek, meg-áldoztatáfnak, az egekben valo ditsőféges fel-menetelinek,
 és a' Szent-Lélek ajándékinak bővfégefen valo ki-öntetéseknak, emlekezetekre, és
 azoknak hálá-ado-képpen valo hirdettetésekre.

A'mellyek felől ma a' Kerefsztyén név vifelők között két fzélfő, egymáfvál általjánban
 ellenkező értelmek vagynak: Egygyik az Anabaptiftáké, kik a' régi Petrobrufianufokat
 követvén azt állatják, hogy az Uj Teftamentumban a' Kerefsztyéneknek tellyefségefen
 femmi üdnepeket tartaniok fzaad ne légyen. Máfik a' Pápiftáké, a' kik azt vivotják,
 hogy az üdnepeket a' Kerefsztyéneknek nem tsak jó rendnek, hanem néménémű titkos
 jegyzéfnak, és fzűkféges Isteni tifztletheznek okáért-is kellefsék tartaniok, és hogy azok
 a' több napoknál őnnön magokban-is fzentebbek legyenek, és azokat fok imez-amaz
 babonás ceremoniákval űllik, és fzentelik-meg. Sőt azokval meg nem elégedvén, a'
 fok fzenteknek-is üdnepeket űllőnek. Es így a'mint hogy amazok ez [{d4v}] iránt
 in defec'tu; ug' ezek in excefu vétének. Az az: az Anabaptiftak az üdnepek felől
 felettébb vékonyan és bōstelenül értenek, és azokat a' Kerefsztyéni fzaad fággal
 ellenkezőknek lenni alitják; a' Pápifták pedig ellenben azoknak kelleténél többet
 tulajdonitonak, és lelki-ifméretnek kötelefsége alatt, mint Isteni tifztletheznek részét,
 és magokon fzentfégesb, s' érdemesb napokat meg-tartandóknak lenni állatják.

De ezeknek mindenik hamis értelem, hanem a' harmadik közbőlő igaz, melly a'
 miénk, hogy tudni-illik, fzaados lōtt légyen az Uj Teftamentumi Kerefsztyéneknek
 közfőféges egygyezésből, az Istennek ki-vált-képpen valo tifztlethez, az ígének
 hirdettetésére, halgattatására, a' fzent Sacramentumokkal valo éléfre, a' rend-kűvől

valo buzgo imádkozáfra, és az Iften üdvösséges kegyelmeért, s' a' váltságának jó-téteményeért valo buzgo hálá-adáfra efsztendőt-fzakai bizonyos üdnepeket rendelni, és még mostan-is szűkféges légyen azokat meg-tartani.

1. Mert az Ekklefiaban mindeneknek illendő-képpen, és jó-rendvel kell lenniék, az Apoftol intéfe fzerént, 1. Cor. 14.40. De ha az Ekklefiában femmi bizonyos üdnap napok nem volnának az Ifteni tífzteletre rendeltetve, ugy nem volnának mindek ékefen és jó rendvel benne, hanem némellyek difztelenűl, és rendeletlenűl-is, a'mellyet az Iften nem kedvell, mert az Iften nem oka a' rendeletlenfégnék.

2. Mert egyéb-ként az Uj Testamentumi hivek az óv-bélieknél az Iftenhez háládatlanbak volnának, ha mint azok, ugy ők-is az Iftennek ő vélek valo köszönféges jó-téteményit, s' még pedig ama' régieknél drágalátosbbakat és lelkiebbeket, efsztendőnként folenniter, jeles üdnepi szenteléffel, nem celebrálnák, hirdetnék, és alázatofon meg nem köszönnék. De a'nak illetlen volna lennie; tehát imezt igen méltó tselekedniék.

[er] 3. Mert, a'mint fellyebb-is jelentém, az Apoftolok üdejétől fogva, még a' Pápiftafág előtt-is köszönfégefen az Ekklefiában bé-voltak vétetve; A' régi Ekklefiával pedig még a' közép, a'vagy fزابados, dolgokban-is a' mostani Kerefztyéneknek egygyezniék felette szűkféges, és illendő.

4. Mert hafznos igen, és ditséretes dolog, hogy az Iftennek az Ekklefiával ki-vált-képpen valo köszönféges jó-téteményi, a'ra rendeltetett bizonyos napokon efsztendőnként köz-hellyeken hirdetteffenek, vífgáltaffanak, és a' közfégnék elméjében rakogattaffanak, az eretnekek, és a' hitetlenek ellen, a'kik azokat vagy tagadják, vagy felőlők más értelemben vagynak. Mivel a' közfégnék, és az iffjufágnak inkább elméjéhez ragad, és jobban meg-emlekezik rola, a'mit efsztendőnként a' jeles napokon, fzámos és feles¹³³ gyűlekezetekben hall, mint a'mit tsak külön magában, valami köz napon hallana.

5. Mert femmi babonafág, vagy bálványozás benne nintsen, fem a' Kerefztyéni fزابdfág vélek meg nem rontatik, hanem éppen marad, fem továbbá valami tífzteletnek opiniojával, alittatáfával, nem űlletnek, fem végezetre azok a' több napoknál magokon szentebbeknek nem tartatnak, hanem fzfintén tsak olyanoknak, mint azok. Magokon, mondom; mert végekre nézve, a'menyiben szent végekre, ugymint az Ifteñek ki-vált-képpen valo tífzteletire, a' szent, és üdvösséges elmélkedéfeke, buzgo hálá-adáfokra, és imádkozáfokra rendeltetene, és mind azok azokon kegyefen gyakoroltatnak, a' más napoknál szentebbek, az az, meg-szenteltettebbek, a'mint hogy az Iften-is a' hetedik napot, a' Szombatot, az ő tífzteletire valo rendeltetéffel szentelémeg, melyet a' több napokkal nem tselekedett. Innen hivatnak szerte-fzerént fok helyeken az iráfokban a' jeles [ev] üdnap-napok szenteknek; mert ugyan-is ha a' helyek,

¹³³ Értsd: jeles (?).

az efzközök, és az állatok az Isteni tífzteletre való rendeltetéssel, s' az eledelek az igével, és a' könyörgéssel meg-fzenteltetnek, miért nem a' napok-is ugyan azoknakval?

Bátortalan Kerefztyénkének tehát azok, a' kik az üdnap-napot fzentnek mondani nem méréfzlik, a'tol tartván, hogy a'ban ne ütközzönek, a'mit a' fzent Pál a' Romai gyenge Kerefztyénékben feddett, hogy, tudni-illik, egygyik napot a' máfiknál méltófágosbnak tartották, Rom. 14.5. Maga ott az Apoftol tsak némelly napoknak babonáfon való meg-tartattatáfok felől fzoll, mintha vagy magokon, vagy a' Mofes törvényje, vagy pedig az Ekklefiának rendelése fzerént a' többinél fzentebbek volnának, a'mint még most-is a' Pápifták felőlök vélekednek, s' nem pedig a' napoknak egy-máftol rendnek okáért való meg-külömböztetetékekről, vagy pedig az Istennek igaz tífzteleivel való meg-fzenteltetetékekről, a'mellyet sem ott, sem máfutt fohol nem tagad, sem kárhoztat.

Noha pedig azokat az efsztendőt-fzakai üdnepeket az Uj Teftamentumi hívek nem lelkek-ifméretinek kötelefsége, vagy üdvöfségeknél vefztetége alatt, hanem Kerefztyéni fjabadfágval, a'vagy fjabados lelki-ifmérettel, tartják, és űlik; mind-az-által immár azokat, holott e'nyi fáz efsztendöktől fogva ufusban voltanak, le nem kell tenni, sem meg nem kell változtatni, hanem ha valami terhes, és el-mulathatatlan okokra képeft, az egész Kerefztyénfégnek egygyező értelméből; mert egyéb-ként a'bol közfégés botránykozás jöve-ki. Meg-ütköznének benne igen mind az Ekklefiabéli egygyűűvek, s' mind azon küvöl-valók; mert amazok az üdnepeknek, a'vagy az Isteni tífzteletnél üdejének, és modjának meg-változtatáfa miatt a' valláfnak igazfága fe-[e2r]lől-is kételkedni kezdenének; mint ha az-is e'dig nem jól lött volna, hanem azt-is meg-kellene változtatni, és így rutul meg-bódulnának, s' vagy a' Lutheranufokhoz, vagy pedig a' Pápiftákhoz fzakadnának: Imezek pedig a'bol tsufolkodáfra, vagy religionknak káromlattatáfára való okot vennének, és Ekklefiánktól a'nál-is inkább el-idegenednének, látván hogy még a' régi Apoftoli jo rend tartáfok-is benne le-tétetnek, és rut illetlen confufio, rendeletlenfég, hozatik minden igaz ok nélkül beléje; mivel még mostan-is fokak a' mi Ekklefiánktól nem a'nyira a' vallásban való külömbfég, mint a' ceremoniáknak le-tétetékek, miatt irtoznak olly igen.

De mondafz: Azok az üdnepek a' Pápiftafágban babonáfágra fordittattanak; tehát az Evangelicufoknak le kell őket tennie. F. A' jo és hafznos rend-tartáfnak, bár magában indifferens, külömbözetlen, a'vagy, media, az az, a' parantsolat, és tilalom között középben tétetett légyen-is, mint az üdnepezés, nem kell a' hozzája járult abufusért, véle való gonofzul éléfért, le-tétetnie, hanem tsak a'nak kell mellőle el-vétetnie. A' babonáfág azért vettefsék-el, s' a' jo fzokás tartafsék-meg; egyéb-ként azon okon az Ur-napját sem kellene meg-fzentelnünk; mert azval-is fokban gonofzul-élnék; főt a' Napot, a' holdot, s' tsillagokat-is az égből le-kellene fzurnunk; mert azokval a' Pogányok vízfá-éltek, imádván őket. Mi azért az üdnepeken való babonás tífzteleket a' Pápiftáknak hagyván, azokat minden babonás enczembencz nélkül

együgyű lelki tífzteleivel meg-tartjuk. Sőt világofon a' dolgot ki-fejezván, nem a'nyira azokat a' napokat celebráljuk, űljük, s' fzenteljük, mint azokat az Ifteni űdvőfséges jó-téteményeket, a'mellyeknek emlegettetéekre azok rendeltettek, hirdetjük. Innen mondotta volt [e2v] régenten Agofton Pűfpők a' Manichæufok ellen: Non tempora obfervamus, fed quæ illis fignificantur temporibus. Contr. Adim.c.16.

Efzelőfkődnék tehát azok, a'kik nem tudom mitsoda fzelefségtől vífeltetvén, a'mint hogy egyéb régi jo rendtartáfokon, ugy az űdnepeken-is, ha ő rajtok állana, az Ekklefiából őrmőft ki-adnának, tsak ugyan azon okokért, a'mellyeket az Anabaptiftak hántorgatnak, és a'mellyeket immár én kerűlő befzédvel alkalmafon meg-előzék, és el-háriték. De ki-vált-képpen némellyek nem a'nyira ratiokon, mint imez vagy amaz tartományoknak és orfzágoknak példájokon fundálnak, mint ha mindenűtt az ilyen fzabados rend-tartáfokban azon egy mod, és alkalmatofság volna. Gyakorta a' mi egygyűtt jó és hafznos, az máfutt gonofz, és káros, és a' mi egygyűtt alkalmatos, egybűtt az alkalmatlan. Soha a' féle közép dolgokban, a'vagy külfő ceremoniakban, és rend-tartáfokban ez egéfz világon lévő Kerefztyén Ekklefiak mindeneftől fogva nem egygyeztenek, hanem azokat hol egy s' hol más képpen tartották, a' fundamentumban, és a' vallásban valo egygyefség mind-azon-által kőzöttők éppen meg-maradván, mint ezt az Egyházi hiftoricufokból, ha kiterjefzkedni akar-nék, nyilván meg-mutogathatnám. E'féle régi bé-vőtt fzkáfok, és rend-tartáfok miatt azért, fő-képpen ha a' fzent íráfval általfában nem ellenkeznek, nem kell fenkinek az Ekklefiának békeféget meg-háborítani, és benne zenebonát indítani.

Minden efzefeknek itéletek fzerént nagy bolondul tselekedék ama' Vi or nevű Romai Pűfpők, a'ki az Afiaiakot [sic!], és a' Gőrőgőköt tsak fzingén azért excommunicalá, átkozá-ki, az Ekklefiából, hogy a' Hufvétet, az elfő hóvnak 14. nap-ján tartották, s' nem pedig a' tizen-őtődiken, mint a' nap- [e3r] nyugatiak, a'honnan őket Quartadecimanufoknak-is nevezé, és az eretnekek kőzzé fzámlálá; a'mellyvel azt nyeré, hogy az egéfz Nap-keleti Ekklefiák a' Romaitól el-fzakadának, és mind e' mái napig-is, noha fokat fáradoztak benne, soha őket vífza nem vihették. Láfd a' hiftoriáját Socratefnél, libr. 5. hiftor. Ecclef. c.21. Kitsiny fzikrából la [sic!] melly nagy tűz támad ! Szomorú példa lehet e're e' moftani űdőben Anglia, mellyről minden orfzágok tanulhatnak.

A' mi fzegény nemzetűnkben-is ama' zűr-zavar elműjű Imre Pap, (kire-is oda-által nem tudom mitsoda Tífztafág ragadt volt) tsak az Iften óvhatá, hogy az Egyházi fenyték miatt (mellyet még-moft-is némelly fzabad fzakálra élni akarók igen fajnálnak) nagy zene-bonát nem indita. Az Ekklefia békefégenek és a'ban az Iften igaz tífzteleinek őregbűléfének eskűdt ellenfége moft fem nyugfzik, fem nem fzunnyad; méltó azért mind a' Respublica, s' mind az Ekklefia-béli őr-állóknak el-lene ki-nyílt fzemvel vigyázniok. A' mi egygyűtt, s' egyfzer meg-efett, az máffzor

máfutt-is meg-eshetik. Egy bolond, ha tőle nem őrizkednek, olly gyuladáft tehet, hogy fok efzez-is nehezen ólthatja-meg.

Az űdnepeknek azért fő végek az Iftennek ditsőittetéfe, melly nem a' külfő ceremoniakban, hanem az Iften igéjének igazán valo hirdettetéfében, a' Sacramentumval valo élésben, a' buzgo imádkozáfokban, lelki ditséreteken, az Iften jó-téteményinek háládatos emlegettetéfiben, az alamifnálkodásban, és egyéb kegyes tselekedeteknek gyakoroltatáfokban, fem nem a'nyira a' fzolgai munkáktól, mint a' vétkes dolgoktól valo meg-fzűnésben, áll; mert inkább meg-fzezi az, az űdnepet, a'ki azon részegeskedik, fzitkozodik, máfokat rágalmaz, tragárkodik, fajtalankodik, bujjálkodik, komplárkodik, &c. mint a'ki valami kézi munkát téfzen. [e3v]

A' Pápáfok azért az űdnepek felől femmire fem jól értenek, mivel azoknak meg-űllettetéfeket nagy részént tsak a' külfő geze-mize ceremoniakban, kintornáláfokban, bőmbőléfeben, zengéfeben, bongáfokban, tarka-barka őltőzetekben, Mifézéfeben, egygyik templomtól vagy Kápolnáól máfikhoz valo farkaláfokban, és több hafonlo hiufágokban, s' nem-is a'nyira a' bűnőknek el-távoztattatáfokban, mint a' külfő rabotáfágtól valo meg-fzűnésben helyheztetik. Mert ám Bellárminus ugyan propofitioban tsinálta, hogy ők nem tartoznak az Iftennek ki-vált-képpen valo parantsolatjából véle, hogy az űdnap napokon ne vétkezzenek, vagy hogy tőredelmefségben, és az Iftennek fzeretetiben legyenek foglalatofo, s' Thomas Aquinafval bizonyít. Szavai így vagynak: Non tenemur diebus feftis expræcepto peculiari ad non peccandum, five ad actum contritionis, vel dilectionis Dei. Lib. 3. de cultu Sancti. c. 10. § Quarta propofitio. A'melleyek nem fzintén Iftenes Kerefztyén emberhez illendő fzók.

Talám Bellárminus az ő fzent Thamáfával foha fem olvafta volt fzent Pálnak amaz intéfét, a'vagy inkább parantsolatját: űdnepet űljünk, ugy mond, nem régi kováfzval, fem gonofzságnak, és fajtalanságnak kováfzával, hanem tőkélletefségnek, a'vag' tifztaságnak, és valóságos igazságnak, kováfztalan kenyereivel, 1. Cor. 5.8. Peculiare præceptum, ki-vált-képpen valo parantsolat volna ez minálunk a'ra, hogy a' Kerefztyén ember az űdnap napon a' bűntől meg-tartozkodjék, valamint tetfzett Belarminufnak. De azt vélē, hogy őtet a' hamis fordítás tsalta-meg; mert az ő vulgatajokban ugy vagyon: epulemur, vendégeskedjünk, együnk, igyunk, holott az űort@xwmJw [sic!] igazán azt téfzi, hogy feriemus, vagy, feftum agitemus, űdnepeljünk, űdnepet űljünk; mert az űortÁ, feria, űdnap-nap. [e4r]

Nem tsuda hát, hogy a' Pápiftak az űdnepeken ollyan fzabados életet élnek, a' tseréken, a' bokrok között a' procefsio-járásban ollyan ektelenűl bordélyoznak, és ugyan oda hálnek, a' legények a' leányzokval, s' afzony népekvel (tifztefségvel fzollva) lábaflag fekfzenek, és minden otsmányfágot tselekefznek, néhánykor még a' vér-fzerént valo atya-fiak-is ifméretlenűl őfzve férkeznek, mint tsak nem igen régen-is oda bé a' Székelyfégen hallottam, hogy a'féle, még a' Pogányok között-is hallatlan

dolog, történt légye. E' bezzeg nem Iftennek, hanem Bacchufnak, Venufnak, a' bálványnak, czéger modra, a'mellyet nagy fennyen fel-emelve hordoznak, főt az őrdögöknek, valo üdnap-fzentelés, a'vagy inkább ferteztetés.

Mert ugyan-is e' féle utálatofságokat nagy részént a' Szentek üdnapin tselekfzenek, a'mellyeket nem Ifteni parantsolatbol, fem nem a' régi fzenteknek példájokra, hanem tsak valami babonás embereknek fzerzéfekből űllőnek, az Iftennek nem ditsőittetéfére, hanem inkább keferű méreg bofzufágára, és gyalázatjára, holott ő egyedül tsak magának parantsolja hogy üdnapet űljünk, s' a' régi fzentek-is foha ő küvőltte fenkinnek, fem Abrahamnak, fem Ifáknak, fem Jákóbnak, fem Mofefnek, fem Dávidnak, fem Kerefztelő fzent Jánofnak; fem fzent Iftvánnak, fem fzent Jakabnak, fem fzent Pálnak, fem fzent Péternek, fem füz Máriaanak, fem fenkinnek üdnapet nem űllőtenek. Azt azért a' Pápifták, nem a' régi Kerefztyéneknek, hanem a' Pogányoknak fzikáfokbol tselekfzik, a'kik az ő fok tsudás ifteniknek tífzteletekre bizonyos fhabott napokat űllőnek vala, mellyeknek tsak a' neveik változtattatván-el, a' valofágok mind e' mái napig-is a' Pápiftafágban meg-maradott, Gergely Pápa tetzféféből, és hagyományjából, ki így ír: *Festa Paganorum* [{e4v}] *fenfim in Chriftiana funt commutanda, & quædam ad eorum fimilitudinem facienda, ut facilius fidei Chriftianæ accedant.* Lib. 9. epist. 71. A' Pogányok üdnapit, ugymond, apronként Kerefztyéniekvé kell változtatni, és némelly dolgokat azoknak hafonlatofságokra kell tselekedni, hogy a'nál inkább a' Kerefztyéni hithez közelítsenek. Kellő tanáts! mint ha fhabad volna gonofzt tselekedni, hogy jó jövjön-ki belőle, vagy a' Pogányfágot a' Kerefztyénféggel őfzve-kellene füzni-zavarni, hogy a' fűlt Pogányokbol kortsos Kerefztyének legyenek. A' Szenteknek üdnapik a'nak-okáért Pogányi maradványok, és ez okon rajtok a' Kerefztyénfégből ki-kell adni.

Tsudálkozásra, főt fzanakozásra méltó tehát a' fzegény Lutheranufoknak dolgok, hogy ők-is, noha a' Pápiftai óv kováfzbol hogy-már ki-kendettenek volna, azokat az üdnepeket nagy részént, az Evangeliumnak ilyen nagy világofságában-is meg-űllik, és magokat a' bálványozástol majd fzintén ugyan azon okokkal, a' minéművekkel a' Pápifták, mentegetik; melly igen kopafz mentfég, és véle elégvé megmutatják, hogy ők még fél-Pápifták; a'vagy, fem Pápifták, fem Reformatufok, hanem tsak Neutralisták.

A' mi rendünk között-ül-is az üdnepeknek végeket nem fzintén kellete-képpen fontolják-meg azok, a'kik fe tanitáfokat, fe könyörgéfekeket azokhoz nem alkalmaztatják, hanem azokon-is tsak mint valami egyéb közönféges napokon úgy predikálnak, és könyörögnek, fem azokat a' váltságnak munkáit, a'mellyeknek emlekezetekre azok a' napok rendeltetettek, nem vífálják, nem fejtegetik, fem azokért az Iftennek hálákat nem adnak, úgy a'nyira, hogy a' halgatók tsak azt fem vehetik efzekben befzédékből mitsoda nap légyen, és ez okon mind a' halgatásban valo fűgyelmetef- [fr] séget, s' mind a' könyörgésben valo buzgófágot azoknak fziveikben ugyan el-öltják; mert ők,

mint az éh ember az eledelt, olly áhítva kívánnák a'nak a' váltságának munkájának, és titkának, melly a'ra az üdöre valo, fejtegettetését halgatni, és kéfzek volnának azért az Istennek buzgofagofon hálákat adni, de midőn femmit a'félét nem hallonak, minden buzgofágok el-vélfz, és a' más egyéb dologrol valo hofzu befzédet nagy unalomval halgatják, s' fohajtva mennek a' templumbol ki, ugyan fáj a' fzivek belé, hogy az ő lelkeket meg nem elégithették, és buzgofágokat ki nem őnthették.

Igen jo ugyan, s' üdvősféges az üdnepeken a' materiának kívánfága fzerént azt-is meg-mutogatni: A' fzületett Chriftuft mint kelljen fogadni, Kerefztyén embernek mit kellefsék kőrnnyűl-meteltetnie, a' bűnnek meg-halnia, a'bol feltámadnia, a' menyben fel-mennie, és a' Szent-Léleknek ajándékiban réfzefűlnie &c. De a'mellett az-is fzükfégefen megkévántatik, hogy a' kőzfégnek fzorgalmatofon inculcaltaffék, eleiben rakogattafsék, hogy a' Meffiás Chriftus immár volta-képpen el-jővt-légyen, és az miképpen fogontatott, teftefűlt-légyen-meg; mint, mikor, holott, s' kitől fzületett, és fzületéfe mi modon, kik által, s' kiknek jelentetett-légyen-ki; mikor, s' mi okokért meteltetett-légyen-kőrnnyűl; kiktől, hol, miket, és miért fzenyvedett-légyen; a' halálbol mikor, mi formán, s' mi állapatval támadott-légyen-fel, és kiknek, s' miként jelent-légyen-meg; mikor, honnan, hová, mi modon, és kik láttára ment-légyen-fel; és végezetre a' Szent-Lelket mikor, holott, kikre, minémű jegyekben botsátotta-légyen-el, és miket tselekedett-légyen a' Lélek azokban a'kikre fzállott, és mind ezeknek minémű hafznaik és gyűmőltseik legyenek. Mert a' Szent-Lélek mind ezeket [fv] minden kőrnnyűl-álláfikval egygyűtt ollyan fzorgalmatofon nem ok nélkül iratta-meg, hanem azoknak a' meg-lőtt dolgoknak hitelesbfégekért, és meg-világosbittatáfokért, hog' azokbol a' hivek, mint egy élőven eleikben fettetet táblából, a' Chriftufnak váltságát hiteknek fzemeivel nézzék, a' Tanítók-is azt ő nékiek eleikben rajfzolják, és ugyan ki-irják, mint a' fzent Pál a' Chriftufnak meg-fefzittetétét a' Galatia-bélieknek, Gal. 3.1. Es végezetre, hogy azok felől valo kőzönféges Kerefztyéni értelmet meg-mutogafsák, és azt az iráfokbol meg-bizonyítsák, s' az ellenkező vélekedéfeket pedig meg-czáfolják. Ama'nak-is meg-kell ugyan lennie, de e'nek fem kell el-mulnia; mert ez a' forrás, amaz e'nek tsak folyámja.

En a' régi tudós jámboroknak példájokra, kitsiny tehetfégeském fzerént, ezt kővettem, tanitáfimat az üdnepekhez alkalmaztattam, a' váltságának munkáit a' mi Kerefztyéni hitűnknek ágazati fzerént azokon fundamentumofon meg-féjtegettem, az iráfokbol meg-erőffittem, és az ellenkezőknek hamis érrelmeket [sic!] el-rontottam, azoknak hiftoriáikat czitkelyenként meg-magyaráztam, s' a' tanufágokat hafznaikval egygyűtt belőlők ki-hoztam, és minden üdnepi tanitáfimat az Istennek a'béli jó-téteményiért valo hálá-adáfon, és azoknak mi velűnk-is kőzöltetéfekekért valo kőnyörgéfen kezdettem, s' végeztem, noha mindeneket le-irni nem érkeztem; mind-az-által ha nem mind fzórol fzóra-is, de fummatim, a' derekát prédikációimnak le-jegyzegettem. [...]

39. MELLÉKLET

SZATMÁRNÉMETI MIHÁLY POSTILLÁJA¹³⁴ (1675)
RMK I 1179

A' NÉGY
EVANGELISTAK
fzerént való
DOMINICA,

Avagy

Az Ur Jefus Chriftoftól præ-
dikáltatott, és ő Felségéről iratta-
tott hiftoriaknak, régen Vasárna-
pokra rendeltetett Evangeliomi Lecz-
kéeknek, Prædikatiokban való magyarázat-
tya: mellyekben az hitnek minden ágazati
fummáfon meg-magyaráztatnak, és az ember egész
életét, erkölcsét s' lelki ifméretit néző, fok idvefséges
kérdések, meg-világofittatnak. Mellyet a' Sz. Lé-
lek Ifté vezérléséből irt és prædikállott őt efz-
tendők forgáfiban.

Szath. NEMETHI MIHALY
űldőztetése előtt Gőnczi, most az Kolofvári
Orth: Ecclesiának edgyik méltatlan Tanítója, Chriftus
űldőztetésének tárfa.

KOLOSVARATT.

Nyomtatatt: Veres-egyházi Mihály által, 1675-ben.¹³⁵

[...]

[(c)4^r] De ha ilyen rendel nem mutogattam volna-is meg, a' mi valláfunknak
Apoftoli igaz vóltát s' következését, elég volna az, hogy nállunk a' Biblia, mellyben
Iftenn ki-jelentette, miképpen kíván mi tőllünk tífzteltetni. Nálunk vagy a' Négy
Evangéliftác írása, mellyekben az Ur Jefus Chriftus (ha többet nem emlitek-is) élő
nyelvel, mint tanítót s' mire hitta az ő hiveit, elégségesképpen tudgyuk s' láttyuk, az a'

¹³⁴ Szatmárnémeti Mihályhoz és nevének változataival kapcsolatban lásd: V. ECSÉDY 2010, 102-106.

„[...] a gyakorlatban azonban még a XVII. században is a régi egyház ünnepei tartattak meg. – Szathmár Némethi Mihálynak az 1675-ben kiadott prédikációs könyvében még mindig megtaláljuk az Epiphania napjára rendelt perikopához fűzött prédikációt.” BOGÁR 1932, 91.

¹³⁵ RK RMK 2,52

mi hitünk, valláfunk. Mellyet én e' Dominicalis prædikációkban, az Urnak fegitsége által meg-mutattam.

A' mellyet irni s' prædikálni, Iften kegyelméből, kezdettem mindgyárt, felfzentelttetésem után, a' Gõnczi szép Gyülekezetben: mellyről ígére- [(c)4^v] tet tévén a' Mennyei Tárház, elől járó befzédében, im ki-bocsátám. Azért valaki, ezt akarod olvafni, a' te kedvedért im ez Kérdéseket téfzem-fel. I. K. Mikor rendeltettek ez Evangéliumi leczkéc, az Ur napjára és kiktől? II. Kellé ma ezeket prædikállani az Urnac napján, s' fzukségefeké? Az I. Fel. Némelleyek ugy itilnek effelől, hogy Albanus nevű Anglus a' nagy Károly Csáár Præceptora, 800-ben, fzedegette volna ezeket őfzve, és Paulus Diaconus nevű Barát, Németh országban terjesztette volna-el; de ez csak vélekedés s' nem helyes: mert ezeket az Apoftolok után következzet, elődedi Ecclefiáknak Do ori s' Tanitói, rendelték az Ur napjára, hogy a' Chriftus fzemélyét, tudományát és cselekedeteit, az ujjonnan meg-tért Chriftiánufoknak fzivekben könnyebben bé-ólthatnák. Hogy ez így légyen, meg-tetczik. 1. mert minden Nemzetekben, valahová az Apoftolok után, az Evangélium bé-ment, ezen Dominicác vitettek-bé legelsőben-is, a' mint ezt, minden Nemzeten lévő Do oroknak, ezekre való homiliajoc mutattyák. 2. mert Augustinus, ki élt a' 4-dik Seculumban, ezen pericopác fzerént tanitot, a' mint az ő homiliaiból ki-tetczik, Tom. 9. operum. Hieronymus-is, azon Seculumban, ezeneke irt szép homiliákat. 3. mert Beda, Albinus præceptora, az 7-dik Seculumban, ezen Dominicác Berént az ő tanitáfit, téli és nyári tanitáfokra oštotta. 4. mert Idvezitõnk parancsolattya fzerént, az Apoftoloknak-is, és azok után következendõ Tanítóknak, kiváltképpen való módon (elsőben) az ő Felsége cselekedetit, csuda tételit, s' hiftoriáit kellett prædikállani: léfztek ugy mond, énnékem tanúim Jerufalemben, Judæában, Samáriában és a' földnec végső határáig. A . 1. 8. Mert ugyan-is a' ki ezeket a' Chriftus felől, nem tudgya, nem hallya, s' nem hifzi, miképpen hiheti azokat, a' mellyeket az Apoftolok, a' Chriftus által való el-válafztás, el hívás, meg-igazittátás, meg fzenteltetés, efedezés, s' több idvefségnek munkái felől prædikállanak. Annakokáért minden bizonnyal, az elődedi Ecclefiak, az Apoftolok után, kézről kézre adták s' tanították ezeket. A' 2. Fel. Nem Szükségeffec ugy, hogy minden kőzben vetés nélkül, az efsztendők forgásában hetek fzerént, minden Ur napján, csak ezeket mondgyuk, elől s' meg-elől kezdgyűk: mint régénten s' mais, a' Barátok cselekedtek s' cselekfszenek, (el-halgatván a' Sz. Íráfnak, O és Uj Tef támentómbéli több könyveit) az honnét Postillának-is nevezték; hogy azért mi-is Pofilláfoknak ne neveztetsünk, ne csak ezeket prædikálljuk, elől s' meg-elől kezdvén; hanem ezekkel edgyütt, az egéfz fzent Íráft, tanitsuk s' prædikálljuk. De némelleyek annyira mentenek immár, hogy ezeket a' Chriftus befzédeit s' hiftoriáit, tellyefséggel meg-vetették s' fzégyenlik ezekből tanítani: tudgyák-meg az illyenek. (1) hogy a' men- [(d)] nyiben ezeket meg-vetik, Idvezitõnket vetik-meg: mert fzégyenlik az ő Felsége fzavait, Marc. 8.38. (2) hogy ezek nem lehetnek tanúi az Ur Jefufnak: mert az ő Felsége,

hiftoiriát, fzaivait s' csudatételit, (mellyekben Prophétai, Papi és Királyi tífztit magyarázta) nem akarják hirdetni s' prédikállani. (3) hogy ez ilyenek, a' világi tudós embereket, fellyeb becsüllik az Ur Jefufnál: mert ezeket az ő Felsége Prædicatióit, prædikállani fzégyenlik: de a' Tudófoktúl irott prædikációkat rendel (poftilla módra) prædikállani, nem fzégyenlik. De hogy a' kérdésre térjek, azt mondom. 1. hogy inkább kell ma ezeket, avagy csak egyfzer egy hétben, vagy az Ur napján prædikállani, mint valamelly válogatot Bent Irásbéli textusból tanítani: mellyben fok emberek, nem az együgyű halgatók épületit; hanem a' magok csudáltatását téfzik-fel, melly a' prædikállának vége ellen vagyon. Ez a' prædikállának módgya, olly kedves már az emberek előtt, hogy Prædikátornak fem tartják az emberek, ha valaki új módot nem tart tanításában; főt azt csudállják s' tartják jó Prædikátornak, a' kit nem értének. 2. Azt mondom: ha a' Catechetica contiókat, a' Catechesisben fel-tótt kérdések Berént Dominicákra oßthatták, és azt igen fzükségefnek tartják lenni; mondgyák-meg, miért nem oßzthatták az Ur Jefus fzaivait, Dominicákra, és miért nem látták azokat fzükségefnek lenni: holot ezekben-is az idvefségnek titkai és az hitnek minden ágazati, fundámentomosképpen bé-foglaltatnak, a' mellyet ha valaki tagadná, vétene Idvezitõnk mondáfa ellen, ki az ő Bent Attyának akarattyát, az idvefség felõl élő szóval-is hirdette, Jan. 4. 34. 3. Ha ezek az Evangéliftákból fzedegettetet Chrifthus fzaivai s' hiftoriai, fzent Iráfnak réfzei, bizonyára fzükségefsek: mert az egéfz fzent Irás, fzükséges az Iften hiveinek tõkéletefségekre, 2Tim. 3. 16. 4. Azért-is kell ezeket prædikállani, ottan ottan: mert nem fzingtén olly bölcs meg a' mi nemzetünk, hogy ezek nélkül el-lehetne.

De léfznek tudom ollyak, kik azt mondgyák. I. Nagyobb idejű embernek kellett volna ezekre irni, contiókat. En azt mondom. 1. Irtak erre, nagyobb ideje s' nagy tudományú emberek, deákúl; minémű a' bõldog emlekezetű Gelei Iftván, de még magyarul illyen methoduffal fenki nem irt. 2. Nagy idejű az a' Chrifthus Ecclefiájában, a' ki jó lelki ifmérettel sáfárollya az Urtúl ő rája bizattatot táluentumot, azért fzőll fzent Pál, Timotheus felõl, 1Tim 4. 12. Senki a' te iffiuságodat meg ne utállja, &c. 3. Nem-is nagy tudományú embereknek; hanem hozzám hafonló, kicsiny táluentumú atyámfiainak irtam én ezt. 4. Irtak ennél nagyobbbat, a' nagy idejű s' tudományú emberek. Tífzteletes Nógrádi Mátyás Uram, T. Comáromi György Uram, T. Nánáfi [(d)v] Iftván Uram, &c. A' bõldog emlekezetű Megyefi Pál, Séllyei Iftván, Czeglédi Iftván: az iffiak-is kõvefsék ezeket. 5. Az illyen Magyar munkákat ócsárló emberek, csuda hogy nem ócsárollyák, a' más nyelveken irott homiliákat s' prædicatiókat, bár iffiak irták-is. II. Azt mondgyác, csac henyélõ prædikátorokat csinál, a' ki illyet ir. Azt mondom én erre. 1. Mind el-kell hát vetni a' Commenteket, locus communifokat, Cafuistákat, a' kibõl még a' Tudofok-is, e' mái napig tanúltanak. 2. Henyélõ Prædikátorok tehát azok valakik, a' Deác s' Anglus, prædikációkból munkálkodnak, &c. III. Azt is mondgyák: El-hadtác már ezeket foc Ecclefiákban, s' nem kellett volna

ezekre írni? Hallád. 1. Szintén az a' kérdés, ha el-hagyhattáké, a' Chriftus fzaivit. 2. El-kezdették már fok helyeken hani, a' templombéli énekléseket-is, alig mondanak már két három verfet; nem tartván fokban azt Ifteni tifzteletnek. 3. Valóban kezdik hagyogatni, a' negyedik parancsolat fzerént, az Ur napjának meg-fzentelését, félő, hogy addig hagyogattyuk az Iften tifzteletinek módgyait, hogy végre Ifteni tißtelet nélkül ne legyűnk: mert már az Ecclefiái rendek, elől járó igazgatókat nem akarnak ifmérni, nem akarnak azoktól függeni; hanem ki ki, csak úgy kezdett élni s' tanítani, a' mint ő akarja, az Apoftol intéfe ellen, 1Cor 4. 40. [...]

Dominica I. Adventus. Jéfus fzamáron mégyen Jérusálemben. [Mt 21,1-11]

Dominica II. Adventus. Jelek léfznek az Napban. [Lk 21,25-37]

Dominica III. Adventus. Kereftzelő János tömlőczben vettetik. [Mt 11,2-11]

Dominica IV. Adventus. K. Jánofnac, a' Chriftufról való bizonság tétele. [Jn 1,19-28]

Dominica Nativitatis. A' Jefus Chriftus fzületéséről. [Lk 2,1-14]

Dominica Circumcisionis. A' Chriftus környűlmetélkedéséről. [Lk 2,21]

Dominica Epiphanias. Az napkeleti Bölcssekről. [Mt 2,1-12]

Dominica I. Epiphanias. Jefus 12. Efztendős lévén, Jerufalembé fel-mégyen. [Lk 2,41-52]¹³⁶

Dominica II. Epiphanias. A' Cánabéli menyeközörül. [Jn 2,1-11]

Dominica III. Epiphanias. Az Bél-poklofról és Százados hitiről. [Mt 8,1-14]

Dominica IV. Epiphanias. Az Tanítványok hitinek gyengeségéről. [Mt 8,23-28]

Dominica V. Epiphanias. A' buzáról és az konkolyról. [Mt 13,24-30]

Dominica Septuagesimæ. A' Szőlő mivefekről, s' azoknak hivatallyokról. [Mt 20,1-16]

Dominica Sexagesimæ. A' mag-vető emberről, vagy négy féle magról. [Lk 8,4-16]

Dominica Quinquagesimæ. Jéfus Jérusalembé mégyen s' Barthimęus-gyógyul. [Lk 18,31-43]

Dominica Quadragesimæ. vagy Invocavit. Jéfus kísértetik az őrdőgtől. [Mt 4,1-11]

Dominica Reminiscere. A' Cananeabéli Afzfzonyról. [Mt 15,21-29]

Dominica Oculi. JESUS Ördögöt űz. [Lk 11,14-28]

Dominica Lætare. JESUS meg-elégít 5000. Embereket. [Jn 6,1-15]

Dominica Judicate. Jéfus vetélkedik a' Sidókkal. [Jn 8,46-59]

Dominica Palmarum. Virág Vasárnapi EVANGELIUM. [Mt 21,1-9]¹³⁷

Dominica Passionis. A' Jéfus Chriftus fzenvedéről. [Lk 24,26]

¹³⁶ „[109] I. Oktat. Szűkségeffek tehát az Uj Teftamentomban, az meg-emlitett Jeles innep napok. Kérd. 1. Ifteni rendeléseféké ezek az Innepnapoc? 2. Kő- [110] teleze ma minket ezeknek meg-tartáfa?”

¹³⁷ [305] „Ennek a' Leczkének magyarázattyát. Láfd, *Dominica I. ADVENTÛS.*” Ezen utalás után következik a konkrét virágvasárnapi alkalmazás (305-310).

Dominica Sepulturæ Christi. A' Jéfus teftének tífztefségeffen való el-temetettéséről. [Jn 19,38]

A' Jesus Christus Fel-tamadasarol való EVANGELIUMI Leczke. [Mt 28,1-8] Élőfej: Dominica Resurrectionis Christi.

Dominica Quasi modo geniti. A' Thamás hihetetlenségéről. [Jn 20,24-29]

Dominica Misericordiæ. A' jó PASZTORRÚL. [Jn 10,11-16]

Dominica Jubilate. A' Tantiványok fzmoruságáról. [Jn 16,11-22]

Dominica Cantate. A' CHRISTUSNAK az Attyához való menetele. [Jn 16,5-15]

Dominica Rogate. A' CHRISTUS nevében való Imádságról. [Jn 16,23-30]

Dominica Ascensionis. A' CHRISTUS menyben meneteliről. [Mk 16,14-20]

Dominica Exaudi. JESUS ígér Szent Lelket a' Tanitványoknak. [Jn 15,26-27 és Jn 16,1-4]

Dominica Pentecostes. A' SZENT LELEKNEK el-bocsáttatásáról. [ApCsel 2,1-18]

Dominica Trinitatis. A' NICODEMUSRÓL. [Jn 3,1-15]

Dominica I. Trinitatis. A' Gazdagról és a' Lázárról. [Lk 16,19-31]

Dominica II. Trinitatis. A' Nagy VACSORÁRÓL. [Lk 14,16-24]

Dominica III. Trinitatis. Az el-vezett Juhról és Garafról. [Lk 15,1-10]

Dominica IV. Trinitatis. Az Irgalmafságról. [Lk 6,36-42]

Dominica V. Trinitatis. A' Szent Péter haláfzásáról. [Lk 5,1-11]

Dominica VI. Trinitatis. A' Pharifæufok igafságáról. [Mt 5,20-26]

Dominica VII. Trinitatis. JESUS meg-elégitt 4000. embereket. [Mk 8,1-9]

Dominica VIII. Trinitatis. A' hamis Prophétákról. [Mt 7,15-23]

Dominica IX. Trinitatis. Az hamis Sáfárról. [Lk 16,1-9]

Dominica X. Trinitatis. JESUS (Urunk) firattya a' Jerufalemet. [Lk 19,41-48]

Dominica XI. Trinitatis. A' Pharifæufról és Publikánufról. [Lk 18,9-14]

Dominica XII. Trinitatis. A' Némáról és Siketről. [Mk 7,31-37]

Dominica XIII. Trinitatis. A' Sebefről és Samaritánufról. [Lk 10,23-37]

Dominica XIV. Trinitatis. A' tiz bél-poklofok meg-gyógyulásáról [sic!]. [Lk 17,11-14]

Dominica XV. Trinitatis. A' Mammonról és Ifteni fzolgálatról. [Mt 6,24-34]

Dominica XVI. Trinitatis. A' Naim Városbéli halotról. [Lk 7,11-17]

Dominica XVII. Trinitatis. A' viz korságos emberről, Szombatól [sic!], &c. Lk 14,1-11]

Dominica XVIII. Trinitatis. A' nagy Parancsolatról. [Mt 22,34-46]

Dominica XIX. Trinitatis. A' Gutta ütött Emberről. [Mt 9,1-9]

Dominica XX. Trinitatis. A' Király fia menyeközjéről. [Mt 22,1-14]

Dominica XXI. Trinitatis. A' Capernaumi Százados fiáról. [Jn 4,46-54]

Dominica XXII. Trinitatis. A' Számvető Királyról. [Mt 18,23-35]

Dominica XXIII. Trinitatis. A' Csáfzár adajáról. [Mt 21,15-22]

Dominica XXIV. Trinitatis. A' Jairus Leánya fel-támadásáról. [Mt 9,18-25]

Dominica XXV. Trinitatis. A' pufztító útálatofságról s' hamis Prophétákról. [Mt 24,15-28]

Dominica XXVI. Trinitatis. Az utolsó itiletről. [Mt 25,31-46]

Dominica XXVII. Trinitatis. A' Tiz Szűzekről. [Mt 25,1-13]

[Függelék: 3 oldal, amely kimaradt korábról, mindegyik oldalszáma: 732]

Dominica Ascensionis. A II. Réfzből, II. TUDOMÁNY. PAGINA, 404.

40. MELLÉKLET

ILLYÉS ANDRÁS: *MEGRÖVIDITTETET IGE*¹³⁸ (1691)

RMK I 1415

MEGRÖVIDITTETET IGE,

AZ-AZ;

PREDIKATIOS

KÖNYV,

Melyben hetven négy Prédikációk foglaltatnak, mellyekben az Igaz Hit Fő Agazatinak nagy titkai, a' Szent Atyák által megmagyaráztatnak, és fízép üdvőfséges tanuságok adatnak.

MELLYEKET.

Sok efztendők alatt elő nyelvel prédikállott, moft pedig rendefen őfzvefzedvén rövid fommában foglalván, és megírván ki bocsátott.

ILLYE'S ANDRAS,

SZEBENI PRÆPOST,

Es

A' Tekintetes, és Tifzteletes Pofoni Káptolom Anyafzentegyházának Le ora, Iftennek nagyobb dicsőségére, Szenteknek tífztefégére, és fok lelkeknek épületére, és udvőfségére.

ELSŐ RESZSZE.

Nagy-Szombatban az Academiaj Bötűkkel, Friedl János által, 1691. Efztendő¹³⁹

[...]

¹³⁸ MIHALOVICS 1901, 140-148.; KUDORA 1902, 122.; MACZÁK 2009, 209-214.; MACZÁK 2010, 42-63.

¹³⁹ RK RMK 2,64. A Bécsben, 1692-ben megjelent második kötet (RMK I 1416) a *de sanctis* részt tartalmazza, ezért jelenlegi kutatásunk vonatkozásában nem releváns.

A' PREDIKATIONKNAK
LAISTROMA.

Szent Jofeőről Négy Prédikáció.
 Gyűmölcs-olto Boldog Afzfzonyrol is Négy Prédikáció.
 Karácson Napiára Négy Prédikáció.
 Szent István Első Mártírról Három.
 Szent János Apostolról Három.
 Apro Szentekről is Három.
 Kis Karácson Napiára Három.
 Viz Kereft Napiára Három.
 Nagy Péntekre is Három.
 Hufvét Napiára Négy Prédikáció.
 Hufvét Hétfőre Három.
 Hufvét Kedre Három.
 Hufvét után Első Vasárnapra Három.
 Kriftus Menybe Meneteléről Három.
 Pűnkősd Napiára Négy Prédikáció.
 Pűnkősd Hetfőre Három.
 Pűnkősd Kedre Három.
 Szent Háromság Napiára Három.
 Ur Napiára is Három Prédikáció.
 Halottak Napiára is Hat Prédikáció.
 Halottak Napiára is Hat Prédikáció.
 [...]

A' Jelesbb Innepekre valo Prédikációk Első Ré-
fze matériainak Mutato táblája.

[...] ¹⁴⁰

Felirat ⁵⁷	Élőfej
Karacson Napi [...]	Karácson Napi [...]
Szent Istvan Első Martyr Napi [...]	Szent István Első Martyr Napi [...]
Szent Janos Apostol, es Evangelista napi [...]	Sz. János Apostol, és Evangelifta Napi [...]
Apro Szentek Napi [...]	Apro Szentek Napi [...]
Kis Karacson Napi [...]	Kis Karácson Napi [...]
Viz Kereszt Napi [...]	Víz Kereft Napi [...]
Nagy Penteki [...]	Nagy Pénteki [...]

¹⁴⁰ Az alábbi táblázatban a fentebb közölt teljes tartalmi összefoglalóhoz (lajstrom) képest már csak a protestáns gyakorlatban megfeleltethető ünnepeket sorolom fel.

MELLÉKLET

Felirat ⁵⁷	Élőfej
Husvet Napi [...]	Hufvét Napi [...]
Husvet Hetfői [...]	Hufvét Hetfői [...]
Husvet Keddi [...]	Hufvét Keddi [...]
Husvet után Első Vasárnapi [...]	Hufvét után Első Vasárnapi [...]
Urunk Menybe Menetele Napi [...]	Urunk Menybe menetele Napi [...]
Pünkösdi Napi [...]	Pünkösdi Napi [...]
Pünkösdi Hetfői [...]	Pünkösdi Hetfői [...]
Pünkösdi Keddi [...]	Pünkösdi Keddi [...]
Szent Haromság Napi [...]	Szent Háromság Napi [...]

[...]

41. MELLÉKLET

ILLYÉS ANDRÁS: *MEGRÖVIDITTETET IGE*¹⁴¹ (I-II., 1696)

RMK I 1485

MEGRÖVIDITTETET IGE,

AZ AZ;

VASÁRNAPI

PRÉDIKÁTIÓK-

NAK

KÖNYVE,

Melly egéiz eíztendőt által minden Vasárnapokra

HARMAS PREDIKATIOT

Foglal magában:

Mellyeket.

Sok eíztendőkben eleven nyelvel prédikállott azután egybefzed-
vén, és rövid fommába foglalván, Két Refzre rendenfen [sic!] előíztván [sic!] vila-
gosságra bocsátott, elsőbben Deákul, most pedig Magyarul. ISTENNEK
nagyobb dicsőségére; Sok Lelkeknek vigafztalására, épületére,
és idvőtségére.

ILLYÉS ANDRÁS,

ERDELYI PÜSPÖK.

ELSŐ RESZE.

¹⁴¹ KUDORA 1902, 122.

[Sordísz]

BECSBEN Nyomtattatott, Sifchowitz Mátyás által. M.DC.XCVI.¹⁴²

[...]

Felirat ⁵⁸	Élőfej
Advent Első Vasárnapra [...]	Advent Első Vasárnapra [...] ⁵⁹
Advent Masodik Vasárnapra [...]	Advent Máfodik Vasárnapra [...]
Advent Harmadik Vasárnapra [...]	Advent Harmadik Vasárnapra [...]
Advent Negyedek Vasárnapra [...]	Advent Negyedek Vasárnapra [...]
Karacson utánvalo Vasárnapra [...]	Karácsony utánvalo Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan I. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Első Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan II. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Máfodik Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan III. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Harmadik Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan IV. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Negyedek Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan V. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Eötödik Vasárnapra [...]
Vizkereszt utan VI. Vasárnapra [...]	Vizkereszt után Hatodik Vasárnapra [...]
Septuagesima Vasárnapra [...]	Septuagesima Vasárnapra [...]
Sexagesima Vasárnapra [...]	Sexagesima Vasárnapra [...]
Quinquagesima Vasárnapra [...]	Quinquagesima Vasárnapra [...]
Böjt Első Vasárnapra [...]	Böjt Első Vasárnapra [...]
Böjt Masodik Vasárnapra [...]	Böjt Máfodik Vasárnapra [...]
Böjt Harmadik Vasárnapra [...]	Böjt Harmadik Vasárnapra [...]
Böjt Negyedek Vasárnapra [...]	Böjt Negyedek Vasárnapra [...]
Böjt Eötödik Vasárnapra [...]	Böjt Eötödik Vasárnapra [...]
Virág Vasárnapra [...]	Virág Vasárnapra [...]
Husuet utan Masodik Vasárnapra [...]	Hufuét után Második Vasárnapra [...]
Husuet utan Harmadik Vasárnapra [...]	Hufuét után Harmadik Vasárnapra [...]
Husuet utan Negyedek Vasárnapra [...]	Hufuét után Negyedek Vasárnapra [...]
Husuet utan ötödik [sic!] Vasárnapra [...]	Hufuét után ötödik Vasárnapra [...]
Urunk Menybe menetele utánvalo Vasárnapra	Urunk Menybe menetele utánvalo Vasárnapra [...] ⁶⁰

MEGRÖVIDITTET IGE,
AZ AZ:
VASÁRNAPI
RÖVID
PRÉDIKÁTIOK-

¹⁴² RK RMK 2,68

NAK
KÖNYVE,
Melly egézf eſztendő által minden Vasárnapokra
HARMAS PREDIKATIOT

Foglal magában:

Melleyeket

Sok eſztendőkben eleven nyelven prédikállott azután egybefzed-
vén, és rövid fommába foglalván: Két Refzre rendefen elofztván vila-
gofságra bocsátott, elsőbbben Deákul, moſt pedig Magyarul. ISTENNEK
nagyob dicsőségére: fok lelkeknek vigafztalására, épületére,
és üdvőſségére.

ILLYES ANDRAS,
ERDELYI PÜSPÖK.
MÁSODIK RESZE.

[Sordíſz]

BECSBEN Nyomtatattott, Sifchowitz Mátyás által. M.DC.XCVI.

[...]

Felirat ⁶¹	Élőfej
Pűnkősd utan masodik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Máfodik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan harmadik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Harmadik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan negyedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Negyedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan ötödik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után ötödik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan hatodik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Hatodik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan hetedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Hetedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan nyolczadik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Nyolczadik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan Kilenczedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Kilenczedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenegyedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenegyedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenkettedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenkettedik ⁶² Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenharmadik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenharmadik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizen[n]egyedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizennegyedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenötödik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenötödik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenhatodik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenhatodik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenhetedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenhetedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan [tizen]nyolczadik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizennyolczadik ⁶³ Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan tizenkilenczedik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Tizenkilenczedik Vasárnapra [...]
Pűnkősd utan Huszadik Vasarnapra [...]	Pűnkősd után Hufzadik Vasárnapra [...]

Pü nkôsd utan Huszonegyedik Vasarnapra [...]	Pü nkôsd után Hufzonegyedik Vasárnapra [...]
Pü nkôsd utan Huszonkettôdik Vasarnapra [...]	Pü nkôsd után Hufzonkettôdik Vasárnapra [...]
Pü nkôsd utan Huszonharmadik Vasarnapra [...]	Pü nkôsd után Hufzonharmadik Vasárnapra [...]
Pü nkôsd utan Huszonnegyedek Vasarnapra [...]	Pü nkôsd után Hufzonnegyedek Vasárnapra [...]

42. MELLÉKLET

EVANGÉLIUMOK ÉS EPISTOLÁK (PERIKÓPÁSKÖNYV, 1698)

PERIKÓPÁSKÖNYV (XVII. SZÁZAD)¹⁴³

RMK I 1517

RMK I 1591

Az EGÉSZ ESZTENDŐ által való Vasárnapokra és Innepekre rendeltetett EVANGE- LIOMOK ES EPISTOLAK, Az Evangeliomokból fzerfztetet Imádságokkal egyetemben. Mellyeket moftan újob revi- fio és meg-igazetágáfat, maga kôltsé gével újonnan ki-nyom- tatot. BARTFAN, Nyomtatott 1698. Efstendôben.⁶⁴	EGESZ Efstendô által valo Vasárnapi Evangelio- moknak fommáját, velejét és czillyát magokban foglaló rövid és edgyűgyű MAGYAR VERSETS- KEK, Mellyeket fzerzett edgy BUZGO LELEK. [...] LÔTSÉN, Nyomt: BREWER SAMUEL által.⁶⁵

¹⁴³ Vö. HELTAI 2008, 44-46.

MELLÉKLET

Advent Első Vasarnapra Advent Masod Vasarnapra Advent Harmad Vasarnapra Advent Negyed Vasarnapra [Karácsony] A' Karacson Octavaja között való Vafárnapi Epiftola Kis Karacson Napja Viz Kereszt Napra Viz Kereszt Utan Első Vasárnapra Viz Kereszt Utan Masod Vafárnapra Viz Kereszt után Harmad Vasárnapra Viz Kereszt után Negyed Vasárnapra Viz Kereszt után Ötödik Vasárnapra Septuagesima Vasarnapra Sexagesima Vasarnapra Qvinqvagesima Vasarnapra	Advent első Vasárnap[...] Avent [sic!] II. Vasárnap[...] Advent III. Vasárnap[...] Advent IV. Vasárnap[...] Karátsony-nap után való Vasàrnap Uj-efztendő nap után való Vasárnap Viz-kerefzt után első Vasárnap[...] Viz-kerefzt után II. Vasárnap[...] Viz-kerefzt után III. Vasárnap[...] Viz-kerefzt után IV. Vasárnap[...] Viz-kerefzt után V. Vasárnap[...] Septuagesima Vasárnap[...] Sexagifima Vasárnap[...] Quinquagesima Vasárnap[...]
Böyt Első Vasarnapra Böyt Masodik Vasarnapra Böyt Harmad Vasarnapra Böyt Negyed Vasarnapra Böyt Ötöd Vasarnapra Virag Vasarnapra Nagy Csőtörtökre Nagy Pentekre Husvet Napjara Husvet Hetfőre Husvet Kedre Husvet utan Masod Vafarnapra Hsvet után Harmad Vafárnapra Husvét Után Negyed Vafárnapra Husvet után Ötöd Vasarnapra Aldozo Napjara Aldozo után Vasarnapi Pűnkősd Napjara Pűnkősd Hetfőre Pűnkősd Kedre	Invocavit, avagy Böjt I. Vasárnap[...] Reminifcire, avagy Böjt II. Vasárnap[...] Oculi, avagy Böjt III. Vasárnap[...] Lætare, avagy Böjt IV. Vasárnap[...] Judica, avagy Böjt V. Vasárnap[...] Palmárum, avagy Virág Vasárnap Hufvét napjára [...] Hufvét után I. Vasárnap[...] Hufvét után II. Vasárnap[...] Hufvét után III. Vasárnap[...] Hufvét után IV. Vasárnap[...] Hufvét után V. Vasárnap[...] Exaudi, avagy Aldoza után való Vasárnap[...] Pűnkőfd napjára [...]

Szent Haromsag Napjára Szent Haromsag Utan első Vasárnap. Szent Haromsag Napja után, máfod Váfarnapra Szent Haromsag Utan, Harmad Vasárnapra Szent Haromsag Nap után, Negyedik Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Ötöd Vasárnap. Szent Haromsag Napja után, Hatod Váfarnap. Szent Haromsag Napja után Heted Vasárnapra Szent Haromsag Napja után, Nyolczad Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Kilenczed Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tized Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tizenegyed Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tizenkettő Vasárnap. Szent Haromsag Nap után Tizenharmadik Vasárnap. Szent Haromsag Nap után. Tizennégyed Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tizenötöd Vasárnapra Szent Haromsag Nap után, Tizenhatod Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tizenhetedik Vasárnap: Szent Haromsag Nap után, Tizen nyolczad Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Tizenkilenced Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Húfzad Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Hufzonegyed Vasárnapra Szent Haromsag Nap után, Hufzonkettő Vasárnap. Szent Haromsag Nap után, Hufzonharmad Vasárnapra Szent Haromsag Nap után Hufzonnégyed Vasárnapra Szent Haromsag Nap után, Hufzonötöd Vasárnapra Szent Haromsag Nap után, Hufzonhatod Vasárnap:	Szent Háromság napjára [...] Szent Háromság után I. Vasárnap[...] Szent Háromság után II. Vasárnap[...] Szent Háromság után III. Vasárnap[...] Szent Háromság után IV. Vasárnap[...] Szent Háromság után V. Vasárnap[...] Szent Háromság után VI. Vasárnap[...] Szent Háromság után VII. Vasárnap[...] Szent Háromság után VIII. Vasárnap[...] Szent Háromság után IX. Vasárnap[...] Szent Háromság után X. Vasárnap[...] Szent Háromság után XI. Vasárnap[...] Szent Háromság után XII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XIII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XIV. Vasárnap[...] Szent Háromság után XV. Vasárnap[...] Szent Háromság után XVI. Vasárnap[...] Szent Háromság után XVII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XVIII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XIX. Vasárnap[...] Szent Háromság után XX. Vasárnap[...] Szent Háromság után XXI. Vasárnap[...] Szent Háromság után XXII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XXIII. Vasárnap[...] Szent Háromság után XXIV. Vasárnap[...] Szent Háromság után XXVI. Vasárnap[...]

	Egesz Eíztendő által valo In- napi Evangeliomoknak fom- máját, velejét és czilját magokban foglalo rövid és együgyű Magyar Versetskek. [...] Karátson napjára való Evangeliom. Szent Iftván napjára való Evangel. Szent János napjára való Evangel. Apro fzentek napjára való Evangel. Uj-Eíztendő napjára való Evangel. Viz-kerefzt napjára való Evangel. [...] Nagy Csőtörtőkcre való Evangeliom Nagy Csőtörtőkcre való Epiftola Nagy Péntekre való Evangeliom Hufvet Het-főre való Evangeliom Hufvet Kedre való Evangeliom [...] Aldozo Csőtörtőkcre való Evangel. Pűnkőfd Hetfőre való Evangeliom Pűnkőfd kedre való Evangeliom [...]

43. MELLÉKLET

DEBRECENI EMBER PÁL: *INNEPI AJÁNDÉKUL AZ ISTEN SÁTORÁBA FEL-
VITETETT SZENT SIKLUS*¹⁴⁴ (1700)
MARTONFALVI (TÓTH) GYÖRGY: *KERESZTYÉNI INNEPLÉS* (1663, ²1700)¹⁴⁵
RMK I 1556

INNEPI AJANDEKUL
AZ ISTEN SATORABA
FEL-VITETETT
SZENT SIKLUS.

Az-az:

Az egéfz, Chríftust valló Kerefz-
tyénfégtől bé-vétetett, Iften Ditsőfégre, és a' mi

¹⁴⁴ Vö. CSORBA 2000, 349-357.; CSORBA 2008, 191-243.; CZEGLÉDY 1964, 59-63.

¹⁴⁵ RMK I 1001; RMNy 3077. Az első kiadás is megtalálható a Ráday Könyvtárban: RK RMK 1,365 Koll. 17. FEKETE Csaba adatai szerint az 1663-as kiadásból csak ezt az egyetlen példányt ismerjük, amely ráadásul egy ideig eltűnt. FEKETE 2006a, 5.; NAGY 2008a, 133-134.

Váltságunknak nagy Titkáról való fzent Elmélkedésekre fzentel-
tetett, Sátoros Innepekre alkalmaztatott, 's hét
Szakafzokra el-ofztatott

TANITASOK.

Mellyeket, két Ekkléfiakban való lakásában, az UR di-
tsőségére, 's az Iften fok kerefztvifelés alatt nyögő Házának lelki ja-
vára ki-munkálódott, élő nyelvvel el-mondott, és moft közönséges hafzon-
ra, némelly kegyes Lelkeknek kívánságokra, ki-adott

DEBRECENI EMBER PAL,

moftan, a Lofonczy Helv. Confessio fzerint Reformáltatott Ekklé-
fiában, az Ur Jéfus méltatlan szolgája.

Toldalékúl adattatik, a' Néhai Nagy emlekezetű fz. I. M. Doktornak, Tudós
MARTONFALVI GYÖRGYNEK, a' Kerefztyéni Inneplésről való Tanítása.

Es vífzont más egy jeles idvefséges Elmélkedés.

[...]

KOLOSVÁRATT,

Nyomtattatott M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS által. 1700. Efzt.¹⁴⁶

[...]

Minden Ábrahám magvából való Sidóknak, efztendőben háromszor Innep
fzentelésre fel kellett menni az UR Jéhova eleibe; de üresen Iften előtt láttatni 's
Iften eleibe menni nem fza bad vala: ha ki egyéb ajándékot nem vihetett-is; az ő
élete váltságának árául rendeltetett FÉL SIKLUST, minden léleknek, gazdagnak és
fzegénynek egyaránt fel kellett vinni, hogy az ő lelkeiknek kegyelmes lenne az UR.

Minékünk-is, Árahám hitiből való Uj Teftámentomi Izraelitáknak, innepet kell
fzentelnünk, nem régi kováfzban, nem-is gonofzságnak és álnokságnak kováfzfzábá;
hanem tisztaságnak és igafságnak kováfz nélkül való kenyereiben: kíváltképen pedig
ez utólfőbb időkben, mellyekre érkeztünk, a' földnek minden háznépeinek fel kell
menni, a' Királynak, a' feregek URának tifzteletire, és A' SÁTOROS INNEPNEK
MEG-SZENDELÉSÉRE: Ha kik fel nem mennek, hogy a' Királynak a' Seregeknek
URának könyörögjenek, nem léfzen azokra eső. [...]

E' kívül, jól tudom, hogy vannak már e' világ fzeimelei előtt, ezen materiáról, t.ill. a'
mi váltságunknak nagy titkairól iratott fzent elmélkedési alkalmas nagy tudományú
embereknek, legközelebb a' mi nemzetünkből valóknak is; kik közzül elsőbb ama'
nagy emlekezetű, Erdélyi Reformatus Püspök, Geleji Katona Istvan Uram, ki (a'
Præconiumon kívül) három jó vaftagságu volumenekből álló Valtság Titka nevű
könyvet irt az efztendőtfzakai jeles Innepekre. Festualis Centuriát irt, a' b. eml.

¹⁴⁶ RK RMK 2,73. A második kiadás nyomán egy helyesírásában a mai gyakorlathoz közelített
átírást közölt bevezetéssel együtt: FEKETE 2006a.

Csipkés Komaromi György Uram-is. Irt azon materiáról a' fzelíd erköltsü, és szép tudományu Németi Mihaly Uram-is, a' Dominicában, és annak Tóldalékjában: Melly jó emelekezetü nagy Embereknek nevek maradjon örök áldásban: Irt a' három fő és nevezetes Innepekre, (mint ő hívja:) úgymint Karátsonra, Húsvétra, és Pünkösrtre néminémü Prédikáziókat, egy Ketskemeti Janos nevü, Kállai Prédikátor-is hajdan;¹⁴⁷ mellyek Debreczenben Fodorik Menyhárt által ki-nyomtattattak. Többek-is vannak, és lehetnek azon tárgyra czélozó szép és hafznos munkák. De ha én-is, az UR fzoigái közzül leg-kisebb és utólsóbb, ama' nagy Gazda fzoilejében fzedők után fzőlő fzemeket mezgérlek, és az Ur gabonájában izzadozott aratok után búza fejtskéket fzedegetek, nemde nem tífztem fzerint tselekfzem-é? [...]

A' mi váltságunknak nagy titkaról való szent elmélkedésekre rendeltetett, sátoros innepekre alkalmaztatott tanítások.

ELSŐ SZAKASZ, mellyben vannak, az Iften Fia megteftesüléséről emlekeztető N. Karátsoni Innepekre készítő, avagy az ADVENTI Vasárnapokra intéztetett TANÍTÁSOK.

MASODIK SZAKASZ, Mellyben vannak, az IGE Meg-teftesüléséről, Chriftus világra való Jöveteliről, és Születtetéséről tótt egynéhány válogatott idvefséges TANÍTÁSOK.

HARMADIK SZAKASZ, Mellyben vannak, a' Chriftus fzületését követő néminémü emlekezetes dolgokról, péld.ok. A' Chriftus Környűlmetéltetéséről, Napkeleti Bóltseknek Chriftus imadására való Jöveltelekről, Betlehem vidékén meg-őletett apró Gyermekekről, A' kisded Jéfusnak Egyiptomba való Futásáról, 's a't. Uj Eftzendőről, 's a't. tótt TANÍTÁSOK.

NEGYEDIK SZAKASZ, Mellyben vannak, A' Chriftus Jéfus keferves Kín-fzenvedéséről, és Haláláról való idvefséges TANÍTÁSOK.

ÖTÖDIK SZAKASZ, Melly magába foglalja, A' mi Idvefségünk Fejedelmének az Ur Jéfusnak, a' halál áreftoma alól való diadalmas és ditsőséges FEL-TAMADASARÓL tótt idvefséges TANÍTÁSOKAT.

¹⁴⁷ A mű 1615-ben (RMK I 455; RMNy 1083), 1624-ben (RMK I 536; RMNy 1299) és 1643-ban (RMK I 738; RMNy 1992) jelent meg Debreczenben. Szabó Károly felvett egy 1621-es kiadást is (RMK I 511), azonban feltehetőleg az adat téves, ilyen kiadás nem létezett, hanem Kecskeméti A. (Alexis) János 1621-ben Debreczenben megjelent Dániel kommentárjával (RMK I 510; RMNy 1236) keveredett össze az adat. HELTAI 2008, 56.

A kötetben több karácsonyi, húsvéti és pünkösdi prédikáció található. Kecskeméti C. (Claudus, Sánta) János több helyen volt lelkész, majd 1627-ben a Dunántúlra ment és katolizált. ZOVÁNYI 1977, 302.

HATODIK SZAKASZ, Mellyben vannak, A' Chrifthus Mennybe-meneteliről, és fzent Attyának Jobbara való üleseről tött idvefséges TANÍTÁSOK.

HETEDIK SZAKASZ, Mellyben vannak, A' Szent Lélek Iftennek Pünkőft napi ELJÖVETELIRŐL, 's a't. és azon Léleknek nemes Ajándékiról 's drága Kegyelmeiről való idvefséges TANÍTÁSOK.

[...]

KERESZTYENI INNEPLES,

Avagy,

LELKI SZENT MESTERSÉG.

Melly azt adja elődbe, mint kelljen néked az Ekkléfiáktól rendeltetett és már bévött Innepeket, Karátsont, Húsvétot, Pünkőftöt, a' több fiók Innepekkel együtt meg-ülled, és azok felől józanon értened.

Mellyet prédikálot, a' Debreczeni Ekkléfiában, 1663-ban 26. Mart.¹⁴⁸

MARTONFALVI GYÖRGY.

Melly moft újolag, a' b.eml. Authornak áldott emlekezetire,
és közönféges hafzonra másodszor botsáttatik-ki

D. E. P. által.

Fel-vött fzent Leczke: Éfa. 1:13.

Az új hóldnak és a' fzombatnak innepét, egyéb innepeknek gyülekezetekkel egybe, el nem fzenvedhetem; mivelhogy azok hijábavaló gyülekezetek.

A' Bünben heverő népnek innepek, inneplések, áldozatok, könyörgések, és minden Ifteni tífzteletek, kedvetlenek az Iftennek tekinteti előtt. Meg-tetfzik ez; I. Péld. 28:9. Valaki el-fordítja az ő fület a' törvénynek hallásától, annak könyörgése-is útálatos. II. Ámós, 5:21. Gyűöltem, meg-vettem, nem fzaglom a' ti innep napoton való jó illatozástokat. Vallyon miért? Bizonyára azért, mert nem vólt a' Sidók közt ítélet és igafság; a' mint a' 24-dik ből meg-tetfzik. [...]

Mit itélfz már e' feles [sic!] ô Teftamentombéli innepekről? Mind ezek a' Szombaton kívül el-múltanak; és ma az Uj Teft. a' meg-ülésre fenkit nem köteleznek: Kol. 2:16. Az Uj Teftamentombéli innepek-is kétfélék; hétbéliek, és efztendőbéliek. A' hétbéliek a' Vasárnapok, mellyek az Iftentől rendeltettek, és mindeneket mind örökké a' meg-tartásra köteleznek. Az efztendőbéliek, a' Karátsont, Húsvét, Pünkőft; mellyeket a' Chrifthus fzületése, halála, és a' Sz. Léleknek mennyből le-fzállásának emlekezetire rendelt az Anyafzentegyház: és nem mindeneket, 's mindenha köteleznek a' meg-ülésre; hanem tsak azokat, a' kik azokat rendelték, bé-vötték, javalják, és

¹⁴⁸ 1663. március 26-a Húsvéthétfő napja volt.

a' míg az innepeknek rendelésekben meg-tartandó conditiok nem violáltatnak. Mit itélfz ez Uj Teftámentombéli Anyafzentegyháztól rendeltetett innepekről? (I.) A' mi Doktorinknak közönfégesebb értelmek fzerint, az Anyafzentegyháznak vagy arra hatalma, hogy a' Vasárnapon kívül más napokat (: mint minden hetenként két vagy három napokat a' Prédikázióknak hallgatásokra :) rendeljen az Iftennek tífztetitire, és az ő nagy jótéteményének hirdetésére, és kiváltképen való emlegetésére. Tsak hogy ime' conditiok, (: mellyeket némelleyek el-múlatnak :) meg-tartaffanak az INnepeknek rendelésekben:

1. Hogy az Innepek nem az Angyaloknak és a' hólt fzenteknek, hanem az Iftennek fzentelteffenek. Mert (1) az ő Teftámentombéli minden Innepek egyedül az Iftennek fzenteltetnek vala. (2) Nem-is olvaffuk, hogy az Apoftolok Sz. Iftván protomártirnak, Jakabnak vagy Jánosnak innepet fzenteltek volna.

2. Hogy az Innepek meg-ne fokasíttaffanak. Mert az (1) ellene volna a' kerefztyéni fzaadságnak. (2) Mert az ő Teftámentomban a' Ceremoniák igájok alatt fem vóltanak felette fok Innepek.

3. Hogy az Innepek a' több napoknál, annál inkább a' Vasárnapnál fzentebbeknek ne tartaffanak; mintha jobb volna akkor Ur vatsorájával élni, alamifnát ofztozni, 's a' t. mint egyéb napokon.

4. Hogy az Innepek úgy rendelteffenek, hogy a' lelki-efméretet ne kötelezzék, mint a' Vasárnap; hanem fzaadoson tartaffnak meg: úgy hogy kinek-kinek fzükfége kívánván, fzaad légyen munkálkodni, az Iftennek ama' parantsolatja fzerint, Hat napokon munkálkodjál.

5. Hogy az Innepek az Iften tífztetitinek réfzeinek ne tartaffanak.

6. Hogy az Innepeknek megülésekből a' meg-ülők érdemet ne várjanak.

7. Hogy az Innepek az idvefségnek meg-nyerésére fzükségeseknek ne tartaffanak.

8. Hogy az Innepek tsak fzintén az Apoftoltól parantsoltatott jó rendnek, a' Chriftus felől való tudománynak, az igaz Vallásnak gyakorlására 's terjefztésére rendelteffenek.

9. Hogy azok ne tartaffanak tulajdonképen való Innepeknek; mint az ő Teftámentombéliék, mellyek már mind el-múltanak: Kol. 2:16. hanem tsak olyanoknak, mint hetenként a' prédikázióknak hallgatásokra rendeltetett napok*.

(II.) ezeket az Innepeket a' Kerefztyénfég, 's az egy nemzetségbéli Ekkléfiák-is bizonyos okokért meg-fzüntethetik, el-változtathatják, avagy más illendőbb napokra rendelhetik.

* [vid. Calvin. Inft. lib. 2. cap. 8. §. 34. Ravanell. diction. Feftum. Pareum Comm. ad Galat. 4:10. Polan. Syntagm. loc. 9. c. 35. Marlor. ad Gal. 4:10. Petr. Martyrem in Epiftol. ad Johan. Hiper. Amef. Lib. 2. Med. c. 15. §. 50-53. Voleb. lib. 2. Theolog. Chrifft. c. 7. can. 14. Gish. Voet. Difput. de Feft. §. 9.]

(III.) Mivel ma ezeket az Innepeket a' Kerefztyének nem kerefztyéni módon, hanem a' conditiok ellen tartják, rendelik, üllik; a' Kerefztyéneknek, és minden jó lelkű embernek lelki okossággal azon kellene ma lenni, hogy a' kerefztyéni gyülekezetek azokat az Innepeket vagy állítanak jobb karba; vagy ha nem, hagynának-fel rajtok, es az egy Ur napjával elégednének-meg.

II. Mitsodás Innepeket nem fzenvedhette Iften régen a' Sidóknak, és ma-is a' Kerefztyéneknek? Semmi Innepeket; fem a' hetenként, fem a' hónaponként, fem az eftsztendöknént valókat; fem azokat, a' mellyeket önnön maga rendelt; fem a' mellyeket magok az ő és az Uj Teftamentombéli emberek rendeltenek vólt.

III. Miért nem fzenvedhette 's fzenvedheti ma-is el Iften azokat az Innepeket, holott nagyobb rézfént azokat ő felsége rendelte, és mind azok az ő felsége tífztleitire rendeltetettek? Mivel azok hijába való gyülekezetek; az-az, azokon a' napokon hijába gyűlnék egybe az emberek, mert azokat nem jól üllik-meg, hanem rofzfzúl, tudniillik babonáson, fazinesen, nem jó végre, 's a' t.

Tanusag.

Azokat az Innepeket, mellyket az emberek rofzfzúl üllenek-meg, nem kedvelli az Iften, hanem gyűlöli.

Meg-tetfzik e' Tudomány, 1. a' fel-vött igékből: Az új hóldnak és a' fzombatnak Innepét, egyéb nagy Innepeknek gyülekezetekkel egybe, el nem fzenvedhetem; mivelhogy azok hijába való gyülekezetek. 2. Éfa. 1:14. A' ti új hóldatoknak Innepét, és a' ti töletek rendeltetett Innepeket gyűlöli az én Lelkem, teremre vannak, és elfáradtam azoknak vifelések alatt.

Okai. I. Mert a' kik az Innepeket rofzfzul üllik-meg, azok az Iften nevét hijába vefzik-fel azokon a' napokon: melly felette nagy kedvetlenfégre vagyon az Iftennek: 2Móf. 20:7.

II. Mert a' kik rofzfzúl üllik-meg az Innepeket, azok az Iftent meg akarják tsalni, mint a' béresek az ő urokat, kik tsak valamivel akarják bé-dugni uroknak fzemeket: kik ellen igen panaszolkodik az Iften, Éf. 29:13.

III. Mert minden mi Ifteni tífztleitünk és jó-tselekedetünk, ha jó móddal nem léfzen, véték: A' vétket pedig Iften nem kedvelli, hanem gyűlöli: Habak. 1:13.

Hasznai. I. Hafzna, feddés, rettentés. Ha azokat az Innepeket, mellyeket az emberek rofzfzúl üllenek, meg nem kedvelli az Iften; tehát rettenj-meg te, ki rofzfzúl inepelfz: mert hijába fázódol, hijába hagyod-el munkádat, hijába töröd faggatod magadat, hijába könyörgefz, hijába kiáltod, Jéfus fzületél idvetségünkre, 's a' t. Chriftus fel-támada igafságunkra, 's a' t. Jövel Sz. Lélek Ur Iften, töltsd-bé, 's a' t. Mivel az UR gyűlöli a' te Innepedet. Azt kérded; Kik innepelnek rofzfzúl? Azok,

1. A' kik babonáson innepelnek. Minémüek azok? 1. A' kik az Ekklefiáktól rendeltetett innepet, a' Karátsont, Húsvétot, Pünköftöt, nagyobb és méltóságosnak tartják a' több napoknál, söt még a' Vasárnapnál-is. Kitsodák azok? (1) A' kik

hathatósbnak, 's Iften előtt kedvesbnek tartják, ha a' 3 Sátoros innepeken a' templomba mehetnek, Ur vatsorájával élhetnek, alamifnát adhatnak, mint egyébkor 's Vasárnap. Innen vagy az, hogy azokon a' 3 Innepeken kiki szolgáját, szolgáját, gyermekét az URnak házába bé-vifzi, de azt Vasárnap nem tselekfzi; hanem ha reggel maga mégyen, eftve tselédit küldi, 's maga otthon henyél. (2) A' kik a' 3 Innepekre nagy fzorgalmatossággal kéfzítettik az új ruhákat, de Vasárnap tsak mi rongyban-is meg-jelennek az URnak élötte. (3) A' kik a' 3 Innepekre, fok, és a' kitöl lehet, frifs ételt 's italt kéfzitenek; de Vasárnap nem annyira, mert akkor a' piaczon-is elég ételt fzerezhethet az ember: jóllehet erősen meg-parantsolta vala régen Iften, hogy kiki a' fzombat előtt való nap kéfzítene magának ételt. (4) A' kik a' 3 Innepeken jó-reggel felkelnek ágyokból, hogy az UR házába mentől hamarébb bé-meheffenek; de Vasárnap tsak a' harang költi-fel őket. (5) A' kik a' 3 Innepeken a' fzéllyel-való járástól meg-fzünnek; de Vasárnap femmiképpen nem. (6) A' kik a' 3 Innepeket jeles és szentséges napoknak híjják, nem gondolván-meg, hogy nintsen több és jeles és szentséges nap a' Vasárnapnál-is; mivel az ember a' napoknak szentséget nem adhat. 2. A' kik a' 3 Sátoros innepeken babonáskodnak: (1) Mivel Karátson napján jeges vízben mofdanak; fzalmával házaikat bé-töltik, 's azon, nem ágyokbā feküfznek, mint a' Rácok, 's más némelly kerefzytén nevet vífelők; afztalaikat kalátstsal, mézzel, borral éjtfzakán az Angyalok fzámokra meg-rakják; egéfz éjtfzaka tüzeiket bé nem takarják; barmaikat fzénával tartják; két Karátson közben nem fonnak, sütnék, kéröt nem adnak, 's a' többi. (2) Nagy Pénteken ételbē 's italban válogatnak: Húsvét napján, hogy meg ne rühdzenek, meg-ferednek, 's a' t. (3) Pünköft napján ez vagy ama' nyavalya ellen füveket ásnak, fzednek, fzagatnak, 's a' többi.

2. A' kik fzínesen tifztelik az Iftent az Innepeken; t. ill. tsak fzájjal, nem fzível; tsak fzintén a' külső ceremoniákat vivén végbe minden meg-térés nélkül. Illyenek valának az Éfaiás inneplői. Illyenek ma azok-is, kik a' templomba fel-jönek, Ur vatsorájával élnek, 's a' t. de fzivek rakva álnoksággal, 's majd a' templom után minden gonofzra kéfznek. Effélék nem hallgattatnak-meg, azt mondja az Éfaiás az 1:r. 15. ében. Effélék ellen panafzolkodik az Iften, Éfa. 29:13.

3. A' kik nem a' végre üllik-meg az Innepeket, melyre Iften rendelte vólt az ô Teftamentomban. Az ô időben arra rendelte vólt az Iften az Innepeket, hogy az emberek az Iftennek igéjét hallgatnák, áldoznának, könyörögnének, hálákat adnának, és az Iften jó-téteményéről emlékeznének. De már az emberek az Innepeket bujaságra, recreatoria, magok mútogatásokra, henyélésre, dorbézolásra, és ételben 's italban való potsékolásra fordították; az okon az URnak igen keveset fzolgálván, 's még pedig nagyobb réfzént tsak külsöképen és fzokásból. Oh be meg-rútítjátok az Innepeket a' dorbézolásokkal, réfzegeskedésekkel, a' bor mellett való kiáltozásokkal. A' Pogányok jobban inneplenek; mert ôk fok Innepeken nem ifznak, fem

efznek: De a' Kerefztényfég az Innepekre kéfzít több ételt 's italt. Miért nem tanúltok innepleni a' Pogányoktól? Miért adtok bort e' részeges nēzetség fiainak?

4. A' kik az ő Innepeket réfzfzerint az Iftennek, réfzfzerint pedig az embereknek fzentelik; mint Karátson első napját a' Chriftnak; második napját fzent Iftvánnak; harmadikat pedig fzent Jánosnak. Be játfszi az ördög! Ihol az Iftennek a' meg-váltásnak jó téteményiért midőn egy napot fzentelünk, az embereknek kettőt fzenteltet. Ördög, ördög, be fok fzámtalan Iftvánt és Jánost vittél pokolba fzent Iftván és János napján, a' fok Iftván és János teli pohara által! Vedd efzedbe: Minden nap az Iftené: Iftvánnak és Jánosnak egy napja fints: Embernek napot és templomot fzentelni bálvány-imádás. Ellenv. Nem fzenteljük mi azokat az Innepeket azoknak a' Szenteknek; hanem tsak azokról nevezzük? Fel. (1) Azok, a' kiktől mi azokat az Innepeket vöttük, úgy nevezték azokat a' napokat azokról a' Szentekről, hogy nekik-is fzohták fzentelni. (2) A' Pogányok fzohták vólt a' napokat emberekre ofztani.

5. A' kik az Iftennek nevét hijába emlegetik az Innepeken. Bóldog Iften, bezeg nagy betstelenfégbn forog áldott fzent neved, fz. Iftván és János pohara elkőfzönése alkalmatosságával. Oh fzemtelen pohárosok! e' bóldogúlt lelkek, fz. Iftván és János fzeýyenlik e' ti fzemtelenfégteket. Efféléket fenyeget a' Jéhova, 2Móf. 20:7. Miért nem hagytok békét azoknak az innepi hofzfú közföntéseknek, mellyekben tsak a' Jéhovának neve motskoltatik?

6. A' kik az Innepeken majmoskodnak, mint némelleyek; kik Karátson napján a' Chriftnak bé-póálván jáfzolba téfzik; Nagy-Pénteken koporfóba fektetik; Húsvét napján fel-támafztják; Pünkőft napján mennybe küldik; 's a' t.

7. A' kik az Innepeken bolondoskodnak; mint Karátson napján örülnek 's örömet lönek; Nagy Pénteken fzmorkodnak 's böjtölnek, 's a' t. Miért lövöldöfz Karátson éjtfzakáján? örömet löfzfz? Lelkeddel kell örülnöd, nem puskáddal; jó életeddel és háládatosságoddal kell örömedet jelentened, nem puskázásoddal. Miért fzmorkodtok Nagy Pénteken? Talám azért, hogy a' Chriftnak meg kellett halni? Ne firj azon atyámfia: (1) Mert bizony jaj lött vólna néked, ha ő Felfége éretted meg nem hólt vólna. (2) Mert a' Chriftnak tilalmazza vala Nagy Pénteken az ötet firatókat: Luk. 23: (3) Mert bolondság azon a' napon firnod, a' mellyen az ördögnek örök-ké-való rabságától és a' lelki Égyiptomból ki-fzabadúltál. Az Ifraeliták nem firnak, hanē örülnek vala, midőn ellenfégeknek romlásokat látják vala: 2Móf. 15.

8. A' kik az innepi nagy gyülekezetekben illetlenül vífelik magokat, mind az Iftenre, 's mind az ő felebarátjokra nézve. Illyenek azok, (1) a' kik az Iftennek házába minden félelem nélkül jönnek-bé, mint valami iftállóba, a' Böltsnek ama' tilalma ellen, Préd. 5:12. (2) A' kik az Iften házában egymásnak helyt nem adnak; söt egymást magok fzekekbe fem botsátják-bé, vefzekednek, egymásra harag fzemmel néznek. Effélék hijába inneplenek: Éfa. 1:15. Mát. 5:23,24. (3) A' kik az Iftennek házába idején fel-gyülekefvén nagy zajgással, kiáltozással, futtogással vannak; mint ti fzohtatok

tselekedni. Hogy meritek azt tselekedni a' hatalmas Iftennek tekinteti előtt; holott effélét tsak valami emberféges ember előtt fem mernétek tselekedni? (4) A' kik az Iftennek igéjét únalómal, aluvással, imide-amoda nézéssel, féfzkelődéssel, fzüntelen de kelletlen köhögéssel, pökdöféssel, minden félelem nélkül hallgatják. Jéhova nagy Iften, nagy türhető nagy Ur, hol vagyon a' te félelmed? hol vagyon a' te igédnek betsületi?

Mit kell itélni e' nemzetség felől, hogy így meg-tsömörlött az Iftennek igéjétől, és a' templomba tsak maga mulatására és alunni jő? Ember, ember, a' földi hatalmaságok előtt mint vifeled magadat, mint hallgatod és fogadod azoknak fzavokat: bár tsak úgy vifelnéd magadat a' hatalmas Iften előtt-is, és bár tsak olyan félelemmel 's betsülettel hallgatnád az Iftennek fzavát-is! Ember, ember, hogy merfz az Iftennek tekinteti előtt el-alunni? Nem tudod-é, hogy a' templombéli álom az ördögnek olly efzköze, mellyel tégedet köfziclává téfzen, hogy az Iftennek idvezítő és újjá-fzülő drágalátos igéjét fzivedbe bé ne vehedd? (5) A' kik az Iftennek házában le-ülve, 's még pedig egy kis hideg érkefvén bé-fedett fövel imádkoznak, énekelnek. Nem olvastad-é, hogy dífztelē a' férfinak bé-fedett fövel az Iften előtt könyörgeni, és énekelni? 1Kór. 11:4. kitől tanultad azt, hogy le ülte kell könyörgened? mert a' régi ő és Uj Teftamentombéli Szentek, vagy fenn állva, vagy térdre efve, vagy arczal a' földre borúlva könyörgöttek az Iftennek. Ellenv. Ézékiás fekvve, Illyés pedig le-ülve könyörög vala: 1Kir. 19:4. Éfa. 38:2. Azért fzaad embernek leülve-is könyörögni? Fel. Nem következik: [1] Ézékiás beteg vólt, Illyés pedig fáratt; de te az UR házában fe beteg nem vagy fokfzor, fe fáratt nem vagy. [2] Mert azok nem az UR házában 's közönfégesen; hanem másutt tsak magokban könyörgöttek: melly fzerint néked-is fzaad könyörgened le-ülve. Tudod-é, mint kérnek kegyelmet fejeknek a' halálra-rendeltettek? te is ekképen kérj kegyelmet az Iftentől a' te bünös, halált érdemlő fejednek és lelkednek: de azok nem ülte, hanem térdre efve kérnek kegyelmet fejeknek: azért te fe neheztelj térdre efni az UR előtt a' bün botsátó kegyelemért.

9. A' kik az Innepeken ama' régi maradványú, 's idegen kováfzból való hahogató énekekkel, minéműek a' Paffio, a' Lamentatiók, Litaniák, Antiphonák, 's több al-kalmatlan énekekkel-is töltik-bé a' templomot, nem elégedvén meg az Iften Lelkétől irattatott Dávid Sóltáriveral. A' mi Vallásunk ellen énekeltetnek a' Sz. Lélektől irattatott énekeken kívül való énekek az Ekkléfiákban. Ellenv. Hífzem azok-is Iften igéji: Azért azokat-is fzaad énekelni az Ekkléfiában? Fel. (1) Nem következik: mert az Iften igéjének azt a' réfzet, mellyet a' Sz. Lélek nem éneklett, nekünk fem fzaad énekre fordítanunk. (2) Azok-is nem mind Iften igéji. (3) Azokban több rofz, mint jó vagyon.

II. Haszna, Intés. Ha azokat az Innepeket, mellyeket az emberek rofzfzúl üllenek-meg, nem kedvell az Iften, hanem gyölöli; tehát, arra intetünk, hogy vagy hagyjunk-fel

azokon a' napokon; mivel azokat ti, a' mint a' firalmas példák mutatják, nem az Istennek tífztletere, hanem az ő felfége bofzfúságára rendelték 's fordítottatok; mivel femmi napokon nem fzoftatok annyi gonofságot, úgymint rézgeskedést, kiáltozást, fzitkozódást, paráználkodást, gyilkosságot, lopást tselekedni, mint azokon a' napokon: vagy ha a'nyira azokhoz ragadott lelketek, hogy azoknak valet fenki veletek ne mondathaffon; azokat a' napokat üljétek és fzenteljétek jól meg.

Azt kérde: Mint kell jól innepleni?

1. Ne innepelj babonáson, mint némelly kerefztyének; fzínesen mint a' hipokrita Sidók: Éfa. 29:13. rofz végre, mint az Éfaiás inneplői: A' te Innepedet egyedül az Istennek fzentelj; ne rézfzferint az embereknek, rézfzferint az Istennek, mint némellyek: A' te Innepeiden ne majmoskodjál, bolódoskodjál; a' Jéhovának nevét hijába ne emlegeffed; magadat illetlenül ne vifeljed; emberi főtöl találtatott tudománnyal, ceremoniákkal a' te Uradat Iftenedet ne tífzteljed 's terheljed.

2. Mind azoktól a' te Innepeiden meg-fzünjél, mellyek tégedet az Istennek tífztleteriben meg-gátolnának: és azokat a' napokat, (ha már egyfzer szabad-akarated fzerint Iftennek fzántad:) egyedül az Iftennek fzoigálatjában, és a' fzent dolgoknak gyakorlásokban töltse-d-el.

Az itt azért a kérdés: 1. Mitsoda dolgok fzofták embert az Innepeken az Iften fzoigálatjában meg-gátolni, és az Ifteni tífztleteről el-vonni?

1. A' rendfzerint való munkák; minéműek, a' fzántás, vetés, aratás, 's a' többi: mellyektől nem azért kell meg-fzünnöd, hogy azokon a' napokon fzinte úgy nem volna szabad munkálkodnod, mint fzinte Vasárnap: nem-is azért, hogy Biráid meg-zálagoltatnak, mert őket kegyetlenül tselekednék; hanem azért, hogy az Iften ígének hallgatását feljebb akarod betsülni, világi, 's még pedig múlható dolgaidnál; és hogy azokat, kik gyenge értelemben vannak az Innepek felől, nem akarod meg-botránkoztatni.

2. A' multságok és játékok; úgymint: laptázások, koczkázások; mellyek fokkal inkább el-lopják indulatinkat a' mennyei dolgoknak vífgálások felől, hogy nem mint akarminémű külső munkák. Nem-is lehet embernek (: a' ki az URban gyönyörködik:) nagyobb multsága, mint az Ifteni tífztleter. Ugyan-is, lehet-e a' megfententziáztatott embernek nagyobb öröme, mint Fejedelme házához való menetele, büne botsánatjának meg-petséltésére?

3. A' vendégeskedések, töltözödések, egygyes italok; mellyek miatt alkalmatlan léfzen az ember Ifteni buzgó fzoigálatra: Éféf. 5:18,19. Róm. 12:11. 5Móf. 28:47. Oh ki óhatná magát keferü firástól! midőn látja, hogy az Innepeket a' Kerefztyén nevet vifelők inkább a' Bacchusnak, mint a' Chriftusnak e' világ Megváltójának tífztletere, fzentelik. Mert minekutánna egy órátskáig fzoigálják az URat külső mütogatásért; az Innepek több rézfét ételben, italban, rézgeskedésben, töltik-el. Ezek a' mi inneplőink azt tselefkzik, a' mit a' bálványozók: 1Kór. 10:7. Oh hát tsak bálvány

imádók ne vólnának! de félő, bizony félő, hogy azok; mert hasok Iftenek. Oh! bizony jobb volna ezeknek az Innepeken fázantani, 's több hivatalos munkáikhoz látni, mint ezeket tselekedni!

4. A' magatok czifrázgatása, pipesgetése, piperézése; mellyben, kiváltképen az afzfzonyi-állatoknak némellyike, több időt tölt-el az Innepen, mint az Ifteni tífzteleben; mint a' Jézabel gonofz afzfzonyi állat. Afzfzony népek, afzfzony népek, azt mondja fzent Pál; hogy a' ti czifraságtok nem a' czifra kezkenődés volna, hanem a' hallgatás, kegyesség, uratokhoz való hűség.

5. A' henyélés, házak alatt való ülés, ember fzolás, hivságos befzélgetések, egymást látogatás, világi dolgok felől való tserélés, aluvás; 's a' többi.

II. Hogyhogy kell az Innepeket (:ha már a' Kerefztyenség azokon a' napokon nem akar dolgához látni:) egéfszen az Iftennek fzolgalatjába el-tölteni?

1. A' templomba való meneteled előtt ezt tselekedd: hogy ágyadból fel-kelvén ne fzitkozódjál; hanem mindjáráft, 1. vífgáld-meg magadat, melly rufnya ember vagy te; az Iften pedig, a' ki előtt meg akar fz jelenni, melly tífztaságos természetű. 2. Valld-meg álnokságodat: Mert a' ki el-fedezi vétkeit, nem léfzen jól dolga; a' ki pedig meg-vallja és el-hagyja, irgalmasságot nyér: Péld. 28:13. 3. Tégy fogadást fzentebb magad vífeléséről. 4. Könyörögj azoknak botsánatjokért a' J. Chriftus nevében: de kiváltképen azon könyörögj, hogy a' prédikálandó ígét nagy hafzonnal hallgathaffad; hogy az Iften Sz. Lelkével úgy munkálkodjék a' Tanítóban, hogy az valamit olyat fzolhaffon, melly büneidet meg-öldökölje, és lelkedet vígafztalja.

2. A' templomba indulásodkor; 1. ne gondolkodjál arról, ki marad otthon, mit főznek ebédre, 's a' t. Hanē így gondolkodjál: Én moft az Iften udvarába indúltá, hogy befzélgetheffek ő Felségével könyörgésemben, és ő fz. Felsége-is én velem fzent ígéje által, és hogy az áldást el-veheffem ő. fz. Felségétől. 2. A' menés közben ne fzolj embert; ne kérd, mellyik Pap prédikál; ezt vagy amazt így 's így nem botsátom a' fzékembe. Hanem így: Miképen kívánkozik a' fzarvas a' folyó vizekre, akképen kívánkozik az én lelkem te hozzád én Iftenem! fzomjuhozik az én lelkem az élő Iftenhez! valljon 's mikor mehetek-el, hogy bé-mútaffam magamat az UR előtt? mert jobb énnékem egy nap a' te tornáczodbá, hogy nem máfutt ezer nap; inkább-akarnék az én Iftenemnek küzföbén ülni, hogy nem mint lakni a' gonofzoknak hajlékokban. Annakokáért a' te jóvóltodnak fokaságában bizván, bé-mégyek a' te házadba és templomodba, könyörgök a' te félelmedben: Sólt. 42. 1,2. és 84:11. és 5:8. 3. Midön a' templomba érkezel, így fzolj: Melly rettenetes ez hely! ez hely nem egyéb, hanem az Iftennek háza, és a' mennyeknek kapuja. Bizonyára itt vagy az UR: 1Móf. 28:16,17. 1Kor. 14:25. 4. Midön fzékedben ülfz, ne nézz tétova; hanem mindjáráft arczra borúlván, így fzolj: URam, fzeretem a' te házadban való lakásomat, és ditsőségednek hajlékának helyét. Egy dolgot kértem az URtól, moft-is azont kérem, hogy lakhafsá az URnak házába életemnek minden idejében, hogy

láthafsā az URnak fzépségét, és látogathafsā az ő templomát: Sólt. 26:8. és 27:4,6,7. Annakokáért hallgasd-meg URam az én imádságomat! könyörülj rajtam, és hallgafs-meg engemet; 's a' t.

3. A' gyülekezetbē, midōn a' Tanító az Iften fzikibe fel-mégyē, tedd félen a' magad elmékedését: és, 1. véle, és az egéfz gyülekezettel együtt könyörögj fzível, fzájjal, lélekkel. 2. Annakutāña betsülettel és félelemmel hallgaffad az Iften igéjét, és megtartsad. 3. Végezetre adj hálákat Iftennek a' prédikáció után való könyörgésben és Sóltár éneklébē: és addig az Iften házából ki ne menj, míglen az Iften fzolgája az áldást az Iftennek fzikiből reád nem mondja, hogy valamiképen áldás nélkül ne menj-ki az URnak házából.

4. Az Iften házából a' magad házához menvén, ne fufsz mindjárt iftállódba, kerted-be, fzmzfédodba, konyhádra; ne fakadj-ki morgolódásra, pénz fzámlálásra, 's a' t. Hanem, 1. tsendes, és a' templomból hozott buzgó fzível ül-le házadbā. 2. Szólítsd elő tselédedet, és azoknak befzēld elő azokat, a' miket a' Lélek fzólott az Iften házábā. 3. Azokat elő-befzēllvén 's el-végezvén, olvafs Bibliát, énekelj Sóltárokat. 4. Az ebédnek ideje el-jövén, küldj ételt 's italt a' fzegényeknek, és erősítsd-meg magadat-is étellel 's itallal, de igen igen mértékletesen; mert ha igen meg-töltözödöl, alkalmatlan léfzfesz azután az Ifteni fzolgálatra. 5. Az étel felyül, ne játzfadozásra, magad múltságára kely-fel; mint a' háládatlan Ifraeliták: 2Móf. 32:7,18,19. hanē az Ifteni fz. fzolgálatra, t. ill. Biblia olvasásra, Sóltár éneklésre: melyet kell tselekedned mind addig, míglen másodszor ifmét az URnak fzine előtt a' templomban meg kell jelenned. Másodszor harang-fzót hallván, ifmét azon módon menj és vifeld magad a' templomban, a' mint reggel. Onnan haza jövén, ne ülj dösöltni, 's a' t. hanem azokat ifmét befzēld-elő, a' mellyeket a' templomban hallottál: mellyeket el-végezvén, olvafs Bibliát, énekelj Sóltárokat, könyörögj: és magadat étellel 's itallal meg-újítván, menj ágyadba nyugodni Ifteni félelemmel.

Ha ekképē nem innepletek; hanē tsak fzineskedtek, babonáskodtok, 's a' többi; azt mondja néktek-is Éfaiás Próf. 1:r. 14,15. A' ti töletek rendeltetett innepeket gyölöli az én Lelkem, énnékem terhemre vannak, elfáradtam azoknak vifelések alatt: Annakokáért mikor a' ti kezeiteket ki-terjefzténdítek, az én fzemeimet el-rejtē ti töletek: mikor ugyan fok fzóval imádkoztok-is, meg nem hallgatlak, mert a' ti kezeitek rakvák vérrel. De ha ekképen inneplünk, az UR meg-kedvelli a' mi inneplésünket és fzeményünket; és az ő fok rendbéli átkai helyébe, lelki és tefti áldásit terjefzti mi reánk! Ámen.

VÉGE.

44. MELLÉKLET

ILLYÉS ISTVÁN ÜNNEPI PRÉDIKÁCIÓI (I-II.)¹⁴⁹ (1708, 1710)
RMK I 1755; RMK I 1779

SERTUM SANCTORUM.

A'

DICSŐÜLT SZENTEK

Dicfiretinek jó illatú virágiból kötött

KOSZORÚ.

Az-az,

Ünnep napokra kéfzítettett

PRÉDIKÁCZIÓK.

Mellyeket

Elő nyelvi prédikálása után rendbe-vett, helyesleg bévített, és írásban ki-adott.

ILLYE'S ISTVÁN,

Sámándriai Püspök, Sz. Jóbi Apátur,

Efztergami Nagy Præpoft, és Canonok.

ELSŐ RÉSZE.

Az első fél efztendőnek ünnepire.

[dísz]

Nyomtatott Nagy-Szombatban az Académiai bötűkkel:

1708-dik Efztendőben.¹⁵⁰

[...]

Az Első Réfzben foglalt

PROPOSITZIOK

LAISTROMA.

Kis Karacson napján.

Viz-kerefzt napján. [...]

Nagy Pénteken.

Hufvét napján.

Hufvét Hétfőn.

Hufvét Kedden. [...]

Ur Menybe-menetele napján.

Pünkőfd napján.

¹⁴⁹ Az I. kötetre vonatkozó további szakirodalom: MIHALOVICS 1901, 152-161.; KUDORA 1902, 122-123.; MACZÁK 2010, 64-67.

A II. kötetre vonatkozó további szakirodalom: MACZÁK 2010, 67-74. Vö. MACZÁK 2010a, 194-201.

¹⁵⁰ RK RMK 2,79

MELLÉKLET

FASCICULUS
MISCELLANEUS.

Az-az, Némelly
ÜNNEPI SOLENNITÁSOKRA,
's egyéb olykor adatott külömb-féle alkalmatofságokra,
kézítettett,
ES

KÖTÉSKÉBE FOGLALTATOT

Egynéhány
PRÉDIKÁCIÓK.

Mellyeket
Elő nyelvi prédikáláfa után rendbevett,
helyesleg bévített, és írásban ki-adott
Cfik-fzéki Szent Györgyi
ILLYÉS ISTVÁN,
Sámándriai Püfpök, Sz. Jóbi Apátur, Efz-
tergami Nagy Prépoft, és Canonok.

[dísz]

Nyomtatták Nagy-Szombatban, az Académiai
bötükkal. 1710. Efztendőben.

[...]

JESUS Kőrnymetélkedéfe napján. [...]

Az Ur Jesus kőrnymetélkedése napján – A' Jéfus kőrnymetélkedése napján

45. MELLÉKLET

CSÚZY ZSIGMOND PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE ADVENTTŐL A HÚSVÉT UTÁNI
ELSŐ VASÁRNAPIG¹⁵² (1724)

LELKI
ÉHSÉGET ENYHÉTŐ
EVANGELIOMI
KÖLCSÖNYÖZÖTT
HÁROM KENYÉR.

¹⁵² MIHALOVICS 1901, 170-179.; KUDORA 1902, 133-134. Vö. MACZÁK 2010, 107-115.

Az-az

Advent első Vasárnaptól-fogva,
Húsvét-után-valo első Vasárnap-ig szolgáló
hármasság Prédikációk-ra rendeltetett
ISTEN IGÉJE.

[...]

P. SZ. M.

CSÚZY ZSIGMOND,

Első Remete Szent Pál Szerzete-béli Pap.

Nyomtatott Pofonban Royer János Pál, által 1724-dik éftendőben.¹⁵³ [...]

Advent Első Vasárnap.

Advent II. Vasárnap

Advent III. Vasárnap

Advent IIII. Vasárnap

Karácson Octáváia Között-valo Vasárnap

Kis Karácson Nap-után-valo Vasárnap

Viz-kereszt után-valo Első Vasárnap

Viz-kereszt-után II. Vasárnap

Viz-kereszt után III. Vasárnap

Viz-kereszt-után IIII. Vasárnap [sic!]

Viz-kereszt-után V. Vasárnap

Viz-kereszt-után VI. Vasárnap

Septuagesima Vasárnap

Sexagesima Vasárnap

Quinquagesima vasárnap

Böjt Első Vasárnap.

Böjt II. Vasárnap

Böjt III. Vasárnap

Böjt IIII. Vasárnap

Böjt V. Vasárnap

Virág Vasárnap

Húsvét Napián

Húsvét Hét-főn

Húsvét Kedden

¹⁵³ RK 2-61283 RMK

46. MELLÉKLET

CSUZI CSEH JÁNOS: *LELKI ÁLDOZAT* (IMAKÖNYV; 1736)

ISTEN ELEIBEN FEL-VITETETT

LELKI

ÁLDOZAT,

Az-az:

Olly áhitatos Könyörgések

Mellyeket,

Az ISTENNEL füzűtelen járó

Lélek a' JESUS KRISTUSBAN fundál-
tatott Hit által Fiúi bizodalommal

minden nap' ISTENNEK bé-
mutathat.

EL-KÉSZITTETETT:

CSUZI CSEH JÁNOS

M. D. és a' GYŐRI H. C. lévő

Ekléfiának akkor Lelki Páfztora
által.

[dísz]

Nyomtat. TUROCZI MIHALY költségével,
cIo Iccc xxxvi.¹⁵⁴

[...]

[500] I. Szakasz. Melly bé-foglalja a' bűnőkről való vallás-tételt, és a' bűn-botsánatért
való efedezéft.

I. UJ ESZTENDŐ ELSŐ NAPJAN.

II. HUSVETKOR.

III. PŰNKÖSTKOR.

IV. KARATSONKOR.

¹⁵⁴ RK 1-24192 RMK

47. MELLÉKLET

BOD PÉTER: *SZENT HEORTOKRÁTES* (1761, ²1786)¹⁵⁵

SZENT
HEORTOKRÁTES
avagy
A' KERESZTYÉNEK KÖZÖTT
ELŐ FORDULÓ
INNEPEKNEK
és a' rendes Kalendáriómban
fel-jegyeztetett
SZENTEKNEK

¹⁵⁵ A *Szent Heortokrátés* részletes, tudományos vizsgálata – tudomásom szerint – teljességgel hiányzik a szakirodalomból. A Bod Péter születésének 290. évfordulóján, 2002 februárjában rendezett konferencia előadásait tartalmazó kötet tanulmányai is csak érintőlegesen említik meg a művet, vö. Tüskés 2004. Ugyanígy egy az életművel foglalkozó áttekintő kiadvány is, vö. UGRIN 2002. A szerző születésének 300. évfordulója alkalmával röviden foglalkoztam a mű bemutatásával és értékelésével. PAP 2012, 8.

A mű „előszavában okát adja annak, hogy a keresztyénség nagy része az apostoli kor egyszerűségére vágyván visszamenni, ünnepek és egyházi szertartások tekintetében, a reformatio alkalmával nem csak a hit elveit tisztította meg, hanem az ünnepek és vallási szertartások nagy részét is megszüntette, s csak azokat tartotta meg, melyek a Krisztus jótéteményeire való megemlékezést örökölték meg az emberiség között. Elhárítja magától ama gyanúsítást, mintha ő az által, hogy az ünnepeket és szertartásokat ismerteti, egyszersmind helyeselné is; csak azért teszi, hogy legyen tudva, mi volt azok eredete, nevékedése, s mint tartják meg az illetők.” MIKÓ 1862, 29-30.

SÁMUEL Aladár 1899-ben az „eddigelé még csak megismertetésre sem méltatott” művet Bod Péter egyháztörténeti írásai között ismerteti. „Munkája megírásában az a cél vezette, hogy az olvasót a római kath. egyháznak a naptárában följegyzett ünnepeivel és szentjeivel megismertesse.” SÁMUEL 1899, 115. A szerző kritikai észrevételeket is tesz, a mű egynémely tárgyi tévedéseit is felsorolja. SÁMUEL Aladár hangsúlyozza, hogy Bod Péter legnagyobb érdeme a magyar források, szokások, néprajzi különlegességek ismertetése; ez a néhány oldal tekinthető tulajdonképpen a *Szent Heortokrátés* legbővebb, legszakyszerűbb bemutatásának, ettől függetlenül számos kérdés nyitva marad(t). SÁMUEL 1899, 114-121.

PRUZSINSZKY Pál hangsúlyozza (vö. részletesebben: PRUZSINSZKY 1913, 95-100.), hogy Bod Péter különféle forrásokra támaszkodott. Ezek közül először említi Hospinianus (Wirth) Rudolf (1547-1626) zürichi lelkész ünneptörténeti művét (*De Festis Judeorum et Ethnorum, hoc est de origine, progressu, ceremoniis et ritibus festorum dierum Christianorum*). „A széles látókörű és sokat olvasó magyar pap tanulmányozta Hospinianus munkáit és az idézett könyv adta meg neki az eszmét, hogy a középkori ünnepek eredetéről beszéljen a magyar protestáns olvasóközönség előtt.” Több forrása közül a magyar adatok vonatkozásában kiemeli Péterfi Károly (1700-1746) *Sacra Concilia* etc. című művét. PRUZSINSZKY 1913, 96-97. „Bod Péternek kis könyve (187. k. Hospinianus munkája két kötet) sok tanulmányozásnak leszűrt eredményeit foglalja magában. E kutatások régi idők eszményi lelkesedéséről hoznak hírt, kézzelfogható hasznuk reánk nézve pedig az, hogy szilárdítják a szabadvizsgálgatás szentegyházának igazaiiba vetett hitünket, támogatják a protestáns öntudatot.” PRUZSINSZKY 1913, 100.

róvid
HISTORIÁJOK,
melly
A' fzava bé-vehető hiteles Írókból egy-
be fzedegettetett és Magyarra fordíttatott
közönséges hafzonra intéztetett, egy
Bújdoso Magyar Bód Péter által
1757. efsztendőben.

Ujjalag ki-adatott Szastvay Sándor költségevel.
POSONYBAN,
Nyomtattatott VÉBER SIMON PÉTER Betüivel,
1786.¹⁵⁶

[...]

[] (3^r) A' Kerefsztyének-is jó véggel vettenek-fel bizonyos Innepeket; a' mellyekben Hálá-adáffal emlékeznének-meg az ISTENnek fok rendbéli jó téteményiről. Mert jollehet Diogenes azt tartotta: Quilibet dies Viro bono feftus eft. Minden nap innepe vagyon a' jó embernek. Mivel ő úgy kíván élni, mint ha mindenkor ISTEN előtt a' Templomban vólna; de az emberi erőtlenségekre és az élet' keresésének terhes módjaira nézve fzükség, hogy légyen valami idő, a' melly egyenefen az ISTENnek ditsőítésére fordítafsék. Az Innepeket idővel az Márttyrok' fokaságok és a' magok indúlatjok fzerént az emberek, nem tsak az hogy igen megfzaparították, hanem az Inneplésnek valóságos tzélfját el-hagyván fok hafzontalankodáfokra, sőt terhes vét-kekre fordították. Abban kezdették tartani, hogy femmit ne dolgozzanak, hanem mint az Izraéliták le-űltek enni innya, 's azután fel-költenek tántzolni;¹⁵⁷ ók-is ettek, ittak, vendégeskedtek, tántzoltak 's egyéb hafzontalanságokat elköverttek [sic!]; az Inneplés még-is fzent vólt, tsak éppen rendes munkájokat ne követték légyen azon; úgy hogy bé-tólt rajtok az Antifténes Filozófus' fzava a' ki kérdetvén: Mi az Innep? Azt felette: Gulæ [] (3^v) irritamentum & luxuriæ occasio. Vendégeskedésnek és egyéb hijában-valóságoknak alkalmatofsága.

Nem tetfzett ez az Inneplés' módja H:éronimusnak, a' ki így irt: Valde abfurdum

¹⁵⁶ RK 1-2837. A könyv első kiadása a cenzúra miatt hamis adatokkal jelent meg (Oppenheim, 1757.; helyesen: Szeben, 1761; RK 0-2058). „*Szent Heortokratest*, innepekről való traktátskát nyomtattattam ki Szebenben (Oppenh. 1757) 1761-dik esztendőben. Ezer exemplárokért fizettem a könyvnyomtatónak fh. 200.” JANCsó 1940, 145-146. (vö. JANCsó 1940, 24., 65.) „1761-dik esztendőben az elein végeződött el a Sz. Heortokrates nyomtatása.” JANCsó 1940, 122.

A jelen szöveggközlés az 1786-os második, posztumusz kiadást vette alapul, a keletkezés ideje miatt a nagyjából következetesen tartott időrendi sorrendtől e tény miatt eltértem.

¹⁵⁷ Utalás a 2Móz 32,6-ra, erre a bibliai szakaszra az előszó megelőző részében is történik hivatkozás. Vö. Bod 1786, [] (2^v).

eft nimia faturitate honorare Martyrem, quem fcimus Deo jejuniis placuiffe. Illetlen dolog vendégséggel tífztelni azt a' Szentet, a' ki bőjtöléffél tettíztet ISTENnek. Nem tettíztet az Tóléntumi Sinatnak, a' melly így ír: Inreligiofa confeutudo eft, quam vulgus per Sanc'torum folemnitates agere confuevit, Populi qui debent divina officia attendere, Saltationibus turpibus invigilant. Szentségtelen ízokáfa ez a' Köz-népnek innep-napokon hogy az ISTeni tífztelel helyet illetlen tántzokban foglalják magokat. Kivánták ezt meg-igazítani fok ízben az Iften-félő jó emberek, hol egy 's hol más fórmában; de a' meg-gyökerezett rofz ízokáft nehezen lehetett ki-írtani.

A' Proteftáfok 's nevezeteffen a' Réformátufok az Apoftolica fimplitásra, tífzta együgyűségre vízf- [] (4') fza akarván menni, nem tsak a' Tudományban; hanem a' rendtartáfokban-is el-hagytanak minden egyébb innepeket, hanem meg-tartották tsák azokat, a' mellyeket fzentel a' Kerefztyénség a' Kriftus fok rendbéli jó-téteményeinek emlékezetére, és az Úr-napját. A' Római Katólikúfok pedig a' fzenteknek fzámok-fzerént Innepeiket igen meg-fzaporították; mellyeknek meg-illéfeekre Magyar Országban és Erdélyben kénfzerítették kemény büntetések alatt még a' Proteftáfokat-is. Sőt arra-is vitt némelyleket buzgó indulatjok, hogy a' mezőre, rétre ki-mentenek, és az ótt dolgozó parafzt embereket zálagolták, verték, kergették és egyébbel-is büntették.

Azonban a' ditsófségefen orfzágló MARIA THERÉSIA M. Orfzág' Királynéja kérésére, vevén éfzre a' Római Püfpök XIV. Benedek, hogy az Innepek által a' Szentség nem öregbúl; hanem az Innepet az emberek a' magok rofz indulatjoknak és ízokáfoknak gyakorláfokra fordítják, nem az ISTENi tífztelelben, hanem az heyneségben és az abból folyó vétkekben töltik-el, az életre fzükséges jókat fem kerefik 's a' fzenséget fem [] (4') öregbítik, ollyan Rendeléft tett, a' melly fzerént lenne az embereknek a' rabotás munkat-is folytatni fzabad az Innep-napokon, minek-utánna a' reggeli órán az ISTENi tífztelel véghez mégyen. A' melly rendelés által annak a' fzentelen Heortóduliának, Innepekkel való vízfíza-élésnek nagyon nyaka fzakadott és az helységekben-is, a' mellyekben külömbözö vallású emberek vagynak tsendefség fzereztetet. Mellyért mind a' Királyi Felségnek 's mind a' Római IV-dik [sic!] Benedek Pápának jót mondanak, valakik a' dologról józanon gondolkodni tudnak.

Az rendes Kalendárium az Innepeknek és egyfzersmind az régen élt Szenteknek Laiftromok, melly fzüntelen forog az embereknek kezeken. Az ott fel-jegyeztetetett Innepeknek és Szenteknek rövid Hiftóriájok adatik elő ez írásban, kik által miképpen és mitsoda alkálmatofsággal állítattanak-fel az Innepek az Ekkléfiában? kik, mik vóltanak 's mikor éltenek az emlékezetben forgó Szentek? vóltanak-é valósággal vagy a' bóldogtalan időben a' tudatlansag fzülte őket? Az Innepek-is miképpen tartattanak eleitől fogva? az hiteles és [] (5') többire Római Valláfon való Írőkből röviden mutogattatik. [...]

[1] Az egézf Uj Teftamentomi idő olyan mint valami nagy ditsőséges Innep; a' melyben az Iftent tartozunk hálá-adással tífztelni minden ő jótéteményiért, kiváltképen pedig a' mi idvetségünkre a' KRISTUS által véghez ment váltságnak munkájáért. Illyen értelemben mondja az Hieronimus: Nobis, qui in Chriftum refurgentem credimus, jugem & æternam effe Festivitatem. ^{158(a)} Nékünk a' kik a' fel-támadott Kriftusban hifzünk fzüntelen és örökké való Innepünk vagyon. Nintsenek-is az Iftennek Uj Teftamentomi Ekkléfiájában vagy a' Kriftustól, vagy az Apohtoloktól ő magoktól fel-álatatott innepló Napok. [...]

[23] §. I. A' Dominikai nevezet vétetett a' Dominustól, a' mely Urat téfzen, és a' Kriftus Jéfusnak e' Világ' Urának, kivált az halálból való fel-támadása után mintegy tulajdon nevévé vált; [... 24] Ettől a' Dominus fzótól vagyon a' Dominica, mely Úrit téfzen; az Ekléfiái Íráknak [sic!] Íráfaikban pedig különböző értelemben vétetetik. [...] (2) Néha azok a' fzent Írásbéli szakafzok, a' melyek vasárnapokon fel-olvaftatnak, a' melyek a' Kalendáriomba-is fel-jegyeztetnek. Ki vólt az a' ki ezeket a' fzent Írásbéli helyeket Dominikákra, Vasárnapokra rendelte? Tulajdonítják azt Paulus Varnefridusnak, kit más néven hívnak Diákonusnak, és Alkoinufnak vagy Albinusnak, a' ki nagy Károly Tsáfzárnak Tanítója vólt; hogy a' Tsáfzár' parantsolatjából ók fzedték vólna rendbe. El-is lehet azt hinni, hogy ebben munkáldotanak ezek a' bólt emberek; noha az ő munkájok inkább abban állott; hogy a' régen élt Atyáknak, a' minémüek Ámbrofius, Auguftinus, Bafilius, Krisoftomus 's a' t. Íráfaikból Prédikátiókat, Tanítáfokat fzedtenek-egybe azokra a' napokra rendeltetett Évangyéliomokra, a' mely könyv neveztetett-is Homiliariumnak. [...]

[25] §. III. Minden Vasárnapok különböző nevezettel neveztetnek; melyek rendel így következnek:¹⁵⁹

A vásár- és ünnepnap elnevezése	Kiegészítés, magyarázat
Új eíztendő [KIS-KARATSON] ⁶⁶	
Dominica infra octavam Natalis Domini	
Vizkerefzt [VIZ-KERESZT NAPJA] ⁶⁷	
Dominica I. Epiphaniae	Vizkerefzt nap után következnek

^{158(a)} *Apud Spondanum ad an. 58. §. XXXIV.*

¹⁵⁹ A következő táblázatot Bod Péter leírásából állítottam össze, ill. rekonstruáltam (BOD 1786, 25-33.). A mű ezen pontján ismerteti és összegzi az ünnepeket, amelyekre érintőlegesen vagy részletesen visszatér a könyv további részében, ahol az egyes hónapokat, a bennük található ünnepeket és szentek emléknappjait mutatja be. A táblázatban [] között megneveztem a további ünnepneveket, pótoltam az első felsorolásból hiányzó Nagyhetet, lábjegyzetben emeltem ki szó szerint vagy gondolati idézőként a fontosabb információkat. Értelemszerűen itt is elsősorban a protestáns ünnepi kalendárium releváns ünnepeit és ünnepi szakaszait vizsgálom.

A vásár- és ünnepnap elnevezése	Kiegészítés, magyarázat
D. Secunda &c.	Vizkerefzt után első, második 's a' t. Úrnapja
Dominica Septuagefima	hetedik Úrnap a' Virág Vasárnap előtt való Úrnaphoz, melyet rend fzerént neveznek Dominica Paffionis
D. Sexagefima	adatott a' régieknek ötven napi Bójtjőkhöz
D. Quinquagefima	az Introitufról mondatik Efto mihi Dominikának-is
D. Quadragefima alias Invocavit ⁶⁸	így nevezték a' negyven-napi Bójtól, a' melyet azon héten kezdenek. Ezután következendő Úr napokat némelyek az Quadragemíráról nevezik elsőnek, másodíknak 's a' t. többnyire pedig az Introitufoknak első fzaokról.
Dominica Reminiscere	
Dominica Oculi mei	
Dominica Lætare Jérufalemi, Dominica de Rosa, Dominica de Panibus	
Dominica Judica, vagy Paffionis	mivel kezd a' Kriftus' fzenvedéséről emlékezni
Dominica Palmarum, Virág Vasárnap [PÁLMA ÁGOK' VASÁRNAPJA, Dominica in Ramis Palmarum] ⁶⁹	[...] melly napot a' Kriftus Jérúsálembe való menetelének emlékezetére fel-vettek a' Kerefztyének-is, 's azon a' napon valami berkeket vagy zöld-ágakat fzednek; mellyekkel azután egy 's más babonára vífza-élnék [...]
[NAGY-HÉT, ⁷⁰ Szenvedés Hete; ⁷¹ NAGY TSÖTÖRTÖK, Dies Viridum, Zöldségek napja; ⁷² NAGY-PÉNTEK; ⁷³ NAGY-SZOMBAT ⁷⁴]	
Dominica Refurrectionis. Húfvét ⁷⁵	
Dominica in Albis, Húfvét után való Vasárnap	így nevezték; mivel azon a' napon vetkeztetnek ki a' fejből a' Katekuménufok a' mellyben jártanak Húfvétől fogva. Így-is írják igazáiban Dominica poft Albas. [...] Fejér Hétnak hívták azt a' Hetet, a' melly mindjárt Húfvét után következett, ilyen okokra nézve : (1) Mert Húfvétban mikor a' Kriftus fel-támadott fejér ruhákban jelentenek-meg az Angyalok. [...] Konftántinus Tsáfzár úgy akarta, hogy ez a' Fejér Hét, légyen egézfzen innep; [...]
Dominica Miferere	mellyet ez énekkel kezdenek: Mifericordia Domini. Ezt a' Görögök hívják: Szent kenet vitele Úr napjának
Dominica Jubilate	így neveztetik az Énekről Jubilate Deo
Dominica cantate	így neveztetik az Introitufról: Cantate Domini Cantic:
Dominica rogate	
Dies rogationum	Áldozó Tsötörtök előtt való három nap[...]

MELLÉKLET

A vásár- és ünnepnap elnevezése	Kiegészítés, magyarázat
Áldozó Tsötörtök [ALDOZÓ TSÜTÖRTÖK] ⁷⁶	
Dominica exaudi	Ezt a' Görögök fzentelik az Nitzéai Kontziliom' emlékezetére, és nevezik a' Nitzéában egyben- gyült Iften-félő három-fzáz tizenyóltz Sz. Atyák Úr-napjának
Dominica Pentecofes, Pünköfd Úr-napja [PÜNKÖST, PENTECOSTE] ⁷⁷	
Dominica Trinitatis, vagy Fectum SS. Trinitatis [SZENT HÁROMSÁG' NAPJA] ⁷⁸	Az Úr' napjai mellyek ezután következnek mind az Advent Vasárnapig, erről neveztetnek
D. I. Trin., Dominica prima poft Trinitatis	
D. 2. Trinit., Dominica fecunda poft Trinitatis. &c.	
Dominica Adventus, Advent Vasárnap ⁷⁹	Így neveztetnek a' moftani rendtartás fzerént a' Karátson előtt való négy Hetek
Karátson [KARATSON' NAPJA]	

48. MELLÉKLET

MIKES KELEMEN: *EPISTOLÁK ÉS EVANGÉLIUMOK* (1741)

MOLNÁR JÁNOS POSTILLÁS KÖNYVE (1777)¹⁶⁰

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
	Egész Esztendőnek Vasárnapira, és Innepire szolgáló Prédikációk. Írá Molnár János A' szent theol. doktor, a' budai iskolában director. [...] Posonyban, és Kassán Landerer Mihály-nál. 1777. ⁸⁰		Mikes Kelemen: Az Épistoláknak és az Evangéliumoknak Esztendő által valo vasárnapokra, és leg fővebb Innepekre rendeltetett, Kérdésekkel, és Feleletekkel valo Magyarázattya. [I-IV. szakasz] 1741. (Sajtó alá rendezte Hopp Lajos) Budapest, 1967. ⁸¹
Advent I. Xasárnapjára	Advent' I. Vasárnapjára. Kriftus El-Jövetelének Isméretéről. [Lk 21,28]	Advent' I. Vasárnapjára	Advent első vasárnapon
Advent II. Xasárnapjára	Advent' II. Vasárnapjára. A' Gyónó embernek tulajdon ismeréséről. [Mt 11,3]	Advent' II. Vasárnapjára	Advent második vasárnapon

¹⁶⁰ Magyar ferences prédikációs gyűjtemények (XVII. század): *Dominica prima Adventus; Dominica secunda Adventus; In nocte Nativitatis; In festo Nativitatis; In Nativitate Domini Nostri Jesu Christi; Dies Nativitatis; Karácsony oktaváján belüli vasárnap; Újév; Újév oktaváján belüli vasárnap; Dominica prima, secunda, tertia etc. post Epiphaniam; Vízkereszt után 1-6. vasárnap; Hetvened vasárnap; Hatvanad vasárnap; Ötvened vasárnap; Dominica I. Quadragesimae; Dominica II. Quadragesimae; Dominica IV. Quadragesimae; Dominica in ramis Palmarum; Nagypéntek; In die Paresceves; Húsvét; Húsvéthétfő; Húsvétkedd; Dominica in albis; Húsvét utáni 1. vasárnap; Dominica II. post Pascha; Húsvét utáni 2. vasárnap; Húsvét utáni 3. vasárnap; Dominica Post Pascha IV; Húsvét utáni 4. vasárnap; Húsvét utáni 5. vasárnap; In Ascensione Domini; Áldozócsütörtök; Áldozócsütörtök oktaváján/nyolcadán belüli vasárnap; Pünkösd; Pro feria II. Pentecostes; Feria II. Pentecostes; Pünkösdhétfő; Pünkösdkedd; Dominica I. post Pentecosten; Dominica SS. Trinitatis; Szentháromság vasárnap; Pünkösd utáni 2-24. vasárnap; Dominica secunda/3^a etc. post Pentecosten; Dominica prima/secunda SS Trinitatem; Dominica prima etc. post Trinitatem; Dominica ultima post SS. Trinitatem. SZELESTEI N. 2003, 79-93. oldalai (Csiksomlyói kéziratok prédikációs kötetek leírása) alapján. Mivel a prédikációk magyar és latin nyelven maradtak fel, ezért a feliratok is kétnyelvűek.*

MELLÉKLET

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Advent III. Xasárnapjára	Advent' III. Vasárnapjára. Kriftus Urunk Ismételéről. [Jn 1,20]	Advent' III. Vasárnapjára	Advent harmadik vasárnapon
Advent IV. Xasárnapjára	Advent' IV. Vasárnapjára. A' Kriftus eleibe való kézfületéről. [Lk 3,4]	Advent' IV. Vasárnapjára	Advent 4dik vasárnapján
Nagy Karátson Napjára	Nagy Karátson Napjára. Kriftus Urunk Születéséről. [Lk 2,11]	Nagy Karátson Napjára	Karátson napján az éjfélikori misére; Karátson napján a 2dik misére; Karátson napján a 3dik misére
Sz. Iftván I. Mártir Napjára	Szent István I. Mártir Napján. Szent Iftván Bizonyító Mártiromságáról. [Mt 28,35]	Szent Iftván I. Mártir Napján	Szent István napján
Nagy Karátson alatt való Xasárnapra	Nagy Karátson alatt való Vasárnapra. Az Iften akarattýára való bótsátokozásról. [Lk 2,16]	Nagy Karátson alatt való Vasárnapjára	Karátson után való vasárnapon
Új Eftzendő Napjára	Új Esztendő Napjára. Az idvefség betsületéről. [Lk 2,21] ⁸²	Uj Eftzendő Napjára	Kis Karátson napján
Viz-Kerefzt Napjára	Viz-Kereszt Napjára. Az Ur Jefus ismétetű Napjáról. [Mt 2,1] ⁸³	Viz-Kerefzt Napjára	Viz kereszt napján
Viz-Kerefzt után I. Vasárnapra	Viz-Kereszt után első Vasárnapra. A' jószágban való Elé- menetelről. [Lk 2,52]	Viz-Kerefzt után első Vasárnapra	Viz kereszt. octáváján való vasárnapon
Viz-Kerefzt után II. Vasárnapra	Viz-Kereszt után második Vasárnapra. A' Jefus Nevéről. [Lk 2,21]	Viz-Kerefzt után máfodik Vasárnapra	Viz kereszt után való 2dik vasárnapon
Viz-Kerefzt után III. Vasárnapra	Viz-Kereszt után harmadik Vasárnapra. Az Oltári Áldozatról. [Mt 8,8]	Viz-Kerefzt után harmadik Vasárnapra	Viz kereszt után való 3dik vasárnapon

AZ EGYHÁZI ÉV

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Viz-Kerefzt után IV. Vasárnapra	Viz-Kereszt után negyedik Vasárnapra. Az Iften akarattyára való erefzkedésről. [Mt 8,24]	Viz-Kerefzt után negyedik Vasárnapra	Viz kereszt után valo 4dik vasárnapon
Viz-Kerefzt után V. Vasárnapra	Viz-Kereszt után ötödik Vasárnapra. Az Iften fzaava Emlékezetéről. [Mt 8,25]	Viz-Kerefzt után ötödik Vasárnapra	Viz kereszt után valo 5dik vasárnapon
Viz-Kerefzt után VI. Vasárnapra	Viz-Kereszt után hatodik Vasárnapra. A' jó Neveléséről. [Mt 13,32]	Viz-Kerefzt után hatodik Vasárnapra	Viz kereszt után valo 6dik vasárnapon
Septuagesima Vasárnapra	Septuagesima Vasárnapra. A' Reménységről. [Mt 20,3]	Septuagesima Vasárnapra	Septuagesima vasárnapján
Sexagesima Vasárnapra	Sexagesima Vasárnapra. Az Álhatatlanságról. [Lk 8,13]	Sexagesima Vasárnapra	Sexagesima vasárnapján
Quinquagesima Vasárnapra	Quinquagesima Vasárnapra. A' Krifztus kinfzenvedéfe emlékezetéről, [Lk 17,31]	Quinquagesima Vasárnapra	Quinquagesima vasárnapján
×	×	×	Hamvas szeredán
Böjt első Vasárnapjára	Böjt első Vasárnapjára. A' Késétetről. [Mt 4,1]	Böjt első Vasárnapjára	Nagy böjt. 1 vasárnapján
Böjt második Vasárnapjára	Böjt második Vasárnapjára. Az Iftenes Befzédről. [Mt 17,3]	Böjt második Vasárnapjára	Nagy böjt 2dik vasárnapján
Böjt harmadik Vasárnapjára	Böjt harmadik Vasárnapjára. Az okos fzenvedésről. [Lk 11,15]	Böjt harmadik Vasárnapjára	Nagy böjt 3dik vasárnapon. vagy böjt közép vasárnapján
Böjt negyedik Vasárnapjára	Böjt negyedik Vasárnapjára. Az Halálra való Kézfűletről. [Jn 6,2]	Böjt negyedik Vasárnapjára	Nagy böjt 4dik vasárnapon. melyet a község. gusaly vasárnapjának nevezi

MELLÉKLET

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Böjt ötödik Vasárnapjára	Böjt ötödik Vasárnapjára. Az Halálos Végekről. [Jn 8,46]	Böjt ötödik Vasárnapjára	Nagy böjt 5dik hetin valo vasárnapon. melyet siket vasárnapnak nevezik
Virág Vasárnapra	Virág Vasárnapra. Az híváságos ditsőségről. [Mt 21,8]	Virág Vasárnapra	Virág vasárnapján
×	×	×	A nagy héten valo hetfűn; A nagy héten valo kedden; A nagy héten valo szeredán; A nagy héten valo tsötörtökön
Nagy Péntekre	Nagy Péntekre. A' mi Urunk Jefus Krifztus kinfzenvedéséről. [Jn 19,30]	Nagy Péntekre	Nagy Pénteken
×	×	×	A nagy hét szombattyán
Husvét' Napjára	Husvét' Napjára. Fel-tamadott, nints itt. [Mk 16,6]	Husvét' Napjára	Husvét vasárnapján
Husvét Hétfőre	Husvét-Hetfőre. A' Papi Méltóságról. [Lk 24,31]	Husvét-Hetfőre	Husvét hetfűn
×	×	×	Husvét keddin; Husvét hetin valo szeredán; Husvét hetin való tsötörtökön; Husvét után valo pénteken; Husvét után valo szombaton
Husvét után I. Vasárnapra	Husvét után első Vasárnapra. A' Kerefztyén Hitről. [Jn 20,19]	Husvét után első Vasárnapra	Husvét után valo első vásárnapon
Husvét II. Vasárnapjára	Husvét második Vasárnapjára. Az Egyefségről. [Jn 10,11]	Husvét máfodik Vasárnapjára	Husvét után valo 2dik vasárnapon
Husvét III. Vasárnapjára	Husvét harmadik Vasárnapjára. A' vigafztaló Gondolatról. [Jn 16,20]	Husvét harmadik Vasárnapjára	Husvét után valo harmadik vasárnapon

AZ EGYHÁZI ÉV

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Husvét IV. Vasárnapjára	Husvét negyedik Vasárnapjára. A' Szent Léleknek ismertetéről. [Jn 16,13]	Husvét negyedik Vasárnapjára	Husvét után valo 4dik vasárnapon
Husvét V. Vasárnapjára	Husvét ötödik Vasárnapjára. Az Imádságról. [Jn 16,23]	Husvét ötödik Vasárnapjára	Husvét után valo 5dik vasárnapon
×	×	×	Rogatio napján
Áldozó Tsötörtökre	Áldozó Tsötörtökre. Krifztus Urunk' Mennybe meneteléről. [Mk 16,19]	Áldozó Tsötörtökre	Áldozó tsötörtökön
Áldozó után való Vasárnapra	Áldozó után való Vasárnapra. A' botránkozás ellen való vigyázásról. [Jn 16,1]	Áldozó után való Vasárnapra	Áldozó tsötörtök után valo vasárnapon
Pünkösöd Napjára	Pünkösöd Napjára. A' Szent Lélekről. [Jn 14,26]	Pünkösöd Napjára	Pünkösöd napján
Pünkösöd Hetfőre	Pünkösöd Hetfőre. A' Szent Lélek' Tanításáról. [Jn 3,19]	Pünkösöd Hetfőre	Pünkösöd másod napján
×	×	×	Pünkösöd harmadik napján
Szent Háromság Vasárnapjára	Szent Háromság Vasárnapjára, Pünkösöd után elsőre. A' Szent Háromságról. [Mt 28,19]	Pünkösöd I. Vasárnapjára	Szent Háromság napján; Pünkösöd után valo első vasárnapon
Pünkösöd II. Vasárnapjára	Pünkösöd II. Vasárnapjára. Az Oltári Szentségről. [Lk 16,16]	Pünkösöd máfodik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 2dik vasárnapon
Pünkösöd III. Vasárnapjára	Pünkösöd III. Vasárnapjára. A' Penitentzia-tartás örömről. [Lk 15,10]	Pünkösöd harmadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 3dik vasárnapon
Pünkösöd IV. Vasárnapjára	Pünkösöd IV. Vasárnapjára. Az hafzontalan Igyekezetről. [Lk 5,5]	Pünkösöd negyedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 4dik vasárnapon
Pünkösöd V. Vasárnapjára	Pünkösöd V. Vasárnapjára. Az Igazságról. [Mt 5,20]	Pünkösöd ötödik Vasárnapjára	Pünkösöd után való 5dik vasárnapon

MELLÉKLET

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Pünkösöd VI. Vasárnapjára	Pünkösöd VI. Vasárnapjára. Szent Norbert Ditséretéről. [Mk 8,3; Eccl 50,1]	Pünkösöd hatodik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 6dik vasárnapon
Pünkösöd VII. Vasárnapjára	Pünkösöd VII. Vasárnapjára. A' meg-térő ember állhatatofságáról. [Mt 7,16]	Pünkösöd hetedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 7dik vasárnapon
Pünkösöd VIII. Vasárnapjára	Pünkösöd VIII. Vasárnapjára. A' Mennyei Ditsőségről. [Lk 16,9]	Pünkösöd nyoltzadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 8dik vasárnapon
Pünkösöd IX. Vasárnapjára	Pünkösöd IX. Vasárnapjára. A' Templom Tifztleteréről. [Lk 19,46]	Pünkösöd kilentzedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 9dik vasárnapon
Pünkösöd X. Vasárnapjára	Pünkösöd X. Vasárnapjára. Az Alázatofságról. [Lk 18,13]	Pünkösöd tizedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 10dik vasárnapon
Pünkösöd XI. Vasárnapjára	Pünkösöd XI. Vasárnapjára. Az Evangeliom fejtéfe után a' Tzeremóniokról. [Mk 7,37]	Pünkösöd tizen-egyedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 11dik vasárnapon
Pünkösöd XII. Vasárnapjára	Pünkösöd XII. Vasárnapjára. Az Ifteni Szeretetről. [Lk 10,27]	Pünkösöd tizen-kettődik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 12dik vasárnapon
Pünkösöd XIII. Vasárnapjára	Pünkösöd XIII. Vasárnapjára. A' köszönséges Anyafzentegyházról. [Lk 17,19]	Pünkösöd tizen-harmadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 13dik vasárnapon
Pünkösöd XIV. Vasárnapjára	Pünkösöd XIV. Vasárnapjára. A' Fősvénységről. [Mt 6,24]	Pünkösöd tizen-negyedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 14dik vasárnapon
Pünkösöd XV. Vasárnapjára	Pünkösöd XV. Vasárnapjára. A' Késértetről. [Lk 7,14]	Pünkösöd tizen-ötödik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 15dik vasárnapon

AZ EGYHÁZI ÉV

Tartalomjegyzék	Feliratok	Élőfej	Feliratok
Pünkösöd XVI. Vasárnapjára	Pünkösöd XVI. Vasárnapjára. Az tilalmas iránt való Emlékezetről. [Lk 14,3]	Pünkösöd tizen-hatodik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 16dik vasárnapon
Pünkösöd XVII. Vasárnapjára	Pünkösöd XVII. Vasárnapjára. Az Evangeliomnak meg-fejtéfe után a' Békeféségről. [Mt 22,46]	Pünkösöd tizen-hetedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 17dik vasárnapon
Pünkösöd XVIII. Vasárnapjára	Pünkösöd XVIII. Vasárnapjára. A' rozfz gondolatokról. [Mt 9,4]	Pünkösöd tizen- nyoltzadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 18dik vasárnapon
Pünkösöd XIX. Vasárnapjára	Pünkösöd XIX. Vasárnapjára. A' Mentségekről. [Mt 22,3]	Pünkösöd tizen- kilentzadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 19dik vasárnapon
Pünkösöd XX. Vasárnapjára	Pünkösöd XX. Vasárnapjára. Az Hitről. [Jn 4,53]	Pünkösöd hufzadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 20dik vasárnapon
Pünkösöd XXI. Vasárnapjára	Pünkösöd XXI. Vasárnapjára. Az örök Kinokról. [Mt 18,34]	Pünkösöd hufzon- egyedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 21dik vasárnapon
Pünkösöd XXII. Vasárnapjára	Pünkösöd XXII. Vasárnapjára. Az ember tzélyáról. [Mt 22,20]	Pünkösöd hufzon- kettödik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 22dik vasárnapon
Pünkösöd XXIII. Vasárnapjára	Pünkösöd XXIII. Vasárnapjára. A' keferűség Orvofságáról. [Mt 9,26]	Pünkösöd hufzon- harmadik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo 23dik vasárnapon
Pünkösöd XXIV. Vasárnapjára	Pünkösöd XXIV. Vasárnapjára. Az utolsó Itéletről. [Mt 24,30]	Pünkösöd hufzon- negyedik Vasárnapjára	Pünkösöd után valo utolso vasárnapon

49. MELLÉKLET

[ÓNODI SÁMUEL:] *ARANY TSÉSZE* (IMAKÖNYV; 1750, 1779)¹⁶¹

A' Szentek' Imádságaik-
kal, mint valamelly jó illa-

tokkal tellyes

ARANY TSÉSZE,

Avagy

Az Ó, és Új Teftamentomi
Szenteknek foházkodásaikból

's imádságaikból őfzve-fze-

degettett

OLLY' IMÁDSÁGOS

KÖNYVETSKE,

mint a' mellyből

Vasárnap, Hét-köz Nap és az

[Efz]tendőként elő-forduló nevezetesebb

Innep napokon, Születése' vagy Neve' napján-

[is] és más fogadásbéli magános Bőjt napjan a'

[Hi]vő Ember, mint Lelki Pap Reggel és Eftve

jó illatot fzereszhet és botsáthat-fel az IS-

TEN' eleibe, amaz Arany Oltáron,

a' JÉSUMON.

[...]

[Ny]omtatt. Győrben, Streibig Gergely ál-
tal MDCCLXXIX-dik Eftztendőben.¹⁶²

[...]

MUTATÓ TÁBLA

A'

KÖNYÖRGÉSEKRE.

[...]

Advent Vasárnapi Reggeli Könyörg[és]

Advent Vasárnapi Eftvéli Könyörg[és]

¹⁶¹ Az imakönyv 1750-ben jelent meg először és számos kiadást ért meg egészen a XX. századig. Az első kiadást egyelőre nem sikerült az általam elérhető könyvtárakban megtalálni. A Ráday Könyvtár 1779-ben megjelent, a használat következtében kissé sérült példányát használtam. SZÉNÁSI Sándor adatai szerint 1750 és 1832 között tíz kiadást ért meg az imakönyv. SZÉNÁSI 1999, 54. Vö. ZOVÁNYI 1977, 444.

¹⁶² RK 1-29462 RMK

Karátson Éjtfzakai Könyörgés
 Karátson első napi Reggeli Könyörg[és]
 Karátson első napi Eftvéli Könyörg[és]
 Karátson másod' napi Reggeli Könyörgés
 Karátson másod' napi Eftvéli Könyörgés
 Karátson harmad' napi Reggeli Könyörgés
 Karátson harmad' napi Eftvéli Könyörgés
 Ó Eftzendő' utolsó napján Eftvéli Könyörgés
 Uj Eftzendő napi Reggeli Köny[örgés]
 Uj Eftzendő napi Eftvéli Könyörgés
 Viz-Kerefzt napi Reggeli Könyörgés
 Viz-Kerefzt napi Eftvéli Könyörgés
 Virág Vasárnapi Reggeli Könyörg[és]
 Virág Vasárnapi Eftvéli Könyörg[és]
 Nagy Pénteki Reggeli Könyörgés
 Nagy Pénteki Eftvéli Könyörgés
 Húsvét első napi Reggeli Könyörg[és]
 Húsvét első napi Eftvéli Könyörg[és]
 Húsvét másod' napi Reggeli Könyörgés
 Húsvét másod' napi Eftvéli Könyörgés
 Húsvét harmad' napi Reggeli Köny[örgés]
 Húsvét harmad' napi Eftvéli Köny[örgés]
 Áldozó Tsötörtőki Reggeli Köny[örgés]
 Áldozó Tsötörtőki Eftvéli Köny[örgés]
 Pünkőft első napi Reggeli Könyörg[és]
 Pünkőft első napi Eftvéli Könyörg[és]
 Pünkőft másod' napi Reggeli Köny[örgés]
 Pünkőft másod' Eftvéli Köny[örgés]
 Pünkőft harmad' napi Reggeli Köny[örgés]
 Pünkőft harmad' napi Eftvéli Köny[örgés]
 Születésünk' vagy Nevünk' napján Reggeli Könyörgés
 Születésünk' vagy Nevünk' napján Eftvéli Könyörgés
 Fogadásbéli magános Bőjt napi Reggeli Könyörgés
 Azon magános Bőjt napi Eftvéli Könyörgés

50. MELLÉKLET

(MAROSVÁSÁRHELYI) GOMBÁSI ISTVÁN PRÉDIKÁCIÓRÉSZLETE (1784)

HARMINTZ-NÉGY
PRÉDIKÁTZIÓK,

Melleyeket

Nagyobbára Frantzia és Német Nyelvekből

TOLMÁTSOLT,

és

Szükséges jegyezgetésekkel ki-világosítván, Világ

eleibe botsátott

GOMBÁSI ISTVÁN.

[...]

KOLO'SVÁRATT,

Nyomt. A' Réformátum Kollégium Betüivel, 1784. Efstend.¹⁶³

[139]

VIII. PRÉDIKÁTZIO.

A' KERESZTYÉN SZOMBATNAK, AVAGY A' VASÁRNAP-
NAK MEG-SZENDELÉSÉRÖL.

Szent Letzke.

2Mós. XX: 8. Meg-emlékezzél a' Szombat Napról, hogy azt megfzenteljed.

A' Vasárnap igen jeles és nevezetes Nap vólt eleitől fogva. [...] És a' mit leg-előfzör kell vala említenem, a' Vasárnap vala leg-első napja e' Világnak, az Efstendőknek, Honapoknak és Heteknek; ezen kezdvén Iften a' Teremtéfnak nagy Munkájához: Bizony hát nem ok nélkül nevezte ezt egy régi Jámor:° A' Napoknak Királyné Afzfzonyának.

Kiváltképen való Dolgok és Történetek ugyan ezek; De mind ezeket Dítfőtségével meg-haladja, és Fényességével, mint a' Nap az apróbb Tsillagokat, meg-homályofítja az, a' mi az Ujj Testamentom' kezdetében e' Napon esék és történék; tudjátok, hogy a' Jé'sus' Halálból való fel-támadására tzélozok. Vasárnap hát, a' mellyen fel-támadt a' Jé'sus a' Halálból; a' mellyen el-végeztetett és tökéletességre vitetett a' Válságnak nagy Munkája.

¹⁶³ RK 2-31747

° Sz. Ignátz, Sz. Péter után Harmadik *Antiokhiai Püspök*.

[140] A' régi Kerefztyének a' Jé'sus' fel-támadáfa' Innepében, (Hufvétban) ki-mondhatatlan örömeket mutatták;* Sőt hogy azt a' drága Jótéteményt, mely ekkor szereztetett, foha el-ne felejtenék, a' Kriftus' Fel-támadáfa' Napját, t. i. a' Vasárnapot közönséges akaratból fel-vették, és Innepül szentelték mind annyifszor, valahányfzor efsztendőben elő-fordult. És ez eredete a' Vasárnap üléfnek.** A' melyet annyira kedveltek minden Ekklé'siák, hogy nintsen ma-is a' fok részre szakadozott Kerefztyénségben tsak egy Ekklé'sia (Sakta) is, a' mely ezt meg-ne ülné 's innepelné. Meg-üljük azért a' Vasárnapot minden Héten egyfzer, Efsztendőben pedig ötven-kétfzer.

De e' Jó és méltán Ditséretes Szokáfnak-is, bóldog Iften! mely vefzedelmes következeфе lón! Bé-telék ezenn-is: Vilefcit quotidianum. Meg-tsómörölnék attól az Emberek, a' mit gyakran 's tsak nem minden nap' látnak és tsinalnak. Kitsoda ugyan-is, a' ki a' Vasárnapot illendőképen ülné-meg? Melly fokban vagynak, a' kik Hivalkodással töltik-el e' napot? Egézf Héten nem hofzfzabb nékiek az Idő, mint Vasárnap'. Melly unalmat-is hogy üzzenek, fzégyenlem mondani, mire vetemednek. Sokan ezt, vagy leg-alább nagyobb részét, a' kortsomákon töltik-el, Itallal, Kártyával, Kotzkával, Tántzal, és egyéb bünös Multságokkal vefztegetik-el; ugy hogy a' nállok a' Bakhus' és Vénus' Innepe, nem pedig a' Jé'susé! A' Kerefztyénségnek e'féle motskain és fzeplőin telik-bé, a' mit egy [141] kegyes Tanító fzikott vólt mondani: Egézf Héten a' Hafnak és Mammonnak fzolgálnak, a' mennyiben tsak a' Teftért és Ideig-valókért fzogalmatosoknak: Vasárnap' pedig, a' mindenféle tefti Gyönyörűség és Bujjaság által egyenefen az Ördögnek fzolgálnak.

A' kik ezeknél jobbaknak akarnak-is láttatni, óh fájdalam! mely igen nem értik miben álljon a' Vasárnap' Szentelés! Elégnek tartják, ha ezen a' Napon tzifrán meg jelennek az Urnak Házában, ha fzikntén ott ofztán magoknak betstelenségekre, máfoknak botrántoztatáfokra, alváfra adták-is magokat! Annál-is inkább, ha ott fzikntén azután a' meg-hallott Igérőlről nem elmélkedtek, és azt a' magok hafznokra nem fordították-is! Egy fzóval, Elégnek tartják, ha az Ifteni Tifztleter' óráit el-nem mulatták, ha fzikntén a' Napnak egyéb részzeit világi Foglalatofságokban töltötték-is el. [...]

* Innen neveztetett *Dominika Gaudii, Örömfnek*, vagy is *leg-örvendetefebb Ur' Napjának*. Szenteltetett hét napokon, mellyeken Prédikátziók tétettek, az Urnak Afztala meg-teritetett. A' Kerefztyén Tsáfzárok, a' Foglyokat (ki-vévén egy-néhány tetemefebb Bünöket,) el-botsáttatták. A' Gazdagok böv alami'snát ofztogattak; Szolgaikat (Jobbágyaikat) is rend fzerént ekkor fziktták vala fzabadon botsátani. Egymáft így köfzöntötték: Fel-támadott az ÚR! melyet a' más így fogadott: Bizonynal fel-támadott! Egyébkor térden állva imádkoztak; de ekkor Pünkoftig fenn-állva; és nem-is böjtöltek.

** A' *Vasárnap-fzenteléft, Vasárnap-üléfnek* azért fzikttuk nevezni, hogy illyenkor félbe-hagyván a' robotás munkát, *üléfseel töltik inkább az Emberek idejeiket*. A' Hétfnek első Napját *Vasárnapnak* talám azért nevezték a' Magyarok, hogy illyenkor *Vásárok-is* estek. A' bizonyos, hogy Német Orfzágon fok híres Sokodalmok *Mefsék*, vagy *Misének* neveztetnek; mivel' régen azokon a' Napokon valamely fzentnek Innepére fok Nép gyülvén-őfzve, nagy Vásárok estek.

51. MELLÉKLET

REFORMÁTUS-EVANGÉLIKUS ZSINATOK VÉGGZÉSEI (1791)

A helv. hitv. evangélikusok 1791-ben Budán tartott zsinata által készített kanonok.

[...]

34. *Kanon.* Minden vasárnap és ünnepnap egyházi beszédet tartson [a prédikátor]. Azon ünnepek pedig, melyeket a vasárnapokon kívül a helvét hitvallásu egyház szentel, e következők: az újévnek, Krisztus szenvedésének és menybenemelésének egy-egy napokon –, husvétnek, pünköstnek s karácsonynak két-két napokon szentelendő ünnepei.

37. *Kanon.* A mely egyházi szertartások és szent szolgálati formák eddig bevétettek, vagy ezután az egyházkerületek kölcsönös megegyezésével be fognak hozatni, azokat addig is, míg zsinati úton megállapíttatnának, saját nézete szerint ne változtassa.

38. *Kanon.* Krisztus születése ünnepén s akármely időben is éjjeli és viradta előtti istenitisztelettartástól ezután is ovakodjék.

39. *Kanon.* A nyilvános bűnök ellen nyilván feddőzzék ugyan, de midőn ezt teszi, személyek megnevezésétől, vagy bármikénti kijelelésétől tartózkodjék. Magán sérelmeit pedig akár valódiak azok, akár csak képzeltek, – szószékből soha meg ne boszulja. [...] ¹⁶⁴

Az 1791-ben Pesten tartatott ágost. vall. zsinat végzései.

[...]

Második rész.

6. *Kanon.* Minden vasárnap s az ág. vall. ev. egyház által elfogadott ünnepeken szónokoljon [a lelkész]. Az ünnepek pedig ezek: új év, vízkereszt, gyertyaszentelő s gyümölcscsoltó B. A., nagypéntek, áldozó csütörtök, Péter és Pál napja: úgy szintén husvét, pünkösd és karácson, melyek csak két nap ünneplendők. ¹⁶⁵

¹⁶⁴ PEIL 1860, 168.

¹⁶⁵ PEIL 1860a, 365. Vö. BOGÁR 1932, 87-88., 92.

Az 1707-es Rózsahegy Zsinat az ünnepekkel kapcsolatban az alábbi rendelkezést tette:

„Nehogy az ünnepek körül oly sok egyenlőtlenség legyen, itt megneveztetnek mindazok, melyek megtartandók és ünneplendők lesznek; az itt meg nem nevezettek elhagyatnak, sőt nehogy a nép ünneplésekre alkalmat nyerjen, nem is hirdettetnek ki. Ezután tehát a következő ünnepek fognak megtartatni:

52. MELLÉKLET

KETSKEMÉTI ZSIGMOND FALUSI PRÉDIKÁCIÓI (1795)

KETSKEMÉTI 'SIGMOND'
POLGÁRDI
REFORMÁTUS PRÉDIKÁTOR'
KÜLÖMBÖZŐ ALKALMATOSSÁGOKKAL
EL MONDOTT
FALUSI
PRÉDIKÁTZIÓI.
GYŐRBEN,
STREIBIG JÓ'SEF BETŰIVEL
1795.¹⁶⁶

[...]

I. Prédikáció, Új efztendőre. [...]

II. Új efztendőre. [...]

III. Új efztendőre. [...]

IV. Bíró Válfztáskor. [...]

Az Úr Jézus krisztus körülmetéltetése, vagyis az új év.

Az epifanias, vagyis a három királyok.

Szt. Pál fordulása.

Boldogasszony tisztulása.

Mátyás apostol.

Boldogasszony köszöntetése.

Nagypéntek.

Husvét három napja.

Fülöp és Jakab.

Krisztus mennybemenetele.

Pünkösd három napja.

Keresztelő János.

Péter és Pál.

Boldogasszony látogatása.

Jakab apostol.

Az Úr színe változása.

Bertalan apostol.

Máté evangylista.

Mihály archangyal.

Simon és Judás.

András apostol.

Tamás apostol.

Karácsony, mint Krisztus születése.

István vértanu és

János apostol és evangylista.” ZSILINSZKY 1889, 67-68.

¹⁶⁶ RK 1-24314 RMK

- V. Bíró Válfasztáskor. [...]
- VI. Farfangi. [...]
- VII. Farfangi. [...]
- VIII. Virág Vasárnapi. [...]
- IX. Virág Vasárnapi. [...]
- X. Virág Vasárnapi. [...]
- XI. Tavafz kezdetre. [...]
- XII. Tavafzi. [...]
- XIII. Tavafzi v. Ófzi. [...]
- XIV. Úr fzone Vált. előtt v. Vasárnapi. [...]
- XV. Áldozó Tsötörtöki. [...]
- XVI. Aratási. [...]
- XVII. Essős Aratásba. [...]
- XVIII. Vetéskorra való. [...]
- XIX. Szüreti. [...]
- XX. Szüreti. [...]
- XXI. Szárazság, Hadakozás', v. más Tsupás' idején. [...]
- XXII. Ugyan olyan időre. [...]
- XXIII. Hadakozáskor. [...]¹⁶⁷

53. MELLÉKLET

TAKÁTS ÁDÁM PRÉDIKÁCIÓI (1797)¹⁶⁸

NAGY KARÁTSONI,
KIS KARÁTSONI, NAGY PÉNTEKI,
HÚSVÉTI, ÁLDOZO TSÖTÖRTÖKI,
ÉS PÜNKÖSTI
PRÉDIKÁTZIÓK,
MELLYEKET
ÖSZVE-SZEDETT, ÉS KI-ADOTT
TAKÁTS ÁDÁM.

[dís]

¹⁶⁷ További prédikációk LIV-ig

¹⁶⁸ KUDORA 1902, 177. Takáts Ádám halotti prédikációs kötetét a katolikus prédikációs irodalom között sorolja fel.

POZSONYBAN, és PESTEN,
FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY'

Költségeivel, és bötűivel.

1797.¹⁶⁹

- Nagy Karátsoni I. Prédikátzió Mát. V. 17.
Nagy Karátsoni II. Prédikátzió I Tim. I. 15.
Nagy Karátsoni III. Prédikátzió I Kór. XVI. 29.
Nagy Karátsoni IV. Prédikátzió I Mózs. XXVIII. 12. 13.
Nagy Karátsoni V. Prédikátzió Ján. I. 14.
Nagy Karátsoni VI. Prédikátzió Gal. IV. 4. 5.
Nagy Karátsoni VII. Prédikátzió Gal IV. 4. 5.
Nagy Karátsoni VIII. Prédikátzió Luk. II. 11.
Kis Karátsoni I. Prédikátzió Luk. II. 21.
Kis Karátsoni II. Prédikátzió I. Sám. VII. 12. a' Végén.
Kis Karátsoni III. Prédikátzió Dán. II. 20. a' végén, és 21. az elején
Kis Karátsoni IV. Prédikátzió 'Sólt. CIII. 1. 2. 3. 4.
Kis Karátsoni V. Prédikátzió 2. Pét. III. 11.
Nagy Pénteki I. Prédikátzió Mát. XXVII. 3. 4. 5.
Nagy Pénteki II. Prédikátzió Luk. XXIII. 43.
Nagy Pénteki III. Prédikátzió Luk. XXIII. 46.
Nagy Pénteki IV. Prédikátzió I. Mós. XXII. 2.
Húsvéti I. Prédikátzió Ján. XX. 19, 20.
Húsvéti II. Prédikátzió Ján. V. 9.
Húsvéti III. Prédikátzió Luk. XXIV. 33, 34, 35.
Húsvéti IV. Prédikátzió Ján. XX. 29.
Húsvéti V. Prédikátzió Ján. XX. 24-29.
Húsvéti VI. Prédikátzió Mát. XXVIII. 11-15.
Áldozó Tsötörtöki I. Prédikátzió Tsel. I. 9. 10. 11.
Áldozó Tsötörtöki II. Prédikátzió Márk XVI. 19.
Áldozó Tsötörtöki III. Prédikátzió Ján. XVI. 6. 7.
Áldozó Tsötörtöki IV. Prédikátzió Mát. VI. 21.
Pünköfti I. Prédikátzió Tsel. II. 1-4.
Pünköfti II. Prédikátzió Mát. XII. 31, 32.

¹⁶⁹ RK 1-24358 RMK

54. MELLÉKLET

HUNYADI (SZABÓ) FERENC ÜNNEPI PRÉDIKÁCIÓI¹⁷⁰ (1800)

HETVEN KÉT
INNEPI
PRÉDIKÁTZIÓK,
mellyeket
A' Debretzeni Reformáta Sz. Ekklé'siában
el-mondott
NÉHAI
HUNYADI FERENTZ,
A' Tifzán-túl-való Ref. Ekklé'siáknak
SUPERINTENDENSE,
ÉS
DEBRETZENI PRÉDIKÁTOR.
Most pedig a' maga költségén köz-hafzonra
ki-botsátott
DOBOS ISTVÁN
Ó-BUDAI PRÉDIKÁTOR.
NEGYESDIK DARAB.
VÁTZON.

Maramarosi Gottlieb Antal' betűivel. 1800. Efz.¹⁷¹

Új Eftendőre-való
Bójtire-való
Virág Vasárnapra-való
Nagy Péntekre-való
Húsvétra-való
Ádozó Tsötörtökre-való
Pünkösdre-való
Adventre-való
Karátsonra-való

¹⁷⁰ Vö. FEKETE 2005

¹⁷¹ RK 2-38195

55. MELLÉKLET

KOVÁTS SÁMUEL ÜNNEPI PRÉDIKÁCIÓI (1814) LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF ÜNNEPI PRÉDIKÁCIÓI (1820)

Innapi Húsz Prédikációk. Ki-adta Kováts Sámuel, csákvári ref. prédikátor. Találtatik N. Kiss István Könyvárosnál. 1814.⁸⁴	Lácza S. Jó'sef Sáros-pataki ref. prédikátor' és professor' prédikációjainak negyedik darabja, mellyben innapi tanítások foglaltatnak. S. Patakon, Nyomtatott Nádaskay András által 1820.⁸⁵
Adventre való I-ső Prédikáció [Mt 11,5] Adventre való II-dik Prédikáció [Hag 2,6-7] Adventre való III-dik Prédikáció [Jn 1,26] Adventre való IV-dik Prédikáció [Mt 11,28]	Adventi. A' vallásbeli világosodásról. Jn 8,12 Adventi. Mt 11,3-6 Adventi. A' Jézus látható képe az Istennek. Jn 14,8-9 Adventi. Mt 6,10 Adventi. Vagy Karátsonyi. Lk 1,78-79
Karátsonra való I-ső Prédikáció [Jn 20,31] Karátsonra való II-dik Prédikáció [Jn 12,46] Karátsonra való III-dik Prédikáció [Mt 23,34-39]	Karátsonyi Tanítás. Jn 18,37 Karátsonyi. Jn 1,11-12 Karátsonyi. Tit 2,14 Karátsonyi. Lk 2,3-18
Ó Esztendő utolsó Vasárnapjára való [1Jn 2,17]	Az Esztendő' utólsó napján. (Mint kelljen a' jövendőkre nézve magunkat viselni)? Péld 27,1
Új Esztendőre való Prédikáció [1Sám 7,12] Más Új Esztendőre való Prédikáció [Zsolt 90,10]	Új Esztendei. 3Jn 2 Új Esztendei. Préd 1,2 Új Esztendei. Préd 7,10 Új Esztendei. JSir 3,22-23 Új Esztendei. Zsolt 119,52 Új Esztendei. Zsolt 119,59

MELLÉKLET

Virág Vasárnapra való Prédikáció [Gal 5,26] Virág Vasárnapra való II-dik Prédikáció [Zsolt 92,13]	×
Nagy Péntekre való Prédikáció [Lk 23,33-46] Nagy Péntekre való II-dik Prédikáció [Mt 26,38]	Nagy-Pénteki. Jn 19,50 Nagy-Pénteki. Lk 23,54 Nagy-Pénteki. Ézs 53,4 Nagy-Pénteki. 1Pt 2,21-24
Húsvétra való I-ső Prédikáció [Mk 16,1-8] Húsvétra való II-dik Prédikáció [Lk 24,13-35] Húsvétra való III-dik Prédikáció [Róm 4,25]	Húsvéti. Lk 24,34 Húsvéti. Lk 24,54 Húsvéti. Kol 3,1-2 Húsvéti. 2Tim 2,11
Áldozó Tsötörtökre való Prédikáció [ApCsel 1,9-11]	Áldozó-Tsötörtöki. Mk 16,14-20 Áldozó-Tsötörtöki. Jn 14,2 Áldozó-Tsötörtöki. Jn 16,7
Pünköstre való I-ső Prédikáció [Jn 14,26] Pünköstre való II-dik Prédikáció [Jn 3,16-21] Pünköstre való III-dik Prédikáció [Ef 4,11]	Pünkösti. 1Pt 1,22-23 Pünkösti. Jn 16,7 Pünkösti. 1Kor 6,19-20 Pünkösti. ApCsel 2,57

56. MELLÉKLET

A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET ALMANAKJA EGYHÁZI NAPTÁR (1836)¹⁷²

I.

Egyházi Naptár (Kalendárium)

1836^{-dik} Esztendőre.

JANUARIUS, Boldog-Aszszony Hava, vagy Tél más Hava.

Péntek	1 Ujj Esztendő Kis Karácson. ⁸⁶
Szombat	2 Abel, Béla.
1. Szolgák kötelességei. ⁸⁷	
Vasárnap	3 Dániel
Hétfő	4 Titus
Kedd	5 Simeon
Szerda	6 Vizkereszt ⁸⁸
Csütörtök	7 Lutzián
Péntek	8 Erhárd
Szombat	9 Petronella
2. Kánai menyegző. Ján. 2. 1–10.	
Vasárnap	10 Remete Pál
Hétfő	11 Mathilda
Kedd	12 Erneszt
Szerda	13 Hilárius

¹⁷² ALMANAK 1836. Szetey Szabolcs kimutatta, hogy Dobos János prédikációs hagyatékában pl. található olyan prédikáció, amely a jelen egyházkerületi naptár textusajánlása alapján készült.

Az 1833-as dunántúli *Almanak* néhány apróbb eltéréssel már tartalmazta a vásár- és ünnapnapok vonatkozásában a téma- és textusajánlásokat. A témák és textusok eredetét és a két *Almanak* kapcsolódását további kutatások tisztázhatnák. Az alapul vett dunamelléki almanak hiányait, valamint a két kiadvány eltéréseit lábjegyzetben egészítem ki, ill. közlöm. „Az itt közlött Reformált Kalendárnak ilyesén [*sic!*] el rendelésére, örömet és köszönettel megvallom, hogy néhai b. e. Esperest Fábján József – egy nagy érdemű, 's közhaszonra élt Tudós – és Egyházi Fő Jegyzőnk, 's Veszprém Esperest [*sic!*], 's B. Füredi Predikátor, F. T. Nagy istván Úr méltóztattak figyelmeztetni.” ALMANAK 1833, XII.

Az 1843-as tiszántúli *Név-tár* szintén szoros hasonlóságot mutat az 1833-as dunántúli és az 1836-os dunamelléki *Almanak*okkal. Az elrendezés és átrendezés elve is hasonló, még ha a témák és textusok vonatkozásában több újítás van benne, mint amit a fentebb említett kettő egymáshoz való viszonyában megfigyelhettünk. Itt a továbbiakban ezt nem részletezem. Vö.: NT 1843, [5–10.]

MELLÉKLET

Csütörtök	14 Felix
Péntek	15 Isidor
Szombat	16 Márk
3. Szent a' Házasság. Sid 13. 4.	
Vasárnap	17 Remete Antal
Hétfő	18 Piroska
Kedd	19 Sára
Szerda	20 Fab. Sebest.
Csütörtök	21 Agnes
Péntek	22 Vincze
Szombat	23 Gyula
4. Lopás tilalmas volta 3 Mos. 19. 11–13	
Vasárnap	24 Timotheus
Hétfő	25 Pál ford.
Kedd	26 Polykárpus
Szerda	27 Ar. száz. Sz. János
Csütörtök	28 Károly
Péntek	29 Sz. Ferencz
Szombat	30 Adelgunda
5. A' gyilkosság égre kiáltó bün. ⁸⁹	
Vasárnap	31 Ludovica

Hóld tölte 4 Januar 2 óra 20 minuta reggel.

Hóld utólsó negyed 11 Jan. 5 óra 56 min. est.

Hóld ujság 18 Jan. 9 óra 43 minuta reggel.

Hóld első negyed 25 Jan 4 óra 0 min. estve.

FEBRUARIUS, Bójt elő Hava, vagy Tél utó Hava.

Hétfő	1 Ignázt
Kedd	2 Gyer. Sz. B. A.
Szerda	3 Balázs
Csütörtök	4 Veronika
Péntek	5 Ágota
Szombat	6 Dorottya
6. Öregek meg becsüllése 3 Mos. 19. 32. ⁹⁰	
Vasárnap	7 Richárd

AZ EGYHÁZI ÉV

Hétfő	8 János M.
Kedd	9 Apollonia
Szerda	10 Gabriela
Csütörtök	11 Eufrosina
Péntek	12 Lídia
Szombat	13 Jordan
7. Isten dítösségére legyen minden 1 Kor. 10. 31. ⁹¹	
Vasárnap	14 Bálint
Hétfő	15 Faustina
Kedd	16 Hus hagyó Kedd Juliánna
Szerda	17 Hamvazó Szerda Konstantin
Csütörtök	18 Simon
Péntek	19 Susánna
Szombat	20 Ruben
8. Úrban való öröm Filip 4. 4. ⁹²	
Vasárnap	21 Eleonora
Hétfő	22 Gerzson
Kedd	23 Lázár
Szerda	24 Szökő nap
Csütörtök	25 Mátyás
Péntek	26 Viktor
Szombat	27 Zoltán
9. Bün botsánat Solt. 51.6. ⁹³	
Vasárnap	28 Leánder
Hétfő	29 Renata

Hóld tölte 2 Február 8 óra 0 minuta estve.

Hóld utolsó negyed 10 Febr. 3 óra 8 min. reg

Hóld ujság 16 Febr. 9 óra 34 min. estve.

Hóld első negyed 24 Febr. 1 óra 2 min. estve.

MARTIUS, Bőjt más Hava, vagy Tavasz elő Hava.

Kedd	1 Albin
Szerda	2 Simplicius
Csütörtök	3 Kunigunda
Péntek	4 Kazimir

MELLÉKLET

Szombat	5 Eusebius
10. Bójt Esai 57. 5–7. ⁹⁴	
Vasárnap	6 Fridrik
Hétfő	7 Tamás
Kedd	8 Ludovica
Szerda	9 Francisca
Csütörtök	10 Sándor
Péntek	11 Constantin
Szombat	12 Gergely
11. Magzatok nevelése Péld. 22. 6.	
Vasárnap	13 Ernest
Hétfő	14 Mathilde
Kedd	15 Longinus
Szerda	16 Cyriák
Csütörtök	17 Gertrud
Péntek	18 Anselm
Szombat	19 József
12. Oskolai nevelés Péld. 27. 11. ⁹⁵	
Vasárnap	20 Nicetas
Hétfő	21 Benedek
Kedd	22 Octavián
Szerda	23 Victorin
Csütörtök	24 Gábor
Péntek	25 Gyümölcs oltó Bóldog Asszony
Szombat	26 Emmanuel
13. A' Templom imáds. Háza Mat. 21. 12. 13.	
Vasárnap	27 Virág Vasárnap
Hétfő	28 Malkus
Kedd	29 Cyrillus
Szerda	30 Sarlotta
Csütörtök	31 Nagy Csütörtök Benjámin

Hóld tölte 3 Martius 11 óra 10 min. reggel.
Hóld utolsó negyed 10 Mart. 10 ó. 40 min. d.e.
Hóld ujs. 17 Mart. 10 óra 20 minuta reggel.
Hóld első negyed 25 Mart. 9 óra 40 min. reg.

APRILIS, Szent György Hava, vagy Tavasz más Hava.

Péntek	1 Nagy Péntek ⁹⁶
Szombat	2 Nagy Szombat
14. Jesus fel támadott Mark. 16. 6.	
Vasárnap	3 Husvét Vasárnap
Hétfő	4 Husvét Hétfő, Ambrus
Kedd	5 Vincze
Szerda	6 Irene
Csütörtök	7 Hermán
Péntek	8 Dienes
Szombat	9 Demeter
15. Boldogok a' kik nem látnak még is hisznek Ján. 20. 26.	
Vasárnap	10 Ezékiel
Hétfő	11 Leo
Kedd	12 Julius
Szerda	13 Jusztinus
Csütörtök	14 Tibortzius
Péntek	15 Charisius
Szombat	16 Turibius
16. Alázatosok jutalma Mat. 5. 5. ⁹⁷	
Vasárnap	17 Rudolf
Hétfő	18 Apollonius
Kedd	19 Anton. V. Ferd. Ő Fel. sz.n. Im. Ér.
Szerda	20 Agnes
Csütörtök	21 Anselm
Péntek	22 Gusztáv
Szombat	23 Adalbert
17. Háládatlanság bűne Ján 8. 59. ⁹⁸	
Vasárnap	24 György
Hétfő	25 Márk Evangelista
Kedd	26 Kletus
Szerda	27 Anastasius
Csütörtök	28 Vitalis
Péntek	29 Szibilla
Szombat	30 Eutropius

MELLÉKLET

Hóld tölte 1 Aprilis 11 óra 23 min. reggel.
Hóld utolsó negyed 8 Apr. 5 óra 17 min. est.
Hóld ujság 16 April. 0 óra 20 min. estve.
Hóld első negyed 24 Aprilis 3 óra 50 m. reg.

MAJUS, Pünköst Hava, vagy Tavasz utó Hava.

18. Ditső a' meg újjúlt természet S. 104. 1	
Vasárnap	1 Filep és Jakab
Hétfő	2 Zsigmond, Egyh. Ker. Köz. Gyül.
Kedd	3 Josefa
Szerda	4 Glorian
Csütörtök	5 Gothárd
Péntek	6 Hermine
Szombat	7 Szaniszló
19. Isten létele meg mutatása a' természetből Csel. 17. 26–28. ⁹⁹	
Vasárnap	8 Akos
Hétfő	9 Ésaías
Kedd	10 Antonin
Szerda	11 Beatrix
Csütörtök	12 Áldozó Csütörtök ¹⁰⁰
Péntek	13 Servatius
Szombat	14 Keresztely
20. A' fel ment Jesus vigasztalót küld. Ján 16. 7.	
Vasárnap	15 Sofia
Hétfő	16 Nepom. János
Kedd	17 Ubald
Szerda	18 Erik
Csütörtök	19 Ivo P.
Péntek	20 Bernard
Szombat	21 Konstantin
21. Sz. Lélek Templomi a' Hívek 1 Kor 6. 19.	
Vasárnap	22 Pünköst Vasárnap
Hétfő	23 Pünköst Hétfő
Kedd	24 Johanna
Szerda	25 Orbán
Csütörtök	26 Filep

AZ EGYHÁZI ÉV

Péntek	27 Gyula
Szombat	28 Vilm.
22. Jesus Hiveinek bélyege a' szeretet. Ján. 13. 35.	
Vasárnap	29 Miksa
Hétfő	30 Ferdinánd
Kedd	31 Petronella

Hóld tölte 1 Május 9 óra 14 min. estve.

Hóld utolsó negyed 8 Május 0 óra 6 m. estve.

Hóld ujság 15 Május 3 óra 24 min. estve. Látható napfogatkozás 3–6 óra dél után.

Hóld első negy. 23 Május 7 ó. 12 m. estve.

Hóld tölte 30 Május 5 óra 16 min. estve.

JUNIUS, Szent Iván Hava, vagy Nyár elő Hava.

Szerda	1 Nikodémus
Csütörtök	2 Úrnapja Erasmus
Péntek	3 Klotildes
Szombat	4 Quirinus
23. Hit és keresztség Mark. 16. 15–16. ¹⁰¹	
Vasárnap	5 Bonifacius
Hétfő	6 Benignus
Kedd	7 Robert
Szerda	8 Medardus
Csütörtök	9 Felician
Péntek	10 Margit
Szombat	11 Barnabás
24. Jesus szavai Péterhez. Ján. 21. 15–18 ¹⁰²	
Vasárnap	12 Basilius
Hétfő	13 Páduai Antal
Kedd	14 Eliseus
Szerda	15 Vida
Csütörtök	16 Jusztina
Péntek	17 Adolf
Szombat	18 Marcell.
25. Istent kísértő (mentő himlőt megvető) Mat. 4. 5–7. ¹⁰³	

MELLÉKLET

Vasárnap	19 Julia
Hétfő	20 Emilia
Kedd	21 Aloizius
Szerda	22 Paulina
Csütörtök	23 Sidonia
Péntek	24 Iván
Szombat	25 Prosper
26. Minden embernek tartozó tisztelet. Pét. 2. 17. ¹⁰⁴	
Vasárnap	26 Jeremiás
Hétfő	27 László Király
Kedd	28 Jósue
Szerda	29 Péter Pál
Csütörtök	30 Theodosius

Hóld utolsó negyed 6 Junius 8 ó. 16 m. est.

Hóld ujság 14 Junius 6 óra 53 m. reggel.

Hóld első negyed 22 Jun. 7 óra 9 min. reg.

Hóld tölte 29 Junius 0 óra 13 minuta reggel.

JULIUS, Szent Jakab Hava, vagy Nyár más Hava.

Péntek	1 Theobald
Szombat	2 Sarlotta B. Asszony
27. Aratás Ján. 4. 35.	
Vasárnap	3 Cornélius
Hétfő	4 Ulrik
Kedd	5 Vilmos
Szerda	6 Ésaiás
Csütörtök	7 Eszter
Péntek	8 Kilián
Szombat	9 Luisa
28. Munka után van kenyér ¹⁰⁵ 1 Mos. 3. 19.	
Vasárnap	10 Amalia
Hétfő	11 Eleonora
Kedd	12 Henrik
Szerda	13 Margit
Csütörtök	14 Karolina

AZ EGYHÁZI ÉV

Péntek	15 Apostolok oszl.
Szombat	16 Valter
29. Munkálkodni kell a' Lélek eledeéért is. Ján. 6. 27.	
Vasárnap	17 Elek
Hétfő	18 Rosina
Kedd	19 Mariánna
Szerda	20 Illyés
Csütörtök	21 Paulina
Péntek	22 Maria Magdolna
Szombat	23 Liborius
30. Minden az Urtól vagy Solt. 164. [sic!]	
Vasárnap	24 Kristina
Hétfő	25 Jakab
Kedd	26 Anna
Szerda	27 Kamilla
Csütörtök	28 Incze
Péntek	29 Martha
Szombat	30 Abdonias
31. Bün bánat Gal. 6. 7.	
Vasárnap	31 Erneszt

Hóld utólsó negy. 5 Jul. 6 óra 54 min. estve.

Hóld ujság 13 Jul. 10 óra 5 min. estve.

Hóld eszlő negyed 21 Julius 4 óra 21 m. estve

Hóld tölte 28 Julius 7 óra 3 min. reggel.

AUGUSTUS, Kis-Aszszony Hava, vagy Nyár utó Hava.

Hétfő	1 Vasas Szent Péter
Kedd	2 Gusztáv
Szerda	3 Eliesar
Csütörtök	4 Domonkos
Péntek	5 Osváld
Szombat	6 Úr színe változása
32. Új Kenyérből Sz. Vatsora Solt. 103. 1–5. ¹⁰⁶	
Vasárnap	7 Ulrika

MELLÉKLET

Hétfő	8 Czírkák
Kedd	9 Erik
Szerda	10 Lőrincz
Csütörtök	11 Herman
Péntek	12 Klára.
Szombat	13 Hippolit
33. Haza szeretet Solt. 122. 6–9.	
Vasárnap	14 Eusebius
Hétfő	15 Nagy Boldog Asszony
Kedd	16 Izsák
Szerda	17 Augusztá
Csütörtök	18 Ilona
Péntek	19 Szebárd
Szombat	20 Sz. Istv. Köny. a' Haz. és Kir. Ház.
34. Kétféle szórás. Mat. 3. 12.	
Vasárnap	21 Bernát
Hétfő	22 Timotheus
Kedd	23 Zakariás
Szerda	24 Bertalan
Csütörtök	25 Lajos
Péntek	26 Sámuel
Szombat	27 Gebhárd
35. Gyömöltstelen figefa Luk. 13. 6–9.	
Vasárnap	28 Agoston
Hétfő	29 János fővétele
Kedd	30 Rebeka
Szerda	31 Rajmund

Hóld utolsó negyed 4 August. 8 ó. 27 m. estve

Hóld ujság 12 August. 0 óra 28 min. délbe.

Hold első negyed 10 August. 11 ó. 32 m. estve

Hóld tölte 26 August. 2 óra 56 min. estve.

SEPTEMBER, Szent Mihály Hava, vagy Ősz elő Hava.

Csütörtök	1 Egyed
Péntek	2 Absolon
Szombat	3 Salome
36. Jó tétel haszna Gal. 6. 9–10.	
Vasárnap	4 Rosalia
Hétfő	5 Nathán
Kedd	6 Zakariás
Szerda	7 Regina
Csütörtök	8 Kis asszony
Péntek	9 Gorgon
Szombat	10 Jodokus
37. Mérsékelt szorgalom Solt. 124. 2.	
Vasárnap	11 Emilian
Hétfő	12 Tobias
Kedd	13 Enok
Szerda	14 Matusalem
Csütörtök	15 Hildegárd
Péntek	16 Eufémia
Szombat	17 Lambert
38. Gyermekoktatása Péld. 22. 6.	
Vasárnap	18 Titus
Hétfő	19 Constantia. Fel. Királyné sz. névn.
Kedd	20 Fausta
Szerda	21 Máté
Csütörtök	22 Móricz
Péntek	23 Tekla
Szombat	24 Gellert
39. Vetés Pred. 11. 6.	
Vasárnap	25 Cleofas
Hétfő	26 Cziprián
Kedd	27 Cozma és Demjén
Szerda	28 Venczel
Csütörtök	29 Mihály
Péntek	30 Jeromos

MELLÉKLET

Hóld utolsó negyed 3 Sept. 1 óra 4 m. reggel.

Hóld ujság 11 Sept. 1 óra 59 min. estve.

Hóld első negyed 18 Sept. 5 ó. 36 m. reggel.

Hóld tölte 25 Sept. 1 óra 5 min. reggel.

OCTOBER, Mind Szent Hava, vagy Ősz más Hava.

Szombat	1 Remigius
40. Szüret Esai. 5. 4.	
Vasárnap	2 Honórata
Hétfő	3 Jair
Kedd	4 Fereucz [sic!]
Szerda	5 Placidus
Csütörtök	6 Friderika
Péntek	7 Jusztina
Szombat	8 Pelagius
41. Jozanság mértékletesség Hos. 2. 7.	
Vasárnap	9 Dienes
Hétfő	10 Gedeon
Kedd	11 Kálmán
Szerda	12 Miksa
Csütörtök	13 Eduárd
Péntek	14 Kalikstus
Szombat	15 Therézia
42. Bün bánat Joel 2. 13.	
Vasárnap	16 Gál
Hétfő	17 Florent
Kedd	18 Lukáts
Szerda	19 Ferdinand
Csütörtök	20 Vendel
Péntek	21 Orsolya
Szombat	22 Kordula
43. Új borból Sz. Vatsora S. 116. 12–14.	
Vasárnap	23 Severin
Hétfő	24 Salamon
Kedd	25 Krispinus
Szerda	26 Dömötör

AZ EGYHÁZI ÉV

Csütörtök	27 Sabina
Péntek	28 Simon Judás
Szombat	29 Narcissus
44. Esküvés Szentsége Mat. 5. 33.	
Vasárnap	30 Evald
Hétfő	31 Farkas

Hóld utolsó negyed 2 Oct. 7 óra 53 min. estve.

Hóld ujs. 10 October 2 óra 45 min. d. u.

Hóld első negyed 16 October 11 ó. 41 m. reg.

Hóld tölte 24 Octob. 2 óra 20 min. reggel.

NOVEMBER, Szent András Hava, vagy Ősz utó Hava.

Kedd	1 Mind Szent.
Szerda	2 Albert
Csütörtök	3 Hubert
Péntek	4 Gejza
Szombat	5 Imre
45. Téli pihenés böltés használása Péld. 2. 10. 11.	
Vasárnap	6 Lenárt
Hétfő	7 Béla
Kedd	8 Gotfrid
Szerda	9 Todor
Csütörtök	10 Probus
Péntek	11 Márton
Szombat	12 Jónás
46. Házi áhítatosság Mat. 6. 6.	
Vasárnap	13 Szaniszló
Hétfő	14 Levinus
Kedd	15 Leopold
Szerda	16 Edmund
Csütörtök	17 Hugó
Péntek	18 Otto
Szombat	19 Erzsébet
47. Köszönség. [sic!] áhítatosság Sid. 10. 24–25.	

MELLÉKLET

Vasárnap	20 Amalia
Hétfő	21 Livia
Kedd	22 Cecilia
Szerda	23 Kelemen
Csütörtök	24 Emilia
Péntek	25 Katalin
Szombat	26 Konrád
48. Keresztyénnek méltósága Ján. 1. 12.	
Vasárnap	27 1 Adv. Virgilius
Hétfő	28 Günther
Kedd	29 Saturnin
Szerda	30 András

Hóld utolsó negy. 1 Nov. 3 óra 55 min. estve.

Hóld ujság 9 Novem. 2 óra 51 min. reggel.

Hóld első negyed 15 Novem. 7 ó. 7 m. estve.

Hóld tölte 23 Novem. 6 óra 47 min. reggel.

Hóld utolsó negy. 30 Nov. 11 óra 28 m. reg.

DECEMBER, Karátson Hava, vagy Tél elő Hava.

Csütörtök	1 Eligius
Péntek	2 Aurelia
Szombat	3 Xav. Ferencz
49. Jesus méltósággal tanított Mat. 7. 28–29.	
Vasárnap	4 2 Adv. Borbála
Hétfő	5 Abigail
Kedd	6 Miklós
Szerda	7 Ambrus
Csütörtök	8 Boldog Asszony fogantatása
Péntek	9 Joakim
Szombat	10 Júdit
50. Krisztus Országa első törvénye a' megtérés Mat. 3. 2.	
Vasárnap	11 3 Advent Damasus
Hétfő	12 Ottilia
Kedd	13 Luczia
Szerda	14 Nikáz

AZ EGYHÁZI ÉV

Csütörtök	15 Valér
Péntek	16 Adelhaid
Szombat	17 Lázár
51. Készület a' Sz. Asztalhoz. Jel. 3. 20.	
Vasárnap	18 4 Advent Gratzján
Hétfő	19 Achilles
Kedd	20 Amon.
Szerda	21 Tamás apostol
Csütörtök	22 Beáta
Péntek	23 Victor
Szombat	24 Ádám Éva
52. Jesus születése Luk. 2. 1 's a' t. ¹⁰⁷	
Vasárnap	25 N. Karátson ¹⁰⁸
Hétfő	26 István M. ¹⁰⁹
Kedd	27 János Evang.
Szerda	28 Apró Szentek
Csütörtök	29 Jonathán
Péntek	30 Dávid
Szombat	31 Silvester Ó Eszt. bérek. Könyörg.

Hóld ujság 8 December 2 óra 16 min. estve.
Hóld első negy. 15 Dec. 5 óra 8 min. reggel.
Hóld tölte 23 Dec. 1 óra 23 min. reggel.
Hóld utolsó negyed 31 Dec. 5 óra 9 m. reggel.

57. MELLÉKLET

TÖRÖK PÁL GYŰJTEMÉNYES PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE¹⁷³ (1841)

TÖRÖK PÁL (SZERK.): *EGYHÁZI BESZÉDEK. I. KÖTET.* PEST, 1841.
(GYŰJTEMÉNYES KÖTET TÖBB SZERZŐTŐL)¹⁷⁴

- I. Évfordulatkori hála az idők' urához (Dán 2,20-21). Uj-év' reggele
- II. A' mult jövődönk' tükre (Préd 1,9). Uj-év

¹⁷³ Vö. TÖRÖK 1841a

¹⁷⁴ RK RK 28472/1

- III. A' tél és mulandóság (Mt 24,35). Téli vasárnap
- IV. Társas-élet' vigalmaiban részesülésről (Préd 9,9). Farsang
- V. Vigadozókat illető szabályok (Préd 9,9). Farsang
- VI. Bőjtről (Mt 4,1-2). Bőjti vasárnap
- VII. A' szenvedő Jésus (Jn 19,30). Nagypéntek
- VIII. Halhatatlanságról (1Kor 15,12-16). Húsvét
- IX. Az igazság kiragad a' halálból (Péld 11,4). Húsvét
- X. A' tavasz és az élet (Énekek 2,11-12). Tavaszi vasárnap
- XI. Megnyilatkozott egek (ApCsel 7,56). Áldozó csütörtök
- XII. Valódi lelkesedésről (ApCsel 2,1-13). Pünköst
- XIII. Az aratók' s arattatók' kölcsönös üdvöleteik (Ruth 2,4). Aratáskor
- XIV. Kenyéren kívül mivel él az ember? (Mt 4,4). Aratás utáni úrvacsora
- XV. A' vidámitó italokkal élésről (5Móz 14,26). Szüret utáni úrvacsora
- XVI. Mire tanít az áldással gazdag természet' elhervadása? (Jób 12,8).
Őszi vasárnap
- XVII. A' megaláztatott és felmagasztaltatott Jésus (Fil 2,5-11). Advent
- XVIII. Keresztelő János' kivégeztetése (Mk 6,27-28). Advent
- XIX. Örvendezés Jésus' eljövételén (Zak 9,9). Advent
- XX. Mindnyájan egy vagyunk (Gal 3,28). Advent
- XXI. Jésus' világra-jövetelének célja (Lk 2,14). Karácson
- XXII. Az ember' természeti és erkölcsi élete a' régi napokban, s közelebb
a' lefolyt évben (Zsolt 77,6.14). Év' végnapja
- XXIII. A' tömlöczben támadt világosság (ApCsel 12,7). Rabok' imádsághá-
za' fölszentelése
- XXIV. A' lelki vallás' eredete, fogalma, bélyegei (2Kor 3,6). Székfoglalás
- XXV. A' vallástanítói hivatalkör (textus nélküli temetési beszéd)

58. MELLÉKLET

EDVI ILLÉS PÁL POSTILLÁI (1847)

Postilla,
az az:
keresztyén erkölcsi
prédikációk,
egy egész esztendőre, a' rendszerinti
Evangéliomokra.
Mindennémű keresztyén lelki-tanítók és

hallgatók' számára.

Irta

Edvi Illés Pál,

nemes dömölki ev. prédikátor, superintendenciális-
levéltárnok és consistoriális-tanácsos, Sopron és
Vas megyék' táblabírája, és a' nemzeti academiának

Tagja.

Első rész.

Téli postilla.

Pesten, 1847.¹⁷⁵

Téli Postilla,

az az:

keresztyén erkölcsi

prédikációk,

az Ádventtől kezdve Husvét' hatodik vasárnapjáig
szolgáló rendszerinti evangéliomokra.

Mindennemű keresztyén lelki-tanítók és

hallgatók' számára

Irta Edvi Illés Pál

[...]

Pesten, 1847.

[...]

Advent I. Vasárnapján

Advent II. Vasárnapján

Advent III. Vasárnapján

Advent IV. Vasárnapján

Nagy-Karácson Innepén

Nagy-Karácson Innepén délután

Karácson II. Innepén

Karácson utánni Vasárnapon

Újesztendő Innepén

Újesztendő Innepén délután *) *) Használhatni ez alkalomra a' szent Háromság
út. 19. 27. vasárnapokra valókat is a' nyári postillában.

Újesztendő utánni Vasárnapon

Vízkereszt' Innepén

Vízkereszt után I. Vasárnapon

¹⁷⁵ RK 2-49231

Vízkereszt után II. Vasárnapon
 Vízkreszt után III. Vasárnapon
 Mária' tisztulásának Innepén
 Vízkreszt után IV. Vasárnapon
 Vízkreszt után V. Vasárnapon
 Vízkreszt után VI. Vasárnapon
 Septuagesimae Vasárnapon
 Sexagesimae Vasárnapon
 Quinquagesimae Vasárnapon
 Böjt első Vasárnapon
 Böjt II. Vasárnapján
 Böjt III. Vasárnapján
 Böjt IV. Vasárnapján
 Böjt V. Vasárnapján
 Jézus fogantatásának Innepén
 Virág Vasárnapján
 Nagy Pénteken
 Husvét' első Innepén
 Husvét I. Innepén délután
 Husvét második Innepén
 Husvét után I. Vasárnapon
 Husvét II. Vasárnapon
 Husvét után III. Vasárnapon
 Husvét után IV. Vasárnapon
 Husvét után V. Vasárnapon *) *) Még más prédikációkat e' vasárnapra láss a'
 nyári postilla' végén, a' 34. 35. sz. alatt
 Áldozó Csütörtökön
 Husvét után VI. Vasárnapon

Nyári postilla,
 az az:
 keresztyén erkölcsi
 prédikációk,
 a' Pünkösztől kezdve szent Háromság utolsó
 vasárnapjáig szolgáló rendszerinti
 Evangéliomokra,
 mindennemű keresztyén lelki-tanítók és
 hallgatók' számára
 Irta

Edvi Illés Pál

[...]

Pesten, 1847.

Pümköst első Innepén

Pümköst I. Innepén délután

Pümköst II. Innepén

Szent Háromság Vasárnapján

Szent Háromság után I. Vasárnapon

Szent Háromság után II. Vasárnapon

Szent Háromság után III. Vasárnapon

Szent Háromság után IV. Vasárnapon

Péter Pál Innepén

Szent Háromság után V. Vasárnapon

Szent Háromság után VI. Vasárnapon

Szent Háromság után VII. Vasárnapon

Szent Háromság után VIII. Vasárnapon

Szent Háromság után IX. Vasárnapon

Szent Háromság után X. Vasárnapon

Szent Háromság után XI. Vasárnapon

Szent Háromság után XII. Vasárnapon

Szent Háromság után XIII. Vasárnapon

Szent Háromság után XIV. Vasárnapon

Szent Háromság után XV. Vasárnapon

Szent Háromság után XVI. Vasárnapon

Szent Háromság után XVII. Vasárnapon

Szent Háromság után XVIII. Vasárnapon

Szent Háromság után XIX. Vasárnapon

Szent Háromság után XX. Vasárnapon

Szent Háromság után XXI. Vasárnapon

Szent Háromság után XXII. Vasárnapon

Szent Háromság után XXIII. Vasárnapon

Szent Háromság után XXIV. Vasárnapon

Szent Háromság után XXV. Vasárnapon

Szent Háromság után XXVI. Vasárnapon

Szent Háromság után XXVII. Vasárnapon

Templom-szenteléskori prédikáció. (Mondatott a' Mihályfai imádságházban,
Jan. 6. 1837. e' szövegből: Ján. 10,22-31.)

59. MELLÉKLET

PÉTERFI SÁNDOR¹⁷⁶ PRÉDIKÁCIÓS KÖTETEI
(1853, 1859, 1861)

Köznép előtt tartott
egyházi sz. beszédek.
Péterfi Sándor
csokfalvi lelkész által.

Első füzet.

(Januar. 1-ső napjától maj. 1-ső vasárnapjáig.)

Kolozsvart.

Barráné és Stein tulajdona.

1853.¹⁷⁷

Ezen füzet tartalma.

- I. Újévi. Jobb jövőnk mitől függ? Mát. 6: 33.
- II. Az év első vasárnapján. Az isteni gondviselés mellett még mi szükséges? Csel. 20: 28.
- III. Újév után másod. vasárnap. A gyermekek gondja felvétele Jézus nevében. Mát. 18: 5.
- IV. Újév után harmad. vasárnap. Az atyák és anyák tisztelete. 2. Mos. 20: 12.
- V. Újév után negyedik vasárnap. Miért nem jó egyedül lenni? 1. Mos. 2: 18.
- VI. Újév után ötödik vasárnap. Melyik házassággal épül a ház kőszál alapra? Luk. 6: 48. 49.
- VII. Újév után hatodik vasárnap. Az árviz ellen mi erősíti meg a házat? Luk. 6: 48.
- VIII. Újév után heted. vasárnap. Egy elégett helység kéregetői jelenlétökben. A jótét szabályai. Péld. 3: 28.
- IX. Újév után nyolczadik vasárnap. A vizet mi változtatja borrá? Ján. 2: 7.
- X. Fársáng végén húshagyó előtti vasárnap. A részegeskedés következményei. Luk. 21: 34.
- XI. A negyvennap böjt emlékhetei első vasárnapján. A magános órák hasznairól. Mát. 4: 1. 46.
- XII. Második vasárnapján. A minden embert kötelező böjtről. Mát. 4: 1. 2.

¹⁷⁶ Unitárius lelkész (1817-1887). ZOVÁNYI 1977, 473. A korszak erdélyi unitárius törekvéseivel és történéseivel foglalkozik a *Keresztény Magvető* folyóirat megalapítása szemszögéből: RETKES 2011, 345-349.

¹⁷⁷ RK 2-37403

- XIII. Harmadik vasárnap. Az ördög és a kísértő. Mát. 4: 1.
- XIV. Negyedik vasárnap. A kísértő három fogásai. Mát. 4: 1. 12.
- XV. Ötödik vasárnap. Kit a kísértő elhagy, annak angyalok szolgálnak. Mát. 4: 11.
- XVI. Virágvasárnap. Az utolsó látogatás. Mát. 23: 37.
- XVII. Husvét. Feltámadott az ur biztonnyal. Luk. 24: 34.
- XVIII. Husvét. Miért engedi az Isten az igazat és szentet ideiglen is eltemettetni? Csel. 2: 26. 27.
- XIX. Husvét utáni vasárnap. Ifjak vasárnapi iskolára felszólításuk alkalmával. Egy ifju miként emlékezik a Teremtőről: Pred. 12: 3.

[A kötetben található megnevezések:]

Ujévi

Ujévi első vasárnap

Ujév után második vasárnap

Ujév után második vasárnap

Ujév után harmadik vasárnap

Ujév után negyedik vasárnap

Ujév után ötödik vasárnap

Ujév után hatodik vasárnap

Ujév után hetedik vasárnap

Ujév után nyolczadik vasárnap

Fársáng végén, hushagyó előtti vasárnap

Böjt első vasárnap

Böjt második vasárnap

Böjt harmadik vasárnap

Böjt negyedik vasárnap

Böjt ötödik vasárnap

Virágvasárnapi

Husvét

Husvét

Husvét után.

Köznép előtt tartott
egyházi sz. beszédek.

Péterfi Sándor

volt csokfalvi- jelenleg székelykereszturi lelkész

által.

Második füzet.

(Május 1-ső vasárnapjától szeptember 1-ső vasárnapjáig.)

Kolozsvártt.
Stein János tulajdona.
1859.

Ezen füzet tartalma.

- I. Húsvét után második vasárnap. „A menyiny és föld tanú a vallástalan ember ellen.” 1. Móz. I. 1.
- II. Húsvét után harmad. vasárnap. „A földön ma ki számára van paradicsom?” 1. Móz. II. 15.
- III. Húsvét után negyed. vasárnap. „Új ugarat a szellemi téren is!” Jerem. 4: 3.
- IV. Húsv. után ötödik vasárnap. „A mező is szent föld.” Csel. 7: 56.
- V. Aldozó csötörtök. „A megnyílt egek látásáni öröm.” Csel. 7: 56.
- VI. Pünköst előtti vasárnap. „Az értelmes keresztyén imádságra.” Csel. 1: 14.
- VII. Pünköst vasárnap. „A szt. lélek vétele.” Ján. 20: 22.
- VIII. Pünköst másod. nap. „A keresztyénhez illő inneplés.” János 4: 24.
- IX. Pünköst. után I. vasárnap. „A tettek nélküli hitnek semmi haszna.” Jak. 2: 14.
- X. Pünköst után II. vasárnap. „A hogy az Istent szeretjük, úgy fognak folyni dolgaink.” Márk. 12: 30.
- XI. Pünköst után III. vasárnap. „A jégvihar elleni védszerek.” 2. Móz. 9: 2.
- XII. Pünköst. után IV. „Mire tanít az ég közepén megállott nap?” Josue. 10: 13.
- XIII. Pünköst után V. „A sötét egek is tanítanak.” 1. Kir. 18: 46.
- XIV. Pünköst. után VI. „A munka áldás.” 1. Móz. 3: 18.
- XV. Pünköst után VII. „Mire tanít egy fűszál?” Mát. 6:30.
- XVI. Pünköst után VIII. „Az aratás mint isteni Gondviselés tanuja.” 1. Móz. 22: 14.
- XVII. Pünköst. után IX. „Az egész emberi lét vetés, aratás.” 1. Móz. 8: 22.
- XVIII. Pünköst. után X. „Miként adjuk meg Istennek, a mi Istené?” Mát. 22: 21.
- XIX. Pünköst. után XI. „Az egyházi szolgák öröksége.” 4. Móz. 18: 20.
- XX. Pünköst után XII. [sic!] „Isten nélkül bármi szorgalom hiábavaló.” Zsólt. 127: 2.
- XXI. Pünköst. után XIII. „A mezőrablás baromimádás.” 2. Móz 32: 7. 8.
- XXII. Pünköst. után XIV. „A negyedik Parancs kötelez-e minket?” 2. Móz. 20: 10.

Pótlék.

- I. Szűk aratáskor. „A szerfeletti szorgalmatoskodás nem illik hozzánk.”
Mát. 6: 31. 32.
- II. O cs. kir. ap. Felsége születése napján august. 18-án mondott ima és beszéd.
- III. Végtiszteleti szent beszéd, erdélyi Főkormányzó néhai herczeg Schwarzenberg Károly ő magassága emlékére.

[A kötetben található megnevezések:]

Húsvét után második vasárnap

Húsvét után harmadik vasárnap

Húsvét után negyedik vasárnap

Húsvét után ötödik vasárnap

Aldozó csütörtökön

Pünköst előtti vasárnap

Pünköst vasárnap

Pünköst másodnap

Pünköst után I. vasárnap

Pünköst után II. vasárnap

Pünköst után III. vasárnap

Pünköst után IV. Nyárkezdetkor

Pünköst után V. vas. Esős időben

Pünköst után VI. vasárnap

Pünköst után VII. vasárnap

Pünköst után VIII. vas. Aratáskor

Pünköst után IX. Aratáskor

Pünköst után X.

Pünköst után XI. Kepehordás után

Pünköst után XII.

Pünköst után XIII.

Pünköst után XIV.

Szűk aratáskor

Ő. Cs. Kir. és Ap. Felsége I. Ferencz József születése napján augusztus 18. mondott imádság és szent beszéd

Végtiszteleti szent beszéd erdélyi kormányzó néhai herczeg Schwarzenberg Károly ő magassága emlékére

Egyházi sz. beszédek,
melyeket
köznép előtt
tartott
Péterfi Sándor
volt csokfalvi- s kereszturi lelkész.
Harmadik füzet.
(Szeptember első vasárnapjától december utolsó vasárnapig.)
Kolozsvártt.
Stein János tulajdona.
1861.

Tárgymutató.

- I. Szent beszéd. Sept. 1. vasárnap. *Isten képére teremtetésünk mire kötelez?* 1. Mózs. 1: 27.
- II. Sz. beszéd. Sept. 2. vasárnap. *Az én világom.* Ján. 18: 36.
- III. Sz. beszéd. Sept. 3. vasárnap. *A jelek öszkezedetkor mire intenek?* Jerém. 8: 7. (Pœnitentiára hívó)
- IV. Sz. beszéd. Sept. 4. vasárnap. *Az Ur eleibe menetel az ősz első vasárnapján.* Zsólt. 95: 2. (Sz. vacsora vételkor.)
- V. Sz. beszéd. Hasonló napon és alkalommal. *Az Ur keresése és annak okai.* Hozseas. 10: 12.
- VI. October 1. vasárnap. *Ki jár és ki nem jár: ki esik és ki nem esik vak vezér után verembe?* Mát. 15: 14.
- VII. October 2. vasárnap. *Isten tanít a sárgult falevelek által is.* Ézsa. 64: 6.
- VIII. October 3. vasárnap. *Ha mi a Krisztusban szőlőveszszők vagyunk, mire köteleztetünk?* János 15: 5.
- IX. October 4. vasárnap. *A gyermekek taníttatására kötelező okok.* Eféz. 6: 4.
- X. October 5. vasárnap. *A nyilvános isteni tiszteletbeni hanyagság következményei.* 2. Mózs. 20: 10.
- XI. Novemb. 1. vasárnap. *Mire tanít a föld?* Jób 12: 8.
- XII. Novemb. 2. vasárnap. *A mindenkori öröm forrásai.* Filipp. 4: 4.
- XIII. Novemb. 3. vasárnap. *Az Istent miként dicsőítjük a hóért?* Zsólt. 147: 16.
- XIV. Novemb. 4. vasárnap. *Miként kell az Ur Nevében jötteket fogadnunk?* Zsólt. 118: 26.
- XV. Decemb. 1. vasárnap. *Miként nem leszünk ingatag nádszálak?* Máté. 11: 7.
- XVI. Decemb. 2. vasárnap. *Megtérésre indító okok.* Márk 1: 15.

- XVII. Decemb. 3. vasárn. *Az Ur útai készítésének módja és indító okai.*
Márk 1: 3.
- XVIII. Karácson 1. *Miért innepliünk mi ma?* Luk. 2: 11.
- XIX. Karácson 2. *Miképp kell néznünk a gyermekeket?* Zsolt. 127: 4.
- XX. Karácson 3. *A bölcsek ma is áldozattal tisztelik Jézust.* Máté. 2: 11.
- XXI. Decemb. utolsó vasárn. *Mit kell ma meggondolnunk?* Aggéus 1: 5.
- XXII. Az év utolsó vasárn. *Ha Isten nem változik, mi se emésztetünk meg.*
Malak. 3: 6.

[A kötetben található megnevezések:]

September első vasárnap

September második vasárnap

September harmadik vasárnap

Szt. Mihály-vasárnap. Urvacsoravételkor.

(Oly időkor mint az előbbi). Szt.-Mihály-vasárnap.

October első vasárnap

Oktober második vasárnap

Oktober harmadik vasárnap. Szüreti

Oktober negyedik vasárnap

Oktober ötödik vasárnap

November első vasárnap

November második vasárnap

Novemb. harmadik vasárnap

Novemb. negyedik vasárnap

December első vasárnap

December második vasárnap

Decemb. harmadik vasárnap

Karácson első nap

Karácson másod nap

Karácson harmad nap

December utolsó vasárnap, mely Karácson után közvetlen esik

Az év utolsó vasárnapján

60. MELLÉKLET

SZÁSZ KÁROLY PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE¹⁷⁸ (1881)

SZÁSZ KÁROLY: *AZ EGYHÁZI ÉVKÖR. ÜNNEPI PREDIKÁCIÓK.*

BUDAPEST, 1881.

(SZÁSZ KÁROLY PAPI DOLGOZATAI II. AZ EGYHÁZI ÉVKÖR.)¹⁷⁹

Advent első vasárnapján
Advent 4-dik vasárnapján
Karácsony első napján
Karácsonyban
Karácsonyban
Siralmas év utolsó vasárnapján
Ujévi
Uj évi
Bünbánati vasárnapon
Poenitentialis
Bőjt első vasárnapján
Virágvasárnapi
Virágvasárnapi
Nagypénteken
Nagypénteken
Husvéti
Husvéti beszéd vázlata, az id. Coqueler ut.
Husvéti beszéd vázlata, Monod után
Áldozó csütörtökön
Áldozó csütörtökön
Pünkösdkor
Pünkösdben
Ujkenyéri urvacsorakor
Aratási urvacsorakor
U. a. szűk esztendőben
U. a. igen inséges esztendőben
Szüreti urvacsorakor
Újbor urvacsorájakor
Urvacsorakor

¹⁷⁸ Vö. Szász 1881

¹⁷⁹ RK 2-37338

Urvacsora-nap délutánján
Vázlat, reformáció emléknapiján
Reformáció emléke

61. MELLÉKLET

XIX. SZÁZADI EVANGÉLIKUS FORRÁSOK¹⁸⁰

AGENDA (1831)

HÖRK JÓZSEF *LITURGIKÁJA* (1882)

SZÉKÁCS JÓZSEF ÁGENDÁJA HÖRK JÓZSEF ALAPJÁN (1867, 1882)

GYURÁTZ FERENC ÁGENDÁJA (1888, ²1902, ³1916)

KARSAY-CZÉKUS ÁGENDA (1889, 1891)

Agenda,

az az:

egyházi hivatalbeli

foglalatosságok' módja.

Készítette és kiadta

az augusztai hitvallást követő evangélikusok'

Dunántúli Szuperintendenciája.

*A' Szántai Ágostai Vallástételt követő Kerefztyén
Gyülekezet-é. – Ára volt 12 for. 30 Xr váltóban.*¹⁸¹

Pesten,

Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István betűjével 's költségén.

1831.

[100.]

VI.

Különféle rövidebb és hosszabb templombeli imádságok.

A.) Oltár előtti rövid imádságok. (Collecták)

1) Különös Vasárnapokon és Innepeken.

¹⁸⁰ Vö. HAFENSCHER 1999/2000, 435-436.; HAFENSCHER 2009, [112-123.]; HAFENSCHER 2010, 218-221.; BOGÁR 1932, 118-133.

¹⁸¹ Kézírásos posszesszori bejegyzés a címlapon. A példány eredetileg az abaújszántói evangélikus gyülekezeté volt. Egy kéziratos naplóval egybekötve a ritka agenda jelenleg Szetey Szabolcs tulajdonában van.

- Advent négy Vasárnapjain.*
 [101.] *Karácson' első Innepén.*
Karácson' második Innepén.
Az esztendőnek utolsó Vasárnapján.
Új Esztendő Innepén.
Vízkereszt Innepén.
 [102.] *Mária' tisztulásának Innepén.*
Krisztus Urunk' fogantatása' Innepén.
Nagy Pénteken.
Husvét Innepeiben.
Áldozó Csötörtökön.
 [103.] *Pünkösdi Innepeiben.*
Szent Háromság Innepén.
Péter és Pál Apostolok Innepén.
Háláadó Innepen, aratás és szüret után.
 [104.] *Az Egyházi Esztendőnek utolsó vasárnapján.*
Új Templom' felszentelésekor.
Tanitónak bucsuvételekor vagy béállíttatásakor.
Fejedelemnek neve vagy születése Innepén.
 [105.] *2. Közöséges Vasárnapokon.*
Karácson után való Vasárnapon.
Új Esztendő nap után való Vasárnapon.
Vízkereszt nap után első Vasárnapon.
Vízkereszt után¹⁸² második Vasárnapon.
Vízkereszt után harmadik Vasárnapon.
 [106.] *Vízkereszt nap után negyedik Vasárnapon.*
Vízkereszt nap után ötödik Vasárnapon.
Vízkereszt nap után hatodik Vasárnapon.
Septuagesima Vasárnapon.
Sexagesima Vasárnapon.
Esto mihi, vagy Quinquagesimo [sic!] Vasárnapon.
 [107.] *Böjt első Vasárnapján. Invocavit.¹⁸³*
Böjt második Vasárnapján. Reminiscere.
Böjt harmadik Vasárnapján. Oculi.
Böjt negyedik Vasárnapján. Laetare.

¹⁸² A Vízkereszt utáni második és harmadik vasárnap megnevezéséből kimarad a *nap* szó.

¹⁸³ Az ünnep introitusának latin kezdetét, amelyről az adott vasárnapot nevezik *Invocavit* vasárnaptól *Exaudi* vasárnapig, kézírással és tintával egészítette ki az egykori tulajdonos. A kézírással nagy valószínűséggel megegyezik az agenda elején található posszesszori bejegyzéssel.

Böjt ötödik Vasárnapján. Judica.

Virág Vasárnapon. Palmarum.

[180.] *Husvét után első Vasárnapon. Quasimod.*

Husvét után második Vasárnapon. Misericord.

Husvét után harmadik Vasárnapon. Jubilate.

Husvét után negyedik Vasárnapon. Cantate.

Husvét után ötödik Vasárnapon. Rogate.

Husvét után hatodik Vasárnapon. Exaudi.

[109.] *Szent Háromság nap után első Vasárnapon.*

Szent Háromság nap után második Vasárnapon.

Szent Háromság nap után harmadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után negyedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után ötödik Vasárnapon.

[110.] *Szent Háromság nap után való hatodik Vasárnapon.*

Szent Háromság nap után hetedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után nyolczadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után kilenczedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizedik Vasárnapon.

[111.] *Szent Háromság nap után tizenegyedik Vasárnapon.*

Szent Háromság nap után tizenkettődik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizenharmadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizennegyedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizenötödik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizenhatodik Vasárnapon.

[112.] *Szent Háromság nap után tizenhetedik Vasárnapon.*

Szent Háromság nap után tizennyolczadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után tizenkilenczedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszonegyedik Vasárnapon.

[113.] *Szent Háromság nap után huszonkettődik Vasárnapon.*

Szent Háromság nap után huszonharmadik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszonnegyedik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszonötödik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszonhatodik Vasárnapon.

Szent Háromság nap után huszonhetedik Vasárnapon.

[114.]

B.) Templombeli hosszabb Imádságok.

1.

Délelőtti Predikáció után mondandó Imádságok.

a) Különös Vasárnapokon és Innepeken.

Ádventben.

Karácson' Innepeiben.

[116.] Ujesztendő Innepén.

[117.] Vizkereszt' Innepén.

Böjti Vasárnapokon.

[119.] Nagy Pénteken.

Husvét' Innepeiben.

[121.] Krisztus Urunk Menybemenetelének Innepén.

Pünkösöd Innepeiben.

[123.] Szent Háromság Vasárnapján.

[124.] Péter és Pál Apostolok Innepén.

Aratási hálaadó Innepen.

[125.] Szűk termésű Esztendőben.

Az Egyházi Esztendőnek utolsó Vasárnapján.

[126.] Mária Tisztulásának Innepén.

[127.] Krisztus Urunk' fogantatása' Innepén.

<i>Az úgynevezett „szász-wittenbergi” perikopák</i> HÖRK 1882, 127-132.	<i>A württembergi textusok = perikopák: (Dr. Székács József. Agenda. Pest. 1867. VIII. 1.)</i> HÖRK 1882, 132-134.
1. Advent vasárnap	1. Adv.
2. [Advent vasárnap]	2. Adv.
3. [Advent vasárnap]	3. Adv.
4. [Advent vasárnap]	4. Adv.
Karácsony 1. ünnepén	Karácsony
[Karácsony] 2. [ünnepén]	×
[Karácsony] 3. [ünnepén]	×
Karácsony utáni vasárnap	Ujév előtti vasárnap
Ujévkor	Ujév
Ujév utáni vasárnap	Ujév utáni vasárnap
Krisztus megkeresztelésének ünnepén	×
Vizkeresztkor. Epiphania	Vizkereszt

AZ EGYHÁZI ÉV

<i>Az úgynevezett „szász-wittenbergi” perikopák</i> HÖRK 1882, 127-132.	<i>A württembergi textusok = perikopák: (Dr. Székács József. Agenda. Pest. 1867. VIII. 1.)</i> HÖRK 1882, 132-134.
1. Vizkereszt utáni vasárnap	[Vizkereszt] utáni 1. [vasárnap]
2. Vizkereszt utáni vasárnap	[Vizkereszt] utáni 2. [vasárnap]
3. [Vizkereszt utáni vasárnap]	[Vizkereszt] utáni 3. [vasárnap]
4. [Vizkereszt utáni vasárnap]	[Vizkereszt] utáni 4. [vasárnap]
5. [Vizkereszt utáni vasárnap]	[Vizkereszt] utáni 5. [vasárnap]
Gyertyaszentelő Bold. assz. Napján	×
6. Vizkereszt utáni vasárnap	[Vizkereszt] utáni 6. [vasárnap]
Septuagesimae vasárnap	Septuagesimae
Sexagesimae	Sexagesimae
Bőjtelőtti, quinquagesimae v. Estomihi vasárnap	Estomihi
1. bőjt Invocavit vasárnap	Invocavit
2. [bőjt] Reminiscere [vasárnap]	Reminiscere
3. [bőjt] Oculi [vasárnap]	Oculi
4. [bőjt] Laetare [vasárnap]	Laetare
5. [bőjt] Judica [vasárnap]	Judica
Gyümölcsoltó Bold. Assz. Napján	×
6. bőjt Palmárum (Virág-) vasárnap	Palmarum
Zöld csütörtökön	Zöld csütörtök
Nagypénteken	Nagy péntek
Húsvét vasárnapján	Húsvét vasárnap
Húsvét hétfőn	Húsvét hétfő
Húsvét keddjén	×
Húsvét utáni 1. vasárnap vagyis Quasimodogeniti	×
[Húsvét utáni] 2. vasárnap vagyis Misericordia Domini	×
[Húsvét utáni] 3. vagyis Jubilate vasárnap	×
[Húsvét utáni] 4. vagyis Cantate vasárnap	Cantate
5. Húsvét utáni Rogate vagy Vocem Iucunditatis vasárnap	Rogate
Áldozó csütörtök (mennybemenet)	Mennybemenet
Áldozó csütörtök utáni vasárnap	Exaudi
Pünkösöd vasárnapján	Pünkösöd vasárnap

MELLÉKLET

<i>Az úgynevezett „szász-wittenbergi” perikopák</i> HÖRK 1882, 127-132.	<i>A württembergi textusok = perikopák: (Dr. Székács József. Agenda. Pest. 1867. VIII. 1.)</i> HÖRK 1882, 132-134.
Pünkösöd hétfőjén	Pünkösöd hétfő
Pünkösöd keddjén	×
Szt. Háromság vasárnapján	Szent Háromság
1. Szt. Háromság utáni vasárnap	1. [Szent Háromság] utáni
2. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	2. [Szent Háromság] utáni
3. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	3. [Szent Háromság] utáni
Keresztelő János napján	×
4. Szt. Háromság utáni vasárnap	4. [Szent Háromság] utáni
Bold. assz. Napján (Mariae Heimsuchung)	×
5. Szt. Háromság utáni vasárnap	5. [Szent Háromság] utáni
6. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	6. [Szent Háromság] utáni
7. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	7. [Szent Háromság] utáni
8. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	8. [Szent Háromság] utáni
9. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	9. [Szent Háromság] utáni
10. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	10. [Szent Háromság] utáni
11. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	11. [Szent Háromság] utáni
12. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	12. [Szent Háromság] utáni
13. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	13. [Szent Háromság] utáni
14. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	14. [Szent Háromság] utáni
15. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	15. [Szent Háromság] utáni
16. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	16. [Szent Háromság] utáni
Szt. Mihálynapkor	×
17. Szt. Hároms. utáni vasárnap	17. [Szent Háromság] utáni
18. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	18. [Szent Háromság] utáni
19. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	19. Szent Háromság utáni
20. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	20. [Szent Háromság] utáni
21. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	21. [Szent Háromság] utáni
22. Szt. Hároms. utáni vasárnap	22. [Szent Háromság] utáni
23. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	23. [Szent Háromság] utáni
24. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	24. [Szent Háromság] utáni
25. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	25. [Szent Háromság] utáni
26. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	26. [Szent Háromság] utáni
27. [Szt. Háromság utáni vasárnap]	27. [Szent Háromság] utáni

<i>Kézi agenda. Templomi és halotti imák szer- tartási beszédekkel lelkési használatra. Irta GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész. Pápa, 1888.</i>		<i>Kézi agenda. Templomi és halotti imák, szer- tartási beszédekkel. Lelkési használatra. Irta: GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész. Máso- dik bővített kiadás. Pápa, 1902.</i>	
I. rész. Templomi imák egyházi beszéd előtt (1-28.)	Függelék. A szokott perikópák sorrendje (322-327.)	I. rész Templomi imák egyházi beszéd előtt (1-29.)	Függelék. A szokott perikópák sorrendje az evangéliumokból választott más szaka- szokkal (406-409.)
		<i>Kézi agenda. Templomi és halotti imák, szer- tartási beszédekkel. Lelkési használatra. Irta: GYURÁTZ Ferencz pápai evang. lelkész és dunántuli evang. püspök. Harmadik kiadás. Pápa, 1916.</i>	
		{I. rész. Oltári imák egyházi beszéd előtt}	{A szokott perikópák sorrendje az evangéliumból vá- lasztott más szaka- szokkal}
Advent első vasárnapja	Advent 1-ső vasárnap		
Advent 2-ik vasárnapja	Advent 2-dik vasárnap		
Advent 3-ik vasárnapja	Advent 3-ik vasárnap		
Advent 4-ik vasárnapja	Advent 4-ik vasárnap		
Karácson I. napja	Karácson 1-ső ünnep napján	Karácsony I-ső napja	Karácson I-ső ünnepnapján
Karácson II-dik napja	Karácson 2-ik ünnepén	Karácsony II-ik napja	Karácson 2-ik ünnepén
Karácson után való vasárnap (Az esztendő utolsó vasárnapja)	Karácson után való vasárnap		
x	x	Az esztendő utolsó estéjén	x
Ujév napján	Ujév napjára		
Ujév után való vasárnap	Uj év után való vasárnap		
Vizkereszt napján	Vizkereszt ünnepnapján		
Vizkereszt után első vasárnap	Vizkereszt után I. vasárnap		

MELLÉKLET

Vizkereszt után 2-dik vasárnap	Vizkereszt után II. vasárnap		
Vizkereszt után 3-dik vasárnap	III.		
Vizkereszt után 4-dik vasárnap	IV.		
Vizkereszt után 5-dik vasárnap	V.		
Vizkereszt után 6-dik vasárnap	VI.		
Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap		
Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap		
Ötvened vasárnap	Ötvened vasárnap		
Böjt 1-ső vasárnapja	Böjt 1-ső vasárnap		
Böjt 2-dik vasárnapja	Böjt 2-ik vasárnap		
Böjt 3-dik vasárnapja	Böjt 3-ik vasárnap		
Böjt 4-dik vasárnapja	Böjt 4-ik vasárnap		
Böjt 5-dik vasárnapja	Böjt 5-ik vasárnap		
Virágvasárnapja	Virágvasárnap		
Nagypéntek	Nagypénteken		
Husvét első napja	Husvét 1-ső ünnep napján		
Husvét második napja	Husvét 2 ik ünnep napján		
Husvét után 1-ső vasárnap	Husvét után 1-ső vasárnap		
Husvét után 2-dik vasárnap	Husvét után 2-ik vasárnap		
Husvét után 3-dik vasárnap	Husvét után 3-ik vasárnap		
Husvét után 4-ik vasárnap	Husvét után 4-ik vasárnap		
Husvét után 5-ik vasárnap	Husvét után 5-ik vasárnap		
Áldozó csütörtök	Áldozó csütörtök		
Áldozó csütörtök után való vasárnap	Husvét után 6-ik vasárnap	Áldozó csütörtök után való vasárnap {ua.}	Husvét után 6-ik vasárnap {ua.}

AZ EGYHÁZI ÉV

Pünkösd első napja	Pünkösd 1-ső ünnep napján		
Pünkösd másodnapja	Pünkösd 2-ik ünnep napján		
Szentháromság vasárnapja	Szent Háromság vasárnapján		
Szentháromság után 1-ső vasárnap	Szt.-Hároms. után 1-ső vasárn.		
Szentháromság után 2-dik vasárnap	2-ik		
Szentháromság után 3-dik vasárnap	3-ik		
Szentháromság után 4-dik vasárnap	4-ik		
Szentháromság után 5-dik vasárnap	5-ik		
Szentháromság után 6-dik vasárnap	6-ik		
Szentháromság után 7-dik vasárnap	7-ik		
Szentháromság után 8-dik vasárnap	8-ik		
Szentháromság után 9-dik vasárnap	9-ik		
Szentháromság után 10-dik vasárnap	10-ik		
Szentháromság után 11-dik vasárnap	11-ik		
Szentháromság után 12-dik vasárnap	12-ik		
Szentháromság után 13-dik vasárnap	13-ik		
Szentháromság után 14-dik vasárnap	14-ik		
Szentháromság után 15-dik vasárnap	15-ik		
Szentháromság után 16-dik vasárnap	16-ik		
Szentháromság után 17-dik vasárnap	17-ik		
Szentháromság után 18-dik vasárnap	18-ik		

MELLÉKLET

Szentháromság után 19-dik vasárnap	19-ik		
Szentháromság után 20-dik vasárnap	20-ik		
Szentháromság után 21-dik vasárnap	21-ik		
Szentháromság után 22-dik vasárnap (Reformatio ünnepe)	22-ik		
Szentháromság után 23-dik vasárnap	23-ik		
Szentháromság után 24-dik vasárnap	24-ik		
Szentháromság után 25-dik vasárnap	25-ik		
Szentháromság után 26-dik vasárnap	26-ik		
Szentháromság után 27-dik vasárnap	27-ik		

KARSAY–CZÉKUS 1889; KARSAY–CZÉKUS 1891		
I. Ünnepi imádságok	Befejező oltári imák áldás- mondás előtt	Függelék. Az egyház által rendelt vasárnapi és ünnepi szentigék sorrendje
Adventi vasárnapokon	Adventben	Advent 1-ső vas.
		Advent 2-ik vas.
		Advent 2-ik vas.
		Advent 4-ik vas.
Karácsonyi imádságok	Karácsonkor	Karácson 1-ső ünn.
		Karácson 2-ik ünn.
		Karácson ut. v. vas.
Az év utolsó vasárnapján		
Az év utolsó estéjén	Ó év estéjén	
Ujév napján	Uj év napján	Ujév napján
		Ujév ut. v. vas.
Vizkereszt napján		Vizkereszt ünn.
		Vizkereszt ut. 1-ső v.
		Vizkereszt ut. 2-ik v.

AZ EGYHÁZI ÉV

KARSAY–CZÉKUS 1889; KARSAY–CZÉKUS 1891		
I. Ünnepi imádságok	Befejező oltári imák áldás- mondás előtt	Függelék. Az egyház által rendelt vasárnapi és ünnepi szentigék sorrendje
		Vizkereszt ut. 3-ik v.
		Vizkereszt ut. 4-ik v.
		Vizkereszt ut. 5-ik v.
		Vizkereszt ut. 6-ik v.
		Hetvened vasárnap
		Hatvanad vasárnap
		Ötvened vasárnap
Böjti imádságok	Böjtben	Böjt 1-ső vas.
		Böjt 2-ik vas.
		Böjt 3-ik vas.
		Böjt 5-ik vas.
		Virágvasárnap
Nagypénteken	Nagypénteken	Nagypénteken
Husvét ünnepén	Husvét ünnepén	Husvét I-ső ünn.
		Husvét 2-ik ünn.
		Husvét ut. 1-ső vas.
		Husvét ut. 2-ik vas.
		Husvét ut. 3-ik vas.
		Husvét ut. 4-ik vas.
		Husvét ut. 5-ik vas.
Áldozó csütörtökön	Áldozó csütörtökön	Áldozó csütörtök
		Husvét ut. 6-ik vas.
Pünkösd ünnepén	Pünkösdkor	Pünkösd I-ső ünn.
		Pünkösd II-ik ünn.
Szentháromság ünnepén	Szentháromság napján	Sz.-Hároms. vas.
		Sz.-Hároms. u. 1-ső v.
		2-ik v.
		3-ik v.
		4-ik v.
		5-ik v.
		6-ik v.
		7-ik v.

MELLÉKLET

KARSAY–CZÉKUS 1889; KARSAY–CZÉKUS 1891		
I. Ünnepi imádságok	Befejező oltári imák áldás- mondás előtt	Függelék. Az egyház által rendelt vasárnapi és ünnepi szentigék sorrendje
		8-ik v.
		9-ik v.
		10-ik v.
		11-ik v.
		12-ik v.
		13-ik v.
		14-ik v.
		15-ik v.
		16-ik v.
		17-ik v.
		18-ik v.
		19-ik v.
		20-ik v.
		21-ik v.
[Reformáció emléknapján]	[Reformáció emléknapján]	22-ik v.
		23-ik v.
		24-ik v.
		25-ik v.
		26-ik v.
		27-ik v.

62. MELLÉKLET

VÁSÁRHELYI JÁNOS PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE¹⁸⁴ (1937)

VÁSÁRHELYI JÁNOS: *VÁSÁRNAPRÓL VÁSÁRNAPRA. EGYHÁZI BESZÉDEK.*

CLUJ, 1937.¹⁸⁵

Megítéli a világot [Advent 1. vasárnap¹⁸⁶]¹⁸⁷ Lk 21,35-33

Az eljövendő [Advent 2. vasárnap¹⁸⁸] Mt 11,2-12

Adventi előkészület [Advent 3. vasárnap¹⁸⁹] Jn 1,19-28

Keresztelő János figyelmeztetése [Advent 4. vasárnap¹⁹⁰] Lk 3,1-16

Karácsony¹⁹¹ Lk 2,1-14

A Krisztus megértése [*Karácsonyi*] 2Kor 8,9

A szeretet apostola [Karácsony harmad napja¹⁹²] Jn 21,19-24

Jézus neve. (*Újlesztendei egyház beszéd.*)¹⁹³ Lk 2,21

Keleti bölcsek útja Mt 2,1-12

Krisztus teljessége¹⁹⁴ Jn 1,16

¹⁸⁴ Vö. VÁSÁRHELYI 1937. A kötet 63 prédikációt tartalmaz.

¹⁸⁵ RK 2-4008

¹⁸⁶ „A mai vasárnap, advent vasárnapjával megkezdődik az egyházi év.” VÁSÁRHELYI 1937, [5.]

¹⁸⁷ [] között közlöm az egyházi év adott vasár- és ünnepnapjának elnevezését, amennyiben az adott prédikáció szövegében a megnevezést konkrétan megtaláljuk. [] között *dőlt*en közlöm, ha a vasár- és ünnepnap egyértelműen feltételezhető, () *dőlt szedés* jelzi – egyetlen helyen – a címhez eredetileg is tartozó megnevezést.

¹⁸⁸ „Az advent első vasárnapjára a régi egyházi rend szerint kitűzött evangéliumi ige az utolsó ítéletről szól és arra emlékeztet, hogy Krisztus eljön és megítéli a világot. [...] Az advent második vasárnapjára kitűzött Ige ezzel szemben a remény biztatását nyújtja [...]” VÁSÁRHELYI 1937, [10.]

¹⁸⁹ „Advent harmadik vasárnapjára a régi egyházi rendtartás a felolvasott evangéliumi szakaszt [*értsd*: Jn 1,19-28] tűzte ki a kegyes elmélkedés tárgyául.” VÁSÁRHELYI 1937, [15.]

¹⁹⁰ „Közvetlenül Karácsony előtt állunk és íme, az egyház régi rendtartása szerint kijelölt ige a bűnbánat komoly prófétájának figyelmeztetését idézi lelkünk elé [...]” VÁSÁRHELYI 1937, [19.]

¹⁹¹ „A Karácsony megünneplésére gyülekezetünk össze.” VÁSÁRHELYI 1937, [24.]

¹⁹² „A régi egyházi rendtartás ezt a napot a szeretet apostolának, János apostolnak, emlékeztetere rendelte. Illő is, hogy ezen a napon lelkünk elé állítsuk annak az apostolnak emlékét, akit méltán neveztek a szeretet apostolának.” VÁSÁRHELYI 1937, [37.]

¹⁹³ „Az Anyaszentegyház újév napjára az igehirdetés alapigéjéül azt az igét jelöli ki, amely azt mondja el, hogy a mi Urunk ezt a nevet nyerte: Jézus.” VÁSÁRHELYI 1937, [41.]

¹⁹⁴ „A karácsony után következő vasárnapokat Epiphánia vasárnapoknak nevezzük. E vasárnapok annak a nagy igazságnak hirdetésére szenteltetnek, hogy Krisztusban a világ idvezítő királya jelent meg és emlékeznünk kell arra a dicsőségre, amelyet kinyilatkoztatott földi életében. A régi egyházi hagyomány az egyes vasárnapokra úgy jelölte ki a felolvasandó és elmélkedések alapját képező Igét, hogy azok megmutassák a hívó lelkeknek Krisztus királyi dicsőségét és szívükbe írják az igazságot, hogy Krisztus ura akar lenni az ember, a világ életének. Az első vasárnapon a 12 éves Jézusról szóló történet azt hirdeti, hogy már a 12 éves ifjú az egész emberiség királyaként Isten fiának jelentette ki magát. A második vasárnapon, a kánai

Egy ünnepnap Jézus életében [Epiphánia utáni 1. vasárnap] Lk 2,42-52
 Az első jel [Epiphánia utáni 2. vasárnap] Jn 2,1-11
 Egyet tudok [Epiphánia utáni 3. vasárnap] Mt 8,1-13
 Jézus a viharban [Epiphánia utáni 4. vasárnap] Mt 8,23-27
 Jézus útján Mt 4,23
 Isten első szava az első bűnös emberhez 1Móz 3,9
 Látni, szeretni Mt 9,35-38
 Új szív Ez 11,19-20
 A szenvedő ember Zsolt 69,22
 Az élet célja Mk 8,35
 A Jézus szíve [Nagypéntek¹⁹⁵] Jn 19,34
 Húsvét ünneplése [Húsvét I. napja¹⁹⁶] 1Kor 5,6-8
 Nincsen itt, feltámadott [Húsvéti¹⁹⁷] Mk 16,1-7
 Kicsiny dolgok Jn 6,12
 Akiben az Isten lelke van... 1Móz 41,38
 Ő keres minket Lk 15,1-10
 Fájdalomból az örömbé Jn 16,16-22
 A mi vigasztalónk Jn 14,16
 Az imádság [Rogate¹⁹⁸] Jak 1,22-27; Jn 16,23-30

mennyegző [*sic!*] történetében a férfiúvá lett idvezítőben a család királyát ismerjük meg. A harmadik vasárnapon, a kapernaumi százados történetében úgy áll előttünk Jézus, mint aki minden bajunkban segíteni tud rajtunk. A negyedik vasárnapon a tenger viharát lecsendesítő Krisztusban az ég és föld urát ismerjük meg, aki parancsol a viharoknak. Az ötödik vasárnap úgy állítja elénk Jézust, mint aki az Ő magvetését megvédelmezi az ellenségtől, aki konkolyt akar hinteni a tiszta búzába. A hatodik vasárnap úgy állítja elénk Jézust, mint az egyház és a szívek királyát, aki az Ő országának törvényét tárja elénk a magvetésről szóló példázatban. Így kell megismerni a vasárnapokon azt, amire Pál apostol emlékeztet a Filippibeliekhez intézett levélben, hogy Krisztusban Isten hajolt hozzánk [...].” VÁSÁRHELYI 1937, [51]-52.

¹⁹⁵ „A mai nagypénteki istentisztelet alkalmával a legszentebb dologról, Jézus szívéről kívánok szólni előttetek.” VÁSÁRHELYI 1937, [115.]

¹⁹⁶ „Különös és igen meggondolkoztató dolog, hogy az ősi egyházi rendtartás épen ezt az igét tűzte ki húsvét első napjára az elmélkedés tárgyául.” VÁSÁRHELYI 1937, [120.]

¹⁹⁷ „Húsvétot ünneplünk.” VÁSÁRHELYI 1937, [124.]

¹⁹⁸ „Ezt a vasárnapot Rogate, azaz az imádság vasárnapjának szoktuk nevezni. Az elnevezés eredete nagyon messzire nyúlik vissza, amennyiben igen régi időkben Franciaországban egy nagy szárazság, földrengés sok szenvedésteljes napjaiban, Mummius püspök könyörgést rendelt el. Később már 1420. óta általánossá lett a szokás, hogy e napon, különösen a mezők oltalmáért, a termés megtartásáért, imádkoztak a gyülekezetekben. Így alakult ki az a szokás, hogy ezen a vasárnapon általában is az imádság lényegéről, feltételéről, áldásáról szólott az igehirdetés a felolvasott evangéliumi szent ige alapján.” VÁSÁRHELYI 1937, [157.]

Keresztyén hivatás [Konfirmáció napja,¹⁹⁹ *Áldozócsütörtök*²⁰⁰] Jn 15,26-27; 16,1-4; 1Pt 4,7-11
 Jövel Szentlélek Úristen [Pünkös^{d201}] ApCsel 2,1-11; Jn 14,23-31
 A Szentlélek [Pünkös^{d202}] 1Jn 4,2
 Az Isten iránt való szeretet [Szentháromság vasárnap²⁰³] 1Jn 4,16-21
 Szánakozom a sokaságon Róm 6,3-11; Mk 8,1-9
 Gonosz szolga Mt 25,30
 Mindazáltal Uram Róm 8,18-23; Lk 5,1-11
 Őrizkedjete... Mt 7,15-24; Róm 6,19-23
 A legfőbb parancsolat Mt 20,34-46; Ef 4,1-6
 Kétféle kenyér Mt 6,11; Jn 6,32b
 Megbocsátás Mt 18,23-35
 Az igazi segítő Mt 9,18-26
 Ami a legfontosabb Mt 7,24-27
 Jézus neve ApCsel 4,8-12
 A keresztyén otthon Kol 3,12-17
 A hívő ember okossága Róm 12,1-5
 Nem akarom... 2Móz 21,5

¹⁹⁹ „A mai napon teszik le a konfirmáló ifjaink a szent fogadást, amellyel a mi Urunk Jézus Krisztus hűséges követésére hitükről való nyílt biznyságtétellel kötelezik el magukat.” VÁSÁRHELYI 1937, [163.]

²⁰⁰ Feltételezés a korabeli gyakorlat és a prédikáció végén található következő indirekt utalás alapján: „Jézus azt ígerte tanítványainak, hogy ha Ő eltávozik tőlük, eljő majd a Vigasztaló, akit Ő küld nékik az Atyától, az igazságnak lelke, aki az Atyától származik és az tesz majd Őrála biznyságot.” VÁSÁRHELYI 1937, 167.

²⁰¹ „A mai szent ünnepeken sok-sok ezer ajkon zendül fel a nagy reformátornak gyönyörűséges pünköshti éneke: »Jövel Szentlélek Úristen...«.” VÁSÁRHELYI 1937, [169.]

²⁰² „A pünköshti ünnepek alatt egy komoly, intelligens református férfival beszélgettem, aki azt mondotta, hogy a pünköszt ünnepének megértésével szemben nagyon bizonytalanul áll a mai ember.” VÁSÁRHELYI 1937, [175.]

²⁰³ „Ezzel a mai vasárnapkal az anyaszentegyházban az úgynevezett ünneptelen egyházi félév kezdődik. A megelőző félévben voltak a kiemelkedő nagy ünnepek, karácsony, húsvét, pünköszt és ezeknek áldását hirdette nekünk összefoglalólag a Szentháromság vasárnapja. Az ünnepes félév minden tanítását abban a fögondolatban foglalhatjuk össze, hogy az egész ünnepes félév arról beszélt nekünk, amit az Isten tett érettünk, hogy az egész ünnepes félév áldott evangéliumot hirdetett az Isten irántunk való hatalmáról és szeretetéről [...]. Az ünnepes félévben az egész igehirdetés ennek a nagy igazságnak más és más szempontból való megvilágításában állott.

Az ünneptelen félévben az igehirdetésnek arra a nagy kérdésre kell felelnie, hogy Isten szeretetére miképpen kell nekünk választ adnunk. Ha az ünnepes félévben az Ige Isten irántunkban való szeretetéről szól, az ünneptelen félévben a tanításnak a mi Isten iránt való szeretetünkről kell szólnia. Ez az oka annak, hogy a régi egyházi rendtartás az ünneptelen félév első vasárnapjára épen a fölolvastott szentigét tűzte ki az elmélkedés tárgyául.” VÁSÁRHELYI 1937, [181.]

Ki keresztyén? 1Jn 3,11-19
 Keresztyén életmagatartás 1Pt 5,6-12
 A mi zsoltárunk Zsolt 42,1-6
 Vigasztaló tanítás Ézs 49,15
 Bemenék az Isten szent helyére Zsolt 73,16-17
 Érthetetlen magatartás Jer 8,4-8
 Mustármag és kovász Mt 12,31-34
 A mezőre... Ez 3,22
 Mint gyermek... 1Pt 1,13-14
 Isten szólott... Zsid 1,1
 Örökkévaló evangélium Jel 14,6
 A helyes út Mik 6,8
 A felekezeti iskola²⁰⁴ Zsolt 127,8
 Áldott összejövetel Ef 5,16-26
 Miért élnek? Róm 15,1-2

63. MELLÉKLET

LŐRINCZE GÉZA PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE²⁰⁵ (1941)

1940	Cím	Lekció/Textus	Dátum
Újév	<i>Isten velünk van</i>	Ézs 40,26-31/Ézs 41,10	1940 január 1, újév reggelén
Vízkereszt u. I.	<i>Megmérettél</i>	Dán 5,1-5.25-28	1940 január 7.
Vízkereszt u. II.	<i>Az út</i> ¹¹⁰	Jn 14,1-10/Jn 14,6	1940 január 14.
Hetvened v.	<i>Ismét mondom: örüljete</i> ¹¹¹	Préd 9,9-14/Préd 9,9/a	1940 január 21.
Hatvanad v.	<i>Jósaphát hajói</i>	1Kir 22,41-50/1Kir 22,49	1940 január 28.
Ötvened v.	<i>Szeretlek, Uram...</i>	Jn 21,15-23/Jn 21,15-23	1940 február 4-én
Nagyböjt I.	<i>Mint a kelő nap...</i>	Mt 5,8-13/Bír 5,31/b	1940 február 11-én

²⁰⁴ „Iskoláinkban újra kezdődik a munka.” VÁSÁRHELYI 1937, [323.]

²⁰⁵ LŐRINCZE 1941

1940	Cím	Lekció/Textus	Dátum
Nagyböjt II.	<i>A lélek böjtje</i> ¹¹²	Lk 18,9-14/1Tim 4,8	1940 február 18-án, böjtfő vasárnapján ¹¹³ úrvacsoraosztás előtt
	<i>A megtalált élet</i>	Mk 8,34-35	1940 február 18-án, délután úrvacsora vétele után
Nagyböjt III.	<i>Békesség Istentől</i>	Mt 24,6-13/Kol 3,15	1940 február 25-én
Nagyböjt IV.	<i>Az Úr az én pásztorom</i>	Zsolt 23/Zsolt 23,1	1940 március 3-án
Nagyböjt V.	<i>„Vágyik a mi szívünk Te utánad...”</i>	Jn 14,1-9/Jn 14,8-9	1940 március 10-én
---	<i>Hazafiúi emlékezés</i> ¹¹⁴	Gal 5,13	1940 március 15
Nagyböjt VI. – Virágvasárnap	<i>Királyok Királya (virágvasárnap)</i> ¹¹⁵	Mk 11,1-10/Mt 21,5	1940 március 17-én
	<i>Alázat a Király előtt</i>	Jak 4,10	1940 március 17-én, Virágvasárnap délután
Nagypéntek	<i>Krisztus meghalt miértünk</i> ¹¹⁶	Mk 15,33-41/1Kor 15,3	1940 március 22. Nagypéntek délelőtt
	<i>Uram, emlékezzél meg énrólam</i> ¹¹⁷	Lk 23,32-33	1940 március 22. Nagypéntek estében
Húsvét I.	<i>Krisztus feltámadott</i> ¹¹⁸	Mt 28,1-10/1Kor 15,20	1940 március 24. Húsvét vasárnapján délelőtt
	<i>Tegyük husvét bizonyosságot</i>	Róm 8,34-39	1940 március 24. Húsvét első napján, délután úrvacsoraosztás után
Húsvét II.	<i>Mária öröme</i>	Jn 20,11-18/Jn 14,18-21	1940 március 25-én, húsvét másnapján
Húsvét u. I.	<i>Akik kősziklára építene...</i>	Mt 7,21-29/Mt 7,21	1940 március 31. A romboló tavaszi áradás idején
Húsvét u. II.	<i>„Mutasd meg a Te útadat...”</i>	Mt 19,16-26/Zsolt 86,11	1940 április 7
Húsvét u. III.	<i>Hit és bizalom</i>	Mt 15,21-28/Mt 15,28	1940 április 14.
Húsvét u. IV.	<i>A magvetés</i>	Mt 13,1-16/Mt 13,16	1940 április 21.
Húsvét u. V.	<i>A nagy halászat</i>	Lk 5,1-10	1940 április 28.

MELLÉKLET

1940	Cím	Lekció/Textus	Dátum
Mennybemenetel	<i>Felméne a mennyek-be...</i> ¹¹⁹	ApCsel 1,6-11/ Jn16,28, Mt 28,20	1940 május 2-án, áldozócsüdtörtökön délelőtt
Húsvét u. VI.	<i>Anyák napján</i> ¹²⁰	1Kor 13,1-13/Péld 6,20-22	1940 május 5.
Pünkösd I.	<i>Pünkösdi Szentlélek</i> ¹²¹	ApCsel 2,1-6/ApCsel 2,3-4	1940 május 12-én, Pünkösd első napján, délelőtt
	<i>Az újjászüdő Szent- lélek</i>	Jn 3,5-7	1940 május 12. Pünkösd első napján délután, úrvacsora- osztás után
Pünkösd II.	<i>„Lesztek Nékem tanuim a Lélek által”</i>	ApCsel 2,26-36; ApCsel 1,7-8	1940 május 13-án. Pünkösd másnapján
Szentháromság v.	<i>A csendes hang, mely- ben Isten szól</i>	1Kir 19,4,8-12/1Kir 19,12	1940 május 19-én
Szth. u. I.	<i>Erő az erőtelenségben</i>	2Kor 11,23-31/2Kor 12,10	1940 május 26-án
Szth. u. II.	<i>A jó Pásztor, aki életét adja a juhokért...</i>	Jn 10,1-11/Jn 10,11	1940 június 2.
Szth. u. III.	<i>Örökkévaló irgalom</i>	Zsolt 89,1-19/2Kir 20,21	1940 június 9.
Szth. u. IV.	<i>A mi hitünk</i>	Zsid 11,6.33-40/1Jn 5,4	1940 június 16.
Szth. u. V.	<i>Új ég és új föld</i>	Kol 3,12-17/2Pt 3,13	1940 június 23
Szth. u. VI.	<i>Dávid és Salamon</i>	1Krón 28,1-10/1Krón 28,9	1940 június 30
Szth. u. VII.	<i>Jézus a tengeren jár</i>	Mt 14,22-33/Mt 14,27	1940 július 7.
Szth. u. VIII.	<i>Akik Istent szeretik...</i>	Mt 25,14-25/Róm 8,28	1940 július 14.
Szth. u. IX.	<i>Konkoly a búza között</i>	Mt 13,24-30/Mt 13,30	1940 július 21.
Szth. u. X.	<i>Jákób hazatérése</i>	1Móz 32,22-31/5Móz 30,1-3	1940 július 28.
Szth. u. XI.	<i>„Nékem az élet Krisz- tus...”</i>	ApCsel 9,1-6/Fil 1,21	1940 augusztus 4.
Szth. u. XII.	<i>Harag és gyűlölet</i>	Jak 1,19-27/Jak 1,20	1940 augusztus 11.
Szth. u. XIII.	<i>A tanítványok</i>	Mt 10,1-10/Mt 10,22	1940 augusztus 18-án
Szth. u. XIV.	<i>Az Isten szeretet</i>	1Kor 13/1Jn 4,8	1940 augusztus 25.

AZ EGYHÁZI ÉV

1940	Cím	Lekció/Textus	Dátum
Szth. u. XV. ¹²²	<i>Adjatok hálát az Istennek...</i>	Ézs 11,11; 12,1-6/ Ézs 12,4	1940 szeptember 2. Újkenyéri úrvacsoraosztáskor, Erdély egy részének felszabadulását követő első vasárnap
Szth. u. XVI.	<i>Iskolaév kezdetén</i>	Lk 11,20-26/Lk 11,20-21	1940 szeptember 8-án
Szth. u. XVII.	<i>Kegyelem Néktek</i>	Zsolt 24/2Móz 19,5	1940 szeptember 15-én
Szth. u. XVIII.	<i>Akik nem lehetnek kedvesek Isten előtt</i>	Róm 8,1-9/Róm 8,8	1940 szeptember 22.
Szth. u. XIX.	<i>Biblia-vasárnapi tanítás</i> ¹²³	ApCsel 8,26-35/Zsolt 25,4	1940 szeptember 29-én
Szth. u. XX.	<i>Október hatodikán</i> ¹²⁴	1Kir 14,25-28/1Kir 14,27	1940 október 6-án
Szth. u. XXI.	<i>Az árvák segedelme</i> ¹²⁵	5Móz 24,17-22/Zsolt 10,14b	1940 október 13-án. Árvák napján
Szth. u. XXII.	<i>Ha a lélek világít...</i>	2Móz 3,1-6; Jn 12,46	1940 október 20-án
Szth. u. XXIII.	<i>A kifogást kereső ember</i>	Préd 7,29	1940 október 27. Újbori úrvacsoraosztáskor délelőtt
	<i>Az egyetlen vigasztalás</i>	1Kor 3,23	1940 október 27-én, újbori úrvacsoraosztáskor délután
Reformáció	<i>Október harmincegyedikén</i> ¹²⁶	2Pt 1,2-11/Mk 7,7	1940 október 31-én
Szth. u. XXIV.	<i>... Ti is aképpen cselekedjetek azokkal</i>	Mt 7,1-6.12-14/Abd 1,15	1940 november 3-án
Szth. u. XXV.	<i>Hitt pedig Ábrahám az Istennek...</i>	1Móz 12,1-9/Róm 4,3	1940 november 10-én
Szth. u. XXVI.	<i>A tanítványok elindulnak...</i>	Lk 9,1-6/Lk 9,2	1940 november 17-én
Szth. u. XXVII.	<i>Kérjete, keressetek, zörgessetek...</i>	Lk 11,5-13/Lk 11,9	1940 november 24-én
Advent I.	<i>A bűn eredete</i>	Róm 5,15-21/Róm 5,18	1940 december 1-én
Advent II.	<i>„Készítsétek az Úrnak útját...”</i> ¹²⁷	Mt 3,1-12/Mt 3,3	1940 december 8-án. Ádvent első vasárnapján ¹²⁸

MELLÉKLET

1940	Cím	Lekció/Textus	Dátum
Advent III.	<i>Kitartó várakozás</i> ¹²⁹	Mt 25,1-12/Mt 24,44	1940 december 15-én. Advent második vasárnapján ¹³⁰
Advent IV.	<i>Jőjjetek és lássátok. Adventi</i> ¹³¹	Jn 1,35-42/Jn 1,40	1940 december 22-én, advent utolsó vasárnapján
Karácsony I.	<i>Dicsőség a magasságban</i> ¹³²	Lk 2,8-15/Lk 2,14a	1940 december 25-én, Karácsony első napján
	<i>Dicséret és hálaadás</i>	Zsid 13,15	1940 dec. 25-én. Karácsony első napján, délután, úrvacsoraosztás után
Karácsony II.	<i>Békesség a földön</i>	Mt 2,7-12/Lk 2,14b	1940 december 26. karácsony másnapján délelőtt
Karácsony u. v.	<i>Hálaadás év utolsó vasárnapján</i> ¹³³	Zsolt 32/ApCsel 28,15b, Zsolt 32,11b	1940 december 29-én, esztendő utolsó vasárnapján
Óév	<i>Búcsú az óévtől</i> ¹³⁴	Préd 3,11-12	1940 december 31-én, év utolsó estjén

64. MELLÉKLET

ECSEDY ALADÁR PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE²⁰⁶ (1947)

DR. ECSEDY ALADÁR: *EGY ÉV A SZÓSZÉKEN. VASÁRNPAP ÉS ÜNNEPDÉLELŐTTI PRÉDIKÁCIÓK. TAHITÓTFALU, 1947.*

Újév – Istennél minden lehetséges (Mk 10,26-27)

I. vasárnap – Új parancsolat (Jn 13,34-35)

II. vasárnap – Prédikáló cselekedetek (Mk 15,14; Jn 10,37-38)

III. vasárnap – Az atyai szív (Lk 15,20)

IV. vasárnap – Magatokért bosszút ne álljatok (Róm 12,18-19)

V. vasárnap – Szükség néktek újonnan születetek (Jn 3,7)

VI. vasárnap – Isten hűsége (1Kor 10,13)

VII. vasárnap – Jöjjön el a te országod (Mt 6,7)

²⁰⁶ Vö. ECSEDY 1947

- VIII. vasárnap – Bűn, amelyikről meg szoktunk feledkezni (Jak 4,17)
 IX. vasárnap – Lefelé a lejtőn (Lk 15,11-13)
 X. vasárnap – A bűn vonzóereje (1Móz 3,6; 13,10-11; Lk 22,5-6)
 XI. vasárnap – A bűn növekedése (Jak 1,14-15)
 XII. vasárnap – A bűn ígéretei (1Móz 3,4; Mt 4,9)
 XIII. vasárnap – Az ember védekezése a bűn ellen (Jak 4,7)
 XIV. vasárnap – A bűn malomkövei között (Róm 7,24)
 XV. vasárnap – A segítségért kiáltó ember (Zsolt 130,1)
 XVI. vasárnap – A keresztre szegezett bűn (1Pt 2,21-25; 2Kor 5,21)
 XVII. vasárnap – Ahol nincsen semmi bűn (Jel 21,22-27)
 Nagypéntek – Véren megváltva (1Pt 1,18-19)
 XVIII. vasárnap Husvét vasárnap – Hinni taníts Uram (Lk 24,11)
 Husvét hétfő – Hit, amely boldoggá tesz (Jn 20,29)
 XIX. vasárnap – Husvét után (Lk 19,10)
 XX. vasárnap – Jézussal az úton (Lk 24,15)
 A munka ünnepére május 1. Munkálkodjatok (Jn 6,27)
 Áldozó csütörtökre – Nem e világból... (Jn 18,36)
 Áldozó csütörtökre – A mennyei látás (ApCsel 26,19)
 XXI. vasárnap – Jőjjetek közelebb hozzám (1Móz 45,4)
 XXII. vasárnap – A Szentlélek temploma (1Kor 3,16-17)
 Pünkösd hétfő – A Szentlélek ajándéka (ApCsel 2,36-38)
 XXIII. vasárnap Szentháromság vasárnap – Szentháromság (1Jn 5,7)
 XXIV. vasárnap – Beteg-e valaki köztetek? (Jak 5,14-15)
 XXV. vasárnap – A testvéri szeretet (1Móz 45,15)
 XXVI. vasárnap – Kényszeríts bejönni mindenkit (Lk 14,23)
 XXVII. vasárnap – Egy a szükséges dolog (Lk 10,42)
 XXVIII. vasárnap – Van valami kevés panaszom ellened (Jel 2,14)
 XXIX. vasárnap – Mint a mező virága (Ézs 30,6-8)
 XXX. vasárnap – Jerikó újjáépítése (Józs 6,26; 1Kir 16,34)
 XXXI. vasárnap – Négy templom (ApCsel 16,13)
 XXXII. vasárnap – Nincs emberem (Jn 5,7)
 XXXIII. vasárnap – A Sátán kikért (Lk 22,31-32)
 XXXIV. vasárnap – Az élet kenyere (Jn 6,48-51)
 XXXV. vasárnap – A gyermekmisszió (Jn 6,9)
 XXXVI. vasárnap – A belső szoba (Mt 6,6)
 [A mi királyunk – ki van vágva a kötetből]
 XXXVII. vasárnap – Az iskola (1Sám 1,24)
 XXXVIII. vasárnap – Az ember arca (Róm 3,10-18)
 XXXIX. vasárnap – Megmaradni a szeretetben (Jn 15,9)

XL. vasárnap – A Biblia (Mt 5,18)
 XLI. vasárnap – Milyen az imádkozó ember? (Lk 18,9-14)
 XLII. vasárnap – Menjetek és vegyetek (1Móz 42,1-3)
 XLIII. vasárnap – A gyümölcstermő szolgálat (Jn 15,4)
 A reformáció emlékünnepén – Az égő csipkebokor (2Móz 3,2-3)
 XLIV. vasárnap – Ahogyan az ördög szeret (Bír 16,15-17)
 XLV. vasárnap – Ahogyan az ember szeret (Lk 10,30-34)
 XLVI. vasárnap – Ahogyan az Isten szeret (Jn 3,16)
 XLVII. vasárnap – Életmeghosszabbítás (Ézs 38,1-5)
 XLVIII. vasárnap Advent – Az ígéretek Istene (ApCssl 2,39)
 XLIX. vasárnap – A kegyelemmel megerősített szív (Zsid 13,9)
 L. vasárnap – A galambok (Zsolt 55,7)
 LI. vasárnap – Nem késik az Úr (Jel 22,20)
 Karácsony I. – Vedd a gyermeket és fuss! (Mt 2,13-15)
 Karácsony II. – Mit tanulhatunk a napkeleti bölcsektől? (Mt 2,9-11)
 LII. vasárnap – Az örökélet (Jn 17,3)
 Az esztendő utolsó napjára – Az ezüstkötél (Préd 12,8-9)

65. MELLÉKLET

TÖKÉS ISTVÁN–LÁSZLÓ DEZSŐ–BORBÁTH DÁNIEL PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE²⁰⁷
 (1975)

TÖKÉS ISTVÁN–LÁSZLÓ DEZSŐ–BORBÁTH DÁNIEL: *ŐT HALLGASSÁTOK.*
 PRÉDIKÁCIÓK AZ EGYHÁZI ÉV ALKALMAIRA.
 CLUJ-NAPOCA, 1975.²⁰⁸

Adventi örvendezés – adventi úrvacsoraosztáskor Mt 22,1-14; Ézs 61,10
 Adventi gyülekezet – advent 2. vasárnapjára Lk 12,35-48; Jel 3,7-13
 Az Úr közel – advent 3. vasárnapjára Ézs 44,1-11; Fil 4,4-5
 Adventi hívás – advent 4. vasárnapjára 1Móz 32,21-30; Ézs 48,16
 Élő karácsonyi fa – karácsony estéjére Jn 15,5
 „Örömondó Sion!” – karácsonyi Lk 2,1-18; Ézs 40,9-11
 Született néktek Megtartó – karácsonyi 2Móz 20,1-17; Lk 2,10-12
 A karácsony fényében – karácsonyi Mt 22,35-40; 1Jn 3,2-3

²⁰⁷ Vö. TÖKÉS–LÁSZLÓ–BORBÁTH 1975

²⁰⁸ RK 2-28921

Hadd ismerje meg nevemet... – karácsonyi Fil 4,4-9; Ézs 52,6-7
 Akik befogadták Őt – karácsonyi Lk 2,12-20; Jn 1,12
 Aki megnyer engem – karácsonyi Jn 1,1-16; Péld 8,35
 Magasztaljátok az Urat – óév estéjére Zsolt 118,28-29
 Az Úr előttünk megy – újévre Róm 8,31-35; 2Móz 13,21-22
 Az engedelmes fiú – karácsony utáni vasárnap Fil 2,1-11; Lk 2,41-52
 Megnyílt szemű ember szózata – epifánia 1. vas. 4Móz 24,10-17; 4Móz 24,1-7
 Jézus a zsinagógában – epifánia u. 2. vas. Ézs 42,1-12; Lk 4,16-22
 Mutasd meg orcádat – epiph. 3. vas.; az imahét végén Zsolt 103,1-13; Énekek 2,14
 Jöjjetek fiaim – septuagesima vas. Mt 11,25-39; Zsolt 34,12
 A méltó követés – sexagesima vas. Mt 19,16-30; Mt 10,37-42
 Világosság, üdvösség, erősség – estomihi vas. Róm 8,28-34; Zsolt 27,1-6
 Krisztus és a böjt – böjtfő vas. Ézs 58,1-12; Mk 2,18-22
 Boldog, akit megdorgál az Úr – meminiscere²⁰⁹ vas. Mt 5,1-12; Jób 5,17-20
 Az Úr öl és megelevenít – oculi vas. Mk 9,17-27; 1Sám 2,6-7
 Szentek, szeretettek – látare vas. 1Kor 13; Kol 3,12
 A Jézus pere – iudica vas. Ézs 53,1-12; Mt 26,57-69
 Hozsánna a Dávid Fiának... – virágvasárnapjára Mt 21,1-14; Mt 21,15-16
 Istennek ama Báránya – nagypénteki Ézs 53,1-8; Jn 1,29
 Krisztus keresztre feszítése – nagypénteki Mt 27,35-50; Jn 19,16-18
 Megváltó szeretet – nagypénteki Mk 15,25-34; Jn 3,16
 Jézus temetése – nagyszombat Lk 23,50-57
 Húsvét hajnala – húsvéti Mk 16,1-8; Jn 20,1-10
 Húsvéti keresztség – húsvéti 1Pt 1,3-9; Róm 6,4-11
 Hitem, azért szoltam – húsvéti Ez 37,1-14; 2Kor 4,13b-14
 Megelevenednek halottaid – húsvéti 1Kor 15,12-26; Ézs 26,19
 Szavadat hallattad – quasimodogeniti vas. Zsolt 19; Jer 15,16
 Az Isten nevében való áldás – misericordias Domini Zsid 13,18-21; 4Móz 6,22-27
 Örömetek teljes legyen – jubilate vas. Ézs 61,1-11; 1Jn 1,4-7
 Énekeljete felemelt szóval – cantate vas. Zsolt 96; 1Krón 15,16
 Serkenj föl – rogate vas. 1Kir 40,1-8; Ef 5,14-16
 A mi életünk: Krisztus – mennybemenetel napján Ef 4,7-16; Kol 3,1-4
 Oh Uram, mi Istenünk – exaudi vasárnapján Ef 3,14-21; 1Krón 29,11-13
 A Lélek biztatása – pünkösdi ApCsel 2,1-7; Lk 4,17-19
 Teljes pünkösdi kép – pünkösdi 1Kor 12,1-14; ApCsel 2,5-14a.41
 Kiöntöm Lelkemet – pünkösdi Jn 14,12-21; Ézs 44,3-5
 Szentlélek hatalma alatt – pünkösdi ApCsel 2,1-13; 1Sám 10,6-7

²⁰⁹ Sic! Hátul, a tartalomjegyzékben is így!

A Szentháromság Isten három ajándéka – Szentháromság vas. 1Jn 5,1-12; 2Kor 13,13

Egy a test – Szentháromság utáni 1. vas. Jn 17,18-24; Ef 4,4-6

Egy szív, egy út, egy szövetség – Szentháromság u. 2. vas. Jn 3,1-8; Jer 32,39-40

Keressétek a jót – Szentháromság u. 3. vas. Mt 7,7-14; Ám 5,14-15

Gyönyörködjék az Úrban – Szentháromság u. 4. vas. Zsolt 46; Zsolt 36,4-7a

Jézus Krisztus a kísértésben – Szentháromság u. 5. vas. Jak 1,1-15; Lk 4,1-13

Hű az Úr – Szentháromság u. 6. vas. Ef 3,16-21; 2Thessz 3,3-5

Tábor és sátor – Szentháromság u. 7. vas. Zsolt 84; 2Móz 33,7-11

Örvendező tanítványok – Szentháromság u. 8. vas. Ef 1,3-9; Lk 10,17-20

Új lehetőség – Szentháromság u. 9. vas. Mt 11,28-30; Lk 5,1-11

Egy példaképpé lett gyülekezet – Szentháromság u. 10. vas. 2Kor 8,1-9; 1Thessz 1,2-8

Hajtsátok birodalmatok alá a földet – Szentháromság u. 11. vas. Zsolt 9; 1Móz 1,28

Nyugalom – Szentháromság u. 12. vas. Zsid 4; 2Móz 20,8-11

Bölcs nyelv – Szentháromság u. 13. vas. Jak 3,1-12; Ézs 50,4-5

Ajtónyitás – újszengere Mt 25,1-13; Jel 3,19-22

Bibliai rokonság – Szentháromság u. 15. vas. Ruth 1,1-18; Ruth 1,15-18

A gyülekezet tagjai – Szentháromság u. 16. vas. Mt 16,13-20; 2Jn 1-3

A termékeny élet titka – Szentháromság u. 17. vas. Jn 15,1-8; 2Pt 1,3-8

Nincs emberem – Szentháromság u. 18. vas. Jn 3,14-21; Jn 5,1-9a

Béküljenek meg egymással – Szentháromság u. 19. vas. 2Kor 5,11-21; Filem 17-20

Gyöngédek, szelidek – Szentháromság u. 20. vas. Péld 25,18-28; Tit 3,2

Feljövénék – megérkezénék – Szentháromság u. 21. vas. Jn 1,35-52; Ezsdr 7,7-10

Meggyógyítom őket – Szentháromság u. 22. vas. Mk 9,14-29; Ézs 57,18-19

Világosság és öröm – reformáció napján Jel 21,1-17; Eszt 8,16-17

Kegyelemből élni – reformáció napján 2Móz 3,11-23; Róm 9,16b

Tudom, az én Megváltóm él! – halottak napján 1Thessz 4,13-18; Jób 19,25-27a

Gyászoló apa – advent e. 4. vas. 2Kor 1,1-7; 2Sám 12,16-26

Keresem az Urat – advent e. 3. vas. Ézs 40,25-31; Énekek 3,1-4

Illés utolsó földi útja – advent e. 2. vas. Zsid 13,7-14; 2Kir 2,1-12

Menjek-e veletek? – advent e. 1. vas. Lk 24,27-35; 2Móz 33,14-17²¹⁰

²¹⁰ A kötet végén még két esketési és két temetési beszédet találunk.

66. MELLÉKLET

BOROSS GÉZA PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE (1980, 2011)

1980 ¹³⁵	Bibliaolvasó Kalauz 1980 ¹³⁶	Boross Géza prédikációs sorozata (1980) ¹³⁷
<i>Újév</i>	Újév	Őbenne
<i>Újév u. vas.</i>	×	×
<i>Vízkereszt</i>	---	Megbocsátja minden bűnödöt! (Áldjad én lelkem az Urat 1.)
<i>Vízkereszt u. I.</i>	Imahét	Magányosok felkarolásával... (Hogyan szolgáljunk Istennek? 1.)
<i>II.</i>	---	Ábrahám istenélménye (Az istenélmény a Bibliában 1.)
<i>III.</i>	---	Mennyei Atyánk – tökéletes! (Jézus Krisztus istenképe: 1.)
<i>Hetvened v.</i>	Szeretetszolgálati vasárnap	Meggyógyítja minden betegségedet! (Áldjad én lelkem az Urat! 2.)
<i>Hatvanad v.</i>	---	Az evangélium előbbre vitele (Hogyan szolgáljunk Istennek? 2.)
<i>Ötvened v.</i>	---	Izsák istenélménye (Hogyan lehet Istent átélni? 2.)
<i>Nagyböjt I.</i>	Böjt 1. vas.	<i>Mennyei Atyánk – titkon néz (Jézus Krisztus istenképe: 2.)</i> ¹³⁸
<i>II.</i>	Bibliavasárnap	Megváltja életedet a koporsótól (Áldjad én lelkem az Urat! 3.)
<i>III.</i>	---	Sokak pártfogásával (Hogyan kell Istennek szolgálni? 3.)
<i>IV.</i>	---	Jákób istenélménye (Hogyan lehet Istent átélni? 3.)
<i>V.</i>	---	Mennyei Atyánk – ismeri szükségünket! (Jézus Krisztus istenképe: 3.)
<i>Virágvasárnap</i>	Virágvasárnap – Nyugdíjas lelkészek, lelkészözvegyek és árvák vasárnapja	<i>Vajha megismerted volna... (Virágvasárnap – Konfirmáció)</i> ¹³⁹
<i>Nagycsütörtök</i>	---	×
<i>Nagypéntek</i>	Nagyp. – Felsz[abadulás] ünn[epe]	<i>Az első szó a kereszten (Nagypéntek délelőtt)</i> ¹⁴⁰ <i>A váltáság csodája (Nagypéntek délután)</i> ¹⁴¹
<i>Nagyszombat</i>	---	×
<i>Húsvét I.</i>	Húsvétvasárnap	Ezt a Jézust! (Húsvét)
<i>Húsvét II.</i>	Húsvéthétfő	×

MELLÉKLET

1980 ¹³⁵	Bibliaolvasó Kalauz 1980 ¹³⁶	Boross Géza prédikációs sorozata (1980) ¹³⁷
<i>Húsvét u. I.</i>	---	Egzisztenciális felelősséggel (Hogyan kell Istennek szolgálni? 4.)
<i>II.</i>	Konfirmáció vasárnapja	József istenélménye (Hogyan lehet Istent átélni? 4.)
<i>III.</i>	---	Mindent a Fiúnak adott az Atya (Jézus Krisztus istenképe: 4.)
<i>IV.</i>	Lelkésztovábbképzés vasárnapja – Anyák napja	Isten regenerál I. (Áldjad én lelkem az Urat! 4.)
<i>V.</i>	---	A szentek megvidámítása (Hogyan kell Istennek szolgálni? 5.)
<i>Mennybemenetel</i>	Áldozócsütörtök	<i>Az igazi krisztusarc (Áldozócsütörtök reggel)</i> ¹⁴² <i>Áldozócsütörtök perspektívája (Áldozócsütörtök este)</i> ¹⁴³
<i>VI.</i>	---	Mózes istenélménye (Az istenélmény a Bibliában: 5.)
<i>Pünkösd I.</i>	Pünkösdv. – Gyermeknap	A próféta-ság lelke (Pünkösd)
<i>Pünkösd II.</i>	Pünkösdh.	×
<i>Szentháromság v.</i>	Szentháromság vasárnapja – Pedagógusnap	Kegyelemmel és irgalommal... (Áldjad, én lelkem, az Urat! 6.)
<i>Szth. u. I.</i>	---	Hasznos élettel (Hogyan kell Istennek szolgálni? 6.)
<i>II.</i>	---	Bálám istenélménye (Az istenélmény a Bibliában: 6.)
<i>III.</i>	---	Isten regenerál II. (Áldjad, én lelkem, az Urat! 7.)
<i>IV.</i>	---	Isten szabadsága (Jézus Krisztus istenképe: 6.)
<i>V.</i>	---	Megismerteti utait (Áldjad, én lelkem, az Urat! 7.)
<i>VI.</i>	---	Előbb önmagunkat!
<i>VII.</i>	---	A halk és szelíd hang: Illés istenélménye (Az istenélmény a Bibliában 7.)
<i>VIII.</i>	---	Isten gyümölcsöt vár (Jézus Krisztus istenképe: 7.)
<i>IX.</i>	Hirosima-vasárnap	Nem bűneink szerint (Áldjad, én lelkem, az Urat! 8.)
<i>X.</i>	---	Életnek beszédével (Hogyan szolgáljunk az Úrnak? 8.)

1980 ¹³⁵	Bibliaolvasó Kalauz 1980 ¹³⁶	Boross Géza prédikációs sorozata (1980) ¹³⁷
XI.	---	Nem csak kenyérrel (Úrvacsorai istentisztelet új kenyér alkalmából)
XII.	---	Hová fussak a te lelked elől? Dávid istenélménye (Az istenélmény a Bibliában 8.)
XIII.	---	Mennyei Atyánk – hívogat és választ (Jézus Krisztus istenképe 8.)
XIV.	---	Könyörületes Atya (Áldjad, én lelkem, az Urat! 9.)
XV.	Segélyezések vasárnapja	Krisztus hasznát! (Hogyan szolgáljunk az Úrnak? 9.)
XVI.	---	Jeremiás istenélménye (Az istenélmény az Ószövetségben 9.)
XVII.	---	<i>Élőknek istene [sic!] (Jézus Krisztus istenképe 9.)</i>
XVIII.	---	Örökkévaló kegyelem (Áldjad, én lelkem, az Urat! 10.)
XIX.	---	A levélírás, mint istentisztelet (Hogyan szolgáljunk az Úrnak? 10.)
XX.	---	Kádós, Kádós, Kádós! Ézsaiás istenélménye (Hogyan lehet Istent átélni? 10.)
XXI.	Közalapi vasárnap	Számadás a talentumról (Jézus Krisztus istenképe 10.)
[Reformáció]	---	<i>A lehullott lepel</i> ¹⁴⁴
XXII.	---	Uralma mindenkire kihat (Áldjad, én lelkem, az Urat! 11.)
XXIII.	---	A gondoskodás mint istentisztelet (Hogyan kell Istennek szolgálni? 11.)
XXIV.	---	x
XXV.	---	<i>A negyedik (Dániel könyvének egyik istenélménye) (Hogyan lehet Istent átélni? 11.)</i> ¹⁴⁵
Advent I.	Advent I. vas. – Ökumenikus és békeszolgálati vasárnap	Az Atya pohara. Advent I. (Jézus Krisztus istenképe: 11.)
II.	---	Áldjad, én lelkem, az Urat! Advent II. (Áldjad, én lelkem, az Urat! 12.)
III.	---	Hívó humanizmussal. Advent III. (Hogyan szolgáljunk az Úrnak? 12.)
IV.	---	Mária istenélménye. Advent IV. (Hogyan lehet Istent átélni? 12.)

MELLÉKLET

1980 ¹³⁵	Bibliaolvasó Kalauz 1980 ¹³⁶	Boross Géza prédikációs sorozata (1980) ¹³⁷
<i>Karácsony este</i>	---	×
<i>Karácsony I.</i>	Kar. I. nap.	A Karácsony istenképe
<i>Karácsony II.</i>	Kar. II. nap.	×
<i>Karácsony u. v.</i>	---	Mennyei Atyánk – a Fiúval és a Szentlélekkel uralkodik (Jézus Krisztus istenképe 12.)
<i>Óév</i>	---	Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk!

67. MELLÉKLET

REFORMÁTUS ÁGENDÁK²¹¹

(MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY: 1929, 1930, 1950, 1985)

ÁK 1929, 36-38.			ÁK 1929, 50-51.
<i>Bibliaolvasásra alkalmas részek vasárnapi istentiszteletre</i>	<i>Textusgyűjtemény igehirdetéshez I. Vasárnapi istentiszteletre.</i>	II. Ünnepi istentiszteletre	<i>Bibliaolvasásra alkalmas részek bűnbánati hetekre (hétköznapi)</i>
<i>Advent</i>	1. <i>Adventre</i>	1. <i>Karácsonyra</i> 2. <i>Óév utolsó estéjén</i> 3. <i>Újév első napján</i>	I. <i>Adventre</i> II. <i>Karácsonyra</i>
<i>Epifánia</i>	2. <i>Epifánia</i>	×	×
<i>Passzió</i>	3. <i>Passzió</i>	4. <i>Virágvasárnap</i> 5. <i>Nagypéntek</i>	III. <i>Passzióra</i>
<i>Húsvét és Pünköst között</i>	4. <i>Húsvét és Pünköst között</i>	6. <i>Húsvét</i> 7. <i>Áldozócsütörtök</i> 8. <i>Pünköst</i>	IV. <i>Húsvétra</i> V. <i>Pünköstre</i>
<i>Szentháromság vasárnapja</i>	×	9. <i>Szentháromság vasárnapja</i>	×
<i>Az ünneptelen félévre</i>	<i>Az ünneptelen félévre</i>	×	VI. <i>Új kenyérre</i>

²¹¹ Vö. FEKETE 1995/1996, 147-154.; FEKETE 1997, 110-123.; FEKETE 1999/2000, 470-487.

Lectionarium és textuarium IR 1930, 294-300.	ÁK 1950, 54-58. ¹⁴⁶
1. Ádventben	I. Advent II. Advent III. Advent IV. Advent
2. Karácsonykor	Karácsony Karácsony másodnapja
3. Karácsonyt követő vasárnapra	Karácsony utáni vasárnap
4. Esztendő utolsó napján	Új esztendő
5. Esztendő első napján	Újév utáni vasárnap
6. Esztendő első napját követő kb. 16 vasárnapra 1.	×
2. (Epiphania)	Epiphania vasárnap
3.	Vasárnap
4.	Vasárnap
5.	Vasárnap
6.	Vasárnap
7.	Vasárnap
8.	×
9.	Vasárnap (Septuagesima)
10.	Vasárnap (Sexagesima)
11.	Vasárnap (Estomihi)
12.	Vasárnap (Invocabit)
13.	Vasárnap (Reminiscere)
14.	Vasárnap (Oculi)
15.	Vasárnap (Lætare)
16.	Vasárnap (Judica)
7. Virágvasárnapon	Virágvasárnap
8. Nagypénteken	Nagycsütörtök Nagypéntek
9. Húsvétkor	Húsvét Húsvét másodnapja
10. Húsvét után következő vasárnapokra 1.	Vasárnap (Quasimodogeniti)
2.	Vasárnap (Misericord, Dom) [<i>sic!</i>]
3.	Vasárnap (Jubilate)
4.	Vasárnap (Cantate)
5.	Vasárnap (Rogate)

MELLÉKLET

Lectionarium és textuarium IR 1930, 294-300.	ÁK 1950, 54-58. ¹⁴⁶
11. Áldozó csütörtökre	Áldozócsütörtök
12. Áldozó csütörtök utáni vasárnapra	Vasárnap (Exaudi)
13. Pünkösdkor	Pünkösd Pünkösd másodnapja
14. Bibliaolvasásra (lectio) alkalmas bibliai részek az ünneptelen félév vasárnapjaira, azaz pünkösd-től ádvent első vasárnapjáig terjedő félév vasárnapjaira 1.	Szentháromság vasárnapja
2.	Vasárnap
3.	Vasárnap
4.	Vasárnap
5.	Vasárnap
6.	Vasárnap
7.	Vasárnap
8.	Vasárnap
9.	Vasárnap
10.	Vasárnap
11.	Vasárnap
12.	Vasárnap
13.	Vasárnap
14.	Vasárnap
15.	Vasárnap
16.	Vasárnap
17.	Vasárnap
18.	Vasárnap
19.	Vasárnap
20.	Vasárnap
21.	Vasárnap
22.	×
23.	×
24.	×
25.	×
26.	×
27.	×
28.	×

AZ EGYHÁZI ÉV

Lectionarium és textuarium IR 1930, 294-300.	ÁK 1950, 54-58. ¹⁴⁶
29.	×
30.	×
Reformáció ünnepén	×

Az egyházi év ünnepei IR 1985, 201-229.	D. Lekcionárium és textuárium IR 1985, 329-358.
Adventi vasárnapok Karácsony Böjti vasárnapok Virágvasárnap Nagypéntek Húsvét Áldozócsütörtök Pünkösöd Szentháromság-vasárnap	1. Advent alkalmaira 1.1 <i>Ökumenikus és békeszolgálati vasárnapra</i> 1.2 <i>A további adventi alkalmakra</i> 2. Karácsony alkalmaira 3. Karácsony utáni vasárnapra 4. Az év utolsó napjára 5. Az év első napjára 6. Egyetemes imahét alkalmaira 7. Szeretetszolgálati vasárnapra 8. Bibliavasárnapra 9. Böjt I. vasárnapjára 10. Virágvasárnapra 11. Nagypéntekre 12. Húsvétra 13. A konfirmáció vasárnapjára 14. Nyugdíjas lelkészek, lelkészözvegyek és árvák vasárnapjára 15. Anyák napja – Lelkésztovábbképzés vasárnapja 16. Az egyházi ének és zene vasárnapja 17. Afrika-vasárnapra 18. Áldozócsütörtökre 19. Áldozócsütörtök utáni vasárnapra 40. Esperes beiktatására Püspök beiktatására ¹⁴⁷
További ünnepek IR 1985, 230-268.	
Újévi istentisztelet Diakóniai vasárnap Bibliavasárnap Afrika-vasárnap Hiroshima-vasárnap Az új kenyérért hálát adó istentisztelet Október 31. – A reformáció emlékünnepe Halottak napja A) A templomban B) A temetőben Óévi istentisztelet	

	20. Gyermeknap – Szeretetotthonaink gyermeknapjára 21. Pünkösöd alkalmaira 22. Szentháromság vasárnapjára 23. Pedagógusnapra 24. Bethesda testvérközösség vasárnapjára – Nyugdíjas diakóniai munkások köszöntése alkalmára 25. Hiroshima vasárnapra 26. Az új kenyérért való hálaadás vasárnapjára 27. Segélyezések vasárnapjára 28. Közalapi vasárnapra 29. Reformáció ünnepére 30. Az év első vasárnapjától Pünkösdig azokra a vasárnapokra, amelyek nincsenek alkalomhoz kötve a Bibliaolvasó Kalauz szerint 31. A Pünkösöd utáni második vasárnaptól Advent első vasárnapjáig azokra a vasárnapokra, amelyek nincsenek alkalomhoz kötve a Bibliaolvasó Kalauz szerint 32. A keresztelés alkalmára 33. Úrvacsora alkalmára 34. Konfirmáció alkalmára 35. Házasságkötés megáldására 36. Temetésre 37. Lelkészbeiktatásra 38. Templomszentelésre 39. Presbiter és diakóniai munkás beiktatására

68. MELLÉKLET

XX-XXI. SZÁZADI MAGYAR, ILL. MAGYAR NYELVŰ RÓMAI KATOLIKUS
FORRÁSOK A II. Vatikáni Zsinat előtt és után²¹²

SZUNYOGH 1933	ÜMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
A megtestesülés ünnepekörének bevezetése. Ádvent	Az egyházi év napjai Ádventtől Húsvétig Ádvent	Az ádventi idő¹⁴⁹	Ádvent (Adventus Domini)
Ádvent első vasárnapja	Ádvent 1. vasárnapja	Ádvent első vasárnapja	Ádvent I. vasárnapja
Ádvent második vasárnapja	Ádvent 2. vasárnapja	Ádvent második vasárnapja	Ádvent II. vasárnapja
Ádvent harmadik vasárnapja	Ádvent 3. vasárnapja	Ádvent harmadik vasárnapja	Ádvent III. vasárnapja
Ádvent negyedik vasárnapja	Ádvent 4. vasárnapja	Ádvent negyedik vasárnapja	Ádvent IV. vasárnapja
December 24: Karácsony vigiliája	December 24. Karácsony vigiliája	Karácsony előestéje ¹⁵⁰	December 24. Karácsonyi vigília-mise (Ad missam in Vigilia)
A megtestesülés ünnepekörének fő- ünnepei. Karácsony ünnepe	x	A karácsonyi idő¹⁵¹	Karácsony (Tempus Nativitatis)
Az éjféli mise; Hajnali mise; Ünnepi mise	Karácsony: Éjféli mise; Pásztorok miséje; Ünnepi mise	Karácsony napja ¹⁵² Karácsony nyolcada	December 26. Urunk születése: Karácsony (In Nativitate Domini); Éjféli mise (Ad missam in Nocte); Hajnali mise: „Pásztorok miséje” (Ad missam in Aurora); Karácsonyi nagymise (Ad missam in Die)
Karácsony nyolcada. December 26.: Szent István első vértanu [...]	December 26. Karácsony másnapja, Szent István első vértanu	Szent István első vértanu	December 26. Szent István első vértanu

²¹² Vö. SS 2000, 78-81.; DOBSZAY 2003; BENKŐ 2010, 161-178.

MELLÉKLET

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Vasárnap karácsony nyolcadában	Vasárnap Karácsony nyolcadában	[Karácsony] nyolca- da alatti vasárnap a Szent Család ünne- pe ¹⁵³	Szent Család Vasár- napja
December 31.: Szent Szilveszter pápa és hitvalló	[December 29-31. Karácsonyi ünnepi miséje, Szentlecke és Evangélium a Pászto- rok miséjéből] ¹⁵⁴	Nyolcad alatti nap ¹⁵⁵	×
Január 1: Kiskarác- sony. (Karácsony nyolcada.)	Január 1. Újév	Karácsony nyolcada: Mária istenanyaságá- nak főünnep, Jézus névadása	Január 1. Karácsony nyolcadnapja, Szűz Mária istenanyasá- gának ünnepe
Jézus szentséges Nevének ünnepe ¹⁵⁶	Vasárnap Újév és Vízkereszt között, Jézus Szent Neve	Karácsony utáni má- sodik vasárnap ¹⁵⁷	Vasárnap Újév és Vízkereszt között
Január 5: Vízke- reszt (háromki- rályok) vigiliája; Január 6: Vízkereszt. (Epiphania.)	Január 6. Vízkereszt	Vízkereszt ¹⁵⁸	Január 6. Urunk megjelenése: Vízke- reszt (In Epiphania Domini)
A szentcsalád ün- nepe. (Vízkereszt nyolcadába eső va- sárnap.)	×	Az Úr megkeresztel- kedésének ünnepe; ¹⁵⁹ [Vízkereszt utáni vasárnap ¹⁶⁰]	Urunk megke- resztelkedése (In Baptismate Domini) [= Évközi I. vásár- nap ¹⁶¹]
Január 13: Vízkereszt nyolcada	Január 13. A mi Urunk Jézus Krisztus megkeresztelkedésé- nek ünnepe	×	×
A megtestesülés ünnepkörének befe- jezése. ¹⁶²	×	Az „évközi” idő ¹⁶³	Évközi idő (Tempus per Annum) ¹⁶⁴
Vízkereszt utáni 1. vasárnap	Vízkereszt utáni 1. vasárnap, Szentcsa- lád vasárnapja	Évközi második vasárnap	Évközi II. vasárnap
Vízkereszt utáni 2. vasárnap	Vízkereszt után 2. vasárnap ¹⁶⁵	Évközi harmadik vasárnap	Évközi III. vasárnap
Vízkereszt után 3. vasárnap	Vízkereszt után 3. vasárnap	Évközi negyedik vasárnap	Évközi IV. vasárnap
Vízkereszt utáni 4. vasárnap	Vízkereszt után 4. vasárnap	Évközi ötödik va- sárnap	Évközi V. vasárnap

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Vízkereszt utáni 5. vasárnap	Vízkereszt után 5. vasárnap	×	×
Vízkereszt utáni 6. vasárnap	Vízkereszt után 6. vasárnap	×	×
A megváltás ünnep- körének távolabbi előkészülete. A böjtbevezető idő.	×	×	×
Hetvenedvasárnap	Hetvenedvasárnap	Évközi hatodik va- sárnap	Nagyböjt előtti III. (Hetvened-) vasárnap (Septuagesima) [=Év- közi VI. vasárnap ¹⁶⁶]
Hatvanad vasárnap	Hatvanadvasárnap	Évközi hetedik va- sárnap	Nagyböjt előtti II. (Hatvanad-) vasár- nap (Sexagesima) [= Évközi VII. vasár- nap ¹⁶⁷]
Ötvened vasárnap	Ötvenedvasárnap	Évközi nyolcadik vasárnap	Nagyböjt előtti I. (Ötvened-) vasárnap (Quinquagesima) [= Évközi VIII. vasár- nap]
A megváltás ünnepe- inek közelebbi előké- születe. A nagyböjt.	Nagyböjti idő	A nagyböjti idő	Nagyböjt (Tempus Quadragesimæ)
Hamvazószerda	Hamvazószerda	Hamvazószerda	Hamvazószer- da (Feria quarta Cinerum)
Nagyböjt I. vásár- napja	Nagyböjt 1. vásár- napja	Nagyböjt első vásár- napja	Nagyböjt I. vásár- napja
Nagyböjt 2. vásár- napja	Nagyböjt 2. vásár- napja	Nagyböjt második vasárnapja	Nagyböjt II. vásár- napja
Nagyböjt 3. vásár- napja	Nagyböjt 3. vásár- napja	Nagyböjt harmadik vasárnapja	Nagyböjt III. vásár- napja
Nagyböjt 4. vásár- napja	Nagyböjt 4. vásár- napja	Nagyböjt negyedik vasárnapja	Nagyböjt IV. vásár- napja
Közvetlen előkészü- let a megváltás ün- nepeire. A szenvedés ideje.	×	×	A szenvedés időszaka (Tempus Passionis)

MELLÉKLET

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
A szenvedés vasárnapja. (Feketevasárnap.)	A szenvedés 1. vasárnapja, Feketevasárnap	Nagyböjt ötödik vasárnapja	Nagyböjt V. vasárnapja: „Feketevasárnap” (Dominica de Passione)
×	Nagyhét	Nagyhét	Nagyhét (Hebdomada Sancta)
Virágvasárnap	A szenvedés 2. vasárnapja, Virágvasárnap	Virágvasárnap, az Úr szenvedésének vasárnapja; [Nagyböjt VI. vasárnapja ¹⁶⁸]	Virágvasárnap (Dominica in Palmis)
A szent és nagy-hét.	×	×	×
Nagyhétfő	Nagyhétfő	×	Nagyhétfő
Nagykedd	Nagykedd	×	Nagykedd
Nagyszerda	Nagyszerda	×	Nagyszerda
A három szent nap. (Triduum sacrum.)	×	A húsvéti szent háromnap ¹⁶⁹	Az Úr szenvedésének és feltámadásának húsvéti szent háromnapja (Sacrum triduum paschale passionis et resurrectionis Domini)
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök: Szentmise az utolsó vacsora emlékére (Feria quinta ad missam vespertinam in cena Domini) ¹⁷⁰
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek: Az Úr szenvedésének liturgiája (Feria sexta in Passione Domini; Parasceve)
Nagyszombat	Nagyszombat, [Húsvét éjjele] ¹⁷¹	Nagyszombat, húsvéti virrasztás ¹⁷²	Nagyszombat: Virrasztás a szent éjszakában (Sabbato sancto ad Vigiliam paschalem in nocte sancta)
A megváltás ünnepkörének főünnepei.	Az egyházi év napjai Húsvét és Pünkösd utáni idő	A húsvéti idő ¹⁷³	Húsvét (Tempus Paschale)

ÁZ EGYHÁZI ÉV

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvét nyolcada, ¹⁷⁴ [Húsvét vasárnap ¹⁷⁵]	Húsvét vasárnap nagy mise (Dominica Resurrectionis ad missam in Die)
A húsvét kis nyolca- da. Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	×	Húsvét nyolcada, Húsvéthétfő
Húsvétkedd	Húsvétkedd	×	×
Húsvét utáni szerda	Húsvét utáni szerda	×	×
Húsvét utáni csü- törtök	Húsvét utáni csü- törtök	×	×
Húsvét utáni péntek	Húsvét utáni péntek	×	×
Húsvét utáni szom- bat	Húsvét utáni szom- bat	×	×
Húsvét nagy nyolca- da. Húsvéti idő. ¹⁷⁶	×	×	A húsvéti időszak
Húsvét után 1. va- sárnap. ¹⁷⁷ (Fehérva- sárnap.)	Húsvét után 1. vásár- nap, Fehérvásárnap ¹⁷⁸	Húsvét második vasárnapja; [Húsvét nyolcada, ¹⁷⁹ Fehérva- sárnap]	Húsvét II. vasárnapja
Húsvét után 2. va- sárnap	Húsvét után 2. vásár- nap ¹⁸⁰	Húsvét harmadik vasárnapja	Húsvét III. vásár- napja
Húsvét után 3. va- sárnap	Húsvét után 3. va- sárnap	Húsvét negyedik vasárnapja	Húsvét IV. vásár- napja
Húsvét után 4. va- sárnap	Húsvét után 4. va- sárnap	Húsvét ötödik vásár- napja	Húsvét V. vásárnapja
Húsvét utáni 5. va- sárnap	Húsvét után 5. va- sárnap	Húsvét hatodik va- sárnapja	Húsvét VI. vásár- napja
Keresztjáró napok. (Áldozócsütörtök előtti hétfő, kedd és szerda.)	Húsvét után 6. héten hétfő, kedd, szerda, Keresztjáró napok	Keresztjáró napok	×
Áldozócsütörtök vigiliája; Áldozócsü- törtök	Áldozócsütörtök vigiliája, Húsvét utáni 6. héten Áldo- zócsütörtök	Urunk mennybeme- netele ¹⁸¹	Urunk mennybeme- netele (In Ascensione Domini)
Húsvét után 6. va- sárnap	Húsvét után 6. va- sárnap	Húsvét hetedik va- sárnapja ¹⁸²	Húsvét VII. vásár- napja

MELLÉKLET

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Szombat, Püskös vigíliája; Püskös vasárnap	Püskös vigíliája; Püskös vasárnap	Püskös vasárnap	Püskös vasárnapi nagy mise (Dominica Pentecostes ad missam in Die)
x	x	Az „évközi” idő ¹⁸³	x
Püsköshétfő	Püsköshétfő	x	Püsköshétfő
Püskös utáni kedd	Püskös utáni kedd	x	x
Püskös utáni szerda	Püskös utáni szerda	x	x
Püskös utáni csütörtök	Püskös utáni csütörtök	x	x
Püskös utáni péntek	Püskös utáni péntek	x	x
Püskös utáni szombat	Püskös utáni szombat	x	x
A megváltás ünnepeinek befejezése. A püskös utáni vasárnapok.	x	x	x
Szentháromság vasárnapja	Püskös után 1. vasárnap, Szentháromság vasárnapja	Szentháromság fő- ünnepe ¹⁸⁴	Szentháromság Vasárnapja (Dominica Sanctissimæ Trinitatis)
Püskös után 1. vasárnap ¹⁸⁵	Püskös utáni 1. vasárnap	Évközi kilencedik vasárnap	Évközi IX. vasárnap ¹⁸⁶
Püskös után 2. vasárnap	Püskös után 2. vasárnap ¹⁸⁷	Évközi tizedik vasárnap	Évközi X. vasárnap
Püskös után 3. vasárnap	Püskös után 3. vasárnap	Évközi tizenegyedik vasárnap	Évközi XI. vasárnap
Püskös után 4. vasárnap	Püskös után 4. vasárnap	Évközi tizenkettedik vasárnap	Évközi XII. vasárnap
Püskös után 5. vasárnap	Püskös után 5. vasárnap	Évközi tizenharmadik vasárnap	Évközi XIII. vasárnap
Püskös után 6. vasárnap	Püskös után 6. vasárnap	Évközi tizennegyedik vasárnap	Évközi XIV. vasárnap
Püskös után 7. vasárnap	Püskös után 7. vasárnap	Évközi tizenötödik vasárnap	Évközi XV. vasárnap
Püskös utáni 8. vasárnap ¹⁸⁸	Püskös után 8. vasárnap	Évközi tizenhatodik vasárnap	Évközi XVI. vasárnap

AZ EGYHÁZI ÉV

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Pünkösd után 9. vasárnap	Pünkösd után 9. vasárnap	Évközi tizenhetedik vasárnap	Évközi XVII. vásár- nap
Pünkösd után 10. vasárnap	Pünkösd után 10. vasárnap	Évközi tizennyolca- dik vasárnap	Évközi XVIII. va- sárnap
Pünkösd után 11. vasárnap	Pünkösd után 11. vasárnap	Évközi tizenkilence- dik vasárnap	Évközi XIX. vasárnap
Pünkösd után 12. vasárnap	Pünkösd után 12. vasárnap	Évközi huszadik vasárnap	Évközi XX. vasárnap
Pünkösd után 13. vasárnap	Pünkösd után 13. vasárnap	Évközi huszonegye- dik vasárnap	Évközi XXI. vasárnap
Pünkösd után 14. vasárnap	Pünkösd után 14. vasárnap	Évközi huszonkette- dik vasárnap	Évközi XXII. vásár- nap
Pünkösd után 15. vasárnap	Pünkösd után 15. vasárnap	Évközi huszonhar- madik vasárnap	Évközi XXIII. va- sárnap
Pünkösd után 16. vasárnap	Pünkösd után 16. vasárnap	Évközi huszonnegy- edik vasárnap	Évközi XXIV. va- sárnap
Pünkösd után 17. vasárnap	Pünkösd után 17. vasárnap	Évközi huszonötödik vasárnap	Évközi XXV. vásár- nap
Pünkösd után 18. vasárnap	Pünkösd után 18. vasárnap	Évközi huszonhato- dik vasárnap	Évközi XXVI. va- sárnap
Pünkösd után 19. vasárnap	Pünkösd után 19. vasárnap	Évközi huszonhete- dik vasárnap	Évközi XXVII. va- sárnap
Pünkösd után 20. vasárnap	Pünkösd után 20. vasárnap	Évközi huszonnyol- cadik vasárnap	Évközi XXVIII. va- sárnap
Pünkösd után 21. vasárnap	Pünkösd után 21. vasárnap	Évközi huszonkilen- cedik vasárnap	Évközi XXIX. va- sárnap
Pünkösd után 22. vasárnap	Pünkösd után 22. vasárnap	Évközi harmincadik vasárnap	Évközi XXX. vásár- nap
Pünkösd után 23. vasárnap	Pünkösd után 23. vasárnap	Évközi harmincegye- dik vasárnap	Évközi XXXI. va- sárnap
Pünkösd után 24-27. vasárnap ¹⁸⁹	×	×	×
×	×	Évközi harmincket- tedik vasárnap	Évközi XXXII. va- sárnap
×	×	Évközi harminchar- madik vasárnap	Évközi XXXIII. va- sárnap

MELLÉKLET

SZUNYOGH 1933	ÚMM 1969	Mysterii Paschalis <i>motu proprio</i> (1969. február 14.) ¹⁴⁸	GH 2007
Pünkösd után utolsó vasárnap	Pünkösd után 24. vasárnap	Évközi harmincne- gyedik vasárnap; ¹⁹⁰ [Évközi utolsó va- sárnap, Krisztuski- rály ¹⁹¹]	Évközi XXXIV. va- sárnap [= Krisztus Király Vasárnapja (Dominica D. N. Jesu Christi Universum Regis) ¹⁹²]

69. MELLÉKLET

XX-XXI. SZÁZADI MAGYAR EVANGÉLIKUS FORRÁSOK²¹³

RAFFAY ÁGENDA (1932)

LITURGIKUS REND (1936, ²1943)

A GYERMEK VASÁRNAPJA (1937)

KÁLDY ÁGENDA (1963)

ÁGENDA (1996, 2010)

EVANGÉLIKUS ISTENTISZTELET – LITURGIKUS KÖNYV (2007)

ÚTMUTATÓ (2005-2014)

Ágenda az evangélikus lelkészi teendők vezérkönyve.

Irta D. Raffay Sándor. Budapest, 1932.

A) Karácsonyi ünnepkör

Ádventi vasárnapok

Ádvent 1. vasárnapján

Ádvent 2. vasárnapján

Ádvent 3. vasárnapján

Ádvent 4. vasárnapján

Az esztendő utolsó vasárnapján

Az esztendő első vasárnapján

Vízkereszt vasárnapjain

Vízkereszt utáni 1-ső vasárnap

Vízkereszt utáni 2-ik vasárnap

²¹³ Vö. JÁNOSSY 1932, 164-169.; HAFENSCHER 1999/2000, 436-442.; HAFENSCHER 2009, [118-157., 251-271.]; HAFENSCHER 2010, 221-225.

Vízkereszt utáni 3-ik vasárnap

Vízkereszt utáni 4-ik vasárnap

Vízkereszt utáni 5-ik vasárnap

Vízkereszt utáni 6-ik

Hetvened vasárnap

Hatvanad vasárnap

B) Húsvéti ünnepkör

a) *Bőjt vasárnapok*

Bőjt 1. (Esto mihi) vasárnap

Bőjt 2. (Invocavit) vasárnapján

Bőjt 3. (Reminiscere) vasárnapján

Bőjt 4. (Oculi) vasárnapján

Bőjt 5. (Laetare) vasárnapján

Bőjt 6. (Judica) vasárnapján

b) *Húsvét utáni vasárnapok*

Húsvét u. 1. (Quasimodo geniti) vasárnap

Húsvét u. 2. (Misericordias Domini) vasárnap

Húsvét u. 3. (Jubilate) vasárnap

C) Pünkösdi ünnepkör

Cantate vasárnap

Rogate vasárnap

Exaudi vasárnap

Szentháromság vasárnapok

Szentháromság u. 1. vasárnapon

Szentháromság u. 2. vasárnapon

Szentháromság u. 3. vasárnapon

Szentháromság u. 4. vasárnapon

Szentháromság u. 5. vasárnapon

Szentháromság u. 6. vasárnapon

Szentháromság u. 7. vasárnapon

Szentháromság u. 8. vasárnapon

Szentháromság u. 9. vasárnapon

Szentháromság u. 10. vasárnapon

Szentháromság u. 11. vasárnapon

Szentháromság u. 12. vasárnapon

Szentháromság u. 13. vasárnapon

Szentháromság u. 14. vasárnapon

Szentháromság u. 15. vasárnapon

Szentháromság u. 16. vasárnapon

Szentháromság u. 17. vasárnapon
 Szentháromság u. 18. vasárnapon
 Szentháromság u. 19. vasárnapon
 Szentháromság u. 20. vasárnapon
 Szentháromság u. 21. vasárnapon
 Szentháromság u. 22. vasárnapon
 Szentháromság u. 23. vasárnapon
 Szentháromság u. 24. vasárnapon
 Szentháromság u. 25. vasárnapon
 Szentháromság u. 26. vasárnapon
 Szentháromság u. 27. vasárnapon
 Fekete vasárnap

1. Egyetemes keresztyén ünnepek

a) *Karácsony ünnepe*

Karácsony első ünnepe

Karácsony második ünnepe

Vízkereszt ünnepe

Virágvasárnap

Nagypénteken

b) *Húsvét ünnepe*

Húsvét első ünnepe

Húsvét második ünnepe

Áldozócsüdtörtökön

c) *Pünkösöd ünnepe*

Pünkösöd első ünnepén

Pünkösöd második ünnepén

Szentháromság ünnepe

2. Különös és alkalmi ünnepek

Az egyetemes keresztyén ünnepeken kívül vannak egyházunknak különös vagyis felekezeti ünnepei is, de vannak olyanok is, amelyeket saját egyházunk kebelében sem tartanak meg mindenütt. Sőt vannak olyanok is, amelyeket bizonyos alkalmak és körülmények hívnak életre. Ezek sem az egyetemes ünnepek közé, sem a közönséges vasárnapok közé nem sorozhatók, ezért kell velük külön foglalkoznunk. Nem tartom azonban szükségesnek, hogy ezeket külön csoportokba tagoljuk.

Az esztendő utolsó estéje

Az esztendő első reggele

Újév délutánján

Reformáció ünnepe
Bűnbánó istentisztelet
Aratási hálaünnep
Missziói ünnep
Külmissziói ünnepen
Belmissziói ünnepen
Gyámintézeti ünnep
Bibliai ünnep
Egyházi gyűléseken
Egyházi egyesületek ünnepén
Tanév nyitásakor
Tanév zárásakor
Imádság templomszentelés emlékünnepe
Imádság sajtóvasárnapon
Nemzeti ünnepen

Liturgikus rend. Lelkészi szolgálat. Budapest, 1936.

Liturgikus rend lelkesi szolgálat. Második kiadás. Budapest, 1943.

Ádventben I., II., III., IV.

Karácsonykor I.,[II.]²¹⁴

Az év utolsó vasárnapján és az év utolsó estéjén

Újévkor

Az év első vasárnapján

Vízkereszt ünnepén és vízkereszt vasárnapjain I., II., III., IV., V., VI., *Hetvened vasárnap, Hatvanad vasárnap, Ötvened vasárnap* (Esto mihi)

[Hetvened, Hatvanad és Ötvened vasárnapon]

Böjtkor I. *Invocavit*, II. *Reminiscere*, III. *Oculi*, IV. *Laetare*, V. *Judica*

Virágvasárnap

Nagypénteken

Husvétkor I., II.

[Húsvétkor I., II.]

Húsvét után I. *Quasimodo geniti*, II. *Misericordias Domini*, III. *Jubilate*, IV. *Cantate*, V. *Rogate*, VI. *Exaudi*

Áldozócsütörtökön

[Mennybemenet ünnepén]

²¹⁴ A második kiadás változásait [] között közlöm

Pünkösdkor I., II.
Szentháromsági vasárnapokon
Reformáció ünnepén
Bűnbánat napján
Aratási hálaadó ünnepen
Missziói ünnepen
Gyámintézeti istentiszteleten
Tanév nyitásakor
Tanév zárásakor
Ifjúsági istentiszteleten
Gyermek istentiszteleten
Nemzeti ünnepen
[I. Rendes vasárnapi istentisztelet idején. II. Különleges alkalmi istentiszteleten.]
Úrvacsoraosztás
[Délutáni és esti istentisztelet.]

*A gyermek vasárnapja. I. kötet. Gyermekistentiszteleti beszédvázlatok
Ádvent első vasárnapjától mennybemenetel ünnepéig.
A dán, finn, norvég és svéd evangélikus egyházi gyermekirodalomból
feldolgozták: WOLF Lajos ceglédi, DEDINSZKY Gyula kiskőrösi, KISS György
bényei lelkészek. Budapest, 1937.*

Ádvent 1. vasárnapja
Ádvent 2. vasárnapja
Ádvent 3. vasárnapja
Ádvent 4. vasárnapja
Karácsony 1. ünnepe
Karácsony 2. ünnepe
Karácsony utáni vasárnap
Újév napja
Újév utáni vasárnap
Vízkereszt napja
Vízkereszt utáni 1. vasárnap
Vízkereszt utáni 2. vasárnap
Vízkereszt utáni 3. vasárnap
Vízkereszt utáni 4. vasárnap
Vízkereszt utáni 5. vasárnap
Hetvened vasárnap

Hatvanad vasárnap
 Ötvened vasárnap
 Böjt 1. vasárnapja
 Böjt 2. vasárnapja
 Böjt 3. vasárnapja
 Böjt 4. vasárnapja
 Böjt 5. vasárnapja
 Virágvasárnap
 Nagypéntek
 Husvét 1. ünnepe
 Husvét 2. ünnepe
 Husvét utáni 1. vasárnap
 Husvét utáni 2. vasárnap
 Husvét utáni 3. vasárnap
 Husvét utáni 4. vasárnap
 Husvét utáni 5. vasárnap

<i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.</i> <i>[= Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 1996.; Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 2010.]</i>	<i>Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Budapest, 2007.¹⁹³</i>
×	III. A vasárnapi és ünnepnap i istentisztelet változó részei (proprium)
Ádvent 1. vasárnapja ¹⁹⁴	Advent első vasárnapja
Ádvent 2. vasárnapja	Advent második vasárnapja
Ádvent 3. vasárnapja	Advent harmadik vasárnapja
Ádvent 4. vasárnapja	Advent negyedik vasárnapja
Karácsony este	Szenteste
Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe
Karácsony 2. napja	Karácsony második napja
×	December 26.: (Szent) István vértanú ünnepe
×	December 27.: (Szent) János apostol és evangélista ünnepe
Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap
Óév este	Óév este

MELLÉKLET

<i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.</i> [= <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 1996.;</i> <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 2010.]</i>	<i>Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Budapest, 2007.¹⁹³</i>
Újév	Újév
Újév utáni vasárnap	Az esztendő első vasárnapja
Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt (Epifánia) ünnepe
Vízkereszt után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni első vasárnap
Vízkereszt után 2. vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni második vasárnap
Vízkereszt után 3. vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni harmadik vasárnap
Vízkereszt után 4. vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni negyedik vasárnap
Vízkereszt után 5. vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni ötödik vasárnap
Vízkereszt után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe utáni utolsó vasárnap
Hetvened vasárnapja	Hetvened vasárnap (Septuagesima)
Hatvanad vasárnapja	Hatvanad vasárnap (Sexagesima – Exurge Domine)
Ötvened vasárnapja: Esto mihi ¹⁹⁵	Ötvened vasárnap (Quinquagesima – Esto mihi)
Böjt 1. vasárnapja: Invocavit	Böjt első vasárnapja (Invocavit)
Böjt 2. vasárnapja: Reminiscere	Böjt második vasárnapja (Reminiscere)
Böjt 3. vasárnapja: Oculi	Böjt harmadik vasárnapja (Oculi)
Böjt 4. vasárnapja: Laetare	Böjt negyedik vasárnapja (Laetare)
Böjt 5. vasárnapja: Judica	Böjt ötödik vasárnapja (Judica)
Böjt 6. vasárnapja: Palmarum	Böjt hatodik vasárnapja – Virágvasárnap (Palmarum)
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök
Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe
Húsvét 2. napja	Húsvét második napja
Húsvét után 1. vasárnap: Quasi modo geniti	Húsvét utáni első vasárnap – Fehérvasárnap (Quasi modo geniti)
Húsvét után 2. vasárnap: Misericordia Domini	Húsvét utáni második vasárnap – A jó Pásztor vasárnapja (Misericordia Domini)
Húsvét után 3. vasárnap: Jubilate	Húsvét utáni harmadik vasárnap (Jubilate)
Húsvét után 4. vasárnap: Cantate	Húsvét utáni negyedik vasárnap (Cantate)

<i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.</i> [= <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 1996.;</i> <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 2010.]</i>	<i>Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Budapest, 2007.¹⁹³</i>
Húsvét után 5. vasárnap: Rogate	Húsvét utáni ötödik vasárnap (Rogate)
Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe
Húsvét után 6. vasárnap: Exaudi	Húsvét utáni hatodik vasárnap (Exaudi)
Pünkösd ünnepe	Pünkösd ünnepe
Pünkösd 2. napja	Pünkösd második napja
Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe
Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni első vasárnap
Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni második vasárnap
Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni harmadik vasárnap
Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni negyedik vasárnap
Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni ötödik vasárnap
Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnap
Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni hetedik vasárnap
Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni nyolcadik vasárnap
Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni kilencedik vasárnap
Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizedik vasárnap (Jeruzsálem pusztulásának emlékünnepe) ¹⁹⁶
Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenegyedik vasárnap
Szentháromság után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenkettedik vasárnap
Szentháromság után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenharmadik vasárnap
Szentháromság után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizennegyedik vasárnap

MELLÉKLET

<i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.</i> [= <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 1996.;</i> <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 2010.]</i>	<i>Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Budapest, 2007.¹⁹³</i>
Szentháromság után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenötödik vasárnap ¹⁹⁷
Szentháromság után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenhatodik vasárnap
Szentháromság után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenhetedik vasárnap
Szentháromság után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizennyolcadik vasárnap
Szentháromság után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni tizenkilencedik vasárnap
Szentháromság után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni huszadik vasárnap
Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni huszonegyedik vasárnap
Szentháromság után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni huszonkettedik vasárnap
Szentháromság után 23. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni huszonharmadik vasárnap
Szentháromság után 24. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni huszonnegyedik vasárnap
Szentháromság után 25. vasárnap	Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző vasárnap (Ítélet vasárnap) ¹⁹⁸
Szentháromság után 26. vasárnap	Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapja (Reménység vasárnap) ¹⁹⁹
Szentháromság után utolsó vasárnap	Az egyházi esztendő utolsó vasárnapja (Örök élet vasárnap)
Reformáció ünnepe	Reformáció ünnepe
×	Az apostolok és evangélisták ünnepei
×	Január 25.: Pál apostol megtérése
×	Február 2.: Az újszülött Jézus bemutatása a templomban
×	Június 24.: Keresztelő János születésének ünnepe
×	Szeptember 29.: (Szent) Mihály főangyal ünnepe

AZ EGYHÁZI ÉV

<i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Felelős szerkesztő és kiadó: KÁLDY Zoltán. Budapest, 1963.</i> [= <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 1996.;</i> <i>Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Budapest, 2010.]</i>	<i>Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Budapest, 2007.¹⁹³</i>
x	Az evangélium szolgálata
Aratási hálaadó ünnep	Aratási hálaadó ünnep
Templomszentelési ünnep	Templomszentelési ünnep
Bűnbánati istentisztelet	x
Bibliavasárnap	Bibliavasárnap
x	A halottak emlékezete
x	Könyörgő istentisztelet
x	Könyörgő istentisztelet tragédia és katasztrófa idején
x	Hálaadó ünnep
x	A Gusztáv Adolf Segélyszolgálat vasárnapja
x	A békeesség szolgálata
Sajtóvasárnap	Médiavasárnap (Sajtóvasárnap)
A gyülekezeti segély vasárnapja	x
A béke szolgálata	x
Az egyház egységének szolgálata	x
Az evangélium szolgálata	x
Halottak emlékezete	x
Könyörgő istentisztelet	x
Hálaadó istentisztelet	x

*Útmutató (2005-2014)*²¹⁵

2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Ádvent 1. vasárnapja	Ádvent 1. vasárnapja	Ádvent 1. vasárnapja	Ádvent 1. vasárnapja	Ádvent 1. vasárnapja
Ádvent 2. vasárnapja	Ádvent 2. vasárnapja	Ádvent 2. vasárnapja	Ádvent 2. vasárnapja	Ádvent 2. vasárnapja
Ádvent 3. vasárnapja	Ádvent 3. vasárnapja	Ádvent 3. vasárnapja	Ádvent 3. vasárnapja	Ádvent 3. vasárnapja
Ádvent 4. vasárnapja	Ádvent 4. vasárnapja	Ádvent 4. vasárnapja	Ádvent 4. vasárnapja	Ádvent 4. vasárnapja
Karácsony este	Karácsony este	Karácsony este	Karácsony este	Karácsony este
Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe
Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja
x	Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap
Óév este	Óév este	Óév este	Óév este	Óév este
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
x	x	x	Újév utáni vasárnap	Az esztendő első vasárnapja
Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe
Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	x	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap
Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap	x	Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap
Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap	x	Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap	x

²¹⁵ Tekintettel arra, hogy a 69. számú mellékletben közölt összes evangélikus/lutheránus forrás az Adventtel kezdődő egyházi év rendjét, felsorolását követi, a polgári év folyása szerint rendezett *Útmutató* című kiadványokban található vasár- és ünnepnap-neveket szintén e logika szerint közlöm. Erre utal az oszlopok feletti évmegjelölés, pl.: 2005/2006.

2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Vízkereszt ünnepe után 4. vasárnap	x	x	x	x
Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap
Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnapja	Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap
Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnapja	Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap
Ötvened vasárnap	Ötvened vasárnapja (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)
Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)
Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)
Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)
Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)
Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)
Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe
Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja

2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)
Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordias Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)
Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)
Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)
Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)
Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe
Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)
Pünkösdi ünnepe	Pünkösdi ünnepe	Pünkösdi ünnepe	Pünkösdi ünnepe	Pünkösdi ünnepe
Pünkösdi 2. napja	Pünkösdi 2. napja	Pünkösdi 2. napja	Pünkösdi 2. napja	Pünkösdi 2. napja
Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe
Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap

[illegible]

2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. (Biblia-) vasár- nap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap
Reformáció ünnepe	x	x	Reformáció ünnepe	x
Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. (Biblia-) vasár- nap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. (Biblia-) vasár- nap
x	Reformáció ünnepe	x	x	Reformáció ünnepe
Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	x	x
x	x	Szentháromság ünnepe után 23. (Biblia-) vasár- nap	x	x
x	x	Reformáció ünnepe	x	x
x	x	Szentháromság ünnepe után 24. vasárnap	x	x
x	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti meg- előző (Ítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti előző (Ítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti előző (Ítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti előző (Ítélet) vasárnap
Szentháromság ünnepe után utolsó előtti vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap

2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szentháromság ünnepe után utolsó (Örökélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örökélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örökélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örökélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örök élet) vasárnap

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja
Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja
Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja
Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja
Karácsony este	Karácsony este	Karácsony este	Karácsony este
Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe	Karácsony ünnepe
Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja (Ist- ván vértanú ünnepe)	Karácsony 2. napja (Ist- ván vértanú ünnepe)
x	x	Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap
Óév este	Óév este	Óév este	Óév este
Újév	Újév	Újév	Újév
Az esztendő első vásár- napja	x	x	Az esztendő első vásár- napja
Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe	Vízkereszt ünnepe
Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 1. vasárnap
Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap	x	Vízkereszt ünnepe után 2. vasárnap

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap	Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap	x	Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap
Vízkereszt ünnepe után 4. vasárnap	x	x	Vízkereszt ünnepe után 4. vasárnap
Vízkereszt ünnepe után 5. vasárnap	x	x	x
Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap	Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap
Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap	Hetvened vasárnap
Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap	Hatvanad vasárnap
Ötvened vasárnap (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)	Ötvened vasárnap (Esto mihi)
Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)	Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)
Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)	Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)
Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)	Böjt 3. vasárnapja (Oculi)
Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)	Böjt 4. vasárnapja (Laetare)
Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)	Böjt 5. vasárnapja (Judica)
Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)	Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe	Húsvét ünnepe
Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja
Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasimodo geniti)	Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasimodo geniti)
Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)	Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordia Domini)
Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)
Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)
Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)
Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe
Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)	Húsvét ünnepe után 6. vasárnap (Exaudi)
Pünkösöd ünnepe	Pünkösöd ünnepe	Pünkösöd ünnepe	Pünkösöd ünnepe
Pünkösöd 2. napja	Pünkösöd 2. napja	Pünkösöd 2. napja	Pünkösöd 2. napja
Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe
Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap

[illegible]

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Szentháromság ünnepe után 15. (Hálaadó) vasár- nap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. (Hálaadó) va- sárnap
Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. (Hálaadó) va- sárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap
Szentháromság ünnepe után 19. (Biblia) vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. (Hálaadó) va- sárnap	Szentháromság ünnepe után 19. (Biblia-) vasárnap
Reformáció ünnepe	x	x	Reformáció ünnepe
x	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap
x	Szentháromság ünnepe után 21. (Biblia-) vasár- nap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	x
x	Reformáció ünnepe	x	x
x	Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 22. (Biblia-) vasár- nap	x
x	x	Reformáció ünnepe	x
x	x	x	x

2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
x	x	Szentháromság ünnepe után 23. vasárnap	x
x	x	x	x
Szentháromság ünnepe után utolsó előtti előző (főétel) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti meg- előző (főétel) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti meg- előző (főétel) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti meg- előző (főétel) vasárnap
Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Remény- ség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó előtti (Re- ményiség) vasárnap
Szentháromság ünnepe után utolsó (Örök élet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örök élet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örök élet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után utolsó (Örök élet) vasárnap

70. MELLÉKLET

TÖKÉS ISTVÁN PRÉDIKÁCIÓS KÖTETE²¹⁶ (2003)

Tőkés István: *Egyet kérek az Úrtól... Zsolt. 27*

Igehirdetések az egyházi év minden alkalmára, a Szentírás valamennyi könyvéből vett textusok alapján.

Nagyvárad, 2003.²¹⁷

Ne dobjátok el bizodalmatokat – advent Zsid 10,35-37

Adventi útkészítés Mal 3,1

Vigyázzatok magatokra – advent Lk 21,33-34

Krisztus-várás – advent Júd 20-21

Keresztelő János születése Lk 1,57-66

Ímé az ajtó előtt állok – advent Jel 3,20

Örülj, kegyelembe fogadott – Karácsony előtt Lk 1,26-38

Örökkévaló evangélium – karácsony este Jel 14,6-7

Szabadulás – karácsony Ézs 62,11-12

De lesz egy nap... – karácsony Zak 14,7-9

Igazság-Gyógyulás Napja – karácsony Mal 4,2

A pásztorok szolgálata – karácsony Lk 2,8-11

Az élet megjelent – karácsony 1Jn 1,1-3

Isten közötted van – karácsony Zof 3,16-17

Ne emlékezzetek a régiekről Ézs 43,18-21

Hit, remény és szeretet 1Kor 13,13

Akik Istent szeretik... Róm 8,28

Te, Uram, örökké megmaradsz – az év utolsó napján JSir 5,17-19

Szózat az égből – az év utolsó napján Jel 12,10

Újévi tudás Préd 3,14

A titkok az Úréi – újév 5Móz 29,29

Ne félj – Újév Ézs 43,1-2

Viharban – Újév Jón 1,4-6

Te taníts engem-minket... Zsolt 90,12-13

Ne a rosszat kövesd 3Jn 11

Prófétai beszéd 2Pt 1,19-21

Ímé újjá lett minden – új évezred 2Kor 5,17-18

Hagyjad az Úrra a te utadat – évezredzárás-nyitás – 1989-1999 Zsolt 37,5-6

A magas szent legyen Ézs 56,7

²¹⁶ Vö. Tőkés 2003

²¹⁷ RK 2-63043

Királyi vendégség Mt 22,1-14
 Megjelenék az Úr 1Móz 26,24-25
 Imádság-könyörgés – imahét kezdő vasárnapja Ef 6,18-19
 Legyetek állhatatosak 2Thessz 2,15-17
 Légy bátor Hag 2,4-5
 Isten temploma 1Kor 3,16-17
 Segítségnyújtás – segítségvárás Zsolt 121,1-8
 Kelj fel és járj! ApCsel 3,1-8
 Fújjatok kürtöt a Sionon – böjtfő vasárnapján Jólé 2,15-17a
 Jézus megkísértése – böjtfő vasárnapján Lk 4,1-13
 Krisztusra vezérlő mester Gal 3,23-25
 Kelj fel és menj... Jón 3,1-5
 A tisztaság titka Jn 13,4-11
 Egyedül az Úrban bízott 2Kir 18,5-7
 A hit hallásból van Róm 10,17-21
 Az élet sodrában Dán 3,23-25
 Fogság – szabadulás Abd 1,20-21
 Új ég és új föld – március 15. 2Pt 3,13-14
 Szentek legyetek 1Pt 1,16-19
 Istent megszentelni! 1Pt 3,15-17
 Igaz beszéd Tit 3,8
 Az Úr mond és néz 1Sám 16,7
 Örömhírhozó a hegyeken Náh 1,15
 Áldott a Király, aki jön – virágvasárnap és konfirmáció Lk 19,37-40
 Királyi út – virágvasárnap Mt 20,17-19
 Örökkévaló Király – virágvasárnap 1Tim 1,17
 Állandó virágvasárnap Mk 11,1-11
 Örüljete az Úrban Fil 4,4-6
 A Sátán tövise ellen... 2Kor 12,7-9a
 Krisztus halála a mi életünk – nagypéntek Róm 5,6-8
 Megigazultunk... – Róm 5,9-11
 Jézus feltámadása – Húsvét Mt 28,1-7
 Ne sírj! – Kelj föl! – húsvét Lk 7,11-17
 Megtartatol – húsvét Róm 10,9-11
 Húsvéti reménység – húsvét 1Thess 4,13-14
 A feltámadás tanúi – húsvét 1Kor 15,3-8
 Este vala...– Jn 20,19-20
 A világ világossága – húsvét után Jn 8,12
 Találkozás a feltámadott Jézussal! Jn 20,24-29

Szünet nélkül égő lámpás 3Móz 24,1-3
 A hétköznapiak Ura Bír 6,11-16
 Látás – mondás – anyák napja Jn 19,26-27
 Felettébb örültem – anyák napja 2Jn 4-5
 Imádság gyermekeinkért 1Krón 29,19
 Dávid lakozása 2Sám 5,9-10
 Az Úr áldása 2Sám 6,11-12
 Istennek jobbja – mennybemenetel 1Pt 3,18-22
 Új élet kezdete ApCsel 9,19b-25
 Más vigasztalót ad – pünkösöd Jn 14,16-18
 A Lélek csodája – pünkösöd Ez 37,14
 Lélek jöve belém – pünkösöd Ez 2,2
 Tiszta szív és erős lélek – pünkösöd Zsolt 51,12-15
 Isten Lelke van énrajtam – pünkösöd Ézs 61,1
 Az ígéret Szentlelke – pünkösöd Ef 1,13-14
 Szentlélek vezet – pünkösöd Róm 8,14-16
 Isten akarata – Szentháromság vasárnapja 1Pt 4,1-2
 Atya-Fiú-Szentlélek – szentháromság 2Kor 13,13
 Elhívás a szolgálatra 5Móz 10,8
 Tanítványság Jn 21,24-25
 Isten munkatársai – egyházi választás 1Kor 3,9
 Nemzedékről nemzedékre – időszemlélet Bír 2,8-12
 Hazaérkezés Ruth 1,19-22
 Hit és hitetlenség ApCsel 17,1-9
 Hiszel-e Agrippa? ApCsel 26,27-29
 Felindít Isten Lelke... 2Krón 15,1-2
 A keresztes ajándék Róm 6,3-4
 Elég néked az én kegyelmem 2Kor 12,7-9
 A Lélek gyümölcsei Gal 5,22
 Boldogító találkozás 1Kir 10,1-8
 „Egy nép” a szétszórtságban Eszt 3,8
 Három ajándék Jób 22,21-22
 Jó és igaz az Úr Zsolt 25,8-10
 Egyet kérek az Úrtól Zsolt 27,4-5
 Az egyház szolgálói Ef 4,11-16
 Pál és Timótheus Fil 1,1-2
 Hálaadás Filem 4-6
 Nap és paizs az Úr – 1000 év Zsolt 84,11-13
 Igaz szeretet Énekek 8,6-7

Akik az Úrban bíznak... Ézs 40,27-31
 A menekülőket is hívja Jer 16,16-17
 Segítségkérés és –adás ApCsel 16,9-10
 Evés, ivás, ünneplés Kol 2,16-17
 Hazafelé... Bír 8,28-29
 Üdvöztető kegyelem – úrvacsoraosztás vasárnap Tit 2,11-13
 Ne aggodalmaskodjatok! – újszenge Lk 12,22-31
 Kenyér és bor – úrvacsoravétel 1Móz 14,18-20
 Az Úr meggyógyít Jer 33,6
 Királyhoz tartozók Dán 1,3-4
 Jézus és a gyermekek – iskolaév kezdetén Mk 10,13-16
 Élő Istennek fiai Hós 1,10-12
 A drága kincs 2Tim 1,14
 Könyörgés az új életért Zsolt 51,12-15
 Mutasd meg dicsőségedet 2Móz 33,18-23
 Ne csinálj faragott képet 2Móz 20,4-5
 Megadá az Úr – reformáció előtt Józs 21,43-45
 Új látás – reformáció Fil 3,7-10
 Felemelem Dávid leomlott sátorát – reformáció Ám 9,11
 Az építés – reformáció Neh 2,17-18
 Út, igazság, élet – reformáció Jn 14,6
 A teljes Szentírás 2Tim 3,16-17
 Kegyelemből vagyok – emlékezés Kálvinra 1Kor 15,10-11
 Az Úr szenteljen meg 1Thessz 5,23-24
 Halál és temetés 2Kir 13,20-21
 Boldog halottak – halottak napján Jel 14,13
 Tudom, te mindent megtehetsz Jób 42,1-6
 Új és új föld 2Pt 3,13-14
 Jertek az Úrhoz Hós 6,1-2
 Egybegyűjtelek téged... Mik 2,12-13
 Jó az Úr Náh 1,7-8
 Felele nékem az Úr Hab 2,1-3
 Maradék nép Zof 3,12-13
 Megkegyelmezett bűnösök – bűnbánat Ézs 53,6
 Ünnepi öltözet – úrvacsoraosztás Zak 3,3-8
 A hit szép harca – konfirmáció 1Tim 6,11-12
 Krisztus a szőlőtő – konfirmáció Jn 15,5-8
 Hallgassatok engemet – konfirmáció Péld 8,32
 Áldjon meg téged az Úr – házasságkötés 4Móz 6,24-26

Az Ige szolgálói – lelkészbeiktatás Hag 1,13-15
Hármas felhívás – lelkészbeiktatás 5Móz 10,11
Templomépítés Ezsd 3,11b
Csináltass magadnak kürtöt – harangszentelés 4Móz 10,1-3
Mindent elrabolt – próbák ideje 1Kir 14,25-26
Emlékezzél meg... – egyházi-társadalmi évforduló 5Móz 32,7-9
Tegnap és ma és örökké – Ady Endre emléknapi Zsid 13,8
Boldogok, akik sírnak – temetés Mt 5,4
Kísértések között – szórványgondok Jak 1,1-4
Igaz az Úr Zsolt 145,17-20
Az ámen Istene Júd 24-25

71. MELLÉKLET

PÁSZTOR JÁNOS: *KIS ÁGENDA*²¹⁸ (2004)

Advent 1. vasárnapja
Advent 2. vasárnapja
Advent 3. vasárnapja
Advent 4. vasárnapja
Karácsony első napja
Karácsony második vasárnap
Karácsony utáni vasárnap
Karácsony utáni második vasárnap
Epifánia {A mi Urunk megjelenése}
Epifánia utáni első vasárnapja
Epifánia utáni második vasárnap
Epifánia utáni harmadik vasárnap
Epifánia utáni negyedik vasárnap
Epifánia utáni ötödik vasárnap
Epifánia utáni hatodik vasárnap
Septuagesima {Böjt előtti harmadik vasárnap}
Sexagesima {Böjt előtti második vasárnap}
Quinquagesima {Esto mihi – Böjtelő vasárnap}
Invocavit {Böjt első vasárnapja}
Reminiscere {Böjt második vasárnapja}
Oculi {Böjt harmadik vasárnapja}

²¹⁸ KÁ 2004, 119-191. Vö. PÁSZTOR 1985, 214-256.

Laetare {Böjt negyedik vasárnapja}
 Judica {Böjt ötödik vasárnapja}
 Virágvasárnap
 A passio [*sic!*] hete
 Nagycsütörtök
 Nagypéntek
 Nagyszombat
 Húsvét első napja
 Húsvét második napja
 Quasimodo geniti {Húsvét utáni első vasárnap}
 Misericordias Domini {Húsvét utáni második vasárnap}
 Jubilate {Húsvét utáni harmadik vasárnap}
 Cantate {Húsvét utáni negyedik vasárnap}
 Rogate {Húsvét utáni ötödik vasárnap}
 Áldozócsütörtök
 Exaudi {Pünkösöd előtti vasárnap}
 Pünkösöd első napja
 Pünkösöd második napja
 Szentháromság vasárnap
 Szentháromság utáni első vasárnap
 Szentháromság utáni második vasárnap
 Szentháromság utáni harmadik vasárnap
 Szentháromság utáni negyedik vasárnap
 Szentháromság utáni ötödik vasárnap
 Szentháromság utáni hatodik vasárnap
 Szentháromság utáni hetedik vasárnap
 Szentháromság utáni nyolcadik vasárnap
 Szentháromság utáni kilencedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenegyedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenkettedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenharmadik vasárnap
 Szentháromság utáni tizennegyedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenötödik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenhatodik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenhetedik vasárnap
 Szentháromság utáni tizennyolcadik vasárnap
 Szentháromság utáni tizenkilencedik vasárnap
 Szentháromság utáni huszadik vasárnap

Szentháromság utáni huszonegyedik vasárnap
 Szentháromság utáni huszonkettedik vasárnap
 Szentháromság utáni huszonharmadik vasárnap
 Szentháromság utáni huszonnegyedik vasárnap
 Szentháromság utáni huszonötödik vasárnap
 Szentháromság utáni huszonhatodik vasárnap

72. MELLÉKLET

IGAZSÁG ÉS ÉLET (2007-2016)

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára I. évfolyam ²⁰⁰
2007
Virágvasárnap
Nagypéntek
Húsvét I.
Húsvét II.
Misericordias Domini
Jubilate
Szentháromság után 18. vasárnap
Szentháromság után 19. vasárnap
Szentháromság után 20. vasárnap
Szentháromság után 21. vasárnap
Reformáció Ünnepe
Szentháromság után 22. vasárnap
Szentháromság után 23. vasárnap
Az egyházi év utolsó előtti vasárnapja: végítélet vasárnap
Az egyházi év utolsó vasárnapja: örökkévalóság vasárnap
Advent I. vasárnapja
Advent II. vasárnapja
Advent III. vasárnapja
Advent IV. vasárnapja
Szenteste
Karácsony I. napja
Karácsony II. napja
Karácsony utáni vasárnap
Őszszünet

Igazság és Élet Folyóírat a lelkipásteri és nevelői munka számára II-V. évfolyam					A 2011. évi Bibliaolvasó Kalauz mellékletéből ²⁰¹
2008	2009	2010	2011	2011	
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
×	Karácsony után 2. vasárnap	Karácsony után 2. vasárnap	Karácsony után 2. vasárnap	Karácsony után 2. vasárnap	Karácsony után 2. vasárnap
Epifánia ²⁰²	×	×	×	×	Vízkereszt/Epiphania
×	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epiphania utáni 1. vasárnap
×	Epifánia után 2. vasárnap	Epifánia után 2. vasárnap	Epifánia után 2. vasárnap	Epifánia után 2. vasárnap	Epiphania utáni 2. vasárnap
×	Epifánia után 3. vasárnap	Epifánia után 3. vasárnap	Epifánia után 3. vasárnap	Epifánia után 3. vasárnap	Epiphania utáni 3. vasárnap
×	×	×	×	×	Epiphania utáni 4. vasárnap
×	×	×	×	×	Epiphania utáni 5. vasárnap
Epifánia utáni utolsó vasárnap	Epifánia utáni utolsó vasárnap	×	Epifánia után utolsó vasárnap	Epifánia után utolsó vasárnap	Epiphania utáni utolsó vasárnap
Septuagesimae	Septuagesimae	Septuagesimae	Septuagesimae	Septuagesimae	Septuagesimae
Sexagesimae	Sexagesimae	Sexagesimae	Sexagesimae	Sexagesimae	Sexagesimae
Estomihi	Estomihi	Estomihi	Estomihi	Estomihi	Estomihi
Invokavit	Invokavit	Invokavit	Invokavit	Invokavit	Invokavit
Reminiscere	Reminiscere	Reminiscere	Reminiscere	Reminiscere	Reminiscere
Okuli	Okuli	Okuli	Okuli	Okuli	Okuli

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipáztori és nevelői munka számára II-V. évfolyam					A 2011. évi Bibliavásó Kalauz mellékletéből ²⁰¹
2008	2009	2010	2011	2011	
Laetare	Laetare	Laetare	Laetare	Laetare	
Judica	Judica	Judica	Judica	Judica	
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	
×	×	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	
×	×	×	Nagyszombat	Nagyszombat	
Húsvét I. napja	Húsvét I. napja	Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja	Húsvét I.	
Húsvét II. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét II.	
Quasimodogeniti	Quasimodogeniti	Quasimodogeniti	Quasimodogeniti	Quasimodogeniti	
Misericordias Domini	Misericordia Domini	Misericordias Domini	Misericordias Domini	Misericordias Domini	
Jubilate	Jubilate	Jubilate	Jubilate	Jubilate	
Cantate	Cantate	Cantate	Cantate	Kantate	
Rogate	Rogate	Rogate	Rogate	Rogate	
Mennybemenetel	Mennybemenetel ünnepe	Áldozócsütörtök	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel	
Exaudi	Exaudit [<i>sic</i>]	Exaudit [<i>sic</i>]	Exaudi	Exaudi	
Pünkösd I. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd I.	
Pünkösd II. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd II.	
Szentháromság ünnepe	Szentháromság ünnepe	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnap	

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára II-V. évfolyam				A 2011. évi Bibliaolvasó Kalauz mellékletéből ²⁰¹	
2008	2009	2010	2011	2011	2011
Szentháromság utáni 1. vasárnap	[Szentháromság ünnepe utáni 1. vasárnap]	Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap
Szentháromság utáni 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe utáni 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap
Szentháromság utáni 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap
Szentháromság utáni 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap
Szentháromság utáni 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap
Szentháromság utáni 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap
Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap
Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap
x	x	x	Újkenyér ünnepe	Újkenyér	Újkenyér
Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap	Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap
Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap
Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap	Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap

Igazság és Élet Folyóírat a lelkipásztori és nevelői munka számára II-V. évfolyam					A 2011. évi Bibliailovásó Kalauz mellékletéből ²⁰¹
2008	2009	2010	2011	2011	
x	x	Újkenyér	x	x	x
Szentháromság után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap
Szentháromság után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap
Szentháromság után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap
Szentháromság után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap
Szentháromság után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap
Szentháromság után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap
Szentháromság után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után [18.] vasárnap ²⁰⁷
Szentháromság után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után [19.] vasárnap]
x	x	x	Reformáció ünnepe	Reformáció	Reformáció
Szentháromság után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe (végítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után [20.] (végítélet) vasárnap
x	Reformáció ünnepe	x	x	x	x

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipáztori és nevelői munka számára II-V. évfolyam					A 2011. évi Bibliaolvasó Kalauz mellékletéből ²⁰¹
2008	2009	2010	2011	2011	2011
Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	×	×	×
Szentháromság után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepség után 22. (végítélet) vasárnap	Reformáció ünnepe ²⁰⁸	×	×	×
Szentháromság után 23. vasárnap	×	Szentháromság ünnepe után 23. (végítélet) vasárnap	×	×	×
Reformáció ünnepe	×	×	×	×	×
Szentháromság után 24. vasárnap	×	×	×	×	×
Szentháromság után 25. vasárnap	×	×	×	×	×
Szentháromság után 26. vasárnap	×	×	×	×	×
×	Szentháromság után utolsó előtti (reménység) vasárnap	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnap	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja
Örökkévalóság vasárnap	Szentháromság után utolsó (örökkévalóság) vasárnap	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnap	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja
Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent I. vasárnap	Advent I. vasárnap
Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent II. vasárnap	Advent II. vasárnap

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára II-V. évfolyam					A 2011. évi Bibliailovásó Kalauz mellékletéből ²⁰¹	
2008	2009	2010	2011	2011	2011	
Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent III. vasárnap	
Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent IV. vasárnap	
Szenteste	Szenteste	Szenteste	Szenteste	Szenteste	Szenteste	
Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony I.	
Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony II.	
Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni vasárnap	x ²⁰⁹	x ²¹⁰	x	x	
Óév	Óév	Óév	Óév	Óév	Óév	

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam					Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam	
2012	2012	2013	2013	2013	2014	
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	
x	x	x	x	x	Karácsony után 2. vasárnap	
x (!) ²¹³	Epifánia	Epifánia	Vízkereszt/Epifánia ²¹⁴	Vízkereszt/Epifánia ²¹⁴	--- ²¹⁵	
Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap	
Epifánia után 2. vasárnap	Epifánia után 2. vasárnap	Epifánia után 2. vasárnap ²¹⁶	x	x	Epifánia után 2. vasárnap	
Epifánia után 3. vasárnap	Epifánia után 3. vasárnap	x	x	x	Epifánia után 3. vasárnap	

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	2012	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VII. évfolyam	2013	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam	2014
×	×	×	×	×	Epifánia után 4. vasárnap
Epifánia után utolsó vasárnap	Epifánia után utolsó vasárnap	×	Epifánia után utolsó vasárnap ²¹⁷	Epifánia után utolsó vasárnap	Epifánia után utolsó vasárnap
Septuagesimae	Septuagesimae (Hetvened vasárnap)	Septuagesimae	Septuagesimae (Hetvened vasárnap)	Septuagesimae ²¹⁸	Septuagesimae ²¹⁸
Sexagesimae	Sexagesimae (Hatvanad vasárnap)	Sexagesimae	Sexagesimae (Hatvanad vasárnap)	Sexagesimae ²¹⁹	Sexagesimae ²¹⁹
Estomihi	Estomihi (Ötvened vasárnap)	Estomihi	Estomihi (Ötvened vasárnap)	Estomihi	Estomihi
Invokavit	Invokavit (Böjt 1. vasárnapja)	Invokavit	Invokavit (Böjt 1. vasárnapja)	Böjt 1. vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja
---	---	---	---	Nemzeti ünnep	Nemzeti ünnep
Reminiscere	Reminiscere (Böjt 2. vasárnapja)	Reminiscere	Reminiscere (Böjt 2. vasárnapja)	Böjt 2. vasárnapja	Böjt 2. vasárnapja
Okuli	Okuli (Böjt 3. vasárnapja)	Okuli	Okuli (Böjt 3. vasárnapja)	Böjt 3. vasárnapja	Böjt 3. vasárnapja
Laetare	Laetare (Böjt 4. vasárnapja)	Laetare	Laetare (Böjt 4. vasárnapja)	Böjt 4. vasárnapja	Böjt 4. vasárnapja
Judika	Judika (Böjt 5. vasárnapja)	Judika	Judika (Böjt 5. vasárnapja)	Böjt 5. vasárnapja	Böjt 5. vasárnapja
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap (Böjt 6. vasárnapja)	Virágvasárnap	Virágvasárnap
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök	Nagycsütörtök

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	2012 A 2012. évi Bibliaolvasó Kalauz mellékletéből ^[21]	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VII. évfolyam	2013 A 2013. évi Bibliaolvasó Kalauz mellékletéből ^[22]	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja
Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja
Quasimodogeniti	Quasimodogeniti (Húsvét u. 1. vas.)	Quasimodogeniti	Quasimodogeniti (Húsvét után 1. vasárnap)	Húsvét után 1. vasárnap
Misericordias Domini	Misericordias Domini (Húsvét u. 2. vas.)	Misericordias Domini	Misericordias Domini (Húsvét után 2. vasárnap)	Húsvét után 2. vasárnap
Jubilate	Jubilate (Húsvét u. 3. vas.)	Jubilate	Jubilate (Húsvét után 3. vasárnap)	Húsvét után 3. vasárnap
Cantate	Cantate (Húsvét u. 4. vas.)	Cantate	Cantate (Húsvét után 4. vasárnap)	Húsvét után 4. vasárnap
Rogate	Rogate (Húsvét u. 5. vas.)	Rogate	Rogate (Húsvét után 5. vasárnap)	A Magyar Református Egység napja
Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe
Exaudi	Exaudi (Húsvét u. 6. vas.)	Exaudi	Exaudi (Húsvét után 6. vasárnap)	Húsvét után 6. vasárnap
Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja	Pünkösd 1. napja
Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja	Pünkösd 2. napja
Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	2012	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VII. évfolyam	2013	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam	2014
Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap
Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap
Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap
Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap
Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap
Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap
Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap
Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap
Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap	Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap	Szentháromság után 9. vasárnap ²⁰	Szentháromság után 9. vasárnap ²⁰
×	×	×	×	×	Nemzeti ünnep
Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap

Igazság és Élet	Igazság és Élet	Igazság és Élet	Igazság és Élet	Igazság és Élet
Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	A 2012. évi Bibliailovlásó Kalauz mellékletéből ^[21]	2012	2013	A 2013. évi Bibliailovlásó Kalauz mellékletéből ^[22] VIII. évfolyam
Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap	Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 11. vasárnap	Szentháromság után 11. vasárnap
Szentháromság után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság után 12. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap	Szentháromság után 12. vasárnap
Szentháromság után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság után 13. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap	Szentháromság után 13. vasárnap
Szentháromság után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság után 14. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap	Szentháromság után 14. vasárnap
Szentháromság után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság után 15. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap	Szentháromság után 15. vasárnap
Szentháromság után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság után 16. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap	Szentháromság után 16. vasárnap
Szentháromság után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság után 17. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap	Szentháromság után 17. vasárnap
Szentháromság után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap	Szentháromság után 18. vasárnap
×	×	×	×	Nemzeti ünnep
Szentháromság után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság után 19. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap	Szentháromság után 19. vasárnap
×	×	×	×	Reformáció ünnepe
Szentháromság után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság után 20. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap	Szentháromság után 20. vasárnap

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	2012	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VII. évfolyam	2013	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam	2014
Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap	Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság után 21. vasárnap
Reformáció ünnepe	Reformáció emlékünnepe ²¹	×	×	×	×
Szentháromság után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	Szentháromság után 22. vasárnap	Szentháromság ünnepe után 22. vasárnap	×	×
×	×	Reformáció ünnepe	Reformáció ünnepe	Reformáció emlékünnepe ²²	×
Szentháromság után 23. (végítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után 23. (Végítélet) vasárnap	Szentháromság után 23. vasárnap	Szentháromság után 23. vasárnap	×	×
×	×	Szentháromság után 24. (végítélet) vasárnap	Szentháromság ünnepe után 24. (végítélet) vasárnap	×	×
Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (Reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja
Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (Örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja
Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja
Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja
Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VI. évfolyam	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VII. évfolyam	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára VIII. évfolyam
2012	2013	2014
Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja
Szenteste	Szenteste	Szenteste
Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja
Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja
Karácsony utáni vasárnap	Karácsony utáni 1. vasárnap	Karácsony után 1. vasárnap ²³
Óév	Óév	Óév

MELLÉKLET

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára IX. évfolyam	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára X. évfolyam
2015	2016
Újév	Újév
Karácsony után 2. vasárnap	Karácsony után 2. vasárnap
--- ²²⁴	--- ²²⁵
Epifánia után 1. vasárnap	Epifánia után 1. vasárnap
Epifánia után 2. vasárnap	×
Epifánia után utolsó vasárnap	Epifánia után utolsó vasárnap
Septuagesimae ²²⁶	Septuagesimae ²²⁷
Sexagesimae ²²⁸	Sexagesimae ²²⁹
Estomihi ²³⁰	Estomihi ²³¹
Böjt 1. vasárnapja ²³²	Böjt 1. vasárnapja ²³³
Böjt 2. vasárnapja ²³⁴	Böjt 2. vasárnapja ²³⁵
Böjt 3. vasárnapja ²³⁶	Böjt 3. vasárnapja ²³⁷
Böjt 4. vasárnapja ²³⁸	Böjt 4. vasárnapja (Bibliavasárnap) ²³⁹
Böjt 5. vasárnapja ²⁴⁰	Böjt 5. vasárnapja ²⁴¹
Virágvasárnap	Virágvasárnap
Nagycsütörtök	Nagycsütörtök
Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét 1. napja	Húsvét 1. napja
Húsvét 2. napja	Húsvét 2. napja
Húsvét után 1. vasárnap ²⁴²	Húsvét után 1. vasárnap ²⁴³
Húsvét után 2. vasárnap ²⁴⁴	Húsvét után 2. vasárnap ²⁴⁵
Húsvét után 3. vasárnap ²⁴⁶	Húsvét után 3. vasárnap ²⁴⁷
Húsvét után 4. vasárnap ²⁴⁸	Húsvét után 4. vasárnap ²⁴⁹
Húsvét után 5. vasárnap ²⁵⁰	Húsvét után 5. vasárnap ²⁵¹
Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe
Húsvét után 6. vasárnap ²⁵²	Húsvét után 6. vasárnap ²⁵³
Pünkösöd 1. napja – A Magyar Református Egység napja ²⁵⁴	Pünkösöd 1. napja
Pünkösöd 2. napja	Pünkösöd 2. napja
Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja
Szentháromság után 1. vasárnap	Szentháromság után 1. vasárnap

AZ EGYHÁZI ÉV

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára IX. évfolyam	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára X. évfolyam
2015	2016
Szentháromság után 2. vasárnap	Szentháromság után 2. vasárnap
Szentháromság után 3. vasárnap	Szentháromság után 3. vasárnap
Szentháromság után 4. vasárnap	Szentháromság után 4. vasárnap
Szentháromság után 5. vasárnap	Szentháromság után 5. vasárnap
Szentháromság után 6. vasárnap	Szentháromság után 6. vasárnap
Szentháromság után 7. vasárnap	Szentháromság után 7. vasárnap
Szentháromság után 8. vasárnap	Szentháromság után 8. vasárnap
Szentháromság után 9. vasárnap	Szentháromság után 9. vasárnap
Nemzeti ünnep	x
Szentháromság után 10. vasárnap	Szentháromság után 10. vasárnap
Szentháromság után 11. vasárnap	Szentháromság után 11. vasárnap
Szentháromság után 12. vasárnap (Újkenyér) ²⁵⁵	Szentháromság után 12. vasárnap
Szentháromság után 13. vasárnap (Tanévnyitó) ²⁵⁶	Szentháromság után 13. vasárnap ²⁵⁷
Szentháromság után 14. vasárnap	Szentháromság után 14. vasárnap
Szentháromság után 15. vasárnap	Szentháromság után 15. vasárnap
Szentháromság után 16. vasárnap	Szentháromság után 16. vasárnap
Szentháromság után 17. vasárnap	Szentháromság után 17. vasárnap
Szentháromság után 18. vasárnap	Szentháromság után 18. vasárnap
Szentháromság után 19. vasárnap	Szentháromság után 19. vasárnap
Szentháromság után 20. vasárnap	Szentháromság után 20. vasárnap
Szentháromság után 21. vasárnap	Szentháromság után 21. vasárnap
Reformáció ünnepe	x
Szentháromság után 22. vasárnap (Gyászolók vasárnapja)	Szentháromság után 22. vasárnap
Szentháromság után 23. vasárnap	Szentháromság után 23. vasárnap
x	Reformáció ünnepe
x	Szentháromság után 24. vasárnap
Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja	Egyházi év utolsó előtti (reménység) vasárnapja
Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja	Egyházi év utolsó (örökkévalóság) vasárnapja

MELLÉKLET

Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára IX. évfolyam	Igazság és Élet Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára X. évfolyam
2015	2016
Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja
Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja
Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja
Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja
Szenteste	Szenteste
Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja
Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja
Karácsony után 1. vasárnap	x
Óév	Óév

73. MELLÉKLET

METODISTA FORRÁSOK²¹⁹ (2009, 2010)

<i>A kegyelem éve. Az egyházi év és a C perikóparend. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2009. (Metodista Liturgikus Füzetek 1.)</i>	<i>Krisztusban növekedve. Az egyházi év és a perikóparend. Az előszót írta: CSERNÁK István szuperintendens. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2010. (Metodista Liturgikus Füzetek 2.)²⁵⁸</i>
C év	A – B – C év
Advent első vasárnapja (november 29.)	Advent első vasárnapja
Advent második vasárnapja (december 6.)	Advent második vasárnapja
Advent harmadik vasárnapja (december 13.)	Advent harmadik vasárnapja
Advent negyedik vasárnapja (december 20.)	Advent negyedik vasárnapja
Szenteste (december 24.)	Szenteste
Karácsony (december 25.)	Karácsony
Karácsony utáni vasárnap (december 27.)	Karácsony utáni vasárnap
Január 1. – Újév	Január 1. – Újév
Vízkereszt (Epifánia) (január 6. vagy január első vasárnapja)	Vízkereszt/Epifánia (Január 6. vagy január első vasárnapja)

²¹⁹ Vö. VIGH 2009; VIGH 2010; valamint BCW 1993, 1035-1048.

AZ EGYHÁZI ÉV

<i>A kegyelem éve. Az egyházi év és a C perikóparend. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2009. (Metodista Liturgikus Füzetek 1.)</i>	<i>Krisztusban növekedve. Az egyházi év és a perikóparend. Az előszót írta: CSERNÁK István szuperintendens. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2010. (Metodista Liturgikus Füzetek 2.)²⁵⁸</i>
C év	A – B – C év
Urunk megkeresztelkedése (január 10.)	Urunk megkeresztelkedése (Vízkereszt utáni vasárnap, január 7-13. között)
Vízkereszt utáni második vasárnap (január 17.)	Vízkereszt után második vasárnap (Január 14-20. közötti vasárnap)
Vízkereszt utáni harmadik vasárnap (január 24.)	Vízkereszt után harmadik vasárnap (Január 21-27. közötti vasárnap)
Vízkereszt utáni negyedik vasárnap (január 31.)	Vízkereszt után negyedik vasárnap (Január 28. és február 1. közötti vasárnap. Ha ez a Vízkereszt utáni utolsó vasárnap: ld. Krisztus megdicsőülése)
Vízkereszt utáni ötödik vasárnap (február 7.)	Vízkereszt után ötödik vasárnap (Február 4-10. közötti vasárnap. Ha ez a Vízkereszt utáni utolsó vasárnap: ld. Krisztus megdicsőülése)
×	Vízkereszt után hatodik vasárnap (Február 11-17. közötti vasárnap. Ha ez a Vízkereszt utáni utolsó vasárnap: ld. Krisztus megdicsőülése)
×	Vízkereszt után hetedik vasárnap (Február 18-24. közötti vasárnap. Ha ez a Vízkereszt utáni utolsó vasárnap: ld. Krisztus megdicsőülése)
×	Vízkereszt után nyolcadik vasárnap (Február 25-29. közötti vasárnap. Ha ez a Vízkereszt utáni utolsó vasárnap: ld. Krisztus megdicsőülése)
Krisztus színeváltozása (Vízkereszt utáni utolsó vasárnap, február 14.)	Krisztus megdicsőülése (Vízkereszt után utolsó vasárnap)
Hamvazószerda (február 17.)	Hamvazószerda
Böjt első vasárnapja (február 21.)	Böjt első vasárnapja
Böjt második vasárnapja (február 28.)	Böjt második vasárnapja
Böjt harmadik vasárnapja (március 7.)	Böjt harmadik vasárnapja
Böjt negyedik vasárnapja (március 14.)	Böjt negyedik vasárnapja
Böjt ötödik vasárnapja (március 21.)	Böjt ötödik vasárnapja
Virágvasárnap (március 28.) A pálmalevelek liturgiája; A passió liturgiája	Virágvasárnap (Böjt hatodik vasárnapja) <i>A pálmalevelek liturgiája; A passió liturgiája</i>

MELLÉKLET

<i>A kegyelem éve. Az egyházi év és a C perikóparend. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2009. (Metodista Liturgikus Füzetek 1.)</i>	<i>Krisztusban növekedve. Az egyházi év és a perikóparend. Az előszót írta: CSERNÁK István szuperintendens. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2010. (Metodista Liturgikus Füzetek 2.)²⁵⁸</i>
C év	A – B – C év
Nagyhét hétfő (március 29.)	Nagyhét hétfő
Nagyhét kedd (március 30.)	Nagyhét kedd
Nagyhét szerda (március 31.)	Nagyhét szerda
Nagycsütörtök (április 1.)	Nagycsütörtök
Nagypéntek (április 2.)	Nagypéntek
Húsvét előestéje (Vigília) (április 3.)	Húsvét előestéje (Vigíliája)
Húsvét (április 4.)	Húsvét
Húsvét utáni első vasárnap (április 11.)	Húsvét második vasárnapja
Húsvét utáni második vasárnap (április 18.)	Húsvét harmadik vasárnapja
Húsvét utáni harmadik vasárnap (április 25.)	Húsvét negyedik vasárnapja
Húsvét utáni negyedik vasárnap (május 2.)	Húsvét ötödik vasárnapja
Húsvét utáni ötödik vasárnap (május 9.)	Húsvét hatodik vasárnapja
Mennybemenetel ünnepe (május 13.)	Mennybemenetel ünnepe
Húsvét utáni hatodik vasárnap (május 16.)	Húsvét hetedik vasárnapja
Pünkösd (május 23.)	Pünkösd
Szentháromság ünnepe (Pünkösd utáni első vasárnap, május 30.)	Szentháromság ünnepe (Pünkösd utáni vasárnap)
×	PÜNKÖSD UTÁNI VASÁRNAPOK (A VASÁRNAPOK SZÁMA ÉVENKÉNT ELTÉR)
×	Vasárnap május 29. és június 4. között (Ha Szentháromság ünnepe után van)
Pünkösd utáni második vasárnap (június 6.)	Vasárnap június 5. és 11. között (Ha Szentháromság ünnepe után van)
Pünkösd utáni harmadik vasárnap (június 13.)	Vasárnap június 12. és 18. között (Ha Szentháromság ünnepe után van)
Pünkösd utáni negyedik vasárnap (június 20.)	Vasárnap június 19. és 25. között (Ha Szentháromság ünnepe után van)
Pünkösd utáni ötödik vasárnap (június 27.)	Vasárnap június 26. és július 2. között
Pünkösd utáni hatodik vasárnap (július 4.)	Vasárnap július 3. és 9. között
Pünkösd utáni hetedik vasárnap (július 11.)	Vasárnap július 10. és 16. között
Pünkösd utáni nyolcadik vasárnap (július 18.)	Vasárnap július 17. és 23. között
Pünkösd utáni kilencedik vasárnap (július 25.)	Vasárnap július 24. és 30. között

AZ EGYHÁZI ÉV

<i>A kegyelem éve. Az egyházi év és a C perikóparend. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2009. (Metodista Liturgikus Füzetek 1.)</i>	<i>Krisztusban növekedve. Az egyházi év és a perikóparend. Az előszót írta: CSERNÁK István szuperintendens. A bevezetést és a magyarázatokat írta: VIGH Bence. Budapest, 2010. (Metodista Liturgikus Füzetek 2.)²⁵⁸</i>
C év	A – B – C év
Pümkösd utáni tizedik vasárnap (augusztus 1.)	Vasárnap július 31. és augusztus 6. között
Pümkösd utáni tizenegyedik vasárnap (augusztus 8.)	Vasárnap augusztus 7. és 13. között
Pümkösd utáni tizenkettedik vasárnap (augusztus 15.)	Vasárnap augusztus 14. és 20. között
Pümkösd utáni tizenharmadik vasárnap (augusztus 22.)	Vasárnap augusztus 21. és 27. között
Pümkösd utáni tizennegyedik vasárnap (augusztus 29.)	Vasárnap augusztus 28. és szeptember 3. között
Pümkösd utáni tizenötödik vasárnap (szeptember 5.)	Vasárnap szeptember 4. és 10. között
Pümkösd utáni tizenhatodik vasárnap (szeptember 12.)	Vasárnap szeptember 11. és 17. között
Pümkösd utáni tizenhetedik vasárnap (szeptember 19.)	Vasárnap szeptember 18. és 24. között
Pümkösd utáni tizennyolcadik vasárnap (szeptember 26.)	Vasárnap szeptember 25. és október 1. között
Pümkösd utáni tizenkilencedik vasárnap (október 3.)	Vasárnap október 2. és 8. között
Pümkösd utáni huszadik vasárnap (október 10.)	Vasárnap október 9. és 15. között
Pümkösd utáni huszonegyedik vasárnap (október 17.)	Vasárnap október 16. és 22. között
Pümkösd utáni huszonkettedik vasárnap (október 24.)	Vasárnap október 23. és 29. között
Pümkösd utáni huszonharmadik vasárnap (október 31.)	Vasárnap október 30. és november 5. között
Mindenszentek (november 1-jén, illetve november első vasárnapján is használható)	Mindenszentek (November 1-jén, illetve november első vasárnapján is használható)
Pümkösd utáni huszonnegyedik vasárnap (november 7.)	Vasárnap november 6. és 12. között
Pümkösd utáni huszonötödik vasárnap (november 14.)	Vasárnap november 13. és 19. között
Krisztuskirály vasárnap (november 21.)	Krisztus király vasárnap (Vasárnap november 20. és 26. között)
Hálaadó ünnep (Ideje a helyi szokások szerint változhat!)	Hálaadó ünnep (Időpontja a helyi szokások szerint változhat)

74. MELLÉKLET
BIBLIAOLVASÓ KALAUZ (1957, 1965, 1980, 1984, 1989-2016)

Jelmagyarázat:

- = a vasár-, ill. ünnepnapnak nincsen (külön) elnevezése a Bibliaolvasó Kalauzban
- x = az adott évben nem volt ilyen vasárnap
- [] = ünnepnapok egybeesése, ill. 2011-től a lapalji „jeles napok”, emléknapok jelölése is
- * = Az ünnep nincs megnevezve, de harmadik, ünnepi zsolnárszakaszt rendeltek a naphoz (1994-től), 2014-től a zsolnárok helyébe léptek az *Igazság és Élet* folyóirat ajánlott prédikációs alapigéi
- ** = Ünnepnap harmadik, ünnepi zsolnárszakasz nélkül (1994-től)

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
Újév u. vas.	x	---	x	x	x	x
Vízkereszt	---	---	---	---	---	---
Vízkereszt u. I.	---	---	Imahét	---	---	---
II.	---	Az Egyházak Világtanácsa öku- menikus imahete	---	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét
III.	---	---	---	---	x	---
IV.	---	---	x	---	x	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
V.	---	---	x	Szeretetszolgálati vasárnap	x	Szeretetszolgálati vasárnap
VI.	x	x	x	---	x	x
Hetvened v.	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---	---
Hatvanad v.	---	---	---	---	---	---
Ötvened v.	---	---	---	Bibliavasárnap	Szeretetszolgálati vasárnap	---
Nagyböjt I.	---	Böjt I. vasárnapja	Böjt I. vas.	Böjt I. vas.	Böjt I. Vasárnap	Böjt I. Vas. – Bib- liavasárnap
II.	---	---	Bibliavasárnap	---	---	---
III.	---	---	---	---	---	---
IV.	---	---	---	Nyugdíjas lelke- sek, lelkészöz- vegyek és árvák vasárnapja	Bibliavasárnap	---
V.	---	Felsz[abadulás] ün[nepe]	---	---	---	---
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap – Húsvéti nagyhét	Virágvasárnap – Nyugdíjas lel- készek, lelkészöz- vegyek és árvák vasárnapja	Virágvasárnap – A konfirmáció vasárnapja	Virágvasárnap – Nyugdíjas lelkészek, lelkész- özvegyek, árvák vasárnapja	Virágvas.
Nagycsütörtök	---	---	---	---	---	---

MELLÉKLET

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagyp. – Felsz[abadulás] ünn[epe]	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	---	---	---	---	Nagyszombat	---
Húsvét I.	Húsvét	Húsvétvas.	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvas.
Húsvét II.	Húsvét	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
Húsvét u. I.	---	A konfirmáció vasárnapja	---	---	---	---
II.	---	---	Konfirmáció vasárnapja	Anyák napja – Lelkésztovább- képzés vasárnapja	---	Lelkésztovább- képzés vasárnapja
III.	---	---	---	Az egyházi ének és zene vasár- napja	---	Anyák napja
IV.	---	---	Lelkésztovább- képzés vasárnapja – Anyák napja	---	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja, egy- házzenei vasárnap
V.	---	---	---	Pedagógus nap	Anyák napja, lel- késztovábbképzés vasárnapja	Afrika vasárnap
Mennybemenetel	Áldozócsütörtök	Áldozócsüt.	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Mennybem. ü.
VI.	---	Pünkösdi nagyhét	---	Gyermeknap	Az egyházi ének és zene vasár- napja	Gyermeknap

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
Pünkösdi I.	Pünkösdi	Pünkösdi vas.	Pünkösdi v. – Gyermeknap	Pünkösdi vasárnap	Pünkösdi vasárnap	Pünkösdi vas.
Pünkösdi II.	Pünkösdi	Pünkösdi hétfő	Pünkösdi h.	Pünkösdi hétfő	Pünkösdi hétfő	Pünkösdi hétfő
Szentháromság v.	---	A Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja – Pe- dagógusnap	Szentháromság vasárnapja	Afrika vasárnap, Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnap – Tan- évváró
Szth. u. I.	---	---	---	---	Gyermeknap, sze- retotthonaink gyermeknapja	---
II.	Pál ap.	---	---	---	Pedagógusnap	---
III.	---	---	---	---	Bethesda Testvér- közösség vasár- napja	Bethesda Testvér- közösség vasár- napja
IV.	---	---	---	---	---	---
V.	---	---	---	---	---	---
VI.	---	---	---	---	---	---
VII.	---	---	---	Hirosima vasár- nap	---	---
VIII.	---	Hirosimai vasár- nap	---	---	---	Hirosima vasár- nap
IX.	---	Szeretetszolgálati vasárnap	Hirosima-vasár- nap	---	---	---
X.	---	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
XI.	---	---	---	---	Hirosima vásár- nap	---
XII.	---	---	---	Segélyezések vasárnapja	---	Tanévnyitó isten- tiszteltet
XIII.	---	Bibliavasárnap	---	---	---	Lelkeszi Szolida- ritási Alap vásár- napja
XIV.	---	---	---	---	---	---
XV.	---	---	Segélyezések vasárnapja	---	---	---
XVI.	---	---	---	---	Segélyezések vasárnapja	---
XVII.	---	---	---	---	---	Nyugdíjas lelké- szek és lelkészöz- vegyek vasárnapja
XVIII.	---	---	---	---	---	---
XIX.	---	---	---	A közalap vásár- napja	---	---
XX.	---	Közalapi vasárnap [Ref. emlékűnn.]	---	---	---	Közalapi vasárnap
XXI.	Luther	Okt[óberi] szoc[ialista] forr[adalom]	Közalapi vasárnap	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
XXII.	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---	---	A Társadalmi Missziók vásár- napja
XXIII.	Advent [sic]	---	---	---	Közalapi vasárnap	---
XXIV.	x	x	---	x	---	---
XXV.	x	x	---	x	---	x
XXVI.	x	x	x	x	---	x
XXVII.	x	x	x	x	---	x
Advent I.	---	Advent első va- sárnapja	Advent I. vas. – Ökumenikus és békeszolgálati vasárnap	Advent I. vas. – Ökumenikus és békeszolgálati vasárnap	Advent I. vas. – Ökumenikus szolgálatunk vasárnap	
II.	---	Advent második vasárnapja – A Keresztýén Béke- konferencia napja	---	---	---	---
III.	---	Advent harmadik vasárnapja	---	---	---	---
IV.	---	Advent negyedik vasárnapja – Ka- rácsnyí nagyhét	---	---	--- [Advent IV. vasárnapja]	---
Karácsony este	---	---	---	---	---	---
Karácsony I.	Karácsony	Kar. I. n.	Kar. I. nap.	Karácsony I. n.	Karácsony I. n.	Kar. I. napja

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1957	1965	1980	1984	1989	1990
Karácsony II.	Karácsony	Kar. 2. n.	Kar. II. nap.	Karácsony II. n.	Karácsony 2. n.	Kar. 2. napja
Karácsony u. v.	---	x	---	---	--- [Óév]	---
Óév	---	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1991	1992	1993
Újév	Újév	Újév	Újév
Újév u. vas.	x	---	---
Vízkereszt	---	---	---
Vízkereszt u. I.	Egyetemes imahét	---	---
II.	---	---	Egyetemes imahét
III.	x	---	---
IV.	x	Szeretetszolgálati vasárnap	---
V.	x	---	x
VI.	x	x	x
Hetvened v.	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap
Hatvanad v.	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---
Ötvened v.	---	---	---
Nagybőjt I.	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1991	1992	1993
II.	---	--- [Nemzeti ünnep]	Bibliavasárnap
III.	Bibliavasárnap	---	---
IV.	---	---	---
V.	---	---	---
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap
Nagycsütörtök	---	---	---
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat	Nagyszombat
Húsvét I.	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap
Húsvét II.	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
Húsvét u. I.	---	---	---
II.	---	Anyák napja	Lelkésztovábbképzés vasárnapja
III.	---	A konfirmáció és az egyházi zene vasárnapja	Anyák napja
IV.	Lelkésztovábbképzés, az egyházi ének és zene vasárnapja	---	Az egyházi ének és zene vasárnapja
V.	Anyák napja	---	---
Mennybemenetel	Áldozócsütörtök	Mennybemenetel ünnepe	Áldozócsütörtök
VI.	A konfirmáció vasárnapja	Gyermeknap	Konfirmáció vasárnapja

Az egyházi év vásár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1991	1992	1993
Pünkösöd I.	Pünkösdvásárnap – Afrika vasárnap	Pünkösdvásárnap	Pünkösdvásárnap – Gyermeknap
Pünkösöd II.	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő
Szentháromság v.	Gyermeknap, Szentháromság vasárnap	Szentháromság-vasárnap – Tanévzáró	Szentháromság vasárnap
Szth. u. I.	Pedagógusnap	---	Tanévzáró
II.	Tanévzáró istentisztelet	---	---
III.	---	Bethesda Testvérközösség vasárnapja	---
IV.	---	---	Diákonusok és diakonisszák vasárnapja
V.	---	---	---
VI.	A Bethesda Testvérközösség vasárnapja	---	A presbiterek vasárnapja
VII.	---	Hirosima vasárnap	---
VIII.	---	---	Hirosima vasárnap
IX.	---	---	---
X.	Hirosima és békeszolgálati vasárnap	---	---
XI.	---	Tanévnyitó	---
XII.	---	---	Tanévnyitó
XIII.	---	---	---

Az egyházi év vásár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1991	1992	1993
XIV.	Tanévnyitó istentisztelet	---	Lelkeszi Szolidaritási Alap vasárnapja
XV.	Lelkeszi Szolidaritási alap vasárnapja	---	---
XVI.	---	Nyugdíjas lelkeszek és lelkeszővegyek vasárnapja	---
XVII.	---	---	Nyugdíjas lelkeszek vasárnapja
XVIII.	---	---	---
XIX.	Nyugdíjas lelkeszek, lelkeszővegyek és árvák vasárnapja	Missziói vasárnap	---
XX.	---	---	---
XXI.	---	A társadalmi missziók vasárnapja	--- Közalapi vasárnap [Ref. emlékűnnep]
XXII.	Közalapi vasárnap	---	---
XXIII.	---	---	A társadalmi missziók vasárnapja
XXIV.	A társadalmi missziók vasárnapja	x	---
XXV.	---	x	x
XXVI.	---	x	x
XXVII.	x	x	x

Az egyházi év vásár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1991	1992	1993
Advent I.	Advent I. vásárnap – Ökumenikus szolgálatunk vasárnapja	I. Ádvent vas. – Iskolánk, ökumenikus szolgálatunk vasárnapja	Advent I. vásárnapja – Ökumenikus szolgálatunk vasárnapja
II.	---	---	---
III.	---	---	---
IV.	---	---	---
Karácsony este	---	---	---
Karácsony I.	Karácsony I. napja	Karácsony I. nap	Karácsony I. napja
Karácsony II.	Karácsony II. napja	Karácsony II. nap	Karácsony II. napja – Tanintézeteink napja
Karácsony u. v.	---	---	x
Óév	---	---	---

Az egyházi év vásár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
Újév u. vas.	---	x	x	---	---	---
Vízkereszt	---	---	---	---	---	---
Vízkereszt u. I.	---	---	---	---	---	---
II.	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
III.	---	---	---	x	Leprások világ- napja	---
IV.	x	---	---	x	Szeretetszolgálati vasárnap	x
V.	x	Szeretetszolgálati vasárnap	x	x	x	x
VI.	x	x	x	x	x	x
Hetvened v.	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap	Leprások világ- napja	---	Leprások világ- napja
Hatvanad v.	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---	Szeretetszolgálati vasárnap
Ötvened v.	---	---	---	---	---	---
Nagyböjt I.	Böjt 1. vasárnapja	Böjt – Bibliava- sárnap	Böjt 1. vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja – Bibliavasárnap	Böjt 1. vasárnap
II.	---	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	Bibliavasárnap – A Magyar Refor- mátus Világszö- vetség vasárnapja	---	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	---
III.	Bibliavasárnap	---	---	Bibliavasárnap	--- [Nemzeti ünnep]	Bibliavasárnap
IV.	---	---	---	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	---	---

MELLÉKLET

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
V.	---	---	---	---	---	---
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap
Nagycsütörtök	---	Nagycsütörtök"	---	---	---	---
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat"	Nagyszombat"	---	Nagyszombat"	Nagyszombat"	Nagyszombat"
Húsvét I.	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap
Húsvét II.	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
Húsvét u. I.	---	---	---	---	---	---
II.	---	Lelkésztovább- képzés vasárnapja	---	---	Lelkésztovább- képzés vasárnapja	---
III.	Lelkésztovább- képzés vasárnapja	Anyák napja	Lelkésztovább- képzés vasárnapja	---	Anyák napja – Az egyházi ének és zene vasárnapja	Lelkésztovább- képzés vasárnapja
IV.	Munka ünnepe – Anyák napja	Az egyházi ének és zene vásár- napja	Anyák napja, egy- házi ének és zene vasárnapja	A lelkésztovább- képzés vasárnapja	---	Anyák napja – Az egyházi ének és zene vasárnapja
V.	Az egyházi ének és zene vásár- napja	---	---	Anyák napja – Az egyházi ének és zene vasárnapja	---	---
Mennybemenetel	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Mennybemenetel"	A mennybemenetel ünnepe	A mennybemenetel ünnepe	Áldozócsütörtök

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
VI.	---	A konfirmáció vasárnapja – Gyermeknap	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja
Pünkösd I.	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap – Gyermeknap	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap – Gyermeknap	Pünkösdvasárnap
Pünkösd II.	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő
Szentháromság v.	Szentháromság- vasárnap	Szentháromság- vasárnap – Tan- évváró	Szentháromság- vasárnap	Szentháromság vasárnap – Gye- meknap	Szentháromság vasárnap – Tan- évváró	Szentháromság vasárnap – Gye- meknap
Szth. u. I.	---	Presbiterek vasár- napja	Tanévváró	---	Presbiterek vasár- napja	Tanévváró
II.	Tanévváró	---	Presbiterek vasár- napja	Tanévváró	---	Presbiterek vasár- napja
III.	---	---	---	Presbiterek vasár- napja	---	---
IV.	---	Diakónusok és diakonisszák vasárnapja	---	---	Diakónusok va- sárnapja	---
V.	---	---	Diakónusok va- sárnapja	---	---	Diakónusok va- sárnapja
VI.	---	---	---	Diakónusok va- sárnapja	---	---
VII.	---	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
VIII.	---	Hirosima vásár- nap	---	---	Hirosima vásár- nap	---
IX.	---	---	Hirosima vásár- nap	---	---	Hirosima vásár- nap
X.	---	--- [Állami ünnep, István király]	---	Hirosima vásár- nap	---	---
XI.	---	---	---	---	---	---
XII.	---	Tanévnyitó	---	---	Tanévnyitó	---
XIII.	Tanévnyitó	Lelkeszi Szolida- ritási Alap vásár- napja	Tanévnyitó	---	A Lelkeszi Szo- lidaritási Alap vásárnapja	Tanévnyitó
XIV.	---	---	Lelkeszi Szolida- ritási Alap vásár- napja	Tanévnyitó	---	A Lelkeszi Szo- lidaritási Alap vásárnapja
XV.	Lelkeszi Szolida- ritási Alap vásár- napja	---	---	A lelkési Szo- lidaritási Alap vásárnapja	---	---
XVI.	---	Nyugdíjas lelke- szek vásárnapja	---	---	---	---
XVII.	---	---	---	---	Nyugdíjas lelke- szek vásárnapja	---
XVIII.	Nyugdíjas lelke- szek vásárnapja	---	Nyugdíjas lelke- szek vásárnapja	---	---	Nyugdíjas lelke- szek vásárnapja

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
XIX.	---	---	---	Nyugdíjas lel- szek vasárnapja	---	---
XX.	---	Missziói vasárnap	---	---	Missziói vásár- nap – Az új bor ünnepe	---
XXI.	--- [Nemzeti ünnep]	---	Missziói vásár- nap, új bor ün- nepe	---	---	A Magyar Re- formátusok Világsovétsége vasárnapja
XXII.	Közalapi vásár- nap, az új bor ünnepe	Társadalmi misz- siók vasárnapja	---	Missziói vásár- nap – Az új bor ünnepe	A társadalmi missziók vásár- napja	Missziói vasárnap [Reformáció ün- nepe]
XXIII.	---	---	A társadalmi missziók vásár- napja	---	---	Társadalmi misz- sió vasárnapja
XXIV.	Társadalmi misz- siók vasárnapja	---	---	Társadalmi misz- siók vasárnapja	---	---
XXV.	---	x	---	---	x	---
XXVI.	x	x	x	---	x	x
XXVII.	x	x	x	x	x	x
Advent I.	Ádvent 1. vásár- napja – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja	Ádvent 1. vásár- napja – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja	Ádvent 1. vásár- napja – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja	Ádvent 1. vásár- napja – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja	Ádvent 1. vásár- napja – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja	Advent 1. Vászár- nap

MELLÉKLET

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	1994	1995	1996	1997	1998	1999
II.	Ádvent 2. vasár- napja	Ádvent 2. vasár- napja	Ádvent 2. vasár- napja	Ádvent 2. vasár- napja	Ádvent 2. vasár- napja	Ádvent 2. Vasár- nap – Ökumeni- kus szolgálatunk vasárnapja
III.	Ádvent 3. vasár- napja	Ádvent 3. vasár- napja	Ádvent 3. vasár- napja	Ádvent 3. vasár- napja	Ádvent 3. vasár- napja	Ádvent 3. Vasár- nap
IV.	Ádvent 4. vasár- napja	Ádvent 4. vasár- napja – Taninté- zetek vasárnapja	Ádvent 4. vasár- napja – Taninté- zetek vasárnapja	Ádvent 4. vasár- napja – Tanin- tézeteink vasár- napja	Ádvent 4. vasár- napja – Taninté- zetek vasárnapja	Ádvent 4. Vasár- nap – Tanintéze- teink napja
Karácsony este	---	---	---	---	---	---
Karácsony I.	Karácsony első napja	Karácsony I.	Karácsony I.	Karácsony I.	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. nap
Karácsony II.	Karácsony máso- dik napja	Karácsony II.	Karácsony II.	Karácsony II.	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. nap
Karácsony u. v.	x	--- [December 31.]	---	---	---	x
Óév	---	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
Újév u. vas.	---	x	x	---	---	---
Vízkereszt	---	---	---	---	---	---
Vízkereszt u. I.	---	---	---	---	---	---
II.	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét
III.	---	---	x	A lepramisszió vasárnapja	A lepramisszió vasárnapja	x
IV.	Leprások világ- napja	Leprások világ- napja	x	Szeretetszolgálati vasárnap	Szeretetszolgálati vasárnap	x
V.	Szeretetszolgálati vasárnap	Szeretetszolgálati vasárnap	x	---	x	x
VI.	---	x	x	x	x	x
Hetvened v.	---	---	A lepramisszió vasárnapja	---	---	---
Hatvanad v.	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---	A lepramisszió vasárnapja
Ötvened v.	Bibliavasárnap	---	---	Bibliavasárnap	---	Szeretetszolgálati vasárnap
Nagybőjt I.	Nagybőjt 1. Va- sárnap	Bőjt 1. vasárnapja – Bibliavasárnap	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja
II.	---	---	---	---	Bibliavasárnap	Bőjt 2. vasárnapja
III.	---	---	Bibliavasárnap	---	---	Bőjt 3. vasárnapja

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
IV.	---	---	---	---	---	Bibliavasárnap
V.	---	---	---	---	---	---
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	---
Nagycsütörtök	---	---	---	---	---	---
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	Nagyszombat ⁴⁰	---	Nagyszombat ⁴⁰	Nagyszombat ⁴⁰	---	---
Húsvét I.	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap
Húsvét II.	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
Húsvét u. I.	A lelkésztozább- képzés vasárnapja	---	---	A lelkésztozább- képzés vasárnapja	---	---
II.	Anyák napja – Az egyházi ének és zene vasárnapja	A lelkésztozább- képzés vasárnapja	---	Az édesanyák vasárnapja	A lelkésztozább- képzés vasárnapja	---
III.	---	Anyák napja – Az egyházi ének és zene vasárnapja	A lelkésztozább- képzés vasárnapja	---	Az édesanyák vasárnapja	---
IV.	---	---	Az egyházi ének és zene vasár- napja	Az egyházi ének és zene vasár- napja	Az egyházi ének és zene vasár- napja	Az egyházi ének és zene vasár- napja
V.	Gyermeknap	---	Az édesanyák vasárnapja	---	---	Az édesanyák vasárnapja
Mennybemenetel	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
VI.	A konfirmáció vasárnapja	Gyermeknap	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja
Pünkösöd I.	Pünkösödvasárnap – Tanévzáró – Presbiterek vásár- napja	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap
Pünkösöd II.	Pünkösödhetfő	Pünkösödhetfő	Pünkösödhetfő	Pünkösödhetfő	Pünkösödhetfő	Pünkösödhetfő
Szentháromság v.	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnap – Pres- biterek vasárnapja	Szentháromság- vasárnap	Szentháromság vasárnapja – Tan- évzáró	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja
Szth. u. I.	---	Tanévzáró	Gyermeknap	A presbiterek vasárnapja	Tanévzáró	---
II.	Diakónusok va- sárnapja	---	Tanévzáró	---	A presbiterek vasárnapja	---
III.	---	Diakónusok va- sárnapja	Presbiterek vásár- napja	---	---	Tanévzáró
IV.	---	---	---	---	A diakónusok vasárnapja	A presbiterek vasárnapja
V.	---	---	---	---	---	---
VI.	---	---	Diakónusok va- sárnapja	---	---	A diakónusok vasárnapja
VII.	Hirosima vásár- nap	---	---	Hirosima vásár- napja	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
VIII.	---	Hirosima vásár- nap	---	---	Hirosima vásár- napja	---
IX.	--- [Állami ünnep – István király]	---	---	---	---	---
X.	---	---	Hirosima vásár- nap	---	---	---
XI.	Tanévnyitó	---	---	Tanévnyitó, ta- nárok és tanítók vasárnapja	---	---
XII.	A Lelkeszi Szo- lidaritási Alap vasárnapja	Tanévnyitó	---	A lelkeszsáládok vasárnapja	Tanévnyitó, ta- nárok és tanítók vasárnapja	---
XIII.	---	A Lelkeszi Szo- lidaritási Alap vasárnapja	---	---	A lelkeszsáládok vasárnapja	---
XIV.	---	---	Tanárok és taní- tók vasárnapja. Tanévnyitó	---	---	Tanévnyitó, ta- nárok és tanítók vasárnapja
XV.	---	---	A lelkeszek és lelkeszsáládok vasárnapja	---	---	A lelkeszsáládok vasárnapja
XVI.	Nyugdíjas lelke- szek vasárnapja	---	---	A nyugdíjas lelke- szek és lelkesző- vegyek vasárnapja	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
XVII.	---	Nyugdíjas lel- szek vasárnapja	---	---	A nyugdíjas lel- szek és lelkész- vegyek vasárnapja	---
XVIII.	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	---	---	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	---	---
XIX.	Missziói vasárnap	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	A nyugdíjas lel- pásztorok vásár- napja	Missziói vasárnap	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	Nyugdíjas lel- pásztorok és lelkészövegyek vasárnapja
XX.	---	Missziói vasárnap	---	---	Missziói vasárnap	---
XXI.	Társadalmi misz- ziók vasárnapja	---	A Magyar Re- formátusok Világszövetsége vasárnapja	A társadalmi missziók vásár- napja	--- [Reformáció ün- nepe]	A Magyar Refor- mátusok Világ- szövetségének vasárnapja
XXII.	---	Társadalmi misz- ziók vasárnapja	Missziói vasárnap	---	A társadalmi missziók vásár- napja	--- [Nemzeti ünnep]
XXIII.	---	---	---	---	---	Missziói vasárnap
XXIV.	×	---	A társadalmi missziók vásár- napja	×	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
XXV.	x	x	---	x	x	A társadalmi missziók vásár- napja
XXVI.	x	x	---	x	x	---
XXVII.	x	x	x	x	x	x
Advent I.	Advent 1. Vasár- nap – Ökumeni- kus szolgálatok vasárnapja	Advent 1. Vasár- nap – Ökumeni- kus szolgálatok vasárnapja	Advent 1. Vasár- nap – Az ökume- nikus szolgálatok vasárnapja	Advent 1. vasár- napja – Az öku- menikus szolgálá- tok vasárnapja	Advent 1. vásár- napja	Advent 1. vásár- napja
II.	Advent 2. Vasár- nap	Advent 2. Vasár- nap	Advent 2. Vasár- nap	Advent 2. vasár- napja	Advent 2. vasár- napja	Advent 2. vásár- napja
III.	Advent 3. Vasár- nap	Advent 3. Vasár- nap	Advent 3. Vasár- nap	Advent 3. vasár- napja	Advent 3. vásár- napja	Advent 3. vásár- napja
IV.	Advent 4. Vasár- nap – Tanintéze- tek vasárnapja	Advent 4. Vasár- nap – Tanintéze- tek vasárnapja	Advent 4. Vasár- nap – A taninté- zetek vasárnapja	Advent 4. vasár- napja – A taninté- zetek vasárnapja	Advent 4. vásár- napja	Advent 4. vásár- napja
Karácsony este	---	---	---	---	---	
	[Advent 4. Vasár- nap]					
Karácsony I.	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja
Karácsony II.	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja

Az egyházi év vasár- és ünnep- napjai a naptári év folyása szerint	2000	2001	2002	2003	2004	2005
--- [December 31.]	---	---	---	---	×	×
Karácsony u. v.	---	---	---	---	---	---
Óév	---	---	---	---	---	---

Az egyházi év vas- ár- és ünnepnap- jai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
Újév u. vas.	×	×	×	---	---	---
Vizkereszt	---	---	---	{Epifánia névnapja}	---	---
Vizkereszt u. I.	---	---	---	---	---	---
II.	Egyetemes imahét	---	×	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét [Jan. 22.: A Him- nusz születés- napja]
III.	---	Egyetemes imahét	×	A lepramisszió vasárnapja	A lepramisszió vasárnapja	---
IV.	A lepramisszió vasárnapja	A lepramisszió vasárnapja	×	Szeretetszolgálati vasárnap	×	A lepra elleni harc világnapja [Febr. 4.: Rákelle- nes világnap]

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
V.	Szeretetszolgálati vasárnap	x	x	x	x	--- [Febr. 11.: Betegek világnapja]
VI.	x	x	x	x	x	---
Hetvened v.	---	Szeretetszolgálati vasárnap	Egyetemes imahét	---	---	---
Hatvanad v.	---	---	A lepramisszió vasárnapja	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---
Ötvened v.	---	---	Szeretetszolgálati vasárnap	---	---	Bibliavasárnap – Az energiatakarékoság világnapja
Nagyböjt I.	Böjt 1. vasárnapja – Bibliavasárnap	Böjt 1. vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja – Bibliavasárnap	Böjt első vasárnapja	Böjt 1. vasárnapja
II.	---	Bibliavasárnap	---	---	---	--- [Márc. 22.: A víz világnapja]
III.	---	---	---	[Nemzeti ünnep]	Bibliavasárnap	---
IV.	---	---	Bibliavasárnap	---	---	--- [Ápr. 8.: A romák világnapja]
V.	---	---	---	---	---	---
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap
Nagycsütörtök	---	---	Nagycsütörtök	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Nagypéntek</i>	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
<i>Nagyszombat</i>	---	---	---	---	---	---
<i>Húsvét I.</i>	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap
<i>Húsvét II.</i>	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
<i>Húsvét u. I.</i>	---	---	---	A lelkésztoábbképzés vasárnapja	---	Az édesanyák vasárnapja
<i>II.</i>	A lelkésztoábbképzés vasárnapja	A lelkésztoábbképzés vasárnapja	---	---	---	---
<i>III.</i>	Az édesanyák vasárnapja	---	---	Az édesanyák vasárnapja	A lelkésztoábbképzés vasárnapja	A család nemzetközi napja [Máj. 16.: A lelki elsősegély-szolgálatok világnapja]
<i>IV.</i>	Az egyházi ének és zene vasárnapja	Az édesanyák vasárnapja	A lelkésztoábbképzés vasárnapja	Az egyházi ének és zene vasárnapja	Az édesanyák vasárnapja	A magyar református egység napja [Máj. 25.: Afrika-nap]
<i>V.</i>	---	Az egyházi ének és zene vasárnapja	---	---	Az egyházi ének és zene vasárnapja	---
<i>Mennybemenetel</i>	Áldozócsütörtök	Áldozócsütörtök	Mennybemenetel napja	Mennybemenetel	Mennybemenetel	Mennybemenetel

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
VI.	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	Az édesanyák és a konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja	---
Pünkösd I.	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap	Pünkösdvasárnap – A magyar református egység vasárnapja	Pünkösdvasárnap – Tanévzáró
Pünkösd II.	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő
Szentháromság v.	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja [Jún. 20.: A menekültek világnapja]
Szth. u. I.	Tanévzáró	Tanévzáró	Az egyházi ének és zene vasárnapja	Tanévzáró	---	---
II.	A presbiterek vasárnapja	Tanévzáró	---	A presbiterek vasárnapja	Tanévzáró	---
III.	---	A presbiterek vasárnapja	---	---	A presbiterek vasárnapja	---
IV.	A diakónusok vasárnapja	---	Tanévzáró	---	---	---
V.	---	Diakónusok vasárnapja	A presbiterek vasárnapja	A diakónusok vasárnapja	---	---
VI.	---	---	---	---	A diakónusok vasárnapja	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
VII.	---	---	---	---	---	---
VIII.	Hirosima vasárnap	---	A diakónusok vasárnapja	Hirosima vasárnap	---	---
IX.	---	Hirosima vasárnap	---	---	Hirosima vasárnap	---
X.	---	---	---	---	---	Tanévnyitó, a tanintézetek vasárnapja
XI.	Tanévnyitó, tanárok és tanítók vasárnapja	---	Hirosima vasárnap	---	---	---
XII.	A lelkészcsaládok vasárnapja	---	---	Tanévnyitó, a tanárok és tanítók vasárnapja	---	[Szept. 10.: Az öngyilkosság-megelőzés napja]
XIII.	---	Tanévnyitó	---	A lelkészcsaládok vasárnapja	Tanévnyitó, a tanárok és tanítók vasárnapja	Világímanap a békéért
XIV.	---	Lelkészcsaládok vasárnapja	---	---	A lelkészcsaládok vasárnapja	---
						[Szept. 26.: A teremtés ünnepe; 27.: A hallássérültek napja; okt. 1.: Idősek napja]

MELLÉKLET

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
XV.	---	---	Tanévnyitó, a tanárok és a tanítók vasárnapja	---	---	---
XVI.	Nyugdíjas lelkésztorok és lelkészörvegek vasárnapja	---	A lelkészcsaládok vasárnapja	---	---	--- [Okt. 15.: Fehér bot napja]
XVII.	---	---	---	Nyugdíjas lelkésztorok és lelkészörvegek vasárnapja	---	--- [Okt. 17.: A szegénység elleni küzdelem napja]
XVIII.	A Magyar Református Világszövetség vasárnapja	Nyugdíjas lelkésztorok és lelkészörvegek vasárnapja	---	---	Nyugdíjas lelkésztorok és lelkészörvegek vasárnapja	Missziói vasárnap – Nemzeti ünnep
XIX.	---	A Magyar Református Világszövetség vasárnapja	---	---	---	---
XX.	Missziói vasárnap	---	Nyugdíjas lelkésztorok és lelkészörvegek vasárnapja	Missziói vasárnap	---	---
XXI.	---	Missziói vasárnap	---	---	Missziói vasárnap	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
XXII.	A társadalmi misszió vasárnapja	---	---	A társadalmi misszió vasárnapja	--- [A reformáció ünnepe]	---
XXIII.	---	A társadalmi misszió vasárnapja	Missziói vasárnap	---	A társadalmi misszió vasárnapja	x
XXIV.	---	---	---	---	---	x
XXV.	x	---	A társadalmi misszió vasárnapja	x	---	x
XXVI.	x	x	---	x	x	x
XXVII.	x	x	---	x	x	x
Advent I.	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent első vasárnapja	Advent 1. vasárnapja	Advent 1. vasárnapja [Dec. 1.: Aids elleni világnap; 3.: A fogyatékos emberek napja]
II.	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent második vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja
III.	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent harmadik vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja
IV.	Advent 4. vasárnapja – Tanintézetünk vasárnapja	Advent 4. vasárnapja – Tanintézetünk vasárnapja	Advent 4. vasárnapja – Tanintézetünk vasárnapja	Advent negyedik vasárnapja – Tanintézetünk vasárnapja	Advent 4. vasárnapja – Tanintézetünk vasárnapja	Advent 4. vasárnapja

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Karácsony este</i>	--- [Advent 4. vasárnapja]	---	---	---	---	---
<i>Karácsony I.</i>	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony első napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja
<i>Karácsony II.</i>	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja	Karácsony második napja	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja [Dec. 28.: A betlehemi gyermekgyilkosság emléknapja]
<i>Karácsony u. v.</i>	--- [December 31.]	---	---	---	x	x
<i>Óév</i>	---	---	---	Óév	Óév	Óév

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Újév</i>	Újév	Újév	Újév	Újév	Újév
<i>Újév u. vas.</i>	x	x	---	x	---
<i>Vízkereszt</i>	---	---	Vízkereszt	Vízkereszt	Vízkereszt
<i>Vízkereszt u. I.</i>	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>II.</i>	Egyetemes imahét	Egyetemes imahét [Jeles nap: január 22. A Himnusz születésnapja]	Egyetemes imahét [Jeles nap: január 22. A Himnusz születésnapja]	Egyetemes imahét [Jeles nap: január 22. A Himnusz születésnapja]	Egyetemes imahét [Jeles nap: január 22. A Himnusz születésnapja]
<i>III.</i>	--- [Jeles nap: január 22. A Himnusz születésnapja]	×	--- [Jeles nap: január 26. A lepramisszió vasárnapja]	--- [Jeles nap: január 25. A lepramisszió vasárnapja]	×
<i>IV.</i>	--- [Jeles napok: január 29. A lepramisszió vasárnapja, január 30. A lepraelleni harc világnapja, február 4. Rákellenes világnap]	×	--- [Jeles napok: február 2. Szeretetszolgálati vasárnap, február 4. Rákellenes világnap]	×	×
<i>V.</i>	×	×	---	×	×
<i>VI.</i>	×	×	×	×	×
<i>Hetvened v.</i>	--- [Jeles nap: február 5. Szeretetszolgálati vasárnap]	--- [Jeles nap: január 27. A lepramisszió vasárnapja]	---	--- [Jeles napok: február 1. Szeretetszolgálati vasárnap, február 4. Rákellenes világnap]	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Hatvanad v.</i>	---	[Jeles napok: február 3. Szeretetszolgálati vasárnap, február 4. Rákellenes világnap]	---	---	--- [Jeles napok: január 31. A lepramízszió vasárnapja, február 4. Rákellenes világnap]
<i>Ötvened v.</i>	---	---	Bibliavasárnap [Jeles nap: március 6. A nemzetközi energiatakarékos-ság világnapja]	×	--- [Jeles nap: február 2. Szeretetszolgálati vasárnap]
<i>Nagybőjt I.</i>	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja	Bőjt 1. vasárnapja
<i>II.</i>	Bibliavasárnap [Jeles nap: március 6. Energiatakaré-kossági világnap]	---	--- [Jeles nap: március 22. A víz vilá-g-napja]	Bibliavasárnap [Jeles nap: március 6. A nemzetközi energiatakarékos-ság világnapja]	Bőjt 2. vasárnapja
<i>III.</i>	---	Bibliavasárnap [Jeles nap: március 6. A nemzetközi energiatakarékos-ság világnapja]	---	---	Bőjt 3. vasárnapja

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
IV.	--- [Jeles nap: március 22. A víz világnapja]	---	---	Nemzeti ünnep	Bibliavasárnap Böjt 4. vasárnapja Bibliavasárnap [Jeles nap: március 6. A nemzetközi energiatakarékos-ság világnapja]
V.	---	--- [Jeles nap: március 22. A víz világnapja]	--- [Jeles nap: április 8. A romák világnapja]	--- [Jeles nap: március 22. A víz világnapja]	Böjt 5. vasárnapja
Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Virágvasárnap	Böjt 6. vasárnapja Virágvasárnap [Jeles nap: március 22. A víz világnapja]
Nagycsütörtök	---	---	---*	---*	Nagycsütörtök
Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek
Nagyszombat	---	---	---*	---*	Nagyszombat
Húsvét I.	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap	Húsvétvasárnap [Jeles nap: április 8. A romák világnapja]	Húsvétvasárnap

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Húsvét II.</i>	Húsvéthétfő [Jeles nap: április 8. A romák világnapja]	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő	Húsvéthétfő
<i>Húsvét ut. I.</i>	--- [Jeles nap: április 8. A romák világnapja]	--- [Jeles nap: április 28. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	--- [Jeles nap: április 28. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	--- [Jeles nap: április 28. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	--- [Jeles nap: április 8. A romák világnapja]
<i>II.</i>	--- [Jeles nap: április 29. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	--- [Jeles nap: április 28. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	Az édesanyák vasárnapja	---	---
<i>III.</i>	---	---	--- [Jeles napok: május 15. A család nemzetközi napja, május 16. A lelki elsősegély-szolgálatok világnapja]	--- [Jeles nap: április 26. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	---
<i>IV.</i>	Az édesanyák vasárnapja	--- [Jeles nap: április 28. A lelkészto-vábbképzés vasárnapja]	--- [Jeles napok: május 18. Az egyházi ének és zene vasárnapja]	Az édesanyák vasárnapja [Jeles nap: május 3. Az egyházi ének és zene vasárnapja]	--- [Jeles napok: április 24. Az egyházi ének és zene vasárnapja, valamint a lelkészto-vábbképzés vasárnapja]

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
V.	--- [Jeles napok: május 13. Az egyházi ének és zene vasárnapja, május 15. A család nemzetközi napja, május 16. A lelki elsősegélyszolgálatok világ-napja]	Az édesanyák vasárnapja	A magyar református egység napja [Jeles nap: május 25. Afrika-nap]	--- [Jeles nap: május 15. A család nemzetközi napja, május 16. A lelki elsősegélyszolgálatok világnapja]	Az édesanyák vasárnapja
Mennybemenetel	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	Mennybemenetel ünnepe	A mennybemenetel ünnepe
VI.	A magyar református egység napja [Jeles napok: május 20. A konfirmáció vasárnapja, május 25. Afrika-nap]	A konfirmáció vasárnapja [Jeles napok: május 12. Az egyházi ének és zene vasárnapja, május 15. A család nemzetközi napja, május 16. A lelki elsősegélyszolgálatok világ-napja]	A konfirmáció vasárnapja [Jeles nap: június 4. A nemzeti összetartozás napja]	A konfirmáció vasárnapja	A konfirmáció vasárnapja
Pünkösöd I.	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap	Pünkösödvasárnap A magyar református egység napja [Jeles nap: május 25. Afrika-nap]	Pünkösödvasárnap

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Pünkösd II.</i>	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő [Jeles nap: május 25. Afrika-nap]	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő	Pünkösdhétfő [Jeles napok: május 15. A család nemzetközi napja, május 16. A lelki elsősegély-szolgálatok világnapja]
<i>Szentháromság v.</i>	Szentháromság vasárnapja	Szentháromság vasárnapja, A magyar református egység napja	Szentháromság vasárnapja [Jeles napok: június 15. A presbiterek vasárnapja, június 20. A menekültek világnapja]	Szentháromság vasárnapja [Jeles nap: június 4. A nemzeti összetartozás napja]	A Szentháromság vasárnapja A magyar református egység napja [Jeles nap: május 25. Afrika-nap]
<i>Szűz. u. I.</i>	---	--- [Jeles nap: június 4. A nemzeti összetartozás napja]	---	---	---
<i>II.</i>	Tanévzáró [Jeles napok: június 17. A presbiterek vasárnapja, június 20. A menekültek világnapja]	---	---	--- [Jeles nap: június 14. A presbiterek vasárnapja, június 20. A menekültek világnapja]	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
III.	---	Tanévzáró [Jeles napok: június 16. A presbiterok vasárnapja, június 20. A menekültek világnapja]	---	---	---
IV.	---	---	---	---	[Jeles nap: június 20. A menekültek világnapja]
V.	[Jeles nap: július 8. A diakónusok vasárnapja]	[Jeles nap: július 7. A diakónusok vasárnapja]	---	[Jeles nap: július 5. A diakónusok vasárnapja]	---
VI.	---	---	---	---	---
VII.	---	---	[Jeles nap: augusztus 3. Hiroshima vasárnap]	---	[Jeles nap: július 3. A diakónusok vasárnapja]
VIII.	---	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>IX.</i>	--- [Jeles nap: augusztus 5. Hiroshima vasárnap]	---	---	--- [Jeles nap: augusztus 2. Hiroshima vasárnap]	---
<i>X.</i>	---	--- [Jeles nap: augusztus 4. Hiroshima vasárnap]	---	---	---
<i>XI.</i>	---	---	---	---	--- [Jeles nap: augusztus 7. Hiroshima vasárnap]
<i>XII.</i>	Tanévnyitó, a tanárok és tanítók vasárnapja	---	--- [Jeles napok: szeptember 7. A lelkészcsaládok vasárnapja, szeptember 10. Az öngyilkosság-megelőzés világnapja]	---	---
<i>XIII.</i>	--- [Jeles nap: szeptember 2. A lelkészcsaládok vasárnapja]	---	---	---	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
XIV.	--- [Jeles nap: szeptember 10. Az öngyilkosság-megelőzés világnapja]	Tanévnyitó, a tanárok és tanítók vasárnapja [Jeles nap: szeptember 1. A lelkészcsaládok vasárnapja]	--- [Jeles napok: szeptember 21. Világimánnap a békéért, szeptember 27. A hallássérültek napja]	--- [Jeles nap: szeptember 6. A lelkészcsaládok vasárnapja]	---
XV.	--- [Jeles nap: szeptember 16. Világimánnap a békéért]	--- [Jeles nap: szeptember 10. Az öngyilkosság-megelőzés világnapja]	Teremtés hete [Jeles nap: október 1. Idősek napja]	---	--- [Jeles napok: szeptember 4. A lelkészcsaládok vasárnapja, szeptember 10. Az öngyilkosság-megelőzés világnapja]
XVI.	--- [Jeles nap: szeptember 27. A hallássérültek napja]	--- [Jeles nap: szeptember 16. Világimánnap a békéért]	--- [Jeles nap: október 5. Nyugdíjas lelkipásztorok és lelkészözvegyek vasárnapja]	--- [Jeles nap: szeptember 21. Világimánnap a békéért]	---
XVII.	Teremtés hete [Jeles nap: október 1. Idősek napja]	--- [Jeles nap: szeptember 27. A hallássérültek napja]	--- [Jeles nap: október 15. A fehér bot napja]	Teremtés hete [Jeles napok: szeptember 27. A hallássérültek napja, október 1. Idősek napja]	--- [Jeles nap: szeptember 21. Világimánnap a békéért]

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
XVIII.	--- [Jeles nap: október 7. Nyugdíjas lelkipásztorok és lelkészözvegyek vasárnapja]	Teremtés hete [Jeles nap: október 1. Idősek napja]	--- [Jeles nap: október 19. Missziói vasárnap]	--- [Jeles nap: október 4. Nyugdíjas lelkipásztorok és lelkészözvegyek vasárnapja]	A teremtés hete [Jeles napok: szeptember 27. A hallássérültek napja, október 1. Idősek napja]
XIX.	--- [Jeles nap: október 15. A fehér bot napja]	--- [Jeles nap: október 6. Nyugdíjas lelkipásztorok és lelkészözvegyek vasárnapja]	--- [Jeles nap: október 26. Missziói vasárnap ²⁹ és a Zsinat által megjelölt céladakozás vasárnapja]	--- [Jeles nap: október 15. A fehér bot napja]	--- [Jeles nap: október 2. Nyugdíjas lelkipásztorok és lelkészözvegyek vasárnapja]
XX.	--- [Jeles nap: október 21. Missziói vasárnap]	--- [Jeles nap: október 15. A fehér bot napja]	--- [Jeles nap: november 2. A társadalmi misszió vasárnapja]	--- ---	--- [Jeles nap: október 15. A fehér bot napja]
XXI.	--- [Jeles nap: október 28. A Zsinat által megjelölt céladakozás vasárnapja]	--- [Jeles nap: október 20. Missziói vasárnap]	--- ---	--- [Jeles napok: október 26. Missziói vasárnap és a Zsinat által megjelölt céladakozás vasárnapja]	---

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
XXII.	--- [Jeles nap: november 4. A társadalmi misszió vásárnapja]	--- [Jeles nap: október 27. A Zsinat által megjelölt céladakozás vásárnapja]	---	--- [Jeles nap: november 1. A társadalmi misszió vásárnapja]	Nemzeti ünnep
XXIII.	---	--- [Jeles nap: november 3. A társadalmi misszió vásárnapja]	---	---	--- [Jeles nap: október 30. Missziói vásárnap, illetve a Zsinat által megjelölt céladakozás vásárnapja]
XXIV.	---	---	x	---	--- [Jeles nap: november 6. A társadalmi misszió vásárnapja]
XXV.	--- [Jeles nap: december 1. AIDS elleni világnap]	---	x	---	---
XXVI.	x	---	x	x	---
XXVII.	x	x	x	x	x

Az egyházi év vasár- és ünnepnapjai a naptári év folyása szerint	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Advent I.</i>	Advent 1. vasárnapja [Jeles nap: december 3. A fogvatékos emberek nemzetközi napja]	Advent 1. vasárnapja [Jeles napok: december 1. AIDS elleni világnap, december 3. A fogvatékos emberek nemzetközi napja]	Advent 1. vasárnapja [Jeles napok: december 1. AIDS elleni világnap, december 3. A fogvatékos emberek nemzetközi napja]	Advent 1. vasárnapja [Jeles napok: december 1. AIDS elleni világnap, december 3. A fogvatékos emberek nemzetközi napja]	Advent 1. vasárnapja [Jeles napok: december 1. AIDS elleni világnap, december 3. A fogvatékos emberek nemzetközi napja]
<i>II.</i>	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja	Advent 2. vasárnapja
<i>III.</i>	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja	Advent 3. vasárnapja
<i>IV.</i>	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. vasárnapja	Advent 4. Vasárnapja [Jeles nap: december 20. Tanintézetek vasárnapja]	Advent 4. vasárnapja [Jeles nap: december 18. Tanintézetek vasárnapja]
<i>Karácsony este</i>	---	---	---	---	---
<i>Karácsony I.</i>	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja	Karácsony 1. napja
<i>Karácsony II.</i>	Karácsony 2. napja [Jeles nap: december 23. Tanintézetek vasárnapja]	Karácsony 2. napja [Jeles nap: december 22. Tanintézetek vasárnapja]	Karácsony 2. napja [Jeles nap: december 21. Tanintézetek vasárnapja]	Karácsony 2. napja	Karácsony 2. napja
<i>Karácsony u. v.</i>	---	---	---	---	x
<i>Óév</i>	Óév	Óév	Óév	Óév	Óév

TÁBLÁZATOKHOZ TARTOZÓ JEGYZETEK

- ¹ A kalendárium januárral kezdődik és decemberrel végződik. Vö. DOBSZAY 2004, 32-33.
- ² MADAS Edit szerkesztői, értelemszerű kiegészítése.
- ³ Az első szóban a *ra* szótag utólagos, fekete tintás, sor fölötti korrigáló kiegészítés ugyanazon kéz által.
- ⁴ Lapszélre írt, fekete tintás kiegészítés, javítás.
- ⁵ Fekete tintával áthúzott, ill. fekete tintával a sor fölé írt szövegrészek.
- ⁶ Az *an* szótag fekete tintás, lapszéli kiegészítés.
- ⁷ A közreadó értelemszerű kiegészítése.
- ⁸ A felirat, valamint a 43-46. oldalakat egy késő XIX. vagy inkább XX. századi kéz betűhíven próbálta pótolni fekete tintával.
- ⁹ Textus nélküli prédikáció, rengeteg bibliai utalással. A beszédet két felirat tagolja a felirat értelmében: *De primo, De secundo*.
- ¹⁰ 1597: Vizkerezt napia
- ¹¹ 1597: Hvshadgyo vasarnap
- ¹² A Ráday Könyvtárban található példányban a nagypénteki rész kéziratos pótlás. A kiegészítés a kötet 2001-ben megjelent faksimile változatából való (vö. KULTSÁR 1574, 251^r).
- ¹³ Az élőfjben ezután ugyanannál a vasárnapnál akár háromfajta írásmód és jelölés is elképzelhető. Itt nem mindegyiket közlöm.
- ¹⁴ A nyugalom napjának parancsolatával kapcsolatban a következőket olvassuk: „[500^r] Noha kedig az Sidokra nézet, vgy tetzic, előbör ez parantfolat, es az vij törúenyben el vétetett az Bombatnac neuezeti-es: De azért vgian meg maradot az vr Iftenec rendőléfe mint ő maga hog á kőreſtiéneknec lēne oly válaſtot nap ioc, à mellien è világi munká ol magokat meg tartoſtatuán őbue giőlnénec az Iften igéiēnec halgatáfára es tanofságára: Mert igy akaria az vr Iften à kereſténj giőlekőzetet è világō giōiteni [sic!] es meg tartani. Annac okaért, azoc az kő- [500^r] rőſtiēnec, kie à mi vrūc Chriftus teft berint valo būletéfēnec es fel támadáfānac vtānna léuēnec, nē akarānac az hitetlen Sidockal ég napon űnnepet űllenij, es az Iftentől bōrzōt űnnepet fem akarác azért el hadnij, hanem az Szombat vtān valo napot akarác magoknac űnnepūl válaſtanj, à Chriftus fel támadáfānac haſnainac bizonfágára: Mellyet maft à Magyaroc Váfārnāpnac, noha lelki vafārnac napia volna: de az réghi kereſtyēnec vr napiānac mondottác, mert ōk az napon az Iftenec igéiét halgattác, azt tanoltác es azt fogadtác.”
- ¹⁵ RK RMK 1,4 [Szekundér XIX. címfelírás]
- ¹⁶ RK RMK 2,5-2; RK RMK 2,5
- ¹⁷ RK RMK 2,6-1
- ¹⁸ RK RMK 2,6-2 – nincs meg a kötet borítója.
- ¹⁹ RK RMK 2,8-1 – a kötet címlapja nincs meg.
- ²⁰ „Nekűnc fzűletec mennyei kiraly fzűz Marianac meheben vi efztendōben mi uigadgyunc, fzűletet Iefuft imadgyuc [...]”

- ²¹ „[308] Az el mult napokban emlekezenc rendfzerint az Chriftus iöuetelerül, fzuleteferül, körül metelekedeferül es kerefztelkedeferül, meg ieleneferül es kerefztelkedeferül. Kőuetkezendő keppen emlekeznűnc kellene immar az ű ken fzenuedeferül halalarul. De az anya szent egyház az szent lelec iftennec igazgatafabol, egy keueffe hatra ter, az Chriftus el iöuetelinec előtte ualo űdőkre, es az mai naptul fogua, het egymás utan kőuetkőző uafarnapon, ez uilagnac het ideirül tefzen emlekezetet, hogy meg erchűc, mikeppen az atya iften minden űdőkben hitta az embereket az Chriftusban ualo hitre, es az ű szent igeienec altala, gyűitőt maganac anyafszentegyházat: [309] [a világ idejéről beszél ezután: 1. Ádámától Nóéig, 2. Nóétól Mózesig, 3. Mózesről Dávidig, 4. Dávidtól a Babiloni fogságig, 5. Babiloni fogságtól Krisztusig, 6. Krisztustól az ítélet napjáig, 7. az örök élet nyugalma, amelyre az istenfélők eleitől fogva hivatva vannak.] Ennec ez het ydōnec rendiben az minemű allapattya uolt, uagyon, es lefzen az anyafszentegyháznak, arról emlekezőnc ez het vafarnapon. De az hetedic időről hetedic az az letare uafarnapon fzollyunc, ha az iften azt agya ernűnc, moftan az hat űdorül kel rōuideden fzollanunc. [...; Ádámól a világ végéig az egyház állapota olyan, mint a babiloni fogságban 70 éven keresztül Izráel fiainak állapotja: rabság, siralom, keserűség. ...] Annac okaert az minemű hafonlatofsaga ugyon az anyafszentegyháznak ez uilag fzerint ualo nyomorufagānac az Babiloniabeli hetuen efsztendei fogfaghoz, azért hiuattatic ez mai Vafarnap Septuagesimanac, azaz hetuenediknec, noha chac hetedic az utolfohoz, az az, az leta- [310] re vafarnaphoz. Ez iōuendő vafaruap peniglen Sexagesimanac, az az hatuanodiknac, es az utan ualo vafarnap Quinquagesimanac, az az, őtuenediknec neuztetec, es ez fzerint apronkint mind keuefb keuesb fzamra hozattatnac az napoknak fzamoc, az iteletenec, es az anyafszentegyház meg fzaadulafanac, el kőzelgetefenec ielentefeert. [...; Septuagesimától fogva a ceremóniát, azaz az istentiszteletet a gyász határozza meg. A liturgikus öltözet, az oltárterítő fekete, a vigasság, dicséret hangja elmarad, pl. Gloria in excelsis, Te Deum] es mintha ugyan keferues fzaabafu enekeket enekel ezec helyebe. [...]”
- ²² RK RMK 2,7. A kötet megtalálható a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár digitalizált könyvei között: <http://fulltext.lib.unideb.hu/konyvek.php3> (2011. november).
- ²³ „[193.] Tvgyatoc feienkent, hogy az mi eleinknec regi io fzokafoac fzerent, ez három napō procefsiot iarunc. Mely fzokāfnac hog meg erchétec oka mi legyen, akaroc ti előttetec rōuid befzéddele az procefsiorul fzollanom.

A procefsio írás régi dolog az anyafszentéghazban. Es hog iobban meg erthefsétec nem chac azt mi legyen, hanem aztis mikor es honnét tamadott leg előfzōr, ennec neminemu peldaia lōn, az Ifrael fiainac a pufztaba valo eleb eleb menetelec. [...] [195.]

A procefsio peniglen ha iol vefzed efszedbe, femmi nem egyeb, hanē efféle gyűlekezet, melyben à kőzōnfeges ioert, es à kőzōnséges vzedelemnecel tauasztatafert, egy akarattal, egy fziuel, es egyetembe kialtunc az Iftenhez. Mellyet azért kezde gyakorlani az anyafszentegyház, mert egy nehāny fz: iamboroknak peldaiokbol meg tanulā, hog kedues es hafznos Iftennec előtte. Szent Gergely midōn ifzonyu nagy dōg halal volna Romāban, vagy annéra hog à nép vgyan le omolna, procefsio iarāfra ada magat à kōfšéggel egyetembe. Mi lōn benne? meg engefzteltetec az Iftennec haragia, es à halāl meg fzūnec. Mamertus pīfpōc, latuan hog az ű Pafztorsāga alat valo emberec, fem hazoknal fem

- kiüöl bekœuel nem maradhatnánac, fœt fœűntelen valo vefzedelembé forganánac, űis procefsiot iára, es vgy vœtetec el rulloz az ielen valo vefzedelem. Midœn Athila az Trecafa neuű varaft meg fzallotta volna, Lupus az ot valo pipœc, nem fegyuerrel, hanem effœle imadkozafsal fzaadœta meg tűlle vgyan azœ varaft. Meg fzáluan vȳac vala Aureliat à Gothu foc. Ananias pipœc peniglē à meg fzallot varasbā, à vártak ō iar vala procefsiot az eg hazi néppel, es letaniat œnekelnec vala. [198.] Eneklűnkis à procefsioban, hog az Iften dichirteffec mi altalunc, es az mi fziueinc geriefzteffenec az belfœ aietatofságra. Mert nagy ereie vagon az eneklűfnec az emberi elmœnec indetasára. Mikœnt fzent Agofton mondgya maga felœl, hog az egyhazi œnekeket haluán el fakadot volna fir- [199.] ua. [...]”
- ²⁴ HUBERT 2000, 63-72. perikópatáblázata és átírása szerint is közlœm a vásár- és ünnepnapok neveit.
- ²⁵ Az adott vasárnap felsorolása kimaradt a kiadványból.
- ²⁶ „[114 Isten] az Napkeleti Bœlczeknec az œ fiát, az Jefuťt megjelentette, és œ nékic azokat, az mi kœpűnkbenis alája holdultatta. Innen vifeli ez mai nap ez œkes nevet, hogy EPIPHANIANAC, az az, Chriftus MEGJELENÉSÉNÉNC mondařsœc, mivelhogy az Chriftus efmeretinec világos fœnye ez napon az fetœtsœges pogánřságra kivilágofodott. Ez mai napon azért űllyűc és fzentellyűc az pogánœc Karátfon innepét, és magaztallyuc az Ur Iftennec nagy jo voltát, hogy œ magát minœkűnc fzegœny pogányoknac, fzinte olly diczœsœgefen mint az Sidoknac, kijelentette.”
- ²⁷ Judica vasárnapnál utalás a *passiœi prédikációkra*.
- ²⁸ „[581] Vagon immár ezer fzáz negyvén és egynéhán’ eřztœdeje hog’ elœřzer ez jelē valo hetet, kœnyœrgœ hétnc rendœltœc az régiec, és az népnc meghattác hogy nagy áhitatos buzgosággal kœnyœrgœnœnc [582] eckor az Iftennec. Hogy ha pedig fzűksœges vœlt az Kerefztýneket indítani az Iftennec valoságos fegitsœgűl hívására, bizonyára tehat moftanis fzűksœges.”
- ²⁹ „[681] Legyen halá és diczœret az Ur Iftennec, az eřztendœ által való három fœ innepeket, ifmœt œrvendetefen megűllœttűc: Es meg fzemlœltűc meggondoltuc Karátfonban az Atya Iftennec fzerelmét, ki minœkűnc az Fiut ajándœkozta: Hufvœtban az Iften Fiánac hivsœgét, az ki mi œrœttűnc adta az œ életet: Pűnkœfœben pedig az fzent Lélec Iftennec kegyelmét, az melly az Atya fzerelmœnec, és az Fiu hivsœgœnec záloga akar lenni az mi fziveinkben. Hogy azért valahogy olly gondolatba ne efnœnc, mintha azzal minden véghez vitetœtt vœlna, hogy ha ember az drága nagy jelensœgekrœl és az Iftennec nagyságos jótœteményirœl tudna fzollani, œnekelni: elœ fordul ez már Euangelium, és megtanit, hogy tœb kívántatic még ahhoz, hogy za ember az menyorfzā- [682] got láthaffa.”
- ³⁰ „[957] Mert az jœvœ Szerdán lefzen fzáz eřztœdeje, hogy Luther Marton Vitebergában, fzent Léleknec felindításából az Papa kalmárkodáfa ellen álván dířputált, és meghamiffította az buczo árofs Tetzéliuťt, melly azt állatta hogy œ fzinte kœnyœkig nyulna az Chriftuťnac vérœben, valamikor œ az œ buczuleves fazekába nyulna [...]”
- ³¹ „[1037] Az dolog immár arra kezd fordulni, hogy ez jelen valo eřztendœt el kellyen végeznűnc, eltœltenűnc. Jóbban pedig nem végezhettyűc el, mintha ezen az fzent Háromságnaptol fogva, utolfo vasárnapon, figyelmeteffen meghalgattyuc, jól meggondollyuc az uťofo iteletet, az mellyel Chriftus megíteli az embereket.”
- ³² Textus: Lk 2,21

- ³³ *Aug. Ser. 2 de Tem.*
- ³⁴ *Berhn. in vig. Nat. Dö. Ser. 10.*
- ³⁵ *Aug. fer. 3. de Nat. Dom.*
- ³⁶ Prédikáció a szenvedésről.
- ³⁷ Prédikáció az ételben való válogatásról.
- ³⁸ A prédikációban a böjti napok tartásáról van szó. Beszél a pénteki, szombati, kántorböjti böjtös napokról, a szentek ünnepe előtti böjtölésről, valamint a Húsvét előtti negyven napos böjtről.
- ³⁹ *Caffianus Collationu Rom. Cap. 10.*
- ⁴⁰ *Clemens Alexan: Conft. 3. Cap. 27.*
- ⁴¹ *Kókonya*, olasz vagy vallon jövevényszó. Eredetileg a húsvéti szentelt sonka levében főtt tojást jelentette. A régi magyar nyelvben az összes húsvéti szentelt hideg ételt jelentette. Első említését 1518-ból tartják számon, ahol *húsvéti kenyeret* jelentett. MNL III., 238.
- ⁴² Ezután ezt a gyakorlatot kifogásolja részletesebben.
- ⁴³ *Ignat. Ep. 5.*
- ⁴⁴ *In Doc't. Compendiaria.*
- ⁴⁵ Ezután hosszan tárgyal a böjtölésről.
- ⁴⁶ Prédikáció az angyalokról.
- ⁴⁷ Az Öreg Graduál nagykőrösi példányában a lamentációk kézírással vannak pótolva.
- ⁴⁸ A 265^v eredeti (nyomtatott), a többi kézírásos pótlás.
- ⁴⁹ Vö. HUBERT 1998/1999, 251-258.
- ⁵⁰ Leragasztott betű
- ⁵¹ *Sic!*
- ⁵² *Sic!*
- ⁵³ *Sic!*
- ⁵⁴ *Sic!*
- ⁵⁵ Helyesen: XVIII.
- ⁵⁶ A kötet első prédikációs egységének megnevezését a könyv összefoglaló indexében nem találhatjuk meg.
- ⁵⁷ Az eredeti nagybetűs írásmódot a könyv elején található mutatótábla kis- és nagybetűs írásmódja szerint oldom fel – amennyiben szükséges analógiásan –, azonban nem követem a mutatótábla olykor eltérő egybe- és különírását, valamint helyesírását.
- ⁵⁸ Az eredeti nagybetűs írásmódot a könyv elején található mutatótábla kis- és nagybetűs írásmódja szerint oldom fel, azonban nem követem a mutatótábla olykor eltérő egybe- és különírását, valamint helyesírását. Néhány eltérést lábjegyzetben jelzek.
- ⁵⁹ A prédikációk könyv elején található mutatótáblájában szórendi csere található: Első Advent Vasárnapra.
- ⁶⁰ „[615] NB. Pünkösöd Innepire, Sz. Háromság napjára és Urunk Szent Teftének napjára találz következképpen tizenhat Prédikátiokot, az én Prédikatioimnak Első Réfzében, a' Jelesb Innepekről.”

- ⁶¹ Az eredeti nagybetűs írásmódot a könyv elején található mutatótábla kis- és nagybetűs írásmódja szerint oldom fel, azonban nem követem a mutatótábla olykor eltérő egybe- és különírását, valamint helyesírását. Néhány eltérést lábjegyzetben jelzek.
- ⁶² A mutatótáblában tizenkettődik formában.
- ⁶³ A 399. és 400. lapok élőfejében „*Nyolczadik Vasárnapra*” szerepel, a 401. oldaltól helyes a megjelölés.
- ⁶⁴ RK RMK 1,138
- ⁶⁵ RK RMK 1,149
- ⁶⁶ „KIS-KARATSON, vagy Új Eftzendő Napja. Az Eftzendőnek leg-első napja ez: melyet a' Római Pogányok nagy örömben, fokféle vígafságokkal, áldozatokkal, egymának közföntésekkel, ajándékokkal, vendégeskedésekkel, tántzokkal, oktalan állatoknak bőrökben való öltözésekkel, férjfiaknak afzfzonyok', afzfzonyoknak férjfiak' köntösökbe való járásban, 's még fok fertelmes vétkekben-is töltöttek el. [...] Hát ezt a' fok babonát hogy fzenvedték a' Tanítók? Nem fzenvedték; hanem (1) azok ellen tanítottak, a' Kontziliomok végeztenek. [...] Kereftzyénnek ne tartafsék a' ki eftzendőnek első napját meg-űli, az-az Pogány módon; [...] (2) Bőjtöt hirdettek. Ambrof. [...] Bőjtölünk mi azon a' napon, hogy meg-tudják, hogy a' mi Bőjtünk az ő örömeiket kárhoztatja. [...] (4) Innepp nappá rendelték, minthogy a' volt a' Kriftus' fzületéfe után nyóltzadik nap: melynek első és utolsó napját ama' fzerént 3 Móf. xxiii: 36 nagyobb tzéremóniával fzentelték. Innen maradott az Ocfava nevezet a' fzentek' Innepeikben. Minthogy pediglen a' Kriftus' fzületéfe után nyóltzad nappal környűl-metéltetett, kezdették ezt a' napot fzentelni a' Kriftus környűl-metélkedésének emlékezetire. Mikor kezdetett ez a' Kriftus környűlmetéltetésének Innepe? Emlékezik arról leg-elsőben Ivo Carnotenfis, a' ki élt 1090. eftzendőben. Nem régi azért ez az Innepp.” BOD 1786, 34-36.
- ⁶⁷ „2. VIZ-KERESZT NAPJA. [...] a' mely napot a' Rómaiak fzenteltek az Augufthus Tsáfzár' tífzfetségére; a' Kereftzyének pedig a' magok valláfokra alkalmaztatták, és nagy fzorgalmatofsággal fzokták volt meg-fzentelni. Mitsoda nevei vóltanak ennek az Inneppnek? Mondották ezt I. Epifániának, Meg-jelenéfnék Innepének. (1) Mert ezen a' napon jelent-meg az új Tsillag a' Bóltseknek: melyre nézve nevezték a' régiek Fefstum luminarium, Világofságok Innepének-is. (2) Mert a' Bóltsek meg-jelentek Jérusálemben. (3) Mert a' Kriftus-is ezen a' napon meg-kereftzelkedvén hivataljához fogott, és ki-jelentette ki légyen, 's arra nézve-is mondatott Teofániának, Iften meg-jelenésének. (4) Mert a' Lakadalmazó Házban a' vizet borrá változtatta 's a' maga hatalmát ki-mutatta; ezért nevezték ezt a' napot Bethániának, Háznál való meg-jelenéfnék. (5) Kiváltképen mivel a' Kriftus Teftben meg-jelent, fzentelték ezt a' napot az Égyiptomi és más Napkeleti Ekléfiák a' Kriftus fzületésének emlékezetére-is. Későre-is hajlottanak arra a' Napkeleti Ekléfiák, hogy Karátson Havának xxv. napját fzenteljék a' Kriftus meg-teftesülésének emlékezetére. [...]” BOD 1786, 36-37.
- ⁶⁸ Nagyböjt első vasárnapját megelőzi: (1) *Fársáng vagy hús-hagyó Kedd' Napja*; (2) *Hamvas Szereda*. Dies Cinerum. Vö. részletesebben: BOD 1786, 52-57.
- ⁶⁹ BOD 1786, 67.
- ⁷⁰ BOD 1786, 67. szerint a „Húsvét előtt-való Hetet Nagy-Hétnek nevezte elsőben Krifoftomus 's azon nevezettel hívjuk ma-is Nagy-Hétnek [...]”

⁷¹ „Szenvedés Hetének-is nevezték a’ Kriftus fzenvedésének emlékezetére, a’ mellynek hiftóriáját olvasták ezen a’ Héten.” BOD 1786, 67.

⁷² BOD 1786, 68. szerint nem teljesen bizonyos, hogy miért illetik Nagycsütörtököt a további felsorolt nevekkal. Feltehetőleg a német *Gründonnerstag* szóra és magyarítására (*Zöldcsütörtök*) gondolhat, amely azonban – ahogyan a legújabb etimológiai és liturgiátörténeti kutatások mutatják – jelentéshalványulás miatt csak másodlagosan kapcsolódik a *grün* szóhoz, eredetileg a *gronen* (*sírni*, ma létező alakja: *greinen*) igével áll összefüggésben. BIERITZ 2005, 118. BARSÍ 1999, 24. a *grunen* igéből levezetve használja a „*Sírócsütörtök*” elnevezést. Számosan próbáltak a *zöld* jelentést magyarázni, azonban mindez csak ún. népies etimológia vagy exegézis lehet (vö. zöld füvek, zöltségek, a Gecsemáné mint zöld kert).

A nap további elnevezései: *Festum Calicis* (az úrvacsora szereztetése miatt), *F[estum] Capitilavium* (a keresztségre vitt gyermekek fejeinek megmosása miatt). Érdekes, hogy nem említi a lábmossa történetét, valamint Jézus és Péter párbeszédét (vö. Jn 13). Krisztus példáját és a pápai lábmossát (egyéb nagycsütörtöki liturgikus szokásokkal együtt) csak később említi meg a szerző, azonban a nem lát, ill. említ összefüggést ezek között. BOD 1786, 68.

⁷³ BOD 1786, 69.

⁷⁴ BOD 1786, 69-70.

⁷⁵ További részletes leírások: BOD 1786, 70-76.

⁷⁶ BOD 1786, 90. magyarázata, adata meglepő, azt mondja, hogy Krisztus mennybemenetelének ünnepe arról kapta a nevét, hogy „Krisztus akkor vitte tökéletességre ama’ nagy Áldozatot, a’ mellyért Háláadáfnak áldozatjával áldoznának a’ meg-váltott Hívek ő Felségének.”

⁷⁷ BOD 1786, 91-92.

⁷⁸ BOD 1786, 99.

⁷⁹ BOD 1786, 136-137., 141-142. november hónapban ismerteti *Mindenszentek napját* és *Minden Lelkek’ Napját*.

⁸⁰ RK 3-818

⁸¹ Mikes Kelemen műve fordítás, ill. adaptáció feltehetőleg francia nyelvből. E dolgozatban a kézirat vasár- és ünnepnapokra alkalmazott magyarra, ill. a korabeli magyar gyakorlatból vett elnevezéseit mégis érdemes felsorolnunk. Az 1967-es szövegkiadás átírását követem. A keletkezéstörténet nyitott kérdéseivel kapcsolatban lásd részletesen: MIKES 1741, 924-938. A legújabb kutatási eredmények vonatkozásában lásd a *Mikes Kelemen Epistolák-fordításának forrásához* című tanulmányt: TÜSKÉS–KNAPP 2002, 197-234.

⁸² „[66] Israelnek ó Teftamentomi fiai akkor üllék az új Eftzendőt, mikor nálak az Husvétí bárány meg-öletett, a’ ki-keleti Hóldnak töltekor, a’ tavafzi újjulás után való tizen negyedik napkor. 2. Mojs. 12. 2. Az új Teftamentomban pedig az eftzendőnek eleje akkor tartatik, midőn ama’ bárány által példáztatott Iften báránnyának környül metéltetéfe emlegettetik. Az ó Teftamentomi Husvétínek ’s új Eftzendőnek elején egyenlő a’ Nap hozfíza az éjtfzakának hozfízával; az új Teftamentomi új Eftzendőnek elején rövidülni kezd a’ fetét éjtfzaka, ’s a’ Nap hozfízzabbülni. Az ó Teftamentomi új Eftzendő az Egyiptufi rabságból való ki-fzabadulásnak emlékezetéből, az új Teftamentomi új

- Efztendő pedig az ördögi rabságból való ki-fzabadulásnak emlékezetéből indit örömet és vigafságot; fzabadúláft, fzabadítót hirdetvén a' Meg-Váltó édes Jefusnak nevével. [...]"
- ⁸³ „[73] Ez a' nap Epiphania, avagy Urunk ki-jelenésének sátoros ünnep napja.”
- ⁸⁴ RK 2-35517
- ⁸⁵ RK 2-31687/3
- ⁸⁶ „Hála Isten eránt. 'Solt. 77:12.” ALMANAK 1833, [1.]
- ⁸⁷ „Szolgák kötelességi. Kolos. 3:22.” ALMANAK 1833, [1.]
- ⁸⁸ Az 1843. évi tiszántúli névtárban is jelzik a napra eső hagyományos ünnepet. A többi hétköznapra eső ünnephez képest (pl. Áldozócsütörtök, Karácsony, ünnep másnapok) az az eltérés, hogy Vízkeresztet nem kiskapitális betűvel jelölik. NT 1843, [5.]
- ⁸⁹ „A' gyilkosság, égre kiáltó bűn. 1 Móz. 4:10.” ALMANAK 1833, [2.]
- ⁹⁰ „Hűség a' Király eránt. 1 Tim. 2: 1, 2.” ALMANAK 1833, [2.]
- ⁹¹ A 10. vasárnapon: ALMANAK 1833, [3.]
- ⁹² A 9. vasárnapon: ALMANAK 1833, [3.]
- ⁹³ A 7. vasárnapon „Bűnbánat” címmel. ALMANAK 1833, [2.] Február hónap utolsó vasárnapján, az esztendő 9. vasárnapján e témáról, de a Lk 15,17-24 textus alapján ajánlják a témát, vö. NT 1843, [5.]
- ⁹⁴ A 8. vasárnapon: ALMANAK 1833, [2.]
- ⁹⁵ „Alázatosok jutalma. Mát. 5:5.” ALMANAK 1833, [3.]
- ⁹⁶ „Jézus, a' maga feldozás [*sic!*] példája, Mát. 16: 21-23.” ALMANAK 1833, [4.]
- ⁹⁷ „Jézus szavai Péterhez. Ján. 21: 15-18.” ALMANAK 1833, [4.]
- ⁹⁸ „Hit és Keresztség. Márk. 16: 15, 16.” ALMANAK 1833, [4.]
- ⁹⁹ „Istenkísértő, a' mentőhinlőt megvető. Mat. 4: 5-7.” ALMANAK 1833, [5.]
- ¹⁰⁰ „Hűség jutalma Csel. 1:9.” ALMANAK 1833, [5.]
- ¹⁰¹ „Minden embernek tartozó tisztelet. 1 Pét. 2:17.” ALMANAK 1833, [6.] A 23-25. vasárnapok témái és textusai 1833-ban korábban kerültek elő (*lásd fentebb*).
- ¹⁰² „Vagyon Isten. 'Solt. 14:1.” ALMANAK 1833, [6.]
- ¹⁰³ „Az Isten szeretet. 1 Ján. 4:16.” ALMANAK 1833, [6.]
- ¹⁰⁴ „Minden teremtvény, tzéljára siet. Ézék. 3: 22,23.” ALMANAK 1833, [6.]
- ¹⁰⁵ „Sanyarú munka után van a' kenyér. 1Móz. 3:19.” ALMANAK 1833, [7.]
- ¹⁰⁶ NT 1843, [9.] szerint a *Szent vacs*[orára] szeptember első vasárnapján kerül sor.
- ¹⁰⁷ „Tsak az Isten változhatatlan. 'Solt. 102: 27. 28.” ALMANAK 1833, [12.]
- ¹⁰⁸ „N. Karátson 1-ső Inn. Evangyéliom, a' szegényeknek hirdettetik. Luk. 2: 8-20.” ALMANAK 1833, [12.]
- ¹⁰⁹ „N. Kar. 2-dik Inn. Istv.” ALMANAK 1833, [12.]
- ¹¹⁰ „Bőjt idején, mikor magunkba szállunk, mikor bűneinket megvallva és megbánva Isten kegyelmét és lelkünk tisztaságát keressük, halljuk meg az Ígét, mely nekünk szól, mely minket hívogat, nekünk mutat útát [...].” LŐRINCZE 1941, 20.
- ¹¹¹ „Farsang idején, vagy az élet egyéb alkalmával igazi öröme csak akkor számíthatunk,

vígassággal csak úgy ehetjük a kenyerünket, ha cselekedeteinket Isten kedvesnek és az Ő törvényeivel megegyezőknek találja.” LŐRINCZE 1941, 23.

¹¹² „A farsangi vigalom napjai elmultak. Itt van ismét a böjt, a bűnbánás és magunkbaszállás ideje. Mi, református keresztyének, a böjtben is evangélium irányítását és Krisztus útmutatását követjük. Épen ezért a böjtöt nem külsőségekben, nem bizonyos ételek magunktól való elvonulásával tartjuk, hanem a töredelmes bűnbánat és alázatos magunkbaszállás megszentelt idejének tekintjük.” LŐRINCZE 1941, 39.

¹¹³ Böjtfő, azaz Nagyböjt I. vasárnapja 1934-ben esett február 18-ra.

¹¹⁴ „Mint kedvesen várt látogató, kinek megérkezésére örömmel jönnek össze a családban nagyok és kicsinyek, – március tizenötödikének ünnepe úgy egyesíti a magyar nemzet nagy családjának minden gyermekét hazafiúi szeretetben és testvéri közösségben.” LŐRINCZE 1941, 64.

¹¹⁵ „Virágvasárnapot ünnepelünk és ünneplésünkben az Úr Jézus Jeruzsálembé való királyi bevonulásáról emlékezünk. [...] De ha ünneplésünk nem több, mint a történelmi bevonulásra való pusztá emlékezés, akkor nem értjük meg és nem éljük át virágvasárnap igazi jelentését. Akkor nem lehet Krisztus a mi életünk Királya, mert elmegy mellettünk szóltanul.” LŐRINCZE 1941, 69-71. A prédikáció ezeken túl számos vonatkozást tartalmaz Virágvasárnaphoz.

¹¹⁶ „Nagypénteket ünnepelünk, Krisztus haláláról emlékezünk, Aki »meghalt a mi bűneinkért«. [...] Kegyelem és megtartatás számunkra a nagypénteki kereszt, mert abban hajol le hozzánk a Mennyei Atya szeretete és megbocsátó kegyelme.” LŐRINCZE 1941, 80. A prédikáció valóban nagypénteki, többször előkerül benne a virágvasárnapi és nagypénteki események összehasonlítása és összefüggése.

¹¹⁷ „Jó nekünk nagypénteket ünnepelni. Krisztus szenvedéséről és haláláról emlékezni. Ez az emlékezés hitünk fundamentumára, a Krisztus váltság-halálával szerzett megújulás lehetőségére irányítja tekintetünket. Ilyenkor meglátjuk, hogy milyen gyakran és milyen könnyen elfelejtjük Isten jóságát és szeretetét, melyet azáltal tett nyilvánvalóvá mielőttünk, hogy érettünk még egyszülött Fiának sem kedvezett.” LŐRINCZE 1941, 84-85.

¹¹⁸ „Husvét virradt újból a világra, hogy hirdesse a megújulás diadalát. Husvétot ünnepelünk. Krisztus feltámadásáról emlékezünk.” LŐRINCZE 1941, 88.

¹¹⁹ „Áldozócsütörtök ünnepe az Úr Jézus mennybemenetelére emlékeztet bennünket. Lélekben a megdicsőült Krisztusra tekintünk és az ige közlése nyomán felidézzük azt a pillanatot, mikor a tanítványok szemeláttára felemeltetett az Atyához.” LŐRINCZE 1941, 126.

¹²⁰ „Nagyon szép neve van a mai vasárnapnak. Anyák napjának nevezzük. Az év háromezredhétvanöt napja közül ezt az egyet kiválasztjuk és az édesanyák emlékeztetének szenteljük. Ezen a napon csendben, imádságos áhitattal magunkbaszállunk és édesanyánkra gondolunk... Anyák napján az élet névtelen, szerényen visszahúzódó hőseire: az édesanyákra tekintünk. [...] Anyák napján az édesanyákról emlékezünk. Ünnepeink sorában anyák napja a legújabb, de az ünnep gondolata olyan régi, mint maga a keresztyénség, mert annak külső keretét Krisztus tanítása tölti meg tartalommal.” LŐRINCZE 1941, 131.

- ¹²¹ „Pünkösd ünnepe azért olyan kedves és örömteli napja minden keresztyénnek, mert bizony-ságot tesz arról, hogy Isten Lelke kiáradt és kitöltetett a bűnös világba.” LŐRINCZE 1941, 138.
- ¹²² 1940-ben szeptember 1. vasárnapra, szeptember 2. hétfőre esett.
- ¹²³ „Évenként, szeptember utolsó vasárnapján, bibliavasárnapot tart az egyetemes református keresztyén egyház és vele együtt minden protestáns felekezet. A mai napot mi is »bibliava-sárnap«-ként ünnepeljük és arra kérjük a mindenható Istent, hogy tegye ezt a napot áldottá és megszenteltté életünkben. Amint már az elnevezés is kifejezi, ez a nap érdeklődésünk középpontjába a bibliát állítja. [...] Biblia-vasárnapján tehát hálát kell adnunk azért is a kegye-lem Istenének, hogy nekünk magyaroknak is rendelt olyan embert, aki az írás szavát magyar nyelvre átültette.” LŐRINCZE 1941, 259., 266.
- ¹²⁴ A prédikáció történelmi párhuzamot keres és von Roboám kora, valamint október 6. és a vele összefüggő történelmi eseményekkel. A prédikáció végéhez közeledve még tovább megy: „De a lemondást, megaláztatást hőiesen hordozták elődeink és viselték türelmesen a rézpaizsokat, nem törődve a gyúnnal és megvetéssel, míg az aranypaizsok ideje újból elérkezett. Meny-nyi alázattal, önfeláldozással és soha nem csüggedő reménységgel jártuk a Trianon okozta rézpaizsok útját is, míg végre eljött az ideje, hogy az elrabolt aranypaizsokat visszahozzuk és nemzetünk újjáéledését örömmel és dicsőséggel szolgáljuk.” LŐRINCZE 1941, 272.
- ¹²⁵ „Árvák napján az íge is az árvákra irányítja figyelmünket. Országszerte a református temp-lomokban, ma mindenütt az árvákról emlékeznek. Feléjük száll az ünneplők gondolata és egy szívvel-lélekkel, közös akarattal érettük imádkoznak. Mai ünneplésünknek az a rendeltetése, hogy tekintetünket az árvákra emelje és minket is – a szeretet és megértés lelkével – ügyük felkarolása készteszen.” LŐRINCZE 1941, 273.
- ¹²⁶ „Ez a Lélek állította vissza a szózékét református templomaink középponti helyére, hogy onnét hangozzék Isten ígéje alkalmas és alkalmatlan időben. Éppen ezért az íge nélkül református voltunk és vallásosnak mondott életünk, csak megcsúfolása annak az örökségnek, melyet re-formátoraink szereztek és áldott eleink – annyi szenvedés és üldöztetés közepette – hűséggel megőriztek és reánk hagytak.” LŐRINCZE 1941, 299. A prédikáció inkább reformációi emlék-beszéd, kétségtelenül és egyértelműen a reformáció tényére és következményei koncetrál.
- ¹²⁷ „Az ádvent nagy prófétája, Keresztelő János prédikál a pusztában. [...] Különösen ezekben a napokban, az ádventi várakozás idején kell, hogy szüntelenül fülünkbe csengjen a próféta szava [...]. Ádvent vasárnapja köszöntött ránk ismét. Lelkünk mélyén felgyúl a reménység az eljövendő fény után és szívünk megtelik várakozással.” LŐRINCZE 1941, 329-330.
- ¹²⁸ Advent I. vasárnapja nem eshet december 8-ra.
- ¹²⁹ „Ádvent idején, a várakozás reményteljes napjaiban minket is azért figyelmeztet az íge tanítása, hogy a hűséges vigyázásban és a lelki készülődés komoly munkájában kitartásra és állhata-tosságra buzdítson. [...] Ádvent úgy válik belső, lelki élményévé az életünknek, ha meggyőző-déssé érleli azon reménységünket, hogy Isten ama megígért Szabadítót, az Ő egyszülött Fiát hozzánk is elküldi és az Ő Lelke által rajtunk is megújítja örök szövetségét. Ha ilyen hittel tudunk ádventet ünnepelni, akkor azt is megértjük, hogy az Úr Jézus jövetelére és a Vele való

találkozásra készíteni kell magunkat. [...] Nem lehet úgy ünnepelni ádventet, hogy a hit és reménytelenség megerőtlenedik a szívekben és minden meggyőződés nélkül azzal igyekezzünk áltatni magunkat, hogy majd egyszer talán mi is megpróbálhatjuk a karácsony felé való elindulást és talán majd minket is megszán az Isten és kegyelmének gazdagságát megláttatja életünkben...” LŐRINCZE 1941, 337-338.

¹³⁰ Advent II. vasárnapja nem eshet december 15-re.

¹³¹ „Ádvent utolsó napjaiban, mikor reménységgel előre nézünk és várva-várjuk a Szabadító érkezését, mi is halljuk Jézus szavát, amint szól hozzánk ígéjében [...]. Az ádventi várakozás idejében meg kell látnunk már végre, hogy csak akkor lehet boldog karácsonyunk, ha hittel megyünk Jézus elé és megújult reménységgel rábízuk az életünket.” LŐRINCZE 1941, 347.

¹³² „Karácsony van. A kegyelem Istene újból megajándékozta életünket a szeretet és béke ünnepével. [...] Karácsony van. A szeretet, öröm és béke ünnepét ünnepeljük. [...] Karácsony története az Úr Jézust láttatja meg velünk, Istennek Fiát: aki miérettünk földre szállt. Ezért a legnagyobb és legdrágább ünnep számunkra a karácsony.” LŐRINCZE 1941, 349., 352.

¹³³ „Eszendő utolsó vasárnapján hálaadásról és megújuló reménységről szól az íge.” LŐRINCZE 1941, 364.

¹³⁴ „Ismét elmúlt egyik esztendeje az életünknek. 1940 búcsúzunk tőled. Eleresztünk téged is, mint a megelőző éveket. De ha a búcsúzás hangjaiban talán az elfojtott sírás reszketését éreznéd, ne vedd ezt rossz néven tőlünk.” LŐRINCZE 1941, 368-369.

¹³⁵ Az egyházi év klasszikus rendje 1980-ban, a polgári naptár szerint januártól decemberig. (A szerző összeállítása.)

¹³⁶ Az 1980. évi Bibliaolvasó Kalauzban megnevezett ünnepnapok. Részletesebben lásd a 74. számú mellékletben!

¹³⁷ A címekben található szavak kis- és nagybetűs írásmódja vonatkozásában a könyv tartalomjegyzékét vettem alapul.

¹³⁸ A prédikációban nem található konkrét utalás a liturgikus szituációra, az egyházi év időszakára. Az igehirdetés közepe táján található néhány megjegyzés a böjtre, ami inkább a textusválasztással és a témaválasztással hozható összefüggésbe: „[...] Jézusnak ez az istenképe reális alapot ad a keresztyénség gyakorlásának, a hétköznapi vallásosságának. Éspedig annak a háromnak, ami ősidők óta az élő vallás megnyilatkozása volt: a diakóniának, az imaéletnek és a böjtnak. [...] van értelme az önfegyelemnek, böjtnak, a keresztyén aszkézisnek, mert a te Atyád, aki titkon néz, megfizet néked nyilván.” BOROSS 2011, 77.

¹³⁹ „Egyházunk ünnepei közül az egyik sajátos hangulatú, szép emlékeket ébresztő, kedves ünnepünk a virágvasárnap.” BOROSS 2011, 99. Az idézett bevezető mondat után az igehirdető prédikációja bevezetésében még többször visszatér a virágvasárnapi eseményekre, majd a virágvasárnapi, konfirmált és konfirmáló gyülekezetekhez szól, majd három pontban a békétlenségről és a békeségről beszél. Igazából az egész prédikációnak kevés konkrét kapcsolata van Virágvasárnap, ill. a Nagyhét, ill. a Nagyhét. A prédikáció végének summájából is idézek: „Állj be a Jézus tanítványai közé! Csatlakozzál mihozzánk, a gyülekezetekhez. [...] Vegyétek hát át, kedves

testvérek, ti, fiatal tanítványaim és ti, idős tanítványok a virágvasárnapi evangéliumot: neked is lehet, személy szerint békesség, örömed, boldogságod [...]” BOROSS 2011, 102-103.

¹⁴⁰ Nem klasszikus értelemben vett nagypénteki prédikáció, hanem Jézus kereszten mondott szava alapján tartott evangélizáció, hiányzik belőle az ünnep konkrétsága.

¹⁴¹ Az ígéhirdető a Nagypénteket összekapcsolja a korszak egyik „emblematis” a Bibliaolvasó Kalauzban is feltüntetett társadalmi-politikai „ünnepével”. A mártíriumot és a helyettes áldozatot április 4-ből, a „felszabadulás” ünnepéből magyarázza, idézem a második bekezdést: „A mai napon hazánkban sok ilyen életmentőről helyettes szenvedőről, mártírhősről esett szó. A zászlódísz, amibe az ország öltözött, a különböző ünnepségek, felvonulások, amin talán te is ott voltál délelőtt, megemlékeztek azoknak az embertársainknak áldozatáról, akik életüket adták azért, hogy 1945. április 4-e után kenyér, otthon, béke, pénz, kultúra legyen ebben az országban. Lehesse élni emberibb módon atyáinktól örökölt hiábavaló életünket. Mint magyar hazánk hűséges fiai, együnk le egy szál virágot mi is a magyar mártírok és életmentők sírjára!” BOROSS 2011, 109.

¹⁴² „Melyik az igazi krisztusportré? Erre a kérdésre tulajdonképpen – áldozócsüdtörtök adja meg a választ. Ez az összezsugorodott, jelentéktelenné vált ünnep. Ami – többek közt – mindennél jobban megmutatja, miért van az egyháznak reformációra, megújulásra szüksége? Áldozócsüdtörtök azt mondja, hogy az egyház reformációja nem a papi ruha megváltoztatásában, nem is az istentiszteleti cselekmények gazdagításában, nem a gitár és dzsesszdob liturgikus használatában áll, hanem saját, szemétre vetett, kiselejtezt értékeinek felfedezésében: Jézus Krisztus diadalmas Úr.” BOROSS 2011, 143.

¹⁴³ „Áldozócsüdtörtökről azonban Isten azért gondoskodott, hogy visszanyerjük a perspektívát. Ezen a napon felidézeti velünk a jelenetet, amit az Írás úgy mond el, hogy Jézus a húsvét utáni negyvenedik napon még egyszer összejött tanítványaival s miközben beszélt hozzájuk és megáldotta őket, szemük láttára felemeltetett a földről, míg csak egy felhő el nem fogta Őt a tanítványok szemei elől.” BOROSS 2011, 148-149.

¹⁴⁴ „Az október 31-ei prédikációk bevett szokása az, hogy evilági képekkel, hasonlatokkal igyekeznek érzékelteni a reformáció jelentőségét.” BOROSS 2011, 268.

¹⁴⁵ A prédikáció exordiumában a missziói munkaterv ellen és mellett szóló érveket sorakoztatja fel az ígéhirdető, egyúttal igazolja koncepcióját saját egyházi, korabeli kontextusában. A prédikációs vezérfonal indoklása és igazolása közben az ígéhirdetés és az egyházi év mint természetes összefüggés és adottság kapcsolata meg sem fogalmazódik. A felvezetés háttérében az áll, hogy a megelőző év augusztusában megalkotott missziói, azaz inkább prédikációs éves munkatervet maga a tervező lelkipásztor megváltoztatta. BOROSS 2011, 284-285. „Isten Lelke a missziói munkatervnek is Ura. Azaz: akkor teszi félre, amikor akarja. Az egy évvel előbb kiimádkozott textust bármikor kicserélheti olyanra, amilyenre akarja.” BOROSS 2011, 284.

¹⁴⁶ Az ajánlott textusok utalást tartalmaznak a klasszikus perikópákra is az egyes vasár- és ünnepnapok esetében.

- ¹⁴⁷ Külön számozás nélkül.
- ¹⁴⁸ *Az egyházi év szabályai és az általános római naptár. VI. Pál apostoli levele. Motu proprio az egyházi év egyetemes szabályainak és az új általános római naptárának jóváhagyásáról* (Bevezetve 1970. január 1-től). In: NOVUS ORDO 1972, 97-131. Vö. MPK 1969: *A Magyar Püspöki Kar liturgikus rendelkezései. Az új Calendarium Romanum és Ordo Missae ismertetése és bevezetése*. Budapest, 1969. szeptember 17. Az új római naptár vasár- és ünnepnapjainak összeállításakor figyelembe vettem még: LL 2001, 117-118. Vö. VÁRNAGY 1999, 370-371.
- ¹⁴⁹ „Az ádventi idő a november 30-ra eső – vagy hozzá legközelebbi – vasárnap első vecsernyéjével kezdődik, és karácsony első vecsernyéjével végződik.”
- ¹⁵⁰ „Karácsony előestéjének miséjét december 24-én este mondjuk, akár az első vecsernye, akár utána.” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵¹ „A karácsonyi idő karácsony első vecsernyéjével kezdődik, és a vízkereszt utáni – vagy a január 6-a utáni – vasárnapig bezárólag tart.” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵² „Karácsony napján pedig – régi római hagyomány szerint – háromszor lehet misézni: éjjel, hajnalban és nappal.” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵³ „[...] vagy ha ilyen nincs, akkor december 30-a [...]” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵⁴ ÚMM 1969, 93.
- ¹⁵⁵ „[...] december 29-e, 30-a, 31-e: a nyolcad alatti napok [...]” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵⁶ „A Kiskarácsonnyal szoros összefüggésben áll az Úr Jézus szent Nevének ünnepe, melyet, ha január 2-6-ika közé esik vasárnap, akkor ezen a vasárnapon, ha pedig ilyen nincs, akkor január 2-án kell megünnepelni.” SZUNYOGH 1933, 137.
- ¹⁵⁷ „Január 2-a és 5-e közé eső vasárnap: a karácsony utáni második vasárnap.” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵⁸ „Vízkeresztet január 6-án ünnepeljük. Ahol azonban nem parancsolt ünnepnap, ott a január 2-a és 8-a közé eső vasárnapra kell tenni [...]” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁵⁹ „A január 6-át követő vasárnap az Úr megkeresztelkedésének ünnepe.” NOVUS ORDO 1972, 108.
- ¹⁶⁰ LL 2001, 117.
- ¹⁶¹ GH 2007, 247. Mivel Magyarországon a Vízkereszt (január 6.) nem munkaszüneti nap, ezért Krisztus megkeresztelkedésének ünnepe az esetek többségében egybeesik az új rend szerinti évközi első vasárnappal.
- ¹⁶² „A megtestesülés ünnepkörének befejezésül szolgál a Vízkereszt után következő hat vasárnap és Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe. [...] Ha húsvét nagyon korán van, akkor nincs hat hét Vízkereszt és Hetvenedvasárnap közt. Ilyenkor a Vízkereszt után elmaradt vasárnapok miséit Pünkösöd után mondja el az Egyház a 23. és 24-ik vasárnap közé iktatva.” SZUNYOGH 1933, 152.
- ¹⁶³ „A sajátos jellegű időközön kívül van még harminchárom, esetleg harmincnégy hét az év folyamán. Ilyenkor Krisztus titkát nem valamely külön szempont szerint ünnepeljük, hanem éppen a maga egész teljességében, kiváltképp vasárnapokon. Ezt az időszakot hívjuk »évközi időnek«.

[...] Az »évközi idő« azzal a hétfővel kezdődik, amely a január 6-a utáni vasárnapot követi. Tart egészen a nagyböjt előtti keddig bezárólag. Majd újra kezdődik a pünkösd vasárnapját követő hétfőn, és az ádventi első vasárnap első vecsernyéjének kezdetével zárul.” NOVUS ORDO 1972, 109.

¹⁶⁴ A könyv második felében: GH 2007, 245-386.

¹⁶⁵ *Élőfej*: Vízkereszt utáni 2-6. vasárnap

¹⁶⁶ GH 2007, 269.

¹⁶⁷ GH 2007, 274.

¹⁶⁸ LL 2001, 117.

¹⁶⁹ „Az Úr szenvedésének és föltámadásának húsvéti szent háromnapja a nagycsütörtök-esti szentmisével kezdődik, középpontja a húsvéti virrasztás, befejezője pedig húsvétvasárnap vecsernyéje.” NOVUS ORDO 1972, 106.

¹⁷⁰ Nagycsütörtök: Krizmaszentelési mise (Feria quinta ad missam Chrismatis). GH 2007, 131.

¹⁷¹ ÚMM 1969, 415.

¹⁷² „Húsvét előestéjét, vagyis azt az éjszakát, amelyen föltámadt az Úr, »valamennyi vigília szülőanyjának« tekintjük.” NOVUS ORDO 1972, 106.

¹⁷³ „A húsvét vasárnapjától pünkösdvasárnapig tartó ötven napot ujjongó örömben üljük meg: egyetlen ünnepnapként, sőt »nagy vasárnapként«.” NOVUS ORDO 1972, 106.

¹⁷⁴ „A húsvéti idő első nyolc napja: húsvét nyolcada. Minden egyes napja az Úr főünnepé.” NOVUS ORDO 1972, 107.

¹⁷⁵ LL 2001, 117.

¹⁷⁶ SZUNYOGH 1933, 616.

¹⁷⁷ *Élőfej*: Húsvét utáni 1., 2-4., 6. vasárnap

¹⁷⁸ *Élőfej*: Fehérvasárnap

¹⁷⁹ LL 2001, 117. *Értsd*: Húsvét nyolcad napja

¹⁸⁰ *Élőfej*: Húsvét utáni 2-5. vasárnap, de: Húsvét után 6. vasárnap

¹⁸¹ „Húsvét után a negyvenedik napon ünnepeljük Urunk mennybemenetelét. Ahol ez nem parancsolt ünnepnap, ott át kell tenni húsvét hetedik vasárnapjára [...]. Az Urunk mennybemenetele utáni köznapok – pünkösd szombatjáig bezárólag – a Vigasztaló Szentlélek eljövételét készítik elő.” NOVUS ORDO 1972, 107.

¹⁸² Magyarországon erre a vasárnapra helyezték át Urunk mennybemenetelének ünnepét. LL 2001, 117.

¹⁸³ „A sajátos jellegű időközön kívül van még harminchárom, esetleg harmincnégy hét az év folyamán. Ilyenkor Krisztus titkát nem valamely külön szempont szerint ünnepeljük, hanem éppen a maga egész teljességében, kiváltképp vasárnapokon. Ezt az időszakot hívjuk »évközi időnek«. [...] Az »évközi idő« azzal a hétfővel kezdődik, amely a január 6-a utáni vasárnapot követi. Tart egészen a nagyböjt előtti keddig bezárólag. Majd újra kezdődik a pünkösd vasárnapját követő hétfőn, és az ádventi első vasárnap első vecsernyéjének kezdetével zárul.” NOVUS ORDO 1972, 109.

- ¹⁸⁴ NOVUS ORDO 1972, 104.
- ¹⁸⁵ „Ezt a misét már rendszeren nem mondják magán a vasárnapon, mert kiszorította a Szentháromság ünnepe, amelynek miséjében azonban megemlékeznek (a három imádsággal és az utolsó evangéliummal) a kiszorított vasárnapról. De a hét napjain, ha csak nincs valamely szentnek ünnepe, akkor ezt mondják.” SZUNYOGH 1933, 689.
- ¹⁸⁶ GH 2007, 282.
- ¹⁸⁷ *Élőfej*: Pünkösöd utáni 2-24. vasárnap
- ¹⁸⁸ *Élőfej*: Pünkösöd után 8. vasárnap
- ¹⁸⁹ „A Vízkereszt után eső vasárnapok száma változik. Ha ugyanis a Húsvét ünnepe nagyon korán, tehát március 22. és 26-ika között van, akkor a Hetvenedvasárnapig csak két vasárnap van. Ellenben, ha a Húsvét április 16-ika után van, akkor Vízkereszt és Hetvenedvasárnapja közé hat vasárnap kerül. E szerint változik a Pünkösöd után eső vasárnapok száma is. A Vízkereszt után elmaradt vasárnapokat ugyanis a Pünkösöd utáni 23. vasárnap után iktatjuk közbe és így a Pünkösöd utáni vasárnapok száma 24-től 28-ig változik. Ezeken a vasárnapokon a szentmisét mindig a Pünkösöd utáni 23. vasárnapról vesszük, de az olvasmányokat (a szentleckét és az evangéliumot), valamint a három imádságot (a könyörgést, a csendes és az áldozás utáni imádságot), ha a *pünkösöd utáni utolsó vasárnap előtt* 24. vasárnap is van, akkor a Vízkereszt utáni 6. vasárnapról [...]; ha 25. vasárnap is van, akkor a Vízkereszt utáni 5. vasárnapról [...]; ha 26. vasárnap is van, akkor a Vízkereszt utáni 4. vasárnapról [...]; ha 27. vasárnap is van, akkor a Vízkereszt utáni 3. vasárnapról [...] mondjuk. A *pünkösöd utáni utolsó vasárnap* szentmiséjét mindig úgy mondjuk, amint alább következik.” SZUNYOGH 1933, 7979-798.
- ¹⁹⁰ „[...] az utolsó »évközi« vasárnap Krisztus Urunknak, a világmindenség Királyának főünnepé.” NOVUS ORDO 1972, 104.
- ¹⁹¹ LL 2001, 117.
- ¹⁹² GH 2007, 242.
- ¹⁹³ Németországi kitekintés: BENKŐ 2010, 161-178.
- ¹⁹⁴ AGENDA 2010: Advent 1., 2., 3., 4. vasárnapja.
- ¹⁹⁵ AGENDA 2010: Ötvened vasárnap (Esto mihi). A 2010-es kiadás ugyanígy, zárójelben közli a hagyományos, az adott nagybőjti vasárnap introitusa miatt rögzült latin elnevezést. A Húsvét utáni vasárnapok estében azonban megtartotta a korábbi változatot.
- ¹⁹⁶ Az evangélikus Útmutató 2011. évi kiadásában jelenik meg először az emléknap speciális neve: Szentháromság ünnepe után 10. (Jeruzsálem) vasárnap.
- ¹⁹⁷ Az evangélikus Útmutató 2011. évi kiadásában jelenik meg először a vasárnap speciális neve: Szentháromság után 15. (hálaadó) vasárnap.
- ¹⁹⁸ *Drittletzter Sonntag im Kirchenjahr* német terminológia magyarul kissé nehézkesnek tűnő fordítása, ill. adaptációja. Vö. BIERITZ 2005, 179-183.
- ¹⁹⁹ *Vorletzter Sonntag im Kirchenjahr* német terminológia adaptációja. BIERITZ 2005, 179-183.
- ²⁰⁰ Az Igazság és Élet évfolyamai tartalomjegyzékeinek forrásai a nyomtatásban megjelent példányok, valamint: <http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/?modul=igazsageselet&oldal=elozetesek>

Meg kell jegyeznünk, hogy a folyóiratszámok tartalomjegyzékében feltüntetett nevek, az adott vásár- és ünnepnapok igemagyarázatának címében használt változatok, az élőfejek, valamint az internetes honlapon feltüntetett elnevezések nem minden esetben teljesen azonosak. Ez nehézzé teszi az adott folyóirat terminológiájának egyértelmű megállapítását.

- ²⁰¹ Felirat: Ajánlott igehirdetési vezérfonal 2011-re (Igazság és Élet c. lelkipásztori folyóirat által használt perikóparend alapján).
- ²⁰² Vízkereszt ünnepe 2008-ban vasárnapra esett.
- ²⁰³ Vízkereszt ünnepe 2009-ben keddre esett, ezért az Igazság és Élet folyóirat nem is közöl igehirdetést erre az ünnepnapra.
- ²⁰⁴ Vízkereszt ünnepe 2010-ben szerdára esett, ezért az Igazság és Élet folyóirat nem is közöl igehirdetést erre az ünnepnapra.
- ²⁰⁵ Vízkereszt ünnepe 2011-ben csütörtökre esett, ezért az Igazság és Élet folyóirat nem is közöl igehirdetést erre az ünnepnapra.
- ²⁰⁶ A liturgikus rend szerint a Septuagesima/Hetvened vasárnapot megelőző vasárnap minden esetben az Epifánia/Vízkereszt utáni utolsó vasárnap elnevezést kapja, és annak a vasárnapnak az olvasmányait vesszük. Az evangélikus rendtartás szerint a vasárnap színe nem zöld, hanem fehér!
- ²⁰⁷ A kiadvány ennél a vasárnapnál elrontotta a Szentháromság utáni vasárnapok számolását, ugyanis a vasárnapra eső 2011. október 23-át figyelmen kívül hagyta. A vasárnapok számozását korrigáltam.
- ²⁰⁸ Az emléknap 2010-ben a Szentháromság utáni 22. vasárnapra esett. A folyóirat ezt külön nem jelöli, de a vasárnapok számozásakor figyelembe veszi.
- ²⁰⁹ 2010-ben nem volt Karácsony utáni vasárnap, mivel Karácsony II. napja vasárnapra esett.
- ²¹⁰ 2011-ben Karácsony I. napja vasárnapra esett.
- ²¹¹ Felirat: Ajánlott igehirdetési vezérfonal 2012-re (Az Igazság és Élet c. lelkipásztori folyóirat által használt perikóparend alapján).
- ²¹² Felirat: Ajánlott igehirdetési vezérfonal 2013-ra (Az Igazság és Élet című lelkipásztori folyóirat által használt perikóparend alapján).
- ²¹³ Vízkereszt ünnepe 2012-ben péntekre esett, ezért az Igazság és Élet folyóirat nem is közöl igehirdetést erre az ünnepnapra.
- ²¹⁴ Vízkereszt ünnepe 2013-ban vasárnapra esett. A Bibliaolvasó Kalauz január 6-ra vonatkozó része sem az ünnep nevét, sem annak tartalmát nem említette meg.
- ²¹⁵ Vízkereszt ünnepe 2014-ben hétfőre esett, az Igazság és Élet folyóirat nem közölt tanulmányi anyagot és prédikációvázlatot az ünnepnapra, ettől függetlenül a soron következő öt vasárnapot Epifánia utáni vasárnapokként nevezte meg. A Bibliaolvasó Kalauz azonban tartalmaz textusajánlást: „IÉ Mt 2,1-12”.
- ²¹⁶ Az online tartalomjegyzék és a Bibliaolvasó Kalauz listája között terminológiai különbség/eltérés figyelhető meg e vasárnap esetében.

- ²¹⁷ Az online tartalomjegyzék és a Bibliaolvasó Kalauz listája között terminológiai különbség/eltérés figyelhető meg e vasárnap esetében.
- ²¹⁸ A kötetben az adott nap felirata a következő változatban olvasható: „Septuagesimae (Hetvened) vasárnap”.
- ²¹⁹ A kötetben az adott nap felirata a következő változatban olvasható: „Sexagesimae (Hatvanad) vasárnap”.
- ²²⁰ A kötetben az adott nap felirata a következő változatban olvasható: „Szentháromság után 9. vasárnap – Újkenyér ünnepe”.
- ²²¹ A Bibliaolvasó Kalauz 2012. október 31-nél „A reformáció ünnepe” megnevezést közli.
- ²²² A Bibliaolvasó Kalauz 2013. október 31-nél „A reformáció ünnepe” megnevezést közli.
- ²²³ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Karácsony után első vasárnap”.
- ²²⁴ Vízkereszt ünnepe 2015-ben keddre esett, az Igazság és Élet folyóirat nem közölt tanulmányi anyagot és prédikációvázlatot az ünnepnapra, ettől függetlenül a soron következő három vasárnapot Epifánia utáni vasárnapokként nevezte meg. A Bibliaolvasó Kalauz azonban tartalmaz textusajánlást: „IÉ Mt 2,1-12”.
- ²²⁵ Vízkereszt ünnepe 2016-ban szerdára esett, az Igazság és Élet folyóirat nem közölt tanulmányi anyagot és prédikációvázlatot az ünnepnapra, ettől függetlenül a soron következő két vasárnapot Epifánia utáni vasárnapokként nevezte meg. A Bibliaolvasó Kalauz 2016-ban nem tartalmaz textusajánlást Vízkereszt ünnepére.
- ²²⁶ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Septuagesimae (Hetvened) vasárnap”.
- ²²⁷ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Septuagesimae (Hetvened) vasárnap”.
- ²²⁸ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Sexagesimae (Hatvanad) vasárnap”.
- ²²⁹ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Sexagesimae (Hatvanad) vasárnap”.
- ²³⁰ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Estomihi (Ötvened) vasárnap”.
- ²³¹ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Estomihi (Ötvened) vasárnap”.
- ²³² A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Böjt 1. (Invocavit) vasárnapja”.
- ²³³ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Böjt 1. (Invocavit) vasárnapja”.
- ²³⁴ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható: „Böjt 2. (Reminiscere) vasárnapja”.

- ²³⁵ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Böjt 2. (Reminiscere) vasárnapja”.
- ²³⁶ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Böjt 3. (Oculi) vasárnapja”.
- ²³⁷ A kötetben a vasárnap nap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Böjt 3. (Oculi) vasárnapja”.
- ²³⁸ A kötetben a vasárnap felirata a következő: „Böjt 4. (Laetare) vasárnapja [–] Nemzeti ünnep”.
Az adott oldalak élőfejénél a következő felirattal találkozunk: „Böjt 4. (Laetare) vasárnapja”.
- ²³⁹ A kötetben a vasárnap felirata a következő: „Böjt 4. (Laetare) vasárnapja [–] Bibliavasárnap”.
Az adott oldalak élőfejénél a következő felirattal találkozunk: „Böjt 4. (Laetare) vasárnapja – Bibliavasárnap”.
- ²⁴⁰ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Böjt 5. (Judica) vasárnapja”.
- ²⁴¹ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Böjt 5. (Judica) vasárnapja”.
- ²⁴² A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 1. (Quasimodogeniti) vasárnap”.
- ²⁴³ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 1. (Quasimodogeniti) vasárnap”.
- ²⁴⁴ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 2. (Misericordias Domini) vasárnap”.
- ²⁴⁵ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 2. (Misericordias Domini) vasárnap”.
- ²⁴⁶ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 3. (Jubilate) vasárnap”.
- ²⁴⁷ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 3. (Jubilate) vasárnap”.
- ²⁴⁸ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 4. (Kantate) vasárnap”.
- ²⁴⁹ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 4. (Kantate) vasárnap”.
- ²⁵⁰ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 5. (Rogate) vasárnap”.
- ²⁵¹ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 5. (Rogate) vasárnap”.
- ²⁵² A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 6. (Exaudi) vasárnap”.
- ²⁵³ A kötetben a vasárnap felirata és az adott oldalak élőfeje a következő változatban olvasható:
„Húsvét után 6. (Exaudi) vasárnap”.

- ²⁵⁴ Az adott oldalak élőfejénél a következő felirattal találkozunk: „Pünkösöd 1. napja”.
- ²⁵⁵ Az adott oldalak élőfejénél a következő felirattal találkozunk: „Szentháromság után 12. vasárnap”.
- ²⁵⁶ Az adott oldalak élőfejénél a következő felirattal találkozunk: „Szentháromság után 13. vasárnap”.
- ²⁵⁷ Az adott napnál (2016. augusztus 21.) sem a tartalomjegyzékben, sem a feliratban, sem az élőfejekben nem történik utalás sem augusztus 20-ra, sem az Újkenyér ünnepére. A vázlatkészítő a „További szempontok az istentisztelet alakításához” alpont alatt tesz néhány megjegyzést az alábbi felirattal: „*Augusztus 20. – Államalapítás ünnepe és Újkenyér ünnepe*”.
- ²⁵⁸ A második kiadvány rendszere, ill. az ún. „évközi” vasárnapok dátumszerű meghatározása teljességgel megegyezik azzal, amit pl. e helyen találunk: BCW 1993, 1035-1048.
- ²⁵⁹ A missziói vasárnap kettőzése feltehetően sajtóhiba.

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

MONOGRÁFIA

Lovász Irén: *Szokrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*

Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*

Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálintropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*

A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszký Éva: *Antifilozófusok*

– Huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdí Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

- Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*
Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl
- Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében
- Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*
- Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*
- Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez
- Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*
- Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről.
- Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*
- Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*
- Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*
- Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*
- Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*
- Homicsko Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*
- Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*
- Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*
- Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról
- Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik
- Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*
- Németh Dávid: *Vallásdidaktika.*
A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban

Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós
kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban*

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-
svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet
a 20. századi Magyarországon*

TANULMÁNYKÖTET

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.): *A klinikai
pszichológia horizontja.*

Prof. dr. Bagdy Emőke 70. születésnapjára készített emlékkötet

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius...”*

Petrőczy Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tanulmánykötet
Ladányi Sándor tiszteletére 75. születésnapja alkalmából*

Czeglédy Anita, Fülöp József, Ritz Szilvia (szerk.): *Inspirationen.
Künste im Wechselspiel*

Gudor Botond, Kurucz György, Seps Enikő (szerk.):
Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában

Péti Miklós, Ittész Gábor (szerk.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentek megismerése ad
értelmet.” Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan.
Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori
Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának
lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

- Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagykőrös, 2012. október 5.*
- Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*
- Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok – oktatás-informatikai kompetencia a tanárképzésben*
- Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.): *Pszichoanalitikus a társadalomban*
- Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.): *Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok*
- Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*
- Tóth Sára, Fabiny Tibor, Kenyeres János, Pásztor Péter (szerk.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*
- Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*
- Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*
- Dringó-Horváth Ida, Fülöp József, Hollós Zita, Szatmári Petra, Czeglédy Anita, Zakariás Emese (szerk.): *Das Wort – ein weites Feld*
- Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*
- József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*
- Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólitó szavak. The Power of Words. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára*
- Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*
- Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*
- Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*
- Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*
- Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*
- Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében*
- Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nemzet sors identitás*

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*
Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.):
English Language & Literatures in English 2014

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.):
Vallás és művészet

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.):
Tükör által – Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlói Piroska tiszteletére*

Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.):
Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről

Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla,
Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda.*
Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére

Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar.*
Bölcsészettudományi dolgozatok

Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a gondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*

Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.): *Vállalati kommunikációmenedzsment*

Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város.*
Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.

Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*

Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellézkörej.*
Írások Visky András hatvanadik születésnapjára

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni.*
Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából

Kendeffy Gábor, Vassányi miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ*
filozófiai hagyományaiban

Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015.*
Tanulmányok az erdélyi magyarságról

Zila Gábor: *Hitetek mellé tudományt*

MŰFORDÍTÁS, FORRÁS

Giovanni Pico della Mirandola:

Benivieni neoplatonista versének kommentárja (Fordította: Imregh Monika)

Alice Zeniter: *Szomorú vasárnap, avagy a semmi ágán* (Fordította: Kovács
Veronika, szerkesztette és a bevezetőt írta: Sepsi Enikő)

Szent Ágoston: *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről* (Fordította,
válogatta és a bevezetőt írta: Hamvas Endre)

Paul Claudel: *Délforduló* (Fordította: Székely Melinda)

Veerle Fraeters, Frank Willaert, Louis Peter Grijp (szerk.): *Hadewijch: Dalok*
(Fordították: Daróczi Anikó, Rakovszky Zsuzsa)

Landauer Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén*
egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)

Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor.*

Harminc év elmélkedései, 1985–2015 (Fordították: Gulyás Adrienn, Kovács
Krisztina, Kovács Veronika, Makádi Balázs, Sepsi Enikő)

Vassányi Miklós (írta, fordította, szerkesztette): *Szellemhívók és áldozárok.*
Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka
vallások írásos forrásaiban.

Rauni Magga Lukkari, Inger-Mari Aikio: *Örökanyák - Világlányok.*
Számi versek (Fordították: Domokos Johanna, Németh Petra)

Rajvinder Singh: *Hat szemmel. Német, angol, hindi és pandzsábi versek*
(Szerkesztette: Domokos Johanna. Fordították: Tibold Katalin, Széles Beáta,
Domokos Johanna)

L'HARMATTAN FRANCE-HONGRIE, COLLECTION KÁROLI

Anikó Ádám, Enikő Sepsi, Stéphane Kalla (szerk.):
Contempler l'infini

Tibor Fabiny, Sára Tóth (eds.): *The King James Bible (1611–2011).*
Prehistory and Afterlife

Katalin G. Kállay, Mátyás Bánhegyi, Ádám Bogár, Géza Kállay, Judit Nagy,
Balázs Szigeti (eds.): *The Arts of Attention*

Katalin G. Kállay, Nóra D. Nagy, Elizabeth Walsh, Ádám Fónai, Béla Erik
Haga, Péter Káplár, Krisztina Milovszky, Gergely Molnár, Dorina
Obrankovics, Tamás Szanyi (eds.): *This is Just to Say.*
A Collection of Creative Student-Responses

György Kurucz (ed.): *Protestantism, Knowledge and the World of Science*
Brigitte Geißler-Piltz, Éva Nemes, Sijtze de Roos (eds.): *Inspire and Be
Inspired. A Sample of Research on Supervision and Coaching in Europe*

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Tördelés: Kovácsné Daróczy Annamária
Borítóterv: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter